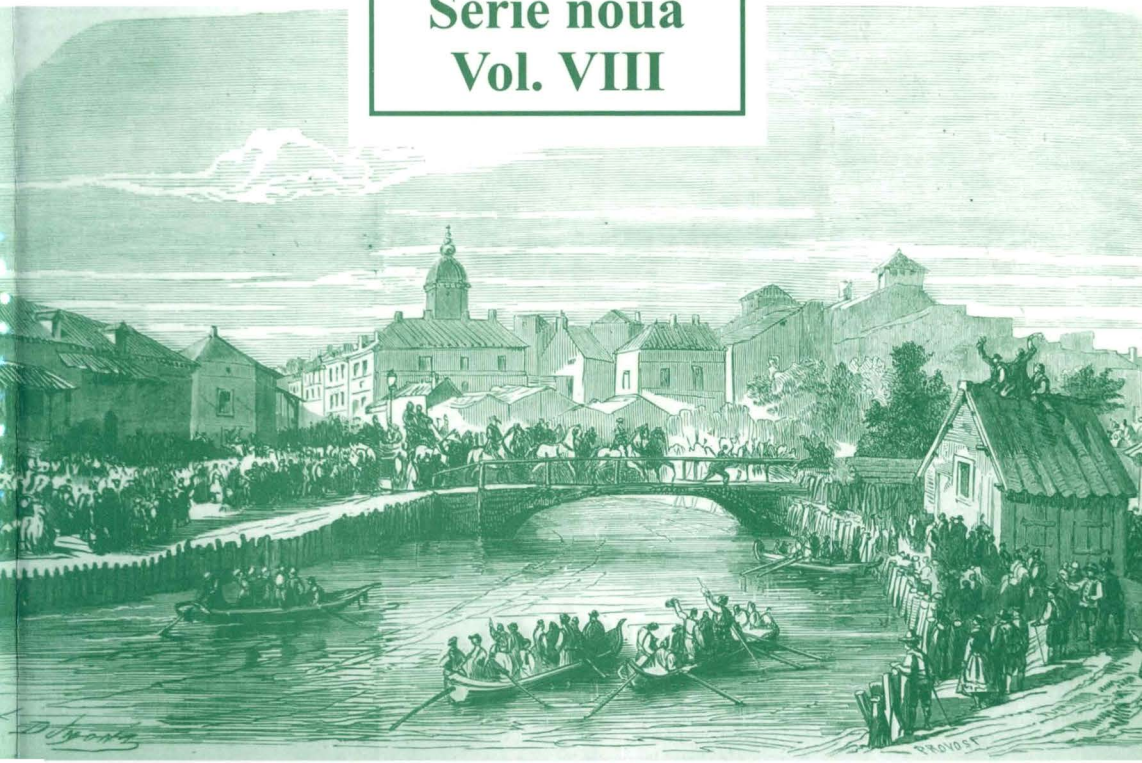
CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. VIII

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă

Vol. VIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FOREIGN TRAVELLERS ABOUT THE ROMANIAN COUNTRIES IN THE XIXTH CENTURY

New series

Vol. VIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Volumul VIII
(1862–1866)

Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ

Autori:
DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, CONSTANTIN ARDELEANU, BOGDAN POPA, NICOLETA ROMAN, RALUCA TOMI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2013

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Copyright © Editura Academiei Române, 2013.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducerea și prelucrarea computerizată a imaginilor:
BOGDAN POPA
Coperta I: Intrarea prințului Carol în București în „L'Illustration", 1866

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

ACA[illegible]MÂNĂ
BIBLIOTEC[illegible] "N. IORGA"
COTA 12.038/L
INVEN[illegible] 109041

Referenți: dr. ȘTEFAN ANDREESCU
dr. ILEANA CĂZAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. –
București : Editura Academiei Române, 2004-.

vol.
ISBN 973-27-1129-9
Vol. 8.: (1862-1866). - 2013. - ISBN 978-973-27-2352-4

I. Buşă, Daniela (coord.)

82.09:913(498.1) "18"
82-992=135.1
913(498.1)(0:82-992)
94(498.1) "8"

Redactor: ANA BOROȘ
Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ
Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 20.11.2013: Format: 16/70 × 100
Coli tipar: 41,25–36 pag. planșe – Tiraj: 300 exemplare
C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)
C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04 (∞:498) (082)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

PREFAȚĂ

Act dorit cu ardoare de toți românii, rezultat al demersurilor și acțiunilor generației de la 1848, dar și al conjuncturii internaționale, unirea Principatelor române și dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza au constituit pași decisiv în direcția unității naționale, premisă pentru modernizarea statului. Importantă pentru Europa și crucială pentru români, unirea celor două Principate a demonstrat fără tăgadă că voința unei națiuni nu poate fi ignorată sau încălcată, indiferent de numărul și dificultatea obstacolelor puse în cale.

Primii trei ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza au însemnat și debutul amplului proces de constituire a statului național român modern. Domnitorul și guvernele din această perioadă s-au confruntat cu contradicții grave ce decurgeau din prevederile actelor internaționale și realitatea rezultată după alegeri, fapt ce a întârziat restructurarea pe baze moderne a statului. În vreme ce Convenția pentru organizarea definitivă a Principatelor române, semnată la Paris la 7/19 august 1858 de reprezentanții Franței, Marii Britanii, Austriei, Prusiei, Rusiei, Regatului Sardiniei și Imperiului Otoman, stipula pentru fiecare țară o organizare distinctă, dubla alegere oferea un singur domn. Astfel, în perioada 1859–1861, în prim-plan s-a situat desăvârșirea unirii celor două țări printr-o serie de măsuri interne, menite a crea instituții și organisme indispensabile funcționării statului modern unitar. Pe plan politic, etapa s-a caracterizat printr-o instabilitate guvernamentală, printr-o succesiune de cabinete, rezultate nu o dată în urma a noi alegeri, prin frământări sociale. În tot acest angrenaj de schimbări ministeriale, de intrigi, de dispute aprige pe diferite probleme, germenii viitoarelor partide politice s-au cristalizat. Cele două grupări, „roșii", adică liberalii și „albii", respectiv conservatorii, și-au impus liderii: Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti și Barbu Catargiu. Acestora li se adăuga liberalul moderat Mihail Kogălniceanu. În politica externă, momentul crucial a fost obținerea, în decembrie 1861, a firmanului de investitură prin care sultanul sancționa unificarea guvernelor și adunărilor legiuitoare, dar numai pe durata mandatului lui Cuza. Din acest moment procesul de formare a statului național intra într-o etapă nouă, se deschidea calea reformelor politice, economice, sociale, decisive în modernizarea societății românești. Desăvârșirea unirii și întărirea autonomiei au consolidat statul român și au creat premise pentru pregătirea independenței.

Perioada 1862–1866 a constituit o etapă de mari reforme structurale, dar și de aprige confruntări politice. Formarea primului guvern al României, la 22 ianuarie/ 3 februarie 1862, a cărui șefie a fost încredințată fruntașului conservator Barbu Catargiu, cunoscut adversar al împroprietăririi țăranilor și al lărgirii dreptului de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vot, i-a liniştit într-un fel pe conservatori, care se temeau pentru privilegiile lor, dar i-a îngrijorat pe liberali. Cei mai vehemenţi exponenţi ai curentului liberal, radicalii, militau pentru modificări de substanţă ale legii electorale în vederea asigurării unei mase de alegători mai largi, care să le permită să acceadă la putere şi astfel să înfăptuiască reformele conform propriilor programe. Disputa dintre conservatori şi liberalii-radicali în problema agrară, coroborată cu nemulţumirile păturilor largi ale populaţiei din lunile ianuarie-iunie 1862 au culminat cu asasinarea prim-ministrului Barbu Catargiu la 8/20 iunie. Moartea fruntaşului lor i-a determinat pe conservatori să fie mai concesivi. Noul guvern, condus de moderatul Nicolae Creţulescu a continuat procesul de organizare şi unificare administrativă a ţării. Astfel au fost unificate serviciile sanitare şi cele ale poştei, s-au unit şi reorganizat departamentele ministeriale, s-au numit membrii comisiei pentru unificarea legilor, a fost creată o singură şcoala militară la Bucureşti, au fost votate legile pentru construcţia de căi ferate, au fost adoptate regulamentul de navigaţie şi legislaţia în vederea exploatării sistematice a pădurilor, s-a reorganizat corpul inginerilor silvici, a fost înfiinţată Direcţia Generală a Arhivelor Statului şi Consiliul Superior al Instrucţiunii Publice. În ultima parte a anului 1862 relaţiile dintre guvern şi opoziţia liberală au devenit tot mai tensionate, fapt evidenţiat de discursurile din Adunarea naţională şi presă. Tot acum incidentul armelor ruseşti, ce tranzitau teritoriul românesc cu destinaţia Serbia şi care risca să repună pe agenda diplomaţiei europene problema unirii, a fost rezolvat cu tact şi inteligenţă de domnitor.

Cele mai importante reforme interne: secularizarea averilor mănăstireşti (decembrie 1863), reforma agrară (august 1864), reforma învăţământului (1864), reforma justiţiei ce introducea un nou cod civil şi penal de inspiraţie franceză (1864), reorganizarea armatei, noua lege electorală menită să asigure Adunării legislative o bază mai largă, au devenit realitate şi au fixat un cadru modern de dezvoltare a ţării. Acestea au fost completate de alte legi şi decizii, ca de exemplu: legea instrucţiunii publice, cea privind înfiinţarea primelor universităţi din ţară la Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864), legea contabilităţii, a Consiliilor judeţene. Tot acum au luat fiinţă, la Bucureşti, Şcoala Naţională de Arte Frumoase, condusă de Theodor Aman şi Şcoala de Medicină veterinară.

Repere de referinţă al domniei lui Alexandru Ioan Cuza, legea agrară şi cea a instrucţiunii publice au constituit două acte importante ale începuturilor modernizării României. Dacă cea dintâi a fost „în prea mare măsură o operă a teoreticienilor"[1] şi nu a soluţionat decât în parte problema agrară, ultima, în pofida prevederilor novatoare care instituiau teoretic gratuitate şi obligativitate pentru învăţământul primar, înfiinţarea de şcoli şi licee, a unui sistem de burse ce permitea copiilor săraci accesul la învăţătură, a conţinut şi alte prevederi, care fie au rămas numai pe hârtie, fie punerea lor în practică a trenat.

Regimul personal instituit prin lovitura de stat din 2 mai 1864 a avut urmări nefaste pentru ambiţiosul domn român. Prezenţa unor însemnate unităţi militare

[1] R. W. Seton-Watson, *O istorie a românilor. Din perioada romană până la desăvârşirea unităţii naţionale*, Brăila, 2009, p. 263.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

austriece şi ruseşti la graniţe, zvonurile privind un posibil accept al Marii Britanii ca trupele otomane să ocupe ţara şi solicitarea imperioasă venită din partea Porţii, adresată domnitorului român, de a-şi tempera elanul reformator sunt o dovadă a diminuării prestigiului principelui Cuza. În declin vădit de popularitate şi lipsit de sprijinul partidelor politice, el s-a înconjurat, pentru a guverna, de oameni corupţi, de funcţionari venali care, în schimbul susţinerii, cereau funcţii şi contracte cu statul. Corupţia adâncită din societatea românească şi scandalurile publice iscate de viaţa personală a domnitorului i-au grăbit acestuia abdicarea. Căutările şi pregătirile pentru aducerea unui prinţ străin, demarate încă din vara anului 1863, au devenit tot mai susţinute peste doi ani, pe măsură ce ne apropiem de momentul abdicării forţate. Criza din relaţiile austro-prusiene a abătut atenţia puterilor europene de la problemele României, iar preparativele de război dintre cele două au oferit oamenilor politici de la Bucureşti răgazul pentru a găsi un prinţ străin în persoana prusianului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, care la 10 mai 1866 intra în Bucureşti.

Pentru românii din Transilvania destinderea politică instituită treptat după înfrângerea revoluţiei de la 1848 a fost legată de înfăptuirea deziderateloor. Problemele politice interne şi criza financiară, coroborate pe plan extern cu ştirbirea prestigiului Casei de Austria în urma pierderilor teritoriale din Peninsula Italică şi a înfrângerilor suferite în conflictul cu Franţa şi Piemont, au determinat guvernanţii de la Viena, la sfârşitul deceniului şase, să caute remedii politice pentru redresarea situaţiei imperiului şi salvarea monarhiei. După o scurtă ezitare „între politica de întărire a forţei şi aceea a destinderii"[2], factorii de decizie de la Viena au optat pentru iniţierea de măsuri în direcţia liberalizării şi descentralizării. Înlocuirea, în august 1859, a baronului Alexander von Bach, simbol al centralismului şi autoritarismului, cu contele Goluchovski, convocarea Senatului imperial lărgit, în martie 1860, adoptarea Patentei imperiale din 8/20 octombrie acelaşi an, care recunoştea autonomia provinciilor istorice din imperiu au evidenţiat revenirea la un regim constituţional. Folosirea limbii naţionale în viaţa publică, slăbirea cenzurii, declaraţiile privind respectarea drepturilor istorice ale provinciilor şi posibilitatea ca fiecare să aibă propria dietă indicau transformarea imperiului într-un stat cu un sistem constituţional de guvernare. Dieta convocată la Sibiu în iulie 1863 recunoştea egalitatea naţiunii române şi a celor două biserici cu celelalte naţiuni şi biserici din Transilvania şi proclama egalitatea absolută a celor trei limbi: maghiara, germana şi româna. Toate aceste cuceriri au fost însă de scurtă durată, iar regimul liberal din Transilvania a luat sfârşit odată cu realizarea dualismului austro-ungar.

Suita de prefaceri din spaţiul locuit de români a trezit, cum era şi firesc, interesul şi curiozitatea Europei şi i-a determinat pe occidentali să fie prezenţi în centrul evenimentelor, unii chiar să se implice în derularea lor, să înţeleagă la faţa locului evoluţia acestora, să cunoască îndeaproape personalităţi, dar şi oameni simpli, să vadă locuri noi şi, în unele cazuri, să le revadă cu alţi ochi şi în altă lumină. Cei mai mulţi au consemnat cu meticulozitate faptele, deciziile, au

[2] *Istoria românilor*, vol. VII-1, Bucureşti, 2003, p. 723.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

prezentat măsurile, au sesizat şi comentat corect atmosfera, evenimentele şi urmările lor, starea de spirit a locuitorilor, au criticat sau numai au consemnat obiceiurile, modul de viaţă, cutumele religioase, au creionat portretele unor personalităţi. Alţii au completat paginile scrise cu imagini ale locurilor vizitate, cu chipuri, ritualuri, monumente, într-un cuvânt au consemnat viaţa de zi cu zi a românilor şi a comunităţilor etnice cu care au venit în contact.

Din dorinţa de a oferi un tablou complex al realităţilor anilor 1862–1866[3], editorii au întocmit o bază documentară temeinică şi au căutat să asigure un caracter cât mai complet şi complex volumului. În acest sens nu au precupeţit nici un efort în depistarea şi prelucrarea materialului documentar, dovadă fiind investigaţiile întreprinse atât în bibliotecile şi arhivele din ţară şi străinătate, cât şi pe internet pentru descoperirea textelor şi întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Cu acest prilej, pe lângă cei despre care aveam informaţii că au străbătut teritoriul locuit de români, seria peregrinilor a fost completată cu nume noi, cum este cazul elveţiencei Valérie Boissier, contesă de Gasparin, al călătoarei de origine engleză, rămasă anonimă, al renumitului geolog italian Giovanni Cappelini, al maghiarului de origine germană A. Leist, al avocatului Jules de Sauteron-Séranon, membru al Academiei de Ştiinţe, Agricultură, Litere şi Arte Frumoase din Aix-en-Provence, al diplomatului belgian Léon-François Verhaeghe de Nayer. De asemea, se cuvine să amintim faptul că unii dintre călătorii anilor trecuţi sunt prezenţi şi în acest volum, motivul fiind fie editarea, cu ceva timp în urmă, a altor însemnări ale acestora, referitoare la perioada ce face obiectul acestui volum, despre care nu aveam cunoştinţă (cazul delegatului britanic la Comisia Europeană a Dunării, John Stokes), fie noi călătorii întreprinse în intervalul respectiv (cazurile lui Anton Adolf Schmidl, al prinţului de Sayn-Wittgenstein-Berlebourg, al englezului Laurence Oliphant).

O menţiune ce se impune este faptul că, în pofida eforturilor editorilor, a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit date biografice despre unii călători, cu excepţia celor oferite de ei înşişi în debutul propriilor însemnări de călătorie. Tot aici cei în cauză informează şi asupra scopului călătoriei, care, în unele cazuri, nu a fost cel menţionat. De asemenea, notarea defectuoasă (fonetică) a numelor proprii (sate, oraşe, persoane etc.) a făcut dificilă şi uneori imposibilă, identificarea lor.

Procesul de organizare şi unificare administrativă a ţării, parcursul şi tensiunea în care au fost înfăptuite reformele structurale, impactul lor asupra

---

[3] Între 1862–1866 ţările române au fost vizitate de 19 călători. În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, între 1852–1856 numărul lor a fost de 46, iar între 1857–1861 de 28. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004; *Ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005; *Ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006; *Ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007; *Ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009; *Ibidem*, vol. VI (1852–1856) Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010; *Ibidem*, vol. VII (1857–1861), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

societății, opiniile și confruntările politice dintre conservatori și liberalii-radicali în privința acestora, lovitura de stat din 2 mai 1864 și urmările ei, abdicarea principelui Cuza și împrejurările aducerii unui prinț străin, dar și dorința de a studia la fața locului și a culege date despre resursele naturale, despre obiceiuri, moravuri, cultură, învățământ, mod de trai al locuitorilor spațiului, au atras călători de o mare diversitate socială, profesională, culturală, etnică. Realitățile din Principatele române și Transilvania, cărora peregrinii le-au dedicat tomuri sau numai câteva pagini, în funcție de durata șederii, de scop și de interes, de dorința de a surprinde cât mai exact atmosfera și evenimentele, a făcut ca cei mai mulți să călătorească în intervalul 1863–1866. Astfel, din cei 19 călători, ale căror relatări fac obiectul volumului de față, peste două treimi (15) ne-au vizitat în perioada menționată, cei mai mulți fiind interesați de evenimentele din Principate (12). În același timp și interesul străinilor pentru Transilvania și Banat a crescut, ceea se reflectă în numărul lor (7 călători) și mai ales în spațiul acordat. În schimb, paginile dedicate Dobrogei sunt puține și fără consistență.

Pe lângă impresii superficiale, pe lângă informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, uneori clișee preluate din lecturi anterioare, cele mai multe sunt însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a Principatelor, informații despre bogății ale subsolului, descrieri ale unor exploatări, aspecte sociale, etnice, culturale, urbanistice, considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, despre învățământ, sistemul sanitar și bolile întâlnite cel mai des la români, despre starea căilor și mijloacelor de comunicație, critici, dar și sugestii și, foarte important, despre schimbările sesizate de cei care au revenit.

Cea mai mare parte a călătorilor provenea din rândurile burgheziei occidentale și central europene. Lor li se adaugă cei câțiva aristocrați, care în trecere spre Viena sau Constantinopol, din diverse motive politice sau diplomatice, dar și de natură personală, au străbătut spațiul locuit de români și ne-au lăsat însemnări. Așa este cazul prințului Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, revenit în Moldova de mai multe ori pentru a administra moșiile dobândite în urma căsătoriei cu Pulcheria Cantacuzino, a scriitorul rus Grigori Petrovici Danilevski, membru al unei bogate familii nobiliare din Danilovca, gubernia Harkov, a contesei Valérie Boissier de Gasparin, autoarea unor lucrărilor premiate de Academia Franceză. Alții au făcut deplasarea numai din considerente profesionale, cazul englezului John Stokes, delegatul Marii Britanii în Comisia Europeană a Dunării, care a locuit timp de 15 ani la Galați, a geologului și antropologului italian Giovanni Cappelini, sosit pentru a se documenta în legătură cu zăcămintele petrolifere ale Țării Românești, a profesorului de geografie, statistică și istorie la Politehnica din Pesta, Anton Adolf Schmidl, care a călătorit în scop științific în Transilvania în mai multe rânduri în intervalul 1858–1861, a reputatului geolog și autor englez, David Thomas Ansted, cunoscut pentru scrierile sale dedicate geologiei și mineritului, venit tot în Transilvania pentru a se documenta în legătură cu exploatările miniere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cât privește profesiile călătorilor, acestea erau dintre cele mai diverse: diplomați, ca belgianul Léon-François Verhaeghe, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al regelui Leopold al II-lea la Constantinopol, în Portugalia, China. Spania, Italia; militari, ca de pildă prințul prusian August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg, aghiotant al țarului Nicolae I, englezul John Stokes. absolvent al prestigioasei Academii Militare Regale de la Woolwich și al Școlii de ingineri militari de la Chatham, dar și jurnaliști, literați, istorici, avocați, profesori. geografi, juriști, persoane cu studii agricole, artistice ca de pildă: Felix Philipp Kanitz, Arthur J. Patterson, Jules de Sauteron-Séranon, Olympe Audouard, Charles Boner, A Leist, Gustav Rasch, David Thomas Ansted, Giovanni Cappelini. Există și peregrini despre care nu avem cunoștințe privind profesia, cazul francezului Xavier Kieffer și rusului K. Pugovin, despre care putem presupune, având în vedere propriile mărturii, că au vizitat sau au stat mai mult în Principatele române mânați de curiozitate. În volumul de față sunt inserate și însemnările de călătorie apărute în prestigioase reviste germane și engleze ale timpului, a căror paternitate a rămas, în unele cazuri necunoscută sau incertă.

Dacă în perioada războiului Crimeii, ce a face obiectul volumului VI din prezenta colecție, numărul militarilor și al ofițerilor de carieră se ridica la 19. explicabil prin amploarea și importanța conflictului, coroborate cu miza și rolul Principatelor române în chestiunea orientală, de la teatru de operațiuni la zonă de influență și control, în etapa 1857–1861 numărul acestora a scăzut considerabil. ajungând la 3, dintre care numai unul era militar propriu-zis, francezul Gustave Le Cler, ceilalți fiind medici militari, pentru ca în perioada 1862–1866 numai doi dintre peregrini să fie de formație militară.

Toți cei 19 călători, care fac obiectul volumului de față, proveneau din Europa occidentală și centrală, cei mai mulți fiind englezi (6), urmați de francezi (3), austrieci (3), germani (2), ruși (2) și câte un belgian, elvețian și italian. În prezentarea noastră am selectat acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite.

Sosit în Țara Românească la începutul anului 1857 pe vremea caimacamului Dimitrie Alexandru Ghica, la vârsta de 25 de ani, francezul Xavier Kieffer poate fi socotit un cunoscător îndeaproape al vieții politice și economice din Principate, al grupărilor politice și orientării acestora, de vreme ce a părăsit teritoriul în 1863, în vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Nu știm cum a petrecut cei șase ani, dacă a desfășurat vreo activitate, dacă a venit singur sau însoțit, dar știm că în tot acest timp a fost prezent în cea mai mare parte în Principate, cu excepția călătoriei de o lună în Transilvania, în ținutul secuiesc la Zizin și Vâlcele și a scurtei vizite în Basarabia și Bucovina, prilej cu care a poposit câteva zile la Chișinău și Cernăuți. Rezultatul acestor deplasări este lucrarea *Esquise d'un voyage en Roumanie*, în care ne oferă date și informații despre capitala Țării Românești, devenită capitala Principatelor unite, despre lăcașuri de cult, monumente, dar și despre locuitori, obiceiurile, îmbrăcămintea, hrana și distracțiile acestora, pentru ca apoi să se lanseze în considerații despre viața politică și mai ales despre unii lideri ai românilor, opiniile sale despre Ion C. Brătianu sau C.A. Rosetti, dovedind lacunele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în ceea ce priveşte informarea. Din însemnări reiese şi faptul că autorul era adeptul menţinerii suzeranităţii Porţii, din considerentul că ţara ar fi „mai bine apărată împotriva încălcărilor Austriei şi Rusiei". Despre români consemnează că sunt „iuţi la minte", au „o sociabilitate extremă, sunt pasionaţi de teatru, serate şi baluri", nu sunt intoleranţi şi nici fanatici, dar sunt superstiţioşi şi „împrumută aparenţele cu o suplete şi un tact minunat". O atenţie deosebită acordă diferitelor etnii, dintre care se opreşte cu date şi explicaţii asupra ţiganilor şi evreilor. Pe tot parcursul însemnărilor, Kieffer nu face nici un secret din a-şi arăta simpatia pentru români, în special pentru ţăran, pe care-l numeşte „adevăratul român". Portretul făcut românilor din Transilvania este deosebit de interesat, ei fiind consideraţi „o rasă elegantă, darnică şi hazlie ce a tăiat în carne vie gravitatea şi stângăcia saxonă şi manierele trufaşe şi măsurate ale secuilor".

O altă mărturie a primilor ani de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza şi frământărilor din viaţa politică este cea a rusului K. Pugovin. Sosit pentru prima dată în spaţiul românesc în vara anului 1859, interesat de noul statut al Principatelor şi de atmosfera din ţară după unire, călătorul rus avea să revină aici de patru ori în intervalul iunie 1859–iulie 1862, de fiecare dată din direcţii diferite. Nu cunoaştem care a fost motivul acestor deplasări, dacă a avut vreo misiune, probabil că da, de vreme ce, în notele sale, insistă asupra rolului mesianic al Rusiei în sud-estul ortodox, supralicitează influenţa pe care aceasta ar fi avut-o în rândul românilor şi exagerează rolul şi urmările prevederilor tratatului de pace de la Adrianopol pentru procesul de modernizare al societăţii româneşti din secolul al XIX-lea, legându-le bineînţeles de Rusia şi Regulamentul organic. „Regulamentul organic, care a transformat organizarea internă a Moldovei şi Ţării Româneşti" – nota Pugovin în iulie 1859 – „reprezintă urmarea gloriosului tratat de la Adrianopol fără de care locuitorii acestor ţinuturi, în ciuda originii lor latine care, aşa cum se exprimă gazetarii francezi, le-ar fi dat dreptul la simpatia unei mari naţiuni, s-ar fi aflat şi acum sub jugul puterii turceşti. Această ţară atât de înzestrată de la natură, fără ajutorul atât de mărinimos al Rusiei, ar fi fost asemenea altor provincii turceşti, unde bunăstarea este mai curând excepţie, iar sărăcia – soarta obişnuită a creştinilor". Persoană educată şi, cu siguranţă, dispunând de o avere deloc de neglijat din moment ce şi-a permis să efectueze, la începutul deceniului şase, o serie de călătorii în Europa, Pugovin a venit în contact cu realităţile din societatea românească, criticând impactul Occidentului asupra elitei politice şi intelectuale româneşti. Cu prilejul ultimului voiaj (iunie–iulie) 1862, pe fondul disputelor dintre conservatori şi liberali în problema agrară din Adunarea legislativă, călătorul rus a fost martorul uciderii, în plină zi, cu două focuri de pistol, a prim-ministrului Barbu Catargiu, chiar la ieşirea din sala de şedinţă, incident comentat de altfel în lucrare.

Alţi călători, ca de pildă prusianul Gustav Rasch şi scriitorul rus Grigori Petrovici Danilevski, au străbătut spaţiul locuit de români în tumultosul an 1866, primul în primăvară, în timpul locotenenţei domneşti, cel de-al doilea în iulie. Gustav Rasch a publicat un articol referitor la acest voiaj în cunoscuta revistă „Die Gartenlaube" ce apărea la Leipzig, inclus ulterior în volumul *Die Völker der unteren Donau und die orientalische Frage*, tipărit în 1867, pentru ca mai târziu să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fie realuat în lucrarea *Die Türken in Europa* (1873). Inițial, în articol, portretul făcut domnitorului Alexandru Ioan Cuza și celor din jurul lui, îndeosebi lui Cezar Librecht, fost chelner și *marcher* de biliard la cazinoul din Galați, ajuns inspector general al poștelor și telegrafelor și șeful camarilei din jurul lui Al. I. Cuza, pe care Gustav Rasch a încercat să-l viziteze în închisoare, a fost necruțător. Corupția cercurilor conducătoare a fost pusă în oglindă cu meritele noilor guvernanți. Astfel, vechiul guvern „în cei șase ani ai existenței sale, făcuse o afacere oficială din fraude, din furtul din banii statului, din nimicirea funcționarilor în justiție și în toate ramurile administrației, din neglijarea intereselor economiei țării, din violarea zilnică a libertăților constituționale, din abuzarea tuturor elementelor care i se opuneau și dintr-o risipă generală", în vreme ce guvernul instaurat după abdicarea lui Cuza, avea „un singur interes", în opinia prusianului, „cel al patriei lor nefericite", refuzând chiar, în timpul locotenenței domnești, „să accepte un venit". În lucrarea din 1867, Rasch a fost mai puțin critic și intransigent, insistând de acestă dată asupra contrastelor rezultate din amestecul dintre Orient și Occident, ce caracteriza încă societatea românească.

O mărturie interesantă privind alegerea, dar mai cu seamă detronarea lui Cuza, o găsim în însemnările de călătorie ale scriitorului rus Grigori Petrovici Danilevski, care în iulie 1866 pleca de la Odessa cu direcția Viena. Pe lângă descrierea locurilor străbătute, Danilevski redă discuția avută cu fostul revoluționar de la 1848 Nicolae Golescu, ulterior ministru, iar în momentul discuției general și șef al gărzii naționale, care aduce unele precizări privind considerentele, în opinia interlocutorului, care au stat la baza dublei alegeri a lui Cuza. „Pe domnitorul Cuza", spunea Golescu, „l-am ales numai din cauză că l-au ales și frații noștri moldoveni, numai ca să nu ne despărțim de ei. Cuza, fost ispravnic la Focșanii ruseşti și pe urmă la Galați, a devenit domnitorul României, pentru că avea mai puține rude bogate și relații decât ceilalți pretendenți. Dar ne-am înșelat amarnic! La înălțimea tronului român el a fost același erou de bodegă, cum fusese înainte, când se tăvălea nopțile sub și pe <masa de> biliard. E un specimen cu totul distinct al tinerei noastre Românii". Abdicarea a fost „foarte simplă", arăta în continuare înaltul ofițer român: „Noi, adevărații constituționaliști, am format întâi un cerc de trei-patru inși; pe urmă, ni s-au mai alăturat alți câțiva. Unul dintre noi, anume Brătianu, cu vreo două luni încă înainte de 11 februarie a plecat în apus, să afle atitudinea curților, miniștrilor și presei străine", iar la 11 februarie 1866, Cuza „și-a iscălit – pe spatele unuia din ofițeri – actul de renunțare la tron, gata făcut", încheia Golescu relatarea motivelor care au dus la impunerea abdicării.

În toamna anului 1863, după o călătorie în Volânia rusească, care se dovedise nu numai interesantă, dar și periculoasă în contextul izbucnirii, la începutul anului, a revoluției poloneze, Laurence Oliphant, însoțit de un alt britanic, Evelyn Ashley, a decis să revină în patrie prin Principatele unite. Era pentru a doua oară în spațiul românesc, iar politica contradictorie a principelui Cuza, care „agita atunci întreaga țară și crea mari disensiuni printre puterile protectoare", contribuise la alegerea rutei. Cei doi au intrat în Bucovina, au vizitat Cernăuții și apoi s-au îndreptat spre Moldova. După o scurtă trecere prin Botoșani, caracterizat drept un oraș neașteptat

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de viu şi activ, au poposit pentru o săptămână la Iaşi. Oraşul de pe malul Bahluiului l-a descumpănit pe Oliphant prin faptul că „nu are nici tihna şi apatia Orientului, nici agitaţia şi însufleţirea Occidentului". Cât priveşte moldovenii, ei sunt înfăţişaţi ca oameni veseli, dar needucaţi, instabili şi chiar imorali, care îşi petrec viaţa în distracţii şi huzur. Cu bărbaţii, notează englezul, „rar poţi discuta politică sau oricare alt subiect. Foarte rar deschid vreo carte; se implică în politică doar pentru că le oferă o ocazie splendidă de a fura din banii publici; călătoresc numai pentru a aduna viciile civilizaţiei; se căsătoresc doar pentru că este aşa de uşor să divorţezi încât căsătoria încetează să mai fie o legătură". În schimb, femeile „ar fi şi mai drăguţe decât sunt; dar chiar şi aşa, fac tot ce pot pentru a-şi scăpa ţara. Au aspiraţii nobile, inteligenţe bune şi o mare tărie de caracter". Dincolo de aceste critici, firești pentru un puritan cum era Oliphant, partea cu adevărat interesantă şi valoroasă a relatării ţine de vizitarea mănăstirilor din Moldova, prilej de a-i cunoaşte pe călugării de la Neamţ şi Secu, pe maicile de la Agapia şi Văratec, dar şi pe călugării de la Bistriţa, mănăstire închinată Sfântului Munte, de a veni în contact cu atmosfera ospitalieră a mănăstirilor, de a înţelege importanţa politică a chestiunii mănăstirilor închinate, problemă ce tensiona relaţiile dintre guvernul principelui Cuza şi puterile garante. Despre capitala României, Oliphant nota că „nu este vreun alt oraş unde civilizaţia Orientului şi Occidentului să se regăsească într-un contact atât de strâns şi într-un contrast atât de unic – unde societatea, impregnată de obiceiurile şi amestecul de lux şi măreţie orientală, adaugă acestora rafinamentul şi extravaganţa Parisului şi exagerează minusurile şi absurdităţile ambelor". Cât priveşte situaţia politică, el considera că principalul responsabil de starea de tensiune era domnitorul Alexandru Ioan Cuza, ale cărui măsuri au generat haos şi au transformat Bucureştii într-un centru al intrigilor politice.

Nu toţi peregrinii s-au dovedit interesaţi de efervescenţa vieţii politice din Principatele unite, de ritmul şi profunzimea reformelor, de reacţia societăţii. Unii au călătorit în Transilvania şi Banat, au dorit să se informeze la faţa locului în legătură cu bogăţiile solului şi subsolului, să vadă oraşe, să vină în contact cu locuitorii, să cunoască modul lor de viaţă, obiceiurile, vestimentaţia, monumentele laice şi religioase. Astfel, reputatul geolog englez David Thomas Ansted, cunoscut pentru lucrările sale în domeniul mineritului şi geologiei şi secretar al Societăţii Regale de Geologie, a călătorit în Transilvania şi Banat în primăvara anului 1862 unde a vizitat cu predilecţie exploatările de aur de la Săcărâmb, pe cele de cărbuni de pe Valea Jiului, dar şi principalele mine şi cariere din Banat, de la Poiana Ruscă şi Ruşchiţa, renumite pentru exploatările de fier, marmură albă, argint, cărbune. El a descris operaţiunile de aducere la suprafaţă a unor minereuri, ca de pildă fierul, la Steiendorf, în vecinătatea Oraviţei.

Interesul personal şi ştiinţific au motivat şi călătoriile întreprinse de profesorul de geografie, statistică şi istorie de la Politehnica din Pesta, Anton Adolf Schmidl, de renumitul geolog din Bologna, Giovanni Capellini, de inginerul militar John Stokes. Cunoscut şi pasionat speolog cel dintâi a explorat şi descris pentru prima dată Peştera Scărişoara şi ghețarul de aici. Călătoriile întreprinse în Munţii Bihorului, în intervalul 1858–1861, finanţate de Arhiducele Albrecht von

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Habsburg, guvernatorul-general al Ungariei, au fost adevărate expediții științifice la care au luat parte botaniști, mineralogi și geologi, cartografi, juriști, pictori și au dus la descoperirea de noi specii de minerale, plante și animale, la completarea informațiilor despre despre etnografia, economia agrară și dezvoltarea industrială a zonei Munților Apuseni, o regiune mai puțin cercetată de călătorii străini din secolul al XIX-lea.

În schimb, geologul italian Giovanni Capellini, care sosea în România în 1864 a cercetat în amănunt zona colinară a Munteniei, lacurile sărate, dar mai ales a fost interesat de zăcămintele petrolifere din zona Băicoi, de cele de pe văile râurilor Doftănița, Matița, Prahova și le-a comparat cu cele din Italia și Caucaz. Studiul dedicat acestora, pe lângă importanța științifică de netăgăduit, denotă și interesul companiilor străine pentru această bogăție, cunoscută încă din antichitate, mai cu seamă că prezența lui Capellini în spațiul românesc a fost urmarea invitației societății britanice Wallachian Petroleum Company.

În octombrie 1865, la Londra, Charles Boner publica lucrarea *Transylvania, its products and people*, un veritabil și complet portret al principatului anilor '60 ai secolului al XIX-lea. Cartea este rodul unei călătorii de câteva luni în întreaga provincie, prilej de a face o serie de constatări la fața locului, completate cu multe informații oferite de personalități locale, ca de pildă arheologul maghiar Henry Finály, profesor la Cluj, care i-a permis să copieze tabletele romane și l-a inițiat în modul de folosire și descifrare, bunul său prieten, sasul Johann Karl Schuller, geograf și etnograf, care prin discuțiile purtate i-a adus lămuriri și explicații și l-a familiarizat cu lumea literară și științifică a provinciei, episcopul evanghelic Georg Daniel Teutsch, baronul Blasius Orban și rectorul sașilor Friedrich Müller, ultimii doi oferindu-i cu generozitate fotografii și schițe făcute de ei înșiși, care se regăsesc de altfel în volum. Nu mai puțin de 43 de ilustrații cu teme dintre cele mai diverse de la edificii istorice, la cele publice, la străzi, vederi panoramice ale locurilor vizitate, până la portrete ale diferiților localnici în veșmintele lor tradiționale, îmbogățesc lucrarea și îi adaugă un plus de consistență. Alte date și informații i-au fost furnizate autorului de către nobilii maghiari, cunoscuți în peregrinările sale. Acestora le datorează o bună cunoaștere a statisticilor și a veniturilor provinciei, a legilor existente și modalității lor de aplicare, dar și a deficiențelor unora dintre ele. Ceea ce i se poate reproșa lui Boner este faptul că în elaborarea cărții a ținut cont numai de punctele de vedere ale maghiarilor și, parțial, ale sașilor. De altfel, discuțiile și contactul cu reprezentanții celor dintâi sunt menționate clar în *Prefață* și recunoscute implicit de autor. Documentarea și culegerea informațiilor numai dintr-o singură sursă explică și portretul dominat de culori sumbre făcut românilor.

Plecat din Viena, la bordul unui vas al companiei austriece de transport pe Dunăre, Charles Boner a urmat cursul fluviului până la Orșova, după care s-a îndreptat spre Banat și Transilvania. Traseul a fost sinuos, el revenind în unele locuri, ceea ce denotă că itinerarul conceput în prealabil a suferit modificări în funcție de informațiile și sfaturile primite de la interlocutorii săi. Prima localitate vizitată a fost Mehadia, căreia îi consacră un capitol în care prezintă apele curative, prețul cazării, calitatea hranei, dar și satele întâlnite pe drum, locuitorii și portul lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De aici se îndreaptă spre Hațeg și Orăștie, nu înainte de a zăbovi la Sibiu, prilej de a admira vestita colecție Brukenthal și de remarca amestecul de etnii, veșminte și obiceiuri. Din discuțiile cu reprezentanții nobilimii maghiare, respectiv săsești, a putut să constate legăturile strânse ale acestora cu lumea din apusul Europei. Interesante sunt comentariile privitoare la unele din satele locuite de sași din împrejurimile Sibiului. Vânător pasionat, Boner a dedicat un capitol special faunei din Transilvania și unul vinului, cu interesante date despre producția anuală, calitatea vinului, prețul. Despre Sighișoara spune că „seamănă cu Nürenberg și Ulm", cu străzi curate, dar înguste, cu case ca niște mici fortărețe, „îngrijite și cu jaluzele verzi, drăguțe și decorațiuni de modă veche și o curățenie de modă veche", cu „un aer liniștit și o anume bunăstare". Și aici Boner constată legăturile strânse cu lumea științifică din apusul Europei, lucrări ale diferiților autorii germani în viață fiind prezente în librării ca și în biblioteci particulare. În drum spre Brașov trece prin două mici târguri, Saschiz și Rupea, primul definit ca o „așezare germană", deoarece era locuit în mare parte de sași, ca de altfel și orașul de la poalele Tâmpei, „construit foarte îngrijit, având un aer înstărit". Călătorul englez compară Brașovul cu Sibiu, insistând asupra fortificațiilor, construcțiilor și străzilor, noutăților edilitar-gospodărești dintre care remarcă recenta iluminare cu gaz a orașului. Alături de sași, ce alcătuiau populația majoritară, în Brașov locuiau români și unguri, relațiile dintre etnii fiind influențate de politică. Astfel, relatând despre controversele politice dintre sași și maghiari (românii având un rol minor încă în viața politică, dar treptat începeau să se remarce în activitatea comercială), el era de părere că reprezentanții celor două etnii ar fi bine să ajungă la un acord. În dorința de a cunoaște cât mai mult despre locuri, împrejurimi și populație, Boner a vizitat și localități din jurul Brașovului: Râșnov, Codlea, Cristian și chiar unele de peste Carpați, ca de plidă Bran, unde „toți <locuitorii> sunt ciobani, nu știu nici măcar cum se mânuiește plugul", dar și pe cele populate de secui: Sfântu Gheorghe, Borsec, Covasna, Târgu Secuiesc, pentru ca apoi să se îndrepte spre Reghin, Târgu Mureș, Bistrița, Dej, Gherla, Cluj, Ocna Mureș, Alba Iulia, Hunedoara, Deva, Săcărâmb, Abrud, Roșia Montană, Turda. Englezul s-a arătat deosebit de interesat de exploatarea zăcămintelor din subsolul Transilvaniei, prezentând pe larg minele de aur de la Roșia Montană, Săcărâmb, Câmpeni, de cupru de la Bălan, de argint și plumb de la Rodna.

În 1864 Transilvania era vizitată de un alt englez, Arthur J. Patterson. Notele și amintirile din timpul călătoriei, completate de informații și considerații oferite de diverse lucrări referitoare la Ungaria și Transilvania, culese ulterior, au văzut lumina tiparului câțiva ani mai târziu, în 1869, sub titlul *The Magyars: their country and institutions*. Cele două volume ale lucrării au făcut din englez un autor de referință, alături de Charles Boner și John Paget, în ceea ce privește cunoașterea societății maghiare, dar și a Transilvaniei secolului al XIX-lea. Patterson a criticat multe din opiniile celor doi, dar a adus și informații noi, mai cu seamă că în 1864 călătorea pentru a doua oară în această provincie, beneficiind, ca și Boner, de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ospitalitatea oferită de „prietenii unguri", printre care şi Jokai Mor, care l-au călăuzit, după cum preciza în prefaţă, prin recomandări şi cunoştinţe, pe tot parcursul vizitei.

La începutul deceniului şapte al secolului al XIX-lea, Valérie Boissier de Gasparin, călătoare împătimită, cunoscută autoare de broşuri, relatări de călătorie, articole, romane, premiată de Academia Franceză, caracterizată de contemporani drept „conservatoare revoluţionară", făcea o călătorie la Constantinopol, alegând calea Dunării şi apoi a Mării Negre. Pline de reflecţii poetice, paginile dedicate ulterior spaţiului românesc, pe care de altfel l-a cunoscut numai de pe puntea vasului, sunt interesante prin referirile şi observaţiile privind viaţa pe vasele ce navigau pe Dunăre, profilul călătorilor, relaţiile dintre ei, comportamentul personalului navigant.

Critice, laudative sau neutre, relatările călătorilor străini privind etapa 1862–1866 pun în lumină o perioadă de adânci prefaceri în societatea românească, dominată de încercările de a adapta sau adopta modelul occidental. Totodată, ele evidenţiază ezitările, eşecurile, reuşitele clasei politice, dar şi felul în care naratorul se situează faţă de cele consemnate.

Daniela Buşă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

EMIL DE SAYN-WITTGENSTEIN-BERLEBURG

(1824–1878)

Rămânând conectat la spaţiul românesc prin relaţiile sale de familie, dar şi prin cele de natură politică, Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg a revenit în mai multe rânduri cu informaţii asupra celor întâmplate în principate. Nu vom stărui asupra datelor biografice, acestea putând fi consultate în volumul VI al seriei de faţă. De această dată, ne vom opri asupra observaţiilor autorului în ce priveşte politica internă dusă de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Prinţul de Sayn-Wittgenstein-Berleburg face parte din acea categorie a străinilor ce au investit financiar şi afectiv, odată stabiliţi aici, iar transformările aduse de el conacului şi moşiei soţiei sale de la Fântânele sunt demne de luat în seamă. Printre notele referitoare la gospodărirea avutului din Moldova întrezărim aprecieri la adresa guvernelor româneşti şi a măsurilor luate de domnitor, la modul de a călători pe Dunăre, dar şi la situaţia economică existentă la acea dată. După 1865, prin moartea Pulcheriei Cantacuzino-Paşcanu el s-a detaşat treptat de aceste locuri, pe care le va părăsi definitiv nu după mult timp.

EMIL DE SAYN-WITTGENSTEIN-BERLEBURG

Amintiri şi corespondenţă[1]

I

Alteţei Sale Regale, Marele Duce de Saxa-Weimar[2],

p. 422

Bacău[3], 28 mai/9 iunie 1861

Deocamdată, cu cât situaţia în care ne găsim este mai neplăcută şi mai supărătoare, cu atât simţim nevoia de a ne agăţa de aducerea-aminte a acelor <momente> care îţi evocă amintiri dragi. Din acest motiv îmi permit să vă trimit Alteţei Voastre Regale această scrisoare dintr-o ţară în care am făcut focul pe 28 mai, unde, din cauza vremii proaste, singurul divertisment este să priveşti pe fereastă la evreii care, în lungile lor caftane şi cizme din *cuir-dinotherion*, mergeau

[1] Traducerea după Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg, *Souvenirs et correspondance*, vol. I, Paris, C.Lévy, 1888, p. 422–428; 436–446; 451–455; vol. II, p. 346–350.

[2] Karl Alexander August Johann (1818–1901), mare duce de Saxa-Weimar-Eisenach (1853–1901), fiul marelui duce Karl Frederick de Saxa-Weimar-Eisenach şi al Mariei Pavlovna, sora ţarului Rusiei, Alexandru I.

[3] *Bakeu.*

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECĂ
INST. DE ISTORIE "N. IORGA"
109.041

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cu greu şi în mod disperat prin noroiul străzilor nepavate şi se salvau din calea torenţilor de ploaie.

Iată, sunt de aproape două luni aici, stând la arhitectul meu, curajosul burghez din Aschaffenbourg[4] într-o încăpere fără perdele, <folosită> pe rând drept salon, sală de masă şi cameră de dormit şi în care duşumeaua păstrează urmele imense ale noroiului de afară. O bucătăreasă din Bucovina, o servitoare entuziasmată de prezenţa unui tânăr flecar, venit acum un an din întâmplare, ne prepară tocane şi sosuri extraordinare într-o bucătărie în care găinile şi câinii umblă fără rost, unde se spală rufele în timp ce se găteşte, unde se doarme în comun şi unde se mai fac încă
p. 423 // şi alte lucruri, dacă este să ţinem seama şi de odrasla bucătăresei. Acest copil se tărăşte toată ziua prin cenuşa fierbinte, *avec ce qu'il a de plus chair*, se joacă cu cuţitele de la bucătărie, cu mortar şi cartofi scofâlciţi, nu cunoaşte o altă ţară decât această bucătărie unde a fost conceput şi adus pe lume şi poartă, prin mijlocirea mea, numele mitologic de Platon[5]. Într-adevăr, mama sa, o tânără fată lipsită de experienţă, a uitat complet să-l boteze. //

p. 424 Această cronică culinară este de necrezut, iar nuanţa politică a acestei ţări nu este cu nimic mai prejos. Guvernul nu se menţine decât pentru că reduce administraţia la un grup de oameni incapabili; agricultorii nu se revoltă împotriva marilor proprietari de teren în ciuda ataţărilor funcţionarilor care speră să pescuiască în ape tulburi; politica externă se rezumă la a se ridica până la înălţimile lui Garibaldi[6], a porni în urale în cinstea lui Plon-Plon[7], idealul de prinţ căutat, a-l umple de noroi pe regele Neapolelui[8] şi a învrăjbi Austria şi Rusia. Şi toate acestea cu o armată din carton, de trupe din ţigani zdrenţăroşi şi murind de foame, fără muniţie, fără fabrici, fără tren, fără depozite, fără medici; o armată destinată a cuceri Turcia şi Austria pentru prinţul Cuza[9].

În această situaţie, se cere mai mult ca niciodată în mod unanim şi în gura mare un prinţ german. Mi s-a cerut sfatul asupra acestui subiect din toate părţile. Le-am propus drept candidat pe prinţul Hermann[10], vărul Alteţei Voastre Regale şi pe prinţul Alexandre de Hesse[11]. Sunt o mulţime de oameni care mi-o cer mie

---

[4] Oraş, landul Bavaria, Germania.

[5] Platon (cca. 427–347 î. Hr.), filosof antic grec.

[6] Giuseppe Garibaldi (1807–1882), revoluţionar şi om politic italian, una din principalele figuri care definesc mişcarea Risorgimento.

[7] Referire la Napoléon Joseph Charles Paul Bonaparte (1822–1891), conte de Montfort, Meudon şi Moncalieri, văr al împăratului Napoleon III, om politic şi general francez, numit familiar Plon-Plon. Adesea a fost desemnat şi sub numele de Napoleon V şi considerat conducător al Casei Imperiale Franceze.

[8] Menţiune eronată. Pe data de 17 martie 1861 fusese proclamat Regatul Italiei, în acesta fiind înglobat şi Regatul celor Două Sicilii, din care făcea parte regatul Neapole. În urma acestui act politic, Victor Emanuel II (1820–1878), regele Sardiniei (1849–1861), a fost proclamat ca monarh al noului stat (1861–1878).

[9] *Couza.* Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti (1859–1866).

[10] Hermann de Saxa Weimar-Eisenach (1825–1901), prinţ german, căsătorit cu Augusta de Württemberg (1826–1898).

[11] Alexandre de Hesse-Darmstadt (1823–1898), fiul marelui duce Ludovic II de Hesse şi a prinţesei Wilhelmina de Bade, înrudit cu familia Romanov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

însumi, dar resping ofertele lor întrucât este nevoie de alianțe puternice pentru a întreprinde ceva în calitate de suveran într-o astfel de țară care, supusă ordinii și liniștii, ar putea fi un paradis.

În mijlocul acestui tam-tam, treburile mele personale își urmează încet micul lor curs. De fiecare dată când timpul // mi-o permite sunt afară, *pe domeniile mele*[12], p. 425
unde deja s-a dezvoltat o colonie de muncitori germani, tăietori în piatră și faianță, tâmplari, grădinari. În fruntea lor se găsește, fostul archebuzier[13] al Alteței Voastre Regale, Dedeke, care, cu patosul din Braunschweig[14], își povestește aventurile sale din pădurile din Harz[15]. Dar pădurarul este un ungur, fost căpitan de husari al lui Kossuth[16] și acum refugiat politic. Câțiva din Darmstadt[17] au obiceiul de a mi se adresa cu titlul de *Înălțimea Voastră* etc.

Construcțiile mele cresc văzând cu ochii și locuiesc deja în locul în care o voi primi pe Alteța Voastră Regală în ziua în care-mi va face vizita promisă. Din păcate, executarea acestui minunat plan este în fază de proiect.

Țăranii mei, mai bine tratați de mine decât de moldoveni, mă iubesc și asta mă încântă, *în ciuda tuturor grijilor mele*. În cele din urmă, au cărat voluntar o zi întreagă lemne și moloz pe șantierul meu. Pentru a le mulțumi, am organizat o serbare câmpenească. Cu această ocazie au dat gata un vițel, șapte porci, mai multe mii de turte din mălai, cinci mii de cepe, mi-au băut trei mii de sticle de vin, fără a mai pune la socoteală ce a mai fost dat la fântâni ca *răcoritoare pentru doamne*.

A trecut mult timp de când nu mai am vești de la Alexandre. Soția mea este la Schlitz[18]; nu mă pot gândi a merge să o văd înainte de iulie, căci totul înaintează aici alene, foarte încet; fiecare afacere trenează încât îți vine să o împingi de la spate.

Mica colonie de germani de la Bacău mă copleșește cu cereri și politețuri; după ce am făcut posibilă construirea unei mici biserici protestante[19] cu un cimitir, îmi dorește într-atât de mult binele // încât nici nu mă lasă să respir. Când dansăm, p. 426
sau mai bine spus când sărim, pe *mine* mă aleg doamnele și trebuie, pentru a-mi răscumpăra păcatele, să mă învârt în cerc precum un tinerel; cu fiecare ocazie, aceste ființe amabile <făceau acest lucru> purtând pe piept sau la încheieturile mâinilor panglici mari cu culorile mele, ceea ce era frumos din partea lor, dar monoton.

Dacă Alteța Voastră Regală se învrednicește a-mi adresa câteva rânduri, iată adresa mea: Bacău, Moldova (Principatele Unite)

Primiți, vă rog

Prințul Emil de Wittgenstein

---

[12] De fapt, este vorba despre domeniul soției sale, Pulcheria Cantacuzino-Pașcanu, de la Fântânele, primit ca zestre și administrat de autor.

[13] *Chargeur*.

[14] *Brunswick*, oraș, landul Saxoniei Inferioare, Germania.

[15] Lanț muntos în centrul Germaniei.

[16] Lajos Kossuth (1802–1894), lider revoluționar maghiar, guvernator al Ungariei (1848–1849)

[17] Darmstadt, oraș, landul Hesse, Germania.

[18] Schlitz, oraș, landul Hesse, Germania.

[19] *Un petit temple protestant*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bacău, 20 iunie/2 iulie 1861

Mult iubiții mei părinți[20],

M-am reîntors după o călătorie foarte interesantă de câteva zile pe care am făcut-o în Bucovina, îndeosebi la Cernăuți[21], de unde am cumpărat pentru viitorul nostru cămin de la Fântânele[22] o mulțime de obiecte foarte necesare la prețuri extrem de bune. Fac tot ce trebuie făcut fără prea mult lux, dar ținând pe cât posibil la confort și sunt mai ales mândru de cumpărarea ustensilelor mele de bucătărie.

La Rădăuți[23] am văzut, sub auspiciile colonelului care se află în subordinea mea[24], <și alte lucruri> cu excepția trupelor care se află în munți și am petrecut aproape o zi alergând de pe o pășune pe alta. Este minunat să vezi cum totul este bine orânduit, bine întreținut și cum caii, de rasă arabă, sunt robuști și plini de eleganță. Mă uimește că în Germania nu realizăm că trebuie să vorbim mai mult <despre acest lucru>. Împreună cu <colonelul am convenit că> sunt cu adevărat o bună achiziție și nu îmi voi duce caii din grajdul din Moldova decât acolo. Pentru 250 de florini avem deja un cal foarte bun, iar de la 400 la 500 de florini, tot ce este
p. 427 mai bun. //

Aici lucrările merg foarte bine, grație muncitorilor mei germani și bunei lor influențe astfel încât sunt deja câțiva moldoveni care, sub îndrumarea lor, au devenit buni meseriași și au încetat a mai fi bețivi; cu toate că îi plătesc mai puțin decât la Bacău, muncitorii mă plac pentru că știu că-și vor primi întotdeauna banii la o dată fixă.

Deja toamna viitoare mica noastră casă, o parte din grajduri și casa din pădure, a inspectorului și a grădinarului vor putea fi locuite. Este o dovadă de plăcere să vezi ce a devenit, în paisprezece luni, ceea ce era un deșert. În câteva zile, mica noastră capelă protestantă, care este încântătoare, va fi inaugurată. Pentru muncitorii mei, am întemeiat și la Bacău un mic spital cu patru paturi, unde sunt bine îngrijiți. Toate acestea au lăsat o impresie bună și nu am avut de îndurat decât ostilitatea autorităților moldovene împotriva a tot ceea ce este german,

Pulcheria[25] se plânge de sănătate; ea este nervoasă și nu doarme noaptea. *Asta mă îngrijorează mult, dat fiind faptul că sunt departe de ea și am vrea să știm* cui am putea să ne adresăm. Nu credeți și voi că aerul munților Elveției sau Tirolului îi va face bine?

Cred că mai devreme de trei sau patru săptămâni nu voi putea părăsi Moldova; prezența mea este prea necesară aici (...)

Al vostru fiu ce se gândește cu o afecțiune tandră,
Emil Wittgenstein

---

[20] Este vorba despre prințul August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg (1788–1874) și de Franziska Maria Fortunata Allesina von Schweitzer (1802–1878).

[21] *Czernowitz*, oraș, Ucraina.

[22] *Fontanelli*, sat, com. Hemeiuș, jud. Bacău.

[23] *Radautz*, oraș, jud. Suceava.

[24] *Harras*.

[25] Pulcheria Cantacuzino-Pașcanu (1840–1865), soția autorului, fiica lui Nicolae Cantacuzino-Pașcanu și a Luciei Paladi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Alteței Sale Regale, Marele Duce de Saxa-Weimar, p. 428

Wiesbaden, 20 octombrie 1861

Monseniore,

Scrisoarea atât de binevoitoare a Alteței Voastre Regale mi-a fost dată la sosirea mea aici, acum două zile. M-aș fi grăbit aproape imediat după ce am primit-o să-mi exprim sincerele mele mulțumiri către Alteța Voastră Regală, dacă prințul Alexandru nu mi-ar fi dat întâlnire la Frankfurt și nu m-ar fi luat după sine *nolens volens* la Darmstadt, la teatru, unde a trebuit să mă prezint marelui duce așa cum mă găseam, cu o înfățișare demnă de milă și o pălărie de vagabond. Nu am revenit decât astăzi și pentru mine este o plăcere infinită să spun Alteței Voastre Regale cum întreaga sa amintire mă face fericit.

Sunt aici pentru aproape o săptămână; aștept mesajul Majestății Sale, regele Neapolelui, care va precede medalia de onoare și pe care voi avea cinstea să o port. Fără îndoială, nu voi rămâne la Roma decât trei sau patru zile; voi reveni pentru câteva ore la Wiesbaden[26] și voi profita de ultimul vas pentru a o duce pe micuța mea[27] în Moldova. Aceasta va fi o adevărată expediție: mica mea fiică, două bone și tot felul de porțelanuri de cărat după mine. Las impresia unui câine de vânătoare obligat să aducă frigarea.

Nici călătoria mea până aici nu a fost plină de bucurii. Apele Dunării erau joase cum nu au fost niciodată; Porțile de Fier[28] ieșeau la suprafață precum un maxilar negru știrbit de un uriaș care și-a stricat dinții mâncând dulciuri; pe scurt, întregul grup a fost nevoit să facă un tur confuz în vehicule antideluviene; acestea formau un grup // de oameni care se culcau sub cerul liber: români, ruși, turci, p. 429
greci, evrei și alți păcătoși, în mijlocul cărora ne băgăm în mod involuntar mâinile în buzunare; doi comis-voiajori francezi, creatori de calambururi, întreținеau conversația; singura mea distracție era să privesc atent albeața pescărușilor și o mulțime de șerpi mari care treceau înot de pe țărmul românesc pe cel turcesc, ca și cum și ei ar găsi regimul condus de Cuza prea rău.

Planurile noastre, *împotriva cărora nu m-am putut opune*, m-au îndepărtat, din păcate, de Alteța Voastră Regală.

Până atunci, sper ca Alteța Voastră Regală să-mi păstreze bunăvoința sa etc.

Prințul Emil de Wittgenstein.

---

[26] Wiesbaden, oraș în sud-vestul Germaniei, capitala landului federal german Hessa, renumit pentru apele sale termale. Aici veneau la tratament sau în vacanță importante personalități politice ale vremii.

[27] Lucia zu Sayn-Wittgenstein-Berleburg (1859–1903), fiica autorului acestei relatări și a prințesei Pulcheria Cantacuzino-Pașcanu (1840–1865).

[28] *Portes de Fer.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 436 Mult iubiții mei părinți,

Veți rămâne uimiți văzându-mă din nou la Pesta. Iată motivul acestei
p. 437 întârzieri. Slavă Domnului, călătoria noastră până la Pesta a decurs bine. Ne-am oprit // o zi la München și una la Viena, și am călătorit de obicei noaptea, pentru a nu-i deranja micuței orele de somn, care, de altfel, doarme foarte bine în vagon. Am ajuns dimineață, pe 26 noiembrie, la Pesta, dar noaptea a devenit dintr-o dată prea friguroasă și micuța a făcut puțină febră. Am chemat un excelent homeopat de aici, doctorul Moskovitz, care i-a înlăturat-o în câteva ore, dar, pentru a crește numărul precauțiilor luate, am lăsat vasul să plece miercuri, pe 27 <noiembrie> pentru că am fost sfătuit să iau joi seara trenul cel mai rapid pentru a-l prinde din urmă pe cel de la Baziaș[29]. Trebuiau câștigate două zile, timp în care micuța și-a revenit complet. Ajuns joi seară la gară cu arme și bagaje aflu, spre marea mea stupefacție că, după opt zile <de mers>, trenul de viteză de la Baziaș nu va mai pleca și că, pentru a prinde din urmă vasul, trebuia să iau trenul obișnuit, ce plecase la ora patru după-amiază. Iată-mi deci bagajele plutind fără noi pe Dunăre, în timp ce noi eram condamnați să așteptăm următoarea zi de miercuri pentru a lua următorul vapor. Schimbarea în ce privește trenul s-a făcut fără să se afle, căci de la hotel și până la biroul de navigație, nimeni nu știa. Șeful gării afirma că nici el nu fusese încunoștințat și se sprijinea pe orarul căilor ferate, spunându-mi că mă înșel, rămânând uimit să afle de la casier, care-l asigura că într-adevăr trenurile de la ora nouă fuseseră anulate[30]. Iată ordinea care domnește în Austria și este iarăși minunat că, grație tărăboiului ce l-am făcut și amabilității directorului companiei de navigație, mi-au acordat cabinele, pe care le plătisem deja, de pe următorul vapor, căci altfel ar fi trebuit să plătesc de două ori. În fine, mâine, dacă nu apar alte neplăceri, ne vom îmbarca.

De ieri, este o vreme încântătoare, după mai multe zile de ceață deasă, care au
p. 438 întârziat îndestul // navigația. Am cumpărat de aici pentru Lucie o trăsură bună, închisă, pe care o voi regăsi la Galați[31] împreună cu restul coletelor noastre. Intrând în legătură cu mai multe persoane, am văzut aici pe Edgar d'Erbach, doamna de Breidbach, fiul ei și Nelli de Maitheny (Vrintz), care locuiește în același hotel ca și noi și care are doi copii încântători. Lucie și cea mai mare dintre cele două Maitheny s-au înțeles bine împreună și s-au jucat fiecare într-un colț, fără să se îmbrățișeze nebunește și să scoată strigăte de disperare când trebuiau separate. Baronul de Maitheny știa să se facă plăcut, am luat cina în fiecare zi cu ei la club, unde m-au înscris alături de un conte Czacki și alți câțiva domni. Opinia publică de aici este împărțită și descurajată. Ungurii simt că sunt înconjurați și nu mai știu cum să iasă din această poziție inegală, la fel ca și austriecii. Marele motiv de ură împotriva guvernului provine din brutalitatea și aroganța ofițerilor, care îi tratau pe oamenii la care erau încartiruiți precum țări cucerite. Peste tot aceeași melodie,

---

[29] *Basias*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.
[30] *Eingestellt.*
[31] *Galutz.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

indiferent că eşti în Moldova, Italia sau Ungaria. Ceea ce exasperează mai mult decât orice este că dacă o trupă de execuţie apărea într-un sat sau într-un castel, începeau din toate colţurile incendii, care erau atribuite soldaţilor.

Pe curând, dragii şi bunii mei părinţi, vă iubesc şi vă îmbrăţişez din toată inima,

Emil Wittgenstein

P.S. Am călătorit de la Frankfurt la Stuttgart împreună cu prinţul şi prinţesa regală de Würtemberg[32], care m-au primit în trăsura lor, unde nu am fost decât patru: ei, eu şi marea doamnă, baroana de Sturmfeder[33]. Prinţesa a admirat-o şi a mângâiat-o îndelung pe micuţă şi a reuşit să o scoată din trăsură pentru a o vedea.

Din partea prinţului Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg

Bacău, 20 decembrie/1 ianuarie 1862 p. 439

Iată că în cele din urmă, dragii mei părinţi, am ajuns ieri seară sănătoşi şi nevătămaţi. Nu a fost fără efort. Ştiţi motivul pentru care a trebuit să rămânem la Pesta până la 4 decembrie. În sfârşit, ne-am îmbarcat pe nava de călători[34] murdară, lentă, prevăzută cu o bucătărie îngrozitoare, pentru care am plătit separat şi cu un restaurator pe care l-aţi fi criticat sever, fiind lipsit de orice concurenţă. Vaporul era plin de tot felul de lume, numai frumoasă nu. Doar în prima zi am avut parte de plăcuta companie a contelui Eltz şi a baronului Mailath, celebrul orator, care mergeau în ţinuturile lor. Am pierdut o grămadă de timp: o zi la Baziaş, douăzeci şi patru de ore la Orşova, douăsprezece <ore> la Turnu-Severin[35], zece <ore> la Vidin[36], douăzeci şi patru de <ore> la Giurgiu[37] şi peste tot întâlneam vapoare cu mărfuri de remorcat astfel încât ne trezeam la Cernavodă[38] sau oriunde ne petreceam noaptea precum Franklin, înconjuraţi de gheaţă. A avut loc o lungă prelegere în care căpitanul i-a sfătuit pe toţi să meargă până la Constanţa[39] pe calea ferată, pentru ca de acolo să treacă la Constantinopol şi să se reîntoarcă prin Odessa la Galaţi. Toată lumea era în pragul disperării, dar am protestat şi strigat într-atât încât s-au hotărât să plece şi noi am avansat încet tăind firele de gheaţă întinse pe Dunăre, până ne-am aflat la două ore distanţă de Brăila[40], de unde ne-a fost imposibil să avansăm din cauza cuburilor de gheaţă şi <iată> cum *Albrecht*, flancat

[32] Pauline Therese Louise de Württemberg (1800–1873), ducesă de Würtemberg, căsătorită în 1820 cu regele William I de Württemberg (1781–1864).

[33] Louise Sturmfeder (1789–1866), foarte apropiată de viitorul împărat Franz Joseph şi de fratele său Maximilian.

[34] *Personenschiff.*

[35] *Turn-Severin.*

[36] *Widdin.*

[37] *Giurgewo.*

[38] *Tscherna-Woda.*

[39] *Kustendji.*

[40] *Braïla.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de două mari vapoare pentru remorcat, a acostat pe o insulă, probabil pentru a-şi petrece acolo toată iarna. Toată societatea amestecată începuse să se împuţineze încet, după ce o companie de soldaţi, un harem şi mai mulţi negustori turci, // au
p. 440 fost lăsaţi la Rusciuc[41] şi <pe vapor> nu mai era nimeni, cu excepţia găştii mele, un mic englez îngrozitor, o fiinţă răutăcioasă, câţiva negustori greci, un bătrân turc, mânuitor[42] de iatagane şi pistoale, care, cu barba sa lungă, turbanul alb şi caftanul îmblănit, o înspăimânta pe micuţă; apoi, familia bătrânului general Vinctinghof, ce în alte timpuri fusese şeful gărzii de cavalerie <imperiale>, un bătrân minunat, dar care şi-a pierdut complet minţile, <era alături> de soţia sa, născută contesă Keller – pe care am cunoscut-o îndeaproape acum şaisprezece ani la mătuşa sa, prinţesa Bariatinski, o doamnă atrăgătoare şi bună – şi de cei trei copii încântători. Ea se întorcea de la Sayn[43], unde soţul plecase pentru a o căuta şi a o readuce în Rusia prin Odessa, iar noi ne-am recunoscut în faţa <oraşului> Belgrad, după ce ne-am privit îndelung două zile. Era o adevărată resursă pentru mine, atât în ceea ce priveşte conversaţia cât şi eşecurile, iar ei pretindeau că fără mine nu şi-ar putea închipui ce s-ar fi ales de ei. Este drept că i-am însoţit cu bucurie şi până la final m-au privit drept călăuza şi oracolul lor.

Iată cum am plutit timp de trei zile prin gheaţă, aproape de o insulă părăsită, aşteptând rezultatul telegramelor pe care le-am trimis la Brăila şi Galaţi, neavând aproape nimic de mâncat, ceea ce era penibil, mai ales pentru copii; mai mult, lipsa aproape totală a pâinii şi a vinului pentru noi, m-a determinat să fiu cel care începe primul mica cutie de *Marcobrunner Ausbruch*[44] pe care o târâsem după mine, privind precum sora Anna[45] ţărmul şi gheţurile care coborau în Dunăre. În acest timp, eu însumi am recurs la homeopatie pentru a-i înlătura baronului Vietinghof febra, iar copilului său, inflamaţia oculară. Din fericire, cabinele erau bine încălzite, nu din amabilitate pentru noi ci pentru ca frigul să nu ducă la distrugerea ţevilor
p. 441 astfel încât, deşi doborâţi de foame, nu am // îngheţat. În cele din urmă, căpitanul ne-a declarat că dacă vom continua a ezita să mergem pe ţărm, nu vom mai putea trece şi va trebui să aşteptăm ca Dunărea să îngheţe cu totul. Drept urmare, ne-am făcut curaj, am îmbarcat copiii, bagajele din cabină şi pe noi într-o barcă mare a unui ţăran, prin care s-a făcut simţită prezenţa Domnului, ocazie care a determinat-o pe Christiane, bona copilului, să-şi arate prin intermediul gambelor sale, pudoarea de vestală. Am avut la dispoziţie o oră şi jumătate pentru a traversa (printre bucăţile de gheaţă care veneau spre noi) acea parte a fluviului care ne despărţea de prea-fericitul mal românesc. Pe ţărm erau o mulţime de canalii, printre care un preot – pe care bucătăreasa adusă de mine de la Pesta insista să-l numească rabin – care striga, gesticula şi ne aranja îngrămădiţi cu picioarele în aer în sănii şi căruţe

---

[41] *Roustschouk.* Azi Ruse, oraş, Bulgaria

[42] *Farci.*

[43] Municipiu până în 1928 şi apoi cartier al oraşului Bendorf, districtul Mayen-Koblenz, landul Renania-Palatinat.

[44] „Sortiment de vin renumit". (*n. a.*)

[45] Anna Albertine Georgine Caroline zu Sayn Wittgenstein-Berleburg (1822–1902), căsătorită în 1848 cu contele şi diplomatul Karl Heinrich von Görtz (1822–1885).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trase de boi înainte de a ne conduce la satul vecin, *Crupeni*[46], nume pe care nu-l voi uita prea curând. Ne-am cazat în trei camere sau în nişte maghernițe din trei cabane diferite: eu cu rabinul, în timp ce am pus copiii împreună în singura cameră prevăzută cu duşumea. Era îngrozitor. Chelnerul, pe care căpitanul vasului ni-l împrumutase, dându-ne în acelaşi timp şi câteva pături şi farfurii, era trist, iar noi nu găseam nimic de cumpărat, nici măcar lapte. În fine, am dibuit câțiva cocoşi bătrâni, cu pielea tare precum talpa pantofilor şi care încă mai cântau într-o supă pe care am pus să o facă bucătăreasa mea, pe un foc din trestii, supă la care am adăugat orez, din care mai aveam de rezervă pentru micuță. Supa a fost purtată din casă în casă cu o escortă, pentru a-l proteja pe cel care o ducea împotriva câinilor ce-i săreau printre picioare. Am mâncat pe divane şi lăzi pentru că țăranii români nu ştiu ce-i aceea o masă. Mai târziu, am luat ceai dintr-o supieră, în acelaşi mod în care iei // punch. Din fericire, frigul înghețase puricii aşa încât am dormit foarte bine. p. 442

În ziua următoare, din nou supă, dar cântărită corect pentru fiecare pentru că nu mai era aşa multă. Brusc, au ajuns patru sănii superbe trase de patru cai şi noi ne credeam deja eliberați când ne-au spus că au fost trimişi de un comisar al companiei de navigație, pentru a-i căuta pe ofițerii de bord. Despre noi nici nu putea fi vorba. Am plătit pentru a fi transportați la Galați, dar ne-au lăsat pe uscat precum Robinson <Crusoe>[47]; restul era treaba noastră. Am făcut atâta hărmălaie şi am zis atâtea nerozii la toată lumea încât după trei ore de discuții, s-au decis în cele din urmă să ne cedeze o sanie pentru paisprezece persoane câte eram. Cu greu am închiriat câteva căruțe țărăneşti când, în momentul plecării, au sosit sănii şi un vagon de marfă pe care ni le trimiseseră expeditorul nostru din Galați. Seara, ne-am culcat la Brăila într-un han de proastă calitate, care nouă ne-a părut un palat şi unde am fost mâncați de vii, iar în ziua următoare la Galați, unde am petrecut o zi de odihnă şi unde micuța a fost întru totul răsfățată acasă la o veche cunoştință, doamna Ghica, unde ne-am cazat. Două zile după aceea, am ajuns la Bacău într-o trăsură cu geamuri, pe care o cumpărasem de la Pesta şi care, din fericire, ajunsese.

Pulcheria[48] fusese într-atât de agitată încât, purtând de grijă micuței, nici nu a mai apucat să se îmbolnăvească. Arată bine şi suferă mai puțin din cauza bolii. Micuța este puțin obosită, dar nu prea mult şi câteva zile de odihnă îi vor reface forțele.

Pe curând, dragii mei părinți. Vă iubesc şi vă îmbrățişez din tot sufletul,

Emil Wittgenstein.

p. 443

Bacău, 11/23 februarie 1862

Mult iubiții mei părinți,

Cred că ați primit deja ultima mea scrisoare în care vă vorbeam de boala fetiței noastre. Slavă Domnului, ea este în plin proces de însănătoşire astfel încât am încetat să o supraveghem. Ea începe să mănânce un pic de carne, îşi recapătă

[46] Neidentificat.

[47] Personaj al romanului cu același nume scris de Daniel Defoe şi publicat în 1719.

[48] Pulcheriei Cantacuzino-Paşcanu (1840–1865), soția autorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

culoarea în obraji, se joacă, cântă și devine capricioasă și, mai mult decât orice, fapt care continuă să se vadă, abia dacă își dă seama că a fost bolnavă. Pe scurt, cred că doar ea singură se poate ajuta.

Aici suntem prinși în nămeți până la urechi și ducem o viață de crustacee prinse în cochilia lor. Singura noastră companie este arhitectul Bittinger, un tânăr curajos și amabil, care face comisioane, coordonează lucrările, dă lecții de matematică Pulcheriei și sfaturi în ce privește ‹alte› probleme dificile. Cred că boala micuței m-a făcut să uit să vă spun că, înainte ca aceasta să se declanșeze, am petrecut cinci zile la Iași[49], unde am reglat cu Suțu[50], care a rămas până azi ministru, toate afacerile pe care le amânasem. Am stat la el; era precum un han îngrozitor. Toate ușile erau deschise, solicitanții, indiferent de gen, treceau prin toate camerele. Conta prea puțin costumația sau cu se ocupau cei care locuiau în casă, Suțu începea a-și ține audiențele în cămașă, sfârșindu-le în stradă, iar câțiva prieteni veneau în acest timp să facă vizite, amestecându-se în ședințele pe care miniștrii le aveau. Este epoca de aur în sensul propriu al expresiei și adesea veșmântul aceleiași epoci de aur trebuie să se potrivească. //

p. 444 L-am expediat pe grădinarul meu după o singură lucrare, ce a avut loc la mine. Nu i-au lipsit obstacolele. Asemeni tuturor germanilor mei, nu înceta să se certe și, drept urmare, nici un personal administrativ nu se înțelegea cu celălalt, niciunul nu renunța la ideea sa și l-am numit pe Bittinger inspector general peste întregul grup și am anunțat această decizie personalului printr-o circulară. Pentru că pădurarul și grădinarul au protestat și au refuzat să semneze adeziunea la circulară, le-am spus că necerându-le părerea, ci supunerea, le lăsam douăzeci și patru de ore pentru a reflecta. Sus-numitul pădurar s-a dezmeticit de îndată și mi-a cerut iertare, dar grădinarul, continuând să se opună, i-am arătat ușa ceea ce l-a făcut mai târziu să ajungă să mă înțeleagă. Am avut până acum prea multă considerație pentru aceste bestii. Dacă nu aș fi luat taurul de coarne, ar fi sfârșit prin a mă înlătura și a numi în locul meu un guvern provizoriu. Deocamdată, au redevenit adevărați mielușei și sunt ridicoli datorită respectului.

Aproape că avem acum certitudinea că în câțiva ani vom avea o cale ferată, continuarea celei din Liov[51], care va trece pe la noi. Ce mare distracție va fi și cum voi veni atunci în pădurea noastră de stejari!

Emil Wittgenstein

---

[49] *Jassy*.

[50] Nicolae Suțu (1798–1871), fiul domnului Alexandru Nicolae Suțu, om politic și economist român, ministru în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. El a fost căsătorit cu Ecaterina Cantacuzino-Pașcanu (1803–1844), mătușa soției lui Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Pulcheria Cantacuzino-Pașcanu. După moartea acesteia, s-a căsătorit în 1857 cu Emily Barlow.

[51] *Lemberg* (în ucraineană *Lviv*, poloneză *Lwów*, germană *Lemberg*, rusă *Lvov*), oraș, Ucraina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Mult iubiții mei părinți,

Iată cât de mult timp a trecut de când nu v-am mai scris, dar nu din lipsa p. 445
bunăvoinței. În primul rând, am petrecut douăsprezece // zile la Iași, unde căldura era într-atât de mare încât nu puteam lua în mână un stilou și de unde, de altfel, Pulcheria v-a scris. Sunt doar opt zile de când ne-am întors de la Iași când am căzut pradă unei febre violente, iar de abia astăzi m-am simțit un pic mai bine și profit de poștă pentru a vă scrie și a vă trimite îmbrățișări tandre.

La Iași, Pulcheria, care pozează în femeie serioasă a revenit la distracțiile societății și s-a amuzat teribil; ea a dansat în fiecare seară până la ora unu, fără oprire, ceea i-a dat insuflat un umor încântător, iar în toate diminețile era cuprinsă de o oboseală ce o părăsea pentru a o lua de la capăt seara. Trebuie să vă spun că aceste baluri cuprindeau un pian, șase lumânări, cât mai multe doamne, trei domni și pahare cu apă la distracție. M-a făcut să dansez și pe mine ca și cum aș fi fost plătit să o fac; eram extenuat și pluteam în apă. Odată reveniți la Bacău, tot acest vis frumos s-a spulberat, iar viața serioasă și-a reluat cursul pentru Pulcheria.

Am adus de la Iași un bătrân bucătar murdar, dar acceptabil, care trecea drept un bucătar obișnuit în Moldova. Picherul meu[52], care a înțeles că se vorbea despre el ca despre o minune, a declarat că era un mare om, ceea ce ne-a determinat să cădem în admirație în fața lui. Bucătăriile sunt precum politica; este de ajuns un om cu care să te mândrești pentru ca mulțimea să creadă în voi. Dimpotrivă, chelăreasa noastră a dorit să plece, nedorind să fie degradată și, din nefericire, soțul ei, cel mai bun vizitiu al nostru, a dorit să o urmeze; era precum predica părintelui Rocco despre sfântul Iosif; din fericire, s-au calmat. De asemenea, am primit de la Aschaffenbourg o femeie de serviciu care părea să aibă disciplina și demnitatea necesară postului său, dar și un vânător, care a adus cu sine doi câini.

Micuța noastră este încântătoare în grația și bunătatea ei, cu // multă p. 446
încăpățânare pentru a ridica restul. Era destul de tandră și expansivă când ne-am întors la Iași. Sper ca, în vreo cincisprezece zile, să putem intra, în sfârșit, în micul nostru cămin de la Fântânele. Acest lucru nu se va putea face fără efort și ceea ce trebuie să pregătim, în ce privește construcțiile și instituțiile într-o țară în care nu există aproape nimic și unde totul pare să fie cuprins de o autosuficiență, nici nu poate fi închipuit. Avem tâlhari pe toate drumurile, hoți și imbecili în toate sectoarele administrației; mai mult, subprefecți care fac politică. Peste tot, stagnare, anarhie administrativă, judecată arbitrară, absurditate și demoralizare.

La București, partidul roșu l-a asasinat pe primul ministru Catargiu[53] în plină zi și în mijlocul străzii. Bineînțeles, poliția nu l-a prins pe criminal. Ea nu-i prinde decât pe cei care nu știu să se salveze și nu este la fața locului decât pentru a șicana,

---

[52] Lucrător care răspunde de buna întreținere a unei căi ferate, a unei șosele sau a unui drum. Aici în sensul de specialist.

[53] *Catargii.* Barbu Catargiu (1807–1862), jurnalist și om politic, prim ministru în timpul comniei lui Al. Ioan Cuza. Autorul face referire la atacul lui Gheorghe Bogati produs la data de 8 iunie 1862 în fața Mitropoliei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deranja şi a-i înfrâna pe oamenii cumsecade care rămâneau în case şi trăiau liniştiţi. Cât despre a proteja pe cineva, a-i urmări pe tâlhari sau a descoperi un hoţ, ea este incapabilă a o face. Curând nu vom mai putea să ne găsim dreptatea în această ţară care are parte de împuşcături.

Deocamdată, pe aici trece un grup de unguri din legiunea austriacă a Italiei, ce a fost dizolvată[54]. Sunt nişte bieţi nefericiţi pe care piemontezii i-au exploatat, i-au batjocorit şi înşelat în toate felurile, aruncându-i în cele din urmă fără vreun ban pe caldarâmul Constantinopolului, de unde veneau compromişi dorind sau să-şi câştige traiul sau să reintre în ţara lor. Ieri am fost vizitat de unul din ei, un baron Kaunitz, care, conform paşaportului său, a fost ofiţer în sus-menţionata legiune, din partea căreia venea spre a-mi cere de pomană. De obicei, răspund destul de tăios aventurierilor, mai ales revoluţionarilor şi în special acelora care au luat parte în aşa-zisa chestiune italiană, dar acesta mi-a plăcut într-atât de mult prin modestia,
p. 447 demnitatea sa, alura // de adevărat domn şi bunul-simţ încât am stat pentru mult timp la taifas cu el, făcându-i un cadou drăguţ. Bietul tânăr îşi revenise în întregime de pe urma revoluţiei şi agenţilor săi, considerând toată această punere în scenă a piemontezilor drept o nebunie şi o comedie dintre cele mai absurde şi necinstite, adăugând că Kossuth, prin farsele şi reaua sa credinţă, influenţase cu totul gândirea privind emigraţia maghiară, la fel ca şi Türr[55]. Cât despre Garibaldi, l-a luat în râs şi singurul despre care declară că este un om plăcut este Klapka[56], care, din câte spune, se află acum la Brăila. I-am spus că eu credeam că nu merită să încerce să obţină o amnistie pentru el şi camarazii săi din legiune, dar el mi-a răspuns imediat:

«Şi eu cred asta! dar dacă guvernul austriac ar şti că, după ce am văzut îndeaproape toată acea nebunie, am revenit acum la vechea noastră perspectivă asupra lucrurilor şi cum începem să simţim datorită experienţei că Ungaria, fără Austria, nu are nici posibilitate de a exista, ne va ierta; ea se încrede în noi mai degrabă decât în alţii, care nu au ieşit din ţară şi încă se amăgesc cu iluzii, pe care noi le recunoaştem de mult timp ca irealizabile»

Ce spune bunul meu tată de afacerea Belgrad? Va fi sau nu începutul ultimului act al chestiunii orientale? Dacă vom avea parte de război, reintru în

---

[54] Autorul se referă la bombardarea Belgradului în 5 iunie 1862 de către turci. Armistiţiul este semnat a doua zi. La propunerea guvernului francez, s-a deschis o conferinţă la Constantinopol pentru depistarea neînţelegerilor şi rezolvarea lor pentru ca pe viitor să se evite astfel de conflicte. Conferinţa se încheie cu un compromis: Imperiul Otoman evacuează două din cele şase fortăreţe, pe care avea dreptul să le ocupe, dar continua să păstreze garnizoane în alte patru cetăţi. Neînţelegerile şi ciocnirile au continuat şi în anul 1863, astfel că la 5 februarie, o comisie mixtă a fost însărcinată să aplice executarea deciziilor conferinţei. În toamna anului 1866, problema nu fusese, rezolvată de vreme ce principele Mihai Obrenovič cerea Porţii un firman prin care aceasta să renunţe la garnizoanele otomane. Abia la 19 februarie 1867, în faţa ambelor armate, turcă şi sârbă, marele vizir, Ali paşa, i-a înmânat simbolic cheile oraşului Belgrad principelui Mihai Obrenovič, care a intrat în cetate pe un cal dăruit de sultan, în capul armatei sale.În aprilie în cetatea Belgrad nu mai era nici un turc.

[55] István Türr (1825–1908), ofiţer, revoluţionar, arhitect şi inginer maghiar, implicat în unificarea Italiei alături de Giuseppe Garibaldi.

[56] György Klapka (1820–1892), general maghiar, conducător al revoluţiei paşoptiste din Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

armată, împăratul îmi va da un detaşament drăguţ, mic, pentru a-l comanda şi voi încerca să fac ce trebuie în fruntea unui bun regiment format din curajoşii noştri cazaci.

Vă îmbrăţişez tandru,

Emil Wittgenstein

p. 451

Fântânele, 12/24 septembrie 1862

Dragul meu tată,

Iată-te, fără îndoială, instalat în acel vechi şi confortabil castel din Berleburg[57], în care aş vrea să fiu şi eu şi unde aş putea încă să te ajung din urmă dacă plecăm de aici, precum sper, în trei sau patru săptămâni. Ne-am stabilit la Fântânele de mai bine de cincisprezece zile şi // suntem în sfârşit departe de această p. 452
gaură îngrozitoare care este Bacăul. Ţara este minunată, iar casa noastră frumoasă şi confortabilă. Pulcheriei şi micuţei le fac bine aerul de ţară şi singurul neajuns este suma nebunească ce ne-a costat această instalare. Dar, la urma urmelor, suntem pe pământurile noastre şi ştim pentru ce locuim în Moldova. Pulcheria se plimbă mult în grădină, mare de aproape o sută cincisprezce jurnale[58]; se îmbăiază adesea în Bistriţa[59], vârtej impetuos care îşi are cursul la o aruncătură de băţ de casa noastră. Eu îmi omor timpul ducând un război până la moarte cu păsările de pradă, destul de numeroase aici, care strică o vânătoare de altfel destul de proastă. Am ucis în grădina mea stârci şi bâtlani de stuf, am pescuit cu un succes fabulos în apa curgătoare ce o traversează. În această dimineaţă am prins cinci ştiuci, din care una de şase livre[60], iar ieri seară unul dintre grăjdarii mei a ucis la marginea aceleiaşi ape curgătoare un vultur magnific ce pescuia.

În fine, peste zece zile sunt invitat la familia Ghica la o vânătoare de porci mistreţi şi urşi în Carpaţi. Dar nu aş putea să-ţi spun cât de mult, în ciuda acestor plăceri de ţară, m-aş bucura să mă alătur vouă. Ne vom opri pentru câteva zile în Boemia, la contele de Sternberg; de acolo vom merge drept la Wiesbaden, pentru a rămâne timp îndelungat, după cum va dori Dumnezeu.

Dumnezeu să te păzească, bunul meu tată. Fiul tău devotat,

Emil Wittgenstein

---

[57] Reşedinţa familiei Sayn-Wittgenstein-Berleburg din Bad Berleburg, nordul Westfaliei, Germania.

[58] *Journaux*. Veche unitate de măsură folosită în agricultură în special în spaţiul francez şi care variază de la o zonă la alta. În general, este egală cu aproximativ 40 ari.

[59] *Bystritza*, râu, Moldova.

[60] Unitate de măsură pentru greutăţi de aproximativ 0,500 kg.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dragul meu tată,

p. 453 Ieri m-am reîntors din una din cele mai interesante expediții pe care le-am făcut vreodată, o vânătoare în munți // aproape de frontierele cu Transilvania, la familia Ghica. Sunt oameni încântători, care dețin la cinci leghe[61] de noi o moșie de aproape patru sute patruzeci de mii jurnale, aproape în întregime pădure virgină. Am fost la vânătoare patru zile consecutive fără să ieșim din pădure, unde îți poți imagina că ești în America. Nici un drum, nicio potecă; drept singure puncte de reper aveam crestăturile pe care vânătorii le-au făcut pe copaci; mormane de trunchiuri extrem de mari tăiate, care putrezeau pe pământ sub o vegetație luxuriantă formată din pini și fagi uriași, prin care nu pătrundeau razele soarelui; prăpăstii amețitoare, pe care trebuia să le cobori sau să le escaladezi timp de ceasuri întregi, fața fiind acoperită de sudoare în ciuda frigului; pe scurt, o minunăție sălbatică de care nu poți deveni conștient decât văzând-o.

Alimentele și bagajele noastre erau cărate de cai scunzi de munte și acolo unde terenul o permitea, îi încălecam. Aceste animale se cățărau precum caprele; este incredibil să vezi locurile în care se îndreaptă și în ciuda acestora, am fost obligați să mergem adesea pe jos, câteodată chiar în patru labe.

Cel care se rătăcește în aceste păduri este pierdut fără cale de întoarcere; este un adevărat labirint de munți și hăuri, acoperite peste tot de această teribilă pădure. Ne petreceam noaptea lângă cursul de apă cel mai apropiat. Ridicam adăposturi din frunziș împotriva vântului, aprindeam focuri mari unde ardeau copaci aproape întregi, astfel încât abia simțeam frigul zorilor. Trăiam binișor cu ceai, vânat, frigărui pe bețe și fripte pe cărbune, dar și păstrăvi prinși cu harponul folosit drept furculiță într-o ședință ținută în cursul de apă. Dormeam înveliți în mantalele noastre. Nimic nu era mai pitoresc decât aceste focuri mari din pădure, înconjurate de grupuri sălbatice de vânători și urmăritori, voinici minunați și îndesați, dibaci,
p. 454 supli, urcând cu opincile lor pantele cele mai // abrupte precum pisicile sau coborând în prăpăstii ajutându-se de bastoanele lor de munte. Vânătorii aveau aerul unui grup de husari cu incredibilele lor puști cu o singură țeavă și baltagele lor cu mânere lungi, de care se serveau doar împotriva urșilor. Sunt oameni foarte frumoși printre ei; este un adevărat popor primitiv care se dezvoltă și moare în pădure. Câțiva bătrâni care s-au luptat corp la corp cu urșii aveau cicatrice îngrozitoare.

În ciuda acestor lucruri nu am avut un rezultat bun la vânătoare, căci nu am întâlnit nici animalele sălbatice pe care le speram, nici mistreții pe care îi depistasem. Totuși, raportam la finalul a patru zile, doi urși, un lup – un mare singuratic –, o căprioară și douăsprezece găinușe de munte.

Există aici mulți râși, dar nu își fac apariția niciodată în timpul vânătorii cu hăitași deoarece se ascund de îndată în copaci; nu-i prindem decât cu capcane, iarna. Vulturii sunt în număr mare, la fel ca și veveritele cu blană neagră și gri.

Fântânele s-a făcut remarcată în această vânătoare. Am adus cu mine șase din vânătorii mei și noi toți nu am tras decât de două ori. Victima uneia a fost un urs care, în momentul în care se ridica a fost împușcat în inimă de unul din bătrânii mei vânători, un voinic plin de determinare, fost tâlhar la drumul mare, iar acum, din ce

[61] Unitate de măsură pentru distanțele terestre și maritime, egală cu 4, 83 km.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

se spune, încă un tăinuitor de bandiți. Eu, în ce mă privește, am tras într-un animal izolat în vârstă de cinci ani, mistrețul cel mai puternic pe care l-am văzut de-a lungul vieții. Mort, cântărea aproape două sute optzeci livre și patru oameni au avut probleme în a-l cără. I-am pregătit capul, este cu adevărat monstruos. Bestia, grasă precum un bou, a venit spre mine până la o distanță de zece pași, cu rapiditatea unei ghiulele de tun, cu țepii zbârliți. Câteva clipe înainte vroiam să alerg precum un cal prin crâng, dar nu am avut // timpul necesar să ridic pușca că era deja p. 455
deasupra mea. Observându-mă a trecut prin fața mea ca un curent de aer, a traversat lanțul de trăgători și a dispărut la baza dealului pe care mă aflam. Nu am avut timp nici să trag la nimereală, aproximativ cum ai împușca o prepeliță pentru că apariția a durat abia trei secunde. Nu știam dacă am atins-o, când am auzit-o rostogolindu-se la baza povârnișului. I-am luat urma, mistrețul era nemișcat, la șaizeci de pași de acel loc precum o movilă; glonțul intrase din spate în inimă. Am fost încântat, ca și cum aș fi câștigat cel mai mare premiu.

Am revenit aici ieri seară cu un mistreț și o piele de urs pentru Pulcheria; nu mă simt deloc obosit, dar gambele mele sunt de două ori mai mari ca înainte. Pentru anul următor, familia Ghica mi-a promis o vânătoare de opt zile pentru că de această dată nu am putut rămâne mai mult timp.

Într-adevăr, plecăm în patru zile; vom traversa Transilvania prin Sibiu și Timișoara; ne vom opri probabil două zile la Viena, pentru a merge de acolo drept la Wiesbaden. Pulcheria intenționează să ajungă la Paris, la mama.

Fiul tău devotat,

Emil Wittgenstein

II

Către părinții săi p. 346

Varșovia, 16/28 iulie 1865

Iată cât de mult timp, mult iubiții mei părinți, a trecut de când nu am mai primit vești de la voi. O scrisoare de la Pulcheria mă anunță că ea nu se va întoarce în Germania decât pentru luna septembrie. În rest, nu o pot acuza prea mult pe Pulcheria; ea nu poate, datorită confuziei pe care Cuza a instaurat-o acolo, să ajungă la nici un rezultat pozitiv și nu a putut până acum să-și arendeze nici unul din pământurile sale. Dumnezeu știe ce se va alege de toate! Totuși, Cuza este detestat, disprețuit de toată lumea, de la cei mai mari la cei mai mici; este votul universal, dar pe dos! // Dacă cel puțin această adunătură de lași în loc să se lase în p. 347
mod prostesc tăiată și tunsă, ar fi profitat de călătoria sa în străinătate pentru a-i închide ușa și a-l ruga să nu se mai întoarcă! Dar nu se va face nimic, și niciuna din puterile garante nu va îndrăzni să ia inițiativa împotriva protejatului Majestății Sale Badinguet[62]. Gorceakov[63] mi-a spus-o în toate scrisorile sale, sunt deja șase săptămâni, în toate promițându-mi că mă va aclama cu toată puterea plămânilor săi,

[62] Poreclă dată lui Napoleon III în urma caricaturilor apărute în ziarul francez „Le Charivari" și semnate de Paul Gavarni.

[63] Alexander Mihailovici Gorceakov (1798–1883), prinț și diplomat rus, ministru al Afacerilor Străine (1856), cancelar (1862).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dacă mă vor proclama. Aşteptând acest lucru, nu vorbeşte decât de mine Pulcheriei pe acest subiect, uimindu-se cum nimeni nu ia iniţiativa. Nu au decât să facă ei primul pas! Voi merge eu însumi; dar trebuie ştiut pe ce se sprijină. De asemenea, trebuie dată o lovitură, la care nu ar fi de demnitatea mea să particip şi pe care nu o voi putea accepta decât ca un fapt împlinit. Aici nu s-a întâmplat nimic nou, dacă am ignora cele 38 de grade de căldură, care mă ţin în transpiraţie de-a lungul celor douăzeci şi patru ore ale zilei. Divizia căreia trebuie să-i preiau conducerea nu este mereu vacantă; prezenţa lui Miliutin [64] la Varşovia a dus la stoparea tuturor afacerilor militare, dar nu am nicio veste să vă dau.

Adio, dragii mei părinţi. Vă îmbrăţişez din toată inima.

Emil Wittgenstein

Varşovia, 21 iulie/2 august 1865

Am primit, mult iubiţii mei părinţi veşti foarte neliniştitoare despre sănătatea Pulcheriei, care, din câte se pare, este mult mai bolnavă decât ne spune şi i-a obligat pe Suţu şi Bittinger să-şi dea cuvântul de onoare că nu-mi vor scrie nimic.

p. 348 Plec sâmbăta viitoare, pentru a ajunge luni la Pesta, la // timp pentru a prinde vaporul către Galaţi, unde socotesc a ajunge joi, 10 ‹august›. Deci, sper să fiu la Fântânele pe 11 ‹august› de unde vă voi scrie de îndată. Nu v-am scris mai mult pentru că eram extrem de tulburat.

Emil Wittgenstein

Fântânele, 7/19 august ‹1865›, la 2 ore ale dimineţii

Două cuvinte în grabă, dragii mei părinţi, pentru a vă spune că în această noapte am crezut că totul s-a terminat: leşinurile, sufocările, delirul, culcarea la pământ, întreaga agonie. I-am făcut Pulcheriei ultima împărtăşanie, fără ca ea să-şi dea seama. Timp de două ore am crezut că s-a terminat, dar ne-au fost date să o facem să înghită câteva linguri de bulion şi de vin de Madeira, ceea ce a readus-o la viaţă în aşa fel încât a mâncat câteva vinete şi a mestecat, fără să înghită, două bucăţi de carne de prepeliţă. Pulcheria a redevenit conştientă, uimindu-se că este încă în viaţă, în timp ce febra care-i făcea rău a scăzut considerabil şi acum doarme un somn liniştit. I-am telegrafiat doctorului Russ (din Iaşi) pentru a se reîntoarce. Vai, nu ne putem preface că-i este mai rău, dar, după ce am fost martorul la tot ce s-a întâmplat în această noapte, nu disper cu totul.

Noapte bună, fiind eu însămi foarte obosit, având febră.

Vă îmbrăţişez tandru,

Emil Wittgenstein
Fântânele, 8/20 august 1865

[64] Nicolai Alexeevici Miliutin (1818–1872), politician rus cu idei moderat-liberale, adjunct la Ministerul Afacerilor Interne (1859). În toamna anului 1863, în momentul revoltei polonezilor (1863–1864), Miliutin a fost trimis în Polonia pentru a pregăti reformele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După îmbunătățirea trecătoare pe care v-am semnalat-o, a apărut o mare slăbiciune și un somn însoțit de // gâfâială, care au crescut în intensitate până au p. 349
ajuns la ultimul suspin.

Pulcheria nu mai era conștientă și nu suferea. Ea s-a stins ușor, încet-încet, precum bietul nostru Philippe[65]. Din această cauză eu, care aveam brațul sub capul său și îi țineam mâna, nu am simțit nici cea mai mică tresărire. Ea a încleștat dinții doar de două ori, după care maxilarul s-a relaxat la trei ore și douăzeci de minute după masă. Cu câteva ore înainte extremitățile erau deja reci și, spre final, pulsul era deja imperceptibil. Am trimis-o azi pe biata mea micuță, care nu suspectează nimic, să petreacă două zile la doamna Meyer.

Mâine are loc înmormântarea chiar în biserica din Hemeiuș[66], ctitorită de bunicul ei[67] și vizibilă de la ferestrele în fața cărora îi plăcea să stea. Astăzi ea este expusă în capelă, îmbrăcată în acel halat roșu, împodobit cu danteluri pe care îl știi, brodat cu armele noastre. Toți preoții de pe moșia noastră spuneau rugăciuni pe rând, iar mâine episcopul de Roman[68] va veni să țină slujba. Au venit oameni mulți să o vadă, mare parte dintre ei în mod sincer impresionați; toți paznicii mei de vânătoare au venit pentru a sta de pază în jurul casei, care este întotdeauna plină.

Verișoara Pulcheriei, <născută> Argyropoulo[69] a vegheat-o ca o soră de caritate astfel încât biata bolnavă nu putea face nimic fără ca ea să știe. Chiar alaltăieri, ea i-a indicat până în cele mai mici detalii cum ar vrea să fie îmbrăcată și aranjată după moarte, florile care ar dori să o împodobească; ea a căutat chiar să găsească un loc pentru jucăriile care-i încărcau camera unde își făcea toaleta. Ea nu mi-a spus mie nici un cuvânt din toate acestea, vorbind, dimpotrivă, de următoarea noastră călătorie, de proiectele sale pentru iarnă etc. Fapt singular, abia s-a ocupat de micuță și nu a vorbit decât foarte puțin de Anna, doar pentru // a-i destina cartea p. 350
sa de rugăciuni și clopoțelul ce se afla în apropierea patului său. În ce mă privește, ea s-a comportat ca și cum nu aș fi existat. În această dimineață, ea era încă admirabil de frumoasă, dar descompunerea a făcut pași înfricoșători și cred că mâine nu o vom mai putea expune cu sicriul deschis după cum e obiceiul.

Vreau să plec din nou după ce testamentul (ultimul, pe care ea l-a lăsat în birou) va fi citit și după ce îmi voi încheia socotelile, adică în câteva zile. O voi lua pe micuță cu mine la Varșovia, după care voi încerca să obțin un concediu pentru a veni cu ea la voi.

Cu tandrețe al vostru

Emil Wittgenstein

---

[65] Este vorba despre Philipp Karl Emil Georg (1836–?), fratele lui Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg.

[66] *Hemeyousch*, sat, com. Hemeiuș, jud. Bacău.

[67] Este vorba despre biserica Sfinții Voievozi, ctitorită în 1700. Este însă o confuzie de nume. Cel care a ctitorit-o nu poate fi decât Constantin Cantacuzino-Pașcanu (?–1762), mare logofăt în Moldova, însă bunicul Pulcheriei Cantacuzino-Pașcanu, deși se numea tot Constantin, a trăit în perioada 1778–1843, având funcția de mare vornic. Ctitorul este stră-stră-bunicul soției autorului.

[68] Athanasie Stoenescu (1815–1880), episcope de Roman (1864–1865; 1865–1868).

[69] Nu poate fi vorba decât despre una dintre fiicele cuplului Emanuel Arghiropol (1819–?)–Pulcheria Cantacuzino-Pașcanu (1822–1902), mătușa soției autorului. Cei doi au avut 4 fiice: Lucia, Elisa, Irina și Maria. Cel mai probabil este vorba despre Lucia (1846–1870), căsătorită cu consulul german la Iași, Richard Bartels (1847–?).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Un izvor istoric nu lipsit de interes pentru starea societății românești din epoca unirii Principatelor române îl reprezintă însemnările epistolare ale călătorului rus K<onstantin> (?) Pugovin. Din păcate, nu cunoaștem informații despre datele biografice ale personajului în cauză, iar singurul reper de care dispunem, furnizat de autorul însuși, îl constituie mențiunea că, în tinerețe, cu ocazia satisfacerii serviciului militar, ar fi participat la războiul ruso-turc dintre 1828–1829, ceea ce ia prilejuit primul contact românii. După toate probabilitățile, Pugovin era un om instruit, cu un nivel cultural superior și, bănuim, cu o stare materială destul de bună, situație care i-a permis să efectueze, la începutul deceniului șase, o serie de călătorii în Europa. Analiza materialului documentar de care dispunem ne indică faptul că peregrinul rus a efectuat patru călătorii în spațiul românesc, în intervalul iulie 1859–iulie 1862, în fiecare dintre acestea venind din direcții diferite. Interesant ni se pare ultimul voiaj, cel din iunie–iulie 1862, în cursul căruia s-a aflat în București chiar în momentul uciderii lui Barbu Catargiu, episod comentat pe larg. După incident s-a îndreptat spre Sibiu și apoi spre Timișoara. Imaginea societății românești înfățișată de Pugovin este una realistă, autorul formulând o serie de critici referitoare la aspecte negative. De asemenea, el evidențiază problemele care au marcat istoria medievală a românilor, urmările nefericite ale unor momente sau perioade, în special ale epocii fanariote, asupra moravurilor și mentalităților, dar și măsurile în direcția modernizării din timpul domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Conservator în gândire și partizan înfocat al rolului mesianic al Rusiei în sud-estul ortodox, aflat sub dominație otomană, autorul supralicitează influența pe care ar avea-o Rusia în mentalul colectiv al românilor și supradimensionează rolul și urmările prevederilor tratatului de pace de la Adrianopol pentru procesul de modernizare al societății românești din secolul al XIX-lea, legându-le evident de Rusia. În egală măsură, Pugovin critică impactul avut de mediile occidentale asupra elitei politice și intelectuale românești, considerând influența occidentală un simptom al procesului de deznaționalizare la care ar fi supuse cele dintâi.

K<ONSTANTIN> PUGOVIN

Amintiri din călătoriile prin Rusia și peste graniță, în scrisori[1]

II. Despre Principatele de la Dunăre

p. 7 [...] Întâmplările vieții au făcut să vizitez Principatele dunărene. Am fost în Moldova și Țara Românească în tinerețea mea timpurie, în timpul războiului cu turcii din 1828 până la retragerea trupelor ruse în anul 1834. Eram extrem de curios să compar starea actuală a principatelor cu situația în care le lăsasem. Pentru ca relatarea mea să fie completă, am considerat necesar să explic, într-o formă concisă

[1] Traducerea după K. Pugovin, *Vospominania iz puteşestvia po Rosii i za graniţeiu v pismah*, Petersburg, Izd. Vneşnei Ministerstva Torgovli, 1863, p. 7 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

relațiile acestor ținuturi cu Imperiul turcesc până la tratatul de la Adrianopole și apoi să spun câteva cuvinte despre călătoria mea.

Principatele dunărene nu au fost cucerite de Turcia precum Grecia, Bulgaria și alte ținuturi creștine, ci s-au supus de bunăvoie, păstrându-și drepturile lor religioase și politice. Convenția încheiată cu ele stabilea pentru Moldova și Țara Românească dreptul de a-și avea proprii domnitori, precum și acela de a se conduce potrivit legislației proprii, însă sub protecția (suzeranitatea) Porții Otomane. De asemenea, turcii nu puteau avea o prezență permanentă în țară, iar în schimbul acestei concesii ele trebuiau să plătească <Porții> o dare anuală.

Dar după încheierea acestei convenții nu a trecut multă vreme și turcii, beneficiind de dreptul celui mai puternic au început să încalce // privilegiile p. 8
principatelor; ei au construit pe teritoriul acestora cetățile (fortărețele) Brăila[2], Giurgiu și Turnu <Măgurele>, ca și alte fortificații de unde permanent aveau loc atacuri, îi jefuiau pe locuitori, le ardeau casele, le răpeau soțiile și copiii.

În cele din urmă, în veacul al optsprezecelea, principatelor le-a fost luat și dreptul de a-și alege proprii conducători. Totuși, unii dintre domnitorii numiți de Poarta Otomană din rândul grecilor, ca de pildă prinții Moruzi și Ipsilanti[3] s-au remarcat printr-o minte ascuțită și un spirit luminat, și au lăsat în țară urme adânci datorită conducerii lor înțelepte. În schimb, alți domnitori, neavând nici spiritul milostiv și nici tăria de caracter a acestora și aflându-se sub jugul turcilor și sub presiunea cererilor făcute de aceștia, nu s-au preocupat decât de întărirea puterii <personale> și de satisfacerea nevoilor proprii. De aceea ei au pus biruri împovărătoare și alte măsuri de spoliere așa încât, în puțină vreme au dus aceste bogate țări la ruină.

Această jalnică situație a principatelor a durat până la tratatul de la Adrianopole. Acest important tratat a pus capăt jafurilor și nedreptăților puterii turcești și a restabilit, în integralitatea lor, drepturile anterioare ale celor două țări. Puternicele cetăți turcești, construite pe malul stâng al Dunării, precum și ținuturile duse <de turci> la ruină au fost recucerite prin sângele rusesc vărsat aici și aduse la o stare mai bună. În baza acestui tratat turcilor li s-a interzis să aibă reședințe permanente în principate, iar comerțul a fost declarat liber. În plus, sultanul nu mai avea dreptul de a trimite în Moldova și Țara Românească emisari care să cumpere de aici cereale, turme de vite și alte produse de comerț la niște prețuri mici, stabilite de ei. De asemenea, acestor țări li s-a redat dreptul de a-și alege domnitori pe viață // din rândul boierilor autohtoni. Rusia le-a conferit acestora un nou statut p. 9
(*Regulament*)[4], care a instituit o armată regulată și a reglementat, pe baza vechilor legi, relațiile stăpânilor <de moșii> cu țăranii, care se bucurau de libertatea personală. Același act a orânduit conducerea orașelor (*municipală*) și în acest fel a adus clasa de mijloc la o viață nouă, mult mai activă. Regulamentul a mai limitat și

[2] *Brailow*.

[3] Autorul îi are în vedere pe domnii Constantin Moruzi (1777-1782) și Alexandru Ipsilanti (1774–1782) cunoscuți pentru activitatea lor legislativă și reformatoare.

[4] Este vorba despre Regulamentele organice, aplicate din 1831 în Țara Românească și din 1832 în Moldova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

puterea domnitorilor prin intermediul unor adunări legislative ale deputaților, aceştia fiind aleşi atât de nobili cât şi de popor.

Toate aceste întocmiri, care exprimau un înalt caracter liberal precum şi înțelepciune administrativă, au avut urmări benefice pentru țară. Însă, despre aceasta vom vorbi mai târziu. Trebuie însă să consemnăm şi faptul că, generalul conte Kisselev[5], remarcabil prin spiritul său luminat şi înțelepciunea vederilor sale, nu a reuşit, din păcate, să înființeze, la Bucureşti şi Iaşi, universități naționale, pentru instruirea tinerilor. În acest fel, aceşti tineri care acum sunt nevoiți să frecventeze universități străine şi să aducă în țară înțelepciunea culeasă acolo, îşi datorează educația acelei țări în care ei studiază şi care nu totdeauna este conformă cu caracterul lor național. Altfel ar fi stat lucrurile dacă ar fi primit o instruire națională, conformă cu adevăratele interese ale patriei lor, aceasta fiind o condiție primă şi necesară pentru redresarea țării <lor>.

*

Iulie 1859

Am plecat din S<an>kt Petersburg la 3 martie 1859, şi cu puține întreruperi am ajuns la Varşovia în data de 8 <martie>.

[În continuare autorul descrie călătoria prin capitalele din centrul şi răsăritul Europei: Varşovia, Praga, Viena].

p. 13 La Orşova[6] Dunărea, deşi este destul de adâncă, devine foarte îngustă; acest loc era denumit de romani Porțile de Fier. Primul oraş întâlnit din Țara Românească este Turnu Severin. Aici a fost construit, de către romani, cel mai cunoscut pod de piatră din istoria antică. Din acesta, pe ambele maluri, se mai păstrează, doar câțiva stâlpi de piatră. Este de-a dreptul uimitor modul în care, de-a lungul câtorva veacuri, podul a reuşit să se păstreze în ciuda cursului, extrem de iute în această zonă, al Dunării. Malul drept al Dunării aparține Turciei şi, pe acest loc, în Bulgaria, au fost construite de către turci cetățile Vidin, Rusciuc, Silistra. Firește, astăzi îi este foarte comod Occidentului să se ridice şi să protesteze împotriva influenței Rusiei în Răsărit, însă pentru această influență pe malurile Dunării au curs şuvoaie de sânge rusesc, iar creştinii actuali, care nu şi-au pierdut încă filozofia şi civilizația lor anterioară, nu pot uita uşor bunăvoința care le-a fost arătată de Rusia.

Pe malul stâng al Dunării, acolo unde odinioară se ridicau puternicele cetăți
p. 14 întărite ridicate de otomani, Brăila şi Giurgiu // care au fost demolate cu timpul, înfloresc acum, grație intervenției armatelor ruseşti, prospere oraşe comerciale. Trebuie spus că Brăila are mai mult de patruzeci de mii de locuitori. Actuala structură urbană a fost determinată de hotărârea, din 1830, a autorităților ruse <de

[5] Pavel Dimitrievici Kisselev (1788–1872), general rus, preşedinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei şi Țării Româneşti (oct. 1829–aprilie 1834). A contribuit la reorganizarea administrativă a celor două principate şi la întocmirea Regulamentelor Organice. În perioada 1856–1862 a fost ambasadorul Rusiei la Paris.

[6] *Orsowa.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ocupație> de a elimina din Brăila reședințele turcești. Cu acea ocazie a fost demolată fortăreața, dar nu și casele obișnuite, iar acum în oraș se ridică clădiri masive, își au sediul bogate case comerciale, străzile sunt animate și pline de oameni, care se îndeletnicesc cu comerțul și cu <tot felul> de activități industriale. De aceea este drept ca fiecare rus să poată privi cu satisfacție această transformare a țării, care s-a datorat politicii înțelepte a împăratului Nicolae[7]. Astăzi el este învinuit de invidiosul Occident de țeluri expansioniste, în timp ce, de fapt, scopul său în răsărit a fost protejarea creștinilor de despotismul și împilările turcilor.

După o călătorie de șapte zile pe Dunăre am ajuns la Galați, pe care practic nu l-am recunoscut, în așa măsură s-a dezvoltat și s-a lărgit datorită liberalizării comerțului, prevăzută de tratatul de la Adrianopol. În Galați hotelurile sunt foarte scumpe: prețurile sunt cu mult mai mari decât la cele din Viena și pot fi comparate doar cu cele din S<an>kt Petersburg. Ele sunt așa de neprimitoare încât cu greu accepți să locuiești în ele. Consulul rus din Galați, un străin și catolic mi-a provocat o mare mirare, întrucât fiind neprimitor, nu ne-a invitat nici la prânz nici să luăm ceaiul cu el, în timp ce ofițerul rus de la vamă, pe care evident nu-l cunoșteam, a fost extrem de binevoitor // și ne-a invitat și la prânz și la cină, dar, din păcate, nu p. 15
le-am putut onora. De aceea nu poate fi îndeajuns salutată inițiativa sistemului actual al Ministerului rus al Afacerilor Străine care intenționează să înlocuiască pe toți consulii noștri din răsărit, – care în prezent sunt străini – cu ruși autentici ... Pe de altă parte, persecuțiile fanatice ale catolicismului, s-ar putea, de fapt dovedi utile interesului nostru și ar putea fi favorabile intereselor noastre în Orient. Slavă domnului că am scăpat de acest flagel.

De la Galați la Iași sunt circa optsprezece stații <de poștă>, care se întind pe vreo trei sute cincizeci de verste[8]. M-am deplasat cu o trăsură bună, construită la Viena. În stațiile de poștă, oamenii aflând că sunt rus, mă primeau binevoitor, cu multă ospitalitate. Într-una din stații mi-au spus: „Noi îi iubim pe ruși, ei sunt pravoslavnici", iar în alta mi-au declarat: „Îi urâm pe austrieci, căci ne-au jefuit, ne-au sechestrat banii soldaților, au ucis pe frații noștri pravoslavnici, ne-au siluit femeile". În cea de-a treia stație un călător ceva mai instruit m-a întrebat unde locuiesc în Rusia.

– „La Petersburg" – i-am răspuns eu.

– „Cât sunteți de fericit" – a exclamat el cu regret.

– „De ce ?" – l-am întrebat eu.

– „Pentru că aveți ocazia să-l vedeți adesea pe pravoslavnicul țar Alexandru al II-lea[9]. Noi întotdeauna am iubit Rusia, dar acum și mai mult de când ea, având în vedere făurirea națiunii românești, a cooperat la unirea <celor două> Principate. Dacă ar fi avut intenții de cucerire asupra // ținuturilor noastre, atunci fără îndoială p. 16
că ar fi acționat altfel". Iată ce înseamnă un bun simț popular, mai înțelept decât

[7] Nicolae I, împărat al Rusiei (1925–1855).

[8] Veche unitate de măsurare a lungimii în Rusia. O verstă = 1067 m.

[9] Alexandru al II-lea Romanov (1818–1881), țar al Rusiei (1855–1881), mare duce al Finlandei și rege al Poloniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Palmerston[10] şi Bull[11], care, neînţelegând bine lucrurile, duşmănesc Rusia. Locuitorii de aici au comparat buna-cuviinţă a ofiţerilor noştri cu asprimea şi zgârcenia celor austrieci, ca şi disciplina şi buna înţelegere a soldaţilor noştri care, aflându-se în bivuac în casele oamenilor, au ajutat la treburile gospodăriei. Era imposibil, în asemenea condiţii, să nu-i preferi pe ruşi austriecilor. Din ocuparea Principatelor, austriecii nu s-au ales decât cu ostilitatea generală a românilor.

Dacă Austria nu ne-ar fi împiedicat să continuăm asediul Silistrei şi nu ne-ar fi obligat să evacuăm Principatele, teatrul de operaţii al războiului cu trupele aliate ar fi fost reprezentat de Bulgaria sau de Principate şi cu cât adversarii ar fi fost mai departe de mare cu atât ar fi fost mai bine pentru noi. Nu curajul şi iscusinţa militară a francezilor ne-au învins pe noi, ci capacităţile lor de comunicaţii mult mai bune <ca ale noastre>. Dacă ei la fiecare opt zile primeau trupe proaspete, muniţii şi hrană, alor noştri le trebuia o lună pentru asta. Lupta oricum era inegală şi doar tăria şi moralul creştin ale armatei ruse au făcut ca ea să dureze mai mult.

Sunt dator să amintesc că, prin tratatul de la Adrianopol, Rusia a înzestrat
p. 17 Principatele dunărene cu o nouă organizare, cunoscută <sub numele de> // Regulamentul Organic. Înainte de a expune bazele acestui regulament, consider necesar să explic situaţia Principatelor până la intrarea în funcţiune a acestora, din anul 1832.

Trebuie spus că în acele timpuri, respectiv la începutul secolului al XVIII-lea principatele aveau dreptul să-şi aleagă conducătorii dintre boierii locali, iar postul de domn (*hospodar*) era de vânzare, în sensul că acela dintre pretendenţi care oferea mai mulţi bani Porţii Otomane, acela era numit domnitor. Domnitorul, la rândul său, pentru propria sa îmbogăţire, vindea toate funcţiile care depindeau de el, cel mai adesea unor oameni rapaci care aveau în vedere să obţină avuţii cât mai mari. Fiecărui boier de rang <înalt> îi era dat un număr bine determinat de săteni, care plăteau dările nu către trezoreria publică, ci persoanei deţinătoare a acelui rang. În felul acesta în vistieria ţării nu ajungea nici măcar a zecea parte a dărilor. Această situaţie nefericită era desăvârşită şi de guvernul turc care numea domnitorii pe termen scurt: abia apucau aceştia să se obişnuiască cu obligaţiile acestei funcţii şi să plătească dările stabilite, că erau înlocuiţi cu alţii, care propuneau <turcilor> condiţii mult mai favorabile.

În judeţe puterea administrativă, poliţienească şi judecătorească este concentrată în mâinile ispravnicilor, de al căror comportament depinde cinstea, siguranţa şi bunăstarea supuşilor. În ceea ce priveşte oraşele, aici nu există nici cea mai mică organizare municipală, iar pătura comercianţilor se găseşte sub jugul unor edili corupţi şi necinstiţi. În ceea ce priveşte forţa militară <a statului>, aceasta consta în nişte mercenari albanezi (arnăuţi), care jefuiau ţara mai rău decât turcii. În ciuda fertilităţii pământului ca şi a poziţiei avantajoase a principatelor, înconjurate de primul fluviu european, Dunărea, aici nu există comerţ aproape
p. 18 deloc. De altfel, cum s-ar fi putut face comerţ aici când autorităţile turceşti // îşi

[10] Henry John Temple, viconte de Palmerston (1784–1865), om politic englez, ministru de externe (1830–1841) şi prim ministru (1855–1858; 1859–1865).

[11] John Bull, personificare convenţională a Marii Britanii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trimiteau aproape în fiecare an agenții să cumpere produsele <țării> la prețuri samavolnic <de mici>.

Toate teritoriile, aflate în apropierea cetăților samavolnic construite de turci pe malul stâng al Dunării, au rămas nelocuite și necultivate, de teama jafurilor și prădăciunilor la care se dedau soldații <turci> din garnizoanele respective. În ceea ce o privește, Rusia, prin consulii săi, a primit informații precise asupra jalnicei situații a principatelor precum și asupra încălcării evidente, de către Poarta Otomană, a stipulațiilor referitoare la acestea, confirmate de tratatele de la <Kuciuk> Kainargi[12] și București[13]. Drept urmare, în 1828, <Rusia> a fost nevoită să intre în luptă cu <Poarta>, pentru apărarea acestor coreligionari de abuzurile și despotismul musulmanilor. Strălucitele succese ale armatei noastre care a traversat Balcanii, considerați până atunci de necucerit, precum și ocuparea Adrianopolului, l-au determinat pe sultanul Mahmud[14] să încheie pacea, odată cu care toate drepturile principatelor, până atunci încălcate, au fost restabilite.

Regulamentul organic, care a transformat organizarea internă a Moldovei și Țării Românești, reprezintă urmarea gloriosului tratat de la Adrianopol, fără de care locuitorii acestor ținuturi, în ciuda originii lor latine care, așa cum se exprimă p. 19
gazetarii francezi, le-ar fi dat dreptul la simpatia unei mari națiuni, s-ar fi aflat și acum sub jugul puterii turcești. Această țară atât de înzestrată de la natură, fără ajutorul atât de mărinimos al Rusiei, ar fi fost asemenea altor provincii turcești, unde bunăstarea este mai curând excepție, iar sărăcia – soarta obișnuită a creștinilor. [În continuare autorul prezintă succint principalele stipulații ale Regulamentelor organice].

Mai apoi, după încheierea războiului răsăritean, Congresul, desfășurat la Paris în 1856, a admis ca necesar faptul de a se schimba structura internă existentă a principatelor. Ca atare, pentru cea mai corectă evaluare a adevăratelor lor nevoi, a considerat necesară convocarea unor adunări extraordinare, cunoscute sub numele de *Divanuri ad-hoc* și a împuternicit pe fiecare din puterile participante la acest congres să desemneze câte un comisar din partea fiecăreia, pentru a inspecta țara. Anglia, Franța, Sardinia și chiar Prusia au avut, după încheierea păcii, cea mai adecvată înțelegere privind situația concretă // a principatelor. În schimb Austria, p. 20
care concentra în mâinile sale întreg comerțul Moldovei și Țării Românești și care desfăcea aici, la prețuri scumpe, cele mai slabe produse ale fabricilor sale, cunoștea mult mai bine caracterul și nevoile locuitorilor dar socotea principatele drept piața sa comercială și de aceea nu putea privi lucrurile decât prin prisma propriului său interes. Rusia, care în timpul domniei împărătesei Ecaterina a II-a[15], ocupase

[12] Tratatul a fost încheiat la 10/21 iulie 1774 în urma războiului ruso-turc din 1768–1774 și a consfințit înfrângerea Imperiului Otoman.

[13] Conform tratatului de pace din 16/28 mai 1812, semnat în urma războiului ruso-turc din 1806–1812, partea de răsărit a Moldovei (cunoscută ulterior sub numele de Basarabia) a intrat în componența Rusiei.

[14] Mahmud al II-lea, sultan al Imperiului Otoman (28 iulie 1808–30 iunie 1839).

[15] Sophie Augusta Fredericka de Anhalt-Zerbst (1729-1796), împărăteasă a Rusiei, cunoscută sub numele de Ecaterina a II-a sau Ecaterina cea Mare (1762-1796).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nemijlocit principatele şi organizase aici, în timpul războaielor cu Turcia, o administraţie proprie, cunoştea în profunzime moravurile, obiceiurile şi necesităţile acestor ţări. Regulamentul Organic, care a avut o influenţă binefăcătoare pentru soarta acestui ţinut şi i-a asigurat dezvoltarea comerţului şi a industriei, reprezintă o serioasă dovadă a hotărârii Rusiei şi a atitudinii sale dezinteresate.

Din prezentarea de mai sus, este uşor de presupus că soluţia investirii şi trimiterii comisarilor nu putea fi încununată de vreun succes. Iar pentru ca nefericirea să fie deplină, trebuie adăugat aici că liderii facţiunilor din cele două Divane ad-hoc (Kogălniceanu[16], Panu[17] şi Hurmuzaki[18] în Moldova şi respectiv fraţii Golescu[19] şi Brătianu[20] în Ţara Românească) erau în general oameni lipsiţi de simţ <şi spirit> practic. Hrăniţi şi educaţi cu cele mai democratice idealuri, ei au dat o orientare greşită acţiunii Adunărilor. Neavând aproape nici un fel de stare, ei propovăduiau reforme radicale: libertatea nelimitată a presei; împroprietărirea cu pământ a supuşilor <ţărani> pe terenurile aflate în folosinţă, fără nici un fel de despăgubire a proprietarilor legali; eliberarea principatelor de sub seculara stăpânire a Turciei şi aducerea la conducerea lor a unui suveran străin, <cu puteri constituţionale> provenit dintr-o casă regală cu excepţia familiilor domnitoare din
p. 21 ţările vecine; separarea (în privinţa autorităţii bisericeşti) // de Patriarhia din Constantinopol, precum şi supunerea tuturor claselor societăţii, neexcluzând nici boierii, la impozitul pe venit. Divanurile au luat act de propunerile demagogilor, (care fuseseră educaţi în afara patriei lor), mai puţin propunerea care viza luarea pământului de la proprietarii de drept fără nici o despăgubire.

Cam într-o asemenea formă au fost înfăţişate Conferinţei de la Paris dorinţele poporului <român>. Nu îmi este cunoscut în ce mod comisarii <europeni> şi-au întocmit concluziile, dar pe aici se povesteşte faptul că ambasadorul britanic la Constantinopol, comisar <european> din partea ţării sale, ar fi spus, după ce a citit cu atenţie prevederile Regulamentului <Organic>, că principatelor nu li se poate întocmi o organizare mai bună şi că puterile protectoare ar trebui doar să urmărească executarea sa fidelă.

---

[16] Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic şi diplomat roman, fruntaş al mişcării unioniste, publicist şi scriitor, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru, membru al Academiei Române.

[17] Anastasie Panu (1810–1867), om politic liberal, jurist, membru al Căimăcămiei de Trei din Moldova în perioada octombrie 1858–ianuarie 1859.

[18] Eudoxiu Hurmuzaki (1812–1874), jurist, istoric şi om politic austriac de origine română, luptător pentru drepturile românilor din Imperiul Habsburgic. În 1849 a făcut parte din grupul care a prezentat împăratului Austriei, Franz Joseph, un memoriu prin care se cerea autonomia Bucovinei. În urma acestui demers a fost recunoscută autonomia provinciei cu statutul de ducat. În 1861 a fost ales membru în Dieta Bucovinei şi în Camera Deputaţilor Consiliului Imperial din Viena. În 1862 a fost numit vicecăpitan al provinciei, iar în 1864, căpitan (guvernator). Pentru merite deosebite în susţinerea şi promovarea imperiului, la 20 februarie 1873 a primit titlul de baron. Nu a locuit niciodată în Moldova şi nu a făcut parte din Divanul ad-hoc, ca atare, plasarea sa de către Pugovin în fruntea partidei liberale din Moldova este greşită.

[19] *Golesko*. Cunoscută familie boierească, de orientare liberală din Ţara Românească.

[20] Autorul se referă la Ion C. Brătianu (1819–1891) şi Dimitrie C. Brătianu (1818–1892), membri în Divanul ad-hoc şi în Adunarea Electivă de la Bucureşti, unde votează dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Este de altfel imposibil să nu recunoşti faptul că acea Constituţie, care a fost acordată Principatelor de Conferinţa de la Paris din 1858, reflectă, în unele dintre prevederile sale, aceste dorinţe ale Adunărilor. Ea prevede libertatea neîngrădită a tiparului, preconizează o Adunare legislativă, la ale cărei şedinţe accesul trebuie să fie liber publicului, stabileşte egalitatea deplină a rangurilor <civile>, predică obligaţii sociale responsabile pentru toate păturile <populaţiei> şi obligă toţi cetăţenii, de la boier la sătean, la impozitul pe venit.

O asemenea Constituţie, practic contravenea situaţiei contemporane a principatelor şi, din păcate, nu promitea pentru viitor, nici un lucru realizabil. Chiar ceva mai înainte Franţa oferise trista dovadă a faptului că orânduielile liberale trebuie să provină din viaţa poporului şi să se dezvolte odată cu el, situaţie fără de care libertatea nu este decât o literă moartă. Desigur contele Kiselev[21], care a participat la Conferinţa de la Paris şi a semnat Constituţia // îşi aminteşte foarte p. 22
bine toate deficienţele ei, toată impopularitatea ei în ţară. Însă atunci Europa a învinuit Rusia că ea a folosit protectoratul său asupra Principatelor în chip negativ şi atunci i-ar fi spus acesteia: „Faceţi-o mai bine !". Această împrejurare explică cred eu, actuala atitudine pasivă a Rusiei în noua structură a Principatelor. Regulamentul Organic a fost înlocuit cu o nouă Constituţie, care a proclamat începutul egalităţii şi al libertăţii, care până atunci erau necunoscute în ţară. Cu toate acestea, acţiunea noii constituţii nu a dus la întârzierea alegerii domnitorului. [...] În mod evident, partidul democratic nu ar fi putut face o alegere mai bună. Prinţul Cuza[22] se distinge prin multe calităţi minunate: cinste, simplitate şi modestie în atitudine şi, incontestabil, dorinţa de a fi folositor ţării. S-ar putea să-i lipsească încrederea de a reda românilor conştiinţa vechii lor origini nobile. În afară de aceasta, el, în calitate de ales al partidei democratice, trebuie să acţioneze potrivit vederilor acesteia: să reducă rolul marii boierimi, să confere locuri şi posturi oamenilor din partida sa, indiferent de calităţile lor. Într-un cuvânt, el va fi nevoit să-şi piardă şi să-şi epuizeze influenţa din cauza acestor demagogi. Rezultatele unui asemenea sistem de guvernare sunt evidente. Au trecut doar doi ani din momentul alegerii lui Cuza şi deja // în ţară nu există nici comerţ, nici p. 23
credite; peste tot domneşte o sărăcie generală şi toate păturile societăţii sunt nemulţumite de actuala stare de lucruri. Toate acestea s-au produs deoarece a dispărut încrederea în persoanele din guvern şi din Adunare. S-a ajuns până acolo încât un boier mi-a spus nu demult: „noi ar trebui să facem din trupurile noastre un pod viu pentru ca ruşii să treacă Prutul !". Iată situaţia în care se găsesc Principatele <române>.

Din această cauză nici nu este prea greu să prevezi viitoarea soartă a Principatelor: partidul democratic, în dorinţa de a-şi păstra puterea, nu se va da în

---

[21] Pavel Dimitrievici Kiseliov (1788–1872), cunoscut sub numele de Kiselev (forma franceză), general rus, participant la bătălia de la Borodino împotriva lui Napoleon I, şef al Marelui Stat Major p. 24
al armatei ruse, preşedinte plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti în timpul administraţiei militare a Rusiei (1829–1834).

[22] Alexandru Ioan Cuza, om politic român (1820–1873), domnitor al Principatelor Unite (24 ian. 1859– 11 febr. 1866).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lături de la măsuri extreme şi într-o bună zi puterile europene interesate vor fi din nou nevoite să ocupe principatele. [...]

Principatele dunărene beneficiază de o excelentă situare geografică: dintr-o parte <cea sudică> sunt mărginite de primul fluviu european, Dunărea, care le permite să-şi comercializeze produsele agricole în Turcia, Italia, Franţa şi chiar în Anglia, iar din cealaltă parte de munţii Carpaţi. Vârfurile acestora, în multe puncte, sunt acoperite cu zăpezi veşnice, ceea ce face ca şi climatul să fie foarte aspru. Principalele râuri în principate, ce se varsă toate în Dunăre, sunt următoarele: în Ţara Românească, Oltul, Argeşul, Ialomiţa, Dâmboviţa, Buzăul şi Râmnicul (acolo unde s-a înecat fiul renumitului conducător de oşti Suvorov[23]), iar în Moldova, Siretul, Prutul şi Bistriţa. Aceste râuri, care izvorăsc din munţii înzăpeziţi, au un curs foarte iute şi primăvara inundă totul.

Principatele sunt bogate în multe produse ale subsolului lor: fier, silitră, sare şi chiar nisip aurifer, prezent în torentele muntoase; pământul le furnizează cele mai variate fructe şi plante, dintre care minunaţii struguri şi porumbul care, împreună cu grâul, alcătuiesc bogăţia ţării. Strugurii de aici nu sunt mari, dar sunt dulci şi din ei se obţin atât struguri uscaţi, cât şi, mai ales, gustoase vinuri roşii şi vinuri de masă (albe). Cel de *Drăgăşani*[24] (în Ţara Românească) şi cel de *Odobeşti*[25] (în Moldova) se bucură de cea mai mare faimă şi pot rivaliza cu cele
p. 25 mai bune // vinuri franţuzeşti. Porumbul se cultivă aici pe suprafeţe mari şi constituie hrana populaţiei; el este foarte dulce şi foarte hrănitor. Aceste ţinuturi dispun de păşuni foarte întinse, care permit hrănirea unui număr foarte mare de vite care, atunci când sunt vândute, ajung cel mai adesea în Austria. Acest sector al comerţului ar putea aduce Principatelor incomparabil mai multe beneficii <financiare>, decât toate celelalte ramuri, dacă s-ar depune ceva mai multe eforturi pentru hrănirea şi îngrijirea vitelor.

Ţara aceasta, atât de bogată în produse ale solului, este bogată şi în evenimente istorice. În Antichitatea cea mai îndepărtată ea a fost locuită de sciţi, apoi de daci, cu care de altfel romanii au purtat războaie extrem de înverşunate. După cucerirea sa, ea a fost transformată într-o provincie a Imperiului <roman>, unde acesta îşi trimitea delincvenţii şi răufăcătorii. Este cunoscut de asemenea faptul că renumitul poet latin Ovidiu[26] a fost trimis în Dacia, unde multă vreme s-a chinuit în exil; şi azi în Basarabia de sud ţi se arată, dacă ceri, locul unde a trăit el[27]. Cei trimişi aici de autorităţile de la Roma, au constituit o întreagă colonie ai cărei

---

[23] Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus, unul dintre puţinii generali ruşi care nu a pierdut nici o bătălie. În timpul războiului ruso-turc din 1787–1792 a luat parte la asediul oraşelor Kinburn (1787), unde a fost rănit de două ori şi Ociakov (1787). În 1788 a câştigat victorii importante la Focşani şi Râmnic, în ultima bătălie fiind comandantul forţelor aliate ruso-austriece, fapt pentru care împărăteasa Ecaterina a II-a l-a făcut conte şi i-a acordat titlul onorific de „Rimniski".

[24] *Dragaseni*, municipiu, jud. Vâlcea.

[25] *Odobesc*, oraş, jud. Vrancea.

[26] Publius Ovidius Naso, poet şi istoric roman (43 î.Hr. – 17 d. Hr.), unul dintre clasicii literaturii latine alături de Horaţiu şi Virgiliu. În anul 8 d. Hr. Împăratul Augustus l-a exilat la Tomis, unde, de altfel, a şi murit.

[27] Confuzie. Ovidiu a fost exilat şi a trăit la Tomis, în Dobrogea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

locuitori, până chiar în momentul căderii Imperiului Roman de Apus, vorbeau limba latină. După care, acest ținut a fost permanent străbătut și ocupat de torentul de populații <migratoare>, care s-au revărsat asupra Imperiului Roman de Răsărit. Dintre acestea, cel mai mult au stăpânit slavii. Aceasta se vede și în faptul că și azi în limba română se găsesc multe cuvinte slave, că o vreme și scrisul a fost slav și că, doar în ultima vreme a fost înlocuit cu cel latin. Se povestește că, până la începutul actualului secol, în aproape toate bisericile de aici slujba se săvârșea în limba slavă. De altfel, și în ultima vreme elementul fundamental este slav. În Moldova și Țara Românească, în ultima vreme se consideră numărul locuitorilor ca
fiind de circa // cinci milioane, iar împreună cu conaționalii lor din Transilvania, p. 26
Banat, Bucovina și Basarabia se ridică până la nouă milioane. Toți vorbesc aceeași limbă și aproape toți, cu excepția unei neînsemnate părți, sunt de credință ortodoxă.

Desele ocupații ale principatelor de către trupele turcești, rusești și austriece au avut cea mai dăunătoare influență asupra moravurilor locuitorilor. Adevărul este că și azi locuitorii se remarcă printr-o simplitate a moravurilor aproape primitivă, printr-un caracter ferm și o neobișnuită cinste. Însă nu se poate spune același lucru despre nobili, cunoscuți aici sub numele de boieri, sau despre clasa de mijloc. De pildă, în Moldova aproape că nici nu există clasă de mijloc: locul ei este ocupat de evrei, care au acaparat în mâinile lor aproape întreg comerțul, industria și meșteșugurile. Practic, nici un singur domeniu nu poate activa fără coparticiparea evreilor. Aceasta este în fapt o repetare a istoriei Poloniei, cu absolut aceleași rezultate, adică o sărăcie generală. În Țara Românească sunt incomparabil mai puțini evrei; acolo clasa de mijloc se remarcă prin bogăție, spirit național și tendințe liberale. Aristocrația, dimpotrivă, și mai ales noua generație, nu are nici un element național. Pierzând spiritul războinic, caracteristic înaintașilor lor, în condițiile conducerii țării de către domnitori greci, și-a însușit năravurile, obiceiurile și limba conducătorilor lor. După tratatul de la Adrianopol, boierii bogați, în loc să dea odraslelor lor o educație și o instrucție națională, au început să-i trimită, de la cea mai fragedă vârstă, să-și facă studiile în Germania și, mai ales, în Franța. Persoanele educate în aceste țări se întorc în țara lor nu ca valahi, nu
ca moldoveni // ci ca nemți sau francezi. Aceștia condamnă tot ce este național, și p. 27
propun reforme himerice. De aici a rezultat și lupta celor două partide: cel național, partizan al unor reforme treptate, mai apropiate de obiceiurile vechi ale țării și cel al înstrăinaților, care se străduie să introducă civilizația Apusului în căminul național. De aici și decăderea comerțului, a creditului, neîncrederea în noile orânduieli care nu nimic în comun cu vechile legi. De aici derivă și dorința tuturor oamenilor bine intenționați de a prefera să intre în componența Imperiului pravoslavnic[28] și de a se alătura unui vecin puternic decât de a se preda în mâinile demagogilor iluminați, ale căror eforturi finale vor duce fie la ignoranță fie la despotism[29].

[28] Autorul se referă la Rusia.

[29] Autorul exprimă propriile gânduri și considerații care nu coincideau cu dorințele și speranțele românilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Soțiile boierilor se remarcă prin frumusețe și prin educația lor europeană; dar alături de aceste calități se disting și printr-un comportament neobișnuit de indiferent la normele sociale. În general, majoritatea lor nu se ocupă de educația propriilor copii, ci, în acest scop, îi trimit în țări străine. Ele nu se ocupă nici cu muzica, nici cu alte arte și preocupări elevate, ci acordă întreaga lor atenție toaletelor. În cercurile înalte ale actualei societăți românești doamnele se îmbracă după ultima modă de la Paris, întrucât ele își procură întreaga vestimentație din magazinele acestei regine a orașelor. La promenade veți întâlni întotdeauna doamne îmbrăcate în rochii ce costă de la 100 de cervoneți[30] în sus, iar pantofii nu sunt nici unul mai ieftin de treizeci de cervoneți. Luxul acesta nemăsurat le-a dus pe multe din ele aproape de ruină, așa încât în ultima vreme sunt nu puține familii care și-au pierdut domeniile din cauza datoriilor neachitate.

p. 28 Caracterul ușuratic al doamnelor de aici merge până acolo încât permanent se despart și divorțează de bărbații lor și se logodesc cu alții. // Aici divorțul este permis de lege, și ca atare doamnele se folosesc pe larg de această posibilitate legală: cel mai mic capriciu, o măruntă ceartă, o intrigă conjugală, dezacordul soțului într-o problemă minoră, tot felul de motive neserioase servesc ca pretext pentru divorț. La nici câteva zile după divorț, ea deja este căsătorită cu altul. În ce privește clerul, acesta, văzând în divorț un mijloc cât se poate de consistent pentru creșterea veniturilor sale, nu face nici cea mai mică opoziție la relele utilizări ale acestei legi. În fine, acest cler despre care vorbim nu poate fi condamnat în totalitate, necondiționat, căci putem spune că este nevoit să acționeze așa. Clerul de aici, ca și biserica de altfel, se găsește într-o situație jalnică. Neavând nici un sprijin din partea autorităților, el trăiește aproape la nivelul supușilor. La începutul fiecărei luni preoții, împreună cu crucea și cu un vas cu apă sfințită, îngânând un bocet sau o tânguire, își vizitează enoriașii, sfințind încăperile locuințelor acestora. Pentru acest serviciu religios ei primesc o mică plată, în funcție de starea materială a credincioșilor respectivi. Acesta reprezintă venitul principal de care beneficiază preoții de aici și cei care reușesc să strângă doi sau chiar trei cervoneți se declară foarte mulțumiți. S-au mai întâmplat ca la Iași, unde numărul evreilor ajunge până la vreo patruzeci de mii de persoane, preoții, fie din prea mult zel duhovnicesc, fie din greșeală să pătrundă cu crucea și apa sfințită în casele evreilor, de unde însă ies repede fiind ocărâți și alungați. Marea majoritate a bisericilor din principat sunt foarte modeste: obiectele de cult sunt foarte vechi, nu prea este curățenie, foarte rare sunt cele bine întreținute. În lăcașurile <bisericești> de aici nu vei întâlni podoabe atât de impunătoare cum sunt cele din Rusia; serviciul religios se desfășoară fără nici o solemnitate și nu trezește, în oameni, așa ca la noi // înalte simțăminte religioase. Bisericile sunt rar frecventate aici, pentru că tânăra generație, educată în noul Babilon, nu se remarcă prin nici un fel de religiozitate.[...]

[30] Monedă rusească din aur echivalând cu 3 ruble. Între anii 1922–1947 în Rusia a circulat și bancontă cu același nume, echivalentă cu cca. 10 ruble.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

1 mai 1861[31]

Din Iaşi noi am luat hotărârea să ne îndreptăm spre Chişinău. La 20 de verste p. 29
de Iaşi, în târguşorul Sculeni[32], se traversează Prutul, râu care separă Moldova de Basarabia rusească. Până în acest loc drumul trece printre dealuri, însă ambianţa acestor locuri are multe aspecte pitoreşti. La o distanţă nu prea mare de trecerea spre graniţa noastră, pe o înălţime, se înalţă un castel frumos, cu o grădină şi o pajişte foarte largi, aparţinând familiei boiereşti Roznovanu. Acesta reprezintă de fapt o rămăşiţă a fostei măriri şi a luxului boierimii din Principatele dunărene, care beneficiase cândva de un mare respect în ţară datorită marii importanţe şi a tradiţiei istorice a numelor membrilor săi. Din păcate, luxul peste măsură precum şi prevederile Convenţiei <de la Paris> care a proclamat egalitatea necondiţionată a rangurilor, i-au dat acesteia o cumplită lovitură. Actualmente boierimea şi aristocraţia au cam dispărut din principatele de la Dunăre, doar femeile păstrându-şi pretenţiile lor aristocratice şi evitând compania boierilor de rangul al doilea.

Ajungând la graniţă, mă gândeam că voi traversa până la partea rusă a fluviului pe un pod permanent foarte solid. Un asemenea pod era cu atât mai necesar cu cât Prutul nu se remarcă printr-un curs foarte iute, şi nici lăţimea şi adâncimea lui nu ar fi creat obstacole serioase unei asemenea întreprinderi. Nu mică mi-a fost aşadar mirarea când am fost nevoit să traversez cu un vas mizerabil şi mai ales când deţinătorul vasului, // un evreu, a îndrăznit să-mi ceară, pentru p. 30
traversare, o rublă de argint. Ce impresie poate să-şi facă un străin care vine pentru prima oară în Rusia pe acest drum, despre puterea şi bogăţia ei, când vede că la una dintre cele mai importante graniţe ale noastre trecerea peste un râu nu prea mare se face cu vasul, pentru ca visteria imperială să poată încasa 1 000 de ruble de argint pe an? Degeaba învinuiesc unii guvernul austriac de faptul că nu urmăreşte răspândirea reformelor. S-ar putea să fie poate adevărat, dar în problemele vieţii materiale Austria depăşeşte cu mult cea mai mare parte a puterilor europene. Pe toate căile de comunicaţii, chiar şi în cele mai modeste localităţi, există drumuri excelente, iar peste toate râurile mari au fost construite poduri impozante. [...] Pe Dunăre şi pe toate marile râuri navigabile funcţionează, atât pentru pasageri cât şi pentru mărfuri, un confortabil şi sigur sistem de navigaţie, şi, în fine, întreg teritoriul Imperiului austriac este străbătut de o întinsă reţea de căi ferate.

Chiar în incinta târguşorului Sculeni sunt amplasate carantina şi vama. Cei care deţin atestate consulare, care confirmă starea bună a sănătăţii, trec prin carantină fără a mai fi opriţi. În schimb, la controlul vamal al bagajelor pasagerilor se manifestă o atenţie şi o vigilenţă deosebită. Vameşul se leagă de fiecare obiect al bagajului, nădăjduind să-l prindă pe călător cu marfă de contrabandă, pentru a-i da o amendă bănească zdravănă. //

De la Sculeni la Chişinău sunt vreo 170 de v<erste> de drum drept fără p. 31
ocoluri, însă apoi până la judeţul Orhei treci prin lanţul exterior al munţilor Carpaţi,

---

[31] Cea de-a treia călătorie a fost introdusă de autor ulterior, ceea ce explică faptul că în capitolul următor revine la un voiaj anterior celui din mai 1861.

[32] *Sculiani*, sat, com. Victoria, jud. Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ale căror culmi variate se întind până la Chişinău. Cumpănitul împărat Alexandru I[33], călătorind prin aceste locuri, după alipirea Basarabiei la Rusia, le-a numit *covorul de aur*. Şi într-adevăr, acest ţinut este din belşug dăruit cu frumuseţi ale naturii. B<asarabia> este înconjurată din trei părţi de râuri navigabile – Prutul, Nistrul şi gurile Dunării. Acestea din urmă, împreună cu insulele aparţinătoare au fost atribuite principatului Moldovei, prin prevederile tratatului de la Paris. Basarabia, împreună cu gubernia Podolia, servesc drept grânar pentru Odessa, iar veniturile obţinute de pe urma ei în ultimii zece ani practic s-au dublat.

În Chişinău fusesem, ultima oară, în 1837, dar acum aproape că nu l-am recunoscut, în aşa măsură s-a lărgit şi a devenit mai frumos. Se consideră că, în prezent, în el se află până la 90 de mii de locuitori. După trecerea la Moldova a părţii sudice a Basarabiei, vreo douăzeci de mii de familii de ruşi şi de bulgari care locuiau acolo s-au mutat, împreună cu tot avutul lor, la Chişinău. În acest oraş întâlneşti multe clădiri frumoase, iar străzile sunt drepte şi destul de largi, singurul impediment fiind că nu au fost consolidate, iar câteva din ele nu sunt luminate noaptea. Având în vedere dimensiunile oraşului, poliţia locală mi se pare insuficientă. Casele, înconjurate de grădini, nu au porţi. Din această cauză se petrec multe furturi, jafuri şi chiar omoruri. La această situaţie contribuie atât marea varietate a populaţiei, cât şi lipsa de lumină pe străzi în cursul nopţii. Guvernatorul
p. 32 militar al Basarabiei este un ofiţer superior, membru al Statului Major General // se distinge prin vederi largi, o neobişnuită putere de muncă şi prin cinste. Din momentul numirii sale în această funcţie, el a făcut multe pentru acest ţinut, dar mai rămân încă multe de făcut. Doar entuziasmul şi bunăvoinţa nu sunt suficiente pentru punerea în practică a bunelor intenţii, mai este nevoie şi de mijloace.[...]

Călătorie prin Germania, Austria şi Principatele dunărene

p. 55 *25 august 1860*

[...] Din Viena, m-am îndreptat prin Ungaria şi Banat spre Baziaş[34], ultima staţie a căii ferate. De aici, îndreptându-ne spre Ţara Românească, am luat vaporul care ne-a dus la Orşova şi aproape imediat, fără a mai zăbovi, am plecat să vizităm Mehadia[35], o localitate renumită pentru apele sale minerale.

Nu am întâlnit nicăieri asemenea peisaje minunate ca acelea pe care le oferă drumul pe care îl străbaţi de la Orşova la Mehadia. Pe ambele părţi <ale acestui drum> se găseşte un lanţ de munţi foarte înalţi, pe care îi separă râul Cerna, care curge cu o iuţeală uimitoare. Stâncile uriaşe, natura sălbatică, asurzitorul zgomot al cascadelor ca şi înspăimântătoarele prăpastii îl încântă de-a binelea pe călător. Staţiunea de băi minerale se găseşte la poalele munţilor, de altfel destul de înalţi,

[33] Alexandru I, împărat al Rusiei (1801–1825).
[34] *Baziasch*, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin.
[35] Sat, com., jud. Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din al căror străfunduri ies adevărate torente. Căldura apei acesteia care țâșnește din munte este cuprinsă între 35 și 56 de grade.

Întorcându-ne la Orșova, am luat vaporul care mergea în jos, pe Dunăre și după două zile am ajuns la Giurgiu, de unde ne-am îndreptat spre București. În București mai fusesem în tinerețe, când eram ofițer în armata rusă și de aceea acum eram curios să văd dacă, față de trecut, s-au produs schimbări. Am cam trecut în revistă locurile frumoase din București: în chiar mijlocul orașului se află grădina Cișmigiu, cu alei frumoase, fântâni și un lac încântător. Nu departe de ele se află un minunat teatru, iar la marginea orașului o excelentă șosea, numită în cinstea contelui Kiselev, care a fost președintele împuternicit <de țar> al celor două principate. Acolo, elita capitalei, în trăsuri bogat împodobite, le plimbă pe doamnele din înalta societate, îmbrăcate și coafate după ultima modă de la Paris. Cam acestea sunt lucrurile și locurile unde s-au produs schimbări. Într-adevăr, capitala Țării Românești s-a înfrumusețat și a progresat destul de mult, dar pentru județe practic nu s-a făcut nimic important: nu există nici drumuri bine întreținute, nici obișnuiții cai de poștă, nici diligențe. Câtă diferență // față de Moldova unde, p. 56
într-adevăr, în capitala Iași nu s-au făcut decât puține progrese, în schimb, în toată țara călătorul găsește șosele excelente, cai de poștă foarte buni și diligențe care, în privința confortului, le depășesc atât pe cele rusești, cât și pe cele austriace.

De la București la Iași sunt vreo 400 de verste; drumul trece prin Buzău și Râmnic[36], locul făcut celebru de victoriile nemuritorului nostru <general> Suvorov. Orașul Focșani servește drept punct de graniță între Țara Românească și Moldova; iar în apropriere de acest oraș se produce cel mai bun vin din Moldova, cel de la Odobești. Așa cum am spus și mai înainte, Moldova este străbătută peste tot de șosele excelente. Peste râurile Bistrița, Moldova și Siret, cunoscute pentru cursul lor rapid și inundațiile pe care le produc primăvara, au fost construite poduri permanente foarte durabile.

VII

București, 15 iunie 1862

[...] În timpul șederii mele în București, acolo s-a petrecut o crimă groaznică. p. 67
La 8 iunie 1862 a fost ucis, cu două focuri de pistol, președintele Consiliului de Miniștri, Barbu Catargiu[37], chiar la ieșirea din sala Adunării legislative, unde tocmai se dezbătea problema relațiilor agrare dintre țărani și moșieri. D-l Catargiu fusese șeful partidei conservatoare în Principatele unite și se distinsese printr-un neobișnuit sânge rece și tăria convingerilor sale. Gesturile sale erau expresive și binevoitoare, glasul prietenos, discursul elocvent, așa că atunci când el vorbea, în adunare domnea cea mai adâncă tăcere. În plus, el se remarcase printr-o cinste proverbială.

---

[36] Este vorba de Râmnicu Sărat, municipiu, jud. Buzău.

[37] Barbu Catargiu, jurnalist și om politic conservator român (1807–1862), prim-ministru al guvernului (22 ianuarie– 8 iunie 1862), asasinat la 30 iunie 1862.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În Moldova şi Ţara Românească ţăranii sunt – sub raport juridic – liberi de multă vreme şi, pentru folosirea pământului ei sunt nevoiţi să lucreze moşierului un număr determinat de zile pe an. Capul partidei liberale, dl. Kogălniceanu a făcut Adunării o propunere, care consta în aceea că proprietarii vor fi obligaţi // să p.
atribuie ţăranilor din satele lor atâta suprafaţă de pământ cât le este necesar pentru asigurarea existenţei, urmând ca, în cei 15 ani care vor veni, loturile atribuite să poată fi cumpărate de către ţărani şi să devină astfel proprietatea lor deplină. Catargiu s-a ridicat cu fermitate împotriva acestei propuneri: „Ce garanţie ne daţi d<umneavoastră> – a spus el – că ţăranii vor fi «plătitori corecţi?» Nu vă daţi seama că propunerea d<umneavoastră> încalcă sfânta lege a ocrotirii proprietăţii, necesară în orice întocmire bazată pe consimţământul proprietarilor? Nu era oare propunerea dumneavoastră, pe care o susţineţi acum, în spiritul doctrinei lui Proudhon[38], care va duce la «jaful proprietăţii?» Vă minţiţi pe dvs. înşivă, crezând că această soluţie îl va însenina pe săteanul român N., el oricum e total nepregătit pentru aşa ceva, pentru a-şi dori însuşirea unei «proprietăţi străine». El şi până acum şi de acum înainte va fi omul care «trăieşte din muncă cinstită». Chiar presupuneţi că prin această «risipire» a proprietăţii rurale agricultura va renaşte din nou în România? Vă minţiţi singur. Comparaţi starea agriculturii în Anglia şi Franţa unde ea este înfloritoare. În cea dintâi ea se găseşte în mâinile unui mic număr de proprietari, în timp ce în Franţa, ca urmare a revoluţiei, proprietatea asupra pământului se exercită prin deţinerea a sute de mii de loturi. Dar în amândouă ea, proprietatea, este respectată. Făcând această propunere, dvs. nu vă gândiţi la folosul societăţii, ci doar doriţi să dobândiţi popularitate". Adresându-se apoi Adunării, Catargiu a spus: „Vă propun, domnilor, un mijloc mai bun şi mai drept de uşurare a soartei clasei agricultorilor: să-i propunem să înlocuiască, dacă doreşte, munca personală pentru folosirea pământului, printr-o plată în bani, al cărei cuantum va fi stabilit de o Comisie specială".

Opoziţia a văzut atunci că propunerea sa eşuează. Atunci, pentru a-şi câştiga
p. 69 masele de populaţie, a făcut Adunării o altă propunere // care consta în aceea de a însărcina guvernul să proclame o zi de sărbătoare naţională în amintirea zilelor revoluţiei de la 1848, când fusese răsturnat de pe tron domnitorul G<heorghe> Bibescu şi când fusese ars în public Regulamentul Organic, care fusese instituit în celor două Principate în 1832 de către Rusia în acord cu Poarta Otomană. Catargiu s-a ridicat şi împotriva acestei propuneri şi printre altele a spus următoarele cuvinte profetice, ce aveau să se confirme după doar câteva minute: „Revoluţia poate să mă şi ucidă, însă niciodată nu-mi voi schimba convingerile". Adunarea, impresionată de convingerile puternice şi de sângele rece al primului minstru, a respins propunerea.

În cazul uciderii lui Catargiu, ceea ce este uimitor este faptul că această crimă a fost săvârşită în plină zi, iar ucigaşul a reuşit să se ascundă, lucru care a făcut să nu fie prins vinovatul. După aceasta, în ziua care a urmat acestei groaznice crime, Adunarea a împuternicit guvernul ca, fără a mai ţine cont de nici un fel de lege, să

[38]Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865), economist şi sociolog francez, teoretician al socialismului, considerat părintele anarhismului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ia cele mai severe măsuri pentru descoperirea ucigaşului şi eliminarea din ţară a spiritului revoluţionar. Pe stradă se zvoneşte că Bucureştiul va fi pus în stare de asediu. Acesta este rezultatul final al tentativelor revoluţionare: lipsirea de libertate a cetăţenilor şi instalarea unui spirit autoritar cu toate urmările sale.

După care Adunarea a statuat ca lui Catargiu să i se facă funeralii naţionale, pe cheltuială publică şi, pe locul unde a fost ucis, să i se ridice un monument cu inscripţia: „A căzut pentru apărarea proprietăţii şi a ordinii legale".

VIII

Iulie 1862

[...] La 120 de verste de Sibiu începe regiunea Banatului, care este populată p. 72
cu toate naţionalităţile care se găsesc în componenţa Imperiului Austriac. E de remarcat totuşi că elementul românesc predomină comparativ cu celelalte, excepţie făcând zona Timişoarei unde el este depăşit de cel sârbesc şi cel maghiar. În oraşul Lugoj, din Banat am văzut o biserică ortodoxă românească foarte bogată. Locuitorii români de aici, aflând că eu am călătorit prin Bucureşti, au început să mă întrebe despre guvernul de acolo. Ei au remarcat, cu multă mândrie că dacă la Principatele <unite> actuale se vor alipi regiunile rupte din ele în diverse vremuri, atunci poporul român ar putea alcătui un stat cu o populaţie de circa 10 milioane <de oameni>. Ideea naţionalităţii a cuprins întreaga Europă şi chiar poporul rămân, care este o naţiune paşnică, visează la crearea unui stat puternic, realizat prin unirea tuturor conaţionalilor. Exemplul Italiei este deja concludent în acest sens.

Timişoara, oraşul principal al Banatului, este construit pe râul Timiş. Vechiul oraş nu este aşa frumos, însă cel nou are multe clădiri frumoase, străzi frumos podite şi trotuare largi. Populaţia se cifrează la vreo 50 000 de <locuitori>. Cu aproape 150 de ani în urmă Timişoara aparţinea turcilor, iar oraşul servea drept reşedinţă unui paşă. Pe zidurile cetăţii se pot vedea şi acum inscripţii în limba turcă. De la Timişoara începe calea ferată şi în 20 de ore, străbătând toată Ungaria, am ajuns la Viena.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

LÉON FRANÇOIS VERHAEGHE DE NAYER

(1839–1906)

Belgianul Léon-François Verhaeghe de Nayer se înscrie în seria călătorilor străini prin ţările române despre a cărui viaţă nu avem prea multe date. Ştim că s-a născut la 11 februarie 1839 în Gent (Gand), într-o familie veche, cu înaintaşi politicieni, proprietari funciari şi bancheri. Fără îndoială, originea şi-a pus amprenta asupra copilăriei şi gradului de instrucţie ale viitorului diplomat. Fără a însemna cu siguranţă începutul carierei politice, numirea ca secretar al Legaţiei belgiene din Constantinopol, în 1870, a fost un pas important în evoluţia lui Léon Verhaeghe. După numai un an, devenea conducătorul misiunii belgiene, lăsându-se fascinat de oraşul de pe malul Bosforului, pe care îl va socoti mereu „Parisul Orientului". Aici se căsătorea, în 1875, cu Sévastie Vénérande Photiadès, o tânără grecoaică de 19 ani. În acelaşi an a fost trimis în misiune diplomatică la Lisabona, pentru doi ani, ca apoi să se întoarcă la Constantinopol, având aceleaşi îndatoriri. Între 1879 şi 1884 locuieşte în Belgia, îndeplinind funcţia de guvernator al Flandrei Orientale. După 1884 a revenit în diplomaţie şi până la moarte (24 septembrie 1906) a îndeplinit funcţia de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al regelui belgian Leopold al II-lea în China (1884–1891), Portugalia (1891–1896), Spania (1896–1903) şi Italia (1903–1906). Meritele i-au fost recunoscute nu numai de concetăţeni, ci şi de autorităţiie ţărilor în care şi-a desfăşurat activitatea diplomatică. A fost decorat cu Ordinul Leopold în grad de comandor, Crucea Civică (clasa I) şi Medalia Comemorativă a domniei lui Leopold al II-lea (Belgia), Marea Cruce a Ordinului Villa Vicosa (Portugalia), Ordinul Coroanei Italiei, Ordinul Carol al III-lea în grad de mare ofiţer şi Medalia Comemorativă a Încoronării lui Alfons al XIII-lea (Spania), Ordinul Dragonului (China), Ordinul Otoman şi ordinul Medjidie (Turcia), Ordinul Pontifical Sf. Grigore cel Mare (cavaler) şi Ordinul Salvator al Greciei; a devenit membru al Academiei din Coimbra (Portugalia) şi al organizaţiei politice spaniole „Junta de St. André des Flamands" din Madrid. În ceea ce priveşte călătoria lui Léon Verhaeghe din 1862–1863 în Orient, credem că a fost mai degrabă realizarea unei dorinţe, decât împlinirea unei misiuni diplomatice. Avem în vedere cele scrise în introducerea jurnalului de călătorie: „Cine n-a visat, o dată-n viaţă, o călătorie în Orient? Grecia, Siria, Egiptul! nume ce nu-şi vor pierde niciodată puterea asupra imaginaţiei..." Itinerarul a fost ales cu grijă: pe Dunăre spre Constantinopol, Grecia şi insulele, Siria, Palestina, Egiptul, întoarcerea în Europa prin Alexandria. Nu au fost uitate ghidurile şi jurnalele de călătorie – Verhaeghe îi menţionează de altfel pe „Chateaubriand, Lamartine, Marcellus, Nerval şi această serie de moderni pe care îi citeşti la întoarcere ca şi cum ai dori să stai la taifas cu alţi călători". Străbate teritoriul românesc în unsprezece zile, în august 1862: de la Orşova la Turnu Severin cu trăsura, apoi pe Dunăre până la Giurgiu, de aici până la Bucureşti cu căruţa; după două zile îşi reia călătoria, intenţionând să ajungă la Iaşi, dar se opreşte la Focşani, considerând că nu ar face faţă oboselii unui asemenea drum; de la Focşani se reorientează spre Galaţi, de unde îşi reia drumul spre Constantinopol. Observator atent, îşi notează în jurnal şi comentează tot ce întâlneşte – oraşe, oameni, obiceiuri, situaţii – cele mai multe dintre acestea reprezentând curiozităţi pentru călătorul belgian.

Datele biografice prezente au fost culese din volumul *Belgium in the Ottoman Capital. From the Early Steps to „la Belle Epoque"*. The Centenary of „Le Palais de Belgique": 1900–2000, editat de Consulatul General al Belgiei (coord. Marc Van den Reeck, Istanbul, 2000) şi din ferparul publicat de familie şi apropiaţii săi în septembrie 1906.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

LÉON VERHAEGHE

Călătorie în Orient. 1862–1863[1]

Prima parte

Dunărea și Principatele

II

p. 11

[...] M-am îmbarcat la 6 august 1862 pe unul dintre acele vapoare ale companiei austriece Lloyd care slujesc la Dunărea de Jos și Constantinopol. În caz de extremă necesitate, sunt de ajuns patru zile pentru a ajunge pe țărmurile Bosforului; dar această rapiditate permite doar vederea în treacăt a unei vaste regiuni, căreia eu vreau să-i consacru de trei sau patru ori mai mult timp. Principatele, renăscute la viața politică, oferă astăzi mai mult decât un interes oarecare. [...]

Limba franceză este destul de cunoscută în Ungaria, pentru a putea discuta cu vecinii. Ea este mult mai cunoscută în Principate, în rândurile acelei elite a națiunii care s-a instruit în Occident și care formează, în mijlocul unei populații semicivilizate, o veritabilă aristocrație intelectuală. [...]

III

p. 13

Am trecut de Panciova[2], de Semendria[3], flancată de un vechi și straniu castel, de Baziaș[4], unde am mai văzut, pentru ultima oară, locomotivele austriece. Călătorii de pe vapor au ajuns să comunice între ei. Un avocat ungur frunzărea lângă mine codurile de legi și constituția Belgiei. Poate că nu este cazul peste tot, exclamă el cu un oftat. Ce lipsește prin urmare tuturor acestor popoare, sârbi, români, opriți în dezvoltarea lor națională, albanezi, greci și bulgari oprimați de turci! Un lucru, libertatea. Ei își vor găsi onorabil drumul. Nu contează dacă nu sunt încă maturi pentru această libertate: va trebui să învețe să o folosească.

IV

O navigație fără peripeții plictisește repede. Dar ne apropiem de munții înalți care separă Serbia de Țara Românească și de acest defileu faimos al Porților de Fier, unde un vapor otoman s-a întâmplat să-și piardă. din fericire pentru Belgrad, încărcătura // destinată aprovizionării cetății. Valea Dunării se îngustează brusc: p. 14

[1] Traducere după Léon Verhaeghe, *Voyage en Orient par Léon Verhaeghe. 1862–1863*, Paris, Bruxelles, Leipzig et Livourne, Éditeurs A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie, 1865.

[2] *Pancsova*, azi Pančevo, oraș în Serbia.

[3] Azi Smederevo, oraș în Serbia.

[4] *Baziasch*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fluviul curge între două lanțuri abrupte și acoperite de păduri. Ținutul este izolat. Vița-de-vie apare ici și colo, dovedind bogăția solului și făcându-te să gândești la prosperitatea posibilă a acestui frumos ținut lăsat pe mâini mai bune.

La Drencova[5] am trecut, cu arme și bagaje (puşca mare pe care o car după mine îndreptățește expresia), la bordul unui vas cu aburi mai mic. Dunărea se angajează într-un defileu din ce în ce mai strâmt: pentru a-și croi drum, ea a sfărâmat un perete de stânci, ale cărui resturi îi stânjenesc cursul. Este un șir de imagini aspre, durând trei ore. Privirea se pierde în coturile Dunării, îngustată printre munții înalți cu tonuri sumbre. Se apropie seara. Întregul vapor privește cu încântare <peisajul>. Muzicanții țigani, ale căror accente barbare ne-au înveselit după-amiaza, au tăcut și ei. Fluviul este tot mai strâns între stâncile abrupte, unde doar romanii au îndrăznit să traseze un drum, ale cărui vestigii dăinuie încă. În 7 august seara, la ora 8, ajung la Orșova[6].

Orșova, oraș mic într-un ocol mare, ca toate celelalte ale Dunării și încântător precum cele ale Rinului, este frontiera ultimă a Austriei. Găsim hanuri care anticipează ceea ce mă așteaptă în Orient. Petrecem noaptea în acest loc, în patru, într-un grajd vechi, parțial transformat. De aici vom merge cu trăsura până la Turnu-Severin: pragurile Porților de Fier sunt, cu siguranță, impracticabile pentru cele mai mici ambarcații.

Aventurile de peste zi au stabilit o adevărată fraternitate între călători, supuși aceloraşi vicisitudini. Am făcut o baie plăcută în Dunăre, într-o dimineață
p. 15 arzătoare, și am înotat cu umbrela de soare, ceea ce nu părea a fi o noutate pentru // însoțitorul meu, școlar în Austria Inferioară, ajuns, nu știu cum, pe drumul Constantinopolului.

După două ore, la 8, începe defilarea unui convoi interminabil de căruțe, care trebuia să-i transporte la Turnu-Severin pe numeroșii călători ai vaporului. Am fost așezat, ca toată lumea, într-un car fără suspensii, înghesuit de pachete, de copii și de câini. Intrarea în Țara Românească, la Ada-Kaleh[7] (castelul insulei), este, în definitiv de această dată, intrarea în Orient. O insulă-bază militară a Dunării, fortificații demolate, arbori frumoși care vor sfârși prin a despărți crenelurile, nu este nimic extraordinar aici, dar în mijlocul acestor construcții banale, se vede apărând un minaret care dă peisajului adevăratul său caracter. Iată-ne în Principate și sub protecția Turciei.

V

Frontiera începe cu un corp de gardă. Aici, acest edificiu inevitabil este decorat cu stema Principatelor: *Principatele Unite*, în virtutea actului din 1859. Vedem conturându-se îndată dubla fizionomie a acestui nou stat. Un ofițer, îmbrăcat europenește, trece în revistă pe cei sosiți cu un sentiment al datoriei care mă impresionează: am învățat pe loc, pe propria piele, obiceiurile țării în materie

[5] *Drenkova*, sat, com. Berzasca, jud. Caraș Severin.

[6] *Orsova*, oraș în jud. Mehedinți.

[7] *Ada-Kalessi*, fostă insulă pe Dunăre, fortăreață aparținând Imperiului otoman după tratatul de pace de la Belgrad (1739), cu întreruperi temporare între 1789–1791; în 1918 devine teritoriu românesc. În 1970 insula a fost acoperită de apele lacului de acumulare de la Porțile de Fier I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de paşapoarte. Soldaţii de pază poartă cămăşi, pantaloni albi de pânză şi o bonetă pătrată neagră: cam asta este pălăria naţională a ţăranilor români.

Aspectul ţării nu are nimic atrăgător: câtuşi de puţină verdeaţă, valuri de praf, pretutindeni un aer de sărăcie. În primul sat românesc, la trei leghe[8] de Orşova, te miri că treburile şi oamenii se pot schimba // astfel. Populaţia ne priveşte trecând. p. 16
Bărbaţii sunt înveşmântaţi în alb: o tunică strânsă la brâu cu o curea lată şi un pantalon larg, înfoiat, compun costumul lor. Nici femeile nu poartă altceva. La fel, o cămaşă largă răscroită pe piept, un fel de pânză de culoare bătătoare la ochi care serveşte de fustă şi un văl mare a cărei bantă croită ca o diademă atârnă pe umeri. Ele ar putea să folosească eficient aceste podoabe, dar nu se vede că s-ar îngriji de eleganţă sau chiar, vai! de curăţenia cea mai banală.

Satul, format din colibe împrăştiate în câmp şi despărţite de garduri de ţăruşi, are aspectul cel mai arid. Pereţii sunt făcuţi din grinzi prost îmbinate, acoperişul din şipci alăturate, căminul este un coş mare de răchită care serveşte la susţinerea unui horn primitiv din chirpici. Bărbaţi, femei, câini şi purcei trăiesc acolo claie peste grămadă; regăsim în aceste obiceiuri reminiscenţe ale vieţii nomade. Stăpânul locuinţei se odihneşte şi doarme pe o laviţă în faţa intrării; nevasta, sclavă supusă, e aşezată alături, dacă nu cu totul la picioarele sale. În mijlocul acestei barbarii şi al acestei sărăcii, se vede o biserică grecească cu o cruce deasupra -- este un semn de speranţă.

Sunt informat, preventiv, împotriva turcilor, dar nu cred mai nimic, trebuie să recunosc sincer, despre pretinsa lor reformă. Incapabili să conducă prin ei înşişi, <turcii> sunt temători pentru autoritatea lor şi s-a văzut cum sultanul apără pas cu pas ceea ce diplomaţia numeşte drepturile sale la Belgrad. Ajungând la Porţile de Fier, am zărit cu satisfacţie lăuntrică vaporul otoman care a eşuat aici în cursa sa spre Serbia. În lipsa unei mărturii asemănătoare, tumultul apelor, zgomotul cataractei, stâncile care încarcă fluviul indică destule pericole pentru trecere. // Se p. 17
ajunge curând la Turnu-Severin, unde navigaţia redevine uşoară. Acolo se ridica faimosul pod construit de Traian[9], învingătorul dacilor.

VI

Vaporul şi-a reluat cursa rapidă şi pe parcursul întregii zile de 9 august am mers când de-a lungul malului bulgăresc, când de-a lungul celui românesc. Dunărea este largă, superbă. Nici un interes, de altfel, la câmpiile imense care se întind pe cele două maluri cât vezi cu ochii. Facem dese opriri. Dimineaţa, la Vidin.

[Urmează descrierea călătoriei, aproape de malul bulgăresc; sunt menţionate oraşele Vidin, Rahova, Nicopole, Sviştov. Ajuns la Giurgiu, Léon Verhaeghe părăseşte vasul, pentru a se îndrepta spre Bucureşti.]

---

[8] Unitate de măsură pentru lungime. O leghe terestră = 4 445 m.

[9] Marcus Ulpius Nerva Traianus, împărat roman (98–117). La cererea sa a fost construit între 103–105, după planurile arhitectului Apolodor din Damasc (60–125), un pod peste Dunăre, al cărui scop era facilitarea transportului trupelor şi proviziilor romane, necesare în cea de-a doua campanie de cucerire a Daciei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Un italian amabil, care se întorcea la Iaşi[10], mi-a propus să-l însoţesc şi am fost de acord să mă angajez în această aventură. Îţi trebuie curaj, chiar şi în zilele noastre, pentru a traversa Ţara Românească pe uscat. A coborî pe Dunăre pe un vapor austriac, <a fost> o minune, dar, în afară de asta, am mers din obstacol în obstacol. Noul meu companion trăieşte în ţară; cunoaşte limba, serviciile sale m-au scutit de probleme.

Debarcarea nu s-a făcut fără peripeţii. E ora 10 seara, dar luna, în plenitudinea sa, face jocul poliţiei. Recunoscuţi ca străini, în timp ce mulţimea se
p. 19 scurge fără piedică, suntem opriţi la trecere şi conduşi la biroul // pentru paşapoarte. Formalităţi îndelungate, examinarea actelor şi tot ce se face de obicei în asemenea loc. A fost mai rău la apariţia puştii mele: *una pusca!* strigă ofiţerul. Mi s-au confiscat imediat puşca şi paşaportul şi au fost duse nu ştiu unde. În ziua următoare ne-au trebuit patru ore de căutări pentru a reintra în posesia acestor preţioase obiecte. Vexaţiunile vor reîncepe la Bucureşti[11]; se vor reînnoi la porţile fiecărui oraş, la intrare ca şi la ieşire. Acest minunat sistem este o moştenire a ocupaţiei ruseşti.

Iată-ne deci ratând intenţia de a profita de o noapte răcoroasă şi de a parcurge distanţa dintre Giurgiu[12] şi Bucureşti sub clar de lună. Ne rămâne să căutăm un adăpost de noapte în Giurgiu. Intrăm în oraş la miezul nopţii. Întregul oraş poate părea straniu la această oră: Giurgiu este fantastic. Bărbaţi, femei, copii sunt culcaţi în plină stradă în faţa caselor lor, înveliţi cu tot felul de lucruri. Ei chiuie la trecerea noastră. În mijlocul magherniţelor de lemn ale unui cartier mizerabil, găsim o clădire destul de mare, „Hotel de Paris", unde toate uşile sunt deschise şi unde nimeni nu răspunde la apelul nostru. Doi angajaţi ai poliţiei trec călare, înarmaţi cu suliţe lungi; îmi imaginez pânda din secolele trecute. În sfârşit, intrăm. Hărmălaia câinilor şi lătrăturile lor lugubre tulbură mult timp încă odihna oraşului şi vacarmul şi tulburarea nu se sting decât târziu în noapte.

A doua zi, 10 august, la orele 11 ale dimineţii plecăm spre Bucureşti. Căruţa noastră românească nu are asemănare decât cu *galera* spaniolă: este tot un car simplu, unde călătorul îşi face un scaun din propria valiză şi se ţine cumva, în ciuda denivelărilor. Aspectul echipajului înrăutăţeşte mult inconvenientul situaţiei: micul şi comicul nostru vizitiu i-a pus iniţial pe cei patru cai ai săi la trap; curând i-a
p. 20 lansat în // galop şi ne-a condus astfel, indiferent ce-am fi făcut, pe un drum accidentat şi prăfuit.

La început vedem câmpii nesfârşite şi, în anotimpul de faţă, total lipsite de orice verdeaţă. Soarele nu a lăsat nimic în aceste locuri. Câteva plantaţii arată, la distanţe mari, ceea ce ar putea fi culturile Ţării Româneşti, dacă cineva ar catadicsi să mişte ceva aici. Drumul traversează apoi păduri mari şi ia o înfăţişare mai puţin dezolantă. Ajungem, la două şi jumătate, la Călugăreni[13], loc de popas unde câteva

[10] *Jassy*.
[11] *Bucharest*.
[12] *Giurgevo*.
[13] *Kalougaréni*, sat, com., jud. Giurgiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

căruțe sunt oprite sub un adăpost de crengi. Această galerie i-a reunit pe toți călătorii: bărbați și femei, așezați într-o dezordine pitorească, ascultă cântecul unui țigan care zdrăngăne cobza. Scena îmi amintește într-o manieră șocantă câteva episoade ale peregrinărilor mele prin Spania. Un râu unde se zbenguie caii pe jumătate sălbatici curge la câțiva pași de acest *hotel*, aș zice *han*, dacă am fi mai înaintați în Turcia.

Apropierea unui mare oraș începe să se facă simțită. Aspectul țării devine aproape agreabil. Astăzi e duminică: țăranii, gătiți cu hainele lor frumoase, dansează în cerc în fața colibelor, pe acordurile unei viori rustice. Acest joc românesc nu este deloc o plimbare domol cadențată. Costumele sunt de o originalitate grațioasă care atinge eleganța. Nimic mai proaspăt decât cămașa albă a femeilor, a cărei țesătură de in este împletită cu fir de aur și argint. Ele poartă aur și trandafiri în păr. Bărbații au, de asemenea, pălăriile încoronate cu flori. Totul este idilic.

La intrarea în București, micul nostru vizitiu și-a dublat ardoarea și merge grăbit, să ne rupă coastele. Cei patru cai ai săi galopează fără oprire. Aceasta este viteza obișnuită în Moldo-Valahia. Dacă un cal cade mort, este abandonat pe // p. 21
drum. Se folosește, se face abuz și se distruge unealta fără scrupule. La bariera orașului așteptăm formalități noi. Imediat după <barieră>, de pe un platou înalt zărim întregul oraș, ansamblu de clădiri și de grădini care umbresc turlele și cupolele nenumărate ale bisericilor. Noaptea care se lasă estompează această panoramă maiestuoasă. Traversând labirintul de străzi încurcate, îngustate și prăfuite, am ajuns la hotel, casă mare, cu aspect înșelător. Se vede că domnește o dezordine de nedescris, care este fondul însuși al caracterului românesc. Chiar și nemții își pierd aici ritmicitatea tradițională și hotelul în întregime nemțesc din București oferă spectacolul unei complete și plăcute anarhii.

VIII

Mare aglomerare de case, împrăștiate la întâmplare pe un sol cu denivelări, grădini, palate, biserici în mijlocul cimitirelor, străzi șerpuite, o mulțime colorată, vehicule bizare. Peste tot lux și mizerie – iată orașul București. Civilizația țării, care se naște, nu a putut schimba încă într-o manieră sensibilă caracterul propriu și confuzia nativă a capitalei românești. Palatele boierilor sunt alături de cocioabele unde se îngrămădește marea majoritate a populației: în mijlocul acestei dezordini se înalță cartiere noi unde se regăsește imitația Occidentului. În unele privințe, București amintește de orașele Algeriei, unde se pot vedea construite case în stil francez în mijlocul locuințelor indigene. Nenumărate grădini lărgesc orașul, deși el numără puțin peste o sută de mii de locuitori. Se zice că se găsesc aici trei sute șaizeci de biserici; ușor, la cât sunt de mici. Ele sunt mărunțiș față de catedralele noastre. // Cele mai vechi au un caracter vădit oriental și bizantin; astăzi, stilul p. 22
rusesc tinde să predomine. Poți găsi grație la aceste rotonde în cruce grecească, încoronate toate cu cupole cu turle înalte terminate cu domuri boltite, cu fresce pe fond de aur și acoperișuri cu lamele de fier alb care strălucesc în soare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Trotuarul în Bucureşti este ceva de nedescris. Mii de obstacole fac adesea străzile impracticabile: astăzi praful, mâine nămolul, un nămol în valuri lichide, care se găseşte din belşug şi pe ultimul petic de pământ; iarna trecută, la Iaşi, un bivol s-a înecat în el. Se iese în *birja*, mijloc de transport românesc.

Uliţa Lipscani[14] este strada cea mai frecventată, cea mai plină de viaţă a oraşului. Aici se găsesc prăvăliile în care feluritele produse ale Europei se îngrămădesc într-o totală confuzie orientală. Bucureşti este, de asemenea, foarte mândru de *pasajul* său: un occidental va fi foarte mirat să întâlnească o asemenea inovaţie. Cartierul teatrului are aerul inefabil al unei colonii. Construirea caselor noi din jur nu costă mai puţin decât cele din Paris. Prefer acestor străzi comune frumoasa grădină publică Cişmigiu[15], cu apele şi arborii săi mari: un parc în stil englezesc surprinde în acest oraş îndepărtat.

Nu se mai văd turci în Bucureşti. Ei au trecut Dunărea până la ultimul, lăsându-i pe români singuri şi, din nefericire, sub influenţe rivale, care caută să cucerească acest stat ce se naşte. Englezi şi francezi continuă aici lupta, care are ca teatru de desfăşurare întreaga lume; ruşii, în doisprezece ani, au ocupat militar oraşul Bucureşti de şase ori; chiar şi Austria aruncă o privire pofticioasă de alături.

p. 23 Poporul român, trebuie să sperăm, va şti să-şi menţină // dreptul de a nu-şi aparţine decât lui însuşi. Actul unirii din 1859 a întărit această tânără naţionalitate şi a făcut mai dificilă sarcina intervenţiei oficiale a străinătăţii. Dar chiar unirea pare precară spiritelor prevăzătoare: în Orient, cine îndrăzneşte să creadă în stabilitatea oricăruia dintre lucruri?

Oamenii de stat ai principatelor nu urmăresc cu mai puţin entuziasm regenerarea ţării. Ţara Românească a ajuns, ca şi Grecia, la această semicivilizaţie care nu satisface deloc exigenţele europene şi care constituie totuşi un imens progres faţă de trecut. În Principate, ca peste tot în răsăritul Europei, doar două orânduiri îşi împart statul. S-a format aici un nucleu de oameni talentaţi şi de caracter, instruiţi în şcolile din Occident, şi care visează pentru ţara lor destine foarte diferite de soarta lor actuală. Este aproape inutil să adăugăm că naţiunea nu este deloc pregătită să profite de această iniţiativă şi că aici vom vedea mulţi ani încă barbaria înghiontind civilizaţia.

Lipsa braţelor <de muncă> şi organizarea defectuoasă a proprietăţii au determinat în zilele noastre abandonarea câmpiilor româneşti, atât de fertile, şi atâta pustietate. Nimeni nu este interesat de progresul agriculturii. Terenul aparţine în totalitate boierilor, al căror venit, cât de prost administrat ar fi, este totdeauna foarte mare. Ţăranii, legaţi de pământ până în 1848, nu se îngrijesc să muncească mai mult decât strictul necesar. Comerţul nu este cu nimic mai favorizat. Ignorat de români, cade în mâinile străinilor: acestora din urmă li se acordă puţină consideraţie şi poate că ei nu merită mai mult. Cămătăria devorează o aristocraţie mereu îndatorată şi ale cărei pământuri nu pot fi vândute. Creditorul pune atunci
p. 24 sechestru şi încasează venitul. Prefer să nu vorbesc despre societatea românească // decât să o vorbesc de rău. Prea multă severitate ar fi o nedreptate: aceste provincii,

[14] *L'Ulitza Lipskani.*
[15] *Tchismedjiu.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

abia scăpate de turci, sunt rămase pentru mult timp expuse exemplului demoralizator al Rusiei. Patrioții români încep să caute în altă parte modelul: căi ferate, de care se vorbește mult, apropiind simțitor Principatele de centrul Europei; ele vor intra treptat în rândul națiunilor civilizate. Căile ferate, prin crearea comunicațiilor rapide și directe cu Austria, Italia și Germania, trebuie să sustragă Bucureștiul de sub influențele, la fel de vătămătoare, ale Constantinopolului și Petersburgului.

Limba română, provenită direct din limba latină, și-a păstrat terminațiile sonore: măreția modelului a devenit doar greutate. Limba greacă, limitându-se înțelept la malurile chivernisite ale Mediteranei, nu s-a aventurat câtuși de puțin dincolo de Dunăre. Poporul roman, adăugând Moesia Iliriei, Dacia Moesiei, a lăsat limba sa acestor ținuturi devenite Ungaria, Transilvania și Principatele. În Ungaria, elementul maghiar a sfârșit prin a învinge; românii au conservat numele și limba Romei. Alfabetul vechi se apropie de cel al rușilor; în zilele noastre s-a revenit la caracterele Europei și nu voi avea nici o piedică în citirea „Monitorului", organul oficial al guvernului român.

Românii se declară de religie greco-moscovită[16]; ei nu țin la clericii lor, căci ei tot spre Rusia s-ar îndrepta. Petersburgul este Roma Orientului și aceasta este o mare pacoste: ceea ce se întâmplă în Europa după marile dezbateri privind problema românească ne dă măsura fanatismului *popilor* greci pentru capul[17] bisericii *ortodoxe*. În afara acestei închinări față de Rusia, religia românilor se mărginește aproape la semnul crucii, care este atât de des întâlnit, și la respectarea exactă // a posturilor interminabile. Vizitiul nostru refuză, după un drum lung, puiul p. 25
pe care i l-am oferit: se străduia să țină post, o lună, înainte de sărbătoarea din 15 august. Bietul om, depărtându-se de noi, își făcu mare semnul crucii și se rugă cerului pentru o călătorie fericită pentru noi. Nimic de blamat în asta. La 1 august (13 pentru occidentali), îl vedem la țară pe popa[18] blagoslovind casele și aducând în fiecare dintre ele tămâie și apă sfințită. Din nefericire, ignoranța este plaga bisericii grecești: păstorul nu ajută deloc, se zice, la călăuzirea turmei.

IX

Am părăsit Bucureștiul pe 12 <august 1862>, într-un echipaj ciudat. Așa este întotdeauna carul românesc, al cărui mare aer de cvadrigă[19] nu atenuează cu nimic incomoditatea groaznică. Cei patru cai merg în galop, ca înainte, vehiculul nu are încă suspensii și noi avem aceleași bagaje pentru unicul scaun. Pavajul din suburbiile Bucureștiului mă face să plâng, dar, din fericire, această lucrătură de pietriș nu a fost împinsă prea departe.

---

[16] În sensul de ortodoxă.

[17] *Le chef.*

[18] *Pope.*

[19] Asemănarea este forțată, cvadriga fiind un car antic, pe două roți, tras de patru cai înhămați unul lângă altul, folosit de romani la cursele carelor de luptă, la cele de circ sau la manifestările triumfale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Împrejurimile capitalei oferă un aspect agreabil. Câmpul pare <a fi> bine cultivat şi nu lipsesc pomii. Pustiul reapare, e adevărat, câteva leghe mai încolo: aceste câmpuri nemărginite, întrerupte de mlaştini mari, au şi ele măreţia şi poezia lor. Soarele apune cu o incomparabilă splendoare în mijlocul unui cer bântuit de furtună. Peste noapte, beneficiem de un soi de han, aproape de o apă mare cu maluri pustii, numită Ialomiţa[20]. <După> inspectarea locuinţei, preferăm să ne aranjăm camera de culcare în interiorul vehiculului. Şi seara trece vesel în această locuinţă improvizată.

p. 26 A doua zi, tot câmpuri imense, // cultivate ici şi colo. Nimic interesant în staţiile împrăştiate în această pustietate. Satele, acum foarte rare, nu sunt decât o alcătuire întâmplătoare de colibe acoperite cu paie. La amiază, sosirea la Buzău[21]. Toate oraşele româneşti de provincie seamănă: sunt încă sate mari. Oraşele au, înainte de toate, o stradă mare, mărginită de case apropiate, fără legături între ele. Acoperişurile, cu lamele de fier alb, scânteiază în soare. Am regăsit în decoraţia rustică a multora dintre aceste case o amintire îndepărtată a Olandei. Buzăul are un palat-mănăstire în care locuieşte episcopul; este un edificiu mare care arată bine şi a cărui biserică lasă să se vadă de departe cinci cupole strălucitoare. Orice străin are dreptul la trei zile de ospitalitate din partea episcopului, în schimbul căreia, cred, noi am primit <ospitalitate> la unicul hotel din Buzău.

La Râmnic<u Sărat>[22], noapte petrecută la han. Camera este înconjurată de o sofa mare, pe care fiecare se aşează cum poate. Tresar la început la această modă orientală; mă voi grăbi să mă obişnuiesc cu ea. Grecii, arabii şi turcii nu cunosc ceea ce noi numim pat; asta nu înseamnă că nu dorm.

Drumul este lipsit de interes şi monoton până la Focşani[23]: la dreapta privirea se pierde peste pustietăţile ce se întind până la Dunăre. Pe 14 <august 1862> spre orele 11, sosim la Focşani: mă simt obosit după numai două zile de călătorie şi mă gândesc cu groază că a mai rămas atât de mult dacă vreau să ajung la Iaşi.

Excelentul însoţitor, căruia îi datorez traversarea Ţării Româneşti fără piedici, a înţeles curând că trebuie să ne despărţim; nu insistă să prelungesc o călătorie de ale cărei urmări mă tem. Dar nu a plecat decât după ce mi-a asigurat un mijloc de a

p. 27 ajunge la Galaţi[24]. Astfel îl părăsesc, // cu regretul de a nu-l fi putut atrage mai departe pe drumul Orientului.

Şederea mea la Focşani, oraş de provincie fără străini şi fără resurse, ar fi fost stânjenitoare dacă domnul U., fratele unui agent consular, nu ar fi intervenit în favoarea mea cu multă amabilitate. Prin amabilitatea sa, plecarea mi-a fost asigurată a doua zi dimineaţa la orele 4 şi, lipsit de griji, nu am decât de străbătut oraşul.

Ca peste tot în Principate, grădini imense îi ocupă cea mai mare parte. <Nu este> nici o casă care să nu aibă un mare ocol, în care trăiesc amestecate toate animalele creaţiei. Este ceva între oraş şi sat. Oraşul Focşani este împărţit în două

---

[20] *Jalomitza.*
[21] *Buseo.*
[22] *Rymnik*, oraş, jud. Buzău.
[23] *Fokchany.*
[24] *Galatz.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de un râu: o jumătate moldovenească, una munteană, fapt ce avea mai multă importanță înainte de 1859. Acesta este locul unde o comisie moldo-munteană a declarat unirea celor două principate.

Strada mare din Focșani are de o parte și de alta prăvălii care formează un lung bazar, cu porticuri de lemn cu o structură originală. Toate meseriile posibile sunt etalate în aceste încăperi ticsite: băcăniile ocupă primul loc. Constat, fără să o explic, preferința orientalilor pentru acest negoț. Am vizitat o biserică grecească: iconostasul[25], marele paravan acoperit cu poleială de aur și picturi sfinte, separă altarul de naos. Biserica lui Ștefan vodă[26], edificiu foarte vechi, este construită într-un stil în întregime oriental, care amintește de vremea dominației otomane.

Ghidul meu binevoitor mă conduce și la un tânăr inginer, care și-a completat studiile la Paris. Aici primirea a fost dintre cele mai călduroase. De-abia așezat, mi s-a oferit *dulcezza*, după moda muntenească. Această răcoritoare națională nu este altceva decât o excelentă dulceață, fiecare înghițitură însoțind de minune paharul de apă obișnuită. Petrec o // seară plăcută în această societate ospitalieră. În Orient p. 28
casele consulare sunt un fel de revenire la viața europeană: au mereu o gazetă și un pian, care reprezintă acolo civilizația noastră.

Seara, gazda mea nu este de acord să caut o altă locuință decât a sa. Accept această ospitalitate și mă așez după moda orientală pe sofa, așteptând ora plecării.

În zori sunt în picioare: imposibil să dormi mai mult într-un oraș unde în curți păsări nenumărate își permit să facă, noaptea, infinit mai multă gălăgie decât fac locuitorii ziua. Dar este ora 5 și ceasul nu se aude. Pricep curând tristul adevăr: nefericitul a fost furat în timpul nopții și nu mă mai gândesc decât la aflarea hoțului. Gazda mea se bucură să mă oprească în Focșani.

Dar această propunere mă disperă: trebuie să ajung cu orice preț la Galați pentru a găsi, în două zile, vaporul de Constantinopol, și mă gândesc foarte serios să plec pe jos. În sfârșit, după lungi tergiversări, mi se găsește un fel de droșcă descoperită, în care sunt prea fericit să am un loc. Plecăm îngrămădiți, unii peste alții, arși de un soare tropical.

X

Între Focșani și Galați se întind aceste câmpii imense, azi grânarul Europei, a căror fertilitate extraordinară scuză monotonia. Secerișul tocmai s-a încheiat: grâul țării a luat drumul Galațiului și nu rămâne decât o câmpie nesfârșită, despuiată de verdeață și lipsită de oameni. Marile râuri poartă spre Dunăre apele // Moldovei. p. 29
Trecem Siretul[27] spre locul în care drumul dinspre Focșani reîntâlnește drumul mare de la Tecuci[28] la Galați. Numele acestui ținut sunt barbare de parcă am fi în plină Tartaria.

---

[25] *L'iconostase.*
[26] *L'église de Stéphanovoda.*
[27] *Sered.*
[28] *Tekoutch.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Aproape de jumătatea drumului am făcut o oprire într-o clădire mare numită hanul Fundeni[29], care mi-a amintit de *venta* spaniolă. A sosit ora prânzului. – Ce ne dați? l-am întrebat pe hangiu. – Nimic, răspunde el hotărât. Câteva ouă, rămase din întâmplare sub tejghea, iată toate proviziile hotelului.

Cuvântul hotel începe să nu se mai potrivească: este mai potrivit cel de han oriental, ceea ce nu e același lucru. Hanul Fundeni se arată la început cu o galerie mare cu două intrări unde se adăpostesc căruțele; câteva camere îndesate cu sofale îi primesc pe călători, care, pentru ospățul propriu, pot conta pe proviziile cu care niciodată nu uită, de altminteri, să își umple vehiculul. Doar eu nu m-am gândit la nimic. Europenii se recunosc aici prin lipsa lor de prevedere.

Am găsit la hanul Fundeni un grec oarecare, emigrat ca mulți alții pentru a-și căuta norocul. Este din Sifnos[30], o mică insulă săracă din Arhipelag. Deși sunt la mare depărtare de Grecia, încep să întâlnesc ici și acolo greci rătăcind în căutarea unei poziții sociale, lucru de negăsit între granițele strâmte ale patriei lor. Prima oară am încercat în limba greacă, pe care școala mi-a impus-o, și l-am întrebat pe micul grăjdar de perioada lui Demostene[31]. Uimit, încântat, elenul meu s-a apropiat de mine și mi-a dat o excelentă lecție de greacă modernă. Trebuie, pentru a vorbi de grecii de azi, să restrângi mult din gloria clasică. Institutorul meu improvizat mi-a recitat o mică culegere de versuri în onoarea revoltelor din Nauplia din 1862[32] și,
p. 30 ce puternice imagini din colegiu, iată-mă comparând aceste semistihuri patriotice // cu cântecul atenian al lui Harmodius și Aristogeiton[33].

Galați, mare oraș comercial și plin de resurse, se aseamănă mult cu alte orașe muntenești, sate mari care conservă un pronunțat aer rustic. Multe case sunt <construite> din lemn. Nici centrul orașului nu oferă ceva mai bun. Hotelurile sunt mai mult decât mediocre, dar diversele personaje care le bântuie dau o înfățișare aparte acestor caravanseraiuri moldo-muntenești. Totul se face în acest loc cu muzică: nu se mănâncă fără acompaniamentul obligatoriu al unui concert distonant, iar refrenele din fiecare noapte nu permit nici măcar gândul la somn.

La Galați am primit ospitalitatea afectuoasă a unui francez, întâlnit cu puține zile înainte pe Dunăre. S-a întâmplat să petreacă aici trei ani și se plânge de asta. Galațiul mi se pare a fi un foarte bun loc de exil. Ovidiu[34] a descris ținutul, se știe în ce fel. Nimic mai aspru ca împrejurimile, iar marele lac singuratic ce se zărește de pe înălțimile ce domină orașul are și el un puternic farmec melancolic.

XI

Părăsim fără prea multe regrete principatele dunărene. Viitorul va face poate aici un post avansat al Europei pe drumul Levantului, dar astăzi norii întunecă încă

---

[29] *Fundani*, Fundenii Noi, com., jud. Galați.

[30] Insulă din Arhipelagul Cycladelor, aparținând azi Greciei, la vremea aceea posesiune otomană.

[31] Om politic atenian (384–322 î.Hr.), considerat cel mai mare orator din antichitate.

[32] Nafplio, capitala Greciei între 1828 și 1834. În 1862 izbucnește aici revolta care va duce la detronarea regelui Otto I, primul rege al Greciei moderne (1833–1862).

[33] Atenieni, cei care l-au asasinat pe tiranul Hipparchos (514 î.Hr.)

[34] Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–c. 17 d.Hr.), poet latin exilat la Tomis (9–c. 17 d.Hr.). Verhaeghe face confuzie cu descrierea Tomisului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

zorii civilizației. Suntem interesați mai puțin de aceste popoare ale Dunării, rămășițe ale hoardelor barbare ale Evului Mediu[35], decât de națiunile sudului, înfrumusețate de prestigiul artei și de amintiri. Italia, Spania, Grecia acaparează atenția Europei; pe slavi i-am abandonat prea ușor Rusiei. Aceasta este, după țarul Petru, o prejudecată universală, de a-i crede moscoviți. //

31 Mă îmbarc la Galați pe vasul care trebuie să străbată gurile Dunării și să mă ducă la Constantinopol. Atras deja de mirajul îndepărtat care îmi arată Stambulul și Bosforul, nu mai am ochi pentru altceva. Dunărea, după Galați, se împarte în mai multe brațe, își înmulțește canalele și se revarsă la întâmplare pe o câmpie imensă: ca și Rinul, nu mai oferă, la capătul cursului, decât spectacolul declinului său. Brațul Sulina[36] rămâne navigabil cu mare greutate: nava atinge și pierde două ore pe un banc de nisip. Peisajul acestei delte a Dunării e trist; este o câmpie nemărginită pe care se văd nori de lăcuste aduși de vânt, ca în deșerturile Rusiei. Câteva vapoare plutind cu toată viteza pe fluviu, înălțimile Dobrogei în depărtare, iată tot ce schimbă acest spectacol monoton. Trecem prin fața Tulcei[37], oraș turcesc pe trei dealuri înconjurate de mori, cu minarete și pavilioanele câtorva consulate.

Cele două ore pierdute ne mai costă altele: ajungem la Sulina după apusul soarelui. Atunci orice funcționar musulman devine inaccesibil: nu e nimic de făcut și ni se refuză aspru intrarea în Marea Neagră, unde curentul fluviului ne-a dus deja treptat. Formalitățile sunt un lucru grozav: trebuie să revenim să petrecem noaptea în port. Sulina dobândește cu fiecare zi mai multă importanță. Cu puțini ani în urmă, brațul principal al Dunării forma granița între turci și ruși; se pot vedea peste tot eforturile ingenioase ale ultimilor de a bloca gurile fluviului, pentru a distruge astfel comerțul Galațiului în favoarea Odessei și a opri orice soluție de navigație pe Dunăre. După douăzeci de ani, Europa a fost mișcată de acest circ și tratatele din 1856 au redat Turciei posesia exclusivă a gurilor Dunării. Aceasta ar fi însemnat căderea între Scila și Caribda[38], dacă nu s-ar fi alăturat turcilor o comisie europeană însărcinată să vegheze asupra intereselor navigației. Brațul principal al Dunării a rămas deci aproape practicabil și Sulina deține aparența unui port. Este deja ceva pe acest țărm neprimitor.

---

[35] Evident, considerație eronată a lui Verhaeghe, în dezacord cu ceea ce a scris el însuși, câteva pagini mai înainte, referitor la moștenirea romană.

[36] *Soulina.*

[37] *Toultcha.*

[38] Monștri în mitologia greacă, străjuind strâmtoarea ce desparte Italia de Sicilia. Expresia „a fi între Scila și Caribda" înseamnă a te afla într-o primejdie fără ieșire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

DAVID THOMAS ANSTED

(1814–1880)

Reputat geolog şi autor englez, David Thomas Ansted este unul dintre acei peregrini care au călătorit atât din plăcere, cât şi pentru a-şi îmbogăţi cunoştinţele privind profesia. Absolvent al unui colegiu iezuit din Cambridge, el s-a dedicat dintru început geologiei, devenind încă de foarte tânăr un specialist recunoscut în domeniu. Ulterior a fost profesor la King's College din Londra (1840–1853), secretar al Societăţii Regale de Geologie (1844–1847), a cărei revistă („The Quarterly Journal of the Geological Society of London") a promovat-o, pentru ca mai târziu să devină inginer minier. Interesul său pentru goana după aur manifestată în Statele Unite ale Americii în secolul al XIX-lea s-a menţinut constant, lucrarea adresată acestui subiect fiind *Gold-Seekers Manual, being a practical land instructive guide to all persons emigrating to the newly discovered regions of California*, apărută la New York în 1849, un instrument util, printre atâtea altele existente, tuturor acelor aventurieri sau simpli visători ce hrăneau mitul unei ţări a tuturor posibilităţilor. Toate publicaţiile sale dedicate geologiei şi mineritului[1] l-au făcut apreciat şi căutat de investitori, fiind angajat chiar pentru supravegherea exploatărilor din Statele Unite ale Americii.

Preocupărilor semnalate mai sus li se adaugă o alta, aceea a călătoriei, David Thomas Ansted fiind şi autorul unor relatări cu un pronunţat caracter tehnic. Prima dintre aceste relatări, *A short trip in Hungary and Transylvania in the spring of 1862*, face referire şi la spaţiul românesc de dincolo de Carpaţi. Important de semnalat este faptul că, pe tot parcursul lucrării, când vorbeşte despre Ardeal îl numeşte uneori în mod greşit Ungaria. Transportul, dezvoltarea industriei, a regiunilor miniere sunt subiecte care se alătură descrierilor de natură, inclusiv reflecţiilor asupra situaţiei românilor. Acestei relatări îi urmează o a doua, *The Channel Islands*, 1862, care aduce în prim plan 4 ani de rezidenţă în Guernsey şi de preumblări în regiunile apropiate. Republicată în mod repetat, cartea va deveni în cele din urmă un ghid. În fine, a treia lucrare, *The Ionian Islands in the year 1863*, se subsumează interesului mai larg manifestat în epocă pentru Grecia.

Despre David Thomas Ansted a scris Constantin I. Karadja, *O călătorie geologică în Ardeal la 1862*, în „Cultura", I, 1924, p. 365–369.

---

[1] *Geology, introductory, descriptive, & practical*, 2 vol., London, J. Van Voorst,1844; *The Geologist's Text-Book*, London, J. Van Voorst, 1845; *Syllabus of lectures on mineralogy, geology, and practical geology...*, 1848; *An elementary course of geology, mineralogy, and physical geography*, London, J. Van Voorst, 1850; *Scenery, science and art being extracts from the notebook of a geologist and mining engineer*, London, J. Van Voorst, 1854; *Geological science: including the practice of geology and the elements of physical geography*, London, Houlston and Stoneman, 1855; *The applications of geology to the arts and manufactures*, 1865.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

DAVID THOMAS ANSTED

O scurtă călătorie în Ungaria şi Transilvania în primăvara lui 1862[2]

Capitolul II

p. 22

De la Viena la Valea Mureşului[3]

[...] La aproape 18 mile[4] de Cegléd[5] se află Szolnok[6], unde calea ferată ajunge la o răscruce. O ramură o ia spre nord-est şi, după ce se mai bifurcă încă o dată spre est, ajunge la Košice[7], la o distanţă de 210 mile, aproape înspre nord, de Košice; o altă ramură se îndreaptă spre sud-est, către Ardeal[8] şi, momentan, se termină la Arad, la o distanţă de de aproximativ o sută de mile de joncţiune. Această reţea de cale ferată profită de pe urma văii Tisei[9] şi a principalului său afluent, râul Mureş. Valea Tisei este una dintre cele mai mari dintre cele care comunică cu Dunărea şi însăşi râul este navigabil pe o distanţă destul de mare prin intermediul vapoarelor cu aburi. Este canalul principal prin care numeroasele râuri venind dinspre Carpaţi îşi găsesc drumul spre mare şi oricine poate foarte uşor // p. 23 să-şi dea seama că singurul debuşeu al Dunării fiind un defileu strâmt de 200 yarzi[10] în lărgime aproape de Orşova[11], unde adâncimea râului este de aproape 180 de picioare[12], în consecinţă, dacă printr-o oarecare schimbare a naturii s-ar ajunge la închiderea sa, iar apele ar fi reţinute, rezultatul nu poate fi decât formarea unui lac acoperind mai multe mii de mile pătrate şi afectând complet întreaga faţă a Europei.

Sutele de mile de cale ferată de la Szolnok la Arad înfăţişează doar incidentele obişnuite ce ţin de o ţară întinsă, pentru că nimic deosebit nu se arată privirii decât câteva cirezi de bovine albe, având coarne de o lungime dintre cele mai neobişnuite, câteva turme de oi şi unul sau doi ţărani cu căciuli din astrahan. Nu se sesizează nici o grabă în călătorie căci trenul înaintează încet, cu o iuţeală de aproximativ cincisprezece mile pe oră şi se opreşte la staţiile mici de pe drum, fiind vreo cinci sau şase mile între ele. Nu se poate vedea nici un oraş, sau aproape nici unul, sau măcar câteva case, dar cu toate acestea călători se găsesc, iar calea ferată deja îşi scoate banii investiţi, deşi se află încă la început, şi funcţionează doar două trenuri în fiecare sens pe zi.

---

[2] Traducerea s-a făcut după textul original D.T. Ansted, *A short trip in Hungary and Transylvania in the spring of 1862*, London, 1862, p. 23–103.

[3] *Maros*.

[4] Unitate de măsură anglo-saxonă pentru lungimi. Mila terestră este egală cu 1609,3 m.

[5] *Czegled*, oraş, Ungaria.

[6] Szolnok, oraş, Ungaria.

[7] *Kaschau*, oraş, Slovacia.

[8] *Siebenbürgen*.

[9] *Theiss*.

[10] Unitate de măsură pentru lungimi, utilizată în Marea Britanie şi egală cu 0, 9144 m.

[11] *Orsova*.

[12] Unitate de măsură pentru lungimi, utilizată în Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii, egală cu 30, 48 cm (12 ţoli).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În această direcție, actualul punct terminus al acestei căi ferate este la Arad, un oraș important de 30 000 locuitori, situat în mod plăcut la nivelul solului, aproape de râul Mureș și la circa patruzeci de mile deasupra joncțiunii pe care o face cu râul Tisa.

La prima vedere nimic nu pare să diferențieze orașul Arad de un oraș prosper din oricare parte a Europei, cu excepția întinderii disproporționate a drumurilor
p. 24 sale. Totuși, în această privință, // întrece orașul Washington, „orașul distanțelor magnifice". Un drum răzleț pornește dinspre calea ferată spre oraș. Acest drum se înfățișează ca o singură cale lată pavată, pentru a fi folosită în caz de nevoie când nimic altceva nu este sigur. Alături se întrevede o pustietate plină de nisip, suficient de întinsă pentru ca jumătate de duzină de trăsuri să stea una lângă alta pe vreme bună, devenind după ploaie o mlaștină înșelătoare. Un drum oarecum mai greu de parcurs se găsește între mlaștină și case. Vecinii aflați unul în fața celuilalt trebuie că sunt într-o asemenea măsură separați în această parte a orașului, pe parcursul mai multor săptămâni de-a lungul anului, încât par ar avea de trecut un șuvoi larg și nu un drum.

În interior, Aradul este un oraș strălucitor, curat, bine construit și plin de viață, dar toate străzile sunt disproporționat de largi. Clădirile sunt noi, bisericile nedemne de a fi luate în considerare, dar, deși nefiind pitorești sau frumoase, există o izbitoare aparență de curățenie și confort care creează o impresie favorabilă. Cazarea la hotel este bună și, după cum este obiceiul în Ungaria, bucătăria și pivnița sunt peste media existentă în micile orașe din Germania. Existența unui asemenea oraș într-un astfel de loc mă interesează într-un mod deosebit, <deoarece> arată un progres foarte rapid datorat înființării căii ferate.

Între Arad și Sibiu[13] este o comunicare zilnică prin poșta rapidă, acțiune care duce la o medie de o milă germană[14] pe oră. Douăzeci de ore de huruit la această distanță de mers mi-au dat o idee despre ținutul pe care urma să-l cercetez.

p. 25 Pentru primele zece mile, drumul trece printr-o parte a // întinselor câmpuri ale Dunării și Tisei, acea câmpie deschisă care a fost bine supranumită „pampasul european". Nu este mereu un sol foarte neted, dar ondulațiile sunt așa de mici în comparație cu întinderea terenului încât atunci când sunt văzute de la distanță, se pierd în zare și cu greu pot fi recunoscute. Cu greu se poate stabili o limită în ce privește recolta ce se poate obține din aceste pământuri aluvionare.

Adevăratele dealuri se ridică la început destul de abrupt din câmpie și cei care au un ochi geologic își dau repede seama că nu au absolut nicio legătură cu ondulațiile menționate mai sus. Într-adevăr, ele sunt de obicei rezultatul unor vechi tulburări vulcanice și nu sunt deloc diferite de acele frumoase șapte surori (binecunoscuții șapte munți[15]), ce se ridică dintre țărmurile Rinului, între Bonn[16] și

---

[13] *Siebenbürgen*, oraș, jud. Sibiu.

[14] Mila germană sau „rasta" era egală cu 4, 8 km.

[15] *Siebengebirge*. Munți de origine vulcanică ce au cca 40 de vârfuri, sunt situați pe Valea Rinului, în apropierea orașelor Bad Honnef și Königswinter, la sud de Bonn. Nici unul din „Cei șapte munți" nu are o înălțime de peste 500 m.

[16] Bonn, oraș, Germania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Koblenz[17]. Drumul, pe măsură ce se apropie de dealuri, pare să se termine în mod abrupt şi o pantă prăpăstioasă se arată de-a lungul unei linii lungi de-a dreapta şi de-a stânga; dar Mureşul, un râu bun, deşi întrucâtva greu de controlat, a tăiat o vale întinsă şi curge destul de liniştit în acest punct, lăsând un spaţiu amplu de-a lungul ţărmurilor sale pentru a se cultiva, dar şi pentru un drum.

După ce drumul şerpuieşte la picioarele unei ridicături de pământ pentru câteva mile, intrăm printre dealuri şi curând apar semne ale schimbării.

O vale întinsă de trei sau patru mile, bogat cultivată cu porumb, bine udată de râu şi acoperită de sate albe drăguţe, este primul lucru ce ne apare după monotonia stearpă a marilor câmpii alăturate. Dealurile se ridică rapid de fiecare parte şi fie sunt pline de vii fie prezintă în vârf // o masă neatinsă de pădure, de cele mai multe p. 26
ori de stejar. După aproape cincisprezece mile de mers în această ţară, se ajunge la o întindere mare prezentând un pământ unic prin bogăţie, fermecător şi cultivat, prin care drumul şerpuieşte uşor şi discret pe o oarecare distanţă până în depărtare. Apoi, pentru o vreme, cursul de apă este întrerupt de roci care fac terenul abrupt, iar valea devine mai izolată, fiind întunecată de pădurile de stejari, mare parte dintre acestea aşa cum au fost lăsate de la natură.

Partea superioară a Mureşului este extraordinar de sălbatică şi frumoasă, dar acesta este un râu lat şi cantitatea de apă variază mult de la un anotimp la altul afectând semnificativ pitorescul imaginii. Cu greu, râul poate fi considerat ca navigabil, deşi, probabil la vărsare, se admite o activitate din punct de vedere al navigaţiei. Cu toate acestea, poate fi traversat de o cale ferată pe o distanţă importantă. Începe să crească şi primeşte doi afluenţi importanţi din acea parte a Carpaţilor care separă Ungaria de Moldova. Asemenea multora din râurile din această parte a Europei, adună apele dintr-un areal întins şi le duce afară dintr-un ţinut izolat prin falii adânci sau prin defilee care întretaie principalul lanţ muntos.

Cultivarea Văii Mureşului nu este deloc neglijată. Pământul este îmbrăcat în holde de grâu sau lăsat pradă ierbii la cursul inferior, în timp ce părţile deluroase sunt acoperite de viţă-de-vie de o oarecare înălţime şi apoi înconjurate de stejar, fag sau alţi arbori. În această parte a Ungariei creşte foarte mult porumb. Judecând după exemplarele din Muzeul // de la Pesta[18] ar merita să vizitezi ţara toamna, să p. 27
vezi lujerii gigantici ai acestei plante ca şi sorgul care creşte şi el pe aceste câmpii. Par să rivalizeze în creştere cu cele din America, unde, în unele câmpii, un bărbat înalt călărind pe un cal semeţ s-ar pierde cu totul, ascuns de porumb.

Mare parte din călătoria mea de la Arad s-a petrecut noaptea. Am trecut pe lângă multe sate şi prin câteva orăşele, dintre care Dobra[19] este cel mai important şi cum zilele erau foarte lungi, iar lumina clară a lunii făcea ţinutul vizibil, nu am pierdut prea mult din peisaj. Apele râului era încă mari şi era o bucată mare de drum de fiecare parte a malului. Am trecut <pe malul celălalt> cu un vas, destul de

---

[17] *Coblentz*, oraş, Germania.

[18] Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta a fost înfiinţat în anul 1802 de Ferenc Széchényi, pornind cu un fond de bibliotecă şi o colecţie de minerale, apoi dezvoltându-se treptat datorită donaţiilor particulare.

[19] *Dobra*, sat, com. Dobra, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bine construit pentru a transporta un poştalion, iar apoi drumul a continuat pe partea sudică a râului până în inima Ardealului.

Dobra este un oraş acceptabil, cu cele două biserici ale sale apropiate una de alta, aţintite una spre cealaltă, dar fiecare atât de urâtă încât nu poate fi vorba de rivalitate. Una ţine de biserica ortodoxă, cealaltă de biserica catolică, dar diferenţa în înfăţişare este mică la fel ca şi natura mascaradei ce are loc în interior. Oamenii sunt cu toţii unguri şi par înstăriţi. Casele sunt bine construite şi înfăţişarea generală favorabilă. Este aproape primul dintre oraşele din zona Ardealului, iar din
p. 28 acest punct se poate spune că râul Mureş separă populaţia ungară de cea română. // Actuala graniţă a Ţării Româneşti este la aproape o sută de mile distanţă spre sud, deşi curând începem să vedem obiceiurile şi costumele ungare mutându-se dintr-o parte în cealaltă.

[...] Dincolo de oraş, valea se deschide din nou, şi la Leşnic[20] începe să semene cu un parc, râul curgând printr-o câmpie întinsă, şerpuitoare printre dealurile oarecum înalte şi bogate în păduri aflate de ambele părţi. Aşa se continuă, pentru o oarecare distanţă, aproape până la Deva[21]. Câteva mici urme de metal se văd pe drum, iar regiunea nu este lipsită de o oarecare industrie.

Spre amiază am ajuns la Deva, destinaţia noastră actuală şi deşi aflată oarecum în afara drumului <aceasta> nu este, sub nicio formă, un loc neimportant.

Apropierea de Deva este marcată de o schimbare în peisaj. Valea, mereu pitorească, se închide şi aproape de oraş este o stâncă izolată, pe a cărei înălţime se află ruinele unei fortăreţe, a cărei origine lumea o atribuie romanilor. Fără îndoială, din timpuri străvechi a fost un loc puternic, dar de ceva vreme a intrat într-o stare de decădere şi puţinul rămas a fost spulberat la revoluţia din 1848. Este o ruină pitorească şi, fiind într-o ţară unde ruinele nu sunt prea des pitoreşti, este probabil cu atât mai apreciată.

Deva însăşi este un oraş mare, bine poziţionat şi construit cu dibăcie. Cazarea
p. 29 este bună la han şi <am văzut> la oameni un aer // plin de veselie, foarte plăcut privirii. Carpaţii înzăpeziţi se văd acum în zare, iar priveliştea, atât spre est cât şi spre vest, este de o frumuseţe unică. [...]

De la Deva se poate face o excursie foarte interesantă spre vestitele mine de aur de la Săcărâmb[22], la aproape zece mile de oraş. Dar, deşi distanţa este scurtă, drumurile nu sunt ispititoare. De la Săcărâmb au fost obţinute exemplare frumoase din mai multe rare minerale, iar aici se găseşte de asemenea teluriu, un metal destul de rar. În general, este asociat aurului, iar interesul mineralogic legat de el este semnificativ.

Aurul de la Săcărâmb nu este obţinut prin spălare, ci din vine bine marcate. Au fost îndelung exploatate, dar producţia minelor este încă însemnată.

p. 30 La nord de Deva, munţii nu sunt foarte înalţi, dar // ei sunt greu de trecut, iar drumurile foarte proaste. Spre est, drumul trece prin pământurile curioase şi

---

[20] *Lesnek*, sat, com. Veţel. jud. Hunedoara.

[21] *Deva*, oraş, jud. Hunedoara.

[22] *Nagy-Ag (Nagyag)*, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

interesante ale saşilor din Transilvania[23], iar spre sud este o vale de un interes considerabil, permiţând comunicarea cu Valahia prin cele două pasuri joase.

Ţinutul de la sud de Mureş este locuit în principal de români, probabil o rasă amestecată, în mare parte provenind din vechii daci, cu un mare adaos din partea naţiunilor cuceritoare ce au urmat, din care romanii sunt cei mai importanţi. Se găseşte foarte puţin din elementul cu adevărat ungar. Totuşi, înainte de a trece la descrierea acestor văi şi a locuitorilor lor, ar merita spuse câteva cuvinte despre oraşele curioase şi populaţia Ardealului şi a explica amestecul de rase din această parte a Europei, unde slavul, germanul, maghiarul şi italianul dintr-o perioadă timpurie şi chiar şi câteva rase mai îndepărtate şi timpurii decât oricare dintre acestea, se află acum într-un echilibru curios şi se prea poate să fie afectate în mod diferit de marele mers al civilizaţiei care schimbă rapid Europa de Est. //

[Urmează un scurt istoric al acestor popoare în spaţiul menţionat]

Fără a fi pătruns eu însumi în această parte a Transilvaniei, nu pot decât să o p. 31
recomand călătorului englez a fi, nu numai demnă de vizitat, conform tuturor relatărilor ungare şi germane, dar şi conţinând tot ceea ce un turist poate avea nevoie. Este accesibilă; are o cazare decentă; oamenii // sunt ospitalieri, plăcuţi şi p. 32
se pot face înţeleşi şi pot pricepe pe oricine vorbeşte limba germană. Oraşele au multe puncte de interes, incluzând chiar ruine medievale, iar apropierea de Turcia pare să aibă mai degrabă efectul de a îmbunătăţi decât de a deteriora caracterul naţional.

Urmând cursul Mureşului, se ajunge repede la aceste aşezări germane. Părăsind Mureşul spre nord, urmând micul dar la fel de interesantul afluent numit Strei[24], ajungem într-un ţinut nu mai puţin însemnat, deşi într-un alt mod.

p. 33

Capitolul III

De la Deva la Valea Jiului[25] – Valea râului Strei şi oraşul Hunedoara[26]

În două căruţe acoperite şi lungi, stăm în două fotolii împletite din răchită (fiecare putând cuprinde două persoane), care erau suspendate prin funii din piele de fiecare parte a căruţei; bagajul în spatele căruţei, sprijinit de o cantitate de fân care ţinea loc şi de mâncare pentru cai, atunci când nimic nu putea fi obţinut; astfel aranjat, grupul nostru a pornit de la Deva într-o expediţie îndreptată spre sud. Trei cai mici şi impunători au fost înhămaţi într-un mod primitiv la fiecare căruţă şi după îndreptarea diverselor fire de urzeală, după ce s-a trimis mai mult decât o dată după obiectele lipsă şi urmindu-ne de două sau trei ori fără succes, am pornit la galop în cea mai mare viteză pe un drum accidentat, fără nicio consideraţie pentru

[23] *Astfel denumită în Ungaria. Populaţia din aceste ţinuturi are şi o componentă germană* (n.a.)
[24] *Strehl*, afluent al râului Mureş, jud. Hunedoara.
[25] *Zsil Valley.*
[26] *Town of Hunyad*, oraş, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

siguranța noastră sau pentru cea a oricărui animal ce ne-ar fi apărut în cale. Grupul nostru includea cinci persoane cu excepția surugiilor și, inițial, ne-am propus să ajungem la orașul *Vaida Hunyad*, uneori numit și Hunyad (cuvântul Vaida înseamnă pur și simplu guvernator)[27], unde să luăm cina. Nu au fost multe incidente pe drum. Prima parte a acestuia a fost ca și cum am fi călătorit cu
p. 34 poștalionul spre Sibiu[28], iar apoi am intrat pe un drum // lateral spre Hunedoara și am ajuns în acel oraș după trei ore de mers. [...]

p. 35 Râul Strei curge într-o albie lată, variabilă și sinuoasă prin Hunedoara și este străbătut de câteva poduri din lemn. Doi sau trei afluenți mici i se alătură în apropierea orașului. Fără să fie mare, ocupă mult din teren și se simte un aer plin de veselie în jurul acestor locuri, casele arătând curat și confortabil. Cum am fost găzduiți cu multă ospitalitate în casa unuia dintre domnii din grupul nostru și sărbătoriți de soția sa foarte amabilă și încântătoare, nu am avut posibilitatea să pun la încercare calitățile hanului. Dar am fost cu siguranță în orașe mult mai mari, în care perspectiva cazării era mult inferioară celei din Hunedoara.

Sunt mai multe biserici în oraș, dar singura clădire cu adevărat remarcabilă este castelul, care este splendid situat pe o stâncă abruptă de calcar cristalin, ieșind în afară precum un promontoriu și stând aproape detașată ‹de restul›. Aici, două pârâuri întâlnesc râul Strei și astfel trei dintre laturile promontoriului sunt înconjurate de apă; al patrulea este de-a dreptul inaccesibil. O altă stâncă se înalță pe partea opusă unuia dintre cursurile de apă și din vârful acestei a doua stânci, și ea destul de izolată, a fost construit un pod care reprezintă singura cale de acces în castel. Podul este lung și la o mare înălțime deasupra apei. Un drum trece de-a lungul malurilor cursului de apă, aflat și el sub pod. Doar o parte a castelului a fost construită de guvernatorul de Hunedoara[29], restul fiind adăugat mai târziu. Zidul și turnurile de pe dreapta, ca și sala sau Ritter Saal, care se află și ea acolo, sunt minunate. Turnul din stânga este foarte mare, dar nu este deschis și se spune că este solid peste tot. [...] Exteriorul acestui mare turn este vopsit într-un roșu închis și în alb, cu un model straniu și lipsit de logică, impresionând pozitiv de la distanță, deși atunci când te apropii detaliile sunt urâte. Într-o vreme, asemenea castele vopsite nu erau un lucru neobișnuit în Ungaria, dar se crede că cel din Hunedoara este singurul care a rămas. Totuși, bisericile sunt încă decorate în acest mod și fără prea mult gust, iar unele case particulare se pot vedea desfigurate într-un mod similar în vechiul oraș sas al Sibiului. Munca nu pare a fi făcută *in fresco*, ci cu culori obișnuite, în ulei.

Capela din castel este banală, săracă și neinteresantă. Majoritatea celorlalte clădiri sunt distruse, fie datorită unui incendiu care a avut loc acum câțiva ani, fie datorită neglijenței repetate; piatra bine lucrată din partea gotică a clădirii, marea

---

[27] Autorul încearcă să explice asocierea care se face între oraș și figura devenită legendă a lui Iancu de Hunedoara.

[28] *Hermannstadt*, oraș, jud. Sibiu.

[29] Se referă la Iancu de Hunedoara (1407–1456), ban de Severin, voievod al Transilvaniei și regent al Ungariei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sală, camerele de deasupra şi minunatul coridor din afara sălii, decad foarte repede şi sunt deja într-o stare periculoasă. Castelul aparţine statului şi înainte de incendiu a fost în folosul localităţii. De atunci, nu a fost nicio încercare de a-l menţine. S-ar părea, dacă luăm în considerare o relatare a domnului Paget[30], că înainte de a avea loc incendiul era o reşedinţă încântătoare, iar un domn care m-a însoţit în vizita mea, şi care era un angajat al guvernului înainte // de revoluţie şi a locuit în castel, p. 36
m-a purtat prin diversele ruine cu mare interes şi a vorbit despre el ca şi cum ar fi fost extrem de potrivit pentru a fi locuit.

În afara zidurilor se găsesc două grădini, iar la diferite nivele are mai multe terase încântătoare, fiecare cu alei şi scaune; toate, vai! acum năpădite de buruieni şi greu accesibile. Din grădini şi turnuri se obţin privelişti superbe asupra munţilor înconjurători. Vârfurile înalte ale lanţului carpatic, văzute dinspre est, erau rotunjit prinse într-o curbă graţioasă pentru a se întâlni cu cele mai înalte din sud. Mult mai aproape sunt dealurile de la Săcărâmb, cu faimoasele lor mine de aur şi teluriu, iar pământul dimprejur este foarte denivelat şi pitoresc.

Două sau trei văi drăguţe se deschid înspre Strei în apropierea Hunedoarei. Sunt pitoreşti, iar acolo unde este loc de un copac, bogat împădurite şi câteodată cu un şuvoi bolborosind căutând să-şi găsească drumul printr-o despicătură îngustă. Apa este uneori întrebuinţată, fiind făcută să întoarcă mici roţi hidraulice aparţinând lucrărilor sau turnătoriilor de fontă care se găsesc din plin în împrejurimi. Micul curs de apă trece printr-unul din acele depozite gigantice de minereu de fier care arată de parcă ar fi menit aprovizioneze o populaţie mult mai activă decât cea a ungurilor contemporani. Pentru vreo două sute de yarzi drumul este înnegrit de minereul de fier recent dat de-a dura de sus sau cu zgura şi cenuşa vechilor furnale construite aici acum câteva secole, iar acum semnalate doar de aceste urme. Aici suntem într-o ţară veche şi una ale cărei resurse // erau probabil p. 37
mai bine exploatate în timpurile trecute decât se întâmplă acum. Aici, cu orice preţ, vechii daci forjau sulițele cu care încercau să-i împiedice pe romanii să pătrundă în trecători şi să intre în Sibiu. Aici, în timpurile trecute, romanii, atunci când s-au aşezat bine, au topit minereul şi au forjat metalul pe care au ştiut atât de bine să-l folosească în a ţine la distanţă naţionalităţile care le făceau probleme. Cantitatea de zgură de pe drum şi amploarea şanţurilor din care a fost scos minereul din dealuri, contrastează în mod neobişnuit cu indiferenţa actuală. Numărul mare de buşteni lăsaţi în urmă pe locul vechilor lucrări este o dovadă tăcută dar puternică a timpului ce a trecut, şi explică tăierile adânci din povârniş făcute prin acţiunea ploilor de vară şi a îngheţului de iarnă de-a lungul secolelor şi ascunzând parţial vechile şanţuri săpate de miner.

Poate fi găsită o alee încântătoare prin pădure, dar <aceasta> doar în compania cuiva care ştie bine ţinutul, din locul unde toate aceste semne ale unei industrii metalurgice <duc> spre o altă mică vale, şi ea având mici mori şi lucrări. Calculată de pe hartă, distanţa ar părea foarte mică, iar de la o a doua vale către o alta, de dincolo de ea, cineva şi-ar face cu uşurinţă impresia că este o plimbare

[30] John Paget (1808–1892), medic şi călător englez. Date biobibliografice şi traducerea însemnărilor sale despre români pot fi consultate în vol. III şi V ale colecţiei de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

uşoară, de o jumătate de oră. Totuşi, culmile dintre aceste văi, dacă sunt înguste sunt foarte ascuţite. Unele nu pot fi urcate deloc decât profitând de văile udate de ape şi avansând aproape vertical. În alte părţi, o ocolire prelungită este necesară
p. 38 pentru a ajunge în vârf. Astfel, sunt petrecute ore // în trecerea unei creste de câteva sute de yarzi lăţime. Toate aceste culmi sunt acoperite cu păduri dese şi frumoase, dar nu sunt de recomandat fără un ghid. Din vârful primului te uiţi în jos între o vale elveţiană cu cabane şi mici bordeie din lemn; câţiva oameni arătând sălbatic şi un alt şuvoi bolborositor, asemănător celui pe lângă care am trecut, dau viaţă peisajului.

Cu greu îmi amintesc să fi văzut exemple cu o structură a culmilor atât de deosebită şi pitorească, uneori numita *hog's back*[31], atât de numeroase, înalte şi înguste ca aici. Pe una dintre culmi este o cărare dreaptă lungă, de câteva mile, trecând în întregime prin pădure; aproape la fiecare punct al plimbării poţi să te uiţi în jos la valea de la picioare tale, pe fiecare latură, adâncimea de la capătul crestei părând a nu fi mult mai mare decât cea din vârf. Aceste creste sunt înţelese de geolog. Sunt fâşii despărţite de rocă tare de calcar cristalin, sfărâmată în timp ce se cristaliza, crăpătura mărindu-se când a fost adusă la suprafaţa solului, iar fisura astfel formată a fost lărgită pentru a deveni o vale prin care apa şi-a găsit drumul prin ele. Minereul de fier îşi face apariţia acolo unde calcarul intră în contact cu o veche piatră şistoasă aflată la îndemână, iar vârfurile de calcar se îndepărtează de acest contact.

Toată această parte a ţinutului este locuită. Este adevărat că nu se văd sate,
p. 39 dar bordeiele oamenilor sunt adesea izolate, şi par a fi, după formă, muşuroaie, // iar ele nu sunt, într-adevăr, cu mult mai mari decât muşuroaiele obişnuite la tropice. Sunt cu toatele atât de sărăcăcioase şi joase încât privind de departe cu greu pot fi recunoscute, chiar şi dacă sunt arătate. Doar cu mare atenţie, poţi câteodată zări o cruce mică printre copaci; de obicei, asta indică o biserică, dar cu greu biserica este de o mare mărime, şi nu este mai bine construită sau mai bine mobilată decât bordeiul şi mai mereu nu are nimic care să o diferenţieze. Este făcută din lemn, şi acoperită cu mici ţigle sfărâmate, nu mult mai mare decât nişte şipci largi.

De la Hunedoara la Haţeg, drumul evită câmpia Streiului (iar după câte s-ar părea, într-un fel, nenecesară) şi străbate o succesiune de dealuri joase de mică importanţă şi văi cu şuvoaie de apă mici, dar rapide şi periculoase. Totuşi, o parte din drum este interesantă căci din timp în timp urcăm pe vârful unui deal şi vedem cum se întind în faţa noastră lanţul Carpaţilor sudici, acoperiţi cu zăpadă până în iulie şi întotdeauna semeţi şi pitoreşti. Cele mai înalte vârfuri ale acestor munţi sunt puţin cunoscute şi astfel au eşuat în a-i atrage fie pe membrii Clubului Alpin sau al Turiştilor de Vacanţă[32]. Dar nu sunt lipsiţi de interes. Sunt neobişnuit de semeţi şi

[31] Culme îngustă cu diverse laturi care formează straturi abrupte şi înclinate de stâncă.

[32] Unul dintre ultimii – o doamnă – s-a aventurat recent de-a lungul Carpaţilor Nordici şi şi-a înregistrat experienţa ei într-un volum distinct, la care s-a făcut deja referire în aceste pagini. (*n.a.*) Ansted se referă la volumul editat de sir Francis Galton, *Vacation Tourists and Notes of travel in 1860*, Londra, MacMillan and Co., 1861

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înveşmântaţi până la o mare înălţime cu pădure, iar zăpada le acoperă culmile într-o asemenea măsură încât uimeşte, ţinând cont de faptul că nu au o altitudine foarte mare. Vârfurile sunt câteva, iar unele dintre ele nu sunt uşor accesibile. //

Aceşti munţi se văd la intervale pe măsură ce urcăm vârfurile succesive ce p. 40
separă văile Jiului şi Haţegului de cea a Streiului şi, de fiecare dată, pe măsură ce ne apropiem, conturul lor devine mai clar. Văile ce intervin devin şi ele mai largi, mai denivelate şi mai interesante, dar mai puţin cultivate. Ploaia a săpat albii foarte adânci în aluviunile moi ale văilor, iar părţile ce cad în mod constant lărgesc şi mai mult trecătorile, dar le-a făcut aproape inaccesibile. Munţii încep acum să se închidă, iar întregul ţinut încet-încet ia o înfăţişare alpină. Însăşi valea Haţegului este largă, lungă şi deschisă. Este o vale separată, ce se deschide dinspre vest în valea Streiului; începând de la poalele <munţilor> Retezat[33], se termină în apropierea oraşului Haţeg.

Geografia fizică a acestei părţi din lanţul carpatic se vede foarte bine în valea Streiului şi a micului afluent care pătrunde aproape de Haţeg. Axa muntoasă principală se întinde de la est la vest, la o oarecare distanţă de sud. Atinge punctul culminant la muntele numit Retezat (ce atinge puţin peste 800 picioare englezeşti deasupra mării), închizând un capăt al văii Jiului şi, prin Parâng[34], ce îi este puţin inferior în înălţime, ridicându-se mândru ca o graniţă la celălalt capăt. Din Retezat, un pinten din granit sau late roci cristaline, inferior din punct de vedere comparativ, scăzând treptat la aproape 1500 picioare, se întinde puţin la nord-est, aproape paralel cu axa pe care se afla valea Jiului, în timp ce lanţul principal, înalt de cel puţin 6000 de picioare, trece puţin la sud-est, separând Sibiul de Ţara Românească, şi formând frontiera sudică a văii Jiului. // p. 41

Totuşi lanţul cel mai jos este în acest caz o cumpănă a apelor, cel principal fiind împărţit în două la pasul Vulcan de o despicătură de aproape 4 000 picioare ‹adâncime›, fapt care permite o trecere liberă spre râul Jiu, alimentat de o serie de pârâiaşe venind dinspre est şi vest într-o singură vale de roci terţiare, dar şi de alte câteva mici cursuri de apă dinspre nord şi est. Principalul lanţ ‹muntos› al Carpaţilor se întoarce brusc spre nord, cu o altitudine de la 5 000 la 6 000 picioare, ridicându-se dincolo de 8 000 picioare.

Rezultatul acestei configurări deosebite este văzut într-un număr de mici văi pornind spre est şi vest, paralele cu axa muntelui. Acestea sunt întrerupte de-a curmezişul în unghiuri drepte, iar cursurile de apă pornind din ele curg, de asemenea, înspre nord şi sud, în concordanţă cu poziţia lor faţă de marea încrucişare. Cursul de apă al Haţegului, o ramură al râului Strei, este primul dintre acestea. După ce se varsă în Strei, se deschide spre nord în Valea Mureşului. Urmează Valea Jiului, dar se îndreaptă spre sud în Dunăre. Cursurile superioare ale acestor două râuri sunt despărţite doar de o culme joasă şi aparent neimportantă, extrem de strâmtă şi destul de aptă pentru a fi traversată de o cale ferată.

---

[33] *Retgezat.*
[34] *Barang.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Partea din valea traversată de Strei care se deschide în Haţeg[35] se numeşte Valea Haţegului; ne vom referi la ea într-un alt capitol. Însăşi Valea Streiului, de dincolo de Valea Haţegului, este deschisă şi cultivată. În ea se află mai multe sate,
p. 42 dar niciunul de vreo mărime ‹importantă›. // Unele dintre ele sunt extrem de îngrijite şi conţin grupuri de case care arată curat şi confortabil; altele sunt doar adunături ale celor mai urâte bordeie. Am observat una în mod deosebit, în care casele puteau fi comparate doar cu un lot de movile de noroi aruncate de-a valma pe pământ. În general, fiecare casă îşi are grădina sa, dar oraşele arată mai bine la o mică distanţă decât atunci când se află în apropiere.

În această parte a cursului său, râul Strei ocupă o albie îngustă într-o zonă joasă, largă pe jumătate sau mai bine, cu aproape 20 sau 30 picioare sub nivelul obişnuit al văii. Astfel, există terase naturale pe fiecare parte a râului deasupra celui mai înalt nivel al apei, prevenind inundaţiile. Fără îndoială, după ploi puternice cantitatea apei venind printr-o vale aşa închisă cum e şi comunicând prin multe văi lăturalnice cu munţii cei mai înalţi, trebuie să fie câteodată foarte mare şi să facă modul de a călători periculos; dar actuala albie a râului nu poate să se abată departe de cursul său fără să-şi erodeze malurile. Totuşi, cursurile de apă poartă din timp în timp cu toatele semne ale unei acţiuni violente. Într-un loc am observat pilonii unui pod şi cum pe jumătate din el, ei au fost îndepărtaţi. Într-un altul, drumul se îngustează la jumătate din lăţimea sa şi un hău creat pe o parte se deschide şuvoiului bolborosind de dedesubt. În alte părţi, s-au făcut mari eforturi cu un succes parţial pentru a preveni pagubele. Cu toate acestea, toate daunele păreau să se limiteze la zona aflată în vecinătatea cursului de apă; dar, vechiul drum construit
p. 43 de Traian în zilele măreţiei romane, nu la o mare distanţă, // este neatins. Atingerea vechii Rome nu este neobişnuită în aceste văi şi cineva poate să fie destul de pregătit să accepte ca o tradiţie faptul că orice înfăptuire ce înseamnă o investiţie de timp şi muncă îi aparţine. Totuşi, drumul în cauză este o continuare a celui care intra în Ardeal dinspre vest prin trecătoarea Porţilor de Fier şi a fost construit de Traian puţin după prima ocupare a provinciei şi înfrângerea definitivă a lui Decebal[36].

Acest drum nu numai că a fost unul important în antichitate, dar încă este o lucrare folositoare.

În partea deschisă a văii Streiului, la fel ca în majoritatea judeţelor mai sălbatice şi puţin populate, ţiganii îşi fac locuinţă temporară şi se spune că sunt într-un număr mare, dar acceptabil. Sunt uşor de recunoscut; înfăţişarea lor sălbatică, părul lor negru şi lins, ochii strălucitori, pielea închisă şi aerul unei inteligenţe amestecate cu viclenie şi o îndărătnicie sălbatică, îi disting de îndată de orice altă populaţie chiar dacă sunt singuri printre aceştia. Călărind, ne-am intersectat adesea. Una dintre primele mari tabere pe care le-am văzut în Ungaria se afla în câmp deschis, aproape de ultimul sat din Valea Streiului, unde erau puţini cei de altă naţie. Nu este uşor să descrii prin condei o privelişte atât de diferită de orice altceva eşti obişnuit a vedea în Europa. Creionul unui artist bun sau un

---

[35] *Hátzeg*.

[36] *Decebalus*, ultimul rege dac (87–106).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fotograf ar fi putut da indicii valoroase, dar doar descrierile verbale sunt banale. Cu toate acestea, cititorul poate să-şi imagineze tabăra. Era formată dintr-un număr de corturi învelite în mod inegal cu pânză, // susţinute fiecare de trei beţe, aranjate în p. 44
aşa fel încât să formeze un triunghi şi acoperite parţial cu câteva cârpe murdare întinse deasupra, abia legate împreună cât să ţină departe razele soarelui, dar să se apere cu greu de rafalele de ploaie. Sub <corturi>, care sunt destul de deschise din faţă, erau câteva femei ocupate cu fierturi culinare, îmbrăcate în zdrenţe cu destulă economie şi mai puţin trainice decât cele care formau cortul; copii goi, de toate vârstele, alergau încolo şi încoace; bărbaţii, dintre care unii îmbrăcaţi în haine uzate din piele de oaie, din care mai rămăsese doar pielea (lâna dispărând de mult timp), câteva mai având şi unele bucăţi de lână albă, unii cu căciuli din piele de oaie, ciubote extrem de neîngrijite şi puţine alte lucruri, stăteau întinşi nepăsători la soare. Câţiva măgari murdari şi catâri, ce se hrăneau pe marginea drumului, completau imaginea. Nu se putea vedea nici un fel de mobilă, nicio urmă a unei stări mai bune, a unei dorinţe sau intenţii de a lucra; copiii nici măcar nu cerşeau.

Ţiganii sunt foarte cunoscuţi în această parte a Europei, iar caracterul lor nu este cu nimic diferit de cel al celor din alte părţi. Sunt buni lucrători ai metalului, dar şi mai buni hoţi. Iarna, hălăduiesc prin sate făcând atâtea improvizaţii cât li se cere. Într-adevăr, se pare că prelucrarea metalului este singurul lor meşteşug şi sunt destul de deştepţi să facă orice li se cere legat de această abilitate, dar în rest, nimic. De îndată ce vine primăvara pleacă în ţară, unde-şi fac tabăra şi obţin ceea ce vor într-un mod sălbatic, evitând munca // pe cât posibil şi supravieţuind cu p. 45
greu. Vara, se ocupă câteodată cu munca confortabilă a spălării aurului. Sunt câteva râuri în Transilvania care nu au aur, în timp ce multe sunt bogate în acest preţios metal, în aşa fel încât ei îşi câştigă un trai plin de neajunsuri şi aflat sub semnul întâmplării, potrivit gusturilor lor hoinare şi obiceiurilor leneşe.

Încă şi mai sus în vale, ţinutul se modifică, dar nu prea mult. Se închide pe partea dinspre est, iar dealurile nu numai că se ridică la o mai mare înălţime, dar devin foarte abrupte; însă, spre vest, <ţinutul> rămâne deschis. Se spune că în vecinătate se află câteva văi încântătoare, pornind înspre est şi nord în defilee inaccesibile printre păduri bogate şi udate de mici cursuri de apă învolburate. Foarte puţine sate se văd ici şi acolo, dar sunt câteva şi, ca pretutindeni, diferă mult ca înfăţişare; unul sau două fiind curate, cochete, cu case bine construite, înconjurate de grădini, în timp ce altele sunt atât de sărăcăcioase şi murdare încât ar fi considerate neadecvate, în nişte judeţe mai bine administrate, chiar şi pentru cele mai proaste cocini de porci ale celor mai sărace familii. [...] //

Despre bisericile din această parte a ţării s-a spus deja câte ceva. Sunt extrem p. 47
de mici, minunat de simple în ceea le priveşte structura şi ar fi de nerecunoscut pentru un străin dacă nu ar fi clopotniţa din lemn ridicol de mică ce se ridică cu aproape zece picioare deasupra unei încercări eşuate de turn. Întreaga construcţie este din mici părţi de lemn subţire împărţit. Nu există nici un fel de încercare de decorare.

După ce ai trecut printr-un ţinut atât de cultivat şi plin de sate precum cel ce tocmai a fost descris, aflat mereu într-un câmp deschis, ajungi în cele din urmă în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

satul Crivadia[37] , aproape de punctul în care cele două căi ce trec prin munți, spre Valea Jiului, se despart. Unul dintre aceste drumuri, cel spre stânga sau sud-est, este o cărare bătătorită și este considerabil mai lung decât celălalt, dar aflat la o înălțime mai mică și pătrunde în cea mai estică parte a văii. Celălalt, care o ia spre sud-vest este un drum pentru căruțe, foarte ușor de trecut pe vreme bună și ducând spre mijlocul văii ce se află în partea opusă orașului Vulcan[38] și către drumul cel
p. 48 mai drept către Țara Românească prin trecătoarea Vulcan. //

[...] La Crivadia, râul, care nu aduce o prea mare cantitate de apă din munți, se vede ieșind printr-o vale extrem de îngustă din piatră de calcar. Aici, priveliștea este sălbatică și grandioasă, iar valea apare dintr-o dată și, de fapt, se închide. Pe un deal izolat din calcar din apropierea râului se află un turn de veghe rotund destul de vechi[39], iar stâncile se înalță vertical acoperite pe o parte cu lemn până la o înălțime însemnată, după care o iau în pantă, se pierd în pădurea deasă, în muntele din spate. Valea este îngustă. De cealaltă parte înălțarea este mai puțin abruptă, dar ‹valea› nu este foarte accesibilă.

Ajunși în acest punct al călătoriei noastre, am lăsat căruțele și am pornit călare. Totuși, când am ajuns în sat, vremea care amenința de mult că se va înrăutăți, a devenit rea și furtuni puternice cu tunete s-au succedat foarte repede,
p. 49 ploaia nestăvilită făcând drumul aproape de netrecut. La intrarea // în curtea unei case mici, dar respectabile, unde ne așteptau caii noștri, am găsit aproape douăzeci dintre cei mai sălbatici și neîngrijiți cai de munte care trebuiau legați într-un șir lung lângă un perete de piatră, hrăniți cu puținul fân ce arăta mult prea mult a fi mucegăit. Au fost cu toții înșeuați după obiceiul țării și gata pentru plecare și nimeni nu părea să-și închipuie că ar putea fi vreun disconfort sau o altă neplăcere stând ore în șir în aceste haine îmbibate de apă pe perioada cât va dura trecerea munților pe timpul ploilor. Cu destul de mult efort, am reușit să amân plecarea noastră la început pentru câteva ore, iar apoi până în dimineața următoare și am obținut și îndepărtarea hainelor și punerea lor la uscat pe o mică sobă din casă. Cu toate acestea, aici am întâmpinat o altă greutate, căci fiecare trebuia să-și usuce pe rând ‹hainele› în așa fel ca aceste bunuri valoroase să nu se amestece. Între timp, cailor nu le-a rămas altă hrană decât restul de fân ud și au stat răbdători în ploaie, legați cu căpăstrul de peretele din piatră până ne-am dus la ei. Nimeni nu părea să se fi gândit a le face un adăpost.

Chiar și șederea noastră în casă – deși cel mai bun loc ce ne putea fi găsit și oferit în modul cel mai ospitalier cu putință de proprietari (care au dormit pe jos într-un fel de bucătărie) – nu a fost cea mai bună. Am avut o singură cameră și aceea foarte mică, și ne-au fost date anumite provizii. După o cină în concordanță
p. 50 cu situația, s-a obținut puțin fân uscat și s-a împrăștiat pe jos. Era un // singur pat îndestul de populat de purici, care mi-a fost dat mie în calitate de străin; o sofa,

---

[37] *Krivadia*, sat, com. Băița, jud. Hunedoara.

[38] *Vulkan*, municipiu, jud. Hunedoara.

[39] Turnul este situat în apropierea satului Crivadia, jud. Hunedoara. Datând din secolul al XVI-lea, turnul a fost punct de vamă, reprezentând o modalitate de supraveghere a drumului ce lega Transilvania de Oltenia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care a fost repartizată unui inginer civil din grupul nostru şi care ne urma şi el în calitate de străin; iar ceilalţi trei din grupul nostru şi-au aranjat locurile pe fân. Cu siguranţă, o parte dintre ei au dormit, dar cu toţii au fost atacaţi de micii duşmani, care erau numeroşi şi suficient de activi în aceste neplăcute circumstanţe, profitând din plin de avantajul prin care întâmplarea le dădea o pradă atât de bogată.

A doua zi, la revărsatul zorilor, ne-am trezit şi am plecat, având o călătorie plăcută de-a lungul trecătorii şi care nu a prezentat nimic special. Prima parte a drumului este o urcare uşoară pentru vreo două ore printr-un ţinut cultivat, puţin împădurit şi cu câteva case. Capătul trecătorii este repede atins şi apare ca un şes larg, neted şi cu iarbă, fără trăsături speciale. Din acest punct, coborârea spre cealaltă parte este calmă şi graduală.

Spre ora 9 am ajuns în valea din partea cealaltă şi am trecut printr-o grămadă de calcar sfărâmat, străpuns în multe direcţii de peşteri largi. Prin aceste peşteri un curs de apă de un volum considerabil îşi face loc, prea adânc pentru a fi trecut cu piciorul în siguranţă de către cai. Într-un loc, râul este văzut cum iese din grotă printr-o arcadă joasă şi întunecoasă, trecând printr-un spaţiu destul de deschis pentru ca apoi să se îngroape din nou în pământ. Într-un alt loc, apa iese din pământ de sub o stâncă de calcar semeaţă şi, fiind deja un curs de apă mare, se avântă printre câmpii ca şi cum s-ar bucura de recent regăsita // libertate. Întregul ţinut p. 51
este ciuruit, iar unele din peşterile carstice sunt foarte mari. Este posibil ca într-un loc să mergi călare pentru aproape un sfert de oră într-un tunel natural din rocă, dar bucăţi mari cad câteodată din acoperiş, modificând forma şi direcţia albiei.

Una din aceste peşteri este mai degrabă un loc preferat pentru excursii, iar oameni vin din oraşe aflate la o distanţă însemnată să facă un picnic aici. Este o intrare impresionantă dată de o boltă naturală, conducând într-un hol sau un coridor lung de 100 yarzi, lat de 60 sau 80 yarzi, şi cel puţin 20 de picioare înălţime; la capătul acestuia este un râu, peste care cineva poate să treacă pentru a pătrunde în străfundurile peşterii cu ajutorul unui pod natural din rocă. După ce o vreme traversezi coridoarele, se ajunge din nou la apă şi, în mod clar, se deschide comunicarea cu un număr foarte mare de fisuri.

Curând, se depăşesc aceste roci de calcar şi intrăm într-un ţinut deschis şi frumos precum un parc, conducând spre valea Jiului unguresc, un şuvoi bolborosind grăbindu-se în jos dintr-un sistem de văi muntoase destul de mare aflate la nord-est. Puţine sunt lucrurile mai interesante decât modul în care munţii se înalţă şi se pierd în lanţul complicat ce se întinde între această parte a ţării şi Carpaţii superiori. Se găsesc un număr de mici sate şi aceste sate sunt populate cu o populaţie românească amestecată, destul de harnică şi, în general, văzută pe câmpuri purtând grija vitelor sau cultivându-şi pământurile. Sunt foarte pitoreşti în apariţie şi în costum // şi par a fi prietenoşi, dar încă nu se poate comunica <cu ei>, p. 52
limba lor fiind diferită atât de germană cât şi de maghiară, puţini dintre ei înţelegând şi altceva decât propriul dialect. Vitele lor nu sunt mai puţin pitoreşti decât ei. Boii sunt aproape de fiecare dată de un alb de culoarea smântânii, cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

coarnele elegant curbate, de o lungime extraordinară. Caii sunt mici şi aspri, dar foarte capabili de muncă şi în general blajini din fire. Şi de o robusteţe la care am fost martori, căci animalele pe care le-am luat cu noi erau muncite zilnic, de dimineaţa până seara, şi nu au avut altă mâncare decât pe aceea pe care o puteau lua din câmp deschis.

CAPITOLUL IV

p. 53

Valea Jiului – <Satul> Vulcan şi Trecătoarea Vulcan

Cele două râuri şi trecerea lor printre munţi

Zăcământul aurifer şi zăcământul de cărbuni – Partea laterală a Văii Jiului

O vale încântătoare şi interesantă – sau, mai degrabă, o reţea de văi – este cea a Jiului. Este compusă din două părţi cu totul distincte; una venind dinspre nord, dintr-un ţinut de mult considerat o parte a Ungariei şi numit Jiul ungar; cealaltă, venind dinspre vest, printr-un teritoriu de graniţă între Ţara Românească şi Ungaria, aflat adesea în posesia Turciei şi numit Jiul românesc. Cei doi curenţi de apă au aproape aceeaşi forţă; şi după ce s-au întâlnit la extremitatea sud-estică a unui bazin montan triunghiular, curg împreună spre Ţara Românească printr-un defileu montan strâmt, romantic şi aproape inaccesibil, pornind aproape în linie dreaptă spre sud, spre Dunăre, pe la Craiova[40]. Jiul este cel mai puţin important dintre cele două cursuri de apă (Oltul[41] fiind celălalt) care străbat Carpaţii Sudici[42], ambele râuri curgând de-a lungul văilor ce întretaie lanţul muntos în unghiuri drepte. Deşi este cel mai mic râu, Jiul nu este sub nicio formă neînsemnat, chiar şi
p. 54 atunci când părăseşte Ungaria; şi este un râu mare atunci când ajunge pe câmpiile Ţării Româneşti. (...) //

Dar, pe lângă lucrările de pământ[43], mai sunt şi alte indicii ale vecinătăţii Turciei. La picioarele trecătorii Vulcan şi aproape de satul Vulcan, dar de cealaltă
p. 55 parte a râului, se află un complex mizerabil // de clădiri, în trecut lazaretul acestei zone. Aici, nefericiţii călători care şi-au părăsit casele, aflându-se într-un oraş românesc, într-o perfectă stare de sănătate – care poate nici măcar nu au auzit de epidemia puternică de ciumă din Turcia – erau strâns închişi şi aproape otrăviţi pentru două sau trei săptămâni sau uneori şi, în plus de atât, dacă pericolul, real sau nu, venea de la însoţitorii lor într-o măsură mult mai mare decât dintr-o altă cauză care să predispună la aşa ceva; li se dădea drumul şi exista o şansă mai mare să moară de tifos decât de orice altă formă a unei maladii contagioase.

Totuşi, regulamentul carantinei rămâne şi, în cazul erupţiei serioase a unei epidemii în estul Europei, aceste barăci triste vor fi, probabil, din nou folosite. Într-adevăr, nefericită va fi soarta călătorilor astfel condamnaţi, deşi aerul de munte s-ar putea dovedi un distrugător puternic chiar şi împotriva aburilor pestilenţiali

---

[40] *Kraiova*, oraş, jud. Dolj.

[41] *the Alt or Aluta.*

[42] De fapt, este vorba despre Carpaţii Meridionali.

[43] În rândurile anterioare, autorul a făcut o descriere a acestora precum şi un istoric al râului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

generaţi de câmpiile şi mlaştinile estice. Mărturisesc că nu puteam trece pe lângă aceste colibe fără un fior cauzat, probabil, de experienţa mea dintr-un lazaret sau de oricât de mică milă înduioşătoare pentru vecinii mei.

Valea Jiului conţine mai multe sate, răspândite mai ales aproape de cursul de apă, atât pe partea ungară cât şi cea românească. Cea mai mare parte a văii se vede minunat de pe un teren ridicat din partea nordică; şi, câteva scene de genul acesta sunt surprinzătoare. Parâng în est şi Retezat în vest, închişi în cursul de apă românească şi sunt leg//aţi de o linie superbă de munţi intermediari, atât la nordul p. 56
cât şi la sudul râului. Ambii munţi înalţi erau foarte dens acoperiţi cu zăpadă în luna mai şi se spune că îşi păstrează veşmântul alb până în august. Într-adevăr, sunt munţi grandioşi şi merită o mai mare atenţie din partea turiştilor decât au primit până acum.

Vulcan este capitala văii Jiului. Când, de ce şi de către cine a fost astfel numită nu am fost capabil să aflu în ciuda cercetării atente. Cu siguranţă, nu este vulcanic căci toate rocile din vecinătate sunt conglomerate din cele fără pretenţii, gresie şi argilă; şi, deşi în spate se ridică munţi impunători aceştia sunt, la început, dintr-un material ca de ardezie şi, apoi, pe măsură ce înaintăm, din granit. Nu poate fi legat nici de fier; căci marele zeu fierar al latinilor trebuie să fi mers destul de departe pentru materialul său brut încât cu greu s-ar fi stabilit aici în ciuda oricăror avantaje naturale de orice fel. Astfel, este suficient să spun că acesta este numele şi că satul este cu mult mai decent decât cineva s-ar aştepta într-o astfel de localitate. Este un sat de frontieră plasat la picioarele trecătoarei Vulcan ce conduce spre Ţara Românească şi este cartierul general al vieţii oficiale din district.

Este o ţară destul de sălbatică printre întinsele păduri necercetate de nimeni de dincolo de Jiu. Într-adevăr, nu prea umblate; căci, în timpurile străvechi romanii şi, din amintirile celor ce mai trăiesc, turcii au năvălit cu oameni şi au adus război de-a lungul lor, întărindu-şi puterea în fortificaţii care arată la fel de noi // ca şi cum p. 57
ar fi fost construite nu mai mult de zece ani în urmă. Sunt multe urme ale ocupaţiei turceşti peste tot în districtul alăturat. Pe dealul din faţa satului Vulcan, lângă vechiul lazaret, despre care s-a vorbit deja, şi nu departe de redute, sunt câteva din satele lor. Totuşi, deşi comunitatea este veche, iar cultivarea pământului nu a început în nici un caz în timpurile moderne, cu greu poţi vedea o casă sau o baracă de orice fel care să fie de acum jumătate de secol. Fie că privim aceasta ca o dovadă a distrugerii fiecărui lucru de către armata invadatoare sau ca o mărturie că valea era părăsită şi de atunci a început să fie populată, este sigur că atât casele cât şi alte construcţii ce sunt acum locuite nu arată semnele a mai mult de câteva îngheţuri ale iernii. Astfel, interesul pentru ţară se limitează în principal la trăsăturile sale fizice şi la locuitorii de acum, oameni sau animale.

O vizită în pădurile de dincolo de Vulcan ar fi o mare desfătare pentru un vânător desăvârşit. Marele urs brun este într-atât de obişnuit, încât caii sunt adesea atacaţi de el. În timpul vizitei mele, în mijlocul lunii mai, deşi sezonul era destul de departe şi era mâncare proaspătă din belşug, am primit veşti într-o dimineaţă că un cal a fost atacat şi rănit serios în timpul nopţii. Aceşti urşi sunt extrem de puternici şi răi, şi nu se sperie uşor. Râsul este, de asemenea, obişnuit. Au fost ucise animale

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 58 mai mici ca mărime şi ferocitate decât leopardul – animale superbe, // mult mai plăcut de văzut într-un muzeu decât să le întâlneşti noaptea, neînarmat, în pădure. Multe alte animale de pradă nu numai că se găsesc, dar sunt obişnuite în întinsele păduri şi sălbăticiile necercetate din această parte a Carpaţilor. Lupii sunt într-un număr incredibil de mare şi coboară în haite chiar şi vara. O mare parte a ţării, dacă nu este într-adevăr inaccesibilă, cu siguranţă nu este niciodată vizitată de străini; iar pădurea deasă şi hăurile stâncoase pot foarte bine pune la încercare rezistenţa membrilor din Clubul Alpin[44] sau a altor turişti care par să zăbovească în Elveţia ca şi cum alt ţinut muntos nu ar exista.

Păsări de pradă dintre exemplarele cele mai mari şi nobile se pot găsi şi aici. Cel mai mare dintre vulturii aurii, cel mai mare dintre ceilalţi vulturi şi un tip special de vultur, dar şi alte specii înrudite, aparţin acestui ţinut. Studierea exemplarelor în cadrul Muzeului Naţional de la Pesta ar fi o introducere adecvată pentru o vizită în această vale, fie că vizitatorul şi-ar propune să se distreze cu puşca sau să-şi urmeze pasiunile pentru istoria naturală.

Trecătoarea în Ţara Românească este foarte înaltă şi deloc accesibilă de fiecare dată. Iarna, zăpada, iar primăvara şi vara, norii şi vântul, sunt la fel de periculoşi; şi nimeni nu poate fi găsit pentru a-l însoţi pe călătorul care ar insista să treacă atunci când, în opinia autorităţilor, încercarea nu ar trebui făcută. Calea este într-atât de îngustă, într-o parte expusă din vârf încât în fiecare an oamenii îşi pierd
p. 59 viaţa căzând. Defileul nu poate fi trecut decât // călare, iar cazarea de partea valahă este foarte diferită. De partea ungară, este foarte bună. La picioarele trecătorii se află satul. Este mic şi răzleţ, dar arată curat, iar casele sunt înconjurate de grădini. Este un han, care are două paturi curate şi o sofa, toate destul de lipsite de insecte. La fel, şi bucătăria, nu trebuie să fie disprețuită, doar dacă peregrinul poate să-l determine pe hangiul minier să uite că a fost suficient de ghinionist încât să piardă multe vite şi asta pentru a se ocupa de nevoile musafirilor săi. La momentul vizitei mele, bietul om părea să privească fiecare nouă sosire ca pe încă un nou necaz şi nu ca pe un profit în devenire. Îi trata cu bunăvoinţă mai degrabă pe musafirii ce plecau decât pe cei care veneau. Totuşi paprica[45] nu era de neglijat; şi anumite alte mâncăruri naţionale, oarecum inferioare, erau suficient de bune pentru a constitui o masă decentă, dacă li se acorda timp. Însă, dacă era luată pe neaşteptate, casa va fi cu siguranţă găsită goală şi puţin putea fi făcut într-un timp rezonabil doar din ouă, pâine, vin şi cafea. Niciunul dintre acestea nu pot fi altfel decât bune, iar aprovizionarea nu dă greş.

Drumul de căruţe din nord ce duce spre Valea Jiului a fost deja discutat în treacăt ca fiind în legătură directă cu trecătoarea Vulcan. Într-adevăr, el trece prin
p. 60 sat. // Dincolo de sat, drumul încetează şi nu mai este decât o cărare bătătorită. Totuşi, există vara un intens du-te-vino de-a lungul trecătorii nu numai de oameni dar şi de turme – cornute, dar cel mai adesea oi, fiind duse în mod nestânjenit

[44] Autorul se referă la Alpine Club, fondat la Londra în 1857.

[45] „Paprica este o mâncare ungurească tradiţională, asemeni fripturii irlandeze, având din belşug piper roşu făcut din cuişoare uscate şi transformate în praf. Acest piper este mâncat aproape cu orice şi este un stimulent plăcut". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dincolo şi dincoace de frontieră pentru păscut. La Vulcan există o mică taxă sau un regulament care cere înregistrarea numărului <lor>; şi, odată, venind după o zi de lucru, am fost reţinuţi jumătate de oră la poartă, pe când o turmă extrem de mare de oi era numărată. Există doar o poartă sau o barieră simplă din lemn către oraş. Oile erau îndreptate înspre un fel de îngrădire aflată între biroul vamal din apropierea barierei şi o altă clădire aflată în partea opusă, iar drumul fiind închis, bietele animale se avântau prin cărarea îngustă pe cât de repede puteau, sărind una peste cealaltă în modul cel mai iute. De asemenea, miei erau în cea mai profundă stare de uimire şi teamă, numărul lor fiind între timp socotit, verificat, strigat şi înregistrat, de doi funcţionari destul de duşmăniţi în uniformă albastră. Turma consta din mai multe sute de animale.

În Valea Jiului nu se mai află un alt sat ce merită menţionat, deşi sunt mai multe al căror nume apar pe hartă. Majoritatea lor sunt doar o adunătură de câteva locuinţe mizerabile, aşezate fără orânduială şi fără cea mai mică indicare a unei străzi. Totuşi, într-unul sau două se găsesc case ţărăneşti decente şi în multe dintre ele biserici, care într-adevăr nu sunt cu nimic mai bune decât // bordeiele şi nu sunt p. 61
semnalate prin nimic mai preţios sau decorativ decât o foarte scurtă şi mică săgeată sau o scurtă cruce grecească. Unele biserici sunt separate de case şi departe de orice urmă de locuire umană. Două astfel de biserici – una veche, şi destul de neglijată după starea decăzută în care se afla, iar alta, cu puţin diferită în aparenţă, dar mult mai recentă – se găsesc pe o limbă de pământ extrem de pitoresc, între cele două braţe ale Jiului acolo unde acestea se unesc pentru a forma râul principal şi se grăbesc prin valea îngustă tăiată în munţi. Un punct de şist vechi şi câteva bucăţi de calcar neşlefuit, foarte tare şi bine apărat, formează buza peninsulei şi se ridică la aproximativ 60 sau 80 de picioare deasupra văii. Pe cel mai mic, puţin accesibil şi expus din masa de şist se află cocoţate cele două biserici. Este lipsit de rost să întrebi de ce cea veche nu a fost dărâmată sau incendiată pentru a face loc celei noi. Cele două structuri, asemănătoare sub toate privinţele, construite în întregime din lemn nevopsit şi complet lipsite de orice ar putea însemna decoraţiune, cu excepţia micii spire, stau acolo expuse vremii şi, în aparenţă, departe de orice casă. Totuşi se află, cu siguranţă, nu foarte departe, case şi oameni pentru că făcând înconjurul spre vad, puţin mai sus, am fost pe neaşteptate întâmpinaţi de o melodie simplă cântată la un fluier de trestie şi, imediat, s-a arătat un băiat scund, de vreo opt ani, cu foarte clasicul său instrument, ducându-ne cu gândul la timpurile de o simplitate rustică şi, probabil, reprezentând starea populaţiei, foarte similară aceleia care ar fi primit un străin acum două mii de // ani. p. 62
Este minunat, dar chiar şi păgânismul populaţiei s-a schimbat foarte puţin; fără îndoială, costumul este la fel; şi dacă se mai aduc puţine îmbunătăţiri prin fier, cuie şi flinte, iar alte avantaje iau locul acelor, arcurilor şi săgeţilor etc. din lemn, totuşi, în esenţă, modul de viaţă al oamenilor rămâne acelaşi.

Câteva din văile care se deschid de o parte şi de alta spre Jiu sunt foarte interesante. Sunt separate unele de alte prin bariere înalte şi este nevoie de mult timp să treci dintr-una în cealaltă; dar timpul este bine ocupat pentru că astfel se obţine o mai bună privire asupra ţinutului înconjurător. Cele mai importante de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cealaltă parte a râului sunt Crivadia, în partea opusă <a localității> Vulcan şi, una mai puţin însemnată decât aceasta ce urcă spre înaltul munte, acoperit de zăpadă, Parâng. //

[În continuare, autorul face o descriere geologică, subliniind bogăţia în minereuri a zonei, în special în cărbune.]

p. 69 Din unele din aceste multe văi lăturalnice ale Jiului pornesc drumuri spre satele aflate printre munţi. Acestea conduc spre locuri în care priveliştea este de o minunată frumuseţe, prezentând o îmbinare între grandoarea sălbatică şi stâncoasă, intens împădurită, ţinuturi asemenea parcurilor, acoperite cu cea mai verde şi bogată turbă, defilee adânci cu ape curgând sau găsindu-şi sfârşitul în ele, dar şi zone însemnate de pământ cultivat presărate cu case cochete, albe şi pitoreşti.

Cineva poate trece urcând printr-o astfel de vale, străbate dealurile, pentru ca apoi să coboare într-o alta. Din vârf se pot vedea privelişti generoase asupra munţilor din partea opusă, cu culmile înzăpezite ale Parângului nu foarte departe. Pe măsură ce se urcă, peisajul asupra văii de jos este întotdeauna frumos.

Depăşind încântătoarea vale a Jiului prin drumul aflat de partea opusă a localităţii Vulcan, prima oară trecem peste râu pe un pod din lemn lung şi bine construit. Acest pod a fost recent refăcut şi, aparent, este foarte puternic, dar se luptă cu greu să-şi menţină poziţia când râul se revarsă. Săptămâni la rând, în timpul iernii, nu este nicio posibilitate de a trece dintr-o parte în cealaltă a văii dacă se întâmplă ceva neprevăzut acestui pod, şi chiar şi vara când apele sunt scăzute există câteodată pericolul de a fi purtat de valuri când treci vadurile călare, iar atunci când este multă apă cu greu ar exista posibilitatea de a reuşi fără a coborî de pe cal şi a înota. Se găsesc multe podeţe mici din lemn, făcute din trunchiuri de copaci mari plasate de la un mal la altul. Câteodată doi copaci sunt puşi de la un capăt la celălalt, unul pe fiecare mal şi sfârşesc suprapunându-se, sprijiniţi de un
p. 70 par rezistent bifurcat în // mijloc. Cel care va traversa pe jos va putea astfel practica acele echilibrări ingenioase, duse până la perfecţiune de Blondin atunci când a trecut Niagara[46] pe o frânghie bine încordată; dar, fără o cât de mică instrucţie preliminară şi o experienţă nu este deloc plăcut să te trezeşti clătinându-te pe o scândură grosolană lată de nouă inci[47], de-a lungul unui râu zgomotos şi rapid cu ape adânci şi destul de reci, sau păşind de pe o astfel de scândură pe o alta la jumătatea trecerii.

Totuşi, ca în cazul altor lucruri, te poţi obişnui cu acest mod de a călători şi mie mi s-a părut întotdeauna mai bine decât alternativa, adică a merge călare prin apa ce ajunge aproape până la genunchi, când nimic nu poate opri cizmele a se umple de apă şi nu există nici un mijloc de a le usca în restul popasului făcut în vecinătate. Cu toate acestea, caii sunt într-atât de mult obişnuiţi a trece apa încât aproape că nu există vreun pericol deşi, în multe locuri, rostogolirea pietrelor face ca fundul apei să fie foarte prost, iar punerea piciorului nesigură.

---

[46] Jean François Gravalet-Blondin (1824–1897), acrobat de origine franceză. Episodul descris de autor a avut loc la data de 30 iunie 1859, fiind repetat ulterior în acelaşi cadru dar în altă manieră (legat la ochi, cărând un om în spate etc.).

[47] Unitate de măsură pentru lungime, folosită în Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii, egală cu 2,54 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Podul de la Vulcan s-a construit printr-un sistem de într-ajutorare reciprocă. Cei care nu aveau nici un venit au oferit munca, iar cei ce-şi permiteau au dat material sau bani. A fost repede făcut şi este foarte posibil să reziste.

De la pod, drumul porneşte spre Valea Crivadiei pentru o oarecare distanţă, iar apoi urcă printr-o ascensiune abruptă şi lungă până la culmea crestei unde Jiul se desparte de Strei. Defileul este cu aproape 1000 picioare deasupra Văii Jiului pe partea sudică şi cu 1300 picioare deasupra Streiului de cealaltă // parte, diferenţa de 300 picioare reprezentând diferenţa de nivel între adevărata vale muntoasă a Jiului p. 71
şi valea Streiului, care se deschide spre nord către Mureş şi câmpiile Dunării[48]. Rocile văzute sunt, în primul rând calcar şi apoi gnais, dar în vârf se găseşte un granit feldspat, subliniind importanţa bazinului de recepţie ca o axă granitică.

Coborârea din vârful defileului spre Crivadia nu este deosebită, dar permite observarea multor privelişti plăcute asupra zonei. Ţara este diferită ca relief, dealurile fiind mult mai rotunjite, iar valea mai puţin închisă. Gresiile terţiare şi conglomeratele, ca şi straturile de cărbune, lipsesc şi ele, mare parte din pământ fiind cultivat, iar acolo pare a fi peste tot o bună aprovizionare cu apă. [...]

CAPITOLUL V

p. 80

Populaţia maghiară şi română din sud-estul Ungariei. Înfăţişare şi vestimentaţie

[Autorul prezintă populaţia maghiară şi, parţial pe cea germană, dar şi pe ţigani]

Din câte am putut observa până acum, populaţia română este una a ţăranilor. Familiile din clasele superioare şi proprietarii de pământ nu locuiesc nicăieri în zona de graniţă şi, deşi m-am întâlnit cu câţiva domni români, ei veneau de departe şi erau călători ca şi mine. Privindu-i şi judecând şi după ce am mai auzit, sunt de părere că elementul de origine italiană predomină în ce-i priveşte mai mult decât oricare altul. Vorbesc puţină germană; dar acea *lingua franca* a lor combină cu uşurinţă italiana şi franceza. Vorbesc de asemenea şi turceşte. Nu se poate ajunge foarte uşor în oraşele din Ţara Românească, nici nu par a oferi ceva demn de luat în seamă şi sunt foarte puţin cunoscute călătorilor englezi. Şi poate că o parte din ele merită a fi vizitate. [Autorul descrie vestimentaţia maghiarilor din zonă]

Ţărănimea română din apropierea frontierei prezintă o înfăţişare diferită de cea a ungurilor şi este uşor de recunoscut după modul sălbatic în care arată, tenul închis, // părul negru şi curgător şi ochii strălucitori, energici şi negri. Totuşi, sunt p. 84
destul de inofensivi în ciuda acestei aparenţe îngrozitoare. Sunt foarte săraci şi par a trăi în modul cel mai simplu cu putinţă. În ceea ce priveşte costumul, ei abordează cu siguranţă cea mai simplă concepţie introdusă vreodată.

[48] „Altitudinile date aici sunt aproximări obţinute printr-un singur set de observaţii făcut cu un barometru aneroid". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Baza costumului feminin din Țara Românească este o cămașă lungă, ce pornește de la gât înspre gleznă, deschisă în față până în talie. Ea este strânsă cu benzi la gât și la încheietura mâinii, și de asemenea în jurul taliei. Fetele de până în vârsta de paisprezece ani sau în jurul acesteia și uneori chiar și femeile în vârstă, nu poartă nimic altceva. Vara, copiii mici fie sunt aproape goi fie poartă o cămașă largă. Toate femeile poartă această cămașă, dar din când în când se mai adaugă și alte lucruri sau este împodobită.

Următorul pas în vestimentație, și aproape general în multe părți ale țării, este o curea de o lățime medie folosită pentru talie, care de obicei se termină în două șorțuri, unul în față, altul în spate. Aceste șorțuri sunt, după plac, fie scurte, fie lungi, dar atunci când sunt lungi se adaugă un ciucure scurt, iar când sunt scurte, un ciucure lung; astfel încât șorțul și ciucurele să se termine întotdeauna în zona genunchiului. În general, șorțurile și ciucurii sunt făcuți dintr-un material vopsit asemănător lânii, adesea asemenea unei stofe cadrilate. Uneori, șorțul dispare și un ciucure lung atârnă dinspre curea, în timp ce alteori ciucurele este absent și șorțul este doar o fâșie din lână. Dacă unul din șorțuri lipsește atunci de obicei este acela care trebuie să atârne în față.

p. 85 Urmează un corsaj. Adesea se poate vedea // în orașe, rareori în sate. Când este pus, acest lucru se petrece în cinstea vreunei sărbători și fiind foarte frumos și mai mereu strâns tare în față și pus în legătură cu mânecile albe și largi prinse la cot, trebuie privit mai degrabă ca un articol de cochetărie decât ca o parte a unui costum. Dincolo de toate acestea și în funcție de gustul și mijloacele proprietarului, bijuteriile de toate felurile, fie din metale prețioase, fie din pietre prețioase, dar și imitații umile ale acestora, sunt prin comparație destul de rare.

Acoperământul capului permite o mare varietate, dar, la fel ca și în cazul costumului, forma aleasă este cea mai simplă, constând doar dintr-o fâșie lungă din lână albă strânsă oarecum de păr și fluturând în vânt. Puțină inocență transformă ușor această fâșie de lână într-un veșmânt pentru cap, fie într-un turban fie în orice altceva, în funcție de gustul purtătorului sau de stilul preponderent al satului sau județului. Într-un sat de la frontiera militară, locuit de o colonie bulgară, lâna este aranjată în așa fel încât să formeze două brațe, și cum materialul are de obicei un fel de model colorat, aceste două brațe produc un efect foarte ciudat. În alte locuri, veșmântul pentru cap este într-atât de aranjat încât acoperă o parte a feței, lăsând să se vadă doar ochii și nasul.

Adesea, picioarele sunt desculțe, dar pe vreme rea sau la munca grea, atât femeile cât și bărbații își fac rost cumva de un fel deosebit de semi-cizme, de felul acelora numite de noi opinci. Acestea toate sunt, potrivit experienței mele, într-atât
p. 86 de vechi și purtate încât // sunt complet nefolositoare. De unde sunt obținute, dacă sunt lucrate în stadiul precar în care sunt mereu văzute sau reprezintă rezultatul unei mari speculații în ceea ce privește vechile cizme atât ale evreilor din Anglia cât și ale celor din Germania, acesta este un subiect interesant de cercetat. Cu siguranță, nu am văzut atâtea cizme la un loc, atât de vechi și inutile, chiar și în într-o lungă inspecție a diferitelor târguri de vechituri din Londra sau Frankfurt.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dacă aceste cizme sunt purtate, picioarele – ale căror proporții de obicei sunt bune și la vedere pentru a se încadra în costumul obișnuit – sunt adesea înfășurate până la genunchi cu bucăți murdare din cârpe de lână, un aranjament curios și al cărui scop nu este clar.

În unele din marile sate valahe nu este prea plăcut să vezi pitorescul costumului național înlocuit de cea mai grosieră imitație a îmbrăcămintei purtate de oamenii obișnuiți de la oraș. Contrastul între cămașa albă, fâșiile de șorț roșii, corsajul negru, broboada din pânză fluturând, picioarele goale și rochia elaborată din mătase, ieșind în afară cu crinolina, etalându-se în toate culorile curcubeului, cu o bonetă mare și stridentă pe cap, cu flori și fructe mai mari și mai strălucitoare decât poate natura să ofere, pantofi purtați stângaci în picioare este într-atât de puternic și dezagreabil încât te poți mira cum de nu-i love̦ște și pe cei care se desfigurează astfel. Din fericire, ocaziile în care aceste mari transformări au loc sunt rare.

Țiganii oferă o diversitate interesantă a costumului. Vara, // în ținut, adesea, p. 87
abia de sunt acoperiți de câteva zdrențe, care nu sunt atât un semn al mizeriei și al nevoii cât unul al neînchipuitei neîngrijiri și indiferențe. Copiii aleargă chiar și fără o cârpă pe ei. În același timp, am văzut o țigancă gătită, nu numai colorat, dar și frumos, cu bun gust și cu toate atributele unei bune descrieri. Această femeie parcurgea pe jos drumul dintre două sate și cu greu s-ar fi putut aștepta să întâlnească pe oricine altcineva în afara semenilor ei.

Sunt și evrei în sudul Ungariei, dar în părțile mai sărace și deschise ale țării nu prea sunt întâlniți. În general, pot fi recunoscuți cel mai bine prin lungile lor haine specifice, ce ajung până la călcâie, dar și prin bărbile lungi ca o caracteristică a înfățișării. Fizionomia evreiască nu și-a pierdut din trăsăturile sale definitorii, iar, fără îndoială, în această parte a lumii caracterul este puțin alterat.

De-a lungul țării, femeile călăresc *en cavalier*, dar în asemenea ocazii sunt de obicei mai degrabă gros îmbrăcate căci doar țăranii cei mai înstăriți își pot permite luxul de a călări. Femeile cele mai sărace lucrează la câmp cu bărbații și realizează tot felul de munci manuale.

Unguroaicele tinere sunt adesea foarte arătoase, iar copiii sunt frecvent frumoși. Fața este frumoasă și veselă, dar originea asiatică este vizibilă atât prin forma a capului cât și a feței. Culoarea <tenului> copiilor este uneori deschisă, iar a p. 88
părului spălăcită, dar, pe măsură ce avansează în vârstă, // la bărbați și chiar și la femei devine arămiu. Românii sunt mult mai închiși la culoare, chiar din copilărie, ceea ce nu este un fapt deosebit, căci ei aparțin cu siguranță familiei sud-europene. Printre ei se regăsesc multe exemplare ale unei adevărate frumuseți, în special printre bărbații și copii ambelor genuri. Cum se întâmplă adesea când sunt supuse de timpuriu vremii și muncii grele, femeile își pierd repede frumusețea și îmbătrânesc repede. Bărbații își mențin culoarea părului și trăsăturile până la o vârstă înaintată. Țiganii sunt adesea atrăgători.

În această parte a Ardealului se găsesc câteva urme ale acelor colonii germane care au afectat atât de mult populația din partea centrală a provinciei[49].

[49] *Duchy*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Câteodată, apar copii cu părul blond, dar sunt cazuri excepționale. Germanii par a-și fi desfășurat munca de colonizare foarte sistematic și într-un mod specific. Au făcut exact ce era nevoie și nimic mai mult. Astfel, există o linie clară de demarcație între diferitele popoare, iar ungurul, valahul, germanul, țiganul și evreul au locuit o mică parte a țării secole de-a rândul fără ca vreunul dintre ei să afecteze în mod serios naționalitatea celuilalt. //

p. 89

Capitolul VI

Populația maghiară și română (continuare) – Obiceiuri, tradiții, mod de locuire și religie – Preoții bisericii ortodoxe

[Descrie obiceiurile și modul de trai al aristocrației maghiare.]

p. 95 De obicei, stilul caselor din Ungaria și Țara Românească este același. Acelea de o mărime mai mare sunt construite rotunjit pe două laturi ale unui pătrat, celelalte două <laturi> fiind ocupate de adăposturi pentru căruțe sau trăsuri și
p. 96 grajduri. // Un coridor deschis unește aceste două părți, care dă spre curte, iar aici, când vremea este bună, devine locul general de odihnă. Toate camerele principale deschid spre acest hol, dar, de asemenea, comunică între ele. Pe colț, se află o scară care conduce spre etajul superior unde o galerie ia locul coridorului. Adesea, etajul superior este doar o mansardă și este folosită pentru a depozita, întregul spațiu locuit al casei aflându-se puțin deasupra solului. Principala cameră de la parter este sufrageria și alături acesteia, bucătăria. Dormitoarele sunt acceptabil de mari și spațioase și sunt folosite și drept cameră de zi, fiind elegant mobilate în conformitate cu mijloacele proprietarului, mesele acoperite cu cărți, iar pereții cu tablouri, printre care portretele patrioților renumiți ai țării ocupând un loc însemnat. În unele sate, în hanuri, chiar și în cele care au o înfățișare îngrijită și sunt bine mobilate, am fost uimit de numărul gravurilor franceze care apar pe pereți. Acestea nu erau, sub nicio formă, de o calitate precum acelea care ar fi fost considerate adecvate pentru o astfel de poziție în Anglia, dar ele păreau să nu-i intereseze deloc pe tovarășii mei unguri[50].

Cazarea peste noapte în toate hanurile ungurești am găsit-o a fi pe măsura așteptărilor date de înfățișarea orașului sau a satului și, în ce privește starea
p. 97 mizeriei, am găsit că nu este într-atât de rea pe cât lăsa să se înțeleagă // studierea <ghidului> Murray[51] și experiența domnului Paget. Îmi închipui că ultimii

[50] „Același gust neobișnuit este remarcat și de dl. Paget, extinzându-l și asupra bisericilor. Eu însă nu am zărit nimic de acest fel și este posibil să se fi schimbat de la data publicării cărții dlui Paget". (*n.a.*)

[51] Casă editorială fondată la Londra în 1768 de John Murray I (1745–1793). Fiul său, John Murray II, a transformat casa editorială într-una din cele mai importante și influente din Marea Britanie, la care au publicat Walter Scott, lordul Byron, Washington Irving etc. John Murray III (1808–1892) a continuat afacerea și a inițiat în 1836 *Murray Handbooks*, o colecție de ghiduri de călătorie. Editura și-a continuat activitatea până în 2002, când a fost achiziționată de Hodder Headline, care, la rându-i, a fost cumpărată în 2004 de conglomeratul francez Lagardère Group, dată de la care apariția s-a făcut sub brandul Hachette UK.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

douăzeci de ani au dus la îmbunătățirea în întreagă țară a acestei situații. În unele locuri, paturile erau excelente și curate până la ultimul detaliu, în timp ce în altele, deși nu promiteau nimic privirii, rezultatul a fost satisfăcător. Desigur, erau excepții, dar acestea erau cu siguranță rare, căci nu am pierdut mai mult de două sau trei nopți de odihnă în provincie apărându-mă de atacul puricilor, care, pentru mine, constituie singura problemă. Este adevărat că vizita mea a fost făcută în luna mai, dar vremea era deja foarte caldă și cu două luni mai devreme am suferit mai mult în Spania și în unele părți ale Italiei decât am făcut-o în Ungaria.

Aici este un obicei neplăcut ca, și în multe alte părți ale Germaniei, acela de a coase sau încheia cu nasturi așternutul de deasupra patului de o cuvertură, care este un fel de cusătură ușoară pentru pat sau pilotă. Totuși, cum nu este altă modalitate de învelire și nici o pătură dedesubt, ești nevoit a dormi fie sub această cuvertură fie să stai pe pat fără nici un acoperământ, opțiuni nu întotdeauna plăcute.

Totuși, per total, cele mai rele părți ale Ungariei vizitate de mine (și sejururile mele includeau multe locuri abia vizitate de englezi sau alți călători) sunt cu mult superioare în toate acele aspecte legate de confortul călătoriei – mâncare, băutură și cazare pe timp de noapte – multor altor părți din Europa în care ajung uneori englezii. Nici transportul nu este într-atât de rău încât să fie considerat o neplăcere serioasă, doar aceea datorată unei mici întârzieri. O căruță acoperită fără // arcuri p. 98
nu sună prea promițător, dar sunt mult mai multe rele moduri de a călători pe drumuri proaste, iar dacă un accident s-ar întâmpla este repede reparat. Caii, dacă sunt mici și arată ca vai de lume, pot munci și vor putea duce la capăt cele treizeci sau patruzeci de mile fără să se plângă. Cel mai rău este acela că, în cazul unei vremi proaste, singurul lucru ce poate fi făcut este să aștepți în cele mai bune adăposturi care pot fi găsite, până când starea drumurilor se îmbunătățește și călătoria este posibilă.

Unele din casele aparținând celei de-a doua categorii, precum cele de la Crivadia la care am făcut deja trimitere, cuprind doar trei camere sau mai degrabă două camere și un vestibul, fiind locuite de familii destul de înstărite care dețin luxul unei mobile sau al unor veșminte. Cele mai sărace case se reduc la o singură cameră, pe lângă antreu, și în multe dintre ele sunt părți construite din coșuri de nuiele, folosite pentru depozitare. Într-o țară în care clima este extremă, iarna de un frig aprig, dar care nu durează foarte mult, în timp ce vara este și lungă și foarte călduroasă, oamenii trăiesc mare parte a anului aproape mereu în aer liber și mi s-a spus că aceea care este în general folosită drept cameră de dormit vara este holul, un loc destul de plăcut, expus aerului, dar nu fără un acoperiș. Iarna, cei care dețin o astfel de cazare se spune că găsesc căruțele mai bune decât paturile, învelindu-se în pieile de oaie, fără a se îngriji de orice s-ar întâmpla în jurul lor și neglijând întru totul casa.

Totuși, acesta constituie acel stil mizerabil de case ale păturii de jos, sărace, adesea vizibile în micile sate. Câțiva // pari sprijină pereții din lut, închizând un p. 99
spațiu ce măsoară aproape opt picioare pe șase și un acoperiș conic acoperit de lut, nu mai mare de zece sau douăsprezece picioare înălțime, completează locuința. O adunătură de bordeie de acest fel seamănă mai mult decât orice cu un număr de mușuroaie mari, dar multe dintre sate cu greu cuprind și altceva.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Câteva din cele mai bune sate, chiar şi cele de o mărime mai mică, nu au mai puţin de două sau trei biserici şi chiar şi cel mai rău are una aproape întotdeauna şi chiar două. Sentimentul religios din Ungaria, dintotdeauna şi în fiece parte a ţării, a fost şi este deosebit de liber, iar biserica romano-catolică, greco-catolică şi ortodoxă, cu diferitele forme de închinare protestantă, sunt în acelaşi mod tolerate, iar acolo unde populaţia este suficient de mare, fiecare îşi are lăcaşul său. Totuşi, aproape de graniţă şi în toate acele părţi ale Ungariei la care fac referire în aceste capitole, spaţiul a fost prea mult deranjat până destul de recent pentru a permite o decorare accentuată a acestor clădiri sacre. Adesea, chiar şi în oraşele mari, sunt destul de banale, iar în satele mici, cu un nivel mai sus faţă de cea mai sărăcăcioasă casă. Patru pereţi şi un acoperiş, un turn jos din lemn terminat printr-o turlă joasă din lemn, acoperită cu ţiglă, care nu este nici vopsită nici altfel colorată sau apărată de vreme; acesta este stilul obişnuit în zonele mici, iar o clădire banală din cărămidă, cu o turlă puţin mai decorată se poate vedea în oraşe. Bisericile romano-catolice sunt cunoscute prin lunga cruce latină, iar bisericile ortodoxe prin crucea
p. 100 grecească având braţele // scurte şi egale. Bisericile protestante sunt lipsite de cruce. În interior, spaţiul romano-catolic de închinăciune etalează instrumentele obişnuite bătătoare la ochi, atât de caracteristice parohiilor de provincie, menite a convinge, în timp ce cea luterană este destul de simplă. Biserica ortodoxă, fie că vorbim de acea formă modernă numită „greacă conformată", ce-l recunoaşte pe Papă drept conducător al Bisericii, fie de cea veche, de tradiţie grecească, care-l ignoră şi nu-i acceptă decât calitatea de episcop al Romei, are aceleaşi caracteristici. Totuşi, acestea fiind prea puţin familiare, sunt mai demne de descris. Există puţină diferenţă între cele două secte şi cele spuse în paragraful ce urmează se aplică, mai mult sau mai puţin adecvat, ambelor.

Religia ortodoxă este cea predominantă în întregul ţinut de graniţă aflat între Ungaria şi Ţara Românească şi pare a fi singura formă de creştinism printre valahi. De obicei, bisericile sunt foarte sărace şi neîngrijite, dar nu lipsite de interes căci indică sentimentele poporului. În general, nu sunt lăsate deschise întreaga zi, precum în ţările romano-catolice, iar slujbele fixe ce au loc nu par a fi foarte atractive. Cu toate acestea, se zice că preoţii sunt foarte stimaţi printre oameni şi că există multe superstiţii. Am profitat de ocazia de a mă afla într-un mic sat din Banat, unul dintre cele mai arătoase, aproape de frontiera militară, pentru a vizita şi a mă familiariza cu preotul şi a-i cerceta biserica. Nu a existat nici o obiecţie pentru ca eu să văd fiecare parte a clădirii şi s-a răspuns foarte sincer la fiecare întrebare. //

p. 101 Preoţii ortodocşi din Ungaria, ca şi cei din Rusia, sunt aproape întotdeauna dintre ţărani. Preotul satului este vreun tânăr din vecinătate, care, cunoscând puţin citirea şi scrierea, şi-a permis să-şi adauge la câştigurile zilnice puţinul salariu primit pentru că slujeşte în biserica sa. Nu mult din timpul său este astfel ocupat, dar sunt obstacole pe care cineva le-ar putea considera serioase şi care, fără îndoială, intervin pentru a preveni concurenţa. Prima, că preotul trebuie să fie căsătorit şi nu se poate căsători decât o singură dată. Este binecunoscut faptul că preoţimea Bisericii Ortodoxe este pretutindeni monogamă. Cealaltă piedică este mai serioasă. Este absolut necesar să se păstreze, în rigoarea lor, minunatele posturi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ale bisericii. În întreg postul Paștelui, nicio bucățică de proveniență animală – precum pește, ouă, unt etc. – nu trebuie să treacă de buzele preotului. El trebuie să trăiască în sat, cu pâinea cea mai aspră și uscată, făcută din mălai și apă, iar proviziile pentru aceasta sunt limitate, atât în ce privește timpul meselor, cât și, cred, al cantității mâncării. Pentru acei oameni care de obicei mănâncă carne și chiar muncesc, această privațiune trebuie să fie serioasă.

Am spus că preotul muncește. El face acest lucru ca zilier sau își gospodărește mica sa bucată de pământ sau, dacă deține câteva mijloace financiare, speculează puțin devenind, spre exemplu, căruțaș între satul său și cel mai apropiat oraș. În general, singura resursă ce i se oferă este pământul, care, într-o oarecare măsură, // este proporțional cu numărul populației de care se îngrijește și îi este dat p. 102
de moșier, care de asemenea construiește și repară biserica satului după plac.

Preotul pe care l-am vizitat era dintre cei obișnuiți, nici mai bun și nici mai rău decât media ce poate fi descoperită în cele mai apropiate douăzeci și cinci de sate. Satul era destul de mare și curat, iar exteriorul bisericii superior altora. Era banal, aspectuos, simplu ca stil și vopsit în alb. Consta dintr-o clădire de forma unui grajd, la unul dintre capete fiind un mic turn și o turlă, asemănătoare în formă acelora pe care ești obișnuit a le vedea la bisericile de pe Dunăre. În continuare voi descrie interiorul. Biserica era în multe privințe superioară multora, întrucât am stat într-o parte separată de parter, împrejmuită și ținută închisă. De asemenea, era și o școală. Biserica fiind închisă, am pornit cu tovarășul meu de călătorie (un consătean, dar dintr-o clasă mai înstărită) către locuința preotului.

Am găsit foarte repede casa lui – era la câteva sute de yarzi depărtare de biserică și aproape la fel ca celelalte case ale satului. Era o poartă exterioară care dădea spre curte, iar când ne-am semnalat prezența, câțiva copii și cai erau adunați în noroi. Precum se întâmplă adesea, era o poartă din piatră și o intrare mai mult de formă, căci gardul de pe ambele părți era o formă mult mai ușoară de pătruns. Totuși, am intrat pe poartă și am ajuns în obișnuita curte // pătrată, cu o casă din p. 103
lemn de o parte, capătul ogorului către drum și șoproanele pe două laturi. Curtea prezenta un amestec neobișnuit de păsări de curte și de care vechi, de porci, roți de căruță rupte, cai și copii, toți pe jumătate îngropați în noroi negru. Ne-am întors spre casă și am intrat. Acolo am întâlnit obișnuitul vestibul întunecos, luminat doar când ușa exterioară era deschisă, iar înăuntru am văzut o țărancă cu cea mai mică parte din vestimentația pe care și obiceiurile valahe o recunosc (aceea a Evei însăși, care, după Cădere, nu era cu mult mai bogată), implicată într-un fel de activitate culinară. Întregul loc era într-atât de negru din cauza mizeriei și fumului – gătitul producându-se la foc deschis, fără horn – încât vedeam foarte puțin. După ce am spus că vrem să-l vedem pe preot, am fost conduși în camera principală din cele două ale casei și rugați să așteptăm puțin. Camera era mică, dar avea în fiecare din cele trei colțuri ale sale un pat dintre cele mai neplăcute. Unul avea o saltea din paie afânată pe el, cu una sau două haine vechi din piele de oaie nefolosite, precum acelea purtate de țărani; celelalte erau goale. De asemenea, erau două lavițe foarte grosolane, un scaun la fel de grosolan și un scrin cu sertare. Una sau două mici picturi proaste, reprezentând noțiunea de sfinți pe care o avea biserica ortodoxă, din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

perspectivă chinezească, atârnau de pereți, dar nu mai era nici un alt tip de mobilă. Am observat în mod deosebit absența oricăror ustensile pentru spălat.

După ce am așteptat o vreme, a apărut preotul, în mod evident nepregătit pentru o biată vizită făcută din curiozitate. El // era un om tânăr, chipeș, cu un ten p. 1
închis, de culoarea bronzului, probabil bronzat datorită expunerii <la soare> cu un păr lung, negru și mătăsos fluturându-i pe umeri ca și mustățile lungi și mătăsoase, de un negru din cel mai intens și strălucitor. Era îmbrăcat într-o bluză albă, foarte murdară, cu pantaloni a căror albeață originală era chiar mai mascată prin murdărie decât cea a bluzei. Picioarele erau aproape goale, iar capul era de asemenea neacoperit. Fiind încunoștințat în limba română[52] (care este cea a tuturor țăranilor din împrejurimi) de către tovarășul meu că un străin respectabil din Anglia ar dori să-i onoreze biserica studiindu-i interiorul, a cerut permisiunea de a se retrage pentru o vreme. A reapărut în scurt timp cu o pereche de cizme Wellington, în care erau îndesați pantalonii. Și-a pus de asemenea și o vestă albă, care, totuși, a fost lăsată aproape neînchisă și o pălărie de fetru cu boruri foarte largi se afla în mâna sa. Atunci se afla într-un costum potrivit pentru a ne însoți în biserică, de la care avea cheia în mână. Deși la început a vorbit doar în propria limbă și conversația noastră trecea printr-un mijlocitor, am descoperit, după un timp, nu numai că înțelegea, dar și că putea vorbi limba germană, dar era mai degrabă timid să-și etaleze asemenea cunoștințe. Manierele sale erau bune și plăcute și lipsite de cea mai mică afectare. Ar fi fost aproape imposibil să descoperi orice referință a slujbei sale din modul specific de a se îmbrăca, purta și a apărea în public.

Asemenea tuturor celor de inspirație grecească, interiorul bisericii era destul
p. 105 de sărăcăcios // și fără cel mai mic semn de împărțire care să arate navele laterale ale bisericii. De asemenea, era fără scaune în mijloc. Era împărțit de două paravane în trei părți. Paravanul dinspre est era din fier și era cel mai elaborat. Ascundea în întregime altarul, care, totuși, diferea puțin ca înfățișare și decorațiune de cel al unei biserici romano-catolice. Dincolo de cele două paravane se află locuri și boxe <poziționate> cu spatele la perete, cele aflate cel mai aproape de partea dedicată altarului fiind mai în față și fiind și toate diferite : unul este păstrat pentru episcop. De asemenea, era un pupitru și un spațiu pentru cor. Exceptând aceste lucruri, podeaua era neocupată și cu totul lipsită de bănci și scaune. Cărțile bisericești erau în vechea scriere românească[53], un amestec ciudat de limbă greacă și slavonă, aproape de neînțeles pentru mine. Această scriere nu este prea utilizată în cărțile tipărite moderne, dar este mereu întâlnită în inscripții și de asemenea în cărți mai vechi.

Partea de biserică aflată în spatele altarului (care corespunde corului din bisericile noastre) părea a fi folosită parțial și ca sală de adunare a enoriașilor, parțial ca loc de desfășurare a câtorva slujbe în afara ochiului public. Diverse veșminte atârnau în spatele paravanului și nu exista nici o încercare de disciplină și ordine. Era o masă folosită pentru înscriere și alte îndeletniciri care cereau folosirea scrierii. Altarul era pregătit pentru a fi folosit, cu sfeșnice etc., dar fără decorațiuni

p. 106 [52] *Romanish.*

[53] *Romaic character.* Este vorba de scrierea chirilică utilizată și în această perioadă a secolului al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi întreaga afacere părea puţin probabil a avea succes. În timpul slujbei, doar preoţii aveau dreptul de a intra în această parte a bisericii, iar citirea Bibliei este // făcută de la un pupitru care era parte a bisericii şi se afla în văzul enoriaşilor.

Paravanul aflat în capătul opus altarului era jos şi incomplet. Dincolo de el se afla o colecţie diversă de stindarde şi alte obiecte folosite pentru procesiuni şi mai multe mărunţişuri pentru scopuri bisericeşti. Iarăşi, aici totul era dezordonat şi murdar. Mai multe imagini puse în ramă se aflau aici şi acestea sunt puse pe postamente atunci când se ţine slujba, pentru a fi venerate de oameni. Abia de erau nişte chipuri, cu un fundal poleit[54].

Am observat că pereţii din partea centrală a clădirii sunt decoraţi cu o pictură murală. Aceste fresce prezintă, cu o încercare grosolană în ce priveşte viziunea, evenimente din viaţa Mântuitorului nostru şi biografia anumitor sfinţi preferaţi. Erau pictaţi modern şi nu mai rău decât lucrări similare din bisericile parohiale romano-catolice din satele de provincie din Franţa sau Germania[55].

Preoţii au un cu totul alt caracter. Îşi ocupă timpul în diferite moduri, iar în rest sunt acuzaţi câteodată că-şi însuşesc lucruri ce nu le aparţin, atunci când sunt primiţi în case înstărite. De asemenea, se spune că au o puternică influenţă asupra enoriaşelor şi o folosesc uneori în scopuri nepotrivite. Puţini dintre ei sunt // p. 107
educaţi mai mult decât li se cere pentru a şti să citească cu dificultate slujbele necesare şi să facă înregistrările cerute de lege.

Acolo unde predomină religia ortodoxă, memoria vechilor timpuri se păstrează căci schimbarea introdusă de un papă romano-catolic nu a fost niciodată acceptată de rivalii săi religioşi. Astfel, există o mare diferenţă în sărbătorirea diverselor evenimente ce ţin de biserică şi este o mare confuzie în calcularea datelor. //

Capitolul VII

p. 108

Valea Haţegului[56] şi defileul Porţilor de Fier – Dacii şi Romanii

Vechi oraşe romane în Transilvania – Invazia insectelor

De la Valea Jiului până la Valea Streiului de pe o trecătoare înaltă, opusă celei numite Vulcan, se află un drum de un interes considerabil, întrucât străbate cumpăna apelor Carpaţilor printr-o axă de granit mult mai mică, paralelă cu cea a lanţului principal, care aici se află pe partea sudică a Văii Jiului, la o distanţă de câteva mile. Priveliştea este deosebită, iar din vârful trecătorii se poate obţine un peisaj magnific asupra Văii Streiului şi a trecătorii joase înspre Jiu, câteva mile spre est. Coborârea spre Strei este uşoară şi se poate ajunge în oraşul Haţeg după

[54] Descrierea oferită corespunde icoanelor ortodoxe.

[55] „Dl. Paget, în a sa Ungaria şi Transilvania... observă că cei reprezentaţi în aceste picturi religioase din unele părţi ale Ungariei sunt mai degrabă realizaţi naiv decât pentru ornament. Nu am observat aceasta în niciuna din bisericile moderne pe care le-am vizitat". (*n.a.*)

[56] *Hátzeg.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

câteva ore de huruit pe un drum banal. Drumul este asemănător celui traversat cu o săptămână înainte în călătoria mea spre zăcământul de cărbuni

În anumite privințe, Valea Hațegului este una dintre cele mai interesante părți ale Transilvaniei. [...] //

[Urmează un scurt istoric al locurilor, pornind de la prezența geților, continuând cu războaiele daco-romane și sfârșind cu colonizarea romană a zonei.]

p. 110 Astfel, interesul pentru Valea Hațegului și defileul Porților de Fier, pentru actuala frontieră militară a Banatului este foarte mare din punct de vedere istoric și s-a scris mult pe acest subiect. Totuși, o adevărată istorie a războiului și a popoarelor cucerite nu a fost niciodată realizată de către cineva familiarizat cu localitățile. Chiar și azi, ele nu sunt foarte accesibile, deși acest lucru s-a schimbat în mare măsură față de trecut, dar câteva zile pot fi acum cruțate între Hațeg și Caransebeș[57], întrucât în ambele locuri există cazare decentă pentru un călător care nu este prea mofturos. Între cele două există o mică șansă de a obține un refugiu peste noapte, iar distanța este prea însemnată pentru a permite o examinare atentă a principalelor puncte de interes într-o excursie de o singură zi. Pe o vreme bună, drumurile nu sunt, sub niciun chip, rele, dar iarna sau imediat după o ploaie puternică, nu sunt de folosit. //

p. 111 Despre orașul Hațeg sunt puține lucruri de spus. Poziționarea sa în vale este plăcută, dar nu deosebită și niciuna din clădirile sale nu oferă vreo caracteristică demnă de luat în seamă. Unele dintre case sunt mai mari și mai bine construite decât s-ar putea aștepta, iar spațiul dintre case creează aparența unei amplitudini, pentru care probabil că dacă populația s-ar întoarce cu greu ar depune chezășie.

Valea aflată de-a lungul râului este vastă și deschisă și este cultivată mai ales cu porumb. Șuvoiul ce o străbate este neînsemnat în anotimpurile fără evenimente, iar munții deși scad treptat în ce privește înălțimea, sunt acoperiți din plin cu păduri. Multe dealuri joase întrerup câmpia și numeroase bordeie și case țărănești sunt împrăștiate pe ea, dând aparența unei viețuiri foarte plăcută ochiului.

Ultimul sat de pe câmpie este Sarmizegetusa[58] (Grădiște[59] pentru români), pe locul vechii localități Sarmizegetusa[60], capitala vechilor daci în vremurile lor de glorie și reședința imperiului pentru ultimul lor rege, Decebal. [...]

[Urmează o scurtă descriere a ruinelor, atestând totodată descoperirea monezilor antice, preponderent romane, despre care afirmă că sunt obișnuite și adesea sunt duse în Țara Românească în jimble.]

p. 112 Este întotdeauna ceva foarte mișcător să cutreieri printre ruinele vechilor orașe în această sălbatică și puțin vizitată parte a Europei. Ne uităm în urmă la perioadele succesive din istorie și putem face legătura dintre popoarele de aici cu rasele civilizate ale unui timp poate mai îndepărtat decât cea a oricărui popor din nordul Europei. Nu este deloc improbabil ca aceste văi bogate ale Dunării și Tisei cu munții puternici de alături dacă erau de mult locuite ar fi fost deja puternice și

[57] *Karansebes*, oraș, jud. Caraș-Severin.

[58] *Várhely*, comună, sat, jud. Hunedoara.

[59] *Gradistie*. Până în 1941 localitatea a purtat această denumire românească, ulterior, datorită politicii interne, fiind adoptată cea de Sarmizegetusa.

[60] *Sarmisegethusa*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

destul de războinice când Homer[61] a cântat. Poate că chiar în momentul în care spunea evenimentele despre care povestea, altele la fel de // importante se desfăşurau aici, deşi p. 113
nu destinate spre a fi trecute în nemurire de poet. Aici au venit vechii traci, bătându-se cu rase mai vechi ce se aşezaseră înaintea lor. Într-adevăr, nu sunt însemnări ale acestor popoare dincolo de podoabele grosolane şi preţioase descoperite întâmplător; dar se ştie că au fost puternici, căci din când în când invadau ţările din sud şi erau temuţi chiar şi într-atât de departe precum la porţile Romei. [...]

[Urmează o discuţie şi o prezentare a înfruntărilor dintre daci şi romani.] p. 114

Astăzi a rămas puţin din oraşul roman şi încă mai puţin din cel dacic, dar întregul ţinut poartă, pe o distanţă considerabilă, amprenta vechilor clădiri, peste care vor mai trece multe secole până să dispară. Câmpurile de porumb din vecinătate sunt împărţite în fâşii de mormane de cărămizi şi pietre, adunate împreună după ce au fost scoase la iveală de plug. Printre acestea nu este neobişnuit să se descopere cărămizi romane, pietre sculptate, mozaicuri şi monezi. Câteva bune indicii rămân asupra unui amfiteatru roman, deşi nu foarte mare[62], el pare a fi fost bine construit şi în sat sunt podele cu mozaic încă bine păstrate. Acestea au fost probabil podelele băilor, dar alte fragmente din clădiri mai mari au fost găsite. Întreaga vecinătate este acoperită cu bucăţi sparte de coloane din marmură şi alt tip de rocă, iar multe capiteluri din coloană, unele frumos sculptate, sunt folosite ca reazăm în diferite case şi alte clădiri. Este demn de remarcat că lucrarea mozaicului este printre cele mai cunoscute, fiind în mod evident gândită şi executată de artişti excelenţi. Capete minunat sculptate dar şi alte lucrări de artă au fost obţinute din când în când, dar majoritatea nu au ajuns în nici o colecţie publică. Câteva sunt la Muzeul Naţional din Budapesta . //

[O scurtă prezentare a legendelor legate de fuga lui Decebal şi de comoara dacilor.]

Câteva clădiri, aparent de tip roman, au fost ridicate în câmpuri, între satele p. 115
moderne şi amfiteatru; un şanţ înconjurător şi o movilă, iar bolta vechilor camere este singurul lucru ce poate fi cu certitudine observat. De asemenea, a fost găsit un apeduct. La apropierea de sat, străinul este abordat de un grup de copii nerăbdători să vândă fragmente de mozaic care, în mod aparent, apar peste tot.

Alte rămăşiţe romane sunt de găsit şi la Densuş[63], la mică distanţă de Sarmisegetusa. Sunt chiar mai bune, chiar dacă nu foarte numeroase. Nu este greu de crezut ca o cercetare sistematică să aducă o bună răsplată. Nimic de acest fel, sub nicio formă, nu a fost încercat până acum, dar majoritatea pietrelor pătrate ce au fost descoperite au fost de mult potrivite la construirea caselor moderne şi a cocioabelor.

Distanţa dintre anticul oraş dac şi trecătoare // nu este mare şi urcuşul către p. 116
înălţime este gradual, drumul trecând prin păduri şi neoferind nimic remarcabil dincolo de frumuseţea sa pitorească. Doar în sens militar cuvântul trecătoare poate

[61] Homer (800–701 îHr.), poet antic grec.
[62] „Dl. Paget ne spune că dimensiunile lui sunt de 75 yarzi pe 45. Este un oval". (*n.a.*)
[63] *Demsus*, sat, comună, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fi aplicat acestui drum, întrucât nu oferă nicio dificultate călătorului obişnuit şi nu este înălţat. Se spune că îşi datorează numele său special fostei existenţe a unei porţi adevărate de fier în zona cea mai îngustă a drumului, pusă aici de către romani în timpul ocupării permanente a ţării, dar azi nu mai există nicio urmă a acestei porţi. Totuşi, este unic faptul că trei dintre intrările romanilor în Dacia la momentul cuceririi erau cunoscute tot prin numele de „Porţile de Fier" şi că în fiecare caz numele s-a păstrat până azi.

Priveliştea spre Ungaria din vârful trecătorii nu era sub niciun chip uimitor de frumoasă. Dealurile întinzându-se pe o distanţă mare par să scadă în importanţă şi să se estompeze în câmpie. Sunt golaşe în vecinătate, dar mult mai diverse mai încolo, în timp ce câmpiile bogate ale Banatului abia se văd şi cu excepţia momentului când porumbul este în pârg se poate vorbi puţin de frumuseţea sa. Din acest punct de vedere, Ungaria contrastează cu văile întrerupte, de-abia străbătute. Întunericul crescând se retrage spre sud, iar estul poartă privirea spre munţii Carpaţi, ale căror vârfuri sunt acoperite de zăpadă sau au fost atât de recent dezgolite încât păstrează un aspect măreţ şi sălbatic. Acestea sunt mai deosebite decât orice altceva vizibil în partea opusă şi mult mai bogat cultivată.

p. 117 Dinspre Porţile de Fier coborâm spre o vale ce se deschide // către vest, udată de Bistra[64]. Valea nu este vastă, fiind închisă de dealuri de o înălţime medie şi apropiindu-te de ei observi că sunt mult mai dens împăduriţi decât par din vârful trecătorii. Ei sunt pintenii Carpaţilor, scăzând treptat pe măsură ce se îndepărtează de munţii principali.

O schimbare vizibilă are loc în ţinut pe măsură ce oamenii coboară în vale şi se apropie de câmpiile Banatului. Acum se intră în frontiera militară, iar satele sunt şi mai sistematice, dar şi mai bine construite decât în Ţara Bârsei. Şi oamenii au oarecum un aer diferit căpătat, fără îndoială, din educaţia lor militară.

În timp ce vecinătatea marilor câmpii asigură o cultivare mai atentă, iar solul devine mai bogat, căpătând beneficii mai substanţiale din munca agricolă, apar anumite dezavantaje, nelipsite de importanţă în estimarea valorii ţinutului. Printre acestea trebuie amintită invazia de insecte. Puţine sunt locurile din Europa expuse într-atât acestei calamităţi ca partea Ungariei de care ne apropiem.

Deşi vizita mea avea loc în luna mai, înainte ca majoritatea insectelor să fi devenit în mod cert o pacoste, am auzit curând de posibilitatea unei teribile suferinţe provocate de lăcustele care deja ieşiseră la iveală şi se aprecia realitatea sărbătoritului dăunător pe care toţi scriitorii din Ungaria l-au observat şi care probabil nu este depăşit decât de *muştele ţeţe* din sudul Africii. Cât despre lăcuste, nu am văzut nimic, dar am auzit multe. Experienţele tovarăşilor mei erau diverse şi

p. 118 // toate vorbeau de atacuri într-atât de serioase şi pe o scară atât de mare, încât poveştile pot fi egalate doar de declaraţiile îngrozitoare despre care toţi am auzit şi citit atunci când aceste fiinţe unice apar în Arabia şi Palestina şi devastează acum, precum în timpurile apuse, pământul Israelului sau câmpiile Egiptului. O armată de lăcuste întunecând atmosfera: un roi de lăcuste făcând să dispară orice formă vie de plantă verde aflată deasupra solului şi apoi căzând pe pământ în grămezi care

[64] *Bisztra*, râu ce izvorăşte din Munţii Ţarcu, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

amenință să creeze o putoare înainte de a fi înlăturate; lăcuste într-un număr atât de mare încât este necesar să fie oprite aprinzând zone mari și să oferi pentru corpurile lor șanțuri largi și adânci. Acestea sunt relatările oferite. Nu pot fără îndoială să judec cât de adevărate erau în amănunte, dar nicio declarație nu părea a fi suficient de intensă pentru a stârni ezitarea din partea oricărei persoane locuind districtul. În mod clar, subiectul era de un larg interes și o mare neliniște se simțea în privința recoltelor din anotimpul acesta.

Insecta numită musca de la Golumbac sau musca golumbacă[65], își datorează numele unei tradiții populare generate de o anumită peșteră de la Dunăre, în care slăvitul Sfânt Gheorghe a doborât dragonul ce apare la atâtea naționalități din Europa și pe care chiar noi îl pretindem uneori ca aparținându-ne. Totuși, localitatea sfântului și dușmanului său poate fi în cele din urmă hotărâtă și fie că distrugerea a avut loc pe Dunăre sau în altă parte, insecta ce a rezultat se găsește fericită într-un district îngust, dar între aceste limite este // semnificativ mai p. 119
dăunătoare decât însăși musca țețe. Nu este sub nicio formă o musculiță, după cum s-a spus uneori, ci seamănă mai degrabă cu musca domestică. Totuși, este mai mică, iar corpul este de un negru strălucitor. Caracteristicile *muștei golumbac* sunt, în primul rând, faptul că roiește în anumite locuri și într-un număr atât de mare încât cu siguranță întunecă cerul și împiedică respirația, în timp ce la o distanță scurtă de acel loc sunt relativ puține; în al doilea rând, acest fapt enervează oamenii mai ales pentru că roiește deasupra lor, în timp ce scoate din sărite animalele prin iritația produsă în toate părțile fragile și neprotejate ale corpului; în al treilea rând, că pare să nu pătrundă dincolo de o zonă fixă și în anumite perioade ale anului. Într-atât de mari sunt roiurile acestor insecte încât este necesar să fii prevăzător pentru a evita să-ți intre în gură și în nări. Atunci când intră, se spune că gustul specific este unul dulce, dar eu am putut să evit o experiență personală într-un subiect atât de puțin agreabil[66]. În fiecare anotimp au loc multe întâmplări legate de persoane care se înecă cu această muscă, ce intră pe căile respiratorii în gât, atunci când se inspiră. Chiar și un fum continuu – la care, pentru a fi corecți, se recurge cu o minunată îndărătnicie de către ungurii din toate clasele sociale – este nesatisfăcător în ținerea departe a acestor vătămători.

Dar, pentru vite, supărarea este cu mult mai mare. // Boii par a fi cei mai p. 120
atrăgători din acest punct de vedere, întrucât oriunde sunt roiul este cel mai dens. Dacă sunt lăsați fără singura lor apărare – fumul de la materialul lemnos umed – animalele sunt cu desăvârșire scoase din minți și o iau la goană în orice direcție în cea mai mare viteză pentru a scăpa, dacă este posibil, iar dacă nu, pentru a-și face rău. Pentru boi se recurge la fum ori de câte ori este nevoie, mult mai frecvent aprinzându-se un foc în direcția vântului la un loc potrivit, și dușmanul este ținut la distanță.

Este interesant, și la început puțin ciudat, să vezi numărul mare de mici și ondulate coloane de fum albastru ridicându-se în fiecare direcție, fie în câmpuri deschise sau marcând linia unui drum umblat. Este și mai interesant încă să vezi

---

[65] *Golumbatzer Mücken* sau *Golumbatschi.*

[66] „Este ciudat cum gustul insectelor diferă într-un mod atât de limpede. Este un fapt binecunoscut că furnica este într-atât de acidă, încât în Norvegia se prepară oțet din ea. Se spune că dulceața muștei golumbace este inconfundabilă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

animalele răbdătoare, după munca lor, cum se adună și stau în perimetrul fumului prietenos, conștiente că doar în acest mod pot să scape pentru câteva minute de foarte micii, dar enervanții inamici.

Caii, fiind animalele cel mai ușor de enervat, suferă mai mult și își exprimă suferința mult mai clar decât vitele. L-am văzut pe al treilea, sau cel mai liber cal al unui grup, prins la o căruță în care mă aflam, aruncându-se violent la pământ cât era în hamuri și străduindu-se să se rostogolească în praf. Nu este nicio limită pentru necazul ce poate fi făcut și, într-adevăr, pare să nu fie nicio scăpare după ce anotimpul a început. Muștele erau deja într-atât de numeroase la momentul vizitei mele, în luna mai, încât am putut să mă conving de tot ce s-a scris despre ele și mi
p. 121 s-a spus că persistă până în toamnă. Într-adevăr, este // un noroc nu numai că se găsesc în anumite locuri, dar și că sunt vizitatori ocazionali și subiectivi.

Cu toate acestea, lăcustele sunt un dușman mult mai serios decât muștele. Dacă cele din urmă mână vitele și caii într-o stare de confuzie sălbatică pe câmpii, primele devorează într-adevăr recoltele aflate în creștere și lasă mult prea puțin în urmă. Acestea sunt neajunsuri groaznice pentru întinsele bogății naturale din această parte a Europei și echilibrul obișnuit al naturii este bine stabilit între creștere și distrugere. Nu există nicio apărare împotriva lăcustelor, odată ce zborul lor s-a declanșat. În ce privește musca golumbacă, ungând caii și având grijă ca osânza sau smoala să fie în mod repetat pusă, cele mai puternice atacuri pot fi prevenite, în timp ce focul aprins cu grijă și întețit constant este mijlocul prin care boii pot fi ținuți mereu la un loc.

În josul văii Bistra, la joncțiunea sa cu Timișul[67], este un drum bun, care continuă spre orașul Lugoj[68] și de aici la Timișoara[69], o oprire a principalei linii de cale ferată. Evitând aceasta, m-am abătut din calea spre Porțile de Fier și mi-am făcut drum spre Caransebeș, un oraș de un oarecare interes, aflat înspre sud-vest, bine poziționat în valea bogată a Timișului. Drumul poate fi bine folosit pe vreme
p. 122 bună, dar după ploi puternice și pe vreme rea, // nu este de recomandat. De fapt, nu se poate folosi pentru călătorie. Fără a oferi prea multă frumusețe izbitoare, sunt atâtea lucruri demne de interes de văzut în trecerea prin ținutul deluros încât nu poți deveni obosit sau enervat de aspectul grosolan al drumului. Dealurile nu sunt înalte, nici prea mult acoperite de păduri, ci oferă oferă o varietate plăcută de păduri și terenuri cultivate. Munții sunt îndepărtați și nu reprezintă o trăsătură importantă <a peisajului>. //

---

[67] *Temes*, râu ce izvorăște din Munții Semenic, jud. Caraș-Severin.

[68] *Lugos*, oraș, jud. Timiș.

[69] *Temesvar*. „Este un drum direct dinspre Lugoj spre Timișoara și de aici spre trecătoarea Porților de Fier și astfel prin valea Strei către Sibiu. Orașul Timișoara se află pe linia principală de cale ferată către Viena". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Rusca Montană[70] şi Ruşchiţa[71] – Minele de fier, carierele de marmură şi minele de plumb de la Slatina <Timiş>[72] – Pădurile de fag şi cărbunarii – Luncani[73] – Minereurile sale şi staţiunile balneare.

Pentru a vedea o ţară este necesar să te abaţi de la drumurile principale şi să te afunzi în districte, despre care probabil că nu s-a auzit până atunci şi minunate doar pentru momentul de ilustrare al detaliilor legate de obiceiuri şi peisaj. Când obiectul ce te îndeamnă să mergi într-o nouă ţară îţi cere asta este un adevărat beneficiu, iar tu profiţi din plin de aceasta. Atunci când nu este cazul, trebuie mers în afara rutei stabilite pentru şansa de a găsi material nou. Este posibil ca, dacă nu aş fi văzut văile din apropierea Porţilor de Fier pentru scopul precis de a examina anumite surse de bogăţie minerală, aş fi ales o altă cale a ţării care ar fi putut să nu fie într-atât de interesantă şi instructivă.

Slatina <Timiş> este una din văile principale care se deschide spre Bistra, din nord, aproape de Porţile de Fier. Crăpătura sa îngustă, o fisură mai degrabă decât o vale adevărată, formată între dealuri de o înălţime medie, acoperită în general de pădure deasă şi, la intervale, acolo unde adâncimea este suficientă, sunt case şi mici sate. Un şuvoi important de apă se îndreaptă în jos // şi intră în Bistra. Câteva mile p. 124
mai sus de această vale este marele şi pitorescul oraş Rusca Montană, aflat la întâlnirea cu o altă vale, mai mică şi mai îngustă decât Slatina <Timiş>, dar la fel de împădurită şi cu un spaţiu între dealuri şi mai limitat pentru case. Aceste văi sunt abia nişte despicături în podiş, dar au o anumită importanţă datorită bogăţiei minerale care există într-o anumită măsură între ele. Astfel, în valea principală puţin deasupra <localităţii> Rusca Montană sunt filoane de plumb şi zăcăminte bogate de minereuri de fier, pe lângă marmură şi alte materiale folositoare. În mica vale adiacentă la care tocmai s-a făcut referire este un pat de cărbune, iar în ambele sunt lucrări diverse, construite pentru a se exploata aceste minerale.

Cărbunele acestui district este scos din cavităţile cele mai adânci ale muntelui şi ale pădurii. Se pierdea mai mult de o oră şi jumătate după plecarea din Rusca Montană până a ajunge la locul în care se desfăşura lucrarea respectivă, ostenindu-se spre vârful dealului, de-a lungul unui drum prost, deşi în mod fericit cu un cal foarte bun şi într-un confortabil brec[74]. Cu excepţia câtorva case de ţară, destul de puţin locuite, deşi recent construite – o colonie pregătită, dar nefondată – nu se vede nicio urmă de locuire umană după trecerea de locul unde se lucra cu ciocanul, puţin mai sus de Rusca Montană. Câteva căruţe, încărcate cu cărbune puteau fi

[70] Sat, com., jud. Caraş-Severin.
[71] Sat, com. Rusca Montană, jud. Caraş-Severin.
[72] *Zsamina*, sat, com., jud. Caraş-Severin.
[73] *Lunkany*, sat, com. Boşorod, jud. Hunedoara.
[74] *char-à-banc*. Este vorba despre o trăsură uşoară, pe patru roţi, de obicei neacoperită, cu capra înaltă, cu două bănci aşezate faţă în faţă, de-a lungul sau de-a latul trăsurii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

întâlnite când se cobora spre vale, dar cu excepția acestora, tăcerea era întreruptă doar de roțile noastre. În cele din urmă, am ajuns la locul de exploatare a cărbunelui și nu am mai văzut un loc într-atât de părăsit, cu o înfățișare atât de tristă pentru o mină. Gresia, înclinată la un unghi înalt de orizont, a rămas pe o rocă
p. 125 neagră-verzuie, grosieră // de proastă calitate, frântă în două sfere rotunde expusă vremii. Pe aceasta a rămas un strat subțire, descompus de cărbune și a fost acoperit de o altă gresie. Ar fi greu de găsit în orice altă țară o mai puțin promițătoare dezvoltare a energiei miniere, dar, așa mică precum pare, s-a crezut despre acest cărbune că este folositor și o galerie sau un tunel a fost realizat pentru un sfert de milă în interiorul dealului, permițând speculanților să ia o anumită cantitate de minereu. Nu am putut afla în favoarea cui era făcută, deși putea fi folosită de fierari și s-a încercat în mod repetat în cuptorul de pudlaj aflat mai departe pentru produse din fier. Într-atât de sălbatică și dezolantă era înfățișarea locului încât am avut oarecare dificultăți în găsirea locului exact în care se desfășurau lucrările, căci drumul nu ducea nicăieri. Poate părea ciudat că bazinul carbonifer poate fi astfel deschis la o asemenea distanță de piață, într-un loc foarte împădurit nefăcându-se altă pauză decât aceea pentru a lua minereul și toată această osteneală să fie întreprinsă pentru o substanță într-atât de redusă cantitativ și slabă calitativ precum pietrele murdare pe care am fost să le vedem. Totuși, chiar și în cel mai prost zăcământ sunt calități care se potrivesc unor scopuri pentru care lemnul și mangalul nu sunt într-atât de nimerite. Respectivele pietre murdare erau cărate cincisprezece sau douăzeci de mile și acolo puteau fi vândute pentru un profit oarecare și astfel munca mergea mai departe. Bineînțeles, proprietarul nu putea să se îmbogățească, dar putea să câștige puțin venit cu o mică investiție[75]. //

p. 126 Această despicătură șerpuitoare printre stânci este numită valea Losnișoarei[76] și chiar și în zona cea mai bună este suficient de mare pentru a permite un drum îngust pe lângă șuvoiul care curge de-a lungul ei. Ca în toate districtele de munte, cursul de apă este schimbător – câteodată abia un râuleț, dintr-o dată devine exagerat și o ia năvalnic în jos ca un torent. Totuși, este suficientă apă pentru a duce câteva roți aproape de intrarea în Slatina Timiș și în acest loc sunt două sau trei locuri de exploatat.

Rusca Montană este o serie continuă de case albe cochete și multe locuințe sărace, întinzându-se pentru mai bine de o milă, oriunde este un spațiu între piciorul dealurilor abrupte de pe malul drept al Timișului și drum, care aici se află aproape de apă. Uneori, casele sunt doar pe o singură parte a micului râu, altădată pe ambele și câteodată este loc pentru câteva între drum și cursul de apă. Printre case sunt și alte clădiri – aici un gater, colo lucrări de exploatare cu o roată hidraulică trosnind și izbind neîncetat și ajutând să transforme în bare și ace fierul topit în munți. Copacii sunt doborâți aproape de spatele caselor și se întâlnesc cu

[75] „Este un fapt geologic demn de un oarecare interes că acest cărbune aparține perioadei noastre calcaroase, care, în Estul Europei, ocupă suprafețele muntoase și este foarte diferit ca înfățișare de orice altceva cunoscut. Gresiile negre sunt cele mai reprezentative din acest punct de vedere". (*n.a.*)

[76] *Losna Csora*, sat, com. Lunca Cernii, jud. Caraș – Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

grădinile, unde se face spațiu pentru asemenea bogății, iar forma micului oraș este dominată foarte bine de aceste limite naturale ale spațiului. Închiși în acest mod, // locuitorii pot să se plângă că sunt izolați de lume, iar cum singurul drum care p. 127
străbate valea pornește din Valea Bistrei, aproape de Porțile de Fier, peste o creastă înaltă, într-o altă vale și mai îngustă și plictisitoare decât cea a Slatina <Timiș>, atunci plângerea nu este fără motiv. Cu siguranță, întrebarea care se pune este cum într-o asemenea vale a fost întemeiat un oraș într-atât de însemnat precum Rusca Montană. Totuși, există un important zăcământ de minereuri în dealurile de dincolo de el și acest fapt a fost îndelung exploatat.

În ciuda monotoniei sale, Rusca Montană are mai multe case de mărimi bune, noi și bine construite, o biserică frumoasă care se înalță, aproape terminată și un han destul de decent. Ultimul este foarte bine aprovizionat cu cele mai importante cerințe ale călătorului – mâncare și locuri pentru dormit, bere și vin de o excelentă calitate și o curățenie destul de bună. Orașul are înfățișarea unui loc foarte prosper. Chiar în afara lui, la capătul lucrărilor de exploatare și a văii de cărbune sunt câteva mari construcții recent înălțate, pentru a reduce aliajul de minereuri de argint descoperit în vecinătate, iar nu foarte departe este un fel de turn de tragere[77] așa încât sunt multe și variate activități.

Populația de aici este în special una maghiară, amestecată cu un important procentaj de români, angrenați în diferite construcții aflate în derulare. Puțini maghiari sunt implicați în munci dedicate aliajului și fierului, puțini sunt angajați ca muncitori în construirea bisericii. Acest tip de muncă nu este pe gustul maghiarului. Sângele său oriental nu-l îndeamnă // să fie în vreo concurență cu p. 128
acești muncitori, iar el privește doar permițând ca munca să se facă, în loc să dea o mână de ajutor.

De la Rusca Montană sus pe vale, până spre Ruşchița, este un drum încântător. Imediat deasupra orașului, părăsind lucrările de aliaj și casa directorului minei de fier, ajungem la turnul de tragere, situat într-un loc atât de romantic, încât cu siguranță merită atenția artistului. Munții se închid și stânci aproape verticale se ridică de fiecare parte a văii înguste, care abia de este suficient de adâncă pentru drumul îngust și albia râului. Crestele stâncoase de calcar sunt foarte fisurate și de pe fiecare margine și crăpătură iese câte un copac sau o plantă, lăsând piatra cenușie ca fundal. În punctul cel mai vertical al stâncii un jgheab din lemn, format dintr-o cutie sau un burlan lung de 150 picioare, făcut din scânduri grosolane, a fost atașat rocii golașe de calcar, din câte se pare de o altă mână decât cea a unui om. Nu se poate vedea nimic sus, iar cutia este deschisă jos. Acesta este turnul de tragere, aproape singurul din Ungaria până acum câțiva ani, iar scopul său este de a permite aliajului lichid – ajuns la o stare convenabilă în furnal – să fie aruncat într-un bazin în brațul de râu de jos. Prin acest mijloc se obține forma și tăria necesară scopului pentru care alicea este necesară.

Între Rusca Montană și Ruşchița, valea este îngustă, iar pădurea închide drumul. De asemenea, și șuvoiul devine mai mic, dar sunt mai multe văi laterale,

[77] Pornind de la această descriere, dar și de la rândurile următoare, putem presupune că este vorba despre Cetatea de Colț, sat Suseni, com. Râu de Mori, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 129 dintre care una coboară pietre de minereu de fier, suficient // de prețioase pentru a merita să fie spălate de un mic dispozitiv. Minereul spălat este folosit la Ruşchița, unde mai degrabă se găseşte o aşezare mare de fier, întreținută mai ales de minereuri obținute cumva mai sus de munții <Poiana> Ruscă[78]. Înfățişarea furnalelor înalte, a atelierelor de turnătorie, a morii într-acest loc sălbatic, departe de orice cultivare şi, aparent, departe de orice, este, la început, surprinzătoare. Drumul este bun pe tot parcursul său spre lucrări şi, odată ajuns, se vede o mică colonie cu o casă decentă pentru administrator şi familia sa. Părea un surghiun trist pentru soția plăcută şi tăcută a domnului ce supraveghea topitoria, să fii izolat aici cu niciun tovarăş decât mica lor fiică; rareori abia putând să meargă şi până la Rusca Montană şi fără nicio şansă de a vedea un locuitor mai de soi, fără o călătorie mai serioasă şi costisitoare. Am observat la această doamnă cât de plăcut era poziționată casa şi cât de pitoresc se deschidea valea în vecinătatea lucrărilor; şi acestui fapt i se răspundea printr-o recunoaştere a avantajelor, dar şi a plângerilor, căci iarna erau seri lungi şi zile plictisitoare, când zăpada cea grea împiedica chiar şi micile excursii pe care vecinătatea le putea permite şi când frumusețea peisajului nu era decât un înlocuitor sărac pentru apropierea umană.

Într-adevăr, iarna în aceste părți ale Europei, şi mai ales în munți, este şi lungă şi grea. De-a lungul mai multor săptămâni, comunicarea este întreruptă pe o parte a văii şi cu mult împiedicată de cealaltă. Este doar un singur drum care
p. 130 străbate valea şi dacă // acesta este închis, fiecare sat este lăsat să se bazeze în totalitate pe propriile resurse. În timpul grelei ierni din 1861–1862 au trecut multe săptămâni fără nicio posibilitate de a trece munții; iar acesta nu este vreun eveniment extraordinar. Cu toate acestea, valea este un loc agreabil şi acolo unde se deschide într-o câmpie, precum se întâmplă câteodată, este un pământ bun, cultivabil.

În timpul iernii trecute, a avut loc un incendiu groaznic şi distrugător la moara din Ruşchița. În timp ce gheața era solidă şi totul era acoperit cu zăpadă, clădirea principală, cuprinzând un număr de furnale şi ciocane, a ars până la temelii şi bunuri de mare valoare au fost distruse. Încă nu a fost reconstruită, iar ruinele nu sunt un bun adaos veseliei peisajului. Un număr mare de sobe, zăcând morman pe pământ, şi stivuite una peste alta pe un spațiu întins, marchează principala producție şi felul turnării pentru care este cea mai mare cerere. Aceste sobe sunt trimise la mari distanțe; nu sunt foarte scumpe şi cred că nu durează foarte mult. Sunt mici şi foarte banale, destul de diferite de dispozitivele obişnuite din Germania. Cu excepția sobelor, puține lucruri se mai făceau, dar mi s-a spus că pe timpul primăverii şi al verii trebuie să fie fabricate cât mai repede posibil pentru a răspunde comenzii care se declanşa în fiecare toamnă.

Furnalele înalte de la Ruşchița sunt aprovizionate cu minereu, în special dintr-o mare vână de minereu de fier aflată în munți, la mică distanță. Această vână este apropiată de un filon generos de marmură, deschis pentru extragerea pietrei necesare construirii bisericii de la Ruşchița. De asemenea, este aproape de o vână
p. 131 bogată // de aliaj de argint. Vâna de fier se vede cel mai bine în apropiere de vârful munților <Poiana> Ruscă şi este destul de interesantă. Pietre mari şi frumoase de

[78] *Ruski*. Munții Poiana Ruscă, parte a Carpaților Occidentali.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

minereu magnetic, alcătuind magneți naturali, sunt obișnuite. Dacă ar fi suspendate, acestea ar acționa precum niște magneți, având o polaritate puternică. Totuși, mai jos un pic și acolo unde au loc lucrările principale, minereul magnetic dă naștere unui oxid mai sărac dar cu toate acestea prețios, amestecat și întărit prin bioxid de siliciu. Cele mai bogate minereuri – magneți naturali – atunci când se găsesc în cantități suficiente produc, prin amestecul cu mangal, unul dintre cele mai pure și prețioase tipuri de fier, valoros în special pentru realizarea oțelului. Cele mai mari zăcăminte de minereu sunt, totuși, de alt tip: sunt oxizi, dar amestecați cu carbonat și asemănându-se în anumite privințe cu calcarul. Asupra acestui tip de minereu cantitatea este greu de precizat, iar calitatea este bună. Este purtat în mai multe etape de lucru în aer liber de un mare număr de mâini, în două sau trei locuri și este, de asemenea, un tunel care iese din vână, legând lucrările în aer liber de părțile opuse ale muntelui. Peisajul în această parte a muntelui este grandios întrucât lucrările se desfășoară pe scară largă, iar pădurea, în alte locuri deasă și alcătuită din copaci semeți, este destul de puțină. Nu este drum, cu excepția celor către diverse cariere de minereu, dar numărul de care încărcate coborând și cele goale mergând încet și poticnit către mine dau un oarecare suflu districtului.

O cărare către un defileu mic, conducând către lucrările în aer liber, străbate cariera de marmură albă la care am făcut deja referire. Este o piatră pură, albă, extrem de frumoasă, cu o crăpătură // precum cea a unui cub de zahăr. Se pot p. 132
obține blocuri mari. Totuși, este greoaie și <este> prea dificil pentru ca dalta sculptorului să taie cu ușurință. Se întâmplă într-un fel de vână, mai în jos de deal decât zăcământul de fier; iar altul oarecum similar, dar inferior ca și material de construcție, dar la fel, un tip de marmură, se găsește din abundență în vecinătate.

O vână deosebită și bogată de minereu de aliaj de argint este deschisă foarte aproape de vâna de minereu de fier. Aprovizionarea obținută este destul de bogată, iar produsul bun. În general, minereurile au fost duse la Rusca Montană pentru a fi convertite. Au fost folosite pentru a aproviziona lucrările principale de acolo, iar metalul, odată convertit și separat de argint, a fost transformat în alice în turn.

Întorcându-ne prin pădure, pe panta abruptă a muntelui, în locul unde ne-am lăsat trăsurile, am început curând urcușul unei laturi a muntelui. A fost o priveliște grandioasă și sălbatică. Zeci de mii de acri de pădure, mare parte necăzând sub lovitura toporului, acoperă crestele acestor frumoase dealuri. Avansând printre ele, și urcând treptat spre o înălțime însemnată, grupurile de fagi – la început singurii copaci din pădure – se amestecă în mod echilibrat cu pini și brazi. Rareori mi-a fost dat să văd exemplare mai semețe, fie copaci singulari sau gemeni, decât aici unde se găsesc din belșug. Brazi drepți înălțându-se fără o ramificație spre o înălțime mare sunt într-atât de obișnuiți, încât copacii de o înălțime și o proporție obișnuită sunt cu adevărat excepționali.

Dar, pădurea nu este întrutotul neumblată. În multe locuri găsim urme ale cărbunarului. Baraca sa conică // făcută din bețe și părând unora din buștenii de p. 133
lemn pe care i-a pregătit pentru ardere, se vede din ce în ce mai bine și foarte curând devine evident că o mare afacere are loc acolo. Oamenii trăiesc în pădure, câteodată singuri, vizitând orașul din vale o dată pe săptămână, pe timpul săptămânii. Câteodată sunt însoțiți de soțiile și familiile lor. Toate proviziile vin de jos.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Folosirea frecventă a vreascurile din lemn de fag este pentru a pregăti cărbunele pentru lucrările de fier şi cum înghit o mare cantitate de combustibil, pădurile cu siguranţă se subţiază în timp ce industria fierului avansează rapid. Totuşi semnul de despădurire în district este redus, după cum am spus.

Un drum prin pădurea deasă cu greu s-ar putea dovedi neinteresant. Cel puţin pentru cineva obişnuit cu viaţa de oraş, poate să fie de un farmec deosebit în singurătatea perfectă a vastei păduri; şi atunci când singurele persoane pe care este posibil să le întâlneşti în timpul plimbării de câteva ore sunt cărbunarii aflaţi în lucru, şi singurele semne ale prezenţei umane sunt copacii tăiaţi întâlniţi ocazional şi mormanul negru fumegând aproape de drum, efectul este mai degrabă amplificator. Aceşti cărbunari sunt o categorie ciudată, abătută, singuratecă şi par a nu avea nimic în comun cu oamenii obişnuiţi. Pe întreaga durată a verii trăiesc singuri în pădure, abia văzând vreun om, decât pe acei tovarăşi care sunt implicaţi în aducerea combustibilului tăiat. Foarte rar vizitează oraşul sau rătăcesc mai multe ore departe de locul muncii lor. //

p. 134 Aleg un loc anume unde este apă şi lângă acesta construiesc un mic bordei. Dacă au soţiile cu ei – şi nu mereu se întâmplă – femeia merge o dată pe săptămână după turta de mălai, care este principala lor hrană. În caz contrar, le este adusă în călătoriile de întoarcere ale carelor.

Cum cărările de la drumul principal către locurile unde copacii sunt căzuţi sunt rareori bune şi adesea aproape de netrecut, buşteanul este deseori plasat aproape de drum; dar cum drumul cu greu este folosit pentru altceva decât pentru deplasarea cărbunelui, această apropiere nu adaugă mult la însufleţirea situaţiei.

În general, oamenii acceptă să lucreze la un preţ fix ce priveşte m^3 de cărbune furnizat. Astfel, ei pot câştiga puţin sau mult, în funcţie de plăcerea lor, şi dacă doresc se pot folosi de profit pe timpul iernii. Totuşi, se spune că atunci când începe să ningă şi nu se mai poate munci în munţi, coboară în cel mai apropiat oraş sau sat şi hibernează acolo, trăind după cum poate să o facă şi un animal, bând şi dormind. În acest mod, se termină toate câştigurile anotimpului ce a trecut şi adesea se ajunge la datorie, care rămâne să fie plătită primăvara ce vine. În acest fel, oamenii astfel angajaţi sunt, nu numai în Ungaria, ci şi în alte locuri, o categorie marcată şi priviţi ca un fel de paria de către comunitatea ţărănească obişnuită.

Cantitatea de cărbune produsă în pădurile de lângă <Munţii Poiana> Ruscă trebuie să fie foarte mare întrucât cărbunarii sunt mai aproape unii de alţii decât de obicei şi se aşează pe mai multe mile pătrate ale ţinutului. Şi calitatea este foarte

p. 135 bună, lemnul // fiind întru totul din fag şi, în general, mare şi rotund. Pare un mare păcat să dai asemenea copaci semeţi precum cei pe care i-am văzut drept tribut focului, dar costurile transportului către orice piaţă ar fi mult prea mari pentru a justifica o altă folosire. Nu am auzit de nicio altă ingenioasă modalitate de cioplire pe care o poţi vedea în Tirol. Cu toate acestea, fagul nu prea este potrivit unor astfel de operaţiuni. Este lemnul folosit în principal pentru mobila întâlnită în mod obişnuit în Veneţia sau la <Buda>pesta, dar păduri dintr-acestea sunt peste tot, iar rezerva este într-atât de mare încât o risipă însemnată pare scuzabilă.

După o lungă şi anevoioasă împingere alături de patru cai la trăsura noastră şi un surugiu activ, am ajuns în cele din urmă în vârful dealului sau, mai degrabă, al

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

muntelui. Pe această ridicătură (însumând cel puțin de la trei la patru mii de picioare), fagul a făcut loc bradului și copaci pitorești de acest fel stăteau adunați unul lângă altul pe vârf și pe pantele munților, de ambele laturi. Copacii foarte falnici, înalți și frumos crescuți sunt aici obișnuiți, iar numărul celor amărâți și pitici sau tineri este destul de mic. Deși frumoasă, priveliștea datora mult extinderii fără limite a pădurii. Departe, în jos, pe ambele părți o mică linie șerpuitoare poate fi recunoscută, marcând distanța îngustă făcută prin tăierea copacilor, pentru a pregăti drumul pe care l-am traversat sau suntem pe cale să-l urmăm. Cum drumul de pe ambele părți este în zig-zag, doar mici zone pot fi văzute la o primă vedere și aceste repere neregulate nu micșorează cu nimic caracterul sublim al aspectului vegetației. Fiind primăvară, contrastul culorilor dintre paloarea excesivă, // cu tenta p. 136
delicată a frunzișului fagului și mohorâtul întunecat al brazilor, ieșea în evidență. De asemenea, culoarea scotea în evidență și limitele înălțimii, întrucât bradul nu pătrundea până departe, în jos, pe latura muntelui, deși fagul, în locuri adăpostite, se ridică aproape sau chiar pe vârf. Deși, pe de-a întregul, neîntrerupt de nicio vale importantă, sunt suficiente mici defilee și canioane pentru a oferi diversitate nuanțelor, datorată și efectului celorlalte elemente ale frumuseții sălbatice necultivate ce primează.

Mai departe, în jos, dincolo de zig-zag, spre vale, de cealaltă parte a <Muntelui Poiana> Ruscă, drumul intră încă o dată în umbra deasă și întunecată și întâlnim din nou urmele cărbunarilor. O plimbare de două sau trei ore ne conduce într-o parte oarecum mai deschisă a văii, unde se află mica și moderna colonie și vechiul sat Luncani (pronunțat *Lun-kan*) cu furnalul său de fier și grămada de minereu de fier pregătită pentru topire. Nimic din ceea ce este în oraș nu merită atenția. Întreaga așezare modernă este o colonie realizată pentru a asigura forța de muncă la lucrările dedicate exploatării fierului, iar casele, biserica și școala sunt noi și în stilul obișnuit. Iarăși, aici industria fierului a introdus semne ale civilizației, contrastând în mod ciudat cu înfățișarea naturală a văii și populația îmbătrânită. Puțini unguri sunt angajați, dar administratorul și unul sau doi dintre principalii angajați sunt de această națiе. A existat o frumoasă casă și o bună grădină, dar doamnele din gospodărie s-au plâns și, cu siguranță, nu fără motiv, asupra izolării datorate poziției. Au părăsit // nu de mult un mare oraș și, pe parcursul iernii ce a p. 137
trecut – prima în împrejurimi – li s-a rupt orice modalitate de comunicare pe mai multe luni.

Aproape de Luncani este singurul depozit de minereu de fier aflat la suprafața solului, cerând doar să fie săpat și separat de gunoi. Minereul nu este foarte bun calitativ, dar cantitatea va recupera din aceasta dacă ar fi aproape cărbunele sau dacă mangalul ar fi un combustibil care să se găsească din plin și ar fi suficient de ieftin pentru a permite fierului să fie fabricat cu ajutorul lui fără o altă resursă. Așa cum este, se realizează și se vinde o fontă excelentă, dar comerțul lâncezește. Văile muntoase inaccesibile, destul de îndepărtate de orașe și căi ferate pot, și uneori conțin, resurse minerale bogate, dar până când vor exista mijloace în a le transforma pentru o piață, o asemenea bogăție este adesea o sursă de sărăcie decât ceea ce părea la o primă vedere, o mare binecuvântare națională.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Pământul din apropierea minelor de fier nu este în niciun fel atât de fertil precum pare şi fără îndoială că nu este într-atât de cultivat precum în alte văi, unde este mai puţin minereu de fier. De asemenea, laturile muntelui sunt şi ele mai puţin îmbrăcate în lemn. Este posibil ca acest lucru să aibă drept cauză cantitatea de fier prezentă în sol. O întrebare interesantă se insinuează pentru geolog, referitoare la scopul şi originea acestor mari depozite; şi cineva este obligat să presupună că provin din vreo vână mare şi foarte bogată ce străbate ţinutul, nu departe, la un nivel mai înalt.

p. 138 Valea în care este situat Luncani poate // fi atinsă pornind de la câmpiile Dunării, dar nu există o cale de comunicare eficace sau regulată. Pădurea încetează înainte de a ajunge la sat, iar ţinutul nu este deosebit în ce priveşte peisajul pitoresc. Totuşi, dintr-un motiv sau altul, nu foarte uşor de înţeles, o staţiune balneară, la fel ca cele din Germania, a fost înfiinţată acum câţiva ani, puţin mai jos de colonia aflată în legătură cu exploatările de fier. Nu există izvoare minerale, iar cursul de apă este mic şi sărac. Nu există vreun avantaj vizibil al zonei; probabil că s-au trecut prin dificultăţi majore în obţinerea proviziilor de fiecare zi; şi probabil că adesea pacienţilor li s-a părut imposibil să ajungă la destinaţia lor fără o mare pierdere de timp. Cu toate acestea, aici este mica baracă în care se spune că au stat pentru un timp aceste persoane nefericite, iar părăsirea totală ce a urmat însufleţirii parţiale a văii o face de zece ori mai pustie decât ar fi fost în alte condiţii. //

p. 139

Capitolul IX

Caransebeş – Drumul spre Oravița[79]– Văile cu aur şi filoanele de aur – Cărbunele şi fierul de la Oravița – De la Oravița spre Baziaş[80]– Banat

De la Luncani m-am întors pe drumul pe care am venit, străbătând muntele plin de râpi şi coborând prin pădure spre zăcămintele de fier de la Ruşchiţa şi Rusca Montană, ajungând din nou la valea Bistrei şi la ţinutul deschis spre câmpii, în direcţia Lugojului. Pe acest drum se trece pe lângă mai multe sate pitoreşti, unele fiind foarte ceremonioase. În cele din urmă, ajungem la aşezarea de la Oţelul Roşu[81]. Lucrările de la Oţelul Roşu sunt avantajoase şi aduc un interes local; dar poziţia lor nu este prea bună, distanţa între ele şi combustibil, dar şi fier este prea mare. Există un sat sau o colonie de dimensiuni mari, modernă, construită în imediata vecinătate, iar două biserici, aproape identice sunt în curs de realizare. Aici dar şi în alte locuri, am fost uimit de existenţa a mai mult de o biserică în fiecare sat, dar şi de înfăţişarea modernă a acestora. În general, la graniţa valahă, a doua biserică este una ortodoxă; dar, de asemenea, sunt şi mulţi luterani, toţi

p. 140 toleraţi fără nicio deosebire. // Puţin mai departe de Oţelul Roşu, părăsind drumul principal, ajungem la oraşul Caransebeş.

---

[79] *Oravicza*, oraş, jud. Caraş-Severin.
[80] *Baziasch*, com. Socol, jud. Caraş-Severin.
[81] *Ferdinandsberg*, oraş, jud. Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Te apropii de Caransebeş printr-o alee minunată de plopi, iar drumul din apropierea oraşului este bine păstrat. Este un oraş foarte îngrijit – aproape frumos – cu o cazare bună de felul celor obişnuite, cu paturi curate şi mâncare. Totuşi, pe când intram în oraş după amurg şi curând soseau zorii următoarei zile, s-a întrezărit posibilitatea de a-mi face o părere asupra populaţiei şi gradului de însufleţire pe parcursul zilei. Merită o vizită ca fiind unul dintre cele mai bune oraşe de la frontiera militară, o zonă a Ungariei aflată sub un control mai bun şi îndelungat decât multe altele. Toţi locuitorii bărbaţi sunt aici educaţi ca soldaţi şi sunt obligaţi să răspundă în momentul în care sunt chemaţi să apere graniţa. Întreaga organizare a districtului este militară. Guvernatorul este un ofiţer comandant, iar următorii dintre cei cu drept de decizie şi rang sunt căpitanii companiilor. Fiecare sat îşi are ofiţerul său şi toţi sunt obişnuiţi să muncească împreună. Precizia militară domneşte peste tot. Străzile sunt drepte, bine proporţionate şi curate, chiar şi casele sunt construite conform unui plan şi privind către stradă – o idee rar întâlnită în această parte a lumii. Nu am văzut nicăieri o latură mai bună a organizării militare expusă într-un mod mai plăcut precum în acest district neobişnuit.

Cu toate acestea, nu este nimic în plus de spus despre // ceea s-a descris până p. 141
acum adesea. Cititorul interesat poate să găsească toate informaţiile de care are nevoie în ghidul lui Murray şi în lucrarea excelentă a domnului Paget asupra Ungariei, iar eu nu-mi propun să citez din aceste cărţi, atunci când informaţia lor, care într-o oarecare măsură este depăşită în ceea ce priveşte lucrurile care se alterează în timp, rămâne totuşi valabilă.

Printre clădirile din interiorul şi din afara Caransebeşului, pitorescul şi neobişnuitul pod suspendat de fier de peste Timiş[82] nu este mai puţin demn de luat în seamă. Este un pod făcut cu bun-gust după un criteriu oarecum nou şi, pe bună dreptate, oamenii trebuie să fie mândri de el. A fost construit în vecinătatea exploatărilor de la Ruşchiţa. Aici, Timişul capătă amploare şi iarna poate produce probleme, ca majoritatea afluenţilor Dunării. Bisericile din Caransebeş, care sunt multe, sunt moderne şi obişnuite.

Din Caransebeş, printr-o alee minunată de-a lungul unui drum excelent şi printr-o ţară presărată de case albe şi grădini, pătrundem într-un district în care calea se pierde într-o urmă abia vizibilă în nisip, unde nu se poate vedea o casă şi unde cultivarea este redusă la o activitate lipsită de importanţă, iar câmpurile nu sunt înlocuite de păduri, iar câmpiile de munţi. De fapt, trecem printr-o întindere de nisip în care se găsesc nenumărate roci de minereu de fier, printr-un ţinut care este de necultivat şi prin care, după o ploaie deasă ar fi imposibil să tragi o căruţă. La o distanţă scurtă de Caransebeş, înainte să intră în această întindere, se află Muntele Mic[83], care a fost privit de unii drept locul de surghiun al // poetului roman p. 142
Ovidiu[84]. La poalele Muntelui Mic se află un mic donjon, care este cunoscut în

[82] *Temes*, râu.

[83] *Mika*. Autorul vorbeşte ca despre o localitate, dar fără îndoială este vorba de poalele Muntelui Mic.

[84] Fals, poetul roman Publius Ovidiu Naso (43 î.H. – 17 sau 18 d.H.) nu a ajuns niciodată în Banat. El a fost exilat la Tomis, unde de altfel a şi murit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mod popular drept Turnul lui Ovidiu[85] şi care, poate, este posibil să fie locul în care au luat naştere acele cânturi tânguitoare care i-au fermecat pe toţi urmaşii iubitori ai versului dulce. De aici şi până la Brebu[86] nu este nimic interesant.

Brebu este un orăşel plictisitor sau un sat mai mare plictisitor, în care toate casele sunt separate unele de alte printr-un spaţiu întins; nu este în el o biserică modernă decentă sau o şcoală. În mare parte, populaţia este românească, dar, ca de obicei, hanul este ţinut de un german. Am găsit acest han neobişnuit de murdar, mai ales camerele străinilor, în care am fost poftiţi în timp ce cailor noştri li s-a permis o oră de odihnă şi ceva mâncare. După cum se obişnuieşte în astfel de hanuri ţărăneşti, dormitorul este în acelaşi timp şi o cameră comună şi am găsit deja trei locatari, dintre care unul evreu, de neconfundat în lunga sa haină, pălăria cu boruri joase şi barba lungă. Acest evreu se pare că ocupase camera în timpul nopţii, iar urmele trecerii sale nu au lăsat o plăcută impresie. O ladă din lemn dărăpănată, care ţinea patul era pe jumătate acoperită cu o plapumă din fulgi foarte boţită, cu cearceaful cusut de ea precum se obişnuia. Chiar şi aşternutul (ca să nu mai spun nimic de plapumă) era într-atât de decolorat de murdărie încât lansa serioase îndoieli asupra naturii materialului din care fusese făcut. Într-atât de murdar era locul şi într-atât de neplăcută atmosfera deşi părea că a fost expusă unei înlăturări a fumului prin închiderea ferestrelor pentru câteva ore, încât am fost obligat să renunţ când am întrebat dacă să intru să iau o ceaşcă de cafea preparată
p. 143 pentru // mine. Se întâmpla că tovarăşul meu şi două sau trei persoane doreau să intre, dintre care unul era o femeie decent îmbrăcată, iar ei părând a nu avea nimic de obiectat, mi-am înghiţit în mod filozofic repulsia şi m-am mulţumit să deschid fereastra. Menţionez aceasta ca un model asupra celei mai proaste cazări oferite de cel mai prost han şi nu ca un exemplu a ceea ce se întâmplă de obicei.

De la Brebu la Câlnic[87] este un drum de mai multe ore printr-un ţinut destul de bine cultivat, dar cu puţine sate sau semne ale locuirii. Terenul din apropiere este deluros şi asemănător unui parc, cu dealuri pământii îndepărtate mult mai semeţe pe partea stângă, între vale şi Dunăre, aproape de Orşova, unde acel râu taie Carpaţii printr-o crăpătură de cel puţin două mii adâncime. În această direcţie sunt băile de la Mehadia, care au fost descrise de domnul Paget şi, mult mai recent de ghidul lui Murray. Nu le-am vizitat, dar mi s-a spus că găzduirea s-a îmbunătăţit mult de când s-au scris aceste relatări, mai multe hanuri şi alte case fiind adăugate. Cum este una din distracţiile preferate printre mulţi maghiari şi este vizitată chiar şi de <oameni veniţi de> la Viena, este foarte posibil ca unele din mârşăviile din trecut să fi dispărut în aceste zile ale vapoarelor şi căilor ferate. Acum, Orşova este atât de perfect accesibilă şi poate fi într-adevăr vizitată cu atât de multă plăcere într-o excursie scurtă, iar Mehadia, cu apele sale sulfuroase este atât de aproape de Orşova şi comunicând prin drumuri atât de bune încât va recompensa cu prisosinţă orice îmbunătăţire s-ar aduce. Se înţelege că împrejurimile din Mehadia oferă o
p. 144 mai mare diversitate a marelui şi frumosului peisaj decât // staţiunile balneare din

[85] *Ovid's Tower*. Este vorba de donjonul aflat în apropierea com. Turnu-Ruieni, jud. Caraş-Severin.
[86] *Prebul*, sat, com., jud. Caraş-Severin.
[87] *Kelnek*, localitate care aparţine administrativ de oraşul Reşiţa, jud. Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Europa. Totuşi este extrem de cald vara sau toamna, căci valea este cu grijă închisă şi diversele ape se ridică la o temperatură care variază de la 110° la 150° Fahrenheit. Băile sunt antice şi le erau binecunoscute romanilor, care le-au plasat sub protecţia lui Hercule.

Între Mehadia şi drumul pe care călătoream este un loc de mare interes, care, prin îmbunătăţirea accesului la el, va face vizitarea tuturor împrejurimilor mult mai uşoară. Zăcământul cel mare de fier de la Reşiţa[88] este unul dintre cele mai importante din Ungaria, şi spre care va conduce filiala Oraviţa a căilor ferate sud-austriece. Lucrările care leagă acest loc de Oraviţa şi astfel cu linia principală sunt de ceva timp în desfăşurare şi probabil că vor fi terminate într-un alt an. Mehadia poate fi vizitată ca parte a unui tur pornind de la Viena spre Dunărea de Jos, coborând râul spre Orşova şi întorcându-te prin Mehadia şi calea ferată ori contrar.

Reşiţa este deja o localitate mare, dar fără îndoială că este destinată unui viitor mai important. Este aprovizionată din plin cu minereu provenit din vecinătate, iar combustibilul nu este prea departe. Până acum dezvoltarea sa a fost îngrădită de distanţa faţă de calea ferată sau de râu, dar în ciuda acestui fapt a avansat puternic. Nu este nicio îndoială că, de îndată ce comunicarea va fi deschisă, se va ajunge la aceasta. Lucrările sunt realizate de o companie ale cărei interese sunt identice cu cele ale companiei care a proiectat şi dus la bun sfârşit // linia p. 145
principală de cale ferată de la Viena spre Dunăre, la Baziaş.

Mare parte din această parte a ţării este încorporată în ceea ce se numeşte frontiera militară, un district remarcabil pentru drumurile bune şi oraşele destul de frumoase ca şi pentru organizarea sa militară. Oricât de perfectă ar fi ultima pentru apărare, pot cu siguranţă să-i acord încredere pentru că nu pune niciun obstacol călătorului. Se subînţelege că fiecare bărbat este un soldat şi trebuie să răspundă la apel oricând i se cere. Nu am avut nicio ocazie a vedea vreun corp al acestei miliţii, dar, ca şi instituţie, se vorbeşte numai de bine.

Lângă Câlnic, intrăm în Valea Bârzavei[89], unul din râurile care poartă cel mai mult aur în Ungaria. O pepită foarte mare şi frumoasă, acum aflată la Muzeul din Budapesta, a fost găsită acum câţiva ani în albia acestui curs de apă de către un ţigan. Este o ocupaţie obişnuită a ţiganilor ce are loc în fiecare vară când apa este joasă, să lucreze în nisipurile râului şi se spune că rezultatul este în general mulţumitor. Acest lucru se petrece probabil de cel puţin douăzeci de secole şi nu există niciun semn al secării. Nisipurile provin din cristalul de stâncă şi alte filoane ale munţilor, de unde vin, de asemenea, şi izvoarele care hrănesc râul. Bârzava se scurge în Timiş şi de aici în Dunăre, aprovizionând întotdeauna cu particule aurifere ce scapă căutării întreprinse de ţigani.

Am observat o apariţie curioasă printre copacii din această vecinătate. Mulţi dintre ei nu mai aveau frunziş pornind de la douăzeci de picioare deasupra pământului, iar ramurile şi frunzele păreau să fie înlocuite de un cuib // de p. 146
dimensiuni neobişnuite. La început am bănuit prezenţa unei păsări Roc, după descrierea făcută de poeţii arabi[90], dar în curând am renunţat la idee pentru că ar fi

[88] *Reschitza*, reşedinţa jud. Caraş Severin.
[89] *Valley of the Berzava.*
[90] *Roc*. Pasăre de pradă întâlnită în mitologia arabă, similară păsării Phoenix.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

prea orientală. Apoi mi-am închipuit că trebuie să fiu pe urmele domnului du Chaillu[91] şi am fost tentat să mă uit după exemplare de gorilă sau după exemplarul cel mai neobişnuit ale unei maimuţe ce-şi realizează cuibul, având un nume de nepronunţat[92], tovarăşul apropiat al gorilei, descris şi desenat în călătoriile contemporanului nostru Bruce[93]. Oricare ar fi fost autoritatea domnului de Chaillu asupra imaginii, cred că nimic altceva decât maimuţa mai lipsea pentru a completa asemănarea obiectului din desen cu cea pe care am recunoscut-o în copacii din această parte a Ungariei. Dar, maimuţa nu a fost de găsit, iar cuiburile s-au dovedit apoi a fi căpiţe de fân de mărimi mai mici ridicate pe platforme la aproape opt picioare deasupra pământului, copacii aleşi fiind destul de largi pentru a suporta platforma şi a adăposti fânul. Pentru a face loc fânului toate ramurile copacului sunt înlăturate şi se poartă de grijă ca să nu fie o prea mare creştere care să intervină în realizarea căpiţei de o înălţime acceptabilă. Un mare acoperiş realizat sub forma unei umbrele deasupra căpiţei, nu numai acoperind-o, dar proiectând cu mult dincolo de extremitatea exterioară, ajută în acest fel adăpostul pentru a deveni mai complet şi înfăţişarea mai aparte. Căpiţele sunt avantajoase din mai multe puncte de vedere. Iarna, vitele, când iarba este puţină, se adună sub ele pentru a se hrăni şi nu este nevoie de gard pentru a ţine animalele până când ziua potrivită
p. 147 vine. Pe vreme proastă, în timpul furtunilor aproape tropicale care // sunt obişnuite în această parte a Europei, umbrelele permit un adăpost excelent atât pentru om cât şi pentru animale. Nimic nu poate să pătrundă dincolo de ele şi sunt suficient de largi pentru a oferi un spaţiu bun de refugiu. Deşi am observat aceste construcţii neobişnuite la şi printre copacii din apropierea Oraviţei, ceva asemănător – o căpiţă ridicată pe o platformă în mijlocul unei câmpii, permiţând animalelor să pască sub aceasta şi să se hrănească pe loc iarna şi să se adăpostească vara – nu este neobişnuit în Ungaria. Primăvara, după ce fânul este mâncat, nimic nu mai este de văzut decât platforma şi, la o distanţă, marea umbrelă-acoperiş din paie.

În această parte a ţării, mare parte din drum este foarte prost, fiind chinuit şi devastat de valurile puternice de ploaie care, evident, însoţesc marile furtuni. Atunci, cursurile de apă se umflă foarte mult, îşi depăşesc malurile, lângă care în general este construit drumul şi, în multe locuri, se formează şanţuri adânci şi periculoase. Podurile sunt deseori luate de ape. Laturile dealurilor expun în brazde mari, adânci şi roşii, care nu permit nicio cultivare, puterea distructivă a ploii. Era neobişnuit să vezi într-un loc o sută de oameni reparând poduri distruse recent şi, în apropiere, ostenindu-se peste câmpurile arate, doisprezece sau douăzeci de boi cărând o piesă de fier foarte mare de la lucrările din Reşiţa la calea ferată în timp ce multe din părţile drumului erau într-un asemenea hal încât părea imposibil pentru orice număr de vite să care greutăţile mari ce treceau pe acolo întâmplător. Deşi era
p. 148 multă // mişcare pe acest drum, cu siguranţă trebuie îmbunătăţit.

---

[91] Paul Belloni du Chaillu (1831–1903), explorator şi antropolog franco-american, cunoscut pentru descoperirea şi prezentarea gorilelor dar şi a populaţiei de pigmei din Africa.

[92] În cazul de faţă, este vorba de urangutani.

[93] James Bruce (1730–1794), călător şi scriitor scoţian în Africa de Nord şi Etiopia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Lupac[94], următoarea stație, este o mică așezare bulgărească[95], între Câlnic și Goruia[96]. Casele sunt un pic mai bune decât niște bordeie din lut, iar din acest punct de vedere, contrastează chiar cu cele mai sărace sate ungurești. Dar, în cazul în care casele sunt construite din lut și gardurile ce le închid sunt adesea dărâmate și întotdeauna într-o stare de putrezire și decădere astfel încât cineva poate să facă o gaură cu bastonul și este întotdeauna o *operă de lux*[97] sub forma unei porți de piatră, în general, sub forma unui arc în partea de sus și destul de des adăpostită sub un mic acoperiș realizat pentru propria conservare. Într-adevăr, nu este ușor pentru un străin să descopere ce este de conservat, pentru că ușa nu corespunde cu cadrul acesteia și dacă acest lucru se întâmplă, este lăsată în general deschisă; dar, este clar că divinitatea casei la țăranul bulgar și-a găsit sălașul în această parte a clădirii și i se aduce cinstirea după cuviință. Această trăsătură caracteristică se putea observa la fiecare casă a satului și chiar și în legătură cu cimitirul. Este posibil ca nimeni să nu intre de bunăvoie în patul dens de noroi aflat între cadrul porții și casă, și poate și mai puțini dintre străinii prudenți să riște să intre în casă, doar dacă este cu adevărat nevoie; astfel încât, țăranul, după toate acestea, s-ar putea să acționeze înțelept în prezentarea celei mai frumoase trăsături arhitecturale, acolo unde se poate vedea și admira mai repede.

Îmbrăcămintea oamenilor din acest sat bulgăresc // este destul de diferită de p. 149
cea văzută în satele învecinate ale românilor sau alți vecini. În plus, față de capetele din care este făcută broboada despre care am menționat, femeile sunt îmbrăcate cu fuste scurte, făcute dintr-un material dens în locul unei cămăși de pânză și bărbații sunt mai gros îmbrăcați decât țăranii români și oarecum într-un mod diferit. Nu am aflat istoricul așezării. Oamenii par să se țină destul de departe de vecinii lor în toate privințele.

Între această parte a țării și Reșița este un ținut remarcabil, cu peșteri. Dealurile cuprind calcar, în mare parte stricat și străpuns de multe găuri naturale, precum se vede la intrarea în Valea Jiului, deja descrisă. Se spune că un tunel de o mare lungime se deschide de pe dealuri, dintr-această parte în inima singurei văi închise, și având forma unui cazan.

Goruia este un sat pe malurile unui mic șuvoi dintr-un ținut pitoresc. Oferă o găzduire săracă și nici un tip de aprovizionare. Este la aproape patru ore distanță de Oravița, dar cu cai odihniți și pe zi, este posibil ca distanța să fie parcursă în mai puțin timp. Cu toate acestea, în timpul vizitei mele, nici un cal odihnit nu puteau fi găsit acolo sau în alte locuri și am fost obligat să merg mai repede, deși călătoream deja de douăsprezece ore cu aceeași pereche <de cai>. Am ajuns la Oravița în jurul orei zece noaptea, după ce pornisem de la Caransebeș înainte de <ora> cinci dimineața și am călătorit întreaga distanță (vreo 70 de mile) cu // aceiași cai, p. 150
odihnindu-mă doar de trei ori. Era uimitor să vezi cu cât de multă energie continuau bietele animale să înainteze, chiar și până la ultimul și nu aveam nici un motiv să presupun că erau cei mai răi pentru călătoria lor.

---

[94] *Lupak*, sat, com., jud. Caraș Severin.
[95] Fals, majoritatea locuitorilor sunt croați.
[96] *Goruja*, sat, com., jud. Caraș Severin.
[97] *Ouvrage de luxe*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Acum, Oravița este un loc important. Momentan, este punctul terminus al unei ramuri a liniei principale de cale ferate ce pornește de la Viena spre Dunăre, urmând să se extindă către Reșița. Este în imediata apropiere a unui important zăcământ de cărbune. Sunt mine de cupru și aur aproape de ea. Șisturile argiloase negre ale măsurilor de cărbune sunt distilate aici pentru diferite uleiuri și parafine și sunt multe alte industrii și manufacturi ce se desfășoară în vecinătatea lor. Sunt multe hanuri, două dintre ele mari, și având camere de biliard și de băut cafea. Sunt destul de aglomerate noaptea, dar părăsite ziua. De asemenea, sunt destule clădiri publice frumoase și o mică grădină publică. Orașul cuprinde o singură stradă lungă, având cu siguranță mai mult de două mile de la un capăt la altul, dar sunt și câteva străzi lăturalnice sau case dincolo de strada principală și nu este nimic mai mult de remarcat în cadrul orașului. Mare parte din el este destul de nouă și are întreaga aparență a unei mari bunăstări, care cu greu trebuie să mire când te gândești la marea rapiditate a dezvoltării sale. Domnul Paget abia de face o trimitere la existența sa și este menționat doar întâmplător în ghidul Murray, iar eu nu am găsit vreo altă mărturie în relatările contemporane, deși fiind centru al industriei miniere are un trecut îndepărtat în această parte a Ungariei. //

p. 151 De departe, cea mai importantă industrie din vecinătatea Oraviței este cea realizată din existența și dezvoltarea zăcămintelor de cărbune și de fier din apropiere. Acestea se află la o destul de mică distanță și sunt ușor de atins după un urcuș lung și obositor printr-o vale dens împădurită, după un drum păstrat într-adevăr într-o stare acceptabilă, dar prea mult folosit prin neîncetata circulație a carelor cu cărbune pentru a fi excelent. Din vârf, te poți uita în jos spre un fel de vale ridicată, înnegrită deja de fum, dar strălucitoare prin urmele unei industrii active în fiecare parte a sa. Valea este mică, măsurând doar trei sau patru mile în lungimea sa extremă, și de la câteva sute de yarzi la mai puțin de o milă de-a lungul său. Totuși, nu este asemenea multor zăcăminte de cărbune, prin natura unei albii sau a unui bazin. Mai degrabă, este ca o șa, straturile pornind în mod simetric în ambele laturi dintr-o linie principală. Se înclină treptat și curând ajung sub suprafață, dar în total par destul de obișnuite. Sunt straturi de cărbune, siderit și din *piatră neagră de ardezie sau șisturi bituminoase, ultimul aducând uleiuri valoroase* prin distilare lentă. Față de cărbune, sideritele sunt mult mai des întâlnite raportat la întreaga masă de zăcământ, iar calitatea este foarte bună. Argila șistoasă se găsește din plin, dar nu este bogată în uleiuri.

Punctul central al ținutului este satul Steierdorf[98], care este o colonie recentă din case mici, din care mare parte sunt albe și presărate pe un spațiu larg. Este un
p. 152 punct vizibil și toți principalii locuitori se găsesc acolo. Dincolo, // de cealaltă parte, este pădurea, iar pe dreapta și stânga se extind mai multe lucrări, care, dintr-o privire, se observă că sunt foarte mari. În mai multe locuri, coșuri înalte de fum, clădiri mari, pătrate și masive, acoperind instalațiile mecanice și motoarele de deasupra puțurilor de mină, mari găuri negre de cărbune într-un loc, de minereu de fier într-altul și de șisturi în al treilea, toate demonstrând rapiditatea și amploarea operațiilor.

[98] *Steuerdorf*, localitate în componența orașului Anina, jud. Caraș Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Fierul este scos prin mişcări de perforare orizontale sau tuneluri în interiorul dealurilor şi unul dintre acestea este acum în curs de construcţie, care va merge pe jumătate prin vale. Cărbunele este scos prin puţuri verticale. Sideritul este din cel des întâlnit în unele părţi ale Scoţiei şi cunoscut drept sferosiderit. Nu sunt mai mult de opt filoane principale, toate printre argila şistoasă, suprapunându-se peste cărbune şi unele de o grosime de un picior. Se lucrează uşor.

Cărbunele de la Steierdorf a fost recunoscut pentru prima oară în 1793. Se pare că s-a experimentat pe el de-a lungul timpului şi se ştia că deţine calităţi diferite şi superioare celor ale lignitului de pe văile Dunării sau Tisei. Domnul Paget, scriind în 1837, vorbeşte despre el ca despre „cărbunele folosit acum pentru navele cu aburi, pe care englezii îl consideră a nu fi cu nimic mai prejos decât cel mai bun din Newcastle"[99]. Dar, la faţa locului, am fost informat că primele lucrări miniere importante nu au fost făcute mai înainte de 1845. De atunci, datorită paşilor mari făcuţi în industria prelucrătoare şi de locomoţie, lucrările au avansat // p. 153
cu o uimitoare rapiditate. Cărbunele este folosit pe căile ferate dintre Baziaş şi Pesta (o distanţă de 300 mile, incluzând linia Oraviţa), în realizarea fontei la faţa locului şi diverse alte industrii de la Oraviţa. Este folosit în fabricarea gazului la Timişoara şi alte oraşe de pe calea ferată tocmai până la Pesta. De asemenea, este dus până la Reşiţa pentru pudlaj[100] şi este vândut cu precădere pentru uzul gospodăresc în fiecare oraş şi sat în care poate fi dus în mod convenabil. Consumul este acum de 75 000 tone pe an, dar în ultimul an sau doi nu a crescut. Totuşi, de îndată ce calea ferată spre Reşiţa, trecând prin bazinul carbonifer, este terminată o mare schimbare va avea fără îndoială loc pentru că lunga deplasare în care, acum necesară, dăunează serios în multe feluri folosirii cărbunelui.

Cu siguranţă, calitatea cărbunelui de la Oraviţa nu se ridică la nivelul descrierii făcute de inginerul englez citat de domnului Paget, dar este destul de bun atunci când este folosit adecvat pentru a răspunde tuturor scopurilor obişnuite combustibilului mineral. Din păcate, se aseamănă într-o privinţă deloc de dorit. Degajă o mare cantitate de gaz în mină, care, amestecându-se cu aerul, devine cât se poate de explozibil. Mai multe explozii au avut deja loc şi, pe măsură ce lucrările avansează, pericolul pare să crească.

Mai departe, furnalele, aflate la capătul micii văi, departe de minereuri dar aproape de cărbune, se găsesc pe un spaţiu întins şi par să funcţioneze // destul de p. 154
mult. Sunt mult mai moderne şi mai bine dotate decât se obişnuieşte în ţinut. Marea parte a fontei făcute aici este folosită la Reşiţa, întrucât instalaţiile sunt legate şi au interese reciproce. Reşiţa pare situată în mod convenabil pentru scopuri industriale şi, bineînţeles, va fi şi mai bine atunci când calea ferată va fi terminată. Cu siguranţă, este uimitor că în absenţa altor drumuri decât cele de acum, lucrările au putut să avanseze într-atât şi s-au dezvoltat atât de repede precum s-a întâmplat.

După cum deja am observat, Oraviţa a fost de mult timp sărbătorită drept un important centru minier în această parte a Ungariei. Pentru un timp îndelungat minele sale erau lucrate de turci [...]

---

[99] „Ungaria şi Transilvania a lui Paget, vol. II, p. 153". (*n.a.*)

[100] Procedeu prin care sunt îndepărtate impurităţile din oţel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Minele de aur de la Oravița sunt exploatate aproape de oraș și, deși nu de
p. 155 primă importanță, sunt foarte interesante și aduc un profit moderat. // Spre deosebire de alte mine de acest tip, aurul se găsește aici într-o gresie specială dintr-un ansamblu de mici filoane de oxid de fier micaceu. Nu am putut să observ minele personal și am fost nevoit să mă mulțumesc a mă uita la planurile de lucru și la exemplare și să ascult o descriere a lor de la administrator. De abia de curând aceste mine au fost exploatate în mod repetat.

Pe lângă bazinul carbonifer de la Steierdorf, care nu este foarte mare, două sau trei altele mult mai mici depozite sunt cunoscute în vecinătate. Unul dintre ele este aproape de Reșița, iar cărbunele obținut de acolo, despre care se spune că este de bună calitate, este folosit pe scară largă aici. Este un fapt deja menționat că cărbunele în aceste părți ale Europei este rareori de aceeași vârstă geologică ca acela întâlnit în Europa Occidentală. De obicei, este mult mai nou și inferior, dar totuși calitatea este suficient de bună pentru a da posibilitatea să fie utilizat cu folos.

În ziua pe care am ales-o să examinez minele de la Steierdorf fusese o vizită a unui număr de persoane oficiale pentru a investiga starea populației miniere și i-am găsit pe toți oficialii din industria minieră îmbrăcați de gală după întâlnirea cu membrii comisiei guvernamentale. Se întremau după dimineața lor de muncă la ceremonia de primire, într-o grădină aparținând hanului principal, unde se putea obține bere. I-am găsit prea puțin dispuși a se lăsa deranjați și nici nu am putut (deși am ajuns la locul lucrărilor la ora unsprezece) să obțin vreun ajutor până după
p. 156 cină. Când acesta a fost trimis, mi s-a cerut să // iau cafea cu directorul principal și să examinez hărțile și planurile, ceea ce a durat destul de mult. După aceea, am mers să ne uităm la minele de fier, iar apoi la minele de cărbune. Totul stagna în onoarea inspecției, iar ziua părea dedicată sacourilor negre, berii și tutunului. Întorcându-mă seara la Oravița, am aflat că a fost ordonată o iluminație pentru a încheia vizita memorabilă, dar cum aceasta s-a dovedit că este încredințată strict unei necesități oficiale, a fost o șansă bună pentru a face impresie asupra nevoii de popularitate a guvernului decât asupra resurselor orașului. Nu a fost lipsit de interes să observi că respectul și considerația cu care fiecare străin este tratat, era plătit, fără crâcnire, domnilor care-și făceau datoria cu această ocazie și cu toate acestea nimeni nu putea să nu remarce că prezența lor era neplăcută, iar misiunea lor nepopulară. Nu am auzit nici un motiv pentru acest sentiment, decât că întreaga chestiune era o noutate și că instituția care realiza investigația avea o oarecare legătură cu schimbările recente. Din partea publicului larg, singurul semn al iluminației părea să se reducă la una sau cel mult două de lumânări de seu înfipte la fereastra mai multor case. Era chiar suficient pentru a face rezultatul ridicol.

Toate acțiunile miniere și de prelucrare de la Oravița sunt sub supravegherea generală a celui mai ager la minte și popular șef și par să avanseze rapid și într-un
p. 157 mod mulțumitor. Multe // dintre acestea sunt duse la bun-sfârșit, mai mult sau mai puțin complet, de membri ai companiei de căi ferate, ale cărei interese sunt în principal franceze.

De la Oravița spre Dunăre, la Baziaș este o scurtă excursie pe calea ferată. Distanța este de aproape douăzeci și cinci de mile până la Jasenova[101], unde se face

[101] *Jassenova*, localitate în Serbia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

joncțiunea cu linia principală, iar apoi de aici aproape cincisprezece mile mai departe, până la Baziaș. Nu este nimic de remarcat referitor la această parte a călătoriei. Și, într-adevăr, în general, calea ferată de stat austriacă din sud-estul Europei, care trebuie că nu a fost foarte costisitoare în realizarea sa, este doar ea dorită, chiar și în acele puncte în care se acordă interes căilor ferate. Nu se văd lucrări importante, câteva orașe sau chiar sate în apropierea liniei și nimic special în ceea ce privește progresul ținutului. Haltele sunt în marea lor majoritate mici și neimportante și adesea sunt situate în locuri izolate, în mod aparent departe de orașele pe care le deservesc.

Dar, ținutul prin care trece calea ferată de aici este o parte a marii câmpii dunărene și își are partea sa din acea bogăție vegetală unică ce este caracteristică întregului district. Trecând abia recent în posesia Puterilor Creștine are mai mult din grosolănia și starea sălbatică specifică provinciilor turcești decât celelalte districte ungurești, iar caracterul neted și mlăștinos, atunci când nu este cultivat, se răzbună la un moment dat și devine periculos de traversat. Asemenea părților de lângă Dunăre apropiate Mării Negre, sau celor din Campagna[102] aproape de Roma sau asemenea altor ținuturi mari neasanate, netede și neîngrijite a // fost evitat ca p. 158
fiind otrăvitor pentru că era îndeobște cunoscut pentru febra sa mortală. Totuși, aceleași pământuri, care, când erau neglijate erau într-atât de otrăvitoare, dădeau, atunci când erau cultivate, cele mai minunate recolte de porumb.

Solul, un pământ gras negru și roditor, neatins decât târziu de plug, abia de are nevoie de altceva decât de însămânțare și cu greu există vreo cultură ce crește în Europa care să nu fi fost încercată cu succes în Banat. Grâu, porumb, orz, sorg, secară, ovăz, orez, in, cânepă, rapiță și tutun, toate au fost cultivate și fiecare a adus, la rândul său, un succes dintre cele mai extraordinare. Într-atât de bogat și durabil este pământul, încât îngrășământul nu este niciodată folosit și aceleași soiuri cresc an de an pe același teren. Teritoriul care are puterea de a crește aceste culturi a fost vândut spre sfârșitul ultimului secol la prețuri foarte moderate, iar germanii, grecii, turcii, sârbii, românii și, se spune, mulți aventurieri francezi și italieni, au profitat de această șansă. Acum este asanat, cultivat și sănătos; febra și malaria sunt aproape necunoscute; și tot ceea ce mai era de dorit pentru a-i îmbunătăți valoarea era calea ferată, care deja îl traversează, precum și cărbunele ieftin și fierul gata să o aprovizioneze într-un timp foarte scurt.

Nu trebuie să rămânem cu impresia că întregul Banat este situat între marile câmpii ale Dunării și afluenților săi, sau câmpiile, cu marea bogăție a solului lor sunt rodnice doar în acest ținut. Dimpotrivă, întreaga parte centrală a Ungariei traversată de Tisa și numeroșii săi afluenți este caracterizată prin același tip de sol, în timp ce urmele // cele mai puțin fertile din sud-est se află tot în Banat. Numele, p. 159
venit dintr-o fostă împărțire a țării[103], doar recent folosit, include o parte a

[102] Autorul se referă la localitatea Campagna Romana, din imediata apropiere a Romei, regiunea Lazio.

[103] „«Ban» este un titlu local, care corespunde celui de Dux al romanilor sau Ducelui de la noi. Banatul este pur și simplu Ducatul. Întregul teritoriu ungar aflat la vest de Carpați este uneori numit Banatul sau Ducatul Timișoarei, dar termenul are, de obicei, o utilizare limitată la partea ținutului descrisă mai sus". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

câmpiilor sud-estice şi poate cea mai bogată şi bună parte. De asemenea, include şi o parte a ţinutului muntos. Per total, agricultura întregului ţinut se îmbunătăţeşte cu rapiditate şi sunt introduse echipamente agricole aşa cum, fără îndoială, instituţia domnilor Shuttleworth[104] din Budapesta poate să depună mărturie. //

p. 160

Capitolul X

Urcând pe Dunăre – Vapoarele şi cazarea oferită de ele

De la Baziaş[105] spre Belgrad şi Semlin[106] – De la Semlin la Mohács[107]

Dintre toate râurile Europei, Dunărea este cel care impresionează cel mai mult, este cel mai important, cel mai interesant şi cel mai pitoresc. Primeşte cel mai mare număr de afluenţi, mare parte dintre ei fiind puţin mai mici decât râurile de primă categorie. Trece prin câmpiile cele mai întinse şi printre crestele cele mai abrupte; în unele părţi, are cele mai mari adâncimi, iar în altele cele mai supărătoare bancuri şi stânci, dar şi cel mai demn de remarcat defileu natural dintre toate; este alimentat de şuvoaie ce pornesc din două dintre cele mai semeţe lanţuri muntoase din Europa. Urcând mai bine de o mie de mile din punctul gurii de vărsare în Marea Neagră, drenează mai bine de o jumătate de milion de mile pătrate din ţinut, depăşind cu mult, pe lungimea cursului, numărul şi importanţa afluenţilor săi, dar şi zona pe care o drenează pe cea a oricăror râuri din Europa şi chiar surclasând în toate aceste privinţe marele fluviu asiatic, Gangele. Cu izvorul său aflat la mai puţin de 3 000 picioare deasupra mării, şi o lungime a cursului peste dublul pe care îl avea cel al Rinului, totuşi revarsă peste câmpii o cantitate de apă cu mult mai greu de stăpânit
p. 161 decât cea a // Rinului, ale cărei izvoare se află la o altitudine de aproape trei ori mai mare şi ale cărei ape au o mult mai scurtă distanţă de străbătut.

Îmbinând atât de multe puncte de interes geografic, Dunărea nu este mai puţin demnă de interes în ce priveşte suvenirurile sale istorice, fie că vorbim de istoria antică de dinainte ca romanii să poată pătrunde la nord de Alpi sau perioada târzie a ocupaţiei romane sau perioada medievală, când Semiluna şi Crucea se luptau pentru victorie în teritoriile de pe malurile sale. [...]

p. 162 Dar sunt motive bune pentru toate. Până foarte recent, o excursie în josul Dunării implica o neplăcere şi un disconfort foarte mare, iar o reîntoarcere, urcând pe cursul apei era şi mai de nedorit. Pentru a călători pe uscat în apropierea râului era lucrul cel mai dezagreabil, neinteresant, obositor şi scump cu putinţă. Exista

---

[104] Este vorba despre compania Clayton & Shuttleworth, înfiinţată în oraşul Lincoln, Linconshire, Marea Britanie în 1842 ca o afacere de familie, specializată în producerea de motoare şi în special în cele de tip agricol (pentru treierătoare, tractoare etc.). Filiale ale firmei au fost deschise în centrul şi estul Europei la Budapesta, Viena, Cracovia, Praga şi Lvov aducând o creştere în profitul companiei.

[105] *Baziasch*, sat, com. Socol, jud. Caraş Severin.

[106] Azi Zemun, oraş Serbia.

[107] Oraş în Ungaria, situat pe malul Dunării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ispita de a putea vedea țara, și din când în când, un călător care a depășit dificultățile și a gustat din răsplată se întorcea, dar se vorbea într-atât de obstacole încât mulți nu urmau acest drum.

În ultimii ani, situația a fost oarecum diferită și, în Anglia, în lumea celor care călătoresc au ajuns, din când în când, relatări despre îmbunătățirea stării navigației la Dunărea de Jos, dar ghidul autorizat al turistului nu a anunțat încă faptul că a merge pe Dunăre a devenit o sarcină ce se poate face cu aceeași ușurință și siguranță pe care o cere un *pater familia* tipic. Și pentru ca <turistul> să poată să economisească puțin timp, el trebuie să știe exact care-i va fi ziua de întoarcere înainte să dea startul excursiei de toamnă.

Și mai este încă un motiv pentru care Dunării nu i s-a făcut încă dreptate, chiar și de către aceia care au făcut călătoria și s-au întors acasă în siguranță. Dintre toate râurile accesibile călătorilor dinspre vest, singură Dunărea se îndreaptă spre est. Deci, este o tentație de a coborî mai degrabă decât de a urca pe cursul său; și această tendință a crescut foarte mult datorită sfatului unitar venit din partea tuturor celor care au scris asupra sa. Toți au sfătuit să se coboare pe Dunăre până la p. 163
punctul // cel mai atractiv și să se întoarcă pe uscat. Dacă vizitatorul dorește să înțeleagă și să se bucure de frumusețile Dunării, risc să afirm în fața acestor autorități că în ziua de azi este mai înțelept să se îndrepte spre cel mai îndepărtat punct posibil și apoi să se ia vaporul. El totuși va avea de coborât puțin pe apă pentru a ajunge la cea mai frumoasă parte a priveliștii, pentru că asta este mai bine decât să faci o călătorie lungă printr-o țară abia vizitată și pe drumuri proaste, dar în câțiva ani această stare de lucruri se va îmbunătăți și câmpiile din apropierea Mării Negre vor fi accesibile pe calea ferată. În orice caz, este de sfătuit pentru toți aceia care vor să se bucure de Dunăre să călătorească pe cât de departe este posibil, profitând de calea ferată și apoi, dacă timpul permite, să facă o nouă trecere cu ajutorul primului vapor care se apropie înainte să urci să vezi fluviul. Curând se va descoperi că Dunărea este un fluviu ce merită văzut.

Adevărul este că vapoarele Dunării de Jos sunt acum cele mai mari, cele mai bine mobilate, cele mai confortabile și, din toate punctele de vedere, cele mai bine adaptate turiștilor de pe toate vasele fluviale din Europa. Sunt extrem de spațioase și foarte puternice, foarte bine echipate, curate, cu o bucătărie excelentă și o servire bună și, cu siguranță, se servesc pe vas vinuri foarte bune și o cafea excelentă. Sunt construite oarecum precum marile vapoare pentru râurile și lacurile americane. Un salon ce dă pe punte, lăsând doar o galerie acoperită între el și parapet, este frumos mobilat // și este folosit pentru servirea meselor și lenevie. Întregul acoperiș al p. 164
acestui salon de pe punte și o parte însemnată de dincolo de el, este acoperit cu o marchiză și permite o încântătoare plimbare, oferind și scaune. Aceasta este facilitatea obișnuită oferită de companie. Mai multe cabine mici, cu locuri bune de dormit, sunt oferite, dar pentru acestea se cere o plată suplimentară, iar locul de dormit pentru domni este sub salon, unde sunt puse la dispoziție cușete mari și confortabile și unde, de asemenea, sunt numeroase canapele de întindere mai mică. Salonul doamnelor nu l-am văzut.

Cu excepția momentelor marilor sărbători de la Pesta sau în alte ocazii referitoare la o plăcere neobișnuită, care sunt binecunoscute și ar trebui evitate, nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

este aglomerație pe aceste nave, deși sunt bine aprovizionate cu pasageri la fiecare oprire. Costurile sunt mici, iar tariful pentru mâncare și vin este moderat. Este un meniu bun la ora unu, dar nimeni nu a apărut să ni se alăture și, într-adevăr o mare parte din pasageri mâncau *à-la-carte* precum este obiceiul răspândit în general prin provinciile austriece. Chelnerii sunt cu toții germani.

Asupra unui singur punct aș vrea să atrag atenția în mod direct, pentru a arăta confortul personal de care ai parte la bordul navelor de pe Dunăre. În salonul de dormit este o masă cu bazine și apă pentru spălat, dar procesul ulterior de uscare este lăsat pe seama călătorului. Pentru că nu am luat un prosop cu mine și nu am știut dinainte obiceiul, am fost puțin surprins ca după ce m-am spălat pe mâini și
p. 165 am cerut // această facilitate să mi se spună de către chelner, pe care l-am chemat să mă ajute, că un astfel de lucru nu era permis[108]. Un șervețel, scos pe furiș de pe masă era singura posibilitate.

În general, vapoarele nu-și continuă călătoria pe parcursul nopții, cu excepția părții dintre Pesta și Viena. Cauza acestui lucru este aceea că pur și simplu că pasagerii nu se urcă la stațiile intermediare, însă rezultatul este suficient de plăcut. De obicei, vasul stă la o stație cât de cât importantă și pornește înainte de revărsatul zorilor. Dacă dorește, călătorul poate să meargă la țărm și să-și continue călătoria cu următorul vas.

Într-atât de mari sunt distanțele pe Dunăre și atât de vastă este proporția în tot ceea ce privește acest fluviu, încât călătoria cu vasul devine o obișnuință înainte de a se ajunge la capătul unei scurte excursii. Nu este nici un pic din agitația și exaltarea trăite pe Rin, unde întregul interes pentru râu se reduce la sute de mile de stânci pitorești și castele în ruină, succedându-se într-atât de repede încât nici unul nu poate fi văzut cum trebuie. Într-adevăr, Dunărea are suta sa de mile de mare peisaj montan, în care intri prin porți naturale de două mii de picioare înălțime, dar aceasta este doar o parte, și una mică, a frumuseților sale. Sunt sate românești și
p. 166 sârbești // și orașe turcești; Belgrad și Semlin iau locul <orașelor> Ehrenbreitstein[109] și Koblenz[110]; și urmele munților ajung până la Pesta, și între Pesta și Esztergom[111] nu sunt inferioare celor numite Siebengebirge[112]. Totuși, între acestea sunt o sută alte puncte de interes. Sunt păduri sălbatice, semețe, care se văd câteodată de la distanță, câteodată apropiindu-se de firul apei; insule mari, bine împădurite, un ținut minunat unduit și munți albaștri îndepărtați; și toate sunt pe o întindere mare, proporționat cu lățimea râului, volumul de apă și mărimea țării.

Tot ceea ce s-a spus mai sus rămâne valabil și pentru Dunărea de Jos, între Viena și delta fluviului, unde este o scurtă cale ferată spre țărmurile Mării Negre.

---

[108] „Expresia exactă era caracteristică. L-am rugat pe om să fie suficient de drăguț încât să-mi dea un prosop. El mi-a răspuns pur și simplu «Asta nu se poate». Era clar că se credea nesocotit, dacă nu jignit, pentru că a fost deranjat, probabil de la fumat, de o asemenea cerere lipsită de logică". (*n.a.*)

[109] Este vorba de fortăreața Ehrenbreitstein, aflată pe țărmul de est al Rinului, în partea opusă orașului Koblenz, Germania.

[110] *Coblenz*, oraș, Germania.

[111] *Gran*, oraș, Ungaria, aflat pe malul drept al Dunării și în apropierea Budapestei, la frontiera cu Slovacia.

[112] Munți de origine vulcanică de pe valea Rinului ce aparțin grupei Mittelgebirge, la sud de Bonn.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Această mare distanță este parcursă mergând împotriva fluviului în patru zile și jumătate de la Galați[113] la Pesta, și în aproape încă douăzeci de ore spre Viena, întregul preț, pornind de la Galați fiind câteodată mai puțin de cinci lire. De asemenea, un vapor urcă Dunărea zilnic de la Viena spre Linz[114], dar serviciul este urmat după un alt principiu, iar navele sunt, din necesitate, mult mai mici[115].

Presupunând că voiajorul simte un interes pentru // Dunăre și chiar dorește să p. 167
cunoască în ce constau toate frumusețile ei, trebuie atunci să-l sfătuiesc să pornească pe tren de la Viena la Baziaș și de acolo să coboare la Vidin[116], cel mai mare oraș turcesc al fluviului. [...] Din acest punct și până departe, precum Orșova și la oprirea de la Drencova[117], Dunărea curge printr-un defileu îngust al Carpaților. Acești munți sunt despărțiți aici de o fisură de mai multe mii picioare, poate unul dintre cele mai deosebite fenomene naturale care pot fi văzute și studiate în Europa. Urcarea șuvoaielor de apă și trecerea acestei părți a fluviului poate fi acum atinsă fără dificultate, dar cu câțiva ani în urmă coborârea chiar și în nave mici era considerată o mare ispravă, iar metoda obișnuită de a trece de la Orșova spre Drencova se realiza printr-un drum construit recent cu mare cheltuială.

În partea cea mai îngustă, stâncile Dunării ating în partea superioară 2 000 picioare deasupra nivelului fluviului, iar despre apă se spune că are o adâncime foarte mare. Lățimea cursului de apă este de doar 116 yarzi. Urme, sau mai degrabă indicii ale unui singur drum suspendat construit de romani se mai pot vedea de-a lungul unei stânci și arată cu câtă grijă și-au făcut oamenii provizii pentru orice eventualitate. Dincolo de Drencova este Baziaș, actualul punct terminus al căii ferate austriece din sud-est și deși nu este nici un sat și cu greu un spațiu pentru două // case, înfățișarea hotelului este foarte mulțumitoare. De asemenea, la stația p. 168
de cale ferată este un restaurant excelent, astfel încât călătorii care vin cu trenul pentru a se îmbarca în acest punct să fie bine îngrijiți pe perioada cât sunt reținuți înainte de sosirea vaporului.

Am fost dus la bord de pe această stație și de aici a început urcarea mea pe Dunăre, lăsând marea priveliște în urmă pentru altă ocazie. Ținutul este la început deluros, cu vederi îndepărtate ale munților, iar țărmurile nu sunt foarte cultivate. Sunt schimbări frecvente în privința acestui ultim aspect, pământuri cultivate și zone necultivate și împădurite alternând unele cu altele. Cel ungar sau țărmul stâng al cursului de apă este, în general, mai cultivat decât cel sârbesc sau țărmul drept.

Câmpia Dunării se lărgește treptat pe măsură ce avansăm și după ce trecem de unul sau două mici forturi, unul dintre ele datând din timpul romanilor, ne

---

[113] *Galatz*, oraș, jud. Galați.

[114] Oraș, Austria.

[115] „Pe lângă vapoarele Dunării, este o excelentă găzduire pentru călători la bordul puternicelor vapoare ce navighează pe râurile Tisa și Sava, începând de la Semlin și întorcându-se acolo. Totuși, acestea trec sus pe râu atâta timp cât acesta curge printre marile câmpii și nu există niciun îndemn pentru călător pentru a profita de ele, decât atunci când circumstanțele cer ca el să pornească dintr-un loc într-un altul, în care nu a ajuns calea ferată". (*n.a.*)

[116] *Widdin*, oraș, Bulgaria.

[117] Sat, com. Berzeasca, jud. Caraș Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apropiem de gura Timişului[118], primul şi cel mai mic dintre cele două râuri care se revarsă în Dunăre, după ce a acumulat impurităţile pantelor vestice ale Carpaţilor. Curge repede printre câmpii pe o distanţă lungă, dar cursul său devine şerpuitor şi încet spre gura de vărsare. În ultimii ani, curentul a devenit mai rapid datorită îndepărtării unor noduri printr-un canal ce intră în apropierea Timişoarei. Trece printr-un ţinut foarte bogat acum străbătut de o cale ferată, şi chiar Timişoara, care
p. 169 // a fost cunoscut de mult timp ca un oraş plăcut, curat şi prosper, a crescut deja, de la terminarea căii ferate, ca număr al populaţiei şi ca importanţă.

Nu departe de gura de vărsare a Timişului, Sava, un afluent de primă mărime al Dunării, îşi varsă apele în marele fluviu şi separă vechile şi importantele oraşe Belgrad şi Semlin.

[118] *Temes*, râu care străbate Banatul pentru a se revărsa în Dunăre în localitatea sârbească Panciova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nu cunoaştem autorul textului de mai jos. Cel mai probabil este o persoană care a făcut parte din anturajul familiei delegatului britanic la Comisia Europeană a Dunării, ofiţerul John Stokes, stabilit la Galaţi. Deşi nu avem nici un fel de date care să ne ajute s-o identificăm, am considerat că textul relatării este suficient de interesant pentru condiţiile de călătorie din principate în etapa imediat următoare realizării unirii.

În vara anului 1863, familia ofiţerului englez John Stokes, delegat britanic în Comisia Europeană a Dunării (a se vedea detalii în prezentul volum), a făcut o călătorie către mai răcoroasa zonă a Carpaţilor. Cei mai mici patru dintre copiii familiei Stokes (Frank, Edith, Alfred şi Constance), însoţiţi de două guvernante şi de alte două doamne, au lăsat în urmă praful portului moldovean cu destinaţia Transilvania. În memoriile lui Stokes, episodul este prezentat astfel: „Soţia mea era foarte bolnavă şi am considerat că trebuia să plece la băi la Aix-la-Chapelle şi apoi în Anglia. Totodată, am decis să trimitem copiii, cu guvernanta lor, la Zizin[1], în Carpaţi. Această călătorie era asemănătoare cu cea pe care o făcusem anul trecut. Micuţa Constance era un copil delicat şi am considerat că aerul şi băile din acest loc i-ar fi benefice. L-am trimis pe dragomanul nostru, dl. Flamm, să aibă grijă de grup, care, cu tot calabalâcul, a fost urcat într-o căruţă acoperită care era trasă de cai de poştă. Au trebuit să aibă mare grijă în privinţa a ce puteau lua cu ei, căci vama austriacă era foarte strictă în legătură cu acceptarea anumitor produse. Înainte ca grupul să plece, dl. Flamm mi-a spus: «Sper că nu au ceai cu ei, căci asta ar însemna necazuri». Deja împachetaseră câteva livre de ceai, dar am dat ordine, din păcate uitate, ca acesta să fie lăsat acasă. Când au ajuns la frontieră, a fost pusă şi întrebarea: «Aveţi ceai?» Dl. Flamm, desigur, a răspuns «Nu». Însă, vameşii au deschis unul dintre bagaje şi acolo, desigur, au găsit ceai. Aceasta a avut consecinţe neplăcute; era deja ora asfinţitului, grupul era la ceva distanţă de următorul loc de oprire, iar oamenii au desfăcut toate aşternuturile şi le-au împrăştiat în acel loc. Răspunsul fusese dat cu deplină bună-credinţă, dar servitorii erau vinovaţi. Şederea în acea ţară a fost benefică pentru copii. Au mers apoi la Braşov şi au avut parte de o perioadă foarte plăcută, revenind la Galaţi după aproape două luni"[2].

CĂLĂTOARE ANONIMĂ

Călătoria unei doamne prin Moldova[3]

Voi descrie o călătorie pe care am făcut-o prin Moldova, în anul 1863. p. 573
Hotărâte să lăsăm în urmă, pentru o vreme, praful şi malaria, am plecat din Galaţi, într-o frumoasă dimineaţă de vară a anului 1863, în căutarea aerului mai răcoros din zona versantului vestic al Carpaţilor. Un sat din Transilvania[4], aproape de

[1] *Zaizon*, sat, com. Tărlungeni, jud. Braşov.

[2] Traducere după varianta electronică de la adresa http://members.fortunecity.com/78blencowest/j_stokes.htm (consultat septembrie 2011).

[3] *A Lady's Journey in Moldavia*, în „Chambers's Journal of Popular Literature, Science and Arts", nr. 715, septembrie 1877, p. 573–575.

[4] *Siebenbürgen*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vechiul oraş Braşov[5], era destinaţia noastră. Dimineaţa devreme ne-am pregătit să plecăm – două doamne, două guvernante şi patru copii; toţi sub controlul şi conducerea absolute ale lui Herr F., dragomanul şi curierul nostru, un omuşor rotund şi agitat, care vorbea toate limbile europene cu uşurinţa unui localnic nu foarte rafinat; literalmente grozav în teorie şi imaginaţie, nu era deloc la fel când venea vorba de aplicabilitate practică.

Era deja întuneric când am ajuns în oraşul Tecuci[6]. După multă aşteptare şi destule necazuri, Herr a reuşit să ne facă rost de două camere pline de purici, aflate în capătul unei scări abrupte. Nu ştiu dacă era principalul hotel din Tecuci sau doar un alt insucces al lui Herr F. Toţi cei patru copii erau obosiţi, înfometaţi, înfierbântaţi şi supăraţi. A! Doream lapte pentru a-i face o băutură reconfortantă bietului copilaş bolnav, care plângea atât de tare! La solicitările noastre repetate, pe scenă a apărut o babă – personaj nepreţuit într-o melodramă, dar a cărei prezenţă în actuala situaţie a adăugat teroare activă la disconfortul pasiv al copiilor. Vorbea o moldovenească greu inteligibilă şi refuza să înţeleagă felul în care ne exprimam. Dar repetând constant cuvântul „lapte", în toate limbile şi dialectele pe care le cunoşteam, am reuşit în cele din urmă să obţinem o cantitate mică dintr-un lichid ciudat de gri, amestecat cu nisip fin, dar bieţii micuţi erau prea adormiţi să-l judece critic; am avut curând satisfacţia de a-i vedea dormind pe divane, cu guvernantele lângă ei. Ne-am trezit toţi înainte de zori şi am reluat lupta cu baba pentru necesarul de lapte, la care a fost suficient de bună să adauge şi câteva ceşti de cafea neagră. Am înlăturat pe cât posibil urmele praful de ieri, udând colţurile prosoapelor în pahare cu apă. Ideea despre spălat a ţăranului român este atât de diferită de a noastră, încât îi este aproape imposibil să ne înţeleagă nevoile în această privinţă. O cană cu apă, un prieten care s-o ţină şi loc în aer liber sunt cele necesare. Stă aplecat în faţă, pentru a evita să se stropească, în timp ce prietenul toarnă puţină apă – foarte puţină – în palmele ţinute căuş. Îşi freacă mâinile, apoi le
p. 574 ţine pentru a doua alimentare, cu care umezeşte partea din jurul // nasului. Întregul proces necesită o anume pricepere şi dexteritate, dar rezultatele sunt cu greu pe măsura lor.

Înainte de ora cinci eram din nou la drum. Drumul nostru trecea printr-o regiune foarte plăcută şi am suferit mult mai puţin din cauza căldurii decât în ziua precedentă. Zona era diversă şi mai puţin uniformă. Drumurile erau drumuri adevărate, nu simple cărări peste câmpuri sau de-a lungul stepei. Grâul şi orzul sunt peste tot din abundenţă, iar câmpurile întinse de muştar în floare erau de un galben strălucitor. Apropiindu-ne de zona mai înaltă, am ajuns în regiuni întinse de păşune, moale şi bogată: copacii erau risipiţi – stejari, carpeni, tei şi cireşi sălbatici, uneori mesteceni sau pini. Tufe de mărăcini şi trandafiri, cât copacii de înalţi, aruncau în jur avalanşe de flori. Erau grupuri de tamariscă bogată, ciorchini de călini[7] şi umbrare de viţă albă agăţată din arbust în arbust. Marginea drumului era o grădină plină de flori sălbatice; spice înalte având coroane alternative de frunze purpuriu

[5] *Kronstadt.*
[6] *Tekoutch.*
[7] *Guelder-rose.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

închis şi cele mai strălucitoare flori galbene, cicoare albastră, florile de mazăre de culoare trandafirie, garofiţe de grădină[8] şi plante aromatice ce umpleau aerul cu parfumul lor. O casă românească este în general un loc foarte plăcut de odihnă în căldura verii; acoperişul de stuf sau din şindrilă de stejar este atât de mare încât umbreşte întreaga casă, iar în interior casa are pereţii văruiţi şi divane cu arcuri, acoperite cu pături din pânză de casă, ţesută în dungi în culori strălucitoare.

La micul han, unde am ajuns apoi, am culcat copiii pentru a-şi face siesta; pe la <ora> patru în dimineaţa următoare eram din nou în picioare şi gata de drum, căci ştiam că în câteva ore vom ajunge la pasul Oituz[9] despre a cărui frumuseţe auzisem atât de multe. Am plecat pe la cinci şi jumătate. Zona era tot mai frumoasă cu fiecare pas. Mici dealuri împădurite se ridicau în faţă; între ele erau văi bine cultivate, deşi neregulate şi accidentate în unele locuri. Drumul era trasat pe marginea unei pante abrupte; vizitiul căruţei cu bagaje a reuşit să intre cu o roată în margine şi carul s-a răsturnat, cuferele şi pachetele rostogolindu-se la vale în dezordine. O oră de muncă, nu fără acompaniament vocal, a reaşezat totul în ordine şi caravana noastră s-a repus în mişcare. Multe pâraie coborau de pe dealuri şi a trebuit să traversăm numeroase poduri de lemn, de cele mai multe ori într-o situaţie foarte proastă. Ici lipsea o scândură, iar o gaură căscată sub picioarele cailor arăta apa înspumată de dedesubt; colo alta <scândură> se ridica şi se bascula când caii călcau pe marginea ei. Însă animalele mici şi cumînţi nu se speriau niciodată; aveau un pas de catâri, aşa că am traversat totul în siguranţă. La prânz ne-am odihnit numai o oră şi curând după ce am plecat, am ajuns la vama românească de la intrarea în pasul <Oituz>. Aici ni s-au alăturat doi soldaţi austrieci, care ne-au însoţit călare prin trecătoare, mergând în ariergarda grupului nostru.

De toate părţile se ridicau dealuri abrupte, puternic împădurite; munţi mai înalţi îşi arătau uneori piscurile acoperite cu zăpadă, pe măsură ce defileul desfăcea panorama distantă. Ici-colo, pretutindeni, micul râu vuia şi susura; uneori îngust ca un fir întortocheat, adânc, curgând pe sub drum, care îl traversa şi retraversa cu ajutorul podurilor, a căror trecere în siguranţă părea de fiecare dată un nou miracol; alteori lărgindu-se în vaduri puţin adânci, căci valea se desfăcea pentru a adăposti un cătun. Fiecare bucată de stâncă gri avea propria gospodărie; căsuţe albe, cu acoperişuri ascuţite de şindrilă, de culoare închisă şi pitoresc tăiate, umbrite de copaci sau împodobite cu viţă atârnată. Populaţia părea să locuiască în apă; bărbaţii pescuiau în iazuri, femeile băteau pânza pe stâncile drepte sau întindeau ţesăturile pentru a se decolora la soare, în timp ce copiii se bălăceau <îmbrăcaţi> în micul lor articol de vestimentaţie sau se scăldau, plonjând, scufundându-se şi urmărindu-se ca nişte veritabile trupe de copii de apă! Ce rasă frumoasă erau acei români din Carpaţi! Cei întâlniţi pe drum ne salutau amabil şi-şi continuau drumul; femeile, cu veştmintele lor lungi şi albe, prinse la mijloc cu o curea lată din piele cu butoni de alamă, cu multe franjuri colorate, ce cădeau drept, aproape până la glezne, deschizându-se ici şi acolo, când mergeau, pentru a lăsa să se vadă bucăţi ale albului de dedesubt. Aveau picioarele goale sau încălţate cu opinci din piele brută.

[8] *Sweet-williams.*
[9] *Oitos Pass.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Peste cosițele împletite era un batic de pânză brodată, din colțul căruia un ban atârna peste frunte, iar alte monede formau cercei sau șiraguri de salbe. Bărbații purtau o bluză albă, mare și largă, o centură cu butoni, mai lată și mai grea decât cea a femeilor, în care erau prinse cuțite, pumnale și pistoale grele. În picioare aveau fie opinci, fie încălțări mult deasupra gleznei. Părul lung, netuns, le atârna peste umeri și, răsucite în jurul pălăriilor largi, erau panglici în culorile naționale – roșu, albastru și galben.

Inițial, urcușul a fost treptat, dar cum caii erau obosiți am mers cu toții pe jos vreme de câteva ore. Frumusețea văii creștea cu fiecare pas; deal urma după deal, acoperit cu verdele afânat al brazilor tineri, fiecare copac având coroana roș-aurie a conurilor de anul trecut. Mestecenii atârnați cu tulpinile lor argintii se întindeau pe pantele moi ca o pajiște, mai puțin acolo unde stânca gri și dură ieșea la suprafață. Văi mici ieșeau din marginile munților, parfumate cu cimbru sălbatic, care întrecea chiar și mirosul de mesteacăn și brad. Cu o oră înainte de asfințit am ajuns într-un sat mare, al cărui nume l-am uitat. Aici erau alte corpuri de gardă, greutăți la controlul bagajelor. Cum doream să evităm acest control amănunțit, am dat bacșiș gardienilor, care ne-au devenit repede prieteni; însă când ne pregăteam să ne reluăm călătoria, a apărut o problemă.

Herr ne-a anunțat, după o căutare de o jumătate de oră, că nu puteam face rost de cai. Atunci mai bine să rămânem aici peste noapte, am decis imediat. Dar nu. Herr ne preluase și el singur avea dreptul la o opinie. Credeam că știe regiunea, iar noi nu, așa că am cedat, deși fără chef, la asigurările lui că în mai puțin de douăzeci de minute vom ajunge la frontiera austriacă, unde vom găsi cu siguranță cai odihniți. Așa că ne-am reluat, fără tragere de inimă, locurile. Caii munceau de dimineață devreme și erau complet obosiți, târându-se la pas. Umbrele se adunau tot mai mult peste noi; relieful creștea mult mai rapid decât înainte; în unele locuri drumul era atât de rău încât era aproape impracticabil; cel mai rău a fost în fața
p. 575 unei plăci prinse în // stâncă, ce-l anunța pe călătorul recunoscător, cu litere de aur și în latină, că prințul Alexandru Ghica[10] îl făcuse și-l terminase în anul 1855. Cele douăzeci de minute ale lui Herr au devenit mai bine de o oră, când am ajuns într-un defileu îngust, fără copaci, înălțimile fiind încoronate pe ambele părți de fortărețe pe jumătate ruinate, în vreme ce ziduri moderne cu creneluri fioroase coborau pentru a se întâlni într-o poartă imensă, ale cărei uși închise ne barau drumul. La stânga, un mic platou acoperit cu gazon verde mărginea stânca ce atârna deasupra cursului apei, care acum avea albia rapidă la multe picioare sub noi.

Sosirea noastră a fost un eveniment. Gardianul de la trecătoare era gras, agitat, important și insensibil la dorința noastră de a merge mai departe. Avem ceva de declarat? Nu; sigur nu. Ceai? Nu. Nici tutun? Nu. Dar apoi și-a spus că vizitii noștri trebuiau să aibă tutun pentru uz curent; așa că au făcut o percheziție strictă, pungile cu tutun au fost golite, conținutul fiind aruncat peste stânci. Am fost foarte nesăbuiți să protestăm, căci am fi plătit pentru ca bieții oameni să-și poată păstra tutunul; asta pare să-l fi făcut pe vameșul nostru să-și arate din plin autoritatea, căci

[10] Grigore Alexandru Ghica (1807–24 august 1857), domn al Moldovei sub numele Grigore al V-lea Ghica (mai 1849 – octombrie 1853 și octombrie 1854–iunie 1856).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

curând pajiştea a fost umplută cu lucrurile noastre, care includeau aşternuturi, provizii şi cărţi, ca şi haine pentru tot grupul. Oamenii trebuie să se fi plictisit în acest fort pustiu de munte, judecând după freamătul lor la vederea lucrurilor noastre. În cele din urmă am luat un pachet de tapioca şi l-am implorat pe uriaş să lase guvernantele şi copiii să treacă şi să se odihnească şi să mănânce dincolo de porţi. După un control atent a fost de acord şi i-am trimis să caute o crâşmă[11] dincolo de graniţă.

Când l-am mulţumit pe vameş şi ne-am rearanjat pe cât posibil bagajul, am trecut şi noi şi i-am găsit aşezaţi într-un loc mizerabil, unde copiii familiei, strânşi la un loc, păreau să fie atât de bolnavi, încât, temându-ne de ceva infecţios, a trebuit să grăbim pregătirea tapiocăi şi să ieşim din nou afară. În cele din urmă a apărut şi Herr, trebuind să-şi mărturisească eşecul. Trebuia să fi petrecut noaptea în satul pe care-l părăsisem cu două ore în urmă; să rămânem aici era imposibil.

«Trebuie să hrănim caii şi să mergem mai departe», a spus Herr, «este un drum de mai puţin de o oră».

Vai! Începeam să înţelegem prea bine cum erau orele lui Herr. Dar noaptea era blândă şi plăcută, deşi era deja întuneric; aranjând culcuşuri pentru copii între perne, ne-am continuat călătoria cu o vioiciune din partea ambilor vizitii şi a cailor care era minunată după ziua grea pe care o avuseseră. Era destulă lumină de la stele pentru a vedea pericolele drumului, care urca în zigzaguri rapide. Nu era nici un fel de parapet, iar pârâul curgea la o adâncime care creştea după fiecare cotitură. Căruţa grea părea să tragă caii înapoi, iar vizitii trebuiau să se oprească şi să-i împingă. Am ajuns, în cele din urmă, în vârf; era două noapte când am ajuns la Breţcu[12]. Toţi locuitorii dormeau; dar cei de la han, după ce i-am trezit, ne-au primit cu mare ospitalitate şi s-au străduit să ne asigure toate condiţiile. Ne-am reluat călătoria dimineaţa următoare târziu şi-am putut vedea acum că scena avea o frumuseţe aparte – cea a unei mari deschideri. Nicăieri n-am văzut un orizont mai larg, deşi dealurile îl închideau de jur împrejur, la mare distanţă. Şesul pe care îl traversam forma un vast amfiteatru, iar ochiul cuprindea dintr-o privire cel puţin douăsprezece sate, toate la mare depărtare unul de celălalt. Drumurile erau la fel de excelente cum sunt mereu sub administraţie austriacă. Cai buni se puteau găsi la toate staţiile de poştă; şi pe la mijlocul zilei următoare ne-am apropiat de munţii care mărgineau celălalt capăt al şesului şi am ajuns la sfârşitul călătoriei noastre.

[11] *Krishma.*
[12] *Bereck*, sat, com., jud. Covasna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

LAURENCE OLIPHANT

(1829–1888)

Reperele generale ale vieții și activității lui Laurence Oliphant au fost prezentate în volumul VI al prezentei serii[1], astfel încât, în paginile următoare, vom insista doar asupra contextului și importanței celei de-a doua călătorii prin spațiul românesc, în toamna anului 1863. Interesat la fel de mult de teologie și politică, scriind la fel de bine rapoarte oficiale pentru uzul Foreign Office-ului și fascinante descrieri de călătorie publicate în diverse volume sau magazine britanice, Oliphant nu se putea ține departe de locurile pe care schimbările politice le aduceau în atenția publicului european. Când, în ianuarie 1863, a izbucnit insurecția poloneză, Oliphant a decis să meargă la fața locului, căci, o mărturisea în memoriile sale, căpătase „obiceiul de a pescui în ape tulburi", iar Polonia era atunci punctul de atracție pentru spiritele neliniștite ale întregii Europe – refugiați polonezi, aventurieri militari și politici, simpatizanți entuziaști sau condotieri temerari[2]. Era foarte probabil, o scria Lady Margaret Oliphant, ca aceste călătorii să fi fost mai mult decât simple aventuri și să fi avut un scop politic clar[3]. O asemenea opinie este susținută de alte surse, care îl arată pe Oliphant drept un observator neoficial trimis în Polonia cu știrea prim-ministrului Henry John Temple, lord Palmerston[4]. La sfârșitul a câteva luni petrecute în zona de conflict, Oliphant și un alt britanic, Evelyn Ashley, au decis să viziteze provinciile din sudul Poloniei, despre care aveau informații extrem de controversate: „polonezii susțineau că elementele insurecției existau din plin și aveau nevoie doar de încurajare pentru a izbucni; rușii, pe de altă parte, declarau că provincia era perfect liniștită și că, în afara câtorva proprietari, se putea conta în totalitate pe loialitatea populației"[5]. Însă călătoria spre Volânia rusească s-a dovedit pe cât de interesantă, pe atât de periculoasă, astfel că cei doi peregrini au ales pentru întoarcere o rută alternativă, prin Principatele Unite, unde prințul Cuza și politica sa oscilantă ofereau puterilor garante suficiente motive de neliniște.

Astfel, în toamna anului 1863, Oliphant și Ashley au intrat în Bucovina, satul Cozmeni oferind *prilejul primei întâlniri, cu impresii favorabile, cu populația românească*. Într-un peisaj tot mai oriental, călătorii au vizitat Cernăuții și, în aceeași căruță pitorească, s-au îndreptat spre sălbatica Moldovă, ce îi întâmpină, încă din vama de la Mihăileni, cu imagini dezolante. Botoșanii sunt un oraș neașteptat de viu și activ, urmat de monotonia drumului peste nesfârșitele câmpii prăfuite ale Moldovei. Șederea de-o săptămână la Iași le-a prilejuit britanicilor familiarizarea cu vesela societate românească, într-un oraș decăzut după mutarea capitalei la București, dar păstrând încă mult din

---

[1] *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852–1856), coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 27–28.

[2] Laurence Oliphant, *Episodes in a life of adventure or moss from a rolling stone*, New York, 1887, p. 200.

[3] Margaret O. W. Oliphant, *Memoir of the life of Laurence Oliphant and of Alice Oliphant, his wife*, vol 1, New York, 1891, p. 279.

[4] Henryk Vereszycki, *Great Britain and the Polish question in 1863*, în „The English Historical Review", vol. 50, nr. 197, ianuarie 1935, p. 96–97; W. E. Mosse, *England and the Polish insurrection of 1863*, în „The English Historical Review", vol. 71, nr. 278, 1956, p. 41.

[5] L. Oliphant, *op. cit.*, p. 200.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

farmecul vechilor obiceiuri. Înfăţişarea oraşului şi moravurile societăţii sunt prezentate, cu simţul ultracritic al puritanului Oliphant (celebru pentru vederile sale mesianice şi reuşitele de a stabili căi de comunicare cu Divinitatea), în a doua sa scrisoare din Principate – *Societate şi politică în Moldova*. Înfăţişarea oraşului de pe malul Bahluiului, care „nu are nici tihna şi apatia Orientului, nici agitaţia şi însufleţirea Occidentului", este oricum mai bună decât impresia lăsată de moldoveni, firi vesele, dar needucate, instabile, imorale. Asemenea unor trântori lipsiţi de energie, cu întreaga economie dominată de elementul evreiesc, petrecându-şi viaţa în distracţii uşoare şi huzur, moldovenii sunt departe de a-i fi lăsat amintiri frumoase. Concluzia urma aproape de la sine: „De n-ar fi bărbaţii, femeile ar fi şi mai drăguţe decât sunt; dar chiar şi aşa, fac tot ce pot pentru a-şi scăpa ţara. Au aspiraţii nobile, inteligenţe bune şi o mare tărie de caracter". Însă, dincolo de asemenea aprecieri relative şi subiective, partea cu adevărat valoroasă a relatării ţine de călătoria la mănăstirile din Moldova. Alegerea acestui neobişnuit itinerar a fost determinată de o întâmplare ciudată: „Într-o seară la operă, în loja unui prieten, spre mare noastră surpriză, am întâlnit o călugăriţă, o persoană extrem de încântătoare, căreia i-am fost prezentaţi şi care ne-a explicat că era învoită pentru o perioadă de trei săptămâni de la mănăstirea ei, care era aşezată într-o vale a munţilor Carpaţi"[6]. Iar cum invitaţia călugăriţei de a vizita mănăstirile s-a dovedit irezistibilă, cei doi britanici au fost complet deturnaţi din planurile lor iniţiale şi, în loc să caute insurgenţi polonezi în provinciile rutene ale Rusiei, s-au văzut deturnaţi „într-un tur al mănăstirilor ortodoxe din văile Moldovei"[7]. Au urmat vizite la mănăstirile de călugări Neamţ şi Secu, apoi la aşezămintele de călugăriţe Agapia şi Văratec şi, pentru a avea o privire de ansamblu asupra chestiunii ecleziastice în România, la mănăstirea Bistriţa, închinată Sfântului Munte. Prima dintre *Scrisori – O vizită la mănăstirile din Moldova*, ca şi mare parte din cea de-a doua, acoperă impresiile lăsate de peisajul idilic al Carpaţilor, de atmosfera ospitalieră a mănăstirilor, de situaţia cinului monahal, dar şi de relevanţa politică a chestiunii mănăstirilor închinate, ce tulbura atunci relaţiile dintre guvernul prinţului Cuza şi puterile garante. Forţa descriptivă a autorului a făcut ca pitorescul peisaj al mănăstirilor să fie sursă de inspiraţie pentru opera *Idalia* a scriitoarei britanice Louise Ramée, cunoscută sub pseudonimul de Ouida[8].

După liniştea fermecătoare a mănăstirilor, călătorii britanici şi-au continuat călătoria spre capitala României, oraşul unic unde civilizaţia Orientului şi Occidentului se regăseau „într-un contact atât de strâns şi într-un contrast atât de unic – unde societatea, impregnată de obiceiurile şi amestecul de lux şi măreţie orientală, adaugă acestora rafinamentul şi extravaganţa Parisului şi exagerează minusurile şi absurdităţile ambelor". Cea de-a treia Scrisoare este dedicată aproape în totalitate politicii prinţului Cuza, a cărui imagine se conturează în termeni extrem de negativi. Constatările personale sunt completate de o veritabilă documentare istorică, întreaga expunere fiind făcută, din perspectivă britanică, fără multă simpatie pentru aspiraţiile naţionale româneşti. Din această parte a lucrării am selectat doar impresiile de călătorie, pe drumul prăfuit de la Iaşi la Bucureşti şi pe mai plăcuta rută din capitală spre Braşov şi, mai departe, Sibiu.

Cele trei *Scrisori din Principate* (*O vizită la mănăstirile din Moldova*, *Societate şi politică în Moldova* şi *Lovitura de stat a prinţului Cuza*) au fost publicate în populara revistă „Blackwood's Edinburgh Magazine" în numerele din iunie, iulie şi septembrie 1864. Un rezumat al textelor a fost făcut de istoricului britanic E. D. Tappe[9].

---

[6] *Ibidem*, p. 289.

[7] *Ibidem*, p. 290.

[8] E. D. Tappe, *Ouida's Idalia: The Source of its Moldavian scenes*, în „Notes and Queries", July 1958; Idem, *Rumanian Echoes in 19th century English literature*, în „The Slavonic and East European Review", vol. 37, nr. 89, iunie 1959, p. 483–485, < Idem, *Anglo-Romanian Contacts in Literature, 1848–1878*, in *Anglo-Romanian Relations after 1821*, Bucharest, 1983, p. 206–207.

[9] Idem, *Rumania after the Union as seen by Two English Journalists*, în „The Slavonic and East European Review", t. 39, nr. 92, decembrie 1960, p. 199–205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Scrisori din Principate

I. O vizită la mănăstirile din Moldova[10]

p. 732 Am traversat Nistrul toamna trecută, într-o noapte întunecoasă. M-a trezit hurducăiala vehiculului ce traversa bârnele de lemn neregulate ale podului şi am văzut apa curgând şi malurile înclinate; dar eram prea adormit să mă intereseze prea mult şi când, ca răspuns la strigătul către surugiu de a-mi spune unde eram, acesta a spus „Zalişcikî"[11], am mormăit şi-am adormit la loc. Abia când s-a luminat am realizat că intrasem în Bucovina şi că populaţia poloneză lăsase locul celei româneşti. Satul Cozmeni[12], unde am schimbat caii, avea locuitorii la fel de diferiţi ca aspect de cei din locul unde mâncasem în seara precedentă pe cât de diferit este Dover-ul de Calais. Îmi amintea de-o aşezare indiană, cu căsuţele înconjurate de „anexe", care alcătuiau trei dintre laturile unui pătrat mare, în mijloc fiind o bucată de pământ nelucrat şi o „magazie" înghesuită[13]. Părea, de fapt, că trecusem în câteva ore din Europa în Asia, iar schimbarea în vestimentaţia ţăranilor era absolut uluitoare; femei cu ghete galbene turceşti, un batic[14] alb legat în jurul capului, dar totuşi lăsând să se vadă trăsăturile, cu haine din blană de oaie, cusute cu blană, sub care fustele colorate le ajungeau până la glezne, se îndreptau spre biserică, căci era o frumoasă dimineaţă de duminică. Mirosul de musulman părea să plutească în aer şi era greu de crezut că eram încă în Austria. Am urmat grupurile care se îndreptau spre mica clădire de lemn, unde un clopot crăpat dintr-o clopotniţă foarte primitivă îi chema la rugăciune. Dar în loc să între în biserică, enoriaşii s-au aşezat într-o curte exterioară – bărbaţii într-o parte, femeile în alta – şi au făcut prosternaţiile obişnuite la slujbele grecilor neuniţi[15]. Mă tem că apariţia bruscă a doi englezi în costume de vânătoare în acest sat depărtat din Bucovina i-a cam distras de la rugăciuni, dar nici n-am fi dorit altceva, căci am putut astfel să le examinăm trăsăturile şi culoarea ochilor. Categoric, rezultatul a fost unul mulţumitor. Poate datorită frumuseţii hainelor de sărbătoare, prima noastră impresie asupra României[16] a fost deosebit de favorabilă; drept credincioşii din Cozmeni ne-au făcut o impresie greu de uitat. Era ceva teatral în atitudinea acestor grupuri de bărbaţi şi femei îmbrăcate frumos, stând faţă în faţă, asemenea corului mare dintr-o

---

[10] Traducere după *Letters from the Principalities. I – A visit to the convents of Moldavia*, în Blackwood's Edinburgh Magazine, No. DLXXXIV, June 1864, vol. XCV, p. 732–747. Părţi ale textului sunt redate întocmai în capitolul VIII – *A visit to the convents of Moldavia*, în Laurence Oliphant, *Episodes in a life of adventure or moss from a rolling stone*, New York, 1887, p. 291–311.

[11] *Zaleszczyki*, azi Zalischyky, în vestul Ucrainei (sudul provinciei Ternopil).

[12] *Kotzmann*, oraş, regiunea Cernăuţi, Ucraina.

[13] *Little cottages surrounded by "compounds", forming three sides of a large square, the centre being a wild piece of common, and the "bazaar" huddled together by itself.*

[14] *Yashmak.*

[15] În sensul de ortodocşi.

[16] *Roumania.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

operă, cu interesanta biserică veche în fundal şi cu pereţii şubrezi de lemn ai incintei ca decor, uneori cu un crescendo solemn al muzicii. Într-altă parte a satului era o altă biserică, se pare că a unei credinţe opuse; dar n-am avut timp să intrăm şi acolo; părea mai obişnuită, iar toţi enoriaşii erau înăuntru; aşa că ne-am luat masa obişnuită de dimineaţă, constând din prune, pâine neagră şi cafea, şi am pornit din nou în viteză spre Cernăuţi[17], peste câmpurile mult ondulate, acoperite cu porumb. Deşi oraşul este capitala Bucovinei[18], nu are mai nici una dintre caracteristicile satelor de ţară. Este rapid distrus de civilizaţie, iar calea ferată va şterge ce mai există din vechile tradiţii şi din caracterul naţional. Situat pe malul Prutului, pe un terasament înalt, Cernăuţii oferă // o perspectivă largă asupra ţinutului din jur, iar în p. 73
spate se vede un şir de dealuri suficient de înalte pentru a oferi ochiului o relaxare plăcută, după zona de stepă care se întinde până la Marea Neagră spre sud şi până în Polonia rusească spre nord.

Având circa 20 000 de locuitori, oraşul constă în principal din marea stradă centrală, ce traversează piaţa mare, unde se află instituţiile guvernamentale. Conform noii şi aşa-zisei constituţii liberale a Austriei, Bucovina se bucură de privilegiul unei camere reprezentative, alcătuită din douăzeci şi cinci de membri. Este de presupus că aceşti deputaţi fac doar ceea ce le spune guvernul; într-adevăr, nu este vreo provincie mai docilă şi uşor de guvernat decât Bucovina. Reprezentanţii săi în Reichsrath-ul de la Viena sunt complet inofensivi; totodată, nu există vreo clasă socială cu alte aspiraţii în afara celor care ar trebui să mulţumească toate comunităţile bine organizate, adică atingerea unui nivel ridicat de prosperitate materială, fără interes pentru principii abstracte. Sigur că faptul că circa două treimi din populaţie sunt evrei explică, într-o oarecare măsură, de ce locuitorii din Cernăuţi îşi văd de propriile interese. Dar dacă sunt mulţumiţi, de ce să le fie impuse drepturile naţionalităţii româneşti sau să li se împiedice dezvoltarea resurselor materiale prin introducerea unor elemente de confuzie politică? În prezent, din câte am putut afla, aceştia refuză să le accepte. Cu o populaţie de 300 000 de locuitori, extrem de amestecaţi, bucovinenii se mulţumesc să stea la umbra viţei-de-vie şi a smochinilor şi să se ţină departe de influenţele turbulente ale insurgenţilor polonezi, pe de o parte, şi de intrigile prinţului Cuza, pe de alta. Probabil că, în eventualitatea unui război european, Bucovina va fi un „punct fierbinte". Fiind aşezată între Galiţia, Moldova şi Basarabia, foarte probabil să fie multe împuşcături din toate părţile; nu este imposibil ca, în pofida exemplarei atitudini prezente, să ajungă în alte situaţii, cum sunt cele care i-au marcat istoria. Bucovina aparţinea la începuturi Transilvaniei; dar în secolul al cincisprezecelea, Ştefan cel Mare[19] a anexat-o la Moldova, iar apoi a fost ocupată de trupele sultanului până după tratatul de la Kuciuk-Kainargi[20]. În acel moment Moldova era ocupată de Rusia; când Maria Tereza a revendicat Bucovina ca fief al Ungariei, ea a fost cedată Austriei în pofida protestelor Porţii, care şi-a păstrat drepturile <de

[17] *Czernowitz, Ucraina.*
[18] *Bukowine.*
[19] *Stephen V.*
[20] *Kaniardji.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

stăpânire>, căci n-a existat vreun act de cesiune din partea Turciei. Există o mică aristocrație românească în Bucovina, constând din câțiva baroni; sunt o clasă parțial civilizată, dar lasă dezvoltarea resurselor țării cu totul pe mâinile evreilor. În privința religiei, este o mare diversitate de credințe, iar orașul este plin de biserici ale grecilor uniți și neuniți, romano-catolicilor și luteranilor, ca și de sinagogi evreiești. Pentru un turist în căutare de privelişti montane neexplorate, Bucovina oferă mari atracții. Țara este suficient de civilizată pentru a-i garanta siguranța; nu peste mult timp, se va ajunge pe cale ferată la locul acestor excursii. Abia revenit în Anglia, am primit prospectul Societății de cale ferată Lemberg – Cernăuți, cu un capital de un milion și un sfert și o garanție de 7% dată de guvernul austriac. Iar prin faptul că în Camerele Principatelor s-a oferit o concesiune pentru continuarea liniei în Moldova, până la Galați[21], inițiativa are avantaje neîndoielnice, dacă
p. 734 evenimentele politice nu vor veni în conflict // cu aranjamentele financiare ale acestor state. În ceea ce mă privește, nu regret că lipsa căilor ferate ne-a obligat să călătorim în vechiul mod. Cumpărasem o căruță la Lemberg, în care călătorisem foarte confortabil câteva sute de mile; după ceva tocmeală, ne-am înțeles cu un evreu din Cernăuți să ne ducă cu același atelaj, în două zile, la Iași. O dimineață minunată, o regiune frumos împădurită, în contrast plăcut cu nesfârșitele întinderi de cereale pe care le traversam de atâtea zile, un vehicul de primă clasă cu patru cai și un vizitiu cu înfățișare extrem de amabilă și cinstită erau elemente care ne bine dispuneau în timp ce goneam pe bine întreținutele drumuri austriece, spre frontiera Imperiului. În mai puțin de cinci ore am ajuns la Mihăileni[22] și ne-am afundat în praful și necazurile Moldovei. Un grup de soldați în zdrențe, adunați în jurul unei porți răsturnate, un talmeș-balmeș de cocioabe de partea cealaltă și, izbitor între ele, o clădire mai solidă, cu o emblemă deasupra ușii, indicând că era vama guvernamentală, erau elementele pe baza cărora mi-am făcut prima impresie asupra Moldovei. Am avut răgazul să meditez asupra ei; căci n-am fost lăsați să trecem până ce nu ne-au fost verificate pașapoartele, ceea ce mi-a oferit prilejul să privesc cum un soldat fura dintr-o căruță în timp ce căruțașul plecase puțin pentru a-și lua *permisul de trecere*. Funcționarul-șef era probabil înțeles cu soldații să împartă prada astfel obținută. Era o experiență valoroasă pentru noi și n-am mai lăsat niciodată căruța nesupravegheată. În ciuda ofertelor generoase de mită făcute tuturor funcționarilor de la Mihăileni, de la superiorul foarte spilcuit, care vorbea franceză pariziană, și până la ultimul dintre subordonații săi, am fost ținuți în fața ușii lui nu mai puțin de trei ore, în praf și soare, iar necazurile noastre de abia începeau; căci evreul nostru cu înfățișare cinstită s-a dovedit un mare pungaș, chiar și pentru rasa lui. Primise jumătate din suma stabilită înainte de a pleca și acum, după ce făcusem mai puțin de un sfert din drum, și-a anunțat intenția de a ne da unui frate evreu și de a se întoarce cu propriul atelaj la Cernăuți. Degeaba am tot implorat și afurisit; controla situația și, spunându-ne dinadins că nu trebuia să-i plătim mai mult de cealaltă jumătate de sumă noului nostru vizitiu, s-a întors la Cernăuți cu 5 lire în buzunar. Trei șobolani jalnici și un vizitiu care nu vorbea nici

[21] *Galatz.*
[22] *Michaeleni*, sat, com., jud. Botoșani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o limbă cunoscută contrastau puternic cu cei patru cai negri şi viguroşi şi cu prea civilizatul israelit care ne părăsise şi ne-am urnit de la Mihăileni la ora trei după amiază, cu o dispoziţie foarte proastă şi mormăind jurăminte de răzbunare împotriva rasei care ne înşelase.

Era nouă seara când, spre surprinderea noastră, ne-am trezit huruind pe străzile unui oraş mare. Ignoranţa mea în legătură cu Moldova fusese atât de mare încât nu auzisem niciodată, până acum câteva ore, de un loc numit Botoşani[23], iar atunci mi-l imaginasem ca pe un biet sat moldovenesc. La acea oră, freamătul unei populaţii mari, străzi strâmbe, înguste şi bazare, pieţe prost luminate şi prăvălii făcând încă un negoţ consistent, un circ şi o formaţie erau imagini şi sunete care ne-au surprins la fel de mult ca şi acceptabila casă de oaspeţi la care obositele noastre mârţoage abia de-au avut putere să ne ducă. Deşi Botoşani este un oraş cu aproape patruzeci de mii de locuitori, nu este des vizitat de un călător britanic, iar proprietarul hotelului şi oaspeţii lui ne-au analizat cu mare curiozitate şi ne-au adresat întrebarea cu care deja ne obişnuiserăm – dacă eram ingineri pentru calea ferată. Gazda noastră s-a dovedit înţelegătoare şi inteligentă. // Ne-a spus că p. 735
Botoşanii erau un loc înfloritor, prosper, fiind şi reşedinţa câtorva mari boieri, şi ne-a oferit cai pentru Iaşi la jumătate din preţul pe care încă îl datoram evreului. Aveam astfel ocazia să ne răzbunăm pe tagmă şi l-am lăsat pe el cu poneii lui să recupereze ce mai putea de la şarlatanul care-l vârâse în această neprofitabilă afacere. Înainte să plecăm de la Cernăuţi auzisem tot felul de poveşti despre insecuritatea drumurilor pe timp de noapte şi despre înclinaţia spre jaf a ţiganilor de care ţara este plină, prezentaţi ca fiind tâlhari pricepuţi şi îndrăzneţi. Când am repetat aceste istorii gazdei noastre din Botoşani, le-a luat în râs. Se dovedeau o invenţie bucovineană. Singura rasă din Europa mai laşă decât românii sunt ţiganii care locuiesc în aceste provincii, ceea ce explică siguranţa majorităţii drumurilor izolate pe timp de noapte.

Înfăţişarea ţării de la Botoşani la Iaşi[24] diferea complet de ceea ce deja traversasem. Am schimbat dealurile şi pădurile cu nesfârşite stepe aride, cum traversasem cu ani în urmă în ţara cazacilor de pe Don[25]. Drumul, o simplă cărare, era vara plin de un praf până la genunchi şi iarna o mlaştină de netrecut. Vântul puternic, ce părea să bată în avantajul nostru, îl ridica în nori mari peste suprafaţa ţării – fie stârnind un vârtej ca o coloană spiralată, fie ascunzând soarele şi peisajul în spatele unei neguri dense de culoare galbenă. Curând, toate deschiderile hainelor şi pielea devin un receptacul pentru particulele aproape impalpabile, iar ochii ne usturau atât de tare încât frumuseţile peisajului, de-or fi fost vreunele, ne-au scăpat. Din fericire, ne-am putut acoperi ochii cu toată încrederea; în afara vreunui cioban singuratic îmbrăcat în blană de oaie, cu forma neclar definită pe linia orizontului, nici o fiinţă umană nu însufleţea panorama şi am ajuns la oprirea de amiază fără să întâlnim vreun călător. Locul era caracteristic pentru peisaj, dar extrem de neeuropean. O clădire pătrată din piatră, cu o curte înconjurată de ziduri, asemenea

[23] *Botuchany*.
[24] *Jassy*.
[25] Referire la călătoria din 1852. Vezi vol. VI al prezentei serii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

unui caravanserai oriental, era așezată lângă singura fântână din această parte a țării. Aici era permanent trasă apă pentru turmele și cirezile care veneau de la mile distanță. De n-ar fi fost iarba mică și uscată, ai fi putut crede că ești în deșert. Bărbații și femeile, care nu păreau să locuiască undeva, dar apăreau cu turmele pe care le adăpau, aveau un aspect oriental. O duzină de colibe țigănești cuprindeau întreaga populație a acestui loc necivilizat; cu greu pot primi numele de colibe, căci erau simple gropi alungite săpate în pământ până la o adâncime de vreo trei picioare, peste care era așezat un acoperiș de iarbă. Marginile găurii reprezentau pereții, iar intrarea lăsa să intre lumina și să iasă fumul. Copii goi-goluți se agățau de mamele lor semi-nude și aveau niște trupuri ce păreau afumate sau bronzate în mod intenționat. Toți păreau prăjiți; s-ar putea spune chiar prost prăjiți, căci păreau arși și crocanți. Pentru ei nu conta mai mult decât pentru fiarele de pe câmp dacă soarele era insuportabil sau ploaia cădea în averse. De la naștere sunt expuși capriciilor naturii și atârnă goi la pieptul mamelor lor în toate anotimpurile. Abia pe la doisprezece sau paisprezece ani îmbracă niște haine, iar atunci cât de puțin posibil. Magnificul păr negru și lung și ochii mari de aceeași culoare, sălbatic de strălucitori, sunt trăsăturile caracteristice ale rasei, care ar putea fi în general considerată frumoasă, de n-ar fi acea asprime a înfățișării lor. Principalul produs al țării este porumbul; în spatele satului țigănesc era o construcție curioasă pentru
p. 736 depozitarea acestuia, care ne-a mirat // inițial, căci consta din câteva șiruri de împletituri de nuiele, de circa 15 picioare înălțime, trei picioare lățime, cincizeci de yarzi lungime și așezate la șase-opt picioare distanță. De la depărtare, avea aspectul unui sat construit regulat, cu străzi, dar la o analiză mai detaliată și-a dovedit întregul scop. Una peste alta, două ore au trecut repede, înconjurați de atât de multe lucruri noi și caracteristice; după ce am epuizat resursele locului, l-am părăsit spre a ne continua drumul printr-o țară mai sălbatică, de este posibil, și mai pustie decât cea deja traversată.

Un sat pricăjit, lângă un lac murdar, era o variație plăcută pentru monotonie; iar semnul de civilizație reprezentat de casa unui boier, așezată între copaci, desigur rezultatul a multă atenție, deși arătând pipernicită și bătută de vreme, era destul de reconfortant. Apoi am ajuns pe câmpuri cu pepeni și porumb și, întâlnind căruțe și pasageri, simțeam că ne apropiam de un oraș mare. Cu câteva mile înainte să ajungem acolo, am dat peste câteva sute de căruțe oprite pentru noapte într-o vale, cu boii întinși după hrană și apă, și grupuri de bărbați oacheși și femei adunate în jurul unor focuri de tabără, mâncând sau jucând cărți; în tot acest timp, dând târcoale periferiilor precum niște câini ce adună firimiturile unui ospăț, câțiva țigani umblau după pradă, cerșeau și ciordeau; astfel, pe măsură ce se întuneca, am urcat un deal abrupt, din vârful căruia priveam cu bucurie spre capitala Moldovei, cu frumoasele clădiri albe aliniate de-a lungul crestei unui deal și pe părțile acestuia. La intrarea în oraș am fost opriți pentru verificarea pașapoartelor și a celorlalte documente pe care le primisem la Mihăileni și, hurducăind peste pavajul neregulat, am ajuns în cele din urmă la ușa bucătarului francez la al cărui han fusesem recomandați pentru bucatele pe care le pregătea. O ședere de-o săptămână în Iași m-a făcut să regret și mai mult că trebuia să-i întorc spatele; dar, de trebuia vreo consolare, am găsit-o în așteptările stârnite de excursia în care plecam.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Când, ca turişti, prietenul meu sau eu am întrebat ce era de văzut în această ţară, răspunsul invariabil era „Mănăstirile". Nefiind religios sau membru al bisericii ortodoxe, îmi părea ciudat ca mănăstirile din Moldova să poată prezenta un interes special pentru călătorul de ocazie care nu le aparţinea. Nici nu reuşeam să obţinem informaţii clare despre natura acestui interes; nu ţinea de peisaj, deşi era unul frumos; nu era arhitectura, deşi luam de bun faptul că era interesantă; nu erau consideraţiile politice legate de ele, deşi prinţul Cuza spolia biserica fără milă; la toate întrebările suplimentare ni se spunea că era mai bine să mergem şi să vedem noi înşine. Astfel, într-o stare de maximă zăpăceală în faţa unei asemenea expediţii inedite, ne-am pregătit să mergem la Neamţ, doi dintre prietenii din Iaşi oferindu-se să ne însoţească şi să onoreze aşezămintele pe care urma să le vizităm. Era zece seara când ne-am luat la revedere şi am galopat din Iaşi. Spun galopat în mod intenţionat, căci eram în două trăsuri uşoare şi deschise, trase de patru cai, iar vizitii moldoveni nu lasă să crească iarba sub roţi. Şi e rău că n-o fac, căci te-ar scuti de praf. Însă acesta nu are nici un fel de efect pentru ticălosul cu aspect pitoresc, care, călare pe un cal, strigă continuu şi pocneşte din bici la ceilalţi trei şi pare să fie preocupat să ridice cât mai mult praf şi să rămână în norul de praf stârnit de trăsura din faţă. Dar este plăcut să goneşti prin // aerul răcoros al nopţii, *ventre à* p. 737
terre, chiar dacă te înăbuşi pe jumătate. Când s-a luminat, eram la o distanţă de şaizeci de mile de Iaşi. Am simţit ca prin vis că schimbasem caii de câteva ori şi că am fost zdruncinaţi puternic, aşa că acum simţeam nevoia de ceva cald. În general, o staţie de poştă moldovenească este formată dintr-o baracă cu acoperiş de paie, cu interiorul constând dintr-o sobă mare, locul fiind suficient de larg pentru a mânca şi a-ţi pregăti masa: la această oră matinală familia dormea alandala. Dar ne-au dat apă caldă şi lapte şi s-au minunat de asemenea specimene unice cum le păream. Apoi am coborât în frumoasa vale a Moldovei şi, traversând râul, am intrat în oraşul Neamţ[26] tocmai când o ploaie puternică preschimba în noroi praful ce se adunase pe noi. Neamţul este frumos aşezat la poalele pintenilor joşi ai Carpaţilor, pe râul omonim. Vizita noastră fusese anunţată de la Iaşi subprefectului, care ne aştepta cu cea mai servilă atitudine. Întregul oraş fremăta de neobişnuitul eveniment al vizitei unor străini importanţi, iar toate autorităţile se dădeau pe lângă noi asemenea unor *impiegnati* napolitani, sperând că avem influenţă şi o putem folosi în avantajul lor. Nimic nu-i determina să ne lase în pace. Nu numai că au stat peste noi la micul dejun, ci au insistat să ne însoţească la mănăstiri, asistaţi de o escortă călare. Nivelul de inteligenţă al acestor oameni poate fi apreciat după răspunsul dat de funcţionarul pe care l-am întrebat ce oră era. Cu cea mai mare *naiveté* ne-a spus că singurii care ştiau ceasul erau evreii; cum era sărbătoare evreiască şi toţi erau la casele lor, nu ne putea spune cât era ceasul. Se mândrea foarte tare cu două şcoli, una cu o sută de băieţi, cealaltă cu şaizeci de fete – cu care acest oraş de 8 000 de locuitori se putea lăuda; dar, în alte privinţe, cunoştinţele lui statistice erau limitate.

Întreaga populaţie a ieşit să privească procesiunea. Jumătate de duzină de călăreţi impozanţi, într-un fel de uniformă de ieniceri şi cu o fudulie imensă, deschideau drumul; urmau diverse trăsuri şi căruţe pline de oficiali, iar apoi noi, cu

[26] *Nyamptz.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vizitii foarte împodobiți pentru așa ocazie. Am fi putut fi Garibaldi[27], atât de respectuos se plecau oamenii în fața noastră și cu atâta grațioasă demnitate le întorceam saluturile. Fie că presupuneau că venisem să-i anexăm, fie că erau doar profund impresionați de înfățișarea noastră maiestuoasă, va rămâne mereu un mister; sigur este că ne-am purtat regește pe lunga stradă, apoi am intrat în vadul râului și în frumoasa vale de dincolo, la capătul căreia se găsea Mănăstirea Neamț. Aici nu avea altceva de făcut decât să ne minunăm de peisajul grozav, cu atât mai plăcut după monotonia la care fusesem condamnați în ultimele săptămâni. Dealuri mari, ce se transformau în munții albaștri din depărtare, dar care erau în apropiere acoperiți cu păduri de stejar și arțar, strălucind în nuanțele aprinse ale toamnei; pajiști verzi și câmpuri de pepeni și porumb, case pe jumătate ascunse de livezi, din care fumul se ridica încet în aerul umed, căci ploaia se oprise și lăsase loc unei senzații reconfortante și plăcute, minunată după atâtea zile de soare arzător; o prăpastie pornind abrupt din albia râului și ruinele dărâmate ale cândva marii Cetăți a Neamțului[28] cocoțate pe marginea înaltă a acestuia, acestea erau peisajele care ne-au făcut călătoria de-a lungul văii, pe drumul acoperit cu iarbă, o veritabilă desfătare; când, în sfârșit, s-a îngustat, și am ajuns într-o pădure și apoi într-o
p. 738 poiană verde cu // câteva clădiri albe, cu cupolele de aramă sclipind într-o rază neașteptată de soare, ne-am gândit că acești călugări de la Neamț nu-și refuzaseră cea mai mare dintre plăceri – desfătarea naturii în cea mai frumoasă formă a sa. Cinci membri ai comitetului de conducere erau pe veranda casei starețului și, în lipsa acestuia, decanul <de vârstă>, un bărbat cu ochi blânzi, căprui, un zâmbet plăcut și o barbă castanie, a făcut onorurile. Slujba era în desfășurare, așa că am așteptat să se termine, fiind primiți cu invariabilele dulceață și apă, primele forme ale ospitalității moldovenești. Dacă dulciurile sunt un pretext pentru apă sau apa pentru dulciuri sau ambele pentru țigaretele care urmează rămâne un subiect de discutat; dar când conversația pare să treneze, din necunoașterea limbajului de către ambele părți, dulciurile și apa creează o diversiune, iar răsucirea țigaretelor și scuzele generoase după un foc ajută la continuarea vizitei. Cum niciuna dintre gazdele noastre nu vorbea decât moldovenește, eram complet dependenți de unul dintre companionii de la Iași pentru a traduce, iar întreg comitetul considera necesar să tacă solemn și să ne analizeze cu atenție, în vreme ce decanul răspundea la întrebările noastre. În cele din urmă a apărut și starețul, un bărbat voinic, cu o înfățișare neprietenoasă și o barbă gri-metalic, care asculta în vreme ce scrisoarea noastră de recomandare îi era citită cu voce tare, propriile lui capacități literare fiind reduse; apoi am mai mâncat niște dulceață și ne-a arătat așezământul. Trecuseră doar trei luni de când o mare parte a clădirii arsese; prin urmare erau în desfășurare tot felul de activități de tâmplărie și reconstrucție. Din păcate, biblioteca fusese distrusă și, în afara cărților, mult din aspectul pitoresc al mănăstirii se pierduse. În mijlocul curții principale era biserica, neatinsă de foc, cu

[27] Giuseppe Garibaldi (1807–1882), politician și general italian, figură proeminentă a *Risorgimento*-ului, considerat, alături de Camillo Cavour, Victor Emmanuel II și Giuseppe Mazzini, artizanul unificării Italiei.

[28] *Castle of Nyamptz.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o vechime de aproape patru sute de ani. Am urcat pe o scară îngustă, plină de fumul de la tămâieri, unde ne-a fost prezentată o mare colecție de bijuterii și odoare, darurile unor femei credincioase. Au fost aduse Biblii enorme acoperite cu bijuterii și placate cu decorațiuni de aur și argint, iar un manuscris interesant și pergamente decorate ne-au fost încredințate spre examinare. Cea mai veche Biblie era un manuscris bulgar, datând de la mijlocul secolului al cincisprezecelea. Apoi ne-au dus la o biserică mai mică, unde, cu mare ceremonie, ghizii ne-au prezentat principalul lor obiect de curiozitate, un veștmânt de preot lucrat de însăși împărăteasa Ecaterina și dăruit mănăstirii. Până de curând, erau nouă sute de călugări la mănăstirea Neamț; dar intrigile unui preot răutăcios, numit Vernouf, au determinat plecarea a peste două sute de călugări la mănăstirile afiliate. Detaliile acestui conflict erau prea complicate să le înțeleg și, în plus, nu am putut asculta și versiunea lui Vernouf. Rezultatul este o schismă deplorabilă. Neamțul însăși, ca mănăstire mamă, are cel mai mare număr de călugări. La momentul vizitei mele se aflau acolo patru sute șaptezeci, dar mulți erau învoiți, revenind în lume pentru o schimbare. Sunt șase mănăstiri mai mici afiliate Neamțului, având șapte sute șaizeci de călugări. Toate sunt situate în văile învecinate. În jurul clădirii principale sunt grupate vreo trei sute de mici căsuțe, numite, printr-o figură de stil, chilii, dar în realitate cămine încântătoare, acoperite cu caprifoi și iasomie, înconjurate de flori sau legume, după // înclinațiile estetice sau materiale ale proprietarului. Astfel, p. 739
aproape fiecare călugăr are propriul cămin, cu un gard de lemn împrejur, suficient de înalt pentru a opri privirile curioase și înconjurând o grădină bună, lângă care poate cultiva oricât de mult pământ dorește. Acest sat de căsuțe risipite, cu alei drepte printre ele, completează nespus de mult farmecul locului. Am vizitat spitalul, foarte curat și admirabil întreținut; de asemenea, un azil de nebuni, cu șaizeci de pacienți, în general epileptici. Apoi ne-au arătat închisoarea pentru călugări refractari, unde patru dintre ei își ispășeau păcatele cu pâine și apă. Printr-o lege nouă, bărbații nu se pot călugări până la vârsta de cincizeci de ani; înainte nu exista o asemenea restricție și mulți dintre călugării de la Neamț erau tineri. Ni s-a spus că mai bine de o sută dintre călugări aveau peste o sută de ani și am văzut câteva persoane extrem de venerabile. Veniturile de la Neamț se ridicau nominal la vreo 20 000 lire pe an. Dar Prințul Cuza își atrăsese cea mai mare parte a acestei sume, oferind fiecărui călugăr o alocație de trei piaștri pe zi și suma de două sute cincizeci de ducați pe an pentru veștminte. Par foarte mulțumiți de acest aranjament. Pentru a explica ceva ce pare o anomalie, ar trebui să intru în chestiunea mănăstirilor închinate, lucru pe care nu-l voi face pe moment.

N-am avut timp să mai zăbovim la mănăstirea Neamț, deși starețul insista să rămânem oricâte zile doream. Printre călugării care ne onoraseră era și un bărbat de vreo patruzeci de ani, inteligent, cu părul blond, care petrecuse mulți ani din viață plimbându-se prin lume. Făcuse un pelerinaj la muntele Sinai și vizitase mănăstirile ortodoxe din Turcia și, în general, din Orient. Apoi, obținând o dispensă de doi ani pentru a-și căuta de sănătate, a călătorit prin Europa și, dându-și jos haina lungă din serj pe care o purta acum și care i se potrivea ca pelerin, a vizitat ca laic multe dintre capitalele Europei; s-a plimbat pe bulevardele Parisului, a stat pe scaune de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fier în Rotten Row[29] şi a ajuns chiar până la Cremorne[30]. Urmarea a fost că devenise un om al lumii. Vorbea franceză perfect; era extrem de tolerant în opiniile religioase şi luminat în vederile politice şi teologice. Erau puţine subiecte pe care nu putea conversa şi nu mă săturam să-l ascult povestindu-şi experienţele unice ale aventuroasei lui vieţi. Când starețul ni l-a oferit ca ghid, filosof şi prieten în turul nostru monastic, am fost foarte mulţumiţi cu un asemenea însoţitor plăcut şi inteligent şi l-am luat cu bucurie în trăsura noastră deschisă. Am scăpat acolo de băgăcioşii prieteni de la Neamţ şi, având opt cai primiţi de la mănăstire, am zburat cu trăsura noastră deschisă, cu egală indiferenţă peste poieni pline de iarbă sau de-a lungul albiilor unor ape de munte. Sălbaticii vizitii nu se uitau să vadă dacă ne hurducăiam pe locurile noastre, ca păstăile într-o tigaie – puţin le păsa dacă arcurile suportau asta – şi continuau să meargă, când prin păduri de stejar cu frunzele ca de foc, când de-a lungul unor văi întunecate, unde pădurile dese de pini anunţau o altitudine mai mare, mai adâncă şi mai depărtată în sălbaticii Carpaţi, până ce, la lăsarea umbrelor serii, am urcat în galop panta abruptă a unui deal, pe vârful căruia se află Mănăstirea Secu[31], şi-am intrat prin vechea arcadă într-o curte, unde câţiva călugări se holbau cu gura căscată la neaşteptata apariţie. De când părăsisem Neamţul nu întâlnisem vreun suflet şi am simţit că Secu, îngropat în acea vale
p. 740 îngustă, cu un singur drum dificil până la // mănăstire şi nici unul dincolo, cu dealuri înalte cu pini de jur împrejur şi o singură ieşire către lume, era într-adevăr un refugiu atât de izolat încât meritam laude că-l găsisem. Secu este una dintre mănăstirile afiliate şi are doar 250 de călugări; spre deosebire de Neamţ, călugării nu locuiesc în chilii separate, cu excepţia câtorva cazuri. O curte largă, înconjurată de un şir dublu de clădiri cu două galerii, cu uşile dormitoarele deschizându-se spre ele, ofereau cazare călugărilor, iar în centru, ca de obicei, era biserica, acoperită cu cupole de aramă şi foarte decorată în interior. Marea curiozitate era aici o broderie magnifică, donată de ctitora mănăstirii cu 250 de ani în urmă; mai erau multe manuscrise interesante pe pergament, minunat legate, şi obişnuita colecţie de bijuterii şi ornamente de altar, toate depozitate în dulapuri vechi şi prezentate corespunzător spre a le analiza – în vreme ce o mulţime de călugări ne examinau admirativ, mai atent decât le examinam noi comorile ecleziastice. Pentru mine, aşezarea romantică a mănăstirii, liniştea deplină a peisajului, când întunericul se lăsa peste dealurile sumbre, doar susurul distant al păraielor de munte tulburând liniştea, erau mai impresionante decât toată averea ctitoriei. Mi-a reamintit de un peisaj similar din văile îndepărtate ale provinciei Kiang-su din China, unde fusesem oaspetele călugărilor budişti; nici pentru novicii în formele exterioare ale respectivelor credinţe nu pot exista diferenţe între vechile mele gazde şi cele pe care le vizitam acum. Aceleaşi curţi şi edificii sacre în mijloc, pline de mirosul de tămâie; aceleaşi dulapuri pline cu bijuterii, altare foarte decorate şi lumânări imense; mai presus de toate, aceleaşi grupuri leneşe de fraţi cu veştminte lungi,

[29] Alee în Hyde Park, Londra.
[30] Localitate în Australia.
[31] *Monastery of Seku.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care aleseseră să locuiască și să nu facă nimic în cel mai retras colț de lume pe care-l putuseră găsi.

Cât pentru faptul că mulți dintre călugării moldoveni nu știu să citească și nici unul dintre ei, cu una sau două excepții, nu vorbesc o altă limbă în afară de moldovenească, ei n-au nici măcar scuza studiului pentru a-și justifica viața de completă trândăvie. Pentru budiștii este mai mult sau mai puțin util în atingerea stării de „Nirvana", scopul străduințelor lor în această viață și în cea viitoare. Dar călugărul ortodox o obține în ciuda lui însuși. De fapt, este la fel de adânc îngropat și de complet inutil pentru lume, închis în această vale, ca și când ar fi deja sub pământ. Și nu poți găsi diferențe notabile între religiile care produc rezultate atât de similare. Este adevărat, călugării ortodocși par să se spele mai des decât cei budiști și nu-și tund niciodată părul, în loc să se radă pe cap; altfel, croiala veștmintelor este exact aceeași, doar că în China este galbenă sau levănțică, iar aici cărămizie. Slujba într-un locaș de cult budist este intonată pe același ton ca și aici, iar preoții nu par să facă mai mult din ceea ce predică în rândul ortodocșilor decât la budiști; dar se face mai constant la cei din urmă și desigur că zeitățile invocate au alte nume. Pentru observatorii ignoranți și imparțiali sunt singurele diferențe observabile dintre cele două așezăminte. Una peste alta, n-am fost încântați de nimic din ce-am văzut la Secu, cu excepția așezării sale și am refuzat invitația călugărilor de a petrece acolo noaptea. O frumoasă lună plină ne-a tentat să ne continuăm drumul spre Agapia și timp de vreo două ore am mers în ritmul obișnuit, în ciuda faptului că nu existau drumuri, iar lumina slabă le făcea greu de găsit chiar și atunci când existau. În fine, ca într-o scenă de basm, mănăstirea Agapia a apărut în fața ochilor noștri încântați. Niciodată, în timpul a lungi și variate călătorii, nu m-am simțit mai bine răsplătit pentru o călătorie ca atunci când am văzut această nouă și neașteptată // imagine. Turlele și cupolele strălucitoare ale bisericilor p. 741
păreau să se ridice din păduri întunecate de pin, asemenea unor monumente de argint lustruit. Sute de căsuțe, apropiate între ele, erau pe coasta dealului, pereții albi sclipind din mijlocul frunzișului; mănăstirea însăși, o clădire masivă și neregulată, cu marea arcadă cu fața spre noi, conturându-se mare la lumina lunii, era luminată la fiecare fereastră – iar figuri feminine întunecate fluturau de-a lungul balcoanelor, pe măsură ce clopoțeii cailor noștri ne anunțau apropierea. Vizita noastră fusese deja notificată de mitropolit, astfel că întreg locul era *qui-vive*; la toate ferestrele caselor fețe albe, pe jumătate ascunse în voalul de călugăriță, apăreau curioase – până ce ne-am simțit vinovați de agitația și freamătul pe care vizita noastră neobișnuită le stârneau printre drept credincioase, despre care puteai considera că se retrăseseră din lume tocmai pentru a evita asemenea influențe perturbatoare. Vizitiii noștri, care aparțineau de Neamț, cunoșteau ușa exactă la care să oprească în curte și aici, așezate la baza scărilor, stăteau cinci-șase măicuțe mai în vârstă ce așteptau să ne primească.

Călugărul nostru călător ne-a prezentat și, după ce le-am sărutat mâna, am urcat pe o scară exterioară spre coridoarele de lemn ce mergeau de jur împrejurul interiorului curții și unde se deschideau camerele pregătite pentru primirea noastră. În mănăstirile de călugări și de maici, străinul poate să solicite trei zile de ospitalitate; astfel că în toate mănăstirile sunt camere de oaspeți și de multe ori

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

băştinaşii profită de privilegiul de a face turul acestora, stând la fiecare până nici firea blândă a călugărilor şi maicilor nu-i mai suportă. Nu era astfel nimic neobişnuit în vizita noastră; interesul consta în faptul că eram străini şi englezi. Cele mai multe maici nu văzuseră niciodată reprezentanţii unei rase despre care auziseră multe şi chiar doamnele de vârstă mijlocie care ne aşteptau ne-au analizat cu câtă atenţie permite buna educaţie. Era inutil să le explicăm că vizităm aceste văi izolate din pură curiozitate. Erau ferm convinse că eram comisari trimişi de Anglia pentru a ancheta confiscarea proprietăţilor ecleziastice de către Prinţul Cuza, ceea ce agita atunci întreaga ţară şi crea mari disensiuni printre puterile protectoare. Cum, în mod firesc, doream să înţelegem chestiunea, întrebările noastre nesfârşite şi interesul pe care îl arătam le-au confirmat suspiciunile şi le-au sporit respectul. În mai multe rânduri importanţa noastră s-a dovedit neplăcută, deşi nu-i lipseau avantajele. În primul rând, făcuseră pregătiri extrem de atente pentru primirea noastră. Masa din sufrageria mare gemea sub o mare diversitate de bunătăţi ale acestei vieţi. Totul este extrem de curat, iar cina, pentru care ne pregătise drumul lung, era admirabil de bine gătită. În jurul camerei erau divane late şi comode, iar în camera următoare, unde urma să dormim, paturi luxoase cu lenjerie fină fuseseră aşternute pe ele. Era un aer de abundenţă şi confort cu adevărat relaxant şi servitoarele blajine care ne serveau, anticipându-ne fiecare dorinţă şi făcând toate eforturile pentru a ne fi pe plac, dădeau ospitalităţii un farmec propriu. În timp ce acordam atenţia cuvenită merindelor pregătite pentru noi, ele stăteau aliniate pe divanul din faţă, aplaudându-ne apetitul şi vorbind cu noi prin intermediul prietenului nostru, călugărul umblat, şi al unuia dintre domnii care ne însoţiseră de la Iaşi. Am aflat că făceau parte din comitetul de conducere al
p. 742 mănăstirii şi ni s-a promis // o întrevedere cu stareţa în ziua următoare. Făceau toate parte din cele mai bune familii din Moldova şi fuseseră consacrate vieţii monahale din cea mai fragedă copilărie, că le plăcuse sau nu. La vârsta de cinci ani fuseseră duse la şcoală la mănăstire, iar când au împlinit optsprezece ani au fost obligate să îmbrace voalul; astfel că, mai puţin când obţineau învoire o lună-două pentru a-şi vedea prietenii, nu cunoscuseră altă viaţă decât cea pe care vedeam c-o duc acum – nu avuseseră altă bucurie decât cea cauzată de primirea unei noi surori, sosirea rudelor sau călătorilor, o ceartă între ele sau vizita mitropolitului. Pentru ele, frumoasa vale în care se găsea mănăstirea reprezentase, din cea mai fragedă copilărie, întreaga lume. Dacă nu erau la fel de stricte ca acele maici care se retrag la mănăstiri pentru că sunt dezgustate de lume, era pentru că ele abia de ştiau ce înseamnă lumea. Erau toate nişte copile, simple, fericite, mulţumite şi naturale; nu aveau ochii plecaţi sau o expresie sumbră de penitenţă. Erau la fel de încântate să ne vadă cum sunt copiii cu o jucărie nouă şi, abia de-o oră în compania lor, ne simţim cu totul acasă. Din păcate, doar una dintre ele ştia puţină franceză; alta, care nu făcea parte din comitetul de conducere, vorbea germană. Îndată a apărut – ultima din comitet, pe care n-o văzusem, o femeie frumoasă, în floarea feminităţii, cu cei mai blânzi ochi, cel mai dulce zâmbet, cele mai delicate şi totodată distinse maniere – o margine de galben palid în jurul voalului, cochet aranjat, şi o uşoară prelungire a pulpanei veştmântului de serj cărămiziu indicau tendinţele spre bonetă şi crinolină şi explicau scurta ei întârziere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După ce ne-am ostoit poftele lumeşti, ne-au dus la balcoanele de sus să privim mănăstirea la lumina lunii. Dacă peisajul păruse ireal când l-am văzut prima dată, panorama magică la care priveam acum era şi mai încântătoare. Pretutindeni în jur păduri întunecate – la picioarele noastre, pe jumătate ascunse, trei sute cincizeci de căsuţe separate, fiecare cu propriul balcon, acoperiş de şindrilă, pereţi albi şi frunziş atârnat. Acum toate luminile erau stinse şi domnea o linişte profundă – nu se auzea nici măcar lătratul unui câine. Cu excepţia noastră, nu era nici un bărbat cale de două ore de locul unde patru sute de femei dormeau între copacii propriei văi liniştite. Luna plină arunca raze de lumină în fiecare colţ – în curte, cu balcoanele neobişnuite, vechi, sculptate în lemn – în lungile şi îngustele ferestre ale bisericii, aruncând raze argintii în nişele întunecate – fără îndoială căzând uşor pe faţa multor măicuţe adormite, cum făcea pe râul ce licărea şi sclipea în lumina lui sub umbrele negre ale muntelui abrupt. Deşi ziua fusese lungă şi obositoare şi era târziu, am mai stat mult pe aceste balcoane, plimbându-ne peste tot şi găsind, căci fiecare colţ spre care ne întorceam ne dezvăluia un nou peisaj, un nou îndemn de a rămâne. Maicile, amuzate de entuziasmul nostru, ne-au întrebat dacă puteam să ne mai bucurăm de peisaj până la momentul slujbei de la miezul nopţii; când ne-am exprimat disponibilitatea de a rămâne treji în pofida genelor grele, ne-au promis în modul cel mai prevenitor că vor face, pentru noi, rugăciunile cu o jumătate de oră mai devreme; aşa că la unsprezece jumătate liniştea absolută a fost brusc tulburată. Întâi o călugăriţă bătrână cu un felinar zbura ca o umbră neagră din uşă în uşă şi dădea deşteptarea fiecăreia cu o voce puternică şi destul de dură pentru a le trezi şi pe cele cu somnul mai adânc. Arăta ca o vrăjitoare bătrână, // şchiopătând tăcută şi p. 743
rapid pe traseu şi izbucnind periodic cu acelaşi refren nazal, ţinând în tot acest timp felinarul mult deasupra capului. Privind la mişcările acestei bătrâne, am fost uimiţi de un sunet ce semăna cu loviturile foarte puternice şi muzicale ale unei ciocănitori. Întâi strident şi ascuţit, ridicându-se la o notă de sus, apoi un sunet surd şi înăbuşit, toc, toc, toc, ieşea din patrulaterul de sub noi; apoi un răpăit atât de rapid că-mi imaginam cum cineva lovea o tobă de lemn. Cadenţa era sălbatică, dar nu neregulată; iar efectul duruitului ce se stingea, iar apoi se dezlănţuia la intensitate maximă era extrem de curios. Priveam şi mă miram, dar misterul s-a rezolvat la apariţia unei maici falnice, coborând din umbrele întunecate ale bisericii, care purta pe umeri ceva ce părea, în lumina incertă, o scândură lungă şi albă. Pe aceasta o ţinea într-un mod curios şi cu un beţişor interpreta o melodie la ea. Am examinat aparatul dimineaţa următoare şi am constatat că placa avea vreo doisprezece picioare lungime, era extrem de subţire şi uşoară, perforată din centru spre extremităţi cu un rând de găuri tot mai mari ca mărime, aşa încât era cu adevărat o placă muzicală, iar în mâinile unei interprete experimentate putea da ceva care să semene cu o melodie; dar principala caracteristică a interpretării era zgomotul puternic pe care-l făcea. Cu bătrâna care-şi ţipa cântecul de trezire şi două călugăriţe mergând prin curte şi ciocănind plăci muzicale, nu te puteai teme că vreo soră adormită nu afla că a sosit vremea rugăciunii; după câteva minute, au început să apară din toate colţurile, îndreptându-se cu paşi mărunţi sau mai degrabă plutind, ca nişte stafii întunecate, spre uşa bisericii. Trebuie să doarmă îmbrăcate

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sau să fi deprins arta de a-şi face toaleta rapid, asemenea unei eleve în întârziere la capelă, atât de repede respectă chemările. Era timpul să le urmăm. Femeia bătrână şi placa era tăcute şi tonurile ridicate ale unui imn sacru ne avertizau că începuse slujba. Smeriţi şi cu ochii plecaţi, am trecut printre două rânduri nemişcate de drept credincioase, până am ajuns la locul de onoare, între surorile mai în vârstă. Aici, într-o mică nişă cu un covor, am stat sfioşi – singurii bărbaţi – şi am ascultat vocile femeilor repetând în monotona notă de sus refrenul nesfârşit. Treptat am căpătat curaj, fiind recompensaţi pentru îndrăzneala de a ridica ochii cu faptul că am detectat priviri fugare venind din toate părţile. Principala oficiantă a slujbei erau o fată frumoasă, ce părea de vreo optsprezece-nouăsprezece ani, care era într-un grup de măicuţe tinere când am intrat şi al cărei rând părea să fie să oficieze, căci a mers din colţul ei şi a pus peste voal un fel de stihar şi, înaintând spre pupitrul din mijlocul bisericii, a deschis volumul masiv şi ornamentat din faţa ei şi a început[32]. Nu mi-aş fi imaginat că acele buze rubinii se puteau mişca cu atâta rapiditate, că nasul splendid cizelat putea fi un organ de redare a celor mai ascuţite şi neplăcute sunete, la un ritm destul de electrizant. Oricând venea momentul unui răspuns, corul „intra" cu ceva „despre Domnul", ca şi când totul era un pariu[33]. Nu s-a oprit deloc şi n-a slăbit răpăitul nazal al rugăciunii moldoveneşti, transformat ici-colo într-o invocaţie ascuţită, totul variat cu mătănii, stingerea şi aprinderea de lumânări şi coruri pline. O oră a părut să treacă în doar câteva clipe. Era ceva fascinant să priveşti acele drept credincioase făcând totul fără intervenţie masculină; şi am
p. 744 înţeles din această scenă ceea ce // Tennyson[34] trebuie să-şi fi imaginat atât de bine. Acele „mironosiţe pentru mandatari, matroane pentru decani, şi absolvente dulci cu părul de aur"[35] trebuiau duse într-o vale sălbatică a Carpaţilor pentru a se realiza fantezia poetică.

Trebuie totuşi să spun că există un preot la Agapia care oficiază liturghia şi care este căsătorit. Dincolo de zvonul care ajunsese peste tot că urma să fim prezenţi, era o adunare mai mică decât mă aşteptam; dar mi s-a spus că unele călugăriţe ţineau slujba în altă biserică şi restul îşi spuneau rugăciunile acasă. A doua variantă trebuie să fie practica cea mai obişnuită; căci în alte rânduri, intrând din întâmplare la slujbă, n-am mai găsit nici un fel de auditoriu; călugăriţele care oficiază alcătuiesc o micuţă congregaţie, căci trebuie să fie un anume număr pentru cântece şi pentru a citi pe rând. Era unu dimineaţa când m-am băgat în pat, după una dintre cele mai inedite şi interesante zile pe care-mi amintesc să le fi trăit. Doar pura oboseală te putea face să dormi, cu atâtea imagini şi sunete interesante dansându-mi în faţa ochilor şi răsunându-mi în urechi; dar timpul era scurt şi mai erau multe de văzut, aşa că am dormit cât de repede am putut şi ne-am trezit pentru utrenie la ora şase. Aici am văzut câteva maici noi, iar cu unele dintre ele am făcut

---

[32] *Went off at score.*

[33] *Whenever the moment for a response came, the chorus "cut in" with something "Gospodin", as if the whole thing was being done for a wager.*

[34] Lord Alfred Tennyson (1809–1892), poet englez, autor al poemului „Ulysses". Miticul personaj este descris ca fiind deosebit de energic, hotărât, eroic

[35] *„Prudes for proctors, dowagers for deans, And sweet girl-graduates in their golden hair"*, versurile lui Afred Tennyson (1809–1892), din prologul poemului „The Princess".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cunoştinţă; dar absenţa unei limbi comune era o piedică imensă în relaţiile noastre. Neavând vreun fel de educaţie care să le pregătească pentru societate, nu ştiau altă limbă în afară de moldoveneşte; deşi am încercat noi înşine, cu mare dăruire, să învăţăm această limbă sub instrucţia lor, timpul era prea scurt pentru a face mari progrese.

După utrenie, am mers la stareţă, o bătrână drăguţă, care ne-a dat dulciuri şi ţigarete şi ne-a sărutat pe frunte când i-am fost prezentaţi şi când am plecat. Spunea să rămânem oricâte săptămâni doream şi a fost destul de supărată când i-am spus ce scurtă trebuia să fie vizita noastră. Vrând să luăm cu noi un suvenir al locului, am convins-o să ne dea un vechi daghereotip al mănăstirii, care se ştergea rapid, pe care am promis că-l vom fotografia în Anglia şi-l vom trimite înapoi. Din nefericire, câteva săptămâni mai târziu, geamantanul în care se afla ne-a fost furat din spatele trăsurii în miez de noapte şi, spre regretul nostru, ne-am dovedit cumplit de incorecţi.

Am făcut apoi o rundă de vizite şi eram încântaţi de căsuţele fermecătoare, fiecare cu propria-i grădină, cu una sau două ocupante, uneori o singură tânără. Surorile bogate sunt slujite de cele nevoiaşe, dar la Văratec[36], unde am mers apoi, era o mai mare risipă de bogăţie decât aici. Unii dinte prietenii noştri au propus un picnic pentru după-amiază şi am mers pe jos, un grup vesel de vreo opt-zece persoane, pentru a ajunge la o stâncă romantică din pădure, din vârful căreia aveai o privelişte magnifică asupra văii şi mănăstirii. După o căţărare veritabilă, am fost recompensaţi pentru efort văzând că bunele noastre gazde trimiseseră un coş cu diverse delicatese – că fusese pregătită cafea fierbinte şi un foc sprinten pregătit pentru urgenţele odihnei noastre.

Astfel că am sporovăit, ne-am răcorit şi am fumat liniştiţi, când, spre uimirea mea, am observat că unele doamne adunau crengi uscate la baza unui pin semeţ. Când am întrebat despre rostul acestei acţiuni, ne-au spus că era foarte distractiv să arzi un pin şi ne-au asigurat că, dacă nu mai văzusem aşa ceva, o să ne bucurăm de spectacol. Am sugerat posibilitatea ca întreaga pădure // să ia foc, dar au spus că p. 745
aleseseră un copac izolat şi chiar dacă focul ajungea pe deal, ce mai conta – pinii erau ieftini în Carpaţi. Aşa că am îngrămădit crengi în jurul uriaşului pădurii şi l-am condamnat la o moarte splendidă, dar de durată. Apoi am aruncat buşteni aprinşi în masa uscată şi focul s-a întins cu zgomot până la crengile cele mai de sus. Bunii noştri însoţitori aplaudau bucuroşi în vreme ce focul răsuna şi scotea flăcări furioase cu fiecare nouă adiere a vântului, iar o coloană de fum dens se ridica din vârf şi se împrăştia ca un linţoliu peste mormântul muribundului patriarh, anunţând în depărtare sacrilegiul comis.

Termenul folosit în a ne adresa însoţitoarelor noastre era mereu Maică (mamă) şi era ceva ciudat, având în vedere vârsta unora dintre ele, în utilizarea acestei formule. Oricum, era uneori plăcut să fiu numit „fiule", dând impresia de a fi stârnit un fel de interes afectuos. Din locul înalt în care ne aflam, mănăstirea se vedea foarte frumos. În loc de clădirea săracă, solitară din asemenea cazuri, grupul mare de căsuţe frumos distribuite şi împărţite de garduri frumoase, erau adunate în

[36] *Veratica.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

jurul mănăstirii ca puii în jurul unei cloşti. În loc de o poartă închisă cu „un grilaj" şi o serioasă „janitress", frumoasele ocupante erau libere să se plimbe prin vale unde doreau şi cu cine doreau. În loc de înfăţişări lugubre şi un aer de mortificare generală în veştminte şi maniere, ele râdeau, cu feţe vesele şi cu numeroase inovaţii la veştmintele stricte de mănăstire, dintre care cea mai serioasă era crinolina. Cu doar câteva săptămâni înainte de vizita noastră, mitropolitul venise într-un tur de control şi confiscase fiecare „colivie" pe care a putut pune mână. Dar erau încă numeroase dovezi că multe scăpaseră pedepsei. Unde mai sunt asemenea „chilii" ca micile şi frumoasele budoare pe care le găseşti în aceste căsuţe? Vai! zilele bune ale mănăstirilor au trecut. Nu peste mult timp o staţie de cale ferată va fi la distanţă de două ore de Agapia; iar o lege recentă interzice ca vreo tânără cu vederi religioase să fie obligată de părinţi să poarte voalul până la vârsta de patruzeci şi cinci de ani. Practic, asta pune capăt complet sistemului de mănăstiri, căci fete bătrâne nu există în Principate – fericit pământ! – şi văduvele sunt extrem de rare. Singura şansă de a prinde o măicuţă e atunci când este tânără, când este o greutate pentru familie; acum nu mai pot fi transformate în firi religioase ca altă dată, iar cum infanticidul nu este în vogă în aceste regiuni, precum în China, perspectivele lor sunt extrem de discutabile. Prin prezentul sistem, având mulţi vizitatori de la Iaşi în timpul verii şi posibilitatea de a petrece o parte din iarnă în vesela capitală, viaţa trece destul de plăcut. Am întâlnit de mai multe ori în societate la Iaşi „recluses" de la aceste aşezăminte, remarcate prin voalurile lor, căci poartă mătase şi crinolină când sunt învoite şi scot voalul când merg la teatru sau la alte distracţii de seară. De fapt, au cam aceeaşi poziţie în societate ca şi Chanoinesses[37] în Franţa; cu excepţia faptului că, în cazul lor, spre deosebire de celelalte, căsătoria este imposibilă. Poate nu este o mare problemă, văzând că se bucură de toată libertatea femeilor măritate, fără nici una dintre grijile sau responsabilităţile acestora.

Cea mai frumoasă amintire de la Agapia a fost că am luat de la maici destul serj, pe care îl ţes şi îl poartă, pentru a ne face un costum de vânătoare de fiecare,
p. 746 apoi cu inimi grele am luat ultima masă cu // aceeaşi obişnuită supraveghere atentă şi am aşteptam chemarea la vehiculele noastre. Deşi vizita n-a fost lungă, ne-am *făcut multe prietene, care s-au adunat să ne spună la revedere*. Salutul de despărţire este mişcător, iar când se întinde la câteva rânduri de maici, produce un efect unic. Le-am sărutat mâinile cu reverenţă şi ele s-au aplecat pentru a ne săruta pe frunte. Este uşor să-ţi imaginezi cât de puternică era tentaţia de a prelungi acest moment, să treci repede la alta – cât de dificil e să-ţi aduni ideile în confuzia unui asemenea moment, căci un sens strict de decenţă împiedica orice fel de manifestare exterioară de părtinire. Cei care nu ştiu ce înseamnă să ai atâtea perechi de buze, unele proaspete şi rumene, alte bătrâne şi zbârcite, apăsate în succesiune rapidă pe frunte, vor fi conştienţi de o senzaţie de amorţeală a scalpului cel puţin, stârnită probabil de un conflict de emoţii; nici dacă ar fi un cap chel nu-l poţi împiedica să nu roşească. Dar de ce insist asupra unor asemenea detalii! Am văzut că bunăvoinţa bunelor noastre amfitrioane se extinsese la echipajele noastre. Fiecare căruţă avea nouă cai aparţinând mănăstirii şi trei vizitii ţigani cu aspect sălbatic şi barbar şi cu

[37] Ordin religios în Franţa, ce cuprindea femei din rândul aristocraţiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

veştminte oarecum zdrenţuite. Am ieşit din curtea mănăstirii cu strigăte puternice şi lovituri de bici şi toţi clopoţeii au început să răsune vesel, iar noi ne mişcam nebuni pălăriile în vreme ce treceam pe lângă binecunoscutele balcoane şi pe sub ferestrele casei fermecătoare, unde draga stareţă îşi săruta mâna în semn de la revedere.

Călăreţii ţigani şi echipa lor zdrenţuită nu ne-au lăsat mult timp să ne adunăm simţurile împrăştiate. Erau, evident, impresionaţi de importanţa noastră şi credeau că viteza trebuie să fie pe măsura acesteia; astfel că zburam prin albiile râurilor de munte, printre dealuri înalte şi împădurite şi în cele din urmă am ieşit din munţi în zona foarte variată, care se întindea departe, spre câmpiile pe care le traversasem iniţial. Mergeam spre Văratec, o altă mănăstire nu la fel de frumos amplasată, dar mai celebră decât cea din urmă. Pe drum am trecut prin mai multe sate cu mari suprafeţe de pământ, producând porumb, pepeni şi grâu, şi spre seară am ajuns la destinaţie, o mai mare adunătură de case decât la Agapia, dar nu aşezate într-un *cul de sac*, ci pe panta unui deal, ce oferea o vastă perspectivă peste câmpiile Moldovei şi cu totul comparabilă în lume.

Un sat aproape de porţile mănăstirii strica mirajul unei izolări şi retrageri depline, atât de puternic la Agapia; iar când cerul era senin, oraşul Neamţ era vizibil la distanţă, pentru a ne aminti de stafiile ocupate ale oamenilor. Aici nu era o clădire mănăstirească precum la Agapia, unde doar o mică parte dintre maici locuiesc în mănăstire. Toate maicile de la Văratec locuiau în propriile case, în număr de până la patru sute. Unele dintre ele erau aranjate în formă de pătrat, în centrul cărora se afla o biserică, în care se intra pe sub o arcadă, dar aspectul general al locului îmi amintea de unele aşezăminte de misiune pe care le-am văzut în India. Erau nu mai puţin de patru biserici la Văratec pentru uzul a şase sute de maici rezidente, care nu-mi se păreau să le frecventeze; era şi o şcoală de fete, prezidată de cea mai drăguţă femeie din mănăstire. Toate semnele de bogăţie şi *lux* erau mai mari decât la mănăstirea pe care o părăsisem; aici n-am fost cazaţi într-un apartament pentru străini, ci chiar la una de dintre maicile principale, pentru care aveam o scrisoare de recomandare, şi care ne-a cedat jumătate din casă cu mare amabilitate. Cu greu îţi poţi imagina ceva mai perfect şi artistic decât // gustul cu p. 747
care era aranjată această căsuţă. Jumătate de duzină de tablouri cu adevărat bune, aduse din Italia de cineva care ştia ce vrea şi altele de la Paris, un pian, un frumos covor turcesc, perdele grele din brocart de mătase, canapele cu arcuri şi fotolii frumos acoperite, câteva bucăţele de porţelan vechi, câteva oglinjoare pariziene în rame ornamentate alcătuiau mobilierul celor două „chilii" unde eram condamnaţi <să locuim> eu şi prietenul meu. Acestea se deschideau pe balconul din faţă, spre o grădină cu flori şi piaţa mănăstirii; aici obişnuiam să stăm şi să fumăm ţigări, căci buruiana este în mare vogă între pustnici, iar tutunul lor erau mereu ireproşabil. Prima noastră datorie a fost s-o vizităm pe stareţă, care ne-a primit la fel de bine ca şi surata ei de la Agapia[38]. Ne-a spus că intrase la mănăstire la vârsta de treisprezece ani, iar acum avea şaptezeci; cu excepţia unei călătorii ocazionale la Iaşi. îşi petrecuse întreaga existenţă în exerciţii religioase. Ea, ca şi mai multe maici din comitetul de direcţie, făcea politică ferventă şi discuta cu nerăbdare şi cu

[38] În original Văratec, evident greşit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

informații despre intrigile prințului Cuza și abuzurile guvernului acestuia. Și nu și-au economisit epitetele aplicate șefului statului. Cum multe dintre doamnele de la Văratec erau înrudite cu familiile care aveau mare putere într-unul sau altul dintre principate, puteau vorbi cu o anume doză de amărăciune; și cum întrețin o corespondență febrilă cu rudele lor, unele dintre ele între cei mai bogați și puternici boieri, informațiile lor sunt destul de veridice. Fratele gazdei mele ocupa o poziție oficială foarte înaltă; ea însăși era foarte bogată; pe lângă încântătoarea căsuță, avea o trăsură și o pereche de cai, o slujnică care nu era călugăriță și se îmbrăca după ultima modă pariziană; o bucătăreasă excelentă, cum am motive să-mi amintesc, și servitori foarte atenți. Una peste alta, era destul de clar că între Văratec și Agapia era o diferență la fel de mare ca între Trinity College[39] și Emmanuel[40] sau între Christchurch[41] și Wadham[42]. Nu era vreo îndoială care era mai aristocratică, mai bogată și mai lumească dintre cele două. Totuși, privesc în urmă cu regret la atmosfera nesofisticată a „văii vesele" de la Agapia. Cât de ușor este să fii ultra-critic în asemenea ocazii! Cât de romantic și copleșitor în noutatea ei am fi găsit Văratecul de-am fi făcut acolo prima vizită! Acum avea ceva searbăd și insipid în ea. Nu era nici măcar suficient miros de sfințenie în aer care să se potrivească cu gusturile noastre rafinate. Am simțit că aproape ne întorsesem în lume și eram puternic tentați să ne aruncăm în văile sălbatice ale Bistriței, unde mănăstirile se adăpostesc în colțuri neexplorate, la care ajungi pe trepte tăiate în stâncă străjuite de ghețari și unde ocupanții apreciază cu adevărat vizita unui străin; unde poți împușca capre negre și prinde păstrăv; vâna urși sau merge la picnic; desena peisaje frumoase sau învăța moldovenește sub auspicii plăcute; te poți cățăra prin trecători de munte și găsi de cealaltă parte un așezământ ecleziastic încă neconfiscat de prințul Cuza; unde călugării sunt cu adevărat „persoane cumsecade" și foarte bucuroși să te cazeze și să-ți dezvolte opiniile, oricare ar fi acestea, atât cât se pricep; unde scrisorile nu te pot găsi, iar grijile acestei vieți nu pot pătrunde; unde confortul este combinat cu chibzuința și singura cale de a te întoarce în lume este o plută.

Valea Bistriței! Dacă o soartă inexorabilă și apropierea iernii m-au obligat odată să-ți întorc spatele, poate va veni și ziua când îmi voi mai putea face siesta la *umbra mănăstirii, trezindu-mă dintr-un vis la fel de plăcut ca și cel din urmă.*

II. Societate și politică în Moldova[43]

p. 39 [...] Până acum am vizitat doar mănăstirile aparținând călugărilor cenobiți – Neamț, Secu, Agapia și Văratec. Pretutindeni prevala același sentiment. Era o mare

[39] Colegiu al Universității Cambridge, cu veche tradiție academică, printre absolvenții săi numărându-se Isaac Newton și 31 de laureați al Premiului Nobel.

[40] Fondat în 1584 de sir Walter Mildmay, colegiul Emmanuel face parte din Universitatea Cambridge. Printre elevii săi s-au numărat: matematicianul John Wallis, politicianul John Harvard, omul de știință și poetul Thomas Young, biologul scoțian Lawrence Ogilvie.

[41] Colegiu al Universității din Oxford, fondat în 1546. Absolvenți celebri 13 prim-miniștri britanici.

[42] Colegiu al Universității din Oxford fondat în 1610 de Dorothy și Nicolas Wadham.

[43] Traducere după *Letters from the Principalities. II – Society and politics in Moldavia*, în „Blackwood's Edinburgh Magazine", No. DLXXXV, July 1864, vol. XCVI, p. 39–54.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nemulțumire în privința felului cum se realizase măsura <secularizarii>, dar principiul nu era contestat, iar rezultatele benefice erau anticipate și de cei mai direct afectați. Rămânea să vedem un exemplu bun de mănăstire închinată, astfel că am decis să mergem de la Văratec la Piatra, un oraș situat pe valea Bistriței, iar de aici să vizităm o mănăstire omonimă din apropiere. Scena de despărțire, când ne-am luat la revedere de la maicile de la Văratec, n-a fost la fel de emoționantă ca atunci când ne-am rupt de maicile de la Agapia; dar am plecat cu regrete sincere de la ospitalierele noastre amfitrioane și, primind, ca și înainte, cai și vizitii țigani de la mănăstire, am gonit prin văi spre destinația noastră. După un drum de cinci ore printr-un peisaj care, fără să fie măreț, era plin de farmec și variat, am coborât pe înserate în pitoresc situatul oraș Piatra.

Departe de vreun drum mare, puțini călători au vizitat vreodată acest colț depărtat – ce ar putea fi punctul de start al unei extrem de interesante călătorii montane. Agitata Bistriță, după un curs năvalnic prin peisajul frumos al Carpaților, iese aici dintr-un defileu montan, curgând apoi liniștită peste câmpii fertile, până la vărsarea în Siret. Chiar înainte de sosirea noastră, jumătate din orașul Piatra fusese măturat de forța nimicitoare a apelor sale și am traversat zone întinse pline de dărâmături și devastate. Având circa cincisprezece mii de // locuitori, Piatra își p. 40
datorează prosperitatea și problemele capriciosului râu pe malul căruia este așezat. Este centrul comerțului cu lemn, iar Bistrița este, până în acest loc, mijlocul de transport din văile dens împădurite ale Carpaților. Nu este un mijloc de transport doar pentru lemn, plutele fiind și cea mai convenabilă modalitate de a coborî pe râu. Desigur, aceste plute sunt relativ mici, dar au mici colibe de lemn, confortabile; am regretat, când le-am văzut coborând peste praguri și oprite lângă ruinele caselor distruse, că n-am avut timp să explorez izvoarele râului și să-l cobor în acest captivant mod.

Am fost foarte bine primiți la Piatra[44] de către prefect, a cărui casă cu un etaj și o verandă de jur împrejur, nu diferită de un bungalov indian, era una dintre cele mai somptuoase case din oraș. De regulă, acest oraș era puțin mai mult decât o grămadă de cocioabe și, judecând după aspectul lor exterior, oamenii nu păreau s-o ducă foarte bine din negoțul cu lemn. Dezastrul care-i lovise atât de recent și-i ruinase pe mii dintre ei era, evident, una dintre principalele cauze ale aspectului sordid și sărăcăcios al locului. Am întâlnit la cină puținii oameni inteligenți și educați care locuiau aici și am petrecut seara, cum se întâmplă în asemenea ocazii, în discuții politice. Politica prințului Cuza este un subiect mereu fertil. Din păcate, nu există suficiente deosebiri de opinie în privința lui pentru a face posibilă o dezbatere. De-a lungul întregii mele ședere în Moldova și Țara Românească, n-am întâlnit pe nimeni care să-l susțină. Singurul om care nu l-a înjurat urât era prim-ministrul de atunci. Dar cum acest oficial a fost îndepărtat ușor din funcție, la doar o săptămâna sau două după ce l-am întâlnit ultima dată, nu mă îndoiesc că este la fel de plin de amărăciune ca și concetățenii lui.

Am făcut o vizită matinală la Mănăstirea Bistrița, situată în defileul văii, la o distanță de numai o oră de Piatra. Peisajul este aici cu adevărat frumos și ne părea

[44] Probabil Piatra Neamț.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rău că nu ne puteam continua explorările în tentanta regiune de dincolo. În loc de mulțimea de case separate locuite de sute de călugări, aici era o singură casă mare și o biserică. În casă era egumenul, un bărbat frumos, care ne-a primit bine și ne-a spus că, împreună cu doi-trei preoți exilați, alcătuia întregul așezământ. Am mers în biserică – o clădire veche, decorată cu câteva fresce interesante, unde unul dintre preoții exilați lălăia slujba pentru vreo trei-patru bătrâni și femei. Una dintre femei m-a făcut să tresar când s-a închinat brusc în fața preotului care ducea anafura, obligându-l să pășească peste ea. Călugărul care ne acompaniase de la Mănăstirea Neamț mi-a spus că țărănii credeau puternic în eficiența acestui procedeu pentru vindecarea bolilor; a adăugat că experiența îi confirma această superstiție populară și că el însuși vindeca oameni trecând peste ei cu anafura în mână.

Bistrița era un foarte bun exemplu de mănăstire închinată. Abuzurile unui sistem care susținea un asemenea așezământ erau clare la o simplă privire; trebuie să spun că însuși egumenul, cu care am discutat problema, nu s-a străduit să-l apere prea mult. Pentru a clarifica diferențele dintre diversele așezăminte ecleziastice din aceste Principate, trebuie să definim pe scurt condițiile în care există. Se poate
p. 41 spune, la un calcul sumar, că // aproape o cincime dintre pământurile Moldovei este în mâinile Bisericii. Această proprietate bisericească poate fi împărțită în patru categorii – a mănăstirilor guvernamentale, a mănăstirilor cenobitice, a mănăstirilor închinate și a bisericilor seculare. Mănăstirile guvernamentale sunt mici așezăminte care abia de merită menționate. Întreaga rentă anuală a bisericilor seculare este de doar 3 000 de lire. Astfel, probabil că stipendiile de la stat nu implică abuzuri mai mari decât în cazul așezămintelor ecleziastice din alte țări. Rămâne să analizăm mănăstirile cenobitice și pe cele închinate. Prima categorie am descris-o deja într-un articol mai vechi. Neamț, Secu, Agapia și Văratec aparțin toate acestei categorii. Nu sunt la fel de bogate ca cele închinate – și trebuie să facă mult mai multe cu banii lor. Sunt oameni ai țării, care cheltuiesc acasă bogăția obținută din produsele pământurilor și care, de regulă, sunt de acord cu măsura de confiscare *in integrum*. Îi love̦ște puternic în câteva privințe, dar îi love̦ște și mai tare pe adversarii lor înverșunați din mănăstirile închinate. Mănăstirile cenobitice își trag veniturile fie din moștenirile lăsate de boierii bogați, fie prin faptul că membrii frăției își pun proprietatea în comun. Venitul de la Neamț, spre exemplu, era nominal de 20 000 lire pe an, provenind din exploatarea domeniilor; mănăstirea întreținea nouă sute de călugări, iar o sumă mare era rezervată pentru cazare; căci era obiceiul ca străinii să se cazeze la mănăstiri pentru o perioadă nedeterminată; în perioada pelerinajului anual, veneau mii de oaspeți; în plus față de aceste venituri, mulți dintre boierii de seamă sunt foarte îndatorați față de mănăstiri, în urma arendării moșiilor sau din alte motive; cum în acest Principat nu se obișnuiește să-ți plătești datoriile, iar tribunalele sunt doar mijloace de nedreptate, mănăstirile sunt victime invariabile, datorându-li-se sume mari de bani, pe care au puține șanse să le primească. Între timp, guvernul neagă că și-ar fi însușit proprietăți care nu-i aparțin; dimpotrivă, prințul Cuza susține că întreaga proprietatea ecleziastică este în fapt proprietate a statului și are dreptul s-o confișteze, cu toate datoriile ei. Fără să-l urmăm în pledoaria prin care dorește să dovedească acest lucru, rămâne realitatea că a vărsat o sumă enormă în vistieriile statului și a plasat așezămintele cenobitice într-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

situație convenabilă, care probabil va determina scăderea abuzurile existente. Călugării nu vor mai fi oprimați și înșelați de boieri sau devorați de pelerini și străini. Primesc trei piaștri pe zi pentru masă, pe lângă vreo 125 lire pe an de fiecare bani de buzunar și nici nu mai au problema suplimentară a administrării marilor lor venituri. Călugărițele primesc de la guvern doi ducați pe zi, sumă cu care sunt foarte mulțumite și sunt de acord cu noua regulă care interzice femeilor să poarte voalul până la vârsta de patruzeci și cinci de ani. În următorii zece ani, nici un novice nu va mai fi primit la vreo mănăstire. Singura obiecție pe care am auzit-o la adresa acestei legi era că atunci când într-o mănăstire sunt doar femei bătrâne, nu mai are cine să cânte psalmii sau să oficieze slujba. Una peste alta, este evident că guvernul se străduiește să descurajeze asemenea așezăminte. Se opune deschiderii de școli de către călugări sau călugărițe – prea multă cunoaștere fiind, în opinia prințului Cuza, un lucru periculos; dar la fel de mult se opune acumulării de averi pentru sprijinirea mulțimilor de trântori bărbați sau femei, care nu fac altceva decât să discute politică și să bodogănească.

Ajungem acum la următoarea categorie, mănăstirile închinate. Ele au la bază o situație complet diferită de așezămintele // tocmai discutate, veniturile provenind p. 42
din proprietățile acumulate de Patriarhul de la Constantinopol, sub diferite pretexte, pentru biserica al cărei cap este. În mod firesc, când dominația otomană era mai puternică în Principate decât în prezent, totul se rezolva la Constantinopol prin intrigă; boierii îl răsplăteau pe Patriarh pentru orice serviciu făcut pe lângă guvernul turcesc transferând sau „închinând" diferite moșii, la moartea lor, bisericii ortodoxe. În timp ce călugării din mănăstirile cenobite jură credință mitropolitului ortodox de la Iași, călugării din mănăstirile închinate jură credință patriarhului de la Constantinopol. Sunt, din toate puncte de vedere, străini, fiind foarte rar autohtoni; de fapt, ei sunt o parte a acelui mare sistem ecleziastic care înghite, în beneficiul bisericii, o parte imensă a bogăției Turciei europene și Levantului. Aceste mănăstiri închinate sunt afiliate mănăstirilor de la muntele Athos și din străinătate, iar guvernul turc este interesat de această chestiune, căci ele aparțin unei biserici al cărei conducător este la Constantinopol, sub protecție turcească. Așa că situația este acum inversă; în vreme ce, în Turcia, Rusia se agită permanent sub pretextul unui protectorat favorabil bisericii creștine, în Principate Turcia se agită, sub același pretext, în favoarea aceleiași secte. Dar religia are puțin de-a face în ambele cazuri.

În total, veniturile acestor mănăstiri închinate din Moldova se ridică la suma anuală de 200 000 lire. Când ne amintim că aproape fiecare bănuț din această sumă este trimis la Constantinopol și, în loc să se reîntoarcă în buzunarele moldovenilor, spre a fi folosită în dezvoltarea resurselor țării, îmbogățește trântorii de la Athos, Sinai sau alte mănăstiri sau este însușită de Patriarhul de la Constantinopol, care nu răspunde față de nimeni pentru ea, nu e de mirare că șeful statului o privește cu jind pentru nevoile propriului guvern. E greu să te aștepți ca cineva, cu atât mai puțin prințul Cuza, care nu are prea multe sentimente evlavioase, să hrănească la piept vampirul bisericesc care s-a agățat de organele vitale ale țării și îi suge sângele. Chiar și dl. Gladstone[45], dacă ar fi ministrul de finanțe al Principatelor, dincolo de

[45] William Ewart Gladstone (1809–1898), omul politic britanic, în acea perioadă ministru de Finanțe al Marii Britanii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

afecțiunea arătată, în mai multe ocazii, preoțimii ortodoxe, ar dovedi cu argumente pretențiile superioare ale statului față de o biserică al cărei conducător se comportă într-o țară străină ca destinatarul unor bunuri furate, în vreme ce clerul lui îndeplinește rolul de hoț și expeditor al aceloraşi bunuri.

Era un lucru interesant să-l vezi pe acest om, singur într-o casă goală, având grijă de o biserică goală, fără enoriași, fără preoți, fără școli, fără săraci pe care să-i ajute, fără vreo ocupație lumească în afara adunării arenzilor mănăstirii, care se ridică la 12 000 lire pe an, și trimiterii sumei la Constantinopol. Deși numit egumen și investit cu funcțiuni sacre, el nu face nimic mai mult decât un intendent plătit cu un salariu de 125 lire anual, ținut acolo, cu părul lung, veștminte lungi și un caracter sacru, să adune arenzile și să se asigure că țăranii mănăstirii îndeplinesc corvezile corespunzătoare pe pământurile deținute. Bietul om! Singur spunea că prea puțin conta pentru el dacă pământurile era confiscate sau nu: nu câștiga nici un ban, susținea el, atât de stricte erau socotelile pe care trebuia să le trimită la
p. 43 Constantinopol; așa că era destul de bucuros că // Guvernul, însușindu-și întreaga sumă de 12 000 lire pe an și plătindu-i propriul salariu, îl scăpase de alte griji suplimentare. Din venitul astfel obținut de prințul Cuza, o alocație anuală de 900 lire este plătită Mănăstirii Bistrița. Judecând după preoții pe care i-am văzut acolo, suma este mare. Singura obiecție pe care publicul o are la adresa acestei spolieri este că prințul Cuza nu spune ce face cu venitul anual pe care l-a luat Patriarhului. Trebuie să fie ceva fascinant în acest aur sfânt, atât de strâns se lipește de degetele celor care-l ating. Însă prințul Cuza nu va trăi o veșnicie; chiar dacă nu este mai drept ca un preot, are cel puțin meritul de a fi distrus sistemul de jaf și pradă al Bisericii și de a păstra în țară banii moldovenilor. În vechiul sistem, diverși aventurieri sau boieri nevoiași se asociau cu egumeni necinstiți, care le dădeau recomandări pentru Patriarhul de la Constantinopol. Astfel, ei obțineau pământ în arendă de la acest funcționar pentru sume absurd de mici, declarația egumenului fiind că moșiile aveau o valoare mică. Apoi subînchiriau aceste pământuri cu sume enorme, storceau țăranii de ultimul bănuț și împărțeau profiturile cu respectabilul egumen. Mai bine, spun țăranii, să te încrezi în mila guvernului decât în cea a preoților de la mănăstirile închinate. Așa că ei nu se opun măsurii de confiscare impuse de prințul Cuza.

O idee despre sumele enorme obținute de biserica ortodoxă de la mănăstirile închinate din cele două Principate se poate face din faptul că la Mănăstirea Sinai sunt doar optsprezece călugări, cu un venit anual de 60 000 lire. Cum este clar că suma nu este obținută din pantele sterpe ale Muntelui Horeb sau dintr-un număr oricât de mare de „oaze"[46], ea poate proveni numai din țări ca Moldova, unde dețin mari proprietăți. Astfel, egumenii, foarte rar autohtoni în țara unde sunt trimiși ca arendași, consideră întreaga chestiune ca una de jaf. Prietenul de la Bistrița ne-a spus că era născut la Constantinopol, dar fusese numit în actualul post de episcopul de Ierusalim. Se va vedea, din condițiile de existență ale mănăstirilor închinate din Principate, că Turcia are un interes foarte indirect în ele. Este mai mult o chestiune de principiu decât de interes, dar instinctele tradiționale ale Porții fac ca Guvernul

[46] *Wadies.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

să țină cu dinții la dreptul său în chestiuni care nu sunt cu adevărat importante. În plus, este subiectul unei presiuni fanariote foarte puternice la Constantinopol, căruia sultanul îi rezistă cu dificultate. Legătura Turciei cu aceste provincii este o sursă clară de slăbiciune pentru ea, dar guvernul de la Constantinopol este extrem de sensibil în privința drepturilor sale în Principate. Dacă am susține aceste pretenții, ar fi mai bine s-o facem pe un subiect mai de înțeles pentru publicul britanic decât mănăstirile închinate. Puterea care i-a permis prințului Cuza să adopte această măsură cu impunitate a fost Franța; iar Rusia, deși interesată de Biserica acum spoliată și având multe motive ce-ar fi făcut-o să se opună măsurii ce a privat-o de fonduri folosite în mod obișnuit în intrigi, era la acel moment atât de legată de politica franceză încât i-a fost greu să adopte o atitudine mai consistentă și independentă. Însă această chestiune s-a contopit în altele mai importante, derivate din politica recentă a prințului Cuza, care va fi analizată într-un alt articol. Între timp // să ne luăm la revedere de la așezămintele ecleziastice, p. 44
cenobitice și închinate, de la satele de maici adunate cu sutele și de la edificii pustii locuite de călugări solitari; traversând din nou câmpiile vaste ale acestor provincii, vom analiza puțin în capitalele lor efectele unei religii care are o așa mare influență asupra societății în ansamblu.

După un drum de șase ore de-a lungul văii Bistriței am ajuns la Bacău[47]; drumul, nu foarte circulat, urma râul, iar ici-colo peisajul era liniștit și frumos; dar, apropiindu-ne de destinație, ondulațiile ușoare care ofereau peisajului varietate s-au redus treptat și am ajuns, la căderea nopții, în câmpia prăfuită. Bacăul este un oraș pe drumul principal de la București la Iași, având circa cincisprezece mii de locuitori, iar la momentul vizitei noastre era onorat de prezența primului ministru. Acest domn fusese într-un tur de inspecție prin țară, aranjând lucrurile pentru alegeri. Printr-un amestec judicios de amenințări și mită, nu este greu în aceste provincii să te asiguri că lucrurile merg în direcția dorită. Singura țară unde politica este la fel de profitabilă ca afacere, unde cei care o fac sunt la fel de lipsiți de scrupule și unde poporul este la fel de mult înșelat de sistemul de guvernare de care, folosind o figură de stil, „se bucură", este America Federală. Am fost amuzat să observ felul în care prim-ministrul trata diferitele persoane care îi erau prezentate când eram în compania lui, indiferență disprețuitoare față de unii, politețe față de alții, servilismul arătat de aproape toți, în afara unui bărbat care părea să presimtă gândurile premierului și nu considera că merită să fie politicos.

Nu l-am deranjat pe excelența sa foarte mult și am mers la un han, unde am discutat foarte plăcut cu câțiva tineri care luau masa, căci erau mai puțin sofisticați decât nefericitele specimene de „Tineri Moldoveni" pe care-i întâlnești în capitală, cu manierele căpătate la „Mabille" din Paris[48]. Tinerii din Bacău vorbeau măcar cu o anume aparență de ardoare patriotică. Aveau pentru țara lor aspirații niciodată auzite în societatea politicoasă de la Iași sau București și erau încântați să ne arate, prin înflăcărarea cu care au intrat în dezbaterea politică, că erau pregătiți pentru autonomie. Cei mai entuziaști vorbeau cu tărie despre o Românie ce ar trebui să

[47] *Bakou.*

[48] *Le Bal Mabille* este o celebră școală de dans, întemeiată la Paris în anul 1831.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cuprindă, pe lângă Principate, Transilvania, Bucovina, Banatul, Basarabia, totalizând o populație de vreo zece milioane de locuitori, care, spun ei, au aceleași sentimente naționale și dețin toate elementele coeziunii. Ideea națională, cum o găsești în România, este cea mai absurdă expresie a ideii apărute sub auspiciile împăratului Ludovic Napoleon[49]. Imaginați-vă Italia într-o situație mai proastă decât Napoli sau Sicilia, fără un Piemont în jurul căruia să se reunească, și aveți România. Dar este inutil să te cerți cu asistența noastră din Bacău; ei credeau în naționalitatea lor și se numeau daco-romani[50]. Cei mai moderați, este adevărat, erau dispuși să înceapă doar cu principatele, fără protectorat. Aceste cinci infirmiere, care se ceartă mereu în legătură cu acest copil foarte bolnav, nu îmbunătățesc situația copilului și, în cele din urmă, se vor dovedi fatale pentru el. Această convingere îi face pe cei care nu sunt angajații guvernului și-și permit să fie patrioți cu unele restricții să susțină înlăturarea protectoratului. Susțin că astfel ar depinde de propriile lor resurse și vor
p. 45 trebui să-și arate toate calitățile pe care s-ar întâmpla să le aibă. // Cum aceste calități nu sunt clare călătorului, lipsa lor este pusă pe seama celor cinci puteri protectoare, care, se spune, sacrifică interesele țării pentru propriile lor interese egoiste și le permit celor la putere, prin intrigă, să se mențină acolo împotriva voinței țării. Într-adevăr, este o chestiune deschisă dacă n-ar fi fost mai bine să ne consultăm propriile interese și pe cele ale Principatelor și, în loc să le plasăm sub protecția celor cinci puteri geloase între ele, le-am fi lăsat să se descurce singure. Cu o altă ocazie, într-o discuție pe care am avut-o cu prințul Cuza, acesta mi-a descris grafic libertatea de care se bucura sub actualul sistem. Nu era vreo încălcare a tratatelor pe care să n-o poată comite cu îndrăzneală sub pavăza uneia sau alteia dintre puteri. Oricât de ilegale sau de arbitrare i-ar fi fost acțiunile, oricât de mult ar fi sfidat dreptul tratatelor, era mereu sigur că va avea o putere de partea sa – uneori Franța, alteori Rusia, în general ambele, dacă politica sa era îndreptată împotriva Turciei. [Considerații despre situația internațională și interesele puterilor în „chestiunea orientală".]

p. 46 Călătorii englezi sunt atât de rari în Moldova, încât și la Iași sunt priviți cu mare curiozitate; iar ignoranța societății cu privire la Anglia este la fel de mare ca și cea a parlamentarilor britanici când discută despre relațiile noastre cu China. Când analizezi posibilitățile superioare de informare ale unuia precum Cobden[51], acesta are mai puține scuze decât un politician din Iași. În general, puținele idei, indiferent de temă, pe care le au bărbații din Moldova provin de la femei. Nimic mai uimitor ca regula invariabilă că vei auzi dimineața de la bărbați ceea ce femeile bătrâne ți-au spus în seara dinainte. Cum este cazul în comunitățile cu un nivel redus de civilizație europeană, partea feminină a societății este mult superioară
p. 47 celei masculine; este greu să găsești în Europa // pe cineva inferior unui bărbat din Moldova, cu excepția, poate, a unuia din Țara Românească. Cu bărbații rar poți discuta politică sau oricare alt subiect. Foarte rar deschid vreo carte; se implică în

[49] Nume sub care era cunoscut Charles Louis Napoléon Bonaparte (1808–1873), viitorul împărat Napoleon al III-lea.

[50] *Daco-Roumoins*.

[51] Richard Cobden (1804–1865), celebru om politic liberal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

politică doar pentru că le oferă o ocazie splendidă de a fura din banii publici; călătoresc numai pentru a aduna viciile civilizației; se căsătoresc doar pentru că este așa de ușor să divorțezi încât căsătoria încetează să mai fie o legătură. Sunt, desigur, și excepții de la regula generală; dar cu toată dorința de a fi drept față de o țară unde, în orice caz, regulile ospitalității sunt corect înțelese, este imposibil să fii orb la problemele ei. Dacă peregrinii n-au îndrăznit niciodată să facă o critică generală și imparțială a poporului unei țări, pentru că s-a întâmplat să fie bine primiți în ea, este puțin folos în acea călătorie; nici moldovenii și muntenii nu-și vor putea rezolva problemele dacă nu aud de la cei care vor să-i ajute de bună voie, de ar putea, ceea ce găsesc reprobabil. Una dintre trăsăturile rasei este marea sensibilitate la critica străinilor; și te jenezi să simți că orice remarcă întâmplătoare va fi probabil întoarsă într-un sens ireverențios, că s-a vrut sau nu. Este adevărat, asta se întâmplă numai cu persoanele superficiale. Între ei este atât de obișnuit să consideri că nu trebuie să ai încredere în nimeni, încât este obiceiul să nu joci niciodată cărți decât cu miza pe masă. Nici nu le pasă că sunt plini de defecte morale. Ceea ce le răneşte orgoliul este comparația nefavorabilă dintre mâncarea moldovenească și cea franceză sau o expresie cinică la intrarea într-un salon, ca și când le-ai compara mobilierul cu cel al unui frumos *appartament* din Paris. Au o admirație uriașă pentru cele mai proaste trăsături ale caracterului francez; merg la Paris pentru a le deprinde și sunt foarte indignați dacă nu-i lauzi că le au. Se îmbracă ca francezii, se joacă // de-a soldații ca ei, introduc votul universal ca ei, p. 48
gătesc ca ei, mobilează <casele> ca ei, dansează, flirtează, joacă cărți ca ei și urmăresc cu încordare impresia pe care imitarea admirabilă a tot ce este francez o produce asupra străinilor. Mult mai atent la lustruirea ghetelor decât la puritatea virtuții, un român preferă să-i complimentezi accentul francez, nu integritatea. Trebuie să adaug că nimic din ce-am spus despre ei nu este nici pe jumătate la fel de sever ca ceea ce i-am auzit spunând unul despre celălalt. Era destul de descurajant când, făcând o nouă cunoștință și auzind-o prezentându-și cu ardoare sentimentele patriotice și aspirațiile înalte pentru el și țara lui, mi se spunea mereu, când descriam unuia dintre prieteni plăcerea de a fi găsit un om cinstit. „Ce! Ăla om cinstit? Între toate lichelele lipsite de principii din principate, el este șeful". În cele din urmă trebuie, din completă disperare, să abandonezi un sex pentru celălalt. De n-ar fi bărbații, femeile ar fi și mai drăguțe decât sunt; dar chiar și așa, fac tot ce pot pentru a-și scăpa țara. Au aspirații nobile, sunt inteligente și au o mare tărie de caracter. Sunt atât de încântate să vadă un străin, că, și de-ar fi foarte puțin prezentabil, acesta tot este sigur de o *entrée* în societate; cum, mai ales după ce sediul guvernului s-a mutat la București, numărul familiilor boierești de primă clasă care locuiesc la Iași a scăzut considerabil, curând acesta va cunoaște pe toată lumea. Orașul însuși, în afara societății lui, nu este un loc extrem de plăcut de locuit. Nu este nici una, nici alta. Nu are nici tihna și apatia Orientului, nici agitația și însufletirea Occidentului. Străzile sunt neregulate și prost pavate; magazinele sunt sărace și nu este nici o stradă principală unde să fie plăcut să te plimbi. Și, în absența unui trotuar, nimeni nu visează să se plimbe. Trăsurile cu cai // sunt cele p. 49
mai bune din Europa, ușoare, deschise, faetoane cu un cal, grațios aranjate, ca și

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cum ar fi proprietate privată; bărbații și femeile zboară în ele, hurducăind pe pavajul dur, cu viteză mare, zi și noapte. Vizitii sunt în cea mai mare parte ruși, aparținând acelei secte ciudate din biserica ortodoxă care practică mutilarea. Cum în Rusia această practică este interzisă, ei trec granița și, dintr-un motiv sau altul, aproape toți devin vizitii de birjă. E ceva deosebit de dezgustător și nesănătos în aspectul lor.

Orașul are între cincizeci și șaizeci de mii de locuitori, evrei, țigani, armeni, germani, slavi, români, polonezi și alți străini. Cea mai bună dovadă a naturii corcite a populației se vede pe firme, unde limbile germană, italiană, moldovenească, franceză, uneori rusă și turcă apar de-a valma. Faptul că este la numai zece mile de Rusia, pe de o parte, și că a fost ocupat mulți ani de către turci, pe de alta, conferă orașului un aspect jumătate rusesc, jumătate turcesc, care îl face complet diferit de oricare altul – suburbii turcești de cocioabe și străzi rusești liniștite cu case mari, băi turcești și biserici rusești, corupția și intriga combinată a ambelor țări. Sunt câteva grădini publice la marginea orașului, unde o orchestră cântă de două-trei ori pe săptămână și unde cu siguranță vei vedea îngrămădite întreaga frumusețe și modă din capitala Moldovei; este și un teatru, închis pe perioada vizitei mele, dar am compensat asta dansând în fiecare seară. Casele sunt reședințe mari, ca niște palate, de obicei așezate în interiorul unor curți și atent mobilate. În ceea ce privește servitorii, trăsurile și formele externe ale vieții domestice, totul este complet francez. Toți vorbesc franceza perfect, iar o mare parte a societății engleza, astfel că nimic nu-i mai plăcut decât să intri pentru a scurtă perioadă în vâltoarea ei.

Sunt picnicuri organizate la fermecătoare reședințe de țară – între altele una de pe malul Prutului – la care mergem cu toții într-un cortegiu de mici trăsuri cu patru cai, gonind peste stepă prin nori de praf; dar bunele noastre amfitrioane în bluze subțiri și transparente și cu umbrele vesele de soare sunt la fel de indiferente față de el ca și sălbaticii vizitii țigani. Aici găsim un frumos castel, magnific mobilat, care oferă o priveliște largă peste câmpiile Basarabiei [Considerații despre o posibilă invazie rusească sau austriacă și comparații între armatele străine de ocupație.] Dar dealurile de la Stânca nu sunt locul potrivit să discuți politică. Bărbații n-ar putea nici de-ar vrea, iar femeile nu sunt dispuse să se plictisească cu un subiect atât de arid. Așa că jucăm jocuri și dansăm până târziu în noapte, iar apoi, cu o strălucitoare lună plină luminându-ne drumul, galopăm înapoi peste stepă spre Iași.

Între alte petreceri sociale ale veselei capitale nu trebuie să uităm cursele. //
p. 50 Terenul de curse este la o milă de capitală, situat într-o vale, cel mai pitoresc loc din zonă. O mulțime pestriță se adună aici să vadă cai ruseți întrecându-se cu cei englezi și cu orice soi de rase încrucișate. În această privință caii și oamenii adunați să-i privească sunt cam la egalitate. Unele doamne moldovene vin călare pe cal; și cum vremea era frumoasă, scena era veselă, în pofida prafului. Erau de obicei doi-trei jochei englezi și jochei moldoveni și ruși în grozave costume cu aspect căzăcesc, care își biciuiau caii de la începutul și până la sfârșit cursei și păreau să creadă că singura utilitate a hățurilor era să le scuture la urechile cailor. Principalul minus al peisajului din jurul Iașilor este lipsa pădurilor și apelor, altfel zona este frumoasă; iar unde s-au cheltuit bani pe plantări sau altfel de înfrumusețări, sunt

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

locuri fermecătoare. Cel mai cunoscut dintre acestea este un conac de țară numit Socola, proprietatea unuia dintre foștii domnitori; dar gloria Iașilor a apus de când sediul guvernului s-a mutat la București – cu alte cuvinte, de la unirea celor două provincii. Dacă vrei să auzi un moldovean cu adevărat elocvent, acesta este subiectul cu care să-l stârnești; este singura temă politică de care este complet interesat, căci îl atinge la buzunar. Îi dă și ocazia să înceapă să înjure, punctul lui forte. Numai înjurându-i pe valahi, colectiv sau individual, se poate consola pentru pagubele care i-au fost cauzate. În această privință, moldoveanul este ca napolitanul; și este firesc, având în vedere originea ambilor, că sunt puternice asemănări de familie. Să-l auzi înjurând Țara Românească e ca și cum ai auzi un napolitan înjurând Piemontul. Toate nenorocirile țării sunt determinate de nefericita unire care a dat provinciei surori ocazia să câștige pe seama Moldovei. Moldovenii mai înaintați, care, din perspectiva unei „naționalități unite", au susținut unirea înainte de a o încerca sunt acum fie temători să rămână fideli vechilor opinii, fie s-au răzgândit. Unii spun că experimentul n-a fost făcut bine și dau vina pe prințul Cuza, care, el însuși moldovean, nu este suferit, pentru acest motiv între altele, în Țara Românească. Este drept pentru munteni să spunem că întorc cu dobândă antipatia provinciei nordice. Când femeile se implică în discuție și se ajunge la lucruri personale, muntenii îi numesc pe moldoveni urmași ai evreilor, iar moldovenii le răspund numindu-i neam de țigani. Este adevărat că unele dintre cele mai nobile familii din Țara Românească sunt urmașii acestei rase, de care sunt mai rușinați decât de propriii noștri Carews[52]; în vreme ce elementul evreiesc, insesizabil în Țara Românească, este foarte dezvoltat în Moldova. Se poate cu siguranța anticipa că atunci când Cuza va muri, dar chiar și înainte, cele două provincii se vor separa. Moldovenii sunt foarte hotărâți ca unirea să nu continue; aspirația lor extrem de arzătoare este să fie conduși de un prinț străin. Au încercat o serie lungă dintre propriii boieri, dar s-au dovedit unul mai incompetent decât celălalt. Cum singuri recunosc, trebuie să caute în străinătate virtuțile și talentele pe care nici unul dintre concetățeni nu le posedă, dar despre care speră că le vor găsi la vlăstarele vreunei case regale; și nu cred că tronul Moldovei, așa cum este, ar fi refuzat de un gentleman englez, cu o rentă tolerabilă, să nu mai spun nimic de un prinț de sânge. Cu câțiva ani în urmă, tronul i-a fost oferit ducelui de Morny[53], dar nici măcar acesta n-a fost distras de la Bourse și Bois de Boulogne. În fapt, a răspuns că mai degrabă ar fi un „portar pe Rue de Bac decât rege în Moldavie"[54]. Pentru orice tânăr aventurier, ambițios și obstrucționist, cu talent pentru intrigă, Moldova deschide un câmp foarte atractiv. Primul pas ar fi o alianță matrimonială influentă; cum femeile sunt în general moștenitoare, bogăția poate fi combinată cu frumusețea; apoi o scurtă carieră socială pentru a câștiga popularitate; apoi triumful voinței puternice și a minții inventive asupra filfizonilor și imbecililor din jur; apoi o conspirație; apoi o revoltă populară și despărțirea de Țara Românească, urmată, dacă îi convine, de divorțul propriei partenere, legile Bisericii permițându-i trei soți

[52] Termen jignitor în Anglia.

[53] Charles Auguste Louis Joseph de Morny, duce de Morny (1811–1865) era fratele împăratului Napoleon al III-lea.

[54] „consierge dans la Rue de Bac qu'un roi en Moldovie".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

succesivi pe timpul vieții, ea ar fi probabil încântată de perspectiva unei schimbări. Singura parte grea a programului ar fi să-i determini pe moldoveni să-și ia inima în dinți și să se revolte. Își doresc s-o facă, dar sărmana armată a lui Cuza, ținută în șah de 250 de polonezi, este suficientă să-i intimideze. Este un remarcabil caz în care unirea nu produce putere; probabilul rezultat al tuturor acestor disensiuni va fi anexarea ambelor provincii de una, cealaltă sau ambele dintre cele două mari puteri învecinate, care abia așteaptă să le înghită. Ar fi mai bine pentru ele ca acesta să le fie destinul. Oricât de rea ar fi guvernarea Rusiei sau Austriei, oricât de puțin convenabilă ar fi o asemenea achiziție teritorială din punct de vedere al „echilibrul european", este, fără îndoială, singura șansă de a dezvolta resursele materiale ale acestor țări și de a impune o oarecare stabilitate instituțiilor lor. În prezent, nici un
p. 51 speculator nu îndrăznește să facă afaceri // cu un guvern condus din hoți, de la prințul de pe tron până la cei mai mici funcționari. Moldovenii înșiși sunt complet inutili. Întreaga economie a țării este în mâinile altor etnii, care-i dezvoltă resursele independent de autohtoni. Dacă, spre exemplu, comunitatea evreiască ar dispăreau brusc, ar fi un veritabil colaps. Toate resursele financiare ale țării sunt în mâinile lor. La Iași, ca în oricare orășel de țară, populația depinde de israeliți pentru cele mai neînsemnate nevoi; ei îndeplinesc toate funcțiile pentru societate, cu excepția celor lăsate țiganilor. Aceștia din urmă se limitează aproape exclusiv la patru meserii; sunt invariabil muzicanți, vizitii, bucătari sau fierari. Până în urmă cu opt ani, erau într-o situație de robie aproape identică cu cea a negrilor americani, dar acum se pot emancipa prin plata a zece ducați de persoană.

Restul străinilor, care sunt risipiți în întreaga țară, fac tot ceea ce rămâne de la cele două rase predominante; așa că, în fine, moldovenii nu contribuie cu absolut nimic la bunăstarea comercială, socială sau politică a comunității; cu excepția țăranilor, nu sunt de nici un fel de folos; fac degeaba umbră pământului, privând de acesta oameni mai buni. Și ce pământ bune este! Rezultă că nu există o clasă de mijloc moldovenească. Un moldovean este boier, amploaiat sau țăran; niciodată altceva. Țăranii au o anumită suprafață de pământ, în schimbul căreia datorează proprietarului o rentă în muncă. În Țara Românească se pot strămuta pe alte moșii cu un preaviz de un an, în Moldova sunt legați de moșie. În Țara Românească, proprietarii sunt aproape toți absenți; în Moldova, ei locuiesc pe proprietățile lor, ceea ce este în avantajul lor. Chiar dacă moldovenii ar fi în stare să se guverneze singuri, ar fi greu să născocești o formă de guvernare potrivită instituțiilor lor. Cum nu există dreptul de primogenitură și titlul de boier nu este ereditar, clasa are toate minusurile unei aristocrații fără vreunul dintre avantaje. Nu conferă stabilitate în societate, dar oferă un element de frivolitate. Nu există vreun fel de simpatie între proprietar și țăranul lui și nici un element de legătură reprezentat de clasa de mijloc. Urmarea a fost că prințul Cuza a putut da un *coup d'État* și și-a asumat votul popular în perfectă siguranță, secretul politicii lui fiind să reunească țărănimea împotriva proprietarilor, permițându-le să păstreze pământurile cu obligația rentei în bani în loc de renta în muncă. Este mai convenabil să analizezi politica prințului Cuza în privința Țării Românești, deși efectele centralizării impuse de guvern sunt întâlnite în Moldova la fiecare colț. Schimbarea cauzată de trecerea de la o țară independentă la o provincie este întotdeauna neplăcută; însă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

relele ar fi putut fi micşorate, dacă prinţul Cuza ar fi arătat, prin acte administrative, vreun fel de consideraţie pentru propria lui provincie – dacă ar fi încurajat, spre exemplu, extinderea căii ferate Lemberg – Cernăuţi sau măcar ar fi promovat în provincie construcţia de şosele bune pentru trăsuri. În prezent, există doar cinzeci de mile de drum pietruit în întreaga Moldova, care existau dinaintea unirii. De fapt, rezultatul acestei măsuri, de la care s-a aşteptat atât de mult, a fost că jaful împărţit înainte de doi domni este făcut acum de unul singur, a cărui putere de împilare este de două ori mai mare decât anterior. Capacităţile Moldovei ar fi uriaşe, dacă ar exista capital şi iniţiativă, sprijinite de o guvernare bună. Resursele minerale ale Carpaţilor sunt complet nedezvoltate, dar ele sunt, fără îndoială, foarte mari. // p. 52
Solul este rodnic şi fertil, capabil să producă, în raport cu suprafaţa sa, mai multe cereale decât în oricare altă parte a Europei. Natura ţării este extrem de potrivită pentru construcţia de căi ferate: nu sunt dificultăţi de inginerie, forţa de muncă este abundentă; fiind o arteră pentru producţia de porumb a Galiţiei şi o fundătură la Marea Neagră, fără îndoială că va merita. Cu foarte mici cheltuieli, cele două râuri care curg prin Moldova spre Dunăre pot fi făcute navigabile; şi nu este nici un motiv pentru care vapoarele să nu poată transporta produsele moldoveneşti pe Siret şi Prut din cele mai îndepărtate colţuri ale ţării. Ce uşor, printr-o mică investiţie de tact şi cinste, i-ar fi compensat pe moldoveni pentru tot ce-au pierdut în urma unirii. Unii şi-ar imagina că n-ar fi existat vreo sarcină mai plăcută şi mulţumitoare decât capacitatea de a realiza asemenea rezultate mari şi sigure. Nu numai că ar consolida tronul domnitorului, dar i-ar oferi o satisfacţie personală pe care n-o va obţine niciodată din conştiinţa că fură din fondurile publice; dar firea principalului conducător este atât de depravată încât nu poate obţine o satisfacţie mai mare din exercitarea puterii care se dovedeşte absolută decât dacă o foloseşte pentru jaf.

Trebuie să recunoaştem că lucrează cu material prost; cum propriii miniştri şi angajaţi sunt la fel de lipsiţi de scrupule şi necinstiţi ca şi el, ar trebui să importe cinste din ţările străine pentru a putea realiza planul, de are vreunul, de a asigura bunăstarea ţării. Probabil că imoralitatea politică existentă în aceste principate trebuie căutată în mare parte în condiţiile sociale de aici. Prin regulile bisericii ortodoxe naţionale, divorţul poate fi obţinute de trei ori în viaţă, dacă ambele părţi sunt de acord; în cazul în care una dintre căsătorii a fost încheiată între persoane cu un grad interzis de consangvinitate, este permisă şi a patra – pe principiul jucării unei vieţi ca miză la biliard. În întreaga societate din Iaşi era o singură femeie care nu divorţase, dar era căsătorită de numai câteva săptămâni. Se înţelege că, într-o societate foarte restrânsă, cuplurile divorţate se întâlnesc permanent; şi cum nu se despart, în primul rând, pe motiv de incompatibilitate de caracter sau de deosebiri casnice, ci pur şi simplu de dragul schimbării – sau astfel spus pentru o schimbare de dragoste – rămân prieteni foarte buni şi după; o femeie te prezintă întâi actualului soţ – *mon mari*, apoi fostului soţ – *ex-mon mari*; aşa că este foarte posibil să te trezeşti dansând într-un grup de lăncieri alături de şapte inşi, toţi căsătoriţi cu fiecare dintre ceilalţi la un anume moment al vieţii lui/ei. În această privinţă, sistemul a părut că produce mai multă sociabilitate şi bună camaraderie decât orice altceva; mare parte din plăcerea societăţii din aici provine din intimitatea care există între membrii săi; evident că, dacă toţi tăticii şi mămicile au

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fost soți și soții, toți copii sunt, mai mult sau mai puțin, frați și surori. Sunt anumite inconveniențe legate de această mare confuzie de relații; dar un avantaj pentru străin este faptul că se găsește într-o mare familie, nu într-o societate rigidă, unde trebuie să treacă ceva timp înainte să se simtă ca acasă.

Moldovenii înșiși sunt obișnuiți să apere sistemul în privința moralității. Ei consideră că ușurința divorțului micșorează tentația infidelității; dar asta este o teorie care nu s-a născut din rezultate. Dacă legătura căsătoriei este așa de ușor de rupt, chiar și când există ea pierde mult din caracterul sacru; oricât de mult ar fi dus
p. 53 teoretic la // diminuarea legăturilor căsătoriei, experimentul, cum este făcut în Principate, nu este unul încurajator. Nu trebuie să arăți nefericirea pe care o asemenea situație o poate naște adesea – când, spre exemplu, căsătoria a durat o perioadă neobișnuit de lungă, iar una dintre părți se opune desfacerii ei, dar partea cealaltă o forțează să consimtă – sau când copiii sunt separați de părintele cel mai legat de ei. Este adevărat că, fiind o societate mică, se pot întâlni aproape întotdeauna; dar asta nu compensează ruperea legăturii cu casa. Realitatea este că legăturile casnice, cum le înțelegem noi, nu pot exista; dar nu se face ca un tânăr din aceste țări să se deranjeze cu prea multă profunzime a sentimentelor. Există multă pasiune și capriciu; dar când bărbații nu pot pretinde respectul femeilor, evident că singurul fel de afecțiune care merită – cel bazat pe stimă – este necunoscut. Astfel, bărbații și femeile trec foarte ușor peste idilele lor, iar problemele casnice nu există, căci nimic nu este aici casnic – nici măcar supărarea. Totul este discutat în mica societate, iar principalele subiecte de conversație sunt schimbările și șansele acelei vieți matrimoniale atât de unic alcătuite. Familia este societatea în ansamblu. Afacerile private ale fiecăruia sunt bunuri comune, iar cele mai delicate probleme ale existenței sunt prezentate lumii de ambele părți. Există o confidență fermecătoare între societate și indivizii care o compun, care se încred în ea, își înscriu simpatiile și, în caz de deosebiri, se străduiesc să-i câștige aprobarea. Astfel, înainte ca un divorț să aibă loc, dezbaterile pro și contra sunt principalul subiect de conversație la reuniunea de seară. Soțul își are propriii prieteni, soția pe ai ei; căci deși nu trebuie să ne certăm în privința descrierii separării, propunerea trebuie să vină de la cineva; și dacă celălalt are vreo obiecție, societatea dezbate chestiunea; nici un fel de detalii casnice nu sunt prea mici pentru o discuție *en plein comité*. Unde arta și literatura sunt ignorate, unde ziarele nu sunt citite, iar singurul subiect de discuție este politica locală, curând epuizat, de n-ar fi întâmplările frecvente oferite de societate prin natura compoziției sale, ar fi cu adevărat plictiseală; dar, având o mare doză de noutate și de picanterie, aceste subiecte nu își pierd niciodată savoarea. Doamnele bătrâne, trecând prin circumstanțele propriilor lor divorțuri, aduc avantajele experienței acumulate în patru căsnicii în beneficiul tinerei prietene care face, sub sfatul și indicațiile lor, a doua aventură matrimonială. Pentru un străin pare ciudat să stea și să discute cu persoana cea mai interesată dacă trebuie să-și schimbe soțul acum sau să amâne acest lucru și să audă după cină sfaturi date în mod deschis pe această temă; apoi, poate, să vezi cuplul în aceeași încăpere, deși, dacă lucrurile au ajuns aici, fiecare este angajat într-o altă direcție, dorind să pregătească ceva dinainte; căci se consideră apogeul absurdității și imprudenței să lași divorțul să vină brusc peste tine, iar tu să fii prinsă fără un soț *in esse* sau *in posse*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Descriind societatea cum este ea în aceste țări, nu vreau s-o critic în mod nedrept. De nu ești pregătit pentru ea, este uimitor când te gândești că ești totuși în Europa; dar fiecare țară își are propriile norme ciudate, iar ale noastre nu sunt poate atât de perfecte încât să ne permitem să le criticăm prea mult pe ale vecinilor. Religia lor sancționează principiul sau, cum am spune noi, lipsa principiului pe care se fundează societatea, iar conștiința nu le reproșează nimic; dar // se pare că, p. 54
cu cât o examinezi mai mult, cu atât poți spune mai puține în favoarea ei. Oricare ar fi cauza, fără îndoială că moldo-valahii nu ocupă, ca popor, o poziție înaltă în aprecierea europeană și nu te poți abține să nu consideri că opiniile lor religioase și sociale au de-a face cu asta. A fost foarte mult obiceiul călătorilor să le accepte ospitalitatea și apoi să-i înjure, încât te aventurezi cu mare ezitare să formulezi impresii mai mult sau mai puțin favorabile despre situația prezentă; dar calitățile lor bune nu te pot orbi să nu vezi ceea ce ne apar drept defectele societății lor; nici ospitalitatea lor caldă și marea generozitate nu te pot împiedica să formulezi opinii în alte privințe, ceea ce era inutil să încerci să treci sub tăcere chiar când erai în societatea lor. Este dorința sinceră de a vedea o nouă epocă răsărind în această țară, care s-o condamne pe cea veche; nici locuitorii înșiși nu sunt mulțumiți de situația lor politică și socială, nici de poziția pe care o ocupă în ochii Europei. Relația ciudată în care cele două sexe se situează fac imposibil cavalerismul bărbaților. Sentimentul este complet necunoscut la ei și astfel nu există nici un fel de fundament pentru acel sentiment de onoare care pătrunde în toate celelalte relații ale vieții. Un bărbat care nu știe ce se cuvine unei femei nu-și poate face cea mai mică idee despre ce se cuvine altui bărbat; căci este mult mai ușor să pui în practică instinctele generoase și nobile din firea cuiva, în primul caz decât într-al doilea, încât trebuie să luăm de bun faptul că cei care eșuează în cele mai simple îndatoriri ale vieții vor reuși în cele mai dificile.

Cea mai tristă apreciere care rezultă din starea lucrurilor este legată de generația tânără. Cum pot copiii care se îndoiesc din copilărie în legătură cu cine îi sunt rudele cele mai apropiate, educați într-o atmosferă de minciună și crescuți între discuții defavorabile părinților lor, în particular, și indivizilor în general să capete un sentiment al onoarei? Dacă este posibil, standardul va coborî tot mai mult cu fiecare nouă generație și singurul mod de a-l ridica este prin trimiterea copiilor să fie educați în țări unde virtutea, publică și privată, este considerată esențială pentru a avea respectul comunității și unde viciile sunt primite cu condamnarea lor. Un lucru ca excluderea din societate este necunoscut în Principate, căci ar fi imposibil ca un bărbat să comită o nelegiuire suficient de mare pentru o asemenea soartă. Nu sunt motive pentru care toate acestea să nu se poată schimba. Capacitățile morale ale rasei pot fi la fel de mari ca și ale altora, dacă ar avea șansa să se dezvolte; dar ei au dezavantajul de a fi, în acest colț al Europei, permanentul subiect de intrigă al marilor puteri protectoare, care au dat de la bun început un exemplu de imoralitate politică în fiecare chestiune legată de soarta acestor provincii. Dacă ele au corupt puterile sau puterile le-au corupt, este dificil să stabilim; dar atmosfera pare încărcată cu intrigă – socială, politică, națională și diplomatică. Înainte ca aceste țări să se poată regenera, ele trebuie să înlocuiască un protectorat care le demoralizează, un prinț care le jefuiește și o religie care le

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

degradează. Dacă vor fi într-o situație mai bună separate, conduse de prinți străini și neprotejați de nimeni, dorința lor, sau anexate de cele două puteri vecine, spaima lor, este greu de stabilit. În ceea ce le privește, nici o schimbare nu este în rău, iar în ceea ce ține de pacea și liniștea Europei, aproape orice schimbare este în bine.

III. Lovitura de stat a prințului Cuza[55]

p. 351 Este o încercare serioasă în aceste vremuri ale căilor ferate, când suntem răsfățați cu excelente mijloace de transport, să călătorești de la Iași la București. În mod obișnuit, călătoria durează între patruzeci și opt și șaizeci de ore, în funcție de starea drumurilor și a apelor. Cum primele nu sunt macadamizate, iar celelalte n-au poduri, pe vreme rea durata călătoriei este la fel pe incertă ca un voiaj în jurul Capului [Bunei Speranțe] și poate dura chiar și o săptămână. Tovarășul meu și cu mine am fost norocoși să avem de-a face cu praful, nu cu noroiul, și am străbătut cu bine, într-o trăsură deschisă și ușoară, cele mai bine de două sute de mile de câmpie.

Deși peisajul este foarte puțin variat, călătoria nu este pe cât de monotonă s-ar putea crede. În primul rând, aveam viteză mare, iar euforia pe care o produce micșorează oboseala, apoi au fost suficiente imagini noi și incidente de călătorie pentru a ne distra. Am părăsit Moldova la Focșani[56], un oraș mare cu aspect oriental, cu 23 000 de locuitori, și am ajuns în câmpiile Țării Românești, unde aspectul oamenilor era și mai oriental decât al moldovenilor. Sate cu case separate, fiecare înconjurată cu un gard propriu, se văd în peisaj – a cărui monotonie este alungată de pâlcuri împrăștiate de copaci. Suprafețe mari de porumb colorează în nuanțe de galben zone întinse ale țării. Prăjini greoaie se întind în toate direcțiile, marcând locul fântânilor. Lângă ele se strâng țigani, care locuiesc în bordeie săpate în pământ, acoperite cu paie. Uneori, zona este atât de secetoasă, încât doar anumite fântâni mai oferă proviziile necesare. Aceasta era situația când am trecut pe acolo. În mai multe cazuri stațiile de poștă erau părăsite și a trebuit să facem veritabile explorări pentru a obține cai. Vizitii noștri păreau să fie conduși de un fel de instinct când mergeau către o anume fântână, chiar și noaptea, deși nu era nici un drum pe care să-l urmeze, iar fântânile păreau mereu identice. Când îl dezgropam pe șeful stației de poștă din adăpostul țigănesc, trebuia frecvent să meargă să caute cai și se întorcea după vreo oră, pornind din bici, conducându-și herghelia de cai. Apoi o creatură sălbatică încăleca pe un cal rotaș și pornea cu un strigăt, la un ritm care făcea căruța să se clatine din nou, părând un leagăn greu pentru ocupanții ei. Din când în când intram în câte un oraș, fiind o sursă de mare curiozitate pentru locuitori. Necunoscând limba, eforturile de a explica ce dorim cauzau mereu amuzament la stațiile de poștă, iar o problemă neplăcută în aceste provincii este plasarea stațiilor de poștă în afara orașelor, cât mai departe posibil de orice fel de casă de oaspeți, fapt care nu contribuie la confortul călătorului.

---

[55] Traducere după *Letters from the Principalities. III-Prince's Couza Coup d'État*, în „Blackwood's Edinburgh Magazine", No. DLXXXVII, September 1864, vol. XCVI, p. 351–366.

[56] *Fokshanee.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Era cinci dimineața când am intrat în București și l-am trezit pe proprietarul francez al celui mai elegant hotel din vesela metropolă. București este prea bune cunoscut și prea vizitat pentru a mai avea nevoie de descriere. Nu este vreun alt oraș unde civilizația Orientului // și Occidentului să se regăsească într-un contact p. 352
atât de strâns și într-un contrast atât de unic – unde societatea, impregnată de obiceiurile și amestecul de lux și măreție orientală, adaugă acestora rafinamentul și extravaganța Parisului și exagerează minusurile și absurditățile ambelor. Dar nici aici, ca și la Iași, călătorul nu are motive să se plângă. Structura societății este identică cu cea din celălalt Principat; deși, din gelozie, observă cu mare claritate defectele celuilalt, pentru un străin, neinfluențat de prejudecăți în favoarea vreunuia, este greu să alegi între ele. Viciile ambilor sunt prea evidente pentru a fi ignorate, ospitalitatea prea mare și deschisă pentru a nu te face să regreți mult faptul că defectele lor sunt atât de clare. Nu este vreun alt oraș în Europa care să fie centrul unor intrigi politice mai mari decât la București. Motivul este clar. Principatul a cărei capitală este, pare să reprezinte piatra de încercare a Europei. [Descriere critică a politicii lui Cuza]

N-am mai considerat că are rost să dormim după ce am văzut trecerea în p. 365
revistă <a armatei>, căci hotărâsem să plecăm în aceeași noapte spre Brașov[57], în Transilvania. Dimineața ne apropiasem deja de poalele Carpaților; ne-am bucurat mult de frumosul drum prin văile împădurite care duc în pasul Timiș[58] și, părăsind câmpiile prăfuite, de acum atât de familiare, priveam cu încântare la stâncile amenințătoare, la pitoreasca populație alpină, la păduri de fag și râuri de munte azvârlind spumă albă în coborârea pe versantele abrupte, până când, după amiaza târziu, am ajuns în vârf și am început să coborâm spre frontiera austriacă, unde am fost ținuți câteva ore înainte să biruim prejudecățile oficialilor. Unul dintre ei, care este neobișnuit de politicos, a reușit în cele din urmă să-și convingă colegul să ne lase să trecem de porțile păzite, deși ora legitimă trecuse de mult: apoi am huruit la vale pe drumul în zigzag, prin păduri de pin, și am intrat în Brașov, la o oră prea târzie pentru a-i admira frumusețile, dar nu prea târzie să simți că ne găseam într-un oraș interesant și de modă veche, romantic așezat. A doua zi am explorat interesantele împrejurimi, puțin cunoscute călătorului în căutare de peisaje pitorești, dar care merită vizitate; și mai departe la Sibiu[59] în două zile, prin sate primitive de protestanți germani, contrastând curios cu cele ale semi-sălbaticilor credincioși ortodocși pe care tocmai le părăsisem, unde toate casele erau așezate cu frontoanele la stradă, acoperite cu devize sfinte și texte din Biblie – dar unde, în toiul nopții, hoții ne-au tăiat unul dintre geamantane din spatele trăsurii; în cele din urmă, obosiți de drum, am ajuns în comparativ civilizatul sediul al guvernului Transilvaniei, unde ne-am bucurat de ospitalitatea generalului care comanda trupele, pe care l-am însoțit la vânătoare de urși și am petrecut câteva nopți sub clar

[57] *Kronstadt.*
[58] *Tamischer.*
[59] *Hermanstadt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de lună pe culmile semețe ale Carpaților, dormind sub cerul liber în jurul focurilor de tabără, gătind vânatul împușcat și consumându-l cu mare poftă. A fost o perioadă plăcută și veselă, după politica și viața urbană din Principate; fără să fim admiratori ai instituțiilor austriece, am găsit acceptabilă trecerea la o guvernare mai stabilă. Dar ar fi multe de spus despre politica din Transilvania ca și din Țara Românească, dacă timpul și spațiul ar permite; căci publicul britanic știe prea puține despre ambele; cum vor continua să-și rezolve propriile afaceri externe, n-ar trebui să nu cunoască situația lor, care are de-a face cu aceste locuri. Situația prințului Cuza este de interes imediat; și nu va fi vina lui dacă, mai devreme sau mai târziu, va apela la populația românească din Transilvania pentru a-l sprijini în crearea unui imperiu din acele resurse materiale risipite în jurul frontierei sale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ANTON ADOLF SCHMIDL

(1802–1863)

Anton Adolf Schmidl s-a născut la 18 mai 1802 în Boemia şi a încetat din viaţă la 20 noiembrie 1863 la Pesta. Între 1819–1825 a studiat filosofia şi dreptul la Viena, devenind doctor în filosofie în 1844. În 1832 a lucrat pentru Oficiul Cenzurii de la Viena. După 1833 a devenit preceptor al fiilor prinţului Ferdinand Lobkowitz. Acesta din urmă a fondat *Oesterreichischen Blätter für Litteratur und Kunst*, publicaţie la care A. Adolf Schmidl (după cum îşi semna lucrările) a fost redactor între 1844–1848. El s-a implicat în mişcarea revoluţionară din 1848–1849, iar după înfrângerea ei a fost numit actuar al Academiei Austriece de Ştiinţe. Din 1857 Schmidl a devenit profesor de geografie, statistică şi istorie la Politehnica din Pesta. Ca scriitor s-a remarcat în primul rând prin dramaturgia sa. Adolf Schmidl a început să publice lucrări de topografie din anul 1831, atenţia sa îndreptându-se, iniţial, către regiunea Vienei. În 1834 şi 1834–1836 a publicat ghiduri de călătorie despre teritoriile reunite sub dominaţia habsburgică. Fragmente din *Reisehandbuch durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien nach Serbien, Bukarest und Constantinopol* au fost publicate în volumul III al prezentei colecţii[1].

Schmidl a arătat un interes deosebit pentru speologie. De altfel, limba germană îi şi datorează termenul „Höhlenkunde" (speologie), utilizat pentru prima oară în decembrie 1850. Pasionat de acest domeniu, a explorat şi descris peşterile din Slovenia, Austria şi Ungaria. Lui Schmidl i se datorează prima descriere a gheţarului din Peştera Scărişoara[2]. În ansamblu, monografia *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, apărută la Viena în anul 1863, una dintre operele principale ale lui Adolf Schmidl, este considerată şi astăzi drept cea mai importantă lucrare despre speologia Munţilor Apuseni din secolul al XIX-lea[3]. În prefaţa datată Pesta, iulie 1863, Adolf Schmidl a descris călătoriile întreprinse în Munţii Bihorului, lucrarea sa fiind de altfel rezultatul unei serii de expediţii ştiinţifice finanţate de Arhiducele Albrecht von Habsburg, guvernatorul-general al Ungariei. Prima călătorie a început la 2 august 1858. Alături de Adolf Schmidl au participat mai mulţi profesori ai Politehnicii din Pesta: Anton Kerner[4], profesor de botanică; Karl Ferdinand Peters[5], profesor de mineralogie şi geologie; Joseph Wastler, autorul hărţilor ce însoţesc volumul. Unii membri ai expediţiei din 1858 şi-au suportat singuri costurile de călătorie. Schmidl i-a amintit pe Heinrich Pleskott, jurist, bun cunoscător al limbii maghiare şi, de asemenea, al regiunii cercetate; pictorul van der Venne şi Josef Krenner au însoţit, de asemenea, expediţia. Printre personalităţile locale care au contribuit la succesul călătoriei s-a numărat şi Episcopul greco-catolic de Oradea, Vasile Erdelyi (1794–1862, episcop din 1842), dar şi alţi înalţi ierarhi şi funcţionari din regiunea Bihorului.

---

[1] *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, s. n., volum III, p. 243–334.

[2] Val. Puşcariu, *Gheţarul de la Scărişoara*, în „Gând Românesc", 1933, p. 206.

[3] Cf. http://frspeo.ro/frspeo/index.php?option=com_content&task=view&id=36&Itemid=61 (ultima consultare: 21 august 2012).

[4] Anton Kerner von Marilaun (1831–1898), botanist, din 1858 profesor la Politehnica din Pesta, profesor de istorie naturală la Universitatea din Innsbruck între 1860–1878 şi profesor de botanică la Universitatea din Viena între 1878–1898.

[5] Karl Ferdinand Peters (1825–1881), geolog şi medic, profesor la Universităţile din Pesta, Viena şi Graz. A întreprins cercetările de geologie şi mineralogie în Ungaria şi România, publicând *Die Donau und ihr Gebiet: eine geologische Skizze* (1876). A fost unul dintre primii autori care au descris monumentul de la Adamclisi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Expediția din 1858 a durat puțin, vremea fiind defavorabilă, dar Adolf Schmidl a revenit în 1859, 1860 și 1861 pentru a-și continua cercetările. Membrii expediției din 1858 au publicat în presa de la Pesta și Viena mai multe dări de seamă despre cele văzute și experimentate. Rezultatele expediției din 1858 au însemnat descoperirea a noi specii de minerale, plante și animale (mai exact, o specie de lipitori cu habitatul în ape termale). De asemenea au fost efectuate măsurători climaterice[6]. Observațiile directe, științifice sau de ordin general-uman, au fost completate de lecturi istorice, etnografice sau statistice, citate în text. Una dintre sursele des citate a fost monumentala lucrare a lui Matthias Bél (1684–1749), *Notitia Hungariae novae historico geographica, divisa in partes quatuor...*, publicată la Viena între 1735–1742. În documentarea asupra economiei din Munții Apuseni, Anton Adolf Schmidl a folosit scrierile lui Alexius von Fényes (1807–1876), fondator al științei statistice și geografice maghiare și a consultat lucrarea lui J. Söllner, *Statistik des Grossfürsthentums Siebenbürgen*, Sibiu, 1856.

Pentru volumul de față am selectat informațiile despre etnografia, economia agrară și dezvoltarea industrială a zonei Munților Apuseni, o regiune mai puțin cercetată de călătorii străini din secolul al XIX-lea.

Informații despre biografia și opera lui Anton Adolf Schmidl se găsesc în *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXXI, 1890, p. 701–702; Val. Puşcariu, *Ghețarul de la Scărișoara*, în „Gând Românesc", 1933, p. 206–215; Alexandru Ciorănescu, *La Roumanie vue par les étrangères*, București, 1944, p. 151–152; T.R. Shaw, *Adolf Schmidl (1802–1863) the father of modern speology?*, în „International Journal of Speology", 10, 1978, p. 253–267; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, 10, 1993, p. 320–321.

ANTON ADOLF SCHMIDL

Munții Bihorului de la granița dintre Ungaria și Transilvania[7]

p. 1 Sub numele de Munții Bihorului[8] va fi desemnat, în cele ce urmează, acel lanț muntos se întinde la granița dintre Ungaria și Transilvania, între râurile Crișul Alb și Crișul Repede, pe direcția sud-nord – de la Baia de Criș[9] către Negreni[10] (stație de poștă pe drumul dintre Oradea Mare[11] și Cluj[12]). [...]

p. 115

Despre etnografie

Judecățile despre o populație sunt, în sine, dificile, cu atât mai mult cu cât populația este una atât de amestecată, ca cea din ținutul Bihorului. Șase naționalități se regăsesc una lângă cealaltă, români, maghiari, germani, slavi, evrei

[6] Adolf Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen*, Viena, Förster & Bartelmus, 1863, XII–XV.

[7] Traducere după Adolf Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen*, Viena, Förster & Bartelmus, 1863, p. 1, 115–186.

[8] *Bihar Gebirge*.

[9] *Koeroes-Bánya*, sat, com., jud. Hunedoara.

[10] *Feketető*, sat, com., jud. Cluj.

[11] *Grosswardein*.

[12] *Klausenburg*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi ţigani, şi şase confesiuni, romano-catolică, greco-catolică, ortodoxă[13], luterană, reformată şi iudaică. Dar, în vremuri în care frământările naţionale sunt la ordinea zilei, chiar şi judecăţile în general considerate drept obiective sunt luate drept dăunătoare, din pricina faptului că doar cu greutate pot scăpa de reproşurile de partizanat, de unilateralitate. Socotesc de aceea că e necesar să explic că în paginile ce urmează apar mereu zugrăvite doar părerile mele personale, după cum mi le-am putut forma din faptele şi observaţiile proprii. La începutul descrierii mele pot aşeza observaţia că nici nu am fost vreodată martor al frământărilor naţionale în Munţii Bihorului, nici nu mi s-au spus poveşti despre fapte foarte deranjante. Diferitele naţionalităţi şi confesiuni se înţeleg ca şi înainte, cu pace şi frăţie, iar divergenţele adânci, agitaţiile naţionale, se mărginesc la cercurile aşa numitelor notabilităţi, poporului îi sunt aici ca peste tot în alte locuri cu totul străine.

După număr, românii sunt covârşitori în ţinutul Bihorului şi tot ce se va spune în cele ce urmează se doreşte să se refere numai la acest popor[14]. //

S-ar cuveni să trimitem la o statistică a populaţiei, dar nu sunt în stare să o dau aici, aşa încât să cuprindă toate localităţile din ţinutul prin care am călătorit – aşadar, apropiată de mărimea hărţii ataşate <volumului de faţă>. Pe cât a fost posibil să îndeplinesc acest ţel, am dat în „indicele topografic" <al cărţii> populaţia fiecărui loc, după investigaţiile pe care le-am făcut. [...]

1. Naţionalităţi

p. 116

Că românii[15] locuiau în Transilvania înainte de sosirea maghiarilor este demonstrat de faptul că cele mai multe locuri şi munţi poartă numai nume româneşti. Chiar şi denumirea românească propriu-zisă pentru Transilvania, Ardeal[16], trebuie că nu este nimic altceva decât o transformare a numelui unguresc de *Erdély*[17]. Nu mai puţin doveditoare este bogăţia numelor topografice individuale, ce oferă comparaţii interesante cu statele alpine germane. Denumirile topografice ale românilor sunt aproape în întregime ca în statele alpine, şi întâi de toate nume comune[18], *Vervu* vârf, *Vertopu* mlaştină, *Poiena* poiană, *Lazur* lazuri, *Pesceréa* peşteră, *Dealu* deal, coastă, etc., şi apar aici, ca şi acolo, şi fără denumiri individuale, însă foarte adesea (după cum reiese din notele de la primul paragraf şi

---

[13] *Griechisch-nichtunirtes.*

[14] „Şi în comitatul Zarandului aceştia formează majoritatea: 51 323, faţă de 822 germani, 710 maghiari, 826 ţigani, 17 evrei, etc., după Kozma Pál, *Zaránd-Vármegye Foeldirati statistikai Leirása*, Cluj, 1848". (*n.a.*)

[15] *Die Romanen.*

[16] *Ardélu.*

[17] „Söllner consideră însă *Ardélu* (se scrie Ardealu) ca fiind maghiarul Erdély şi de aici trage concluzia: «Acest lucru este cu atât mai interesant (?!) cu cât valahii locuiau Transilvania înainte de sosirea maghiarilor. Absenţa (?) unei denumiri naţionale proprii este cu atât mai frapantă cu cât cei mai mulţi munţi şi multe locuri poartă doar numele pe care li l-au dat valahii. Se vede că valahii aveau, desigur, munţi şi văi, dar că nu erau stăpânii ţării»". (*n.a.*)

[18] *Gattungsnamen.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din indice<le lucrării>) sunt şi nume propriu-zise, special date. Cu atât mai limpede este diferenţa faţă de ţările alpine, căci acolo nu se întâlneşte uşor un ţăran care să
p. 117 nu se priceapă la numele munţilor şi chiar // să ştie să îi numească şi pe cei destul de îndepărtaţi; dimpotrivă, în Munţii Bihorului am avut mereu de luptat cu neştiinţa călăuzei, chiar şi a păstorilor, care totuşi an după an merg pe aceleaşi păşuni montane. Această neştiinţă este, în orice caz, un produs al indiferenţei[19], al lipsei de sensibilitate faţă de propriul pământ natal, şi chiar un semn al absenţei propriului sentiment naţional, fiindcă şi prin acestea se şterge conştiinţa naţională din individ. Cauzele acestor carenţe a propriilor sentimente sunt cunoscute şi nu au nevoie, aici, de nici o altă demonstraţie. În afară de acestea, doar denumirile topografice ale munţilor s-au păstrat curat româneşti, chiar şi din acestea nu toate [...], însă numele localităţilor sunt deja de multă vreme maghiarizate, aproape fără excepţie, sau satele au primit nume cu totul maghiare, în general doar traduceri ale denumirilor româneşti originare. Denumirile maghiare au devenit de atunci oficiale, în timp ce cele româneşti rămân în gura poporului, care pe unele nici măcar nu le cunoaşte, ca, de pildă, *Farkas Patak*, care, se numeşte încă, în româneşte, *Lupoe*[20]. Unul dintre puţinele nume româneşti rămase este, de pildă, *Venter*; în comitatul Zarandului există încă mai multe asemenea.

Acea lipsă de sentiment al apartenenţei trebui să îi sară în ochi fiecărui călător, dacă vine de la satele maghiare din câmpie în cele româneşti de munte. Maghiarul se uită cu o mândrie tăcută la străin, poate nici nu îl ia în seamă; românul nu uită niciodată să îşi ridice pălăria cu respect, dar se mai şi înclină. La vreme frumoasă, populaţia rămasă acasă stă, de obicei, în faţa caselor sau se adună sub copacii de pe uliţă, însă toată mulţimea, nu doar bărbaţii, ci şi femeile şi cele mai în vârstă matroane[21] se ridică la aproprierea trăsurii sau a călăreţului, pentru a-şi dovedi respectul. Pe partea transilvăneană însă, această atitudine supusă mi s-a părut a fi mai rară.

Despre această lipsă de interes asupra propriei moşii şi pământ ce se trage din absenţa sentimentului naţional se poate vorbi chiar şi în munţii cei înalţi. În ţările alpine, locuitorul[22] se leagă cu cel mai adânc sentiment de munţii săi, se bucură atunci când cineva laudă frumuseţea muntelui său, priveliştea mândră, ş.a.m.d., şi nu oboseşte cu explicaţiile, cu înşirarea tuturor denumirilor şi ştie să le preţuiască.
p. 118 În Munţii Bihorului // nu există nici urmă de aşa ceva; călăuza mergea înainte, indiferent şi neimpresionat, fără să ştie nimic despre următorul vârf de munte, neavând simţăminte şi ochi decât pentru sticla de rachiu! De aceea nu este de mirare că multe frumuseţi ale muntelui şi atâtea minuni ale naturii nu sunt cunoscute nici în vecinătatea apropiată.

Populaţia constă, după cum am spus deja, preponderent din români, numiţi de maghiari *Oláh*, de germani, până acum, în general *Wallachen*. Numele din limba oficială, de cancelarie, este din 1849 *Roman, Romanen*, scriitori mai recenţi îi

---

[19] *Indifferentismus*.

[20] Corect Lupoaia, sat, com. Holod, jud. Bihor.

[21] *Matronen*.

[22] *Der Senne*, termen ce desemnează păstorii din Munţii Alpi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

denumesc chiar şi *Ost-Romanen*, ca pe ramura de apus a marii familii a limbilor romanice, ei înşişi se denumesc *Ruman, Rumuni*, mai nou şi *Romanen*[23]. [Consideraţii asupra originii românilor: după Bielz, romanizarea dacilor este cea mai probabilă teorie dintre cele existente, peste acest fond suprapunându-se elemente germanice (gotice) şi slave; Söllner era de aceeaşi părere, remarcând ad-stratul slav; slavistul Fr. Miklosich a cercetat înrudirile cu limbile slave, confirmând astfel originea daco-romană.]

Locuitorii români ai bucăţii de pământ dintre Crişul Alb şi Crişul Repede, de p. 121
asemenea şi locuitorii Crişului Negru, se numesc pe sine înşişi (în general) *Crisianu*, locuitori ai Ţării Crişurilor, după cum cei din <valea> Mureşului[24] *Muresianu*, iar locuitorii din <valea> râului Olt[25] se numesc *Alteanu*.

Aproape fiecare român are porecla sa, cu care este strigat în mod obişnuit. În general, aceasta nu este decât prescurtarea numelui de botez, de pildă *Kula<i>* în loc de Nicolae[26], adesea însă un supra-nume propriu-zis, ce se trage de la vreo însuşire sau obişnuinţă, de pildă *vigalen*, cel care scutură din cap.

Românii de pe partea transilvăneană sunt numiţi, de obicei, moţi[27], nume despre care există câteva păreri. Un vechi trib dacic, care locuise cu precădere în aceste văi, trebuie să se fi numit *Mozzi*. După alţii, moţi ar fi o denumire a mocanilor[28], numele <dat> păstorilor transhumanţi transilvăneni în Dobrogea[29] ş.a.m.d. Am auzit chiar <că ar fi> o derivare din cuvântul slav „moz", ce înseamnă „mult", iar primii mineri slavi din Băiţa[30] trebuie să îi fi numit pe transilvăneni după caravanele lor de vară, când „mulţi" oameni treceau deodată prin văile singuratice?! Denumirea „moţ" apare, mai cu seamă, doar în munţii aflaţi de-a lungul graniţei; la români, fraţii de sânge transilvăneni[31] sunt numiţi *Ardelanu*, căci Transilvania se numeşte, în româneşte, *Ardélu*, spre deosebire de *Ungurianu*, locuitorii români ai Ungariei.

---

[23] „Patentei imperiale pentru introducerea Constituţiei imperiale, 4 martie 1849, i-au urmat, la 3 aprilie, instrucţiunile corespunzătoare, în care printre cele zece limbi ale monitorului oficial (*Gesetzblatt*) era enumerată şi limba română (moldo-valahă). Deja de la 10 ianuarie al aceluiaşi an era în vigoare o ordonanţă imperială prin care denumirile regimentelor de graniţă valahe erau schimbate în «regimentul de infanterie de grăniceri români nr. 16» şi «regimentul de infanterie de graniţă româno-bănăţean nr. 13». Când însă edictul Ministerului Învăţământului din 30 august 1849 introducea, pentru examenele candidaţilor la posturile de profesori pentru gimnazii, «limba *romenische* (sic!) sau valahă», această denumire greşită putea fi explicată doar printr-o greşeală de tipar sau *lapsus calami*. Atât almanahul de stat (*Staatshandbuch*) cât şi publicaţiile oficiale ale Biroului Statistic includ de atunci, drept consecinţă, denumirea de *Romanen*. Baronul de Czörnig scrie în harta sa etnografică *Romanen* şi acolo, ca şi în micul manual statistic din 1861 *Ost-Romanen*. De aceea nu m-am putut hotărî să mă despart de acest mod de cancelarie de a scrie *Romanen*, cu toate că ştiu foarte bine că scrierea ca *Rumänen* este foarte răspândită (printre altele chiar şi în *Wiener-Zeitung*)". (*n.a.*) Baronul Karl von Czörnig a publicat mai multe lucrări despre situaţia etnografică a imperiului habsburgic.

[24] *Marosch.*

[25] *Alt-Fluss, Aluta.*

[26] *Nikolaus.*

[27] *Mozzen.*

[28] *Mokanen.*

[29] *Dobrudscha.*

[30] *Rézbánya*, sat, com., jud. Hunedoara.

[31] *Siebenbuergischen Stammgenossen.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Maghiarii nu se deosebesc de fraţii lor de sânge din comitatele învecinate.//
p. 122 Germanii sunt, în cea mai mare parte, germani din Boemia, care au găsit de lucru la uzinele montane, ca şi puţini slavi, cehi şi moravi.

Evreii s-au aşezat peste tot ca arendaşi sau sub-arendaşi ai micilor prăvălii sau ca băcani; numai la Băiţa nu sunt îngăduiţi, după vechile privilegii ale oraşelor miniere ungare. Şi ca negustori de lemn s-au aşezat câţiva, în cele mai de sus sate din văile înalte, de pildă la Poieni[32] ş.a.m.d.

La Băiţa se află aşezată o familie de ţigani, constând din mamă, fiică şi doi fii; tatăl a murit în 1856 şi era fierar, după cum sunt, de obicei, ţiganii. Aceşti oameni sunt ţigani adevăraţi şi îşi vorbesc limba, între ei; după confesiune sunt greci neuniţi. La Vaşcău[33] sunt stabiliţi douăzeci de ţigani; se ocupă, în parte, cu muzica, în parte cu câte un meşteşug. Şi în alte părţi se găseşte, pe aici, pe acolo, câte o familie de ţigani, care, de obicei, se ocupă cu fierăria; la ei se poate studia starea primitivă a acestui meşteşug, ca, de pildă, la Călugări[34] sau în alte locuri; de regulă, coliba ţiganilor este cea mai depărtată din şir<ul caselor din sate> sau se găseşte cu totul izolată.

2. Sate şi case

Amândouă părţile muntelui oferă, şi în privinţa aşezărilor, deosebiri nu mai puţin interesante, ca şi cele din punct de vedere orografic. După cum am spus deja, văile de pe partea de apus sunt mai degrabă <sub formă de> chei şi nu pot atrage aşezările umane; doar Băiţa făcea excepţie de la voia muntelui. În afară de aceasta găsim doar Poiana[35] aşezată către sud-est, la trei sferturi de oră în direcţia văii, într-o zonă defrişată[36], după cum se vede după apariţia colibelor tăietorilor de lemne, o fostă colonie, după cum şi Poiana din Munţii Pietroasa[37] este şi acum o colonie, ce se află atât de adânc în interiorul văii doar datorită furnalelor şi minelor de cărbune. Toate celelalte sate au fost aşezate pe versanţii deluviali exteriori ai munţilor sau pe terase în valea principală a Crişului Negru şi acolo se găsesc un număr destul de mare, până la 15 pe o milă pătrată, toate bine închegate, însă mici. Cea mai ridicată
p. 123 populaţie o atinge, aici, Roşia[38], cu 1 465 locuitori// după ea Feneş[39] cu doar 1294, din contră, aşezările Beiuş[40], Broaşte[41] şi Cucuceni[42] nu ajung la 200 de locuitori. Dar dacă se iese din munţi şi se intră în câmpie, cifrele se schimbă şi imediat se

[32] *Kis-Sebes*, sat, com., jud. Cluj.
[33] *Vaskoh*, oraş, jud. Bihor.
[34] *Kaluger*, sat, com. Cărpinet, jud. Bihor.
[35] *Pojana*, sat, com. Crişţioru de Jos, jud. Bihor.
[36] *Weitung*.
[37] *Petroszer-Pojana*.
[38] *Rossia*, sat, com., jud. Bihor.
[39] *Fénes*, sat, com. Zlatna, jud. Alba.
[40] *Belenyes*, oraş, jud. Bihor.
[41] *Brost*, localitate în jud. Bihor.
[42] *Kakaczeny*, sat, com. Rieni, jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

întâlnesc satele foarte populate, atât de caracteristice Ungariei, a căror importanţă creşte mereu, cu cât mai mult se înaintează către câmpie, tot astfel crescând şi densitatea satelor. Imediat la pătrunderea Crişului Negru <în câmpie> Ginta[43] ajunge la 1 537 de locuitori, însă în roditoarea vale a Crişului Alb (după ieşirea sa în câmpie la Baltele[43bis]) satele Almaş[44], Dieci[45] şi Buteni[46] au, deja, 2 051, 2 110 şi 2 909 locuitori.

Cu totul altfel se înfăţişează condiţiile de pe partea de răsărit, transilvăneană, a munţilor. În văile lungi ale Arieşului[47], de asemenea şi în cele ale Someşului[48] s-au format – ca şi în Alpi – blocuri puternice de piatră şi şisturi, ce au fost aduse de ape din munţii înalţi, au fost în mare parte adunate nu doar pentru a face garduri pentru gospodării, ci şi pentru temeliile caselor. Acolo satele sunt strânse, Scărişoara[49] îşi are casele împrăştiate pe o distanţă de şase ceasuri (după <opinia lui Ignaz> Lenk[50]), însă populaţia acestor aşezări este, desigur, foarte numeroasă; Vidra de Sus[51] numără 2 173 iar Scărişoara chiar 3 485 de locuitori[52].

După cum se ştie, prima casă trădează deja, într-un sat din Ungaria, dacă populaţia este germană sau maghiară, şi aceeaşi diferenţă există şi în înfăţişarea caselor maghiare şi româneşti. Casa şi gospodăria maghiarilor sunt, de obicei, libere, fără gard, paza acesteia fiind înlocuită cu o pereche din acei extraordinari câini lupi ce adesea pot deveni foarte dăunători pentru călătorul din noapte. Românul îşi înconjoară casa şi grădina, chiar şi acea bucată de ogor ce ţine de gospodărie, cu un gard ce adesea, prin buştenii masivi, arată gustul pentru risipa de lemn ce domină aici; adesea însă <gardul> este doar o împletitură din nuiele, copleşită din plin de hamei şi viţă sălbatică, printre care, în orice caz, se văd şi vrejuri de dovleac.// p. 124

Însă nu uşor se poate vedea o diferenţă atât de mare, ca între modul de a construi un sat românesc faţă de unul unguresc şi un sat românesc (sau al moţilor) de pe partea transilvăneană. De partea aceasta colibe sărmane, acoperite cu paie, de cealaltă parte case mândre, adesea cu un cat, <înălţate> din lemn masiv pe o temelie de piatră văruită în alb. Pe lungimea casei se întinde o galerie de lemn, <susţinută> pe piloni, la care duce o scară, ca îl Alpi. Toată lemnăria – în afară de cea de la casele foarte noi – are o culoare maro întunecat, ce face construcţiile din lemn atât de pitoreşti. Fapt ce caracterizează îndeosebi casele transilvănene este stilul în care acestea sunt construite. Despre acesta poate fi vorba, la colibele de pe partea aceasta, doar pe departe, dar casele moţilor arată un stil de construcţie în

---

[43] *Gyanta*, sat, com. Căpâlna, jud. Bihor.

[43bis] *Baltyele*, rezervaţie naturală, com. Gurahonţ, jud. Arad.

[44] *Almas*, sat, com., jud. Arad.

[45] *Diecz*, sat., com., jud. Arad.

[46] *Buttyn*, sat, com. jud. Arad.

[47] *Aranyos*.

[48] *Szamos*.

[49] *Scarisiora*, sat, com., jud. Alba.

[50] Ignaz Lenk von Treuenfeld (1766–1842), ofiţer austriac; a servit în regimentele de graniţă din Transilvania; autor al unei ample lucrări despre Transilvania (4 volume), apărută la Viena în 1839.

[51] *Ober-Vidra*, sat, com., jud. Alba.

[52] „Ce vrea Lenk să spună despre aceste sate prin «sunt locuite de valahi nomazi»"? (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sens literal, ce păstrează cu adevărat stilul arcului semicircular al romanilor, dintr-o tradiție străveche!? Ușile și ferestrele, chiar și stâlpii galeriei de la catul de sus sunt cioplite în arc de cerc, ba chiar și micile ornamente din lemn până la cele mai de jos gratii ale ușilor. Nu se poate deloc reda cât de plăcut este surprins drumețul care coboară de pe munte la vederea acestor case, al căror caracter pitoresc este cu atât mai ridicat cu cât în satele alpine foarte împrăștiate fiecare casă formează, împreună cu acareturile sale, un obiect artistic în sine.

O gospodărie țărănească de pe partea vestică constă din casa de locuit, grajd, o șură deschisă pentru căruță, unelte de plugărit și altele asemenea și dintr-un cuptor <așezat într-un loc> izolat. Acoperișurile de pe partea de vest a muntelui sunt construite din paie <și sunt> înalte; parii ce se ridică deasupra coamei casei, poartă mereu o oală sau un urcior mic, pus cu capul în jos, pentru ca apa de ploaie să nu se poată scurge pe par și să pătrundă în casă de-a lungul acestuia. Adesea, locul unui coș de fum este ținut doar de o deschizătură din acoperiș; dacă un asemenea <horn> există, atunci este făcut din scânduri ce sunt spoite pe dinăuntru cu lut sau este construit din cărămizi de lut, întunecate, ținute pe dinafară cu scânduri. Acoperișul însuși este plin de găuri în care se cuibăresc vrăbiile. Pereții casei sunt construiți din piatră sau din cărămizi nearse, adesea însă aceasta este doar o temelie ce se ridică până la înălțimea ferestrelor, iar deasupra se așează
p. 125 trunchiuri de copac cioplite pe jumătate, îmbinările fiind // spoite cu lut; de regulă, însă, casa este spoită cu alb. Acoperișul se vede dinspre drum, alături este ușa de intrare în curte și alături de aceasta poarta, amândouă masive, din lemn cât mai puțin cioplit; deasupra porții este așezat un buștean triunghiular, cu muchia orientată în sus sau scobit ca o albie pe dinăuntru. pentru a forma, deasupra porții, un acoperiș și de a o proteja pe aceasta de ploaie.

Pe partea cu curtea, pe lângă fiecare casă, se întinde, înălțat la 1 până la 2 picioare[53], un gang podit cu lut, ce se află încă sub acoperișul casei, și care, aici, stă pe câțiva piloni de lemn; în anotimpul cald, aici se află, până târziu în toamnă, un pat în care, de obicei, doarme bărbatul <casei>. În Transilvania, am văzut locuri de dormit și în galeriile de la etaj. În curte, pe câțiva pari, se ridică un fel de coș enorm, împletit din nuiele de salcie; este camera de păstrare a cucuruzului[54], hrana principală a poporului. Cuptorul stă cu totul liber în curte sau în grădină. Se intră în casă prin bucătărie, de unde se intră în camera principală, așezată pe partea dinspre drum, unde, adesea, se află, pentru țesăturile casei, un război de la construcția căruia au trecut, fără să lase urme, veacuri. Nici o odaie nu este podită, doar lut bătătorit pe care se pot face, oficial, studii asupra terenului. Colțurile odăilor dinspre ferestre sunt bogat împodobite cu imagini ale sfinților. Curtea și grajdul nu sunt deloc curățate, doar gangul acoperit este măturat înaintea vreunei zile de sărbătoare iar la vreme de ploaie se înoată în noroi adânc de un țol[55]; câmpul și grădina sunt ținute într-un chip iresponsabil; cum trebuie să arate pe dinăuntru, este de înțeles. Anual, însă, casa este văruită cu alb pe dinăuntru și pe dinafară. Singura

[53] Un picior austriac echivala cu aproximativ 0,31 m.
[54] *Kukurutz*.
[55] Unitate de măsură egală cu 25–26 milimetri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

podoabă ce poate fi observată la casele de munte ale românilor sunt gratiile de lemn ale ferestruicilor, ce sunt cioplite cu grație sau, cel puțin, sunt așezate, ca figuri simetrice, din bucățele de lemn. De asemenea, satele de la piciorul muntelui oferă scene pitorești una după alta prin, se poate <chiar> spune, pădurile de pomi fructiferi ce înconjoară casele, astfel încât acestea nu pot fi deloc văzute de la distanță; și anume, este vorba, peste tot, despre nucii luxurianți, ce formează acest fermecător acoperiș de frunze.//

3. Hrana, obiceiurile trupești

p. 126

Hrana principală a românilor este porumbul, în felurite moduri de preparare, ca fiertură de mămăligă, pâine de mălai; mai departe lactatele, brânza de oaie, ceapa, castraveții naturali, presărați doar cu sare și paprică, în fine, fasolea, *Fasule (Fasole)*.

În timpul multelor zile de post ale bisericii grecești, hrana este foarte modestă. În colibele de pe munte am văzut ciobani spărgând ceapă sau usturoi, adăugând ceva apă și ungând această pastă pe pâine - și asta era tot. Merele coapte sunt deja o delicatesă. Peștele sărat și afumat sunt un articol principal, și, în afara perioadelor de post, sunt oferite, în cantități mari, la fiecare zi de târg.

Berea nu se poate bea vara; berăriile din Vașcău produc doar în anotimpul rece și numai bere ușoară și care nu ține. Românul nu bea, de obicei, bere.

Vinul, cel din împrejurimile Beiușului foarte bun, la Holod[56] chiar excelent, este la hanuri prost și scump – din păcate țăranul se arată mai cu drag de vinars! [...]

Adesea am fost surprins de trăsăturile nobile, de // ochii întunecați, arzători, p. 127
ai oamenilor, iar un pictor ar găsi în Bihor modele pentru un Hector, Ganimede, etc., cu duzinile. Dar cele mai interesante trupuri și capete se întâlnesc, de fapt, doar la băieții aflați la pubertate și la bărbații la vârsta senectuții.

Söllner îi așează pe românii din Transilvania „între maghiari și sași, ca mărime a corpului; astfel, trebuie spus, el ar fi mai mare decât ungurul dar mai mic decât sasul, care adesea ajunge la 5–6 picioare și 7 țoli". Mie mi se pare că rasa este, în general, doar de o mărime mijlocie, dar eu am găsit foarte des bărbați de 6 picioare <înălțime> și mai mult, iar aceste excepții sunt, în orice caz, mai numeroase decât <cazurile> opuse, de <oameni> foarte scunzi. Pe de altă parte, mi s-a părut că se crește în partea de sud a Munților Codru ceva mai mică decât în Munții Bihorului.

La românii din Bihor însă, sexul masculin este cel „frumos" iar faimoasele frumuseți ale româncelor din Ungaria de Sud sunt aici în zadar căutate. Îmi amintesc doar puține figuri grațioase și chiar și în zilele de târg și la hramuri nu era printre țărănci nici una care să poată fi numită o „frumusețe". O excepție de la aceasta o reprezintă Roșia, care este vestită pentru faptul că nu se întâlnește în populația feminină nici un chip urât. Zicerea este valabilă doar pentru oamenii de la

[56] *Hollod*, sat, com., jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

țară, nu privește și pe onorabilii națiunii române, și chiar Beiușul poate arăta o coroană bogată de fete și femei fermecătoare.

Epidemii propriu-zise nu au fost observate în ultimii opt ani la Băița.

Iarna stăpânesc, endemic, bolile de plămâni, o consecință a urcatului pe munte, vara bolile reumatice, răcelile, bolile gastrice. Vărsatul nu apare foarte des iarna, la sate. În văile principale ale Crișurilor sunt obișnuite frigurile intermitente; se socotește că 2% din populație este cuprinsă de acestea. Minerii sunt loviți, mai ales, de reumatism.

Foarte obișnuită este gușa, în împrejurimile Băiței aproape jumătate din populație este afectată de aceasta; gușa ereditară se mărginește la familie și este
p. 128 considerată incurabilă. Strămutații capătă gușă ca urmare a influenței climei, // iar această gușă „climatică" se tratează în 14 zile prin *spongia usta*[57] și 2 grame de iod pur, dar revine la șederi mai lungi în munți. La construirea caselor nu se alege cu destulă atenție locul și astfel, în așezarea minieră o parte se află, de pildă, peste un izvor; iată un exemplu despre cum prin așezarea unei gropi de scurgere lângă o casă se pot aduce suferințe prelungi locuitorilor.

Cretinism am observat doar la o familie din Băița, anume ca formă întreagă, și aici se întâlnește situația remarcabilă ca în aceeași familie să se întâlnească o fată crescută cum trebuie, chiar foarte drăgălașă[58].

Dar este foarte șocant numărul mare de idioți și surdo-muți; protocolul privind aprovizionare Băiței, din 1860, include printre 152 persoane cu parte la aprovizionare, 15 asemenea nefericiți, iar starea lor poate fi văzută ca treaptă premergătoare cretinismului. Și anume se găsesc:

Parte bărbătească	femeiască	Vârsta
–	1	29 tarată și surdo-mută
–	1	43 <idem>
1	–	28 surdo-mut, pitic
1	–	25 cretină
–	1	23 tarată, infirmă
1	–	21 tarat, surdo-mut
1	–	42 tarat
–	1	49 tarată, gușă
–	1	46 tarată
–	1	30 tarată, mută
1	–	26 tarată
–	1	45 tarată
–	1	18 tarată, surdo-mută
1	–	51 tarat, surdo-mut
1	–	51 tarat, surdo-mut
7	8 //	

[57] Cenușă de burete (animal marin confundat cu o plantă în secolul al XIX-lea), bogat în iod.

[58] „După Bielz, „nu arareori cresc în ținuturile înalte de munte ale Transilvaniei cretini, după cum marile văi de munte produc adesea gușă", dar cel puțin în Valea Arieșului nu mi-a sărit în ochi această chestiune". **(n.a.)**

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Despre starea fizică a unei populații, cele mai bune concluzii le dau, după p. 129
cum se știe, rezultatele recrutării. În scaunul Beiuș erau în 1858, în prima și a doua clasă de vârstă, 1 405 de conscrișI, dintre care 162 recrutați, însă doar 687 reformați ca inapți și 55 din pricina lipsei înălțimii cerute, restul de 501 în parte ca scutiți, în parte ca nenecesari, trimiși acasă.

4. Portul

Portul românilor constă din pantalonii maghiari[59], aici ceva mai strâmți, în iernile grele din pantaloni strâmți albi. La muncă, poartă o cămașă scurtă, care ajunge doar până la șold și care, la fiecare mișcare, expune partea de jos a coloanei vertebrale. După nevoie, se poartă pe deasupra un pieptar de lână, la fel de scurt, împodobit cu fâșii de piele roșie, cu lână pe dinăuntru, se numește *Cogiocu*, și, de asemenea, *Peptariu*. Deasupra vine, iarna, o manta de lână, care se numește în maghiară *Bunda*, aici *Bitusia*. Haina de sărbătoare propriu-zisă este mantaua, *Sumanu*, <făcut> din lână grosolană; românii de pe partea aceasta îl poartă alb și scurt, transilvănenii (de asemenea și cei din Roșia) îl au însă negru și mai lung. Caracteristic este brâul de piele lat de 10 până la 12 țoli (*Curea*) sau *Sierpariu*, învârtit de șase sau de mai multe ori, prevăzut la interior cu buzunare pentru bani. În brâu, țăranul îndeasă pipa, punga de tutun sau ale obiecte importante pentru el și nu se poate nega faptul că, la lungi călătorii călare, ca și la mersul în trăsură pe drumurile de piatră, un asemenea brâu nu este foarte binevenit; apără și coloana, pe care cămașa scurtă o expune atât de des.

Românii poartă, de obicei, opinci[60] (*Opince*), pe care și le face singur și cumpără doar talpa pentru ele; oamenii se cațără extraordinar pe stânci cu acestea, dar la vreme ploioasă sunt de nefolosit; atunci, bărbații merg, de obicei, desculți, cu ițarii mult deasupra genunchilor, suflecați până aproape de șolduri. Astfel am văzut, pe o ploaie rece ca gheața, oameni mergând pe drum, cu cizmele atârnate pe spate! // Cizmele, numite în general *Cizma*, sunt <folosite> de fapt, vara, doar ca port de p. 130
sărbătoare, le vine rândul abia iarna; o asemenea pereche de cizme ce ajung până la genunchi costă, de obicei, nu mai mult de 3 până la 4 guldeni în monedă vieneză[61].

Se poartă, foarte mult, pălăria de fetru, *Clop* sau *Palarie*, cu boruri peste măsură de largi, tăiate rotund. În interiorul acestor boruri se așează pipa, toamna, prune sau mere își găsesc acolo locul, iar în timpul unei călătorii, sau cu prilejul vreunui izvor, borul pălăriei este ca un pahar zdravăn. Iarna se poartă căciula de lână, *Caciula*, din lână de oaie albă sau neagră. [...]

Portul ciobanilor de la munte este deosebit, printre aceștia se găsesc unii flăcăi mândri, care nu fac puțin pentru curățenia acestuia. Cămașa și ițarii sunt mânjite cu slănină, din aceeași pricină ce face pulberea pentru insecte a perșilor de

[59] *Gatya*.

[60] *Riemenschuhe*.

[61] „În acest ținut se socotește încă, în general, după banii de hârtie vienezi, ba chiar am văzut, în 1860 încă, vechile piese de 30 de crăițari, <încă> valabile". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nelipsit pentru călători. Devine de un negru atât de strălucitor de la fumul focurilor, încât ai impresia unui material bun, negru; vara este atât de rar schimbat, ca şi cămaşa păstorilor tirolezi. Peste cămaşă poartă taşca din fâşii late, ce este umplută cu o mulţime de nasturi de alamă mari şi mici, curăţaţi impecabil, totul arătând foarte bine. De taşcă, însă, atârnă fâşii la fel de împodobite, de care se găsesc un număr de lucruri chiar remarcabile. Ca acestea sunt: 2 inele cu sigiliu, din cupru; un degetar de fier; un os lung de şase ţoli, în care se află curăţătoare de pipe, ce, de asemenea, sunt făcute, de mână, tot dintr-un os; un corn de bou dă flăcăilor o
p. 131 impresie de aproape cavaleresc-romantică, // fiind ca şi un corn de vânătoare, deşi este doar pentru băut. În cele din urmă, aici atârnă şi un fluier păstoresc, mic, din care flăcăul dă drumul melodiilor scurte, melancolice, ce se termină mereu cu un sunet lung. Opinci de piele, <de culoare> maro natural, întregesc costumul, care are ceva cu adevărat pitoresc. Pe Muntele Mic am întâlnit un flăcău din Budureasa[62], în felul său un *dandy* adevărat, care cu trăsăturile sale nobile, părul lung şi barba mândră reprezenta cu adevărat un model ideal.

Portul feminin oferă, de asemenea, câteva deosebiri pentru fiecare parte a muntelui. În general, ţin mult la in; peste cămaşa scurtă, *Camesia*, se poartă o fustă albă de in, *Po<a>le*, apoi, şi femeile un pieptar scurt, de blană, asemănător cu cel al bărbaţilor, brodat cu mătase. Romăncele transilvănence poartă însă o cămaşă lungă şi deasupra, în faţă şi în spate, o pânză neagră sau albastru închis, <numită> în Transilvania *Catrintia.*

Ţin foarte mult la podoabele de gât din scoici, perle false, *Margele*, dar se văd acolo şi monede de aur, femeile moţilor nu poartă însă scoici. Fetele îşi împletesc părul în cozi lungi, la capătul cărora leagă panglici multicolore şi doar atunci când plouă îşi pun un batic pe cap. Femeile măritate îşi leagă părul într-un coc (*Conciu*) (transilvănencele îl petrec mai întâi în jurul capului), peste el poartă o bonetă ungurească şi peste aceasta un batic alb sau albastru, *Cârpa*. Mireasa capătă <un aranjament de păr ce arată ca> un inel în jurul capului, împodobit cu panglici şi perle false, panglicile atârnând în spate până la genunchi. Însă cele mai distinse, sau cele care se socotesc dintre acestea, nu poartă o asemenea podoabă, ci o coroană de flori. La marile zile de sărbătoare poartă şi fetele această podoabă.

5. Caracterul

În ceea ce priveşte caracterul poporului, trebuie prezentată întâi de toate puternica religiozitate, ce este proprie tuturor confesiunilor, care, după cum am spus, trăiesc paşnic împreună, şi care, de obicei, au fiecare propria biserică, într-o
p. 132 singură localitate, precum Beiuş, şi anume // catolică, greco-unită, greacă neunită (numită, de obicei şi cu precădere „grecească") şi reformată. Dacă această religiozitate se manifestă mai mult în mersul regulat la biserică şi în ţinerea posturilor poruncite de biserică decât în adevăratul curs moral al vieţii, trebuie să las discuţia deschisă, însă cred că poporul este, în orice caz, mai bun decât faima sa.

[62] *Budureasa*, sat, com., jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Vădit, cel mai tare țin la poruncile bisericii lor grecii neuniți, mai ales la zilele de post, pe care, după cum se știe, le socotesc către 200 într-un an. S-a întâmplat, din păcate, ca foarte adesea drumețiile mele să cadă peste mai multe zile de post, una după alta, iar călăuzele nu au putut fi clintite să își întrerupă abstinența, <astfel încât> am trăit zile întregi doar cu castraveți, ceapă și pâine. Urmarea acestui fapt a fost doar că adesea acestea nu se puteau ține după mine iar eu am întârziat din pricina lor. O dată, la Pietroasa[63], am avut drept călăuză pentru mai multe zile <un ins> uriaș, care însă, prin posturile lungi, slăbise atât de mult încât l-am încurajat, cu severitate, să guste din rația mea de carne. Când, în cele din urmă, l-am asigurat că voi ruga pe preotul său să îi acorde iertarea, a trebuit să mă oblig la aceasta printr-o strângere de mână și doar astfel a încălcat porunca <bisericii>. Când, după aceea, m-am întors în acel sat, într-o seară, curând a apărut omul meu, pentru a mă întreba dacă fusesem deja la popă, ceea ce am făcut dimineața următoare, devreme; într-atât îl apăsa conștiința. Preotul a acceptat cu multă îngăduință rugămintea mea și l-a absolvit cu totul pe conștiinciosul fiu al bisericii sale.

Este de înțeles că, la un asemenea simț religios, poporul este cu totul în mâinile preoților săi, din păcate însă, biserica grecească neunită nu este atât de bogată pentru a putea influența în chip corespunzător, iar nivelul lor spiritual scăzut trage înapoi, desigur, dezvoltarea spirituală a întregii comunități, căci școlile, cu precădere, sunt într-o stare cu totul rămasă în urmă. Ca o dovadă de cât de ciudate sunt chiar și cele mai simple noțiuni de dreptate și nedreptate în capul unui preot, am fost asigurat de <veridicitatea istorisirii> următoare: un militar în permisie trebuia să se întoarcă la trupa lui, s-a ascuns însă după preotul său și ce a făcut acesta? În înțelegere cu judecătorul l-a dat pe bărbat ca mort, a îngropat, după rânduială, un coșciug gol și toate anunțurile mortuare au pornit pe calea funcționărească. Cel în cauză s-a ascuns vreo două săptămâni, însă a avut
îndrăzneala // de a se arăta în persoană la cârciumă, după nu foarte mult timp, și a p. 133
fost recunoscut de un jandarm. După ce și-a ispășit pedeapsa, popa s-a întors foarte liniștit în satul lui, unde încă slujește.

Românii se numără printre cei mai fideli <supuși> ai monarhiei austriece iar adeziunea lor la dinastie este sinceră și de nezdruncinat. Au demonstrat acest lucru în timpul tristului război civil, însă nu se poate trece cu vederea că au vina de a fi comis grozăvii împotriva maghiarilor, ce prin asuprirea acestor stăpâni ai lor de mai înainte pot fi bine explicate, dar nu și iertate. [Despre luptele din anul revoluționar 1848–1849 în Țara Moților.] În și în jurul Hălmagiului am găsit încă, în 1858, mai multe ruine din nefericitul an 1848.

<Ca dovadă> pentru simțămintele leale ale poporului mi s-au relatat, dinspre partea funcționărească, două lucruri foarte caracteristice. La recrutarea din anul 1858, din 1405 de înscriși pe listele de recrutare, nu a fost absent, fără învoire, chiar niciunul din prima grupă de vârstă iar din a doua clasă au lipsit doar doi; nici la aceștia nu se putea vorbi despre rea-voință, astfel încât recrutarea a avut parte de cele mai bune rezultate. O mare parte a populației se strămută la vremea recoltei în

[63] *Pietroasa*, sat, com., jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Banat, pentru a dobândi ceva câştiguri de acolo; după întoarcere, există obiceiul ca oamenii să meargă mai întâi şi de bună voie la oficiu şi să îşi plătească impozitele din cele aduse!

Se întăreşte astfel faptul că un popor care se lasă condus atât de uşor este capabil de o dezvoltare din cele mai frumoase, de i s-ar da doar ocazia, aşadar, mai întâi educaţia necesară; în privinţa şcolilor ortodoxe însă este prost organizată iar unele sate nu se bucură de nici un fel de învăţătură. Fapt este că înainte de 1850 zece până la douăsprezece sate aveau o singură şcoală, luate laolaltă. [...]

p. 136 Băiţa are singura şcoală germană din fostul comitat al Bihorului de Sud [...] şi aceasta este frecventată cu asiduitate şi de către români. După asigurările prea onorabilului domn Dechants, printre cei 45–50 de copii nu se găsea nici unul neînzestrat, toţi, fără excepţie, erau inteligenţi. Chiar din Transilvania erau daţi în gazdă la Băiţa copii din câteva familii româneşti, pentru a se putea folosi de şcoala aceasta. – Chiar şi şcoala de duminică este frecventată cu multă sârguinţă şi de mai mulţi flăcăi. – La Pietroasa se află o şcoală particulară germană, mică, pentru copiii muncitorilor, care menţin uzinele de fier de acolo pe propriile lor speze.

Cât de neglijat era mai înainte acest popor, de către cele mai importante elemente ale statului, reiese din faptul că la multe parohii greceşti neunite registrele matricole ale bisericii au fost introduse abia în anul 1850! Nu este deci de mirare că adesea nu este posibil să fie stabilită identitatea unui individ, cu atât mai mult cu cât la ortodocşi numele de botez nu rămân aceleaşi. Dacă, de pildă, tatăl, pe nume Ion, moare, atunci cel mai vârstnic fiu preia numele de Ion. Tot astfel, ginerele ia numele de familie al socrului, dacă se însoară cu o fiică moştenitoare. Este foarte obişnuit ca oamenii mai în vârstă să nu ştie să spună cât de bătrâni sunt; mi s-au întâmplat mai multe cazuri; astfel, am întâlnit la Flegyassa[64] un bătrân care ajunsese cu siguranţă la 80 de ani, <şi care locuia> într-o colibă din ţinutul acela şi ştia doar că e foarte, foarte bătrân. [Consideraţii asupra caracterului românilor.]

p. 142

6. Muzica şi dansul

Instrumentul muzical obişnuit în ţară este cimpoiul[65]. Ciobanii cântă la un fluier scurt, *Flueru*, pe care aproape fiecare îl are atârnat la cingătoarea sa şi din care scoate melodii scurte, ce constau din câteva măsuri şi care se termină, de obicei, cu un sunet foarte lung. În afară de acestea se mai foloseşte un fluier ciobănesc lung, *Tulnicu*, *Bucinu*, adesea lung de 5 picioare, din coajă de frasin sau tei; în Transilvania este făcut din bucăţi de lemn; trebuie mereu udat, pentru a se închide crăpăturile şi adesea am văzut pe suflători (şi fete printre ei) scufundând aceste instrumente primitive într-un pârâu pentru a putea scoate sunetele joase ale acestui instrument.

---

[64] Neidentificat.

[65] *Der Dudelsack Cimpoi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Obiceiurile de nuntă nu sunt deosebite la catolici; cununia are loc seara iar în dimineața următoare se merge din nou la muncă. La ortodocși însă serbările căsătoriei durează mai multe zile și de aceea nunta este lăsată pentru o perioadă în care urmează mai multe zile de sărbătoare una după alta. Și la ei, cununia are loc după-amiaza.

Dacă un băiat este interesat de o fată trimite la părinții doi dintre cei mai bine văzuți și de încredere prieteni pentru a se interesa de zestre. Aceasta constă, de obicei, dintr-o vacă, o pereche de boi, oi, chiar și cai, dar rar pământ. Dacă se cade de acord, părinții mirilor merg, cu aceștia și cu martorii, la preot. Clericul îi întreabă mai întâi pe părinți despre acordul lor, apoi îi îndepărtează pe aceștia și îi întreabă pe mire dacă ia mireasă liber, fără a fi silit, prin hotărâre liberă? Dacă răspunsul este afirmativ, o întreabă același lucru pe mireasă, în prezența martorilor. Aceste întrebări sunt repetate de trei ori, apoi preotul încheie un act ce va fi semnat de către părți[66].

Nunta are loc după trei săptămâni; tatăl miresei și mama miresei sunt martori. Perechea primește o podoabă de cap din curele, schimbă inele și ține, ca și martorii, lumânări în mână. După cununie fiecare merge la casa părinților săi și încep sărbătoririle. Bărbatul și prietenii lui, adesea câte 50, merg până în fața casei miresei călare și cu o căruță, cu steaguri și muzică; acolo însă trebuie să dezlege lanțuri și o frânghie iar dorința sa pentru tânăra soție este luată în râs. Într-un soi de joc de luptă iau cu asalt intrarea cu nuiele și tot felul de ustensile, dar le este oferită o femeie bătrână drept obiect al dorinței lor. În cele din urmă apare tânăra mireasă cu o creangă și udă foarfecile cu apă. Cu strigăte de fericire, cântece și focuri de armă este primită <mireasa> și dusă mai departe. Însă cortegiul se oprește în curând, mirele se întoarce singur înapoi cu o creangă de copac și se plânge: căruța // s-ar fi stricat, o roată ar fi ruptă ș.a.m.d. Mama miresei dă ca despăgubire mere, p. 144
prăjituri și altele asemenea, pe care le atârnă de ramură și sunt dăruite în schimbul miresei.

Sosiți în casa părintească a mirelui, tatăl și mama servesc oaspeții la ospățul de nuntă. În timpul acestuia, un prieten se plimbă cu o farfurie „strângând pentru noua gospodărie". Sărbătoarea durează până în zori, apoi bărbații se îmbracă în femei, femeile în bărbați și duc prin sat o făptură deghizată, ca și cum ar fi noii căsătoriți, astfel invitând prietenii la următorul ospăț, pentru care sunt cinstiți cu o băutură. Al doilea ospăț de nuntă are loc la părinții miresei, care nu au fost de față la primul; și ei își cinstesc oaspeții. În a treia zi este din nou ospăț la părinții bărbatului, la care apar și părinții soției și aduc lavițele cu zestrea. Într-a patra sau a cincea zi se sărbătorește la martori. La nunți, instrumentele cele mai obișnuite sunt vioara, fluierul și cimpoiul. [Citat din Bél despre obiceiurile de nuntă, în limba latină.]

[66] „După Söllner, acest lucru se face prin apăsarea cu degetul, dacă părțile nu sunt în stare să scrie". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

La botez nu are loc nici o serbare deosebită.

Obiceiuri de înmormântare. Priveghiul este foarte obişnuit şi chiar şi germanii au luat deja acest obicei. Seara se adună la casa mortului, a cărui familie trebuie să dea din plin mâncare şi băutură; două nopţi la rând se bea zdravăn şi se joacă. Un rol însemnat joacă bocitoarele, în număr de două până la patru, care cântă cântece de laudă despre mort. La ortodocşi, sunt aşezaţi prapuri cu coroane de paie în faţa casei. La înmormântare, coşciugul este purtat afară şi binecuvântat în faţa casei. După cum stă coşciugul în cameră, sunt aşezate scaune şi bănci în jurul acestuia şi, în timpul slujbei, se pune o pânză neagră sub coşciug şi apoi este înfăşurat în aceasta. Preotul conduce coşciugul, ca şi la catolici, până la cimitir, unde pe mormânt este aşezată o cruce simplă de lemn, adesea doar un stâlp de
p. 145 lemn. La o înmormântare solemnă se cheltuieşte mult şi la ortodocşi // costă până la 100 de florini dacă trebuie să se meargă „şi cu un prapore".

După înmormântare are loc ospăţul funebru, *Cumendare*, la care ia parte şi preotul şi îl deschide cu o rugăciune. După aceasta se ridică de câteva ori bucatele şi se leagănă, după felul pomenii, şi abia apoi se mănâncă, la care preotul invită cu o rugăciune cântată. Familia trebuie să coacă atâţia colaci câţi oaspeţi sunt poftiţi. Mai cu seamă această coptură se împarte tuturor celor de faţă, dar trebuie duşi mai întâi la biserică, într-un sac, unde popa duce o bucată în altar. După scurgerea a şase săptămâni se cumpără ulcioare cu toartă, se duc la mormânt şi se împart apoi săracilor; la ziua tuturor morţilor, *Pascile Mortilor*, se întâmplă acelaşi lucru; dar în loc de ulcioare se împart şi colaci.

Sărbătoarea populară propriu-zisă din Ţinutul Bihorului, faimoasă în toate zările, era Târgul de Fete (*Tergul de Datu* sau *T<ergu> de fete*) de pe Bihor, de sărbătoarea ortodoxă a Sf. Petre şi Paul. Acest târg de fete se numeşte şi *Jocu* Bihorului de la dansul care este obişnuit. Originea sărbătorii trebuie să meargă până în vremurile mongolilor, ale căror hoarde au pustiit totul aici în ţinut. Atunci maghiarii şi românii transilvăneni au încheiat o alianţă; cei din Băiţa i-au alungat pe mongoli peste Bihor, unde i-au aşteptat şi nimicit transilvănenii, în jurul anului 1242 sau 1246. În amintirea acestei fapte trebuia ca locutorii de pe amândouă părţile muntelui să se întâlnească pe această coamă de munte şi să se veselească prin dansuri şi jocuri. Cu această ocazie se ajungea la unele nunţi, astfel încât flăcăii veneau, formal, să îşi caute mireasă iar fetele aduceau cu ele şi zestrea, pentru a fi arătată; lăzile cu ţesături de in, o vacă, o gâscă, un cal, după cum se putea. Dacă o pereche se plăcea iar părinţii se înţelegeau, de îndată îi căsătorea un preot aflat de faţă iar tânăra nevastă îşi urma bărbatul din Bihor; de la acest obicei a căpătat sărbătoarea numele de târgul de fete. Doar că se întâmpla ca în acest chip simplu să se încheie căsătorii cu probleme de tot felul, chiar şi cazuri de bigamie s-au petrecut, dacă prima soţie nu avea nimic împotrivă; obiceiul a trebui să fie
p. 146 interzis, ceea ce s-a întâmplat în urmă cu // 40 de ani; dar trebuie că încă mai trăieşte într-un sat de la Pietroasa o pereche ce s-a cununat la târgul de fete.

Însă sărbătoarea populară se ţine încă, chiar dacă preotul şi-a pierdut rolul de mai înainte. Vin, vinars, pâine, cireşe se aduc până sus; transilvănenii aduc viori şi contrabasuri, Băiţa dă cimpoiul. Dansul *Jocu Bihorului* se desfăşoară de obicei cu strofe strigate şi cu versuri improvizate. Această sărbătoare se ţine în zilele noastre

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în fiecare an, dacă vremea nu e deloc rea, şi anume în patru locuri pe Muntele Găina[67] – pe câmpul mic de la sud de <vârful> Curcubăta[68], locul principal de adunare, lângă Piatra Grăitoare[69] din Bihor, pe o porţiune mică, plată, de acolo, ce se cheamă mai ales *Jocu* şi pe Gelezioca, peste tot, desigur, venind lume din satele din vecinătate. Sărbătoarea de pe Muntele Găina se ţine duminica de după Sf. Petru şi Pavel şi este frecventată cu precădere de locuitorii din comitatul Zarandului şi din Transilvania; se socotesc <ca aflându-se acolo> 4 000 – 5 000 de cai şi câteva mii de oameni la sărbătoare. De obicei are loc cu această ocazie şi un mic târg; se aduc acolo oale, ulcioare, pieptare de piele, cuţite şi altele asemenea.

8. Legende, superstiţii

Munţii Bihorului nu par să fie bogaţi în legende. Piatra Grăitoare, pe versantul sudic al Vârfului Bihorului, cel propriu-zis, îşi are numele de la faptul că dă un ecou în patru silabe. Poporul o consideră drept o crăiasă vrăjită, care strigă după iubitul pierdut; unii îşi iau pălăria de pe cap când trec pe lângă ea şi se feresc să vorbească tare, pentru a nu trezi crăiasa din somnul ei vrăjit.

Piatra Tâlharului[70], blocurile de porfir ce se înalţă ca nişte turnuri pe coama muntelui, deasupra <zonei cu numele> Oncească[71], este Piatra Tâlharului, numită aşa după hoţii care au locuit acolo 7 ani şi şi-au îngropat comorile; fapt este că unii au săpat deja după acest presupus Mamona.

O legendă foarte frumoasă se leagă de izvoarele *Fontana Dretiu* ale Someşului şi de cele de la piciorul vestic al Briţei[72], care sunt unele dintre cele mai înalte izvoare ale Crişului Repede[73] [...]. // Copiii unei zâne (dacă, după fantezia p. 147
care domneşte, nu era o „drăcoaică"), un băiat şi o fată, se jucau pe păşunile de la picioarele Briţei. Atunci, un duşman al mamei a făcut o vrajă şi a aruncat o vijelie groaznică asupra fraţilor care căutau flori; aceştia nu s-au mai regăsit şi au plâns până au murit. Însă din râul de lacrimi mama a făcut, în amintirea lor, acele izvoare şi, cum fraţii au murit căutându-se în direcţii opuse, tot astfel izvoarele curg către zări diferite chiar şi astăzi, în două râuri diferite, care se regăsesc abia după o lungă despărţire în braţele „blondei Tise[74]".

Superstiţii de tot felul stăpânesc poporul; câteva dovezi o vor arăta: marţea şi vinerea nu se toarce iar rufele nu pot fi puse în leşie, altfel noaptea ies nălucile Marţi Seară şi Vineri Seară[75] şi mai multe femei bătrâne, chiar nevasta unui popă, spun că le-au văzut deja.

---

[67] *Gaina.*
[68] *Kukurbeta.*
[69] *Pietra graitore, der „redende Fels".*
[70] *Pietra Talhariului*, vârf în Munţii Vlădeasa.
[71] *Oncesa*, astăzi zonă speologică protejată în jud. Bihor.
[72] *Bricciei*, vârf în Munţii Vlădeasa.
[73] *Sebes Körös.*
[74] *„Blonden Theiss".*
[75] *Marti-Séra und Vineri-Séra.* „Aceste nume se trag vădit de la Martis Dies şi Veneris Dies?" (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Credința în vrăjile de dragoste[76] este generală și există mijloace foarte ciudate de a îndulci o inimă de piatră; dacă o fată pune șaua pe o bancă de lemn și călărește pe aceasta în timpul nopții, sau dacă aleargă noaptea în jurul bisericii de trei ori, dorința iubitului este sigură, mai ales dacă face una sau alta – goală!

Dacă vreunul vrea să scape de nevasta sa ori de o iubită de care s-a plictisit, se încrede într-o femeie bătrână care înțelege asemenea arte, o vrăjitoare așadar. Aceasta merge în pădure, își caută un trunchi deja tăiat sau ea însăși taie un copăcel, îl cioplește în așa fel încât să reprezinte un trup omenesc, hotărăște apoi locul capului și inimii ș.a.m.d. și apoi îi dă lovituri puternice. Fiecare lovitură în copac aruncă asupra femeii urâte câte un necaz, din pricina acesteia se îmbolnăvește, iar un semn al vrăjii reușite este faptul că toporul are sânge pe el după fiecare lovitură; dacă așa ceva nu se întâmplă, atunci vrăjitoarea nu are nici o putere asupra femeii urâte.

Degetul tăiat al unui copil mort nebotezat apără împotriva tuturor primejdiilor care pot amenința mai ales din partea autorităților – vădit o trăsătură caracteristică
p. 148 a ceea ce înțelegea poporul, din asuprire, în vremurile de dinainte! //

Cu totul specifică este superstiția foarte larg răspândită că înseamnă ghinion nu doar dacă vezi un iepure alergând de-a latul drumului ci și dacă se întâlnesc trei preoți unul după altul! Iar ghinionul acesta poate fi întors doar dacă se aruncă repede din căruță o mână de fân. Se înțelege de la sine că domnii clerici sunt foarte supărați de o asemenea faptă, dar obiceiul se poate vedea foarte des când, la sfârșitul unei zile de lucru te apropii de o porțiune în care preoții din ținut se întorc, unul după altul, de la târg.

Dracul sau mai degrabă dracii joacă un rol principal în fantezia poporului. Există mai multe clase ale acestor ființe infernale, ce se deosebesc mai ales prin acțiunile lor. Satana biblică este *Diavolu* și *Dimonu* (demon), care aici rămâne cu totul în afara jocului. Numele general dat de popor diavolului este *Dracu* și desemnează mai ales și speciile care sunt cele mai puternice. Acest drac are o puternică influență asupra oamenilor și animalelor și, caracteristica principală, nu este legat nici de timp, nici de loc. Al doilea, treapta imediat mai jos, este *Balaur* a cărui putere este limitată la un anumit ținut în afara căruia nu poate face nimic. Acest balaur este o rămășiță a clasicei hidre[77], căci este reprezentat ca un șarpe neobișnuit, cu șapte capete. Este personajul principal al multor legende, în care se întâlnesc eroii antici Hercule și Perseu. Dar nu eroii <aceștia> se luptă acum cu acesta, numai ciobanii pășnici și adesea norocoși. Nu doar pentru turme este acest monstru primejdios, ci, mai ales, cere o fată frumoasă ca răscumpărare, dar pe care nu o devorează, ci o duce în haremul său aflat într-o peșteră. Soarta aceasta lovește chiar în iubita unui cioban curajos, care de îndată este dusă legată la gura peșterii, pregătită pentru balaur. Dar iubitul ei se așează la intrare, pieziș, cu un topor, așteptând monstrul. Acesta însă îl aruncă într-un somn vrăjit și se apropie de jertfa <primită>. Cu frică de moarte se zbate și strigă fata pe <iubitul> adormit doar că nu se trezește; deja balaurul pășește spre el, dar frica de moarte face ca

[76] *Liebeszauber*.
[77] *Hydra*, monstru în mitologia greacă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

biata fată să dea drumul unui râu de lacrimi fierbinți și, ce să vezi, o lacrimă fierbinte a iubitei îngrijorate cade pe obrazul lui și – se trezește! Puterea iubirii a învins vraja și // brațul iubitului vrăjit taie imediat cele șapte capete ale monstrului p. 149
cu toporul care nu îi lipsește niciodată.

A treia categorie o formează zmeii[78] de care însă omul nu are să se teamă. Această categorie se deosebește prin puterea trupească neobișnuită, altfel sunt neam vesel, care nu face nici un rău, și se povestește mult de serbările și petrecerile lor. Dar fetele frumoase nu sunt în siguranță în fața lui, nu pentru că zmeii le-ar face vreun rău, le răpesc și le duc în palatele lor subpământene care sunt vrăjite și împodobite nemaipomenit.

Și în Bihor există localități de care se leagă arătări ale diavolului și legende despre diavol. Una dintre cele mai însemnate se petrece în Munții Pietroasei și sună după cum urmează. Pe unul dintre cele mai înalte vârfuri ale coamei, Vârful Briței, și-a făcut odată un drac nunta – pare, în orice caz, să fi fost un zmeu – iar nuntașii, veseli și cu chef, se bucurau de cea mai frumoasă lună. Un norișor de ceață s-a așezat în fața acesteia, i-a învăluit pe cei care jucau <la nuntă> și a deranjat sărbătoarea. Mirele, semețindu-se în fața iubitei sale, s-a măsurat deîndată cu norul – vrând să îl mănânce! Zis și făcut, a înghițit norișorul dar în aceeași clipă s-a dezlănțuit o vijelie groaznică peste nuntași, fulger după fulger au început să cadă peste aceștia, peste stânci, ca într-un vis urât se rostogoleau tunetele. Dracii și-au luat repede soațele în căruțele de foc pe care le aveau la îndemână și s-au grăbit să caute adăpost într-una din peșterile din apropiere; stâncile de porfir, aruncate haotic una peste alta, ce se ridică din <zona> Briței, grupa de stânci Piatra Tâlharului ș.a.m.d. sunt în parte draci trăsniți și transformați în piatră, în parte bucăți din căruțele lor de foc. O parte dintre aceștia a ajuns chiar la peștera de la Oncească, dar răzbunarea cerească i-a urmărit pe fugari până acolo, fulgerele ucigașe i-au lovit pe mulți chiar înăuntrul peșterii și – numeroasele oase ce zac acolo (de urși de peșteră) – nu sunt nimic altceva decât oase de drac! Peștera se numește de atunci Peștera Nălucilor, *Pescerea* sau *Hudra Smeilor* iar muntele în care se găsește *Muntele Nălucilor. Cicera Smeilor*[79]. Peștera are cu adevărat o faimă proastă, românii vorbesc arată doar frică pentru oasele care zac acolo, iar pentru călăuza profesorului Kerner lumina // lumânărilor luate <în interior> era mult prea slabă p. 150
pentru a lumina întunericul amenințător și mult prea nesigur; pregătise un fel de blid de lemn și aprinsese acolo o porție zdravănă de rășină de pin. Toți cărăușii și călăuzele, printre ei și un soldat în permisie, au intrat în peșteră doar cu teamă, murmurând rugăciuni și făcându-și cruce de multe ori[80].

Când am venit în 1860 pe <Vârful> Briței mi s-a povestit și mie despre nunta dracilor și mi s-au arătat trei hrube în care fuseseră răcite, în vremurile de atunci,

---

[78] *Smei.*

[79] Peștera Zmeilor, altă denumire a Peșterii Oncească.

[80] „Bunii români nu sunt, cu adevărat, singuri în această teamă de diavol. La cercetările mele în peșteri din Krajna un țăran pe care îl luasem de pe drum drept călăuză a intrat repede în casă și s-a întors cu o flintă. La întrebarea – la ce îi trebuie – mi-a răspuns foarte cinstit că pentru a împușca un drac, daca vom găsi vreunul în peșteră". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

butoaiele; dar erau pur şi simplu găurile de la stâlpii piramidei de triangulaţie, a căror lemn fusese deja folosit de ciobani la foc.

Un alt loc din Munţii Pietroasei este, de asemenea, încă şi azi, un loc preferat de şedere al dracilor, după credinţa generală. Este impozantul perete de calcar care s-a prăvălit în valea superioară a Pulsei şi care se numeşte, împreună cu vârful care se ridică peste ea, Piatra Boghii[81], stâncile iadului. Sub muchia cea mai de sus a peretelui se găseşte o peşteră a cărei gură largă se poate vedea din vale iar această peşteră se numeşte *Péscerea (Pestere)* Boga[82], gura iadului[83], numită şi *Péscerea cu lapte*, de la laptele de munte[84], şi acolo locuiesc draci de toate vârstele şi sexele. Peştera este greu accesibilă [...] şi destul de des se poate observa în faţa acesteia o
p. 151 făptură neagră, // anume cea a unui urs. În faţa acestei peşteri însă se găseşte pe o stâncă ce iese în afară o terasă mică cu o vegetaţie atât de abundentă, încât această pată verde, ce se vede chiar şi din vale, se deosebeşte în chip evident de peretele de calcar gri. Acest locşor verde se numeşte grădina iadului, *Gradina di Boga*, şi se află în grija a două drăcoaice minunate ce se pot vedea în nopţile cu lună cum udă florile; de aceea, această pată înfloreşte şi înverzeşte în tot cursul anului. Câţiva bieţi flăcăi au fost ademeniţi de aceste drăcoaice şi au dispărut pe vecie în peşteră sau au căzut în prăpastie de pe dificila cale de acces [...].

Aici îşi poate găsi locul şi un paragraf despre terapiile populare. Împotriva anghinei porcilor se foloseşte *Hellesborus purpurescens*[85]; se taie o bucăţică din rădăcină, se înţeapă urechea animalului bolnav şi se îndeasă acolo. Urechea se umflă neobişnuit, toată umflătura se trage acolo, deja în câteva ore animalul se hrăneşte din nou, iar în 24 este sănătos. Şi la cai merge leacul, doar că bucata de rădăcină trebuie să fie mai mare; la aprinderi de plămâni se îndeasă acelaşi lucru în piept, prin piele. După profesorul Kerner acest obicei se regăseşte şi în Austria, foarte răspândit şi străvechi. [...]

Mijloace de câştig

9. Agricultura

Cultivarea pământului se face, pe partea de apus a muntelui doar până la 2 231 de picioare; pe partea transilvăneană, de răsărit, gospodării singuratice se află şi la 3 800 de picioare deasupra nivelului mării, iar în acestea se cultivă secară de vară, orz, ovăz, in şi cânepă, cartofi, dar şi mac şi dovlecei. Pe partea de apus (maghiară) a Bihorului, terasele diluviene oferă încă şi mai mult teren pentru agricultură, dar culturile nu au ajuns prea sus, căci, în afară de aceasta, panta

---

[81] *Pietrá Boghi*.

[82] Sau Peştera Focul Viu, ce adăposteşte un gheţar.

[83] *Das Hoellenloch*.

[84] *Bergmilch*, minereu de culoare albă.

[85] Spânz, plantă erbacee cu rădăcină rizomică ce creşte la înălţimi mai mari de 500 metri, la marginea pădurilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

muntelui este prea abruptă pentru a îngădui culturile. Metoda economică a muntelui este cea care în Alpi se numeşte „economia-pârloagă"[86], unde însă începe de obicei de abia de la 2000 de picioare înălţime, în vreme ce în Munţii Bihorului se întâlneşte deja de la 1000 de picioare în sus. Pământul slujeşte pentru o anume perioadă de timp, 2 sau 3 ani, ca păşune şi este <abia> apoi cultivat, tot atât de multă vreme, cu cereale, cartofi şi porumb. Pe alocuri, agricultura este practicată cu destul de mult efort; aşa, de pildă, în Valea Iadului[87] versanţii părţii de apus sunt atât de abrupţi că nu se pot lucra decât cu grapa şi // cu surprindere se pot vedea p. 152
atârnând, printre stânci, la trei-patru sute de picioare deasupra fundului văii câte un câmp de porumb sau chiar de grâu.

La Vaşcău pământul este atât de prost (lut ce conţine fier), astfel încât dacă nu se pune îngrăşământ animal la fiecare al treilea an, urmează o recoltă proastă. În primul an se cultivă porumb, în anul care urmează secară de iarnă, în al treilea an câmpul rămâne în pârloagă şi apoi se pune îngrăşământ animal. În întreaga vale a Crişului Negru, câmpurile sunt împărţite în parcele convexe, din pricina înclinaţiei foarte puternice. Păşunile se cosesc o singură dată, apoi sunt lăsate vitele să pască, mai puţin pe cele mai bune parcele, care sunt împrejmuite pentru a obţine otavă. Preotul care fusese acolo mai înainte încercase cultivarea sparcetei de munte, care însă nu s-a prins. Ceva mai bune sunt terenurile din jurul Beiuşului; acolo se începe, de asemenea, cu porumb, acestuia îi urmează cerealele de iarnă, orz cu secară, combinate. Unde se află la dispoziţie destul bălegar se continuă cu acest schimb, altfel al doilea câmp rămâne pârloagă şi câte trei ani.

Pe partea de miazăzi a Munţilor Codru se întinde, de la Sebiş[88] până la Gilău[89] o regiune mlăştinoasă, <aşezată> în câmpie, în vecinătatea râurilor Criş şi Teuz[90]. După aceasta urmează, către munte, o pădure de stejar, *Lunka*, care, la poalele muntelui şi pe versanţi se transformă în pădure de amestec. Însă între porţiunile de mlaştină şi luncă se întind parcele cultivate, care cuprind cu adevărat cele mai roditoare câmpuri ale ţinuturilor descrise în aceste pagini.

Porumbul este, peste tot, produsul principal şi, favorizat de condiţiile locale, cultura acestuia urcă destul de sus (<acelaşi lucru se poate spune> chiar şi despre secară. Astfel, de pildă, această cultură este permisă de nisipurile şi sedimentele puţin stricate (vădit, un fost ţărm de mare) de la sud de Beiuş, de la Cusuiuş[91], Hinchiriş[92] şi Tărcăiţa[93] şi la 2 100 de picioare deasupra nivelului mării. În văile transilvănene toamnele lungi şi calde favorizează (după Bielz) aceasta cultură iar porumbul ajunge, de aceea, până la 2 500 de picioare deasupra nivelului mării. Astfel am întâlnit în văile Pietroasei şi Iadului, pe partea însorită, câmpuri de porumb aflate la mare înălţime şi care, în cel din urmă loc numit se aflau, cu

[86] *Eggarten-Wirtschaft.*
[87] *Jadenthale*, în apropiere de Remeţi, jud. Bihor.
[88] *Boros Sebes*, oraş, jud. Arad.
[89] *Gyalu*, sat, com., jud. Cluj.
[90] *Töz.*
[91] *Ko<s>zvenyes*, sat, com. Lazuri de Bihor.
[92] *Henkeres*, sat, com. Lazuri de Bihor.
[93] *Tarkaicza*, sat, com. Tărcaia, jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

siguranţă, la mai mult de 2 000 de picioare deasupra nivelului mării. Aceste culturi aflate la înălţime se văd noaptea de departe, căci, pentru a ţine departe numeroşii porci mistreţi, chiar şi urşii, care le pustiesc, se aprind focuri şi se aşează pândari;
p. 153 din câteva puncte // se pot vedea câteva duzini de asemenea focuri de pază ce arată locurile unde se află câmpurile de porumb. Desigur că porumbul creşte cel mai bine pe pământurile negre şi roditoare din fundul văilor; în valea Crişului Alb, între Hidiş[94] şi Pleşu[95], am văzut în 1861 o porţiune aproape neîntreruptă, cultivată pe mai bine de 2 000 de iugăre cu porumb.

Nu mai puţin întâlnită este cultura porumbului în valea dintre Hălmagiu[96] şi Baia de Criş[97], însă câmpurile sunt uneori inundate în verile ploioase de Crişul prins în cheile de la Leasa[97bis], fapt pe care am avut posibilitatea de a-l vedea în august 1858. La măsuri preventive împotriva revărsării râului nu s-a gândit încă nimeni.

Nu îmi pot aminti deloc să fi văzut vreun câmp de trifoi sau o altă cultură de nutreţ şi, cu adevărat, aşa ceva nu există nicăieri, după observaţiile profesorului Kerner. La fel de rar am văzut îngrăşarea păşunilor cu bălegar. Păşunile se coseau, de regulă, o singură dată iar fânul era protejat de vite printr-o împrejmuire masivă, s-ar putea spune printr-o „palancă"[98]; iarna, aceasta este coborâtă din munţi pe păşuni. Fânul menit pentru iarnă este stivuit, în munţi, în clăi înalte de 8–9 picioare, pentru a fi accesibile la vreme de ninsoare grea. De obicei se taie un singur copac de această înălţime, în orice caz, i se mai lasă câteva ramuri, şi claia e gata. Dacă fânul pentru iarnă se termină prea repede, atunci bietele vite trebuie să îşi ducă viaţa cu vreascuri de molid (?)[99]. Câteva văi interioare, de pildă Valea Pulsa superioară, sunt atât de greu de pătruns încât ţăranii se mută iarna de acolo cu nevastă, copii şi vite, căci fânul nu poate fi transportat până acolo. – Frunzele de porumb nu se dau verzi ca furaje iar plantele tinere nu se folosesc deloc ca nutreţ; frunzele uscate însă servesc iarna drept nutreţ şi chiar fără să fi fost mai întâi opărite.

Grâul şi secara se cultivă mai puţin, orzul chiar deloc; ovăzul puţin pentru vânzare, nu pentru a fi folosit pentru caii oamenilor de la ţară, care sunt hrăniţi doar cu iarbă şi fân. – Mazărea se vede puţin, lintea aproape deloc, dar fasolea este cultivată mult, aproape peste tot printre tulpinile de porumb, dar şi pe case. În timpul posturilor dure ale bisericii ortodoxe acesta este alimentul principal.

Prejudecăţile împotriva cultivării cartofului trebuie să fi durat cel mai mult în
p. 154 ţinuturile Bihorului căci în anii // 1854–1855 plantarea acestuia a fost introdusă cu forţa în districtul Hălmăgel. Meritul pentru introducerea acestei plante folositoare revin protopopului de acolo (Peter Moldovan), care deţine o fermă model. Dar acum cultivarea <cartofului> a pătruns atât de mult, astfel încât ţăranii deştelenesc

---

[94] *Hegyes*, sat, com. Pomezeu, jud. Bihor.
[95] *Pless*, vârf.
[96] *Halmagy*, sat, com., jud. Arad.
[97] *Körösbánya*, sat, com., jud. Hunedoara.
[97bis] *Liasza*, sat, com. Hălmagiu, jud. Arad.
[98] *Verhau*.
[99] În original în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

tufişuri pentru a câştiga loc pentru câmpurile de cartofi. – Şi la Băiţa se cultivă mult prea puţin cartoful, totuşi aceştia se întind pe numeroase moşii.

Inul se cultivă doar puţin. Din contră, cânepa <este> foarte răspândită pentru a satisface nevoile de ţesături de casă. Topirea cânepii nu se poate face uşor, mai mult în puţuri lărgite; dar unde se găsesc izvoare calde, cursul acestora, ce formează, de obicei, o mocirlă, se foloseşte pentru topirea cânepii, precum la Toplița[100], Lazuri de Beiuş[101], la băile termale[102] de la Oradea[103], etc.

Cultivarea legumelor se face, de fapt, doar în grădinile particularilor, doar varza este destul de des plantată, chiar şi în gospodăriile aflate la mare înălţime, cum am văzut, de pildă, pe Valea Aleului[104], chiar şi în cele mai înalte colibe de munte. În partea de jos a Văii Pulsa am fost surprinşi plăcut de o plantaţie mică, dar bogată, de ridichi, de unde am achiziţionat pentru călătoria noastră pe munte o provizie considerabilă. Pădurile sunt bogate în bureţi comestibili, iar ciupercile mi-au fost lăudate, precum cele *champinion* de la Baia de Criş.

10. Pomicultura. Viticultura

În ceea ce priveşte pomicultura, în puţine grădini particulare se găsesc soiuri nobile, ţăranii cultivă, în număr mare, doar pruni şi nuci, şi amândouă formează în jurul fiecărei case din valea râului Crişul Negru câte o pădurice. Nucile sunt un produs chiar important pentru oameni; le duc la Arad şi le schimbă pe grâne.

Prunele se folosesc, cu precădere, pentru distilarea şlivoviţei şi aproape că fiecare a doua casă din satele de la piciorul masivului poartă tăbliţa cu inscripţia „distilerie". Ca peste tot în Ungaria de est, şi în ţinutul Bihorului cimitirele sunt îndeobşte mici livezi de pruni, căci există obiceiul de a sădi un pom pe lângă morminte. De obicei, aceste grădini sunt destinate învăţătorilor pentru a se folosi de ele; // că aceştia obţin o recoltă bogată, să ni se îngăduie să ne îndoim. p. 155

Aici, cimitirele nu au nicăieri nici cea mai mică protecţie, cum ar fi un gard, nici chiar unul viu, mormintele sunt cu totul accesibile şi lăsate la bunul plac al populaţiei. La Băiţa se face şi mult magiun. În anii buni, care însă apar odată la 6–7 ani, câştigul obţinut de ţărani din prune acoperă toate dările <datorate>.

Pe partea de răsărit se întâlnesc, chiar şi în gospodăriile aşezate la cea mai mare altitudine, numeroşi cireşi; însă fructele se coc abia în august sau septembrie. Kerner a găsit cireşe pe Piatra Muncelului până sus pe coamă (4050) iar pe partea de răsărit a Bihorului de la Piatra Grăitoare până spre <râul> Arieş[105] în jos, chiar şi cireşi sălbatici până la 4094 picioare deasupra nivelului mării. În satele de la poalele muntelui, spre apus, se găsesc adesea chiar şi corni (*Cornus mas.*). Perii şi

[100] *Toplicza Káránd*, sat, com., jud. Hunedoara.
[101] *Robogány*, sat, com., jud. Bihor.
[102] *Thermen*.
[103] *Grosswardein*.
[104] *Val Leuchi*, râu în zona Munţilor Apuseni.
[105] *Aranyos*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

merii sălbatici se cultivă chiar şi în munţii de pe partea de răsărit, apar însă destul de des şi soiuri înnobilate iar acestea se folosesc atât uscate, cât şi pentru oţetul de fructe; destul de ciudat, doar pentru oţet, nu şi pentru cidru. Ţăranii îşi prepară oţetul din mere pădureţe, care însă este atât de slab că se folosesc trei măsuri pentru a acri mâncarea. [...]

Dacă te apropii de Munţii Bihorului dinspre sud-vest, dinspre Arad, ocoleşti astfel unul dintre cele mai nobile ţinuturi viticole ale Ungariei, Hegyes, rival cu Hegyallya, ce se întinde în partea de sud a acestui ţinut tovarăş al Tokayului, al sucului de struguri gustos şi arzător de la Miniş. Dar şi partea de nord, dinspre Bihor, dă vinurile nobile de la Măgherat[106] ş.a.m.d. În aceşti munţi, locurile principale pentru vânărit sunt Ghiroc[107], Miniş[108], şi Păuliş[109] către sud, Măgherat şi Draucz către nord. Şi Valea Crişului Alb are vii remarcabile, anume la Sebiş, şi tot aşa are şi Valea Crişului Negru până la Beiuş, iar cea a Crişului Repede din amonte de Aleşd mai ales vinuri albe, uşoare, foarte bune. Este vădit că viticultura se practica
p. 156 în vremurile mai vechi şi mai în amonte // după cum o arată joardele de viţă sălbăticită ce se împletesc în tufe cu viţa de pădure, hameiul sălbatic pe malurile râului şi la marginile pădurii, urcând adesea până în cele mai înalte crenguţe ale copacilor. Astfel se poate şti despre mai multe locuri, de pildă Vaşcău, că acolo se practica pe vremuri viticultura; uneori, în timpul tulburărilor anului 1848 multe podgorii au fost pustiite, fapt ce s-a petrecut pe cursul superior al Crişului Alb, şi de atunci nu s-a mai reluat cultivarea lor. Astfel, în comitatul Hălmagiului, la Băneşti[110] joardele de viţă au fost scoase în anul 1848 şi n-au mai fost replantate; la Pleşcuţa[111] există însă, în continuare, vii. Vin de mâna a treia, în maghiară *Loere*, se prepară doar în vreo două sate de la Beiuş, unde se toarnă apă peste borhot.

S-a spus deja că se distilează multă şliboviţă; fiecare ţăran are dreptul de a prepara pentru propriul consum propria producţie de prune. Se face, de asemenea, şi rachiu de cereale şi de cucuruz, dar sunt numai distilerii mici, însă la Beiuş s-a înfiinţat una mai mare în anul 1861. Peste tot în zona muntoasă se obişnuieşte să se obţină rachiu din zmeură. Zmeura ce se întinde peste tot este adunată în valea Băiţei, deoarece *în acel oraşel există ceva cerere, în restul văilor nu este cazul decât sporadic*. Se pune întrebarea dacă nu ar renta ca sucul să fie concentrat şi vândut în oraşe[112]. Afinele şi merişorul nu se întâlnesc prea mult, cele din urmă sunt însă recoltate pentru „notabilităţi", preparate şi mâncate iarna ca garnitură la friptură, după cum se întâmplă şi în Munţii Erz şi Riesen. Fructele de ienupăr se adună doar pentru arome.//

p. 157 Este demn de remarcat faptul că la toate întrebările am primit răspunsul că, în toată zona montană, nimeni nu s-a ocupat încă de strângerea plantelor medicinale.

---

[106] *Magyarat*, sat, com. Ohaba, jud. Alba.
[107] *Gyorok*, sat, com., jud. Arad.
[108] *Menes*, sat, com. Ghioroc, jud. Arad.
[109] *Paulis*, sat, com., jud. Arad.
[110] *Banyest*, sat, com. Hălmagiu, jud. Arad.
[111] *Pleskutza*, sat, com., jud. Arad.
[112] „Deoarece în timpul prezenţei noastre am cumpărat zmeură copiilor, am fost, până la urmă, cu adevărat încărcaţi cu coşuri cu cele mai frumoase fructe, pentru câţiva bănuţi". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

11. Despre silvicultură

Bogăția principală a ținutului Bihorului constă din pădurile sale întinse, pe care se sprijină, în primul rând, uzinele montane, și care dau populației materialul pentru importantele lucrări în lemn; totuși, acestea nu sunt, din diferite pricini, exploatate intensiv, după cum s-ar putea, fiind, pe de altă parte, mai degrabă pustiite decât exploatate. Mii de iugăre nu dau, în acest moment, nici un venit, deoarece este absolut imposibil să se valorifice lemnul; costurile pentru a-l transporta în zonele locuite sunt atât de mari încât această stare de fapt va ține la nesfârșit, iar pădurile seculare de pe Muntele Mare și de pe platoul calcaros Bătrâna vor da întotdeauna numai potasă sau șindrilă. Mai cu seamă în ultimul ținut numit lipsa apelor curgătoare ridică piedici de netrecut pentru transportul acestora, căci nu se pot construi nici canale[113] și nici albii pentru plutărit[114]. Pe partea transilvăneană se găsesc păduri camerale ale Aerarului montan, <păduri> întinse unde, în cea mai mare parte domnește știința forestieră, bine pusă la punct, și despre acestea dorim să împărtășim aici câteva date.

Ocolul silvic de la Scărișoara are o întindere de 7 mile pătrate, cu o suprafață de 19 968 de iugăre[115]. Acesta este condus de un pădurar (cu sediul la Câmpeni[116]), care are în subordinea sa un paznic de cabane și un paznic de vânătoare (*Gornik* în Transilvania, *Szuman* de această parte a muntelui); la gura de vărsare a Văii Dâstidâului în valea Arieșului Mare se află cabana unde pădurarul își are cartierul general atunci când călătorește. Pădurea este, în mare parte, pădure înaltă de molid, ce în zona joasă se întrepătrunde cu fagi. De la Bătrâna, limita ocolului silvic urmează hotarul țării, pe coama // muntelui până la Cucurbăta și apoi pe panta p. 158
formată de Valea Dâstidâului și Valea Neagră[117] cu valea Arieșului Mic, după cum limita sa estică merge peste coastă, despărțind Valea Albacului de restul văii Arieșului Mare. Ocolul silvic este împărțit în șase districte, cuprinde încă multă pădure virgină și are un ciclu de 120–200 de ani. Se socotește că la un iugăr de pădure se pot strânge 110–140 de stânjeni-cub cu 90 de stânjeni-cub venit, 20 000 de stânjeni-pătrați sunt pădure sterilă. Parcele închise sunt greu de obținut din pricina copacilor rupți de vânt; gândacii de scoarță nu s-au arătat de 15 ani. În parte, lipsa de mână de lucru, în parte lipsa de dorință a oamenilor este cauza pentru care, în unii ani, profitul rămâne sub calcule; astfel, în 1857 s-au putut extrage doar 75 de stânjeni-cub de lemn de foc pentru Câmpeni.

Lemnul este adus, după ce e tăiat, pe planuri înclinate, din care s-au construit, în ultimii ani, 2 508 de stânjeni, iar apoi este lăsat să plutească pe Arieș. Leafa tăietorilor de lemne este de 1 florin și 12 crăițari pe stânjen, aducerea pe planuri

---

[113] *Holzriesen (Rinnen).*

[114] *Flosstrecken.*

[115] „Manuscrisul „Harta ocolului silvic Scărișoara etc. după estimările Provisoriums-impozitului funciar", pentru a cărei comunicare mulțumesc amabilității silvicultorului cezaro-crăiesc dl. Kulmer". (*n.a.*) Un jugăr = 0,57 ha.

[116] *Topanfalva*, oraș, jud. Alba.

[117] *Nyágra.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înclinate 1 florin şi 10 crăiţari, căratul şi aruncarea în râu 30 de crăiţari, de aceea stânjenul <de lemn> costă la plutărit, 2 florini şi 52 de crăiţari; până la Câmpeni, costurile se ridică uneori, socotind şi Kalo, până la 5 florini şi 30 de crăiţari; la rândul ei, administraţia magaziilor plăteşte 7 florini şi 48 de crăiţari pe stânjen. Nu s-a reuşit introducerea muncii pe bază de contract în acest ocol, dar s-a <izbutit> în cel învecinat, de la Albac.

Ceva mai ieftin iese fabrica de la Băiţa la <procurarea> combustibilului (vezi <mai jos capitolul> Minerit); în acest orăşel, stânjenul-cub de lemn de buşteni de fag, tăiat din pădurile aflate în apropiere, şi stivuit, doar 3 florini şi 40 de crăiţari monedă convenţională. O situaţie asemănătoare este şi la Pietroasa, chiar şi mai bună, căci lemnul este transportat pe apă până în acel loc. Cu atât mai surprinzător este preţul lemnului la Beiuş, unde stânjenul costă 9 florini monedă convenţională şi totuşi acolo se află păduri mândre la nici o milă depărtare.

Cea mai întinsă proprietate forestieră din Munţii Bihorului aparţine episcopului greco-catolic de Oradea Mare, aria acesteia cuprinzând nu mai puţin de 84 883 de iugăre <înscrise> în masa cadastrală! Sub <ascultarea> unui pădurar-şef se află patru pădurari, care au la dispoziţie, toţi împreună, 34 de gornici (pândari). Doisprezece dintre aceştia primesc o leafă anuală de 24 de florini monedă convenţională, restul doar 20; în afară de aceasta, primesc lemn gratis, dar altfel nu
p. 159 au nici un alt câştig. Venitul acestor // suprafeţe enorme de pădure a acoperit însă, nu o dată, impozitul tuturor proprietăţilor episcopale laolaltă. Impozitul pe pădure se ridică la vreo 8 000, leafa personalului forestier la 3 200, aşadar pădurea are deja o pierdere de 11 200 de florini, bani gheaţă, la care se adaugă şi marile servituţi, căci ţăranii toţi au lemn gratis; chiar şi oraşul Beiuş are lemn gratis, deşi deţine o pădure proprie. Un stânjen de lemn de esenţă tare se dă cu bucurie pentru 10 crăiţari monedă convenţională, căci nu se doreşte obţinerea unui debuşeu. S-a încercat să se transporte lemn de foc la Oradea Mare însă căruţele obişnuite, de ţară, cu doi boi, pot fi încărcate doar cu un sfert de stânjen cubic şi astfel ar fi trebuit ca la Oradea Mare să se vândă un stânjen cam cu 16 florini, pentru a acoperi costurile, acolo acesta costând doar 12–13 florini.

Episcopul romano-catolic de Oradea Mare deţine în Bihor (comitatul Vaşcău), fără pădurile de pe Moma ş.a.m.d. peste 31 000 de iugăre, în parte singur, în parte împreună cu congregaţiile. Dintre aceştia sunt arendaţi 5 368 de iugăre către fabrica de la Băiţa, pentru o dobândă anuală de 4000 de florini monedă convenţională. Arendaşul uzinei metalurgice de la Vaşcău obţine din pădurile din munţii de acolo stânjenul cub tăiat cam cu 1 florin monedă convenţională.

Un român fără topor nu este de conceput, iar căderea unui copac pare să îi fie la fel de dragă precum, de pildă, împuşcarea unei capre negre pentru un tirolez. Prelucrarea lemnului este ocupaţia sa preferată, împotriva căreia desigur că nu s-ar putea spune nimic, dacă nu ar avea ca urmare cea mai groaznică despădurire. Românul plăteşte taxa forestieră pentru un număr mic de trunchiuri de copac, dar taie de trei sau patru ori mai mult pentru şindrila şi pentru „vasele sale de lemn", după cum se spune peste tot pe aici despre părţile ce compun nenumăratele butoaie de lemn de cele mai diverse soiuri. Pentru acestea se caută cele mai frumoase trunchiuri dar nu se rup, ci se retează atât de sus deasupra pământului, anume

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru a nu trebui să se aplece la muncă, astfel încât buturugile rămase în picioare sunt înalte de 3–4, chiar 5 picioare! Doar trunchiul copacului se prelucrează şi doar atunci când se poate ciopli uşor şi frumos; tot restul, chiar şi trunchiuri frumoase, sănătoase, rămân şi zac neluate în seamă, putrezind. Dacă aşa merge în pădurea de conifere, nici în cea de fag nu merge mai bine, de unde se taie lemnul pentru osiile de căruţă ş.a.m.d. La o aşa întindere nemăsurată a ocolului silvic nici nu poate fi vorba de vreun control.//

În vremea mai veche, ocolul silvic putea fi desfiinţat, dar acesta nu se mai poate face, în ultima vreme, şi este de aşteptat ca toate reglementările relaţiilor urbariale să vină împotriva despăduririi.

Pentru un trunchi de 10 ţoli diametru, destinat vaselor de lemn, românul p. 160
plăteşte la ocolul de la Scărişoara 1 florin şi 12 crăiţari, în schimbul cărora primeşte un ordin scris (*Bollete*) pe care îl duce paznicului de vânătoare care îi indică un copac din pădure şi îi pune ştampila pe acesta. Pădurarul şi paznicul de vânătoare merg în ocol pentru a inspecta şi dacă îl găsesc pe lucrător că nu poate arăta nici o hârtie sau dacă acesta doboară mai mulţi copaci decât i s-a permis, atunci lemnul este confiscat. Într-un sfert de an se vând cam 120 de trunchiuri de copac pentru vase de lemn, iar la aceste lucrări apar cele mai multe fărădelegi în pădure. Trebuie să fi văzut numeroasele convoaie de cai de povară ce trec peste munte către târgurile din comitatele Bihor şi Zarand, pentru a aprecia importanţa acestui fel de câştigare a existenţei. Un ţăran din Transilvania a avut chiar ideea îndrăzneaţă de a călători cu vasele sale până la Bucureşti, dar a făcut o afacere proastă, căci acestea nu aveau forma obişnuită în ţară. În ţinut, câştigul dintr-o asemenea muncă este mai mare sau mai mic. La Vlădeasa, de pildă, mia de <bucăţi de> şindrilă costă 1 florin, în timp ce la Pietroasa costă deja 2 florini. Adesea lemnul pentru vase e tăiat în pădure, făcut scânduri şi tăiat şi abia iarna, acasă, terminat, de obicei când păşunatul este gata. Pentru acest lemn pentru vase se foloseşte, cel mai mult, pădurea, după cum s-a arătat deja. Masa imensă de resturi, rămurele, coajă de copac, rumeguş, <toate acestea> rămân zăcând în pădure, căci nici pentru focul fără de care nu se poate nu este românul în stare să folosească aceste resturi. Această muncă se desfăşoară, firește, în cea mai adâncă pădure, şi este de înţeles că prin foc apare o şi mai mare pustiire, şi e doar de mirare că nu mai apar incendii de pădure atât de mari ca acelea care au luminat atât de tare pădurile de pe Moma.

În ocolul Scărişoara există şi servitutea lemnului de foc. Ţăranul arată paznicului de vânătoare cât are nevoie şi acesta îi pune pecetea pe cantitatea arătată de pădurar în pădure. Foarte des însă, ţăranul face din lemnul de foc ce îi este îngăduit: vase de lemn şi fură lemnul de foc necesar. //

Pădurile de pe partea de apus a coamei principale se împart între episcopii p. 161
catolic şi grec-unit de Oradea Mare. Cel dintâi menţionat a arendat pădurea fabricilor de la Băiţa, după cum am spus, de asemenea şi vânatul din partea sa; cel de-al doilea dă minelor lemnul de construcţie necesar. Acelaşi <episcop greco-catolic> a dat în arendă, de puţină vreme, o importantă suprafaţă de pădure uzinelor de fier de la Pietroasa, pe 90 de ani.

S-a spus deja că pe Arieşul Mare s-a introdus transportul lemnului pe apă; pe partea maghiară s-a încercat acelaşi lucru în urmă cu vreo două decenii, cu italieni,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru a duce lemn de foc de la Beiuş la Oradea Mare, dar s-a renunţat ca fiind nerentabil. Încă se mai vede, în cel mai ascuns colţ al văii, barajul de la iazul pe care l-au amenajat acolo pentru a avea mereu apă pentru transportul lemnului. De asemenea, şi pe Galbena (Galbina) s-a încercat, în urmă cu câţiva ani, să se transporte pe apă vreo două mii de stânjeni de lemn, până la Beiuş, pentru a duce lemn de foc la Oradea Mare. Transportul până acolo era însă prea scump şi s-a rămas doar cu încercarea. Acum însă s-a amenajat transportul lemnului pe apă şi pe Pârâul Galbena, pentru a duce lemn şi a fi transformat în cărbune la Pietroasa.

Un profit mai bun dau pădurile al căror lemn este adus pe <răurile> Iate <şi> Drăgan şi pârâul Sebiş[118] pe care transportul lemnului este cu totul organizat. Şi aici sunt ocoale silvice enorme, de pildă contele Edmund Zichy[119] stăpâneşte în Valea Iadului[120] 24 000 de iugăre de pădure, de care au grijă un pădurar şi cinci paznici. Se amestecă pini, molizi dar şi brazi. Lemnul de fag există, dar nu are căutare; în pădure, stânjenul costă 2 florini iar transportat până în vale pe pârâu numai 3 florini! Însă lemnul moale se taie în scânduri şi pari în patru mori de lemn şi este lăsat să plutească până la Oradea Mare. Şi în Valea Drăganului există, până departe, mori de lemn, pe partea de apus a muntelui însă am întâlnit una singură, în Valea Pulsa, iar în 1861 abia era în construcţie o a doua în Valea Pietroasei. [...]

p. 162 Din produsele secundare ale economiei forestiere, cele mai importante sunt ghindele, care sunt adunate. Se socoteşte că doar o dată la 3 sau 4 ani se produce o recoltă bogată. Cea mai mare cantitate este dată, desigur, de lunca de la marginea Muntelui Codru [...]; pădurile de stejar de la Beiuş dau, maxim, un profit de 3 000 de florini. Acolo nu este atât de răspândită ducerea porcilor în pădure pentru a se hrăni, ca la câmpie, deoarece furtul de animale este mult prea răspândit. [...]

12. Creşterea animalelor

Vitele cornute sunt reprezentate, preponderent, din faimoasa rasă albă ungurească, care este aici însă de talie mai mică decât la câmpie. Doar la proprietarii mai mari sau la cei înstăriţi se găseşte rasa alpină *Oberlaender*, <de culoare> maro, <şi> doar de dragul unei producţii mai mari de lapte. Nici bivolii nu sunt chiar rari, căci se ştie că laptele de bivoliţă este preferat oricărui altul. Untură de vită nu se face aproape deloc iar brânza de vacă doar ici-colo pentru folosinţa proprie.

Viţeii sunt lăsaţi să sugă, în general, un an iar vaca este ţinută nu atât pentru lapte cât pentru prăsilă. O vacă dă, de obicei, nu mai mult de 2 măsuri de lapte pe zi, la cele două mulgeri obişnuite, iar 10 măsuri este maximum, pe care îl ating doar aşa-numitele „vaci elveţiene", adică acele exemplare de rasa Muerzthal, ce se găsesc doar la particularii cu stare. În general, laptele este băut ca atare şi doar în

[118] *Sebes-Bach*.

[119] Emund Zichy (1811-1894), nobil maghiar, cunoscut mai ales ca protector al artelor dar şi ca autor de tratate de economie agricolă.

[120] *Jade-Thale*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

puține sate se face unt, deoarece pe aici nu se face rabat de la ideea generală că nu există înlocuitor pentru grăsimea de porc. O pereche de vaci bune are un preț de 120 de florini, dar se poate obține una și pentru 20 de florini. Cornutele sunt foarte expuse febrei aftoase; în 1859 am găsit, într-o proprietate mare, jumătate <din șeptel> bolnav și imposibil de înhămat. [...]

Oaia constituie bogăția principală în satele din Munții Bihorului. Este o rasă p. 163
îndesată, puternică, cu lână bogată dar proastă; și în cazul oilor mi s-a părut că animalele din văile de pe partea transilvăneană ar fi ceva mai mari și încă mai puternice decât cele de pe partea apuseană. [...] Oile sunt adesea decimate de boli. Mieii suferă tare de febra aftoasă. Foarte întâlnită este plaga lipitorilor; în verile umede nu este permisă scoborârea animalelor de pe pășunile montane în vale. Cenuroza[121] este de asemenea obișnuită, iar iarna păduchii sunt foarte obișnuiți. De la o oaie se socotește o jumătate de măsură de lapte; iarna se mulge de trei ori iar toamna doar de două ori. O oaie matură are prețul de 4 până la 6 florini.

Creșterea cailor nu este prea însemnată pe partea de apus a muntelui, așa cum s-ar crede; boii sunt peste tot animalele de tracțiune. Am fost asigurat în repetate rânduri că terenul pietros este cauza acestui fapt, căci altfel țăranul ar trebui să ducă de două ori pe lună caii la potcovar, ceea ce acesta consideră că e prea scump; de aceea, animalele suferă foarte mult <de dureri de> copite; într-adevăr, am căpătat mult prea des, chiar pentru drumurile pe munte, cai nepotcoviți, iar în mai multe sate nu erau nici unul disponibili. Rasa de cabaline este cea maghiară, cunoscută, a cărei rezistență este, aici, cu atât mai demnă de luat în seamă cu cât animalele nu au niciodată parte de porumb ca nutreț și, în general, sunt foarte prost întreținute. Seara, după muncă, caii sunt duși pe pășune, adesea la o oră depărtare, și o iau de la capăt în dimineața următoare; dacă nu este nici o muncă pentru ei, rămân afară și câteva zile. Evident mai puternici, mai mari și mai bine făcuți sunt caii din Văile Arieșului, unde, de asemenea, toți călăresc, femeile și fetele nu mai puțin decât bărbații; mai mult decât o dată ne-a bucurat priveliștea unei frumoase și proaspete fată de moț pe un cal iute, urcând sau coborând pante abrupte, ca o podoabă mândră a peisajului.

În Bihor se practică un fel de transhumanță[122]. Urcarea pe pășunile montane
are loc cu o săptămână înainte de Rusaliile ortodoxe; boii, în particular, // urcă p. 164
după ziua Sf. Ilie, pe 1 august stil nou la îngrășare. În prima săptămână din septembrie se coboară <de la munte>; vacile, dacă sunt pe sus, coboară primele, apoi urmează oile și porcii; caii rămân cel mai mult. De transhumanța propriu-zisă din Alpi se deosebește însă prin faptul că se bazează în principal pe turmele de oi și nu pe vaci, așa cum este cazul în Alpi. Vaci am găsit doar în mod excepțional, iar ca motiv pentru această descoperire frapantă am auzit că în munți ar fi prea frig pentru vaci?! O dată sau de două ori, în timpul verii, vitele primesc sare pentru a o linge.

Pășunile montane din Bihor sunt arendate, fără excepție, de obști întregi; așa de pildă, Băița plătește pentru dreptul de pășunat 350 <de florini>, Poiana

[121] *Drehkrankheit.*
[122] *Alpenwirtschaft.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

învecinată 140 de florini monedă convenţională, Criştior 183 florini ş.a.m.d.[123] O obşte are, de obicei, doar o cabană, obştile mai mari au câte două. La cele două colibe de sub înaltul Bihor, Pregna[124] şi Gelesioea, au însă parte cinci sate. Arendarea dreptului de păşunat către particulari se practică doar în cazuri excepţionale; de pildă, cărăuşii de la Băiţa îşi lasă caii să pască în apropierea minelor şi plătesc pentru convoiul de câte cinci cai 3 florini şi 30 de crăiţari.

Mult mai mari şi mai mănoase sunt păşunile de la Pietroasa, unde îşi pasc <cirezile> 32 de sate (dintre care două din comitatul Vaşcău). Proprietarul (Episcopia greco-catolică de Oradea Mare-Beiuş) nu primeşte pentru folosirea păşunilor de către obşti nici un ban peşin; în orice caz, după introducerea delimitării păşunilor[125], această situaţie se va schimba. *Titulo juris dominalis*, proprietarul primeşte de la fiecare stână (dintre acestea, se găsesc <aici> 40), <câte> 3 <bucăţi de> brânză. Proprietarul poate, desigur, să îşi lase propriile vite să pască peste tot, dar are şi 5 păşuni proprii, cu colibe, unde ţăranii nu sunt îngăduiţi; stăpânirea lasă acolo doar boi, viţei şi porci. Ciobanul stăpânului primeşte 7 găleţi de fructe, o jumătate de *zentner*[126] de slănină, tot atât de multă sare, 1 măsură de 30 de litri de fasole, o pereche de opinci pe lună şi 30 până la 40 de florini pe an. Ciobanul are dreptul de a ţine pentru propria folosinţă 5 până la 6 oi. //

p. 165 Colibele ciobanilor (*stâna* sau *Stena*, asta însemnând *colibă a oierilor*, spre deosebire de *coliba*, ce înseamnă colibă propriu-zisă) sunt cel mai adesea construite, ca şi în Alpi, la hotarul de sus al pădurilor sau chiar la liziera spre câte un luminiş mare şi, de obicei, abia după ele începe regiunea alpină. Destul de ciudat, aceste colibe singuratice sunt înconjurate chiar de aceeaşi vegetaţie care se găseşte şi în jurul stânelor din Alpi. Aceleaşi tufişuri verzi şi suculente de ştevia stânelor[127], acelaşi soi de talpa gâştei (*Chenopodium Bor.*), aceleaşi plante[128] şi tufişuri întunecate înconjoară stânele Bihorului. Apropierea de un izvor hotărăşte aşezarea colibei, care este însă mult mai departe, pentru a fi la fel de stabilă ca şi o cabană; chiar şi pentru păstorii din Bihor va fi prea murdar în jurul colibei după câţiva ani şi îşi va construi una nouă, mai departe, ceea ce, până la urmă, nu este o muncă dificilă. O asemenea colibă este, din toate punctele de vedere, cea mai primitivă la care se poate gândi cineva şi nu poate fi deloc comparată cu colibele păstorilor din Alpi. La o călătorie prin munţii Bihorului trebuie să te dotezi cu toate cele necesare; nici pâine nu se poate primi, ori aceasta este de nemâncat. În orice caz, laptele de oaie este gustos dar, pentru a nu îţi pierde cu totul pofta trebuie să ignori cu totul mulgătorii şi felul în care aceştia mânuiesc laptele, iar vasele lor cu atât mai mult.

---

[123] „La Oradea Mare mi s-a spus că această taxă pentru păşuni va fi anulată, căci pentru păşunile de munte proprietarul (Episcopatul romano-catolic) nu mai primeşte nimic din 1848, nici măcar partea de brânză; de aceea nici nu mi s-a putut spune numărul colibelor, deoarece construirea acestora nu este controlată". (*n.a.*)

[124] *Pregna*, vârf în Munţii Bihorului.

[125] *Weide-Secretion.*

[126] Unitate germană de măsurare a greutăţii echivalentă cu 100 de kg.

[127] *Alpenampfer*, (*rumex alpinus).*

[128] *Senezionen.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Colibele din munte sunt făcute din buşteni; pereţii sunt făcuţi din trunchiuri de copac, acoperişul constă, de obicei, din coajă de molid şi trebuie refăcut în fiecare an, deoarece iarna putrezeşte în cea mai mare parte. Uşa este înaltă de doar patru picioare iar pragul constă din 2 sau 3 trunchiuri de copac peste care trebuie să te sui; cel mai bine este să intri cu spatele, aşa cum te urci în gondolele veneţiene! Podeaua colibei este, firește, de pământ şi nici măcar o dată nu a fost bătătorită; de obicei este ceva mai adâncită şi în acest loc adânc se face focul, ce este menţinut, nestins, aproape zi şi noapte. Desigur, nu există alt coş de fum decât o gaură în acoperiş şi adesea acesta arde, uneori totul izbucneşte în flăcări, o pierdere uşor de înlocuit. Mobilierul colibei constă din două scânduri, fixate pe părţile înguste, unde îşi găsesc locul puţinele obiecte ale ciobanului, <tot acolo> stă pâinea şi altele asemenea. Pe peretele lung sunt fixate cuie de lemn, lungi, de care se atârnă sacii în care se lasă să se scurgă brânza proaspătă.//

Pe peretele exterior se găsesc, de asemenea, câteva cuie de acelaşi fel şi acolo p. 166
se atârnă ulcioarele de apă. Degeaba se caută în colibă o bancă sau un scaun, în loc de acestea <se> slujesc de câţiva buşteni de doar 6 ţoli înălţime, pe care se şede în jurul focului; trebuie să şezi atât de jos pentru a nu sta cu capul în norul gros de fum, ce umple de obicei coliba până la 3 picioare deasupra pământului, de aceea cel mai bine este să stai întins. Un buştean este aşezat în faţa focului pentru a apăra picioarele; adesea însă arde şi lemnul acesta, iar cei adormiţi sunt treziţi din pricina tălpilor aprinse ale opincilor lor.

De murdăria ce stăpâneşte colibele <cineva> îşi poate face fără greutate impresie; şi flăcăii înşişi simt asta, căci de bunăvoie încep să măture coliba cu un târn atunci când intră cineva. Pe partea transilvăneană, colibele par să fie mai bune, iar la piciorul Vlădesei am găsit într-una chiar şi luxul unei bănci. Colibele rămân pe locul lor până când în jurul lor se adună prea multă mizerie, apoi sunt desfăcute şi se reconstruieşte iarăşi într-un alt loc. De obicei, colibele se ridică la liziera pădurii, căci astfel sunt apărate de vânt de aceasta.

Unul sau chiar doi flăcăi dorm întotdeauna în aer liber lângă turme, aprinzând focul şi vara; se zice că animalele stau mai bine împreună dacă au focul în apropierea lor. Afară, lângă turme, sunt şi câinii, toată noaptea liniştiţi şi dând alarma doar atunci când se apropie ceva suspect, şi atunci la primul lătrat al câinilor sar toţi ciobanii. Caprele stau, de obicei, în jurul colibei; se poartă ceva mai autonom decât oile, rămân împreună în ciurde mici, niciodată ca o turmă întreagă.

Dacă, de obicei, în Alpi, o colibă ciobănească are unul sau cel mult doi proprietari, nu este cazul în Bihor, după cum am amintit, fiindcă obşti întregi au parte de una şi la turma pe care o adăposteşte. De aceea, trebuie să aibă loc o împărţire a cantităţii de lapte şi brânză între proprietarii animalelor, ceea ce se petrece într-un chip cu totul patriarhal, din pricina căruia foarte adesea izbucnesc certuri, după cum se va vedea. Primăvara, imediat după urcarea la munte, fiecare ţăran îşi mulge toate oile într-un ciubăr mare; // înălţimea pe care o atinge laptele se p. 167
creştează pe un răboj băgat în ciubăr. După proporţia cantităţii de lapte, fiecare ţăran îşi face brânza sa din laptele tuturor oilor, fapt pentru care vine însuşi la stână şi lucrează acolo sus, una sau mai multe zile, fiecare după partea sa. Socoteala facerii brânzei are loc tot astfel, căci se măsoară cantitatea de lapte a fiecărui

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

părtaş, pentru care se folosesc pietre ca greutăţi. Fiecare primă parte de lapte aparţine însă ciobanului care face brânză, care primeşte şi o leafă mică, în bani peşin[129]. Cel care face brânza se numeşte *Baciu*, ceea ce înseamnă, de obicei, şi cioban.

La Onceasca am întâlnit chiar un ţăran, altfel deloc sărac, care ducea câteva vite la imaş şi care servea de cioban pentru următoarea plată *in natura*: patru oi vârstnice şi patru tinere, pielea de la cinci berbeci, 1 pălărie şi opinci, doar de atât avea nevoie.

La muls, turma este dusă într-o împrejmuire ce are două sau trei ieşiri înguste; în acestea şed ciobanii şi cum se duce vreun animal la ei este prins şi muls; mai întâi vin caprele, apoi oile. La ceasurile 8 şi jumătate sau 9 seara oamenii sunt gata cu mulsul, iar către ora 11 ajung la odihnă. Apoi, câteva ore stăpâneşte o linişte adâncă, doar din când în când întreruptă de talanga vreunei dobitoace, un sunet ce nu deranjează însă pe cei care dorm. Când, din contra, latră vreun câine, toţi sunt în picioare cu viteza fulgerului şi se grăbesc către credinciosul paznic, căci sigur este vreun animal de pradă în apropiere; şi turma se ridică şi oile se strâng strâns una într-alta, doar pe porci nu îi scoate nimic din ţarcul lor. Înainte să se crape de ziua fiecare flăcău se grăbeşte, desigur, înapoi la munca de zi cu zi.

Foarte de plâns este importanţa scăzută a albinăritului; stupi se găsesc aproape numai la clerici şi la funcţionari ai statului, şi totuşi la mândreţile de
p. 168 păşuni de munte // creşterea albinelor ar aduce un venit deosebit de bun pentru folosinţa casnică, chiar dacă ceara ca marfă are preţuri foarte scăzute. Totuşi, la Băiţa se pot număra către 150 de stupi; 15 este numărul cel mai mare pe care îl deţine un particular. [...]

Fără îndoială că peste tot în Munţii Bihorului vânătoarea ar putea fi pe cât de bogată pe atât de interesantă, prin mulţimea vânatului mare şi mic, dacă ar exista aici condiţii regularizate pentru aceasta. Condiţii de vânătoare se găsesc, de fapt, doar pe domeniul contelui Waldstein[130] de la Sebiş şi, de asemenea, doar în păduri; câmpia este lăsată, ca peste tot în Ungaria, fiecăruia care se crede îndreptăţit să deţină o flintă. De asemenea, toate celelalte păduri din Bihorul propriu-zis, de pe Moma s.a.m.d. se află sub „interdicţia de vânătoare", dar numărul mic de paznici de vânătoare nu le permite acestora să aibă ceva de spus în ocoale atât de întinse, iar după topor, *Pusca* (*Duria, Silitra, Flinte*) este unealta cea mai îndrăgită, şi acesta nu se opune uşor la ispita acesteia. Nici nu ar fi bine ca paznicii de vânătoare să fie sfătuiţi să se opună cu prea multă forţă furturilor din pădure. [...]

p. 169 Când porcii mistreţi produc chiar prea multe daune sau când lupii coboară prea des din munţi se // organizează vânători cu gonaci <la care iau parte> 200 sau 300, chiar până la 1 000 de gonaci şi, prin urmare, au loc multe împuşcături la care însă, după cum se obişnuieşte în asemenea ocazii, se împuşcă sau foarte puţin sau chiar nimic.

---

[129] „Un comportament asemănător se observă şi la marile stâne alpine dintre <râurile> Sava şi Isonzo, totuşi cu deosebirea că în timpul păşunatului se iau mai multe cantităţi medii, iar înainte de căratul brânzei se face un calcul foarte exact (de obicei de către învăţătorul obştii)". (*n.a.*)

[130] Contele Ernst von Waldstein-Wartenberg (1809–1876), mare industriaş din Boemia, important proprietar de mine de fier şi fabrici în Munţii Bihorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Şi în Valea Iadului se află 5 000 de iugăre de pădure sub interdicţia de vânătoare. Numărul căprioarelor este foarte însemnat acolo şi prin <transporturile> de sare au şi condiţii favorabile; şi porcii sălbatici şi bursucii sunt foarte numeroşi în aceste ocoale excelente. [...]

13. Avântul industrial

Agricultura nu hrăneşte suficient populaţia, după cum am spus deja şi chiar valea Crişului Negru are nevoie de provizii de cereale, ce se obţin de la Arad, Gyula[131], Oradea Mare, etc. O parte însemnată a populaţiei migrează deja din mai către câmpie şi caută să câştige acolo din strânsul fânului; oamenii merg până la Pančevo[132]. Aceeaşi situaţie se repetă la vremea strângerii grânelor, iar leafa pentru zilieri este, de aceea, mai mare în ţinutul Beiuşului; un secerător primeşte 48 de crăiţari monedă-convenţională, lucrătorul la lanul de porumb 30 de crăiţari şi pâine, un cosaş de fân chiar până la un florin zilnic, din pricina marii concurenţe la vremea cositului.

Pe văile Crişurilor, faptul că agricultura nu ajunge pentru a hrăni populaţia, a prilejuit, ca peste tot // în împrejurări similare, apariţia atelierelor individuale. p. 170
Condiţiile externe, cel puţin, au fost până acum foarte favorabile, căci stăpânirea a ridicat pretenţii neobişnuit de mici. Mai mult decât altundeva, aici meşteşugarul poate spune „se poate trăi bine sub cârja episcopală", căci nu plătea stăpânirii nici dobânzi, nici taxe, nici chiar pentru prăvălie, dacă o deschidea în propria casă; doar pentru deschiderea unei „pivniţe" într-o casă străină plătea 10 florini anual.

Cele mai practicate meşteşuguri preocupă câte un sat întreg, astfel încât acestea se dedică exclusiv câte unei ramuri şi, în fapt, există de multă vreme aici o asemenea libertate a meseriilor cu cât aici nu este vorba de bresle şi de constrângerile legate de acestea; fără o şcolire propriu-zisă şi fără a călători prin lume, flăcăii învaţă un meşteşug şi apoi îl practică. Astfel, de pildă, locuitorii din Vărzarii de Jos sunt aproape în întregime croitori, tot astfel şi la Sârbi[133], la Vărzarii de Sus[134] tăbăcari şi cizmari, la Budureasa tâmplari, care dau mai ales lăzi şi leagăne, pictate, după gustul poporului, cu cele mai ţipătoare culori.

Cel mai răspândit meşteşug este olăritul, pentru care lutul excelent [...] oferă un motiv suficient. La Cărpinet[135], Criştioru de Jos[136], Fânaţe[137] există mulţi olari, dar la Leheceni[138] şi Sălişte de Vaşcău[139] fiecare a doua casă are un cuptor de olărit.

---

[131] Oraş în Ungaria.
[132] *Panczova*, oraş în Serbia.
[133] *Szerbest*, com., jud. Bihor.
[134] Vărzarii de Jos şi Vărzarii de Sus, sate intrate în componenţa oraşului Vaşcău.
[135] *Kerpenyest*, sat, com., jud. Bihor.
[136] *Unter-Krystior*, sat, com., jud. Bihor.
[137] *Funácza*, sat, com. Câmpani, jud. Bihor.
[138] *Lehecsény*, sat, com. Cărpinet, jud. Bihor.
[139] *Szelystye*, sat, com. Criştioru de Jos, jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sute de căruțe pornesc din văile Crișurilor încărcate până sus cu vase de toate felurile către târgurile din împrejurimi, dar mai ales către cele din Banat. Oalele sunt aproape mereu prost arse, sunt foarte fragile, de aceea se ușor de spart și se recunosc prin culoarea roșiatică. Un rol principal joacă ulcioarele de apă, iar formele lor cu adevărat frumușele vor place oricărui călător. Multe amintesc chiar de <vasele din> Antichitate și, fără să vrei, nu te poți opri să nu te gândești că aceste forme aparțin rămășițelor vechilor romani, de care românii sunt atât de plini, care, în acele timpuri erau atât de proprii vechilor olari latini. Caracteristică este *Cupa* de forma unei tulpini, un recipient de băut destinat inclusiv vinului, ce are o capacitate de mai mult de jumătate de măsură. Cu totul specifice sunt și vasele de
p. 171 decor colorate, ce sunt agățate pe pereții camerelor. Și Târnăvița[140], // lângă Hălmagiu, produce ulcioare de lut din acestea; sunt prost arse și nu atât de solide. La Sighiștel se găsește un lut mai solid la ardere, din care, la Vașcău, se face ceramică. Și la Suncuiuș[141], la apus de Beiuș, se găsește un depozit de lut, care, cel puțin în vremurile mai noi a fost mult exploatat. [...]

Satul Gurani[142] de la Pietroasa dă cu precădere doage pentru butoaie, din care 50 fac 3 florini și care la Oradea Mare se vând deja cam cu 6–7 florini. Pentru dreptul de a tăia lemne, satul plătește o sumă pauşală de 460 de florini.

Pietroasa produce din lemn de fag mai cu seamă recipiente pentru cereale.

Doar la Budureasa, deja amintită, se găsesc mori pentru dărăcit lâna, către 20, unde lâna grosolană, toarsă în casă, este adusă din tot ținutul.

Roșia și Căbești[143] sunt atelierele de croitorie, unde, din lână albă, se fac *Haba*, ca și *Sumani* iar pentru cei mai bogați *Pantalone, Cioreci*. Roșia dă și îndrăgitele costumele gri, *szurke, sumansur*, împodobite cu șnururi roșii, *sinore*. Altfel, facerea hainelor revine de obicei femeilor.

Deosebit de dezvoltat industrial este târgul Vașcău, unde câmpurile sunt și mai proaste decât la Beiuș, astfel încât aproape fiecare locuitor este nevoit să practice câte un meșteșug pe lângă <agricultură> și devine fierar, olar sau cizmar. Numai satul Barest, ce ține de Vașcău, cuprinde 14 fierari, care fac, mai ales, fiare de plug. însuși Vașcău unelte de fier de tot felul; și Cărpinet cuprinde mai multe fierării, ca și Vărzarii de Jos și de Sus. De asemenea, locuitorii practică transportul, la scară mare, chiar și cu propriile căruțe, <ducând> fructe și vase de lut în comitatele învecinate.

Atât Câmpeni și Fânațe, înconjurate de livezi de pruni, distilează multă șliboviță; aproape la fiecare casă se vede tăblița cu „distilerie". Prunele uscate reprezintă un obiect comercial deloc neînsemnat pentru Banat, unde sunt de obicei schimbate cu cereale. Sighiștel[144] are atât de mulți cireși încât chiar și din cireșe se face rachiu.

Joagărele par să ofere, după părerea tuturor celor care se pricep la silvicultură,
p. 172 cea mai avantajoasă cale de a valorifica lemnul, // totuși nu se găsesc într-un număr

[140] *Ternawitza*, sat, com. Hălmagel, jud. Arad.
[141] *Sonklyos*, sat, com., jud. Bihor.
[142] *Gurany*, sat, com. Pietroasa, jud. Bihor.
[143] *Kebest*, sat, com., jud. Bihor.
[144] *Segestyel*, sat, com. Câmpani, jud. Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

atât de mare pe cât s-ar crede. Scândurile, parii şi laţii trebuie, de asemenea, transportate şi doar pâraiele Iad şi Drăgan pot duce plute; în Valea Iadului există, de aceea, 4 gatere. Mai defavorabile par condiţiile de pe Someş; planuri mai vechi vorbesc despre un joagăr la confluenţa dintre Alun şi Someş, dar nu le-am mai găsit; unul la îndemână se află mult mai departe, în aval. Pe pământurile episcopului grec unit, aşadar în partea Bihorului dinspre Pietroasa, sunt 12 joagăre, fiecare dintre ele plătind 200–300 florini, sumă care uneori este transformată în scânduri. Dintre aceste <joagăre>, până acum unul singur se găseşte pe pârâul Pietroasa, în valea Pulsa, la baza şeii Bălileasa[145]; în 1861 însă s-a construit unul nou (al treisprezecelea), chiar în valea mare, la jumătate de ceas de Pietroasa. Dintre văile aşezate mai departe, către sud, un joagăr se găseşte doar la Poiana (pe proprietatea episcopului romano-catolic); acesta plăteşte, anual, nu mai mult de 26 de florini chirie iar pentru trunchi 1 florin; desigur că pentru acesta sunt căutate cele mai mari şi mai frumoase.

Sticlării nu există în Munţii Bihorului, în afară de cea ridicată în urmă cu câţiva ani de Liebig la Pădurea Neagră[146] şi pe versantul sudic al <Vârfului> Pleşu[147] [...] pe care însă nu am mai găsit-o în 1861.

Moara de hârtie de la Finiş[148], trecută în mai multe lucrări, nu mai există.

14. Mineritul

Mineritul la Băiţa trebuie că a fost practicat deja de către romani, căci se găsesc locuri unde nu s-a lucrat cu pulbere ci, pur şi simplu, cu dalta. Descoperirea filonului principal s-a petrecut prin 1400, de către un tăietor de lemne, iar episcopul Dominicus de la Oradea Mare a obţinut dreptul de exploatare. [Istoricul exploatării aurului în regiune.]

Minerii de la Băiţa sunt, în prezent, două treimi români, o treime germani; p. 173
unguri nu se găsesc printre ei. [...] Suprataxele regulate din ultimul an au fost motivul pentru care în 1861 fabrica a fost oferită spre vânzare, dar până acum nu s-a realizat. [Consideraţii istorice şi tabele statistice cu privire la cantităţile extrase – cupru, plumb, argint, aur – şi veniturile în perioada 1815–1858.]

În 1858, mina era deservită de 129 de oameni, dintre care 55 mineri propriu-zişi. p. 176
Pentru spălarea minereului erau folosiţi 20 de copii, care câştigau zilnic, după vârstă, între 9 şi 12 crăiţari monedă convenţională. Minerii au o leafă de 28 de crăiţari pe tura de opt ore; muncitorii cu învoială ajung la 3 florini pe săptămână. Oamenii sunt toţi din Băiţa, vinerea la prânz merg acasă, luni devreme înapoi la mină. Copiii merg la şcoala de duminică din Băiţa.

Topitoria se găseşte la o oră bună de mers în susul văii de la Băiţa la gura văii. Se remarcă prin calitatea procesului de galvanizare a argintului. Masa merge ca argint de 70% la Alba Iulia; o dată pe semestru se fabrică argint pur.

---

[145] *Balálesa*, depresiune în Munţii Padiş.

[146] *Schwarzwalde*, sat în administrarea oraşului Aleşd, jud. Bihor.

[147] *Pless*, vârf în Munţii Codru-Moma.

[148] *Fenes*, sat, com., jud. Bihor. Moara fusese construită în anul 1789.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Procesul de obținere a cuprului are loc într-un furnal înalt de 21 de picioare, 2 furnale mici, un cuptor[149] ș.a.m.d. Minereul este oxidat de 2–3 ori. Cuprul brut este adus la <o puritate de> 80%. Metalul este transportat la Oradea Mare. [...]

Aerarul montan nu deține nici o pădure de această parte a Bihorului, dar a încheiat cu proprietarul, episcopul greco-catolic, un contract de exploatare deosebit
p. 177 de avantajos și // și-a acoperit astfel, cu totul, nevoile de lemn. Pentru 5 368 de iugăre de pădure de foioase, în mare parte fag, se plătește anual o dobândă de 400 de florini, la care trebuie să se socotească și un impozit de 400 de florini. Ciclul pădurii dă anual 2 000 de stânjeni-cubici și un venit de 70 de stânjeni-cubici pe iugăr. Acești 2 000 de stânjeni dau 20 000 măsuri de cărbune (1 măsură = 10 picioare cubice[150]); 1 stânjen cubic de surcele tăiate și dus la Băița se plătește acolo cu 3 florini și 40 de crăițari monedă convențională. În ultima vreme există 2 mine de cărbune de la care fiecare cărăuș aduce cărbune zilnic, 6 măsuri încărcate pe un cal iar de la mina așezată mai sus 16 <măsuri>, obținând de la cea mai mică 11 crăițari monedă convențională pe măsură.

Atât minereul cât și cărbunele se transportă pe cai; astfel, 40–50 de cai sunt folosiți zilnic, acum Băița are doar 80 de capete cu totul și în 3–4 zile se termină <de transportat> toată producția iernii de la mină până la fabrică. De obicei, un cărăuș are 5 cai, dintre care fiecare duce 2 *zentneri* de minereu, ce sunt cântărite la fabrică și plătite cu 20 crăițari monedă convențională. Înainte vreme, minereul era transportat, în cele mai multe cazuri, în căruțe; drumul mergea de la fabrică la dreapta prin spatele Pietrei Muncelului. Poteca de cărăușie duce prin valea de la fabrică pe coama Scribina, 4 476 de picioare, minerii însă o iau pe un drum mai apropiat către Băița peste Valea Mare și câmpia de sub Piatra Muncelului; iarna însă, urcă mai mult, peste Plaiul Moguranului, deoarece pe Piatra este pericol de avalanșe; o dată au fost îngropați 18 mineri, 17 salvați, dar unul a căzut, ghinion, pe târnăcopul său, ce i-a tăiat gâtul și aproape l-a decapitat. Pe șaua aceea se găsește o cabană pentru refugiu, încăpătoare, pentru cărăuși și mineri, unde aceștia trebuie uneori să și înnopteze iarna, dacă vor să se întoarcă de la Băița la mină.

Minei de la Băița îi aparține și mina Iosif II din Muntele Dolea, lângă Dobrina, la o milă și jumătate sud-est de Băița, în *comitatul Zarand*, *ținutul* Hălmagiului, satul Brusturi[151]. Aerarul montan a obținut acești versanți în 1837 și a deschis 3 galerii, lungi de 160, 80 și 100 de stânjeni. Minereul este prelucrat într-o piuă de pisat minerale[152] în Valea Leuca[153]. Din tabelul ce urmează se observă cum în ultimii 15 ani mina a produs numai pierderi, cu excepția anului 1845, când s-a încredințat un câștig mic de 17 florini monedă convențională; de aceea, mina a fost cedată în anul 1858. [Tabel statistic cu privire la minereul extras de la Dolea, 1842–1857].

p. 179 <Alexius von> Fényes amintește băile de aur de la Vașcău pe Criș, despre acestea nu am putut afla nimic, trebuie deci că au fost părăsite de mai multă vreme.

---

[149] *Krummoffen*.
[150] Un picior cubic = 28,3173 dm^3.
[151] *Brusztar*, sat, com. Finiș, jud. Bihor.
[152] *Pochwerk*.
[153] *Lokaer Thale*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Că în Antichitate s-a obținut aur din Crișuri, este neîndoielnic. Numele roman al acestora – *Crisciu* – trimite foarte vădit la grecescul χρισος, aur, o derivare ce nu se poate nega ușor, și care dă și un motiv filologic pentru apariția spălatului aurului. Aceleași raport se găsește și în numele maghiar al râului transilvănean Arieș (Aranyos), care este derivat de la *arany*, aur, căci, după cum se știe, acolo încă se spală <aurul>. [...]

Fényes vorbește, mai departe, despre minele de plumb de la Meziad[154] (care conțin și argint?). Și acestea sunt părăsite acum, dar încă se mai văd pe drumul către peșteră urmele mineritului și ale clădirilor.

15. Uzinele de fier

<Ele> au în acest moment cea mai mare importanță în ceea ce privește Munții Bihorului și, fără îndoială, au cel mai frumos viitor, dacă li s-ar pune la dispoziție capitalul necesar. Constau acum din 5 ateliere, la Sebiș, Dezna[155], Zimbru[156], Vașcău și Pietroasa, toate în proprietatea unor particulari; dintre acestea, fabricile domnului conte Waldstein se bucură // de cea mai rațională exploatare. p. 180
Direcțiunea acestora se află la Sebiș și doar la ele se găsesc instalații ce corespund situației de astăzi a mineritului[157].

I. Fabricile de la Sebiș

Lipsesc date autentice despre începuturile mineritului și fabricilor din acest ținut[158]; în orice caz, aici s-a produs fier deja de două sau trei secole. Mineritul era pe atunci și chiar și în ultima vreme este, pur și simplu, o exploatare distrugătoare; pentru topire existau furnale (numite furnale Wolf sau cuptoare cu cuvă) și ciocane de aplatizat pentru forjarea fierului abia obținut. [Date despre evoluția tehnică a topitoriilor]. În cele din urmă, în anul 1860 s-a început construcția unui laminor pentru oxidarea metalelor la Sebiș, iar în anul 1861 s-a dat în folosință. În afară de acesta s-a dat în folosință și o forjă nouă la Prăjești[159], iar celelalte forje au fost, în parte, reconstruite, în parte refăcute.

Pe așa-numitul teren-controversat[160] dintre comitatele Arad și Bihor se găsesc mai multe puncte (Arnod, Corbu, Grajduri, Fânețe, Valea Seacă, Ponor etc.)

---

[154] Peșteră în Munții Pădurea Craiului, pe teritoriul jud. Bihor.

[155] *Dézna*, sat, com., jud. Arad.

[156] *Zimbro*, sat, com. Gurahonț, jud. Arad.

[157] *Montanistik*.

[158] „*Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen* a publicat în nr. 8, 20 februarie 1860, o descriere a conducerii irațională a industriei metalurgice din comitatele Arad și Bihor din anul 1823". (*n.a.*)

[159] *Prezest*, sat dispărut în 1968, astăzi cartier al orașului Sebiș.

[160] „Această denumire se bazează pe faptul că în trecut hotarele comitatelor Arad și Bihor au fost disputate, întocmai ca și proprietățile aflate aici, atât cele ale episcopilor de la Oradea Mare cât și aerarul cameral al Aradului; terenul în dispută era lat de doar 1/2 de ceas. Disputa a fost, în cele din urmă, reglementată în 1829, printr-o hotărâre judiciară și palatinală, dar numele a rămas". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 181 straturi de calcar alpin, respectiv mai multe straturi de lut // roşu-maroniu şi negru, în care sunt însă încastraţi şi bulgări mai mici, precum şi noduli (depozite metalifere) de minereu de fier-mangan. Zăcămintele metalifere sunt oxid de mangan, dens, sferosiderit maro şi hematit – cu un conţinut mediu de fier de 40%. Zăcămintele de mangan constau dintr-o mixtură mai mult sau mai puţin complexă de Pyrolusit şi Psilomelan, cu un conţinut mediu de 70% hiperoxid de mangan (varietăţi izolate conţinut chiar şi 80 dioxid de mangan), apar împreună cu filoanele de fier. Deoarece aceşti noduli de minereu apar din când în când şi foarte dispersaţi în masa solului, o exploatare regulată a acestora este posibilă cu greutate. După cum s-a spus deja mai sus, până acum s-a practicat doar o exploatare intensivă şi de abia în ultimii ani au început încercările de a introduce o exploatare[161] regulată, şi anume: acolo unde filoanele apar permanent şi frecvent în depozite mai mari, prin intermediul construirii de şuturi şi funiculare, apoi acolo unde puţurile de minereu se găsesc în depozite mai reduse, prin explotarea de suprafaţă[162].

Suprafaţa totală a terenului de minerit dat în arendă după lege cuprinde 15 mine cu 130–138 <stânjeni pătraţi>. Exploatarea anuală a dat, în medie, din 1855 42 000 *zentner* de minereu de fier, din 1860 2 000 *zentner* de dioxid de mangan.

Dioxidul de mangan se separă manual, cu atenţie, de minereul de fier de care este lipit, pisat mărunt, curăţat de resturile de pământ lipite de el, prin spălare şi apoi împachetat în butoaie şi trimis spre vânzare.

Pentru topirea minereului, respectiv <pentru> producerea fierului brut, există două furnale la Răşchirata de Sus[163] şi la Moneasa[164], cel dintâi înalt de 22 de picioare, lat de 5' în arzător, cel din urmă înalt de 36' şi cu un arzător lat de 8'6''. Primul produce, când este folosit intens, 350 până la 400 de *zentner*, cel din urmă 800 până la 900 de *zentner* pe săptămână. De obicei, cele două furnale nu sunt folosite constant, căci procurarea cărbunelui şi a minereului este condiţionată de intemperii şi alte condiţii.

Răşchirata produce în medie 10 000, Moneasa 15 000, dar cel dintâi <furnal> a produs deja şi 13 000, ultimul până la 18 000 de *zentner* anual.

Procentul de minereu extras este, după cum am spus deja mai sus, 38–40%.
p. 182 Consumul de cărbune este la furnalul mai mic de la Răşchirata // 12% pe *zentner*, la Moneasa cu 8% mai ridicat, în cea mai mare parte cărbune obţinut din lemn de fag.

Fierul brut obţinut (fără sulf, fosfor, siliciu) este foarte potrivit pentru oxidare şi foarte căutat, astfel încât surplusul producţiei de fier brut este trimis, după folosinţa proprie, la preţuri bune în Austria, Moravia şi chiar în Boemia, unde îşi găseşte utilizarea preferată în fabricarea oţelului şi a sortimentelor alese de fier.

În prezent se exploatează, cu totul, 10 cuptoare de oxidare[165], 4 la Sebiş, 2 la Prăjeşti, 1 la Donceni[166], 1 la Zugău[167], 2 la Moneasa, pe lângă care vor intra în

---

[161] *Abbau*.
[162] *Tag-Abraum*.
[163] *Ober-Rescirata*, localitate dispărută.
[164] *Monyásza*, sat, com., jud. Arad.
[165] *Frischfeuer*.
[166] *Doncseny*, sat în administrarea oraşului Sebiş, jud. Arad.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

folosință încă un cuptor de oxidare la Donceni și unul la Zugău, astfel încât vor fi în viitor 12 cuptoare pentru oxidarea fierului brut. Unul dintre acestea produce pe săptămână 35 până la 40 de *zentner* de material feros, ce este fie prelucrat mai departe la ciocanul industrial, fie trimis spre laminare.

Un *zentner* de material feros are nevoie de circa 120 de pfunzi de fier brut și de 22 stânjeni cubici de cărbune. Laminoarele-întinzătoare produc, la foc de cărbune, circa 8 000 *zentner* de ștângi de fier anual, 1 500 de *zentner* de fiare de plug și 200 *zentner* de unelte. Sunt deservite cu lemn și folosesc anual circa 15 000 de stânjeni de lemn de stejar din ocoalele silvice aflate în apropiere, în timp ce porțiunile de pădure mai îndepărtate dau lemn pentru a fi transformat în cărbune.

Consumul total de lemn al tuturor fabricilor se ridică anual până la 15 000 de stânjeni de lemn de fag și stejar din propriile păduri. Fierul forjat și laminat produs la Sebiș are o faimă foarte bună, datorită calității sale excepționale. Este cumpărat în cea mai mare parte în comitatul Aradului, dar și în comitatele Békés, Csongrád și Bihor, în Banat și în Transilvania, chiar și îndepărtata Pesta se bazează pe fierul de la Sebiș.

Furnalele și fierăriile folosesc mereu nenumăratele cursuri de apă și doar acolo unde lucrările hidrografice sunt încă neîndestulătoare apare, în lunile secetoase de toamnă, lipsa de apă și, ca urmare a acesteia, blocarea exploatării. Laminorul nu depinde de apă, se bazează pe puterea aburului, și are un motor cu aburi de 30 de cai putere; un al doilea, de 8 cai putere, deservește exploatarea mașinilor auxiliare: fierăstrău circular, ventilator, strung, etc. //

Aproape fiecare naționalitate a <imperiului> austriac dă câte un mic p. 183
contingent uzinelor amintite; românii, mai ales, ca mineri, tăietori de lemne, muncitori la furnale și laminor, slovacii la fierării; cehii[168] și moravii sunt muncitori la laminoare și mecanici; mai rari sunt ungurii, lucrând mai mult ca mecanici pe cont propriu; de asemenea, se regăsesc și câțiva italieni și polonezi. Localnicii români, deși sunt folosiți doar la categoriile de jos, sunt muncitori cu adevărat folositori și nu ridică pretenții mari – mai pretențioși și cunoscând mai multe nevoi sunt slavii emigrați din Ungaria de Sus[169], însă, ca venind din ținuturi mai bogate în industrie, mai bine plasați și mai rutinați. Cu totul, fabricile de la Sebiș se folosesc cam de 300 de oameni ca muncitori permanenți, ca nepermanenți sau salahori angajați doar temporar, de pildă, tăietori de lemne 500 <de oameni>, cărăuși nestabili 200 <de oameni>; împreună, circa 1 000 de oameni, cărora li se plătește anual o sumă de mai mult de 100 000 de florini bani gheață. Leafa zilnică se ridică, la un muncitor de primă categorie, de pildă laminoriști, sudori, strungari, de la 1 florin 50 crăițari până la 2 florini; a doua categorie, muncitorii care se ocupă de afinarea metalului, muncitorii, de la 1 florin la 1 florin 50 crăițari; categoria a treia, ajutoare de strungari și ciocănari, cărbunari și turnător la furnal, etc., de la 40 crăițari până la 1 florin.

Toți muncitorii de la fabrici sunt într-o asociație generală, pentru casieria căreia dau toți 5% din leafa lunară, și din caseta căreia sunt sprijiniți cu bani pentru

---

[167] *Zugó*, pe teritoriul comunei Dezna, jud. Arad.
[168] *Die Boehmen*.
[169] *Oberungarn*, denumire istorică a părții de nord a fostului regat maghiar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îngrijirea bolilor şi medicamente, iar celor incapabili să muncească şi bătrânilor li se plătesc pensiile. În afară de aceasta, există un medic al fabricilor, plătit de proprietari. Toţi muncitorii permanenţi de la fabrici au locuinţe gratuite şi ceva beneficii de la grădini, câmpuri, lemn şi păşuni.

Condiţii cu totul asemănătoare ca cele descrise aici se găsesc la uzinele de fier de la Dezna[170] şi Zimbru. Amândouă prelucrează acelaşi minereu şi au, de aceea, fier de aceeaşi calitate ca şi la Sebiş. Fabricarea este, cu excepţia laminării, cu totul identică şi chiar şi condiţiile muncitorilor sunt aceleaşi. Dezna (Veche şi Nouă) este o proprietate a familiei von Török[171], în prezent arendată domnului Josef von Rosthorn[172]. Minele se găsesc [...] la Faucz, Valea Seacă[173], Corbu şi Grajduri[174]. Producţia anuală se ridică la aproximativ 10 000 de care de minereu de
p. 184 fier şi mangan,// dar cel din urmă nu se întrebuinţează pentru separarea manganului negru, ci se topeşte împreună cu minereul de fier, astfel încât producţia medie ajunge aici abia la 30%. Furnalul produce anual cam 7–8 000 *zentner* de fier brut, ce este prelucrat, în cea mai mare parte, în cuptoare de la Dezna Noua şi Veche. Pentru prelucrarea manganului negru se folosesc 3 laminoare întinzătoare; producţia anuală de fier laminat se ridică la circa 5–6 000 *zentner*. Dezna Nouă are destulă apă, din contra, Dezna Veche suferă uneori din pricina lipsei de apă.

Zimbru este în proprietatea domnului Alexander von Bohdanovits. Minele acestuia se găsesc pe Ponor, de aceea transportul minereului până la Zimbru este scump. Furnalul de la Zimbru se foloseşte arareori – produce anual cel mult 4 000 *zentner*. Ciocanele de forjă, de asemenea, funcţionează rar, din pricina apei insuficiente. În anii buni produce până la 3 000 *zentner*, de obicei doar 1 200–2 000 fier forjat. În luna aprilie 1862, furnalul de la Zimbru a ars.

Zimbru prelucrează şi mangan negru, din care se extrag, de doi ani, 2 000 *zentner* anual. Vânzarea acestui articol se face ca şi la Sebiş – către uzine chimice de la Viena şi Varşovia. Conţinutul manganului negru de la Zimbru este, ca şi la Sebiş, în medie de 70%.

A patra uzină este cea de la Vaşcău, ale cărei mine se găsesc, ca şi la cele de dinainte, pe acelaşi platou calcaros. Proprietară este Episcopia romano-catolică de la Oradea Mare, arendaş domnul Flier[175]. Producţia anuală se ridică la 4 000 *zentner*; arendaşul primeşte din pădurile stăpânului <fabricilor> stânjenul-cub de lemn cu 1 florin monedă convenţională. Câştigul din minereu de fier trebuie să fi fost deosebit de mare la Vaşcău, <după afirmaţiile lui> Bel [...].

Dintre toate uzinele, cea de la Pietroasa are condiţiile cele mai favorabile, atât datorită bogăţiei inepuizabile a celui mai bun minereu, prin combustibil, ca şi prin forţa apei. Acelaşi domn Gabori, inspector al Episcopiei greco-catolice de Oradea Mare, a fondat-o în 1837. S-au construit la Pietroasa furnale şi ciocane de forjă //

---

[170] *Dézna*, sat, com., jud. Bihor.

[171] Proprietar fiind în acel moment Josef Török de Varad.

[172] Josef von Rosthorn (1816–1886), industriaş austriac, din 1842 arendaş al siderurgiei de la Dezna.

[173] Mină în Munţii Vlădeasa.

[174] *Grázsgyur*.

[175] „Toate minele şi uzinele de la Vaşcău au trecut în 1863, prin arendă, la domnul conte Waldstein şi se află sub aceeaşi direcţie ca şi cele de la Sebiş". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

(în aşa numita colonie), dar cum acela s-a prăbuşit în 1845, s-a construit unul nou, de 24 picioare înălţime, în valea Poiana, din cauza obţinerii mai uşoare a minereului şi cărbunelui. Pe atunci încă se transporta cu cărăuşi, dar în 1847 s-a amenajat un foarte necesar drum de căruţe şi un drum comunal către Pietroasa, ce se ramifică din drumul de poştă de la Beiuş. Deoarece părţile mai multor proprietari au fost reunite în mâna domnului R. von Hauser, uzinei îi lipseşte doar un capital corespunzător pentru instalaţiile necesare. Până acum s-a forjat, cu precădere, magnetit cu un conţinut de 40 până la 60%, care însă, din cauza consumului enorm de cărbune se exploatau de la 22 la 28 picioare-cub şi dădeau 25%, producând anual nu mai mult de 3 000 de *zentner* de fier. Chiar acum uzina trece printr-o renovare totală.

O a şasea uzină de fier trebuie construită în Valea Iadului. Deja din 1858 se deschiseseră acolo 6 puţuri de exploatare, dintre care 4 pe partea maghiară şi 2 pe cea transilvăneană. Dacă minereul este bun de prelucrat, după cum pare după probele de magnetit şi limonit[176] din casa pădurarului[177] de la Remetea, trebuie să se construiască acolo furnale şi ciocane de forjă.

Uzinele de fier din comitatul Zarand de la Căzăneşti[178] sunt acum părăsite.

16. Comerţul

Obiectele cu care se face comerţ au fost deja menţionate mai înainte. La Băiţa, Maria Tereza a îngăduit ţinerea unui târg în zilele de duminică după slujbă; interzis mai târziu, a fost din nou permis în ultima vreme, pentru a da posibilitatea minerilor, care doar duminica veneau acasă, de a se aproviziona cu cele necesare. Transilvănenii aduc, de cele mai multe ori, obiecte din lemn de toate felurile şi brânză de oaie şi cumpără, pentru acestea, cereale. Din satele de la câmpie vin cu alimente, în special cartofi, fasole, ş.a.m.d. De mai mare importanţă sunt însă târgurile de la Vaşcău şi Beiuş şi încă şi mai mult creşte comerţul în localităţile foarte populate de lângă munte, Buteni şi Gyula şi, desigur, la Oradea Mare. Chiar şi în Munţii Bihorului se poate distinge, într-o anumită măsură, între un comerţ propriu-zis şi unul de tranzit.//

Comerţul propriu-zis se referă, desigur, la produsele naturale ce provin din p. 186
munţi şi la produsele atelierelor şi ale industriei şi este, în mare parte, comerţ de schimb, căci cei din munte se aprovizionează cu produse de la câmpie ce le lipsesc, o relaţie cu totul firească, ce rămâne predominantă. Soiurile de fructe predominante – prune şi nuci – sunt un articol comercial principal; volumul se deosebeşte după an, de regulă însă, ţăranul socoteşte că schimbă o găleată de cereale pentru o găleată de nuci, la Arad, târgul principal.

---

[176] *Blaueisen*.
[177] *Forsthause*.
[178] *Kazanest*, sat, com. Vaţa de Jos.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Vânzarea vitelor, respectiv a oilor şi porcilor, este una dintre principalele surse de venit pe care se bazează regiunea montană pe care am descris-o. Toamna, când turmele coboară, apar şi negustorii care cumpără animalele şi le trimit cu precădere către piaţa de la Oradea Mare. În anii secetoşi, acest comerţ este cel mai înfloritor, căci ţăranul nu strânge nutreţ suficient pentru a întreţine suficient animale peste iarnă. Turmele de vite de toate soiurile sunt, de asemenea, şi obiectul principal al comerţului de tranzit, căci negustorii din văile Arieşului cumpără mult de la târgurile de toamnă de la Câmpeni şi trec turmele peste Munţii Bihorului. Comerţul cu vite este aproape exclusiv în mâinile evreilor.

Dintre produsele industriale, în primul rând stau obiectele de lemn. Trebuie să treci în primele zile de după un târg la Oradea Mare sau Gyula pe drumul din munţi pentru a înţelege importanţa acestei industrii pentru ţinutul Bihorului. <Să mergi> un sfert de oră şi mai mult, căruţele merg una în spatele celeilalte şi nu e deloc uşor să le depăşeşti; aceleaşi caravane se reîntâlnesc de o duzină de ori între Beiuş şi numitele târguri. Printre obiectele de lemn, rolul principal în au scândurile şi parii, cu precădere din lemn moale, din care zona muntelui are din plin, dar lipsesc la câmpie. [...] Şi acest comerţ cu lemnărie este, cu precădere, în mâini
p. 187 evreieşti. Am găsit la Drăgan[179] un // bărbat bine educat, brav <reprezentant> al acestei confesiuni, care mi-a declarat foarte deschis că rămâne în această sălbăticie doar atât cât să dobândească o avere suficientă, apoi se mută „la oraş" (Oradea Mare), pentru a putea da copiilor săi educaţia obişnuită, o maximă a cărei justeţe nu se poate nega. Un târg la Oradea Mare este cu adevărat interesant, datorită mulţimii enorme de obiecte de lemn de toate felurile, scări, care, cufere, etc., ce acoperă piaţa mare din afara oraşului.

Obiectele de olărie sunt duse, în comparaţie, şi mai departe iar mărfurile sunt atât de isteţ împachetate încât dacă nu se răstoarnă căruţa, doar câteva piese se strică. Vesela este transportată mai ales în Banat şi, astfel, se practică un soi de comerţ de schimb; acolo, pentru un vas se dă, la o recoltă bună, atâta grâu sau porumb cât cuprinde vasul. Celelalte produse din Văile Crişurilor sunt menite, în principal, consumului local.

Fabricile de fier au, pentru produsele lor, sucursale la Oradea Mare şi Arad, dar Beiuş trimite şi la Pesta şi a găsit şi aici, şi la Viena, o piaţă bună pentru dioxidul de mangan[180] (*Braunstein*) <pe care îl produce>. Magnetitul de la Pietroasa dă matriţe atât de bune, încât chiar şi uzina de la Sebiş îşi ia de acolo articolele necesare pentru matriţe.

Avântul pe care fiecare ţinut îl datorează căilor ferate ar veni, desigur, în avantajul Munţilor Bihorului, dacă s-ar construi una în apropiere. Este, de aceea, de înţeles că, din partea industriaşilor s-a pledat pentru o cale ferată pe valea Crişului, atunci când a venit vorba despre proiectul unei linii între Arad şi Transilvania, cu cât succes, rămâne să se vadă în viitor.

---

[179] *Nagy Sebes*.
[180] *Braunstein*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

XAVIER KIEFFER

Francezul Xavier Kieffer face parte din categoria călătorilor străini despre care nu deţinem date biografice, nu cunoaştem gradul de instrucţie şi nici ocupaţia sau dacă voiajul a fost efectuat la solicitarea guvernului francez ori a fost urmarea unui impuls propriu. Din parcurgerea însemnărilor sale de călătorie înclinăm să considerăm plauzibilă ultima variantă, mai cu seamă că autorul mărturiseşte încă din *Cuvântul înainte* „preferinţa pentru poporul român al cărui nume însuşi arată legăturile strânse de rudenie cu rasele neo-latine din Occident" şi care, după unii, era chemat să aibă în Orient acelaşi rol pe care l-a avut Piemontul în Italia şi Prusia în Germania. Tocmai pentru acest lucru, arată Kieffer în încheierea scrierii sale, a dorit să comunice compatrioţilor săi „cu riguroasă imparţialitate", impresiile călătoriei şi totodată să facă „apel la simpatiile lor în favoarea bieţilor ţărani români atât de naivi şi abia ieşiţi din scutecele Evului Mediu; le-am cerut să nu-i abandoneze şi să intervină numai pentru regenerarea lor, să pună capăt sinuciderii morale a acestei Franţe pe care o iubim cu toţii; am vrut, într-un singur cuvânt, să le povestesc despre minunăţiile acestui pământ binecuvântat, despre ţara cerealelor care ne-ar hrăni copiii, ne-ar feri de foamete pentru totdeauna". Prezenţa sa îndelungată în Principatele române, într-o perioadă încărcată de evenimente cruciale pentru dezvoltarea lor modernă, poate fi explicată şi prin interesul stârnit de articolele din presa franceză şi dorinţa de a se informa la faţa locului despre „o chestiune economică şi socială pe care au vrut să o transforme într-o chestiune politică, deoarece puţini dintre publiciştii noştri au tratat-o în cunoştinţă de cauză sau au abordat-o imparţial" şi anume ceea ce el numeşte, preluând probabil o caracterizare gazetărească, „invazia, mai ales, în Moldova, a evreilor din Polonia austriacă şi din Rusia şi răspândirea lor teribilă ce pune în pericol viitorul, existenţa naţională a poporului care i-a salutat, în principiu, cu atâta bunăvoinţă". În opinia sa, „această chestiune complexă" ar avea atât o latură politică cât şi una economică. Conform celei dintâi, „evreii din Principatele dunărene sunt avangarda Austriei şi Rusiei, care îi împing de la sânul lor, dar pentru a le servi politica fie cumulând negoţul cu meseria de spion, fie rămânând din tată în fiu sub protecţie consulilor celor două puteri şi furnizând astfel pretexte pentru a se amesteca zilnic în afacerile ţării" (p. 9). Cât priveşte latura socială, ea este explicată prin „acapararea tuturor surselor ţării ce formează bogăţia unui stat".

Xavier Kieffer a sosit în Ţara Românească pentru prima dată la vârsta de 25 de ani, la începutul anului 1857 pe vremea caimacamului Dimitrie Alexandru Ghica şi a părăsit teritoriul în 1863 în vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cu siguranţă, francezul a revenit în aceste locuri devreme ce se dovedeşte foarte bine informat în legătură cu viaţa politică şi economică din România, cu grupările politice şi orientarea acestora, emite judecăţi şi face portrete ale unor lideri. Nu avem nici un indiciu cum a petrecut cei şase ani, dacă a desfăşurat vreo activitate, dacă a venit singur sau însoţit, dacă a locuit spaţiul românesc în tot intervalul, dar ştim că a călătorit în Transilvania, a stat o lună în ţinutul secuiesc la Zizin şi Vâlcele, s-a deplasat în Moldova, a vizitat Iaşii, despre care a notat că de la unire „se află într-o decadenţă de necrezut, în timp ce Bucureştii nu au decât de profitat", a trecut în Basarabia şi Bucovina, poposind câteva zile la Chişinău şi Cernăuţi, de unde s-a întors la Bucureşti, nu înainte de a vizita câteva mănăstiri şi a trece prin Bărăgan. Aşa cum mărturiseşte, a păstrat cea mai plăcută amintire acelor „zile fericite ale existenţei noastre". Rezultatul acestor deplasări este lucrarea apărută, în 1873, la Altkirch, un mic oraş din Alsacia, intitulată *Esquise d'un voyage en Roumanie*. Cartea are pe prima pagină dedicaţia autorului scrisă cu o caligrafie îngrijită: *A Basile Boeresco, Ministre de Affaires Étrangères de Roumanie. Hommage et souvenir de l'auteur. „Vê iubiţi patria veti sci déra a o întări. Alexandre Ioan Couza.*

Pe parcursul celor 81 de pagini, după ce descrie drumul de la Paris la Viena, apoi de aici pe Dunăre până la Giurgiu şi Bucureşti, Kieffer ne oferă date şi informaţii despre capitala Ţării

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Românești, devenită capitala Principatelor unite, despre lăcașuri de cult, monumente, dar și despre locuitori, obiceiurile, îmbrăcămintea, hrana și distracțiile acestora, pentru ca apoi să se lanseze în considerații despre viața politică și mai ales despre unii lideri ai românilor, opiniile sale despre Ion C. Brătianu sau C.A. Rosetti, dovedind lacune în ceea ce privește informarea, dar și faptul că autorul era adeptul menținerii suzeranității Porții, din considerentul că țara ar fi „mai bine apărată împotriva încălcărilor Austriei și Rusiei". O atenție deosebită acordă diferitelor etnii, dintre care se oprește cu date și explicații asupra țiganilor și evreilor. Pe tot parcursul însemnărilor, Kieffer nu face nici un secret din a-și arăta simpatia pentru români, în special pentru țăran, pe care-l numește „adevăratul român". Mai mult, românii din Transilvania sunt considerați „o rasă elegantă, darnică și hazlie ce au tăiat în carne vie gravitatea și stângăcia saxonă și manierele trufașe și măsurate ale secuilor".

XAVIER KIEFFER

Schița unui voiaj în România[1]

[Autorul descrie drumul de la Paris la Viena. În capitala Imperiului Habsburgic s-a îmbarcat pe unul din vasele companiei de navigație austriece în direcția gurile Dunării. A coborât la Giurgiu, de aici și-a continuat călătoria pe uscat spre București, amintind localitățile întâlnite și consemnând câteva informații generale despre cele mai importante.]

p. 30

Bucureşti

[...] De la Giurgiu[2] la București <mergem> șapte ore cu trasura sau *birja*, pe un drum nou și într-un vârtej de praf. Surugii noștri scot strigăte ascuțite și sălbatice și bravii lor cai mici cu picioarele dinapoi <tari> ca oțelul, aleargă ca fulgerul. <Am făcut > popas la Călugăreni[3], <loc> de glorioasă amintire: 150 000 de turci ai lui Sinan Paşa au fost bătuți de 10 000 de <români> bravi ai lui Mihai *Viteazul, eroul românilor și cel mai ilustru domn*[4] al lor. I a han o mulțime pestriță mânca și se răcorea, fiecare cu propriile mijloace. Ca o ciudățenie, în acest zornăit de patronime terminate în *esco* și *ano*, am întâlnit și nume bizantine ca cel de Cantacuzino și Paleologu. Am întâlnit chiar și Baldovini și o vorbă de demult pe
p. 31 care nu știu unde am auzit-o în peregrinările mele de-a lungul țării // spune ca Baldovin sau Baudouin, împărat roman al Constantinopolului[5] a fost făcut

[1] Traducere dupa Xavier Kieffer, *Esquisse d'un voyage en Roumanie*, par..., Altkirch, Imprimerie de J.Borhrer, 1873, 81 p.

[2] *Giourgevo*

[3] *Kalougareni*, sat, com., jud. Giurgiu.

[4] *Voda*

[5] În timpul cruciadei a patra (1202–1204), al cărei scop declarat a fost recucerirea Egiptului, sfârșită prin cucerirea Constantinopolului la 12 aprilie în 1204, Baldouin (Baldwin), conte de Flandra, unul dintre conducătorii cruciadei, a fost numit împărat al Imperiului Latin de Constantinopol, un stat efemer, care a slăbit grav Imperiul Bizantin. Cu ajutor militar din partea cumanilor, vlaho-bulgarii au reușit la Adrianopol, în 1205, să obțină victoria asupra trupelor conduse de Baldouin de Flandra, acesta fiind făcut prizonier și pierind în beciurile cetății de la Târnovo.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

prizonier de româno-bulgari[6] şi înainte de a fi trimis la moarte de ei, a fost închis la moşia *Baldovineşti*[7], nu departe de Brăila[8] şi probabil nu a lăsat urmaşi. Nimic de necrezut; istoria provinciilor de la Dunărea de Jos în Evul Mediu este încă în lucru.

Ajungem la Bucureşti. După o noapte de odihnă, am ieşit să hoinăresc. Era o zi de sărbătoare. Mulţimea de credincioşi era strânsă în biserici încă de la revărsatul zorilor, unii în picioare şi săracii îngenunchiaţi pe podeaua pe care o sărutau cu fervoare <făcându-şi> semnul crucii. În naos, pe pereţii laterali, este imaginea luminată a patriarhului, a călugărilor şi martirilor înconjuraţi de aureolă; altarul este separat de centrul <bisericii> printr-un perete subţire împodobit cu figuri aurite între care domină un Christ cu o coroană de raze de soare <pe cap>. Preotul săvârşeşte sfântul sacrificiu în taină şi nu se înfăţişează mulţimii decât pentru a o binecuvânta. Preoţii ortodocşi sunt o prezenţă maiestoasă şi ornamentele sacerdotale antice ne evocă primele secole ale creştinismului. Ei poartă barba despărţită în două şi părul împărţit de la mijlocul capului, la fel ca Mântuitorul. Cântările lor, spuse cu o intonaţie nazală şi plângăcioasă, sunt o reflectare a lamentărilor şi suferinţelor multor generaţii asuprite de cuceritorii barbari. Ei sunt căsătoriţi şi trăiesc din munca propriilor mâini mai degrabă decât din veniturile <aduse de> cult, cu excepţia înalţilor ierarhi care sunt ţinuţi de mănăstiri şi plătiţi de stat. Destul de nepăsători la subtilităţile dogmei // şi fără a pretinde că o înţeleg, p. 32
ei predică rar şi atunci explică un pasaj din Evanghelie sau o problemă de morală de o manieră atât de naturală că nu se poate să nu le dai dreptate. Pe scurt, sunt oameni buni, supuşi mizeriilor enoriaşilor cu care, în afara bisericii, au neplăceri şi trăiesc pe picior de perfectă egalitate.

Personalul mănăstirilor se recrutează dintre preoţii bătrâni văduvi sau fără familie, persoane bătrâne sau fete tinere pe care unii părinţi denaturaţi le trimit la mănăstire pentru a nu împărţi averea; adăugăm că înainte de confiscarea bunurilor clerului <în rândurile acestuia> se strecurase un număr mare de trândavi fericiţi care duceau o viaţă veselă, erau găzduiţi de boieri şi de oamenii bogaţi şi răsplăteau ospitalitatea în binecuvântări.

Românii sunt superstiţioşi, dar nu sunt nici intoleranţi, nici fanatici, cum s-ar crede. Ei sunt iuţi la minte şi sunt de părerea unuia dintre publiciştii lor care îi consideră puţin păgâni. Credinţa lor este de calitate îndoielnică; nu recunosc congregaţiile laice şi totuşi pentru a nu fi pedepsiţi, ei nu sunt mai puţin binefăcători şi caritabili.

Continuându-mi preumblarea pe Dealul Spirii[9] am avut tot timpul să vizitez închisoarea mare, un arsenal <al armatei> şi nişte cazărmi minunate. La întoarcere, capitala se desfăşura în faţa mea într-o splendidă panoramă. În timpul căldurilor

---

[6] Ţaratul vlaho-bulgar, denumit şi ţaratul româno-bulgar sau al doilea ţarat bulgar a fost un stat multinaţional, apărut la Dunărea de Jos în 1185, odată cu victoria împotriva Imperiului Bizantin a răsculaţilor de la sudul Dunării, conduşi de fraţii Petru şi Asan. Statul a dispărut în 1258 prin fragmentarea în state mai mici.

[7] *Baldowinescht*, sat, com. Vădeni, jud. Brăila. Fals, Baldovin de Flandra a murit la Târnovo, în Bulgaria.

[8] *Ibraila*

[9] *Spira*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

verii, atmosfera orientală este atât de limpede, de diafană încât ai o singură iluzie, că se apropie obiectele, astfel că ochiul sesizează atunci cele mai mici detalii. Bucureşti este o mare de verdeaţă de unde ţâşnesc în mii de nuanţe şi în forme
p. 33 ciudate // insule de case şi edificii. Un vuiet confuz se îmbina cu zarva populaţiei, cu zgomotul trăsurilor şi lătrăturile câinilor, aceşti agenţi ai drumurilor orientale. Locuinţele săracilor sunt acoperite cu ţiglă sau şindrilă cenuşie şi moale; cele ale bogaţilor <sunt acoperite> cu tablă vopsită în roşu sau cu tinichea în care soarele se oglindeşte cu dragoste şi se reflectă în jerbe de cristal. Dintre monumente, ies în evidenţă prin relieful impresionant de departe Cotrocenii[10], reşedinţa de vară a prinţului şi mănăstirea Văcăreşti[11] în partea opusă; în acelaşi oraş <sunt şi> spitalul militar, Malmaison[12], teatrul, mitropolia[13] şi graţioasele turle bizantine ale <bisericii> Sfântu Spiridon. Apoi încă două sute de biserici de rit grec cu cupole argintate şi alte câteva catolice şi protestante, ale căror săgeţi, simboluri împrumutate de la brazii nordului, se înalţă spre cer ca o rugăciune. Popoarele, cum se ştie, au copiat în monumente şi natura ţării lor.

Acesta este în mare <oraşul> Bucureşti. Nimic nu este mai plăcut decât să mergi pe străzi, să vezi viaţa, obiceiurile, tipurile şi fizionomiile. Trăim într-o uimitoare siguranţă în sânul unei populaţii venită din toate ţările şi în special din provinciile vecine. Nu este oraş sau civilizaţie orientală sau occidentală care să prezinte un contrast atât de frapant şi totodată atât de curios. Se vorbesc aproape toate limbile Europei şi Asiei; franceza este limba persoanelor educate şi învăţate. În sfârşit, aici ar fi un adevărat turn Babel dacă nu ar fi graiul românesc să ne facă să ne înţelegem şi să unească toate aceste elemente eterogene.//

p. 34 Dar să vă dăm o idee despre ceea ce se întâmplă în jurul nostru: bone unguroaice, cu tenul înfloritor şi pieptul puternic; menajere cu un fular în forma de turban şi tinere în cămaşă rusească şi flori în păr; vânzători de prăjituri, biscuiţi crocanţi, turtă dulce, *rahat*, alune prăjite, dulceţuri, *bragă*, un fel de bere din mei şi apă; vânzători la mâna a doua de brânză, de legume şi de fructe de sezon; slovaci care ne oferă cursele lor de prins şoareci şi unelte prelucrate din fier; la fiecare pas evreul cu barba neîngrijită, cu părul <cârlionţat> în spirală, cu halatul lui lung şi sordid; ţigani cu faţa arsă <de soare> şi în zdrenţe; femeile lor fumează pipă şi se

---

[10] *Cotrotscheni.* Autorul se referă la mănăstirea Cotroceni şi la vechile case domneşti. Construirea Palatului, reşedinţă oficială a regelui Carol I şi urmaşilor săi, a început abia în 1888 după aprobarea de către guvern, în 1883, a creditului de 1 700 000 lei. Planurile edificiului au fost realizate de arhitectul francez Paul Gottereau, în stil clasic veneţian. Mai târziu, arhitectul român Grigore Cerchez a reconceput aripa nordică în stil naţional romantic, adăugând o sală mare, cu o terasă deasupra şi două foişoare cu coloane, dintre care unul era replica faimosului foişor de la mănăstirea Hurez.

[11] *Vacareschti.* Referire la ansamblu arhitectonic construit între 1716–1736 în stil brâncovenesc de Nicolae Mavrocordat (1680–1730) şi de fiul său Constantin (1711–1769), unul din cele mai valoroase monumente istorice din Bucureşti, demolat în anul 1986 din ordinul lui Nicolae Ceauşescu. Iniţial aici a fost un lăcaş de rugăciune, o şcoală grecească şi a funcţionat o tiparniţă. În vremea primul ctitor a existat şi o importantă bibliotecă (conform unui catalog din 1723 ar fi numărat 237 de autori), împrăştiată din păcate după moartea acestuia.

[12] Garnizoană a trupelor de cavalerie în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Denumirea de Malmaison pentru imobilului din Calea Plevnei 137A a fost dată de domnitor după un domeniu favorit al împăratului francez Napoleon al III-lea.

[13] *Metropole*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

zice că ghicesc norocul şi copii lor, toţi goi, fac sărituri pentru un mic bănuţ; ţărani români, care seamănă cu bretonii noştri, îşi taie părul pe frunte şi <restul> îl lasă să fluture pe umeri, ne aduc mărfuri într-o căruţă fără nici o ferecătură şi la care înhamă cu sfori cai mici sau boi mici suri. Ţăranul român este foarte cumpătat şi rezistent: *mămăliga*, o fiertură făcută din porumb, lactate, ceapă, praz şi carne uscată, cunoscută sub numele de *pastramă*, îi sunt de ajuns. Ah! Era să uit, *sacagiul*[14], care trece în goana mare, aşezat pe butoiul său <cu apă>, pentru a duce acasă apele roşiatice ale Dâmboviţei[15]. Din fericire, avem piatră vânată[16] pentru a limpezi <apa> şi gheaţă la un preţ bun pentru a o răci.

Oamenii din popor sunt îmbrăcaţi la fel, cu pantaloni albi şi cămaşă albă strânsă la mijloc cu o cingătoare din lână roşie sau din piele împodobită cu ţinte din cupru. Cei care nu merg în picioarele goale sunt încălţaţi // cu *opinci*[17], o bucata de p. 35
piele netăbăcită care este legata de picior cu un şnur ce se înfăşoară în jurul gambei. Iarna, cele două sexe poartă încălţări şi *cojoc* din piei de oaie sau de vulpe pentru a se proteja de frig. Imigranţii din Turcia poartă fes, dar românii şi vecinii din Austria poartă o căciulă din piele de oaie şi vara o pălărie din pâslă neagră cu boruri largi. Femeile sunt îmbrăcate cu cămaşă din cânepă sau din pânză nealbită, brodată cu fir roşu sau împodobită <cu broderii cu fir> din aur şi argint şi o *fustă*[18], ce le conturează graţios formele; pe cap poartă o basma sau o pânză, aşa cum este zugrăvită Sfânta Fecioară şi le place să poarte şiraguri de mărgele din sticlă, bani, coral şi chihlimbar.

Vorbind despre cămăşi şi pantaloni albi, ei nu par prea curaţi; căci curăţenia nu este virtutea acestor oameni din popor şi un economist celebru măsura civilizaţia şi valoarea morală a unei naţiuni în cantitatea de săpun pe care o consumă. Nu voi vorbi mai mult acum <despre faptul că> România este o ţară de aluviuni, în care alternează noroiul cu un praf gros şi sufocant.

Nu uităm să spunem că poporul se adună în numeroase cârciumi pentru a da pe gât vin, rachiu, *pelin*, un vin amar[19] şi *ţuică*[20], apa vieţii din prune tăiate. În schimb, burghezia îşi dă întâlnire în cafenele unde turci cu turban şi greci cu şapcă cu cozoroc mare şi în halat cu dungi îşi fac afacerile învârtind în mână distraţi un şir de mătănii. <Aici> se bea o excelentă cafea turcească şi se fumează ţigarete, ciubuc sau // narghilea din tutunul aromat, dăruit de Anatolia, sau se joacă partide p. 36
de popice sau biliard; se joacă peste tot cărţi într-un mod infernal şi asta de către toate clasele sociale.

Revenind la Dâmbovita, permiteţi-mi să dau o dezminţire dictonului popular ce-i dă proprietăţile râului Léthé[21]. Ca şi alte râuri ale ţării, acest curs este greu de

---

[14] *sacadjiou*
[15] *Dembovitza*
[16] Denumirea populară a sulfatului de cupru.
[17] *Opinschi*
[18] *fousta*
[19] *Vin absinthé*
[20] *tsouica*
[21] Râul Léthe, unul dintre cele cinci râuri ale infernului, numit şi râul uitării sau râul nepăsării. Cei care beau apa râului uitau de viaţa pământească. În mitologia greacă, Léthe, fiica lui Eris (Discordia) este personificarea uitării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îndiguit şi regularizat. Când se dezgheaţă şi în timpul ploilor, devine un torent perfid care se revarsă mult, iar în timpul căldurilor este un biet pârâu, unde fără a gândi la rău, oamenii din popor de ambele sexe au pretenţia de a se scălda, în văzul trecătorilor, în şase degete de apă şi două picioare de nămol. Totuşi, la câţiva paşi de râu, municipalitatea are pe terenul unei şerpării şi broscării, grădina Cişmigiu[22], unul dintre cele mai frumoase <locuri> de promenadă pe care le ştiu. Seara francezii vin să prindă broaşte pe lac, în râsul localnicilor, care nu încetează <să se minuneze> de gusturile noastre ciudate, iar populaţia se grăbeşte în număr mare să asculte muzică militară şi să savureze, la rece, şerbeturi, înghetată şi bere. Excelent mod de asanare şi de înmulţire a arborilor şi asta peste tot în mlaştinile Bucureştilor; există un echilibru între <regnul> animal şi vegetal şi prin servicii bune şi procedee chimice, îşi garantează mutual existenţa.

Piaţa Bucureştilor este abundentă şi aprovizionată cu ardei dulci şi graşi, cu bame, ceapă, păstârnac, vinete, varză, roşii, sparanghel, ciuperci şi pepeni delicioşi.
p. 37 Vânătoarea fiind deschisă // tot anul, se procură în orice sezon prepeliţe, potârnichi, becaţe, dropii, canari şi păsări sălbatice, iepuri şi capre sălbatice. Dunărea şi bălţile ei ne dau somoni, sturioni, bibani, crapi şi ştiuci enorme, raci mari şi frumoşi şi peşti mici. Carnea şi fructele sunt mai bune de la an la an; altădată se neglija îngrăşarea vitelor şi altoirea pomilor. Oamenii din popor au obiceiul de a mânca fructele verzi, iar castraveţii şi salata să le ronţăie; ca urmare mulţi dintre ei mor de febră, dar cei care supravieţuiesc nu se corectează. Pâinea este scumpă, prost făcută şi rar are greutatea <necesară>; măsuri severe ar putea pune desigur capăt la aceste furturi înveterate. Într-o ţară atât de fertilă produsele alimentare ar trebui să fie la îndemâna pungilor cele mai modeste; dar nu trebuie ascuns faptul că şi cheltuielile de transport sunt mari în această scumpire a hranei. Şosele sunt rare şi nu există încă o cale ferată. În acest moment se construieşte cea de la Giurgiu la Bucureşti şi în câţiva ani o linie va traversa ţara de la Dunăre la Carpaţi pentru a aduce în centrele populate şi în porturi produsele de la munte şi de la câmpie.

În discuţiile mele cu ţăranii şi vânzătorii din piaţă am observat că, în general, sunt foarte şireţi, dar şi foarte blânzi şi ar fi chiar foarte politicoşi, dacă ei n-ar *semăna, toată ziua bună ziua*, în vorbirea lor cuvinte urâte căci obiceiul lor este să
p. 38 uite josnicia şi rânduiala. Românul este ca o argilă // moale care primeşte tot atât de bine impresiile bunele ca şi pe cele rele.

Municipalitatea vrea să facă <mici> spaţii <verzi> în jurul bisericilor; frumoasa biserică Sfântu Gheorghe are deja <unul> şi în acest moment se lucrează la cel de la episcopie. Este un mare progres şi totul pentru cei în viaţă; căci nu de mult timp <morţii> se îngropau încă în centrul oraşului. Astăzi toate comunităţile au locul lor de odihnă pe înălţimile Filaretului[23] şi nu mai sunt permise înhumările în jurul bisericilor decât în câteva mahalale îndepărtate.

---

[22] *Tschismedjiou.* Apariţia grădinii Cişmigiu a cunoscut mai multe etape. În 1830, generalul Pavel Kiselev a dispus secarea bălţii şi transformarea terenului într-o grădină publică. Lucrul s-a petrecut abia în 1847, în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu. După abdicarea acestuia, noul domnitor, Barbu Ştirbei, hotărăşte săparea unui heleşteu şi a unui canal de legătură cu Dâmboviţa. Anul 1852 este considerat crucial în transformarea şi modernizarea grădinii. Lucrările de înfrumuseţare s-au încheiat în 1854, când s-a făcut şi inaugurarea oficială a grădinii Cişmigiu.

[23] *Philaréte*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După ce se traversează străzile Carol[24], Germană[25] şi Lipscani, se intră în artera cea mai animată şi cea mai aristocrată, Podul Mogoşoaia[26]. Această stradă este mărginită de magazine scumpe unde moda de la Paris şi de la Viena rivalizează prin bun gust şi preţuri. Se întâlnesc palatul prinţului, diferite ministere şi case somptuoase ale boierilor, risipite în apropierea unui parc şi unor grădini englezeşti. Străzile principale sunt pavate cu piatră cubică, dar cartierele din apropiere sunt de multe ori veritabile dărăpănături. Suntem în mijlocul oraşului de unde pornesc ca nişte raze mahalalele[27], periferii împrăştiate în toate direcţiile. Acest cartier este mai mult european decât asiatic. La vederea acestor toalete strălucitoare şi după ultima modă, te crezi transportat ca prin farmec pe bulevardele Parisului; este aceeaşi circulaţie ameţitoare a echipajelor şi *birjelor*[28]. Aceste trăsuri locale sunt în general în mâinile unei secte de origine rusă care, printr-o stranie aberaţie religioasă, se mutilează întru slava lui Dumnezeu. Această operaţie are ca rezultat // o umflare generală şi un ten cadaveric. Apoi este un cortegiu <format> p. 39
din arnăuţi în fustanele cu cute mici, fes şi vestă turcească împodobită cu broderii, popi şi *călugări*[29] maiestoşi, ofiţeri şi soldaţi în uniforme franceze şi gărzi naţionale în uniforme garibaldine foarte cochete, dar şi puţin teatrale: o pălărie de fetru neagră cu panglică roşie şi tunica cu centiron, iar sub gulerul tunicii o cravată roşie ce se desfăşoară ca un şal pe spate ale cărei capete fâlfâie pe piept. Permiteţi-mi să spun că prefer uniforma *dorobanţilor*[30], jandarmii ţării: este graţioasă şi naţională şi, credinţa mea, este că, împreună cu pompierii, sunt un corp cu o excelentă organizare.

În sfârşit, armata română are un aspect în întregime francez şi soldaţii au acea dezinvoltură, acea lipsă de sfială a trupelor noastre care contrastează atât de puternic cu rigiditatea germană. Românii au cu noi uimitoare afinităţi de caracter şi ne plac mai mult ei decât spaniolii şi italienii. Limba lor, sora limbii noastre, are pronunţia foarte veselă şi se pretează, de asemenea, cu mare suplеţe jocurilor de

---

[24] De-a lungul timpului strada Carol, situată în apropierea hanului Manuc, a purtat şi alte denumiri.

[25] *Uliţa Nemţilor, Uliţa Nemţească* sau *Strada Germană* sunt denumirile sub care apare în documente actuala stradă Smârdan. Pentru prima dată este atestată documentar într-un act datat 1 mai 1672, care precizează că uliţa merge de la Curtea Domnească spre Biserica Grecilor. În planul Bucureştilor din 1871 apare sub denumirea de *Uliţa Germană*. Actuala denumire datează din 1878. În secolul XIX, această stradă cunoaşte o adevărată dezvoltare, pe ea construindu-se magazine, ateliere de reparaţii, dar şi câteva hoteluri importante pentru Bucureştii acelor vremuri. Unul dintre cele mai importante şi frumoase hoteluri era *Hotelul Brenner* sau *Hotel d'Europe*.

[26] *Podo-Mogoschoi*, denumire pentru Calea Victoriei, una din cele mai vechi artere ale Bucureştilor. Înainte de domnia lui Constantin Brâncoveanu, strada nu făcea parte din Bucureşti, numele ei fiind *Drumul Braşovului* între Cercul Militar şi Piaţa Victoriei şi *Uliţa Mare spre Sărindar* între Piaţa Naţiunilor Unite şi Bulevardul Regina Elisabeta. În 1692, pentru a asigura o cale de legătură mai lesnicioasă între moşia sa de la Mogoşoaia şi palatul domnesc, domnitorul Ţării Româneşti uneşte cele două artere sub denumirea de *Podul Mogoşoaiei*. Actuala denumire datează după intrarea triumfală a trupelor române în capitală (8 octombrie 1878), în urma victoriei din Războiul de Independenţă.

[27] *mahallas*

[28] *Birjas*

[29] *Calougari*

[30] *dorobantzi*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calambur. Ca şi noi, <românii> se distrează în societate cu doamnele şi asta ar fi un mijloc puternic de acţiune dacă educaţia europeană ar fi fost mai bine înţeleasă: să aibă mai multă grijă de casă, să crească copii, în loc să-şi piardă viaţa într-un fel păgubitor intereselor casei şi sănătăţii sufletului.

La cafeneaua Briol[31], pe Podul Mogoşoaiei, societatea franceză şi boierii se adună să stea la taifas despre destinele planetei, schimbarea hărţii Europei şi pentru
p. 40 a se pune la curent cu mişcarea politică şi // literară dintr-o bogată colecţie de ziare. În cartier şi la margine avem însă grădinile restaurant Raşca[32], Kübler[33] şi Opler[34] unde se bea o bere excelentă, vin şi ape minerale din Transilvania. Seara se ascultă muzică militară şi în lipsa <acesteia, muzica> ţiganilor ce cântă şi joacă cântecele lor ciudate din nai, cobză sau vioara.

La ieşirea de la barieră se întinde şoseaua Kiselev frecventată de aristocraţia în trăsură sau călare. Aici sunt boschete, alei, chioşcuri şi un lac cu un aspect încântător, singura plimbare posibilă pe căldurile copleşitoare din iulie şi august.

Ca la Paris, lumea se îndreaptă de preferinţă spre periferii să bea vin, *pelin,* rachiu şi să mănânce cârnaţi şi bucăţi de carne la grătar. Duminicile şi în zilele de sărbătoare, tinerele fete se plimbă în crinoline şi bluze ruseşti, însoţite de tineri îmbrăcaţi cu jiletci cu gulerul ridicat şi brodate cu desene ţărăneşti. Ei se dau în *dulap*[35], un leagăn circular sau formează un cerc şi joacă *hora* naţională în sunetul unei orchestre de ţigani, lăutari naivi, care ocupă centrul cercului.

Dar acestui tumult incoerent îi prefer calmul *mahalalelor* şi graţioasele sale case cu verandă, curte şi grădină. Este cartierul favorit al micilor slujbaşi şi al averilor modeste. Mobilierul este limitat la un divan, o masă, câteva scaune şi
p. 41 cufere vopsite în verde cu flori multicolore pentru // a păstra rufăria; lângă pat imaginea unui sfânt în faţa căruia arde o lumină. Este adevărat că aceste case sunt înconjurate cel mai adesea de garduri urâte arse de soare, în loc să li se dea un strat de vopsea care le-ar face să dureze mai mult. În astfel de case sunt păstrate tradiţiile sănătoase ale bucătăriei româneşti şi, Dumnezeu ştie, ele nu sunt de dispreţuit. Se începe cu aperitivele, ouă ochiuri, mezeluri, brânză şi smântână, urmate de o supă acrită cu suc de lămâie, cu borş[36] şi chiar cu zeamă de varză acră; apoi soseşte o serie de legume garnisite cu carne, pui, raţă, bine prăjită şi tocane turco-slave cunoscute sub numele strălucit de *iahnie*[37], *ostropel, sarmale, kapama*[38] *şi ciulama*[39].

---

[31]Cafeneaua *Briol* (numită *Cazes* şi apoi *Café Français*) era gândită după model occidental, fiind utilată, la 1870, şi cu 7 mese de biliard.

[32] *Raschca.* A funcţionat pe actuala stradă Edgar Quinet, colt cu bulevardul Nicolae Bălcescu, fiind una dintre grădinile de elită ale Bucureştilor. În 1897 terenul pe care se afla a fost cumpărat de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pentru construirea unei aripi a Universităţii Bucureşti. Între 1860–1895 grădina Raşca era vizitată de lumea bună a Bucureştilor

[33]Cafenea aflată pe locul fostului restaurant Cina.

[34]Grădina- restaurant Opler se afla lângă fabrica de bere cu acelaşi nume, în zona Izvor.

[35] *doulap*

[36] *L'eau de son fermentée*

[37] *iaknia*

[38] Tocană din carne de miel sau pui, puternic codimentată.

[39] *tschioulama*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar deja noaptea apără cu vălul său natura; să ne grăbim să ajungem din urmă oraşul la lumina slabă a lunii palide şi a felinarelor luminate cu petrol. Păcat! Câte străzi de străbătut şi câte băltoace purulente de înconjurat! Pe terenurile părăsite, cunoscute sub numele de *maidane* se întâlnesc, este adevărat, numai animale moarte şi câini vagabonzi care vin în goană la mirosul ademenitor; hingherii îi ridică azi cu zel. Nu mai vorbesc de bălegarul şi de cocenii de porumb care desparte locul ţăranului de al animalelor lui; protestez împotriva acestor dovezi ruşinoase ale sărăciei care, cu multă grijă, în numele igienei este timpul să dispară.

Românii chiar dacă nu sunt cei mai buni oameni ai lumii, împrumută aparenţele cu // o suplеţe şi un tact minunat şi parveniţii, ieşiţi de curând din p. 42
rândurile poporului, nu par deplasaţi cu noua lor avere. De o sociabilitate extremă, sunt pasionaţi de teatru, serate şi baluri. La serate conversează în grup şi joacă cărţi; băuturile alcoolice sunt interzise şi se consumă numai prăjituri şi ceai. Românii mai puţin învăţaţi ne fascinează la prima vedere. Nicăieri în nici o parte a lumii şi nici în clasele cele mai de jos nu se rosteşte cuvântul cu cea mai mare eleganţă şi nu se evită a fi surprins în flagrant delict de ignoranţă şi de superficialitate. Ca să nu mai spunem despre tinerii care şi-au făcut studiile la Paris sau la universităţile din Germania. În ţară mişună avocaţi cu diplome în regulă care, graţie stării de lucruri trecătoare, ruinării masive a boierilor şi ridicării burgheziei, strâng onorarii inimaginabile.

Doamnele române fac onoruri în saloane cu o graţie şi o uşurinţă pariziană. Cu o distincţie înnăscută, ele reunesc tot farmecul frumuseţii italiene şi orientale: un ten mat, trăsături dintre cele mai distinse, păr închis şi ochi mari negri împodobiţi cu gene lungi. Scuzaţi-mă doamnelor, dacă pentru a vă face portretul, am împrumutat culorile mele şi nu ale naturii vii, nici ale regnului mineral; urmaţi-mi exemplul şi mai ales nu stricaţi cu ţigareta atât de fatala melodie a vocii feminine şi plămânii voştri delicaţi.

Dar, mai degrabă, decât să mă lungesc, sfârşesc aici tabloul meu despre Bucureşti, rugându-vă să primiţi umilele mele scuze.

Originile şi politica poporului român

p. 43

[...] Românii au toate defectele popoarelor neo-latine. Un spirit mobil, p. 46
superficial şi uşor, ei se agită cu îngrijorare în căutarea unei forme de guvernământ care să le convină. Teoriile economice cele mai contradictorii au fiecare susţinători ale căror ţinte ambiţioase nu sunt, de altfel, un secret pentru nimeni. Dar să fim îngăduitori şi să ne amintim că sunt în copilăria vieţii politice. Ţăranul eliberat ieri nu-şi dă seama încă de înţelesul cuvintelor patrie şi religie. Pentru el, ca şi pentru noi în Evul Mediu, *limba*, vrea să spună patrie, şi *legea*, vrea sa spună religie, vechiul său regulament şi alinarea sa.

Obsesia funcţiilor plătite de stat este plaga ţării. La fiecare schimbare // p. 47
ministerială, şi Dumnezeu ştie cât erau de dese de câţiva ani <încoace>, personalul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

administrativ, exceptând membrii corpului de învățământ, ai Curții de Casație și pe angajații telegrafului și poștei, este schimbat de sus până jos de gruparea care ajungea la putere. Va imaginați la câte abuzuri au dus o astfel de stare de lucruri. Bazate numai pe codul lui Napoleon, tribunalele românești judecă cu slăbiciune și pedeapsa este nesemnificativă. Dar, <noi, ca> cetățenii unei țări ce susține că se afla în fruntea civilizației, noi nu suntem îndreptățiți să condamnăm rămășițele bizantine ale tânărului guvern al Principatelor, atunci când același ulcer ne macină <și pe noi> în multe feluri.

Dacă românii l-au izgonit pe prințul Cuza este problema lor; la sfatul guvernului francez și înainte de războiul dintre Austria și Prusia[40], li s-a dat un prinț prusian: era afacerea lui Bismarck[41]. Prințul Carol, fără nici o răutate, are toate calitățile unui suveran constituțional și pun pariu că el ar lua de bună voie calea Berlinului, dacă nu ar fi supus politicii primului-ministru. Obiceiurile sale sunt nevinovate și lista sa civilă merge în întregime către opere de binefacere. El se supune exigențelor poziției sale și-l văd, la o sărbătoare populară, mergând fără pălărie în mijlocul mulțimii care se desfătă cu cârnați picanți și brânză, <toate> stropite cu vin și rachiu.

D<omnul> Ion Brătianu[42], ale cărui intrigi amenințau la un moment dat să tulbure pacea și a cărui complicitate moscovită este cunoscută[43], este afiliat acum la
p. 48 democrația cea mai avansată. Ne-am împăca cu această abatere dacă Rusia, // stat despotic în granițele sale, n-ar fi răspândit în afară ideile cele mai liberale, sperând ca, după ce ar fi semănat anarhia în provinciile turcești, să le supună într-o zi cât mai ușor. D<omnul> Brătianu a vrut, ca atâția alții, să scrie o pagină de istorie și a reușit pentru un moment să atragă atenția Europei. A uitat că în ciuda însuflețirii sale Franța este singura prietenă dezinteresată a țării lui. Este un orator seducător,

---

[40] Războiul dintre Austria și Prusia din 1866 a angrenat, pe lângă cei doi combatanți și câteva state germane, toate de parte Prusiei. În urma capitulării Austriei, Prusia a anexat: Hanovra, Nassau, Hasse-Kassel, Schleswig-Holstein, Hessa, Frankfurt. După dizolvarea Confederației germane, în jurul Prusiei s-a format, în 1867, o nouă federație de state sub numele de Confederația germană de nord. Legile constituționale au fost redactate de Otto von Bismarck și ele au stat *la baza Imperiului German*.

[41] Otto Eduard Leopold von Bismarck (1815–1898) importantă personalitate politică a Prusiei și apoi a Germaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, figură dominantă a politicii și diplomației Europei. Ca prim-ministru al Prusiei, el a acționat pentru unificarea Germaniei, mai ales după 1867 când a devenit și cancelar al Confederației germane de nord. Din acestă ultimă postură a proiectat Imperiul German în 1871, fiind primul său cancelar și dominând viața politică germană până la demiterea sa în 1890. Diplomația lui, numită „politică realistă" (*Realpolitik*) și modul autoritar în care a condus statul i-au adus porecla de „Cancelarul de Fier". Prin susținerea la tronul României a principelui Carol de Hohenzollern, înainte de declanșarea războiului austro-prusian, Bismarck spera să obțină o poziție favorabilă nu numai la granița cu Austria, dar să creeze și un avanpost al politicii germane în Orient.

[42] Ion C. Brătianu (1821–1891), om politic român, participant activ la revoluția română de la 1848 din Țara Românească, prefect al poliției în guvernul provizoriu al acelui an, lider important în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, artizan al aducerii în țară a principelui Carol de Hohenzollern și fondator al Partidului Național Liberal. În repetate rânduri a deținut importante funcții politice în stat: prim-ministru, ministru al Armatei, al Afacerilor Străine, de Finanțe.

[43] Afirmația autorului este tendențioasă și se referă la încercările obținerii independenței printr-o alianță cu Rusia în 1868. În urma presiunilor puterilor europene, deranjate de o astfel de inițiativă, domnitorul Carol I a fost nevoit să ceară demisia guvernului liberal-radical.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care îşi presară discursurile cu tot ornamentul şi toate strălucirile limbajului oriental, dar nu este un om politic şi, în ciuda peregrinărilor sale, este foarte legat de patria sa pentru a o trăda cu bună ştiinţă. De fapt – *audaces fortuna juvat* – d<omnul> Brătianu ar merge departe dacă împrejurările ar fi favorabile. Sufletul, *Deus ex machina,* a ceea ce se cheamă partidul roşu în Moldo-Valahia, este prietenul său Constantin Rosetti[44], un fanariot de origine, fondatorul şi redactorul jurnalului *Românul*[45], organul de presă cel mai avansat şi cel mai răspândit. Boierii nu citesc decât jurnale franţuzeşti, ţăranii votează şi nu citesc deloc, dar jurnalul d<omnului> Rosetti este un *vademecum* al stării a treia.

Această burghezie amestec puternic de slavi, bulgari, greci, este muncitoare, strângătoare şi tot atât de luminată ca aceea din provinciile noastre. Din cauza originii sale, destinele Turciei nu-i sunt indiferente; ea se simte suficient de matură pentru a se elibera de sub tutela marilor puteri pentru a pune capăt despotismului musulman şi în acelaşi timp a se feri de a fi înglobată în imperiul ţarului. Dar d<omnul> Rosetti, cu o îndemânare ascunsă de emfază şi stilul pompos, i-a // p. 49
înşelat pe concetăţenii săi; după el, tinerele naţiuni din Imperiul Otoman, amăgite de frumoasele promisiuni ale Franţei, nu ar avea prieteni decât sfânta Rusie. Retineţi că îngerii ţarului acţionează asupra unei populaţii care are acelaşi rit, aceleaşi credinţe şi în parte aceeaşi origine. Ori, creştinii din Orient, ligile împotriva cruciadelor se grupează sub acelaşi steag religios şi dau la toţi acelaşi dulce nume de fraţi: frate, te iubesc!, frate, te disprețuiesc!, frate eşti un pungaş!, frate eşti un trădător!

Este bine cunoscut că d<omnul> Bratianu s-a compromis în afacerea de la Operă şi că a rămas suspect pentru guvernul împăratului Napoleon[46]. Este bine cunoscut că purtarea sa nedesluşită şi tendinţele sale rusofile au sfârşit prin a-l înstrăina. Aceste motive au fost suficiente pentru a-i asigura sprijinul Prusiei şi, într-adevăr, aceasta care nu este legată de România prin nici o legătură trainică, o s-o jertfească necesităţilor politicii sale. D<omnul> Bismarck vrea să realizeze un vis grandios: o Germanie unită şi puternică, completată mai târziu cu provinciile

[44] Constantin Alexandru Rosetti (1816–1885) om politic şi publicist român, unul din conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească şi al luptei pentru unirea Principatelor române. El a avut un rol determinant în dubla alegere a lui Alexandru Ion Cuza şi a fondat, alături de Ion C. Brătianu, Partidul Naţional Liberal. A susţinut cu entuziasm proclamarea independenţei ţării şi participarea României la războiul ruso-turc din 1877–1878. În mai multe rânduri a fost ministru şi preşedinte al Camerei Deputaţilor. De asemenea a făcut parte din primul guvern al lui Carol I, în calitate de ministru al Instrucţiunii publice şi Cultelor. De două ori a deţinut funcţia de primar al Capitalei.

[45] *Roumanoul.* Numit iniţial „Concordia", ziarul a fost fondat de C.A. Rosetti în august 1857. Timp de doi ani a avut o apariţie săptămânală, iar din 1859 a devenit cotidian. În scurtă vreme a ajuns cea mai influentă publicaţie. În redacţia sa lucrau Constantin D. Aricescu şi Eugeniu Carada. Cotidianul prezenta punctul de vedere al partidului liberal-radical, condus de Ion C. Brătianu şi C.A. Rosetti. Din cauza criticilor virulente la adresa lui Alexandru Ioan Cuza, ziarul a fost interzis de cenzură de mai multe ori, perioadă în care a apărut sub denumirea de „Libertatea" şi „Conştiinţa naţională". După abdicarea lui Cuza, la 11 februarie 1866, ziarul „Românul" a reintrat în legalitate şi şi-a reluat apariţia, încetându-şi activitatea în aprilie 1905.

[46] Charles Louis Napoléon Bonaparte (1808–1873), primul preşedinte al celei de-a doua Republici franceze în 1848. În urma unei lovituri de stat, în 1852 a devenit al doilea împărat al francezilor, sub numele de Napoléon al III-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

germane de la Marea Baltică. Rusia le-ar ceda la nevoie cu condiția unei acțiuni comune pe malul stâng al Dunării: *caveant consules*[47]. Este sigur că dacă Prusia va ajunge de la o zi la alta să se măsoare cu Franța, programul regilor săi îi va cere să evite conflictul cu țarul și să înlăture diferendele lor prin înțelegeri amicale.

D<omnul> Rosetti este francofob[48] și poate rusofil; noul guvern prezintă
p. 50 adevăratul interes al țării. El aparține opiniilor // liberal-moderate și nu se va lăsa sedus de avansurile viclene ale Rusiei. Președintele său, d<omnul> Dimitrie Ghica[49] a promis, cu bun-simț, să facă mai puțină politică și mai multă administrație. Îl urmează în datoria sa d<omnul> Vasile Boerescu[50], unul dintre juriștii cei mai distinși ai țării și d<omnul> Kogălniceanu[51], un erudit istoric moldovean.

România, într-un cuvânt, nu va fi mai bine apărată împotriva încălcărilor Austriei și Rusiei decât prin suzeranitatea cu numele a Porții. Ea are instituții liberale ca ale popoarelor cele mai avansate: autonomie, libertatea presei și votul universal. Decât să se pună paie pe foc <mai bine> ar aștepta evenimentele și ar profita de împrejurări.

Etnografia în țările române

După o scurta prezentare a poporului român, încă un cuvânt despre principalele etnii venite a se alătura localnicilor.

Sârbii și bulgarii sunt zidari, fierari, grădinari, zarzavagii și negustori; grecii sunt agricultori și negustori; armenii sunt negustori de tutun; albanezii vând *bragă*, înghețată, *rahat* și nuga sau, mai degrabă, îmbrăcați în bogatul lor costum național,

---

[47] Expresia completă este *Caveant consules ne quid detrimenti reipublicae capiat!* (Consulii să ia măsuri ca republicii să nu i se aducă vreun prejudiciu). Formulă rostită în Senatul roman prin care consulii erau investiți cu puteri discreționare în momente de mare primejdie. În timpurile moderne expresia este percepută ca un avertisment, un semnal de alarmă referitor la unele abuzuri sau pericole.

[48] *gallophobe*

[49] Dimitrie Ghica (1816–1897), om politic român, prim-ministru din partea Partidului Conservator (1868–1870). Ulterior a devenit membru al Partidului Național Liberal. A fost președinte al Senatului și al Adunării Deputaților, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru în numeroase cabinete în care a deținut portofolii la Interne, Afaceri Străine și Lucrări Publice. Dimitrie Ghica a fost membru al Curții de Apel (1854), prefect al Poliției Capitalei (1855–1857) și primar al Bucureștilor (1857–1861). Se numără printre susținătorii Unirii Principatelor, fiind și deputat în Divanul ad-hoc și în Adunarea Electivă a Țării Românești. Deși inițial dorea să candideze la domnie, Dimitrie Ghica renunță la această intenție și îi acordă votul său lui Alexandru Ioan Cuza.

[50] Vasile Boerescu (1830–1883) ziarist, jurist și un om politic român, susținător al ideilor liberale moderate, fondator al ziarul „Naționalul". În ianuarie 1859 Boerescu a fost ales deputat în Adunarea Electivă din Muntenia, iar după unire a fost director al Eforiei Școalelor și a deținut portofoliile de ministru al Justiției, Afacerilor Străine, Cultelor și Instrucțiunii. Vasile Boerescu a făcut parte din delegația ce a reprezentat România la Conferința de la Paris în 1866, susținând aducerea unui prinț străin. A fost ales în Parlamentul României. În 1879 s-a înscris în Partidul Național Liberal.

[51] *Kogaltnitscheano*. Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic de orientare liberală, avocat, istoric și publicist român, prim-ministru al României în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, ministru al Afacerilor Străine și al Afacerilor Interne, unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal și dintre cei mai influenți intelectuali ai generației sale. Kogălniceanu a avut un rol decisiv în participarea României la războiul ruso-turc din 1877–1878, ce avea să ducă la recunoașterea independenței țării. A fost președinte al Academiei Române și reprezentant al României în relațiile cu Franța.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

se pun în serviciul consulilor şi boierilor; germanii sunt intermediari, comercianţi, medici, farmacişti, hangii sau muncitori; secuii alcătuiesc grupul // servitorilor; cât p. 51
priveşte italienii şi francezii ei sunt în număr foarte mic pentru a putea să le definesc rolul.

Starea a treia, în parte originară din Turcia, este naturalizată română. Boierii înşişi, în afara de câteva familii, sunt de origine străină şi mai ales fanariotă.

Adevăratul român este ţăranul, caracterizat prin dragostea pentru viaţa agricolă şi care totuşi se separă de grupările care luptă pentru ocuparea funcţiilor în biserică şi stat. Acestea se confundă cu burghezia.

Ţiganii, foarte numeroşi, se împart după nivelul social, în domestici, muzicieni, geambaşi, potcovari, zlătari, căldărari şi salahori. Înclinarea spre furt, vagabondaj şi lovituri de cuţit fac ca <ei să alcătuiască> grosul populaţiei salinelor şi al închisorilor statului. Deşi disprețuiți, ei sunt bucuria românului, nu există sărbătoare fără muzica lor. Nu cunosc nicio notă, dar cântă şi joacă pe un ton ridicat <interpretând> melodii în culoarea locală şi de o veselie specifică. Aceşti rapsozi m-au făcut să petrec ore de vis de nedescris şi adesea mă gândesc că o legătură fericită între înfăţişarea şi îndrăzneala lor la vorbă, ar fi dat naştere la opere de o fantezie şi originalitate picantă,<cum ar fi> *Cidul*, de exemplu, a lui Ambroise Thomas[52]. Ei se pretează la rele din cauza încercărilor de a-i civiliza, viaţa rătăcitoare fiind cea mai plăcută pentru ei. Există destule sate de ţigani, dar în loc să muncească pământul, ei trăiesc din jafuri şi sunt spaima vecinilor. Pot să facă mari servicii industriei pentru ca ţara lor, mai bine organizată, să facă ea // însăşi p. 52
produsele de consum curente, cum ar fi cele de sticlărie, de papetărie, de pielărie, de pâslă şi de postavuri ordinare. D<omnul> Băleanu a încercat <să-i folosească> pe proprietatea sa de la Dragomireşti[53] unde are o tăbăcărie şi o fabrică de postav, de lumânări şi de săpun. Ţiganii lui sunt lucrători excelenţi, cu condiţia ca ei să se lase de chefurile din zilele de sărbătoare de care calendarul ortodox nu este zgârcit.

Ţiganii aparţin raselor aborigene din India, dinainte de cucerirea ariană. Jargonul, puternic impregnat de sanscrită, nu este un argument destul de plauzibil pentru a-i lega de familiile indo-europene; pentru că fără a vorbi de gali şi de iberici, vedem la bulgari <rămăşite> ale unei populaţii uralice care au uitat limba maternă pentru a adopta un dialect slav.

Ţiganii au fost goniţi din India de cuceritorii mongoli. Principii români acordându-le azil, i-au dus în sclavie şi emanciparea lor nu datează decât din 1844[54].

---

[52] Charles Louis Ambroise Thomas (1811–1896) compozitor francez şi director al Conservatorului din Paris (1871–1896).

[53] *Dragomireschti*, com., jud. Dâmboviţa. În prima jumătate a secolului al XIX-lea (1839), boierul Nicolae Băleanu a înfiinţat o fabrică de tors bumbac, lână, in şi cânepă, una de ţesut pânză de in şi una de postav. Ultima a intrat în funcţiune în 1843 la Tunari, lângă Bucureşti, pentru ca un an mai târziu să fie mutată la Dragomireşti. Manufactura de lumânări de spermanţet şi de săpun din seu a fost deschisă în 1846.

[54] Dezrobirea ţiganilor a fost un proces început în Ţara Românească în 1843 prin legea de emancipare a robilor statului, continuat în 1847 prin emanciparea celor ai mănăstirilor, episcopiilor şi bisericilor şi finalizată în 1856 prin emanciparea celor particulari. În Moldova procesul a început în 1844 şi s-a finalizat în 1855.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În legătură cu evreii care se răspândesc în Moldova peste tot cu o fecunditate îngrijorătoare, îl atenționez din nou pe cititor că nu este vorba despre o problemă a evreilor spanioli și germani, care se remarcă la noi prin educație și civilizație, ci despre evreii politici polonezi și ruși, care au pătruns în Europa prin cu totul alt drum.

Până înainte de regimul țarului Nicolae[55], evreii nu au fost niciodată persecutați în Rusia. Departe de a fi un subiect înfricoșător pentru majoritatea
p. 53 uralicilor și slavilor, istoria // arată că, din contră, primul țar care a primit botezul, a fost atras mai întâi de mozaism și lui îi era rezervat un viitor ciudat, dacă nu ar fi întrezărit, printr-un miracol, destinele urmașilor săi chemați poate să se așeze pe cel mai frumos tron din lume: Țarigrad, orașul țarilor, astfel este numele slav al Constantinopolului. Așa cum sunt azi, acești evrei, după mărturia celor mai eruditi istorici, au făcut prozeliți la trecerea prin mijlocul pecinegilor[56] și tătarilor și adevereste că în secolul IX, o hoardă de avari a îmbrățișat iudaismul.

Acești evrei nu au relații cu co-regilionarii lor spanioli și germani ce par chiar să-i evite cu grijă; sunt foarte economi și foarte sobri; se căsătoresc devreme și se înmulțesc cu religiozitate. Jargonul sau mai degrabă argoul pe care-l vorbesc între ei este cunoscut sub numele de *rothwelsche*. Este un zăpăceală îngrozitoare de cuvinte ebraice și germane [...] Muncitorii lor sunt harnici și lucrează pentru orice preț: ei sunt tinichigii, cioplitori, tâmplari, croitori și bijutieri. În ciuda sărăciei și grație spiritului lor de asociere, ei au acaparat comerțul, arendarea pământului, strângerea dărilor și plata <trecerii> podurilor și ofertele pentru furniturile statului.

Invazia evreilor în principate este o problemă de interes politic și social unde religia nu are nimic de-a face. Evreii refugiați din Rusia pentru a scăpa de
p. 54 persecuțiile // țarului Nicolae, alții din Galiția pentru a se sustrage recrutării, nu au încetat a se adăposti, din tată în fiu, sub steagul Austriei, cea care era mereu în căutarea unui pretext pentru a se amesteca în problemele Principatelor <române>; ea îi iartă de bună voie de neplăcutul serviciu militar în schimbul altuia mult mai valoros, <acela> de a-i face politica; iată tot atâtea motive pentru a agrava o rană deja gravă prin ea însăși. Este drept ca după asta, oamenii de stat ai tinerei Românii să vegheze cu o grijă bănuitoare la copilăria ei și să combată afirmațiile mincinoase ale unei anume prese.

Românii sunt batjocoriți, dar ei nu sunt nici fanatici, nici mincinoși și atunci când se răzbună pe adversarii lor nu o fac decât prin a ridiculiza obiceiurile ce nu au nici o legătură cu politica sau religia. Evenimentele de la Galați[57], care li se

---

[55] Nicolae I (1796–1855), țar al Rusiei (1825–1855) și rege al Poloniei (1825–1831). Decis să forțeze asimilarea evreilor prin orice mijloace, impune în 1827 un nou sistem de recrutare prin care evreii erau recrutați anual, începând de la vârsta de 12 ani și trimiși în tabere premilitare până la 18 ani, după care încă 25 de ani efectuau stagiul militar. Astfel tinerii erau rupți de orice contact cu lumea evreiască. În felul acesta ei uitau limba și obiceiurile lor, iar unii erau botezați forțat. Prin Regulamentele pentru evrei (1835) și prin decretele ulterioare, Nicolae I le-a redus limita de așezare, a înființat școli speciale rusești pentru evrei, le-a închis tipografiile și i-a obligat să-și rusifice numele.

[56] *petschénègues*

[57] Autorul se referă la tulburările violente de la Galați, din 1859, de Paștele ortodox, soldate cu morți și răniți, distrugerea a două sinagogi, devastarea caselor evreilor și prădarea prăvăliilor lor. Bancherul Rothschild însuși a intervenit pe lângă Alexandru Ioan Cuza, cerând protecție pentru evreii din Galați.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

impută, au avut ca instigatori pe greci şi resping, prin urmare, ca evreii să prindă vreodată rădăcini în mijlocul acestui ultim popor, rival în geniu comercial.

Transilvania şi Carpaţii

În primele zile de caniculă, atunci când atmosfera însufleţitoare şi aprinsă dizolvă miasmele oraşelor şi ale mlaştinilor, românii, angajaţi sau rentieri, care nu se duc la băi în Germania sau Franţa, vin în vilegiatură la Mehadia sau // pe p. 55
platourile Transilvaniei. Se merge de la Bucureşti cu unul din acei căruţaşi care aduc de la Braşov produse manufacturate pentru folosinţa ţăranilor şi care, decât să se întoarcă goale, se însărcinează să ne traverseze, pentru un preţ derizoriu, cei 170 de kilometri ce ne separă de acest oraş. Căruţa ia întâi mărfurile, apoi aşternuturile şi ceea ce purtam noi şi în sfârşit persoanele noastre în număr de douăsprezece: trei francezi, un ofiţer român cu sora sa şi un boier cu soţia şi copiii. Deasupra capetelor noastre, pe un cerc din lemn, căruţaşul nostru a fixat zdravăn o serie de rogojini din trestie pentru a ne apăra de soare. La căruţă sunt înhămaţi opt cai mici robuşti. Drumul este în general bun.

Ne-am culcat prima noapte la Ploieşti, un oraş plăcut de aproape patruzeci de mii de suflete şi de acolo, după patru ore de mers, intram pe Valea Prahovei pe care am urcat treptat pentru a trece Carpaţii. Prahova este un râu al cărui curs capricios este trecut de vreo cincisprezece poduri din piatră toate noi şi cu toate astea ruinate şi pentru asta trebuie făcută vinovată natura mişcătoare a terenurilor din jur ca şi proasta calitate a materialelor de lucru şi mortarului, se pare cu lipire proastă.

Munţii sunt încă şi azi mai locuiţi decât câmpia. Românii s-au refugiat de invaziile din Evul Mediu şi asta s-a datorat solului mai bogat şi mai roditor care i-a atras din câmpia plată. Oraşele şi satele sunt foarte cochete şi foarte bine construite, graţie abundenţei pietrei // şi pieţei bune a lemnului. p. 56

Iată dar că ne găseam la două ore de orice punct locuit, când o ploaie torenţială ne-a atacat şi a pătruns prin învelitoarea noastră improvizată cum se trece printr-un ciur. La venirea nopţii suntem uzi şi descoperim în sfârşit un adăpost într-o cocioabă ce servea drept refugiu muncitorilor de la o carieră şi de la joagăre. La sosirea noastră, aceşti bravi oameni ne ajutară să aducem bagajele şi purtară doamnele pe braţele lor puternice până într-o tristă încăpere luminată de o lampă tremurândă şi fumegândă. Într-o vatră unde ardea un foc trosnind buştenii şi surcelele ne-am uscat într-un râs nervos, păsându-ne <prea puţin> de propria noastră mizerie. După o masă frugală din resturile gazdelor noastre, ne întindem pe un pat de paie şi de fân; numărăm o colecţie de paraziţi ce ne-au împiedicat să închidem ochii. Nu avem ce să regretam.

Ţăranii, ghemuiţi în jurul vetrei, vorbeau unul după altul şi au trecut lungimea nopţii cu poveşti imaginare de o minunată bogăţie de culori. Bucureştii au poeţii lor cu păr lung care au o surescitare bolnăvicioasă a facultăţilor mintale <necesară> pentru inspiraţie şi geniu; asemenea oameni au sfârşit în România la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Balamuc[58], în Franța la Charenton[59] și în Anglia la Bethelm[60]. Dar, țăranul român, fără a se ridica la un astfel de nivel, este poet în toată puterea cuvântului. Un simplu cârciumar, Anton Pann[61], a cules din gura clienților lui, sub titlul „Povestea vorbei",
p. 57 trei volume de proverbe și // zicători, o comoară de imaginație, bun-simț și isteține.

Da, în acea seară, acolo, am stat sub farmecul cuvântului strălucitor și neprețuit al acestor povestitori populari. Firul <poveștii> și personajele lor nu erau deloc diferite: un rege și o regină, un tânăr prinț și o prințesă, o zână bună și una rea, vampiri și balauri, apoi palate de cristal sau de diamant și rubin, de smarald și de topaz, acoperite cu aur, o risipă de chihlimbar, de coral și de perle, grădini încântătoare ca ale Armidei[62] și muzica diafană și divină a unor păsări miraculoase.

La ziuă, cerul se curățase de nori, iar soarele care împurpura răsăritul cu primele sale licăriri, promitea să ne usuce drumul. S-a ținut de cuvânt.

La stânga am trecut pe la poalele Bucegilor, cei mai înalți din Carpați[63], ale căror vârfuri ascuțite se pierd în nori, apoi pe lângă mănăstirea Sinaia, care se depopula pe nesimțite de călugării săi. Se știe că, cea mai mare parte a mănăstirilor țării erau închinate Locurilor Sfinte și muntelui Athos. Altădată, patriarhii de la Constantinopol, foarte abili în a exploata groaza vieții eterne, aveau obiceiul absurd de a ierta pe domnii români de crimele lor cu condiția de a construi și dota o mănăstire ale cărei venituri serveau la îngroșarea tezaurului bisericii grecești. Dar,

---

[58] *Balamouc*. In 1813, lângă biserica „Mărcuța" din București lua ființă un lazaret pentru bolnavii de ciumă, care putea adăposti 30–40 de bolnavi. În 1829 a devenit sediul unui ospiciu pentru alienați mintal, care a funcționat până în 1924. În 1838 Eforia Spitalelor Civile înființează un ospiciu pentru bolnavi psihic la Schitul Malamuci de lângă comuna Malamuc, județul Prahova, la cca. 40 km nord de București. Începând cu anul 1845, bolnavii de aici au fost transferați la Mărcuța. Așezământul era numit „Balamuci", de unde cuvântul „balamuc", devenit sinonim cu „casă de nebuni". Atât la Mărcuța, cât și la Malamuci, bolnavii erau vizitați la intervale diferite de medici, însă, în afară de îngrijire, nu se putea vorbi de un tratament medical.

[59] Spital de boli mintale fondat în 1645 de Frères de la Charité, în Charenton-Saint-Maurice, Franța, cunoscut pentru tratamentul umanitar aplicat bolnavilor. Printre pacienții celebri internați aici se numără contele de Sanois, marchizul de Sade, muzicologul și compozitorul belgian Jérôme-Joseph de Momigny, caricaturistul francez André Gill, care a și murit aici în 1885, matematicienii Andre Bloch și Joseph-Emile Barbier. Astăzi, spitalul de psihiatrie este cunoscut sub numele de „Spitalul Esquirol", purtând numele lui Jean-Etienne Dominique Esquirol cel care l-a condus și modernizat în secolul al XIX-lea.

[60] *Bedlam*, corect „Bethlem Royal Hospital", spital de boli mintale din Londra, recunoscut ca prima instituție medicală de acest fel din lume. A devenit spital în 1330, iar primii pacienți bolnavi psihic au fost internați în 1377. Spitalul s-a remarcat și pentru tratamentele brutale aplicate bolnavilor.

[61] Anton Pann (Antonie Pantoleon-Petroveanu), născut la Sliven în Bulgaria, cca. 1793 (1797) – 1854, compozitor și profesor de muzică religioasă, folclorist, literat, publicist. A compus muzica imnului național al României. A rămas în istoria muzicii ca un pasionat colecționar de muzică românească, care a adunat creații din repertoriul muzicienilor epocii fanariote. Anton Pann a tipărit unele din cele mai vechi piese muzicale de curte și cântece de lume inspirate din melosul bizantin și otoman.

[62] Grădinile Armidei indică un loc de desfătare. Armida este una din eroinele poemului *Ierusalimul eliberat* de Torquato Tasso care, prin farmecele și frumusețea ei, a reușit să-l rețină în palatul și grădinile ei pe viteazul Renaud, împiedicându-l astfel să fie în mijlocul armatei cruciaților, veniți să ocupe orașul.

[63] Fals. Cei mai înalți munți din Carpați aparțin masivului Făgăraș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de când principii români au devenit mai puțin sângeroși și mai puțin pioși, aceste manevre bizantine sunt văzute la justa lor valoare și Cuza, sub un regim ce anunța măsuri excelente, a secularizat // bunurile clerului în profitul statului, făcând din p. 58
aceasta o bună afacere.

Am trecut frontiera după ce am fost scutiți de formalitățile de vamă și de poliție ale celor două țări printr-un generos *bacschisch*, în germana *Trinkgeld*. Am dormit la Cronstadt, în românește Brașov. Este un oraș german în interior, unguresc și românesc la marginile lui, în unghiul <format> de doi munți înzestrați cu castele puternice ce se văd de departe. Fabricile sale de unelte agricole, de mobilă și îmbrăcăminte țărănească fac un uriaș comerț cu Principatele. Cele trei națiuni ce locuiesc în țară, grație administrației drepte a Austriei[64], nu fac un menaj prea rău.

În ziua următoare ne-am împrăștiat în districtul cu băile secuilor[65], cel mai sărac din țară. Apele minerale au la bază bioxid de carbon, sulf, fier și chiar iod, dacă ar fi să-i credem pe localnici, ce trec drept meșteri în arta de a le atribui virtuți medicinale la modă și în cea mult mai concretă de a stabili un curent pentru a-și însuși pământurile vecinilor lor.

Am petrecut o lună în cheile Zizinului și la Vâlcele[66], la țăranii care pentru o sumă modestă, ne-au pregătit hrana. Timpul s-a scurs foarte plăcut cu plimbări în grădina de vară, în sunetul muzicii țigănești, cu baie într-o piscină, cu cavalcade nebune la munte, cu mese la iarbă verde și la cules în crâng de fragi, afine și zmeura.

În acest du-te-vino al excursiilor noastre campestre, românii, rasă elegantă, darnică și // hazlie au tăiat în carne vie gravitatea și stângăcia saxonă și manierele p. 59
trufașe și măsurate ale secuilor. În timp ce tipul de maghiar de la câmpie s-a schimbat în bine ca urmare a încrucișărilor, cel al secuilor sau ungurii transilvăneni, a rămas fidel principiilor legăturilor de familie turanice.

Întoarcerea se face călare prin munți și văi și iată cum: spatele animalului primește întâi un covor aspru, apoi o șa din lemn cu marginile ridicate, peste care se aruncă o pătură de călătorie. Echipați astfel, am călătorit zece ore pe zi fără a fi foarte obosiți. Ghizii noștri ne urmează, într-o succesiune de poteci, în mijlocul naturii minunate și proaspete, ieșită, se zice, din mâinile lui Dumnezeu. Trecem astfel prin zone de păduri neumblate, la umbra brazilor înmiresmați și prin luminișuri împodobite cu flori, în dezordinea frumoasă de zmeură, de alune, de măceșe, de mure sălbatice și de arbuști, prin parfumul îmbătător de salcâmi și de caprifoi. Noaptea o petrecem sub bolta înstelată a cerului, cu caii păscând la picioarele noastre, iar însoțitorii în jurul unui foc ce ține la distanță urșii și lupii atât de obișnuiți cu singurătatea și mirați să ne vadă. A doua zi plecăm în ciripitul păsărilor, ce salutau trezirea naturii și, spre seară, coborâm valea Bâsca[67], unde d<omnul> Persescu ne oferă o ospitalitate princiară.

---

[64] La sfârșitul secolului al XVII-lea Transilvania a intrat în componența Imperiului Austriac, ca principat autonom până în 1868 când a fost încorporată părții maghiare a Imperiului Austro-Ungar.

[65] *szecklers*

[66] *Elöpatak*, sat, com. jud. Covasna.

[67] *Bousca*, râu ce izvorăște din Munții Buzăului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Opt zile s-au scurs repede în chefuri, în scăldat în apele limpezi şi reci ale râului, în plimbări în satele vecine şi vizitele la mănăstirile // Sfântu Gheorghe, p. 6
Găvanu[68] şi la egumenia din Aluniş[69] a cărui capelă este tăiată în rocă. De asemenea, ne-am suit, dar mereu pe cal, pe culmile Penteleului[70], un cuvânt grec ce se traduce prin cinci lei, adică cinci creştete de munte acoperite de ienupăr şi iarbă catifelată. Am străbătut poteci şi torente astupate de arbori ce cad de bătrâneţe şi am trecut prin mijlocul pădurilor populate de urşi şi lupi.

Indiferent de goanele după vânat organizate de proprietari, ţăranul român, înarmat cu o simplă ţepuşă, atacă ursul în faţă şi-l provoacă la luptă. Animalul nervos se ridică pe partea din spate şi se apropie de vânător, care îngenunchiat, îndreaptă ţepuşa şi <Moş> Martin este străpuns ca o nătăfleaţă. Se spune despre aceşti oameni de la munte că ursul este mai <mult> prost decât rău; este opus oamenilor care sunt mai răi decât fiarele.

D<omnul> Persescu ne-a plimbat prin adăposturile unde păstori murdari fac o brânză de oaie foarte proastă, dar foarte stimată în ţară şi cunoscută sub numele de *caşcaval*.

Lumea întinereşte de trei mii de ani şi asistăm totuşi la scene ca în Odisseea. De trei ori pe zi se adună turmele în ţarc; ciobanii, asemănători cu Polyphemus[71], se aşează la ieşire, cu picioarele depărtate şi apucă în trecere oile zglobii, care după ce le dau laptele, scapă şi se precipită cu aviditate spre bulgării de sare risipiţi peste tot. Dulăii îndrăzneţi le apără de dinţii lupilor. Societăţii noastre i se alătură câţiva
p. 61 bolnavi, ce locuiau în drăguţe // colibe din scoarţă călăfătuită: doctorii le ceruseră să respire aer curat şi proaspăt de munte şi să bea un pic de lapte.

La cină, începută cu smântână, unt şi brânza, am devorat cu un apetit uşor de înţeles, un berbec întreg fript şi stropit copios cu vin din tigve din lemn atârnate de şeile cailor noştri.

Seara s-a scurs în liniştea naturii abia tulburată de cântecele noastre de bucurie, de sunetele de corn şi de fluiere şi de strigatele sinistre ale păsărilor de pradă al căror ecou se răspândea până departe.

Petrecem noaptea învelişi în blănuri, culcaţi pe un pat de frunze şi fân. În roua dimineţii asistăm la răsăritul soarelui al cărui glob fremătător se ridică deasupra

---

[68] Mănăstire aflată în com. Mânzăleşti, jud. Buzău. Iniţial schit ce datează, după unele acte, din 1707–1708. De-a lungul timpului, din cauza stricăciunilor provocate de ape, dar şi a profanărilor, ultima în 1821 când turcii au ars biserica, lăcaşul de cult a fost reconstruit în mai multe rânduri. Secularizarea averilor mănăstireşti în 1863, lasă lăcaşul aproape numai cu vatra sa de obârşie. După înflorirea din perioada interbelică, în 1951 a devenit metoc de maici al mănăstirii Rătești, pentru ca în 1958 să fie închisă. În 1990 a fost redeschisă ca mănăstire de călugări, pentru ca în 2007 să redevină mănăstire de maici.

[69] *Alounisch*, sat, com. Colţi, jud. Buzău. Satul este cunoscut prin biserica săpată în stâncă de ciobanii din zonă în 1274. Atestarea documentară a bisericii Aluniş datează din 1351. Până în 1871 aici a funcţionat o mănăstire. Tot lângă Aluniş se află aşezări rupestre, folosite în trecut drept loc de refugiu.

[70] Vârf în Carpaţii de Curbură, rezervaţie forestieră şi arie protejată.

[71] În mitologia greacă, Polyphemus este fiul lui Poseidon şi unul dintre ciclopi, un gigant cu un rol important în „Iliada" lui Homer.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

orizontului părând un Phebus–Apollo, zeul care apără drumul mai departe şi se avântă în spaţiu în urmărirea tenebrelor duşmane.

A doua zi ne-am întors în Bucureşti prin Valea Sibiciului[72], care este patria celui mai frumos chihlimbar românesc, cel mai rar şi mai scump din lume şi se alătură surselor de petrol şi minelor de huilă de la Cărbuneşti[73] şi de la Păcureşti[74].

La câmpie

[...] Sunt puţine trăsuri <pentru călătorie> în România. Încă se călătoreşte cu p. 62
birja, un atelaj cochet la care sunt înhămaţi de la patru la şase cai în care eşti aşezat sub un acoperiş din piele pe un morman de bagaje. Se tratează cu vizitiul care dă o medie a cursei de 12 leghe[75].

Clima Principatelor adună extremele şi admite numai trei anotimpuri: o iarnă mai rece când vântul din stepa, *crivăţul*, suflă foarte tare, // patru luni de vară toridă p. 63
şi apoi cea mai frumoasă toamnă din lume, vremea cea mai favorabilă pentru călătorii prin câmpie.

Din Bucureşti se pleacă la ora zece dimineaţa într-o trăncăneală voioasă şi în sunetele cristaline şi cadenţele zurgălăilor atelajului. Reţeaua de drumuri este încă proastă şi birja descrie cel mai adesea curbe dezordonate în urma drumului ce trece gropile pământului în mijlocul unei vegetaţii sălbatice de scaieţi şi de soc pitic. Ţara nu este cultivată decât în jurul centrelor locuite. În depărtare se întinde câmpia tristă: un orizont fără margini, turme de boi, de cai şi de oi, stoluri de corbi şi ciori care se îngrămădesc în jurul câtorva <bucăţi de> carne stricată sau care se năpustesc pe fântânile ale căror braţe subţiri legănate străpung cerul; adăposturi rare, mizerabilele cârciumi şi noaptea, licărirea fosforescentă a scheletelor animalelor care-l urmăresc pe ţăranul îngrozit.

Satele din câmpie seamănă între ele. Se intră printr-o barieră primitivă, un şanţ le înconjoară şi le apără de trecerea animalelor. Cărămida şi piatra sunt folosite numai de oamenii bogaţi şi ţăranii sunt nevoiţi să le înlocuiască cu un grilaj <pe care se> lipeşte lut, vopsit cu var şi acoperit cu paie şi stuf. Alături de această cocioabă este un hambar din răchită pentru păstrarea porumbului: se aşează pe pari pentru ca animalele să nu-l poată ajunge. Fiecare familie este izolată într-o curte închisă cu o împletitură de nuiele a cărei parte superioară are deasupra spini. Ţiganii, după exemplul cumetrelor vulpi, se adăpostesc într-un // bordei[76], o p. 64
vizuină plină de fum, sub un acoperiş din crengi şi pământ; aşa stăteau odinioară ţăranii pentru a se ascunde de duşmani. Uliţele sunt largi, dar brăzdate de urmele roţilor şi de bălţi <urât> mirositoare. Ţăranii muncesc la câmp sau la piaţă şi satul nu are alţi locuitori decât cumetre bârfitoare care se preumblă cu furca sub braţ, copii în zdrenţe, păsări de curte, câini arţăgoşi şi porci care se tăvălesc în noroi;

[72] *Sibitschiou*, localitate, componentă a oraşului Pătârlagele, jud. Buzău.
[73] *Carbouneschti*, sat, com., jud. Prahova.
[74] *Pécouretz*, sat, com., jud. Prahova.
[75] Unitate de măsură a distanţelor ce variază între 4 km şi 5,5 km.
[76] *Bordeou*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aceştia din urmă au obiceiul de a alerga încolo şi încoace cu condiţia de a purta la gât un triunghi din lemn care îi împiedică să intre în locuinţele oamenilor.

Ţăranii sunt încă nişte copii mari, fără nici un spirit de ordine şi economie. În zilele de sărbătoare, toată familia se adună la cârciumă şi nu este exclus <ca vreunul sa ajungă> nesigur pe picioare, după ce a cheltuit ultimele resurse ale gospodăriei pe băutură, la dans şi la plata muzicanţilor ţigani.

Dar, ce mare scofală! Bieţii oameni, îndrăznim noi să le imputăm ca o crimă că cerând de băut uită pe moment de suferinţele lor! Alcoolul este un corectiv al mizeriei. Ei împart acest defect cu toate clasele dezmoştenite şi ne grăbim să le spunem că spre lauda ei, noua generaţie, ridicată sub un regim mai părintesc, este sobră şi ne dă cele mai bune speranţe.

Nu există fizionomie mai interesantă ca aceea a ţăranului român: ca fizic, un aspect plăcut, o frunte mare, o frumuseţe de bărbat care sfidează statuarul, infirmităţile fiind rare; ca moral este o combinaţie nedefinită de tristeţe şi resemnare, de datorie şi stoicism. Dacă-l maltratezi nu răspunde decât prin tăcere şi
p. 65 // inerţie; dacă-i vorbeşti cu blândeţe te priveşte cu un aer sfidător. Totuşi contactul cu străinii îi dă mai multă siguranţă şi îi inspiră puţin câte puţin sentimentul drepturilor sale. El tratează animalele cu o duioşie extremă şi acestea trăiesc într-o emoţionantă intimitate, miorlăie, latră, grohăie, se mişcă uşor şi se ciugulesc mulţumind lui Dumnezeu de a se fi născut în România.

Ţăranii, spre marea lor surpriză, au fost eliberaţi de domnul Cuza[77]. Cu nevoi mărginite şi obişnuiţi de când se ştiu să muncească pentru proprietarii lor <de pământ> şi să suporte toate dările statului fără a avea un câştig, ei s-au resemnat cu soarta ca o fatalitate. Dar în ciuda votului universal şi a măsurilor liberale al căror obiect au fost brusc, ei nu sunt decât un instrument pasiv în mâinile părţilor. Păcat! Ştim prea bine că aşa este chiar şi în Franţa.

De la emanciparea lor, le-a fost alocat suficient pământ pentru a-şi câştiga onest existenţa. Dar aceste pământuri, închise între mari domenii, nu ar putea să se extindă, atâta timp cât proprietarii refuză să le despartă de alte parcele. În plus, aceştia şi-au păstrat monopolul preţios de a arenda comerţul cu *băuturi* pe pământurile lor, cu produse coloniale şi măcinatul grâului. Aşa că, printr-o mişcare de suveică, ei ridică toată moneda ţării; şi când te gândeşti că un astfel de domeniu ocupă o suprafaţă de zece, cincisprezece şi douăzeci de mii de hectare, vă las să vă
p. 66 gândiţi ce venit ar fi rezervat boierimii române dacă l-ar fi folosit cu înţelepciune. // Dar boierii nu au gustul vieţii cumpătate. Pasionaţi de jocul <de cărţi> şi de plăceri, ei se adună la Bucureşti, unde mai curând ca la Paris şi în staţiunile cu băi la modă, etalează un lux ruinător şi nu încetează să ceară guvernului o sinecură <de slujbă> generos recompensată. De asemenea, nu se bucură de nici o influenţă la ţară, unde

[77] Prin Legea rurală din 14/26 august 1864 ţăranii clăcaşi au fost eliberaţi de obligaţiile faţă de boieri (clacă, dijmă, podvadă) şi au fost împroprietăriţi cu pământ. Loturile au fost distribuite în funcţie de numărul de vite deţinute, ele nu puteau fi vândute timp de 30 de ani decât către comună sau altui sătean, iar ţăranii urmau să le răscumpere în decurs de 15 ani. Proprietarii de pământ au fost despăgubiţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

țăranii schimbă proprietarii fără a-i cunoaște vreodată în afară de intendenți și de fermierii rapaci.

Această mișcare a pământului, ce face din Principatele surori paradisul avocaților, este în favoarea clasei mijlocii și a lucrătorilor care, mai târziu, vor scoate o mai bună folosire prin dezvoltarea populației și printr-o împărțire rațională a proprietății.

Adesea se întâlnesc pe unele drumuri hanuri ale căror acoperiș, uși și ferestre să lipsească. Sunt vechile ascunzători ale hoților pe care guvernul le-a distrus după arestarea răufăcătorilor. Aceste hanuri nu oferă decât puține resurse; ești culcat, în general, pe un pat acoperit cu paie. De asemenea, bine faci dacă-ți aduci provizii și așternut.

Aceasta este câmpia, fie că se vizitează Câmpulung sau Craiova în Mica Valahie, fie că traversezi *Bărăganul*, un pustiu jalnic, pentru a ne duce la Brăila și la Galați, două porturi de la Dunăre, frecventate de numeroase vase care urcă pe fluviu de la Marea Neagră.

De la București la Iași

p. 67

Este o călătorie de o sută de leghe, nu vă mirați, dar de data asta în trăsură pe un drum bun. Această trăsură aparține serviciului poștei și poate duce numai patru călători. Am avut tovarăși <de drum> trei tineri nebuni, ofițeri ai unui regiment de linie în garnizoana Iași. După un schimb de politețuri, am încheiat spontan un tratat de alianță ofensivă și defensivă și am căzut de acord să ne punem în comun hrana și cheltuielile pe toată durata drumului.

Trecem de barieră și bem o ultimă dușcă la Băneasa, într-un han de la margine. Vinul alb lucește în pahare și le dăm <peste cap> unele după altele, într-o înflăcărare de glume și de vorbe de duh.

Vizitiul nostru este un bătrân mucalit, un pic lăudăros, un pic potlogar, la urma urmelor cel mai bun fiu din lume. A servit la ruși în tinerețe și nu încetează să vorbească despre faptele lui; nu-i adevărat, dar ne distrează. Din prima sa slujbă a păstrat o sete de nestins și surugiii, ca de exemplu el, sunt mereu însetați. Se opresc din oră în oră pentru a se odihni caii: românii au obiceiul de a-i trage de urechi spre față și de a le șterge ochii. Se reia drumul nu înainte de a da o îmbrățișare ploștilor noastre care trec fratern din buze în buze.

Ne odihnim un moment la Ploiești, capitala prefecturii. Aspectul orașelor // p. 68
moldo-valahe este pretutindeni aceleași: în centru locurile publice și piața, în jurul cărora se grupează comercianții, diversele <clădiri ale> administrației unde pornesc în depărtare largi mahalale. După întindere, mahalalele alcătuiesc una sau mai multe parohii fiecare cu biserica ei; încep prin case ale boierilor și ale oamenilor bogați, înconjurate de grădini și de verdeață și se termină prin degradarea socială a cocioabelor primitive, locuite în special de zarzavagii.

Cele două sexe din clasele înstărite se adună seara, în ținute de mare gală, la cofetarul la modă, unde își petrec timpul flecărind despre politică și modă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

consumând înghețată, dulcețuri, cafea turcească și fumând țigarete; uneori sunt aduși țigani, care cântă fără rușine pe glas pițigăiat cântecele cele mai deocheate. Românii sunt dornici de plăceri și de moravuri ușoare; soții nu sunt câtuși de puțin geloși și opinia publică este foarte indulgentă în astfel de chestiuni. Totuși ceea ce se poate spune este că există mai puțină corupție în aceste țări decât în virtuoasa Germanie.

Căruța merge zi și noapte și ieșind din Ploiești urmăm versantul meridional al Carpaților. Vastelor câmpii de care este înconjurată Dunărea le urmează excelente pășuni, păduri cu lemn bun pentru construcții, ocne de sare gemă, imense <ogoare cu> porumb și grâu, livezi de pruni și, de la munte până la picioarele noastre, vii ce dau excelente vinuri când sunt tratate. Se întâlnesc mulți duzi și țăranii cultivă //
p. 69 viermi de mătase, ce dau o țesătură grosieră, borangic, din care își fac cămăși rusești. Mijloacele artificiale de stimulat producția: îngrășămintele, îmbunătățirile <solului> sunt necunoscute. Grâul dă douăzeci <de boabe> la un bob; secara, trei <boabe la un bob>; meiul, trei sute. Când excesul de cereale nu este înlăturat prin export, se face rachiu pentru țărani și borhotul servește la îngrășarea animalelor pentru *zahanale*[78].

Aceste *zahanale* sunt abatoare aflate în apropierea capitalei și se deschid toamna numai în vremea când animalele, supuse intemperiilor anotimpurilor, ating proporțiile cele mai mari. Apoi sute de vite sunt omorâte pe zi; seul este topit și turnat pe loc în piei; grăsimea de la rinichi este turnată în stomacuri și păstrată pentru bucătărie; cărnurile, care nu sunt vândute proaspete, sunt uscate la vânt și destinate comerțului sub numele de *pastramă*; resturile sunt tocate și făcute cârnați puternic piperați și condimentați.

Țara este prost udată. Râurile, cu câteva excepții, sunt torente impetuoase a căror urmă se continuă pe o imensă lărgime și care seacă curând la căldură. Astfel câmpia prăfuită este ofilită și arsă începând cu luna iunie. Geognozia de adâncime nu este încă cunoscută. Un francez forează în acest moment o fântână arteziană pe înălțimile Cotrocenilor, aproape de București și se vorbește de forarea și altora după informațiile lui, în zonele cele mai aride. Ceea ce făceau francezii în Sahara
p. 70 este încă mult mai bine gândit în Principate, al căror sol virgin // nu cere decât apa pentru a da recoltele cele mai bogate din lume.

În unii ani, recolta de porumb este compromisă de flagelul lăcustelor care iau avânt în luna august și ale căror roiuri întunecă cerul pe o lungime adesea de cinci sau șase leghe. Atunci când un roi de aceste insecte se abate, pomii și tulpinile sunt despuiate imediat de fructe și verdeața dispare din câmp într-un moment; ele se adună, de asemenea, în ciorchini, ca albinele, sub ramurile cele mai groase, care se rup sub greutatea lor. La arabi aceste insecte sunt comestibile; decapitate și despuiate de picioare și aripi, sunt opărite sau mai degrabă prăjite ușor în unt și așa sunt delicatese ca și creveții; prejudecată, căci este imposibil să le distrugi mâncându-le.

Cunosc oameni pricepuți să conducă un echipaj ca cel al poștalionului muntean: urcușurile și coborârile cele mai vertiginoase, drumurile cele mai deplorabile, cursurile de apă cele mai perfide, ei le trec cu o îndrăzneală

[78] *zalhamas*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înfricoşătoare. Guvernul, după încercările de poduri din lemn şi din piatră, care nu au dat rezultate nicăieri, a apelat în ultimă instanţă la ingineri englezi care au adoptat următorul sistem: sunt înfundaţi în pământ stâlpi din fontă cu un diametru de 40 de centimetri sau aproape; se toarnă beton în interior şi se bătătoreşte în jur; fiecare stâlp este apărat de o întăritură împotriva îngheţului[79], armată puternic cu fier; deasupra <se pune> o foaie de tablă; la punctul culeelor[80], podul se prelungeşte pe // pământ şi se termină la adăpost de capriciile râului. Un accident al p. 71
căruţei ne-a oprit toată ziua la Buzău[81].

Am profitat să vizităm episcopia, pătrat vast, înconjurat de grădini frumoase. Părintele Dionisie, episcopul actual, este unul dintre prelaţii cei mai distinşi ai comunităţii ortodoxe. Am călătorit în trăsura sa prin plăcuta vale Cândeşti[82]. Am profitat să vizitez schitul Berca[83], unde am fost foarte bine primiţi, şi mănăstirile Nifon[84] şi Răteşti[85]. Aceste mănăstiri, aşezate pe versanţi înalţi, ne amintesc de vremea fericită a Evului Mediu; jugul este dulce şi povara uşoară, ca la abaţia din Thélème[86]; există mântuire şi în plăcere. Călugării nu s-au supus prostului-gust al zilei şi grădinile lor ne amintesc de cele ale părinţilor noştri, în jurul micilor sate. De ce imităm brambura pe vecinii noştri de peste Marea Mânecii? Că se copiază maşinile, fie!, dar, ce avem de-a face cu moda şi gusturile acestui popor, ale cărui părţi în totalitate sunt metodic aşezate ca într-un angrenaj. Lăsaţi în ceaţă Anglia: brazii ei piperniciţi, iarba şi plantele sale exotice care mor de dor. Vegetaţiei de un verde sumbru, prefer aleile cu tei şi salcâmi mirositori, leagănele de viţă de vie şi livezile de pomi fructiferi, răzoarele cu legume savuroase, căpşunile, coacăzele şi zmeura, murmurul pâraielor clare şi şerpuite şi flora de câmpie care străluceşte în pajişti de smarald. În ziua următoare intrăm în Moldova prin Focşani. // p. 72

Acest oraş este străbătut de Milcov, un avorton de râu, care despărţea Principatele înainte de Unire. În împrejurimi se fac vinuri albe şi roşii rafinate, ca cele de la Odobeşti[87], vinuri de Champagne superioare imitaţiilor austriece şi ungureşti.

Moldovenii dau o mai bună îngrijire vinurilor lor decât muntenii şi au pivniţe excelente. În rest, viile nu sunt niciodată afumate şi nu cer, să spunem aşa, nici o

---

[79] *Brise-glace*

[80] Elemente de infrastructură care se execută la capetele unui pod, pentru a prelua sarcinile transmise de suprastructura acestuia şi pentru a susţine calea de acces pe pod.

[81] *Buzeo*

[82] *Kindeschti*, sat, com. Verneşti, jud. Buzău.

[83] *Berga*, sat, com., jud. Buzău. În apropierea satului se află schitul cu acelaşi nume. Iniţial aici a fost o mănăstire ctitorită în secolul al XVII-lea de boierii Cândeşti, originari din zona Pătârlagele.

[84] *Niphon*, azi Schitul Sfântul Nifon. A fost înfiinţat în anul 1811 de ierodiaconul Nifon de la mănăstirea Ciolanu. A fost desfiinţat în 1864. La sfârşitul secolului al XIX-lea în incinta schitului s-a amenajat un spital de plamâni. Schitul a fost reactivat în 1990.

[85] *Radeschti*, sat, com. Berca, jud. Buzău. Ctitorie a boierului Dragomir şi a soţiei sale, funcţionând initial (la sfârşitul secolului al al XVI-lea) ca schit de călugări. Prima menţiune documentară este datată 6 mai 1634 şi priveşte un act de danie al monahului Sofronie de Gomeşti. Conform documentelor, în 1752 lăcaşul este părăsit şi reînfiinţat după 1760 ca mănăstire de maici.

[86] Cetate utopică descrisă de autorul satiric francez François Rabelais (1494 1553). Viaţa în cadrul comunităţii este bazată pe voinţa generală, fără inegalităţi şi conflicte între membrii ei.

[87] *Odobeschti*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

muncă. Se bea vinul la ieşirea din teasc, în timp ce fermentează şi până când butoiul este gol.

Mergând de la Galaţi, pe Dunăre, populaţia Moldovei nu este aceeaşi cu a Valahiei. Se găsesc colonii agricole ruseşti şi bulgăreşti şi evreii care au acaparat întregul comerţ al ţării, birjele şi chiar transportul <mărfurilor>. Îi întâlnim pe toate drumurile pe care mergem şi peste tot unde se scoate un profit din orice; veşmintele lor negre nu sunt făcute să ne înveselească, cu toate că însoţitorii mei de călătorie râd de ei. Ţăranii moldoveni au fost împinşi în satele cele mai îndepărtate. Traversăm Adjud, Bacău şi Roman şi sosim în cele din urmă la Iaşi după o călătorie de trei zile şi trei nopţi.

Moldova, Basarabia şi Bucovina

Regatul lui Iuda, capitala Iaşi. Doamne dă să nu fiu profet! Ţara este puternic
p. 73 // şerpuită şi oraşul, aşezat în semicerc pe o colină, se termină în formă de semilună; în depărtare seminarul de la Socola[88] şi mănăstirea Galata[89]; în vârf străluceşte de departe, ca un diamant, catedrala mitropolitană: patru pereţi, patru cupole strălucitoare, dar un punct de boltă. Şi pentru ce? Pentru a adăposti credincioşi? Nimic mai mult. Numărăm încă treizeci de biserici, mai mult sau mai puţin părăsite. Dimpotrivă, nu există suficiente sinagogi şi săracii evrei îşi ţin slujbele în cocioabe; rabinii lor se numesc *hahami*, unii spun ca este o corupere a cuvântului *khagané*, <cuvânt> sub care avarii îi desemnau pe şefii lor de trib; după mine, o corupere a cuvântului *cohen*, care în ebraică înseamnă preot. Evreii alcătuiesc mai bine de două treimi din populaţie; cu excepţia a douăzeci de prăvălii ale germanilor, francezilor sau moldovenilor, întreg comerţul este în mâinile <evreilor>. Ori, reţineţi că duminicile şi de sărbători poliţia interzice deschiderea magazinelor şi că, în zilele lor de sărbătoare, evreii le închid pe ale lor fără a-i trage cineva de urechi. Deci, *suntem lămuriţi clar!* Afară de cazul când sunt aprovizionate, <aici nu găseşti> nici vin, nici carne, nici zahar, nici săpun şi asta în cea mai mare parte a anului. Şi chiar mai mult dacă cele două culte sărbătoresc în aceleaşi zile! Dar, să presupunem că magazinul evreului ar fi închis, creştinul ar

[88] Seminarul teologic, înfiinţat de mitropolitul Veniamin Costachi la mănăstirea Socola în 1803, a fost cea dintâi şcoală de grad gimnazial în limba română.

[89] Mănăstire de maici, ctitoriţă la sfârşitul secolului al XVI-lea (1583) de către domnitorul Petru Şchiopul (1574–1577, 1578–1579, 1583–1591). De-a lungul secolelor, mănăstirea a fost martora mai multor evenimente şi a avut mai multe destinaţii. Astfel în 1617 Radu Mihnea (1616–1619) a închinat mănăstirea Patriarhiei Ierusalimului, în 1762 catapeteasma şi toate obiectele din biserică au ars într-un incendiu puternic, în timpul revoluţiei de la 1821, conducătorul Eteriei, Alexandru Ipsilanti, şi-a stabilit aici, pentru un timp, cartierul său general, în decembrie 1863, prin Legea secularizării averilor mănăstireşti, a fost scoasă de sub tutela Patriarhiei Ierusalimului, iar în 1923 (1 septembrie) casele egumenului au devenit închisoare pentru delincvenţii de drept comun. Din 1990 lăcaşul a redevenit mănăstire de maici.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

profita pentru a ne aproviziona şi reciproc. Acela se numeşte comerţ. Şi apoi, ce locuitori, ce îmbrăcăminte caraghioasă! Nici o altă distracţie decât de a citi jurnalele franţuzeşti la cafeneaua Gérardin sau la Hilaire, sau la hotel Europa. Bucureşti şi Iaşi, ce diferenţă! Într-un cuvânt, oraş trist unde nu-mi voi lăsa fotografia. //

Cu nouă ani în urmă Iaşi era capitală, atunci când, ca oile lui Panurge[90], făcu p. 74
sacrificiul de a se uni cu Valahia. Este marota secolului, ce putem face? Avem alt mijloc de a fraterniza decât acela de a călca în picioare interesele noastre cele mai scumpe? De atunci, graţie acestei centralizări dorită cu ardoare, <Iaşii> se află într-o decadenţă de necrezut, în timp ce Bucureştii nu au decât de profitat. Boierimea moldavă este disperată, fiecare pe pământul ei; casele boiereşti goale şi crăpate îşi reclamă proprietarii; magazinele evreilor, abundând de mobile pariziene şi vieneze, din palisandru, acaju şi lemn de trandafir, sunt în mizerie. Nu sunt destui cumpărători şi calea ferată este prea departe pentru a transporta aceste splendori demodate spre centre populate.

Oraşul are trei sau patru străzi curate şi pavate; restul, indiferent ce face poliţia este hidos, viaţa este ameninţată de febră, holeră, de râie şi de oftalmie. Populaţia locală este redusă la garnizoană, funcţionari şi o duzină de mari familii ce se întâlnesc seara rătăcind visători în Copou sau în Primăria, cele două grădini publice.

Trăsurile locului, foarte elegante, sunt exploatate de evrei, la concurenţă cu amuzanta sectă a *scopiţilor*[91], adică mutilaţii pe care deja i-am văzut în Bucureşti.

La Bucureşti, modistele sunt avute, dar la Iaşi, după Unire, cele care nu şi-au făcut bagajele îşi dispută ca pe o pradă cele cinci sau şase cochete, printre care prinţesa X... Prinţesa îşi face şapte toalete pe zi, număr sacru, ca şi culorile curcubeului; catifelele, mătasea şi bijuteriile costă o // moşie pe an; ea are echipaje p. 75
impozante. Şi dacă s-ar putea întineri! Ea a rămas fidelă Iaşilor unde tronează fără rivală. Toţi ofiţerii garnizoanei o cunosc pe prinţesa X...

Să nu fiţi surprinşi de această abundenţă de prinţi în Orient. Aceşti domni şi-au semnat ei înşişi scrisorile de înnobilare; mai mare râsul.

Este imposibil să faci un pas fără a întâlni un vânzător ambulant, evreu şmecher. Aveţi nevoie de o cameră, de o casă, de mobilă... Repede un curier evreu care v-a fost trimis, cu un surâs galeş pe buze, vă şi învăluie cu o privire grăitoare şi scrutătoare. Această privire spune: aş vrea să-mi asigur ziua, săptămâna pe cheltuiala acestui străin. Şi într-o clipă eşti judecat: că eşti un prostănac sau un om cu judecată, un brutal sau un neghiob, <şi ca atare> eşti servit după valoarea ta.

Totuşi, ne întrebăm, cum face toată această lume să trăiască. Există zece misiţi pentru a vinde o legătură de ceapă sau un sac de grâu. Prea mult, într-adevăr, într-o ţară în care agriculturii îi lipsesc braţele de muncă.

---

[90] *Moutons de Panurge*. Expresie consacrată în limba franceză care se referă la un individ ce îi urmează orbeşte pe alţii, indiferent de consecinţe. Panurge este unul din personajele din cartea *Pantagruel* a lui François Rabelais, tovarăş al lui Pantagruel şi fiu al lui Gargantua, ticălos, viclean, libertin şi laş. Panurge cumpără o oaie de la păstorul Dindenault, iar ca răzbunare pentru că preţul fusese prea mare o aruncă în mare, restul turmei urmând-o. Inspirat de personajul lui Rabelais, compozitorul francez Jules Massenet a compus opera în trei acte cu titlul *Panurge*.

[91] *scopitsi*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Iaşii se află la patru leghe de Prut. Ah! Trecem Prutul!... Drumul este întortocheat ca spatele unei cămile şi nu vedem pe drum decât corbi croncănind şi căruţele evreilor care mestecă un oribil jargon german; şi unii şi alţii sunt toţi în negru.

Ruşii sunt formalişti, dar cu // *bacşiş*[92], facem ce vrem. Această însuşire a lor p.
este comună cu a turcilor, românilor şi austriecilor de la frontierele orientale.

Un vizitiu evreu ne-a dus, pe mine şi un belgian, la Chişinău într-o brişcă proastă umplută cu fân.

Chişinău[93] este capitala Basarabiei, o frumoasă provincie pe care ruşii au furat-o moldovenilor în 1812. Ţara este fertilă în grâne şi în fructe de tot felul. Populaţia este puternic amestecată cu slavi. Cele două rase au remarcabile afinităţi şi sunt, să spunem aşa, două creiere în acelaşi craniu şi cred mereu că vor sfârşi prin a se înţelege.

Dl. Mihailov[94], care ne-a oferit ospitalitate la Chişinău, este un boier rus cu maniere şi mentalitate în întregime franceze; inutil să adaug că se exprima în limba noastră cu o puritate eliberată de orice accent local. Interlocutor amabil şi cu darul vorbirii, în mai puţin de o zi el a atins toate <subiectele>, de la istorie, la literatura, până la politică. – Noi spuneam că englezii nu au avut niciodată aliaţi mai fideli decât francezii. – De ce nu; cele două popoare nu au prejudecăţi naţionale şi, după războiul din Orient şi tratatul de comerţ, englezii ne adoră. Cred că da, dar este ciudat că francezii au atât la inimă interesele marelui vizir. – Ei! Domni ruşi, fiţi atât de amabili să nu mai râvniţi la moştenirea bolnavului pentru voi înşivă, să vă şlefuiţi <lipsa de> civilizaţie şi vă păstraţi praful <de puşcă> pentru turcmenii din Khiva[95], din Samarkand[96] şi din Buhara[97]; nu vă împiedicăm să vă civilizaţi, din
p. 77 contră. // Şi, dacă nu-i iubiţi pe englezi, ce v-ar împiedica mai târziu, să întindeţi stăpânirea cu ei până la Gange sau Indus; sau mai bine să recunoaşteţi originea comună a rasei noastre indo-europene, pe platoul Afganistanului, această arie a strămoşilor noştri şi.... să vă îmbrăţişaţi. – Pff! A îmbrăţişa pe englezi! Dar sunt din metal, din bronz!

Întorcându-ne la Iaşi, am cinat la Ţuţora[98], la un cârciumar evreu. Doamne, ce murdărie şi foamea care ne face să înghiţim lucruri rele! Ţăranii români şi slavi sunt aşezaţi în faţa cârciumii; sârbii au *gouzla*, ţăranii ruşi au *balalaica*, o chitară cu trei corzi. Nu ştim limba rusă şi ce păcat, căci este frumoasă şi muzicală şi imaginaţia slavă naşte frumuseţi fulgerătoare. Dar iată, cu pronunţia aproximativă, ce ne-a cântat un blajin român, pe un ton melancolic. [Urmează transcrierea unui cântec popular şi traducerea lui în limba franceză.]

p. 79 Şi noi aici suntem doi francezi, cu ochii umezi şi surâdem cu amărăciune de neputinţa noastră la gândul acestor bieţi fraţi din Orient, pierduţi atât de mult timp în mijlocul barbarilor. Ah, da! Ce! Credeţi încă în Franţa cărţilor! Este un ideal care

---

[92] *backschisch*
[93] *Kischinef*
[94] *Michaëlof*
[95] *Khiva* (Chiwa, Chiva sau Jiva), oraş în Uzbekistan.
[96] Oraş in Uzbekistan, capitala regiunii cu acelaşi nume.
[97] *Boukhara*, oraş în partea de sud-est a Uzbekistanului, reşedinţa regiunii cu acelaşi nume.
[98] *Touzora*, sat, com., jud. Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

a ucis pozitivismul secolului. Toate minţile noastre inteligente converg către un singur punct: să se producă cea mai bună marfă posibilă, să se câştige banul şi după noi potopul!

Un tablou magnific totuşi al acestei activităţi prodigioase a secolului XIX!

În disperare de cauză, noi am plătit acestor bieţi oameni încă un rând de ţuică şi am ciocnit pentru viitor, pentru prosperitatea ţărilor române.

Un bătrân frumos, cu barba albă şi căciula în mâini, împingând paharul spre noi a zis: *Doumnezeou se ve aouze, domnilor frantscheşi!,*

Nu vedeţi, i-am spus însoţitorului meu belgian, cum ţăranii ruşi ne salută umil când trecem. Desigur! Asta este din cauză că educaţia lor se face cu biciul, ştiţi?

Dar, iată am uitat că fac politică şi încă în Rusia! Sst! Şi repede trecem Prutul!

Ne-am întors în Franţa prin Bucovina. În loc să călătorim într-o birjă proastă, cum era de aşteptat, de această dată, conducătorul poştei austriece, în treizeci şi şase de ore ne-a dus de la Iaşi la Cernăuţi[99], prin Botoşani, Cocoreni[100] şi Dorohoi. // p. 80

Bucovina a fost luată de austrieci de la moldoveni în 1777[101]. Ea nu avea decât să se plângă: ruşii guvernează, dar Austria guvernează şi civilizează, cele două imperii nu au nici o alianţă şi în continuare vor fi adesea refăcute. Bucovina este împărţită între români, polonezi, ruteni şi colonişti germani.

Cernăuţi este un oraş încântător; palatul episcopului moldovean a costat două milioane <de franci ?> şi biserica episcopală ortodoxă este cea mai frumoasă pe care o ştiu.

De la Cernăuţi trecem pe calea ferată prin Polonia austriacă, la Lemberg[102] şi Cracovia pentru a ajunge la Viena la gara de nord.

Pe scurt, de ce am decis să scriu şi care a fost scopul?

Am vrut, cu riguroasă imparţialitate, să comunic compatrioţilor mei impresiile călătoriei; am vrut să fac apel la simpatiile lor în favoarea bieţilor ţărani români atât de naivi şi abia ieşiţi din scutecele Evului Mediu; le-am cerut să nu-i abandoneze şi să intervină numai pentru regenerarea lor, să pună capăt sinuciderii morale a acestei Franţe pe care o iubim cu toţii; am vrut, într-un singur cuvânt, să le povestesc despre minunăţiile acestui pământ binecuvântat, despre ţara cerealelor care ne-ar hrăni copiii, ne-ar feri de foamete pentru întotdeauna.

Ah!, această teribilă sabie a lui Damocles care se numeşte problema orientală!... Ultima soluţie: nici habsburgi, nici ţari, sunt uzaţi; o federaţie danubiană şi o putere centrală cu sediul la Constantinopol, oraş liber şi port franc. [...]

---

[99] *Tschernovitz*, oraş în Ucraina.

[100] Sat, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani.

[101] Nordul Moldovei, sub numele de Bucovina, a intrat în componenţa Austriei în 1775, în urma convenţiei dintre Imperiul Otoman şi Austria. Domnul Moldovei, Grigore al III-lea Ghica, a protestat, fără succes, împotriva înstrăinării. Doi ani mai târziu acesta a fost asasinat de turci.

[102] Denumirea germană pentru oraşul Liov, cel mai important oraş din vestul Ucrainei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ARTHUR J. PATTERSON

(1835–1899)

Specialist în problematica relaţiilor anglo-maghiare, având legături strânse cu personalităţi din Ungaria, Arthur J. Patterson continuă să fie un englez despre care nu deţinem decât succinte date bio-bibliografice. Nu cunoaştem aproape nimic despre familia sa, cu excepţia faptului că a primit o educaţie privată, iar în 1855 s-a înscris la Cambridge. El a devenit cunoscut odată cu publicarea unor articole despre maghiari, multe dintre ele referitoare la alegerile din Ungaria, publicate în 1866 în „Fortnightly Review". Din 1869, când i-a apărut lucrarea în două volume *The Magyars: their country and institutions*, a devenit un autor de referinţă, alături de Charles Boner şi John Paget, privind cunoaşterea societăţii maghiare, dar şi a Transilvaniei secolului al XIX-lea. După cum se poate observa şi din paginile selectate pentru volumul de faţă, Arthur J. Patterson a făcut o critică a predecesorilor săi în privinţa părerilor pe care le-au exprimat, dar a adus şi informaţii noi. Însă, datorită companiei în care a efectuat călătoria din 1864 (era a doua oară când vizita Ungaria şi Transilvania), el s-a situat aproape mereu de partea maghiarilor. De fapt, el a şi dedicat cartea apărută la Londra prietenilor unguri care l-au călăuzit, prin recomandări şi cunoştinţe, în teritoriul străbătut. Recunoscând că a scris pentru cititorul englez, autorul mai adaugă că nu s-a folosit numai de amintiri şi note, dar şi de studiul diverselor lucrări apărute între timp pentru a creiona o imagine a Ungariei şi Transilvaniei. De altfel, lecturând chiar şi paginile dedicate românilor, observăm cum referirile la evenimente de după 1864 (venirea lui Carol I, holera din 1866, tipărirea unor cărţi etc.) se îmbină armonios cu amintirile legate de călătorie.

Chiar înainte de apariţia cărţii, în 1868, Arthur J. Patterson a tradus o lucrare a prietenului său, Jokai Mor, *The New Landlord*. Acest fapt este încă o dovadă a familiarizării sale cu spaţiul cultural maghiar, reuşind nu numai să înveţe limba, dar şi să-i cunoască subtilităţile. Ulterior, a publicat şi o serie de discuţii asupra gramaticii maghiare în „Transactions of the Philological Society", în 1874 şi 1885.

Începând cu anul 1886 i-a fost încredinţată catedra de limba engleză de la Universitatea Regală Ungară din Budapesta (cunoscută mai apoi, în secolul al XX-lea, sub numele de Universitatea Eötvös Loránd) pe care o va deţine o lungă perioadă.

Discuţii asupra călătoriei lui Arthur J. Patterson pot fi găsite la Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson (editori), *R.W. Seton-Watson şi românii (1906–1920)*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 9–10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ARTHUR J. PATTERSON

Maghiarii: ţara şi instituţiile lor[1]

p. 200

Capitolul XXIV

Transilvania

Cartea domnului Boner[2] despre această ţară – Transilvania comparată cu Elveţia – Cele trei naţionalităţi ale sale şi cele trei naţiuni politice – Trecutul său istoric – Împărţirea regatului maghiar – O Polonie în miniatură – Relaţiile de reciprocitate dintre cele trei naţiuni politice ale sale – Dieta transilvană – Poziţia românilor – Unirea Ungariei cu Transilvania – Anularea de către guvernul austriac – Reînnoirea uniunii – Particularităţi ale caracterului transilvănean – *Terra incognita*

p. 201

[...] Transilvania ocupă în estul Europei o poziţie geografică prezentând multe analogii cu cea a Elveţiei în vest. Este un mănunchi de munţi şi văi din care izvorăsc râuri care udă ţinuturile mai joase ale Moldovei, Valahiei şi estului Ungariei. Asemenea Elveţiei este locuită de trei naţionalităţi care vorbesc trei limbi diferite: maghiarii, saşii şi românii sau valahii. Ultimii amintiţi sunt locuitorii originari ai ţării, fiind descendenţii dacilor, // romanizaţi de cucerirea lui Traian. p. 202
Maghiarii sau ungurii au cucerit Transilvania în acelaşi timp în care au luat în stăpânire Panonia în secolul al IX-lea. Au găsit o populaţie înrudită deja, stabilită la frontiera de est sau moldavă cu care au fraternizat pe dată. Această populaţie îşi spune în limba ei maternă *székely* sau *székel*, în latină *siculus*; germanii îi numesc *szekler*. Saşii sunt descendenţii coloniştilor germani, în cea mai mare parte de pe malurile Rinului Inferior, care au fost aduşi în ţară de către regii medievali ai Ungariei. [...]

Fiecare dintre cele trei naţiuni politice – unguri, secui şi saşi – are propriul p. 208
teritoriu. Cel al primilor a fost împărţit ca şi Ungaria în comitate, guvernate în mod aristocratic de către consilii sau şedinţele nobililor sau oamenilor liberi. Ţăranii, însemnau populaţia cultivatorilor pământului, care nu moşteneau dreptul electoral şi nu aveau drepturi politice; ei erau doar contribuabili săraci. Secuii şi saşii erau, comparativ vorbind, oameni democratici. În teritoriile lor distincţia politică între „nobili" şi „nenobili" nu exista. Acest lucru era exprimat de către cele două naţiuni în termeni diametral opuşi. Secuii se lăudau că toţi secuii sunt „nobili", în timp ce saşii afirmau că ţinutul săsesc nu suportă „nobilimea". Deşi secuii se bucurau de

[1] Traducerea după Arthur J. Patterson, *The Magyars: their country and institutions*, vol. II, London, Smith, Elder & Co, 1869.

[2] Autorul se referă la englezul Charles Boner (1815–1870), autorul cărţii Transylvania: *Its products and its people*, apărută în 1865 la Londra, care a călătorit la rându-i în Transilvania. Date biobibliografice şi traducerea relatării sale de călătorie vezi în vol. de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

multe drepturi politice şi personale ale „nobilimii", plăteau taxe pe care „nobilii" din comitatele ungare nu le plăteau. Aceste trei privilegii erau independente unul de celălalt. Oricum în guvernarea săsească nu participau decât saşii, iar privilegiile săseşti nu aveau valoare în comitatele sau teritoriile secuieşti. Nu sunt avizat să
p. 209 spun care erau relaţiile exacte // între secui şi nobilimea comitatului în ceea ce priveşte privilegiile. Oricât de complicate erau aranjamentele politice ale Ungariei, cele ale Transilvaniei erau şi mai complicate. Două sau poate chiar toate cele trei privilegii se puteau regăsii într-o singură persoană. De fapt, mulţi saşi şi secui erau în acelaşi timp „nobili" maghiari.

Cititorul va observa că, deşi ţara era locuită de trei naţionalităţi şi statul era alcătuit din confederaţia celor trei „naţiuni politice", aceste două triade nu erau identice. Maghiarii şi secuii constituiau de fapt o naţionalitate; vorbeau aceeaşi limbă şi erau conştienţi de originea comună. Diferenţa dintre ei era în principal una de organizare politică şi socială. Pe de altă parte, românii sau valahii nu erau recunoscuţi ca naţiune politică. Cucerirea maghiară a Transilvaniei îi plasase pe aceşti daci romanizaţi în poziţia unui popor cucerit. Nu trebuie să se presupună, aşa cum au făcut mulţi, că distincţia dintre „nobili" şi „nenobili" în comitatele din Transilvania mai mult decât în Ungaria, era identică cu diferenţa dintre maghiari şi români, dintre cuceritor şi cucerit. În comitate existau numeroşi „nobili" români şi
p. 210 ţărani maghiari: cei dintâi // erau primiţi la şedinţele comitatului la fel de nestingheriţi ca şi cum ar fi fost maghiari, cei din urmă erau la fel de riguros excluşi ca şi când ar fi fost români. În linii mari, majoritatea clasei nobile aparţinea cuceritorilor iar majoritatea ţărănimii aparţinea cuceriţilor. În fapt, acest lucru era în favoarea primei naţionalităţi şi în dezavantajul celei de-a doua. Respectul de sine al celor mai săraci şi categoriei de mijloc maghiare era susţinut de apartenenţa la o rasă superioară, în timp ce vanitatea şi ambiţia îi determina pe cei de naţionalitate română care avansau pe scara socială să îşi nege, pe cât posibil, originile române şi să se asimileze maghiarilor. Inegalitatea dintre cele două rase a fost agravată mai mult de diferenţele religioase. Ungurii, secuii şi saşii sunt adepţi ai unor forme papale sau anti-papale ale creştinismului vest-european, în timp ce valahii aparţin fie bisericii ortodoxe fie unor ramuri ale bisericii orientale. [...]

p. 212 Unirea Ungariei cu Transilvania, care a fost propusă cu regularitate între anii 1688 şi 1848, a fost în cele din urmă înfăptuită în înflăcărarea acelui grandios an revoluţionar. Dieta maghiară, în articolul şapte din legile din 1848, au asigurat şaizeci şi nouă locuri pentru reprezentanţii Transilvaniei. Dieta transilvană, când s-a întrunit la Cluj-Napoca, a acceptat cu nerăbdare invitaţia şi a votat pentru ultima oară. Când constituţia ungară a fost suprimată de către Austria şi Rusia cele
p. 213 „două ţări maghiare" au fost iar separate. // Guvernarea lor a fost încredinţată mai multor ramuri ale birocraţiei austriece. Când între anii 1859–1860, Austria a încercat să se liberalizeze şi a încercat reconcilierea cu Ungaria, a continuat să menţină existenţa separată a Transilvaniei ca „domeniu al coroanei" şi împreună au alcătuit Imperiul Austriac. Menţinerea ilegală şi neconstituţională a acestei separări a fost una dintre principalele acuzaţii împotriva Dietei maghiare din 1861. După ce

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

von Schmerling[3] a dizolvat acel ansamblu, a hotărât să vadă dacă n-ar avea succes în a face să capituleze mica țară. A promulgat o nouă lege electorală pentru Transilvania, pe baza căreia legislativul trebuia să fie ales, prin care a sperat că cele trei elemente ale țării cel maghiar-secuiesc, cel săsesc și cel român s-ar contrabalansa unul pe celălalt într-un sens favorabil guvernului vienez. Prin reducerea dreptului de a deține o proprietate la jumătate față de numărul fixat de legile din 1848 s-a permis românilor să smulgă multe locuri maghiarilor recalcitranți, în ciuda averilor și educației superioare a celor din urmă. Pe de altă parte, printr-o atentă ajustare a granițelor, a reușit să prevină ca minoritatea săsească să fie înghițită sau să se piardă în masa română care forma majoritatea populației chiar și în teritoriile săsești. Planul domnului von Schmerling a reușit // p. 214
ca Dieta transilvană să trimită reprezentanți din cadrul adunării în parlamentul de la Viena. Dar membrii maghiari și secui au refuzat în unanimitate să intre în Dietă pe care au numit-o de la început ilegală și neconstituțională, iar deciziile sale nule. Acțiunile acestui ansamblu nu erau menite să câștige acordul claselor mai bune ale țării indiferent de naționalitate. Absența elementului maghiar-secuiesc a făcut ca acel ansamblu să fie împărțit între o minoritate săsească prudentă și circumspectă și o majoritate românească socialistă și servilă. În acest timp maghiarii din Transilvania au răbdat. În 1865 guvernul von Schmerling a căzut, constituția austriacă a fost suspendată și legislativul ungar a fost convocat. Pentru a face acest legislativ și mai binevoitor a fost abrogată legea taxelor pe importuri în Transilvania, a fost negat parlamentul din Sibiu, iar transilvănenii aveau libertatea de a-și trimite reprezentanții la Pesta, un privilegiu acceptat cu bucurie. De la încoronarea lui Franz Joseph[4] în săptămâna Rusaliilor din anul 1867 unirea Ungariei cu Transilvania se împlinise.

Transilvania se bucură de trei nume diferite date de către cele trei naționalități care o locuiesc. Numele latin prin care și noi suntem obișnuiți să o recunoaștem este folosit // și de către români și înseamnă „țara de dincolo de păduri". Maghiarii o numesc Erdély, un cuvânt cu semnificație similară, fiind derivat din erdő, „pădure". Dar emigranții sași, și după ei germanii, o numesc Siebenbürgen, „cele șapte fortărețe" referindu-se probabil la orașele cetate pe care ei le-au construit primii după expulzarea romanilor. Nici un scriitor nu a reușit să afle cu exactitate care erau cele șapte fortărețe care au dat naștere numelui. // p. 215

Se spune că atunci când un maghiar din Ungaria se întâlnește cu un maghiar din Transilvania întreabă ce se mai întâmplă în „mica Transilvanie" (kis Erdélyben), iar celălalt răspunde că asta și asta se întâmplă în „frumoasa Transilvanie" (szép Erdélyben). Așa cum orice turist admite justețea celui de-al doilea epitet, așa orice geograf trebuie să admită justețea primului. Într-adevăr

[3] Anton Ritter von Schimerling (1805–1893), om politic austriac, care a deținut funcția de ministru de interne (1860–1865), iar din 1862 ministru al justiției, căpătând puteri sporite în cadrul guvernului.

[4] Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Gabriel Báthory[5], ultimul dintre prinții naționali ai familiei, cu aerul vesel și
împietrit al unui senzualist, a spus „micuța Transilvanie abia dacă produce suficient
pentru un mic dejun". Transilvănenii au reputația de a fi superiori în politețe dar și
în ospitalitate fraților din Ungaria, lucru despre care un transilvan a spus: „Vor să
fie ospitalieri dar nu prea știu cum". O altă diferență se presupune a fi abilitatea
p. 216 superioară în diplomație. Nu numai o dată am auzit // conservatorii și moderații
maghiari spunând că își doresc ca elementul transilvan să iasă la iveală în ceea ce
privește managementul politic. Atât politețea cât și caracterul diplomatic au fost
atribuite dimensiunilor mici și slăbiciunii țării lor. Aceste circumstanțe ar explica
mai degrabă caracterul diplomatic și moderația politică decât politețea. Mai înainte
au trebuit să își mențină existența națională între balansări judicioase între germani
și turci. În prezent populația maghiară din Transilvania acordă mai multă
importanță decât frații lor din Ungaria menținerii legăturii cu Cisleitania și bunei
înțelegeri cu dinastia de teama țărănimii valahe. Cât despre politețe, este mai
normal să o atribuim instruirii și tradițiilor de la curtea „prinților naționali". Mi se
pare că societatea transilvană a fost la începuturi mai concentrată decât în restul
țării. Mi s-a mai spus de asemenea că proprietarii transilvăneni erau mai buni decât
cei din Ungaria în a-și administra bunurile. Totuși acest lucru s-a observat prin
păstrarea unei poziții sociale mai mici în ceea ce privește proprietățile mici de
valoare redusă. Moșiile lor erau câteodată atât de mici, încât conții și baronii bogați
p. 217 // din Transilvania trebuiau să se dedice unei cariere active în literatură sau politică,
într-o mai mare măsură decât frații lor din Ungaria. M-a impresionat adeseori
faptul că Transilvania avea față de Ungaria aceeași poziție pe care Scoția o avea
față de Anglia. Poate ar trebui să fiu mai precis și să spun că vorbesc de
Transilvania de acum douăzeci și cinci de ani și Scoția de acum șaizeci. Calea
ferată a diminuat importanța socială și a estompat atât individualitatea orașului
Edinburgh cât și pe cea a orașului Cluj.

Dacă Orosz, în anul 1835, și-a putut intitula cartea despre Ungaria, Terra Incognita[6] ar fi putut să numească Transilvania *Terra Incognitior*. Chiar și în 1864 transilvănenii mi se plângeau că frații lor din Ungaria nu îi cunoșteau, că aceștia din urmă credeau că urșii merg pe străzile orașelor lor. De fapt, Transilvania era una dintre cele mai izolate zone ale Europei: era vizitată de câțiva turiști pentru afaceri sau plăcere, nu era traversată de nici un râu navigabil precum Dunărea și se întâmplă și ca manierele și ospitalitatea demodate să se cantoneze mai mult în văile sale liniștite decât în zonele mai accesibile ale Europei, locuri obișnuite pentru turiști și comis-voiajori. Acest fapt se va schimba când calea ferată care va lega vestul Europei de Marea Neagră va trece prin inima acestui principat străvechi. //

---

[5] Gabriel Báthory, principe al Transilvaniei (1608–1613), ultimul din familia sa. Prin modul său agresiv de guvernare și atitudinea sa imorală și-a făcut mulți dușmani în rândul nobilimii ardelene. Odată cu ocuparea orașului liber Sibiu și-a atras și adversitatea sașilor.

[6] Józef Orosz (1780–1859), publicist maghiar, autorul lucrării *Terra incognita*, Leipzig, Wigant, 1835.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul XXV

Cluj-Napoca. Secuii

p. 218

Trei căi de acces în Transilvania – Itinerariul meu – Cluj (Kolozsvár sau Klausenburg) – Societatea – Populaţia – Muzeul – Marea biserică – Urmaşii lui Zápolya – Unitarienii – Fluctuaţii religioase – Privilegiile secuilor – Tatăl lor Atila –Emigrarea secuilor – Opiniile turiştilor – Staţiuni balneare străvechi – Borsec –Importanţa politică a secuilor – Acţiunile lor între anii 1848–1849 – Caracterul secuiesc

Am făcut turul Transilvaniei în vara anului 1864, cu ocazia celei de-a doua vizite în Ungaria. Există trei căi de acces prin care călătorul din vestul Europei poate pătrunde în acea ţară. Cea mai sudică dintre toate, calea aleasă de domnul Boner este aceea de a merge pe Dunăre până la Orşova, apoi să traversezi fâşia îngustă de pământ care formează frontiera militară[7] prin defileul de la Porţile de Fier până în valea romantică a Haţegului[8]. Cea de-a doua este să mergi cu trenul până la Arad; a fost recent inaugurată o cale ferată ce leagă acest oraş de Alba Iulia[9] trecând prin valea Mureşului[10]. // A treia rută este cu trenul până la Oradea[11] p. 219
şi apoi cu trăsura, peste crestele dealurilor de la Bucea[12], până la Cluj[13], capitala principatului. În această parte a lumii construirea căii ferate este atât de rapidă încât în curând pasagerii vor fi duşi în goană prin Transilvania până în Bucureşti. Datorită scrisorilor de recomandare de care am beneficiat nu am intrat în ţară prin niciuna dintre aceste trei căi principale. După ce am petrecut câteva săptămâni în izolatul judeţ Sălaj[14] am trecut munţii Meseş[15] şi am mers la Cluj. Peisajul munţilor Meseş şi a munţilor vecini Seş[16] este foarte pitoresc, iar această parte este chiar mai puţin vizitată de către turişti decât alte zone ale Ungariei şi Transilvaniei. Puţin mai jos de Ciucea[17], locul în care drumul meu s-a intersectat cu drumul ce duce de la Oradea la Cluj, Crişul Repede[18] îşi forţează drumul printr-un defileu îngust lângă Bucea şi iese astfel din Transilvania în câmpia ungară. Astfel de defileuri străbătute sau nu de râuri sunt caracteristice Transilvaniei. De la Ciucea drumul către Cluj trece prin Huedin[19] //.

---

[7] Este vorba despre Porţile de Fier ale Transilvaniei, un grup de fortificaţii aflat la cumpăna judeţelor Caraş-Severin şi Hunedoara.

[8] *Hátszeg.*

[9] *Fehérvar or Karlsburg*, oraş, jud. Alba.

[10] *Maros.*

[11] *Nagyvárad or Grosswardein.*

[12] *Királyhago*, jud. Cluj. „King's Sheep". (*n.a.*)

[13] *Koloszvár or Klausenburg.*

[14] *Szilágyság.*

[15] *Mezes.* „Chalky". (*n.a.*)

[16] *Réz.* „Copper". (*n.a.*)

[17] *Csucsa*, com., jud. Cluj.

[18] *Sebes Körös.* „Swift Körös este astfel numit pentru a-l distinge de celelalte două râuri cu acelaşi nume. Fekete sau cel Negru şi Fehér sau cel Alb". (*n.a.*)

[19] *Bánffy Hunyad*, oraş, jud. Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 220 Din Cluj am mers cu trăsura către oraşele săseşti Sibiu[20] şi Braşov, apoi am traversat ţinutul secuiesc până am ajuns în principalul lor oraş Târgu Mureş. În anul acela întâlnirea anuală a „Asociaţiei Medicilor şi Naturaliştilor Maghiari" s-a ţinut în acest oraş. Când s-a terminat întâlnirea am traversat ţinutul secuiesc către Braşov în compania unor prieteni maghiari pe care i-am întâlnit la conferinţă. La Braşov grupul s-a destrămat, am continuat să călătoresc singur şi am urmat un alt treilea drum către Târgu Mureş[21] de-a lungul graniţei comune a teritoriilor secuiesc şi săsesc. Apoi am vizitat Aiudul[22] şi călătorind aproape în linie dreaptă către nord, m-am întors în Ungaria pe drumul către Baia Mare[23] şi Satu Mare[24]. Veţi vedea mai apoi că ceea ce am vizitat în Transilvania maghiară va fi clasificat în trei categorii: Cluj, teritoriul secuiesc, Colegiul Calvinist sau Înalta Şcoală din Aiud.

Cluj, cunoscut în vest mai mult cu numele german Klausenburg, a fost în ultima perioadă capitala maghiară a Transilvaniei. În orice caz a fost reşedinţa guvernului principatului între anii 1688 şi 1848 şi oraşul în care se desfăşurau
p. 221 Dietele transilvănene. // Doar în una sau două ocazii, când guvernul vienez nu era în termeni buni cu aristocraţia maghiară a ţării, guvernul şi legislativul au fost mutate la Sibiu, capitala teritoriilor săseşti. În timpul conducerii „prinţilor naţionali" Târgu Mureş şi Alba Iulia au contestat întâietatea faţă de el. De fapt o capitală, în sensul franţuzesc sau englezesc al cuvântului, era mai degrabă o instituţie ungară decât transilvană. Într-adevăr, între anii 1688 şi 1848, *Tabula Regia*, cel mai înalt tribunal judiciar al principatului, îşi avea sediul la Târgu Mureş. Mai târziu Cluj a devenit oraşul în care „societatea" se retrăgea în timpul iernii. Datorită distanţei faţă de Viena, reşedinţa suveranului, societatea din Transilvania a căpătat aspectul unei republici aristocrate. Familiile Bánffy, Bethlen, Teleki, Wesselényi şi alte mari case ale principatului se căsătoreau între ele şi formau ele însele un cerc aristocratic într-un Cluj în care deţineau „bogăţiile şi cheia" În acele timpuri era cel mai plăcut loc de reşedinţă din cele două ţări maghiare pentru oricine avea acces în cercul magic al exclusivităţii aristocratice. Concentrarea aristocraţiei în această mică capitală a fost, fără dubiu, cauza
p. 222 principală a reputaţiei // pentru rafinamentul şi farmecul manierelor de care încă se bucură Transilvania. Mi se permite să adaug că o infuzie de sânge valah a contribuit la aceasta? Uniformizarea şi centralizarea influenţei căilor ferate a făcut mult şi va mai face şi mai mult, cu repeziciune, pentru a transforma Clujul dintr-o capitală elegantă, chiar dacă microscopică, într-un oraş provincial înfloritor dar obişnuit.

Populaţia oraşului Cluj este în jur de 21 000 în timp ce populaţia Sibiului este de 18 000 şi cea a Braşovului de 27 000. În aparenţă îşi păstrează superioritatea faţă de cele două rivale săseşti. Are case înalte şi luminoase, străzi largi şi bine pavate animate, în timpul sezonului, de echipajele rezidenţilor magnaţi. Deşi Transilvania este acum unită în mod legislativ cu Ungaria, rămân multe urme ale

---

[20] *Hermannstadt*.

[21] *Maros-Vásárhely*. „Maros-Market-place". (*n.a.*)

[22] *Enyed*, oraş, jud. Alba.

[23] *Nagy-Bánya*, municipiu, jud. Maramureş.

[24] *Szatmár*, municipiu, jud. Satu Mare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

existenței lor separate. Printre acestea trebuie să amintim Muzeul transilvănean. Biblioteca acestei instituții este plasată, pentru confortul bibliotecarilor și studenților, în centrul orașului. Colecțiile se află într-o clădire de la periferia orașului. A fost reședința de țară a patriotului magnat contele Mikó[25], care a făcut cadou instituției casa și împrejurimile. Atât colecția de istorie naturală transilvană p. 223
cât și cea de antichități au fost reunite prin generozitatea mai multor nobili și cetățeni // ai principatului. Să sperăm că neliniștile viitoare ale țării nu vor duce la ruina în care au căzut atâtea alte colecții. Datorez cele mai plăcute câteva ore din sejurul meu în acest oraș domnilor care sunt curatorii celor două departamente.

Ca mai toate orașele din Transilvania, Cluj își datorează originile, cel puțin în parte, coloniștilor sași. Populația săsească însăși a fost absorbită de masa populației de naționalitate maghiară. A existat întotdeauna un element maghiar printre cetățeni. În 1473 consiliul orășenesc era format din șase consilieri maghiari și șase consilieri sași, iar funcțiile de judecător principal și notar principal erau deținute alternativ de reprezentanții celor două naționalități. Până acum Clujul poate fi considerat un oraș maghiar în ciuda numerosului proletariat valah. Nu mai mult de șase-șapte familii vorbesc în gospodărie neobișnuitul dialect săsesc, în timp ce germanii de aici sunt, în majoritatea cazurilor, imigranți recenți. Ce rămâne din sași și zidăria lor? O mare parte a zidurilor care cândva înconjurau orașul precum și câteva dintre turnurile și porțile sale sunt încă în picioare. În loc să marcheze limitele orașului, așa cum făceau odată, sunt înconjurate în mare parte de suburbii. Pretutindeni li // s-a găsit o utilizare, s-au construit case pe ele, amintind de cea în p. 224
care Rahab[26] a ascuns iscoadele. Efectul acestui aranjament este în același timp ciudat și neglijent.

O altă trăsătură izbitoare a orașului este piața mare înconjurată de cele mai bune case din oraș. În mijloc se află frumoasa biserică veche care, în timpul vizitei mele era străjuită de grupuri de case mici, prăpădite, adunături de barăci și de un corp de gardă austriac, al cărui tun învechit <era brăzdat de> dungi negre <ce alternau cu altele> de un ocru murdar. Cred că acum au fost îndepărtate. Istoria recentă a acestei biserici nu poate fi redată în detaliu, pentru că documentele necesare au fost pierdute sau poate intenționat distruse în timpul războaielor religioase, când a fost râvnită de către sectele rivale. Se pare că pe la sfârșitul secolului al XIV-lea sau chiar în primii ani ai celui de-al XV-lea, cetățenii din Cluj-Napoca au început să pună temeliile, pentru că în anul 1400 papa Bonifaciu[27] a garantat absolvirea de păcate pentru oricine ajuta la grăbirea construcției. Este evident, prin formă și construcție, că a fost ridicată în timpuri diferite, munca și efortul fiind zădărnicite de tulburările vremii și că a suferit multiple alterări. O

[25] Imre Mikó (1805–1876), guvernator al Transilvaniei (1849, 1860–1861). Spre sfârșitul vieții a donat orașului Cluj propria grădină, pentru amenajarea unui parc public, denumit *Parcul Mikó*. În prezent aici este sediul Facultății de Geografie a Universității Babeș-Bolyai. După moartea sa, casa contelui a devenit sediul unui institut botanic, iar grădina din jurul casei a constituit nucleul Grădinii botanice din oraș.

[26] Personaj din Biblie care a ascuns cele două iscoade trimise de Iosua, conducătorul evreilor.

[27] Bonifaciu IX (1389–1404), papă de origine italiană

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

inscripție murală de la capătul vestic al bisericii, astăzi aproape de necitit, îl menționează pe împărat, regele Sigismund[28] ca fondator în anul 1442.[...]

p. 228 Un cuvânt sau două despre norocul unitarienilor, pe care i-am găsit aici bucurându-se de patronajul suveranului. Pe lângă alte surse ale instabilității și dezordinii – <privite astfel> dacă nu le-am considera mai degrabă un semn al lor – care au marcat Transilvania când s-a aflat sub conducerea prinților <considerați> pământeni[29], poate fi luată în seamă și predominarea diverselor confesiuni, ca urmare a părerilor exprimate de acești prinți. După cum am văzut, Ioan Sigismund a îmbrățișat unitarianismul, dar a fost succedat de familia Báthory, care era catolică. Aceasta a fost urmată, cu oarecare intercalări, de prinți din familia Bethlen, Rákóczy și Apaffy. Unitarianismul, favorizat în timpul lui Ioan Sigismund Zápolya, a căzut treptat din poziția pe care a deținut-o în timpul domniei sale. Privit cu neîncredere de către celelalte confesiuni creștine și împărțit între disputele interne referitoare la slujba dedicată lui Hristos, numărul aderenților săi a scăzut treptat. Asta s-a întâmplat în special în rândul păturilor înalte ale societății. Acum,

p. 229 sunt ceva mai puțin de 50 000 unitarieni în Transilvania, majoritatea // secui aflați în jurisdicția Trei Scaune[30], Odorhei[31] și Târgu Mureș[32]. De multe ori, încă mai sunt numiți arieni. În Cluj, au o biserică mare și nouă, pe care se poate citi motto-ul lor distinctiv *Soli Deo Gloria*, aflat adesea pe casele lor din țară. De asemenea, ei au aici un liceu și un colegiu, la care s-a adăugat o mică bibliotecă. Printre acești unitarieni transilvani se regăsește un mare sentiment de bunăvoință față de Anglia, datorită sprijinului pe care l-au primit de la coreligionarii din această țară.

În capitolul anterior am menționat faptul că secuii erau un popor care, în timpurile trecute, se bucurau de o mai mare libertate sau privilegii decât mulți dintre concetățenii lor. În limba maghiară, în semnificația cuvântului *szabadság* ideea de libertate și de privilegiu se confundau. Privilegiile le-au fost acordate pentru că păzeau frontiera de est a regatului. Într-atât de mare era importanța acordată serviciilor lor încât un titlu special, *Comes Siculorum*, contele secuilor, a luat naștere din inițiativa prinților Transilvaniei și succesorilor lor, regii austrieci ai Ungariei. (...) //

p. 231 Dar, oricare ar fi fost originea secuilor sau oricare ar fi fost motivele pentru care li s-au acordat pentru întâiași dată privilegiile, consecința acelor privilegii a fost suprapopularea țării și creșterea prețului pământului în această țară. Timp de mai multe secole, ținutul secuiesc a expediat colonii de emigranți în principatele învecinate ale Moldovei și Valahiei. În aceste două țări populația era și mai puțină decât chiar în Transilvania; se găseau mai ușor bucăți de pământ liber pe care să se așeze, iar munca pretindea un preț mai mare. Faptul că aceste două țări se aflau sub un alt guvernământ, era un argument în plus pentru a devia emigrația secuiască mai degrabă spre est și sud decât spre vest. În timpul domniei așa-zișilor prinți

---

[28] Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei și împărat romano-german (1386–1437).

[29] *National princes*.

[30] *Háromszék*, comitat în Transilvania, a cărui reședință a fost Sfântu Gheorghe.

[31] *Udvarhely*, comitat în Transilvania, a cărui reședință a fost Odorheiu Secuiesc.

[32] *Maros-Vásárhely*, oraș, jud. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pământeni, partizanii, care au îmbrățișat cauza necâștigătoare în fostele revoluții ce au avut loc, s-au refugiat în principatele dunărene. Aceleași locuri de refugiu i-au adăpostit și pe dezertorii din serviciul militar aflat în subordinea prinților austrieci. Într-adevăr, sistemul frontierei militare, așa cum era administrat de birocrații militari germani, // era cu totul nepopular printre secui. În ultimii ani, principatele p. 232
au adus ispite suplimentare pentru secui datorită situației de depreciere a bancnotelor austriece. Boierii din Moldova și Valahia se bucură de avantajele aduse de faptul că sunt supuși ai unei mari puteri europene. Ei încă pot să plătească muncitorilor lor salariile în aur în loc de bancnote <valorând> doi penny sau o jumătate de penny, aflate în uz în întreg imperiul austriac. Ducații lor, sau diferența de curs pe care muncitorul reîntors <acasă> o câștigă după urma lor atunci când trece din nou frontiera, exercită o foarte naturală și irezistibilă fascinație asupra secuilor extrem de muncitori.

La momentul actual, acești emigranți sunt împărțiți în două clase: cei care se stabilesc definitiv în principate și cei care merg în fiecare primăvară, reîntorcându-se acasă la sfârșitul recoltei. Întinderea acestei emigrații poate fi judecată prin faptul că doar în București numărul maghiarilor s-a triplat în ultimii zece ani. Mi s-a spus că ar fi și mai mare, dacă nu ar fi gestionarea imperfectă a legilor în aceste țări barbare. Adesea, secuiul care merge la seceriș este înșelat de boier la salariile sale,<de altfel> greu câștigate. După care, pentru a folosi chiar expresia informatorului meu sas, „bombăne și se ceartă" (*schimpft und raisonnirt*), „dar, chiar și așa este înșelat".

Într-adevăr, dacă acești munteni nu ar fi căutat // de lucru în afara limitelor p. 233
teritoriului lor, trebuie că ar fi murit de mult de foame. De departe, în cea mai mare parte a întinderii sale, clima este prea aspră pentru a permite cultivarea vinului. Și, deși sunt văi rodnice în cuprinsul comitatului Trei Scaune și Târgu-Mureș, cea mai mare parte a comitatului Ciuc și o mare parte a altor diviziuni administrative cu greu produceau altceva decât lemn și apă minerală. Micul sat Vlăhița[33] a primit de la prințul Gabriel Bethlen independență municipală și dreptul de a trimite doi reprezentanți în Dietă, datorită cantității mari de cherestea pe care o aveau de trimis la Alba Iulia[34], unde el își construia un palat. Privilegiile sale au fost confirmate de Gheorghe Rákóczy în 1631 și, mai târziu, de împăratul Leopold I.[35] Heresteaua care a adus Vlăhiței privilegiile sale municipale încă este principala, pot chiar să spun singura, posibilitate de supraviețuire a locuitorilor săi. Acești țărani liberi privilegiați au devenit proverbiali ca fiind tipuri extreme ale caracterului secuiesc și au circulat un număr de povești despre ei, în ce privește modestia, cumpătarea austeră și agerimea lor scoțiană, care nu arareori a fost depășită. Într-adevăr, ținutul secuiesc este unul în care evreul cu greu poate să trăiască. Din păcate, același proces care se petrece în alte părți ale lumii se petrece și în teritoriul lor, iar indiferența // nechibzuită a secuiului dezrădăcinează pădurile mai repede decât p. 234
natura poate să le repare.

---

[33] *Oláhfalu*, oraș, jud. Harghita.

[34] *Fehérvar*, oraș, jud. Alba.

[35] Leopold I de Habsburg (1640–1705), împărat romano-german (1658–1705), rege al Ungariei, Croației și Boemiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Doi membri ai Clubului Alpin, care au vizitat recent această parte a țării, s-au plâns că în ciuda munților înalți de 8 000 picioare[36] de la frontiera moldavă, nu sunt decât decât mlaștini foarte mari și nu îi oferă unui englez aventuros suficiente posibilități de a-și frânge gâtul. O altă greșeală pe care turiștii o pot găsi a fost indicată de remarca unui tovarăș german de călătorie. Pe când coboram valea Oltului (în latină Aluta), el a spus „Daca aceasta ar fi fost o țară civilizată, acolo ar fi castelul unui cavaler tâlhar privind spre râu". Din punctul meu de vedere, nu-mi pasă că nu găsesc într-o țară chiar aceleași surse de interes care pot fi găsite în alta. Cei care se interesează de oamenii simpli, necorupți de călători și nu bat în retragere în fața micilor neplăceri care apar călătorind printre ei, vor găsi multe lucruri care să-i răsplătească în ținutul secuiesc. Este adevărat că nu este o țară alpină, dar dacă lemnul, apa și absența cultivării pot face o țară romantică atunci acest epitet foarte folosit poate fi acordat cu încredere zonei din jurul <localității> Homorod[37], dealurilor din jurul Borseculuí[38] și părții superioare a văii Mureșului. Peisajul din această parte a țării mi-a amintit de cel din interiorul <provinciei>
p. 235 Wales. Nici nu poți dori frumuseți mai // blânde. Din punctul meu de vedere, nu am văzut niciodată un efect atât de frumos dat de cultivare <cum era cel pe care l-am văzut> când am traversat prima oară valea Oltului între Sfântu Gheorghe[39] și Bixad.[40] Vremea era favorabilă și frumoasă și punea în valoare diversele culori ale foarte variatelor recolte. Întreaga câmpie era ca o grădină neîntreruptă de garduri, iar majoritatea plantelor erau așezate în mici petice, un semn al unei minuțioase împărțiri între micii proprietari. Galbenul auriu al grâului și verdele furios (*haragó söld*) al porumbului erau evidențiate de verdele mai șters al cânepii, de albastrul ca cerul al micii și frumoasei flori de in, de la fel de delicata sa tulpină de un verde al ierbii, de rozul hrișcei și de roșul închis și violetul macului. Se plantase mult dintr-acesta din urmă, câteodată în chiar petice distincte, câteodată împrăștiat printre porumb. Cresc din semințele lor, care sunt un ingredient preferat în cofetăria ungară.

Nu cred nici că stațiunile balneare, așa lipsite de confort și grosolane cum sunt majoritatea <lor>, pot fi lipsite de interes. Ele prezintă observatorului vieții sociale spectacolul căutării unei distracții dincolo de dificultăți, iar vara sunt locurile în care se regăsește societatea din Transilvania. Pentru o țară într-atât de săracă, ele nu au nici cea mai mică valoare, însă atrag anual un număr de vizitatori,
p. 236 nu numai din alte părți ale Transilvaniei, dar și din // Moldova și Valahia. Două dintre cele mai la modă sunt Vâlcele[41], în sud și Borsec, în nord. Prima, frecventată mai ales de boierii valahi se spune că are drept atracție principală camerele de joc. Apele de la Borsec le depășesc în putere și eficacitate pe cele ale tuturor celorlalți rivali ai săi. Unul din izvoarele sale este într-atât de rece, încât cel care se scaldă nu poate face decât o săritură în grabă în apele sale sănătoase, care sunt tonice și înviorătoare. Sticle fragile cu gâtul scurt, cu feruginoasele lor bule gazoase,

---

[36] Picior = unitate de măsură a lungimii egală cu aproximativ o treime dintr-un metru (30,48cm).
[37] *Homorod*, sat, com., jud. Brașov
[38] *Borszék*, stațiune balneoclimaterică, jud. Harghita.
[39] *Sepsi-Szent-György*, oraș, jud. Covasna.
[40] *Bükszád*, sat, com., jud. Covasna.
[41] *Elöpaták*, sat, com., jud. Covasna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îmbrăcate în carcase lungi de lemn, sunt purtate de secui prin întreaga Transilvanie, tot atât de departe precum capătul liniei ferate de la Arad și Oradea. Practica de a bea un anumit tip de apă minerală cu vin este foarte des întâlnită în întreaga Ungarie. Aceste izvoare saline feruginoase sau ape sulfuroase și-au căpătat de atunci numele generic de *borvis* sau „apa cu vin". Fără îndoială, odată cu extinderea căii ferate, exportul de la Borsec va crește foarte mult, iar calitatea sticlelor folosite se va îmbunătăți. Așa cum este <acum>, sticla este într-atât de subțire, iar cantitatea de gaz într-atât de mare, încât ei nu îndrăznesc niciodată să le astupe până nu lasă câteva secunde pentru ca o parte din acidul carbonic să se degaje. Pe lângă dificultatea comunicării, venitul este ținut departe de localitate și prin suspiciunea mioapă a proprietarilor. Izvoarele aparțin de două comune secuiești – Ditrău[42] și Lăzarea[43]; ele refuză de mult timp să dea în arendă // pentru o p. 237
perioadă mai mare de cinci ani. În data de 25 aprilie 1868, s-a dat o arendă pe cinci ani, luându-se în considerare o sumă anuală de 52 821 florini.[44] S-a crescut cu 20 000 florini față de renta anterioară.

Importanța serviciilor făcute de secui cauzei maghiare și care se așteaptă să fie făcute iarăși în viitor, pot fi cu greu supralicitate. Deși elementul românesc este predominant în vestul Transilvaniei, adică în acea porțiune care se învecinează cu adevărata Ungarie, masa compactă a secuilor face ca elementul maghiar să fie predominant în jumătatea estică, chiar la frontiera cu Moldova. Dacă Transilvania ar fi considerată o citadelă, secuii sunt garnizoana sa maghiară. Poziția lor geografică, densitatea, sârguința, cumpătarea, curajul și naționalismul înflăcărat vor face mereu din ei un obstacol serios în încorporarea Transilvaniei în acea imaginată Românie Mare[45], visată de politicienii de cafenea de la București. Nici nu sunt o populație care să poată dispărea. Spre deosebire de supraalimentații, supraîncălziții maghiari ai marii câmpii maghiare[46], secuiul este prolific și aduce cu sine familii numeroase. În ultimii ani, ungurii și-au întors atenția spre a concepe scheme pentru devierea șuvoiului migrației secuiești spre Ungaria și vestul Transilvaniei; dar dificultățile financiare sunt foarte mari. De când am părăsit țara, unii moșieri // ai ținutului Bihor au făcut aranjamente pentru așezarea a 800 de coloniști secui pe p. 238
moșiile lor. Dacă ne gândim că populația este una dintre principalele nevoi ale Ungariei, este un păcat că scheme similare nu au fost făcute pe o scară chiar mai mare.

În 1848–1849, o adunare a națiunii secuiești, în număr de 40 000 <oameni>, s-a întrunit la Lutița[47] și au hotărât să acorde ajutor fraților lor maghiari din ținuturi, care începuseră să fie exterminați de rebelii români. În noiembrie 1848, ungurii au fost într-atât de doborâți încât Transilvania a fost lăsată pe cont propriu; iar forțele combinate ale guvernatorului austriac Puchner[48] și ale românilor au redus aproape

[42] *Ditró*, sat, com., jud. Harghita.
[43] *Szárhegy*, sat, com., jud. Harghita.
[44] Florin austro-ungar = 60 de creițari. Din 1857, 1 florin = 100 creițari.
[45] *Great Roumania.*
[46] *Alföld.*
[47] *Agyagfalva*, sat, com., jud. Harghita.
[48] Anton von Puchner (1779–1852), înalt demnitar al Imperiului Habsburgic, a deținut mai multe funcții importante, de la cea de feldmareșal al Imperiului Habsburgic până la cea de guvernator al

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

întreaga Transilvanie, cu excepția unei singure porțiuni din ținutul secuiesc, Trei Scaune. Dar chiar și acolo au fost deliberări dacă să se predea sau nu. Principalul argument pentru a fi urmată această cale a fost că dușmanii lor aveau tun, iar ei nu. La aceasta, un bătrân, care a slujit în armată, a promis că, dacă vor mai rezista o săptămână, se va angaja să le facă un tun. Condițiile sale au fost acceptate, iar într-o săptămână tunul a fost gata. Secuii au așteptat cu nerăbdare prima sa descărcare. Dintr-un motiv sau altul, a dat un raport foarte zgomotos, care i-a încurajat foarte
p. 239 mult pe acești războinici primitivi atunci când exclamau: „Hei! // Hei! A noastră face zgomotul cel mai mare!".

Acest incident al bătrânului soldat care a adus secuilor din <comitatul> Trei Scaune un tun a devenit subiectul unei scurte povești, cu o nuanță mitologică, <scrisă de> de M. Jókai[49] și tradusă în engleză de M. Szabados.[50]

Un sas, vorbindu-mi despre caracterul secuiesc, mi-a spus că acesta este un tovarăș mai furios (*ein noch mekr rabiater Kerl*) decât însuși maghiarul. Am întrebat un profesor calvin dacă această părere este argumentată, <și aceasta pentru că fiind> ofițer în armata honvezilor, a avut secui sub comanda sa. „Da" mi-a răspuns; „i-am găsit având un temperament deosebit de excitabil; dar, tot așa ușor cum erau de înflăcărat pentru a intra mai repede în acțiune decât ungurii, la fel de ușor puteau cădea în melancolie. Doar prin cele mai dure amenințări reușeam să-i oprim în a-și arunca în aer praful de pușcă, atunci când auzeau de intervenția rusească".

p. 240

Capitolul XXVI

Aiud

Importanța locului – Colegiul Reformat – Frământări în rândul valahilor – Atrocități comise de ei – Sentimentele țăranilor vecini și ale moșierilor – Soarta Aiudului în 1848 – Avansarea lui Bem[51] – Arderea Aiudului – Pierderile colegiului – Deznădejdea maghiarilor – Cărturari modești – Implacabilul perceptor – Statisticile colegiului

Părăsind ținutul secuiesc pe care îl traversasem de două sau trei ori, am mers de la Târgu-Mureș, un drum de o zi în direcția sud-vest, spre orășelul Aiud. Este numit cu exactitate Aiud pentru a putea fi deosebit de și mai micul orășel Sângătin[52]. Este interesant din două puncte de vedere, pentru că a fost cel mai prosper centru educațional protestant din cele două provincii maghiare și în al

---

Transilvaniei, imediat după terminarea revoluției de la 1848. A condus armata austrică în confruntările cu revoluționarii maghiari, aflați sub comanda lui Iosif Bem. Născut într-o familie de baroni, Anton von Puchner a fost prieten cu mitropolitul Ardealului, Andrei Șaguna, relație consolidată după 1848.

[49] Mór Jókai (1825–1924), dramaturg și scriitor maghiar.

[50] Este vorba despre *Forradalmi és csataképek*, 1850, tradusă în limba engleză de Imre Szabad. *Hungarian Sketches in Peace and War*, 1854.

[51] Józef Bem (1795–1850), general și conducător al armatei maghiare în revoluția de la 1848.

[52] *Kis-Enyed*. „Nagy înseamnă mare; Kis înseamnă mic". (*n.a.*), Sat, com. Apoldu de Jos, jud. Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

doilea rând pentru că a fost jefuit şi ars de către insurgenţii valahi în ianuarie 1849[53]. De altminteri, Aiudul a fost oraşul de reşedinţă al comitatului // Alba de p. 241
Jos[54] care se bucura de recunoaştere în rândul ţinuturilor maghiare. *Föispán* sau guvernatorul ţinutului avea în stăpânire sigiliul primei naţiuni politice. Istoria calamităţilor care s-au abătut asupra oraşului a fost scrisă de către baronul Gabriel Kemény[55] nepotul guvernatorului din perioada conflictelor din 1848–1849. De la amândoi am preluat multe informaţii preţioase despre Transilvania. Principala caracteristică a oraşului Aiud o constituie colegiul reformat. Oraşul în sine era mai degrabă mic, în timp ce colegiul reprezenta o instituţie importantă. Deşi nu chiar o universitate, era ceva mai mult decât un colegiu obişnuit. Învăţăceii parcurgeau mai întâi un curs pregătitor de nouă ani, în timp ce clasele mai mari de „filosofie", teologie şi drept formau un curs de şase ani. Numărul total de elevi depăşea o mie. Colegiul în sine beneficia, până în 1848, de câteva dintre drepturile unui moşier feudal; dascălii sau profesorii erau bine plătiţi luând în considerare valoarea banilor în Transilvania acelor vremuri şi alcătuiau crema societăţii Aiudului. Pe lângă profesori, o mare parte a populaţiei oraşului era legată de colegiu, fie mental fie material. Colegiul era cel mai mare proprietar din Aiud. Stăpânea cele mai mari case şi cele mai bune podgorii. // De departe majoritatea veniturilor era cheltuită, p. 242
direct sau indirect, pentru colegiu, dar în acelaşi timp atrăgea şi banii străinilor. De asemenea, în Aiud locuia episcopul Bisericii Reformate. Aşadar Aiudul era, pentru o mare parte a populaţiei transilvănene, capitala sa intelectuală. Ca beneficiar al mărinimiei magnaţilor protestanţi ai ţării, în special a lui Gabriel Bethlen[56], era un punct de interes în ceea ce priveşte istoria şi anticariatul. Aceste considerente, mai degrabă au servit ca pretext pentru ruina lui decât să-i aducă noroc.

Pentru a paraliza acţiunea guvernului maghiar, agenţii camarilei austriece au încercat să provoace nelinişte în Transilvania, în sens comunist[57], şi într-un final au reuşit ca autorităţile ungare să spânzure mai multe căpetenii <cu idei> comuniste[58]. Caracteristic era că majoritatea acestora erau maghiari. Aceste conflicte, deşi nu au avut succesul pe care scontau instigatorii, au mizat pe antipatiile de ordin etnic şi aspiraţiile naţionale ale populaţiei române, care este adunată în regiunea muntoasă ce desparte Ungaria de Transilvania, în valea Mureşului în jurul oraşului Alba Iulia şi pe cursul inferior al râului Târnava Mare. Pe malurile celui de-al doilea, afluent al Mureşului, se întinde oraşul Blaj[59], // care a fost centrul mişcării româneşti, unde p. 243
exista un seminar pentru şcolirea clerului bisericii greco-catolice. În această parte a

---

[53] Este vorba despre masacrul de la Aiud, din data de 8/9 ianuarie 1849, prin care românii conduşi de Axente Sever şi Simion Probu Prodan au ucis aproximativ 600 locuitori ai oraşului.

[54] *Alsó-Fehér*. „Literal, Alba Joasă. În limba germană este numit Untere Weissenburger Comitat". (*n.a.*)

[55] Gábor Kemény de Magyargyerőmonostor (1830–1888), om politic maghiar. Lucrarea menţionată de autor este *Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848–49-ben*, Pesta, 1861.

[56] Gabriel Bethlen (1580–1629), principe al Transilvaniei (1613–1629), rege al Ungariei (1620–1621), duce de Opole (1622–1625).

[57] *Communistic sense*. Termenul nu are accepţiunea şi întreaga încărcătură pe care o va dobândi la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

[58] *Communist ringleaders*.

[59] *Balásfalva (Blasendorf)*, oraş, jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ţării, care cuprinde comitatul maghiar Alba de Jos şi izolata jurisdicţie secuiască a Scaunului Arieşului[60], au avut loc cele mai mari atrocităţi comise asupra proprietarilor de pământ, dar şi asupra vecinilor mai săraci care vorbeau limba acestuia şi împărtăşeau aceeaşi confesiune religioasă. Trebuie să menţionez aici că aceasta este cea mai fertilă parte a Transilvaniei de unde şi numele de Câmpul Pâinii[61]. Pe lângă asta, mai este renumită şi pentru excelenţa vinurilor ei. În Alba de Jos, sat după sat, locuitorii maghiari au fost prădaţi şi ucişi de către trupele neregulate ale românilor[62], pe care Puchner, guvernatorul austriac al provinciei, i-a provocat prin atitudinea nesinceră de a menţine ordinea şi de a dezarma nemulţumiţii. Acestea au fost întâmplările, astfel încât, în primăvara anului 1849, un călător care trecea prin scaunul Arieşului, l-a întrebat pe vizitiu, care oprise anterior la un han singuratic de la marginea drumului, cât de departe erau de comuna Unirea[63], oraşul de reşedinţă al jurisdicţiei. „Onorabile", a fost replica, „sunteţi chiar în mijlocul comunei Unirea". Întreg oraşul fusese ars din temelii, în cel mai strict sens al cuvântului, pe 24 noiembrie 1849. Consecinţa ravagiilor este
p. 244 că, cel puţin în această parte a Transilvaniei, secuiul sărac şi // ţăranul maghiar sunt mai înverşunaţi împotriva valahilor decât nobilimea însăşi. Într-adevăr, când am vorbit despre răscoală cu reprezentanţii ultimei clase menţionate, ei înşişi oameni care abia au scăpat cu viaţă şi au pierdut toate proprietăţile care puteau fi distruse şi câteodată şi relaţiile, prietenii şi argaţii, când am vorbit cu ei despre aceste evenimente am fost uimit de înţelegerea cu care vorbeau despre valahi. Mi-au adus aminte de maxima lui Platon[64], cum că aceia care comit nedreptăţi sunt mai vrednici de milă decât cei nedreptăţiţi. Relaţiile patriarhale care existau, înainte de răscoală, între ţăranul valah şi moşierul maghiar dau o notă ciudată acestei compasiuni. Când ţăranul valah se afla la nevoie sau într-o încurcătură de orice fel venea la moşierul său pentru ajutor şi pentru sfaturi. Dacă recolta de porumb era măturată de o inundaţie sau vaca de lapte murea, depindea de moşier pentru a nu muri de foame în timpul iernii. Dacă oficialităţile guvernamentale trimiteau judecătorului din sat o ordonanţă care depăşea înţelegerea sa limitată, apela la moşier pentru explicaţii. Când acelaşi ţăran s-a răsculat şi şi-a omorât stăpânul, care îi fusese atât ghid cât şi protector, când, cu câteva avantaje pentru sine şi multe daune pentru toţi ceilalţi, a început să devasteze proprietatea stăpânului, moşierul
p. 245 l-a privit // ca pe o biată creatură mânată greşit de sfaturile viclene ale ghidului său spiritual, „călăuze oarbe ale orbilor", mânată de stranii şi neaşteptate tentaţii, la care nu a fost educat să reziste şi îmbătată de libertinajul teribil al unui război al sclavilor.

Când unul dintre aceşti moşieri transilvăneni a încercat să mă facă să înţeleg proporţiile pierderilor materiale pricinuite casei şi pământurilor sale, a izbucnit deodată spunând: „Totuşi toate acestea nu sunt decât fleacuri; cai, vaci, grădini, grajduri, tablouri, mobilă, pot fi înlocuite, dar cine poate să-i readucă la viaţă pe cei

---

[60] *Aranyosszék*.

[61] *Kenyermezö*.

[62] *Wallach land-sturm*, corect *Landsturm*.

[63] *Fel-vincz*, sat, com., jud. Alba.

[64] Platon (427–347 î. Hr.), filozof antic grec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care au fost omorâți atunci?" Nu știu câți dintre cititorii mei vor găsi că acest discurs este teatral. Dacă aceasta va fi părerea lor este doar din cauza felului meu de a istorisi. Nu pot reproduce simplicitatea și absența conștientului din felul în care a fost exprimat. [Urmează relatarea luptelor de la Aiud din toamna anului 1848]

Consecința tulburărilor ce au domnit în ținut până în vara anului 1848 a fost p. 247
suspendarea învățământului și trimiterea elevilor acasă. [...]

Pierderile pe care școala le-a suferit, ca să nu mai vorbim de restul orașului, p. 253
au fost atât de mari încât încă nu au fost recuperate și poate nu vor fi niciodată. Clădirea ce adăpostea biblioteca, muzeul, colecția de minerale, de monede și de medalii a fost arsă din temelii. Pierderile în bunuri imobiliare, în mobilă și alte bunuri au fost estimate la 200 000–250 000 florini. Colecția de monede a fost estimată la 10 000–15 000 florini; mi s-a spus că și colecția de istorie naturală are o valoare asemănătoare. Biblioteca școlară conținea 36 000 volume. O și mai mare pierdere o constituie imensa cantitate de manuscrise și documente, pentru că mare parte conținea trimiteri la istoria Ungariei și Transilvaniei. Printre multe alte lucruri care au dispărut se numără coiful și cămașa de zale ale vestitului Simon Kemény, căzut la datorie în bătălia de la Sfântul Emeric împotriva turcilor. Toate arhivele ținutului, păstrate în reședința districtuală, au ars.

Am fost atât de minuțios în descrierea distrugerilor din Aiud chiar dacă a fost vorba doar de o exemplificare, dar poate cea mai izbitoare a ceea ce s-a întâmplat peste tot în Transilvania în timpul luptelor din 1848–1849. Nenumărate lucruri de preț și curiozități // care supraviețuiseră ravagiilor tătarilor și turcilor au dispărut atunci. p. 254

Maghiarii din Aiud și Transilvania nu au suferit numai pierderi materiale. Lovitura neașteptată și caracterul complet al distrugerilor i-a demoralizat pe cei care munciseră astfel în zadar. Deznădejdea produsă de finalul dezastruos al revoluției a fost atât de mare încât un număr mare de maghiari și secui au neglijat, în mod deliberat, educația copiilor lor. O altă cauză a acestei neglijențe a fost amestecul unor oficiali străini din partea guvernului Bach[65] în întreaga administrație maghiară și degradarea serviciilor publice în ochii patrioților. Poate că guvernul nu ar fi avut nici o obiecție în a pune maghiari în administrația celorlalte „*domenii ale coroanei*", dar acesta era un lucru pe care puțini maghiari îl puteau accepta. Era, de fapt, echivalent cu faptul de a renunța la copii pentru ca aceștia să devină exilați denaționalizați.

Aceasta explică faptul că, la momentul vizitei mele, clasa de jos era mai numeroasă decât clasa de sus. Numărul de studenți a început să crească direct proporțional cu perspectivele politice strălucitoare ale Ungariei, urmare a căderii sistemului absolutist în timpul campaniei din Lombardia în 1859[66]. // p. 255

Ajutorul acordat de către instituție elevilor consta în premii în cărți, premii în bani, hrană, rație completă sau parțială și, pe lângă toate acestea, ceea ce noi numim burse. Dintre toate formele de ajutor cea mai interesantă este *cipo*, care este

[65] Alexander von Bach (1813–1893), om politic austriac, ministru de interne (1849–1859).

[66] În urma tratatului de la Vilafranca (11 iulie 1859), Austria a pierdut Lombardia, care a revenit, în mare parte, Franței. Aceasta a cedat noul teritoriu Sardiniei, aliatul său în războiul împotriva Austriei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o bucata mică de pâine, în genul pâinii noastre de un penny. Această pâine este făcută din porumbul care creşte pe pământurile colegiului, măcinat în moara colegiului, copt în brutăria colegiului şi distribuită unui număr de studenţi mai sărmani sau mai merituoşi, fie în completarea altor ajutoare, fie ca unic ajutor pe care instituţia îl poate da. Nu mai puţin de 387 de perechi (aşa sunt coapte) de astfel de bucăţele erau distribuite zilnic, la momentul vizitei mele, printre 511 destinatari.

Grija de a menţine disciplina în şcoală este încredinţată unui profesor numit „gardianul ordinii". Această îndatorire este preluată, pe rând, pentru scurte perioade, de către toţi profesorii. Sub conducerea gardianului este stabilit un sistem de subordonare similar, întrucâtva sistemului educaţiei mutuale din cadrul şcolilor noastre publice. Se formează un consiliu din studenţii cei mai mari – cred că sunt cei de la drept şi teologie – care este sfătuitorul gardianului de fiecare dată când trebuie pedepsită orice abatere de la disciplină. În plus, în fiecare sală, un băiat mai mare este responsabil cu menţinerea ordinii. Sala serveşte pentru studiu în timpul
p. 256 zilei // şi ca dormitor noaptea. Ca dovadă a lipsurilor, profesorii îmi arată numărul mare de băieţi care trebuie să se înghesuie într-o singură cameră.

În timp ce eram acolo, un băiat din clasele de juniori a fost adus pentru a fi pedepsit pentru ca a furat un ciorchine de struguri dintr-o podgorie. Fiind întrebat ce l-a determinat să fure, a răspuns că în ultimele două luni nu mâncase nimic altceva decât raţia zilnică de pâine. Ochii dascălilor, judecătorii lui, s-au umplut de lacrimi şi băiatul a scăpat cu o mustrare. Acest moment ilustrează cât de sărmani erau elevii din Aiud. Asocierea medievală dintre sărăcie şi învăţământ, care se recomandă a fi ca cea a domnului Froude[67], nu este chiar atât de depăşită în Transilvania. Acest sistem l-a călit pe Csoma[68] pentru a putea îndura asprimea iernii tibetane şi privaţiunile unei mănăstiri budiste. Instituţiile educaţionale protestante din Ungaria şi Transilvania, aşa cum am văzut, se aseamănă mai degrabă cu şcolile şi universităţile scoţiene decât cu cele din Anglia. Se spune că atunci când un secui îl coboară pe fiul său din munţi în Aiud şi îi arată pajiştea din josul colegiului zicându-i, „Toate acestea sunt ale tale", îl loveşte cu piciorul, ca o insinuare a faptului de a nu mai aştepta nimic de la el.

p. 257 În 1850 îşi recăpătaseră aşa de bine bunăstarea încât // au început să lucreze la curăţarea buruienilor şi ierburilor care creşteau în camerele goale ale şcolii pentru a le transforma în locuinţe decente pentru fiinţele umane. Apoi au adunat din oraş câtiva copii protestanţi săraci şi au deschis o şcoală elementară. În 1852 neînduplecatul *Finanz*, perceptorul austriac, a început să impună taxe pe cărţi, bănci şi alte mobile ale şcolii. Acest lucru i-a supărat mult pe protestanţi. Nu doar proprietatea instituţiei caritabile era supusă taxelor ci şi instrumentele de învăţătură pe care le procura instituţia. În acelaşi timp competitorii catolici beneficiau de burse din partea guvernului. Aceasta nu era singura diferenţă de care se plângeau protestanţii. Elevii şcolilor catolice erau scutiţi de satisfacerea stagiului militar, dacă prezentau un certificat de la dascăl sau profesor şi îşi puteau continua studiile

[67] James Anthony Froude (1818–1894), romancier, istoric, biograf şi publicist englez, editor al pretigioasei reviste „Fraser's Magazine".

[68] Sándor Csoma de Kőrös (1784–1842), filolog şi orientalist maghiar, autor al unui dicţionar şi al unei gramatici tibetane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cu sârguință și profit, privilegiu refuzat școlilor protestante. Aceste fapte au pus o și mai mare presiune pe Aiud, deoarece se încerca formarea unui colegiu pentru pregătirea dascălilor de țară.

Deși numai copiii care aparțineau bisericii reformate beneficiau de ajutor material, nici o regulă a instituției nu împiedica copiii de altă confesiune să primească educație aici.// p. 258

Din declarațiile pe care mi le-au dat profesorii reiese că din 1 020 de elevi care mergeau la școală în anul 1864, 877 erau evanghelici reformați, iar restul de 145 erau împărțiți astfel:

- 88 romano-catolici,
- 21 greco-catolici,
- 14 ortodocși,
- 15 evanghelici de confesiune augustană,
- 5 unitarieni.

Aceeași declarație i-a împărțit conform naționalității, după cum urmează: 953 maghiari, 35 români, 10 germani, 3 polonezi, 2 armeni, un evreu.

Suma totală pe care colegiul o primea de la elevii considerați a fi îndeajuns de înstăriți pentru a plăti pentru cazare, lemne și așa mai departe nu era mai mare de 2 855 florini, moneda austriacă de la acea vreme. În același an s-au cheltuit pe premii, subvenții, pâine și altele 8 351 florini. Elevii din clasele mai mari primeau ajutor suplimentar și de la părinții elevilor mai mici pe care îi aveau în grijă. Aceste *honoraria*, plătite câteodată în bani, dar mai des în natură, erau estimate, pe parcursul anului, la 8 000 florini. //

Capitolul XXVII p. 259

Sașii din Transilvania

Data stabilirii lor – „Universitatea" lor – Viziunea domnului Boner despre privilegii –Maxima Sfântului Ștefan – Constituția democratică – Regulamentul lui Francisc II – Patricienii – Clerul luteran – O democrație medievală – Comunitățile supuse – Sașii în 1848–1849 – Timiditatea sașilor – Dialecte și particularități – Influența exercitată – Conservatorismul lor – Diminuarea populației – Țăranii sași

[...] Aceste trei grupuri de așezări – Atland sau vechiul teritoriu, Țara Bârsei și districtul Bistriței – erau menționate împreună ca Universitas Gentis Saxonicae, „Universitatea" sau „Corporația" // națiunii săsești. Privilegiile acordate au fost atât p. 260
de mari încât au trezit admirația și surpriza călătorilor recenți din Europa de Vest. Ceea ce este cu adevărat curios este că aceste privilegii medievale au continuat să existe până târziu în secolul nostru. În Evul Mediu nu păreau a fi deloc extraordinare și când domnul Boner și-a exprimat surpriza privind înțelepciunea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

regilor maghiari, lăsa să se vadă o ignorare stranie a istoriei medievale a Europei şi mai ales a celei maghiare. Să invite imigranţi dintr-o ţară mai civilizată să se stabilească pe domeniile lor a fost o metodă de a-şi îmbogăţi comorile şi de a obţine aliaţi împotriva unora dintre cele mai delicate subiecte, care a fost adoptată nu numai de către regii medievali ai Ungariei, ci şi de suveranii contemporani ai Angliei. Singurul mod de a-i determina pe aceşti colonişti să accepte invitaţia lor a fost să le ofere dreptul de a se guverna şi apăra singuri. Nici acesta nu a fost un privilegiu atât de ieşit din comun pe cât ar fi azi. Poziţia saşilor nu a fost lipsită de comparaţii printre domeniile coroanei ungare. Secuii în Transilvania şi iazygii[69] şi cumanii din câmpia centrală a Ungariei aveau drepturi de guvernare mai mici sau chiar inferioare. Într-adevăr, autonomia acordată naţiunii săseşti nu a fost niciodată
p. 261 decât cea de care s-au bucurat în acest // „ţinut nobil şi adorat" şi în prezent a devenit considerabil mai puţină. Dacă domnul Boner s-ar fi gândit pentru un moment la autonomia pe care o aveau marii vasali şi oraşele imperiale ale Germaniei în timpul Evului Mediu, ar fi avut mai puţine motive să se mire în faţa tratamentului acordat de regii unguri saşilor din Transilvania. Ceea ce îl miră pe studentul la istorie europeană nu este înţelepciunea acestor regi, ci dorinţa relativă de succes. Trăsătura distinctivă a istoriei maghiare – şi dacă nu mă înşel şi a celei poloneze – este rolul nesemnificativ jucat de către oraşele acestor două ţări comparativ cu cele ale Europei de vest. Adevărata explicaţie a acestui fenomen este faptul că ultimele au moştenit un grad mai mare de civilizaţie romană. În Evul Mediu contrastul dintre Germania şi Ungaria era acelaşi ca cel dintre Italia şi Germania sau dintre Anglia şi Irlanda. Progresul civilizaţiei medievale a fost de fapt victoria gradată a elementelor romane ale societăţi în lupta cu barbarul. [...]

p. 263 Aşa cum am menţionat, saşii erau o naţie democratică şi constituţia lor originală era făcută în aşa măsură încât să asigure cât mai multă libertate democratică. Magistratul lor şef care purta titlul de „conte" era ales de popor. Mai multe municipalităţi alegeau reprezentanţi care împreună formau un fel de legislativ naţional. Printr-o metonimie naturală cuvântul „universitate" care desemna întreaga naţiune a fost atribuit acestui ansamblu reprezentativ. O trăsătură caracteristică a constituţiei germane era că toţi germanii erau cetăţeni nici unul nu era nobil sau ţăran. Diviziunile teritoriale nu erau numite ţinuturi, ci „districte" şi
p. 264 „scaune". În toate acestea, // scaunul sau districtul şi oraşul de reşedinţă formau o municipalitate. Nu se făcea nici un fel de distincţie socială între cetăţeanul care trăia în oraşul împrejmuit şi cel care trăia în câmp deschis. Ambele clase votau pentru magistratul care guverna municipalitatea lor comună. Ca şi în rândul secuilor, proprietatea saşilor care mureau fără moştenitori nu revenea coroanei ci „vecinilor" sau comunităţii. În această constituţie contele era punctul culminant al întregii democraţii.

Această organizare cu adevărat liberală a fost totuşi schimbată – sau ar trebui să spun răsturnată – de către regulile promulgate de decretele regale ale Împăratului Francisc al II-lea în 1795, 1797 şi 1805. Dintr-o cauză sau alta, saşii şi-au permis –

[69] Populaţie migratoare, înrudită cu sarmaţii, care a pătruns pe teritoriul Daciei ocupate de romani ajungând până în zona Banatului de astăzi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ca să citez vorbele unui prieten sas de-al meu –„să fie demoralizați de despotismul uman". În consecință nu au rezistat acestor decrete neconstituționale așa cum ar fi trebuit să o facă. Universitatea săsească avea același drept și aceeași putere să treacă o lege ca și o „congregație" dintr-un ținut maghiar, atâta timp cât nu afecta decât oameni din grupul lor sau cele aflate sub jurisdicția lor și nu se afla în contradicție cu legile statului. Partidul reformat, cunoscut ca „Tinerii sași" a socotit că acceptând regulile lui Francisc al II-lea, Universitatea și-a depășit puterile. Practic, au fost la putere din 1805 // până în 1848. p. 265

Efectul a fost degradarea întregii națiii săsești și a celor câteva municipalități din care era compusă până la nivelul orașelor regale libere din Ungaria. Locul comitetului cetățenesc din fiecare municipalitate a fost luat de așa-numitul *communität*, un comitet care își păstra numărul prin alegeri proprii. Înainte magistrații fuseseră aleși de către toți cetățenii, singura restricție referindu-se la alegerea unuia din municipalitatea lor. Prin regulament contele a obținut dreptul de a nominaliza trei persoane pentru un post, iar comunitatea alegea una dintre acestea trei. Cum magistrații alegeau reprezentanții municipalității în Universitate și această adunare alegea conții, constituția germană s-a schimbat, astfel încât a devenit din cea mai populară, cea mai puțin populară. [...] Autoritățile săsești au fost, bineînțeles, apărătoarele sistemului în care aveau o poziție oficială și în ultima perioadă au aderat remarcabil la cauza centraliștilor vienezi. Pe de altă parte, Partidul reformat sau „Tinerii sași" s-a aliat, în mod natural, cu maghiarii. În prezent, organizarea săsească, ca orice altceva în Transilvania, este provizorie. La momentul // vizitei mele în această țară era la putere Partidul vechilor sași, sub p. 266
conducerea domnului von Schmerling.

Unul sau chiar două alte fapte trebuie menționate, pentru a evita ca cititorul să își creeze o părere exagerată despre liberalismul constituției săsești. Pământul săsesc nu era deținut de mari moșieri, ci era împărțit în loturi comparativ mai mici țăranilor înstăriți, a căror chibzuială și precauție făcea ca marea sărăcie sau marea avuție să fie un lucru rar întâlnit. Cu alte cuvinte toți sașii aparțineau clasei de mijloc. Aristocrația, în adevăratul sens al cuvântului, era exclusă. Deși persoane de origine germană au devenit nobili maghiari și chiar au primit titluri mari, poziția lor în teritoriile săsești nu s-a îmbunătățit în acest mod. Doar două clase se ridicau deasupra nivelului obișnuit, pentru a putea deveni lideri sociali și politici. Ei erau „patricienii" și clerul luteran. Este singurul moment în care cuvintele suferă o schimbare de sens; sașii numeau una dintre clase „patricieni" care se aseamănă cu „nobiles" ai ultimelor zile ale Republicii Romane în timp ce „nobiles" din cărțile maghiare de drept corespund „patricienilor" Romei primitive. „Patricienii" sași erau membrii anumitor familii care, unindu-se, au obținut practic un monopol al oficiilor publice. Astfel au format // un fel de substitut birocratic al aristocrației recunoscute p. 267
și au deveni liderii societății din orașele adăpostite lângă Carpați, ai căror cetățeni, aflați departe de Viena imperială și de ținutul-mamă german, erau încă distanți față de societatea străină a magnaților unguri și a moșierilor din Transilvania.

Așa cum absența aristocrației a creat importanța socială a „patricienilor", tot așa a crescut importanța clerului luteran. Individualitatea istoriei ecleziastice a națiii îi plasase într-o poziție favorabilă. În timpul reformei nu existau aristocrați

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rapace, mari sau mici, care să-şi însuşească proprietatea bisericii sub pretextul de a restaura puritatea religiei. O corporaţie de orăşeni era, în mod natural, mai puţin tentată să diminueze veniturile pastorilor ei spirituali decât un singur moşier. În consecinţă, pastorii luterani din teritoriile săseşti aveau în posesie instituţiile bisericeşti ale Evului Mediu şi se aflau într-o poziţie care nu numai că era superioară clerului protestant din alte părţi ale regatului maghiar dar şi atrăgea invidia ierarhiei romano-catolice. Bunăstarea lor materială le-a îngăduit posibilitatea unei educaţii ca aceea a clasei de sus şi a devenit regulă numirea unor astfel de persoane care terminau studii teologice în unele universităţi protestante
p. 268 germane // pentru a vindeca sufletele săseşti. Clerul calvin maghiar era conştient de avantajele unei educaţii în străinătate, dar starea materială precară îl împiedica să aibă parte de aceasta. Amintirea drăgăstoasă a marelui tărâm-mamă, aşa cum numesc saşii Germania, este poate cel mai sentimental simţământ care le mişcă piepturile pragmatice. Acest sentiment şi respectul faţă de cler permiteau sprijinul reciproc. Este drept să atribuim caracterul ultraconservator al saşilor şi politica pe care au dus-o până în secolul prezent conducerii patricienilor şi pastorilor.

Al doilea fapt asupra căruia vreau să atrag atenţia cititorului este că democraţia săsească, ca mai toate democraţiile medievale, era strict naţională, toţi locuitorii teritoriilor săseşti care nu erau de origine săsească fiind excluşi de la avantajele acesteia. În prezent putem considera acest lucru cu atât mai ieşit din comun, cu cât considerăm că aceia care nu erau saşi erau supuşi ai aceleiaşi coroane şi locuitori ai aceleiaşi ţări. Ceea ce teoretic se numea concivilitate sau participare la privilegiile politice, a fost refuzat atât maghiarilor cât şi valahilor până în 1830. Nu am aflat nimic despre linia politică adoptată de saşi cu privire la
p. 269 imigrarea non-nobililor maghiari. Cu privire la // nobilii maghiari şi ţăranii români, saşii făceau o mare diferenţă în modul de a se purta cu aceste două clase de imigranţi sau aşa-zişi imigranţi. Cum nobilii maghiari alcătuiau clasa conducătoare în regat, au făcut tot posibilul, de cele mai multe ori cu succes, să pună oamenii din clasa lor deasupra autorităţii care nu provenea direct de la ei. Astfel un nobil maghiar care era în acelaşi timp cetăţean al unui oraş regal liber, putea oricând nega autoritatea magistraţilor oraşului şi să se adreseze acelora ai ţinutului, în toate procesele civile şi penale, excepţie făcând acelea în care era vorba de o proprietate reală situată între limitele oraşului. Aşadar saşii s-au străduit din răsputeri să excludă astfel de persoane dificile din teritoriul lor şi să împiedice, fie prin hotărâri municipale fie prin forţa opiniei publice, proprietarii din ţinuturile săseşti să vândă ungurilor. În ceea ce priveşte valahii, nu ştiu sigur dacă este adevărat sau nu că în ultimele două sau trei secole au crescut ca număr în raport cu ceilalţi locuitori. Este un lucru sigur că acum formează majoritatea populaţiei din teritoriile săseşti. Am întrebat cândva un sas dacă era adevărat că au făcut legi pentru a le interzice saşilor să-şi vândă terenurile valahilor. Mi-a răspuns că saşii îi batjocoreau într-atât pe
p. 270 români, încât aceştia nu îşi puteau face provizii decât din întâmplare. O // mare parte din populaţia valahă din teritoriile săseşti erau doar nişte slugi truditoare. Erau angajaţi ca muncitori, ciurdari sau ciobani. Pe lângă toate acestea, existau până la 1848 şi comune înrobite. Dintre acestea o parte erau maghiare, dar cele mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

multe erau române. Comunele libere sau satele saşilor erau aşa cum am mai spus parteneri pe picior de egalitate ca şi putere şi privilegii cu oraşele săseşti. În schimb, satele maghiare şi româneşti erau supuse municipalităţilor săseşti având aceeaşi poziţie cu a iobagilor sau ţăranilor înrobiţi dintr-un sat din ţinuturile maghiare faţă de stăpânul lor. Unele dintre aceste comune erau supuse, erau vasali anumitor municipalităţi; altele aparţineau Universităţii naţiei săseşti. Aici putem vedea o analogie cu complexele aranjamente ale Confederaţiei elveţiene de-a lungul ultimului secol, unde existau anumite comunităţi supuse fie unui canton sau două, fie întregii confederaţii.

Până în 1790 instituţia *votum curiatum* sau a votului pe naţiuni existase în ansamblul legislativ transilvan. Toate cele trei naţiuni politice – maghiarii, secuii şi saşii –aveau drept de veto. Chiar şi după acea dată era necesar ca sigiliul fiecărei naţiuni să fie pus pe toate // legile noi pentru a deveni valide. Sigiliul maghiar era p. 271
păstrat în grija guvernatorului comitatului Alba de Jos, iar cel al saşilor era încredinţat contelui. În 1848, acest magistrat a pus sigiliul Universităţii Săseşti pe legea care decreta unirea legislativă a Ungariei cu Transilvania şi saşii şi-au trimis reprezentanţi la reunirea ansamblului legislativ care a avut loc la Pesta în anul acela. Dar când a devenit evidentă reuşita camarilei vieneze de a porni un război civil împotriva nou-instalatului guvern maghiar, autorităţile săseşti au declarat că nu şi-au dat acordul pentru această unire, iar contele a fost înspăimântat de banda din Cluj şi şi-au rechemat deputaţii de la Pesta. În conflictul ce a urmat, majoritatea, sau ceea ce a părut a fi majoritatea saşilor, a participat împreună cu austriecii împotriva maghiarilor. Acţionând astfel, au considerat că respectă deviza naţională „Ad retinendam coronam", („În apărarea coroanei"), care le-a fost conferită de regii medievali ai Ungariei. În 1849, maghiarii au pierdut, în urma înfrângerii, constituţia, organizarea municipală şi cât de mult s-a putut din identitatea naţională. Dar croaţii, saşii şi sârbii care luptaseră în tabăra adversă au aflat, spre dezamăgirea şi dezgustul lor, că // prin această victorie au parte de p. 272
aceeaşi soartă. Acele drepturi exclusive şi mult preţuite, la care saşii nu au renunţat pentru o Ungarie mare şi unită, au trebuit să fie acum sacrificate pentru o Austrie mare şi unită. Politica lui Schwartzenberg[70] şi Bach, care intenţiona să facă un Imperiu austriac „unic şi indivizibil", la acelaşi nivel cu Franţa, era o politică de neutralitate. Ceea ce a fost aplicat ultimilor ca pedeapsă, a fost conferit primilor ca recompensă. Vechea constituţie separatistă medievală a fost zdruncinată din temelii de către birocraţia austriacă. Acum este îndepărtată de către actualul guvern maghiar. Acest lucru nu este făcut deschis sau, poate voit, doar pe jumătate în acord cu spiritul şi exigenţele vremii.

În linii mari, nu se poate spune că saşii au jucat un rol lăudabil în politica Transilvaniei în timpul primilor şaizeci de ani ai acestui secol. Într-adevăr, rolul lor în istorie nu a fost niciodată unul important, ceea ce nu ar trebui să mire pe nimeni care se gândeşte la caracterul şi poziţia lor naţională. Niciodată nu au fost altceva decât nişte fermieri burghezi cu virtuţii şi vicii meschine caracteristice unei

[70] Felix de Schwarzenberg (1800–1852), om politic austriac, prim ministru (1848–1852), perioadă în care a activat şi Alexander von Bach în calitate de ministru de interne.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

asemenea clase. Nu aveau doar deficiențe de curaj militar, dar și civice. Domnul Paget relatează o istorie amuzantă a precauției lor dusă până la marginea timidității. [Urmează relatarea lui Paget.]

p. 273 Acești coloniști germani au adus cu sine și câteva dialecte germane aflate în uz și în acest moment. Sașii care vorbesc germana de sus folosesc propriul dialect în limbajul comun cotidian. Un prieten aparținând acestei nații mi-a spus că maghiarii din Transilvania au un stil mai bun în folosirea limbii germane decât vecinii lor sași, lucru atribuit folosirii casnice a dialectelor străvechi. Putem presupune că efectul a fost de a intensifica conservatorismul îngust atât de
p. 274 caracteristic oamenilor care le vorbesc. // În mod destul de curios, domnul Boner presupune că motivul pentru care civilizația săsească „nu a avut nici o influență asupra populației din jurul ei" este acela că „legile care determinau dezvoltarea populației erau imuabile și că orice fel de cultură și progres trebuie să avanseze de la est la vest". [...]

p. 275 Doctorul Teutsch și prietenii săi împărtășesc o idee cum că civilizația transilvană derivă de la sași. Aprecierea pe care am făcut-o la adresa poziției naționale și caracterului lor poate că a dovedit improbabilitatea opiniei lui. Un lucru care dovedește rolul secundar pe care l-au jucat în educație ca și în politică este faptul că nu au fondat nici o universitate în țară. Toți intelectualii sași au fost în străinătate, în marea Germanie, așa cum unii studenți secui săraci, dar ambițioși, au trebuit să studieze la Leipzig sau Leiden. Cei mai sași dintre sași, adică cei din Sibiu, nu învățau nici limba maghiară nici cea valahă și nu puteau exercita multă influență asupra celor care le vorbeau. Cert este că nu am întâlnit nici un maghiar care să admită veridicitatea afirmațiilor doctorului Teutsch deși nici unul dintre ei
p. 276 nu a negat că civilizația celor două țări maghiare // a provenit din Germania. Dar sașii nu au fost canalul de transmisie. Maghiarii au pornit pe tărâmuri străine pentru a căuta fructele copacului cunoașterii și au importat cărți și idei germane.

Așa cum am mai observat, bunăstarea individuală era scopul eforturilor săsești. Dar aceasta a fost obținută prin metode demodate și conservatoare. Sasul nu era un speculant, un aventurier sau un inovator în arta de a face bani, cum nu era nici în politică. El aparținea unei comunități care nu a auzit niciodată de domnul John Stuart Mill[71], dar a cărei practică anticipase, pe alocuri, teoriile acestuia. Deși erau bogați, el și familia sa trăiau modest, munceau mult și aveau maxim doi sau trei urmași[72]. A avut și recompense. Sașii sunt cea mai pacifistă, organizată, bine îmbrăcată și bine gospodărită națiune din Transilvania. În câteva țări din partea aceasta de Atlantic reprezintă un standard înalt de confort individual, dar națiunea ca atare a avut de suferit de pe urma acestuia. În timpul reformei număra 300 000
p. 277 suflete, în acest moment este // la nivelul a două treimi din acel număr. Pretutindeni călătorul întâlnește sate care au fost cândva săsești, iar acum sunt maghiare sau românești. [...]

---

[71] John Stuart Mill (1806–1873), filosof britanic.

[72] „O situație similară se găsește în multe părți ale Germaniei <Im untern Maingreunde häalt der Bauer so fest an der Sitte, dass sie in Unsittlichkeit umschlägt> – Die bürgerliche Gesellschaft, von W.H. Riehl, p. 54. De asemenea, vezi lucrarea scrisă de Boner, Transylvania, p. 275". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul XXVIII

Sibiul şi Dieta în 1864

Sebeş[73] – Sibiul văzut prima oară – Străzi pline cu iarbă – Haine nemţeşti – Muzeul Bruckenthal – Dieta provinciei în 1864 – Planurile lui Schmerling – O nouă lege electorală – Atitudinea partidului maghiar – O legislatură trilingvă – Înfăţişarea Adunării – Copilul unui soldat – Noii regalişti – Dezbaterea – Urmări

La momentul vizitei mele, Sibiu se afla la o distanţă de o zi de călătorie cu poştalionul de Braşov. Primul oraş săsesc pe care l-am văzut a fost Sebeşul, unde ne-am oprit pentru o masă de seară, luată devreme. O privire fugară asupra oraşului mi-a arătat că nu era foarte diferit de ideea care mi s-a inoculat asupra oraşelor săseşti – locuri care păstrează puţin din frumuseţea medievală, dar mult din caracterul pitoresc medieval. Rămăşiţele zidurilor vechi şi ale porţilor, bisericile fortificate, acoperişurile lor împodobite cu ţigle multicolore sunt trăsăturile lor cele mai izbitoare. În mare parte, se pare că arhitecţii lor au lucrat în cărămidă şi nu în piatră. După aceea, am vizitat Sibiul, Braşovul, Rupea[74] şi Sighişoara[75]. //

Până să ajungă surugiul la Sibiu se făcuse deja întuneric şi am adormit p. 279
repede, aşa încât primele mele impresii asupra acestui oraş provin dintr-o hoinăreală pe străzile sale făcută în dimineaţa următoare. În mod cert, rezultatul a fost unul dezamăgitor, poate şi datorită faptului că aşteptam prea mult. Când mă gândeam la Sibiu, mă gândeam că a fost vechea capitală a naţiei săseşti – al unui popor, care se mândrea că el singur purta însemnul civilizator în Europa de Est – că era oraşul pe care guvernul de la Viena era încântat să-l onoreze deasupra tuturor oraşelor din Transilvania făcându-l reşedinţa guvernatorului şi scaun al Dietei. Într-adevăr, în 1864, Sibiul era toate acestea şi totuşi este un oraş care a văzut zile mai bune şi a cărei glorie a apus. În ciuda înfăţişării sale pitoreşti nu se poate compara cu Braşovul. Casele sunt mai mici, pavajul mai prost, iar pe mijlocul străzilor se află canalizarea incomodă şi urâtă. Oraşul este construit pe o movilă neregulată care nu are o înălţime prea mare cu privirea spre marele lanţ al Carpaţilor sudici. Mare parte din zidurile vechi încă se găsesc într-un stadiu pitoresc şi într-o neîngrijită descompunere.

Dar Sibiul a făcut o puternică impresie asupra mea din mai multe puncte de vedere – vizibila sa stagnare şi puternicul germanism. Iarba creştea nu numai pe meterezele de cărămidă sfărâmată, dar chiar şi pe stradă. Aspectul lăsa impresia că // locuitorii petrec o mare parte din timp între aşternuturi, iar restul lenevind prin p. 280
birouri. După cum îmi spunea un maghiar, când i-am arătat acest lucru: „Oraşul este mort; saşii nu au viaţă în vene, cum avem noi". Cât despre germanism, asta m-a uimit şi mai tare, căci trăisem pentru două luni între maghiari şi români: în

[73] *Mühlbach*, oraş, jud. Alba
[74] *Reps*, oraş, jud. Braşov.
[75] *Schassbürg*, oraş, jud. Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

acest timp nu văzusem nici măcar o dată cel mai oribil şi grotesc articol de îmbrăcăminte, o haină cu coadă de rândunică – nu, nici măcar pe umerii unui evreu. Aici, se găseau peste tot. Pe străzi, mergeau oameni cu feţele bine bărbierite, în haine de seară strâmte, ridicându-şi la fiecare cinci minute pălăriile de forma unei clape de reglaj – „cilindrii civilizaţiei" – atunci când exclamau: „Bună dimineaţa, domnule Rath" sau „sluga prea umilă, domnule Obrist". Aş fi putut să cred că am căzut peste noapte într-un oraş provincial din nordul Germaniei, dacă nu ar fi fost servitoarele româncе în costumele lor *négligé*, foarte *négligé*. Ochii lor negri, trăsăturile sudice şi intonaţia zgomotoasă, clară şi melodioasă, proprie limbii lor neolatine ce se făcea auzită pe când luau apă de la fântână şi bârfeau, îmi aminteau neîncetat că eram foarte departe de *Lünebürger Heide*[76].

În mod normal, principala atracţie a Sibiului este Muzeul Bruckenthal. Se află într-un palat mare, construit într-un stil italian de arhitectură şi conţine o
p. 281 bibliotecă, o galerie de pictură şi o colecţie de istorie // naturală, bogată mai ales în exemplare mineralogice. De departe, studiile de istorie naturală şi în special mineralogia au monopolizat marea parte a activităţii intelectualităţii săseşti. Practic, ele sunt folositoare: ţara îşi permite facilităţi deosebite pentru a urmări acest obiectiv şi, mai presus de toate, sunt cu totul sigure. Şi cea mai invidioasă administraţie nu ar găsi nimic greşit într-un tratat asupra fosilelor sau o teorie asupra formării venelor metalice. Acum, bogăţiile minerale ale Transilvaniei se găsesc peste tot şi sunt diferite, cuprinzând aur, argint, aliaj, cupru, fier, cărbune, sare etc. Atât fauna cât şi flora sunt extinse datorită marii varietăţi a climatului care se găseşte între limitele sale. Asupra acestor aspecte, saşii au ştiut cum să scoată profit.

La momentul vizitei mele (vara anului 1864), Dieta provincială a Transilvaniei îşi ţinea cea de-a doua sesiune la Sibiu. Cum acest corp legislativ a încetat să mai existe, nu ar fi de prisos un cuvânt sau două referitor la originea şi caracterul său. [...]

p. 285 Un prieten maghiar mi-a dat o scrisoare de recomandare pentru preşedintele Dietei, pe care l-am căutat în după-amiaza de după sosirea mea, iar în dimineaţa următoare mi-a dat un bilet de intrare în galerie. Era un fapt important, căci arăta respectul cu care un guvern slab, precum cel al primului ministru Schmerling, o trata pe ce cea mai recalcitrantă dintre naţionalităţi şi că acest domn, desemnat de Coroană să prezideze asupra unei adunări de saşi şi români, era el însuşi maghiar. Biletul meu de intrare purta chiar pe faţa sa imaginea turnului Babel care aştepta înăuntru, fiind tipărit în trei limbi: maghiară, germană şi română. [...]

p. 286 Dieta se afla în sala de bal şi de concert al unuia dintre hotelurile cele mai îngrozitoare din oraş. În mijlocul unei părţi a camerei se afla tronul; când l-am văzut era acoperit cu grijă asemenea celei mai bune piese de mobilier din camera de desen atunci când „familia este plecată în afara oraşului". Deasupra lui un portret mare în ulei al regelui. La dreapta tronului era scaunul preşedintelui, iar pe aceeaşi linie cu el stăteau cei doi vicepreşedinţi; în faţa lor cei trei secretari[77], câte

[76] Regiune întinsă de şes cu sol nisipos, sterp şi păduri de foioase, denumită după oraşul Lüneburg, aflată în partea de nord-est a landului Niedersachsen, având la margine oraşele Hamburg, Bremen şi Hannovra.

[77] *Schriftführers*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

unul pentru fiecare limbă. În diverse locuri ale casei se aflau şase scribi, doi pentru fiecare limbă. La stânga tronului stăteau reprezentanţii guvernului, *Gubernial-Commissär* şi consilierul său juridic, cu rangul şi titlul de *Gubernial-Rath.* În spatele acestora erau trei *Referents* sau cei care vorbeau în numele majorităţii sau minorităţii comitetului care a adus şi a pregătit problema pentru a fi discutată în Dietă. Băncile din interiorul casei erau aranjate într-un fel asemănător celor unui teatru grecesc şi împărţite în trei *cunei.* Cele din dreapta se presupune că aparţineau membrilor unguri şi secui; cele din stânga valahilor // sau românilor. *Cunneus-ul* p. 287
din centru era dat saşilor; presupun că ei simţeau o ostilitate moderată şi raţională atât către una cât şi către cealaltă dintre părţi.

M-am aşezat în galerie în aşa fel încât să pot să privesc întreaga adunare, când un om în uniformă militară sau, mai bine spus în uniformă semi-militară a venit şi s-a aşezat lângă mine. Când l-am întrebat ceva ce doream să mi se explice mi s-a părut că s-a spart gheaţa. El a întrebat politicos cu cine are onoarea să vorbească. M-am prezentat şi, la rându-mi, am întrebat cu cine aveam onoarea etc. S-a întors către căpitanul *jandarmeriei.* Vorbind despre cele trei limbi în care se desfăşurau lucrările, am presupus că era cea de-a treia, româna[78]. Acum, înainte el folosise cuvântul *rumänisch,* dar s-a corectat zicând *Wie sie bemerkt haben – wallaschich.* Astfel, dându-mi seama că indiferent ce ar fi, nu era un român, l-am întrebat: „Care este naţionalitatea căreia îi aparţii?" „Nici uneia" a fost răspunsul; „Aparţin armatei; sunt copilul unui soldat". Îmi amintesc faptul că un ofiţer austriac mi-a spus: „Cel mai bun lucru este că armata nu aparţine nici unei naţionalităţi, sau mai degrabă este o naţionalitate în sine". Asta nu este cu totul adevărat în cei priveşte pe soldaţii simpli, dar este suficient de aproape de adevăr
pentru a justifica ceea ce a spus un scriitor militar francez // când a afirmat că p. 288
armata este singurul, deşi cel mai puternic sprijin al Imperiului austriac[79].

Dar, asta este o digresiune. După cum spuneam, scaunele din partea dreaptă a casei erau, în teorie, acordate unor asemenea membri, fie aleşi fie desemnaţi, dar aparţinând naţionalităţii maghiare. Totuşi, această parte a casei făcea o jalnică paradă de bănci goale. Dacă memoria nu mă înşeală erau prezenţi, la momentul vizitei mele, nu mai mult de şase sau şapte, majoritatea lor nefiind aleşi deputaţi, ci fiind „regalişti" desemnaţi de Coroană. După cum am menţionat, regaliştii, înainte de 1848, erau în mod necesar membri ai înaltei aristocraţii a ţării; dar, prin Dieta din 1863–1864, instituţia a fost într-un mod însemnat modificată. Guvernul Schmerling făcea apel întotdeauna la denumirea de „liberal" prin care căuta să crească prin concesii nesemnificative şi lipsite de vreo decizie spiritul democratic al timpului. „Regaliştii" din Transilvania urmau să fie aleşi pentru a reprezenta cele mai importante interese ale comunităţii, precum cele referitoare la nobilime, proprietate, comerţ, religie, ştiinţă etc. Urmarea a fost că, în timp ce au câştigat astfel unul sau doi maghiari care se presupunea că vor reprezenta comerţul, ştiinţa etc., nici măcar unul dintre membrii fostei clase de regalişti nu putea fi găsit pe
băncile // Dietei. După cum arăta un ziar maghiar: „Acum, regaliştii din Sibiu pot p. 289

[78] *Wallachishch.*

[79] „Military Sketches, by Sir C.F. Lascelles Wraxall, p. 152". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

reprezenta tot ce doresc, dar nu vechile familii istorice şi nici marii proprietari din Transilvania".

La momentul acela, se întâmpla ca dezbaterea pe care o ascultam să fie o discuţie chiar asupra acestei instituţii a „regaliştilor". De fapt, această Dietă provincială era, nu numai o adunare *legislativă*, dar şi una *constituantă*. În marea lor majoritate, dezbaterile au fost legate de viitoarea constituţie a provinciei. La acea vreme, constituţia în vigoare fusese creată prin decretul arbitrar al împăratului-rege şi era în mod limpede una „provizorie" (*provisorisch*). Acel cuvânt sau, mai degrabă, acea stare de lucruri arată că pentru mult timp, sau poate şi pentru acum, acesta a fost blestemul întregului Imperiu austro-ungar[80] Acesta era, în mod deosebit, cazul anului 1864. „Ar fi o mare uşurare pentru noi" mi-a spus baronul B „dacă guvernul s-ar hotărî odată pentru totdeauna ce vrea să facă cu noi. Cea mai groaznică decizie nu poate fi mai rea decât acest şir de reglementări provizorii care se înlocuiesc una pe alta."

În dimineaţa vizitei mele cei doi vorbitori erau doi saşi, care vorbeau cum ar trebui să vorbească eseiştii germani. Primul dintre ei a arătat că reprezentarea //
p. 290 diverselor interese era o idee învechită; una potrivită Evului Mediu, dar destul de nepotrivită situaţiei actuale; că făgaşul recentelor evenimente avea tendinţa să contopească toate interesele diferite ale ţării astfel încât populaţiile să devină, în privinţa intereselor, un întreg omogen; că acest întreg omogen era reprezentat de membrii aleşi şi că, drept urmare, în mod clar, regaliştii erau de prisos. Al doilea vorbitor a protestat vehement împotriva tuturor aristocraţiilor în general şi în special împotriva nobilimii maghiare din Transilvania, căreia îi atribuia toate nenorocirile care au căzut vreodată asupra principatului. Asta a introdus un apărător al clasei calomniate în persoana lui Lászlófy, primarul oraşului armean Gherla[81]. În paranteză fie spus, armenii precum alte populaţii împrăştiate asemenea evreilor sau ţiganilor, se identifică cu maghiarii, mai degrabă decât cu oricare altă naţionalitate din ţară. Prin urmare, domnul Lászlófy era privit ca un convertit preţios de către guvern pe cât era de renegat de conaţionalii săi, fiind unul dintre puţinii deputaţi de „limbă" maghiară care şi-a ocupat locul în adunare.

La acel moment, nu eram aşa de bine familiarizat cu limba maghiară cum sunt acum şi, drept urmare, nu puteam urmări cursul dezbaterii. Într-adevăr, unii
p. 291 dintre vorbitori vorbeau în română, o // limbă de neînţeles nu numai pentru mine, dar şi pentru preşedintele adunării. Acest fapt i-a determinat pe doi dintre vorbitorii români să renunţe la dialectul lor naţional şi să se adreseze adunării, unul în germană, celălalt în maghiară, atrăgând asupra lor dojeni pline de indignare din partea conaţionalilor lor. După sfârşitul dezbaterii, am luat cina la masa preşedintelui. Cum acel domn îşi exprima părerea în probleme politice cu cea mai rezervată diplomaţie, nu este nicio gafă din partea mea să afirm că el nu părea să creadă în succesul manevrelor politice pe care era angajat să le întreprindă. Într-adevăr, guvernul de la Viena şi-a schimbat atât de des politica de-a lungul celor şaisprezece

---

[80] „A se urmări spre comparaţie remarcile lui Sir C.F.Lascelles Wraxall asupra acestui subiect. *Military Sketches*, pp. 155, 169". (*n.a.*)

[81] *Szamos-Ujvár*, oraş, jud. Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sau şaptesprezece ani care au trecut, încât orice om cu prudenţă obişnuită putea să fie pregătit pentru o schimbare în această direcţie. Dieta de la Sibiu a devenit un fapt al trecutului şi abia dacă a lăsat o urmă a existenţei sale, iar preşedintele ei ocupă un post confortabil sub guvernul maghiar. Chiar şi cei mai violenţi „devoratori ai maghiarilor" (*magyarfalók*), care au declarat că nu vor sta sub niciun chip în cadrul Dietei de la Pesta, au găsit motiv să-şi schimbe părerea. Acum ei aşteaptă de la aceeaşi Dietă reorganizarea sistemului lor municipal. Şi totuşi, şi acum, totul este provizoriu în Transilvania. //

Capitolul XXIX

p. 292

Braşov

Hotelul No. 1 – Caldarâmul – Piaţa – Plasarea romantică a oraşului – Tâmpa[82] - Un monument rusesc – Vederea panoramică – Meşteşugurile – Biserica catolică – Cruci, veşminte şi potire – Întemeierea şcolii – Braşov[83] – Destinul oraşului – Împăciuitorul lumii – Influenţa secuiască – Contraste izbitoare între oraş şi vecinătate – Aventura unui vânător sas

Deoarece am stat doar trei zile în Sibiu şi în acel timp m-am întâlnit cu câţiva dintre puţinii unguri, cunoaşterea mea asupra secuilor vine din ceea ce am citit şi din ce am auzit sau din ceea ce am văzut în privinţa lor la Braşov. Către acesta din urmă am pornit cu poştalionul. Călătoria mi-a ocupat o lungă zi de vară, pe care am petrecut-o agreabil, în compania altor pasageri. Era pe timp de seară, târziu, când am ajuns cu doi prusieni şi un ungur, cu care am fraternizat pe drum, la „Hotelul Numărul Unu", unde m-am cazat. Pornind la drum // în următoarea dimineaţă p. 293
pentru a explora oraşul, am descoperit că „Numărul Unu" se afla chiar în afara zidurilor oraşului, care, ca şi în alte locuri, nu reuşeşte să înglobeze toate casele. Poarta care conduce în cetate este la doar câţiva yarzi[84] depărtare şi este numită „Kloster Thor", după o mănăstire care a dispărut de mult timp. Intrând prin această „Kloster Thor" am ajuns în principala stradă a locului, al cărei caldarâm oferă un contrast agreabil cu cele mai multe oraşe transilvane sau maghiare. Este un fel de mozaic cu pietre mici albastre şi albe, incluse în ciment şi este de îndată plăcut atât la mers cât şi la privit. Dar este un dezavantaj pentru toate căci mulţi dintre cetăţeni se plâng că îi costă foarte mulţi bani. A fost făcut de un locuitor din Boemia, care a urmărit să obţină faimă inscripţionându-şi numele în mozaic pe o parte a străzii, iar data, 1857, pe cealaltă. Câţiva paşi mai încolo dăm de biserica romano-catolică, o clădire modernă lipsită de interes arhitectural sau arheologic. În faţa ei, citim, scris în caldarâm: „Quae via vitae?".

---

[82] *Kapellenberg.*
[83] *Brasso, Kronstadt*
[84] Un yard = 0.914398 m

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Puțin mai departe este piața, care este într-adevăr sub forma unui trapez, dar cu una dintre laturi atât de scurtă încât dl. de Gérando vorbește de ea ca și cum ar fi triunghiulară. În mijlocul acestui spațiu se află *Rathhaus* sau primăria, îngreunată //
p. 294 asemenea marii biserici din Cluj, de un grup de case mai modeste prinse împrejurul său. A fost construită în jurul anului 1420, dar a fost de atâtea ori reparată încât a căpătat o înfățișare de nedescris, care, cu toate acestea, nu m-a șocat ca fiind neobișnuită în acest oraș straniu.

Poziționarea Brașovului este cu adevărat pitorească. Este construit pe albia unei mlaștini secate, într-o adâncitură sau vale izolată, între două vârfuri ale Carpaților sudici, fiecare dintre ei fiind atât de mare încât să merite numele de munte. Ei se apropie atât de mult de oraș, dinspre est și vest, încât pereții zidurilor <caselor> sunt oarecum construiți pe râpele lor joase. Această adâncitură este ascunsă cu totul în câmpia Țării Bârsei[85] de un deal, el însuși de o înălțime respectabilă, dar micșorat de prezența unor vecini atât de înalți. În vârful său se află o fortificație modernă numită castel, care a fost apărată pentru câteva ore împotriva rusului Lüders[86] de o mică garnizoană ungară, cu acea îndârjire disperată, ca să nu zic lipsită de sens, care-i caracterizează pe maghiari în atâtea episoade ale acestui război revoluționar. Mica vale, deși închisă din trei părți, este cu totul acoperită de oraș, care s-a extins și el în trei direcții: o suburbie întinzându-se spre sud până la defileul ce duce spre cei mai înalți munți, care este locuită de români; alte două, care se află pe fiecare parte a Dealului Castelului și se întind spre nord-est,
p. 295 respectiv spre nord-vest; // prima este locuită în mare parte de secui, iar a doua, numită Alt Stadt (vechiul oraș) de sași.

Dar călătorul, care ar aprecia întru totul poziția admirabilă a Brașovului, ar trebui să urmeze exemplul nostru și să urce, fără nicio pierdere de vreme, Tâmpa. Acesta este vârful Carpaților care străjuiește orașul dinspre est. Prima parte a numelui derivă de la un fort, al doilea de la o capelă, ambele construite pe vârful muntelui de cavalerii ordinului teutonic. Ambele clădiri au dispărut de mult timp, lăsând în urmă doar numele lor. Tâmpa se ridică prăpăstios dinspre zidurile orașului și este acoperit cu o pădure deasă. Acesta este unul din elementele care descriu poziția Brașovului și care dau un farmec proaspăt și pitoresc. [...]

O cărare umbroasă se vede conturându-se în zigzag pe o parte a dealului și ea conduce la vârf. În dimineața următoare, grija noastră a fost să suim această cărare. Ajungând sus, la început ne-am bucurat de priveliștea minunată dinspre est unde se vedeau „cele șapte sate", după cum sunt numite și unde se află locuitorii Brașovului, stând într-un semicerc, pe mijlocul unei câmpii de la picioarele
p. 296 munților. Aceste // ridicături, unele după altele, în afara întinsei Țări a Bârsei, se întind spre sud; vârful cel mai apropiat de noi este Postăvarul[87].

Luându-ne privirea de la această minunată priveliște și făcând câțiva pași astfel încât să ajungem pe buza vestică a crestei, am dat de o mică piramidă sau

---

[85] *Burzenland.*

[86] Alexandr Nicolaevici Lüders (1790-1874), comandant al armatei ruse care a învins armata revoluționară maghiară în bătălia de la Sighișoara (31 iulie 1849) și al trupelor rusești de la Dunăre în războiul Crimeii.

[87] *Schülerberg*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

obelisc din cărămidă, ridicat de generalul rus Lüders, pentru a-şi comemora victoria asupra comandantului ungar, nefericitul Kiss[88]. Pe latura dinspre cărarea pe care mergeam, s-a pus o inscripţie în limba latină pe o piatră. Totuşi, aceasta a fost ştearsă prin mijloace mai puţin încete ca timpul. Aceiaşi factori par să fi submineze şi obeliscul, iar mai multe cărămizi au fost luate. În total, monumentul nu pare să mai comemoreze pentru mult timp succesul invaziei ruse în Transilvania. Unul dintre companionii mei prusieni s-a alăturat prietenului său ungur în ce priveşte subiectul şi a sugerat că o distrugere nejustificată a unor asemenea structuri interesante putea fi atribuită mâinilor răuvoitoare ale maghiarilor. Totuşi, cu umor, a răspuns că el nu putea presupune că secuii erau foarte nerăbdători să păstreze această amintire a unei invazii străine. Din toate părţile îngrijorate de intervenţia rusească din 1849, guvernul austriac şi aliaţii săi din provincie au cea mai mică // dorinţă să privească cu satisfacţie contribuţia lor la această înfrângere. Un sas, şi nu p. 297
unul filo-maghiar, şi-a exprimat părerea asupra naţiunii sale sau, în orice caz, a grupării anti-ungare căreia îi aparţinea, citând, cu referire la acea intervenţie, binecunoscutul vers: *Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo*[89]. Cu toate acestea, atâta timp cât această mică ridicătură de cărămizi va sta în picioare, îşi va spune povestea în mod eficient. Locul său a fost ales cu atâta inteligenţă încât şi cel mai nepăsător pierde-vară care trece prin străzile Braşovului nu poate să nu-l observe, întrebându-se ce ar putea fi şi informându-se asupra înţelesului său.

Stând la picioarele sale, ne-am uitat în jos, chiar în străzile oraşului, al cărui plan se vede clar din acest punct: în centru, piaţa care avea forma unui trapez aproape triunghiular; primăria oribilă în centru; singura stradă dreaptă care porneşte de la ea şi merge din poartă în poartă; vechea biserică catolică, înnegrită; totul, împrejmuit într-un pătrat de vechile ziduri încă în picioare, cu multe dintre turnuri într-o stare acceptabilă: o imagine şocantă, ca să nu zic bizară, arătând de aproape amestecul dintre trecut şi prezent. Înspre sud vedem mahalaua românească întinzându-se pe valea îngustă, cu piscurile sălbatice şi mari de o parte şi muntele împădurit de cealaltă. Veţi observa, în colţul sud-vestic al oraşului, două turnuri // izolate înconjurate de două cadre, pe care este pus postavul recent făcut pentru a se p. 298
usca. Spre nord, vedem Dealul Castelului – mic, doar prin comparaţie, iar dincolo de el este o câmpie mare şi perfect netedă cu linii largi, care ajung până departe şi care sunt drepte şi bine direcţionate.

Acestea sunt drumurile care duc spre Târgu Secuiesc[90], Sfântu Gheorghe şi Feldioara[91]. Nu ştiu dacă descrierea situaţiei oraşului a fost suficient de clară pentru a-l face pe cititor să înţeleagă cum se poate ca voiajorul ce se apropie de Braşov dinspre Sibiu, dinspre vest sau dinspre Predeal, dinspre est, să nu vadă nimic până când nu a ajuns deja în mahalale. Dar, când vine dinspre nord, dinspre Feldioara

---

[88] Probabil Ferenc Kiss (1825–1873), ofiţer maghiar, participant la luptele împotriva austriecilor.

[89] *Dacă nu se pot îndupleca zeii, vom muta Acheron-ul.* (*n.a.*) Aheron sau Acheron, fluviu în Epir care se varsă în Marea Ionică. În mitologia greacă, Aheronul era unul din fluviile Infernului, cu ape tulburi şi noroioase, afluent al Styxului, pe care umbrele morţilor îl treceau cu o luntre condusă de Charon şi ajungeau în împărăţia subterană. Legenda are la bază cursul parţial subteran al fluviului.

[90] *Kezdi-Vásárhely*, oraş, jud. Covasna.

[91] *Marienburg*, sat, com., jud.Braşov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sau Sfântu Gheorghe, pe măsură ce avansează pe câmpia nivelată vede Dealul Castelului ridicându-se încet înaintea lui, precum o insulă ieşind din mare.

Coborând din nou în oraş de pe această „movilă spectaculoasă", observăm mai ales în căldura verii, o altă caracteristică în ce priveşte înfăţişarea <oraşului> care îl farmecă pe călător, plictisit de câmpiile aride peste care a avut de atâtea ori de trecut. Este vorba despre numărul de cursuri de apă care curg repede şi zgomotos în canalele ce străbat multe dintre străzi, curăţindu-le şi răcorindu-le în acelaşi timp. Pe lângă faptul că astfel au un avantaj din punct de vedere sanitar,
p. 299 sunt foarte folositoare în multe din procesele industriale // care se desfăşoară aici. Întregul loc are un aer de viaţă şi de activitate, care m-a izbit cu mai multă putere datorită contrastului cu moleşeala birocratică a Sibiului. Iuţeala şi zgomotul acelor şuvoaie cu ţărmuri bune se adaugă acestei impresii. Fete ale secuilor, multe foarte frumoase, sporovăiesc îngrămădite pe străzile din spate când lucrează de zor la albia de vopsit, care încurcă drumul. Români sau bulgari înalţi şi puternici pândesc sub grămezile de pânzeturi proaspăt umezite, pe care le duc în afara zidurilor pentru a le împrăştia peste cadrele de la baza vechilor turnuri dărăpănate. În interiorul caselor, se aude încă zgomotoasa zarvă a roţilor de apă şi huruitul puternic al suveicilor ocupate. Domnul de Gérando[92] vorbeşte despre turci, greci etc., care se văd în fiecare zi pe străzile Braşovului, purtând toţi costumele lor naţionale. Acum, farmecul locului este pierdut. Nu numai că greci, armeni etc. încă se mai pot găsi, dar progresul aşa-zisei civilizaţii i-a făcut pe ei toţi să adopte haina prozaică şi plictisitoare a Europei Occidentale.

Vechea biserică catolică[93], care aparţine principalei religii a oraşului, luteranismul, este un edificiu vechi şi pitoresc. A durat patruzeci de ani până a fost construită (1380–1420), dar de atunci a fost atât de des reparată, încât interiorul are un aspect destul de modern. Trăsătura principala a exteriorului care îl şochează pe
p. 300 străin este înregistrarea ruinelor lăsate de // marele foc din 1689. La capătul estic, în afara absidei, sunt mai multe imagini de mărime naturală ale sfinţilor. Ele au avut mult de suferit. La capătul vestic, este un cadru arcuit al uşii. Înăuntru, arheologii germani şi unguri, în compania cărora mi-am făcut ce-a de-a treia vizită la Braşov, au găsit mai multe arcade datând din 1531. Pe o veche uşă de lemn este scrijelită data MCCCCLXXVII. Metalul din faţă poartă data MCCCCLXXV, în litere gotice. Ni s-a spus că a fost adus de la Constantinopol. Dacă este aşa, presupun că data a fost adăugată după ce a fost adusă aici. Este înconjurată de o barieră şi ea din metal uzat, dar datând din 1716. Există şi o lucrare din metal uzat în faţa altarului, care datează din 1696.

În privinţa chestiunii practice a reţinerii crucii pe bisericile lor, luteranii menţin o neutralitate nesigură între catolici şi reformaţi. Când trăiesc sub influenţa

---

[92] Auguste de Gérando (1819–1849), istoric francez, autor al mai multor lucrări dedicate Ungariei, iar cea la care face referire Arthur J. Patterson este *La Transylvanie et ses habitants*, 1845.

[93] *Dom Kirche*. Autorul se referă la Biserica Neagră, simbol al oraşului Braşov, construită în jurul anului 1380 (potrivit unor surse documentare construcţia ar fi început în 1377) în stil gotic. Iniţial catolică, biserica a purtat numele de Sfânta Maria. Parţial distrusă după marele incendiu din 1689, ea a fost refăcută ulterior, interiorului fiindu-i conferit un aspect baroc. Denumirea de „Biserica Neagră", a fost acceptată oficial abia în secolul al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ultimilor, crucea dispare din afara bisericilor lor. Când, dimpotrivă, catolicii sunt vecinii cei mai apropiați, semnul creștinătății lor obișnuite se poate vedea foarte bine. În Brașov, se pare că aparțin grupului Marii Biserici. În orice caz, nu numai că bisericile lor sunt decorate cu cruce, dar în sacristie se păstrează obiecte care ar jigni grav privirea multor protestanți englezi. Acestea // sunt haine purtate înainte p. 301
de preoții catolici la celebrarea liturghiei. Încă sunt folosite de clerul luteran la realizarea slujbei de comuniune. Sunt bogate, încărcate cu o broderie frumoasă și au fost realizate în perioada de dinainte de Reformă. Unul dintre ele este la fel de vechi precum anul 1400, iar ca să spunem așa, are aceeași vârstă ca și biserica în sine. Pe lângă aceste veșminte ni s-au arătat mai multe potire din argint sau cupe pentru comuniune. Una dintre ele datează din 1422, iar restul au fost realizate după Reformă. Dintre acestea, cel puțin două erau cupe de băut folosite la sărbători laice și donate bisericii de proprietarii lor, la moartea acestora. Unul dintre ele era o cupă de argint, împodobit cu cupidoni de modă veche, făcând comerț cu struguri, iar celălalt avea un Cupidon înaripat stând pe capac. Dar, bunii orășeni ai Brașovului sunt mândri în mod special de orga lor. Se laudă că este, din punct de vedere al mărimii, a treia din lume. A fost cumpărată de ei între anii 1830 și 1840, pentru suma de 15 000 florini și a înlocuit-o pe cea veche, datând din 1710.

În partea opusă acestei vechi biserici este liceul evanghelic (luteran), despre care se spune că este cel mai bun din Transilvania. [...]

Pe lângă biserica catolică, în vechiul oraș mai este și o altă biserică veche. De p. 302
fapt, este mult mai veche, fiind construită de cavalerii Ordinului Teutonic, dar a avut atât de mult de suferit de-a lungul timpului și chiar mai mult de pe urma reparațiilor, încât merită critica plină de sentințe a domnului de Gérando: „o mică biserică bizantină tencuită în mod deplorabil".

De fapt, în această mahala găsești adevăratul Brașov[94], un nume care acum s-a extins cuprinzându-i atât pe unguri cât și pe românii din întreg Kronstadt-ul. [...]

Deși Brașovul este un oraș săsesc, se află foarte mult sub influența ungurilor p. 303
și a ideilor ungurești. În parte, acest lucru se datorează apropierii de ținutul secuiesc; pe de altă parte și datorită faptului că este un oraș activ, prosper, în care *mulți maghiari energici și-au stabilit* reședința. Mi s-a spus că populația sa cuprindea 11 000 sași, 9 000 maghiari și secui și 6 000 români. Maghiara este prima limbă pe p. 304
care o vorbesc copii // brașovenilor înstăriți pentru că aproape toate doicile lor sunt dintre secui. Apoi învață germana elevată (*Sächsisch*) și româna. [...]

Aici, ca oriunde în ținutul săsesc, sașii și în special fetele, au un mare dispreț față de slujbele domestice, care se presupune că sunt mai degrabă degradante. Urmarea este că în orașele săsești locurile lor sunt ocupate de români sau secui. Cum Brașovul este aproape de ținutul secuiesc, în timp ce Sibiul este mult mai departe, găsim în cel de-al doilea oraș o preponderență a românilor în dauna secuilor, acesta fiind unul din punctele în care Sibiul este inferior Brașovului. Pentru că, deși // o chelăreasă englezoaică ar putea găsi multe greșeli la o cameristă p. 305
de origine secuiască, dintre care inclusiv aceea că este o slugă neglijentă, totuși aceasta este superioară celei de origine română, cum sunt cele care se văd pe lângă fântâni sau pompele de pe stradă, din capitala Țării de Sus.

---

[94] *Brassó.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Unul dintre companionii mei de călătorie din Prusia, disprețuind „drepturile istorice" ale regatului ungar, aspirațiile românilor către o Românie Mare și întreaga geografie, fie politică fie fizică, vorbea despre Brașov ca despre unul dintre cele mai pitorești trei orașe ale Germaniei. Celelalte, spunea el, erau Grätz și Heidelberg. Dar, acest oraș german, cu clădirile sale cenușii de un gotic medieval și cetățenii săi germani puternici, este plasat într-un peisaj într-atât de sălbatic și în <mijlocul unei> populații atât de străine încât acum alcătuiesc cel mai straniu și izbitor contrast. Marea apropiere între diversele forme de civilizație – cineva, poate, ar putea spune că între civilizație și barbarism – aduce chiar genul de efecte pe care autorul lui *Waverly* și *Rob Roy*[95] ar ști într-atât de bine să le folosească. Personajul Baronului de Bradwardine, pe jumătate avocat, pe jumătate soldat, pedant, bun la suflet, ar fi putut fi schițat dintre numeroșii *táblabíró*; și nici nu am căuta mult pentru a găsi pe Bailie Nicol Jarvie[96] printre „prudenții și circumspecții" cetățeni ai orașelor săsești. Nu m-am întâlnit niciodată cu Rob Roy în călătoriile
p. 306 mele, dar poate și el s-ar fi înrudit cu unii dintre // tâlharii și hoții de sare români. Sașilor din Brașov le plac foarte mult activitățile de sport practicate în aer liber, ceea ce nu trebuie să mire ținând cont că în fața magazinelor și birourilor lor se află munți prăpăstioși și păduri dese, bântuite iarna de lup și râs, în timp ce toamna te poți întâlni cu un urs mătăhălos.

Dar animalele sălbatice nu sunt singurele pericole cu care te poți întâlni. Omul cinstit și chibzuit își păstrează o armă și pentru a se apăra de braconierul sau contrabandistul român sau maghiar. Acești oameni, datorită caracterului sălbatic al țării și sistemului fiscal vicios al guvernului, își doresc cu ardoare, mai mult decât orice, arme și praf de pușcă. Un tânăr vânzător sas din Brașov mi-a spus că fusese odată la vânătoare în una din marile păduri din ținutul secuiesc cu o armă care avea o singură țeavă. A trebuit să treacă printr-o poiană deschisă, unde, nu la mare distanță, stăteau trei secui în fața ușii unui mic bordei. Aveau cu ei un câine lup, care s-a repezit de îndată cu gura deschisă asupra vânătorului. El a țipat la ei să ia câinele de pe el. În loc să facă asta ei doar s-au uitat la el și au râs. Sasul a tras, iar câinele a căzut pe pământ mort. „Ce rușine plină de păcat să împușți un câine!" au strigat secuii și s-au grăbit către sas. „*Jetzt heisst's laufen*"[97] a spus cel din urmă și și-a reîncărcat arma pe când o lua la sănătoasa. Cu ghetele sale ușoare
p. 307 a putut să fugă mai repede decât // urmăritorii săi în cizmele[98] lor înalte, grele și vechi. Până când arma s-a încărcat, s-a uitat înapoi și a văzut că secuii se despărțiseră și veneau câte unul. A tras asupra celui care era mai aproape, țintind în jos și i s-a părut că l-a rănit la genunchi; în orice caz, a căzut urlând de durere, iar tânărul vânător, continuându-și fuga, a ieșit din pădure și nu a mai auzit nimic despre urmăritorii săi. //

---

[95] Două personaje din romanele romancierului englez Sir Walter Scott.

[96] Alt personaj din romanul *Rob Roy* care a inspirat pe producătorii de whisky, care au numit astfel una din băuturile fabricate în Scoția.

[97] „Atunci, să mergem".

[98] *csizmák*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul XXX

p. 308

Valahii sau românii

Originea numelui de valah – Înțelesul cuvântului român – Dacii – Influența slavă – Trăsături deosebite ale limbii române – Teritoriul românesc – O hartă românească – Posibilitățile unei descendențe romane – Maghiarii care vorbesc limba română – Pretinsa creștere a numărului românilor – Cauzele probabile – Dl. de Gerando asupra curajului românesc – Lenea românească – Religia românilor – Superstiții – Prostie – Cruzime – Revoltele – Cauzele lor – Amintiri ale unor răniri reciproce – Mult exagerate – Incendii – Românii, comparați cu sârbii și secuii – Indiferența moșierului față de limba română Unitarienii – Importanța strategică a Transilvaniei

[Autorul prezintă diverse teorii și ipoteze proprii asupra dezvoltării limbii române și a prezenței românilor în Transilvania]

p. 314

Putem să lăsăm la o parte populația răspândită ici-colo prin Peninsula Balcanică, mai ales în munții Tesaliei și Acarnania[99], atunci când discutăm viitorul politic al națiunii române. Cei din zona nordică formează ceea ce în sud-estul Europei poate fi considerată o masă mare și compactă. Nu numai că ocupă principatul unit al Moldo-Valahiei, dar formează cel puțin jumătate din populația provinciei austriece (Cisleitania) Bucovina, majoritatea locuitorilor din provincia rusă Basarabia și principatul ungar Transilvania, precum și o porțiune considerabilă din populația ținuturilor adiacente Ungariei. Toate acestea sunt reclamate de politicienii de la București. În atlasele publicate pentru folosul școlilor românești, găsim o hartă a *Daciei Moderne*, incluzând sub acest nume nu numai principatele dunărene, dar și Basarabia, Bucovina, Transilvania, Maramureș[100], Crișana[101] și zona Timișoarei[102]. Prin aceste ultime nume este vorba de fapt despre țara // Maramureșului din nord-estul Ungariei și de țara de pe malurile Crișului și Timișului; cu alte cuvinte, toată Ungaria de la sud și est de Tisa. Ni s-a spus că p. 315
acest atlas a fost publicat din ordinul lui Carol I[103], „domnul românilor"[104].

Un chirurg aparținând unuia dintre regimentele armatei române mi-a spus că erau cinci națiuni pe care le ura – turcii, austriecii, ungurii, polonezii și rușii – și toate din același motiv, pentru că pretindeau că au dreptul să conducă asupra țării sale. Națiunile pe care le aprecia erau francezii și italienii. Totuși, asta se întâmpla

---

[99] *Acarnania*, regiune aflată în zona central-vestică a Greciei

[100] *Marmarosulu*.

[101] *Crisiana*.

[102] *Timisiana*. De fapt, se face trimitere la zona Banatului.

[103] *Charles I*. Este vorba despre Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), principe (1866–1881) și rege al României (1881–1914) sub numele de Carol I.

[104] *„Domnu allu Romaniloru"* „*Lord of all the Roumans*". (*n.a.*) Informația inserată în acest paragraf pare obținută după finalizarea călătoriei. De altfel, autorul introduce și următoarea notă: „Ungarischer Lloyd, 24 Februarie, 1869".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în zilele de dinainte ca prințul Alexandru Ioan I să fie alungat[105], iar prințul Carol I să conducă în locul său. Din acel moment, Prusia a câștigat influență în România, ca și în alte părți, în dauna Franței.

Un subiect demn de investigat – de fapt, unul de o reală importanță practică – este acela de a vedea dacă elementul românesc va câștiga sau va pierde importanța politică în Transilvania. Din păcate, este unul despre care nu pot să vorbesc dintr-o cunoaștere proprie, iar cei de la care am căutat informații asupra subiectului, fie teoreticieni sau observatori, au fost în mod evident purtați de valul prejudecăților
p. 316 pentru sau împotriva // ridicării viitoare a românilor pentru ca eu să mă încred în declarațiile lor. Totuși, un singur lucru poate fi spus cu certitudine și anume că marea ascensiune în ce privește puterea și influența obținută de această naționalitate în ultimii douăzeci de ani, ea se datorează sprijinului acordat lor de către guvernul vienez, care a căutat în ei o contrapondere în fața maghiarilor. În această privință, lucrurile s-au schimbat mult. Influența Vienei este exclusă, iar maghiarii au adus frâiele puterii în mâinile lor. Între 1849 și 1869 un român obținea un post datorită naționalității sale; acum el va fi promovat în ciuda ei. În timpul cât a guvernat Bach pentru că multe persoane aveau nume ungurești precum Halász (pescar), Puskás (pușcaș), Pasku etc și le-au schimbat în Halasiu, Puscatiu, Pascutiu pentru a le da o nuanță românească tot așa cum înainte de 1848 și după 1859 mulți germani și slavi și-au maghiarizat numele. Și aici, merită observat faptul că principalul motiv, care stă la baza afirmației făcute atât de des că jumătate de milion de maghiari transilvăneni și-au schimbat naționalitatea devenind români, este acela că țăranii cu nume pur maghiare precum Pap, Kis și altele asemenea și vorbitorii de limba română sunt majoritari. La aceasta s-a obiectat că iobagii români, neavând inițial nici un fel de nume, li s-au impus nume maghiare de către moșierii unguri. //

p. 317 Deși extinderea la care ajunsese denaționalizarea maghiarilor transilvăneni poate fi exagerată, nu încape îndoială că a fost mare. O primă cauză, marea cheltuială făcută de maghiari sau de cei de religie protestantă, comparativ cu românii ortodocși, a fost observată într-un capitol anterior. Totuși, în sud-vestul principatului, am întâlnit un fenomen ciudat. În ținutul Hunedoarei sunt atât de multe comunități de oameni în care nu se vorbește nicio altă limbă decât româna. Și, cu toate astea, împărtășesc religia calvină și pretind că sunt maghiari. Pastorii din aceste comunități predică întotdeauna în limba maghiară, deși nu este înțeleasă de oameni. Un patriot local, contele K., gândindu-se că această stare de fapt este una nesatisfăcătoare, l-a rugat pe unul dintre clericii protestanți să renunțe la această practică și să predice turmei sale în duminica următoare în limba română. Pastorul a acționat conform sugestiei contelui. La început, enoriașii l-au privit cu uimire, după care s-au ridicat și au plecat unul câte unul, să țină o întâlnire a indignării unde au ajuns la concluzia că trebuie să denunțe infamia adusă asupra lor. Experimentul nu s-a mai repetat, deși neplăcerea acestei practici actuale este percepută în mod clar ca o anomalie. Deși acești țărani consideră un semn de onoare să adere la credința ancestrală, să meargă la biserica protestantă duminica,

[105] Este vorba de abdicarea principelui Alexandru Ioan Cuza în 1866.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

să-şi // aducă copiii pentru a fi botezaţi de pastor, confidentul şi sfătuitorul lor la p. 318
nevoie este preotul ortodox, iar din punct de vedere al superstiţiei sunt la acelaşi nivel cu vecinii ortodocşi.

Este o opinie general acceptată printre ungurii din Transilvania că, în timpurile trecute, numărul lor nu era într-atât de mare ca cel al românilor, cum se întâmplă acum. Eu însumi am mari îndoieli că această părere este bine argumentată; în orice caz, nu poate fi dovedită, din cauza imperfecţiunilor statisticii din acele zile şi puţinului interes acordat diferenţelor dintre naţionalităţi. Dacă ar fi adevărat, ar lămuri poate de ce românii, ca întreg, sunt mai săraci decât concetăţenii lor unguri. În acelaşi timp, afirmaţia că disproporţia a crescut datorită politicii moşierilor transilvăneni, mi se pare bine întemeiată. În parte, datorită istoriei şi poziţiei sociale diferite a celor două naţionalităţi, în parte datorită, poate, câtorva diferenţe naturale în caracterul naţional, românul fiind un servitor mai docil şi un rob mai supus decât maghiarul. Câţiva observatori susţin că o diferenţă similară de caracter există între romano-catolici şi ţăranii protestanţi ai rasei maghiare. Urmarea a fost că moşierii maghiari cu mintea îngustă prefereau întotdeauna pe români ca arendaşi şi iobagi în locul // oamenilor din neamul lor. p. 319
Chiar şi azi, am auzit angajatori, care nu aparţineau clasei nobiliare, exprimându-şi preferinţa pentru români: „Nu sunt fuduli". Drept urmare, descoperim că elementul maghiar din Transilvania este mai puternic în ţinutul secuiesc, unde principiul nobiliar a fost cel mai slab; în timp ce masele cele mai dense de populaţie românească se găsesc în partea cea cu cea mai puternică amprentă nobiliară, în jurul Alba Iuliei, fosta capitală a principatului. În 1848–1849, moşierii s-au căit pentru acest egoism lipsit de perspectivă. A fost împotriva lor şi în acele împrejurimi când rebelii români au comis cele mai groaznice crime. Acum, când poate este prea târziu, există o dispoziţie din partea clasei politice pentru a întoarce fosta politică şi a se îngriji în mod artificial de populaţia maghiară, mai degrabă decât de cea română. Baronul K. a observat către mine: „Aici, un bucătar este pe jumătate domn şi am întotdeauna grijă ca bucătarul meu să fie un maghiar". Exodul continu al secuilor în principatele dunărene este un subiect de mare îngrijorare pentru ungurii patrioţi. În ultima vreme, un avocat de la Budapesta a lăsat prin testament mare parte din proprietatea sa, pentru a fi folosită în direcţionarea acest şuvoi al emigraţiei spre Ungaria.

Estul Europei este încă la acel stadiu al civilizaţiei în care cuvintele „vecin" şi // „duşman" sunt mai mult sau mai puţin sinonime. Prin urmare, ar trebui să ezităm p. 320
în a crede mărturiile ungurilor şi saşilor, că românii sunt prin natura lor laşi. [...]

Când am fost în Transilvania, a fost prezentată o petiţie de către locuitorii p. 321
saşi ai comunelor mixte de la frontiera valahă, cerând ca populaţia să fie recenzată în scopul recrutării, conform naţionalităţii. Cum românii asupra cărora trebuia făcut au scăpat de acest proces trecând frontiera, saşii au crezut că este o mare lovitură a soartei ca ei să fie expuşi în cel de-al doilea lot, existând pericolul de a ocupa locurile acestora. Am găsit făcută o plângere similară în ţinutul Sătmar[106], unde românii şi germanii trăiesc împreună.

[106] Comitatul Sătmar a fost o unitate administrativă a Ungariei din secolul XI şi până în 1920. Capitala comitatului era oraşul Carei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

O altă plângere făcută împotriva lor este cea referitoare la lene; dar, probabil, nu există un text infailibil al egalității sau inegalității sașilor, decât capacitatea lor aparentă și înclinația pentru munca grea. Nu voi putea decide dacă românul este de la natură și într-un mod hotărâtor leneș, dar cea mai superficială cunoaștere a istoriei sale arată cât de puțin a fost îndemnat să fie harnic. Acest fapt poate fi răspuns că, în orice caz, acum este un om liber și se poate ridica pe sine la același nivel cu vecinii săi. Același mod eronat de a judeca a fost folosit cu privire la
p. 322 irlandezi sau alte popoare // supuse. Câțiva ani de prosperitate și libertate nu pot înlătura munca secolelor prin care au fost asupriți și căzuți în sărăcie. Pentru marea majoritate a popoarelor, și în special pentru cele agricole și pastorale, cea mai mare parte a educației unui om derivă din căminul casei, iar acolo dăinuie cel mai mult tradițiile unui trecut barbar. Prin comparație cu aceasta, educația din școală și chiar interacțiunea de mai târziu cu vecinii are puțin efect. Dar, în cazul românului transilvănean aceste influențe civilizatoare nu au dat rezultat. În mare parte a țării, dacă nu pe întregul ei, școala pentru țărănimea românească există, dacă există, doar cu numele. Deoarece românii reprezintă majoritatea populației, interacțiunea socială tinde mai degrabă să-l coboare pe sas și pe secui la nivelul său, decât să-l ridice la al lor. Dar, uneori sau chiar niciodată, mare parte a populației românești se întâlnește cu altcineva decât cu membrii ai naționalităților și nu știu altă limbă decât pe a lor. Un călător ar trebui să fie atent în a judeca realizările lingvistice ale populației din cele spuse de birjarii, hangii și grăjdarii pe care-i întâlnește. Adesea, am fost asigurat de surugiul meu că țărănimea din vreun district mixt (din punct de vedere al populației) prin care treceam înțelegea ambele limbi și am descoperit mai apoi că informația era incorectă.

De asemenea, diferențele de religie contribuie și ele la menținerea distanței
p. 323 între rasele Transilvaniei // și menținerea inegalităților anterioare. Tipul de creștinism practicat de români, după cum sunt învățați de preoți, tot atât de ignoranți ca și turmele lor, încurajează favorabil lenea și nechibzuința. „Dacă Dumnezeu" – spune țăranul ortodox – „hrănește păsările cerului, care nu se duc niciodată la biserică, cât de mult i-ar lua să se îngrijească de mine care ascult slujba în fiecare duminică și în fiecare zi de sărbătoare?" O povestire istorisită mie de un avocat de țară din sudul Ungariei, referitoare la un incident din anul 1811, ilustrează o stare a lucrurilor care nu s-a îmbunătățit prea mult în zilele noastre. Un italian era în trecere prin țară cu un bou foarte mare, pe care îl expunea pentru bani în piețe și târguri. Venind la Lugoj, orașul principal al ținutului Caraș[107], a atras atenția și lăcomia a trei țărani români care l-au pândit și l-au omorât în drumul său spre Transilvania. Călătorii care veneau la Lugoj au raportat că au găsit aruncată pe drum carcasa unui bou, a cărei piele a fost înlăturată. Magistratul[108] a dat ordin tuturor tăbăcarilor din partea locului să dea informații asupra oricărei persoane care ar aduce o piele mare pentru a o vinde. În câteva zile, cei trei țărani au apărut cu pielea, au fost arestați și, la interogatoriu, au mărturisit crima. Au fost dezamăgiți să afle că victima lor avea asupra sa doar câțiva florini și o pasăre friptă. Fiind

[107] *Krasso.*
[108] *Szolgabiro.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

întrebați ce au făcut cu prada, au spus că au împărțit banii în mod egal între ei, iar pasărea friptă // au dat-o câinelui; cum era vineri nu au mâncat-o pentru că le era p. 324
frică să nu comită un păcat.

Dar, românii au multe alte superstiții care nu sunt de origine creștină. Pe lângă închipuirile asupra caracterului ghinionist al zilei de vineri, se împotrivesc să înceapă orice muncă marțea și sâmbăta după-amiaza. Superstiții legate de copiii schimbați, vrăjitoare, vampiri etc. sunt crezute de către toți printre ei. Un ungur mi-a spus că întreaga viață a unui român este petrecută în împărțirea talismanelor împotriva necuratului. Când se bănuie că cineva a murit de o boală contagioasă, cadavrul este dezgropat și se pune o ceapă în gura lui. Zilele trecute, un ziar maghiar a relatat cum un țăran român a dezgropat corpul soției, care murise șase săptămâni cu înainte, ciopârțind-o în bucăți în fața tuturor vecinilor săi, după care i-a îngropat din nou părțile. A făcut asta pentru că ea bântuia ca o fantomă și l-ar fi strâns de gât. În timpul holerei din 1866, am citit o relatare asupra măsurilor luate de un sat românesc din ținutul Bihorului pentru a se proteja împotriva epidemiei. Șase fecioare și șase tineri necăsătoriți, după ce și-au lăsat deoparte hainele, au arat cu un plug nou o brazdă în jurul satului realizând astfel, așa cum apărea, un cerc magic asupra căruia demonii holerei // se presupune că nu puteau p. 325
trece. Nu am avut șansa să cercetez personal problema, dar, în general, ungurii nu sunt interesați de superstițiile populare, privindu-le mai degrabă cu un dispreț lipsit de răbdare. Povestea mi-a amintit de îndată de trasarea *pomoerium-ului* Romei de către Romulus[109] și de instrucțiunile pe care Hiawatha[110] i le dădea soției sale asupra riturilor ce trebuia să le practice pentru a asigura siguranța trupurilor lor. Într-adevăr, contribuțiile românilor la folclorul indo-european nu sunt nici puține nici neinteresante; au fost adunate de Schott[111] în a sa *Walachische Marchen.*

Vecinii săi dușmănoși spun despre român că este nu numai laș și leneș, dar și prost și crud. Un magnat, care deținea proprietăți atât în satele românești cât și în cele ungurești și trăia în ultimul, mi-a spus: „Dacă aș dori să-mi înșel și să-mi jefuiesc supușii, ar fi mai bine pentru mine să trăiesc în Transilvania decât printre

---

[109] Noțiunea de *pomoerium* se aplică doar Romei antice și face referire la trasarea liniei de demarcație între ceea ce constituia orașul (urbs) și teritoriul său (ager). Atestarea acestui proces, cu o mare încărcătură religioasă, este legată mai ales de numele lui Romulus. Conform legendei, cei doi frați gemeni, doreau să-și împartă teritoriul de construire a orașului și pentru că nu ajungeau la un consens, au apelat la auguri. Remus a văzut primul șase vulturi, în timp ce Romulus, doisprezece. Primul alesese Colina Aventină, în timp ce al doilea pe cea Palatină. Prin aceste semne zeii se arătau favorabili lui Romulus, zona sa devenind urbe, o zonă aleasă. El începe construirea zidului și fortificațiilor în jurul urbei, ceea ce duce la declanșarea conflictului cu fratele său, Remus. Cel din urmă este ucis.

[110] Autorul se referă la eroul indian Hiawatha, care, conform legendelor și datelor istorice, a fondat în secolul al XVI-lea, alături de Deganawida, Liga celor 5 Națiuni sau Triburi (Haudenosaunee): Mohawk, Oneida, Onondaga, Cayouga, Seneca. Tema legendei se regăsește în poemul publicat în 1855 de poetul american Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882), *The Song of Hiawatha.* Conform poemului, soția lui Hiawatha se numea Minnehaha.

[111] Albert Schott Elder (1809–1847) profesor de limba germană și istorie la o școală în Stuttgart, cercetător și colecționar de basme populare. Împreună cu fratele său Arthur Schott (1914–1875) botanist, inginer topograf, cartograf și călător împătimit, a publicat *Walachische Mährchen: Mit einer Einleitung über das Volk der Walachen: nebst einem Anhang Erklärung der Mährchen*, Cotta, Stuttgart, Tubingen, 1845.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aceşti unguri". Iarăşi, un altul mi-a spus, pentru a ilustra o importantă trăsătură, povestea unui ţăran român care a intrat în oraş cu un mesaj, dar nu ştia nici cui îi era adresat nici ce conţinea. Emanciparea din 1848 a ţăranilor care deţineau pământ în arendă a fost resimţită mai degrabă de moşierii din Transilvania decât cei din Ungaria, căci în primul caz o proporţie mai mare de pământ era astfel deţinută. Dar, în ultimii ani, moşierii au recâştigat prin cunoaştere o mare parte a ceea ce au
p. 326 pierdut atunci. // Nechibzuinţa, lenea şi prostia, combinate cu presiunea nouă a impozitării, urmăreau să-l facă pe românul nou-emancipat una cu pământul şi <să aducă munca lui> la un preţ foarte scăzut.

Cât despre cruzimea lui am avut ocazia să fac referire la crimele pe care le-a comis în 1848–<18>49. Şi nu era prima revoltă ţărănească a românilor împotriva proprietarilor de pământ maghiari. În 1784 o insurecţie militară a avut loc în aceeaşi vecinătate sub conducerea lui Horea[112] şi Cloşca[113], când s-au produs atrocităţi asemănătoare. Cu fiecare ocazie, românii au profitat de pe urma neînţelegerilor dintre stăpânii lor maghiari şi suveranul german. [...] Mulţi unguri afirmă că atrocităţile comise de aceşti români revoltaţi îşi aveau originea în viciile înnăscute ale rasei lor şi nu erau rezultatul opresiunii pe care au îndurat-o atât de mult timp. Pentru a-şi demonstra afirmaţia se refereau la comportamentul diferit al
p. 327 ţărănimii maghiare. „Dacă românul // era un ţăran" spun ei „aşa era şi ungurul; dacă unul era la discreţia tiranică a stăpânului, aşa era şi celălalt; dacă unul era ispitit de agenţii unui guvern anti-naţional şi de conflictele timpului său, aşa ar fi putut fi şi celălalt. Şi, cu toate acestea, ţăranul ungur nu a devenit o bestie sălbatică însetată de sânge uman şi încântându-se de o cruzime diabolică". Cu toate acestea, argumentul este incorect. Din punct de vedere legal, poziţia ţăranului maghiar şi român este aceeaşi, dar erau circumstanţe care-i schimbau traiul greu în cazul ultimului care dorea statutul primului. Reputaţia maghiarului de a fi arogant, de a nu fi suficient de serviabil şi maleabil, nu numai că-l determina pe stăpân să-l prefere pe moşia sa mai degrabă pe ţăranii români decât pe cei unguri, dar anticipa tratarea lor cu aceeaşi justiţie arbitrară. Nu cred nici că comuniunea de rasă, limbă şi religie nu a fost fără efect în a duce la crearea unei oarecare simpatii printre toţi maghiarii, nobili sau nu, mai ales în prezenţa unei populaţii străine. Revoltele românilor au fost cu siguranţă nişte *jacqueries*, dar *jacqueris* în care duşmăniile sociale au fost complicate de influenţele şi invidiile politice şi visele de glorie şi de răzbunare naţională. La acestea, trebuie adăugat că românii, aparţinând după cum o
p. 328 făceau la biserica ortodoxă // erau cu siguranţă inferiori în cunoaştere şi educaţie ungurilor, ce aparţineau creştinismului occidental.

Oriunde puterea este în mâinile omului, se abuzează de ea în scopuri tiranice. Nu cred că moşierii transilvăneni, ca şi clasă, şi-au folosit mai prost puterea decât ar fi făcut oricare grup de oameni, expus aceloraşi tentaţii. În general, pot crede că relaţia dintre stăpân şi ţăran era aceea cu care ne-am obişnuit, în mod incorect, să o

---

[112] *Hóra*. Vasile Ursu Nicola (Horea) (1731–1785), ţăran român, conducător al răscoalei din 1784 alături de Ion Oargă (Cloşca) şi Marcu Giurciu (Crişan).

[113] *Kloska*. Ion Oargă (Cloşca) (1747–1785), ţăran român, conducător al răscoalei din 1784 alături de Vasile Ursu Nicola (Horea) şi Marcu Giurgiu (Crişan).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

numim patriarhală. Dar şi grăbindu-ne prin ţară, călătorul va asculta suficient pentru a se convinge că nu totul era satisfăcător în „vremurile de aur de altădată". Ungurul a încercat să mă convingă că, indiferent ce rău ar fi făcut împotriva ţăranului român, era încă şi mai rău tratat de către saşi. Dimpotrivă, saşii declarau tratamentul primit în calitate de rasă supusă de la stăpânii unguri ca fiind mai rău decât propriul lor comportament împotriva acestora. O doamnă de origine săsească se referea la aspectul şi bunăstarea românilor din ţinutul săsesc ca la un rezultat pe care eu, totuşi, nu găsesc niciun motiv în a-l atribui generozităţii superioare a germanilor transilvăneni. O ramură, dar doar o singură ramură, a unei importante şi binecunoscute familii protestante, căreia îi aparţinea un magnat, era catolică. Catolicismul lui venea din timpul domniei Mariei Tereza[114], când strămoşii săi // p. 329
şi-au schimbat religia pentru a scăpa de consecinţele spânzurării unui preot român peste altarul propriei sale biserici.

Nu este sub nicio formă uşor să afli cât de multă animozitate există cu adevărat între ungurii şi românii în Transilvania. În acelaşi timp, eu însumi nu am nicio îndoială că este mult mai puţină decât se afirmă în general şi nu este un factor atât de important în calculele noastre asupra viitorului ţării după cum poate părea la o primă vedere. Un român care călărea de-a lungul unui drum în nordul principatului, mi-a arătat ruinele unei biserici pe care ungurii au ars-o până la temelii. Înfăţişarea sa arăta că el considera asta un exemplu al unei cruzimi şi nedreptăţi absurde, pentru care pot fi consideraţi vinovaţi. Aceasta a fost singura ocazie în care mi-am amintit de un ţăran român făcând referire la incidente din timpul războiului. Dar, ca o regulă, mai degrabă am evitat compania ţăranului român, datorită necunoaşterii mele în ce priveşte limba lor. Pe de altă parte, în Aiud am găsit maghiari care aveau o amintire vie a grozăviilor din '48 şi '49. Unul dintre ei, care m-a condus de la Aiud la Alba Iulia, s-a ascuns în timpul masacrului şi a fost martor la câteva dintre detaliile. „Numesc asta curaj" spunea el „atunci când un bărbat întâlneşte un altul în luptă dreaptă; dar românii au curaj doar când o sută dintre ei pot să se opună // unuia; atunci sunt curajoşi, atunci sunt eroi! p. 330
Singurul lucru", a continuat, „care face poziţia noastră tolerantă este că, totuşi, oricât de mulţi ar fi, nu ne temem de ei. Dacă împăratul ar spune <omorâţi-vă unii pe alţii> i-am alunga pe toţi românii din Transilvania".

Odată, stăteam în biroul unui avocat de provincie, într-un mic oraş transilvănean, şi vorbeam chiar despre acest subiect al relelor sentimente dintre naţionalităţi. Omul era un ungur între unguri, atât din punct de vedere politic cât şi din alte privinţe, dar mi-a răspuns de îndată cu aspectul unei îngrijorări. „Românii noştri nu sunt oameni aşa de răi după cum cred mulţi despre ei şi cum văd că ai fost convins că sunt". M-am hazardat să-i amintesc de un administrator de moşie care a fost recent omorât de ei în plină zi şi a avut un larg concurs din partea populaţiei. Totuşi, avocatul părea să creadă că victima îşi meritase soarta. În acest exemplu, ca şi în multe altele, Transilvania îmi reamintea de Irlanda. În timp ce vorbeam, a intrat un ţăran român să împrumute bani de la avocat. L-a întrebat de ce nu se

[114] Maria-Tereza de Habsburg (1717–1780), împărăteasă a Imperiului roman de naţiune germană (1740–1780).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

adresează mai degrabă românilor bogați din propriul lui sat. Țăranul a zâmbit, ca și cum ar fi vrut să spună că știa că avocatul glumește, și a răspuns: „Știu că ești cinstit și ai o inimă bună și aș prefera mai degrabă să fiu ajutat de tine decât de unul
p. 331 dintre // oamenii mei". Cel puțin, aceasta era traducerea în maghiară a conversației pe care avocatul a avut-o cu românul și pe care mi-a oferit-o apoi.

Se speră ca marea întâietate pe care o dă guvernul actual educației maselor să aducă o îmbunătățire a condiției românilor transilvăneni. Ignoranța, sărăcia și extinderea ideilor comuniste printre ei sunt obstacolele cele mai mari în creșterea bunăstării țării. Incendierea și distrugerea pădurilor sunt din ce în ce mai obișnuite și aproape în fiecare caz este vorba despre o implicare a țăranilor români. Baronul K – are un interes special în îmbunătățirea soiului de viță-de-vie și a importat Riessling de pe Rin și a introdus într-o parte a viilor sale acest soi. Asta a atras atenția vecinilor săi țărani, care l-au scos la fel de repede noaptea pe cât a fost plantat ziua. El mi-a spus că, pentru asta, singurul remediu era perseverența. S-a abținut cu grijă în a ne arăta că acorda o mai mare valoare acestor plante decât oricăror altora și, în cele din urmă, li s-a permis să crească. Același magnat mi s-a plâns că grajdurile lui dintr-un alt sat erau în mod consecvent puse la pământ de incendiatori. El mi-a explicat că grajdurile de lângă reședința sa nu erau supuse
p. 332 incendiului pentru că erau prea aproape de satul construit. Drept urmare, ei // se temeau că focul se va răspândi de la grajdurile stăpânului spre propriile lor case. În același timp, ar trebui să menționez că la Brașov mi s-a spus că românii din împrejurimi nu sunt atât de mult nărăviți în escrocherii și furt ca în alte părți ale țării. Acest lucru este atribuit separării complete aparținând orașului de cele aparținând foștilor supuși țărani, severității cu care erau pedepsite toate prejudiciile aduse proprietății și marii cantități de slujbe oferite claselor muncitoare de către meșteșugurile ce se desfășurau acolo.

În sudul Ungariei mi s-a spus că românii au o abilitate naturală mai mare decât cea a sârbilor, deși proporția celor educați este mai mică și asta pentru că nu au o continuă ambiție socială și politică și energia care caracteriza pe ultimul. O mărturie asemănătoare asupra capacității românilor se găsește și în Transilvania. Se spune că copiii lor îi depășesc pe cei ai vecinilor săși în școlile normale. S-a observat că atunci când un român înstărit se hotărăște ca fiul său să fie ceva mai mult decât un țăran, îl îndreaptă spre o educație necesară unei profesii de cancelarie – ca preot, avocat sau funcționar. Consecința acestui fapt este că majoritatea morarilor, tâmplarilor și altor meșteșugari din întreagă țară sunt maghiari sau secui. //

p. 333 Poate că experiența mea asupra Transilvaniei nu a fost suficient de mare ca să justifice o generalizare, dar mi s-a părut că tânăra generație de moșieri nu îi cunoaște pe români într-un mod atât de general sau de bine precum părinții lor. În schimb, învață engleză. Poate că asta este legat de creșterea vieții urbane și a centralizării din țară. Dacă așa va fi, le va părea rău, căci îi privează pe moșieri de influența civilizatoare asupra țărănimii și slăbește autoritatea pe care Ungaria o are asupra Transilvaniei.

Nici clerul bisericii unite nu pare să umple golul lăsat de nobilimea maghiară ca o legătură între cele două țări. În momentul de față, considerații asupra naționalității depășesc pe cele care provin din comunitatea de religie și, ca o regulă, românii uniți simpatizează mai degrabă cu frații ortodocși decât cu cei catolici de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rit latin. Punctele asupra cărora uniții cad de acord cu romano-catolicii sunt, din punct de vedere comparativ, din ce în ce mai îndepărtate cu fiecare zi. Ele sunt recunoașterea supremației papei, includerea lui *Filioque* în Crezul de la Niceea și recunoașterea existenței focurilor purgatoriului. Pe de lată parte păstrează vechile liturghii orientale, care nu sunt practicate în latină, ci în slavă sau în limba respectivă; observă mult mai frecventele și asprele posturi ale estului; // preoții p. 334
parohiilor lor sunt cu toții căsătoriți și poartă bărbi lungi; ei permit divorțul în cazul unui adulter al soției și încă merg pe calendarul iulian în locul celui gregorian. Din asta reiese că țărănimea numită unită este mai mult ortodoxă decât catolică.

Poziția geografică deosebită a Transilvaniei face din această mică țară muntoasă una de o mare importanță strategică. Se poate spune că viitoarea poziție politică a statului ungar va depinde de păstrarea posesiunilor sale din fortăreața sa naturală. Dacă Transilvania ar fi la un moment dat în mâinile puterilor străine, fie Rusia fie România[115], câmpiile centrale ale Ungariei, principalul *habitat* al rasei maghiare ar fi la mila lor. În plus, masa compactă a populației secuiești de la extremitatea frontierei sale estice ar fi astfel pierdută către frații lor de sânge, iar secuii sunt cei mai harnici, cumpătați și democrați ca parte a națiunii maghiare. Probabil, consolidarea rasei române într-o națiune independentă capabilă să se mențină prin forțe proprii este un fapt încă îndepărtat. În același timp, la momentul democratic actual, este un fapt de o imposibilitate evidentă ca guvernul Transilvaniei să acționeze împotriva dorințelor majorității populației sale. De aceea, datoria oamenilor de stat maghiari este să descopere un *modus vivendi* permanent și satisfăcător între cele două naționalități. Și deși, poate că este adevărat că maghiarii sunt superiori în putere // față de concurenții lor români, p. 335
niciunul nu poate să renunțe la celălalt dacă dorește să-și mențină independența în fața marii puteri a Rusiei. Acum, Transilvania este o Irlandă maghiară, prezentând multe dificultăți asemănătoare în ce privește procesul de pacificare. //

Capitolul XXXI p. 336

Călătorind în Transilvania

Călătorie transilvană – Oradea – Baia episcopului – Maghiari și români – Cimitire – Pe drum – Șimleul Silvaniei[116] – Asociația Științifică Maghiară – Mijloace de transport public – Mersul pe jos – În Țara Românească – Prin Ciuc[117] – Un mijloc de transport primitiv – Expediții în timpul călătoriei – Stațiune balneară – În casa popii – În mlaștini – Printre păstori – Alături de *savanți* – Ultimele cuvinte spuse pe tărâmul secuilor.

Datorită atracțiilor pe care o țară deluroasă le aduce în fața marii majorități a turiștilor englezi, cele două părți ale Ungariei care sunt cel mai vizitate sunt Carpații nordici și Transilvania. În călătoriile mele în Ungaria, drumul mi-a fost

[115] *Roumania.*
[116] *Szilágy Somlyó*, oraș, jud. Sălaj.
[117] *Csik.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îndreptat nu de prezența sau absența unui peisaj pitoresc, ci de populația maghiară; drept urmare, nu știu nimic despre Carpații nordici. Din ce am văzut în Transilvania mi se poate, cred, permite să adaug câteva cuvinte, deși am dedicat atât de multe capitole acesteia, cea mai variată și poate cea mai interesantă porțiune
p. 337 a regatului // ungar. În timpul vizitei mele (1864), nu exista nici măcar o cale ferată în întreg principatul; acum, una s-a finalizat la Alba Iulia[118], iar altele sunt în curs de a fi construite, ceea ce va deschide întreaga parte centrală și de sud a țării și, în cele din urmă, va alcătui modul de comunicare dintre Pesta și București.

Punctul meu de pornire a fost plăcutul oraș Oradea sau, după cum îl numesc germanii, Grosswardein, la trei ore distanță cu calea ferată de Pesta. Este orașul principal din Bihor[119], cel mai mare district al Ungariei. Populația Bihorului se ridică la aproape 300 000 de suflete, din care 180 000 sunt maghiari și 120 000 români. La Oradea am făcut pentru prima oară cunoștință cu naționalitatea valahă sau română[120]. Orașul în sine este foarte maghiar ca înfățișare, cu mai multe piețe mari, deschise și un mare număr de grădini și livezi. Adevăratul maghiar îndrăgește <amestecul> *rus in urbe* <al orașului>. În jur se află un spațiu ecleziastic, având din plin mănăstiri și seminarii, fiecare, bineînțeles, trebuind să aibe grădina sa împrejmuită cu zid. Este scaunul a doi episcopi, fiecare având propriul său palat și propria catedrală. Unul dintre ei este numit episcopul „catolic", în timp ce celălalt, deși recunoaște în aceeași măsură supremația papei, îi este în general refuzat titlul maiestuos și este numit episcopul „român". Pentru a spune pe șleau, el își are
p. 338 jurisdicția asupra congregațiilor catolice de rit // ortodox sau așa numiții ortodocși uniți cu Roma. Atât palatul cât și catedrala episcopului ortodox sunt întrecute de cele ale omologului său catolic, care este, mi s-a spus, „un mare domn"[121], deținând poziția de autoritate asupra a nouăzeci și nouă de case. Palatul și catedrala sa, datorită mărimii lor, dau un aer de importanță orașului, dar din păcate sunt construite într-un stil arhitectural rococo pervertit. Adesea, Oradea a fost reședință a turcilor[122], cărora le este atribuit un castel, care încă este folosit drept cazarmă. Nu am putut decât să privesc această clădire cu un oarecare interes, căci în 1852 a fost închisoare pentru câteva săptămâni pentru călătorul american, domnul Brace[123], care mai apoi a publicat în Anglia experiența sa neplăcută cu poliția austriacă. De asemenea, acest palat a fost scena unui efort incredibil realizat de guvernul condus de Kossuth, în a aproviziona în 1849 cu arme, tunuri și alte muniții de război armatele maghiare. Acum, din toată această activitate nu mai este

---

[118] *Fehérvár or Karlsburg*, oraș, jud. Alba.

[119] *Bihar*.

[120] *Wallach or Rouman nationality*.

[121] *nagyon nagy úr*, „*a very great lord*".

[122] În urma victoriei Imperiului Otoman împotriva Regatului Ungariei în bătălia de la Mohács (1526), Ungaria s-a împărțit între Imperiul Otoman și Casa de Habsburg, iar Transilvania a devenit principat. În 1541 s-a constituit pașalâcul de la Buda, care cuprindea Ungaria Centrală. Oradea a fost ocupată de turci în 1660 și această ocupație a fost menținută puțin peste treizeci de ani (1692).

[123] Charles Loring Brace (1826–1890), om politic și filantrop american. A călătorit în Banat în 1851, fiind închis pentru scurtă vreme în închisoarea de la Oradea. Date biobibliografice și relatarea sa de călătorie se găsesc în vol. V al prezentei serii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nicio urmă; nu mai rămâne nimic decât caracterul plictisitor şi disconfortul cazărmii austriece dintr-un oraş provincial.

La aproape o oră distanţă de Oradea este o staţiune balneară situată încântător, numită după stăpânul conacului, *Püspök Fürdo*, „Baia episcopului"[124]. Se află într-o mică vale, aproape înconjurată de dealuri terţiare joase şi împădurită într-un mod fermecător. În mijloc este un crater cu un fel de apă vulcanică, care adună continuu un număr mare de foarte mici // scoici, aparţinând speciilor p. 339
existente. Acestea se adună în jurul craterului în acelaşi fel în care se întâmplă cu lava vulcanului. Apa conţine săruri de calciu şi o mare cantitate de bioxid de carbon. Pe lângă asta, are o temperatura foarte ridicată, care se menţine de-a lungul anilor. În şuvoiul ce porneşte din el se găseşte nufărul, adus de pe Nil de turci în timpul ocupării Ungariei. În privinţa proprietăţilor medicale, apa din această baie naturală fierbinte se spune că seamănă cu cea din Bad Gastein[125].

Din Oradea am pornit în caleaşcă spre micul oraş Şimleul Silvaniei. Birjarul meu era un calvinist maghiar, care a luptat sub Bem în Transilvania şi a păstrat un mare respect pentru bătrânul său comandant. Drumurile sale s-au întins din Pesta până la Bucureşti, dar în germană nu ştia decât una sau două propoziţii stâlcite. Cum era prima oară când am călătorit în spaţiul românesc, l-am întrebat neîncetat despre naţionalitatea ţăranilor pe care i-am întâlnit pe drum şi am fost surprins de modul lipsit de ezitare în care răspundea de îndată „maghiar" sau „român"[126], după cum era cazul. Când l-am întrebat dacă îi cunoştea după îmbrăcămintea lor, mi-a răspuns: „Nu, ci după trăsăturile lor". Mă îndoiesc că un călător în trecere poate să se bazeze întotdeauna pe propria sa judecată din acest punct de vedere. Un maghiar tipic şi un român tipic sunt, e adevărat // uşor de diferenţiat, dar şi aşa atât de mulţi p. 340
maghiari şi atât de mulţi români nu sunt tipici, iar tipologiile se estompează unele într-altele în mod treptat, încât sarcina unei distincţii foarte dificilă. Aici pot observa că românul are trăsăturile mult mai bine cizelate, o frunte lată, adesea joasă şi un nas proeminent. Deşi nu întotdeauna, se consideră a fi mai închis la culoare decât maghiarul, uneori mai înalt, dar când şi când într-atât de bine construit şi cu picioarele puternice. Unul din testele secundare referitoare la naţionalitate este comportamentul lor diferit pe drum. Ungurul, care este independent şi ambiţios, nici nu m-a băgat în seamă pe mine şi caleaşca mea. Eram un străin şi el nu ştia ce fel de străin. Dimpotrivă, românii pe măsură ce treceau, îşi scoteau mereu marile lor pălării din postav în modul cel mai respectuos şi solemn.

Printre altele, birjarul meu mi-a arătat poziţia diferită a cimitirelor în satele maghiare şi româneşti. În fiecare caz, biserica se află în mijlocul satului, dar cei din urmă îşi îngroapă morţii aproape de biserică, în timp ce primii îşi au mereu cimitirul în afara satului. I-am spus că, în această privinţă, englezii sunt de acord cu românii. Ştia că Anglia este o ţară protestantă şi prin urmare a presupus că obiceiurile noastre trebuie să fie mai degrabă la fel ca cele ale maghiarilor //

[124] *Püspök Fürdo* „Bishop's Bath". Este vorba de Băile 1 Mai, jud. Bihor.

[125] Mică localitate balneo-climaterică, renumită pentru apele sale termale şi schi, landul Salzburg, Austria.

[126] *oláh*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 341 protestanți decât cele ale grecilor superstițioși. Îmi amintesc, cu ocazia unei alte vizite în acea parte a țării, de uimirea pe care un pastor și-a manifestat-o în fața mea la zvonul pe care l-a auzit că biserica Angliei dorea să se unească cu biserica ortodoxă.

Pe când mergeam am întâlnit patru căruțe sau care, foarte simple în construcția lor și, în cea mai mare parte, pe atât de ignorante în privința fierului ca și cum ar fi fost făcute în „epoca de piatră", trase încet de perechi de boi albi mari și frumoși, cu coarne uimitor de lungi. În unele cazuri, românul care mergea pe o parte a lor își strângea mantia sau mantaua îmblănită în spatele coarnelor lor pentru a scăpa de oboseala de o cără prin zăpușeala zilei. Deși un cal de o rasă cu adevărat foarte bună este un animal mai bun și mai frumos decât orice bou, cu toate acestea un cal obișnuit nu este sub nicio formă la fel de pitoresc precum acești boi mari și albi sau mai degrabă de culoarea smântânii, cu oasele lor mari, proeminente, picioarele lungi, coarnele uriașe și ochi expresivi și blânzi. Mai departe, un om ara, în timp ce cei patru cai ai săi sunt trași de o fată așezată *à califourchon* pe unul dintre ei. Apoi, întâlnim un grup de țărani unguri într-un car mic, tras de trei cai în același rând. În spatele balegilor mergea agale un mânz. Țara este lipsită cu totul de împrejmuiri așa încât s-a profitat de oportunități și s-au luat bunurile pe care zeii le-
p. 342 au dat sub forma unui câmp neprotejat // de ovăz verde. Aici, animalele domestice par să fie mai îmblânzite decât în Anglia. Probabil că aceasta provine din modul diferit în care sunt tratate. Boii, spre exemplu, care trag carele sunt conduși în multe locuri de o femeie care merge în fața lor și dacă trebuie să treacă printr-o baltă trebuie să calce ea însăși cu pași mari. Câteodată un băiat, uneori un bărbat, o înlocuia pe femeie în datoria sa. Din nou, ciobanul nu se încrede în ajutorul câinelui său, ci merge în spatele lui, mai adesea înainte, turma pe care el o conduce sau o direcționează cu vocea sa. Atâta timp cât rămân singuri pe drumul cel bun, el reușește să-i convingă prin lingușiri cu cuvinte dulci; când se depărtează prea mult și fac probleme, el recurge la blesteme. Este interesant de observat cât de bine hoinarii, în general ignoranți, înțeleg că tot acest vocabular prost poate fi pus pe seama relatărilor individuale. Între timp, câinele se bucură de o sinecură. Treaba lui *nu este să conducă oile, ci să vegheze asupra lor noaptea* și să protejeze proprietatea stăpânului său împotriva lupului, ursului și a hoților.

Când am ajuns în orășelul sau mai degrabă satul Șimleul Silvaniei era ora opt seara. Deși doar câteva din casele sale sunt cu puțin mai bune decât casele țărănești, este locul principal a micului ținut Crasna[127], Crasna, împreună cu alte două ținuturi și districtul din afara comitatului Kovár[128], au fost câteodată //
p. 343 considerate o parte a Ungariei, câteodată o parte a Transilvaniei. În sfârșit, în perioada vizitei mele, ele au devenit pentru toate scopurile administrative, părți ale țării mai mari, dar, din punct de vedere al aspectelor sociale, sunt încă transilvăneni. Șimleul a fost inițial principala moșie a puternicei familii Bathory[129], care i-au urmat familiei Zapolya la conducerea Transilvaniei. La stingerea familiei Bathory, a intrat în posesia familiei princiare Rákóczy. Când proprietatea ultimului

---

[127] *Kraszna.*

[128] Districtul Kovár cuprindea cea mai mare parte a actualului județ Sălaj.

[129] *Báthoris.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rebel al dinastiei, al doilea prinț Francis Rákóczy, a fost confiscată prin refuzul de a accepta pacea de la Satu Mare[130] (1711), această parte a intrat în posesia familiei Bánffy. Această ultimă familie este în prezent proprietara marii părți a ținutului Crasna și, cum aparțin aristocrației transilvaniei, Clujul este capitala socială a ținutului.

Crasna este și mai puțin vizitată de străini ca marea parte a Ungariei și Transilvaniei, drumurile dinspre Ungaria spre Cluj, fie dinspre vest sau dinspre nord, străbătând o oarecare distanță la sud și la est de ea. Știind tocmai acest lucru, mi-a venit ideea de o vizita. În Pesta, am făcut cunoștință cu un tânăr al cărui unchi a trăit la Șimleu, care cu gentilețe mi-a dat o scrisoare de recomandare. În seara sosirii mele, când m-am instalat în micul han, am aflat // că bătrânul domn nu era p. 344
acasă, nici nu urma să se întoarcă în prima sau a doua zi, căci stătea la casa unui prieten dintr-un sat vecin. A fost o surpriză mare pentru ei să afle că un englez a sosit și întreabă de el. Gazda lui în special îl asigura că așa zisa mea naționalitate trebuie să fie o impostură – o idee care, cred, nu a fost întru totul înlăturată decât atunci când m-a cunoscut în persoană. Inițial, am avut intenția doar să trec prin Sălaj[131] ca un turist, dar bunătatea și stăruitoarea ospitalitate a noilor mei prieteni a prevalat asupra mea în a-mi schimba planurile și a sta acolo trei săptămâni – învățând limba maghiară, dar nu am făcut cine știe ce progres, căci mare parte a conversației era purtată în engleză. Într-o societate atât de plăcută, cea mai fermă hotărâre dispare.

Într-adevăr, cred că ar fi trebuit să stau acolo mai mult dacă nu era o întâmplare care a crescut mult bucuria vizitei mele în Transilvania. Cei care se ocupau cu medicina în Ungaria obișnuiau să țină o întrunire anuală într-un <oraș> unul sau altul din regatul ungar, iar cu ei erau asociați toți cei care au vreun interes în diferitele științe fizice și, drept urmare, printr-o prelungire a schemei originale, îi includeau și pe anticari. Această „Asociație a medicilor și savanților unguri" urma să-și țină întrunirea în micul oraș transilvan Târgu Mureș pe la sfârșitul lui august, // moment în care mi-am dorit să traversez întreg ținutul secuiesc până în extrema p. 345
estică a principatului. Când am petrecut aproape șase săptămâni în Sălaj, abia de am avut timp să-mi împlinesc programul, iar plecarea mea nu mai suferea amânare. Așa încât, avocatul familiei contelui B. urmând să se întoarcă în propria trăsură la Cluj, contele m-a sfătuit să iau loc lângă el și să călătoresc într-un mod confortabil așa cum se întâmplă în părțile mai puțin umblate ale țării, cu alte cuvinte să vizitez doi sau trei prieteni, jumătate pentru afaceri, jumătate pentru plăcere, ajungând la Cluj în timpul după-amiezii celei de-a doua zi.

Până la Brașov, călătoria mea s-a făcut cu poștalionul. Cei doi membri ai Clubului Alpin la care am făcut aluzie înainte, vorbesc despre aceste mijloace de transport ca fiind cele mai rele dintre cele de tipul lor și extrem de lipsite de confort. Această judecată nefavorabilă poate fi consecința faptului că ei au călătorit într-una fără oprire treizeci și șase de ore, de la Arad la Sibiu. În general, o asemenea nerăbdare înfrânge obiectivul – cel puțin în țările mai puțin cunoscute, cum este Transilvania. Îmi propusesem să parcurg pe jos, cu rucsacul, o mare parte

[130] *Szatmár*, jud. Satu Mare.
[131] *Szilágyság*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din turul meu prin ținutul secuiesc. Datorită pe de o parte relatărilor despre distanțele lungi care se află între diversele obiective de interes, dar mai mult
p. 346 datorită necunoașterii țării și timpului scurt avut la dispoziție, am // renunțat și drept urmare mi-am modificat schema, astfel încât să fac cea mai mare parte a călătoriei în trăsurile ușoare ale țării. Apoi, cu siguranță nu mai eram în formă pentru a merge pe jos și am pierdut trei zile la Miercurea Ciuc[132] prin vremea rea. Așa cum eram am ajuns la Târgu Mureș chiar la timp pentru a lua parte la serata preliminară în care membrii asociației, gazdele lor și străinii precum eu făceau cunoștință unii cu alții.

Una din plimbările mele a fost o excursie solitară de la Brașov dincolo de graniță, în Țara Românească. Am pornit dimineața devreme și am ieșit pe drumul principal către București așa încât nu am fost în pericol să-mi pierd calea. Drumul principal trece prin trecătoarea Predeal[133], dar la momentul vizitei mele <drumul> era întrerupt de inundațiile verii, încât transportul cu poștalionul nu se făcea. Peisajul din vecinătatea Brașovului este unul în mod special pitoresc, datorită faptului că multe și variate formațiuni geologice ies aici la suprafață. Deși ziua era caldă, nu era într-atât de potrivită pentru plimbare; pădurile de o parte a drumului, izvorul zgomotos și năvalnic de cealaltă, se îmbinau cu altitudinea ridicată pentru a menține aerul rece și proaspăt. Chiar înainte să ajung la vama austriacă am atras atenția unui pădurar sas, care trăia la marginea drumului și cu o ospitalitate
p. 347 transilvană m-a invitat în casa sa pentru a bea // o ceașcă de cafea albă. Când am ajuns la granița românească am descoperit că mi-am calculat prost sosirea. Tocmai trecuse de amiază și oficialii prințului Alexandru Ioan <Cuza> erau la masa de prânz. Când am trecut de teritoriul neutru și am depășit și bara transversală care-mi spunea că sunt în mod clar pe teritoriu românesc, am fost împiedicat să-mi caut adăpost și reîmprospătare în micul sat Predeal[134] de gesturile inconfundabile ale soldatului care mergea de-a lungul postului de gardă. Cum nu știam niciun pic românește, iar el nu înțelegea nimic altceva, am crezut că este mai bine să mă las pe seama destinului astfel înfățișat sub forma unui bărbat înarmat și am stat răbdător pe terasa joasă din cărămidă sau mai degrabă pe platformă, care, urmând moda caselor maghiare, ocupă spațiul central între cele două aripi ale casei țărănești. Nu-mi puteam potoli foamea sau setea aici, dar, oricum, mă puteam odihni la umbră. Sub majoritatea aspectelor, santinela era îmbrăcată ca oricare țăran român, cu o cămașă lungă, albă, din bumbac, cu o cingătoare din piele lată cu bumbi din alamă, pantaloni grosolani albi și mulați și încălțări mizerabile. Singurul semn al poziției sale cvasi-militare era pușca sa, cu baioneta fixă și o beretă și o mantie militară. După ce m-am odihnit astfel cam o jumătate de oră, au ieșit din casă două persoane îmbrăcate într-un costum de femeie occidental, care s-au
p. 348 îndreptat de îndată pentru a se așeza pe pragul // ușilor care ce dădeau spre terasă, câte una pe fiecare latură, să-și fumeze țigările pe care deja le făcuseră. Contrastul dintre modul în care arătau și cel în care se comportau m-a obligat să mă întorc

[132] *Csik-Szereda*, oraș, jud. Harghita.
[133] *Tömös Pass*, jud. Brașov.
[134] *Predial*, oraș, jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru a zâmbi fără să fiu văzut. Recăpătându-mi seriozitatea, m-am adresat lor în ungară, germană și franceză, dar era clar că nu știau niciuna dintre aceste limbi. Nu știam nici un pic de latină, căci știam tot atâta italiană pe cât știam română. Totuși, dificultatea a fost rezolvată de cea care părea să fie stăpâna prin chemarea din casă a slujnicei sale de origine secuiască pentru a acționa pe post de interpret. De îndată ce mi-am explicat înfățișarea inocentă, un cuvânt sau două din partea stăpânei au determinat santinela să mă lase să merg pe drumul meu. Am descoperit că sătucul nu avea niciun han – cel mai la îndemână fiind magazinul, unde am găsit patru preoți români cu bărbi lungi jucând cărți. Singurele alimente pe care am putut să le obțin au fost slănina, pâinea și piperul roșu și un vin subțire cu o culoare pe care germanii o numesc *schiller*. Înfruptându-mă din aceste puține alimente, am adormit rapid înainte să-mi termin țigara.

Înainte să fac această mică expediție, a fost necesar să mă înfățișez personal în fața comandantului austriac din Brașov și să-mi vizez în mod special pașaportul. După ce m-am trezit din ațipeala de după prânz, a trebuit să arăt acest document prețios oficialului român de la graniță, după // care am pornit pe îndelete înapoi în p. 349
răcoarea serii. Nu am văzut multe, dar am avut o plimbare plăcută și puteam să mă laud că am petrecut câteva ore sub suzeranitatea Marelui Senior[135].

În ziua următoare, pe la amiază, am părăsit Brașovul într-o caleașcă pentru a merge la Târgu Secuiesc[136] și apoi, cu greu, pe jos întreaga zi până am ajuns la Tușnad[137], o mică stațiune balneară unde chiar și banala apă de băut este mai mult sau mai puțin impregnată cu sare obișnuită. În dimineața celei de-a treia zi, simțindu-mă oarecum extenuat de explorarea mea, am vrut să-mi continui călătoria pe roți spre Miercurea Ciuc, dar nu am putut găsi nicăieri nicio „oportunitate" (*Gelegenheit*) a mijlocului de transport, după cum spun germanii, în acea parte a lumii. În cele din urmă, pe la amiază, am obținut un loc într-o căruță acoperită, în care călătoreau, îndreptându-se spre nord, doi comis-voiajori evrei. Bineînțeles, am fost bucuros de posibilitatea de a porni, căci altfel tovarășii mei de drum erau dintre cei mai neplăcuți pe care i-am întâlnit în țară. Erau de un mister deosebit în ce privește naționalitatea, locul de veneau și unde se duceau, dar nu-și ascundeau disprețul față de parlament și sistemul constituțional de guvernământ, fie el austriac sau ungar. Cu masca unei înțelepciuni nefirești, au sugerat că eram un spion politic, în așa fel încât orice negare a faptului s-ar fi dovedit mai mult decât inutilă. //

Ciucul este o câmpie ridicată, aflată pe ambele părți ale Oltului[138] superior, p. 350
ale cărui sate se întind pe cea mai mare parte a drumului principal. Am profitat de „oportunitate și, retrăgându-ne într-unul din aceste sate mici, eu și comis-voiajorii ne-am luat la revedere și dimineața devreme am ajuns spre Miercurea Ciuc sau, mai degrabă, în satul alăturat, Mărtineni[139], unde un armean ținea un han decent. În dimineața următoare ploua puternic și a continuat astfel în cea mai mare parte a

[135] Aluzie la demnitatea de sultan. La data călătoriei, Imperiul Otoman era condus de sultanul Abdül Aziz (1861–1876).

[136] *Kezdi-Vásárhely*, oraș, jud. Covasna.

[137] *Tusnád*, oraș, jud. Harghita.

[138] *Alt*.

[139] *Mártonfalva*, sat anexat municipiului Miercurea Ciuc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

următoarelor trei zile. Am stat înăuntru două zile, scriind scrisori, notele mele şi făcând o încercare asupra unui ghid al Transilvaniei. Cu sau fără ploaie, în dimineaţa celei de-a treia zi am simţit că trebuie să plec şi am ajuns la Vlăhiţa[140] pe vremea cinei. Acolo am găsit un ofiţer austriac şi pe mama sa şi am intrat oarecum într-o conversaţiei asupra conducerii noastre în India, al cărei caracter birocratic l-a încântat mult pe ofiţer, căci a găsit o mare asemănare între el şi guvernarea austriacă a Ungariei. A vorbit cu mare amărăciune despre mica nobilime maghiară. Că unii dintre ei se numeau „conţi", i se părea un fapt ce agrava barbarismul lor. Străinii, adică cei care nu erau maghiari, în general îi urau sau îi admirau fără chibzuinţă pe maghiari. De la Vlăhiţa am coborât dealul spre Odorheiu Secuiesc[141], într-o altă căruţă acoperită în compania unui croitor din acest ultim loc. Influenţa depresivă a vremii şi pe de o parte sănătatea precară, iar pe de alta imperfecta
p. 351 cunoaştere a limbii, ne-au // făcut să nu comunicăm; nici hanul – unul dintre cele mai proaste în care am intrat în principat – nu a dus la ridicarea moralului meu. În dimineaţa următoare, un domn de provincie, stând într-un sat învecinat, către care aveam o scrisoare de recomandare, mi-a reproşat că am stat la han în loc să mă duc direct la el. Deşi am ajuns acasă la el imediat după micul dejun cu intenţia de a călători spre nord cât mai repede, mi-a trimis înapoi poştalionul şi a stat cu mine toată ziua. În dimineaţa următoare, el însuşi m-a dus în propria sa trăsură la o mică staţiune balneară numită Corund[142], unde am fost încredinţat în grija plină de ospitalitate a conducerii minelor de sare de la Praid[143]. Acest domn purta un nume istoric, bunicul său fiind fratele unuia dintre generalii care, pentru că nu au fost întotdeauna victorioşi asupra aliaţilor, a fost ghilotinat de iacobinii din Paris. Înspăimântat, fratele mai mic a căutat adăpost în Germania, unde a cunoscut un magnat transilvănean ce l-a convins să se stabilească în principat, unde Dieta l-a făcut „nobil" al Transilvaniei. După ce am văzut o mină de sare – un lucru care este aşteptat de la orice străin din Transilvania să-l facă – mi s-a sugerat să încerc un experiment, pe care nu pot să-l recomand oricărui viitor turist, adică să călătoresc spre Borsec într-un poştalion care transportă excelenta apă minerală de
p. 352 aici către Ungaria. Sticlele // fragile sunt împachetate în cutii mici, la fel şi poştalionul, totul fiind acoperit de un coviltir uşor prins în frânghii împletite. A trebuit să mă aşez pe fânul cu care era plină cutia în drumul ei de întoarcere, coviltirul fiind atât de jos pus încât nu puteam să stau drept sub el. În acest mijloc de transport am călătorit de la ora trei după amiaza şi am ajuns la Borsec la ora patru în după amiaza următoare, după ce am mers toată noaptea, cu excepţia unei opriri de două sau trei ore pentru a hrăni caii. Acesta nu era modul cel mai confortabil de a călători, dar era de departe cel mai economicos căci am plătit doar doi florini pentru întreaga călătorie. Ori de câte ori urcam un deal, coboram şi mergeam pe jos, fapt care tulbura mereu liniştea surugiilor mei unguri; păreau să creadă că nu-şi câştigă banii. În alte părţi am plătit sume ce variau de la doi la cinci

[140] *Oláhfalu*, oraş, jud. Harghita.
[141] *Udvarhely*, oraş, jud. Harghita.
[142] *Korond*, oraş, jud. Harghita.
[143] *Parajd*, sat, com., jud. Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

florini pentru o jumătate de zi de călătorie, sau de la opt la zece florini pentru o zi întreagă. Este imposibil să estimezi exact cheltuielile, căci variază în funcție de vecinătatea cu un oraș mare, propria capacitate a călătorului de a negocia și grija care i se poartă de către hangiu sau de prietenii din a căror casă pornește.

Când am părăsit Brașovul mi-am încredințat geamantanul de piele, cu fondurile mele inutile pentru a fi transmise prin oficiul poștal din Târgu Mureș. Cum până atunci mă bucurasem de avantajul de a călători *expeditus*, după cum ar fi spus căpitanul Dalgetty[144], la // Borsec am ajuns să-i simt neajunsurile. În ciuda p. 353
poziției sale greu accesibile, prin comparație, am găsit stațiunea balneară ca fiind destul de la modă, plină de rochii, etichetă și alți asemenea demoni ai civilizației, cum nu te-ai fi așteptat să întâlnești în vârful dealurilor secuiești. Îmbrăcămintea mea grosolană de călător m-a făcut să mă simt doar puțin inconfortabil în acest loc de *randez-vous* între magnații transilvăneni și boierii moldoveni. Într-adevăr, nu am găsit nici cea mai mică jignire în modul oarecum grosolan de a fi al unui secui, care părea să țină locul unui maestru de ceremonii la Borsec, pentru că nu i-am dat, la sosirea mea, numele meu ca vizitator al *kurort*. Nu se poate vorbi, în adevăratul sens al cuvântului, de hotel; dar una dintre cele mai mari case din cele care formează satul conține spațiu suficient pentru un restaurant și o sală de bal. De asemenea, în ea erau trei sau patru dintre vizitatori, dar majoritatea dintre ei erau împrăștiați în celelalte pensiuni din sat. Unele dintre acestea erau construite chiar atunci; astfel, am avut ocazia să le observ în diferite stadii ale procesului. Pereții sunt făcuți din bușteni de pin, bine doborâți cu toporul, potriviți împreună și după aceea acoperiți cu un înveliș intern și extern de șipcă și ipsos. Majoritatea camerelor nu au nici sobe, nici <altă încălzire> pentru că sunt gândite pentru a fi ocupate doar în timpul lunilor de vară.

Dorind să văd țara și într-un alt mod, mi-am propus să folosesc puținele zile
încă rămase // înainte să ajung la Târgu Mureș, în a face o excursie, rătăcind printre p. 354
dealurile dintre Borsec și valea Bistriței, al cărei cel mai înalt vârf, tăiat de un turn ridicat de ofițerii austrieci de supraveghere, se regăsește sub numele românesc de Pietrosul[145] sau „pietrele roșii". Astfel, într-o după-amiază am pornit către micul sătuc Bilbor[146] – cealaltă parte a dealului împădurit desemnat prin numele comun de Bükk, „fagul" sau „pădurea de fagi" – împreună cu un secui, care mi-a servit și de însoțitor și de ghid. Am luat cu mine niște friptură de vacă și o rață recent tăiată, căci nu urma să cumpărăm niciun pic de carne din Bilbor. Acest loc este o adunătură împrăștiată de câteva căsuțe românești, cincisprezece sau douăzeci, dintre care majoritatea au o înfățișare mizerabilă. Am fost prezentat singurei persoane „civilizate" a locului, pădurarul[147], care era în serviciul Coroanei. Era un polonez și vorbea puțină sau chiar deloc maghiară. Mi-a spus că nu-mi putea oferi el însuși găzduire căci era burlac. Cârciuma din sat, ținută de un secui al cărui frate îmi era ghid, era și ea adjudecată și nu mai era loc de stat pentru „domnia" mea.

[144] Căpitanul Dugald Dalgetty este un personaj din romanul istoric *A legend of Montrose* semnat de Walter Scott.

[145] *Pietroszul*.

[146] *Bélbor*, sat, com., jud. Harghita.

[147] *Forstmeister*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Drept urmare, am fost nevoit să accept ospitalitatea preotului, care era, conform regulilor bisericii sale, un om însurat. Ulterior, se făcea aluzie la soția sa, de către un sas din Brașov, cu toată îngâmfarea unei civilizații superioare, ca la o
p. 355 „Penelopă". // Ceea ce este sigur este faptul că îmbrăcămintea ei era una clasică și că avea aproape mereu furca în mână. Nedorind să abuzez prea mult de ospitalitatea ei, am cerut o bucată de pâine, dar am fost pe dată surprins și alarmat să văd că cererea mea părea să o stânjenească; în mod clar, trebuia să trimită după ea, iar când a venit s-a dovedit foarte mică din punct de vedere cantitativ și ciudată la gust. Într-adevăr, deși destul de tare și mult mai solidă, era asemeni unei brioșe. De fapt, românii, și în special cei care trăiesc în munți, privesc pâinea – cea din grâu – drept ceva care se mănâncă, dacă se mănâncă, doar la zile mari sau de sărbători. Preoteasa putea vorbi doar puțin limba maghiară și deloc germană și la al meu *nu sciu romanescie* a răspuns „destul de rău". Poate că nu a vrut să spună ceea ce cuvintele ei transmiteau, că trebuia să fi învățat românește; dar, am fost de acord, căci nu o dată, în turul meu transilvan am simțit nevoia de a cunoaște acea limbă. Băiatul ei cel mai mare, de vreo paisprezece ani, putea vorbi germană. Am observat că vorbea despre ai săi ca despre valahi și nu români. A mers la școală la Brașov; o dovadă suficient de puternică a dorinței de educație simțită în Transilvania, dacă luăm în considerare că preotul era doar un țăran mai înstărit decât consătenii săi, iar consoarta sa etala aceleași semne ale unei munci aspre
p. 356 precum o soție a oricărui // țăran din Anglia. Poate că preotul însuși era un exemplar fericit al clasei sale, după cum fusese înainte notarul satului; s-a căsătorit când avea doar șaptesprezece ani și, mai târziu, a petrecut doi ani la Blaj pentru a căpăta cunoștințele medii de teologie. Merită a fi amintit că nu știa să vorbească germană. Și casa sa era oarecum deasupra mediei cuprinzând două case cu totul despărțite una de cealaltă, cu de la cincisprezece până la douăzeci de picioare de verdeață între ele, bătătorite de pași.

În ziua următoare am ponit spre Pietrosul, cu un secui ca ghid care avea reputație de vânător și purta armă; în timp ce un „român" (așa se intitula) îmi căra cu spatele puținele bagaje. Ultimul servise în armata austriacă, putea vorbi germană și era cel mai bine educat dintre cei doi; prin urmare, era pentru mine un exemplu amuzant al relației dintre cele două naționalități faptul că el trebuia să ocupe poziția de subordonat. A servit în campaniile din <18>48 și <18>49 împotriva ungurilor, fiind luat ca recrut cu aproape șase luni înainte ca problemele să înceapă, dar se pare că nu a avut nici un pic de interes pentru steagul sub care a luptat. El părea să considere alungarea trupelor austriece din Transilvania ca datorându-se lui Bem; staționarea lor obligatorie de câteva luni în Țara Românească și întoarcerea lor ce a
p. 357 urmat – datorită intervenției rusești // o privea mai degrabă ca pe o glumă bună decât orice altceva și a insistat să-mi arate că întregul merit pentru reușită nu ar trebui acordat doar maghiarilor sau secuilor, ci și sașilor, evreilor, țiganilor și unui număr mare de români care au servit în armata națională.

Tovarășii mei mi-au spus că pe dealurile spre care am pornit erau urși, lupi, vulpi și căprioare, dar nu cerbi, capre negre sau mistreți; totuși, nu am întâlnit nimic pe parcursul celor trei zile cât am umblat. Cum nu sunt membru al Clubului Alpin și nu simt nicio satisfacție în a-mi pune viața în pericol, nu-mi pasă dacă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

intru în contradicție cu afirmația unuia dintre membri, conform căreia munții de la frontiera moldavă cu Transilvania, deși unii dintre ei înalți de 8 000 picioare, nu sunt nimic altceva decât „terenuri de vânătoare înalte"; nici nu pot să pretind că am fost vreodată personal în pericol. Pe parcursul întregului meu tur în Transilvania nu am purtat niciodată arme, nici nu am simțit nevoia să fac aceasta. Este adevărat că țara era suficient de sălbatică în sensul în care era aproape nelocuită – nu am întâlnit mai mult de șapte oameni într-o zi – iar ruta noastră trece în mare parte prin pădurile tăcute unde foarte adesea nu era un niciun semn al unei cărări. Totuși, astfel de oameni precum cei pe care i-am întâlnit păreau să știe și știau, e drept, unde pot fi găsiți. Aceștia erau păstorii români de pe dealuri. //

Aproape întotdeauna, păstorii și oierii din Transilvania sunt români, chiar și p. 358
în satele care altfel ar fi ocupate doar de alte naționalități. Dar nu sunt doar niște păstori năimiți. Mulți dintre țăranii români din Transilvania și în special din satele de lângă Sibiu sunt mari crescători de oi. Turmele lor sunt încredințate păstorilor de aceeași naționalitate cu ei, care în timpul verii le duc la păscut pe versanții Carpaților sudici și estici, dar le iau în timpul iernii pentru a le duce pe câmpiile din Moldova și Țara Românească sau uneori chiar mai departe, trecând Prutul sau Dunărea în Basarabia sau Bulgaria. La un anumit moment, proprietarul oilor merge în munți pentru a se întâlni cu păstorii săi și pentru a primi banii pe care i-au strâns de pe urma vânzării brânzei și a lemnului. În ciuda multor semne de dispreț față de lege, care pot fi observate la românii transilvăneni și a ușurinței către fraudă și furt, favorizate de viața sălbatică pe care o duc, acești oieri au o mare reputație în ceea ce privește cinstea față de angajatorii lor. În plimbarea noastră de trei zile, ne-am oprit la patru din colibele în care acești oameni se adăposteau. Una dintre acestea nu era cu nimic mai bună și nu foarte mare comparativ cu un chioșc dintr-o grădină englezească. Pe de altă parte, cele două în care am dormit erau la fel de mari și banale ca și casele țărănești cu o singură cameră; cu un foc aprins în mijloc, pe pământ, acoperișul având // bucăți mari de coajă de copac, pe care s-au pus pietre p. 359
mari pentru a nu fi luate de vânt. Ambele bordeie aveau o a doua cameră în spate pentru a înmagazina brânza. În prima din ele am întâlnit trei păstori, care ne-au primit mai degrabă ursuzi, iar în dimineața următoare românul meu s-a plâns foarte tare de comportamentul lor, pentru că nu s-au ridicat atunci când eu am intrat, nu ne-au oferit de mâncare și nici nu ne-au ajutat la gătit. Totuși, pentru câțiva creițari, ne-au permis să luăm mălai, ceva lapte și puțin cheag. Mălaiul a fost amestecat în puțină apă fierbinte, într-un ceaun, cu o lingură de lemn, până a ajuns o pastă groasă uscată; ei i s-a adăugat puțin cheag, întregul fiind făcut sub forma unei mingii și copt între tăciuni. Laptele, cheagul și mălaiul păreau să fie singurele alimente cu care trăiau acești oameni ai munților. Nu puteau să obțină nici băutură dacă nu mergeau special pentru asta în colibele din văile inferioare. Cu mult înainte să ajungem la aceste bordeie, am fost avertizați de existența lor prin lătratul câinilor de pază. Relațiile dintre aceste animale și stăpânii lor erau extrem de primitive și dure. Primul semn al ospitalității pe care îl arată un păstor către străinul ce se

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apropie este să arunce un băț lung către câinele său. Bietele animale sunt hrănite cu lapte diluat și apă într-o albie, iar această dietă le menține apetitul foarte intens și nu li se permite să intre în bordei. După cum am menționat mai sus, nu i-am văzut
p. 360 niciodată pe acești // câini cum ajută la ținerea laolaltă a oilor, după modelul câinilor ciobănești scoțieni.

Pe lângă carnea <de vacă> și rața friptă, pe care le transporta atârnate de umărul său, secuiul meu mai avea și un fel de sufertaș de lemn, plin cu așa numitul *fenyuvis*, „apă de pin". Această băutură este făcută din boabe de ienupăr; dar ceea ce am gustat era în mod clar mai slab decât ginul londonez. Cum am simțit că nu pot să le interzic să-i cinstească pe prietenii lor păstori, totul a dispărut în dimineața următoare și cum carnea se terminase și ea, am devenit nerăbdător să plec spre Toplița[148] pe valea Mureșului. La jumătatea drumului spre valea bogat împădurită, nu m-am simțit deloc în apele mele lângă un inspector maghiar, ale cărui bagaje, instrumente și așa mai departe erau cărate în cavalcadă de trei ponei. El se odihnea într-un bordei rudimentar de pe marginea drumului și mi-a oferit câteva din proviziile sale sub forma unei fripturi de oaie sărate. Seara, am împărțit-o cu cei doi tovarăși ai mei și m-am sculat devreme – în jurul orei două și jumătate dimineața – pentru călătoria lungă coborând valea Mureșului spre Reghin[149]. Prima parte a drumului este de netrecut pentru căruțe și trece în mod repetate peste râu, care, în multe locuri, este închis de țărmuri înalte, abrupte. În dimineața următoarei zile am ajuns la Târgu Mureș.

Excursiile care au fost făcute de grupurile de doctori și *savanți* la Sovata[150] și
p. 361 Praid aveau un caracter pitoresc aparte // căci formau un lung șir peste munți și văi de mai mult de o sută de poștalioane ușoare, fiecare conținând trei excursioniști și un țăran pe post de surugiu, de-a lungul văilor singuratice și satelor împodobite cu ghirlante. Oriunde mergeam, sosirea noastră aducea teroare în inimile țăranilor simpli. Ei spuneau că atât de mulți „domni" (*urak*) venind împreună nu era un semn bun – mai degrabă, o revoltă sau un război străin. Cea mai plauzibilă explicație era că suntem o comisie ce conduce o anchetă asupra resurselor țării, urmărind să crească taxele. Un alt element de divertisment a fost dat de eforturile constante ale nobilimii locale de a importa politica în discursurile nesfârșite și în toasturile care însoțeau peste tot vinul de Mediaș, păstrăvul rece, servit cu oțet și ulei, dar și alte delicii din ținutul secuiesc. După ce întrunirea s-a sfârșit am văzut orașul săsesc al Sighișoarei și am revizitat ținutul secuiesc, de la Odorheiu Secuiesc până la Brașov, în compania a șase sau șapte prieteni și a unui profesor austriac. Bineînțeles, în multe privințe a călători într-o companie mai mare este mai plăcut decât să călătorești singur; dar are și dezavantajele sale. De exemplu, la Vlăhița grupul nostru de nouă oameni trebuia să-și petreacă noaptea într-o singură cameră, singurele două paturi fiind date celor mai bătrâni, în timp ce ceilalți au trebuit să

[148] *Oláh Toplicza*, oraș, jud. Harghita.
[149] *Szász Regen*, oraș, jud. Mureș.
[150] *Szovata*, oraș, jud. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

doarmă pe fânul împrăştiat pe podea şi acoperit cu cearceafuri. Şi nici nu am intrat // într-un contact aşa direct cu oamenii după cum o făceam, în general, când p. 362
călătoream singur.

Pe când părăseam Transilvania, unul din profesorii de la Aiud a spus că am lăsat porţiunea cea mai „clasică" a principatului nevizitată. Se referea la Haţegul romantic, ruinele de la Deva şi Hunedoara, munţii de dolomit de la Detunata şi minele de aur, argint şi telur de la Săcărâmb[151] şi Abrud[152], la care i-am răspuns că orice viitor călător englez le va vizita cu siguranţă, în timp ce ar neglija mai degrabă mult mai îndepărtatul şi puţin cunoscutul ţinut secuiesc. Poate că scurta descriere pe care am dat-o asupra peregrinărilor mele în acea ţară primitivă îi va determina şi pe alţii să pornească în căutarea unui nou teren al călătoriei, pentru a-l explora cu mai multă atenţie.

[151] *Nagyág*, jud. Hunedoara.
[152] *Aburdbánya*, oraş, jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JULES DE SAUTERON-SÉRANON

(1820–1891)

Provenind dintr-o familie aleasă, Jules de Sauteron-Séranon s-a făcut remarcat prin modul în care a ştiut să-şi pună în valoare profesia de avocat, prin dăruirea sa. Bun orator şi foarte abil în procesele pe care le-a avut, a ajuns preşedinte al baroului de două ori (1868, 1886) pentru ca la finalul carierei să lase prin testament suma de 20 000 franci Ordinului de Avocaţi din Aix-en-Provence, pentru instituirea unui premiu care să recompenseze pe cel mai talentat tânăr avocat din regiune. Jules de Sauteron-Séranon a fost membru al Academiei de Ştiinţe, Agricultură, Litere şi Arte Frumoase din Aix-en-Provence, ocupând de mai multe ori fotoliul de preşedinte (1865, 1866, 1883, 1884, 1885). Activitatea sa publicistică include broşuri şi lucrarea de mai mare amploare, *La Campanie. Pompeï-Herculanum: études des mœurs romaines*, Michel Levy Frères, 1875.

Călătoria sa în Ungaria se înscrie într-o curiozitate generată de evenimentele din ţările învecinate, care au fost aduse şi la cunoştinţa publicului francez prin intermediul presei. De altfel, Jules de Sauteron-Séranon face o trimitere la reformele iniţiate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, atunci când aminteşte de „decretul" ce urma a îmbunătăţi situaţia ţăranilor, permiţându-ne astfel o datare a călătoriei sale pentru anul 1864. Autorul face o serie de supoziţii asupra situaţiei şi viitorului naţionalităţilor din această ţară. Referirile sale la români sunt scurte şi ele apar întotdeauna în relaţie cu cele privitoare la alte naţii sau legate de probleme de ordin politic, ceea ce nu le face mai puţin însemnate. Precizăm că este posibil ca autorul să fi dezvoltat textul, care iniţial a apărut în „Gazette du Midi". Din păcate nu putem face o comparaţie, revista nefiindu-ne accesibilă, rândurile de faţă aparţinând unei broşuri păstrate la Biblioteca Naţională a Franţei.

JULES DE SAUTERON-SÉRANON

Ungaria[1]

I

p. 6 [...] După mai multe zile petrecute la Viena, am părăsit acest oraş înspre orele două ale serii şi, în ziua următoare, la orele trei din noapte, convoiul rapid ce pleca doar de două ori pe săptămână ne lăsa într-o staţie de cale ferată din mijlocul uriaşelor câmpii ale Banatului[2] ce alcătuiesc partea estică a Ungariei. În această staţie, au venit să ne întâmpine prieteni buni şi, în sfârşit, am putut, după zile întregi petrecute în străinătate, să vorbim în voie limba noastră franceză cu francezi stabiliţi de mai bine de treizeci de ani în aceste ţinuturi pe care le cunoşteau la fel de bine ca însăşi Franţa. [...]

---

[1] Traducere după J. Seranon, *La Hongrie*, Marseille, Imprimerie Ve Marius Olive, 1865, p. 6–30.
[2] *le Bannat*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar este Ungaria acum țara acestei naționalități numite astfel? Fără îndoială, nu există o altă zonă în lume unde să găsim, unele lângă altele, atâtea populații diferite. Această țară a fost marele câmp de bătaie unde, de-a lungul secolelor, s-au întâlnit armatele creștinătății și cele ale islamismului. Aceste lupte, atât de des reluate, au cauzat o depopulare totală acolo unde au avut loc. Când ele au încetat, toate popoarele s-au grăbit spre ținuturile părăsite. Au fost chiar și colonii de francezi, care au venit pentru a se stabili și acesta este motivul pentru care întâlnim în zilele noastre, în Banat spre exemplu, sate ce poartă denumiri cu totul franțuzești precum cel al lui St. Hubert[3] și unde se găsesc câteodată, scormonind pământul, monede cu efigia vechilor noștri regi. Dar // cei ce formează azi populația Ungariei p. 11
sunt în principal germanii, sârbii, românii și ungurii. Nu vorbim de țigani, care se găsesc într-un număr foarte mare și care, în ciuda stării de înrobire în care sunt ținuți, dețin mari bogății; nu vorbim nici de slovaci, bulgari, ruteni și nici măcar de evrei, răspândiți peste tot și cărora le putem recunoaște bogăția după acea splendidă sinagogă din Pesta, ce este o adevărată minunăție. Dar germanii, ungurii, românii și sârbii sunt aproape peste tot, unii lângă alții și i-am văzut, mai ales, fiecare în sate separate, în mijlocul acestor vaste câmpii ale Banatului unde populația părea a fi amestecată în cel mai înalt grad. După recensământul din 1846, populația se repartiza în această parte a Ungariei astfel: 416 930 români; 402 890 sârbi; 351 730 germani; 232 730 maghiari sau unguri; 26 860 slovaci; 23 900 bulgari; 16 270 evrei; 12 000 țigani[4]; 7 120 ruteni; 3 000 croați și 2 960 greci. Bineînțeles, proporția nu este aceeași și în celelalte părți ale Ungariei, dar ceea ce este sigur este că ungurii sau maghiarii sunt în minoritate comparativ cu celelalte populații care locuiesc țara. Deci, în aceste condiții, ar // putea ei să-și revendice vechiul lor stat și p. 12
nu ar mai fi obligați să se supună unei legi pe care ceilalți o acceptă deja?

La fel și germanii, care sunt cu siguranță cei mai inteligenți și harnici dintre locuitorii Ungariei. Progresând mereu în aceste ținuturi semisălbatice precum niște pionieri ai civilizației, ei nu ezită în a se alătura guvernului austriac. Românii nu le sunt deloc ostili. Cât despre sârbi, rasă slavă, mai păstrează încă în spiritul lor câteva vagi aspirații și acestea se îndreaptă mai degrabă spre Rusia, căreia îi păstrează încă, în casele lor, imaginea de suveran așa cum ne-am putut convinge noi înșine nu numai o singură dată. [...]

Am întâlnit pe unul dintre vapoarele de pe Dunăre, între // Baziaș[5] și Orșova[6] p. 14
un nobil român ce venea de la Paris intrând în țara sa aproape în momentul în care prințul Cuza[7] urma să dea un decret în ce-i privește pe țărani, cuprinzând măsurile de emancipare radicală. Niciodată interesul nu a părut că se exprimă într-o limbă mai dură și iritată, iar responsabilitatea acestor acte nu era atribuită doar prințului,

---

[3] Este vorba despre castelul Szent Hubertus, localitate în Ungaria.

[4] *Zigenners*.

[5] Sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

[6] „La Orșova există o fortăreață turcească; este singura care s-a păstrat în Principatele dunărene". (*n.a.*

[7] *le prince Couza*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care era autorul, ci cădea şi asupra guvernului francez care, conform interlocutorului nostru, era ghidul şi inspiraţia acestuia.

Este înţelept în aceste condiţii şi este chiar cuminte să vrei să reînvii naţionalitatea maghiară, iar aceia care, cu ajutorul ideilor de progres, libertate şi liberă exprimare a popoarelor favorizează această lucrare, îşi dau ei bine seama de situaţie şi nu aduc confuzie în rândul opiniei publice? Este clar că maghiarii au reprezentat întotdeauna o naţie feudală şi îşi amintesc neîncetat că, de-a lungul vremii, au deţinut şi apărat nu numai ţara, ci însăşi întreaga creştinătate. Dacă ar fi triumfat în tentativele lor de independenţă, toate aceste popoare de un alt sânge
p. 15 decât ei, care locuiesc în // Ungaria şi care reunite reprezintă majoritatea în raport cu maghiarii, toţi acei sârbi, germani, români, slovaci şi ruteni ar simţi de îndată că au deasupra lor stăpâni, şi încă stăpâni trufaşi şi imperiali[8]. Deci, chestiunea ungară nu este, şi trebuie să o recunoaştem, decât o maşină de război împotriva guvernului austriac şi această privire pe care o avem ne mai permite încă o reflecţie. Dacă am vrea să activăm în interiorul acestei ţări trezirea spiritului naţionalităţilor, unde s-ar îndrepta acesta dacă nu spre o îngrozitoare conflagraţie internă şi spre cel mai teribil dintre războaiele civile? Austria nu este decât o mare tablă de şah unde rasele sunt amestecate în mod ciudat unele cu altele. În Boemia, în Moravia, în Silezia sunt slavi şi germani; în Galiţia, polonezi, ruteni şi români; în Ungaria ştim din ce elemente diverse este compusă populaţia; în Iliria, germanii trăiesc alături de slavi şi chiar şi în Tirol sunt germani şi italieni. În ce se va transforma liniştea şi siguranţa acestor ţinuturi dacă fiecare din aceste popoare îşi va trezi vechile amintiri ale originii sale? Cine vor fi învingătorii? Care va fi soarta celor învinşi? Totuşi am vrea să adăugăm, pentru imparţialitatea opiniei noastre, că este încă o
p. 16 zonă // în care poziţia este cu totul diferită de cea pe care urmează să o numim şi ne dăm seama de îndată că vorbim despre Veneţia, care este în întregime şi în exclusivitate italiană prin sânge, simţire şi limbă şi care nu a suferit decât tremurând dominaţia acelora pe care îi considera străini de ea[9].

Nu este deci fără motiv să putem prevesti Ungariei un viitor cu totul diferit de cel pe care câteva persoane îl visează pentru ea. Fără îndoială, este trist să vezi cum dispar de pe scena lumii naţiunile glorioase şi, în mod sigur, cea ungară a fost printre ele; dar naţiunile, mai mult decât indivizii, nu pot rezista loviturilor fatale ale distrugerii şi vine un moment în care istoria unui popor încetează a mai fi, fără a mai exista posibilitatea unui nou început. În ce priveşte Ungaria, trebuie să adăugăm că preponderenţa în această ţară a rasei germanice are efectul de a aduce cele mai bune rezultate şi asupra acestui aspect vrem să arătăm întregul progres, care mai rămâne a fi dus la bun sfârşit în doar câteva puncte pentru a se putea ridica la nivelul majorităţii celorlalte ţări din Europa. // [...]

---

[8] Autorul se referă la Imperiul austriac şi la casa de Habsburg ce a condus teritoriile respective până în 1867 când a fost succedat de Imperiul austro-ungar.

[9] Autorul se referă la Regatul lombaro-veneţian, proiectat de cancelarul austriac Klaus von Metternich şi înfiinţat în conformitate cu prevederile Congresului de pace şi Tratatului de la Viena (1815), al cărui vicerege a fost Ranieri Giuseppe Giovani Francesco Michele Geronimo de Habsburg, arhiduce al Austriei. Regatul depindea de Viena şi era parte a teritoriului austriac.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

IV

Ni s-a părut că multe din populațiile Ungariei păstrează în tradițiile și p. 18
obiceiurile lor întreaga asprime a timpurilor antice. Le-am <văzut> cuprinse, precum într-un tablou general, într-un mare târg pe care l-am vizitat pe 18 septembrie la Kikinda[10], nu departe de orașul Timișoara[11]. Am fost să facem o rundă de treizeci și patruzeci[12] și a fost un spectacol incredibil cel ce ni s-a înfățișat la această întrunire, astfel încât acești unguri, sârbi și români, cu costumele lor deosebite, majoritatea în picioarele goale, cu tipologii atât de diferite, dar de un caracter mereu aspru și sălbatic. Fiecare vorbea limba nației sale; pentru sârbi, este vorba de o limbă slavă, dar diferită de rusă și poloneză; pentru unguri, este vorba despre o limbă cu totul națională și care nu poate fi confundată; cât despre români, coborâtori ai acelor colonii romane, trimise după cum deja am spus de Tiberius[13] în
// Dacia și Pannonia pentru a se opune invaziei barbare[14], vorbeau o latină p. 19
amestecată; germanii, iarăși, au o limbă diferită de cea a celorlalți astfel încât este o confuzie totală și ar fi dificil de a-i încorpora întregului.

Și acolo și alături de oameni aparținând unor rase atât de diverse <îi întâlnim pe> țigani, care își păstrau în aceste ținuturi tipul lor straniu și primitiv. Era un amestec mare și fantastic de fizionomii și costume diferite. Pe lângă afacerile comerciale, grupul s-a alăturat bucuriei și încă am înaintea ochilor aceste barăci înguste și înăbușitoare, unde țăranii aflați la masă beau din sticle asemenea acelora care, în sunetul unei muzici discordante, tineri și tinere se lăsau pradă unor dansuri cu un caracter original; ar fi fost nevoie de pensula lui Callot[15] pentru a prinde toate aceste tablouri ciudate și încă i-ar fi fost adesea greu să reproducă caracterul și unicitatea. Tot acolo, în același târg de la Kikinda, i-am văzut pe proaspeții miri purtând pe cap un fel de bonetă împodobită în întregime cu ace din sârmă de fier, pe care erau etalate mici panglici metalice de forme și culori din cele mai variate. Și, <femeile> nefiind mulțumite cu această atât de ciudată coafură, își pictau fața cu roșu și alb, obținute din substanțe toxice ce alterau pielea, motiv pentru care

---

[10] *Gross-Kikinda*, oraș în provincia Voivodina, Serbia.

[11] *Temesvar*, oraș, jud. Timiș.

[12] *Trente et quarante* sau roșu și negru este un joc de cărți practicat în special în cazinourile din Europa.

[13] *Tibere*. Tiberius Caesar Augustus (42 î. Hr.–37 d. Hr.), împărat roman (14–37 d. Hr.)

[14] „Arhiepiscopul de Zagora scrie papei Inocențiu al III-lea că românii erau moștenitorii de sânge ai romanilor, iar papa recunoștea această descendență ca pe un lucru dovedit. Traian, care cucerise aceste țări, scrisese comentarii precum cele ale lui Caesar; <dar care> s-au pierdut, dar au fost înlocuite cu un monument încă vizibil, Columna lui Traian, ce reprezintă istoria cea mai completă a cuceririi Daciei. Legiunile romane intrând în posesie în jurul anului 105, dar și în 274, împăratul Aurelian a abandonat țările barbarilor. Un istoric, Șincai, născut în 1753 într-un sat din Transilvania și mort în 1820, și-a dedicat viața scrierii istoriei romanilor sau românilor; a vrut să o publice în 1808, dar Austria, fiindu-i teamă că această scriere dezvolta un spirit periculos al naționalității, s-a opus; cenzorul a scris pe marginea manuscrisului: „Opus igne, auctor patibule dignus. Această lucrare a fost publicată abia în 1853 prin grija prințului Ghica sub titlul: *Cronica românilor*, 3 vol. Iași". (*n.a.*) O parte din aceste informații oferite într-o notă de subsol nu sunt corecte din punct de vedere istoric, însă arată interesul pentru acest spațiu și gradul de informare al autorului.

[15] Jacques Callot (1592–1635), gravor și desenator francez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

părea că femeile sârbe le utilizau uneori pentru a se îndepărta de soți și obțineau o libertate pe care vroiau să o folosească într-un mod vinovat.

p. 20 Nimic nu poate să ne dea o idee mai bună // despre asprimea moravurilor unei părți dintre locuitorii Ungariei, decât călătoria pe care am făcut-o prin munții aflați mai jos decât cei ai Transilvaniei și care coboară până la Dunăre, atingând Țara Românească. În acești munți, aparținând Ungariei, aproape în totalitate populați cu români, în cutare sau cutare sat, <munți> pe care i-am traversat, exista o populație care trebuie să fie, cel puțin din punct de vedere al obiceiurilor, al costumului, al modului de trai, ceea ce a fost acum mai bine de o mie de ani. În seara de 22 septembrie, am fost angajați, între satele Bozovici[16] și Steierdorf[17], în trecerea defileelor muntoase cele mai sălbatice pe care le poți întâlni; cu siguranță, Elveția nu oferă nimic atât de provocator și le recomandăm cu precădere turiștilor îndrăzneți și dornici de emoții.

Lăsându-se noaptea, întrezăream din când în când, de-a lungul drumului, focuri mari aprinse; pe lângă ele, acești români din munți, drepți, cu aerul lor fioros
p. 21 și costume ciudate, a căror prezență în aceste locuri nu avea // nimic încurajator. Eram înarmați și, mărturisesc sincer, în acele ore tăcute și de regăsire pe sine, ni s-a părut că am pus mii de leghe[18] între civilizație și noi.

Am putea adăuga că, deși nepărăsind calea ferată, ne putem da bine seama că există încă o societate ale cărei obiceiuri diferă cu totul de ale noastre. Intrând într-o zi într-un vagon de clasa a doua și <văzându-i pe> ei cum erau atât de bine instalați, în timp ce în rest, <în alte locuri precum> în Germania, foarte rar îi vezi urcându-se la prima <clasă>, zărim pe unul dintre călători având picioarele goale și întinse pe bancheta lăsată liberă de alături. Căutăm un alt compartiment. În loc de unul, erau doi călători dintr-aceștia, dezbrăcați; am mai văzut și alții astfel și am crezut că, deși nu aparțineau clasei înalte a societății, nu erau nici agricultori. [...]

VI

p. 27 Suntem convinși că în orașele cu o oarecare importanță, administrația și poliția sunt organizate într-o manieră satisfăcătoare și în conformitate cu nevoile populației. Dar ce ar putea reprezenta ele în aceste sate atât de numeroase și locuite de populații într-atât de înapoiate. Într-o zi, ne-am oprit într-unul din satele Banatului. Am vrut să ni se arate interiorul uneia din cele mai înstărite <case> din împrejurimi. Am intrat și, în fața aerului timid al proprietarului, am înțeles repede că vizita noastră îi cauza o oarecare neliniște. După ceea ce ne-a fost explicat, el a crezut că am venit să exercităm, în numele guvernului, un control asupra proprietății sale și abia după ce l-am asigurat că vizita noastră era doar una de curiozitate i s-a luminat figura și cu multă disponibilitate ne-a arătat locuința. //

---

[16] *Bosovich*, sat, com. Bozovici, jud. Caraș-Severin.

[17] Sat alipit orașului Anina, jud. Caraș-Severin.

[18] O leghe terestră = 4,83 km.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ea era, asemenea tuturor, izolată şi separată de cele ale vecinilor[19], doar cu un p. 28
parter, în mijlocul căruia se amplasa ca întotdeauna acea plită mare, ce se mută dintr-un loc într-altul şi care slujeşte, doar cu ajutorul fânului ce-i serveşte de combustibil, pentru a face frigurile aprige ale iernii mai suportabile, friguri ce ating uneori de la 25 la 30 de grade Reaumur[20] şi care produc în interior o căldură de 15 până la 20 grade. Aceste case păstrau, chiar şi în timpul verii, pe lângă acelaşi grad de locuire şi pe timp de iarnă, şi mirosul cel mai acru posibil. În momentul în care ne-am despărţit de proprietarul pe care am venit să-l vizităm, pentru a-i mulţumi într-un mod ce nu se putea exprima în cuvinte, i-am întins mâna; a luat-o de îndată şi, dacă nu l-aş fi oprit, ar fi dus-o la buze. Şi acest om, ungur la origine, mergând în picioarele goale precum toţi agricultorii din aceste ţinuturi, era dispus să sărute mâna străinului pe care îl întâlnea; acest om nu era altcineva decât primarul din p. 29
localitate, căci pe lângă // atribuţiile sale administrative se bucura şi de un fel de putere judecătorească.

În afară de acestea, aceşti administratori aveau puteri destul de extinse. Astfel, împotriva anumitor delincvenţi, ei puteau pronunţa sentinţe, între care şi aceea a bătăii cu nuiaua. O poţi vedea destul de des şi ni s-ar fi promis acest spectacol ciudat dacă noi am fi parcurs, cu destulă stăruinţă, doar unul sau două sate. Se spune că această pedeapsă este considerată cea mai corectă şi cea mai umană din toate astfel încât, spre deosebire de închisoare, spre exemplu, ea nu determină decât o suferinţă pentru autorul faptei, nu şi pentru familia acestuia. Deşi, oricum ar fi, odată pronunţată, vinovatul este adus în faţa primăriei; îşi apleacă corpul, iar executorul hotărârilor judecătoreşti, lăsând între fiecare lovitură ceva timp şi îndeplinind cu o oarecare solemnitate loviturile de nuia, le aplică pe spatele condamnatului pe cele stabilite. În comunele mai importante, acest fel de execuţii erau realizate de panduri sau de *băieţii curajoşi*[21], după cum le este numele în limba ţării, ironic fără îndoială. Aceştia sunt, uneori, foşti tâlhari // ce s-au supus p. 30
şi au revenit la sentimente mai bune. Purtau o pălărie ascuţită, o vestă albastră cu o garnitură galbenă şi aveau în mână un baston lung la capătul căruia se afla un fel de baltag care devenea, se pare, în mâinile lor o armă extrem de redutabilă. *I-am văzut* pe aceşti panduri la târgul de la Kikinda şi după modul în care se comportau şi beau ne dădeau foarte puţine asigurări asupra sprijinului pe care îl acordau poliţiei şi administraţiei comunei. [...]

---

[19] „De obicei, această dispunere a caselor cerea ca satele ungureşti să fie de o lungime destul de mare. Îţi trebuiau nu mai puţin de douăzeci până la douăzeci şi cinci de minute pentru a traversa satul, care avea o populaţie de două până la trei mii de suflete". (*n.a.*)

[20] Scară termometrică inventată la 1730 de fizicianul şi naturalistul francez René Antoine Ferchault Réaumur (1683-1757). Conversia în grade Celsius se face după formula 5r/4 (r este temperature în grade Réaumur). Deci 26° Réaumur echivalează cu 32,5° Celsius, iar 28° Réaumur cu 35° Celsius.

[21] *Pandours ou braves garçons.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FELIX PHILIPP KANITZ

(1829–1904)

Felix Philipp Kanitz s-a născut la 2 august 1829 la Pesta şi a murit la 8 ianuarie 1904 la Viena. A studiat artele (muzica şi, mai cu seamă, pictura) la Kassel, Viena, Dresda, München şi Nürnberg. Deşi născut în familia unui fabricat evreu, Kanitz avea să se convertească la creştinism.

Pentru Felix Philipp Kanitz, călătoriile repetate în întreaga Serbie, desfăşurate între 1859–1867, au fost mai degrabă prilejuri de a scrie despre istoria, geografia şi etnografia regiunilor străbătute. Intenţia sa a fost de a da o imagine solidă, documentată, cuprinzătoare, a evoluţiei Serbiei de la 1859 până la 1868. Acelaşi interes l-a arătat şi Bulgariei, pe care a vizitat-o de mai multe ori între 1860–1871. Lucrările sale, îmbinând observaţiile călătorului asiduu cu lecturi bogate şi cu ilustraţii realizate cu propria mână, sunt considerate izvoare importante pentru istoria Europei de sud-est. De altfel, în lumea ştiinţifică sârbă Kanitz este asimilat unui autor autohton. În timpul călătoriilor sale a completat harta întregii regiuni, încă insuficient cunoscută.

A vizitat, fără a zăbovi prea mult, posesiunile austriece din Banat, sosind la Orşova doar pentru a putea trece pe insula Ada-Kaleh. Românii se regăsesc în opera sa datorită aşezărilor aflate în Serbia, în Banat şi pe Valea Timocului. Autorul s-a documentat mult pentru a cunoaşte istoria poporului şi a limbii române, citând numeroase surse, inclusiv relatări de călătorie. Kanitz a scris mereu din perspectiva intereselor sârbeşti, fiind însă foarte favorabil şi românilor. Interesante sunt criticile la adresa lui Charles Boner, din cauza atitudinii autorului britanic faţă de românii din Transilvania. Remarcabil, în textul lui Kanitz, este portretul colectiv al femeilor române, în antiteză cu cel făcut bărbaţilor. Un alt punct de interes au fost populaţiile de sorginte romanică din Peninsula Balcanică, vlahii, cărora le-a dedicat pagini deosebit de favorabile. Pentru Kanitz, localităţile româneşti din Serbia şi cele aromâneşti din Peninsula Balcanică erau exemplare pentru caracterul general al populaţiei româneşti nord-dunărene, căreia îi arăta un respect deosebit.

În anul 2012, o expoziţie dedicată călătoriilor lui Felix Philipp Kanitz în Serbia a fost organizată de Universitatea din Graz[1].

Informaţii despre viaţa şi activitatea lui Felix Philipp Kanitz se găsesc în *Oesterreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, 3/13, 1963, p. 215–216.

[1] http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/en/event/2012/ausstellung-mit-felix-kanitz-durch-serbien (ultima consultare: 20 februarie 2013).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FELIX PHILIPP KANITZ

Serbia. Călătorii de studiu istorice și etnografice din anii 1859–1868[2]

Un sat românesc

O privire asupra hărții etnografice a Turciei europene a lui Lejean[3], care, p. 18
dincolo de multele greșeli de detaliu, dă o imagine destul de corectă a împărțirii fiecărui neam important, arată că românii populează un ținut important al Serbiei.

Imediat după încheierea războaielor de eliberare, guvernul sârb a căutat să câștige români pentru colonizarea districtelor dunărene pustiite. Promulgarea regulamentului organic în Principate, ce îi condamna pe țărani la sclavie veșnică, a favorizat aceste eforturi și egalitatea tuturor în fața legilor sârbești, împreună cu dările ridicate, a atras emigrarea celor harnici într-un număr tot mai mare, în noua patrie ce a început să le placă.

Ždrelo[4], primul sat românesc, la o depărtare de 4 ceasuri și jumătate de Petrovac, mi-a dat o idee bună asupra calităților acestor *Vlacho-Serben*. Descrierile ce vor urma, din Kraina, se vor opri mai îndeaproape asupra istoriei, moravurilor și caracterului acestora.

Original și foarte pitoresc este portul românesc. Imensa *shubara* (căciulă mițoasă), haina de blană, pantalonii de in albi, legați sub genunchi permit deja să se recunoască românii de la distanță.

La femei, înclinarea spre broderiile cât mai colorate este încă și mai mare decât la sârboaice. Cămașa largă, de un alb orbitor, este acoperită peste tot cu cusături. Cele două șorțuri fixate în față și în spate cu un brâu sunt de asemenea lucrate multicolor, asemenea covoarelor. Pentru împodobirea capului se folosește, de obicei, tot capitalul de bani gheață al familiei. Părul fetelor aproape nu se vede sub monedele înșirate una lângă cealaltă iar unde acestea nu ajung, florile le iau locul.

Trăsăturile chipului femeilor sunt mai fine și mai rotunde decât la sârboaice, ochii sunt arzători, mișcările corpului de o grație proprie, ce amintește de cea a femeilor italiene.

Am surprins la Ždrelo, lângă o fântână turcească dărăpănată din apropierea drumului, un grup fermecător de femei și fete române. Am căutat să le schițez de la depărtare, totuși, când m-am apropiat de grup, pentru a studia detaliile hainelor, s-au strâns una într-alta ca în fața a ceva rău. A fost nevoie de toată influența // p. 19
inginerului hotarnic care mă însoțea și de intervenția primarului satului[5] pentru a convinge câteva fete să se întoarcă. Timizi și încurcați m-au privit acești copii ai naturii, nu puteau înțelege ce ar fi așa de deosebit la ele de poate fi „descris". Cum

---

[2] Traducere după Felix Philipp Kanitz, *Serbien. Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig, Verlagsbuchhandlung von Hermann Fries, 1868, p. 18–19, 322–374.

[3] Guillaume Lejean (1828–1871), călător francez. Date bibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie despre români în vol. VII al prezentei colecții.

[4] Sat, regiunea administrativă Petrovac na Mlavi (Piatra Mlavei), în Serbia.

[5] *Dorfkmeten (Schulze)*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nu au primit îngăduința de a se depărta iarăși, și-au recâștigat mlădierea de dinainte; flecărind și sărind s-au grăbit să se întoarcă la tovarășele lor ce se țineau la o distanță plină de respect.

Un țăran cu o apariție foarte originală, cu o căciulă imensă, aflat pe acolo în trecere, și-a strunit calul la chemarea primarului. Inginerul și primarul s-au preocupat de o grămadă de întrebări pentru a-mi da vremea trebuincioasă de a lua o schiță. Țăranul a observat totuși că îl „scriu", a devenit neliniștit și a răbufnit în cel mai cinstit strigăt de frică: „O, Doamne!, ce a trebuit să îmi cadă azi din cer!" Nici chiar altfel funcționalul bacșiș nu l-a îmbunat și liniștit asupra urmărilor importante ale „vrăjii". Și în Serbia există credința că trebuie neapărat să mori dacă lași să ți se facă portretul. [...]

Prin Passo-Augusto[6] în țara timocenilor

p. 322

[...] De la gura de vărsare a Timocului <în Dunăre> și granița sârbo-bulgară o să mergem pe Dunăre doar în amonte, o să acostăm în câteva puncte mai puțin cunoscute ale mărețului fluviu, iar la Belgrad o să aruncăm o ultimă privire asupra situației sociale și a organizării tânărului stat sârbesc. Totuși înainte de a părăsi ținutul Timocului ce ne-a oferit atâtea idei, dorim să dăm aici câteva schițe asupra etnografiei primilor săi locuitori slavi, „Timoceni", drept contribuție la <cunoașterea> trecutului Serbiei. [Privire asupra evenimentelor din secolele X–XII, din istoria bulgară și sârbă.]

Absorbirea elementului slav prin cel românesc se desăvârșește însă în prezent chiar sub ochii noștri pe pământ sârbesc, de amândouă părțile Savei.

Deja cu 50 de ani în urmă se plângea de românizare, cunoscutul scriitor și
p. 323 profesor de istoria literaturii de la gimnaziul timișorean, <Dimitrije> Tirol[7], // mai înainte o bucată de pământ curat sârbească. Temerile sale firești s-au îndeplinit în întregime. *Orașul Timișoara*[8] *și ținutul din jurul său*, în vremea lui Tirol locuit în întregime de sârbi, este astăzi aproape cu totul românizată. O parte a populației sârbești s-a înmuiat în fața presiunii românești și s-a strămutat în districtul Kikinda. Multe sate românești de pe malul drept al canalului Bega poartă încă și azi numele lor sârbești, ca: Knes[9], Becicherecul Mic[10], ș.a.m.d. și tot astfel mai multe nume de familie românești: Brankovic, Arandjelovic și altele, trimit la originile lor sârbești. Despre înaintarea românească spre apus, „južna pčela" (almanahul sârbesc) și publicația belgrădeană „Svetovid"[11] (1850) conțin nenumărate trimiteri. [...]

---

[6] Denumire sub care era cunoscut în trecut defileul Vratarnica, Serbia.

[7] Dimitrje Tirol (1793–1857), scriitor, istoric, geograf și pictor sârb.

[8] *Temešvar*.

[9] Corect Knez, astăzi Satchinez, sat, com., jud. Timiș.

[10] *Klein-Beckerek*, sat, com., jud. Timiș.

[11] Publicație literară fondată de Aleksandar Andrić.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

[Date şi consideraţii despre originea românilor, pe baza cercetărilor lingvistice şi istorice. Autorii citaţi erau Niebuhr, Miklosich, Safarik, Kopitar. Romanizarea dacilor şi caracterul latin al limbii române sunt prezentate pe scurt.]

În descrierea noastră asupra românilor avem în faţa ochilor îndeosebi pe cea a p. 328
sârbilor. Bărbaţii sunt, în cea mai mare parte, de o statură mijlocie. Indivizii mici sunt excepţii. Trupul este zvelt, armonios, mişcările cam târâite şi leneşe. Capul şi forma feţei sunt longiline, profilul este adesea curat şi nobil, ochii, vii când e stârnit <de ceva>, sclipind uneori cu viclenie, sunt predominant negri, gura frumos formată arată dinţi albi sănătoşi sub o mustaţă groasă. Plete dese, lungi şi negre încadrează capul expresiv, ars de soare. Vara, românul se înfăşoară în in. Poartă adesea pantaloni albi, strânşi sub genunchi cu fâşii de material colorate, legate bine dedesubt cu şnururile opincilor (încălţări colorate <confecţionate> dintr-o bucată de piele. Cămaşa largă, cu cute, cu broderii înflorite la guler şi pe braţe, cu un guler tare îngust, cade peste pantaloni până la genunchi, iar în jurul mijlocului ea este ţinută de un brâu mai mult sau mai puţin lat, prevăzut cu catarame şi ţinte. În Austria, aceste brâuri sunt adesea mai grele de un pfund[12]. Acolo, românul poartă şi o pălărie cu boruri largi, însă în Serbia şi România[13] <poartă> aproape mereu căciula de oaie albă sau neagră (*Cubara*), adesea foarte înaltă. Iarna, un pantalon de lână ia locul celor de in, iar <în> partea de sus a corpului o haină de blană <îi> apără de frig. Încă o haină dintr-un material asemănător lodenului, alb sau maro, cu cusături înflorate, întregeşte costumul la vreme rea.

Femeia română aminteşte, prin frumuseţe şi graţia făpturii şi prin mişcare, de decoraţiunile clasice din Romagna[14]. Capul şi forma feţei, tăietura nasului şi a gurii amintesc de statuetele antice ce au fost găsite atât de des în vechea Dacie. Ochii, mai degrabă întunecaţi, umbriţi de gene lungi şi de sprâncene groase, dau feţei, la dans sau la un alt imbold, o expresie ideală, plină de viaţă. Obiceiul prost al boitului obrajilor cu pomezi albe sau roşii, al vopsirii pleoapelor stânjeneşte culoarea naturală proaspătă a feţei tinerelor fete, lipirea cârlionţilor falşi – părul lung trece drept cea mai mare podoabă – este întâlnit peste tot, iar îngrijirea părului este deosebit de atentă. Un grup de fete romînce tinere, care se întorc de la fântână, asigură o privelişte fermecătoare. Formele graţioase, subţiri ale corpului apar de o frumuseţe plastică ireproşabilă de sub cămăşile de in lungi. Aceasta nu e atât de lungă încât să nu ne îngăduie să admirăm pulpa rotundă, piciorul mic şi îngust. La piept şi pe umeri, <cămăşile> sunt împodobite cu porţiuni brodate în forme întortocheate. Un brâu lat de 6–8 ţoli[15] încinge talia. Acesta ţine amândouă şorţurile de lână lungi până la genunchi în faţă şi în spate, ce lasă să se vadă pe coapse singura piesă de îmbrăcăminte, cămaşa. // p. 329

Flori naturale în păr, alături de acestea monede de aur şi argint, înşirate la gât, întregesc podoabele frumoaselor romînce, ce îşi leagănă cu o siguranţă graţioasă urcioarele lor de apă de formă antică.

---

[12] Unitate de măsură egală cu 0,25–0,50 kilograme.

[13] *Romanien*. Referire la Principatele Unite.

[14] Regiune în nordul Italiei.

[15] 1 ţol = 0,25 centimetri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Femeia română se neglijează în cea mai mare parte. Adesea se caută degeaba după urmele frumuseții de dinainte. Cu tânărul vlăstar într-un coș lung, așezat pe cap, mereu cu o greutate în spate, adesea mergând repede cu fusul în mâna dreaptă, torcând cu mâna stângă cu o mișcare ritmică, doar pasul elastic, ușor, trădează originea românească. Arareori păstrează și moravurile curate, dincolo de orice bănuială, pentru care fetele române sunt vestite. Fusul este însoțitorul credincios al românceî din cea mai fragedă tinerețe. Femeia română este, întocmai ca și cea sârboaică, supusă bărbatului ei. Pe ea se sprijină cea mai mare parte din gospodărie, munca în grădină, la câmp și în pădure, torsul și colorarea materialului pentru sine și pentru casă. Alături de acestea, ea este devotată în împlinirea datoriilor ei materne.

Vorbesc aici, mereu, de populația rurală. Cu totul alta s-ar înfățișa imaginea femeii române din stările mai ridicate. Cine nu cunoaște femeile cochete, iubitoare de lux, de tip sudic, care depășesc mult la modă și eleganță pe pariziene și care în fiecare an umplu băile de pe Rin? Și totuși există și în cercurile boierești excepții, ce vorbesc în favoarea darurilor naturale norocoase ale femeii române, numesc doar unul, ce a uimit întreaga Europă învățată, egal de dăruită în spirit și minte, contesa Dora d'Istria[16].

Rău se prezintă în România educația spirituală a urmașilor. Ca și la bulgari, nu există deloc cele mai simple direcții ale școlilor primare. În Serbia, guvernul poartă aceeași grijă pentru educație[17], pentru înființarea școlilor pentru toate naționalitățile, totuși <numai> cu limba sârbă ca limbă de predare. Sub stăpânirea boierimii în țările române, a funcționărimii ungaro-austriece în Transilvania și Banat, caracterul poporului român nu s-a format în cel mai favorabil mod. Urmașii geților și ai dacilor, a căror înfrângere a cerut Romei mari eforturi și ale căror virtuți eroice au fost făcute faimoase de autorii din vechime, au ajuns astăzi cu totul vicleni, lași, cruzi și leneși. Românul se ferește de vorba directă, de atacul pe față. Pe la spate se dedă însă la jaf și omor. Pedeapsa cu bătaia, obișnuită peste tot, ce i se aplică pentru cea mai mică greșeală, i-a distrus sentimentul onoarei. Fericirea vietii sale constă din a nu face nimic și din a bea rachiu. Prin vânzarea de fructe, prin transportul fructelor – viața de căruțaș este ocupația sa preferată – câștigă ceva
p. 330 bani pești. Îi folosește pentru a cumpăra lemn, îmbrăcăminte și vite de povară și //
pentru acele mici lucruri trebuincioase pe care femeia nu le poate obține singură. Efortul de a deține capital îi este străin. Românul este deosebit de strâns în trebuințele sale. Darurile sale naturale sunt remarcabile și ar fi ușor de dezvoltat, doar dacă organizarea școlii și a bisericii ar fi una mai bună. Românul are foarte mult talent la muncile mecanice, la construcția de mori, case, etc., pe care le zugrăvește pe dinafară cu tot felul de elemente. Porțile și troițele de pe drumuri arată adesea sculpturi cu forme demne de luat în seamă. Cerșitul este interzis de mândria românului. Este atent cu străinii, ia cu plăcere un dar, dacă el crede că l-a câștigat și mulțumește imediat, prietenește, fără a o verifica înainte. Favorizat prin egalitatea cu celelalte națiii din Serbia și ridicat printr-o libertate rațională,

[16] Dora d'Istria, pseudonim literar al Elenei Ghica (1828–1888), scriitoare de expresie franceză.
[17] *Obsorge*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

caracterul românului din Serbia începe să se îmbunătățească spre profitul său. Spre deosebire de frații săi nomazi[18], ciobanii din Alpii Transilvaniei, el s-a legat de glie și a renunțat la marea sa greșeală, lenea. Este harnic și ogoarele sale, uneori mai bune decât cele ale sârbilor, aproape că le ajung pe cele ale agricultorilor înnăscuți, ale bulgarilor.

Cultivarea ogoarelor se limitează la porumb, ceva grâu și ovăz. În general, românul din Serbia nu cunoaște folosirea regulată a îngrășămintelor naturale <și> a uneltelor agricole îmbunătățite. Cerealele sunt vânturate cu ajutorul cailor. Dintre pomii fructiferi se întâlnește cu precădere prunul. Viticultura se practică fără o deosebită purtare de grijă. Animalele, mai ales porci și oi, își găsesc hrana în păduri și pășuni, iar iarna sunt hrănite cu pănuși și fân. Viața de nomad a ciobanilor, vara, mersul din loc în loc și înnoptatul sub cerul liber vorbesc cel mai bine despre natura frugală a românului. Porumbul este elementul principal al alimentației românului și de aceea aproape că nu cultivă altceva. Din porumb își prepară pâinea, fierturile dense, cu ceva sare, prăjite pe spuză, cu ceva slănină, acesta este felul său preferat de mâncare, numit *mameliga*. Brânza de oaie, ceapa, slănina, fructele și peștele sunt felurile ce se găsesc în bucătăria sa; vinul și rachiul, din care bea adesea mai mult decât trebuie, <reprezintă> băuturile. Consumul de lapte este foarte limitat, din pricina multor zile de post ale bisericii răsăritene, pe care le ține cu strășnicie. Românul este superstițios. Religia sa este, din cauza nivelului scăzut de educație al preoților, una curat de fațadă. Pentru el, importantă este împlinirea formelor ceremoniale, nu și înțelegerea conținutului moral al învățăturii lui Iisus Hristos.

Întocmai ca și clerul mărunt sârb și bulgar, popa român este mai degrabă țăran decât preot. Toată știința sa se mărginește la citirea mecanică a liturghiei iar relațiile sale cu poporul sunt aceleași precum am încercat să le zugrăvesc pe cele de la sârbii învecinați. // p. 331

Sărbătoarea patronilor casei joacă un rol important și în calendarul sărbătorilor românești, întocmai ca la slavii de sud. Să fii ales ca naș la botezul copiilor trece drept o recunoaștere deosebită. Nașul de botez adună daruri de la oaspeții poftiți, la fel ca și tatăl miresei la nunți. Acestea se sărbătoresc cu cheltuieli deosebite. Se dă totul pentru a mulțumi pe oaspeți. Mireasa apare bogat împodobită. Poartă toată averea sa în monede în păr și la gât. În unele ținuturi românești, miresei i se tund pletele în ziua nunții. Aceasta se petrece în pivnița casei, iar ea poartă de acum doar basmaua femeii măritate. Serbările durează trei zile și mai mult. Muzica, dansul și cântecul merg fără contenire. Țiganii sunt, ca la toate neamurile din Orientul Europei, muzicanții. Cântecul românilor este melancolic și puțin melodios, poezia sa <nu cunoaște> un avânt deosebit, iar literatura <încă se află> pe o treaptă foarte primitivă. Jocul valah se deosebește puțin de *Kolo*, dansul în cerc al slavilor. Se numește *Hora*. Există totuși și un soi de vals, *Dedoi*, ce se dansează sărit, în perechi.

Specifice, totuși mult asemănătoare obiceiurilor ce stăpânesc aproape peste tot în Europa răsăriteană, sunt obiceiurile românești de înmormântare. Și la români apar, deîndată după și adesea și înainte de dispariția celui care trage să moară,

[18] Autorul confundă transhumanața cu nomandismul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bocitoare plătite, care umplu văzduhul de tânguieli şi ţipete zile în şir lângă groapă. Familia mortului se amestecă în bocetul lor, în plângerile adesea poetice ale acestui trist concert. Mortului i se pun trei obiecte în coşciug: un baston pentru a trece Iordanul, un giulgiu pentru a se îmbrăca şi o para ca bănuţ pentru Sf. Petru, pentru a deschide porţile cerului. Mormântul se umple cu vin şi pâine pentru ca mortului să nu îi lipsească nimic nici în acea lume. Ospăţul funebru are loc cu mare strălucire. Se repetă după 6 săptămâni, 6 luni şi după unul şi <încă> cinci ani. Ici-acolo este încă răspândită credinţa în vampiri. Se crede, cu precădere, că bărbaţii cu părul roşu care mor pot apărea în orice fel de făptură, ca: broască, purice, câine, ploşniţă ş.a.m.d. şi sug, de preferinţă, sângele fecioarelor frumoase. Prin fixarea cadavrului cu cuie în coşciug sau baterea unui ţăruş puternic se crede că acesta este făcut inofensiv.

Superstiţia nu îi conduce pe români doar în viaţă şi în afara acesteia, ci este şi un însoţitor permanent în timpul întregii sale existenţe pământene. [...]

p. 332 Dacă reunim observaţiile dobândite de noi despre caracterul românilor, dorim ca astfel să îi recunoaştem ca neobişnuit de capabili de a fi educaţi şi considerăm, fără ezitări, că mult criticatele însuşiri rele ale acestora vor dispare deîndată ce educaţia poporului, până astăzi cu totul neglijată de diferitele stăpâniri se va ridica până la cerinţele timpului nostru. Serbia a făcut deja în această direcţie de mai mulţi ani un început demn de a fi făcut cunoscut, prin faptul că românilor li s-au acordat aceleaşi drepturi cetăţeneşti ca şi sârbilor de sânge, mai mult decât <s-a făcut pentru> românii de pe pământul strămoşesc de către nobilimea sa, boierii, ce îi tratează în cel mai înjositor mod, ca pe sclavi, şi decât pentru cei din Transilvania, care cer în zadar drepturi politice de la maghiarii dominatori.

Ţinţarii[19]

[...] Ţinţari, rumâni[20], români, macedo-vlahi, mauro-vlahi sau cuţo-vlahi[21] este numele unui neam din Turcia europeană, răspândit pe întreaga suprafaţă a acesteia, ce formează unul dintre cele mai importante elemente culturale. Acest neam demn de admirat se întâlneşte în metropola austriacă în poziţii foarte înaintate. Fondatorii caselor comerciale cunoscute în întreaga lume: Sina, Dumba, Tirka ş.a. se trag din acesta. În general, trec drept greci la Viena. Chiar şi în cercurile ştiinţifice se ştie puţin despre acest popor interesant, şi chiar şi azi ar putea învăţatul profesor de la <Universitatea din> Halle, Thunmann[22], căruia îi
p. 333 datorăm primele cercetări despre originea şi limba ţinţarilor // afirma, ca acum 90 de ani: „Ştiu istorici învăţaţi, de profesie, a căror existenţă nu a fost niciodată cunoscută". Într-un număr mare îi întâlnim pe ţinţari în emporiile comerciale de la

[19] *Die Zinzaren.*

[20] *Rumuni.*

[21] *Macedo-, Mauro-oder Kutzo-Vlachen.*

[22] *„Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, Siegfried Lebrecht Crusius, 1774". (*n.a.*) Johann Erich Thunmann (1746–1778) este considerat „părintele balcanologiei".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dunărea de Jos, la Buda, Pesta, Novi Sad[23], Zemun[24], Pančevo[25] şi Belgrad. Sunt cele mai avansate elemente către nord-est ale neamului românesc. În nord-vest însă găsim cele mai îndepărtate avanposturi ale ţinţarilor în <Peninsula> Istria între Muntele Učka[26] şi Lacul Čepič[27]. Ei înşişi se numesc vlahi[28], trăiesc în parte în câteva parohii locuite numai de ei, precum Sušnjevica[29] (1 093 de suflete), Parohia Brdo[30] (657 suflete) ş.a.m.d. Împreună sunt după unii 6 000, după alţii doar 3 000 de suflete. O altă comunitate izolată în nordul Macedoniei este <la> Sovig la Tuzla[31] în Bosnia.

În Bulgaria, Macedonia, Tracia şi Albania elita stării negustoreşti aparţine acestui popor întreprinzător. În cele mai multe oraşe din aceste ţări, ca Tirana, Durres[32] ş.a.m.d. există multe cartiere proprii ale vlahilor. Ca practicanţi ai agriculturii şi creşterii vitelor îi găsim pe ţinţari în mai multe grupuri mari, închise, în sud-estul Turciei <europene>, prins între neamurile albaneze din Thessalia, la lacul Ioannina[33], apoi la sud de versanţii Pindului[34]. La nord, în mici insule înconjurate de elemente albaneze, greceşti şi bulgare, în apropiere de Kastoria[35] şi la Lacul Ohrid[36]. Mai departe, la doar câteva mile depărtare de coasta adriatică a Albaniei de Mijloc, în districtele Elbasan[37], Peqin[38] şi Kavajë[39], în apropierea fluviului Schkumbin[40] şi în câmpiile de coastă de la Myzeqeja[41], în ţinutul Berat[42]. În Tracia există doar o oază a ţinţarilor la Tatarbasarčik[43], pe <fluviul> Mariţa[44], cu capitala la Peristera[45].

În Grecia, ţinţarii locuiesc partea de nord-est a acestora. Grecii îi numesc cuţo-vlahi (vlahi care şchiopătează), o poreclă a cărei explicaţie nu a fost încă suficient explicată. Denumirea „ţinţari" a fost dobândită de vlahii din Tracia de la slavi din cauza rostirii cifrei 5 ca *zinz* în loc de *tschintsch*, ca la vlahii dacici[46].

---

[23] Neusatz, oraş în Serbia.
[24] *Semlin*, astăzi suburbie a oraşului Belgrad.
[25] *Pančova*, oraş în Serbia.
[26] *Monte Maggiore*, masiv în Peninsula Istria (Croaţia).
[27] *Čespič*, lac în Peninsula Istria.
[28] *Vlachen*.
[29] Oraş în Croaţia.
[30] Localităţi aflate în Peninsula Istria (Croaţia).
[31] *Tusla*, oraş şi canton în Bosnia-Herţegovina.
[32] *Durazzo*, oraş în Albania.
[33] *Janina*, oraş în Grecia, pe malul lacului omonim.
[34] *Pindus*, lanţ muntos în Peninsula Balcanică, pornind din Albania şi străbătând Grecia continentală.
[35] *Castoria*, oraş şi regiune în nordul Greciei, în apropiere de Albania şi Macedonia.
[36] Lac în Macedonia şi Albania.
[37] *Elbassan*, oraş în Albania.
[38] *Pekin*, oraş şi regiune în Albania centrală.
[39] *Cavaia*, oraş în Albania.
[40] *Schkumb*, fluviu în Albania ce se varsă în Marea Adriatică.
[41] *Musakja*, câmpie în Albania.
[42] Oraş şi ţinut în sudul Albaniei.
[43] Astăzi Pazardjik, oraş în Bulgaria.
[44] *Mariza*, fluviu ce străbate Bulgaria, Grecia şi Turcia, cu vărsare în Marea Egee.
[45] Astăzi Peştera, oraş în Bulgaria.
[46] *Dacischen Vlachen*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ţinţarii înşişi se numesc pe ei înşişi, de preferinţă, *Rumuni* şi chiar şi locuitorii României de azi se consideră drept urmaşii romanilor şi chiar ai coloniştilor romani aşezaţi în Macedonia[47]. Istoria nu are însă ştiinţă despre aceste lucruri, mai degrabă marea asemănare a limbii lor cu cea a vlahilor trimite la strânsa înrudire de neam cu românii care locuiesc de cealaltă parte a Dunării.

Astăzi aparţin cu toţii de biserica greacă, ortodoxă. Liturghia se citeşte în limba română. Pentru acest drept, ţinţarii din Pesta au jertfit sume mari într-un proces foarte scump împotriva comunităţii greceşti şi în cele din urmă l-au obţinut printr-un decret imperial al împăratului Francisc I[48]. În afară de propria limbă,
p. 334 ţinţarii vorbesc // acolo unde trăiesc răspândiţi printre germani, unguri, sârbi, bulgari, albanezi şi turci, limba acelei naţiuni şi aproape peste tot neo-greaca. Aceasta a fost adoptată ca limbă a comerţului, deoarece ţinţarilor le lipsesc o limbă scrisă şi propria literatură. În prezent, idiomul ţinţarilor se răspândeşte deja în unele ţinuturi care mai înainte erau cu totul româneşti. Astfel <de pildă> în ţinutul Zagorje[49] unde acum în ţinutul Mesevo[50] doar 10 sate mai ţin de această limbă. Pe vlahul din Tracia[51], albanezul îl denumeşte, foarte caracteristic, *Tschoban* (păstor). Şi azi cea mai mare parte a ţinţarilor aşezaţi în Albania de sud şi de mijloc este nomadă. Frumoasele lor sate asemănătoare unor petice, asemănătoare în aparenţă şi în organizarea internă celor greceşti, sunt cu totul părăsite în timpul verii. Adesea nici un suflet nu rămâne în urmă, pentru paza caselor neîncuiate, a căror jefuire ar aduce, în orice caz, puţină răsplată. Abia iarna coboară de pe înălţimi nomazii[52] cu turmele lor, în căutarea câmpiilor mai calde ale coastelor <mării>. La sosirea iernii se întorc acasă şi taţii de familie, care îşi petrec vara la mare depărtare ca arendaşi ai drumurilor militare, ca armurieri şi aurari hoinari, croitori, blănari ş.a.m.d.

Cunoscuţi ca harnici, de înţeles, cumpătaţi, ţinţarul este căutat peste tot şi, la modul său de viaţă foarte economic câştigă de obicei mult mai mult decât nevoile întregii sale familii rămase acasă. Şi printre străini îşi păstrează ţinţarul portul său specific, asemănător celui albanez. Poartă o cămaşă cu falduri, ce ajunge până la genunchi, un şort de postav galben, cu mâneci înguste şi şnururi negre, brodate. Peste aceasta poartă adesea o haină neagră cu mâneci până la jumătate şi falduri ce cad la spate, un brâu roşu, un fes de aceeaşi culoare, iar ca încălţări, opinci. Negustorul ţinţar poartă de obicei un costum combinat, turco-european.

Tipul ţinţarilor, indiferent de desele combinări cu rasele străine, este unul foarte caracteristic. În general, nu se recunoaşte înrudirea de neam cu românii daci[53]. Culoarea părului este, de obicei, întunecată. Capul bine format, trăsăturile feţei bine conturate, ochii întunecaţi, iscoditori, trădează inteligenţă, înţelepciune şi energie.

---

[47] Afirmaţie eronată în a doua sa parte.

[48] Francisc I (1768–1835), ultimul împărat romano-german şi primul împărat al Austriei. Biserica aromânilor din Pesta a fost terminată în anul 1806.

[49] Zonă montană în centrul Serbiei.

[50] *Mezevo*, sat în apropiere de Krusevac, Serbia.

[51] *Thrachischen Vlache*.

[52] *Nomaden*.

[53] *Dacischen Romanen*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Până astăzi ţinţarii au fost consideraţi, pur şi simplu, doar ciobani şi mămulari[54], totuşi marea sa aplecare către meşteşugurile artistice, aptitudinile sale excepţionale pentru arhitectură, nu au fost luate în seamă. În afară de Constantinopol, Atena şi Belgrad, oraşe în care practică meşteşugul construcţiilor aproape ca monopol, ţinţarii sunt singurii arhitecţi ai Turciei şi Greciei; uneori, // p. 335
sunt socotiţi, din greşeală, şi constructorii din Albania şi Tracia ca fiind ai lor. Cele mai grele sarcini, construirea podurilor de piatră cu multe arce de cupole şi de încăperi boltite – ţinţarul ştie să le termine uşor, datorită perspicacităţii sale înnăscute. [...]

Ţinţarul este, în mare parte, arhitect, zidar, lăcătuş, tâmplar şi zidar într-o singură persoană. Cu excepţia pieselor metalice turnate şi forjate, // care sunt procurate p. 336
din Austria, el face totul însuşi.

Ca aurar şi şlefuitor se bucură de o faimă meritată, şi mult admiratele podoabe din argint filigranat de la Niš şi Vidin sunt lucrate de mâinile ţinţarilor [...]. Înţelepciunea sa cunoscută, avem chiar voie să spunem – şiretenia, conservă ţinţarului <poziţia> sa preferată de negustor, de mijlocitor al comerţului între Occident şi Orient. <Ţinţarul> este pentru comerţul pe continent al Turciei ceea ce sunt armeanul şi grecul pentru comerţul ei de coastă. Există multe case de comerţ ale ţinţarilor ce sunt în legătură directă cu cele dintâi porturi şi oraşe industriale ale Europei.

De obicei i s-a reproşat ţinţarului lipsa de simţ naţional, totuşi pe nedrept. Fără un trecut istoric impresionant, risipit în oaze mici printre popoare de limbi diferite, printre naţiuni cu mare trecut istoric, în parte şi cu prezent glorios, şi un viitor cu multe promisiuni, este cu atât mai de admirat că vlahii macedoneni nu au fost înghiţiţi de popoarele care îi înconjoară. Ţinţarii arată, în această direcţie, o îndărătnicie comparabilă cu cea evreiască, care câştigă însă în vizibilitate, deoarece ţinţarul nu se deosebeşte prin îngrădiri religioase de vecinii săi.

În ceea ce priveşte politica, şi ţinţarul este plin de ura fanatică împotriva turcilor, ce însufleţeşte toate rasele creştine din Turcia. [...]

În general, ţinţarii educaţi care locuiesc în oraşe nutresc totuşi cea mai mare p. 337
simpatie pentru tânăra Grecie, de la care aşteaptă eliberarea sa de jugul turcesc şi cu al cărei viitor promiţător ar dori cel mai mult să îşi lege propria soartă.

După cum am spus, nu doar că vorbesc neo-greaca, ci îşi şi trimit cu bucurie copiii la şcolile înalte de la Atena, unde sunt crescuţi în ideile marii Grecii iar după întoarcerea lor <acasă> le propagă cu mare zel. [Despre misiunea civilizatoare a Greciei şi rolul ţinţarilor în mişcarea de eliberare elenă.]

Mai avem doar să aruncăm o privire asupra numărului vlahilor macedoneni. Este greu să dăm aici date sigure, căci, ca toate ştiinţele auxiliare ale istoriei, şi statistica din Turcia europeană este în mare dezordine. [Estimări ale altor autori asupra mărimii populaţiei.] Numărul total al ţinţarilor, cam a cincisprezecea parte a întregii rase româneşti – considerând cam 500 000 de suflete, se apropie de adevăr din datele strânse de mine din diferitele mele călătorii în Turcia, dacă socotim în acesta pe toţi aparţinătorii şi descedenţii acestui popor răspândiţi prin întreaga

[54] *Kraemer.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Turcie şi întreaga Austrie. În acest număr însă nu sunt incluşi acei colonişti vlahi care s-au aşezat în acest secol în Serbia, Bulgaria şi Dobrogea, pe malul drept al Dunării. Doar numărul acestora se ridică la 180 000 de suflete şi este destul de
p. 338 interesant // că aceşti români dacici – spre deosebire de fraţii lor macedoneni, „ţinţarii" – câştigă tot mai mult prin răspândirea zilnică în populaţia slavă, o problemă ce poate fi evident demonstrată în Principatul Serbiei şi, de asemenea, în Vojvodina austro-sârbă, după cum am văzut mai devreme[55].

Prin Porţile de Fier către Ada-Kaleh

[Despre războaiele dacice purtate de Traian. Controversele asupra localizării podului construit de Apolodor din Damasc peste Dunăre. Ocuparea, organizarea şi colonizarea Daciei, până la retragerea autorităţilor romane. Călătoria se opreşte pe malul drept al Dunării la Fortul Elisabeta, încă posesiune otomană, ca şi insula Ada-Kaleh, aflată în vecinătatea ei.]

p. 356 Deoarece călătoria pe care o proiectasem prin Balcani în anul 1862 a fost întârziată de revolta bulgară izbucnită între timp[56], am folosit timpul liber câştigat fără voie pentru o vizită la Mehadia[57] şi pe insula fortificată turcească <Ada-Kaleh>.

De la Vidin am navigat în amonte pe Dunăre prin Porţile de Fier, am acostat la Orşova şi, după o scurtă prezentare la comandantul pieţei acesteia, înarmat <fiind acum> cu toate vizele necesare în paşaport şi însoţit de un fiu al graniţei înfipt într-o uniformă încă şi mai întunecată, am trecut prin carantina Orşovei către
p. 357 punctul // unde o barcă mijloceşte comunicaţia dintre mal şi insulă. Călătoria dintre cele două braţe înguste ale Dunării a fost gata repede.

Un *nizam-ceauş*, ridicat de sosirea mea din poziţia şezând, obişnuită în ţara sa, m-a luat în primire. Trăsăturile severe ale feţei sale, întrebând vădit asupra scopului vizitei ghiaurului, s-au înveselit evident şi au căpătat chiar o anume expresie de supunere atunci când eu am cerut să fiu condus la guvernatorul fortăreţei, tăind orice explicaţie şi arătând *Buiuldi*-ul întărit cu pecetea paşei de Vidin.

După cum se ştie, insula fortificată Orşova Nouă, acesta este numele ei iniţial, a fost ridicată de împăratul Leopold I[58] şi, când s-a întors la Austria prin pacea de la Passarowitz[59], a fost refăcută în forma actuală sub împăratul Carol al

---

[55] Autorul scrie mereu în apărarea punctelor de vedere ale Serbiei.

[56] Referire la războiul purtat între 1861-1862 între Muntenegru şi Imperiul Otoman.

[57] Sat, com., jud. Caraş-Severin.

[58] „Contele Marsigli, care a văzut Orşova la începutul secolului al XVIII-lea, a publicat în ale sale Dan. II Tabla 8 o schiţă a fortăreţelor insuficiente de atunci, care au fost ridicate după modelul construcţiilor romane de aici". (*n.a.*) Vezi *Călători străini despre ţările române*, volumul al VIII-lea, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1983, p. 44-63, pentru biografia şi relatarea de călătorie a lui Luigi Ferdinando Marsigli.

[59] Referire la Pacea încheiată în 1718 între imperiile habsburgic şi otoman, prin care se punea capăt războiului început în 1716 şi se modifica frontiera dintre cele două state, prin încorporarea Banatului, Olteniei şi Serbiei de nord în Austria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

VI-lea[60]. Ca toate fortificațiile austriece din acea epocă, zidurile ei poartă amprenta marii soliditâți și sunt renumite prin puterea cazematelor sale. Coroana de bastioane ce se întinde în mare parte până aproape de malul insulei, se împarte în nenumărate unghiuri și este încă înarmată aproape în întregime cu acele tunuri pe care imperialii le-au lăsat în urmă. Din partea turcilor s-a făcut la fel de puțin ca și la Belgrad, pentru a crește capacitatea de apărare a Orșovei. La numărul foarte mare de fortificații turcești de pe Dunăre ar trebui însă și ca starea finanțelor marelui stăpân să fie cu totul alta, ar trebui să se petreacă ceva benefic în această direcție. [Prezintă pe larg bătăliile purtate în regiunea Porților de Fier între otomani și habsburgi în campania 1737–1739.]

De atunci <după pacea de la Șiștov din 1790[61]> flamura sultanului fâlfâie p. 365
nestânjenită peste marile ziduri ale insulei fortăreață. Decăderea ei este însă evidentă. În afară de câteva <clădiri> ce arată mai bine, la origine cazărmi austriece și clădiri administrative, <precum> și biserica transformată în moschee, așezarea turcilor aici a produs doar impresii lamentabile. Într-un conac grosolan, ce făcea prea puțină onoare arhitecturii turcești, am fost primit de comandantul de la Ada-Kaleh, un colonel (*mir-alai*) foarte binevoitor, așezat chircit între coșuri cu fructe, piese de veselă ciobită și alte nimicuri.

După o prezentare scurtă a *buiruldi* meu, degustarea obligatorie de cafea și ciubuc, binevoitorul *effendi* m-a invitat să îi vizitez domeniul. Deoarece văzusem deja pe drumul către conac puținele lucruri interesante, am petrecut încă un ceas pentru a face crochiuri în câteva puncte și am părăsit apoi insula binecuvântată, pentru a mai câștiga timp pentru a vizita capela maghiară aflată în apropiere.

Cui nu îi este îngăduit să cunoască ființa cu adevărat turcească chiar în Turcia europeană sau asiatică, aceluia vreau să îi recomand numaidecât ca la o posibilă vizită la Orșova să nu lase deoparte, deloc, insula fortificată Ada-Kaleh – de a cărei evacuare nu s-a auzit încă până acum. Mai bine decât cea mai spectaculoasă descriere, <călătorul> ar găsi acolo, într-un spațiu îngust, o imagine bogată, caracteristică, plină de învățăminte. [...]

De la Cazane la Maidanpek[62]

De cinci ori în câțiva ani, ultima oară în toamna târzie a anului 1864, am p. 366
navigat printre pereții de stâncă ce formează, între Golubac[63] și Ogradena[64], trecătoarea Cazanelor, lungă de 3300 de picioare, și de fiecare dată am fost atât de uimit de măreția peisajului acestuia, încât a trebuit să mă îndepărtez de impresiile adânci pe care mi le-au lăsat cele mai frumoase imagini ale Rinului cu adevărat mândru.

---

[60] Carol al VI-lea (1685–1740), împărat al Sf. Imperiu Romano-German între 1711–1740.

[61] Pace separată între Austria și Imperiul Otoman, prin care se încheia războiul ruso-austro-otoman început în 1787. Orșova devenea posesiune habsburgică.

[62] Oraș în Banatul sârbesc.

[63] Oraș în Serbia, pe malul Dunării.

[64] Localitate inundată la construirea barajului de la Porțile de Fier.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Este adevărat că mâna omului a făcut aici puțin sau, mai bine spus, nu a făcut nimic pentru a ridica simplitatea maiestuoasă a naturii. Dar se pare că tocmai de aceea a rămas atât de puternică și chiar și lucrările pe care mâna omului le-a desăvârșit în Cazane au din fericire rolul de a nu deranja sau micșora simțurile noastre, ci trezesc, prin îndrăzneala lor, un sentiment binefăcător în inima noastră, anume că nu există nici o barieră naturală și chiar de ar fi aparent și mai rezistentă și ar fi în stare să copleșească mintea omenească, de îndată ea i-ar opune capacitatea înnăscută <a omului> de a gândi.

Dunărea ce curge cu forță prin Cazane și-a săpat acolo o albie adâncă adesea până la 152 de picioare printre pereți de stâncă calcaroasă din Jurasic[65] ce se înalță drept, de amândouă părțile, iar straturile ce corespund pe cele două maluri vorbesc neîndoios despre fosta lor ființă comună.

Munții se înalță direct de pe mal, când acoperiți cu păduri de foioase frumos crescute, când cu vârfuri golașe, zimțate, după cum se arată formațiunile calcaroase. Pe partea austriacă se vede tăiat în marginea abruptă drumul ce poartă, pentru a-l glorifica, numele „marelui maghiar" Szechenyi[66]. Peste viaducte, prin galerii săpate în stâncă, cu multe bolți, sub pereți verticali de stâncă ce se ridică în cele mai diverse forme, la fiecare cot al fluviului se dezvăluie o imagine pitorească nouă. La îndrăzneala așezării intră însă în competiție cu drumul roman de pe
p. 367 cealaltă parte // despre care stau mărturie, în unele locuri, unde pereții de stâncă coboară direct în albia râului, galerii late de 6-8 picioare[67], săpate cu mult efort, apoi găurile drumului peste care se întindeau bârne de lemn și, în cele din urmă, diferite inscripții.

Cam la două ceasuri în amonte de așezarea sârbească Tekja[68] și față în față cu satul austriac Ogradena am ajuns la o stâncă ce ieșea mult în afară, „piatra lui Traian"[69] cu a sa inscripție mult amintită, săpată în piatră, susținută de două genii în relief. [Comentarii asupra relatării contelui Neigebaur; conținutul inscripției și dezbaterile asupra acestuia.]

Cu mult mai mult decât lucrarea timpului a dăunat interesantului monument al energiei romane barbaria marinarilor, pescarilor și ciobanilor ce treceau pe acolo și care își aprindeau, de obicei, focurile la stânca lui Traian. [Continuă călătoria pe partea sârbească a fluviului, descriind malul drept al Dunării și se îndreaptă spre Majdanpek.]

p. 373 Gresia roșie și conglomeratele de mică din munții apropiați dau cea mai mare parte a materialului folosit pentru casele <din satul românesc Melnița[70]>, aproape în întregime acoperite cu țiglă, iar pe dinafară pictate și cu ornamente sculptate. Livezile din fața acestora, îngrijirea ce domnește peste tot contrazic prejudecățile ce stăpânesc în multe locuri. Este de deplâns faptul că acestea și-au găsit loc și în,

---

[65] *Jurakalkstein.*

[66] Széchenyi Istvan (1791–1860), om politic și literat maghiar. Vezi și volumul I al prezentei colecții.

[67] 1 picior austriac = 0, 31 metri.

[68] *Tekie*, sat pe malul sârbesc al Dunării.

[69] *„Trajanstein"*.

[70] *Melnica*, sat în regiunea administrativă Petrovac na Mlavi (Piatra Mlavei) din Serbia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de altfel, obiectiva operă a lui <Charles> Boner[71] despre Transilvania. Descrierile românilor de acolo au apărut, vădit, sub influența națiunilor favorizate față de aceştia şi deloc favorabile lor, germanii şi maghiarii. Probabil că în parte cuprind multe adevăruri. Concluziile nefavorabile despre caracterul românilor ca neam sunt însă cu siguranță false. Cu plăcere am auzit de la autorul <britanic>, care îmi este prieten că judecățile sale despre români, corectate de atunci prin diferite experiențe, au ieşit la lumină în ediția germană a operei sale.

Aici, ca şi mai devreme, în alte locuri din lucrarea aceasta, pot doar repeta. Românul este atât de capabil de a învăța, ca oricare altă națiune din triunghiul ilir. Sub legi înțelepte, ce se străduiesc să trezească iarăşi în el conştiința demnității umane libere, ținută multă vreme subjugată de boieri şi fanarioți, românul ar putea chiar dobândi o poziție dominantă printre popoarele din Pont<ul Euxin>, presupunând, desigur, că politica marelui său protector nordic[72] i-ar permite aceasta. // Cu puține excepții, toată regiunea din jurul Maidanpek-ului este locuită p. 374
de români. La Gornja-Kruševica[73] am întâlnit un transport de recruți români care mergeau de la Negotin[74] la Belgrad pentru serviciul militar.

[71] Vezi relatarea sa de călătorie în prezentul volum.
[72] Referire la Rusia.
[73] Sat în Banatul sârbesc.
[74] Oraş în nordul Serbiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

OLYMPE FÉLICITÉ AUDOUARD

(1832–1890)

Provenind dintr-o familie înstărită franceză din Marsilia, Olympe Félicité Audouard a rămas cunoscută posterității pentru militantismul ei feminist, dar și pentru activitatea publicistică. Căsătoria ei cu un văr îndepărtat, Henri-Alexis Audouard, s-a dovedit una nefericită și nu după mult timp s-a produs și separarea de corp și de bunuri, acesta fiind momentul declanșării seriei de călătorii și manifestări în plan public. În 1861 a ajuns pentru prima oară la Paris, iar în anul următor a fondat publicația „Le Papillon", alături de prietenii literari, printre care se numără și Alexandre Dumas-tatăl. Ea a eșuat în încercarea de a pune bazele unei reviste politice („La Revue Cosmopolite") publicația fiind rapid marginalizată și apoi cenzurată datorită anticlericalismului și a noutății pentru epoca respectivă. Riposta autoarei față de această decizie poate fi regăsită în lucrarea *Guerre aux hommes* apărută la editura Dentu în 1866. În perioada următoare o întâlnim în Statele Unite ale Americii, unde a ținut o serie de conferințe în care a pledat pentru reintroducerea divorțului și recunoașterea femeilor ca cetățeni cu drept de vot și cu exprimare politică. Interesul feministei Olympe Audouard pentru America s-a materializat în două lucrări, *A travers l'Amérique, le Far-West*, Paris, E. Dentu, 1869; *A travers l'Amérique : North America, Etats-Unis : constitution, mœurs, usages, lois, institutions, sectes religieuses*, Paris, E. Dentu, 1871. Ulterior, atenția s-a îndreptat spre Rusia, diferită prin multe trăsături față de apusul Europei și America, surprinsă în alte două lucrări: *Les Nuits Russes*, Paris, E. Dentu, 1876; *Voyage au pays des Boyards. Etude sur la Russie actuelle*, Paris, E. Dentu, 1881. Tot acum a devenit din ce în ce mai interesată de spiritism, publicațiile sale apărute după 1870 arătând această tendință. Divorțul de Henri-Alexis Audouard a fost obținut abia în 1885, după legea Naquet, fapt ce avea să consfințească libertatea de care, de fapt, se bucura de mult timp. Înspre finalul veacului a publicat o serie de lucrări cu un caracter evocator: *Silhouettes parisiennes*, Paris, C. Marpon, E. Flammarion, 1883; *Voyage à travers mes souvenirs: ceux que j'ai connus, ceux qui j'ai vu*, Paris, E. Dentu, 1884, ele constituindu-se într-un substitut al memoriilor și alăturându-se fericit acelor relatări de călătorie apărute până atunci.

Cartea *L'Orient et ses peuplades* a fost editată în 1867 și aduce în prim-plan o călătorie realizată pe Dunăre, opririle în spațiul românesc fiind reduse. Totuși, ea surprinde diverse aspecte referitoare la societatea vremii, autoarea făcând o distincție între români și valahi, în funcție de zona de proveniență, Transilvania sau Principatele Unite. Problemele legate de confortul drumului, dar și de sărăcia populațiilor văzute, sunt cele care primează în aceste scurte pagini de descriere, care pot fi adăugate altora cu același interes.

În istoriografia română prezența călătoarei franceze în spațiul locuit de români a fost semnalată de Constantin I. Karadja, *Scrisorile lui Kelemen Kikes (1738–1740). Pe Dunăre și prin Dobrogea*, publicate de..., Tipografia ziarului „Dobrogea jună", Constanța, 1924, 14 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

OLYMPE FÉLICITÉ AUDOUARD

Orientul şi triburile sale[1]

p. 115

[...] După ce am trecut de defileul Cazanelor, începe una dintre zonele cele mai pitoreşti ale Dunării; fluviul are 28 metri adâncime şi doar 87 metri în lăţime. Această cantitate de apă este împânzită de roci care se ridică perpendicular în aer; trecerea timpului le-a modelat în forme care de care mai deosebite. Pe vârful lor vedem zburând vulturi imenşi. În acest loc încercăm o emoţie: spectacolul îşi are frumuseţea şi măreţia sa, o măreţie austeră.

Mai departe, vârful muntelui St. Bees[2] se ridică la o înălţime de 2100 metri. La stânga, de-a lungul malului stâncos şi abrupt, găsim urme ale drumului lui Traian[3] şi zărim vestigii ale podului de pe care legiunile romane erau aruncate în Dunăre. Nu departe de încântătorul // sat Ogradina[4], pe ţărmul drept, vedem tabulele p. 116
lui Traian. [...]

De la Moldova <Nouă> la Golubać[5], trecând prin Poletin[6], ce se află în faţa satului Ogradina şi mai jos de Tabula // Traiana, regăsim vestigiile unui drum în p. 117
scări; urmele, lăsate în stâncă, sunt perfect vizibile în anumite locuri; le regăsim pe parcurs în 12 locuri.

Griselini[7] ne spune că această rută a fost construită în timpul domniei lui Tiberiu[8] de către soldaţii legiunilor romane; ea servea la remorcarea şi direcţionarea navelor atunci când curentul era prea puternic.

Ceea ce este curios pentru a ne atrage atenţia este că locuitorii acestei regiuni trăiesc fără să se amestece cu vecinii lor; ei reprezintă tipul de roman pur căci putem spune că au păstrat costumul şi obiceiurile <romanilor>; ei sunt aceia care pot fi consideraţi ultimii continuatori pe plan uman ai romanilor. Cu siguranţă, savanţii şi amatorii de antichităţi n-ar putea să facă o călătorie mai interesantă şi mai bogată ca recoltă de obiecte de artă şi amintiri istorice decât cea de pe Dunăre, dar această călătorie trebuie făcută călare, în scurtul timp liber din timpul zilei, cu opriri la toate ruinele presărate pe mal.

Pentru simplul călător, chiar şi pentru cel care nu se bucură de privilegiul de a fi savant, dar căruia îi place frumosul, Dunărea, cu cursul său capricios, ţărmurile atât de variate ca înfăţişare, este încântătoare şi demnă de interes.

---

[1] Traducerea s-a efectuat după lucrarea *L'Orient et ses peuplades*, Paris, E. Dentu, 1867, p. 115-142.

[2] *Sterbees*, Cumbria, Marea Britanie. În această zonă, terenul este mai înalt decât nivelul coastei Mării Scoţiei, cu care se învecinează, dar nu poate fi numit munte.

[3] *Trajan*.

[4] Sat, com., jud. Mehedinţi.

[5] *Gelumbaez*, oraş, Serbia.

[6] Localitate neidentificată.

[7] Francesco Griselini (1717-1787), savant şi călător italian. Date biobibliografice şi traducerea relatării sale de călătorie despre Banat poate fi consultată în seria veche a colecţiei de faţă, vol. X, partea I.

[8] Tiberius Caesar Augustus (42 î. Hr.-37 d. Hr.), împărat roman (14-37 d. Hr.)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

[Întreprinde o călătorie la Budapesta. După o scurtă şedere, se decide să plece
p. 129 spre Constantinopol, prilej de a-i cunoaşte mai bine pe români – denumire prin care îi desemna pe locuitorii Transilvaniei – şi pe valahi, cum îi numea pe cei provenind din principate]

Românii şi valahii[9] erau în număr mare <la bordul vasului>. Se reîntorceau acasă după ce-şi cheltuiseră banii pe toate mesele de joc din Germania.

Valahii joacă foarte mult; de asemenea, pe parcursul întregului drum, ei au
p. 130 fost aceia care // s-au lăsat orbiţi de pasiunea pentru primejdioasa damă de pică. Am văzut de mai multe ori cum partida lor de joc devenea periculoasă şi ceea ce mă uimea cel mai mult la ei era că se acuzau reciproc într-un mod atât de grosolan, încât puteam să-i strigăm şi sub un alt nume. Şi, ca atare, odată partidele terminate, <iar> ofensele aruncate şi primite, continuau să pară că sunt cei mai buni prieteni din lume: pălăvrăgeau, râdeau, se tutuiau, fără a avea aerul că-şi aduc aminte să-şi fi spus unii altora tâlhari.

Într-o seară, una dintre aceste partide a fost tulburată de un incident dramatic care a dat naştere la discuţii ciudate. Doi domni jucau bacara[10]; erau implicate sume mari de bani; învinsul i-a spus celui care ţinea banca:

„– Pariez totul..."

„– Primesc", a spus celălalt şi i-a dat cărţile.

Adversarul îşi ia cele două cărţi care-i revin, le priveşte şi cade în fotoliul său, încă ţinând cărţile în mână.

„– Vreţi o carte?" l-a întrebat casierul.

Celălalt nu-i răspunde nimic.

Casierul consideră această tăcere un refuz şi îşi trage o carte, care este <cu cifra> nouă.. //

p. 131 Partenerul rămâne impasibil.

„– Aveţi şi dumneavoastră un nouar?" îl întreabă casierul.

Aceeaşi tăcere.

Toată lumea se priveşte cu o oarecare uimire pentru că ochii aceia deschişi, dar ficşi, aveau ceva ciudat. Îl scuturăm: era mort, datorită ruperii unui anevrism. Iată discuţia ce a urmat. Casierul a spus:

„– Am jucat totul, deci am câştigat întreaga sumă şi ea îmi aparţine".

Iar părintele celui mort răspundea:

„– Un mort nu poate juca!"

„– Dar trăia când a spus «Pariez *totul*»".

La care părintele răspunde:

„– De acord, dar apoi când dumneavoastră aţi spus: «Vreţi o carte?», el era mort. În afară de asta, avea cinci cărţi, probabil ar fi tras şi, luând cartea dumneavoastră, poate că aţi fi pierdut".

„– Nu a murit decât după ce am tras şi la cinci <cărţi> nu se trage".

p. 132 „– Dar, presupunând, spunea părintele, că în loc // să fi câştigat aţi fi pierdut, aţi fi plătit în acest caz?"

---

[9] *Les Roumains et les Valaques*. Autoarea face distincţia între cei care veneau din Transilvania şi cei din Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei.

[10] Joc de cărţi în care nouă are valoare, iar decarii, numiţi bacara, sunt egali cu zero.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

„– Bineînțeles că da! a răspuns învingătorul".

Privitorii erau împărțiți în două tabere și discuția părea să continue la infinit.

De fapt, cazul era dificil de judecat și, după părerea mea, nu știu de partea cui era dreptatea. Dar, ceea ce știu prea bine este că, a-i vedea pe acești oameni dezbătând un interes financiar în fața acelui corp cald încă, era un lucru penibil. Indivizii aceștia îmi lăsau impresia unor lupi care se luptau pentru carne proaspătă.

Trecuseră două zile și jumătate de când navigam pe Dunăre când, într-o seară, spre miezul nopții, vaporul s-a oprit brusc și s-a auzit o trosnitură surdă. Se înțelege de la sine că această trosnitură a fost urmată de vreo sută de strigăte ce puteau fi bine auzite și care erau scoase de toate călătoarele; ele s-au grăbit spre punte și strigau din ce în ce mai tare să sărim și își făceau prea puține griji în legătură cu atât de vizibila transparență a costumului lor.

Vaporul părea că se împotmolește în nisip și cum avea de-o parte trei picioare de apă, iar de alta cel puțin cincisprezece, era culcat pe un flanc într-un mod care ne liniștea prea puțin. Ne-am grăbit să mutăm // pachetele și să aducem greutățile p. 133
pe latura cea mai înaltă; mai apoi, căpitanul a executat câteva manevre pentru a ieși din împotmolire, precum cea de a pune sub presiune mașinăria, ceea ce m-a panicat îndestul.

Dar, toate aceste manevre nu au reușit să ne scoată din această situație nefericită în care am rămas de-a lungul a douăzeci și patru de ore; probabil, am fi pătimit mai multe dacă destinul nu ar fi adus un alt vapor spre zona noastră; acesta a fost cel care ne-a ajutat să ne revenim, remorcându-ne.

După cum am spus deja, vaporul nostru era plin de călători, din care o mare parte nu aveau paturi și își petreceau noaptea pe un scaun sau pe canapeaua din sala de mese. Asta nu împiedica îmbarcarea călătorilor la fiecare stație, fără a-i preveni de soarta tristă ce-i aștepta la bord; de asemenea, era un du-te-vino, o îmbulzeală îngrozitoare; nu se mai știa unde să fie repartizați, puntea fiind murdară și plină de tot felul de mărfuri.

O neplăcere mult mai mare era următoarea. Aceste vapoare sunt construite pentru șaizeci sau optzeci de călători, au provizii de hrană, <alte> servicii, de rufărie, în fine, // de toate, pentru șaizeci de persoane; aceste provizii sunt calculate p. 134
pentru un număr fix de zile. Însă, noi eram o sută cincizeci de călători în loc de șaizeci și am petrecut douăzeci și patru de ore împreună, ceea ce înseamnă o suplimentare cu o zi a zilelor fixate; astfel, din cauză că proviziile s-au epuizat repede, am ajuns la rație. Mai mult, sala de mese nu putea cuprinde decât de la optzeci la o sută de persoane și am fost nevoiți să facem două schimburi, unul la ora cinci, altul la ora șase. Un mare număr de persoane nu părăseau întreaga sală după masă, alții dădeau din coate pentru a găsi loc. Cei care erau prevăzuți pentru o a doua tură erau persoane calme și dușmani ai nebuniei; eu eram printre acestea; dar, vai, ce cină! Neapărat, în întregime, rece.

Pe urmă, ne dădeau aceleași farfurii, aceleași tacâmuri în care le-au servit <mâncarea> și altora, fără a se sinchisi să le spele; se mulțumeau să le șteargă puțin; toate acestea erau murdare, unsuroase, dezgustătoare. Pe acest vapor am trăit din cafea și pâine goală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cu siguranță, nu este nimic mai frumos decât apele Dunării dintre Viena și
p. 135 Cernavodă[11], dar pentru a-i putea acorda atenția ce i se cuvenea // trebuia să te bucuri la bordul vaselor de mai mult confort.

După ce am trecut de locul în care râurile Telița[12] și Musabey[13], care servesc drept frontiere Bulgariei și Dobrogei[14] vin și se varsă bolborosind în Dunăre, un pic mai în aval de orașul Silistra întrezărim prelungirea munților Balcani. Țiganii și-au cioplit un fel de peșteri în acești munți și trăiau acolo talmeș-balmeș într-un mod cam sălbatic.

Puțin după aceea, am ajuns în orașul Rasova[15], unde se mai găseau încă urmele unui vechi zid care se întindea de acolo la Marea Neagră. Începând din acel punct, fluviul își schimbă brusc direcția, îndreptându-se spre nord. Curând, sosim la Cernavodă, loc din care luăm trenul pentru a ajunge la Constanța[16]. La orele două dimineața, vaporul nostru își schimbă brusc direcția și ni se strigă: „Repede, repede, grăbiți-vă, am ajuns''.

Se făcuse foarte frig: treziți din primul somn, forțați să ne îmbrăcăm în grabă, neavând nimic cald de băut, toate acestea ni s-au părut nesănătoase și foarte puțin agreabile; toată lumea era foarte prost dispusă. //

p. 136 Ni se striga la fiecare moment: «Repede, repede, vaporul va pleca». Literalmente, a fost dată afară toată lumea, pe jumătate trezită și pe jumătate îmbrăcată. Briza aducea un aer rece; am avut zece minute de mers pe jos pentru a ne urca în tren și am avut grijă de bagajele și păturile noastre.

Această cale ferată pornește din mijlocul deșertului; nicio sală de așteptare, niciun adăpost.

Cum angajații nu contau pe sosirea vaporului înaintea orelor șase sau șapte ale dimineții, am petrecut trei ore în aer liber, mergând încolo și încoace pentru a ne încălzi.

Această cale ferată este departe de a fi terminată și confortabilă, dar așa cum este aduce mari servicii. Deoarece traversează Dobrogea, un ținut arid și nelocuit, nu are alți călători decât pe cei care sosesc pe Dunăre. În lunile pe parcursul cărora Dunărea nu este navigabilă, această nefericită *cale ferată nu produce nimic; cred că* antreprenorii săi nu trebuie să se îmbogățească și acționarii nu trebuie să-și primească marile dividende.

Acest drum se scurtează mult; traseul de la Cernavodă la Constanța nu este
p. 137 decât de trei ore, // în timp ce cel pe apă este de mai mult de două zile.

Dar, nimic nu este mai îngrozitor decât traversarea țării prin această linie de cale ferată: terenul este mlăștinos; adesea, apa ajunge până la portierele vagoanelor; din aceste mlaștini se răspândește un miros nesănătos și puturos.

---

[11] *Gernawoda*, oraș, jud. Constanța.

[12] *Tallan*, râu, care se varsă în lacul Babadag.

[13] Râu neidentificat.

[14] *Dobrudscha*.

[15] *Rassowa*, sat, com. jud. Constanța

[16] *Kustendje*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Singura staţie, singurul loc locuit pe care l-am traversat, este Medgidia[17], oraş cu o istorie recentă. El este locuit de douăzeci de mii de tătari. Aceşti bieţi oameni au fost urmăriţi de Rusia, iar administraţia turcească, preluându-i din milă, le-a permis să se stabilească în acest oraş, să trăiască în linişte şi după bunul lor plac. Poarta, ştiindu-i săraci, nu le-a cerut nici măcar cel mai mic impozit.

La Constanţa, ţărmurile Mării Negre sunt lipsite de orice vegetaţie şi îngrozitor de triste. Ceea ce le face şi mai triste în ochii noştri sunt o mulţime de cerchezi ce şi-au făcut tabăra pe mal, goi sau pe jumătate acoperiţi de zdrenţe, murind de foame; îi vedeam pe bieţii copii pe care oboseala drumului şi lipsurile i-au extenuat şi care păreau să nu mai aibă niciun pic de viaţă.

Într-adevăr, era o privelişte sfâşietoare. // p. 138

Aceşti nefericiţi îşi părăsiseră ţara pentru a se sustrage dominaţiei ruse; au făcut acest lung drum ducându-şi sau trăgându-şi după ei copiii. Mare parte din aceşti nefericiţi urmau să moară pe ţărmurile Mării Negre.

Îşi cuceriseră libertatea, dar, vai, nu profitau de ea.

Cum vaporul care trebuia să ne conducă la Constantinopol nu pleca decât după o oră, am pornit să-i vedem pe aceşti cerchezi şi ne-a cuprins mila; am făcut o colectă şi le-am dat ceea ce am strâns.

Mamele, tăţii luându-şi micii copii în braţe, ne spuneau întinzându-i spre noi:

„Cumpăraţi-l, este cuminte, vă va iubi, vă va sluji bine; cumpăraţi-l, domnule!".

Era o privelişte care-ţi rupea inima. Pe aceste biete mame care ne propuneau să le cumpărăm copiii, nu puteam să le acuzăm că erau lipsite de suflet, căci, vânzându-i, ele le asigurau viaţa şi poate bunăstarea acestor mici paria în timp ce ştiau că dacă i-ar păstra lângă ele, vor muri de frig, foame şi oboseală. Sentimentul care // le anima era, deci, unul de un sacrificiu sublim. p. 139

Cu noi era un turc bogat: în faţa acestui tablou de mizerie şi durere el s-a simţit profund emoţionat; şi-a deschis punga, şi-a numărat banii şi a făcut cinci părţi; apoi, a ales copiii cei mai suferinzi, pe aceia care nu aveau nici măcar o cârpă pentru a se îmbrăca şi le-a dat fiecăruia dintre părinţi o parte din bani, zicându-le:

„Fiţi liniştiţi, îi voi îngriji atât de bine încât vor reveni la viaţă. Din această zi îi voi considera ca şi cum ar fi copiii mei".

Părinţii s-au aruncat la picioarele sale pentru a-i mulţumi; erau nebuni de bucurie; ducându-şi copiii la inimă, le spuneau:

„Nu plângeţi, veţi avea haine şi pâine; nu veţi muri de frig şi de mizerie în acest pământ umed".

Alţi părinţi, care aveau şi ei copii, aruncau spre ei o privire îndurerată ce părea a spune: „Voi nu veţi avea nici pâine şi nici haine şi veţi muri!".

Ah! Cât regret că nu sunt bogată şi nu pot smulge şi eu pe câţiva dintre aceste mici fiinţe nefericite morţii!

Acelui turc i-au fost aduşi copiii, până // la vapor. Odată aflat acolo, şi-a pus p. 140
la încercare cuferele pentru a le da halate şi mantii pentru a-i acoperi; apoi, i-a instalat în cele două paturi ale cabinei sale şi le-a adus de mâncare. Aceste biete mici fiinţe s-au grăbit a devora tot ceea ce li s-a oferit. Părinţii, văzând îngrijirile

[17] *Midjiji*, oraş, jud. Constanţa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

părinteşti pe care acest musulman le acorda copiilor lor, au plecat fericiţi şi liniştiţi asupra sorţii lor.

Mai multe persoane, şi mai ales mame, citind acestea îşi vor spune că aceşti părinţi erau denaturaţi, că ar fi fost mai bine să-şi vadă copii murind alături de ei decât să-i vândă străinilor.

Dacă nu le-aş fi văzut pe aceste cercheze culcate pe un pământ umed, ajunse palide din cauza frigului şi a foamei; dacă nu aş fi văzut morminte, proaspăt săpate, copii morţi din cauza suferinţelor şi privaţiunilor pe care le-au îndurat; dacă nu aş fi văzut şi alţii gata să moară; dacă nu aş fi văzut disperarea acestor biete mame văzând cum ele nu aveau nimic pentru a-şi feri copiii de frig, nimic pentru a-i hrăni, mi-aş fi spus şi eu că aceşti părinţi sunt denaturaţi; dar, văzând acestea, cred că comportamentul lor este rezultatul unei iubiri părinteşti împinse până la ultimele
p. 141 sale limite, împinse până la abnegaţie; // ele preferau să-şi păstreze singura consolare ce le rămâne în mijlocul nefericirii lor şi să-i smulgă din această lentă agonie.

Musulmanii iubeau mult copiii; cumpărau cerchezi şi cum vedeau un copil orfan şi nefericit, repede îl adoptau. Făceau dreptate la rândul lor, iubindu-i, crescându-i şi îngrijindu-i pe aceşti copii ca şi cum ar fi ai lor.

Pe tot parcursul drumului, turcul s-a îngrijit de aceşti copii precum ar fi făcut-o cea mai bună dintre mame pentru ai ei. Aceşti nefericiţi erau acoperiţi de insecte: el însuşi i-a dus în port şi i-a spălat cu apă fierbinte. Apoi, le-a croit haine din halatele sale. Văzând că a început să le coasă de bine de rău, m-am grăbit să-i ofer ajutorul şi experienţa mea în această privinţă.

Dacă Marea Roşie are o tentă cărămizie, tentă care-i determină nisipul roşu ce-i formează albia, Marea Neagră, dimpotrivă, are o tentă de un negru lugubru. Când demonii furtunilor se descătuşau peste nave, vedem valurile de un negru înspăimântător vuind, înconjurând vaporul şi lovindu-se cu furie; fundul apei este
p. 142 atât de negru // încât îţi imaginezi infernul...

Am văzut furtuni în multe mări, dar niciuna nu mi-a făcut o impresie într-atât de neplăcută, niciuna nu mi-a părut într-atât de nesuportat ca aceea care a făcut să danseze, să crape şi să sară cu furie vasul nostru pe Marea Neagră, timp de douăzeci şi patru de ore.

Îmi este destul de teamă de mare astfel încât această furtună m-a impresionat profund. Cerul era negru; peste tot în jurul nostru, valuri negre care păreau ridicate de o putere infernală; un vânt rece lăsa să se înţeleagă hohote dureroase, strigăte răguşite de disperare. Vaporul se auzea trosnind şi părea a se plânge; toate acestea îmi păreau de o tristeţe fără seamăn şi în sufletul meu, ca şi pe cer, se învolburau nori negri. După douăzeci şi patru de ore lungi, cerul s-a făcut de un albastru frumos în faţa ochilor mei încântaţi, căci soarele a revenit pentru a ne lumina, iar vântul s-a lăsat dus şi deodată m-am simţit cuprinsă de o melancolie greu de descris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

CHARLES BONER

(1815–1870)

Charles Boner s-a născut în Anglia la Weston, o mică localitate de lângă Bath la 29 aprilie 1815, fiind al doilea copil şi singurul fiu al familiei. Tatăl său a murit în 1833. Primii ani de şcoală i-a petrecut la Bath, iar următorii (1827–1829) în micul orăşel Tiverton din comitatul Davon, situat în sud-estul Angliei. Între 1831–1837 a fost profesorul celor doi fii mai mari ai remarcabilului pictor peisagist de factură romantică, John Constable. După moartea mamei sale, survenită în 1839, Boner a acceptat invitaţia baronului August Doernberg să plece cu el în Germania. După o scurtă perioadă necesară familiarizării cu limba germană, l-a însoţit pe baron la Regensburg unde i s-a oferit un post bine plătit în familia prinţului Thurn und Taxis, care l-a onorat cu prietenia sa pe tot parcursul vieţii. Perioada petrecută în această ilustră familie, dar şi comportamentul său i-au atras prietenia şi respectul unor personalităţi ilustre ale vremii, cele mai multe cunoscute în casa prinţului. În 1844 a încheiat un contract cu revista londoneză „Literary Gazette" pentru o serie de articole despre poeţii germani, ce aveau să-i aducă o faimă binemeritată.

Marea majoritate a poemelor, care l-au făcut cunoscut şi apreciat, au fost scrise la reşedinţa prinţului Thurn und Taxis, unde de altfel a şi locuit timp de douăzeci de ani. A tradus din Hans Christian Andersen, în 1846 *A Danish Story Book*, iar în 1848 *The Dream of Little Tuck*. În 1845 a cunoscut-o pe Mary Russell Mitford, poetă şi dramaturg, cu care va purta timp de 10 ani o interesantă corespondenţă literară, pe care a încercat să o tipărească, dar fără succes. Corespondenţa şi memoriile sale au fost publicate postum, în 1871, în două volume, de R. M. Kettle, la o importantă editură londoneză (*Memoirs and letters of Charles Boner, author of „Chamois hunting in <the mountains of> Bavaria" with letters of Marry Russell Mitford to him during ten years*, Richard Bentley and Son, London). În 1860, Charles Boner a părăsit Regensburgul pentru a se stabili la Munchen, iar în august 1865 a plecat la Viena în calitate de corespondent al prestigioasei publicaţii „Daily News". Aici a rămas până la încheierea războiului austro-prusian din 1866 (14 iunie-23 august). În toată această perioadă a transmis corespondenţe şi pentru „New York Tribune", dar şi pentru alte publicaţii. Câţiva ani mai târziu, în 1867, s-a deplasat la Salzburg pentru a fi martor la întâlnirea dintre Napoleon III şi împăratul Franz-Joseph. Una dintre ultimele călătorii a fost la Triest, unde a participat la funeraliile împăratului Ferdinand Maximilan Joseph de Habsburg. Boner a murit în aprilie 1870 la Munchen. Dintre lucrările sale menţionăm: *Chamois Hunting in the Mountains of Bavaria and in the Tirol*, (1860), *Forest Creatures* (1861), *Transylvania, its products and* people (1865), *Guide for Travellers in the plain and on the Mountain* (1866), *Siebenbürgen, Land und Leute"* (1868).

Cea mai cunoscută lucrare a lui Charles Boner este *Transylvania, its products and people*. Potrivit propriei mărturii din *Prefaţă* (p. V–VII), datată octombrie 1865, cartea este rodul unei călătorii de câteva luni în Transilvania, prilej de a culege date şi a face o serie de constatări la faţa locului. Ele au fost completate cu multe informaţii oferite de personalităţi locale ca de pildă arheologul maghiar Henry Finály, profesor la Cluj, care i-a permis să copieze tabletele romane şi l-a iniţiat în modul de folosire şi descifrare, bunul său prieten, sasul Johann Karl Schuller, geograf şi etnograf, care prin discuţiile purtate i-a adus lămuriri şi explicaţii şi l-a familiarizat cu lumea literară şi ştiinţifică a provinciei, episcopul evanghelic Georg Daniel Teutsch, baronul Blasius Orban şi rectorul saşilor Friedrich Müller, ultimii doi oferindu-i cu generozitate fotografii şi schiţe făcute de ei înşişi, care se regăsesc de altfel în volum. Nu mai puţin de 43 de ilustraţii cu teme dintre cele mai diverse, de la edificii istorice la cele publice de la data vizitei, la străzi, vederi panoramice ale locurilor vizitate, până la portrete ale diferiţilor localnici în veşmintele lor tradiţionale, îmbogăţesc

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lucrarea şi îi adaugă un plus de consistenţă. Alte date şi informaţii i-au fost furnizate autorului de către nobilii maghiari, cunoscuţi în peregrinările sale. Acestora le datorează o bună cunoaştere a statisticilor şi a veniturilor provinciei, dar şi a deficienţelor unora dintre legile existente şi a modalităţii de aplicare. Tot în *Prefaţă*, chiar de la început, autorul ţine să precizeze că „pentru punctele de vedere politice eu sunt, desigur, singur responsabil". Cartea este completată cu 5 hărţi ce înfăţişează fiecare, după caz, răspândirea pe zone şi în funcţie de densitate a populaţiei germane, maghiare şi române în Transilvania, proiectul unui traseu de cale ferată care să lege liniile europene cu cele turceşti şi o hartă a provinciei.

Călătoria lui Boner a început la Viena, unde s-a îmbarcat pe unul din vasele companiei austriece de transport pe Dunăre şi a urmat cursul fluviului până la Orşova. Traseul englezului prin Banat şi Transilvania este unul sinuos, el revenind în unele locuri, ceea ce denotă că itinerarul conceput în prealabil a suferit modificări în funcţie de informaţiile şi sfaturile primite de la interlocutorii săi. Prima localitate vizitată a fost Mehadia, căreia îi consacră un capitol în care prezintă apele curative, preţul cazării, calitatea hranei, dar şi satele întâlnite pe drum, locuitorii şi portul lor. De aici se îndreaptă spre Haţeg şi Orăştie, nu înainte de a zăbovi la Sibiu, prilej de a admira vestita colecţie Brukenthal şi de a remarca amestecul de etnii, veşminte şi obiceiuri. Interesante sunt comentariile sale privitoare la unele din satele locuite de saşii din împrejurimile Sibiului. Vânător pasionat, Boner a dedicat un capitol special faunei din Transilvania şi unul vinului, însemnările sale fiind de un real interes pentru evoluţia anumitor specii în spaţiul românesc şi oferind date despre renumitele podgorii de pe valea Târvanelor şi din zona Alba Iulia, despre producţia anuală, calitatea vinului, preţul. După ce vizitează Mediaşul, ajunge la Sighişoara, despre care spune că „seamănă cu Nürenberg şi Ulm", cu străzi îngrijite, cu case ca nişte mici fortăreţe, „cu jaluzele verzi, drăguţe, şi decoraţiuni de modă veche şi o curăţenie de modă veche", ce degajă „un aer liniştit şi o anume bunăstare". Cu acest prilej Boner remarcă legăturile strânse cu lumea ştiinţifică din apusul Europei, lucrări ale diferiţilor autorii germani în viaţă fiind prezente în librării ca şi în biblioteci particulare. În drum spre Braşov trece prin două mici târguri Saschiz şi Rupea, primul definit ca o „aşezare germană", deoarece era locuit în mare parte de saşi. Ajuns la Braşov, un alt oraş săsesc, călătorul englez nu se poate reţine să nu-l compare cu Sibiul, insistând asupra fortificaţiilor, construcţiilor şi străzilor, noutăţilor edilitar-gospodăreşti dintre care remarcă recenta iluminare cu gaz a oraşului. Deşi populaţia majoritară o alcătuiau saşii, în Braşov locuiau şi români şi unguri, relaţiile dintre etnii fiind influenţate de politică. În dorinţa de a cunoaşte cât mai mult despre locuri, împrejurimi şi populaţie, Boner face o vizită şi în jurul Braşovului, la Râşnov, Codlea, Cristian şi chiar peste Carpaţi, la Bran, unde „toţi <locuitorii> sunt ciobani, nu ştiu nici măcar cum se mânuieşte plugul".

În zonele locuite de secui vizitează Sfântu Gheorghe, Turia, Borsec, Covasna, Târgu Secuiesc, ajungând până la lacul Sfânta Ana şi descrie calităţile curative ale apelor minerale. El insistă asupra celor 11 izvoare de la Borsec, a modului de îmbuteliere a apei minerale, a inconvenientelor apărute în cursul precesului. În continuarea călătoriei vizitează Reghin şi Târgu Mureş, Bistriţa, Năsăud, Dej, Gherla, Cluj, Ocna Mureş, Alba Iulia, Sebeş, Agnita, Făgăraş, Hunedoara, Deva, Săcărâmb, Boiţa, Abrud, Roşia Montană, Remetea, Turda. Călătorul englez s-a arătat deosebit de interesat de exploatarea zăcămintelor din subsolul Transilvaniei, prezentând pe larg minele de aur de la Roşia Montană, Săcărâmb, Câmpeni, de cupru de la Bălan, de argint şi plumb de la Rodna.

Cartea lui Charles Boner constituie un veritabil şi complet portret al Transilvaniei anilor 60 ai secolului al XIX-lea. Din păcate, deşi autorul avea să consemneze în ediţia în limba germană că „tot aşa ca pentru unguri şi saşi, am căutat a fi drept şi cu românii; despre dânşii nu s-a spus nimic care să nu fi fost supus prealabil unei încercări temeinice"[1], paginile referitoare la ei arată că multe din consideraţii şi puncte de vedere au fost preluate, fără nici o verificare, de la interlocutorii săi, nobilii maghiari şi de la diferite oficialităţi săseşti. Pe lângă cele afirmate nu o dată în lucrare privind sursa unor informaţii, o dovadă în plus o constituie vizita la Năsăud, un „sat românesc", care l-a surprins, după propria mărturisire, prin „case bine construite şi chiar frumoase, câteva la fel de frumoase ca cele ale unor nobili", locuite de oameni „mai înstăriţi", mulţi vorbitori de germană, educaţi, unii cu studii la Viena, cu care se putea purta o discuţie „la fel de plăcută ca cea purtată cu ţăranii saşi sau

[1] Apud, Nicolae Iorga, *Vederi ardelene în cartea unui englez*, în „Buletinul Comisiunii Monumetelor Istorice", XXXIII, 1940, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

secui". În acelaşi timp, contrar celor afirmate anterior despre români, constată cu mirare că pretutindeni domnea ordinea şi siguranţa personală, brutalităţile fiind mai puţine ca în alte părţi.

În încheierea lucrării sale, Charles Boner este de părere că la data vizitei situaţia în Transilvania nu era clară, că existau multe lucruri contradictorii, chiar derutante, că multe trebuiau schimbate şi cea chemată să facă toate acestea era Austria. Concluzia sa este de înţeles dacă aveam în vedere realităţile din provincie, dar şi faptul că voiajul a fost făcut într-un moment în care relaţiile Austriei cu Prusia nu erau dintre cele mai cordiale, iar Ungaria, deranjată de perioada de liberalism ce urmase după revoluţia de la 1848–1849 şi de revenirea Transilvaniei la statutul de provincie autonomă, făcea presiuni asupra Vienei de reîntoarcere a ei la vechiul statut.

Despre Charles Boner au scris: Bogdan Petriceicu Haşdeu, o recenzie a cărţii *Transylvania, its products and people*, în „Federaţiunea", 1868, nr. 141, 144, 146, 148, 155; Vasile Bichigean, *Trei călători străini despre Valea Someşului*, în „Arhiva someşană", nr. 1, Năsăud, 1924, p. 41–48; Nicolae Iorga, *Vederi ardelene în cartea unui englez*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", 1940, XXXIII, p. 1–4; Cornelia Bodea, Hugh Seaton -Watson (editori), *R.W. Seaton–Watson şi românii 1906–1920*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 7–9; Carmen Andraş, *România şi imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

CHARLES BONER

Transilvania. Produsele şi locuitorii ei[2]

Capitolul I

Pe Dunăre în jos

p. 10

De la Baziaş[3], calea ferată duce la Timişoara[4]. Era o zi frumoasă şi am văzut pentru prima oară bărbaţi şi femei români. În ciuda căldurii, mulţi aveau <pe ei> piei grele de oaie. Era acolo un amestec straniu de diferite naţionalităţi şi toţi formau o scenă de o sălbăticie barbară. Culorile luminoase ale costumelor înveseleau <locul> şi, printre acestea, hainele negre ale şvabilor arătau sumbru. Aceşti oameni, în ciuda şederii lor îndelungate în ţinut, vorbesc dialectul[5] lor cu aceeaşi claritate ca şi cum ar trăi încă în <munţii> Pădurea Neagră. Îngrijirea şi curăţenia lor contrastează puternic cu mizeria şi lipsa de civilizaţie a altor ţărani.

Sunt două aspecte de istorie naturală, care probabil merită să fie menţionate. Cei mai grozavi porci care pot fi văzuţi undeva, se află în Ungaria şi sunt din rasa Palatină. Oricât ar fi de graşi, ei nu cresc la fel de masivi ca porcul nostru englezesc. Nici grăsimea nu este la fel; este tare şi fermă ca aceea a mistreţului sălbatic. Sunt acoperiţi cu un păr fin şi creţ şi reprezintă o excepţie în comparaţie

---

[2] Traducere după Charles Boner, *Transylvania. Its products and its people. With Maps and numerous Illustrations after Photographs*, London, Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1865.

[3] *Basiash*, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin.

[4] *Temesvar*.

[5] *Patois*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cu animalul obişnuit şi dezgustător al aceleiaşi specii. De altfel, hrana lor nu este lipsită de gust; câteva mâini de porumb le sunt aruncate în faţă şi, pe măsură ce ronţăie grăunţele aurii, eşti aproape tentat să mănânci câteva cu ei. Celălalt aspect observat de mine este acela că puricii din Timişoara depăşesc în mărime orice am văzut până acum. Ei trebuie să fi supravieţuit din vremurile în care „existau uriaşi pe pământ". În urma unei îndelungate secete, suferinţa în Ungaria şi Banat a fost îngrozitoare. Totul a secat şi acolo nu a mai fost nici iarbă pentru vite, nici hrană
p. 11 pentru oameni[6]. Vitele nu puteau fi vândute // la niciun preţ, pentru că nu era nimeni care să le cumpere, deşi patru florini[7] erau acceptaţi cu bucurie pentru un bou bine crescut. De aceea, din dorinţa de a încerca să salveze ceva, ţăranii şi-au sacrificat oile şi le-au aruncat la porci, pentru ca măcar aceştia să aibă ceva de mâncat pentru un timp. Paie de <acum> cinci ani erau date jos de pe acoperiş şi folosite ca nutreţ. Caii erau alungaţi pentru a-şi găsi hrana singuri; dacă supravieţuiau şi erau găsiţi din nou cu atât mai bine, dar dacă se rătăceau sau erau prinşi de alţi locuitori, nu era o problemă. Întregul Banat, grânarul Austriei, de obicei atât de rodnic şi cu o <recoltă> de porumb abundentă, seamănă acum mai mult cu duşumeaua unei camere, decât cu câmpiile agricole sau păşunile <de odinioară>; iar terenul mlăştinos care se întinde acum între Timişoara şi Baziaş şi care cuprinde 50 000 de iugăre[8] şi care întotdeauna era populat de mii de păsări sălbatice, este anul acesta complet secat. O asemenea situaţie nu s-a mai văzut <aici> din vremea lui Traian[9]. Într-o seară la cină am avut pentru prima dată un sentiment cu care urma să mă familiarizez în timpul călătoriilor mele în Transilvania şi anume sentimentul puternic, potrivit căruia tot ce porneşte din Viena trezeşte suspiciune în Ungaria. Întrebările mele adresate unor domni de la masă le-au arătat că eram străin şi, după ce au răspuns la întrebări, ei mi-au spus pe un ton iritat: „Dar, de ce aţi venit aici, unde nu este nimic care să merite să fie văzut? Ce aţi putea afla despre noi, aşa jumătate civilizaţi, jumătate barbari, cum
p. 12 suntem?". „Dar sunt multe de văzut şi totul este // foarte interesant", am răspuns; „atât pământul, cât şi oamenii; cel puţin pentru un englez". „O, englez!", a

[6] „Celui care oferea nutreţ pentru 100 de capete de bovine din iulie până în noiembrie, i se dădea ca plată un număr de 15 <vite>; pentru o turmă de oi, două treimi erau acceptate <ca plată>. Şapte capete de bovine – vaci, tauri, juninci – erau vândute pentru 183 florini şi proprietarii lor erau întotdeauna bucuroşi că obţineau atât de mult pentru ele. Au fost vremuri triste. Pe lângă asta, era <o perioadă> economică grea şi lipsită de tact politic din partea Adunării Stărilor din Viena, care a propus reducerea sumei cu care guvernul dorea să împrumute Ungaria. Guvernul dorea să dea 30 de milioane <de florini>; votul Casei <imperiale> a decis că <suma> ar trebui să fie de 20 <de milioane de florini>. A te târgui într-un astfel de moment de mare nevoie a fost <o dovadă de> cruzime; a acţiona în acest fel cu un popor atât de sensibil ca ungurii, a funcţionat pe moment, arătând în cea mai mare parte simpatie, <în realitate> a fost un act de imbecilitate". (*n.a.*)

[7] Unitate monetară standard a Imperiului habsburgic (ulterior a Imperiului austro-ungar) între 1754 şi 1892, având aprox. 11,7 g argint. Din 1857, 1 florin austro-ungar = 100 creiţari (sau crăiţari); anterior 1 florin = 60 creiţari.

[8] „Un iugăr este aproape 1½ acri". (*n.a.*) Iugărul sau pogonul (în text în limba germană, *joch*) este o unitate de măsură a suprafeţelor agrare, utilizată azi doar în unele regiuni ale continentului nord-american. În Transilvania era egal cu 0,5775 ha, cât se considera că pot ara doi boi într-o zi.

[9] Traian (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98–117 d. Chr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

exclamat deodată unul dintre ei. „O, deci sunteți englez, e în regulă" și, din acel moment manierele și tonul său s-au schimbat. El le-a spus celorlalți cine eram și era dispus să-mi dea informații despre ținutul unde doream să mă duc și chiar câteva recomandări către diferite persoane de acolo. Era imposibil să fie mai prietenos și mai îndatorat <decât era>. Pentru „die Leute dort oben" („oamenii de dincolo"), și anume din Viena, prin care el se referea la guvern, nu avea decât cuvinte amare.

[În continuare, în dialogurile cu localnicii ale călătorului englez sunt abordate probleme privind destinul politic și uman al unor personalități implicate în revoluția maghiară de la 1848.]

La întoarcerea spre Baziaș, vasul cu aburi m-a lăsat la Moldova <Nouă>[10]. p. 15
Aici am observat grupuri de femei stând pe stradă, cu furcile lor de tors, pe care se aflau grămezi mari de lână albă, copii de țigani, asemănători indienilor și care își întindeau mâinile mici <cerșind> bani, precum și români cu haine lungi și albe, trândăvind la soare. Dar priveliștea pitorească o reprezenta puntea vasului nostru. La bord se aflau bosniaci, bărbați frumoși și înalți, fiecare asemenea unui artist care își evaluează greutatea în argint. Unul avea un turban roșu aprins, împletit în mod neglijent în jurul capului. Avea un profil perfect, iar ochii îi erau plini de hotărâre și aprinși. O haină lungă, decolorată de atâta purtat, tivită cu piele de oaie, // îi p. 16
atârna peste umeri, dar pe el părea ca și cum ar fi avut o manta regală. Vesta lui era dintr-un material maroniu și aspru, tivită cu galben; în jurul taliei, de o cingătoare lată atârnau <câteva> pistoale, un cuțit și cartușiera; gambele îi erau înfășurate într-un material de culoare galbenă, iar în picioare avea pantofi de culoare roșie. Niciodată nu văzusem o făptură atât de impresionantă.

Mai erau aici și turci, precum și sârbi <cu o alură> impunătoare. Printre pasageri se afla, de asemenea, și o turcoaică cu fața acoperită cu o pânză albă, cu o tăietură îngustă prin care să poată privi. Chiar dacă nu făceam <altceva> decât să mă uit la ea, își apleca capul foarte supărată, iar în momentul în care mergea îmi făcea semn de la distanță să mă dau la o parte, așa încât să nu fie murdărită <în vreun fel> de vecinătatea mea. Era o tânără soție de vreo cincisprezece ani și se plângea cu glas tare că bărbații o priveau; însă la fel de bine te-ai fi putut uita la o piatră sau la un stâlp, atât de mică era asemănarea dintre bulgărele de pânză albă și înfățișarea unui om. Odată chiar și-a chemat soțul atunci când un bărbat din cabină trecuse pe lângă ea. Dar, ca de obicei, toate femeile îi erau împotrivă și râdeau pe seama îndărătniciei ei. Și într-adevăr, părea asemenea unui copil răsfățat și încăpățânat. Nimic nu putea fi mai lipsit de grație decât mișcările ei; își târa picioarele într-o manieră ciudată și, în ciuda lungimii veșmântului, puteam să i le văd, acoperite de niște papuci largi, mișcându-se asemenea unei rațe.

Cu oricine am vorbit despre turci, <fie el> englez, german sau maghiar, era acceptată în unanimitate opinia privind cinstea și corectitudinea lor. Pe de altă parte, muntenegrenii sunt recunoscuți a fi probabil drept cei mai mari ticăloși cu putință. La Moldova <Nouă> se află multe depozite de porumb și, deși acestea sunt destul de expuse, nici măcar un bob nu a fost furat.

---

[10] *Moldova*, oraș, jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 17 Odată cu venirea serii, turcii şi-au întins covoraşele şi, // lăsându-şi papucii lângă ele, au început să-şi fumeze narghilele. Cât de impunătoare păreau turbanele lor, cu capete lungi, ce le atârnau peste umeri! Şi mai era şi un <fel de> Shylock[11], plimbându-se, gândindu-se la expediţiile sale sau la Jessica. Era îmbrăcat cu un anteriu cu dungi albastre şi albe, peste care pusese o haină neagră, decorată cu albastru şi violet şi tivită cu blană. Mânecile albastre ale unui veşmânt de pe dedesubt se vedeau de sub mânecile largi ale hainei de deasupra şi tot aşa se vedeau mânecile dungate ale anteriului. O eşarfă roşie îi înconjura talia, picioarele erau vârâte în nişte încălţări negre, iar capul fin, de evreu bătrân, era acoperit cu un fes. Avea agăţată de curea o cutie din piele pentru hârtie, ustensile de scris sau bani; în ea poate era crudul angajament semnat de sărmanul Antonio.

La Orşova[12] debarcăm. Aici se aflau grupuri de români aşteptând răbdători ca micile lor căruţe să fie închiriate pentru a transporta bagajele <pasagerilor> în josul fluviului, deoarece în această zonă apa are adâncime mică şi un vapor greu încărcat nu poate trece. Locul era plin de animaţie la sosirea noastră: grămezi de mărfuri zăceau pretutindeni, pasageri de toate naţionalităţile aşteptau să plece <mai departe>, carele erau încărcate cu baloturi şi butuci de lemn, iar localnicii, cu părul lor lung şi negru ce le atârna peste hainele groase, priveau locul plin de lume. Iată cum comerţul şi industria pot schimba radical totul. La oarecare distanţă mai încolo este <Turnu>-Severin, unde în urmă cu zece ani se aflau doar vreo şase case; acum este un spaţiu larg, plin de viaţă, cu magazine bune şi cu un comerţ activ. Şi aici, unde altădată se ridica o mizerabilă aşezare de colibe, acum este un han mare şi birourile companiei navale şi un oficiu poştal şi antrepozite şi civilizaţie. Şi ce crinoline pot fi văzute mişcându-se în mijlocul mizeriei şi sărăciei! Mai mult, dimensiunile lor sunt enorme, părând chiar ridicole în comparaţie cu modestele veşminte albe ale romăncelor. //

p. 18 Agitaţia creşte, este acolo o forfotă a căruţelor, o învălmăşeală de mai multe limbi şi, în cele din urmă, convoiul de căruţe încărcate cu bagaje începe să se mişte. Mi s-a întâmplat la fel ca în episodul de la <canalul> Suez, când, după sosirea vasului cu aburi pregătit să traverseze deşertul, nu s-a putut pătrunde.

Am mers pe un drum bun în josul fluviului care, dincolo de Orşova, are malurile destul de joase. Stânci mari îi intersectează cursul şi apa se agită şi se zbuciumă printre pietrele care îi obstrucţionează trecerea. Ceva mai sus, între Baziaş şi Orşova, curentul se înfundă într-un canal îngust; pantele sunt foarte abrupte, tabloul este sumbru şi sălbatic, iar vulturii, ţâşnind de pe piscuri, se rotesc la înălţime deasupra drumului pe care înaintăm.

La oarecare distanţă mai jos de Orşova, la doar câţiva paşi de partea stângă a drumului, se află locul unde, în 1853, a fost găsită coroana Ungariei[13]. Aceasta

---

[11] *Shylock* personaj din comedia lui W. Shakespeare, *Negustătorul din Veneţia* (1599).

[12] *Orsova*, oraş, jud. Mehedinţi.

[13] Intervenţia trupelor ţariste şi austriece din vara anului 1849 a înfrânt revoluţia maghiară (din 1848-1849) şi a obligat guvernul condus de Lajos Kossuth să se retragă. A fost ales drumul prin Imperiul otoman. Guvernul a luat cu sine, printre alte valori, şi o ladă în care se aflau însemnele statului (coroana, globul şi sceptrul de încoronare a regilor Ungariei). Exilaţii nu au intenţionat să treacă aceste valori în sudul Dunării, astfel că lada a fost îngropată la Orşova, într-un spaţiu neutru,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dispăruse în timpul revoluției și nu s-a putut găsi nici o urmă despre ce se întâmplase cu ea. Au trecut patru ani în care toate aceste însemne au zăcut îngropate în pământ, când în cele din urmă un ofițer austriac, printr-o întâmplătoare combinație ingenioasă și totodată de deducție – cel puțin așa s-a raportat –, a depistat locul unde zăcea ascunsă. Ca prin minune, aceasta chiar a fost găsită. Până și puterea de pătrundere a lui Edgar <Alan> Poe[14] și arta lui de a combina faptele și de a scoate la iveală dovezi ar fi eșuat în a descoperi ceva aici. Fără trădare, cum era posibil să găsești, în întreg imperiul, tocmai acea bucățică de iarbă sub care lada de fier fusese ascunsă? Adevărul este că locul a fost dezvăluit de secretarul lui Kossuth[15] pentru 20 000 de ducați. O mică capelă marchează locul. Este un loc jos, acoperit de arini și sălcii; acești <arbori> lasă liber drumul din jurul clădirii. În centrul capelei, la o adâncime de patru sau cinci picioare[16], se află o groapă, <înconjurată> de pereți și apărată de // un gard. Pe fund se află o placă de marmură, p. 19
pe care sunt cioplite coroana, globul și sceptrul. Acesta este exact locul de unde a fost ridicată lada cu însemnele <puterii>.

Aici, de-a lungul întregii frontiere, la mică distanță una de alta, se află stațiile „grănicerilor"; uneori, ofițerii își construiau case de piatră solide acolo unde își aveau postul, dar în general acestea erau niște case simple, suficient de încăpătoare pentru cinci sau șase oameni. În fața locuinței se înalță o prăjină înaltă învelită în paie și îmbibată cu rășină de brad, pentru a i se da foc în caz de nevoie. Bărbații de la postul următor văd flacăra și se grăbesc acolo cu ajutor sau dau foc prăjinii lor și din acel moment <întunericul este străpuns> și lumina se răspândește departe și întreaga linie de frontieră vede semnalul și se înarmează. Nimănui nu-i este permis să treacă <granița> dinspre partea sârbească. Oricine încearcă se așteaptă să fie împușcat, dacă nu se supune la somația grănicerului și nu se oprește. Acești „grăniceri", care sunt niște trupe bine organizate, sunt în realitate un fel de polițiști. Excelentele lor arme, pe care le iau acasă când nu sunt la post, sunt date de guvern. Fiecare om vine săptămânal pentru <a-și face> serviciul la graniță cu hainele lui obișnuite, cu încălțăminte ca a celorlalți țărani, singura sa uniformă fiind o haină de pânză, care atârnă, uzată de atâta purtat de soldații austrieci. Când numărul de zile de serviciu s-a terminat, el se întoarce la familia lui. Fiecare bărbat primește ca plată pe an o sumă mică, dar pe lângă aceasta ei se bucură de mai multe privilegii acordate de la început acestor regimente grănicerești. Ele formează un contingent de multe mii de oameni curajoși, bine instruiți și înarmați și gata de luptă în orice moment. Ei alcătuiesc, în fapt, o armată de rezervă, totdeauna gata <de luptă> și

---

între Dunăre și dealul Alion. Spionii austrieci au aflat că lada nu a trecut Dunărea și au căutat-o în jurul Orșovei. Au găsit-o abia în 1853, au transportat-o și au expus un timp însemnele regale la Viena, apoi le-au dus la Budapesta. Aceste însemne au fost folosite la încoronarea lui Francisc Iosif și ca rege al Ungariei (1867). S-a pus astfel capăt disensiunilor cu nobilimea maghiară prin crearea unui stat dualist, Austro-Ungaria.

[14] Edgar Allan Poe (1809–1849), scriitor american, cunoscut pentru proza sa lirică, uneori cu accente fantastice.

[15] Lajos Kossuth (1802–1894), om politic și publicist maghiar, unul din conducătorii revoluției de la 1848–1849 în Ungaria.

[16] *Foot*. Unitate de măsură a lungimii. Un picior = 0,3048 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

întreținută la un cost scăzut. Așa-numita „frontieră" nu este, cel puțin așa presupun, decât o fâșie îngustă de teren între două teritorii; ea formează, de fapt, un teritoriu întins aflat în întregime sub regim militar. Pentru civili funcționează legea civilă,
p. 20 dar <regiunea> este administrată, // ca peste tot de altfel, de autoritățile militare. Nimeni nu neagă că întreaga organizare este admirabilă pentru ce se urmărește, totuși pentru comerț și pentru industrie nu s-a făcut nimic. Nicăieri nu vei găsi drumuri în stare așa bună sau poduri așa de bine reparate, clădiri atât de curate, locuințe atât de mari, ca în așa-zisa „frontieră militară". Acolo este ordine peste tot. Acolo guvernul a făcut școli pentru populație, locuitorii vorbesc bine limba germană și nivelul lor este mult mai ridicat în ceea ce privește cultura decât al locuitorilor altor sate care nu se află sub jurisdicția frontalieră. În momentul extinderii teritoriului „grăniceresc" a putut fi creat Regimentul românesc din Banat[17], care cuprinde districtele unde se pregătesc și se înrolează oamenii, care înseamnă circa nouăzeci de sate, cătune precum și târgurile aparținând acestora și posesiunea a circa 300 000 iugăre de pădure. Deși pare ciudat, acest domeniu mare nu aduce suficiente venituri pentru a putea fi plătite salariile pădurarilor. Aceasta se datorează, pe de o parte, proastei administrări și, pe de <altă> parte, contribuie la această situație și lipsa mijloacelor de transport către locurile unde cheresteaua ar putea fi disponibilă.

Deși în anumite domenii au fost câștigate avantaje mari datorită hotărârii și organizării specifice administrației militare, departamentele tehnice, în special, sunt, fără îndoială, greșit administrate. Unul dintre acestea este cel al pădurilor și lemnului. Nu te poți aștepta ca un maior sau un căpitan să știe prea multe despre prelucrarea lemnului, și, <ca urmare>, administrarea făcută de ei este lipsită de o asemenea experiență. Birocrația practicată aici, are, ca și în Anglia, o influență negativă.

p. 21

Capitolul II

Mehadia

La bordul vasului cu aburi se afla un tânăr ofițer care mergea la Mehadia[18] – sau Băile lui Hercule, așa cum este cunoscut locul –, astfel încât am mers împreună acolo.

La început drumul trece printr-o vale împădurită, dar după aceea o coteşte la dreapta, se îngustează și pe ambele laturi există pereți de piatră cu rădăcini puternice ieșind în ei. Trecem pe lângă rămășițele unui apeduct roman și traversăm râul pe lângă care mersesem tot timpul, ținând lungul malului. Dealurile păreau să fie mult mai aproape, acolo erau multe tufișuri și vegetație ca un gard des, când, pe neașteptate, ni se arătă o clădire frumoasă, cu un aspect îngrijit și o terasă înaltă;

[17] *Romanen Banat Regiment.*
[18] Sat, com., jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

toate acestea dădeau impresia de ordine, eleganță și spirit cultivat. Acesta este hotelul nou, pe cât de confortabil și de bine aranjat în interior, pe atât de îngrijit pe dinafară. Costul întregului ansamblu, mobila, care a fost trimisă de la Viena, se ridică la 214 000 florini. L-am înconjurat și calitatea a tot ce am văzut mi-a produs o mare surpriză. Casa a fost construită de comitetul de administrație, ai cărui p. 22
membri – locul aparținând // <zonei> de frontieră – sunt toți ofițeri. Sezonul băilor trecuse, totul era închis la fel și spațioasa casă de tratament[19], dar apelând la un slujbaș <de aici> am obținut o cameră foarte bună în acest stabiliment, care are numai băi și locuințele directorilor și ale vizitatorilor. Acesta se află într-o vale sălbatică și pitorească și, pentru că este la modă în Moldova și Țara Românească, cu vizitatori din Ungaria și Banat, scena este veselă și amuzantă. Boierii bogați vin aici cu nevestele, iar frumusețea orientală și luxul răsăritean te întâmpină la fiecare pas. Îmbrăcămintea localnicelor este, și ea, în culori strălucitoare. Obreaza[20], o cingătoare lată cu franjuri roșii care atârnă până la căpută, purtată peste o cămașă albă, largă, le dă acestora, câteodată, atunci când se plimbă pe drum cu vălurile lungi și roșii fluturând în vânt, aspectul unor vrăjitoare sălbatice. Unele dintre ele au câte o eșarfă în jurul capului, dar cele mai multe poartă un șir de mărgele colorate în jurul frunții; ici și colo mai vezi câte una cu o acoperitoare de cap, care prin culoare, formă și aranjament, îți amintesc de femeile din Napoli. Aceasta este din pânză albă, în trei colțuri, tivită cu roșu și prinsă în partea din față a capului, cu monede strălucitoare atârnând de fiecare parte, în timp ce coada îi atârnă în spate. Întreaga lor înfățișare are ceva ce amintește de sud. O tânără drăguță, pe care am întâlnit-o venind la pas de la băi, avea flori prinse în păr. Avea <pielea> închisă ca noaptea, dar <era> sprintenă și drăguță precum o hurie. La început am fost foarte uimit de părul bogat, care aici părea un dar al naturii pentru fiecare femeie și care era răsucit în jurul capului în împletituri grele. Văzută de aproape am descoperit, totuși, că această podoabă era falsă; pletele groase erau făcute // din câlți, aranjați p. 23
cu îndemânare, și adesea de o culoare mai deschisă decât părul propriu. Nu era, gândesc, nicio femeie, fie ea săracă sau bătrână, fără acest aranjament artificial. Un mare număr dintre femeile de aici, chiar și cele mai sărace, se fardează. Mai târziu, în Transilvania, am descoperit că acest obicei predomină în rândul țărăncilor române. În apropiere se află un sat românesc, numit Pecinișca[21], unde femeile sunt renumite pentru frumusețea lor. În sezonul <băilor>, ele vin zilnic la Mehadia cu fructe, flori, lapte și miere pentru vizitatori și, dacă este să dau crezare celor auzite, tânăra generație a acestui sat este amestecată, cu elemente tot atât de variate ca diferitele naționalități care vizitează Mehadia anual.

În afara clădirii inițiale au fost ridicate noile băi, cu aparatură modernă și cochete. Apele minerale de aici sunt de două feluri: cu sulf și puternic sărate. Cele dintâi sunt asemănătoare izvoarelor de la Aix-la-Chapelle[22], dar conțin ceva mai

[19] *Curhaus* (corect Kurhaus).

[20] „O asemenea obrează, cum am spus, costă între patruzeci și cincizeci de florini de hârtie sau între șaisprezece până la douăzeci florini de argint, <adică> între treizeci și doi și patruzeci de șiling:". (*n.a.*)

[21] *Pecsenejeska*, localitate ce aparține azi de Băile Herculane, jud. Caraș-Severin.

[22] Aix-la-Chapelle (în limba germană Aachen), oraș în Germania, landul Renania de Nord–Westfalia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mult hidrogen sulfurat. Puține băi sunt atât de bogate în sulf precum cele de la Mehadia. Câteva izvoare ies la suprafață având o temperatură între 43–44^0 Réaumur[23] și înainte de a le folosi trebuie să aștepți să se răcească. Băile de sare de la Herculane sunt asemănătoare cu cele de la Baden-Baden[24] și de la Wiesbaden[25]. Chiar și pe timp de secetă ele produc 5 045 picioare cubice[26] de apă pe oră. <Zona> este deasupra nivelului mării la o înălțime de 195 picioare. Este fixat un tarif moderat pentru băi, variind între zece creițari pentru o baie la picioare până la cincizeci de creițari sau un șiling, care este <prețul> cel mai mare. Există un pavilion pentru primirea gratuită a soldaților și ofițerilor invalizi pentru care au fost prescrise băi termale.

Stâncile din preajma locului unde se află izvoarele lui Hercule sunt înalte și
p. 24 pline de fisuri. Aici, punând urechea pe piatră, poți auzi un zgomot // înfundat și clocotitor din interior. Este atât de cald în crăpăturile <stâncilor>, încât nu poți ține mâna mult timp acolo.

Prețul camerelor în noul hotel, curat și drăguț, este foarte rezonabil. În ultimii câțiva ani au fost făcute multe îmbunătățiri. În loc să merg an de an la Baden, Homburg[27] sau Ems[28], unde aceleași scene și aceiași oameni pot fi văzuți mereu și mereu, firea mea de englez curios m-a determinat să fac o călătorie la Mehadia, unde societatea are o altă înfățișare, unde pot vedea costume pitorești, scene frumoase și un nou mod de viață, fără a mai socoti convenințele sociale, în absența cărora o astfel de călătorie cu greu ar fi plăcută. La Timișoara se poate ajunge cu trenul de la Londra; de aici până la Baziaș este, de asemenea, cale ferată și zilnic vasele cu aburi trec de aici spre Orșova, unde poți ajunge în câteva ore – partea din Dunăre pe care o străbați în acest fel este una dintre cele mai pitorești de pe întregul fluviu. La Orșova găsești întotdeauna căruțe, iar pentru trei sau patru florini poți închiria una până la Mehadia. Mi s-a spus că șederea acolo este foarte plăcută în timpul sezonului de băi.

Cum se prevedea o vânătoare de urși la târgul Mehadia, la aproape o oră de mers <cu trăsura>, m-am dus să fiu la fața locului. Pe drum, însoțitorul meu, mi-a arătat o pantă unde în urmă cu un an a văzut, într-o după amiază, cum trei lupi au atacat o pereche de boi care păsteau, *în timp ce el privea, ambele animale au fugit* înfricoșate în pădure cu lupii pe urmele lor. În vecinătatea orașului Mehadia existau și urși; pe durata șederii mele acolo, unul a pătruns în livada de pruni a unui țăran din sat, iar un cioban a văzut de aproape un urs cu doi pui cu o noapte înainte.

(Din jurnalul meu). *Luni, 5 octombrie.* Căpitanul a făcut deja aranjamentele și
p. 25 a fost destul de amabil // să mă invite și pe mine la petrecere. Am plecat pe la cinci

---

[23] René-Antoine Ferchault de Réaumur (1673–1757), naturalist și fizician francez. A inventat (1730) termometrul cu alcool și scara de temperatură care îi poartă numele. 1 grad Celsius = 0,80 grade Réaumur, deci 44^0 R = 35,2^0 C.

[24] Localitate în Germania, landul Baden-Würtemberg, cunoscută stațiune termală.

[25] Localitate în Germania, landul Hessa, foarte frecventată în secolul al XIX-lea, renumită pentru apele sale curative.

[26] Unitate de măsură pentru volum. Un picior cubic = 1728 țoli cubici = 28,3173 dm^3.

[27] Este vorba despre orașul german Bad Homburg vor der Höhe, landul Hessa, renumit pentru apele sale minerale.

[28] Bad Ems, stațiune balneară germană, în landul Renania-Palatinat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi jumătate şi ne-am dus spre un sat românesc care se află la oarecare distanţă de mers. Acest sat era lung şi răzleţit, aşa cum sunt majoritatea dintre ele; căsuţele aveau o înfăţişare umilă şi fiecare avea un loc mare, ca un ţarc, împrejmuit cu gard. Aici se aflau nişte cai care ne aşteptau – mici, slabi, animale osoase de la ţară, bune încă, după cât se pare, însă odată puşi la încercare, aşa cum am constatat după aceea, îşi fac treaba vitejeşte. Urcat pe o şa turcească înaltă din lemn, acoperită cu un covoraş şi o blană de oaie, cu frânghii legate de cureaua de la scara şeii, m-am aşezat cât de confortabil era posibil.

Am străbătut o vale cu stânci calcaroase golaşe şi bătute de vânt de o parte şi <mărginită> de o pădure tânără de cealaltă. În depărtare, pe câmpuri erau îngrădituri şi adăposturi bine acoperite cu ramuri împletite şi cu un gard înalt în jurul lor, un refugiu pentru vite în timpul nopţii pentru a fi în siguranţă în faţa lupilor, căci locul este plin de asemenea animale. Noaptea trecută, unul din săteni care era cu noi a ieşit afară să vadă şi a auzit – dar nu i-a văzut, pentru că era prea întuneric, iar luna nu apăruse încă – şaisprezece sau şaptesprezece <lupi>. Peste tot pot fi văzute căpiţe mari de fân strânse atent în jurul unor prăjini din lemn de salcie. Nutreţul este pus aici la îndemâna vitelor, pentru a fi la adăpost de necazurile ce l-ar înconjura dacă ar fi lăsat pe câmp după cosit.

Câteodată, pe marginea câte unui izvor de munte, se vede o baracă pătrată din nuiele împletite. La fiecare colţ, trei sau patru pietre mari sprijinite neglijent una într-alta, sprijină bârnele din care a fost construită. În interior se află o roată orizontală pe care cade apă şi tot acolo porumbul este măcinat pentru consumul sătenilor. Nimic nu ar putea fi mai primitiv[29].// p. 26

Pe măsură ce înaintam, locul se lărgea. În faţă se ridica un munte de o înălţime considerabilă şi o vale întinsă se deschidea înaintea noastră. Totul îmi amintea de înălţimile Bavariei şi de Tirol. În acel moment ne-am întâlnit cu un grup de români care stăteau pe iarbă, aşteptând sosirea noastră. Ei aveau arme de toate tipurile şi mărimile, lungi, ca cele ale arnăuţilor şi bulgarilor. <Armele> erau, evident, de proveniență turcească şi, fără îndoială, din alte vremuri, când necredinciosul[30] pusese piciorul în acest ţinut. Unele fuseseră luate împreună cu cureaua respectivă; nu era prea greu <să vezi> că niciuna nu era într-o stare bună.

Am văzut <cum se face> cel mai important act al încărcării <puştii>. Fiecare avea nevoie de o încărcătură sau chiar două de pulbere şi dimensiunile ţevii care trebuia să fie umplută erau de patru sau cinci ori mai mari decât cele pentru o ţeavă care alimentează o armă obişnuită. Praful fin de puşcă era depozitat cu multă grijă într-un colţ de basma sau într-o bucăţică de pânză. Unii aveau nişte gloanţe mari făcute de ei; alţii <împingeau> cu pumnul aspru <praful pe ţeavă> şi ţinând cont de

[29] „Hugh Miller vorbeşte în *My schools and Schoolmasters* despre «morile mici cu roţi pentru apă orizontale», de acel model primitiv care a înlocuit un tip mai vechi de morişcă. El le-a văzut la Gairloch. «Sunt destul de bătrân», spunea el, «pentru a vedea încă lucrând o morişcă în partea de nord a Scoţiei şi vizitatorii zonelor muntoase din vestul zonei Sutherland ar fi putut fi martori la activitatea morilor orizontale până acum doi ani. [...] » Curios este că în partea civilizată a <Marii> Britanii ar trebui să fie încă exact aceeaşi instalaţie rudimentară folosită zilnic de locuitorii acestei regiuni îndepărtate". (*n.a.*)

[30] *Infidel.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lipsurile pregătirii lor, părea chiar o adevărată minune că aceşti oameni ar fi putut împuşca un urs sau un lup. Însă unul dintre ei a împuşcat cincisprezece urşi; odată el a ucis trei într-o dimineaţă. A urmărit un urs până la o peşteră, pe o zăpadă proaspăt căzută în timp ce îşi supraveghea vitele împreună cu nevasta. Întărâtându-l pe unul dintre urşi cu o prăjină, a reuşit să-l scoată din bârlog şi l-a omorât. Dându-i
p. 27 // soţiei sale o secure, i-a spus să închidă intrarea până reîncarcă el <puşca>, şi apoi, în acelaşi mod, i-a împuşcat şi pe al doilea urs şi pe al treilea.

Plăcerea pe care o găsesc aceşti oameni în a avea arme de foc aminteşte de cea a unui copil <care are> un ponei <pe care> îl poate călări numai el. Sunt ca nişte copii. Fiecare se uită la arma celuilalt, îşi arată încărcătura <de pulbere> pe care au băgat-o, în timp ce toţi privesc şi supraveghează procesul cu mare interes. Când le-am dat capsele de percuţie, le-au dat târcoale şi le-au examinat. Mai târziu discuţia a fost despre eficienţa glonţului simplu sau a gloanţelor crestate şi, odată încărcătura controlată şi examinată pentru a vedea dacă totul este în ordine, s-au întors la butoiul cu praf de puşcă. Curând ne-am afundat în <aceste> locuri, iar eu ar fi trebuit să mă gândesc mai mult la călărit decât la calul care mă adusese acolo. Când mi s-a spus să descalec, le-am spus că nu am nici un motiv s-o fac. Şi într-adevăr, prin toate locurile prin care trecusem fusesem nevoit să mă ţin de coama <calului> pentru a evita alunecarea – calul meu mic mă dusese aparent fără nici o dificultate. Chiar şi tovarăşul meu de drum, care cântărea vreo optsprezece stone[31] şi doi pfunzi[32] şi <care> a fost purtat prin aceleaşi locuri prin care am trecut şi eu, se oprise numai din când în când, să lase animalul să-şi mai tragă răsuflarea. Aceşti ponei au picioarele sigure ca ale catârilor. Pe al meu l-am lăsat să mă ducă aşa cum îi plăcea şi el a ales cărarea bună cu cea mai mare inteligenţă posibilă.

De trei ori am bătut cea mai mare parte a pădurii înconjurând-o cu oamenii noştri, dar n-am văzut nici un urs sau lup. Şi totuşi, cu ceva timp în urmă, cinci urşi fuseseră ucişi într-o vânătoare în aceeaşi pădure.

p. 28 [În continuare autorul descrie comportamentul urşilor în timpul iernii].

Ne-am desfăcut proviziile şi felii mari de carne au fost puse într-o ţepuşă pentru a fi prăjite la masa de seară. Am tăiat o bucată, iar <ţăranii> au prăjit-o. Am gustat şi am găsit-o moale şi savuroasă. *Caii se aflau sub nişte copaci*, iar românii zăceau întinşi pe iarbă în jurul nostru, cu căciulile lor înalte din blană de oaie asemănătoare cu cele tătăreşti, armele lor lungi rămânând rezemate de copaci; ici şi colo vedeai nişte ploşti mari din lemn, pictate în culori vii, umplute cu vin sau cu ţuică de prune[33], iar un soare strălucitor pătrundea printre ramurile pădurii de fagi spre alte grupuri şi făcea totul să pară vesel. Toţi bărbaţii care nu aveau arme de foc purtau pe umeri câte o secure. [...]

p. 29 Mâine // ne vom încerca norocul printre stâncile de deasupra Băilor lui Hercule, lângă numeroşii meri sălbatici, unde, încrezători, vom aştepta să apară un urs sau doi. Cu un an în urmă, la o pândă au fost împuşcaţi doi urşi.

Întorcându-ne la locul unde ne lăsasem atelajele, am văzut o tânără foarte drăguţă stând în faţa unei case. „Este sora dumitale ?", l-am întrebat pe tânărul care

---

[31] Unitate de măsură englezească pentru greutate echivalentă cu 6,33 kg.

[32] Unitate de măsură englezească pentru greutate echivalentă cu 453,6 g.

[33] *Sligowitz*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

stătea lângă ea. „Ea este soția mea" mi-a răspuns el, ridicându-se în timp ce vorbea. „Este foarte tânără", a continuat el „are doar cincisprezece ani". În timp ce-o priveam, cuvântul „frumoasă"[34] mi-a venit involuntar pe buze. „Nu vreți să intrați în casa mea să beți un pahar cu vin?", a continuat el. I-am acceptat invitația și am intrat în locuința lui. Era dintre cele mai modeste. Înăuntru, după ușă, era un spațiu mic – nici nu putea fi numit cameră – folosit ca bucătărie, cu o podea de pământ și unde se făcea focul. De acolo, printr-o deschizătură foarte îngustă, am trecut într-o cameră – singura din toată casa – lungă de aproximativ zece picioare și lată de vreo șase. Într-o parte a camerei se afla o ridicătură și acolo era patul. O masă stătea la perete în fața unei ferestre mici și o laviță lângă pat. Era un loc mizer, însă gazda mea părea foarte mândru de el și era extrem de încântat că poate să mi-l arate. El a adus un ulcior mare cu vin nou și un pahar pe care îl tot umplea după fiecare înghițitură a mea. <Vinul> era tulbure, dar dulce și destul de plăcut la gust. Am servit-o cu vin și pe frumoasa făptură tânără, stăpâna casei, pentru ca și ea trebuia să bea ceva. A acceptat cu sfială și și-a muiat buzele în el; apoi, dându-mi paharul înapoi, mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o și și-a înclinat capul în fața mea cu mult respect. Era brunetă, iar culoarea aprinsă a obrajilor ei arăta la fel de limpede ca aceea a celei mai frumoase fete din Anglia. Pe cap purta o basma din pânză brodată în trei colțuri // cu alb și care, prin contrast, arăta cât de întunecat îi era părul negru. p. 30
Flori albe mari atârnau de ambele părți ale părului său. Soțul său avea douăzeci și unu <de ani> și era învățătorul satului; salariul său era de 50 de florini (5 lire) pe an, în afară de zece măsuri de porumb, pe care le primea din partea comunității. Avea în grajdul din spatele casei trei vaci și câțiva porci și, după cum mi-a spus, câțiva țigani erau la muncă în slujba lui. O copilă țigancă de vreo unsprezece ani împletea niște fire ca de in – cea mai pitorească adunătură de zdrențe. Părul ei atârna în mii de șuvițe murdare și la fel de bine s-ar fi putut lipsi și de modesta haină, care abia îi acoperea goliciunea. În jurul șoldurilor purta obișnuita obreză, întoarsă și răsucită ca și restul, iar ciucurii roșii îi atârnau până la tălpile maronii. Se uita la mine cu ochi mari, negri, cum discutam despre ea și în expresia ei am regăsit aceeași privire tristă care se vede la mulți dintre țigani. Era ceva în ochii fetei, o expresie era atât de arzătoare că te-ar fi putut mistui, însă pentru cei mai mulți dintre țigani este o dorință tristă, care pare resemnare față de faptul că aparțin unei rase disprețuite, marginalizate și neglijate.

<*Ziua de*> 5. După amiază am mers cu unul dintre ofițeri la sălașul țiganilor, la câteva sute de pași de sat. Este vorba de fapt despre niște bordeie de pământ de aproape șapte picioare înălțime. Puteți să le găsiți la fel de bine în Noua Zeelandă sau la aborigenii din Australia; niciun semn de cultură nu este de găsit aici. Locuințele văzute de Livingstone[35] în Africa arată, probabil, mai curate și mai bine construite. Copiii aleargă aproape goi și sunt la fel de negri ca și nubienii[36]. Nimic nu poate depăși mizeria acestor bordeie <folosite> ca locuințe. Înăuntru, direct pe

[34] Beautiful! (*n.a.*) În text, *fromossa*.

[35] David Livingstone (1813–1873), medic scoțian, misionar și explorator al Africii Centrale și de Est.

[36] Locuitori ai Nubiei, regiune situată în sudul Egiptului și nordul Sudanului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pământ, ei fac un foc mic pentru gătit şi pentru a păstra căldura; cum acolo nu este
p. 31 nicio vatră, // interiorul este plin de fum. Pe o latură <a camerei> se află o scândură
mizerabilă acoperită cu câteva zdrenţe; acesta este patul familiei. Pereţii bordeiului
sunt făcuţi din lut care, fiind bine amestecat, a căpătat o anume consistenţă, iar
înăuntru, pe pământ, se aflau aşezaţi femei şi copii, ocupaţi cu activităţile lor
domestice sau cu jocul. Pe o bancă aflată deasupra solului, dormea un copilaş gol –
ceva ce amintea mai mult de un animal sălbatic, de o fiară din pădure, decât de o
fiinţă umană. Dar faţa sa era destul de drăgălaşă şi zăcea acolo cu acea graţie
specifică copilăriei. Unele dintre bordeie mai au o încăpere în plus, iar aceasta
serveşte drept cămară pentru grâne, pentru butoaie vechi sau ca adăpost pentru
cineva din familie. În alt bordei o mamă, aflată în genunchi, îşi spăla copilul, în
vârstă de un an, într-un soi de copaie de lemn, şi cu mâinile turna apă caldă peste
micul animal cafeniu. Era destul de tânără şi destul de drăguţă şi se vedea că este
mulţumită de baia aspră pe care o făcea micuţului său.

În fiecare asemenea aşezare, o persoană este numită supraveghetor al coloniei
şi are menirea de a păstra ordinea şi a împiedica certurile. În cea în care ne aflam,
chiar în ziua aceea, fiul supraveghetorului îşi bătuse tatăl şi, separându-se de
acesta, ajunsese să locuiască tot acolo, în imediata apropiere a fostei locuinţe. La
sosirea noastră, cele două părţi îşi reproşau reciproc greşelile şi păcatele, iar mama
nefericitului fiu i-a luat apărarea în faţa soţului său. Tânăra soţie a delincventului
stătea în picioare în faţa locuinţei şi părea destul de stânjenită de faptul că acest
comportament al soţului era dezbătut şi comentat în mod public. Am mers la ei
împreună cu ofiţerul însoţitor, şi aceştia credeau că am venit cu cine ştie ce scop
sau să le ascult dorinţele. Întreaga aşezare era deja în fierbere. Toate locuinţele se
p. 32 goliseră şi locuitorii lor, // care stăteau afară, priveau totul cu o curiozitate făţişă.
Erau adunaţi cu toţii, bătrâni sau tineri, împreună cu copiii lor. Unul dintre aceşti
copii avea pe chip o expresie minunată. Unora din aceste „mici lucruri însufleţite"
le-am dat câţiva creiţari şi până şi copiii ţinuţi în braţe priveau la ei cu aviditate şi
i-au luat cu acelaşi instinct cu care un animal sălbatic îşi apucă prada. La vederea
bănuţului de argint, deşteptăciunea lor nativă se trezise şi mânuţele subţiri se
întinseseră rugătoare. M-am jucat cu copiii, am fost înduioşat de goliciunea lor şi
am simţit, cel puţin aşa presupun, un mic interes pentru ei. Pentru cineva care nu
este din aceeaşi categorie de paria, a face aşa ceva – unul în aceeaşi stare ca ei, în
ignoranţa lor, încât să creadă despre mine că sunt <la fel> – era inexplicabil; dar
acest lucru i-a emoţionat. Şeful acestora, dacă îmi amintesc bine, vorbea germana,
iar restul dialectul lor ţigănesc şi limba română. După expresia unora dintre ei – de
fapt a majorităţii – eram primul dintre cei străini de acel loc care intrasem în acel
sat şi le vizitasem locuinţele. Dar aceasta s-a preschimbat curând într-un soi de
mirare, asemănătoare cu cea a locuitorilor din Africa când văd un alb venind
printre ei.

M-am împrietenit curând cu o fetiţă ţigancă. M-a amuzat într-atât de tare prin
spiritul ei de joacă şi prin plăcerea pe care, în mod evident, o simţea văzând cum
înfăţişarea ei îmi produce bucurie. Avea aproape şase ani, iar vestimentaţia sa
consta într-o ţesătură scurtă, albastră la culoare, tăiată în maniera aşa numită *à la
postillon* şi care de abia ajungea să-i acopere spatele. Era greu de spus de unde

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ILUSTRAȚII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

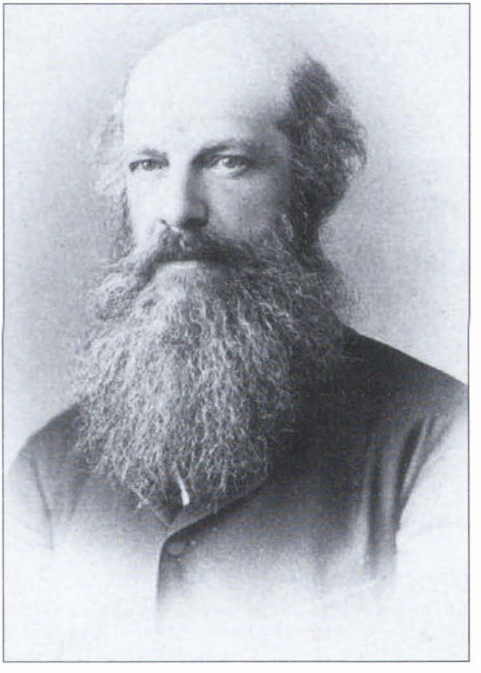
Olympe Audouard. Sursa: Internet.

Valerie Boissier, contesă de Gasparin.

Giovanni Capellini în 1860. Sursa: *Onoranze a Giovanni Capellini nel 50° anniversario del suo insegnamento nell' Università di Bologna*, Bologna, 1912.

Laurence Oliphant. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Charles Boner. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg. Sursa: Internet.

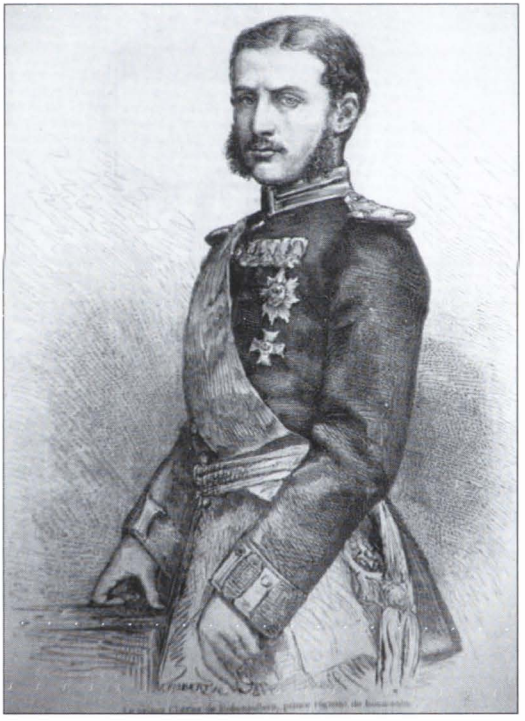

Anton Adolf Schmidl. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Carol I, domnitor al României. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1214/1866.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Carol I, domnitor al României. Sursa: *Illustrirte Welt*, nr. 42/1867.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Leopold I, regele Belgiei. Sursa: *Illustrirte Welt*, nr. 18/1866.

Regele Carol de Würtemberg. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1115/1866.

Ismail Paşa, viceregele Egiptului. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1226/1866.

Arhiducele Maximilian de Habsburg. Sursa *L'Illustration*, nr. 1099/1864.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Primirea lui Alexandru al II-lea de către Napoleon al III-lea. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1157/1865.

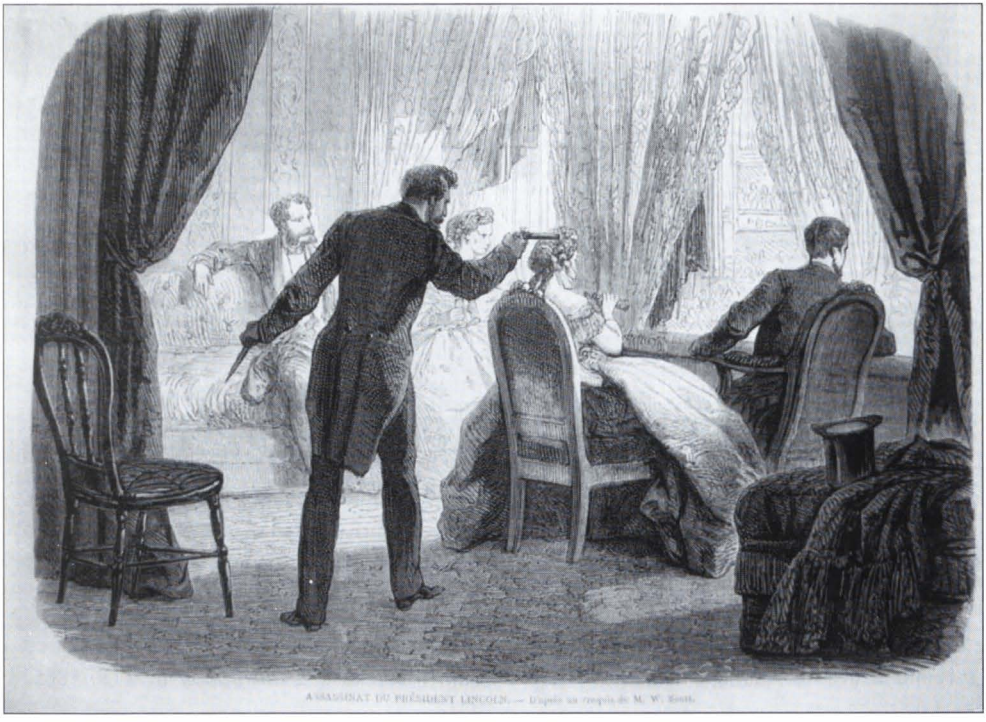

Împăratul Napoleon al III-lea,
pictură de Franz Xaver Winterhalter. Sursa: Internet.

Țarul Alexandru al II-lea. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

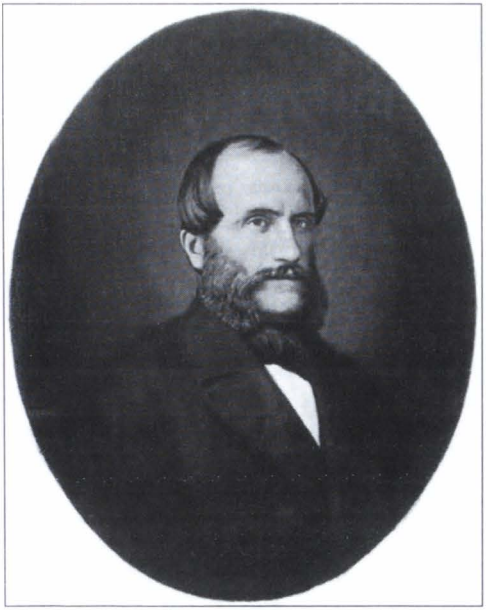

Asasinarea lui Abraham Lincoln. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1158/1865.

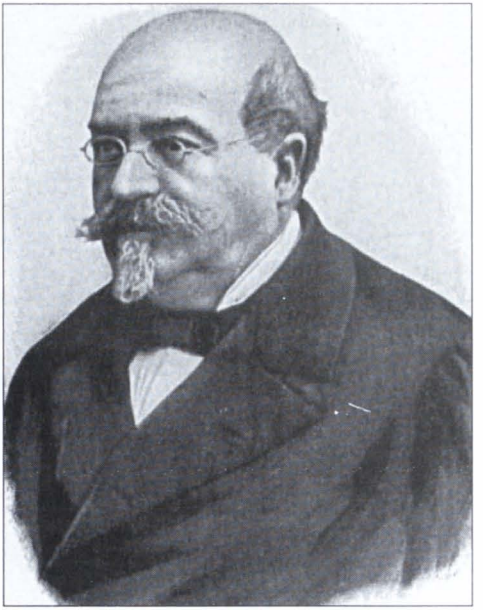

Familia imperială austriacă. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Barbu Catargiu. Sursa: Internet.

Mihail Kogălniceanu. Sursa: Internet.

Nicolae Golescu. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1203/1866.

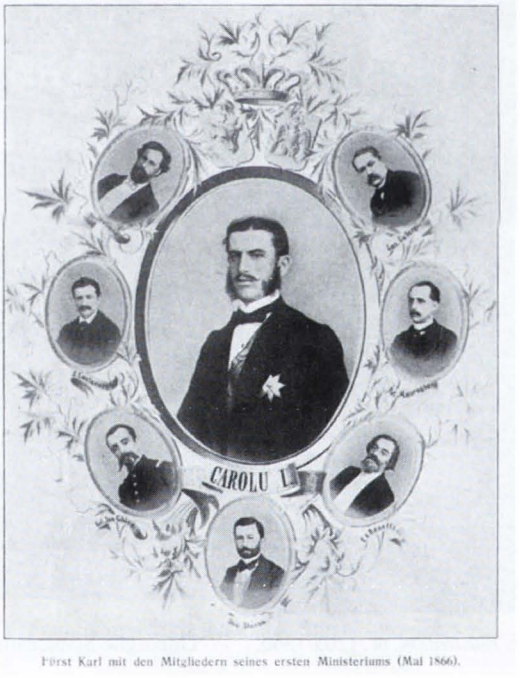

Gheorghe Slăniceanu. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

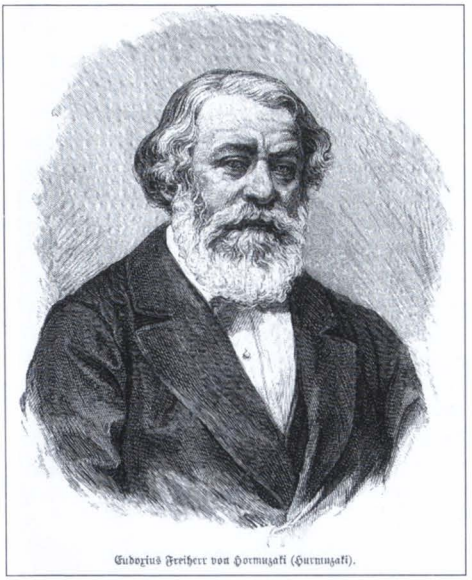
11 februarie 1866, caricatură din *Calendarul dracului*, 1867.

Fürst Karl mit den Mitgliedern seines ersten Ministeriums (Mai 1866).

Carol I şi miniştrii primului său guvern. Sursa: Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*, I, Berlin, 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Eudoxiu de Hurmuzaki. Sursa: Internet.

Henri John Temple, viconte de Palmerston. Sursa: *Illustrirte Welt*, 11/1865.

Henri John Temple, viconte de Palmerston. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1182/1865.

Charles Augustus Hartley. Sursa: Internet.

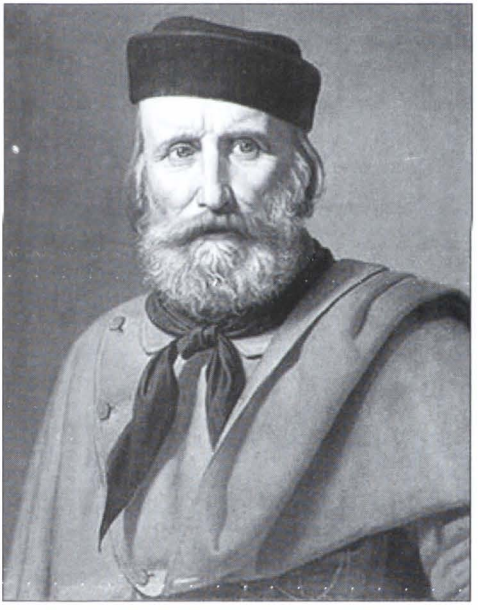
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Anton von Schmerling. Sursa: Internet.

Charles Auguste Louis Joseph de Morny. Sursa: Internet.

Giuseppe Garibaldi. Sursa: Internet.

Arheologul şi numismatul Joseph Calasanza von Arneth. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

John Murray, editor de ghiduri de călătorie. Sursa: Internet.

Exploratorul și antropologul Paul Belloni du Chaillu. Sursa: Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

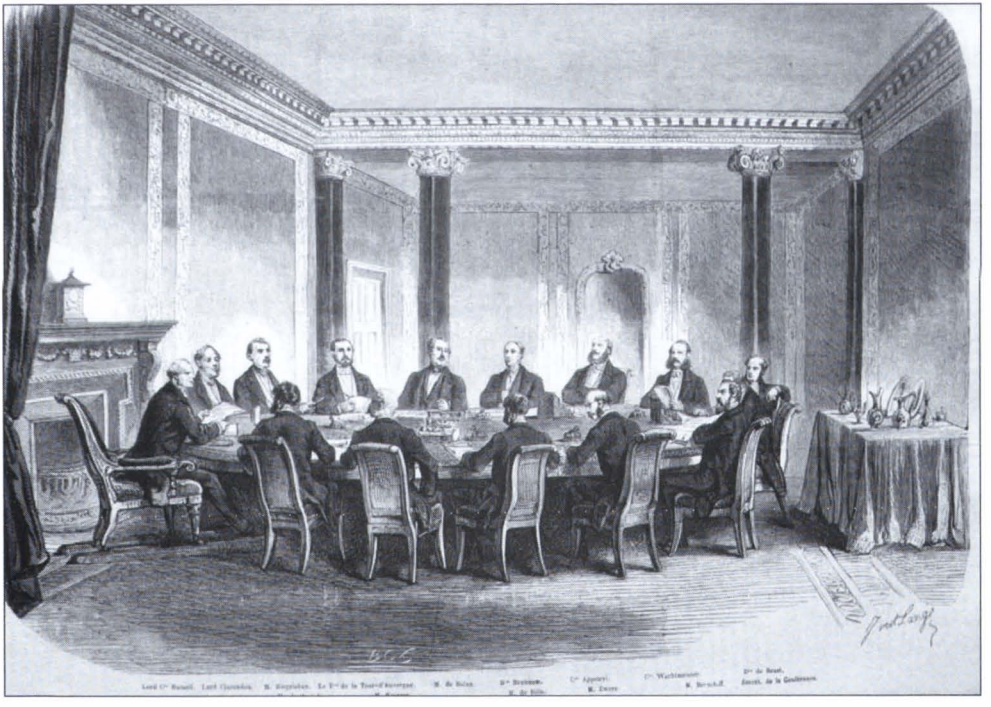

Dora d'Istria. Sursa: Dora d'Istria, *Excursions en Rumelie et en Morée*, Zürich, Paris, 1863.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cabinetul William Gladstone în 1868, pictură de Lowes Cato Dickinson. Sursa: Internet.

Conferința de la Londra din 1864. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1106/1864.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Alexandru Ioan Cuza și Carol Davila inspectează Bucureștiul afectat de inundații.

Intrarea lui Carol I în București. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1214/1866.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

București, vedere generală. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

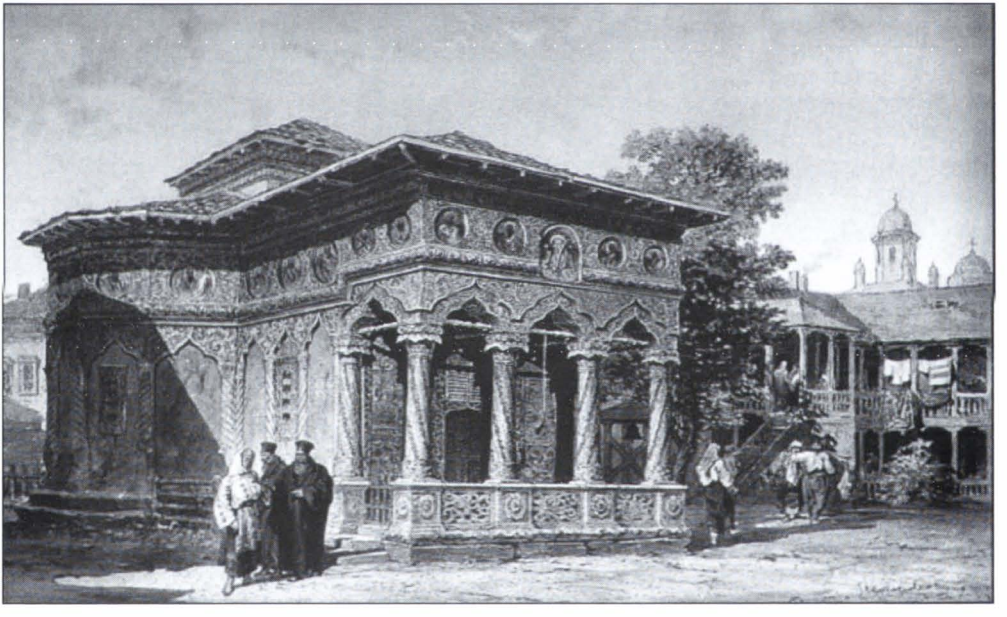

Pod peste Dâmbovița. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Biserica Sf. Spiridon. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureştii în 1869*.

Biserica şi Hanul Stavropoleos. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureştii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bucureştiul văzut de pe colina Filaret. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureştii în 1869*.

Măcelărie la Bucureşti. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureştii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Târg la București. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

Valea Prahovei. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Portul Constanța. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1145/1865.

Dunărea de Jos. Sursa: Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*, I, Berlin, 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Drumul lui Carol I spre Bucureşti.
După Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*, I, Berlin, 1923.

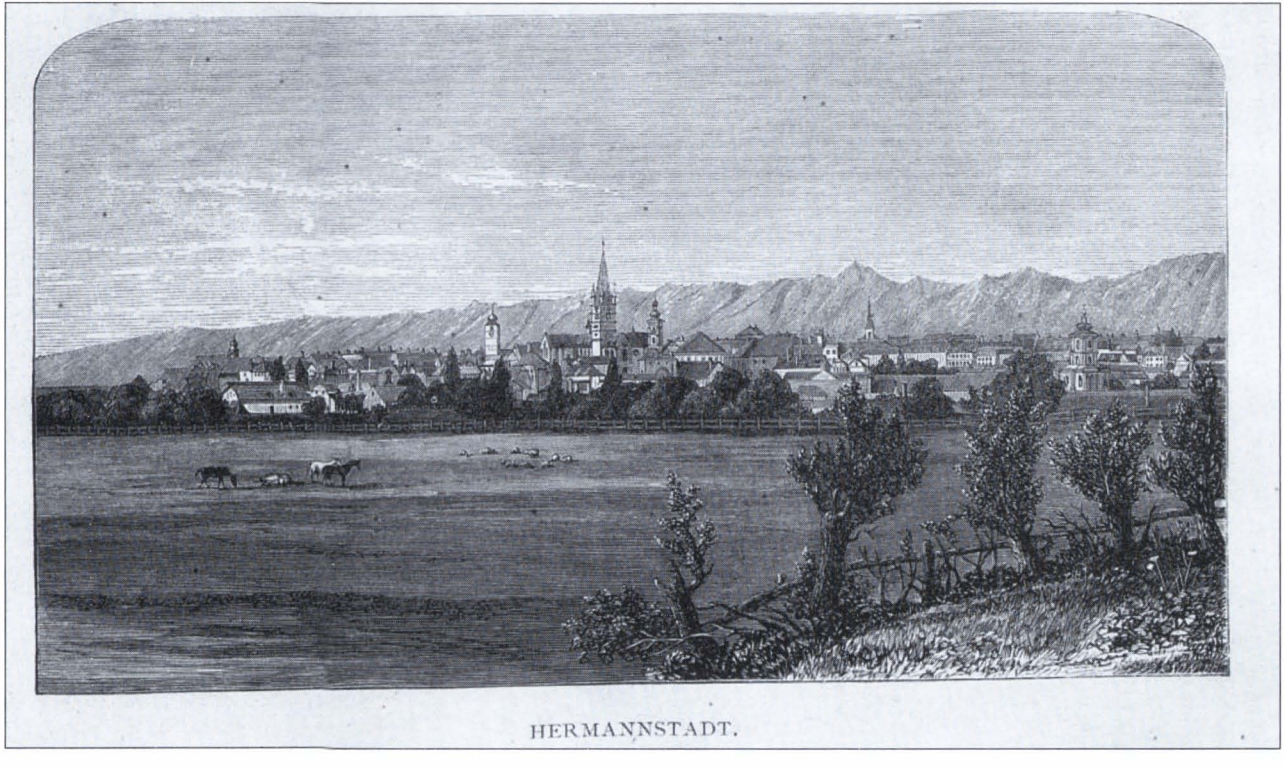

Localitate românească. După Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*, I, Berlin, 1923.

Pavilionul României la Expoziția de la Paris din 1866.
Sursa: *Illustrirte Welt*, nr. 18/1867.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sibiu, vedere generală. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Alexandru Ioan Cuza şi Carol Davila inspectează Bucureştiul afectat de inundaţii.

Intrarea lui Carol I în Bucureşti. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1214/1866.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

București, vedere generală. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

Pod peste Dâmbovița. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Târg la București. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

Valea Prahovei. Sursa: Amedeo Preziosi, *Bucureștii în 1869*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Portul Constanța. Sursa: *L'Illustration*, nr. 1145/1865.

Dunărea de Jos. Sursa: Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*, I, Berlin, 1923.

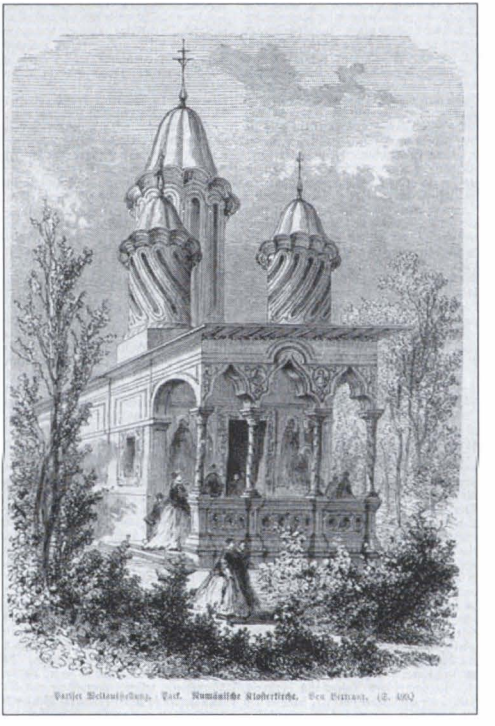
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Drumul lui Carol I spre Bucureşti.
După Paul Lindberg, *König Karl von Rumänien*,
I, Berlin, 1923.

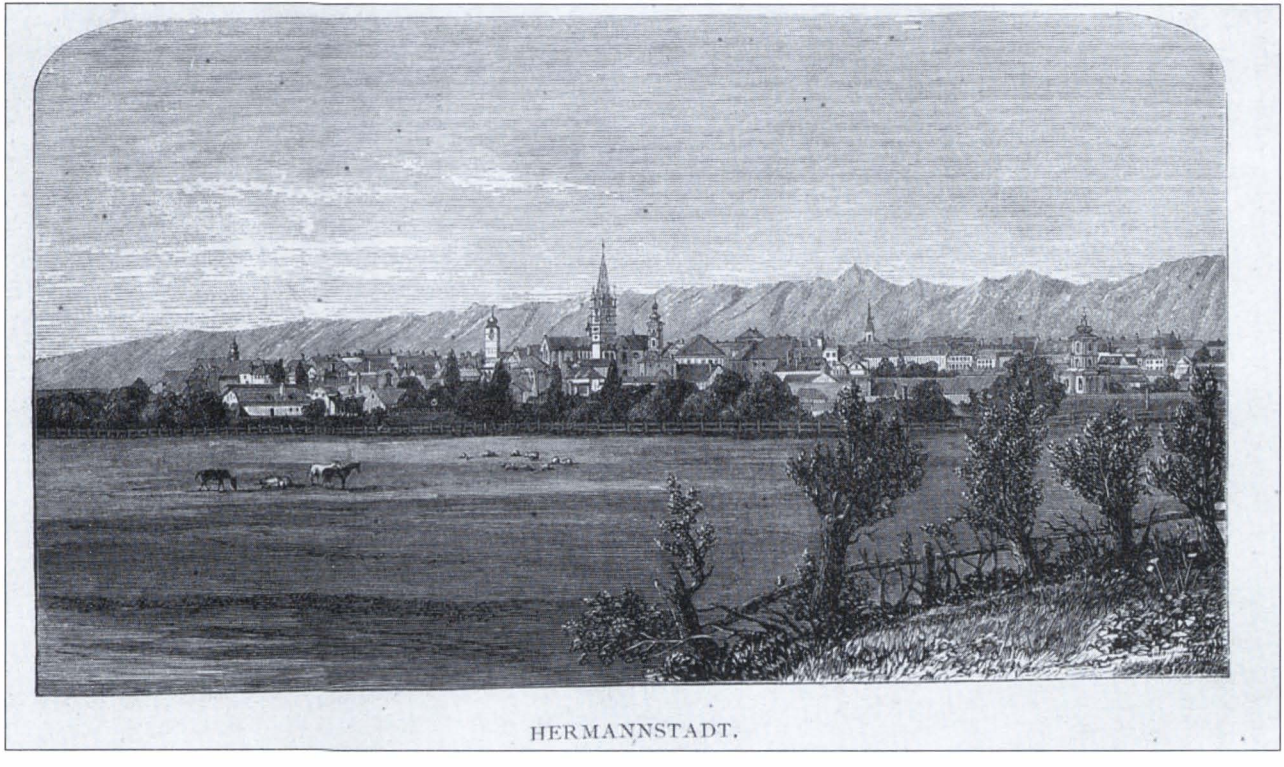

Localitate românească. După Paul Lindberg,
König Karl von Rumänien, I, Berlin, 1923.

Pavilionul României la Expoziția de la Paris din 1866.
Sursa: *Illustrirte Welt*, nr. 18/1867.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sibiu, vedere generală. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

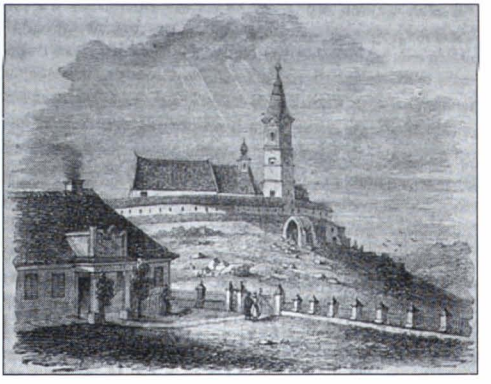
Stradă din Sibiu, perspectivă spre Biserica Evanghelică. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Biserica fortificată din Agnita. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Biserica din satul Belen. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Biserică fortificată din Transilvania. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

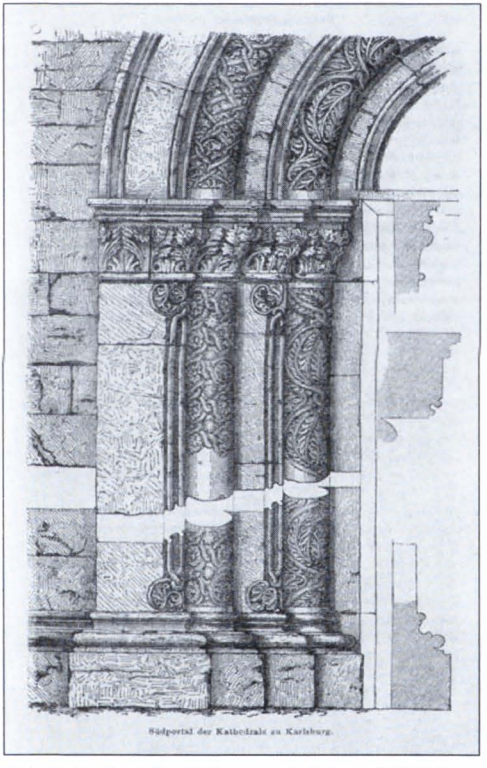
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

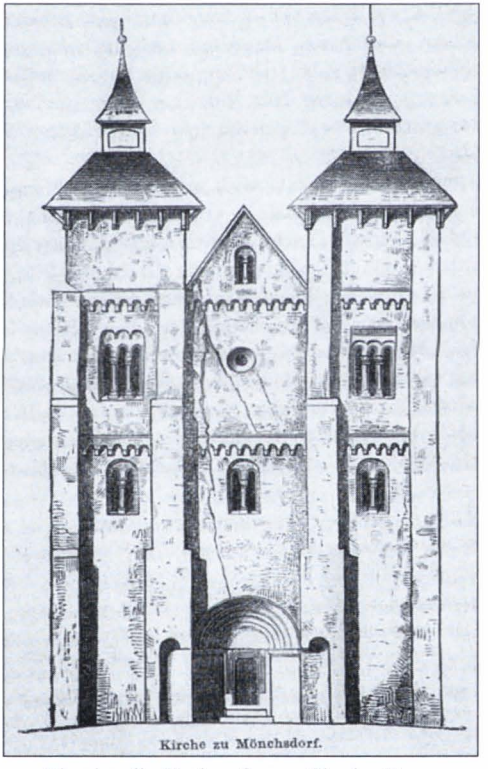
Biserică românească din Transilvania. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Ruinele abației de la Cârțișoara. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Catedrala din Alba Iulia, portalul de sud (detaliu). Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Biserica din Herina. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Castelul Bran. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Cetatea de la Rupea. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Sighişoara, vedere generală. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Piață din Sighișoara. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Vedere din Gheorgheni. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

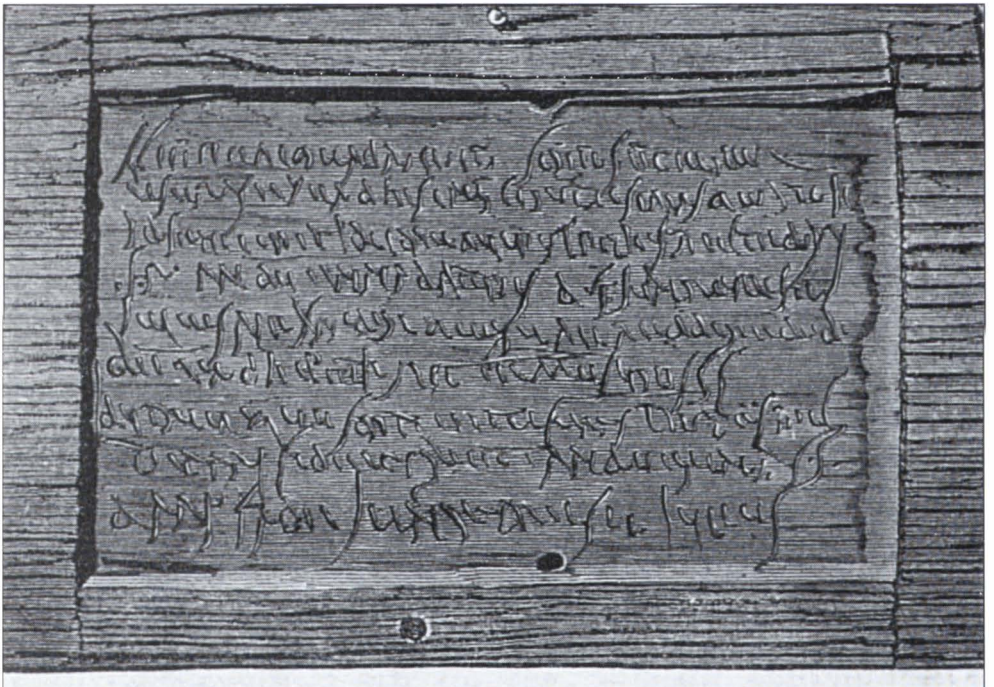
Băile de la Voinești, Covasna. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ZIGEUNERDORF BEI KLAUSENBURG.

Sat de țigani de lângă Cluj. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

Römische Schreibtafel, gefunden zu Verespatak.

Inscripție descoperită la Roșia Montană. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Izvor în Munții Apuseni. Sursa: A.A. Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, Viena, 1863.

Cascadă în Valea Pulsei. Sursa: A.A. Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, Viena, 1863.

Vârful Piatra Tâlharului. Sursa: A.A. Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, Viena, 1863.

Băița. Sursa: A.A. Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, Viena, 1863.

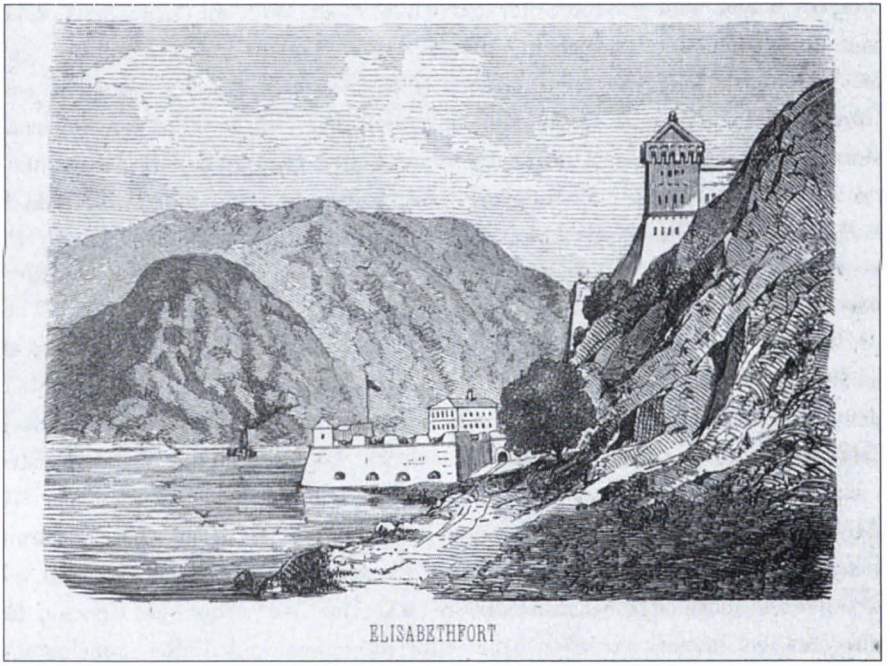
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Peisaj din Munţii Vaşcăului. Sursa: A.A. Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze zwischen Ungarn und Siebenbuergen*, Viena, 1863.

Edecari la Porţile de Fier. Sursa: F. Kanitz, *Serbien. Historisch-etnographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig, 1868.

Fortul Elisabeta, Orşova. Sursa: F. Kanitz, *Serbien. Historisch-etnographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Țărancă română din Transilvania. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ţărani din Ţara Românească. Sursa: *Illustrirte Welt*, nr. 36/1866.

Ţigani din Transilvania. Sursa: Charles Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Țărănci române la fântână. Sursa: F. Kanitz, *Serbien. Historisch-etnographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig, 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

venca picătura de finețe a ținutei sale, dar era evident că era foarte mândră <de ținută> și neliniștită că ar fi putut fi văzută. Am râs din toată inima văzând-o, iar ea, la rândul ei, mi-a zâmbit, iar după aceea, oriunde mă duceam, mă trezeam cu ea alături, privindu-mă cu multă duioșie și fiind încântată de surpriza pe care mi-o producea. Și mergea cu atâta mândrie, de parcă // s-ar fi aflat în anticamera reginei p. 33
<Angliei>, neavând în spate nimic care să o susțină.

Văzând acest copil cu o expresie atât de frumoasă, i-am spus tovarășului meu de drum: „Aș fi cât se poate de mulțumit dacă aș reuși să salvez această mică fetiță și s-o fac să trăiască în curățenie. Mă întreb dacă părinții s-ar putea despărți de ea?" „O, dar o puteți avea pe o nimica toată – a venit răspunsul – vreți să-i întreb?" Mi-am dat totuși seama că n-avea rost să-i tentez sau să risc să aud că aceștia ar fi dispuși să-și vândă copilul.

Spre seară, un grup de muzicanți țigani mi-a cântat o serenadă. Au venit la han și au cântat o oră sau două, iar muzica lor a fost admirabilă. Cântau cu o pasiune și cu o asemenea expresivitate cum nu mai auzisem niciodată. Ariile lor aveau ceva specific și național, ceva sălbatic și discordant, în timp ce alte cântece îți mergeau direct la inimă, asemeni privirilor triste din ochii fetelor lor oacheșe.

De-a lungul întregii granițe se practică un comerț foarte profitabil cu sare de contrabandă. E un lucru cât se poate de firesc. Sarea costă aici opt florini și cincizeci de creițari pe cwt[37], în timp ce datorită tratatului cu Serbia, guvernul austriac furnizează acestui ținut același articol cu doar doi florini și jumătate pentru aceeași <cantitate>[38]. Faptul că prețul <dintâi> este excesiv de mare, face ca această contrabandă să meargă atât de bine. Deși pedepsele sunt severe, ele au un efect nesemnificativ în stârpirea contrabandei. Din această cauză, întotdeauna se găsește sare de cumpărat în Mehadia, la prețul plătit în Serbia. Pe culmile muntoase din vecinătate, un singur pas te poate duce în zona de graniță, iar românii au depozite de sare ascunse la o mică distanță de aceasta. Este foarte ușor pentru păstori și alte persoane să aducă acest produs prețios trecând granița. Dacă ar fi să pui capăt întregului trafic, // atunci ar trebui un lanț neîntrerupt de paznici care să p. 34
nu lase nici măcar o optime de furlang[39] nesupravegheată.

Orice monopol este un lucru grav, dar cel al guvernului este și mai rău, deoarece este cel mai ineficient. În Austria sunt două, cel al tutunului și cel al sării. Cel din urmă articol, spre deosebire de primul (care dincolo de toate este produs de lux), este absolut necesar pentru viață, pentru că ține de gospodăria fiecărui individ. O taxă mare pe sare este asemenea vechii noastre taxe pe lumină. A pune un impozit pe lumina zilei – necesitate la fel de comună precum dreptul fiecărui lucru la viață – este unul din acele acte de guvernare pe care generații întregi sunt incapabile să-l creadă sau să-l înțeleagă.

---

[37] Centum weight sau hundredweight, unitate de măsură pentru greutate; 1 cwt = 112 pounds = 50,802 kg (ca *Zentner*-ul austriac).

[38] „Râurile Mureș (*Maros*), Tisa (*Theiss*), Dunăre și Sava (*Save*) sunt transformate în căi de transport pentru acest articol." (*n.a.*)

[39] Unitate de măsură englezească pentru lungime echivalentă cu 201,168 m (a opta parte dintr-o milă terestră).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Unul dintre privilegiile oamenilor de aici este acela că fiecare „grănicer" are dreptul la doisprezece pfunzi de sare pe an şi aceasta la un preţ de 4 florini pe cwt[40].

Cred că nu este act de guvernare care să fie atât de detestat şi eliminarea lui să fie primită cu atâta bucurie ca această taxă grea. Pentru că aceasta îi afectează pe toţi în mod egal; până şi omul cel mai neinstruit, întrucât foloseşte acest produs pentru a-şi săra terciul, va înţelege că guvernul l-a anulat pentru binele său şi, chiar cu modesta lui înţelepciune, va fi mulţumit. Măsurile guvernului, aşa cum sunt ele acum, afectează necesităţile zilnice ale omului şi cauzează nemulţumire şi amărăciune. Chiar şi dacă îl afectează indirect, tot nu are nici o importanţă. Acest monopol îi aduce statului, ce-i drept, un venit de 4 147 000 florini pe an (cel puţin asta era suma în 1856); dar aceşti bani ar putea fi obţinuţi şi pe alte căi. Restricţiile pe care le impune sunt dublu resimţite, ca de pildă în cazul utilizării sării primăvara
p. 35 la sate; apoi //chiar când apa izvorăşte din pământ, nu este permis să fie luată cu excepţia unor zile anume şi la anumite ore, ca nu cumva să scadă vânzarea sării şi cei care deţin monopolul să aibă de suferit.

Nu este cel mai potrivit moment pentru Austria să aplice măsuri care i-ar diminua veniturile, dar când finanţele sale se vor afla într-o situaţie mai bună, atunci guvernul austriac va lua în consideraţie orice sistem de monopol. Atunci dezvoltarea resurselor va fi mult mai uşoară şi va duce la creşterea veniturilor statului, fapt care va permite ca deficitul produs prin renunţarea la această taxă să poată fi acoperit.

Preotul de aici, care ţine de biserica grecească[41], are între cincizeci şi şaptezeci de florini pe an. Sunt totuşi aici şi unii preoţi care au numai treizeci de florini pe an. Un arhiepiscop are o sută de florini. Ei au, firesc, şi terenuri cultivabile, fără de care le-ar fi imposibil să trăiască. Taxele pentru sărbători le aduc o nimica toată. Pentru o nuntă, taxa este de numai şaptezeci de creiţari, dar de obicei se dă mai mult. Dar au şi alte mijloace de a-şi mări veniturile. Când o pereche de tineri vin să-şi anunţe intenţia de a se căsători, popa declară că părţile în cauză nu sunt suficient pregătite şi acest lucru determină cuplul să-i strecoare un florin sau doi pentru a-şi retrage opoziţia. Aici, ca pretutindeni, preoţii au o influenţă exagerat de mare asupra femeilor care fac parte dintre enoriaşii lor. Preoţii sunt adesea nişte bărbaţi foarte bine făcuţi şi prezentabili şi frecvent se fac plângeri privitoare la imoralitatea lor. În orice caz, o „atenţie" oferită episcopului asigura scăparea contravenientului cu o pedeapsă blândă. Ulterior i-am văzut mai mult pe aceşti oameni şi, cu mici abateri, erau toţi cam la fel. Se spunea despre ei: „nu sunt buni de nimic" şi „ar trebui să primească 25"[42] şi aceasta era părerea
p. 36 exprimată în mod obişnuit. // Dacă clerul ar fi fost mai bun, populaţia românească ar fi fost mai umană.

Există în împrejurimile Mehadiei lemn de fag de cea mai bună calitate, dar din păcate nu există piaţă pentru desfacerea lui. Preţul lemnului de stejar, dacă e

---

[40] „Ei au, de asemenea, lemne şi păşunat pe gratis". (*n.a.*)

[41] Adică ortodoxă.

[42] „Funf und zwanzig – de obicei, este numărul de lovituri date cu nuiaua, drept pedeapsă". (*n.a.*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

luat direct din pădure, este de douăzeci de creiţari (sau trei pence) pentru un picior cubic. În apropiere sunt importante zăcăminte de cărbune. Proprietarii îl vând la treizeci de creiţari pe cwt; pe ei îi costă zece creiţari. Cea mai mare parte este trimis în Ţara Românească. Acest cărbune produce un cocs foarte bun, folosit aici în cuptoarele de var; se vinde cu şaptezeci de creiţari pe cwt. Există şi cantităţi mari de minereu de fier, cu un conţinut de metal de aproape optzeci la sută. Pentru un lingou de peste o sută de grame se plătesc zece creiţari. Sunt aici destule cursuri de apă pentru a face să funcţioneze orice tip de activitate; minereul este aproape de drum, iar drumul acesta duce la Dunăre. Dată fiind existenţa atâtor factori <favorabili>, este pur şi simplu de necrezut că nu s-a făcut nimic pentru a scoate aceste produse la vânzare. Camera mea de la han era destul de bună, dar bucătăria detestabilă. Nu puteam să mă aştept la prea mult. Am văzut într-o noapte o pisică care mieuna vrând să ajungă sus. Dacă deschideai uşa bucătăriei, totul – podeaua, pereţii, cămara – era o mulţime compactă de gândaci de bucătărie: m-am retras repede. În timpul zilei, n-am văzut nicio astfel de apariţie, din fericire nici în dormitor, care se învecina cu bucătăria.

Când eram pe punctul de plecare, am făcut socoteala: proprietăreasa <camerei> m-a încărcat simţitor la chirie. Pentru a se justifica, mi-a explicat modul ei de calcul. Camera a costat destul de mult; apoi mi-a spus că trebuie să am în vedere că, întrucât s-a ocupat de mine, nu a putut să aibă grijă şi de celălalt chiriaş, pe care de asemenea îl luase în gazdă. Modul acesta de a recunoaşte adevărul a fost pentru mine ca un roman cu mii de versiuni. Am întrebat-o, totuşi, de ce a pus aşa puţin la socoteală micul dejun, care a fost destul de consistent, // mi-a răspuns că pe p. 37
acesta doar l-a adăugat ca o sumă adiţională minoră la totalul chiriei, întrucât fiind mâncat de mine, nu putea să-l mai dea altui client. Referitor la cafea, nu mi s-a părut un procedeu justificativ; dar în legătură cu camera tot ce zisese era destul de corect şi de legal.

[Urmează o notă în care C. Boner oferă o analiză chimică a diferitelor ape minerale de la Mehadia.]

p. 48

Capitolul IV

Sibiu[43]

Intrarea în oraş, dacă vii dinspre apus, îţi aminteşte de unele locuri vechi văzute în Germania şi care datează din Evul Mediu. Străzile sunt abrupte şi înguste, vântul suflă peste zidurile vechi, iar dacă trăsura hurducăie până la Oficiul Poştal, ai putea chiar crede că intri în Augsburg, Nürnberg sau în Ulm. Acesta este doar centrul vechi: strada principală are mai puţin un astfel de caracter medieval. Dar cât de curat şi de liniştit este! Este încă devreme şi orăşenii de abia încep să se gândească să-şi deschidă prăvăliile. Pe ambele părţi ale străzii pavajul este bun, ferestrele au flori şi nişte obloane verzi şi întregul <oraş> are un aspect liniştit şi

[43] *Hermannstadt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îngrijit. La capătul acestei străzi se află „Piața"[44], unde se înalță câteva reședințe mai impunătoare, biserica principală <a orașului> și clădirea cazărmii, în fața căreia se află câțiva arbori verzi, care aduc răcoare și umbră peste grupul de clădiri din preajmă. Locuitorii sunt germani – ei își spun și *sași*, deși nu vin din Saxonia – iar îmbrăcămintea, fizionomia și modul lor de viață seamănă aproape la fel de mult
p. 49 cu orice alt orășel din Germania. Magazinele s-au deschis acum, și // în ele se află aceleași mărfuri și același aranjament pe care l-am văzut adesea, mai înainte, pe <malurile> Rinului sau pe <cele> ale Dunării. Aici se află țărani din satele învecinate, români încălțați în opinci și fete române, ale căror rochii strălucitoare dau un colorit aparte acestei scene în continuă mișcare.

Dar aici ele nu poartă *obreaza*, ci un veșmânt dintr-o stofă roșie, câteodată neagră, numit catrință[45], asemenea unui șorț, purtată parte peste parte, în față și la fel și în spate. În împrejurimile Sibiului, aceste fâșii de haine sunt atât de largi încât se întâlnesc și cad una peste cealaltă la capete. Astfel, fusta arată ca și cum ar fi dintr-o singură bucată, întregul având înfățișarea unui veșmânt banal și sărăcăcios. Mergând spre nordul Transilvaniei, este cu totul diferit: cele două piese care alcătuiesc *catrința* nu se întâlnesc, cu excepția părții de sus sau la șold; și astfel partea albă se poate vedea de la talie în jos pe fiecare parte. Mânecile lor, albe ca zăpada, sunt la fel de largi ca și cele ale episcopului, iar aici îmbrăcămintea se poartă mai lungă decât oriunde și ajunge uneori până la glezne. Pe cap fetele poartă un fel de șal, fie roșu, fie galben, ce acoperă fruntea și coboară pe ambele părți ale feței și este legat sub bărbie. Unele femei măritate poartă pe cap o pânză lată și desfăcută, asemeni unui turban, la fel cum vedem în vechile picturi germane reprezentând istoria biblică: femei urcând spre templul din Ierusalim sau îngrămădindu-se cu femeiască curiozitate să vadă pe noul născut <Iisus> în staulul de la Bethleem. Capetele lungi ale voalului transparent sau gluga albă atârnă la spate și cutele fluturând și puritatea perfectă a culorilor conferă un aer grațios chiar și celei mai banale purtătoare. Ici și colo vezi fete cu haine tip jachetă, de culoare albastră, asemenea fecioarelor din Saxonia. Jacheta este deschisă în față și se vede
căzând în mod grosolan peste minunații lor sâni. Țăranul sas poartă o pălărie cu
p. 50 boruri largi, iar părul lung îi cade pe spate până spre // ceafă[46]. Îi place să poarte alb, iar haina și pantalonii săi sunt făcuți din molton alb, subțire, confecționate în apropiere la Cisnădie[47]. Țăranii aceia veneau de acolo. Încălțările lor largi le veneau până la genunchi: o centură largă de piele era legată de jurul împrejurul corpului, strângând o cămașă scurtă din lână țesută în casă, ale cărei margini ieșeau de dedesubtul hainei. Acesta era costumul de fiecare zi; dar la sărbători ei îmbracă altul, mai impozant și merg la biserică asemenea unor patricieni.

---

[44] *The Place*.

[45] *Kretinsa*.

[46] „Adevăratul motiv pentru purtarea <părului> atât de lung era acela că reprezenta simbolul unui bărbat liber. Totuși tânăra generație a început să-și taie părul în mod regulat. Pletele lungi erau marca libertății, un cap tuns denota servitudine. Prin urmare o tânără soție săsoaică avea părul tuns asemenea unei călugărițe, pentru a indica supunerea față de soțul ei". (*n.a.*)

[47] *Heltau*, oraș, jud. Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Când m-am plimbat prin satul vecin, Guşterița[48], era duminică şi am avut şansa să văd îmbrăcămintea somptuoasă a sătenilor atunci când merg la biserică. Peste o bluză albastră de lână aveau un şorț alb, larg, de muselină, cu marginea bizară şi lucrat cu pricepere. Dar ceea ce era cu adevărat remarcabil era o cingătoare lată din bronz, adesea dintr-un argint aurit, dotată de jur împrejur cu noduri înalte sau cu butoni – prevăzuți cu turcoaze, ametiste, granate sau perle vechi. Câteva dintre acestea sunt acoperite, cu multă măiestrie, de filigrane executate în aur vechi. Aflându-mă în casa unui țăran mai bogat, am avut posibilitatea să examinez minuțios una dintre ele. Catarama din față era masivă şi greoaie; dar întregul ansamblu <al cingătorii> era atât de frumos, încât chiar un împărat ar fi putut să-l poarte la încoronare sau să-l pună la centura săbiei.

Ca dimensiune, ele sunt în general mai largi decât este nevoie pentru mijloc şi când te uiți la aranjamentul cataramei este evident făcut pentru a cădea în jos de la şold în față, aşa cum apar în tablouri doamnele din Veneția, când Veneția era încă regina <mărilor>. Şi într-adevăr, aceste cingători aveau un aspect distins //, p. 51
<făcute> din metal de valoare, iar pietrele aveau o tăietură asemenea celei făcute de un <bijutier> regal, încât oricare persoană nu putea decât să se mire cum o asemenea podoabă a ajuns să contribuie la înfrumusețarea <ținutei> unei fete simple de țăran. Unele dintre acestea costă 250 de florini şi chiar mai mult. Ei le păstrează din timpuri imemoriale în diferite familii şi le transmit, ca un suvenir de familie, din generație în generație. Alături de aceasta se poartă o broşă – un disc rotund din metal aurit ornat în mod variat; la fel şi broşa este acoperită cu rubine şi alte feluri de pietre. Câteodată acestea sunt strânse laolaltă, ceea ce dă un aspect plăcut. Totul are dimensiunea unei mici farfurii, fiind, într-un fel, în afara proporțiilor date de scopul său, dar şi de cele ale purtătorului şi astfel, asemenea unui scut, are mai degrabă un aspect barbar.

Metalul <din care e făcută broşa> şi giuvaerurile care o acoperă contrastează puternic cu țesătura de lână şi ornamentele simple ale rochiei. O jachetă mică, din piele de oaie, este purtată fie deschisă în față, fie strânsă pe o parte, iar atunci când este nouă, roşul strălucitor şi albastrul broderiilor scot la lumină fondul alb, cu adevărat vesel. O stranie pălărie de carton, învelită în catifea neagră, este purtată pe cap; iar codițele de păr împletite cu o întreagă colecție de panglici – roşii, verzi şi albastre – coboară în jos peste rochie. Acest „țilindru" negru este foarte asemănător cu propriile noastre pălării negre, mai puțin marginile, şi este aproape la fel de urât. Femeile măritate poartă – doar ele – o manta de stofă neagră, pliată în nenumărate cute, aşa cum vezi în picturile flamande. Dar aceasta nu se închide rotund în jurul gâtului, ceea ce te face să presupui că mantaua a fost concepută pentru a ține de cald. Prin guler este băgată o panglică de carton, ceea ce face ca atunci când este purtată, partea superioară să formeze o linie dreaptă de la umăr la umăr. În ansamblul său, acest veşmânt este doar un ornament, semn al statutului de stăpână a casei, de matroană, iar dacă temperatura o cere şi e nevoie de <mai multă>

[48] *Hommersdorf*. Azi cartier al municipiului Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

căldură, atunci o haină largă din blană de oaie este îmbrăcată peste aceasta. Imediat
p. 52 după întoarcerea de la biserică, mantaua şi cingătoarea sunt scoase // şi aşezate cu grijă într-un dulap mare, piesă care face parte din mobilierul oricărei case de ţăran.

<La Guşterița> pe o pantă lină se află o mică podgorie, aflată faţă de oraş la distanţa unei plimbări plăcute; de acolo poţi avea o frumoasă privelişte asupra ţinutului înconjurător.

La Guşterița am vizitat pentru prima oară un sat săsesc şi am făcut cunoştinţă cu un preot sas. În casa sa aranjamentul era asemănător celui pe care îl poţi găsi în locuinţele unor fermieri înstăriţi din sudul Angliei – totul simplu, curat, ordonat, fără cea mai mică pretenţie. Soţia pastorului a venit cu o farfurie cu faguri cu miere – dar ce faguri –, cu prăjituri, pâine, ciorchini de struguri şi vin. „Nimeni nu poate pleca din casa vreunui pastor sas fără ceva răcoritor", mi-a spus gazda, ca răspuns
p. 53 la mustrările mele privind abundenţa bucatelor bune oferite. Şi adevărul este că // totul era cât se poate de plăcut. Miere ca aceea din Transilvania n-am gustat niciodată – atât de transparentă şi aromată, atât de suculentă şi, în acelaşi timp, atât de gustoasă. Era, într-adevăr, mâncarea zânelor. Celulele <fagurilor> erau de cea mai fină consistenţă, iar pereţii de ceară la fel de transparenţi ca bucăţile de chihlimbar.

În unele părţi ale ţării, mierea este o marfă importantă şi la Râşnov[49], în apropiere de Braşov[50], la fel ca pe valea Târnavei[51], creşterea albinelor se face pe scară considerabilă şi, cu toată specula, în general se dovedeşte <o afacere> foarte profitabilă. O astfel de miere pe care eu am gustat-o la Râşnov este cu adevărat delicioasă. O farfurie cu fagure proaspăt, cu vin şi pâine este oferită în mod obişnuit când intri într-o casă din comunitate şi eu eram întotdeauna bucuros s-o văd apărând, nu numai datorită desfătării pe care o promitea, dar şi plăcerii pe care o găseam în modul ei uimitor de arăta, în culoarea palidă a aurului prelins.

Aici, ca şi în alte sate protestante am fost foarte surprins de relaţia – asemenea celei cu un prieten încercat şi apreciat – dintre preot şi enoriaşii săi, care se sprijineau unii pe alţii. Pentru felul lui de a fi, de o bunătate înnăscută, <enoriaşii> îi arătau o încredere totală. Îi arătau respectul datorat unui învăţător şi unui om al educaţiei, dar relaţia nu este familiară – care implică cu totul altceva –, ci expresia unei intimităţi date de respectul şi cunoaşterea îndelungată despre care este plăcut şi mulţumitor să auzi.

Predecesorul pastorului actual fusese un anticar grijuliu şi constituise o importantă colecţie de antichităţi romane. Unele dintre aceste piese, precum şi un număr neobişnuit de obiecte din piatră, le-a lăsat în sat şi, în căutarea unui loc mai bun, le-a adăpostit în grădina unei mici case de vară. Pastorii şi educatorii saşi sunt,
p. 54 // fără îndoială, cei mai bine pregătiţi oameni de la ţară. Orice persoană care face studii religioase este obligată să petreacă doi ani într-o universitate germană sau trei ani la o facultate de teologie protestantă din Viena. Berlin şi Tübingen[52] şi, mai

[49] *Rosenau*, oraş, jud. Braşov.
[50] *Kronstadt*.
[51] *Kockel*.
[52] Prestigios centru universitar din Germania (landul Baden-Würtemberg).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înainte Wittenberg[53], erau în general cele mai vizitate <centre universitare>. Astfel <preotul> părăseşte sfera îngustă a gândului de achiziţiona o casă; el întreţine contacte cu oameni noi, care îi combat opiniile; dobândeşte vederi mai largi asupra vieţii politice şi sociale şi, ceea ce este de o mare importanţă pentru dezvoltarea şi progresul său mental în timp, formează o legătură care nu se va rupe uşor, între sine şi marea lume a culturii din Germania, care în mod instinctiv îi va asigura hrana intelectuală permanent. El a intrat deja în contact cu minţi a căror influenţă asupra lui este de lungă durată. Puterea pe care ele au exercitat-o odată asupra lui rămâne. Chiar dacă şi-ar risipi talentul şi ar deveni delăsător, el cunoaşte încă un statut mai bun, în care omenii se străduiesc să rezolve probleme importante şi aceste cunoştinţe şi vechea experienţă îşi fac simţite prezenţa când puterea de a le folosi se presupune că a fost pierdută. O reglementare ceva mai înţeleaptă este însă aceea că fiecare candidat ar trebuie să petreacă destul de mulţi ani ca profesor într-un domeniu anume al cunoaşterii, la o şcoală publică, înainte de a fi ales pastor. Unul predă chimia, altul matematicile, al treilea <limba> greacă sau ţine prelegeri despre istoria modernă, botanică sau fizică şi astfel nu numai că apare o dezvoltare într-una dintre materiile învăţate pe lângă teologie, dar marele defect al unei singure perspective sau cel al unei minţi înguste este astfel prevenit. Mai mult decât atât, un om care a dobândit o viziune lăuntrică asupra câtorva domenii ale instruirii, va evalua mai exact studiul propriu-zis al teologiei, <plasându-l> deasupra tuturor. El va fi străin de orice prejudecată şi în orice situaţie va fi mai dispus să îndeplinească îndatoririle statutului său. // p. 55

Astfel, casa unui cleric sas din Transilvania este – cel puţin mie aşa mi s-a părut – asemenea unei oaze în deşert. Vorbesc aici de sate, iar impresia aceasta am avut-o atunci când am călătorit pe drumuri secundare sau prin locuri mai puţin circulate. Te duci într-un loc şi tot ceea ce vei vedea <acolo> este în concordanţă cu viaţa socială a unui sătuc îndepărtat. Acolo se află hanul, apoi băcănia, farmacia şi poate <un magazin> cu pretenţia de a fi galanterie sau ceva de genul acesta. Nu te aştepţi să găseşti aici vreo cultură bogată şi nici nu ai avea dreptul să pretinzi asta. După care te întorci şi intri într-o curte şi dai peste scările micii case parohiale. Eşti primit cu un prietenos bun-venit şi condus în casă. Înăuntru pe pereţi sunt imagini de bună calitate din oraşe străine, portretele unor celebrităţi literare, precum şi cărţi în diferite limbi şi <instrumente> muzicale şi alte semne ce arată că locuitorii de aici, deşi separaţi de marea lume intelectuală prin distanţă şi munţi, sunt încă mental legaţi de ea şi îi urmăresc cu atenţie pe pionierii de acolo. Ceva mai târziu, vă plimbaţi prin grădină sau staţi cu gazda discutând pe diverse probleme şi descoperiţi cât de multă strălucire este ascunsă dincolo de aspectul simplu. Unul este un atent observator al naturii şi în călătoriile sale prin Germania, Rusia, Italia sau Grecia a notat multe lucruri ce vă stârnesc interesul auzindu-le. Un altul este un bun istoric şi a schiţat cu multă profunzime traseul istoric al propriei sale naţiuni, cu multe episoade; dar nu este genul care scutură praful <prin arhive> şi poate nu are îndemânarea de a verifica <cele scrise>, de aceea, în tot ce simte

[53] Oraş în Germania (landul Saxonia-Anhalt), renumit pentru episodul istoric din 1517, când Martin Luther a afişat aici cele 95 de teze ale Reformei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

există poezie. Şi aici el studiază obiceiurile şi caracterul ţărănimii, ritualurile, ceremonialurile şi superstiţiile ei şi face legătura dintre acestea şi miturile care au venit la noi de la alte popoare; el strânge şi adună cântecele şi cunoştinţele tradiţionale şi ne oferă rezultatul cercetărilor sale în schiţe izolate, ceea ce este cel
p. 56 mai plăcut // de citit. Acest om este botanist şi face zilnic observaţii meteorologice, pe care le împărtăşeşte cu alţii din ţinuturi îndepărtate, care se ocupă cu aceleaşi studii ca şi el. Şi aşa este în continuare în întreg ţinutul. Desigur eu nu susţin aici că fiecare cleric pe care îl întâlneşti este, fără excepţie, o eminenţă intelectuală. Nici în Anglia, nu orice cleric este White din Selborne[54], Buckland[55] sau Arnold[56], dar niciunul dintre ei nu este lipsit de puţină cunoaştere; oameni ca aceia pe care i-am pomenit nu sunt puţini în ţinutul săsesc.

Gazda mea vorbeşte despre Anglia şi obiceiurile englezeşti cu multă admiraţie. Adâncul sentiment religios care a fost răspândit în toate straturile societăţii este cea mai admirabilă trăsătură, spune, dar eu nu ştiu până la ce punct are dreptate. Liniştea duminicilor englezeşti îi place foarte mult. E singurul străin pe care l-am întâlnit care spune asta. Are dreptate, crede el, că aşa se păstrează obiceiurile.

Am găsit aici oameni care sunt la fel de familiari ca şi mine cu numele membrilor Parlamentului nostru sau cu cel al autorilor <englezi> în viaţă. Unul <dintre ei>, care vorbea engleza, aştepta în fiecare zi sosirea celor mai recente lucrări <apărute> în Anglia, pe care le comandase şi nu îi sosiseră încă. Fiind un sat de protestanţi, am fost surprins când am auzit clopotul de seară. Bătea de fapt pentru a comemora <epidemia> de ciumă[57]. La sfârşit, clopotul a bătut de trei ori, iar ţăranii şi-au scos pălăriile şi au rămas pentru un moment tăcuţi şi atenţi.

Aici, aşa cum în general se întâmplă peste tot în ţară, agricultorul nu ştie niciodată câţi acri stăpâneşte. El socoteşte după numărul măsurilor de seminţe <însămânţate> pe acel teren. Răspunsul la întrebarea mea era invariabil acelaşi. „Nu pot spune exact, dar folosesc atâta şi atâta sămânţă de grâu"[58]. Mai târziu,
p. 57 văzând terenurile împrăştiate // în diferite locuri, câteva prăjini[59] aici, câteva prăjini dincolo, aparţinând aceluiaşi proprietar, am înţeles dificultatea de a stabili suma totală în acri.

Timp de câţiva ani, în Transilvania s-a desfăşurat un considerabil comerţ cu mătase. Ca urmare, în curţile caselor ţărăneşti găseşti câte un dud plantat, pe care îl închiriază vreunui contractor pentru circa doi florini pe an. În majoritatea cazurilor acesta este un italian; agenţii săi, răspândiţi în întreg ţinutul, colectează coconii

---

[54] Gilbert White (1720–1793), naturalist şi ornitolog englez, cunoscut pentru lucrarea *Natural History and Antiquities of Selborne* (1789). El a fost preot în Selborne, districtul Hampshire, Anglia.

[55] William Buckland (1784–1856) geolog şi paleontolog englez.

[56] Thomas Arnold (1795–1842), educator şi istoric englez, susţinător al toleranţei religioase (*tolerant churchmanship*) în biserica anglicană.

[57] Ultima epidemie de ciumă în Sibiu fusese în 1828.

[58] *Das weiss ich nicht; ich brauche aber so und so viel Kübel Aussaat* . „Asta îmi aminteşte de ţinutul muntos care, aşa cum relatează Landor, a aşezat cimpoieri la anumite distanţe în jurul proprietăţii sale şi a calculat întinderea după numărul lor, fiecare fiind auzit numai după celălalt" **(n.a.)** Walter Savage Landor (1775–1864) scriitor şi poet englez, autorul al *Imaginary Conversations*.

[59] *Rood*, unitate de măsură a suprafeţei, echivalentă cu 1011,7 m^2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

<viermilor de mătase> la un anumit termen şi plătesc pentru hrană şi pentru ţinerea viermilor. Mai mulţi proprietari de pământ au început în ultimul timp să planteze livezi de duzi, o dovadă, după cât s-ar părea, că negoţul dă roade.

Am intrat în câteva case şi le-am găsit curate şi bine întreţinute. Şiruri nesfârşite de mici urcioare colorate atârnau împreună, prinse în nişte cuie rotunde, în partea de sus a pereţilor camerei principale. Următoarea <cameră> era şi ea decorată în aceeaşi manieră[60]. Asemenea cornişe de urcioare, uneori cu halbe mari de cositor printre ele, alcătuiesc ornamentul neschimbat al locuinţei fiecărui ţăran sas. Multe din cele mai bune case ale românilor au şi ele, dar nu atât de multe. Uneori o sută de urcioare pot fi atârnate pe aceşti pereţi; cu cât este mai mare numărul lor, cu atât mai mândră este stăpâna casei de aranjamentul său domestic.

O diferenţă deosebită între satele săseşti şi cele româneşti este aceea că, la cele dintâi, casele sunt construite din piatră, iar la cele din urmă – cu excepţii pe ici-colo – din nuiele şi uneori din lemn. Casele din Guşteriţa au, majoritatea, un fel de portic, la care urci patru sau cinci trepte şi aici sau imediat în spate este „bucătăria de vară"[61] // sau încăperea folosită în timpul verii. În timpul iernii p. 58
aceasta este în interiorul casei.

În camera bună a casei se află un număr de lăzi mari, folosite în loc de dulap, unde sunt păstrate veşmintele familiei. Această „sufragerie"[62], cum o numesc ei, este vopsită în culori luminoase: albastru deschis, cu flori roşii şi albe, cu spirale şi înfloriturі. Acest decor se desfăşoară de-a lungul întregii camere până aproape de tavan; uşile dulapului intră într-un perete gros. Camera de culcare este şi ea împodobită vesel şi este încărcată până aproape de tavan cu saltele şi perne de un alb imaculat; toate sunt ţesute şi făcute în casă şi arată privitorului o broderie în arabescuri, cu iniţiale literelor numelui celui ce le-a făcut, frumos lucrate în roşu sau albastru. Nu este nici dorinţa <de a surprinde> prin culoare; acest perete împodobit pe fond alb într-un colţ al camerei arată drăguţ şi elegant. El exprimă şi un aer de opulenţă şi bunăstare. Tot acolo se află şi feţe de masă, cu broderii pe margini şi în mijloc, agăţate ca şi nişte goblenuri pe pereţi. Tot acest stoc reprezintă o parte din zestrea fetei pentru nuntă şi, atunci când ea se mărită, locul este ocupat de zestrea următoarei surori.

Ţăranul sas este în fond un om precaut – preferând proprietatea bunurilor mai curând decât pe cea a banilor. În hambarele care înconjoară zidurile bisericii am văzut porumb care fusese pus la păstrare timp de şase ani. „Banii pot fi furaţi, dar porumbul nu", a fost răspunsul care mi s-a dat când am întrebat. Oamenii preferă să fie pregătiţi pentru orice împrejurare. Deşi nu există nici o probabilitate ca în ţinut să apară foametea, ei se gândesc că este mai bine să fii sigur – în caz că *s-ar putea* produce. Şi astfel, an după an, porumbul se adună. Nici măcar preţurile mari nu-l pot determina pe sătean să-l scoată pe piaţă. „Nimeni nu ştie // ce se va întâmpla", p. 59
îşi spune; privind spre biserică, se gândeşte la ziua necazului, alinarea fiind pentru el în acel depozit. Şi la fel <se întâmplă> cu paturile şi lenjeria gospodăriei.

---

[60] „Aceste urcioare sunt folosite numai la nunţi, când numărul oaspeţilor prezenţi necesită o permanentă aprovizionare cu vase pentru vin". (*n.a.*)

[61] *Sommerküche.*

[62] *Truhe.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am întâlnit un grup de fete de la țară, în costum de duminică, în drum către casă. Cât de strălucitoare arătau în lumina soarelui ce la înconjura și cădea asupra nimicurilor lor pestrițe, asupra șorțurilor din bumbac, orbitor de albe, și asupra buchetelor drăguțe de flori care, bănuiesc, sunt pentru tinerii care le însoțesc. Toate panglicile lor, destule pentru a face o duzină de noduri, flutură în vânt atunci când fetele trec de-a lungul <străzii>; inimile lor dansează grațios, judecând după râsetele vesele cu care au răspuns admirației mele.

Oamenii obișnuiți și chiar și clericii vorbesc între ei în dialectul lor straniu, înțeles de toți, și aproape toți vorbesc foarte bine și o germană curată. Răspunzând la o remarcă a mea, preotul a mărturisit că, deși nu bine, el vorbea <totuși> germana acasă cu soția și copiii. El a vrut să spună că acest fapt ar fi considerat ca un afront, așa cum într-o familie de cetățeni obișnuiți din Germania, franceza ar fi limba obișnuită[63].

p. 60 Țăranul sas învață germana aproape ca o limbă // străină și asta pentru efectul deosebit pe care conversația oamenilor îl producea asupra mea. Pronunțarea corectă, rostirea clară, cuvintele foarte bine alese, adesea găsite cu atenție, totul alcătuiește un contrast uimitor cu gospodarul simplu din fața ta. Este ca și cum un țăran din ținutul Somersetshire[64] ar discuta cu tine într-o engleză pronunțată perfect și destul de natural, totuși în propoziții amintind de cele publicate în *The Idler*[65] sau în „The Spectator"[66].

Împrejurarea că limba este *învățată* și folosită numai uneori și nu în fiecare zi, este cauza acestei <situații>. Dar, așa cum spuneam și mai înainte, ea produce un efect special, dând vorbitorului un aer de rafinament și educație în contradicție cu veșmintele și de poziția sa.

Predica <la biserică> este ținută, alternând duminicile, în germana cultă și în dialectul popular, „de dragul femeilor bătrâne"[67], așa cum spunea pastorul, „care nu înțeleg destul de bine fiecare expresie germană și cărora acest limbaj le-ar părea străin". Tânăra generație – ca pretutindeni, mult mai modernă – este la ea acasă într-o limbă sau alta [...]

---

[63] „Am spus familie de «cetățeni» deoarece în nobilimea germană nu este neobișnuit ca franceza să fie limba în care mama și copiii săi vorbesc de obicei. Tatăl îi scrie fiului în franceză, ca și soțul german soției germane, cuprinzând în propoziție câte un cuvânt împrumutat din propria limbă, ca și cum aceasta era o limbă străină. Cunosc germani care nu au citit niciodată cărți în germană, doar unele în franceză și engleză. Aceasta este una dintre multele evidențe ale influenței orbitoare a curții franceze sub Ludovic al XIV-lea. Această influență s-a răspândit până la pereții și ferestrele îndepărtatelor mici case germane, construite de locatari cu inteligență. Acest obicei de a te uita spre Franța pentru limbă și literatură e o rămășiță a acelor vremuri – din fericire terminate – ale constrângerii mentale. Este, totodată, o dovadă a lipsei de încredere în sine, inerentă la german – dar acum, din fericire pentru el, a început a fi înlocuită de o mare încredere în sine –, care l-a făcut să creadă că alte capacități și păreri și chiar altă limbă poate să fie mai bună decât <limba> proprie". (*n.a.*)

[64] Regiune în sud-vestul Angliei.

[65] Serie 103 eseuri publicate în *Universal Chronicle* între 1758–1760.

[66] Revistă săptămânală britanică, axată pe probleme politice și culturale, fondată de Robert Stephan Rintoul, a cărei primă apariție a fost la 6 iulie 1828. Ea apare și astăzi nu numai la Londra, dar și în S.U.A. (la Arlington, Virginia) și în Australia.

[67] *For the sake of die alten Mütterchen*. „Femei bătrâne – bunici". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Lângă Sibiu se află Cisnădie, un orăşel comercial care ar trebui vizitat p. 61
datorită frumuseţii poziţiei sale. El este situat între zone înalte împădurite şi pante line, acoperite cu livezi de cireşi. Când pomii fructiferi sunt în floare, nimic nu poate fi mai frumos decât acest tablou. Mai ales dintr-un turn aflat pe drumul care merge la vale, priveliştea din faţa ta este minunată. Dacă Sibiul ar fi mai înstărit, împrejurimile sale ar fi pline de vile şi de case de la ţară ale locuitorilor săi, care şi-ar petrece aici o vacanţă rustică, înconjuraţi de podgorii şi terase pline cu flori, unde ar putea privi la „Valea Fericirii", întinsă la picioarele lor. Copacii şi tufişurile sunt acoperite cu hamei sălbatic, care creşte aici din abundenţă, iar graţioasele lor ramuri se împletesc cu păducelul şi cu trandafirul sălbatic. Mai departe şi mai adânc în munţi se înalţă o movilă conică, Cisnădioara[68], pe care se află o ruină. Este tot ceea ce a mai rămas dintr-o biserică şi este cu atât mai interesant cu cât este una din cele trei asemenea edificii construite în stil romanic care există în prezent în Transilvania, în forma sa originală neschimbată[69]. Cele trei sunt biserica de la Cisnădioara[70], catedrala din Alba Iulia[71] precum şi <biserica> din Gârbova[72]. În unele <biserici>, este adevărat, urme distincte pot fi găsite doar în portal sau numai în turn, în timp ce toate celelalte sunt dintr-o epocă mai târzie.

Acest stil arhitectural este predominant în patria-mamă, de unde au venit emigranţii şi acolo au fost ridicate edificii mai vechi. Toată îndemânarea constructorilor pare să se fi concentrat asupra *faţadei*[73], unde efectul pare să fie cel mai armonios. Decoraţia este simplă, dar frumuseţea sa constă în simplitatea şi proporţiile admirabile, fiind asemenea // <bisericii> Santa Maria din Toscanella[74], p. 62
biserică aparţinând secolului al XIII-lea.

Cripta, care în majoritatea bisericilor construite în acest stil se află dedesubtul spaţiului rezervat corului, aici lipseşte; dar, în situaţia de faţă, absenţa ei poate fi justificată de natura pietroasă a fundaţiei. Trebuie totuşi remarcat că în niciuna dintre bisericile în stil romanic din Transilvania din această perioadă nu a fost găsită vreo urmă a unei asemenea cripte.

---

[68] *Michaelsberg*, deal, în apropierea comunei cu acelaşi nume, jud. Sibiu.

[69] Fals, biserica fortificată în stil romanic există şi astăzi.

[70] Biserica fortificată aparţine stilului romanic (a doua jumătate a secolului al XII-lea) şi are cea mai veche orgă cu tuburi din România în stare funcţională (de la începutul secolului al XIII-lea). Numită cetate de localnici, biserica fortificată Sfântul Mihail este situată în vârful unui deal stâncos care mărgineşte satul la sud. Construcţia ei a durat între 1162 -1223. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea i s-a adăugat un portal romanic încadrat de arcade; se plănuia îmbrăcarea faţadei de apus, poate şi a celorlalte faţade, cu arcade, lucrare ce nu a mai fost executată. Monumentul este cunoscut pertru acustica sa impresionantă, aici fiind organizate concerte, spectacole de teatru, dar şi expoziţii.

[71] *Karlsburg*. Catedrala romano-catolică Sfântul Mihail este cel mai valoros monument de arhitectură romanică din Transilvania, a cărui construcţie a început în secolul al XI-lea.

[72] *Urwegen*, sat, com., jud. Alba. Autorul se referă la ruinele bisericii cu trei nave şi cu turn-clopotniţă din localitate, datată secolul al XIII-lea.

[73] „Biserica a fost construită între 1175 şi 1223.Vezi o descriere a acestei biserici la L. Reissenberger, *Keeper of the Imperial Collections at Hermannstadt*". (*n.a.*)

[74] Toscanella, nume purtat până în secolul al XIX-lea de oraşul Tuscania, regiune Lazio, Italia. Construcţia bisericii Santa Maria Maggiore din localitate a fost finalizată în octombrie 1206, fiind supusă mai multor refaceri de-a lungul timpului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De aici privelişte este mult mai frumoasă. Cisnădie este o aşezare săsească. Locuitorii de aici ţes un postav alb gros[75], pe care îl poartă şi românii, şi îl exportă în cantităţi mari în Dalmaţia, Slavonia[76] şi Banat. Practic, cantitatea anuală exportată ajungea la valoarea de 3 000 000 de florini. Locul era renumit şi pentru secerile lui. În fiecare casă sunt războaie de ţesut, iar curţile şi grădinile arată diferite stadii ale manufacturilor de lână.

Jurisdicţia oraşului asupra satelor învecinate era menţinută cu străşnicie şi
p. 63 niciunui // cătun sau târg nu îi este permis să arboreze vreun simbol al autorităţii ce nu i se cuvine. Astfel, nu este permis ca turnul <central> al niciunei biserici săteşti să aibă patru turnuleţe în colţuri – acesta fiind un semn al autorităţii civice şi aparţinând exclusiv oraşelor şi târgurilor cu o jurisdicţie independentă. Cisnădie are, totuşi, patru asemenea turnuleţe în colţuri. Când satul a fost distrus de un incendiu, în 1590, localnicii au restaurat biserica şi au cerut permisiunea autorităţilor de la Sibiu să ridice un turn asemenea celui din oraş; dar magistratura a refuzat şi a ordonat să fie construite doar două turnuleţe. Cei din Cisnădie, neînţelegători, au plasat patru <turnuleţe> pe turnul lor şi un glob aurit în vârf. Când a văzut acest lucru, consiliul orăşenesc din Sibiu s-a mâniat faţă de un astfel de afront şi lipsă de supunere şi a emis un ordin de scădere a înălţimii turnuleţelor şi, mai ales, prevederea ca globul aurit să fie dat jos; abia după multe cereri insistente s-a permis păstrarea actualei structuri. Dar pentru a evita orice privilegii exagerate pe seama unui astfel de simbol civic, cei din Cisnădie au fost obligaţi să semneze un angajament prin care recunoşteau că acest lucru inedit acordat lor nu le va conferi nicicum mai multă libertate şi beneficii decât avuseseră înainte sau dreptul de a rezista sau a face ceva împotriva autorităţii Sibiului. Dimpotrivă, aceştia erau, ziceau ei, doar săteni umili, care trebuie să-i privească pe primarul înţelept, consiliul orăşenesc şi pe consilierii săi ca pe protectorii şi patronii lor şi să fie pregătiţi, în spiritul actului, „să-i întâmpine pe aceştia cu onoare, cu respect şi cu prietenie". În caz contrar sau dacă ar fi avut îndrăzneala să-şi aroge pentru ei înşişi orice privilegii speciale din pricina celor patru turnuleţe sau să sfideze Sibiul în ceea ce priveşte aceeaşi problemă – atunci ei acceptau ca magistratul-şef să aibă
p. 64 depline drepturi să modifice // edificiul lor sau să-i pună pe ei să facă asta, pentru a pedepsi îndrăzneala şi reaua purtare şi să le micşoreze mândria. Cum globul aurit încă luceşte în soare şi cum turnuleţele se ridică la fiecare colţ al tunului pătrat, se pare că cei din Cisnădie n-au oferit nici un motiv de suspiciune autorităţilor din Sibiu, ci s-au purtat cu modestie, asemenea unui „popor umil de la ţară".

În Cisnădie, bărbaţii şi femeile căsătorite stau separat la biserică; şi băieţii şi fetele au locuri bine determinate. Acest lucru, care cred că se întâmplă în întreg ţinutul, arată vechea subordonare şi ordine care predomina în întreaga organizare, socială sau municipală, a coloniştilor iniţiali. Femeile căsătorite nu poartă pălăria descrisă înainte, ci o broboadă din lână, aparent asemănătoare cu cea de călugăriţă.
p. 65 Aici // am văzut cingătoare purtate de femei la fel ca în celelalte sate, iar într-o casă

[75] *Heltauer Tuch.*

[76] Regiune istorică situată în sudul Câmpiei Panonice, ce cuprindea estul Croaţiei, fiind mărginită la nord de Drava, la sud de Sava şi la est de Dunăre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aparținând unuia dintre cei mai înstăriți locuitori, o frumoasă ținută de sărbătoare a unui bărbat sas. Vesta din piele cu exact aceeași tăietură ca în vremea lui Cromwell[77], fără mâneci și încinsă cu o curea, părul de culoare gri, împărțit în două pe creștet, căzând în două cozi împletite peste umeri îi confereau omului din fața mea o expresie aproape puritană. Fața sa calmă aparent, ce exprimă o anumită amărăciune datorată unei boli recente, ochii întunecați și sprâncenele făceau din el o figură remarcabilă. Pentru un pictor de acum două secole, asemenea figură trebuie să fi fost neprețuită.

Satele românești din jurul Brașovului trăiesc în întregime de pe urma oilor. Într-un sat din apropiere, locuitorii își conduc turmele de oi peste graniță, pentru a păși pe timpul iernii în Țara Românească, lucru pentru care plătesc o sumă neînsemnată. Această viață nomadă este potrivită mai mult pentru români[78]. Românul este oier și cioban din instinct; animalele și îngrijirea lor sunt ceea îl interesează mai mult decât orice altceva. De aici și distrugerea nesăbuită a celor mai minunate păduri; pentru el, acestea reprezintă doar un obstacol în calea ocupației favorite, pentru ca pământul pe care îl ocupă, potrivit părerii lui, să fie folosit mai bine pentru pășunat; când poate, dă foc arborilor și poți vedea adesea o suprafață unde trunchiuri minunate sunt carbonizate din vârf până la rădăcini, cu crengi negre răsucite; ele arată înfiorător la lumină, iar pământul acoperit cu cenușă și cărbunele ars era urmarea acestor incendii. Cu siguranță, este un aspect șocant pentru toate conștiințele democratice faptul că ei nu au nici un respect pentru păduri. Respectul poate apărea din dorința de a venera tot ce a crescut de secole; dar, chiar și așa, găsim sentimentul existent în mișcările populare, la fel ca și în // p. 66
cele individuale ale celor cu vederi politice anticonservatoare. Eu n-am cunoscut o astfel de persoană care să iubească pădurea. O aversiune care duce până la nimicirea tuturor pădurilor și care este răspândită puternic la românii din Transilvania. Iar crezul lor politic este comun[79].

Chiar înainte să ajung la Sibiu, o tânără violonistă, o nouă Milanollo[80], fusese aici, uimindu-i pe toți cu *performanța ei extraordinară. Tatăl său era un cioban român*[81], dar se străduise să le dea tuturor copiilor săi o bună educație, unul dintre fii ajungând specialist în inginerie. [...]

---

[77] Prima jumătate a secolului al XVII-lea. Oliver Cromwell (1599–1658), lider militar și politic englez.

[78] Autorul confundă transhumanța cu viața nomadă.

[79] Exagerare. Autorul se lasă influențat de interlocutorii săi și atribuie românilor incendierea pădurilor, învinuindu-i de dispreț și distrugere.

[80] Tereza Milanollo, violonistă și compozitoare italiană (1827–1904), cunoscută și apreciată în tinerețe pentru virtuozitatea ei. La maturitate s-a retras din viața muzicală dedicându-se familiei.

[81] „Am folosit cuvântul «român» (*Wallachian*) care denumește un locuitor al *Țării Românești*, spre deosebire de actualii descendenți ai rezidenților originari în *Transilvania*, pe care i-am denumit valahi (*Wallacks*) sau, așa cum ei înșiși se denumesc, «români». Când s-au pus pentru prima dată în față și au cerut să fie luați în considerare ca o națiune au făcut ce face cel care s-a ridicat în lume și vrea să se asigure că dobândește o poziție mai înaltă în societate. S-au uitat după un trecut ce a fost ușor găsit și au demonstrat, pentru satisfacția lor proprie cel puțin, că sunt urmași ai romanilor". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul X

p. 128

Tablouri

În Biblioteca Brukenthal[82], la Sibiu, se află un liturghier de o frumusețe, atât de mare încât oricine are gust pentru opere de artă n-ar trebui să piardă ocazia de a-l examina. Cartea este din cea mai bună piele de vițel[83] și are 630 de pagini <format> mic, *quarto*, fiecare dintre ele fiind ornată cu brâuri de fructe, flori, păsări, animale fantastice etc. Este evident că cel puțin două, dacă nu mai multe mâini, au fost implicate în această lucrare. Un artist a fost, fără îndoială, un tip vesel, deoarece animalele sale sunt foarte pitorești, iar compozițiile au mereu o fărâmă de glumă sau veselie. Celălalt a fost mai sobru. Florile fiecăruia, de asemenea, au fost tratate inegal. Chiar și ilustrațiile sunt ale unui artist diferit de cel care a desenat brâurile arhitecturale. Chipurile din cele dintâi sunt, cu siguranță, din școala Van Eyck[84], în timp ce rama, ca să spun așa, este făcută de un artist de mai târziu și mai puțin iscusit. [Urmează comparații cu tablouri de la Pinacoteca din München și considerații asupra artei și rolului artiștilor. Descrierea detaliată a liturghierului.]

p. 131 Este mereu plăcut să te plimbi prin orice oraș vechi unde îmbrăcămintea, mărfurile, obiceiurile sunt atât de neobișnuite ca aici, <unde> fiecare pas pe care îl faci îți prilejuiește noi încântări. Mai ales în timpul zilelor de târg sunt multe de văzut – țăranii cu diferitele lor haine pitorești și o mulțime de mărfuri ce nu se aduc în fiecare zi. Și tocmai acum era vreme de târg la Sibiu. Locul cel mai aglomerat și

p. 132 zgomotos // dintre toate era strada pe care se vindeau vase. Aici era un Turn Babel de voci feminine. Oale diferite erau întinse pe jos și grupuri de fete și neveste se târguiau pentru ele cu vânzătorii. Părea un fel de loc de întâlnire pentru bârfe, unde toate veștile din oraș erau aflate și răspândite. În spatele grămezilor de ulcioare și blide stăteau cărucioare cu două roți, cu coviltire albe, în care fuseseră aduse bunurile; iar lângă ele zăceau adormiți români sau doar se odihneau pe straturi de fân.

Într-o zi ca acesta poate fi bine studiată arta îmbrăcămintei. Cine ar fi crezut că e posibil ca simpla *volutura*[85] poate fi răsucită și purtată într-atâtea moduri diferite! Și totuși cât de variat și de inteligent era pusă! O femeie o avea așezată cu stil într-o parte, pentru a arăta o plasă de aur ce îi lega părul negru sau o albăstrea cu petale de aur. O alta își răsucise frumoasa împletitură în falduri groase, ca un turban, în timp ce două capete lungi, inegale, atârnau grațios la spate; și o alta, mai

---

[82] Inițial bibliotecă privată a guvernatorului Transilvaniei, baronul Samuel von Brukenthal (1721-1803), biblioteca a devenit publică în anul 1817, când înregistra un număr de 15 972 volume (colecția fondatorului). Astăzi biblioteca are aproximativ 280 000 de volume, multe dintre ele foarte valoroase (778 manuscrise, 442 incunabule, 31 500 cărți rare europene și românești datând din secolele XVI–XVII).

[83] *Vellum*.

[84] Jan van Eyck (1395–1441), pictor flamand.

[85] „*Volutura* este denumirea piesei lungi, din material textil, purtată ca acoperământ al capului de către femeile române. Pe Columna lui Traian se poate vedea, în diferite grupuri, același lucru purtat în prezent aici: la fel pe bijuterii vechi". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

încolo, îl răsucise în jurul capului într-un mod foarte diferit; este liber și ușor și plin de falduri, ascuțit și în unghiuri și seamănă cu un strat de zăpadă când intră în contrast cu fața ei smeadă. Iar acolo sunt două țigănci, <dintre> țiganii din Sibiu pe care i-am întâlnit aseară, în timp ce beam un pahar de vin. Cum se plimbă în hainele lor bogate, mândre și conștiente de frumusețea lor impunătoare! Și cu priviri ispititoare îmi aruncă din ochi un bun venit, în timp ce trec și mă lasă să privesc lung după ele și atitudinea lor superbă. În jurul capului au legat un batic de mătase galbenă; deasupra acestuia un șal mare, cu capetele atârnând în falduri groase. Mânecile albe // ale cămășii sunt foarte largi și și-au aruncat neglijent peste p. 133
umeri o haină tivită și căptușită cu blană. Partea de jos a îmbrăcămintei este din brocart bogat, cu trenă la spate. Trebuie că au nenumărate jupe, căci mătasea densă se umflă din plin. Și astfel, cu veșminte fremătătoare și un aer mândru, cu ochii mari poruncitori ce par să aștepte salutul bărbaților, fiecare <dintre ele> trece ca o regină asiatică.

Dar sunt și alte <femei>, foarte diferite în vestimentație, aer și atitudine. Cât de proaspete sunt aceste fete săsoaice și cât de drăguț și vesel este tot ce are legătură cu ele! Fusta albă, pliată în nenumărate falduri, late de un inch[86], ajunge la glezne și arată ca un fulg de nea pe sub șorțul larg, de lână neagră de oaie. Au pe ele obișnuita haină de lână albastră, deschisă în față, de care atârnă nenumărate panglici roșii, negre și albastre. Pe cap poartă un batic din cel mai fin material, legat strâns în jurul frunții, iar sub acesta se află o panglică lată, roșie cu auriu, strălucind ca printr-o ceață. Și vârfurile acestui delicat acoperământ al capului sunt brodate cu mici dungi roșii. Una dintre ele se târguia pentru o vestă albă nouă, ca de piele, lucrată cu flori de mătase în culori vesele. Și era și un tânăr sas – un mire – cu panglici legate în jurul pălăriei cu boruri largi; iar în față un buchet imens de flori artificiale, înalt de un picior și frunze de beteală aurie în fața coroanei. Lângă el era viitoarea sa soție – cel mult de cincisprezece ani –, bucuroasă și radioasă ca această dimineață însorită. Purta un șorț alb larg, din batist, brodat minunat și își făcea drum cu surorile ei prin mulțime, făcând cumpărături. Unii țărani cumpărau pielărie, din care zăceau movile pe pavaj, alții șei albe din lemn, cu albastru pe
margini, sau hamuri gri sau cizme roșii sau dulapuri și lăzi // pentru locuințele lor, p. 134
pictate cu flori mai vii decât curcubeul. Culori, culori! Peste tot culori! În diferitele rochii și articole expuse spre vânzare.

La gâtul și la pieptul fetelor române se putea vedea coral roșu; iar unele aveau cercei de aur, ce se vedeau de sub baticurile albe și acoperămintele de cap asemănătoare turbanelor. Acolo, de asemenea, un șir triplu de lanțuri de argint, ușoare, fine și delicate, atârnând ca o ghirlandă dintr-o parte într-alta, pe lângă obraz și sub bărbie, producând în fiecare moment o sclipire de lumină tremurătoare.

Țăranii încă se revarsă în oraș, cu fețe vii și priviri curioase și pline de speranță, toți, firește, în straie de sărbătoare. Dar acele trei țigănci – o bătrână și două fete tinere – nu se prea potrivesc cu grupurile care le înconjoară. Sunt zdrențuite și murdare, iar jerpeliturile lor maro contrastează ciudat cu șorțurile și fustele înfoiate și mânecile de un alb tulburător // ce strălucesc peste tot în soare. p. 135

[86] Unitate de măsură egală cu 2,54 centimetri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Şi, la fel, cât de mult contrastează materialele frumoase şi culorile vii cu sărăcia lor! Dar ce le pasă? Râd şi sporovăiesc în a lor „latină vulgară"[87], în timp ce trudesc cu traistele în spate, oprindu-se, totuşi, din când în când, pentru a face cumpărături, ca şi ceilalţi. Priveşte gâtul şi pieptul negru al acelei tinere când i se desface haina şi arată frumuseţea ce-i înmugureşte! [...]

Acel trio nu ţine de Sibiu; sunt ţigani nomazi şi vin doar pentru târg şi vor pleca atunci când se termină. Nu li se îngăduie să rămână în oraş peste noapte; au tabăra lor într-un sat din apropiere. Pe aceasta categorie a populaţiei ţigăneşti se poate pune cel mai puţin temei. *La propriété c'est le vol* este deviza lor. Cât despre ceilalţi, cei care au o ocupaţie şi o locuinţă fixe, situaţia este alta. Modul de viaţă aşezat, contactul mai adânc cu societatea au avut influenţă asupra obiceiurilor lor. Totuşi, firea sălbatică, neîmblânzită a animalului nomad este încă vizibilă în ţinută şi mişcări şi mai ales în căutătura ochilor mari. Acum este întunecată şi atentă hoţeşte, acum străluceşte cu foc şi îţi străpunge chiar creierul cu fulgerele aruncate spre tine. [Urmează câteva consideraţii despre originea ţiganilor şi migrarea lor către Ungaria şi Transilvania.]

La marginea fiecărui oraş şi sat se găseşte o aşezare ţigănească. Unele sunt foarte umile şi arată sărăcia extremă; dar în altele casele sunt bine construite, camerele îngrijite, curate, bine mobilate. Ţiganul, de îndată ce mijloacele i-o
p. 136 permit, îşi decorează sălaşul. Este // mândria lui să fie îngrijit şi să arate confortabil. Cei care sunt avuţi, şi mulţi sunt aşa, locuiesc cât de bine este posibil. Într-o casă în care am intrat, lângă Reghin[88], am găsit scaune şi sofale din nuc lustruit, acoperite cu un material din lână, albastru şi alb; în sertarele dulapului dintr-un colţ erau tot felul de nimicuri, ca pe etajera unei doamne; pe pereţi atârnau litografii mari în rame netede, aurite, iar pe masă era o faţă de masă aproape la fel de bună ca cea din propria mea cameră. Deasupra patului era azvârlită o cuvertură foarte curată, iar podeaua era potrivită cu restul. Omul era muzicant, starostele unui taraf, sau *Kapellmeister*, după cum îi plăcea să i se spună; la plecare l-am complimentat pentru frumoasa sa casă. „*Herr*", a spus cu demnitate, „*es ist eine Schande fuer mich, dass ich darin wohne*" („e o ruşine pentru mine să locuiesc într-un asemenea loc"), şi tot ce am putut spune nu a fost îndeajuns pentru el pentru a-l împăca cu situaţia. Un om cu poziţia sa ar fi trebuit să locuiască altfel, credea el. Dar, în afară de asta, nobilul căruia îi aparţinea domeniul pe care se afla casa sa era cu mine; iar cunoştinţa mea, ţiganul, părea că a făcut în zadar cereri să i se dea altă locuinţă sau să i se îmbunătăţească cea din prezent. Prin urmare, acesta era un bun prilej de a-şi face cunoscute nemulţumirile şi de a da un indiciu clar stăpânului casei că mereu ceruse în van.

În timpul iernii, aceşti oameni câştigă bine cântând la baluri. Mulţi dintre ei merg împreună şi la Bucureşti, iar unele tarafuri sunt cunoscute chiar în afara Transilvaniei, călătoriile lor dovedindu-se mereu o afacere bună. Pentru dans, nici o altă muzică nu poate fi mai potrivită decât cea a unui taraf de ţigani; poartă în ea o viaţă şi o animaţie care te prind. Dacă ai dansat-o, mai ales ceardaşul, atunci când

[87] *Soft bastard Latin.*

[88] *Sachsisch Reen*, corect Sächisch Regen, oraş, jud. Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

auzi sunetele însufleţite// este, cred, imposibil să nu sari involuntar. Este o p. 137
încântare în disonanţa sălbatică, viaţă şi impetuozitate în mişcare, însufleţire şi vivacitate în ritmul variat, ce sunt chiar înrobitoare. Iar dansatorii simt fiorul: poţi vedea cum alunecă maiestuos în timp ce preludiul este uşor şi răsunător; şi, când muzica se iuţeşte şi apare un zor de sunete, iar melodia fantastică se precipită într-un ritm impetuos, <vezi> cum toţi sunt cuprinşi de tăria vrăjii; mişcările <dansatorilor> se iuţesc, picioarele lor ţin ritmul cu muzica; şi, deodată, apucându-şi partenerul de mijloc se învârtesc, luaţi pe sus, după cum se vede, de şuvoiul de sunete ce se amestecă în chip ciudat. [...]

Aceşti oameni sunt muzicanţi înnăscuţi. Învaţă singuri şi din instinct. p. 138
Instrumentele unora dintre cei mai sărăci sunt de cea mai joasă speţă – aşa încât cel mai nefericit muzicant de stradă din Anglia ar considera că sunt prea proaste pentru a fi folosite. Şi totuşi chiar din acestea scot cu forţa muzică bună; sau, mai bine spus, este ca şi cum ar fi dat viorii peticite sunetele ei extraordinare dintr-un depozit de cântece pe care îl poartă în ei.

De multe ori m-am gândit că ar fi o afacere excelentă ca un taraf ales să meargă în Anglia şi să îşi cânte acolo muzica naţională. [...]

Mulţi dintre aceşti bărbaţi sunt şi compozitori, nu doar instrumentişti. Pongrátz şi Patikárus[89] sunt nume bine cunoscute oriunde se ascultă ceardaşul. [...]

Există o capelă veche, lipită de biserica din Sibiu, ce merită să fie salvată de p. 139
la decăderea în care se afundă cu repeziciune. Este cum nu se poate mai dărăpănată. Numeroase cărţi vechi, acoperite cu un strat gros de praf şi de pânze de păianjen, zac claie peste grămadă pe podea – exemple ale tiparului timpuriu de la Mainz şi Nürnberg. Dacă Sibiul ar fi fost un oraş unguresc, ar fi fost cu siguranţă altfel; căci, cu sentimentul lor de mândrie naţională, ar fi găsit mijloacele de a schimba o asemenea stare de fapt.

Fântânile sunt peste tot locurile unde servitoarele se întâlnesc să sporovăiască una cu alta. Adesea am trecut pe acolo pentru a privi şi admira grupurile de fete care râdeau, bucurându-se de libertate şi mişcându-se încet cu ulcioarele, de mult umplute şi dând pe dinafară. Ce stăpâne neglijente trebuie să fi avut, de îndrăznesc să se ţină de asemenea fleacuri în drumul lor! Şi cum vorbeau, toate deodată, astfel încât şi zgomotul apei care curgea era ascuns de vacarmul vocilor lor! Toate erau fete romînce, negricioase, cu mişcări line şi catrinţele roşii; fiecare mişcare a trupului suplu, liber şi natural, aşa cum poate fi atunci când membrele nu sunt ascunse. Ce atitudini luau atunci când stăteau şi aşteptau! Cum le erau încrucişate braţele peste piept, umerii aruncaţi înapoi, capul arcuit, lăsat într-o parte, torsul, către şolduri, făcând o curbă concavă şi un picior scos înainte în cea mai cochetă manieră, iar tu puteai vedea forma sa rotundă în perfecţiunea tinereţii sale. Asemenea atitudini nu se văd niciodată în Occidentul nostru civilizat, unde nemişcarea şi crinolinele au pus stăpânire asupra corpului omenesc.

Plimbându-ne pe străzi ajungem la *Grosser und Kleiner Ring*[90], marele şi micul „inel", // nu piaţă sau scuar, cum ar fi numite în alte oraşe. Iar motivul este că p. 140

[89] Patikárus Ferenc (1827–1870), muzician şi compozitor maghiar.
[90] Piaţa Mare şi Piaţa Mică, încă existente în oraşul Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în timpurile mai vechi <acolo> era *Ring Mauer* sau zidul ce înconjura cetatea. La început avea o circumferință mică, dar, pentru că era necesar mai mult spațiu, a fost cuprins un loc mai mare; și astfel numele a fost păstrat, pe când aceste <fortificații> ce au dat numele au dispărut. Iar casele pe care le vedem aici au fost construite așa cum sunt nu fără un scop. Pasajul boltit din fața ușilor caselor era un loc bun pentru vânzătorii de mărfuri pentru a sta la vreme rea; aici, în vreme de război, când inamicii se învârteau în jurul orașului iar locuitorii nu erau nici o clipă în siguranță, zi și noapte, oamenii înarmați se odihneau sub un acoperiș; și tot aici erau ținute gata să fie folosite arme și muniții, hrană și băutură. În acest mare „inel" sau „cerc", în alte timpuri, călăul, cu securea sau știreangul, își îndeplinea teribila slujbă. Îngrijită așa cum este piața acum, la sfârșitul secolului al XVII-lea era plină de bălți din care, ni s-a spus, „se ridicau mirosuri dezgustătoare", așa încât comunitatea a cerut să fie numaidecât umplute.

În acele vremuri țiganii, fiind cea mai de jos treaptă a locuitorilor țării, erau cei cărora le revenea sarcina să curețe străzile, grădinile, iazurile și să îndepărteze toate gunoaiele. În relatări și alte documente din veacul al XVI-lea apar sub numele de *faröner*[91]. Lor le-a fost indicat un loc în fața porților orașului și acolo și numai acolo le era îngăduit să se așeze.

p. 141

Capitolul XI

Animale sălbatice[92]

În Transilvania se găsește încă o cantitate onorabilă de vânat și orice *sportsman*[93] ar fi satisfăcut dacă ar veni aici să vâneze. Ursul brun (*Ursus arctos*) se găsește în pădurile din munții înalți, de asemenea și în cei mijlocii, mai ales în cei din nordul țării. Lupul, mai înainte întâlnit în <regiunile de> podiș și în pădurile ce se întind spre câmpie, se ascunde acum în ținuturile joase, iar noaptea face pagube deloc neînsemnate în rândul turmelor.

În vecinătatea Timișoarei, în Banat, hăituirea lupilor asigură, în general, o <partidă de> vânătoare foarte bună. Acolo sunt exact ascunzișurile care le plac, tufișuri joase și pădure tânără ce oferă un adăpost bun. Ce face din lup un dușman așa de deosebit pentru țăran[94] este obiceiul lui de a sfâșia mai multe animale decât poate devora. [Sfaturi pentru vânătorii de lupi.] //

---

[91] „Țiganii încă se denumesc «rom», ceea ce înseamnă «om». Acest fapt mă face să cred că termenul *faröner* era tot o denumire aleasă de ei înșiși și că se trage din cuvântul spaniol *varon*, însemnând «un om». Dacă e așa, ar părea că cel puțin unii dintre cei care se găsesc în Transilvania au emigrat aici din Spania. Lângă Lacul Ngami, așa relatează Livingstone, se află un trib care, de asemenea, își dă numele de «Bayeiye», ce înseamnă «om»". (*n.a.*)

[92] *Ferœ*, în limba latină în text.

[93] Termenul a intrat ulterior în limba română. În limba engleză desemna, inițial, persoanele preocupate de petrecerea timpului liber în aer liber, făcând exerciții printre acestea era socotită și vânătoarea.

[94] *Farmer*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

M-am întâlnit odată cu un <lup> când mă întorceam târziu acasă de la o petrecere, aproape de ultimele case din oraşul Bistriţa. Era o noapte cu lună; termometrul <arăta> 27 grade Réaumur[95] sub punctul de îngheţ. Mergeam prin mijlocul drumului, pe unde era lumină ca ziua; casele din dreapta mea erau toate în întuneric şi aproape de zid am crezut că văd un câine mare furişându-se. Animalul s-a furişat pentru a ne ocoli, pe mine şi pe însoţitorul meu, apoi a trecut drumul când, deodată, am văzut, după mişcările sale deosebite, că era un lup. p. 142

– Ei, priveşte, un lup!, am exclamat înmărmurit.

– Da, a spus celălalt calm şi a mers mai departe. [...]

Râsul este văzut din când în când, dar foarte rar; şi aici, ca şi în pădurile din Bavaria, animalul <acesta> pare aproape dispărut. [...] Jderul (*Mustela Martes*) poate fi văzut uneori în pădurile de munte, rar însă. Mistreţul poate fi găsit în pădurile dinspre nord, pe Ţibleş[96]; aici, mai ales iarna, sunt ucişi mai mulţi. Căprioare sunt din plin şi mereu am fost uimit de mărimea acestor animale, mai ales a celor din vecinătatea Clujului[97]. Cerbul se găseşte mai rar, deşi am văzut exemplare nobile împuşcate în trecătoarea Turnu Roşu, ca şi splendidele coarne ale altora, din munţii de la nord de Sibiu. [Sfaturi pentru vânători.] p. 143

Există capre negre în Piatra Craiului[98], către sud-vest, şi de asemenea în Bucegi[99], la sud-est de Braşov. Totuşi, mai multe vor fi găsite în Retezat[100], la aproape 8 000 de picioare înălţime[101], nu departe de Haţeg[102]. Mai înainte exista şi muflonul (*Ibex*) pe cele mai înalte culmi ale Carpaţilor. De asemenea, un alt animal care era, pe vremuri, locuitor al pădurilor şi câmpiilor, a fost exterminat de câţiva ani. Acesta era bizonul sau bourul (*Urus*) – acum se mai poate găsi în Europa într-o pădure din Lituania, unde este apărat cu grijă. Mai înainte, acest animal magnific şi-a avut casa în pădurile din Gheorghieni[103], lângă o mlaştină şi, după o relatare, a fost întâlnit pentru ultima dată în luna martie, 1775, lângă Odorhei[104]. p. 144

Vulturi şi pajuri dintre cele mai mari se găsesc din abundenţă; şi adesea, când mergeam în trăsură pe drum, vedeam şase sau şapte din cele din urmă păsări <menţionate> stând în jurul leşului unui cal sau viţel ce murise acolo sau fusese sfâşiat de lupi. [...]

În pădurile Ciucului[105], la graniţa de răsărit a provinciei, se poate vâna bine cocoşul de munte. Sunt, de asemenea, şi cocoşi de mesteacăn, mai rari; <se găsesc> potârnichi şi prepeliţe, dar nu în număr mare. Cocoşii de pădure sunt des întâlniţi iar potârnichea poate fi împuşcată în munţii de lângă Haţeg.

---

[95] Aproximativ 34 grade Celsius.

[96] *Czibles*, munţi din grupa Carpaţilor Orientali.

[97] *Klausenburg*.

[98] *Koenigstein*, în Carpaţii Meridionali.

[99] *Butschetsch*.

[100] *Retjezat*, în Carpaţii Meridionali.

[101] Aproximativ 2450 de metri.

[102] *Hatzeg*, oraş, jud. Hunedoara.

[103] *Gyergyo*, corect Gyergyószentmiklós (Sânnicolau Gurghiului), oraş, jud. Harghita.

[104] *Udvarhely*, oraş, jud. Harghita.

[105] *Csik*, scaun (unitate teritorial-administrativă) al secuilor din Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nu departe de Sibiu am văzut grupuri mari de dropii mergând ca soldaţii pe câmpia învecinată cu râul; la fel în vecinătatea Turdei[106] [...].

p. 145 Pe iazuri şi râuri sunt raţe şi alte păsări de apă şi, pe lângă acestea, stârci şi păsări mai rare, migratoare. Lopătarul alb, ibisul verde, şi, mult mai rar, cocorul, au fost vânate în timp ce migrau de-a lungul ţării. Din când în când şi lebăda, cormoranul şi pelicanul au fost văzute pe râuri. [...]

p. 146 Românii aceştia sunt vânători atât de pasionaţi, încât sunt incapabili să îşi stăpânească ardoarea. Nici teama de pedeapsă, nici respectul pentru rangurile superioare nu sunt în stare să îi controleze atunci când au vânatul în cătare. [Autorul descrie câteva partide de vânătoare, în special de urşi, după experienţe personale sau relatări ale cunoscuţilor.]

Capitolul XII

Vin şi politică

p. 162

[...] Aşa cum apele Transilvaniei curg aproape toate către vest, şi munţii şi dealurile se întind în această direcţie; iar unul dintre versanţi fiind expus razelor verticale ale soarelui de amiază, alte locuri mai bune pentru cultivarea strugurilor nu au putut fi găsite.

Cât de bine creşte vita de vie în această ţară este dovedit de calitatea foarte bună a produselor sale. Locuitorii sunt mândri de vinul lor; oricine a avut posibilitatea de a-l gusta ştie cât de delicios este – cât de plăcut la gust şi delicat, cât de proaspăt şi înveselitor, cât de bogat în calităţile generoase pe care le căutăm în vin.

Gustând, pentru prima oară, un vin transilvănean bun, am fost surprins de aroma bogată, prospeţimea foarte plăcută şi de focul ce dospeşte într-un asemenea aur lichid. Mai târziu am învăţat şi mai bine să îi apreciez virtuţile. Pot spune doar că, aşa cum este cazul calităţii adevărate, o cunoaştere mai apropiată mi-a întărit părerile; şi niciodată nu am avut prilejul de a mă dezice de judecata formată sau de temelia prietenoasă la care au condus aceste păreri. [...]

p. 163 Cu această singură excepţie <a vinului de Mediaş premiat la o expoziţie>, nu am găsit pe nimeni în afara ţării care să ştie ceva sau chiar să fi auzit de vinul transilvănean. Vinurile Ungariei şi-au făcut, în cele din urmă, drum în Anglia şi treptat devin cunoscute; dar despre cele din provincia învecinată nu s-a făcut încă nici o menţiune. Nici chiar proprietarul hotelului Trei Mauri[107] din Augsburg[108], care are probabil cea mai mare listă de vinuri din Europa, nu are vinuri transilvănene în pivniţa lui. [...]

Există o mare varietate în producţia podgoriilor; dar chiar şi acele vinuri ce sunt clasificate ca „obişnuite" sunt egale cu cele „superioare" ale altor ţări sau pe care le bem ca atare în Anglia. În general sunt băute când sunt încă tinere; şi, prin

---

[106] *Thorda*, oraş, jud. Cluj.

[107] Hotel cu o vechime de peste 500 de ani, aflat în oraşul Augsburg.

[108] Oraş în landul Bavaria, Germania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

urmare, au încă acea aromă pe care cuvântul german *lieblich* o exprimă atât de bine. Conţin multă materie zaharoasă, dar cu dulceaţa plăcută se împleteşte un buchet şi o prospeţime ca a şampaniei, astfel încât nu dezgustă.

Puritatea vinului este, neîndoielnic, o cauză a curăţeniei sale. Niciodată nu m-am simţit mai bine decât atunci când mă delectam cu el; şi, după experienţa mea, înclin spre a schimba proverbul şi să spun *In vino sanitas*. Ai parte de sucul strugurelui fără nici un amestec de rachiu; tot alcoolul din el este cu totul al său. [În continuare, date istorice despre viticultura din ţinuturile săseşti din Transilvania şi date statistice, din alte lucrări, despre producţia de vin a Transilvaniei.]

Aceleaşi împrejurări nefavorabile ce au oprit Transilvania să facă profit din p. 166
produsele câmpiilor sale au făcut greu de găsit o piaţă pentru vinurile ei. În primul rând, ţara se află dincolo de reţeaua de căi ferate europene şi greu ajunge vreodată acolo un călător din Occident. Astfel, ţara binecuvântată şi produsele ei rămân necunoscute. Mai mult, Transilvania este înconjurată de ţări care, la fel, produc din plin porumb şi vin şi care au şi mijloacele naturale sau artificiale de a le exporta. Ungaria are căi ferate; Ţara Românească – fluviul navigabil ce duce la mare. Şi deoarece produsele ţărilor învecinate sunt pe atât de bune pe cât sunt de abundente, Transilvania – închisă din toate părţile de munţi şi păduri – este exclusă de pe pieţe şi de la avantajele care, altfel, ar fi fost ale ei. Nu e nici o îndoială că provincia a fost neglijată de guvern până în ultima vreme; dar locuitorii ar fi putut şi ei să arate mai multă energie decât au făcut-o şi să se fi agitat mai mult.

Oricum, o cale ferată o va uni în curând cu Europa occidentală; şi va fi o comunicaţie cu aburi, neîntreruptă, între Londra şi oraşele din Transilvania. [...]

Mai există un motiv pentru care piaţa pentru vinul transilvănean este una p. 167
limitată[109]; iar pentru acesta, producătorii înşişi trebuie învinovăţiţi. Tot ce ţine de pregătirea, punerea în butoaie, îmbutelierea <vinului> este făcut de aceştia în cel mai primitiv mod. Precauţiunile necesare pentru asigurarea rezultatelor favorabile au fost neglijate. Noe când a sădit viţă-de-vie şi, storcând sucul fructului, i-a aflat înrâurirea îmbucurătoare, trebuie că a făcut-o cam în acelaşi fel în care bunii locuitori ai Transilvaniei o fac astăzi. Soiuri diferite de struguri – cei care se coc devreme şi aceia care dau în pârg mai târziu – sunt sădite şi culese laolaltă, ceea ce, desigur, nu este lipsit de un efect rău asupra vinului. De asemenea, la cules, nu se face nici o deosebire între boabele bune şi cele stricate; totul este aruncat în butoi deoarece, se spune, fermentaţia va elimina orice este impur. [Urmează o comparaţie cu pregătirea vinului în Valea Rinului.]

Nici uneltele care se folosesc în alte părţi pentru a despărţi boabele de ciorchine nu sunt folosite, nici chiar cunoscute aici. Sucul grosolan, dezagreabil, amar, conţinut de acesta prejudiciază foarte mult aroma delicată a pulpei pure a fructului desfăcut; totuşi, totul este stors la un loc, zahăr şi oţet[110], după cum e norocul.

Nu este necesar să intru aici în mai multe detalii cu privire la prelucrarea imperfectă ce domină în această problemă; este la fel în cursul întregului proces.

---

[109] „Cât de limitată este o arată cifrele oficiale. În 1845, 1846, 1847 şi 1850 doar 246 cwt. de vin au ieşit din ţară". (*n.a.*)

[110] *Verjuice*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 168 Butoaiele sunt adesea prost curățate ori lemnul este putred; // iar dacă vinul este tras la sticlă – în ce fel de sticle este pus! – sunt astupate cu hârtie sau cu coceni de porumb. Juriul de la München, în timp ce acorda marea medalie de aur vinului de Mediaș[111], nu s-a putut abține de la a remarca sărăcia uneltelor exterioare iar amintirea sticlelor de doctorii sau de cerneală veche în care a fost adus <vinul> încă provoacă hohote de râs deloc neînsemnate. [...]

Cu un anumit prilej eram acasă la un domn care era dornic să mă lase să gust din cele mai bune vinuri ale țării; și, neavând niciunul dintr-o anumită podgorie, a trimis la un vecin, la câteva mile depărtare, pentru a cere câteva sticle. Au fost trimise unele dintre cele mai bune producții. Punând desfăcătorul pentru a scoate dopul, acesta a alunecat în sticlă și am descoperit că el consta doar dintr-o bucată de ziar rulată și acoperită cu ceară pentru sigiliu.

Se speră, oricum, că asemenea lipsuri, atât în materie de dopuri cât și în înțelegerea <problemei viticulturii>, nu va dura mult. Într-adevăr, în ceea ce privește podgoriile, s-au făcut, pe aici, pe acolo, îmbunătățiri, și încă se mai fac. Baronul István Kemény[112], Fr. Fosztó[113], contele Wolfgang Bethlen[114] și consilierul
p. 169 Ioan Gal[115] au fost amintiți publicului ca însuflețitori activi ai îmbunătățirii // și reformei în tot ce ține de viticultură. Eu însumi am văzut noile lor plantații și cunosc munca și cheltuielile pe care le-a cerut munca <aceasta>. În alt loc, cu costurile pentru a pregăti și a sădi un acru[116] de podgorie ar fi cumpărat un acru de teren în lunca fertilă din apropiere. Dar acești domni continuă încă, iar exemplul lor va face mult bine. Nu doar că au introdus în mare parte strugurii Riesling de pe Rin, dar au și butucii plantați după sistemul nou, astfel încât să fie expuși toată ziua la soare, fără ca vreun șir să arunce umbră asupra celorlalte. De asemenea, soiurile diferite sunt ținute separat și există multă ordine și sistematizare în întregul curs al producției, atât în plantare și în producere, așa cum este în Anglia în fermele sau grajdurile crescătorilor de vite cei mai atenți la științele <agricole>.

Toate acestea sunt de două ori mai demne de laudă când luăm în considerație greutatea ce există în găsirea oricărei piețe pentru vin. Contele Bethlen mi-a spus că nu vânduse nici o găleată[117] în acel an. Avea în pivnițele sale 9 000 de găleți, de diferite calități, de care era dispus să scape cu 2 florini și 40 creițari pe găleată, una câte una.

Sunt patrusprezece soiuri de struguri locali în țară, adică soiuri care au fost aclimatizate aici de secole. Printre acestea sunt cinci soiuri de struguri tămâioși; dar aceștia, gustoși și foarte buni, așa cum sunt pentru masă, dau vin mai puțin bun. Cel mai prețuit de viticultori este un soi cu boabe mici, numit strugurele fecioarei (*Avicella nitida*), ce dă un vin incomparabil. [...] //

---

[111] *Mediasch*, oraș, jud. Sibiu.

[112] Kemény István (1811–1881), politician maghiar din Transilvania, promotor al reformelor în agricultură, cunoscut viticultor, faimos pentru Rieslingul de Ciumbrud.

[113] Fosztó Ferenc, cunoscut viticultor din Transilvania.

[114] Bethlen Farkas (1813–1870), nobil și politician maghiar, autor de tratate de viticultură.

[115] *John Gal*.

[116] 1 acru este egal cu aproximativ 4 046 m^2.

[117] *Eimer*, unitate de măsură egală cu aproximativ 15 litri pentru lichide.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În imediata vecinătate a Bistriței[118], în nordul provinciei, este satul p. 170
Viișoara[119]. Aici crește unul dintre cele mai alese soiuri de viță-de-vie din țară. Strugurii din această podgorie sunt Riesling adevărat – același din care se face lăudatul Johannisberger[120]. Sașii, dornici să creadă că tot ce e în țară este originar din patria lor, cred că vinul era unul din Transilvania. [...]

Vinul de la Viișoara are mai mult *bouquet* decât oricare altul din care am gustat în Transilvania. [Despre originea podgoriei de la Viișoara.] // p. 171

Cum am spus mai sus, în multe locuri, și mai ales la nobilii maghiari, se acordă mai multă atenție producerii vinului decât înainte[121]. O producție mai bună și o aprovizionare regulată mai bună vor fi, trebuie, consecințele; iar vinurile vor fi atent prelucrate, ceea ce nu s-a mai făcut până acum, <și> nu este nici un motiv pentru care nu și-ar ocupa locul lângă cele produse în Franța, Germania, Italia și Spania. [...]

Pentru un articol care este cerut de toată lumea, indiferent care este acesta, nu pot crede că nu se poate, găsi o piață, doar să fie făcut bine, iar existența lui <să fie> cunoscută. Sunt sigur că, dacă vinurile din Transilvania ar fi cunoscute în Anglia, ar avea consumatori aici. Multe dintre ele au tăria naturală cu care suntem obișnuiți de la Porto-ul și sherry-ul nostru; alte <vinuri>, // ce se produc lângă Alba p. 172
Iulia, se aseamănă vinului roșu cu tonuri de fructe, iar dacă s-ar dori un vin ușor, de masă, acesta se poate, de asemenea, găsi peste tot.

Că vinurile transilvănene, cu a lor *Lieblichkeit* nu au lipsă de alcool natural o va arăta analiza pe care prietenul meu, baronul Liebig[122], a fost îndatoritor să o facă. [Detalii asupra analizelor.]

Cele mai prețuite podgorii din Transilvania sunt cele care cresc lângă p. 173
Târnava Mică[123] și lângă Alba Iulia; la fel, lângă Târnava Mare[124], în Valea Hunedoarei[125], pe valea superioară a Mureșului, Miercurea Nirajului[126] lângă Mureș și în Câmpia Transilvaniei[127]. Ultimele au <soiurile> cele mai aromate, dar producția este mică.

---

[118] *Bistritz*.

[119] *Heidendorf*, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud.

[120] „Solul este marnă, resturi de piatră și calcar." (*n.a.*) *Johannisberger* este un vin renumit din regiunea Rinului.

[121] „În vreme ce se tipărește această <carte> un prieten din Transilvania scrie: «Între timp virurile noastre tinere vor fi gata pentru piață și va fi destul Riesling și Traminer pentru a aproviziona jumătate din Europa în câțiva ani. Am plantat 30 000 <butuci de> Traminer și 25 000 de alte feluri doar anul acesta. Am trimis în Franța după cele mai bune soiuri din Bordeaux și Burgundia și pregătesc o mică podgorie pentru încercări. Am trimis după un *Kellermeister* german care va ajunge aici în curând și apoi vom fi gata să ne trimitem vinurile în condiții de primă clasă»". (*n.a.*)

[122] Justus von Liebig (1803–1873), chimist german, cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul chimiei organice, cu aplicabilitate în agricultură.

[123] *Little Kokel*.

[124] *Great Kokel*.

[125] *Hunyad*.

[126] *Nyárád*, oraș, jud. Mureș.

[127] *Mezöség*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În Valea Târnavei Mici sunt vinuri tari, limpezi, aromate, fără acid tartric. Am găsit delicios un vin din care am gustat aici; mi-a amintit de Chablis[128]. Cele mai bune podgorii sunt la[129] Şaroş pe Târnave[130], Lepindea[131], Daia[132], Ceuaşu de Câmpie[133], Mica[134], Dumbrăviţa[135], Crăieşti[136], Cetatea de Baltă[137], Sânmiclăuş[138] (2.713), Băgaciu[139] (2.140), Bălcăciua[140], Farău[141] (222), Făgeţel[142], Bălăuşeri[143]
p. 174 (2 632), Idrifaia[144] (1 624).//

Vinurile de Alba Iulia au o nuanţă aurie, mai puţin cele care cresc pe podgoriile episcopului, care sunt de o calitate superioară şi se numesc Roszamáler. Sunt tari, au ceva aromă, dar conţin o cantitate mică de acid tartric. Cele mai bune sunt Ciumbrud[145], Ciugud[146], Celna[147], Cricău[148], Ighiu[149]. Din acestea cinci s-au produs 27 289 de găleţi în 1853. [Urmează date – culoare, tărie, aromă, producţie şi preţuri diferenţiate pe ani, despre feluritele podgorii din Podişul Târnavelor.]

Dau aici un tabel cu producţia diferitelor districte din ţară în doi ani diferiţi.

---

[128] Oraş în Burgundia, renumit pentru vinurile sale albe.

[129] „Acestea şi numele ce urmează sunt date după autoritatea unui domn maghiar care a acordat multă atenţie vinului şi podgoriilor. Am adăugat cifrele lângă numele celor mai bune soiuri pentru a arăta numărul găleţilor transilvănene (1 găleată = 2 galoane şi jumătate) obţinute de fiecare în 1853. Sunt luate din statistici oficiale, dar cantitatea este sub cea adevărată. De asemenea, în multe locuri, vinul este mai bun, deoarece un soi superior de struguri a fost sădit în ultima vreme". (*n.a.*) 1 galon = 4,55 litri.

[130] *Saros*, sat, com. Dumbrăveni, jud. Sibiu.

[131] *Leppend*, sat, com. Bahnea, jud. Mureş.

[132] *Danyan*, corect Szászdányán, sat., com. Apold, jud. Mureş.

[133] *Csaras*, corect Szászcsávás, sat, com., jud. Mureş.

[134] *Mikefalva*, sat, com., jud. Mureş.

[135] *Dombo*, corect Szakallasdombró, jud. Mureş.

[136] *Kirafalva*, corect Mezőkiralyfalva, sat, com., jud. Mureş.

[137] *Kökölövar*, corect Küküllővár, sat, com., jud. Alba.

[138] *Bethlen St. Miklos*, sat, com. Sona, jud. Alba.

[139] *Bogács*, sat, com., jud. Mureş.

[140] *Bolkács*, sat, com. Jidvei, jud. Alba.

[141] *Förrök*, sat, com., jud. Alba.

[142] *Faszet*, corect Fazacsel, sat, com. Dobra, jud. Hunedoara.

[143] *Balla Varsar*, corect Balavasar, sat, com., jud. Mureş.

[144] *Hederfalva*, corect Héderfája, sat, com. Suplac, jud. Mureş.

[145] *Csombrod*, sat în administrarea oraşului Aiud, jud. Alba.

[146] *Fuegget*, sat, com. Unirea, jud. Alba.

[147] „Acest vin este proprietatea contelui Domokos Teleki şi este de cea mai bună calitate. Se va păstra bine şi rezistă la transport, după cum ştiu din experienţă. Unul vechi de 23 de ani pe care l-am luat cu mine nu a avut deloc de suferit din cauza călătoriei lungi; era limpede şi bun în toate privinţele, aşa cum ar fi orice vin. Din acest soi se produc anual 3 000 până la 4 800 de găleţi transilvănene. În apropiere, pe alte podgorii, se produc anual de 10 sau 20 de ori mai mult. Ca o dovadă că vinul transilvănean bun este considerat acceptabil pentru gusturile englezeşti, doresc să arăt că în ultima vreme s-au făcut cercetări de către un binecunoscut cunoscător de vinuri din Londra, pentru a afla dacă i-ar putea furniza contele Teleki câteva butoaie de <vin de> Celna". (*n.a.*) *Czelna*, sat, com. Ighiu, jud. Alba.

[148] *Krakko*, sat, com., jud. Alba.

[149] *Igen*, corect Magyarigen, sat, com., jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

District	1847	1853
Sibiu	791 086 găleți transilvănene	961 799 găleți transilvănene
Brașov	458	488
Odorhei	2 126	5 157
Târgu Mureș[150]	106 980	201 633
Bistrița	118 112	129 228
Dej[151]	22 336	37 788
Șimleul Silvaniei[152]	162 077	367 956
Cluj	98 858	117 301
Alba Iulia	195 442	289 526
Orăștie[153]	87 023	107 157
Total	1 584 498	2 218 033

[...] Destul de ciudat, vinurile roșii nu sunt plăcute în Transilvania; nimeni nu le bea, cel puțin nu când se pot alege altele. Sunt, de asemenea, puține la număr. Prețul mediu pentru mustul de cel mai bun soi este de 80 de creițari austrieci (1 șiling 7 centime) pe găleata ce conține 2,5 galoane[154]. În 1863 era mai puțin. În 1862 era 1 florin 20 creițari (aproape 2 șilingi 5 centime) pe găleată. [...] Un iugăr de teren nu produce, în general, mai mult de 50 de găleți, un an după altul. Acestea, la 80 de creițari găleata, ar da venituri *brutto* de 40 de florini pe iugăr – un venit mic pentru munca și riscul asumate. Podgoriile, ca și câmpurile, sunt adesea arendate pentru o treime din producția lor; arendașului îi rămâne// să facă munca p. 177
agricolă și să păstreze o treime din profituri. În acest fel, doar 13 florini și jumătate (1 liră 6 șilingi 8 centime) ar merge la proprietarul iugărului de vie ca parte a sa. Dar din această sumă mică trebuie date la o parte dările, 1 florin 93 creițari, și prețul aracilor pentru a susține joardele: acestea costă 4 florini 50 creițari, cu 80 de creițari pentru cel care le îngrijește. Când aceste sume sunt scăzute din profit, 6 florini 10 creițari pe iugăr este tot ce rămâne podgoreanului. [Continuă cu detalii asupra soiurilor de vin.]

Capitolul XIII

p. 187

Mediaș

Trăsura de poștă de la Sibiu m-a lăsat în fața poștei din Mediaș pe la două dimineața. După ce am trezit oamenii de la han, am fost pus într-o cameră foarte îngrijită, confortabilă, pe care am schimbat-o dimineața următoare cu una și mai bună. Deja am avut cuvinte de laudă pentru proprietar și casa lui; este mare, bine ținută și din partea stăpânului există o dorință vădită de a-și mulțumi clienții – o calitate pe care nu o veți găsi des printre hangii din Transilvania.

---

[150] *Maros Vásárhely*.
[151] *Dées*, oraș, jud. Cluj.
[152] *Czilágy Somlyó*, oraș, jud. Sălaj.
[153] *Broos*, oraș, jud. Hunedoara.
[154] „Acesta a fost prețul în timpul ultimilor zece ani". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am mers înainte de prânz să îl vizitez pe preot şi, anunţându-mi numele, nu mică mi-a fost mirarea să mă trezesc primit ca o cunoştinţă veche. Întinzându-şi amândouă mâinile spre mine, gazda mea a exclamat: „A, Charles Boner, te cunosc bine! Sunt foarte fericit să te văd". Şi, invitându-mă să şed, mi-a spus că ştia ce am scris, etc.; adevărul era că văzuse recenzii şi extrase din cărţile mele şi probabil citise critici ce apăruseră în diverse jurnale de pe continent. Menţionez aceasta doar
p. 188 ca o dovadă, una surprinzătoare, a interesului cu care partea educată a // populaţiei săseşti urmăreşte tot ce se petrece în patria sa mamă şi printre naţiunile din vest<ul Europei>. Dacă aş fi fost un scriitor popular sau eminent, aceste împrejurări nu m-ar fi surprins; însă trebuie să spun că am fost luat prin surprindere când mi-a spus că îmi ştie numele.

Casa parohială era, ca de obicei, aproape de biserică şi inclusă între zidurile ce constituiau cetatea. Era spaţioasă şi totul era îngrijit, simplu şi scrupulos de curat. Simplitatea se potrivea bine cu prezenţa bună, venerabilă a locuitorului <casei>, care, prin aer, expresie şi fel de a fi îmi părea chiar pastorul protestant ideal. În timpul discuţiei am avut ocazia să vorbim despre cărţi şi am aflat că era chiar familiar cu literatura engleză, ca şi cu cea germană. A vorbit cu admiraţie despre Wilberforce[155], însă nu îmi pot aminti ce a dus la această temă <de discuţie>. Pe lângă perioada petrecută la o universitate germană, fusese în Italia, locuind pentru o vreme la Livorno, ca preceptor în familia unui domn. Nu trecuse multă vreme de când fusese la Ulm[156]. Asemenea lucruri arată că, deşi <aflaţi> într-un colţ îndepărtat, arareori vizitat de călători, aceşti oameni, mânaţi de o dorinţă irezistibilă, merg hotărâţi pe calea vechii lor case pentru a împărtăşi şi a se bucura iar de cultura Europei Occidentale – pentru ei o adevărată Mecca. Gândurile şi privirea le sunt mereu întoarse în acea direcţie – un izvor de putere, de lumină, de consolare şi de speranţă.

Biserica este înconjurată de trei ziduri înalte, flancate de turnuri, iar un portic jos, arcuit, duce de la unul la altul. În aproape fiecare sat săsesc sunt dovezi asemănătoare ale pericolului în care aceşti oameni au trăit în vremurile mai vechi. Mergeau să se odihnească noaptea într-o pace desăvârşită şi poate că dimineaţa, când zorile abia mijeau deasupra vârfului dealului, tot acolo puteau fi văzute
p. 189 hoarde sălbatice şi barbare, aşteptând în amurg // să se arunce asupra prăzii lor. Chiar o problemă banală ne vorbeşte despre frica ce le dirija acţiunile. Era o vreme, de pildă, când slujba de dimineaţă era amânată până la o oră mai târzie – nu se considera că e sigur să se deschidă porţile cetăţii în care se găsea biserica în lumina difuză a zorilor, ca nu cumva duşmanul, căzând asupra lor prin surprindere, să îşi croiască drum cu forţa înăuntru. În unele biserici am văzut pietre mari, rotunde, aşezate pe parapetele turnurilor, aşa cum fuseseră puse acolo cu secole în urmă pentru a fi azvârlite asupra asediatorilor când zidurile exterioare ar fi fost luate şi, totul fiind pierdut, locuitorii ar fi fost atacaţi în acest ultim loc de apărare.

---

[155] William Wilberforce (1759–1833), politician britanic, promotor al valorilor creştine în viaţa cotidiană. Activitatea sa în Parlament a fost decisivă în abolirea comerţului cu sclavi (1807) şi, ulterior, a sclaviei (1833).

[156] Oraş în Germania, landul Baden-Württemberg.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Existența acestor biserici este ceva atât de unic, iar construcția și felul în care arată, la un loc, sunt atât de deosebite, încât merită cu prisosință să ne adâncim mai mult în această chestiune – tot ce ține de ea fiind atât de plin de interes și de noutate. [Descrieri bazate pe scrierile lui Friedrich Müller[157] din Sighișoara[158] și pe propriile observații.]

Construirea templelor, fie ele păgâne sau creștine, este, în general, opera prinților sau a preoțimii puternice. În plus, este întreprinsă, în cele mai multe cazuri, în vreme de pace și când există și timpul și mijloacele necesare pentru a glorifica un Dumnezeu sau o anume divinitate prin proporții impunătoare, forme ale frumuseții și muncă de cea mai bună calitate. Nu a existat niciuna dintre acestea în ceea ce avem aici. În ceea ce îi privește pe prinți, ei erau // prea ocupați cu p. 190
apărarea țării și tronului pentru a se gândi la așa ceva; și nu era nici o preoțime bogată sau destul de puternică pentru a începe asemenea lucrări. Bisericile erau construite de locuitorii țării[159] – adesea simpli țărani, ai căror părinți sau ei înșiși trebuiseră să vină aici pentru a scăpa de tiranie în altă țară. Sunt, să spunem așa, biserici ale locuitorilor țării[160]; și-au căpătat înfățișarea deosebită de la felul de a fi al constructorilor și de la împrejurările în care fuseseră ridicate.

Scopul unei asemenea construcții fiind <acela de a deveni> un loc de venerare, era legat de intenția de a-l face un loc al puterii. Acest fapt a determinat, în mare măsură, amplasarea sa. <Construcția> era așezată, dacă era posibil, într-o poziție greu accesibilă, // pe o înălțime sau în vârful dealului. Așa este biserica p. 191
parohială de la Apold[161], ce se înalță pe o fundație în mijlocul satului. Menirea defensivă a fost, de asemenea, un motiv pentru care trăinicia a fost preferată podoabelor; iată de ce în aceste biserici fortificate săsești găsim acea decorație cu totul săracă, grosolană, puternică, fermă, pe care o arată întotdeauna arhitectura bisericilor în alte țări. [...]

Singurele lucruri pe care <bisericile> le-au primit pentru a le înfrumuseța au fost cristelnițele și clopotele. Și dacă în cazul acestora din urmă constructorul a dat dovadă de grijă, este pentru că erau tot atât de folositoare pe cât de ornamentale. Siguranța lor personală atârna adesea de dangătul puternic al metalului, atunci când se da alarma; pentru asta, trebuia ca dangătul să fie auzit până departe când clopotul era tras în turn, chemând pe locuitorii răspândiți sau adunând vecinii în ajutor.

Un alt motiv pentru care există atât de puține ornamente este puținătatea gresiei în care să fie lucrate elementele arhitecturale. Prin urmare, în toată Transilvania nu există nici un turn gotic. Piatra folosită la biserica din Sighișoara a

---

[157] Friedrich Müller, *Die Verthedigunds-Kirchen in Siebenbürgen*, în „Mitteilungen des KK Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Viena, 1857. Friedrich Müller (1828–1915), a fost, după studii la universitățile din Leipzig și Berlin, profesor și rector al Gimnaziului din Sighișoara, ulterior episcop evanghelic de Sibiu.

[158] *Schässburg*, oraș, jud. Mureș.

[159] *Citizens*.

[160] *Burgher churches*. *Burgher* este o transcriere a termenului german *Buerger*, ce înseamnă atât orășean cât și cetățean. Majoritatea localităților din Transilvania cu biserici fortificate nu avea statutul juridic de așezare urbană.

[161] *Trap<p>old*, sat, com., jud. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trebuit să fie adusă de la două zile distanță. Această împrejurare, adăugându-se nevoii de apărare, explică de ce toate ferestrele sunt cum sunt, cu totul fără forma plină de gust ce le-a fost <dată> în alte părți.

Nu arareori s-a întâmplat constructorilor să ia pietrăria cu ornamentele gata
p. 192 făcute, de la // ruinele edificiilor creștine romane. Iar această adoptare a iscusinței și gustului altei epoci și altui popor în construcțiile lor a fost, după cum remarca cu mare înțelepciune profesorul Friedrich Müller, un motiv pentru care stilul arhitectural ce predomina în țară nu a făcut loc, cu ușurință, influențelor din afară. [...]

Tuturor acestor biserici le sunt caracteristice arcele joase; coloanele nu sunt zvelte, ci masive. În plus, toate detaliile sunt pe cât se poate de simple. Se întâmplă adesea ca pe partea cea mai expusă <dușmanului> să nu fie ferestre; și astfel, zidul gol, neîntrerupt, de o lungime zdravănă, este o caracteristică ce se întâlnește
p. 193 adesea. Caracterul ecleziastic // al edificiului este sacrificat scopului defensiv; dar, cu toate acestea, forma de bază ce domină în țară – anume, cea a navei terminate într-un cor cu trei laturi, de aproape aceeași lățime ca și a părții principale a clădirii – apare invariabil.

Realizarea a tot ce s-a spus mai sus se vede limpede în silueta bisericii din Saschiz[162]. Mai mult, are trăsătura distinctă a unei „bisericii fortificate"[163] – contraforți masivi sprijinind un zid de o grosime de patru picioare. Asemenea contraforți sunt aproape întotdeauna reuniți în vârf de arcade și, cum zidul principal este puțin înclinat, acolo se lasă un spațiu între acesta și contraforți. Prin acesta, din galeria acoperită de sub acoperiș, cei dinăuntru puteau privi în jos și arunca proiectile și colaci de frânghie aprinși[164] peste hoardele de dedesubt. Mai mult de patruzeci de creneluri se află în partea de sus a acestei fortărețe trainice. Corul și nava sunt aici de înălțimi egale.

Nu doar un zid de incintă, uneori cu un al doilea și al treilea, au fost singurele mijloace adoptate pentru a ține dușmanii la distanță. Sașii, învățați de nevoie, au inventat, pentru ei, în ceasuri de primejdie, aceste biserici fortificate. Exista un sistem de fortificații regulat – ziduri flancate cu turnuri, bastioane, o poartă solidă și șanț de apărare, cu depozite în interiorul incintei și cu locuințe pentru cei asediați. Într-adevăr, tot acest aranjament este atât de specific acestor imigranți germani, astfel încât o biserică ridicată în altă parte după un plan asemănător se numește „biserică săsească". Totul se întindea pe un spațiu mare și era cât se poate de original. Însăși iregularitatea <construcției> făcea adesea să fie așa. Acum se înalța dintr-un zid crenelat un turn pătrat, cu o galerie deschisă ce se zărea în vârf; iar câteva picioare deasupra acestuia era acoperișul greu, jos, întărit cu grinzi și
p. 194 traverse bine fixate una de alta. Aici, pe parapet, ca și pe zidul bisericii, erau // așezate pietre mari, gata pentru a fi aruncate asupra năvălitorilor. Lângă acestea, rămase încă din vremuri vechi, periculoase, am văzut halebarde ruginite și arme de foc grosolane, așezate pentru a trage cu ele din spatele zidului[165]. Apoi, un pic mai

---

[162] *Kaisd*, sat, com., jud. Mureș.

[163] „Citadel church". (*n.a.*)

[164] *Pechkraenze*, element defensiv specific Evului Mediu.

[165] „În inventarul bunurilor unui pastor decedat s-au găsit, după cum relatează Müller, «pe lângă potirul de împărtășanie și sutană și *toga militaris* – altfel spus, o armură, și *pixida bombardica*». A ține post și a lupta erau pe atunci parte a îndatoririlor sale pastorale." (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

departe, un turn rotund se înalţă masiv, partea de sus arătând un brâu de piatră, iar între acesta şi corpul principal erau găuri prin care se arunca smoală aprinsă. Acolo, poate, deasupra porţii se ridica un turn circular mic, pentru paznic, sau ar fi fost flancată de un bastion, pentru a o face mai sigură. A fost marea mea încântare să <pot> examina aceste construcţii ciudate – să mă plimb în jurul lor şi să găsesc un punct de unde toate părţile să poată fi schiţate dintr-o dată şi strânse laolaltă în cea mai favorabilă manieră. Biserica de la Agnita[166] este un exemplu frumos de asemenea biserici fortificate. Şi interiorul acestui loc era la fel de neobişnuit. În unele <locuri> încă rămăseseră trepte în zid, spre o platformă <aflată> chiar dedesubtul parapetelor, de unde garnizoana ţărănească putea sta şi trage prin creneluri. Era şi un puţ pentru a aproviziona cu apă <cetatea> şi recipiente pentru porumb; şi casa pastorului era în interiorul fortăreţei. În unele cazuri, o poartă joasă ducea de la curtea sa până la o palmă de grădină, înconjurată de zid<ul cetăţii>, unde îşi creştea florile şi legumele. Dar aceasta, deşi apărată, era lipsită de aparenţa fortificaţiei masive.

Un tip de biserică se găseşte pe tot cuprinsul ţării – anume, acela în care corul este mai înalt decât nava şi unde acesta este transformat în cea mai puternică parte a clădirii, crenelată în partea de sus. Acolo, turnul este aşezat la // extremitatea de p. 195
apus – în cazul de faţă a fost dărâmat, fiind nesigur, pentru a apăra acea parte <a construcţiei>, deoarece nava mijlocie ar fi făcut imposibil pentru combatanţii din cor să lanseze proiectile în acea direcţie. [...].

Într-un alt tip de biserică, arhitectul a făcut din cor cea mai remarcabilă piesă, p. 196
ca şi cea mai rezistentă parte, prin plasarea acestuia în turn. Tot ce era important, atât pentru ochi cât şi pentru apărare, era concentrat aici. Avea contraforţii legaţi prin arcade, ca şi în alte exemple pe care le-am văzut, cu spaţii libere pentru a lăsa obiecte să cadă <asupra duşmanilor>. De asemenea, era crenelată sus, precum zidurile corului.

O excepţie de la <regula> aceasta este biserica de la Bazna[167]; corul este în turn, dar acesta nu are contraforţi, galerie sau creneluri şi seamănă din toate punctele de vedere cu un turn obişnuit.

Găseşti în toate colţurile provinciei aceste monumente pitoreşti, ce nu încetează să trezească interesul străinului, fie acesta artist, iubitor de antichităţi sau doar călător obişnuit. Ele sunt atât de deosebite în sine, atât de particulare şi, mai ales, atât de legate de poporul care le-a ridicat, încât ar trebui păstrate.

Atrag atenţia asupra acestui fapt deoarece părţi ale fortificaţiei celui mai admirabil exemplu al unui asemenea edificiu urmau să fie distruse pentru a face loc şcolii, de parcă // pentru această clădire nu s-ar fi putut găsi un alt loc. Biserica din p. 197
Agnita este cea la care fac aluzie. Primăvara trebuia să înceapă distrugerea, dar mai târziu am aflat că s-a hotărât să nu se comită un asemenea act de vandalism. Aceste biserici fortificate sunt monumente de care saşii ar trebui să fie mândri. Ele sunt, cu întăriturile lor, cel mai preţios bun, singurul pe care îl au cu adevărat. Vorbesc mai bine decât columnele sau arcurile de triumf despre curajul, devoţiunea şi energia

[166] *Agnetheln*, oraş, jud. Sibiu.
[167] *Baassen*, sat, com., jud. Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înaintaşilor lor ţărani – plănuite şi înălţate aşa cum sunt din iscusinţa şi stăruinţa lor, fără ajutor străin. Cu adevărat, dacă un popor îngăduie ca asemenea monumente să cadă în ruină sau să fie dărâmate, spiritul care cândva l-a caracterizat cu siguranţă a decăzut.

Spaţiul împrejmuit de zid în jurul bisericii din Mediaş este mare, arătând că până şi în vremurile vechi populaţia ce ar fi căutat la nevoie adăpost acolo era <ca număr> considerabilă. Oraşul are acum 5 337 locuitori. Şcoala este, de asemenea, în interiorul bisericii fortificate; într-adevăr, mereu cele două sunt aproape una de cealaltă. „Sunt împreună şi trebuie să meargă mână în mână", este remarca făcută totdeauna când îţi sunt arătate. Unele fortificaţii au fost folosite aici ca închisori, în mare parte spre nemulţumirea clericilor, care considerau nepotrivit ca incintele bisericii să fie folosite într-un asemenea scop. Dar se fac aranjamente pentru a-i muta pe deţinuţi de acolo. Mai mulţi oameni stau într-o cameră, bine iluminată printr-o fereastră mare cu gratii de fier. Unul sau doi au lanţuri la picioare. Zdrenţele lor amărâte erau demne plâns; păreau nenorociţi şi obosiţi de moarte pentru a <mai> cere binecuvântata libertate. În ceea ce priveşte restul, păreau să fie bine îngrijiţi.

Având nevoie de un sfat medical, l-am vizitat pe doctor. În salonul curat se
p. 198 afla // un pian mare şi, spre surprinderea mea, peisaje din Derbyshire[168] şi Falmouth[169] atârnau în rame pe pereţi. Era şi un portret al lui Bulwer[170]; cu adevărat el este cel mai popular autor englez aici.

Era vremea recoltei şi fiecare car şi fiecare cal şi pereche de boi erau rechiziţionate pentru a căra ciubere şi butoaie către clădirile mici de pe pantele dealurilor, unde se aflau presele pentru vin. Şi toată lumea era acolo, gata să culeagă sau să mănânce struguri. Când am ajuns la hanul meu, am găsit o săsoaică tânără cu un coş de struguri de la pastor şi două sticle de vin scump. Ce grămadă de splendide fructe zemoase era pe masa mea! [...] M-am întrebat dacă cele din ţara promisă a Canaanului erau mai minunate. Ar fi putut fi, căci în dimineaţa următoare a sosit un alt coş, de la aceeaşi persoană prietenoasă, cu un soi încă mai bun; erau cei mai aleşi din cei ce creşteau în regiune, cu o aromă excelentă şi cu pielita atât de subţire, încât cu greu simţeai vreo rămăşiţă în gură. Erau ca fagurele proaspăt pe care îl mâncasem lângă Sibiu, celulele acestuia fiind atât de fine, încât o îmbucătură din hrana cea dulce lăsa doar o picătură de ceară, nu mai mare decât aripa unei albine.

Într-o ţară atât de bogată în vin te aştepţi, desigur, să capeţi o sticlă bună la hanuri; dar nu e cazul. Invariabil este cel mai mediocru sortiment şi dacă vrei să ştii ce produce ţara şi să deguşti cele mai bune soiuri, acest lucru se poate face doar mergând în casele particularilor. În toate oraşele sunt vinării cu o cameră pentru
p. 199 public, mai mult sau mai puţin bine aprovizionată, unde // vinuri diverse sau doar cele aparţinând unui singur producător sunt de vânzare. În asemenea locuri se obţin

[168] Ţinut în Anglia.
[169] Oraş în Anglia, port.
[170] Edward Bulwer-Lytton (1803–1873), om politic, poet, dramaturg şi romancier englez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

uneori <vinurile din> recolte bune. La hotelul „Contele Széchenyi" din Orăştie[171] am primit, e adevărat, cel mai bun şi mai gustos vin ieftin.

Sărbătoarea recoltei, pentru că peste tot este o astfel de sărbătoare, are loc, în general, către sfârşitul lui octombrie. Mulţi mari proprietari preferă să o întârzie câteva zile; căci procedând aşa, nu doar că au parte de lucrători pentru lefuri mai mici, ci şi pentru că strugurii, chiar rămânând doar pentru puţină vreme în plus în vie, câştigă considerabil în cantitatea de zahăr pe care o conţin. Diferenţa este atât de mare, încât are o influenţă considerabilă asupra valorii produsului.

O dată ce a început culesul strugurilor, este bucurie şi muzică şi distracţie. De departe şi de aproape, prieteni şi cunoştinţe vin să ia parte la petrecere şi să se bucure de fructele delicioase. Toţi sunt bineveniţi. Cu cât mai bogată este recolta şi mai corectă promisiunea <unei producţii bune>, cu atât mai animată este scena, iar bucuria ce domină este, atunci, fără limită. Am fost poftit să merg la vie şi am acceptat oferta bucuros. Cu aceste ocazii se încarcă în căruţe şi sunt trimise la podgorie scaune, mese, butoaie pentru vin, farfurii şi diferite <alte> lucruri necesare. Totul este în mişcare, iar un străin ar putea presupune că are loc o migrare generală. Într-un foişor sau, dacă este cald încă, sub cerul liber este întinsă o masă cu tot soiul de răcoritoare, mereu reîmprospătate pentru a-i aproviziona pe nenumăraţii musafiri. Ţiganii, cu viorile şi instrumentele lor de suflat, cântă cu foc pentru a-i distra pe lucrători şi îi opresc de la a se moleşi de muncă; iar culesul şi căratul continuă într-un ritm bun[172]. Aici strugurii nu sunt zdrobiţi // cu picioarele şi p. 200
presaţi cu o pârghie. Ca de obicei, nu sunt separaţi, dar fiul pastorului, care studiase via şi cultivarea ei, începe să introducă soiuri noi şi să le planteze separat. Rieslingul, mi-a spus acesta, nu a prins în Mediaş din cauza cantităţii excesive de zahăr pe care o conţine. Vinul lui era aproape ca şi coniacul. Am gustat <vin> dintr-o recoltă pe care o adusesem cu noi şi l-am considerat excelent. Era tare, aprins, dar foarte răcoritor. Acesta, un soi superior, era 10 penny sticla – dar merita de fapt 5 şilingi. Altul, sub primul calitativ, dar foarte bun, costa doar 4 penny[173]. Amândouă lăsau pe limbă acea înţepătură înveselitoare la care am făcut aluzie mai înainte. Era aşa o abundenţă de vin, încât pur şi simplu nu ştiau ce să facă cu el. Nu aveau nici butoaie, nici loc să îl depoziteze. Pentru a împrumuta un butoi, celui care împrumută i s-ar da din toată inima o cantitate egală <de vin>.

M-am înfruptat după pofta inimii din mâncarea cea aleasă. Dintre multele soiuri, tămâioasa cu boabă mică, dulce, şi muscatul aromat, cu bobul mai mare, erau printre cele mai bune. Aerul de aici este atât de blând, încât grâul şi porumbul şi vinul ating perfecţiunea. Pantele dealurilor sunt abrupte şi obositoare pentru gospodar; dar pentru cultura viţei – fiind expuse soarelui toată ziua – se potrivesc perfect. Într-adevăr, nicăieri în regiune podgoriile de aceeaşi dimensiune nu dau acelaşi randament ca cele din vecinătatea Mediaşului. Plantele sunt gunoite la fiecare trei ani.

---

[171] *Broos*, oraş, jud. Hunedoara.

[172] „Printre oaspeţii adunaţi aici am găsit un tânăr care fusese în Ţara Galilor; una dintre doamne, de asemenea, vorbea bine englezeşte. Alţi scriitori nu sunt mai plăcuţi sau mai bine apreciaţi aici decât autorii noştri englezi. Operele lor sunt citite şi studiate cu o admiraţie aproape de entuziasm". (*n.a.*)

[173] „Solul podgoriilor de aici este nisip şi marnă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Seara am făcut o plimbare plăcută şi, întorcându-ne de-a lungul uneia dintre multele coame ce se întind prin acest colţ de ţară, formând nenumărate văi liniştite,
p. 201 // am privit către colonia de la picioarele noastre. Se afla lângă râu, înconjurată de podgorii, iar deasupra şi dincolo de acestea erau păduri. O coamă muntoasă se ridica în depărtare. Casele se împleteau frumos cu frunzişul copacilor, sălciile marcau malurile râului, turnuri vechi, pătrate se ridicau regulat de-a lungul zidului şi, pentru a întregi totul, câmpii vaste se întindeau în jurul oraşului. În cele mai expuse locuri, mi s-a spus, era prea cald pentru grâu: se micşorează şi se zbârceşte în acelaşi timp.

În mijlocul unui popor care îşi păstrează atât de scrupulos vechile obiceiuri, s-ar putea să nu fim surprinşi să găsim încă multe <alte> practici legate de vechiul sistem al ghildelor. S-a menţinut mult timp în această ţară şi încă nu s-a scufundat în uitare totală. Chiar şi acum, diferitele corporaţii şed împreună pe locurile lor anume din biserică. Deasupra locurilor croitorilor era pictată stema ghildei lor; covoare orientale erau atârnate în număr mare pe strane ca un fel de ornament şi acelaşi lucru se făcea cu parapetul galeriei – peste acesta erau aruncate. Ulterior le-am văzut în aproape fiecare biserică din provincie. Datau dintr-o altă vreme, când comerţul cu Constantinopolul şi Persia înflorea; şi când, trecând pe aici şi nu pe la Capul Bunei Speranţe[174], mulţi aduceau încoace un produs al Orientului. Uneori câte un <asemenea covor oriental> era întins peste altar sau peste masa comuniunii, cum ar trebui să îi spunem; iar numele donatorului, cu data, era lucrat de mână în ţesătură.

De-a lungul malurilor Mureşului şi Someşului[175] sunt multe sate cu nume germane, în care acum numărul locuitorilor ce ţin de altă naţionalitate este preponderent. Aceste văi au fost locurile unde coloniştii au venit pentru prima oară, fiind cele mai fertile; dar atacurile continue ale turcilor şi tătarilor, ca şi izbucnirile ciumei, au contribuit la depopularea lor treptată.//

p. 202 În timp ce eram la Mediaş am auzit, pentru prima oară, de unele obiceiuri specifice populaţiei săseşti şi, deoarece cu greu le pot găsi un loc mai potrivit, voi relata despre ele aici.

[...] Aici <în Transilvania> sasul, înconjurat de influenţe străine şi adesea duşmane, s-a agăţat, din această pricină mult mai mult, de obiceiurile sale străbune şi a fost mult mai mult german decât era acasă. Încă se mai găsesc printre aceşti imigranţi datini pe care le-au adus cu ei în lunga călătorie de acum 700 de ani, dar care în ţara lor de origine au dispărut de mult. Sunt ei înşişi un strop de istorie vie – o pagină răzleaţă dintr-o cronică veche, reamintind veacuri de care generaţia de azi, ocupată, nu ştie nimic.

Un studiu al caracterului saşilor şi al obiceiurilor nu este, prin urmare, lucrul cel mai neinteresant căruia călătorul să îi dăruiască atenţia sa. Făcând aşa, va descoperi un fond de bun-simţ solid, de abilitate practică, un talent pentru autoguvernare, precum şi un simţ moral sănătos ce influenţează tot sistemul vieţii

---

[174] *Cape.*
[175] *Samosch.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sociale şi politice, care îl va surprinde, cu siguranţă, şi căruia nu îi poate refuza admiraţia. [...] // p. 203

Unul dintre cele mai deosebite obiceiuri şi, de asemenea, unul care a exercitat o influenţă importantă asupra vieţii saşilor, a fost formarea de societăţi numite „fraţii" (*Bruderschaften*). Originea lor datează dintr-o epocă îndepărtată, dintr-o vreme când, probabil, legea era coruptă şi avea puţină putere, iar legea morală era, de asemenea, fără înrâurire.

Ţelul lor era să asigure ordinea civică şi socială, să propovăduiască un trai sobru şi discret şi să asigure ajutorul reciproc în toate cazurile de nevoie. Membrii făceau legi pentru a se conduce şi alegeau persoane care să le asigure punerea în practică. Pedepsele pentru neascultarea unei sarcini impuse erau clar stabilite şi, deoarece erau aplicate răufăcătorului de un juriu format din egalii săi, acesta cu greu se putea plânge. Ca şi într-o ghildă, era stabilit exact ce trebuia să facă şi să lase nefăcut calfa; aşa şi aici, doar că la un nivel mult mai mare, se insista asupra obligaţiilor individului, diferite ca supus, cetăţean, fiu şi frate, iar executarea lor ca atare era cerută de la acesta. O asemenea *Bruderschaft* era o îmbinare de disciplină a familiei patriarhale şi de administraţie comunală strictă. Aspiraţia era cea care îmi imaginez că era scopul de la început al francmasonilor. Comportamentul moral al fiecărui membru era supravegheat, ca în *Tugendbund*[176] din vremurile mai noi; dar germanii din acele zile păreau să fi fost înzestraţi cu un simţ mai practic decât cel al generaţiilor de mai târziu şi să nu fi fost la fel de apţi de a cădea în închipuiri fanteziste şi vagi, ce nu duc nicăieri, poate doar cu excepţia norilor, cu totul inaplicabile scopurilor vieţii de astăzi. [...]

Ceea ce se poate numi „administraţia" societăţii era condusă de şapte persoane, alese de membri. Era un preşedinte (*Altknecht*), ales // anual şi un p. 204
vicepreşedinte (*gelassen Altknecht*), ca şi alţii care aveau diferite competenţe: să supravegheze comportamentul membrilor în afara sau înăuntrul bisericii; să menţină pacea în obşte; să aplaneze certurile; să ţină registrele financiare etc.

Îndatoririle fiecăruia erau minuţios împărţite, ca şi metoda de a le aplica. Fiecare formulă ce trebuia respectată a fost notată şi pusă sever sub interdicţie juridică. Cu greu se găsea ceva ce nu intrase în atenţia *Bruderschaft*. „Vecinii", sau consiliul celor şapte, pedepseau neglijenţa, menţineau ordinea, aveau grijă ca ajutorul reciproc să fie acordat oricând era necesar în <cazuri de> viaţă şi moarte, linişteau certurile, mai ales pe cele conjugale, şi, de multe ori, făceau un fapt capital în a primi împărtăşania împreună. Întreg sistemul era unul de control reciproc impus de bunăvoie. Oricine uita să meargă la biserică, mai ales „duminica sau de alte sărbători" plătea o mică amendă; tot aşa, acela care, adormind în biserică şi fiind trezit de vecinul său, cârtea pentru că a fost trezit, trebuia să plătească opt monede de cupru[177]. Oricine îndemna un servitor să-şi părăsească stăpânul era amendat cu un florin. Când un vecin construia o casă sau un hambar sau o fântână, membrii <fraţiei> trebuiau să îl ajute; în schimb, le dădea

[176] „Liga virtuţilor", societate secretă având drept scop revigorarea spiritului naţional după victoriile obţinute de Napoleon Bonaparte împotriva Prusiei. A funcţionat între 1808–1810.

[177] *Farthing*, monedă britanică astăzi ieşită din folosinţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ehrentrunk sau vin pentru băut. Un vecin „prea încet" la a-şi da ajutorul trebuia să plătească o măsură de vin; cel „care nu venea deloc" pierdea două. Altă lege arată nu doar cât de multă grijă se acorda manierelor potrivite, ci arată şi cum cei care locuiau împreună cu ei în ţară erau văzuţi de aceşti colonişti imigranţi: „orice vecin care va odihni cu coatele pe masă în felul românilor[178], în loc stă stea drept, va fi amendat cu şase monede de cupru".

Ascultarea şi supunerea erau transpuse în practică cu rigiditate. „Dacă cei mai
p. 205 tineri dintre vecini nu se supun celor în vârstă, ci // ridicând vocea se împotrivesc poruncilor lor, acela va plăti patrusprezece monede de cupru".

Ordinea era atent respectată, iar la o înmormântare sau la o procesiune unui tânăr nu i se îngăduia să o ia înaintea unui bătrân; sau să stea la o masă mai importantă atunci când locul lui era la una de rang mai jos.

Comportamentul atent la biserică era apreciat, iar oricine venea acolo trebuia să fie atent ca hainele sale să fie îngrijite şi potrivite. Neglijenţa, precum aţele atârnând, nasturii lipsă etc. era pedepsită.

Oricine lipsea plătea o mică sumă pungii comune[179]. Se aştepta de la „vecini" să participe la nunţi, înmormântări şi prilejuri de bucurie, la apariţia vreunei nenorociri. Nu se putea refuza nici o favoare din dragoste; mai mult, trebuia acordată cu afecţiune. Cel care, aprins, ar fi dat cu pumnul în masă, era amendat cu opt monede de cupru; tot astfel cel care nu presta ultimul omagiu unui „vecin" şi nu îl ducea până la mormânt.

Pentru a linişti certurile, ca şi pentru a-i pedepsi pe răufăcători, trebuia să se ţină o curte de justiţie. Aceasta (*der Zugang*) avea loc în fiecare a doua sau a treia duminică. De îndată ce predica era gata, întâistătătorul[180], sau „tatăl" anunţa că reuniunea avea să se ţină în ziua aceea şi îi invita pe membri să ia parte. După ce luau masa, aceştia se adunau în faţa bisericii şi mergeau la *Zugang*. Aici totul se desfăşura ţinând seama de anumite reguli. Cel care prezida spunea „fraţilor, dacă este de faţă cineva care se consideră vinovat, să fie lăsat să se acuze singur; va scăpa cu jumătate de pedeapsă. Dacă vreunul dintre fraţi are a se plânge de un altul, să fie lăsat să o facă şi apoi să aibă parte de linişte".

Cazul, oricare ar fi fost, era trimis adunării şi apoi se hotăra pedeapsa. Dacă
p. 206 contravenientul // se opunea, amenda era dublată. Pastorul era considerat ultima curte de apel şi dacă el găsea că judecata a fost una dreaptă, cel care făcuse apel avea parte de întreirea amenzii şi pierdea 12 creiţari, pe care trebuia să îi depună înainte de a merge la casa parohială. Orice oficial găsit vinovat de părtinire în îndeplinirea funcţiei sale era amendat şi, uneori, înlăturat din funcţie.

Pentru a întări sentimentele bune faţă de ceilalţi şi pentru a evita orice ranchiună sau act de rea-voinţă din cauza cenzurii stricte, se ţinea o întâlnire în seara de vineri ce preceda duminica în care se administra împărtăşania. Acolo se dădeau, prin diverse formule, asigurări ale sentimentelor reciproce de prietenie şi se cerea iertare pentru orice răutate adevărată sau presupusă. Dar înainte de aceasta,

---

[178] *In Wallack wise.*
[179] *Public purse.*
[180] *The chief.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Altknecht sau *Nachbar Vater*, după cum mai era numit, fusese la pastorul parohiei pentru a se împăca cu acesta în numele frăției, în caz că, cu voie sau fără știință, s-ar fi adus orice jignire. În duminica ce urma primeau împărtășania împreună.

Se avea chiar grijă să nu lipsească distracții potrivite și ca, în râs și veselie, să domine ordinea și buna-cuviință. Când <stațiunea balneară> Bath[181] își trăia zilele de glorie iar maestrul de ceremonii <era ca un> potentat absolut în „odăile" la modă, nu exista ordine mai strictă sau nu se acorda o atenție mai mare purtării în lume și politeții ce se trage din creșterea în familiile bune decât se puteau găsi la dansurile ținute de *Bruderschaft* de Crăciun, Paști, Rusalii și de sărbătoarea Sf. Ioan. Ca dovadă, se poate spune că una dintre îndatoririle „majordomilor", cum ar trebui să le spunem, era de a avea grijă ca nici o fată să nu stea jos căutând din priviri un partener – un adevărat act de tortură pentru aceste fecioare de la țară – și orice tânăr care respingea dansatoarea ce i se aducea trebuia // amendat cu trei monede de cupru și nu putea dansa el însuși cinci *tours*. [Citează în germană regula p. 207
respectivă.] Există în această lege o gândire caldă și se vădește un sentiment delicat pe care cu greu te-ai aștepta să îl descoperi <aici>.

Era un obicei răspândit în Germania, încă existând în multe sate, ca țăranii tineri să meargă *in corpore*, duminica după vecernie, să facă o vizită fiicelor vecinilor lor. Într-o cameră erau adunați bătrânii, într-alta fetele tinere. Cântă, se joacă și râd; și de multe ori un flăcău își alegea de aici o fată pe care, în timp, o ducea acasă pentru a fi stăpâna gospodăriei sale. Toamna și iarna avea loc *Spinnstube*[182], unde <feciorii> se întâlneau și discutau cu fetele în timp ce fusul zumzăitor se învârtea cu hărnicie. Cu acest prilej, unul dintre bătrânii „frăției" era mereu prezent, astfel încât nici un cuvânt sau faptă să nu fie azvârlit într-un mod care să fie nepotrivit în vreun fel. Orice putea duce la scandal era interzis. Orice încălcare a bunelor maniere față de sau în prezența fetelor tinere era pedepsită cu severitate. Astfel, dacă un tânăr mergea prea departe și atingea sau lua broșa de pe corsajul unei fete, era amendat cu treizeci de monede. Chiar și îmbrăcămintea tinerilor era dinainte stabilită la asemenea vizite; nu trebuiau să poarte grosolanele haine de lucru de zi cu zi. La ora opt toți trebuiau să plece și nici unui tânăr nu îi era îngăduit să conducă o fată acasă. Ea mergea singură sau cu însoțitoarele ei. La asemenea întâlniri, flăcăilor le era interzis să stea lângă fete și fusele lor, încă și mai puțin <să stea> cu una dintre ele în fața focului și cu spatele la societate; însă toți urmau să stea la masă și să se alăture, dacă doreau, cântecului // fetelor, în timp p. 208
ce fusele continuau să toarcă. Dacă izbucnea o ceartă între flăcăi și fete și se foloseau cuvinte grele, nepotrivite, se putea impune o amendă de până la nouăzeci și nouă de monede.

Astfel, cu toate prilejurile se aștepta ca membrii frăției să aibă grijă de tineri. O privire atentă era ținută asupra acestora și de alții, cărora le fusese delegată puterea de a face așa. Așa cum am văzut, nu doar simpla neglijare a datoriilor

[181] Oraș în comitatul Somerset, regiunea South West England (Anglia), cunoscut încă de pe vremea romanilor pentru apele sale termale.

[182] Șezătoare, în limba germană în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

obligatori pentru un bun cetățean prilejuia reprimarea, ci chiar și lipsa dragostei creștine și a carității în înfăptuirea unui serviciu prietenesc era observată și urmată de o admonestare.

Înrâurirea pe care un asemenea control a exercitat-o este evidentă în sine. Pe lângă consecințele morale, el era important în măsura în care dădea populației săsești simțământul de unitate ce reprezenta tăria ei. Se mențineau împreună cu toate prilejurile și erau obligați să o facă. Nu este nici o îndoială că statornicia cu care au învins întotdeauna orice încercare de a le fi încălcate drepturile își are rădăcina în acest plan bine întocmit și în excelenta lor organizare.

Aceste frății erau în realitate temelia instituțiilor orășenești. Dintre componenții lor erau aleși membrii sfatului; iar aceștia alegeau judecătorul[183] sau oficialii ale căror funcții erau un amestec de magistrat și primar[184].

Fiecare tânăr sas era obligat, după confirmare, să intre în „frăție". O părăsea la căsătorie sau mai devreme, dacă așa dorea.

Că guvernul nu pune piedici în calea căsătoriilor este, fără îndoială, un motiv
p. 209 pentru care numărul // de nașteri nelegitime este atât de mic în Transilvania, în comparație cu alte țări sau părți ale monarhiei. [Comparații cu alte teritorii din imperiul habsburgic.]

Nu există o clasă proletară în țară, nici vreo teamă că s-ar putea ridica una – fără îndoială un lucru bun, ce poate servi ca un punct de pornire lipsei generale de bani și dorinței de mijloace de a transforma producția solului în profit.

În Mediaș sunt unsprezece asemenea *Bruderschaften*. Fiecare are propriul cuptor, deținut în comun, pentru coacerea pâinii; iar fiecare „vecin" este obligat, sub pedeapsă, să coacă acolo – un obicei specific doar acestui oraș.

Cu cât mai adânc călătorește cineva în țară, cu atât mai limpede se înțelege ce mult a avut înfățișarea ei <de a face> cu hotărârea luată de locuitori de a intra în legătură cu alte popoare. Am spus deja că ei – mai ales populația germană – au menținut o legătură continuă cu națiunile din Occident. În afara originii și a setei de cultură, a fost un alt motiv pentru care și-au îndreptat pașii într-acolo. Lanțurile
p. 210 montane se îndreaptă, în cea mai mare parte, în acea direcție și către // sud-vest, în timp ce către est și sud formează bariere uriașe, odinioară oferind protecție față de invazii din acele părți și întrerupând, aparent, orice legătură cu popoarele de dincolo. Făurile, de asemenea, curg către vest și văile prin care trec au dat ocazia de a se face drumuri care ar trebui să ajungă până la locuitorii țărilor ce se întind către soare-apune.

Notă. Biserica săsească fortificată era un fel de Kremlin în miniatură, unde strângeau cele mai importante bunuri. [...] Fiecare oraș din Spania avea, de asemenea, un Alcazar al său, care era <similar> Kremlinului din nord. [...]

---

[183] *The Richter*.

[184] *Bergomaster*, corect Bürgermeister.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul XIV

Spre Sighişoara

[Drumul a fost parcurs într-o căruţă cu fân.] p. 212

În Transilvania, toamna este cel mai frumos anotimp din an. Este lungă şi caldă[185]. Temperatura este agreabilă şi adesea nu există îngheţ până la sfârşitul lui decembrie. Nu a fost niciodată mai frumos decât în 1863 şi a fost o bucurie adevărată să călătoresc prin ţară. Frumoasele păduri de fag erau deja de un galben-maroniu aprins; câmpiile erau încă verzi şi populate cu oi şi turme de bivoli; aerul era blând şi nemaipomenit de limpede, astfel încât satele îndepărtate, înconjurate cu ziduri albe, turnurile bisericilor şi culmile munţilor aflaţi în depărtare puteau fi văzute limpede. Fiecare trăsătură <a peisajului> se vedea clar[186].

O vale se deschide într-alta. La piciorul pantei este aşezat un cătun ascuns printre copaci. Pe dealuri totul este cultivat; pâlcuri de stejari şi fagi apar ca punctele în peisaj şi alungă monotonia păşunii late ce se întinde între tine şi Dumbrăveni[187], a cărui biserică se înalţă zveltă, strălucind aprins în soarele după-amiezii. Cele două turnuri înalte arată impunător, pe măsură ce înaintezi de-a latul câmpiei. Oraşul este o aşezare armeană şi se spune că are un comerţ important. Arăta foarte trist şi pustiu şi, în ceea ce privea aparenţa exterioară, nu purta vreun semn de prosperitate. Negustorii armeni stăteau nepăsători în uşă, lenevind la soare. Piaţa era prăfuită şi în dezordine; tot locul // părea adormit. Biserica este p. 213
frumoasă şi spaţioasă. Aproape de ea era o clădire mare care, chiar şi în starea sa decrepită, mărturisea despre măreţia trecută. Dar ce ruină este acum şi când de jalnică în felul în care arată! Ce dezordine şi mizerie în curţile ei şi pe ziduri! Acesta a fost odată castelul familiei Apaffyi şi lor le aparţinea Dumbrăveniul şi conacele de acolo. Acum funcţionarii de la impozite şi autorităţile locale îl păstrează pentru folosinţa lor. Zidurile şi turnurile, care făceau din castel o fortăreaţă, se prăbuşesc bucată cu bucată, iar mizeria porcilor umple toate colţurile şi aerul cu mirosuri respingătoare.

Am fost surprins de fântânile de pe ulițe, cu acoperişuri <şi> roată largă pentru ridicarea găleţilor. În satul următor era un şir cu fântâni asemănătoare. Am întâlnit pe drum nenumărate care pline cu scânduri, mergând încet către vest. Toate veneau din ţinutul secuiesc[188], unde – doar acolo – sunt păduri întinse de pin. Acestea aprovizionează Transilvania cu totul.

---

[185] „Observaţii repetate dau o temperatură autumnală medie de 9° Réaumur". (*n.a.*) Echivalează cu 11–12° Celsius.

[186] „Cât de plăcut este să călătoreşti aşa într-un vehicul grosolan! Vezi în jur în toate părţile; soarele şi aerul curat îţi ating obrajii; ai destul loc să te mişti în voie; iar când doreşti să te opreşti o poţi face, să vorbeşti cu un ţăran, să vezi o ruină sau să te minunezi şi să te sperii pe jumătate de locuitorii unor colibe ţigăneşti după o vizită pe neaşteptate. Sunt cu totul miraţi când vii şi mereu se tem că prezenţa ta le va prevesti de rău". (*n.a.*)

[187] *Elisabethstadt*, oraş, jud. Sibiu.

[188] *Czekler-land.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Se apropie seara. Drumul urcă încet; dăm un colţ şi ajungem în vârful dealului, iar în faţa noastră se ridică o colină înaltă, nu fără asemănare cu Sorviodunum[189], iar pe aceasta se înalţă un oraş cu înfăţişare medievală, cu biserică şi ziduri şi porţi. Dedesubt sunt şiruri de case înconjurate de grădini, întrecute în înălţime de plopi; câmpuri verzi se întindeau până la poalele unui şir de dealuri care înconjurau acest loc foarte pitoresc. În faţă, biserica ce încoronează cetatea[190] încă străluceşte în razele slabe ale soarelui ce apune; mai în jos se vede o lumină ce pâlpâie în ferestrele caselor îmbătrânite; şi acolo sunt contraforţi şi o poartă de cetate şi turnuri dărăpănate. Poarta principală a căzut pe jumătate, iar zidurile de lângă ea sunt năpădite de buruieni; zidăria spartă a căzut în râpă. Câţiva orăşeni
p. 214 bătrâni stau acolo – munca zilei s-a încheiat – discutând în grupuri; // presupuneri diferite, poate, despre cine poate fi călătorul pe care îl văd coborând încet pe panta din faţa lor. Case joase şi case cu acoperiş înalt şi copaci şi zidărie masivă sunt atât de amestecate că nu le poţi separa. În curând soarele va apune, altfel te-ai opri şi ai privi până te-ai sătura. Imaginea te încântă atât de mult încât nu îţi iei ochii de la ea până când drumul coteşte aproape de piciorul colinei şi apoi totul îţi dispare din vedere. [...] Pe coama bătrânului zid s-au ridicat locuinţe şi se împletesc cu acesta într-un mod ciudat, deşi nu înţelegi cum. Deasupra, printre zăbrele mici, privesc capete tinere; şi mergi la pas pe pavajul primitiv, iar strada este îngustă şi întunecată de la frontoanele înalte; şi totul arată exact ca pe vremea când Hans Sachs[191] cânta atât de vesel în timp ce făcea pantofi şi rime.

„Eşti sigur că aceasta este cu adevărat secolul al XIX-lea şi al XVI-lea?", te întrebi – sau visezi? Dar totul, mai ales zdruncinătura nemaipomenită a căruţei, ca şi cum aceasta s-ar face fărâme, pare foarte adevărat. [...]

Acum strada se deschide în piaţă destul de spaţioasă, dar cumva povârnită, deoarece dealul pe care este construit oraşul de sus coboară aici abrupt chiar în mijlocul oraşului <de jos>. Într-adevăr, o parte a Sighişoarei stă pe această pantă, câte o casă ridicându-se în spatele celeilalte; iar o stradă abruptă duce în cartierul de sus.

Cum te mai uiţi cu admiraţie la tot ce vezi aici! La arhitectura frumosului
p. 215 portal cu al său turn masiv şi // foarte pitoresc, străzile înguste şi locurile neobişnuite din afara drumului principal, peste care dai atunci când rătăceşti pe acolo. Seamănă cu Nürnberg şi Ulm, întrucâtva cu orăşele demodate, încă înconjurate de ziduri, care se găsesc pe malurile Rinului. Priveşte unde vrei, vei găsi mărturii despre trecutul tumultuos. Totul este puternic şi <făcut> pentru
p. 216 apărare, pentru a înlătura surprizele. Înainte de a ajunge la poarta cetăţii găseşti // o uşă de stejar mică, puternică, ducând nu ştii unde, deşi ai vrea; apoi un pasaj acoperit; mai încolo sunt trepte pentru a ajunge în partea de sus, iar aici treci printr-o arcadă joasă şi ajungi pe un fel de platformă cu vedere la oraş; şi ce aglomeraţie de clădiri în cetate! Spaţiul dintre ele e cel mai îngust posibil, astfel încât gangul cu

[189] *Old Sarum*, aşezare antică în Anglia.

[190] *Burgh*, corect *Burg*.

[191] Hans Sachs (1494–1576), poet, dramaturg şi cizmar din Nürenberg; a scris mai mult de 6000 de cântece, poezii şi piese de teatru, atât tragedii cât şi comedii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

greu poate fi considerat stradă. Casele din *Strada Turnului*[192] sunt mici, dar solid construite; interiorul lor este boltit, iar scara interioară, în spirală, din piatră masivă. Aceasta era probabil o porțiune periculoasă, și, fiind aproape de poartă, aici aveau loc cele mai teribile atacuri. Fiecare casă era o mică fortăreață, iar gangurile erau sumbre și întunecate, căci intra puțină lumină prin ferestrele cu gratii de fier deschise în acele ziduri groase. Mai departe, totul oferea o priveliște mai plăcută. Era o stradă cu case îngrijite și jaluzele verzi, drăguțe, și decorațiuni de modă veche și o curățenie de modă veche. Locul avea un aer liniștit și de o anume bunăstare. Mi-am închipuit că nu putea să fi arătat foarte diferit acum trei sute de ani. Aici, departe de ziduri și de asediatori, locuitorii par să fi răsuflat mai ușurați. Își îngăduiau mai mult loc; casele nu erau atât de strânse una în alta, nici zidurile, nici interioarele nu erau atât de greoaie. Dincolo de acestea era un pasaj arcuit sau tunel, ce ducea într-un loc aflat la jumătatea drumului spre coasta dealului, unde se înălțau poarta și bastionul ruinat pe care le văzusem din depărtare când începusem să mă apropii de locul acesta. Zidul fortificației era flancat, din loc în loc, cu turnuri și nimic nu putea fi mai pitoresc decât acestea, înălțându-se pe toate părțile costișei abrupte, în vreme ce zidul vechi urca acum spre cele mai abrupte locuri sau cobora printre copaci, urmând fiecare cot din terenul accidentat.// p. 217

Chiar în vârf se înălțau biserica și gimnaziul, către care conducea o galerie cu trepte, lungă, dreaptă, acoperită. Nu oboseai niciodată bâjbâind printre ganguri și străzi și privind în curțile din spatele caselor, făcând câte o descoperire nouă la fiecare pas și având motive să te minunezi.

Am urcat în clopotnița bisericii înainte de lăsarea serii. Am privit în jos către acoperișul de țiglă, înalt, abrupt, al unui turn pătrat ce se ridica din zidul fortificației. Forma și modul de construcție vorbeau despre Evul Mediu. Acolo erau cimitirul și, învecinat cu acesta, într-o amestecătură ce stârnea confuzie, împrăștiate pe deal, casele locuitorilor cetății. Departe, către răsărit, se întindea o câmpie fertilă. În jurul orașului erau pante acoperite cu fagi, iar către apus // o costișă p. 218
împădurită; între aceasta și colina cu citadela se întindea o coamă de deal, despărțind vâlceaua în care se afla orașul de o alta, aflată de cealaltă parte. O puteam privi. Sus pe deal era un cimitir cu plopi și sălcii. Frunzișul de toamnă se vedea peste tot și, șerpuind prin el, curgea râul.

Ferestrele din cele patru părți ale clopotniței formau ramele tablourilor mele, fiecare diferit și rivalizând cu celelalte în frumusețe. De multă vreme nu văzusem un peisaj atât de frumos, atât de original, cu portaluri zdravene și turnuri și uși ascunse și case medievale ce se armonizau cu acestea, iar acum totul se liniștea și se împletea echilibrat cu strălucirea melancolică a soarelui ce apunea. Niciodată nu m-am gândit la locul acesta altfel decât la „Sighișoara cea pitorească". [...]

Multe dintre casele din Sighișoara au trei nivele – un semn al cererii de p. 219
locuințe de mai înainte; obligându-i pe locuitori se urce, deoarece nu își puteau întinde locuințele în spațiul de care dispuneau. // p. 220

În timp ce eram acolo a fost zi de târg; numeroșii boi albi cu coarne mari, zăcând dejugați în fața carelor cu porumb și legume, formau grupuri drăguțe și

[192] *Thurm Strasse*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pitoreşti. Lângă ei stăteau femeile înfofolite şi românii cu părul lung. [...] Ce loc <minunat> ar fi acesta pentru un artist! Şi cât material ar găsi acesta aici! Unele case din cetate au acoperişuri suspendate; dar multe sunt construite într-un stil care, împreună cu diferitele detalii ce le înconjoară, oferă destul pentru un tablou. Acoperişurile cu fronton sunt deschise, cu o galerie de lemn întunecat, aproape negru de vreme, ca şi partea din faţă. Aici stau în soare grămezi de porumb[193], cu frunzele lor lungi, spălăcite, ascuţite, căzând în snopi peste balustrada <acoperişului>. [...]

Am gustat un vin delicios de Mădăraş[194]; costă doar 6 şilingi găleata. În vecinătatea Sighişoarei preţul obişnuit pentru mustul din acest an (1863) era de la 1 şiling 2 centime până la 1 şiling 8 centime pe găleată. Carnea de vită se vindea cu doi penny, iar carnea de porc cu patru penny pe pfund. Stânjenul[195] de lemn de fag pentru foc costa cinci florini sau zece şilingi.

Terenul ce aparţine orăşenilor este mare – într-adevăr, prea mult pentru populaţie, motiv pentru care este imperfect arat. Acum folosesc sistemul rotaţiei celor cinci câmpuri; mai înainte fusese adoptat cel cu trei câmpuri. Fructele cresc din abundenţă în vecinătatea <Sighişoarei>. Acei localnici care nu au timp să se
p. 221 ocupe ei înşişi cu agricultura îşi dau câmpurile unui ţăran român care, // în loc de arendă, le dă înapoi o parte din produse. Acest fel de aranjament este des întâlnit în ţară. Uneori o jumătate, alteori o treime se restituie drept arendă. Mai mulţi clerici protestanţi fac aşa, nedorind să fie deranjaţi cu treburile agricole. Partea lor din recolte este dusă acasă şi depozitată pentru ei; românul, care probabil nu are pământ propriu, îşi păstrează jumătate <din recoltă> şi astfel amândouă părţile primesc ce îşi doresc.

În întreaga Transilvanie am descoperit că ghildele încă există, deşi vechile piedici ale comerţului au fost înlăturate. Sistemul ghildelor, cu obiceiurile şi ritualurile sale ciudate, a fost menţinut aici multă vreme după ce a ieşit din uz în Germania. [...]

În aceasta şi în alte chestiuni, vedem cât de puţin s-a schimbat natura originară a acestor oameni. Mai puţin expuşi decât conaţionalii lor de acasă acelor tulburări şi lovituri <întâlnite> pe drumurile vieţii, ei au menţinut ceea ce le-a fost specific, în timp ce alţii au renunţat treptat. Toată acea dragoste pentru formulele ce caracterizează fiecare act al vieţii sociale şi publice din Germania, fie în promulgarea unei legi, într-o scrisoare particulară sau diplomatică, redactarea unui paşaport sau anularea unui contract de ucenicie, şi care au fost menţinute până târziu în ţară, încă se văd în caracterul germanilor din Transilvania. Mai ales în rândurile ţărănimii – acea parte conservatoare a naţiunii – acest fapt este foarte uşor de perceput. La nunţi, alegerea clerului, ceremonialul frăţiei, cuvântările lungi într-o
p. 222 formă precisă, cu repetări nesfârşite – acestea toate sunt în spiritul // timpurilor vechi din Germania. [...]

---

[193] *Indian-corn.*

[194] *Batzko Madarasch*, com., jud. Mureş.

[195] *Klafter*; unitate de măsură a lemnelor de foc, egală cu 8 m^3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Emigranții <saşi> au venit aici şi şi-au adus cu ei bunurile din gospodării. În
țara lor de baştină, cele mai multe // lucruri s-au schimbat: obiceiuri vechi au căzut p. 223
în uitare; costumul vechi a fost înlocuit de unul mai modern, aranjamentele casei au făcut loc altor decorațiuni; în graba şi învălmăşeala de azi nu e timp pentru discursuri lungi, întortocheate despre nimic şi astfel respectul tradițional a ajuns neglijat şi uitat. Dar cu <saşii transilvăneni>, rupți de asemenea evenimente, lucrurile au stat diferit. S-au ținut laolaltă şi au păstrat toate vechile obiceiuri neschimbate de secole, ca şi cum însăşi existența lor ar fi depins de ele. Pentru ei, lumea a stat pe loc în tot acest timp. Aşteptând ca lumea să-şi continue drumul, ei au stat nemişcați în tot acest răstimp. Îşi vorbeau dialectul de pe Rinul Inferior şi Friesland[196], ca atunci când plecaseră de acasă; se îmbrăcau încă de parcă opt sute de ani ar fi trecut <abia> ieri; iar proverbele pe care străbunii lor le-au învățat de la bunicile lor, poporul de azi le repetă exact ca şi cum bătrânele ar trăi şi ar fi acasă, la gura focului. Cuvinte uitate în altă parte sunt folosite aici în fiecare zi. Forme şi ritualuri despre care citim ca despre obiceiuri mitologice constituie o parte a vieții cotidiene. Țăranul sas îşi ară câmpul acum întocmai cum făcea pe vremea când hoarde sălbatice obişnuiau să le distrugă. Este încă neîncrezător, uitând că multe s-au schimbat în 500 de ani, că nu mai este un voievod care să îl oblige la dări, că nu se va mai auzi nici o chemare la închiderea porților pentru a fi în siguranță împotriva pătrunderii turcilor. Încă îşi tine porumbul depozitat în interiorul zidului înalt al bisericii, în parte, poate, pentru că e mai uşor, dar în mare măsură şi pentru că aşa făceau strămoşii săi. În dulapurile mari ce servesc drept şifoniere în casele
țăranilor se află brâuri şi podoabe care, de generații, au servit drept moştenire de // p. 224
familie şi care, nu e imposibil, au fost aduse din țara veche şi nu se mai găsesc azi. Pentru filolog, ca şi pentru anticar, există nenumărate izvoare de informație. Iar un avantaj mare pentru oricine caută este că ar găsi peste tot pe cei ce îl pot ajuta în căutarea lui – oameni care, cu asiduitate germană, au urmărit diferitele izvoare ale cunoaşterii până la originea lor, prin regiuni încâlcite sau bătătorite; şi care, deşi necunoscuți, în comparație <cu alții> îşi continuă munca lor de înaintaşi cu acelaşi zel ca şi cum descoperirile lor ar fi aşteptate <să cunoască> faima în lumea largă.

Răspândirea culturii în oraşele şi satele săseşti este o trăsătură atât de remarcabilă, încât nu încetează să îl ia prin surprindere pe călător. Peste tot îi găseşte pe cei ce în vremurile vechi se numeau, atât de potrivit, „studioşi"[197] sau, aşa cum spunem noi azi, „savanți"[198]. Lucrările ce apar în disertațiile de arhivă şi ale Societății Ştiințifice de la Sibiu[199] probează de ajuns hărnicia şi cunoştințele acestor oameni. În ceea ce priveşte interesul stârnit de materia şi profunzimea cercetărilor pe care le includ, aceste volume pot fi aşezate îndreptățit alături de cele similare pe care le pot produce Germania sau Anglia. Pe lângă lucrări elaborate, slujind la deslușirea vreunei părți întunecate a istoriei, o inscripție sau un monument, sunt pagini cu foarte multă informație despre rituri, obiceiuri, sărbători,

[196] Provincie aflată astăzi pe teritoriile Olandei şi Germaniei.
[197] *Students*.
[198] *Scholar*.
[199] Este vorba despre Verein für Siebenbürgische Landeskunde, fondată în 1840.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

costume etc., aşa cum pot fi găsite în „Notes and Queries"[200], notele lui Scott[201] la poemele sale, *Curiozităţile literaturii* ale lui Disraeli[202] sau în cărţile lui John Timbs[203]. Referitor la tot ce are legătură cu istoria bisericii există materiale vaste. Geologia şi geognozia ţării au fost minuţios descrise, la fel botanica şi fauna ei. Într-adevăr, despre fiecare domeniu care l-ar putea interesa, străinul va găsi pe
p. 225 cineva care îi va putea arăta calea // de urmat, bornele ce trebuie avute în vedere şi care îi va vorbi despre nenumăratele poteci lăturalnice acoperite sau ascunse de veacuri, dar care, atunci când sunt străbătute, se descoperă, chiar pe neaşteptate, că duc la ţelul dorit.

De asemenea, există în Transilvania obiceiul, ca şi în Germania, de a da la sfârşitul anului şcolar o dare de seamă despre situaţia fiecărui gimnaziu, parcursul studiilor, numele şi progresul elevilor etc. La aceasta se adăugă mereu o lucrare a rectorului sau una de-a profesorilor; iar asemenea lucrări sunt aproape invariabil un adaos valoros la cunoaşterea arhivelor, istorice sau ştiinţifice. Este mare păcat că aceste lucrări sunt izolate şi nu publicate separat într-o formă reunită, în funcţie de subiectul lor.

La Sighişoara este o filială a *Verein für Siebenbuergische Landeskunde*[204]; iar doi dintre cei mai valoroşi membri ai ei, rectorul <Friedrich> Müller şi profesorul <Joseph> Haltrich[205] locuiesc aici. Cel dintâi publică acum o *Colecţie a inscripţiilor romane din Transilvania*[206]. Ultima lui lucrare, *Siebenburgische Sagen*[207] (Tradiţii transilvănene), era o colecţie de poveşti <populare>, aruncând lumină asupra credinţelor <oamenilor de rând>.

În acest orăşel am descoperit că numele şi lucrările diferiţilor autori germani în viaţă erau bine cunoscute. Bodenstedt[208], Riehl[209], Geibel[210], Kobell[211] erau nume la fel de familiare, cum sunt cele ale lui Tennyson[212] şi Kinglake[213] pentru noi. Un om mi-a arătat întregul *Mirza-Schaffy*[214], pe care îl copiase, nefiind în stare să

---

[200] Publicaţie fondată la Londra în anul 1849, cu apariţie neîntreruptă până astăzi, dedicată cu precădere limbii şi literaturii engleze, lexicografiei, istoriei.

[201] Sir Walter Scott (1771–1832), scriitor scoţian, culegător de folclor, autor de texte de inspiraţie istorică, unul dintre cei mai populari autori din secolul al XIX-lea.

[202] *Curiosities of Literature*, operă publicată în mai multe volume între 1791–1834 de Isaac d'Israeli (1766–1848), scriitor britanic, tatăl politicianului Benjamin Disraeli.

[203] John Timbs (1801–1875), anticar şi scriitor, autor al mai multor cărţi şi redactor al mai multor publicaţii literare şi ştiinţifice.

[204] „Asociaţia pentru promovarea cunoaşterii a tot ce ţine de Transilvania". (*n.a.*)

[205] Joseph Haltrich (1822–1886), pastor luteran, profesor, culegător de folclor transilvănean.

[206] „Pentru istoria romanilor din provincie, această operă va fi inestimabilă. <Theodor> Mommsen a publicat o lucrare similară; dar cea a lui Müller va conţine, pe lângă inscripţie, o descriere exactă a locului în care a fost găsită şi despre ce s-a găsit şi, pe cât posibil, o întregire a acesteia, dacă <inscripţia> nu era prea mutilată. Fiecare carte în care a fost menţionată inscripţia sau în care s-a făcut aluzie la ea va fi de asemenea numită". (*n.a.*) Este vorba despre lucrarea lui Michael Ackner şi Friedrich Müller, *Die Roemischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865.

[207] Apărută la Braşov, 1857.

[208] Friedrich Martin von Bodenstedt (1819–1892), scriitor, traducător şi critic literar german.

[209] Wilhelm Heinrich Riehl (1823–1897), ziarist şi istoric german

[210] Emanuel von Geibel (1815–1884), poet şi dramaturg german.

[211] Wolfgang Franz von Kobell (1803–1882), geolog şi scriitor german.

[212] Lord Alfred Tennyson (1809–1892), cel mai important poet al epocii victoriene.

[213] Alexander William Kinglake (1809–1891), călător şi istoric englez.

[214] Scriere a lui Friedrich Martin von Bodenstedt.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cumpere cartea, în situația sa strâmtorată. Grimm[215] // coresponda cu unul dintre p. 226
profesori[216], încântat de colecția bogată de folclor făcută de acest domn și îndemnându-l să continue. Deoarece la Sighișoara este un gimnaziu, tinerii veneau acolo din toate părțile <Transilvaniei>; iar de pe buzele lor, vechi povești, cântece pentru copii, vrăji și basme erau transcrise așa cum le spuneau. Variațiile de text și de dialect erau notate și comparate, iar rezultatul va fi *Idiotikon Transilvănean Săsesc*, pe care profesorul Haltrich îl scrie în prezent în cele câteva ore libere pe care i le îngăduie îndatoririle sale școlare.

Lucrările lui Macaulay[217] se află în biblioteca de aici și sunt citite în original. Când mi-am exprimat surpriza că unul <dintre profesori> coresponda cu Fallmerayer[218], iar un altul cu o celebritate literară din Germania – că, pe scurt, știau destul de bine ce fac oamenii de litere acolo –, răspunsul a fost „Wir haengen an Deutschland" (ne agățăm de Germania). „Facem tot ce putem pentru a ține ritmul cu lumea – cel puțin să nu fim lăsați prea în urmă".

După cum am mai observat, este ceva emoționant în acest atașament și în această căutare a luminii. Acești oameni – vreau să spun, profesorii – sunt prost plătiți. Tot timpul trebuie să îndeplinească o muncă ce le lasă puțin timp liber, iar mijloacele lor pentru a cumpăra cărți și a ține jurnale literare și științifice sunt foarte modeste. De asemenea, și transportul din Germania se adaugă la cheltuieli, încă și mai împovărător prin diferența mare de schimb și prin devalorizarea constantă a florinului de hârtie. Dar, fără a ține seama de asemenea dificultăți, reușesc să facă foarte mult[219]. [La plecarea din Sighișoara se plânge de lipsa de punctualitate.]

O informație despre gustul nostru deosebit în materie de gătit a pătruns chiar p. 227
și aici. Atunci când carnea era foarte puțin făcută se spunea că este „englezească". [Continuă călătoria spre Brașov pe drumuri proaste, dar cu peisaje spectaculoase.]

Capitolul XV

Cetăți țărănești

p. 228

[...] În timpul revoluției <de la 1848–1849> cruzimile și jafurile pe care ungurii le-au avut de îndurat au fost adesea înspăimântătoare. Populația românească – o hoardă sălbatică –, stârnită de patima preoților ei, nu a mai putut fi

---

[215] Jacob Ludwig Carl Grimm (1785–1863), lingvist, folclorist și scriitor german. Autor, împreună cu fratele său Wilhelm (1786–1859), al unui important dicționar al limbii germane precum și al unei remarcabile culegeri de basme, apărută în două volume (1812 și 1814).

[216] Este vorba despre Joseph Haltrich. Prietenia data din perioada studiilor acestuia la Universitatea din Leipzig.

[217] Thomas Babbington Macaulay (1800–1859), istoric englez.

[218] Jakob Philipp Fallmerayer (1790–1861), jurnalist, politician și istoric austriac, autor al unor teorii controversate despre originea grecilor.

[219] „Nu ar putea editorii jurnalelor științifice și literare din Germania să le trimită regulat conaționalilor lor îndepărtați câte un exemplar al publicațiilor lor? Ar fi un act frățesc și foarte frumos. Societățile noastre de învățați ar putea, de asemenea, să trimită exemplare ale lucrărilor lor. Ar fi dăruite cu folos. În schimb, și ele ar primi «scrieri» de o valoare egală și de același interes". **(n.a.)**

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

oprită odată ce a fost scăpată din mână. Laşi de la natură, după cum era şi firesc să
p. 229 fie după secole într-o poziţie servilă, de îndată ce // s-au văzut în frunte nu au mai avut nimic de care să se teamă <şi> s-au dedat la cruzimi. O schimbare neaşteptată părea să fi venit peste ei. Omorau, jefuiau şi ardeau fără deosebire. I-a otrăvit şi înnebunit <faptul că> aveau arme în mâini, că erau stăpâni după ce fuseseră atâta vrem sclavi, că aveau o oarecare importanţă. Nu sunt sigur că românii sunt cruzi de la natură; cred, mai degrabă, că nu. În viaţa obişnuită sunt prea leneşi pentru a se osteni să facă aşa. Dar o dată stârniţi – diavolul din noi o dată trezit –, devine cu totul o altă fiinţă. Astfel, în timpul revoluţiei, o dată ce au mirosit sânge, <românii> nu i-au mai pierdut urma şi şi-au vânat victimele cu o dorinţă feroce, de plăcere. Aceşti oameni omorau pentru simpla plăcere de a ucide. Luau viaţa aşa <cum o făcea> regele din Dahomey[220], pentru fiorul intens pe care i-l dădea <crima>. Nici nu le era de ajuns. Copii, femei, bătrâni erau măcelăriţi fără deosebire. Tot ce nu putea fi transportat era distrus. Fierul era lucrul pe care doreau cel mai mult să îl ia, iar această împrejurare este caracteristică nu doar pentru ei, ci şi pentru situaţia în care se afla ţara şi arată valoarea dată unui articol aflat în folosinţă banală aproape peste tot în altă parte. Pentru a-l obţine au smuls podele şi au dărâmat ziduri; pe scurt, casa sau oraşul în care fuseseră erau, dacă nu arse, cu totul răvăşite. Groaza pe care o insuflau era la fel de mare ca şi cea pe care cântecele de război indiene le provocau în aşezările englezeşti. Erau îndrăzneţi doar când erau sprijiniţi de trupe regulate, când erau într-un număr covârşitor sau aveau de a face cu oameni neajutoraţi. Grozăviile de care încă auzi şi pe care le-au comis în timpul revoltei sunt înspăimântătoare, iar la Aiud[221], Abrud[222] şi în alte locuri, pe lângă un mare număr de conace, există din plin dovezi ale comportamentului lor distrugător. [...]

p. 230 S-ar putea crede că cele două popoare ar putea cu greu să îşi ducă existenţa într-o strânsă legătură, după ce unul dintre ele a avut parte de răni atât de înfiorătoare, cum au pătit maghiarii. Şi totuşi aşa este. Nobilul maghiar continuă să locuiască în oraşul sau satul românesc, înconjurat de oameni ale căror rude, sau chiar ei, i-au răvăşit locuinţa, i-au ars hambarele şi i-au ucis neamurile sau slujitorii. Nu e nici o îndoială că o ospitalitate patriarhală este o trăsătură înnăscută caracterului omului de lume maghiar. Este atât de obişnuit să o practice, încât nu o poate refuza nici duşmanului său. Îmi amintesc că ieşeam odată din curtea unui conac aparţinând unui nobil care a suferit din plin în timpul războiului civil. Pivniţele lui fuseseră inundate până la gleznă de cel mai ales vin, grădinile distruse, casa jefuită. Tocmai îmi arătase mai înainte o listă a ungurilor care avuseseră parte, într-un fel sau altul îngrozitor, de un tratament de neînţeles de la hoardele de români. Erau scrise ziua şi locul; mi-au fost date şi numele, vârsta şi sexul fiecăruia. [...]

Aceste atrocităţi erau prin urmare proaspete în amintirea gazdei mele; totuşi pe când treceam de porţi, a venit un ţăran român, cu pălăria în mână, cerând umil o jumătate de măsură de porumb pentru familia lui; i-a fost dată imediat şi, aş putea spune, cu drag. Nu într-un fel ce ar fi putut duce <cu gândul> la presupunerea că îi

[220] Regat în vestul Africii, dispărut în secolul al XIX-lea. Important centru al comerţului cu sclavi.
[221] *Enyed*, oraş, jud. Alba.
[222] *Abrudbánya*, oraş, jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

era dată pentru a se împăca, ținând seama de evenimente neprevăzute viitoare. Din contră, bunătatea sa era chiar cea a unui stăpân față de supusul său. Asemenea daruri sunt mereu // cerute și arareori refuzate, dacă se întâmplă vreodată; deși de la p. 231
împroprietărirea cu pământ, relația schimbată dintre țărănime și stăpânul domeniului a anulat orice drept la astfel solicitări. La observația mea că e ciudat ca asemenea oameni să vină să ceară favoruri de la cei pe care îi jefuiseră și cu care se comportaseră urât, cunoștința mea maghiară a răspuns: „asemenea cereri se întâmplă zilnic. Imediat ce au nevoie de ceva, vin să ceară de la mine – porumb, secară, paie, orice. Dacă nu au, știi, nu putem să refuzăm să le dăm." [...]

Am cinat odată cu un nobil venerabil care mi-a spus că fratele său fusese înjugat de <români> la un plug și pus să are alături de un cal. Alți captivi au fost îngropați până la umeri, capetele și umerii înălțându-se deasupra pământului. Apoi au fost toți cosiți, ca tot atâtea margarete și brazde de iarbă.

Cu toate acestea, ura pe care nobilii maghiari o simt față de populația germană este mult mai intensă, mult mai adâncă și de neîmpăcat decât cea față de români[223]. „Nu au avut ceva mai bun, sunt o rasă ignorantă; mai mult, au fost mânați de guvern să facă ce au făcut." Aceasta este scuza găsită mereu, dacă îți arăți oroarea față de faptele lor. O asemenea explicație servește unui scop dublu. [Explicația este relația dintre elita maghiară și statul austriac.]

În ceea ce privește chestiunile politice și sociale, partidul maghiar a redactat p. 232
propriile sale treizeci și nouă de articole, pe care oricine dorește să meargă alături de ei trebuie, mai întâi, să le semneze. Nu poate exista compromis. Fie totul, fie nimic. „Cine nu este cu noi e împotriva noastră". Acesta este principiul recunoscut tacit, dacă nu și proclamat. Acum, unul dintre aceste articole spune că sașii // au p. 233
sentimente de inamiciție față de populația maghiară. Această idee, ca și altele, nu poate fi dată la o parte, deoarece este parte a întregului. Din același motiv, nu se fac anchete corecte pentru a verifica adevărul; descoperirea falsității <principiului> ar strica tot programul deja anunțat. [Considerații asupra intransigenței partidului maghiar, atitudine pe care o consideră caracteristică poporului.]

În drumul meu, m-am oprit la Saschiz, o așezare germană, pentru a face o p. 235
vizită pastorului și a vedea ruinele cetății. Satul părea mai puțin ordonat decât de obicei, din pricina clădirilor de cărămidă, încă netencuite și văruite; dar intrând în case, <am văzut că> trăsăturile erau aceleași ca peste tot. Era foarte plăcut să intru în casa parohială și, descinzând din trăsura mea, să intru în camerele de o mărime destul de bună, cu cărți, gravuri, flori, un pian mare și toate aparențele unei vieți sociale confortabile. Pe pereți erau vederi bune cu Atena, Roma, Napoli. Ca de obicei am fost călduros primit și invitat să rămân peste noapte, în loc de să-mi continui drumul în aceeași după-amiază, așa cum îmi era intenția. Am admirat întâi biserica, ce fusese construită în 1492, și apoi am pornit spre ruine. La o distanță

[223] „Dar așa este mereu între două părți care, prin sânge, naștere sau cultură, sunt apropiate una de ata, arătând un conflict mai mare decât acelea între care este o distanțare mai mare. Certurile de familie sunt cele mai de neîmpăcat dintre toate; noi protestanții, de asemenea, suntem mult mai toleranți față de păgâni decât față de catolici, iar în conflictul nostru cu America a fost mai multă înverșunare decât în războiul nostru cu Rusia". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

acceptabilă se înălța un deal pe al cărui vârf se ridicau turnuri și ziduri din ceea ce fusese odinioară o fortăreață mândră. Un zid înalt, circular, înconjura panta; era un
p. 236 fort înaintat, puternic, pe o parte, // un portic masiv, care te ducea în primul pasaj de trecere și apoi în curtea largă din interiorul fortăreței.

Urcată pe înălțimea ce domina, avea chiar aerul reședinței unui baron. Am întrebat cărui comandant sau nobil aparținuse.

„Nici unuia", a spus însoțitorul meu. „Noi sașii am plecat de acasă să ne bucurăm de libertățile noastre și să trăim acolo unde nu erau stăpâni feudali. Nu, această cetate este a locuitorilor: ei au construit-o; aici se refugiau în caz de atac, cu grânele și lucrurile lor de valoare; aici încă se ține porumbul, ca nu cumva atunci când familiile, fiind la muncă pe câmp, să izbucnească un incendiu și să îl distrugă pe tot". [...]

p. 237 Satul, sau mai degrabă târgul Saschiz, cu ceva mai puțin de 2 000 de locuitori, deține 6 000 de iugăre de pădure, special pentru folosința lor. Acesta este un fapt general răspândit, chiar dacă nu în toate cazurile <așezările>. Într-o zi fixată din săptămână, locuitorilor le este îngăduit să aducă lemnul necesar pentru gospodăriile lor – fiecare având desemnată o cantitate. Văduvelor le este îngăduit să meargă două zile pe săptămână, deoarece ele, fiind singure pe lume, nu ar fi în stare să aducă într-o singură zi cantitatea necesară. Pentru cei care au cai și căruță este stabilită o zi; pentru cei care nu au de nici unele, o alta. La sași sunt multe astfel de legi ce dovedesc că se gândesc la săraci și la cei lipsiți de ajutor. Strângerea recoltei unei văduve este prima cu care se începe, de exemplu; dacă ar întârzia, nu ar mai găsi pe nimeni să o ajute. De multe ori, un om sărac, neavând
p. 238 pășune, are îngăduința de a-și mâna // vitele pe pășunea altuia. Este privit ca un concetățean și tratat ca atare, cu parte întreagă din toate privilegiile. Printre ei există o adevărată democrație: nimeni nu este foarte bogat, dar nici nimeni nu este foarte sărac și niciunul nu este cerșetor. Cu toate astea, luată în întregime, se poate spune despre Transilvania că este cea mai săracă țară din monarhie în ceea ce privește banii, deși este cea mai bogată în resurse naturale; dar din lipsă de căi de comunicație și de capital pentru a transforma aceste felurite daruri ale naturii, nimic nu se face cu ele, iar locuitorii nu se pricep să strângă o bogăție nefolosită. Talentul, îngropat, zace acolo și nu dă profit.

La moartea unui părinte era obiceiul printre sași ca dreptul de *küren*[224] sau prima opțiune asupra tuturor posesiunilor să-l aibă cel mai tânăr copil. Alege, de pildă, casa; fiind cel mai slab, îi era acordată ca un mijloc de a-l ajuta pe cel care avea mai multă nevoie de ajutor[225].

Când o bucată de pământ era vândută, vecinul de alături sau o rudă apropiată a celui căruia îi aparținuse avea dreptul de a o lua pentru același preț cu fusese plătită atunci când fusese cumpărată ultima oară. [...]

Aici, ca într-adevăr în toate orașele și târgurile germane, erau mai înainte doar puțini români. La început slujeau ca oieri și când se încheia timpul angajării lor plecau din nou. Treptat rămânea câte unul, apoi mai mulți. Nu erau parte a

[224] *A alege*, în limba germană.

[225] „De la introducerea noului cod, acest lucru nu se mai petrece". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

comunității și nu aveau nimic de-a face cu drepturile, privilegiile sau posesiunile acesteia. Limpede spus, erau robii celorlalți locuitori, prin faptul că // lucrau pentru p. 239
ei, deși nu fără plată; nu aveau nici un avantaj din pământ, nu aveau și nu puteau avea și, în ceea ce privește participarea la existența politică a semenilor lor, erau cu totul în afara limitelor între care trăiau și se mișcau ceilalți.

De îndată ce puneau piciorul <undeva>, nu se mai putea scăpa de ei. Colonii populate apăreau, curând, în jurul colibei singuratice de la început; și, ca o anexă la satele germane sau ungurești, încă o așezare românească, de o mărime aproape egală, se putea vedea peste tot. Unde se termină casele germanilor sau ale ungurilor, încep ale celorlalți – deosebindu-se de acestea atât de mult în felul de construcție, modul în care sunt aranjate și înfățișarea exterioară generală, încât este imposibil să le confunzi una cu alta. Linia de demarcație este, pe cât posibil, clară. Aici un șir de case din piatră sau cărămidă spațioase, mari, stau alături una de alta într-un șir lung, egal. Ferestrele sunt destul de mari și au obloane verzi în față. O scară de piatră duce poate la intrare; sau o verandă, ca în locuințele ungurilor, formează un fel de pridvor în fața și într-o parte a casei. Urmează un șir de case construite cu stângăcie. Pereții sunt umflați în unele locuri; nu există precizie în forme; totul arată un grad mai mic de civilizație. Ferestrele sunt mici; poarta, vopsită stângaci, se ține în cuie de lemn; probabil că nu vezi nici măcar un lucru la care să se fi folosit fier. Toată casa este făcută din nuiele împletite, iar când este terminată este tencuită pe deasupra. Este exact tipul de arhitectură la care ar recurge un marinar naufragiat sau un hoinar prin pădure, <rămas> cu nimic altceva decât cu toporul pentru a-și construi o locuință. În curte sunt recipiente mari, arătând ca stupii de albine, <folosite> ca diverse depozite. Tot ce se folosește provine din ce oferă natura: paie de pe câmp, crengi de salcie și // răchită de pe p. 240
malul apei, lemn cioplit grosolan din pădure. Nimic din ce a produs arta nu se găsește aici. Uneltele folosite au fost făcute de însiși locuitorii <casei>, într-o minunată manieră primitivă. Ai ghici vreodată la ce folosește acea ramă din lemne grosolane, ținută la un loc cu cepuri? Ei bine, acela este un război de țesut și cu el nevasta țese materialul din lână albă în care este îmbrăcat soțul ei. Cum reușește așa ceva, e mai mult decât pot spune; dar o face. Este o ființă harnică, mereu ocupată. În timp ce merge spre casă de la pădure, cu o grămadă de lemne în spate, fusul îi este înfipt în brâu și toarce lâna pe care a tuns-o mai deunăzi de la mica ei turmă. Iarna se va ghemui la acea mașină minunată, făcută în casă, mânuind neîncetat suveica. Tot ea este cea care țese cămașa de in pe care stăpânul său o poartă peste îmbrăcămintea de corp, iar acele haine sunt tot de ea croite. Nu sunt bine tăiate, e adevărat, și atârnă în tot felul de cute, iar cusătura, îndrăznesc să spun, nu e foarte regulată; dar cu ace și fire atât de grosolane cine ar face-o mai bine? Opincile[226] pe care le poartă <românul> le-a făcut el însuși, fiind pur și simplu o bucată groasă de piele cu capetele întoarse peste laba piciorului și ținute laolaltă de o curea lungă, legată în jurul piciorului. Bucata de material în care este înfășurat piciorul înainte de a pune opinca este, de asemenea, o bucată de cămașă sau haină țesută în casă, astfel încât omul întreg este înfășurat în obiecte produse sau

[226] *The sandals.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

manufacturate în casă. Pe cap poartă o căciulă făcută din pielea unuia dintre mieii sau oile sale.

Catrinţa largă pe care o poartă soţia sa – moale şi cu o textură fină, aşa cum este, şi cu culori deschise, bine alese – şi aceea a fost făcută de ea în acea maşină de neînţeles pe care ei o numesc război de ţesut. Mai mult, este din propria lână, iar
p. 241 brâul larg // cu modele drăguţe este, la fel, făcut şi împodobit de ea. <Romînca> a făcut şi vopselurile pentru lână; şi toate erau procurate din substanţe vegetale. Pentru o culoare se căuta o anume plantă ce creştea printre stânci; pentru galbenul deschis se luau mugurii de salcie şi tot aşa se obţinea fiecare nuanţă şi degradeurile, aşa cum se dorea.

Covoarele ţesute în unele părţi ale ţării de cele mai iscusite dintre femei sunt atât de frumoase, încât ar fi preţuite ca ornament în oricare salon din Londra sau Paris. Gustul cu care aleg şi aranjează culorile este admirabil, iar desenele, mereu de tradiţie orientală, sunt pe întregime ale lor. Combinaţia de nuanţe, ca şi de forme, este fără sfârşit în modelele diferite; iar această invenţie pare la fel de uşoară pentru ele ca şi facerea unei pânze mozaic. Dintr-o întâmplare, sau mai bine spus dintr-un ghinion, fetele dintr-un sat au primit un model sau două de broderie de lână din Europa Occidentală şi, cum acestea erau noi pentru ele, le-au crezut mai frumoase decât ale lor. Unele feţe de masă pe care le-au făcut după model aveau un buchet mare de trandafiri în mijloc – cu siguranţă frumos lucrat, dar imposibil de comparat cu potrivirea de linii şi culori pe care le sugera propria fantezie şi care avea pecetea specifică. Le-am spus ca pe viitor să se ţină de propriile lor desene, asigurându-le că vor fi mult mai admirate decât acele modele banale. Au fost surprinse de valoarea pe care o acordam celor dintâi şi de micul gest de admiraţie pe care munca lor îl producea.

Arată multă îndemânare în lucrul cu acul şi pare să le facă mare plăcere. Mânecile şi gulerele sunt mereu brodate; iar feţele de masă şi ştergarele agăţate ca podoabe în camerele lor au o margine mozaicată largă de un roşu aprins, pentru că
p. 242 românului[227], ca şi ţăranului rus (slav), îi place să îşi decoreze camera.//

Românii fac şi coşuri de trestie, folosite peste tot în provincie. Simple cum sunt, sunt îngrijite şi frumuşele; iar cu gustul pentru arabescuri pe care par să îl aibă aceşti oameni, unele dintre ele sunt împodobite cu mult gust, ce le dă un aer de eleganţă. Costă cam doi penny; iar un negustor căruia i le-am arătat în Bavaria a comandat un număr mare şi le-a vândut într-o zi sau două cu un profit bun. [...]

După-amiaza şi seara mi le-am petrecut foarte plăcut. Gazda mea călătorise mult – fusese în Italia şi Sicilia şi, mai mult, fusese un observator atent a ceea ce văzuse. Şi aici în Transilvania umblase mult prin păduri şi văi şi mi-a putut spune multe lucruri interesante. Mi-a confirmat părerea asupra fertilităţii maxime a solului. Nici în sud nu văzuse o vegetaţie luxuriantă ca cea de aici. În unele locuri de lângă Sighişoara pământul nu mai fusese gunoit de treizeci de ani şi totuşi porumbul era însămânţat în fiecare an[228]. În apropiere, în Valea Târnavei, lângă

---

[227] *Roumain.*

[228] „Nu trebuie să se uite că porumbul îşi trage o parte importantă a hranei din atmosferă şi, în consecinţă, ia din pământ mai puţin decât ar lua grâul". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Odorhei, toată vegetația prosperă luxuriant. La nici două mile de izvorul râului se găsesc copaci înalți de 114 picioare și care au un picior diametru la capete; alții au 140 de picioare înălțime și groși de jumătate de picior la vârf. Acești copaci au o circumferință de 18 picioare la bază. Sunt fagi, brazi albi și pini din plin, dar, // deși p. 243
munții în care cresc nu sunt înalți și s-ar putea face ușor un drum, valoarea cherestelei este scăzută și nu există vânzări.

În toate părțile Transilvaniei, hameiul crește sălbatic. Este destul de bun pentru obținerea berii, deși de obicei se amestecă alt hamei. Planta crește atât de bine aici, încât mă mir că nimeni nu s-a gândit să o cultive pentru export. [...]

Aici peste tot, de pildă, se găsea lut bun pentru olărit; iar un pic mai departe, pe drumul spre Rupea[229], era din plin bazalt, din care se puteau face pietre de moară foarte bune și se putea face vânzare bună cu ele în țările învecinate dinspre est. Dar amândouă au fost lăsate să zacă acolo fără să fie folosite. Este la fel peste tot în țară.

Seara, pastorul a fost foarte amabil să roage o tânără nevastă de țăran sas să treacă pe acolo pentru a-i putea vedea straiul de nuntă. Purta rochia pe care o avusese la nuntă, o zi sau două mai înainte. Era largă și drăgălașă. Acoperământul de cap contrasta cu fața ei copilărească. Tânăra nu avea mai mult de cincisprezece ani și părea o glumă să o tratezi ca pe o femeie măritată. Era mai mult ca o școlăriță care se îmbrăcase așa într-o vacanță și m-am simțit îndemnat să îi dau o prăjitură, să o mângâi pe cap și să îi spun să fie cuminte.

Deoarece aveam o zi lungă înainte, am pornit în zorii zilei următoare spre Rupea, unde urma să fac prima oprire. Drumul nu e frumos; ținutul e golaș // și p. 244
doar o dată am trecut pe lângă o pădure de fag și stejar. Dar câmpurile de grâne se întindeau de amândouă părțile. [...]

Dar numai de pe partea aceasta și din acest punct are <cetatea Rupea> un caracter atât de ciudat și sălbatic. Mai departe vezi un oraș înfloritor și, ca fundal, stânca cu fortăreața ei protectoare, porticul puternic și turnurile, bastioanele și avanposturile ce păzeau un loc mai slab. Aceasta era o alta dintre acele cetăți construite de coloniștii sași pentru apărare. Totul este de o întindere considerabilă și trebuie să fi fost foarte puternic. Deoarece, pe lângă locul abrupt, zidurile ce se înălțau unul în spatele celuilalt, la distanță unul de altul, făceau mai dificilă intrarea <dușmanilor>. Uneori acestea se înălțau din stânca tare și timpul le-a amestecat pe toate armonios, încât nu era posibil să spui unde se termina natura și unde începea mâna omului.

Nu mi-a luat mult să urc la cetate, căci orice ruină are, pentru mine, o fascinație irezistibilă. [...]

Casele și grădinile <din Rupea> erau așezate în cea mai deplină ordine. Totul p. 245
era drept, proporționat cum se cuvine, de o exactitate matematică. Casele albe, bine construite, toate cam la fel, cu acoperișurile cu țiglă roșie și obloane verzi și ornamente, pe ici-colo câte un plop și linia dreaptă a grădinilor din spatele fiecărei case îmi aminteau de casele pictate, micuțe, și de copacii și de stânele pe care copiii le au ca jucării și le aranjează pe masă.

---

[229] *Reps*, oraș, jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În centrul orașului erau o piață bine pavată și primăria. În jurul acesteia erau casele burgheziei mai importante și apoi strada principală lungă, ce se deschidea spre stânga și dreapta, cu magazine și hanuri și curți spațioase și grădini. Nu este un alt târg săsesc mai îngrijit în Transilvania ca Rupea.

Deoarece locul din interiorul cetății era mai puțin larg decât la Saschiz, depozitele de cereale erau cumva <așezate> sub pământ; mai mult, adesea unul deasupra celuilalt; iar resturile de zidărie, cu uși cu gratii ce duceau în diverse locuri ce păreau asemănătoare peșterilor și bucățile de stâncă gri înălțându-se din locul răvășit, <totul avea> o aparență foarte ciudată. Unele părți dintre rambleurile înguste arătau ca tranșeele după un bombardament.

Deși știm istoria acestor cetăți, după ce studiem un asemenea loc și îi notăm mărimea și puterea și fortificațiile sale extraordinare, gândindu-ne cât de grea trebuie să fi fost munca <și> la ce preț, avem o altă surpriză când conștientizăm că totul a fost planificat și făcut de câțiva agricultori coloniști. Conducătorul lor țăran
p. 246 a condus munca și toată populația s-a apucat de construit // ceea ce trebuia să fie refugiul și cetatea lor. Și-au făcut treaba bine; și acum zidurile stau mărturie despre tăria lor extraordinară; iar iscusința cu care părțile de construcție au fost aranjate și avantajul scos din denivelările terenului arată o cunoaștere pe care nimeni nu ar vedea-o la acești gospodari pașnici. Cu cât am văzut mai mult aceste locuri și m-am gândit la originea lor, cu atât mai extraordinare îmi păreau. Pentru mine acestea au fost mereu amintiri minunate. [...]

p. 247

Capitolul XVI

Brașov

La o oarecare distanță de la ieșirea din Rupea, drumul bun se sfârșește brusc și lasă loc unei poteci înguste printr-o frumoasă vale împădurită, străbătută de un pârâu. Nu există cuvinte care să descrie locurile prin care am trecut. De vreo douăzeci de ori am străbătut partea stâncoasă a pârâului, în jos pe un mal abrupt și în sus pe altul; acum peste pietre înguste, pe potecă doar de o persoană, și din nou peste iarba verde sau pe pământul neted, nisipos. Tot așa am continuat ore întregi; e uimitor că drumul nu e făcut aici, din moment ce comercianți și alți călători trec prin zona aceasta, venind dinspre Brașov. Am întâlnit o căruță cu șase cai, care s-a stricat: roata a cedat și un copac tânăr, doborât pe loc, i-a luat locul, târându-se pe drumul rămas. Pentru mine a fost o mare nedumerire uzanța aceasta ca toți călătorii să treacă prin acele locuri dificile prin care am trecut noi. Există aici fagi și mesteceni din belșug, și mai mult, pe distanțe de mile întregi, pantele sunt acoperite de stejari frumoși, care vor valora mult atunci când calea ferată va fi instalată în zonă.

Privelișteа Brașovului este izbitor de pitorească. Orașul actual se întinde pe
p. 248 un soi de defileu. Pe una din părți // se înalță pripit un munte, din zidurile caselor, iar pe cealaltă parte se află un teren deluros, însă nu atât de înalt și de abrupt. O panoramă bogată în frunziș, prin care se ivesc ici-colo stânci cenușii, se formează astfel spre miazănoapte, amintind de una din pantele pe care se sprijină orașul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Heidelberg[230]. Însă aici se ridică mai sus şi este mai abruptă. Vederea asupra oraşului de pe aleea ce se află la o oarecare distanţă sus pe munte este foarte plăcută; şi, în timpul verii, când toţi pomii fructiferi, care acum ocupă locul unde odată nu erau decât gropi şi metereze, sunt în plină floare, priveliştea, mi se spune, este cu adevărat grozavă. Ziduri înalte, cu porţi rezistente, înconjoară încă oraşul şi pe pantele dinspre miazăzi există turnuri de supraveghere şi alte fortificaţii. Acestea erau de două ori necesare atunci când au început incursiunile turceşti. Întreaga Ţară a Bârsei[231] a ajutat la construirea lor şi locuitorii din Braşov au fost atât de implicaţi şi atât de pregătiţi să sacrifice totul pentru apărarea ţării lor şi a coroanei, încât în 1422 regele Sigismund[232] le-a acordat lor şi ţării lor aceleaşi privilegii şi imunităţi ca şi cele ale districtului Sibiu.

Cărămida roşie şi piatra cenuşie şi galbenă din fortificaţii au căpătat un aer sobru şi s-au amestecat foarte bine cu petele tomnatice din împrejurimi. Apoi turnurile bastionului, rotunde şi pătrate, unele cu ferestre şi obloane verzi, acum transformate în case de vară, grădinile înflorite din vale, avanposturile ciudate părând a fi scoase dintr-un tablou flamand cu fundalul unei păduri suspendate, toate laolaltă alcătuiau o vedere foarte plăcută. Nimic nu poate fi mai frumos decât priveliştea de la balcoanele unor case de pe partea de miazănoapte. Ele veghează peste o sălbăticie verde şi ici-colo câte un turnuleţ sau venerabilul zid vechi se ivesc printre iederă şi liane. Biserica[233], // cea mai frumoasă de pe tărâmul săsesc, p. 249
datează din 1385–1425 şi adăposteşte o orgă dintre cele mai mari în Europa. În sacristie se află cele mai frumoase veşminte preoţeşti pe care le-am văzut vreodată – modele de broderii vechi şi materiale bogate, foarte rare şi demne de interes. Ele datează încă de pe vremea de dinaintea Reformei, şi au fost, fără îndoială, cadouri din partea prinţilor şi a înalţilor potentaţi. Trebuie păstrate cu grijă într-un muzeu, nu ţinute aşa cum sunt acum, neîngrijite şi prin urmare acordându-li-se puţină preţuire. La Sibiu, de asemenea, se găsesc altele foarte neobişnuite şi valoroase; sunt purtate de preotul oficiant într-o anumită parte a serviciului (protestant). Este o contradicţie ciudată cu spiritul luteranismului; roba bogată, aproape regală, nu se potriveşte cu simplitatea voită a celorlalte părţi ale veşmântului, în care nu există nicio urmă de culoare, de falduri sau de frumuseţe. Însă disonanţa sentimentelor a fost şi mai mare; deoarece nu puteai decât să simţi asta, văzând odăjdiile magnifice pe care preotul le purtase la altar – atât de preţuite încât nu erau folosite decât la cele mai festive ocazii – acum folosite pentru un scop obişnuit, nelegat de nicio taină sfântă.

Oraşul în sine este construit foarte îngrijit, având un aer înstărit. Este pavat frumos, chiar pe multe din străzile lăturalnice, şi pavajul trotuarelor este, de asemenea, foarte bun. Deşi casele sunt înguste <la stradă>, ele se întind mult în

---

[230] Oraş în nord-vestul landului Baden-Württemberg. Germania.

[231] *Burzenland.*

[232] Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437), rege (din 1410) şi apoi împărat german (1433–1437) şi rege al Boemiei (1419–1421, 1436–1437).

[233] Este vorba despre Biserica Neagră, construită, cu întreruperi, între 1383 şi 1477. Iniţial a fost biserică catolică cu numele Biserica Sfânta Maria (Marienkirche). În 1542 s-a celebrat aici prima slujbă evanghelică, iar după marele incendiu din 1689 a primit numele actual.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

adâncime. Numărul magazinelor de orice fel, viața aglomerată a străzilor, volumul de marfă, cantitatea mare de produse aduse pe piață zilnic, totul prevestește capacitatea de acțiune și arată că se desfășoară multe lucruri aici. Populația depășește cu puțin 25 000 de suflete. Printre germani am găsit mulți bărbați bine informați, inteligenți, cu care a fost o mare plăcere să port conversații. Multe fete
p. 250 de secui lucrează aici: o // rasă de oameni robuști, simpli, mai mult scunzi; își poartă părul într-o coadă lungă pe spate, la care leagă o fundă din panglică colorată în zile de sărbătoare. Pleacă de acasă de timpuriu ca să găsească locuri unde să lucreze ca servitoare în case, și, prin urmare, le găsești în aproape orice casă din oraș. Ulterior, trecând prin Ciuc, am fost surprins să văd atât de puține femei tinere, abia dacă am întâlnit una în drumul meu, iar această plecare timpurie de acasă pare să fie cauza. Ele se întorc în satul natal după ce pun deoparte ceva bani și sunt soții bune, deși viața lor morală, în general, nu este una exemplară până se căsătoresc. Maghiarii sunt foarte căutați ca servitori, datorită abilității lor de a învăța orice este nevoie să facă. Ei sunt – cel puțin așa mi-au spus toți locuitorii sași – mai ascultători, mai onești și mai curați decât românii. Sașii, din contră, sunt înceți în învățarea rutinei serviciilor și sunt întotdeauna neîndemânatici. Ca feciori în casă, rareori întâlnești un secui – nu te poți baza pe el să poarte uniformă și ura lui față de pălărie este intensă.

Este ciudat că nici secuii, nici românii, fiecare dintre ei având nevoie de sași, nu învață limba germană, ci toți se așteaptă ca germanii să vorbească limba lor. Și, ceea ce este în întregime caracteristic, așa și fac. Mulți învață ambele limbi chiar din copilărie, de la bonele lor și de la servitorii din casă sau de la fermă.

În Brașov, ca și în celelalte orașe transilvănene, breslele, cu tradițiile și legile lor arbitrare, au continuat să prospere până foarte târziu. Diferitele bastioane încă sunt numite după anumite meșteșuguri până la urmașii cărora le-a fost atribuită apărarea lor; și spațiul dinăuntrul zidului este acum transformat într-o grădină, unde membrii breslei se destind pe timp de vară.

p. 251 Cum s-a întâmplat peste tot, cetățenii au fost invidioși // pe privilegiile lor. Nimeni, niciun cetățean al Brașovului, nu avea voie să cumpere lână sau seu decât după ora zece, pentru ca toată piața să fie la mâna lor. Toate așa-numitele articole brașovene, frânghii, încălțări, articole din lână, venind în Brașov din alt oraș, erau imediat confiscate. Nu era tolerată nicio competiție. Cât de mare a fost odată exportul acestor articole, în special în Țara Românească, se poate deduce din faptul că toate străzile erau pline cu ele, toate purtând numele amintit mai sus, de articole brașovene. În prezent comerțul cu Țara Românească și cu alte părți estice a ieșit din mâinile sașilor, ajungând în cele ale comercianților români din Brașov. Aceștia îi înțeleg pe conaționalii lor și se înțeleg cu ei mai bine decât germanii. Și din acest motiv nu pot fi ușor înșelați de ei, așa cum erau în mod invariabil <înșelați> comercianții nemți, care pierdeau întotdeauna din astfel de tranzacții. Orice negoț întreprins cu Grecia și cu țările învecinate este tranzacționat în întregime de români. Există o mai mare asemănare de caracter între ei și popoarele răsăritene și, fiecare cunoscând trucurile celorlalți, dificultățile în comunicare sunt mai puține, fiind previzibile. La drept vorbind, comerțul de bază al orașului este, cred, realizat de negustorii non-germani. Sasul, atunci când pericolul ce îl pândea în permanență

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nu l-a mai ținut activ <din punct de vedere> mental și fizic, pare să fi revenit la firea originară, care fusese caracteristica sa acasă, și să fi devenit apatic. Încetând necesitatea unei vieți agitate, căreia în realitate îi datora averea și funcția, el a permis altora mai energici să îi ia locul.

Maghiarii și sașii nu se căsătoresc unii cu alții. Sașii, la fel ca evreii, se căsătoresc între ei, deseori în aceeași familie; probabil și această situație poate influența scăderea populației. //

Până în 1791, nicio persoană care nu era sas nu avea voie să dețină o casă în p. 252
Brașov și dacă nu erai catolic, protestant sau socinian[234] nu puteai să ai o afacere acolo. Într-adevăr, în toate instituțiile lor sașii erau cei mai exclusiviști – inițial fuseseră obligați să fie așa pentru autoapărare – și rareori recunoșteau dreptul unei autorități mai înalte de a interveni în problemele lor. Își alegeau proprii judecători și preferau ca legea să fie incorect mânuită de cei numiți de ei, decât să lase ca lucrurile să fie rezolvate mai bine de autoritatea guvernamentală. În această privință exista o asemănare între ei și maghiari; și ei preferă să aibă un guvern pe care să îl considere al lor, decât unul care să provină de la alții, deși ar putea fi mai bun.

Este foarte bine să își prețuiască vechile obiceiuri și privilegii și să se țină de ele cu un atașament omagial; însă dovedește o neînțelegere profundă a mersului lucrurilor și a revoluțiilor astfel cauzate, atunci când statul învechit și perspectivele mai înguste care îl caracterizează sunt preferate unei schimbări care pune capăt unui interes de grup și care, proclamând legi și drepturi egale și impunând datorii egale tuturor, îi unește pe cei separați de acestea într-un mare întreg. Desigur că prin aceasta fiecare pierde ceva ce îi aparținea exclusiv; ceva care, totuși, cel mai adesea nu se potrivește timpului. Însă judecata corectă este dovedită prin înțelegerea acestor fapte și prin formarea unei aprecieri corecte a lucrurilor la care se renunță. Atunci când a fost propusă o nouă ordine a lucrurilor pentru Transilvania, care ar fi trebuit să pună capăt unui sistem care, deși inițial excelent în esența lui, acum era învechit, sașii, cu puține excepții, au consimțit propunerii guvernului. Partea ungară a sperat să nu se întâmple așa, ci să se alăture lor, această unire conferind mai multă putere // fiecărei părți. În perioada despotismului în p. 253
Austria, sașii și maghiarii s-au unit în lupta împotriva sistemului. Apoi a urmat Diploma din Octombrie[235] și au luat-o pe căi separate. Însă sașii știau din experiență că dacă se vor alătura maghiarilor, o vor putea face doar acceptând un rang subordonat lor; și au preferat – consider că au avut dreptate – să se agațe de guvernul german din Viena, decât să accepte autoritatea maghiară, care avea centrul la Pest-Buda[236]. Mărinimoși, cum se arătau regii maghiari față de imigranți,

---

[234] Socinianism – curent protestant antitrinitarian, întemeiat în Italia de Lelio Sozzni sau Socini, zis Socinius (1525–1562); nega divinitatea lui Hristos, păcatul originar, predestinarea; reducea sfintele taine la ritualuri simbolice. În secolul al XVII-lea socinianismul s-a contopit cu unitarianismul.

[235] *Oktoberdiplom*, promulgată de împăratul Franz Josef la 20 octombrie 1860, a încheiat perioada neoabsolutistă de după revoluția de la 1848 și a deschis perioada de guvernare constituțională („regimul liberal") în Imperiul habsburgic (1860–1867); Marele Principat al Transilvaniei redevine stat autonom în cadrul imperiului.

[236] *Pesth-Ofen*, numele germane ale orașelor Pesta și Buda. În 1873 se unesc, formând noua capitală Budapesta.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi înţelepţi din punct de vedere politic, cum erau în protecţia acordată acestora, istoria saşilor face dovada faptului că nobilii, sau cu alte cuvinte, maghiarii în general[237], întotdeauna fuseseră gata să îi atace în privilegiile lor şi să îşi aloce orice fel de avantaje pe care burghezii aceştia şi le câştigaseră prin industrie sau care le fuseseră asigurate prin cartă. Şi aceste fapte erau amintite acum. Cu toată admiraţia posibilă faţă de multe calităţi nobile inerente şi regăsite în caracterul maghiar, saşii erau în acelaşi timp conştienţi de incompatibilitatea celor două naturi care ar fi trebuit să meargă mână-n mână pentru a ajuta la constituirea unei noi ordini a lucrurilor; dar care, în realitate, ar fi fost unite de singura legătură ce uneşte o rasă dominantă de una dominată. Ei erau atât de siguri de acest fapt, încât au refuzat mâna întinsă, chiar cu preţul <pierderii> unui avantaj ce le-ar fi asigurat apartenenţa la un grup energic, netemător şi abil din punct de vedere politic. Şi maghiarii nu pot, nici nu vor putea uita vreodată acest refuz. Niciodată nu i-am auzit făcând referire la această situaţie altcumva decât cu cea mai mare amărăciune. Este o rană chinuitoare şi, ca orice rană de felul acesta, îmbolnăveşte şi părţile
p. 254 sănătoase. Întotdeauna // vorbesc despre purtarea saşilor ca despre un act de „cea mai cruntă ingratitudine". „Au venit aici", spun ei, „şi noi i-am protejat. Niciodată nu le-au fost atacate drepturile; niciodată poziţia nu le-a fost pusă în pericol; ci întotdeauna autoritatea noastră le-a oferit protecţie." Aceasta este una din multele erori prin exagerare spre care maghiarii sunt continuu conduşi prin predominanţa facultăţii imaginative. Sunt obişnuiţi să ia ceea ce consideră ei că este real şi îşi doresc să fie astfel, dar adevărul este că e necesar să se analizeze atent toate declaraţiile prin care sentimentul naţional sau politic pare să îi favorizeze. Aici, ca şi în numeroase alte cazuri, ei sunt exact opuşii germanului. Acesta este încet în afirmaţii şi scrupulos în examinare; maghiarul, purtat departe de imaginaţie şi de pasiunile sale fierbinţi, afirmă curajos ca fiind fapte îndemnurile temperamentului său arzător; şi deseori va lansa afirmaţii cât de necugetat posibil, ca pentru a-şi arunca scutul înaintea adversarului. Această declaraţie cu privire la saşi, cum că niciodată nu s-ar fi plâns cu privire la ascendenţa maghiară, care este o clauză puternică în lista doleanţelor maghiarilor, este una dintre multele lor declaraţii nesăbuite.

Fără îndoială că saşii au pierdut, şi încă pierd mult stând singuri, aşa cum o fac, în adunarea reprezentativă a ţării. Aproape orice măsură înaintată de saşi sau de guvern, cât de bună ar fi pentru binele general, este atacată de români dacă un singur avantaj personal ar putea fi pierdut ca urmare a schimbării respective. Ar păstra bucuroşi influenţa tribunalelor, precum şi a postului în general, în mâinile lor; deoarece au o oarecare aversiune faţă de tribunale, înaintea cărora toţi sunt egali, şi unde este imposibil ca un judecător sau un preşedinte să arate unei persoane din neamul său favoarea care, în forma de organizare prezentă, este întotdeauna obţinută. //

p. 255 Diferenţa dintre cultura românilor şi cea a germanilor şi a maghiarilor este atât de mare, încât dacă oricare dintre cei din urmă rămân singuri, sunt de fapt predaţi în faţa inamicului, ca legaţi de mâini şi de picioare. În alte locuri, membrii

[237] „Deoarece, aşa cum s-a amintit, doar nobilimea constituia naţiunea. Nimeni altcineva nu avea dreptul la opinie sau de exprimare". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

adunărilor delegate apără atât viziunile grupului căruia îi aparţin, cât şi interesele lor separate; însă deşi există o diferenţă – poate chiar o diferenţă majoră – între crezurile lor politice, nu există niciuna, în medie, cu privire la dezvoltarea lor ca popor civilizat. În privinţa educaţiei persoanelor, în privinţa perspectivelor lor privind legea, justiţia, dreptatea şi moralitatea, sunt la egalitate. Există anumite noţiuni fundamentale cu privire la bine şi rău, cu privire la existenţa socială şi politică, pe care le au în comun. Nu există niciun pericol vital atunci când una dintre părţi nu rezistă în faţa celeilalte; deoarece, deşi învinsul vede realizate lucrurile cărora se opune, totuşi, asupra aspectelor care formează baza societăţii, a moralităţii, a intelectualităţii şi a progresului politic, ambele părţi sunt de acord. Aici, cel puţin, există unanimitate de opinie. Cu toţii se află în aceeaşi zonă de necontestat. Drept urmare, există anumite interese pe care le au toţi, în mod egal, şi fiecare ştie că ceilalţi se gândesc la atac în aceeaşi măsură în care s-ar gândi la matricid. Astfel, având acelaşi punct de plecare – una şi aceeaşi bază pentru o existenţă comandată –, există o egalitate între ei şi sunt, în această singură privinţă, pe picior de egalitate. Însă în parlamentul transilvănean situaţia nu stă la fel. Aici cele două partide nu sunt la egalitate. O parte câştigă totul, în vreme ce cealaltă pierde tot. Şi în timp ce punctul de plecare – acel loc ferm neutru, despre care nu există controverse – este atât de diferit, disproporţia astfel provocată devine o inegalitate de temut. În alte părţi, partidele din senat se întrunesc cu un scop comun – binele comun. Aici, singurul scop al unui partid este // să se ridice; să câştige un p. 256
loc, putere, prieteni, supremaţie, autoritate –, toate acestea neţinând cont de nimic altceva. Din ce s-a spus, vor fi înţelese dificultăţile minorităţii săseşti. În anumite privinţe, întotdeauna obţin voturi mai puţine. Maghiarii privesc întotdeauna înfrângerea, pe care prezenţa lor ar fi prevenit-o, cu un chicot interior. Statutul saşilor este, spun ei, doar retribuţia pentru defectul lor. Dacă maghiarii s-ar fi înfăţişat în adunare, ei, împreună cu germanii, şi-ar fi putut păstra terenul faţă de românii puternici din punct de vedere numeric. S-ar fi menţinut un echilibru adecvat, aşa cum s-ar fi intenţionat iniţial. Prin absenţa uneia dintre părţi, acest echilibru a fost distrus.

Ar fi fost mult mai înţelept dacă maghiarii, în loc să îşi depună mandatele unul câte unul, s-ar fi alăturat adunării, luptând acolo cu curajul neclintit şi puterea elocvenţei care le sunt atât de naturale. Ar fi găsit aliaţi de încredere printre membrii saşi, care i-ar fi votat în orice privinţă, contribuind la binele comun şi la stabilirea lucrurilor pe o bază constituţională. Saşii sunt conştienţi de cât de mult pierd prin absenţa membrilor maghiari; nu neapărat în ce priveşte voturile lor, ci mai cu seamă privind influenţa exemplului pe care l-ar fi prezentat; atitudinea neînfricată pe care o etalează permanent, abilităţile lor în ce priveşte tacticile politice, elocvenţa arzătoare ce luminează inimile ascultătorilor, întotdeauna menţionată de fiecare german cu care am vorbit despre acest subiect drept calităţi, care erau cu atât mai valoroase cu cât germanilor le lipseau. Dacă maghiarii şi-ar fi ocupat locul în adunare sau dacă ar fi mers la Reichsrath[238], calificările lor

[238] Nume dat consiliului Imperiului austriac între 1848–1861, apoi parlamentului austriac, până în 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 257 eminente pentru viața politică i-ar fi propulsat imediat. // În timpul șederii mele în Transilvania n-am întâlnit nici măcar o dată un sas care să nu-și fi exprimat părerea. Superioritatea maghiarilor în calitățile menționate mai sus a fost recunoscută invariabil.

Oricât de mult s-ar fi schimbat legile stabilite pentru conducerea adunării reprezentanților în rutina privind lucrările desfășurate, trebuie să se amintească faptul că aceste legi au fost concepute ca pas pregătitor[239]. Sesiunea în sine era doar una pregătitoare, în vederea luării în considerare a modalității de funcționare, a clauzelor ce trebuiau reținute și a noilor regulamente introduse; și, de multe ori, un aranjament categoric neconstituțional a căzut înaintea luptei dintre cele două popoare, care timp de secole cunoscuseră valoarea instituțiilor libere. Este adevărat că nu le-au lăsat să funcționeze în mod egal; însă lucrul acesta a fost rezultatul diferențelor dintre elementele fiecăruia; unul fiind compus în întregime din cetățeni simpli și soți, toți la egalitate, celălalt din nobilime și iobagi, cu exclusivitatea și prerogativa impuse de astfel de condiții. Ambele popoare au înțeles, totuși, ce lucru prețios este libertatea și ar fi mers mână în mână în înlăturarea restricțiilor nedorite. Guvernul, chiar dacă se opusese măsurilor de dreptate, ar fi fost forțat să cedeze. Mai mult, spiritul timpului s-ar fi dovedit un aliat puternic, irezistibil celor care
p. 258 luptau pentru progres; și nu ar fi fost mai posibil pentru un ministru la Viena // să refuze – în situația în care acesta ar fi dorit –, decât să împiedice răsăritul soarelui în dimineața următoare.

Nu pot decât să regret profund hotărârea maghiarilor de a nu avea nimic de-a face cu adunarea legislativă sau cu ministerul sau cu viața politică publică. La urma urmei, ei au cel mai mult de pierdut din cauza aceasta. Și cred că sunt conștienți de greșeala lor, deoarece nu încape îndoială că au greșit, pe deasupra existând și supraestimarea părerii lor despre ei înșiși, precum și disprețul față de adversar. Unii ar fi fost dispuși să se dovedească mai puțin fermi față de conciliere, însă teama celorlalți i-a descumpănit – atât de organizată este opoziția maghiarilor, atât de vast este terorismul. În privința aceasta, maghiarii exercită o tiranie mai profundă decât a oricărui alt guvern, întrucât ei stigmatizează omul din punct de vedere moral și îl stigmatizează cu cruzime dacă nu se alătură lor. E la fel ca și în cazul Bisericii Catolice, care își arogă puterea de a distruge sufletul omului în interiorul acestuia, dacă nu se supune, în vreme ce o forță fizică poate atinge doar trupul, poate spânzura sau da o amendă, însă nu poate nimici caracterul.

Îmi amintesc bine, atunci când am venit în Transilvania, prima mea întâlnire cu unul dintre magnații maghiari, care a fost bucuros să asculte și alte opinii despre guvern și despre starea țării, decât cele ale sașilor. După amabilitățile obișnuite, conversația a trecut la politică. Noua mea cunoștință a devenit deodată orator. A

---

[239] „Împăratul declară, la 5 noiembrie 1861, într-o scrisoare, faptul că diferențele trebuie clarificate «doar într-un mod constituțional»; mai mult, «Eu însumi declar că în ce privește concesiunile făcute Ungariei prin respectarea constituției, a drepturilor și libertăților, a adunării reprezentanților și a regulamentelor locale, sunt decis să le aprob în mod irevocabil pentru viitor, nediminuate și în mod inviolabil.» Faptul în sine pe care aceste cuvinte l-au introdus a fost doar unul provizoriu. Maghiarii ar fi trebuit să ia parte la proceduri, să se asigure că deciziile luate erau într-adevăr constituționale". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

descris cu elocvență comportamentul „abominabil" al guvernului, erorile partidului său și imposibilitatea absolută de a fi altcumva decât pasiv. Austria, a spus el, dorea să determine Europa să creadă că ea devenise constituțională; dar nici vorbă de așa ceva; totul era doar o înșelăciune. S-a aliat cu românii pentru a distruge elementul maghiar, prin urmare era // inutil pentru ei să-și exprime părerea în Reichsrath. p. 259

„Dar nu ar fi fost mai bine", am spus eu, „dacă, în loc să refuzi să te prezinți, ai fi apărut și ți-ai fi afirmat în mod deschis nemulțumirile? Discursul liber este permis și nu doar că îți faci cunoscute sentimentele, dar ceea ce exprimi va răsuna în întreaga Europă. Cu siguranță că oportunitatea aceasta era prea bună ca să se renunțe la ea."

„Da, am format un partid, un partid puternic, care ar fi luptat în ciuda tuturor greutăților. Dar atunci când a apărut vestea că împăratul a refuzat să depună jurământul prin care el și doar el era declarat principe în Transilvania, așadar atunci când și-a luat practic de sub picioare pământul pe care stătea și a arătat că cele mai sfinte drepturi nu mai erau luate în considerare, atunci am spus: Nu, nu putem merge, și am refuzat să ne înfățișăm. Vă voi spune mai târziu cum am fost tratați, vă vom arăta că așa-zisa constituție este o iluzie. Ceea ce se dorește este centralizarea: trebuie să fim guvernați de la Viena și așa cum își doresc ei."

El a fost cel mai entuziast și prin urmare cel mai elocvent cu privire la subiectul despre greșelile lui și fiecare cuvânt a fost rostit cu tonul și în maniera celui ce vorbește din cea mai profundă convingere și din atitudinea ce reiese atunci când el se află în poziție de comandă; o stâncă înaltă, puternică, ce se ridică maiestuos în mijlocul valurilor frenetice. Niciodată nu am purtat o astfel de conversație fără să mă gândesc ce națiune frumoasă formează acești maghiari și ce predispoziție nativă au pentru viața politică; însă întotdeauna am simțit că au fost purtați de un simț al superiorității, care i-a făcut intoleranți față de toți cei de lângă ei, fie ei și pe picior de egalitate. Asta e mai mult decât pot aceștia suporta.

În timp ce protestează împotriva centralizării, <maghiarii> înșiși au avut-o în forma cea mai strictă la Buda-Pesta. // Sașii au spus: „Mai degrabă nu am avea p. 260 centralizarea; eram odată imediat sub rege și aveam de-a face cu el direct; să îl avem din nou alături de vechiul nostru sistem de autoguvernare, indiferent cum l-ați numi, noi vom fi mulțumiți. Însă dacă trebuie să existe centralizare, preferăm ca centrul să fie la Viena, și nu la Pesta; unul este centru al civilizației și în legătură cu Apusul, celălalt la granița cu civilizația." Dacă în Viena ar exista doar despotism, și pe de altă parte o garanție a libertății subiectului la Pesta, atunci sașii ar fi dorit să sacrifice alte avantaje – toate într-adevăr de dragul libertății."

Brașovul este în esență un oraș săsesc și nici aici, nici în Sibiu, nici în alte așezări germane, nu se vor găsi maghiari. Aceștia fie rămân pe proprietățile lor, fie se adună în Cluj, rămânând separați de alte naționalități.

Auzind că au fost urși în munții de lângă Râșnov, un oraș-târg lângă Brașov, am mers acolo ca să mă informez despre ei și să văd târgul, care este drăguț și situat într-un loc foarte plăcut. Se întinde la poalele unui deal abrupt, încoronat parcă de cea mai romantică ruină, una dintre acele fortărețe burgheze deja descrise; în față se află o câmpie largă; în stânga se ridică lanțul muntos și impunătorul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bucegi, cu o înălțime de 7951 de picioare[240], vis-à-vis de el fiind masivul Piatra Craiului, cu o înălțime de 7101 picioare. Panorama de la fortăreață este deosebit de frumoasă. Mergând în sus, treci printr-un defileu parcă tăiat în deal, împodobit cu mesteceni și fagi, păducel și arbuști de fructe de pădure. Ici și colo, zidul exterior se vede ca și când ar aluneca în jos spre nord. Pe această parte se află dealurile joase acoperite cu fagi și între ele și poalele colinei cu castelul se află vâlcele și poieni. Chiar sus, în spatele pantelor luminoase, se găsesc păduri sumbre de pini,
p. 261 întinzându-se pe o distanță de nedefinit. // Mergând spre sud, poți vedea un turn rotund, puternic, cu o poartă ce pare așezată pe o colină, însă înainte de a ajunge acolo treci printr-o altă poartă și te trezești în interiorul zidurilor. Pe panta unde se află castelul, stânca golașă, sură, apare deasupra pajiștii, desprinzându-se apoi în diguri sau stâlpi mari, iar într-un punct chiar deasupra satului este atât de abruptă încât e inaccesibilă. Aici zidurile și o poartă pe un drum lateral stau chiar pe marginea hăului. Construcțiile din interiorul fortăreței sunt acum un morman de ruine, toate fiind arse; însă drumul în spirală care odată ducea sus încă poate fi observat printre resturi. O fântână este săpată aici în stâncă, la o adâncime de 76 de stânjeni[241]. Peste tot printre clădirile pustiite, în pivnițe și excavații în stânci, s-au format locuri de depozitare a porumbului. Câteva oi pășteau pe ruină. Un vânt tomnatic rece șuiera prin golurile și ierburile lungi de pe ziduri. În față se arătau Carpații[242], acum ascunși de ceața tristă, incoloră, care, risipindu-se dintr-odată, a dezvăluit cerul azuriu și cele mai înalte piscuri ale Bucegilor, înconjurate de cununi de nori albi ca zăpada. La marginea șesului, în dreapta mea, s-a ridicat sumbru Piatra Craiului, învăluită în umbră. A fost o imagine extraordinară – tristă, dezolantă și atât de sălbatică.

La data de 27 martie 1612, cetatea <Râșnov> a fost asediată de maghiarul Báthory[243]. Garnizoana țărănească s-a predat după o rezistență de șapte zile. <Principele> a plecat apoi spre ceatatea Bran[244] și a luat-o[245]. Acest loc era socotit de necucerit și magistrații Brașovului, în marea lor mânie, i-au tras în țeapă pe căpitanii care l-au predat și au atârnat în sulițe pe zidurile cetății mâna dreaptă și piciorul stâng al celui mai criminal dintre cei doi, tăiate mai întâi.

În Zărnești[246], nu prea departe de Brașov, se împușcă deseori urși; și unul
p. 262 dintre preoții de la biserica grecească de acolo // m-a invitat foarte amabil să merg la vânătoare în pădurea lor, asigurându-mi toată asistența. Oameni din Râșnov au căutat urme câteva zile și au pândit urșii pe timp de noapte; însă nu au putut găsi nimic. Totuși, după o săptămână am primit o scrisoare la Brașov, în care scria că existau anumite dovezi despre șase urși, care erau în pădure. Din acest motiv

---

[240] 1 picior = 0,3048 m.

[241] Stânjen, unitate de măsură pentru lungime, variind între 1,96 și 2,23 m.

[242] *Carpathians*.

[243] Gabriel (Gábor) Báthory (1589–1613), principe al Transilvaniei (1608–1613).

[244] *Törzburg*, de aici vechea formă românească a numelui, Turciu. De la sfârșitul secolului al XV-lea, cetatea aparținea brașovenilor.

[245] Cetatea Bran a fost predată fără luptă la 4 aprilie 1612, de castelanii Johann Raab și David Horvath.

[246] *Zernest*, oraș, jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trebuia să merg acolo cât mai curând posibil. Aşadar, am plecat înspre Râşnov şi m-am cazat în casa unui notar, sau, mai bine zis, a ofiţerului de stare civilă al oraşului. M-am simţit acolo cât se poate de confortabil; şi nimic nu ar fi putut întrece bunul gust şi curăţenia spaţioasei mele camere. Prietenoasa mea gazdă era – aşa cum sunt, de altfel, toţi locuitorii din Râşnov – un prisăcar vestit; şi mierea pură pe care mi-a dat-o, obişnuindu-mi gustul cu această hrană delicioasă, era ceva foarte rafinat[247]. Tot aici se plantează duzi, în curţi şi grădini date pentru un an crescătorilor de viermi de mătase.

După ce i-am aşteptat aproape două ore pe oamenii <angajaţi>, mai întâi a apărut unul dintre ei, apoi altul, şi tot aşa până s-au adunat toţi. Nu ar fi avut rost să trimitem pe nimeni după ei. Unul trebuia să se ducă să-şi aducă vaca, altul trebuia să-şi gătească mămăliga, şi niciun tratat sau vreun ordin nu i-ar fi putut face să ajungă mai devreme.

Am mers o cale bună prin pădure, pe dealuri în sus. Am găsit urma unui urs pe marginea unei vâlcele. Era destul de proaspătă. Pământul încă se fărâmiţa din cauza paşilor recenţi. <Ursul> trecuse drumul şi intrase într-o râpă adâncă, aflată sub noi. Am urmărit apoi de-a lungul drumului, care era umed şi moale, urmele unei ursoaice cu puiul ei. Am mai văzut // lângă ele şi alte urme; şi pe pajişte, unde p. 263
se înalţa un măr pădureţ mare, erau numeroase urme ale prezenţei urşilor. În sfârşit am ajuns la locul unde urma să ne desfăşurăm acţiunile. Eu eram postat pe o pantă ce ducea în jos, spre o vale. În faţa mea era o râpă, în care erau împrăştiate bucăţi de stâncă şi copaci putreziţi. Mi s-a spus că ursul, dacă se află în pădure, cu siguranţă va veni înspre acel loc. A trecut multă vreme până să aud ceva; hăitaşii făcuseră un ocol larg, iar eu eram departe. Au înaintat şi ei, în mare linişte; întrucât cinci sau şase dintre bărbaţii care au mers prin pădure erau sportivi experimentaţi, şi-au făcut treaba în mod admirabil. Atunci am auzit paşi prin frunzele moarte, paşi care se îndreptau în josul pantei din faţă, însă nu puteam vedea nimic din cauza crengilor. Sigur, nu ar trebui să pot trage într-un animal decât după ce el ar ieşi din pădure şi s-ar afla chiar în râpa din faţa mea. Animalul se oprea din când în când şi pornea din nou cu paşi greoi, când mai repede, când mai încet. Atunci când credeam că s-ar arăta, ieşind din pădure, cineva a tras un foc de armă doar puţin sub mine, urmat de un mormăit slab. Ursul – pentru că era unul – s-a grăbit în josul pantei, împrăştiind pietrele şi trosnind mărăcinii în graba sa. Uitându-mă să văd cine a tras, am văzut că un cârciumar al satului, care tocmai se alăturase grupului nostru, se ghemuise îndărătul rădăcinilor unui copac în râpă şi astfel, din poziţia sa, a putut să vadă animalul venind de pe povârnişul din faţă. Omul nu avea nicio treabă acolo şi purtarea sa m-a nemulţumit foarte tare. Dar animalul fusese doar rănit. Şi pe urmele roşii, pe zăpadă şi prin tufişurile cele mai dese, bărbatul aducea în spatele său foarte mulţi copoi. Era aproape imposibil să ţii pasul. Pasiunea lor pentru vânătoare putea fi văzută acum în tot avântul ei; <vânătorii> erau // ei înşişi p. 264
în culmea aţâţării. Ursul a fost în sfârşit localizat şi se trăgea spre el foc după foc,

[247] „Se estimează că există 172 000 de stupi în Transilvania. Se plăteşte o taxă de 3 creiţari pe stup, până la al zecelea; tot ce trece de acest număr nu se taxează. În anumite provincii ruseşti se câştigă anual milioane în urma creşterii albinelor, ceara fiind exportată". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dar, ca de obicei, fără niciun rezultat. Numai zgomotul l-a făcut să pornească din nou. Era inutil să le porunceşti oamenilor să aştepte până când urma să vin eu cu arma mea. Ursul s-a aruncat într-o vale mare, cu apă, fiind însă presat din scurt de urmăritorii săi, a ajuns la partea abruptă a dealului. Acolo s-a simţit epuizat din cauza primelor gloanţe, care îl atinseseră în piept. Era un animal frumos, brun, de trei ani.

Această urmărire lungă mi-a arătat cum o astfel de fiară calcă şi distruge tot sub tălpi. Hăitaşii mi-au spus că îl văzuseră în pădure şi au păstrat distanţa tocmai pentru a nu-l speria, întrucât îşi dăduseră seama că se îndreaptă direct spre locul unde mă aflam eu. Din când în când se oprea, şedea pe labe ca un câine, îşi ridica botul în aer şi adulmeca de câteva ori, pentru a-şi da seama dacă se apropia vreun pericol; apoi asculta şi, pe măsură ce se apropiau oamenii, se pornea la galop, se oprea, asculta din nou. Însă în ce-l privea pe vecinul meu, premiul avea să fie al meu, întrucât eu am decis să-l las să vină spre mine zece paşi înainte să se tragă. Într-adevăr, terenul era de asemenea natură, că nu aş fi putut să-l văd mai de departe.

Micul cârciumar s-a urcat pe urs, l-a mângâiat pe ambele părţi, şi-a pus braţele în jurul gâtului, apoi s-a întronat pe animal şi aproape că a strigat de bucurie. După ce <ursul> a fost curăţat, a fost tăiat un copac tânăr de care a fost legată fiara şi trasă afară din pădure. Dar a fost o muncă grea şi oamenii au făcut-o cu schimbul, întrucât nu exista nicio cărare şi s-au căţărat prin stratul pietros al unui torent şi peste locurile abrupte, unde în mod normal nu s-ar fi mers nici la pas.
p. 265 Era chiar întuneric atunci când am ajuns în Râşnov // şi parcă focurile de arme şi strigătele nu conteneau. Câteva zile mai târziu am ieşit din nou, însă cele câteva ieşiri nu au avut succes. Una din ele era spre sfârşit, când eu urcam pe un povârniş abrupt, singur; doi români erau în faţa mea, mai sus. Ei s-au aruncat pe pământ cu suflarea tăiată, însă vorbeau ca de obicei, destul de tare. Eu admiram privelişte încântătoare a Ţării Bârsei, care se întindea înaintea mea – întrucât ne aflam acum la o înălţime destul de mare – şi chiar mă pregăteam să merg mai departe, când pe creasta dealului, între un fag şi o bucată de stâncă, am zărit o masă brună, mişcându-se de colo-colo. Nu am putut să văd bine ce era şi pe moment nu mă gândisem că ar putea fi un urs. Însă în secunda următoare m-a străfulgerat gândul şi am luat-o din loc înspre pădure înaintea lui, evident şi ursul îndreptându-se într-acolo. Cei doi români au înţeles pe loc situaţia şi au pornit şi ei cu mine. Am alergat zdravăn, însă ursul era mai rapid decât noi. Era un animal foarte mare, considerabil mai mare decât cel pe care îl împuşcasem cu câteva zile înainte.

Râşnovul este bine-clădit şi are un aspect îngrijit. Populaţia săsească rămâne constantă; locuitorii se căsătoresc între ei şi rareori îşi iau neveste din alte părţi. Niciun locuitor al Râşnovului, de exemplu, nu s-ar căsători cu cineva din Cristian[248], care este chiar satul următor. Românii sunt mult mai numeroşi decât saşii şi partea lor de oraş se întinde pe o distanţă aparent infinită. Pe strada lor principală, casele se lipesc de cele ale orăşenilor nemţi, însă diferenţa arhitecturală este atât de mare, încât delimitarea este atât de distinctă ca şi când cele două populaţii ar fi separate de un zid. Vecinătatea liniei de frontieră face din acesta un

[248] *Neustadt*; com., jud. Braşov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

loc bun pentru contrabandă, cantități mari de praf de pușcă și tutun fiind aduse din Țara Românească. De la // revoluție, praful de pușcă nu poate fi cumpărat decât cu p. 266
permisiunea autorităților. Chiar și proprietarilor de terenuri mai mari le e permis să dețină doar câteva livre[249]. E timpul ca această lege supărătoare să fie abolită; nu doar pentru că e complet inutilă, dar reprezintă și o sursă constantă de iritare pentru toată lumea. Prohibiția nu are niciun sens; întrucât cele câteva livre de praf de pușcă care ar putea fi cumpărate ar fi insuficiente pentru pregătirea unei revoluții. Și dacă atare cantități ar fi obținute pentru a fi folosite într-o revoltă, cumpărătorii s-ar amăgi, prin însemnătatea achizițiilor lor. Oricât de curios ar părea, acest praf de pușcă, obiect de contrabandă, este un excelent praf de pușcă englezesc folosit în sport și este achiziționat în Răsărit, astfel ajungând și în Transilvania.

Aici există un cleric, care locuiește în casa parohială, doi asistenți numiți „predicatori" sau propovăduitori, care nu sunt hirotoniți și sunt cu puțin deasupra cantorilor noștri din parohii; și cinci învățători de școală. În orașul Codlea[250], aflat în apropiere, de asemenea nemțesc, cu 3 820 locuitori, există șase profesori: dovadă a ceea ce fac sașii pentru instruirea tinerilor lor. În întreaga Țară a Bârsei[251], ținut al cărui nume provine de la râul Bârsa, autoritățile locale sunt numite „Eure Weisheit" (înțelepciunea voastră). Chiar și vicarul le conferă acest titlu. //

În multe locuri pământurile nu au fost gunoite de ani de zile și se consideră că p. 267
e suficient ca un ogor să rămână necultivat un an, lăsând oile să pască pe el. În Râșnov, totuși, solul fiind pietros, trebuie să se folosească îngrășământ anual. Faptul că a trebuit să subliniez eu asta arată cât de rar se procedează astfel.

Cristian, un sat între Brașov și Râșnov, este cunoscut pentru faptul că deține cea mai instruită populație rurală din întreaga Transilvanie. Au început să îmbunătățească creșterea cornutelor și chiar să planteze trifoi și napi. Văzând avantajul acestora ca nutrețuri, le-au adoptat în consecință. Dar nu trebuie să judecăm acest fapt prin prisma Europei apusene, unde agricultura înseamnă, desigur, transformarea grâului în pâine. Plantarea de trifoi și napi este, în această parte a lumii, precum existența unei percepții clare cu privire la utilitatea căilor

---

[249] „Un domn a avut permisiunea de a deține 1 livră pe an. A depus cererea pentru aprobare în iulie și a primit-o în noiembrie". (*n.a.*) 1 livră = 0,453 kg.

[250] *Zeiden*, oraș, jud. Brașov.

[251] „Suprafața de teren care poartă acest nume se întinde de la Brașov până la Râul Negru (*Feketeügh*) în răsărit, unde începe Trei Scaune (*Háromszék*). În sud se întinde până dincolo de trecătoarea Bran și ajunge la vest și nord până la Codlea și Feldioara (*Marienburg*). Toată această vale bogată, așezată la înălțime, a fost odată un lac larg, închis între lanțurile muntoase. Râul Olt, izvorând din Hășmașu Mare (*Upper Czik*), curge în această vale, după ce își face greu loc pe distanță de mai multe mile, printre stânci. Aceasta este povestea, încă vie printre oamenii acestui loc; și crezul popular este că un erou sas, printr-o muncă gigantică, a cioplit un pasaj în munte, prin Munții Perșani (*Geisterwald*), permițând astfel apelor să se retragă, lăsând roditoarea Țară a Bârsei așa cum o cunoaștem azi. Cursul Oltului este la început direct către sud; până în locul în care apele Râului Negru i se alătură, zidurile imense ale Carpaților îl forțează să caute o altă cale. Bucuros ar lua-o spre apus, însă din nou îl împiedică obstacolele; așadar, luând-o spre nord încă o dată, își retrage pașii, căutând un canal prin păduri și stânci, până ce în sfârșit – cu o mie de ani în urmă – și-a forțat o trecătoare prin barierele de calcar care i-au oprit cursul spre vest. Din nou s-a întors spre sud prin văi înguste și în final a revenit liber către ținutul deschis, care înflorește ca o grădină, la poalele lanțului Făgăraș (*Fogaras*)". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ferate atunci când Stephenson[252] şi-a expus pentru prima oară proiectul. În unele locuri, oamenii nu ştiu ce e trifoiul, pentru că doar marii proprietari de terenuri îl cultivă. Faptul că ţărănimea, care este categoria cel mai greu de convins să renunţe la vechile sisteme, a acceptat această schimbare este atât de vrednic de luat în seamă, încât trebuie amintit. În întreaga provincie, repulsia oamenilor faţă de utilaje <agricole> este mare. Ei susţin că pâinea nu e bună dacă se foloseşte o treierătoare; se zice că aceasta ar strica paiul; însă zgomotul este ceea ce îi face cel mai mult să se împotrivească utilajelor. Acesta nu le permite să vorbească, întrucât
p. 268 // este aproape imposibil pentru ei să vorbească peste zgomotul maşinii. Cu excepţia localităţii Cristian şi a proprietăţilor moşierilor maghiari care nu au astfel de prejudecăţi, ci dimpotrivă, se avântă concentrat, introducând îmbunătăţiri pentru a ridica sistemul agricol, nu se găseşte nicio treierătoare: nimeni nu o foloseşte; se zice, de asemenea, că dacă s-ar strica nu ar fi nimeni să o repare.

Însă în Cristian este un ţăran care a construit singur o treierătoare şi încă a conceput-o atât de bine şi de puternică, ca şi când i-ar fi fost trimisă de un producător din Londra. Am văzut-o în funcţiune şi nimic nu ar fi putut merge mai bine.

Locuitorii sunt avuţi şi îţi poţi da seama de lucrul acesta imediat ce intri în locuinţele lor. Casele sunt toate clădite din piatră; camerele, în ce priveşte mărimea, sunt destul de somptuoase şi mobila bună, abundenţa ustensilelor de bucătărie, paturile curate cu o acoperitoare curată, albă peste ele – totul denotă independenţă. Chiar şi în camera comună existau uneori o oglindă mare şi picturi frumos înrămate, în timp ce dulapurile mari vopsite arătau lenjeria de pat şi ţinutele de sărbătoare pe care le adăposteau. În multe dintre bucătării, facilităţile de gătit erau conforme cu cele obişnuite la oraşe, cu diferite utilităţi pentru fierbere, coacere şi un compartiment pentru apa caldă. Şi, la fel ca în gospodării, <acestea> se găseau şi la ferme; fiecare casă avea o curte mare în spate, care întruchipa curăţenia. Ordine peste tot; totul era păstrat curat şi făcea dovada unei bune organizări a gospodăriei. În multe case nu era nimeni, familia fiind la lucru pe ogoare; dar, însoţit de preotul satului, am intrat în curtea gospodăriei şi în grădină şi la grajduri şi am vizitat tot. Hambare încăpătoare, impunătoare, fiecare dintre ele acoperite cu ţiglă, formau cadrul fiecărei curţi şi mărimea lor făcea dovada recoltelor bogate care trebuiau depozitate an după an. //

p. 269 Deşi sasul zilelor noastre afişează o oarecare lipsă de activitate, totuşi, ceea ce vine nemijlocit peste el acasă sau peste deprinderile lui casnice îl determină să acţioneze. Locuitorii din Cristian, în înţelegere, au construit barăci pentru cavalerie, pentru a adăposti soldaţii ce erau cazaţi în casele lor. Acestea se află la capătul satului şi au fost ridicate fără vreun arhitect şi fără ajutor din afară. Fiecare persoană a trebuit să furnizeze partea ei de cărămizi, mortar şi lemnărie; unele persoane au făcut munca efectivă de construcţie, pe ture, şi astfel mica comunitate a participat în cea mai lăudabilă manieră posibilă. Cu toate acestea, oraşele şi satele săseşti au fost timp de şapte sute de ani atât de criticate de opozanţii autoguvernării. Când am fost în Cristian, sătenii adăugau la barăci un rând de case pentru locuinţele ofiţerilor.

---

[252] George Stephenson (1781–1848), inginer englez, constructorul primei locomotive cu abur rentabilă (1829).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Biserica de aici este, ca de obicei, o mică fortăreață, înconjurată de un șanț cu apă și un zid exterior cu o înălțime de aproximativ zece picioare, cu cel mai pitoresc turn cu ceas. În interior se afla un zid mai înalt, de treizeci de picioare bune în înălțime. În interiorul acestei fortărețe, de jur împrejurul zidului, se aflau magaziile sătenilor. Fiecare era numerotat și avea numele proprietarului vopsit pe ușă. Întregul loc arăta frumos aranjat și era impresionant cum până și aici spiritul din Cristian se manifesta în organizare. Aproape de poartă se afla locuința bătrânului paznic, curată și aranjată ca și locuința unui paznic de parc din Anglia.

Locuitorii din Cristian practică rotația dublă a culturilor, cei din Râșnov o practică pe cea triplă; aceștia din urmă mi-au spus că grânele lor, semănate pe un pământ rămas o vreme necultivat, sunt mult mai bune decât cele din Cristian, unde pământul nu este lăsat niciodată în pârloagă.

O companie englezească s-a angajat la iluminarea // Brașovului cu gaz și în p. 270
timp ce mă aflam acolo s-a construit gazometrul. Zidari englezi erau la muncă și fiecare dintre ei mi-a povestit despre mirarea provocată de rapiditatea lor. Locuitorii din Brașov obișnuiau să iasă special pentru a-i vedea pe englezi la lucru; și un domn a spus că numărase că au pus șase cărămizi în vreme ce muncitorii locali au pus <doar> una; însă ceea ce a sporit uimirea a fost liniștea în care lucrau acești oameni. Nu vorbeau între ei, așa cum fac unii, care, în general, poartă o conversație sau prizează tutun între mișcările pe care le fac. Englezii nici nu fumau cât timp se aflau la muncă, ceea ce reprezenta o altă surpriză. O sută de iarzi[253] mai departe poate fi văzută linia zidurilor unde localnicii s-au oprit din construit și unde străinii au început, atât de diferit era modul de lucru. Nimic nu putea fi mai amuzant decât aerul superior al unuia dintre englezi față de salahorii români. „Însă nu poți vorbi limba lor", i-am spus în glumă compatriotului meu. „Nu", mi-a răspuns el, „însă continui să le vorbesc, și cumva ei mă înțeleg: ne înțelegem destul de bine. Ei nu știu multe, săracii de ei; și în ce privește munca, Dumnezeu să vă binecuvânteze, habar n-au de nimic; însă sunt niște oameni de treabă și ne potrivim foarte bine împreună."

Unul dintre bărbați a murit în timp ce eram acolo: vinul bun de țară fusese irezistibil și viciul specific englezesc îi adusese moartea. Informatorul meu mi-a spus că era bine plătit; câștiga, cred, 10 șilingi și 6 penny pe zi; însă, spunea el, oricât de ieftin ar fi fost traiul la țară, nu ar fi stat acolo: „Mai degrabă mă întorc la bătrânica mea." S-au adus din Anglia lămpi, accesorii, șemineuri, și am auzit, deși pare greu de crezut, că contractanții au afirmat că ar fi fost mai ieftin să își aducă ei cărămida, decât să o cumpere de aici. //

Primarul a murit în vreme ce eu mă aflam în Brașov. Clopotul mare a bătut p. 271
timp de o oră, de trei ori pe zi. Aici, funeraliile au loc la casa decedatului și nu ca în Germania, la capela din cimitir, construită pentru depunerea corpurilor, care în Transilvania rămân acasă până în ziua înmormântării. La intrarea casei, în ocazii de felul acesta, se pune o bucată de pânză neagră.

---

[253] Unitate de măsură englezească; 1 iard = 0,91 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 272

Capitolul XVII

Nemesis[254]

Există un mare adevăr care, pe măsură ce cunoaşterea noastră este mai variată, şi deci experienţa noastră mai vastă, pătrunde în mintea noastră tot mai profund. Este faptul că încălcarea oricărei legi morale sau naturale aduce cu ea o anumită pedeapsă. Generaţii la rând simt mai întâi pedeapsa păcatului ancestral, dar va fi inevitabil şi nu va trebui evitată mai mult decât se evită apariţia vizitatorului care, în momentul de faţă, este pe drumul spre uşa noastră, spunând „Vino, e timpul!"

Este aproape indiferent cu cine relaţionăm, cu cei de seama noastră sau cu pământul; legile de reglementare trebuie luate toate în considerare. Indiferent de ceea ce risipim, veniturile, vigoarea trupului sau vigoarea câmpurilor; în cele din urmă rezultatul va fi întotdeauna epuizarea. Indiferent dacă legea morală este încălcată în familie sau în stat, urmarea se va arăta întotdeauna în încurcături, poticnirea picioarelor noastre, piedici ce ne ies în cale, într-o umbră ce persistă înapoia noastră, chiar dacă soarele este deasupra la amiază.

Vechile păcate şi cele comise încă de ţărănimea săsească, au început să
p. 273 vorbească împotriva lor într-un mod în care // nu se aşteptau. Am văzut cum a crescut populaţia românească, depăşind cu mult populaţia nemţească. Ştim, de asemenea, cât de intens se luptă pentru putere, şi, bazându-şi cerinţele pe superioritatea lor numerică, pretind ca celor ce nu au nimic să li se dea din ceea ce deţin cei avuţi. Dar cum se face că aceşti colonişti germani, toţi bărbaţi cu capul pe umeri, scad numeric, în loc să populeze pământul cu rasa lor? Ideea este că închinarea la avuţiile lor a adus blestemul inevitabil. Bărbatul cu coloană vertebrală – care avea o locuinţă spaţioasă şi hambare şi o curte mare, cu grajduri bine umplute cu cai şi boi, şi vii pe dealuri şi porumb şi teren de păscut în vale – nu putea suporta gândul ca aceste posesiuni să fie împărţite. El avea un dezgust *categoric pentru un statut de mijloc; şi cum patrimoniul nu putea fi mărit pentru a* asigura bogăţie fiecărui membru al unei familii numeroase, aceleaşi cauze neplăcute şi inacceptabile, care, în Franţa, controlează creşterea populaţiei, au fost lăsate să acţioneze aici între ţărănii saşi. Unul dintre copii primea casa, în timp ce altul primea pământ, iar celălalt partea rămasă. Astfel, fiecare primea o proprietate şi mândria ţăranului era împlinită. Mai mult, niciodată nu se obişnuieşte ca sasul să ofere oraşelor surplusul de populaţie din satul său, aşa cum se face în alte părţi – fii şi fiicele care merg în lume pentru a-şi face un rost şi a-şi câştiga pâinea într-o sferă mai umilă. Faptul acesta îi repugna. Totuşi, înainte nu era aşa. În vremurile mai de demult, saşii au colonizat locuri noi cu surplusul de populaţie din cătunele lor.

Există sate unde populaţia a rămas staţionară timp de mai bine de o sută de ani. În altele, unde iniţial fiecare locuitor era german, cu doar câteva colibe româneşti în afara hotarelor, abia dacă mai găseşti un sas, întreaga populaţie fiind

[254] Zeiţa răzbunării în mitologia greacă; aici cu sensul de justiţia divină.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

românească. Acesta // este cazul Daneşului[255], lângă Dumbrăveni, iar schimbarea a p. 274
avut loc în copilăria celor ce acum încă trăiesc[256].

Un alt fapt demonstrează diminuarea generaţiei actuale – numărul de persoane din şcolile săteşti în urmă cu o sută de ani şi acum.

Următoarele cifre fac referire la anumite sate din vecinătatea Făgăraşului[257]. Erau

În 1764		În 1864
Într-o şcoală de sat,	185 copii	120 copii
În altă	89 copii	89 "
" "	35 "	43 "
" "	71 "	28 "

Că mândria lumească are legătură cu această stare de fapte, o vor arăta următoarele circumstanţe. Au existat sate săseşti în Transilvania ai căror locuitori nu erau oameni liberi, ca şi ceilalţi; aceştia, dintr-un motiv sau altul, s-au stabilit pe moşiile nobililor maghiari şi, în schimbul protecţiei oferite, au acceptat să slujească alături de ceilalţi vasali. Nu aveau un pământ al lor, aşadar erau săraci, şi nu aveau ce să le dea copiilor lor la căsătorie ori ca moştenire. Totuşi, în sate ca acestea saşii erau binecuvântaţi cu mulţi descendenţi.

Din nou, la Stejăreni[258], nu departe de Mediaş, toţi locuitorii saşi fuseseră pe vremuri iobagi. Aici // chiar este greu să găseşti o locuinţă unde să fie doar trei p. 275
copii; şi ei se bucură că este aşa. Însă în apropiere, la Iacobeni[259], un sat liber şi prin urmare bogat, este tot atât de greu să găseşti case care să aibă mai mult de trei copii.

În Palatinat[260], unde ţăranii au posesiuni mari, şi în Mark, în Westfalia[261], este la fel. Fermierii de acolo sunt bogaţi şi trăiesc ca şi nobilii, neputând suporta gândul că moşiile lor frumoase vor fi vreodată împărţite. Şi totuşi, pe cel care are cea mai mare fermă ar trebui să-l ajute în muncă fiii lui cei voinici; şi în locul lor trebuie să angajeze muncitori ineficienţi, în care nu poate avea încredere.

Clerul face tot posibilul, prin reprezentanţii lui, pentru schimbare; şi doar ei pot face lucrul acesta. Când un cuplu tânăr vine înaintea pastorului pentru a-şi jura credinţă şi când, cum se obişnuieşte printre saşi, merg din nou la el în duminica de după nuntă pentru a le da binecuvântarea, el le poate explica îndatoririle şi

---

[255] *Dunesdorf*, sat, com., jud. Mureş.

[256] „Conform recensământului din 1787, populaţia săsească număra 302 204 persoane, în timp ce şaizeci şi trei de ani mai târziu, în 1850, era de doar 192 482. Transilvania, dintre toate provinciile Coroanei, este cea unde populaţia căsătorită este cea mai puţin roditoare. Dintre toate naţionalităţile, germanii, din nou, sunt cei mai puţin prolifici. Munca dificilă constantă şi remuneraţia scăzută a ţărănimii săseşti este cauza acestui fapt, precum şi rata mare a mortalităţii în rândul lor. În timp ce între români rata mortalităţii este de 1 la 39 de indivizi, printre maghiari de 1 la 36,3, germanii prezintă o rată a mortalităţii de 1 la 33,5. Toate aceste fapte sunt suficiente pentru a justifica scăderea atât de rapidă a numărului lor". (*n.a.*)

[257] *Fogaras*.

[258] *Peschendorf*, sat, com. Daneş, jud. Mureş.

[259] *Sf Jacob's*, com., jud. Sibiu. Mai departe apare *Jakobsdorf (Gyakos)*.

[260] Regiune istorică în sud-vestul Germaniei, desfiinţată ca entitate politică la începutul secolului al XIX-lea.

[261] Regiune în vestul Germaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

responsabilitățile pe care le au și îi poate povățui să le țină minte. Chiar și de la amvon, indiferent cât de dificil ar fi subiectul, el a fost întotdeauna tratat în mod viguros și elocvent. Am înaintea mea două predici admirabile, concepute de un bărbat al cărui talent nimerit de a împleti stilul popular atât în cuvintele scrise, cât și în cele vorbite, precum și spiritul ascuțit de observație, ar trebui să-i aducă o audiență mai largă decât cea pe care și-o permite națiunea sa. În satul în care a predicat, populația a scăzut, în cinci ani, cu treizeci și cinci de suflete.

Într-o carte scrisă de Stephan Roth[262], adresată compatrioților săi, subiectul este prezentat astfel: „Națiunile sunt ferite de decădere prin faptul că sunt binecuvântate cu copii și prin educarea lor. Trec peste acel capitol neplăcut printre sași despre calcule privind numărul de membri dintr-o familie; căci dacă pielea
p. 276 feței mele // ar fi groasă ca și pielea de pe spate, roșeața mi-ar străbate prin ea la fel ca și cărbunii arzând. Voi spune doar că, pentru a distruge speranța părintelui, trebuie plantat peste mormântul unui popor un semn al infamiei mai rău decât spânzurătoarea, și că, pentru doar o astfel de faptă, Domnul ar înscrie numele acelui popor în a Sa Carte a morții."

Anunțând doar răul într-un sens lumesc, consecințele acestui fapt sunt deosebit de însemnate. Peste tot în ținutul acesta, sașii, care au fost primii <ca număr>, trec acum treptat pe o poziție secundară. În satele lor odată înfloritoare, românii sporesc <numeric> atât de repede, încât populația permanent în creștere se mută dintr-o parte în alta și amenință să îi copleșească curând, cu totul, pe coloniștii inițiali. În unele locuri s-a întâmplat deja lucrul acesta. Pe malurile Târnavei există sate nemțești care doar prin nume mai sunt astfel. Unul câte unul sașii au murit și câțiva au emigrat. În Iacobeni există o biserică săsească protestantă mare, cu un preot și un slujbaș, iar întreaga congregație are acum o singură familie. În 1847, penultima familie, probabil amestecată cu locuitorii români în totul, afară de religie, în final a adoptat-o și ea. O cunoștință a mea, care mi-a relatat acest lucru, a fost prezentă când părțile și-au declarat noua lor credință, în același timp renunțând la hainele nemțești pentru cele românești. În Bahnea[263], Daia[264] și Ceuaș[265], populația a fost inițial *în întregime* săsească; însă acum aceasta a ajuns o minoritate.

În Archita[266] erau la început doar cinci familii românești; acum acestea reprezintă o treime din populație. Oriunde ai merge, este la fel[267]; și, pe baza superiorității lor numerice, românii și-au întemeiat mereu noi revendicări. //
p. 277 Numărul reprezentanților lor în Dieta transilvăneană este atât de mare, încât susțin orice măsură printr-o majoritate zdrobitoare; pentru că, în vreme ce partea

---

[262] Stephan Ludwig Roth (1796–1849), gânditor umanist, istoric, profesor și pastor luteran sas din Transilvania.

[263] *S. Bonyha* (Szászbonyha), sat, com., jud. Mureș.

[264] *S. Danyan* (Szászdanyan), sat, com. Bahna, jud. Mureș.

[265] *S. Csavas* (Szászcsávás), sat, com. Mica, jud. Mureș.

[266] *Erked*, sat, com. Vânători, jud. Mureș.

[267] „Este foarte remarcabil cum, în sudul Tirolului de asemenea, deși probabil nu din aceeași cauză, elementul german este treptat depășit de un altul – cel italian. Este împins înapoi spre Salerno, unde odată forma o masă compactă, dar care acum, în scădere, a pornit în văile laterale". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

maghiară încă stă la distanță, saşii sunt de sine stătători. Astfel românii au devenit *de facto* puterea de decizie în teritoriul acesta. Ei caută lacomi instituțiile şi – parțial din cauza politicii, parțial din cauza lipsei de funcționari civili – toate departamentele sunt pline cu ei, de la gradele cele mai de sus până la cele mai de jos. Majoritatea acestor oameni sunt, în toate privințele, nepotriviți pentru funcții, atât în ce priveşte cultura generală – aş putea să spun chiar civilizația –, cât şi educația specială. În numeroase cazuri juridice, în care trebuie să decidă între saşi şi români, saşii sunt puşi la zid. Răzbunarea meritată pentru o ofensă grea la adresa naturii şi moralității a căzut asupra lor. <Saşii> se aşteptau ca, în vreme ce numărul lor a rămas acelaşi, cel al servitorilor lor să rămână la fel. Dar calculele lor s-au dovedit greşite; vasalii au sporit în putere şi zumzetul vocilor lor, întotdeauna ridicat pentru revendicări, creşte mai tare şi mai tare, ca murmurul valurilor care, urmându-se îndeaproape unul pe celălalt, se aruncă înainte pentru a pune stăpânire pe țărm.

Capitolul XVIII

p. 278

Peste Carpați

La sud de Braşov, câmpia se întinde la poalele Carpaților, unde formează o barieră şi închide ținutul. După o scurtă călătorie la Râşnov, am ajuns la castelul Bran, construit pe o stâncă ce se ridică chiar pe locul unde munții, pe ambele părți, o iau în jos şi se întâlnesc ca pentru a închide drumul[268]. Nimic nu ar putea fi mai romantic decât cetatea; poziția printre stâncile solitare, construcția şi aparenta inaccesibilitate o transformă într-o locuință ideală de acest gen. Poate să fi fost locuința vreunui cavaler haiduc, ori a vreunui Barbă Albastră, care de la ferestrele de sus, peste stânca perpendiculară, i-a văzut şi i-a sfidat pe cavalerii ce se avântau de-a lungul câmpiei, călare, pentru a salva viața surorii lor. O potecă în susul stâncilor duce la intrare, unde este montată // o scară exterioară din lemn şi se trece p. 279
de o uşă-ghilotină sau de o punte mobilă în podea. Înăuntru sunt treceri înguste şi galerii, unghere ciudate şi scări în zig-zag, colțuri întunecoase irezistibile, iar în zidul gros a fost o temniță scundă, unde nicio rază de soare nu ar fi putut pătrunde vreodată. Într-una din încăperi am găsit cartea *Ernest Maltravers*[269] a lui Bulwer Lytton pe masă şi un portret al domnişoarei Seebach agățat pe perete. Când cavalerii teutoni care au deținut odată această cetate au plecat, coloniştii nemți s-au unit ca „Frați ai Districtului Sibiu" şi ținutul a devenit prosper şi populat. Era ca o

[268] „Aşa cum trecătoarea Turnu Roşu (*Rothen Thurm*) a fost calea prin care hoardele au invadat câmpiile cultivate din zona Sibiului, prin acest defileu de munte duşmanii sălbatici au tâbărât mai jos, peste Țara Bârsei. Trecătoarea Turnu Roşu a fost deținută de cetățenii Sibiului, iar în 1651 au fost din nou recunoscute vechile drepturi ale braşovenilor asupra Branului şi cetatea le-a fost cedată, cu nouă sate care îi aparțineau. Au pus la cârmă un străjer maghiar. Doisprezece călăreți erau întotdeauna gata să îi protejeze pe călătorii ce traversau munții şi, la nevoie, nobilii şi cetățenii căutau şi găseau aici protecție". (*n.a.*)

[269] Roman apărut în 1837.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

grădină. În acele vremuri nimeni în afară de saşi nu se afla pe acest pământ; acum secuii şi românii sunt aici în număr predominant. Însă ceea ce înseamnă satele săseşti poate fi judecat după faptul că încă există unele sate cu 3 363, 3 829, 3 837 şi 8 215 locuitori.

La Bran, toţi sunt ciobani. Sunt câteva sute, care nu ştiu nici măcar cum se mânuieşte plugul. Cea mai mare parte a anului sunt pe munţi, care sunt din calcar, unde, la o înălţime de 7 000 de picioare, iarba creşte din abundenţă. Dacă pe timp de iarnă nu găsesc păşune în Ţara Românească, merg în Bulgaria. Nu au oi spaniole şi pun preţ pe cantitatea, nu pe calitatea lânii; o creştere mai bună ar duce la un profit mult mai mare.

Acolo am luat cai cu care am putut merge până la o peşteră la poalele Bucegilor, unde locuiesc nişte călugări greci. În astfel de ocazii, i-aş sfătui pe călători să se uite mai întâi la scările de la şa înainte de a porni, întrucât cele două nu sunt niciodată egale, nici din acelaşi material sau cu aceeaşi formă; şi fiind fixate într-un mod ciudat cu o frânghie sau o chingă, este greu, odată ce le iei, să le faci confortabile. Era deja prânzul când totul a fost pregătit şi, pentru că era noros,
p. 280 paznicul castelului părea să nu fie încântat ca noi // să traversăm lanţul muntos atât de târziu. Dar am pornit, cu încăpăţânarea călătorului. Pentru o vreme, am ţinut-o pe o vale lungă, îngustă, un sat întinzându-se pe o distanţă de mile întregi pe fiecare parte. Unele case erau dincolo de râul de munte, altele pe dealuri; erau împrăştiate în toate direcţiile. Aici, izolaţi de lume şi legaţi unii de alţii, locuitorii români se află pe cea mai joasă treaptă de existenţă civilizată. Drumul este stratul pietros al izvorului; mai încolo se află pădurea sălbatică, întunecoasă, şi singurul instrument ce poate fi folosit pentru a înălţa minţile locuitorilor oropsiţi era un preot, cu nimic mai presus decât ei înşişi, care practică zilnic cu ei cea mai deplorabilă superstiţie.

Urcând o potecă abruptă, am trecut prin nişte păduri magnifice de fagi, intrând apoi în zona brazilor. Dincolo se aflau straturi pietroase, accidentate, cu copaci dezrădăcinaţi, şi tot prăpădul şi dezolarea pe care le prezintă muntele la astfel de înălţimi. Ceaţa se rostogolea pe sub noi şi pe deasupra noastră, însă din când în când mai era câte o răritură prin ea şi puteam privi în jos în văile adânci şi pe deasupra izvoarelor curgătoare şi către satele de la poalele dealurilor abrupte. Apoi vârfurile colţuroase ale Carpaţilor s-au înălţat înaintea noastră într-o măreţie neaşteptată – albe şi luminate de soarele pe care nu-l puteam vedea, înapoia lor arătându-se bolta complet albastră. Mai târziu au dispărut din nou şi am fost înconjuraţi de un nor. Curând am zărit un vârtej în jurul unui pisc şi o mişcare; aerul a devenit tot mai rarefiat şi un alt pisc semeţ s-a ridicat în zare; astfel am avut o serie de panorame, spre delectarea mea pe timpul călătoriei.

Există aici un corp de gardă, înainte de a ajunge pe creasta muntelui, însă pe partea românească există doar locuinţe ruinate – o imagine a mizeriei.

p. 281 Căluţul meu ciolănos m-a purtat admirabil, prin // zăpada adâncă şi peste stâncile alunecoase, unde părea imposibil pentru un cal să meargă. Nu a încetinit nici măcar o dată, deşi am tot urcat şi coborât vreme de şase ore. În final, spre lăsarea întunericului, am coborât şi am ajuns la o vale abruptă, îngustă, prin care curge un pârâu destul de mare; am mers pe malul lui. Malurile se apropie unul de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

altul tot mai mult; zgomotul apelor în cădere creşte tot mai tare; se simte o umezeală în aer şi o răcoare neplăcută. Nici nu ar putea fi altfel, pentru că numai la amiază soarele poate pătrunde aici cu o rază verticală. Un gard de lemn este un semn al prezenţei umane; există şi un semn care a fost folosit fără ezitare pentru a sancţiona păcatul şi răutatea, pentru a acoperi atât de multă stupiditate – săraca cruce folosită excesiv. Am mers de-a lungul unei căi de pe lângă stânca umedă şi ne-am întors brusc către o peşteră vastă, înaltă de şaizeci sau şaptezeci de picioare, într-un zid perpendicular din piatră. Atmosfera este umedă şi este mai propice pentru un adăpost de urşi, decât pentru o zonă cu locuinţe umane. Totuşi aici, în acest defileu de munte, închis pe toate părţile, faţă în faţă cu stâncile ude, fără nicio priveliştе care să exalte sufletul şi să-l înalţe către Dumnezeu, şi-au făcut sălaş câţiva preoţi români. Pe înălţime, indiferent cât de mare ar fi izolarea, există privelişti care te înveselesc şi îţi bucură inima; şi se subînţelege că anumite minţi pot simţi o mulţumire sufletească într-o astfel de comuniune cu Creatorul lor: întinderea cerului, aerul pur, înviorător, măreţia soarelui care răsare şi apune. Însă aici nu găseşti aşa ceva. Aerul este cavernos şi stâncile copleşitoare deprimante. Felul de a fi al locuitorilor este în acord cu locul. Sunt de-a dreptul ignoranţi şi trăiesc din pomeni; singura lor preocupare este îndeplinirea unor ceremonii şi căutarea de hrană. Starеţul ştie să citească şi să scrie, dar mă îndoiesc că ceilalţi pot. Ghidul mi-a spus că a cunoscut bine pe unul dintre ei. Fusese // tâlhar şi în acel p. 282
moment avea doi copii la Bran. Venise aici pentru a fi în siguranţă, căci jandarmii nu ar fi îndrăznit să îl urmărească până în biserică, şi, aducând câţiva ducaţi starеţului, acesta l-a ordinat şi omul este acum preot. La sosirea noastră erau toţi în capelă, care se întinde de-a lungul părţii din faţă a peşterii, cântându-şi ritualul. Pe ambele părţi ale grotei sunt chiliile, unde locuiesc; noi am intrat în cea a starеţului, care a poruncit să se facă curăţenie şi să se pregătească un pat pentru mine, în timp ce eu am pregătit nişte ceai. I-am spus ghidului meu să-l întrebe ce l-a determinat să meargă să locuiască acolo; însă el a răspuns: „Voi avea mare grijă să nu fac lucrul acesta." La miezul nopţii s-a auzit un zgomot de ciocan din lemn lovind o placă; era preotul, care mergea în jurul bisericii cu o huruitoare; a durat aproape o oră. A urmat cântarea în capelă, care a produs un sunet lugubru, şi din nou huruitoarea din lemn într-un alt ritm[270].

Am plecat devreme dimineaţă, bucuros să scap de un loc atât de dezumanizant. Oamenii mi-au spus că în împrejurimile muntelui Bucegi au văzut deseori urşi; şi cu un an înainte, într-o dimineaţă, au întâlnit unul plimbându-se prin cavernă şi l-au alungat cu pietre.

Pe măsură ce am înaintat, ceaţa s-a îngroşat în vale şi curând s-a înălţat. Acum m-am gândit la sfatul custodelui. Ne-am grăbit să înaintăm, deoarece nu era lucru de glumă să ne lăsăm împrejmuiţi de acei nori impenetrabili. Odată // ajunşi p. 283

[270] „Aceşti călugări, cum sunt numiţi în limba română, urmează regulile Sfântului Vasile. De patru ori pe zi toaca (sau huruitoarea) îi cheamă la rugăciune. Aceasta este o placă mică de aproximativ 5 picioare lungime şi 3 inchi lăţime, pe care cel mai tânăr dintre călugări, care poartă toaca în mâna stângă, bate cu un ciocan din lemn, umblând de jur împrejurul bisericii. Înainte de a începe, el dă trei lovituri cu faţa întoarsă către răsărit, apoi îngenunchează de trei ori, repetă o scurtă rugăciune, apoi îşi începe peregrinările, bătând permanent cu ciocanul pe placă. Când a terminat, cele trei lovituri, genuflexiunile etc. se repetă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dincolo de creasta muntelui nu mai conta, întrucât era formată un fel de cărare pentru măgari; dar aici nu aveam nimic după care să ne ghidăm.

„Eşti sigur că suntem pe drumul bun?" am întrebat. „Cum aş putea să-ţi spun" mi s-a răspuns, „când nu putem vedea nimic? Cred că în faţă trebuie să fie râpa adâncă, pietroasă, care la traversare era în dreapta noastră. Dacă aş putea să găsesc urmele noastre de ieri în zăpadă!"

Dar nu am putut găsi nimic; ceaţa ce ne înconjura era îngrozitor de rece şi am bâjbâit în zadar. În sfârşit, mi s-a părut că aud voci venind înspre noi şi ghidul meu, strigând, a pornit în întâmpinarea celor care vorbeau, eu ţipând continuu, pentru ca el să poată reveni la mine. A lipsit mult timp şi, la întoarcere, a adus cu el patru bărbaţi cu nişte cai de povară încărcaţi. Şi ei pierduseră cărarea şi unul dintre animale alunecase printre stâncile râpei, rupându-şi piciorul. Am întrebat dacă, neputându-se mişca, nu au ucis animalul; însă ei îl lăsaseră de izbelişte. Acum am găsit drumul bun, dar caii greu împovăraţi au căzut nu o dată în zăpadă, neputându-se ridica. În timp ce ne apropiam de paza austriacă, unul dintre bărbaţi a părăsit cărarea şi a dispărut în ceaţă; o luase pe o potecă ocolitoare, pentru a nu plăti taxe pentru porumbul pe care-l dusese din Ţara Românească, unde este mai ieftin decât in Transilvania. Până la amiază am ajuns la Bran, când proprietarul cailor a venit să ne întâmpine. Pentru două zile şi jumătate am plătit doi florini pentru ambii cai şi am dat un cadou băiatului.

În Transilvania 87% din populaţie se ocupă cu agricultura; şi pentru că solul este fertil şi locul admirabil adaptat pentru agricultură, produsele pământului ar trebui să fie extraordinare. Însă nu este aşa; pământul nu produce nici jumătate, adesea nici măcar o treime din ceea ce ar trebui să rodească. Suprafeţe mari din ţară
p. 284 rămân, de altfel, // nearate; o mare parte din cel mai productiv pământ este lăsată păşune. Creşterea animalelor este potrivită cu indolenţa românului; el se întinde pe dealuri şi rămâne acolo ore în şir, nefăcând nimic altceva decât urmărind turmele. Această inactivitate, această indolenţă ereditară este incompatibilă cu agricultura. Toată această muncă a câmpului se reduce la a semăna o bucată de teren cu porumb, care asigură din belşug necesarul pentru mămăligă; categoric, <românul> nu are nicio aspiraţie şi se poate descurca chiar şi fără pâine.

Dar nu există niciun motiv pentru care românii, dacă sunt încurajaţi corespunzător, să nu poată deveni agricultori, în loc de păstori, aşa cum erau în vremea aceea. Credem că prin măsuri înţelepte o astfel de schimbare a fost realizată cu cafrii[271], care acum au abilităţi în industrie, necunoscute odinioară. Întotdeauna s-a spus despre femei că au spirit de industriaş. Dacă s-ar putea realiza în rândul lor o astfel de schimbare, asemănătoare celei făcute în rândul sud-africanilor, românii ar admite, fără îndoială, posibilitatea înfăptuirii acestei transformări printre ei. Pierderea recoltei de cartofi i-a forţat pe irlandezi să adopte noi obiceiuri; şi se poate întâmpla la fel pentru modificarea gusturilor acestui popor iniţial nomad[272].

Atâta timp cât locuitorii provinciei erau într-o stare de vasalitate, nu erau interesaţi să-şi cultive terenurile sau să le facă să producă mai mult decât le era

[271] Populaţie de rasă neagră din sudul Africii.
[272] Fals, românii nu au fost nomazi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

suficient pentru supraviețuire. Iobăgia a luat sfârșit, dar starea de lucruri generată încă există și influența ei negativă privind agricultura va dispărea doar treptat.

Sistemul de rotație a fost introdus aici doar în ultimii cincisprezece ani și este aplicat doar parțial. Planul normal este aratul terenului un an și lăsarea în pârloagă în anul următor. Într-un an animalele sunt duse pe o parte a drumului, iar anul următor pe cealaltă. Este greu de realizat o schimbare acolo unde există acest sistem, pentru că // acolo unde animalele pasc jumătatea de pământ ce rămâne p. 285
nearat, este necesar ca acel la care ar fi trebuit să are și să semene terenul respectiv să îl împrejmuiască, astfel ca animalele să nu poată pătrunde. Fiecare seamănă ce seamănă și vecinul, ca recolta să fie adunată în același timp. Dacă nu ar fi așa, fiecare ar vrea să-și ducă recolta acasă peste pământul vecinului, unde recolta ar fi încă în creștere; și asta nu se face.

O piedică mare în calea unei agriculturi de calitate este împărțirea terenurilor în nenumărate fâșii mici de pământ, împrăștiate în toate direcțiile, la depărtare unele de altele. Am văzut studiul realizat de câteva parohii, cu scopul de a stabili granițele posesiunilor fiecărei persoane, și arăta ca o pagină liniată, iar între liniile de un fel erau trasate alte linii, indicând un teren separat aparținând altui proprietar. Probabil că prima linie, a cincisprezecea și a treizecea erau proprietatea uneia și aceleiași persoane, fiecare fâșie fiind la una sau două mile depărtare de cealaltă. Această separare enormă a terenurilor este și motivul pentru care nu sunt lucrate; ar lua prea mult timp. Unele sunt la așa o depărtare, încât nu ar putea fi aduse mai mult de două încărcături de acolo într-o zi[273].

Ei nu își dau seama de timpul pierdut din cauza separării sistematice sau, dacă își dau seama, găsesc un alt dezavantaj cumpănitor în probabilitatea unei furtuni cu grindină, care nu ar distruge complet terenul pe care îl dețin. Acesta este motivul pentru care preferă o astfel de risipire. „Dar dacă vă temeți de grindină, de ce nu vă asigurați terenurile?" îi întreb eu întotdeauna. Oricum ei nu percep încă suficient de clar avantajul acestui sistem, // încât să obțină un profit din el; și, p. 286
totuși, este chiar în firea sașilor să se asocieze pentru asistență reciprocă – să se alăture, pentru ca toți să dea o mână de ajutor celui aflat în suferință. În Cisnădie, localnicii au constituit ei înșiși o societate de asigurare și nimic nu ar putea fi mai folositor decât statutul sau funcționarea planului. Sperăm că exemplul bun va fi urmat și de alții.

În sfârșit, în ciuda parțialității față de vechiul sistem, a început o schimbare. Câțiva nobili maghiari, care sunt energici și, cu numeroase sacrificii, fac mai mult pentru agricultură decât oricine altcineva din populație, au reușit cu mare dificultate să-și aducă proprietățile la o formă cât de cât compactă. În acest scop, trebuie studiate mai întâi parohia sau parohiile ce urmează a fi recondiționate și fiecare lot de pământ, indiferent cât de mic ar fi, trebuie stabilit cu mare grijă. Întregul este apoi subdivizat conform calității solului și marcat 1, 2, 3 sau 4. Pentru a comasa proprietățile, prin această metodă, se poate ajunge ca pământul unui

[273] „Pe români, în general, lenea îi împiedică să aducă îngrășământ pe pământurile deținute. Într-un sat din regiunea Târnavelor când îngrășământul, în loc să îl folosească, și douăzeci și cinci de căruțe de îngrășământ sunt vândute pentru o căruță de lemne de foc, cumpărătorul stabilind prețul". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

proprietar să fie dat vecinului şi o bucată a acestuia din urmă, aflată la mare depărtare, să îi fie dată primului în schimb. Astfel, pentru un acru[274] de pământ foarte bun, nr. 1, sunt daţi doi acri, care sunt doar pe jumătate la fel de buni, nr. 2. Calitatea terenurilor este stabilită de un juriu, astfel încât să nu se înfăptuiască nicio nedreptate prin tot felul de aranjamente. Deoarece nu este întotdeauna posibil ca toate bucăţile de pământ ale fiecărui proprietar să fie una lângă alta şi terenurile să nu fie împrăştiate, orice schimbare în acest scop, dacă este dorită, se realizează ulterior prin contracte private şi se pot cumpăra sau schimba loturi de pământ din loc în loc. Guvernul a încercat să realizeze acest sistem de comasare din 1851 până în 1856, însă secuii s-au opus. Într-un loc, în nord, casa topografului trimis să facă
p. 287 măsurătorile // a fost arsă. „Schimbarea ar putea fi foarte bună", au spus oamenii, „dar nu o vom face". Măsurătorile de teren a trebuit, în anumite momente, să fie realizate cu forţa, ca în Anglia, când Stephenson îşi stabilea cotele pentru o linie nouă de cale ferată. Acolo, proprietarii, mari şi mici, i s-au împotrivit şi l-au scos afară de pe terenurile lor cu furcile, şi doar venind înainte de ivirea zorilor sau după lăsarea întunericului a reuşit să îi ocolească pe cei care priveau noul sistem de deplasare ca pe „un blestem pentru ţară." Acestea sunt cazuri paralele şi arată cât de puţin rămâne, în orice condiţii, natura umană cinstită cu sine însăşi. Cu câţiva ani în urmă, Sir Astley Cooper[275] i-a spus lui Stephenson că proiectul lui pentru calea ferată era „fără noimă şi absurd" şi că „dacă acestui lucru i se permite să continue, în puţini ani vei distruge aristocraţia." În timp ce scriu, importanta problemă a canalizării se întâlneşte cu opoziţia cel puţin tot atât de fără sens din Anglia iluminată, ca aceea pe care secuii au arătat-o unei transformări evident avantajoasă pentru ei. Să schimbăm aşadar severitatea judecăţii noastre. Deşi ţărănimea s-a opus acestei schimbări la început, se bucură de ea acum, acolo unde s-a realizat, avantajele sale fiind atât de evidente. <Avantajele> sunt foarte mari pentru marii proprietari. Acum pot ridica clădiri în cadrul fermelor într-un punct central şi pot avea munca din câmp şi alte lucrări realizate sub supraveghere corespunzătoare, ceea ce înainte era imposibil. Sistemul îmbunătăţit al fermelor, pe care nobilii de ţară maghiari îl introduc şi îl supraveghează ei înşişi, face mult bine şi prin forţa exemplului se va ajunge la o îmbunătăţire generală treptată. De asemenea, ei îmbunătăţesc şi creşterea oilor şi fac ceea ce nu s-a conceput înainte, îngrăşarea vitelor. Este momentul potrivit, întrucât carnea de vită în Transilvania este atât de rea, încât e scumpă la orice preţ. Se speră că saşii vor renunţa la unele
p. 288 din vechile lor // prejudecăţi şi vor adopta îmbunătăţirile pe care hamicii lor vecini maghiari le introduc în agricultură.

Am aflat de la autorităţile competente că acum numărul de maşini agricole folosite în Transilvania este mai mare decât în Ungaria.

Schimbarea produsă <în purtarea> acestor domni este foarte izbitoare. Altădată nici nu le păsa, îşi vizitau proprietăţile doar pentru vânătoare sau relaxare. Administrarea lor era lăsată în seama agentului, fie că era demn <de încredere>, fie că nu, în funcţie de caz. Scopul acestuia era acela de a asigura bani pentru

[274] Unitate de măsură pentru suprafeţe, cu valoare variabilă (în jur de 4 000 m^2).
[275] Sir Astley Cooper (1768–1841), chirurg şi anatomist englez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cheltuielile proprietarului; nu se obișnuia să se facă dovada niciunei balanțe de încasări sau cheltuieli. Prin urmare, ospitalitatea fără margini de acasă și o viață de petreceri la Viena, Paris sau Londra au epuizat repede venitul anual. Astfel, nu s-a făcut, nici nu se putea face nimic pentru ameliorarea proprietății sau pentru condiția arendașilor. În loc să se îngrijească de proprietățile lor sau să ia în mâinile proprii administrarea lor, au acționat ca absenteiștii irlandezi. Nu au făcut nimic pentru țară, chiar au dat un exemplu rău de risipă și desconsiderare; dar se așteptau ca interesul lor special, poziția și dorințele lor să fie luate în considerare. Au dovedit cât de nepotriviți erau pentru administrarea propriilor interese, dar voiau – deși acum totul le mergea prost, în mare măsură purtând ei vina pentru aceasta – să conducă afaceri publice. Situațiile grele în care au fost ajutați i-au iritat; distracțiile li s-au redus pe măsură ce situațiile jenante au crescut; cauzele nemulțumirilor lor au crescut și toate relele care au venit peste ei au fost atribuite în întregime metehnelor guvernului; în vreme ce, dacă ei înșiși ar fi acționat corect, multe dintre probleme nu s-ar fi ivit. Fără nicio înclinație înspre angajare permanentă și prinși în // ritmul obișnuit, activitatea lor și-a găsit curând scopul într-o altă direcție și p. 289
nemulțumirea lor de mult timp licărind s-a transformat într-o flacără. Din punct de vedere fizic și mental, maghiarului îi place viața agitată și este potrivit pentru aceasta. Îi place, de asemenea, să aibă un rol în lumea bună sau în arena politică, în funcție de circumstanțe. Pentru mine e destul de clar modul în care dorința sa de ordine, dificultățile financiare, intoleranța la servitute, în combinație cu agerimea, irascibilitatea, firea impulsivă și susceptibilitatea cu privire la orice încălcare a drepturilor sale au conspirat pentru inducerea sentimentului că trebuie să aibă loc o schimbare; dacă aristocrația maghiară ar fi muncit ea însăși atunci așa cum o face acum, sunt sigur că nu ar fi avut loc o revoluție. Dar <maghiarii> au învățat o lecție în urma necazurilor; au fost obligați să adopte noi obiceiuri. Într-un mod admirabil, au transformat experiențele de viață în lucruri care, așa cum deseori se întâmplă, „din confuzie și izbucnirea mâniei oamenilor, se stabilește o mai bună ordine a lucrurilor." În timp ce ei înșiși sunt beneficiari, ridică starea țării. Le arată țăranilor mai puțin productivi sau apăsați de corvezi ce ar fi trebuit să facă și nu au făcut. Dezvoltă resursele pe care le au la dispoziție și captează atenția spre provincia mult timp neglijată. Binele astfel făcut se răspândește la scară mai largă și întreaga populație va beneficia de acest lucru. Aceeași tenacitate, aceeași determinare pentru depășirea obstacolelor, pe care maghiarii le-au arătat în timpul campaniilor și în politica lor, se văd acum în eforturile de ridicare a agriculturii, de promovare a comerțului și de deschiderea de noi piețe pentru producția provinciei[276]. //

[276] „Câțiva domni din Cluj se ocupau, când eram eu acolo, cu organizare unor mijloace mai rapide pentru transportul de mărfuri, altele decât cele existente în prezent, cu ajutorul furgoanelor, ca și cele <ale firmei> Pickford în Anglia sau Messagerie Générale în Franța. Acestea trebuia să execute curse Oradea (*Grosswardein*) și orașele mai mari din Transilvania, plecând în zile fixe și ajungând la destinație într-un anumit număr de ore. Nesiguranța actuală cu privire la sosirea bunurilor este atât de mare deoarece traficul nu este deloc sigur. Nimeni nu poate spune, dacă se comandă ceva, când sosește acel lucru; prin urmare, nu se comandă nimic. Dar dacă comercianții ar putea calcula *cu siguranță* ziua sosirii produsului, fără teama că va ajunge prea târziu pentru piață, s-ar realiza mult mai multe tranzacții. Dorind să introduc în Bavaria anumite produse fabricate în Transilvania, l-am convins pe un comerciant să comande produsele. Și a făcut-o; însă marfa a fost pe drum timp de trei luni și a ajuns atât de târziu după târgul de Crăciun, încât <comerciantul> a pierdut printr-o speculație

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 290 Cânepa din zonă este de o calitate super-excelentă și este egală cu cea mai bună produsă în Italia. Acum se acordă o atenție suplimentară pentru pregătirea ei pentru piață și se speră, cu temei, că atunci când va fi mai bine cunoscută, valoarea sa va fi general recunoscută. [...] În timpul războiului din Crimeea am importat de pe teritoriile austriece 114 459 cwt și din Rusia doar 943 cwt; însă după război, cantitatea adusă din Austria a scăzut la 24 050 cwt, iar cea din Rusia a crescut din
p. 291 nou la 602 272 cwt. Întrucât nu există // niciun motiv pentru care livrarea din Austria să nu fi continuat ca și în 1855, probabil că activitatea mai intensă din partea Rusiei i-a împins pe competitorii lor mai puțin activi în afara pieței.

Hameiul crește necultivat din abundență, fiind folosit pentru fabricarea berii. Pentru 20 de găleți austriece (= 100 transilvănene sau 250 galoane englezești) de bere, se folosesc 20 livre (pfunzi) de hamei sălbatic, amestecat cu 6 livre dintr-un soi cultivat. Prețul hameiului sălbatic este între 30 și 40 florini pentru 1 cwt; acela pentru cel mai bun hamei Bohemian (Saatzer), care este egal cu oricare altul din Europa, între 140 la 150 florini per cwt. Iată cum cultivarea plantelor ar aduce un profit bun dacă ar fi înfloritoare; și, așa cum se întâmplă în stare sălbatică, nu există îndoială că ar avea mare succes dacă ar fi cultivat. În Ciuc și pe Valea Mureșului hameiul crește din belșug. Există câteva berării în provincie, așa că ar exista piață pentru o producție bună; și, dacă ar exista mijloace de comunicare mai bune cu restul lumii, dacă ar fi exportat, s-ar găsi cu siguranță cumpărători.

Pentru a arăta care este starea agriculturii în Transilvania, nu pot face mai mult decât să compar rezultatele cu cele ale agriculturii engleze. Într-un sat din nordul provinciei, cu 1 400 de persoane, există 7 000 de iugăre de teren arat și 8 000 de iugăre de pădure. Un lan de grâu produce de cinci ori mai mult; pământul fiind gunoit tot la trei ani și primind patruzeci de căruțe de bălegar pe iugăr.

Lângă Turia[277], <sat> pe care l-am vizitat cu câteva săptămâni în urmă, grâul, așa cum mi s-a spus, a adus o producție de nouă ori mai mare în 1863 <decât cantitatea cultivată>, însă în general producția este de cinci sau șase ori mai mare. Unele terenuri sunt gunoite tot la trei, patru, șase, nouă sau doisprezece ani. Un fermier, lângă Bath, mi-a spus că „o baniță[278] de grâu semănat, produce în medie
p. 292 între 40 (cel puțin) și 50 de baniță. // Pe terenurile mediocre, media este de 28 baniță." Acestea în sistemul de patru-straturi, fiind folosit superfosfat[279].

---

care, altfel, i-ar fi putut aduce profit. „Este imposibil să faci afaceri cu astfel de oameni", a spus el și a renunțat îndată la orice legături cu Transilvania. Așa, o cale de comunicare care ar fi putut duce la ceva bun a fost oprită imediat după pornire; și asta din cauza ineficienței sistemului existent și a multelor puncte slabe ale sale, pe care acești domni le-au provocat. Deși faptul nu are nimic de-a face cu agricultura, menționez împrejurările ca dovadă suplimentară a cât de ocupați sunt acum nobilii maghiari să facă îmbunătățiri și reforme în general utile". (*n.a.*)

[277] *Torja*, sat, com., jud. Covasna.

[278] Unitate pentru volum; 1 baniță = 36,36 l.

[279] „Conform datelor și investigațiilor oficiale, profitul *curat* al celui mai bun teren (de prima clasă) este de 6 florini 50 creițari per iugăr, al celui mai slab de doar 20 creițari; însă dacă este bine cultivat, <terenul de> prima categorie ar aduce un profit de 30 florini; pajiștile, cel mai mare profit, de 10 florini per iugăr, cel mai mic profit, 20 creițari. Cel mai mic profit din păduri este de 1 creițar per iugăr, din acesta fiind o mie de acri". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Numai după 1848 pământul din Transilvania a fost gunoit. Dusul oilor sau vacilor pe câmp la păscut, cât era pârloagă, era considerat suficient. Strângerea bălegarului poate fi privită ca şi exploatarea unui pârâu. Pe o proprietate, care a fost vândută, a fost lăsată o mare cantitate de îngrăşământ, care se acumulase de-a lungul anilor. S-au inventat mii de scuze pentru faptul că nu s-au adunat resturile. Cunosc cazul unui administrator care a comandat gunoirea unui teren. Dintr-o greşeală a lucrătorilor, bălegarul a fost împrăştiat pe pământul vecinului. Acesta s-a enervat la culme şi a ordonat oamenilor „să ia mizeria de acolo". Într-adevăr, nu s-a practicat gunoirea pământurilor şi oamenii se considerau norocoşi să poată scăpa de bălegar, aşa cum ne gândim noi acum la preţioasele noastre deşeuri.

Însă după 1848, scutirea de corvezi, la care ţăranii maghiari erau siliţi pentru stăpânul conacului, a cauzat o imensă pierdere pentru acesta. În plus, sacrificiile făcute în timpul revoluţiei au contribuit în mare măsură la sărăcia sa actuală. Bancnotele lui Kossuth[280] au fost toate arse şi nu s-a dat nimic în schimbul lor. Atunci s-a făcut un împrumut forţat, cu impozitare dură, prost distribuită. În plus, mulţi au vândut banii pe care urmau să îi primească din partea guvernului înainte de a-i primi, desigur în pierdere; s-a vândut la 50 ceea ce pe piaţă era la 75. Prin urmare, proprietarul, pentru a câştiga mai mult de pe urma pământului, a început să îl îngraşe. Deşi solul în Transilvania este // categoric fertil, acum nu mai este cum a p. 293
fost pe vremuri. „Pământul chiar a pierdut din fertilitate şi cel mai bun pământ nu mai are ceea ce avea odinioară"[281]. Acestea sunt cuvintele unei persoane în care pot să am încredere. Există locuri unde „timp de secole" nu s-a folosit îngrăşământ şi unde s-a semănat porumb *în fiecare* an.

Următoarele cifre reprezintă cantitatea de porumb produsă pe un teren de 18 iugăre în şase ani consecutiv. Nu a fost gunoit timp de cel puţin treizeci de ani:

În 1858 a produs 938 sferturi

1859 „ 1104 „
1860 „ 763 „
1861 „ 680 „
1862 „ 916 „
1863 „ 906 „

1 sfert = aproximativ 6 bănițe englezeşti

Trecând prin Ciuc, însoţitorul meu, un proprietar de pământ maghiar, mi-a arătat bucăţi de pământ unde nu creştea decât secară şi, mai sus, doar ovăz. Aceste terenuri în pantă nu erau niciodată gunoite, era greu de făcut asta. Culturile erau întotdeauna excelente. Pentru a da un exemplu mai bun, un mod de a învăţa pe alţii ar fi să se răspândească printre ţărani hârtii scrise simplu, în stil popular, privitor la agricultură. Într-o cărticică excelentă, numită *Calendarul gospodăriei săseşti*,

[280] În 6 septembrie 1848, în timpul guvernoratului Kossuth, Banca Naţională a Ungariei a emis prima bancnotă naţională.

[281] „Există locuri unde s-a descoperit că pământul nu mai produce fără îngrăşământ. Chiar în Barat (odată sub apă, Mare Album), unul dintre cele mai fertile zone din Europa, pământul dă acum semne de epuizare". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

publicată în Braşov, se amintesc astfel de lucruri. Dacă îl faci pe sas să înţeleagă faptul că o schimbare a sistemului îi va aduce un anumit profit, nu va mai dori să se ţină de vechile sale obiceiuri. Este păcat că, în general, pastorii protestanţi nu îşi
p. 294 lucrează singuri pământul. Ei obişnuiesc, pentru a scăpa // de greutăţi, să dea cu chirie întregul lot şi chiriaşul îi dă proprietarului o treime sau o jumătate din cultură, drept chirie. Unde nu se obişnuieşte lucrul acesta, pastorul, fiind o persoană învăţată, poate să aducă unele îmbunătăţiri pe proprietatea sa. Astfel ar exista în fiecare sat posibilitatea de a dovedi ţărănimii, prin demonstraţii palpabile, rezultatele bune ale anumitor inovaţii. Mai mult, un exemplu dat de „domnul părinte" ar avea întotdeauna greutate.

p. 295

Capitolul XIX

Prin Ciuc

Dacă nu ai o căruţă a ta, trebuie să foloseşti căruţa comunităţii, asta în cazul în care nu este închiriată. Dar în Braşov este un bărbat care are un vehicul mare şi cai buni, deşi nu foarte rapizi, şi deoarece vorbeşte germana, la fel de bine maghiara şi româna, îl recomand pe „Micul Hans" – aşa cum este cunoscut – viitorilor călători.

Am ajuns la Feldioara[282] spre seară şi ne-am îndreptat spre casa parohială, unde, ca de obicei, am fost primit călduros şi mi s-a asigurat o cazare confortabilă. <Casa> fiind amplasată la capătul zonei comerciale a oraşului, are o privelişte deschisă asupra câmpiei largi ce se întinde către Braşov, cu bariera munţilor pe fundal. Acolo se află ruina unuia dintre castelele construite de cavalerii teutoni, cărora le-a dat regele Andrei[283] câmpia bogată (1204); însă acum, poarta se desprinde, iar zidurile şi turnurile se vor prăbuşi curând. Nicăieri nu se face nimic pentru conservarea monumentelor istorice ale ţării. Doar în acest district există şapte astfel de castele, construite de acei monahi cavaleri, din care abia dacă a mai
p. 296 rămas vreo urmă. Feldioara // are 2 049 de locuitori şi, pe lângă preot şi „predicator"[284], mai există patru învăţători şi un organist.

Pe un pământ atât de fertil cum e cel al Transilvaniei, un preot sas care a fost plătit în natură a primit o cantitate generoasă de grâne şi vin, ceară de albine, miere etc. Hambarele şi pivniţele sale erau tot timpul pline şi vindea atât de multe produse, încât şi buzunarele îi erau pline; a putut să asigure educaţia fiilor săi şi a făcut-o, trimiţându-i la universităţi germane şi apoi în diverse călătorii. Preoţii, aşa cum a recunoscut unul dintre ei în prezenţa mea, erau „ca nişte mici episcopi". Însă

---

[282] *Marienburg*, sat, com., jud. Braşov.

[283] Andrei al II-lea, rege al Ungariei (1205–1235). Cavalerii teutoni au fost colonizaţi în Ţara Bârsei în 1211, apoi alungaţi în 1225, în urma unor confruntări armate.

[284] „«Predicatorul» se aseamănă cu ajutorul de preot la noi; doar că, neavând studii universitare, nu poate, decât în situaţii rare, să îşi câştige existenţa din plata bisericii. El predă în şcoală şi îndeplineşte îndatoririle preotului atunci când acesta nu poate fi prezent şi, pe scurt, acoperă îndatoririle ce îi revin unei persoane între ajutor de preot şi preot-paroh". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

această stare utopică a stârnit gelozia catolicilor, care aveau o situație foarte diferită. În 1734, preoților protestanți li s-a cerut „să-și dovedească drepturile"; în 1752 și-au pierdut dijmele, trei sferturi fiindu-le luate, rămânând doar cu un sfert. Acum nu mai primesc de la enoriași, cu excepția Bârsei, unde încă se dă un sfert, dar în bani, echivalentul fiind considerat drept prețul minim al produselor. Guvernul plătește salariile și, pentru că evaluarea necesităților zilnice a fost realizată în mod categoric nedrept, poziția în societate a acestor preoți este foarte diferită de cea care a fost odată; o simplă privire asupra următoarei evaluări va face inteligibilă această situație. Fiecare preot a trebuit să declare câte grâne, vin etc. primea ca dijmă și apoi s-a întocmit o estimare a produselor, după cum urmează:

	Fl<orini>	*Kr<eițari>*
Grâu, în metzen[285] vienezi = 12 7/10 baniț englezești	1	16 per metzen
Un alt soi <de grâu> (Triticum Spelta)		58 „
Secară		44 „
Porumb		32 „
Vin, per găleată de 40 maas sau sferturi	1	46 „

Și din nou, din acestea o șesime era reținută pentru cheltuieli. //

Acestea nu erau prețuri medii, ci prețuri ca acestea apar poate de două ori p. 297
într-un secol. Mai mult, preoților le era plătită partea lor de dijmă și alți bani datorați în hârtii guvernamentale, care acum valorează 72 în loc de 100, și pe care atunci destinatarii, dorind să câștige bani, le-au vândut la 59, pierzând astfel jumătate din ceea ce le revenea. Au fost taxați prin orice mijloc posibil. Dijmele, deși nu erau primite, au fost calculate ca și când ar fi fost plătite[286], pentru a li se percepe impozitul pe venit. Un preot din nordul provinciei, cu un salariu de 2 200 florini, mi-a arătat că taxele lui erau următoarele:

Fl<orini>
53 chiria pe pământ
67 diverse
161 reprezentând 7% din dijme
281 florini, taxele unui preot

Gazda mea generoasă, dându-mi instrucțiuni cu privire la cai și la vizitiul ce urma să mi se dea, și-a exprimat speranța ca acesta din urmă să rămână cu ei,

[285] Unitate de măsură pentru cereale, echivalentă cu aprox. 62 l.

[286] „Am spus undeva că Transilvania este un tărâm al anomaliilor. Iată încă un fapt, pe lângă multe altele care ar putea fi menționate în această privință. Pentru o casă nouă nu se plătesc taxe timp de zece ani; în ciuda acestui fapt, «taxa suplimentară» sau «suprataxa», procentajul de 118,5 % din ceea ce ar reprezenta taxa, este totuși percepută și impusă. În afară de asta, există o lege aici, ca și în Anglia, ca atunci când o proprietate este trecută către alt proprietar – atunci când este moștenită, de exemplu – moștenitorul sau noul proprietar plătește un procentaj din valoarea achiziției; însă din moment ce proprietatea unei biserici sau fondurile școlilor nu își schimbă proprietarii, aceștia fiind investiți pentru totdeauna, nu se poate percepe o astfel de taxă. S-a stabilit, totuși, că în medie, o proprietate își schimbă proprietarul o dată la mulți ani. Terenurile bisericilor și ale școlilor sunt supuse unei taxe numită «un echivalent», pentru a compensa suma care ar fi percepută *dacă și-ar schimba proprietarul*". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 298 întrucât, spunea el, ar fi extrem de neplăcut pentru el dacă // ar fi furați noaptea. Plin de uimire, am întrebat dacă ar fi posibil așa ceva, chiar și închiși, cum sunt în curtea casei. „Este imposibil de spus" a răspuns el, „caii arată foarte bine și asta e ceva irezistibil pentru un român. Aș prefera ca vizitiul să rămână cu ei."

Micul cârciumar, care a împușcat ursul lângă Brașov, mi-a spus cum a fost furat un mânz din grajdul său. O bară transversală fusese fixată în grajd astfel încât, în caz că ușa era forțată, animalul să nu poată fi scos afară, cum ar fi vrut hoțul. Bara a rămas la locul său, însă mânzul a fost furat, în ciuda acestui fapt; hoții deschiseseră ușa noaptea și, întinzând o cergă pentru cai pe jos, au așezat mânzul pe ea și astfel l-au tras afară *pe sub* bară.

Abia mai târziu mi-am dat seamă cât de obișnuit era furtul de animale în regiune, din modul în care erau închise porțile în fundul ogrăzilor[287]. Însoțitorii mei m-au dus spre holde prin grădină și apoi printr-o poartă făcută în gard. O grindă era așezată de-a lungul, însă atât de jos, încât am fost nevoit să mă întind la pământ pentru a mă strecura pe sub ea. Remarcând ciudățenia unui astfel de aranjament, am aflat și însemnătatea lui; toate erau făcute în așa fel încât să nu permită hoților să scoată animalele din ogradă, încercând să le fure. Deși puteau să le aducă până aici, nu puteau să le treacă peste gard, nici prin poartă; și această invenție simplă constituia o măsură de precauție eficientă împotriva jafurilor în grajduri.

p. 299 De aici la Sfântu Gheorghe[288], drumul este destul // de bun, cu păduri și luminișuri ca niște parcuri. Pe dealurile din jurul orașului crește din belșug pelinul de mai (*Artemisia Absinthium*), din care se face vinul amar preferat. Deși localitatea este mică, am găsit un restaurant foarte îngrijit, ținut de un secui, unde am luat o cină pe cinste[289].

Într-o casă pe drum am găsit romanul *Esmond* a lui Thackeray[290]; iar mai târziu, la Turia, din nou, traducerile lui Bulwer și Thackeray stateau pe masă. Vâlcele[291] este un sătuc unde, în sezon, străinii se retrag pentru a bea apa minerală (acidulată) care izvorăște aici. Nimic nu poate fi mai primitiv decât această stațiune; totuși, datorită eficienței deosebite a izvoarelor, numărul de vizitatori crește anual. În ce privește ingredientul principal, protoxidul de fier, apa <de aici> o depășește pe cea de la <Bad> Schwalbach[292], Bardejov[293], Spa[294] și <Bad> Pyrmont[295], deoarece conține mai mult decât dublu decât oricare dintre acestea. La

---

[287] „Anual sunt aproximativ șapte sute de cazuri de furturi de animale. Așa cum pe vremuri în Scoția hoții de lângă frontiere percepeau o anumită taxă pentru furtul de cirezi, și aici, pe granița, se obișnuiește, în special printre sași, să se plătească o taxă de protecție sau «felelat» pentru a preîntâmpina pierderea animalelor". (*n.a.*)

[288] *Sepsi-Czent-György*, oraș, jud. Covasna.

[289] „În zonă se practică cultura în trei asolamente și câmpurile sunt gunoite tot la nouă ani, iar în Covasna (*Kovászna*), câteva mile mai departe, tot la șase ani". (*n.a.*)

[290] William Makepeace Thackeray (1811–1863), romancier englez. Romanul său istoric *The History of Henry Esmond* a apărut în 1852.

[291] *Elöpatak*, sat, com., jud. Covasna.

[292] Oraș, landul Hessa, Germania.

[293] *Bartfeld*, oraș în Slovacia.

[294] Stațiune balneară renumită în Belgia

[295] Oraș în landul Saxonia Inferioară, Germania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Plăieşii de Jos[296] este o baie, excelentă pentru cazurile de scrofuloză, care conţine aproape tot atât acid carbonic ca şi la Borsec[297]. Tot acest ţinut (aflat sub jurisdicţia Braşovului) este bogat în produse şi în frumuseţe. Câmpiile mari[298], cele mai roditoare din regiune, se întind la poalele munţilor, a căror varietate şi vârfuri golaşe oferă grandoare şi diversitate peisajului. Există vânat în pădure, peşti în pâraie şi sănătate minerală în pământ; grafitul amestecat cu argint, fier, sulf, cărbune, cristale de stâncă, gudron, trahit şi bazalt pentru pietre de moară[299], lut fin pentru olari, calcar – toate acestea se găsesc aici mai din belşug decât // oriunde altundeva. p. 300

În partea de răsărit există numeroase izvoare de apă minerală, tot atât de plăcute şi reconfortante ca şi apa carbogazoasă, unele conţin sulf, altele sare; apoi există un izvor discontinuu lângă Braşov, altele minerale lângă Poiana Sărată[300], altele care se depun pe obiecte, aparent transformându-le în obiecte pietrificate etc. Singurul lucru care lipseşte este vinul; grâul creşte în special în Ţara Bârsei. Se mai cultivă in, cânepă şi tutun, şi ici-colo şi porumb.

Drumul către Covasna[301] este mărginit pe partea stângă de munţi, din loc în loc cu câte o parte mai joasă, oferind o privelişte frumoasă asupra vârfurilor din depărtare. Am găsit aici unul dintre cele mai modeste hanuri, însă patul a fost curat şi oamenii şi-au dat toată strădania să ne servească o mâncare decentă. Cum s-ar mai holba vizitatorii din Baden-Baden şi Homburg, având în faţă Covasna! Este un sat risipit, ale cărui cabane sunt închiriate în sezon celor care vin aici pentru ape. Baia este un bazin în mijlocul satului, cu nişte scânduri şubrede în jur, înalt de aproximativ şapte picioare; înăuntru, nişte cabine mici, ca nişte gherete de pază, sunt instalate pentru ca acei ce vin la baie să se poată îmbrăca. Acest bazin, numit „Pokolsár" sau „Balta iadului", este de culoare cenuşie, cu numeroase bucăţi de plante carbonizate plutind la suprafaţă, ţinute într-o continuă fermentaţie şi mişcare de izvoarele de gaz carbonic acid ce se ridică continuu. Din când în când, la intervale de treizeci de ani, apa izbucneşte deodată în sus cu o aşa forţă, încât inundă satul. În apropiere se află o baie cu gaz, la fel de primitivă ca amenajare. O groapă, lungă de şapte picioare, este săpată în pământ; ridici o trapă şi cobori câteva trepte, podeaua fiind închisă în jurul tău şi capul rămânându-ţi deasupra, printr-o gaură rotundă tăiată în scândură. Gazul porneşte din pământ în sus şi în jurul tău. Deasupra „băii" se ridică o cabină din lemn, pentru a o proteja de // p. 301 capriciile vremii, şi asta e tot[302]. Exprimându-mi surprinderea cu privire la sărăcia

---

[296] *Kászon*, sat, com., jud. Harghita.

[297] *Borszék*, oraş, jud. Harghita.

[298] „Aceste câmpii din valea largă a Oltului (*Alt*) se întind foarte sus, la 1350–1800 picioare deasupra nivelului mării". (*n.a.*)

[299] „De la Ciceu (*Csiczo*) se duc pietrele de moară pentru toată Transilvania. Se spune că sunt mai bune decât cele din Derbyshire". (*n.a.*)

[300] *Soosmezo*, sat, com. Oituz, jud. Bacău.

[301] *Kovászna*, oraş, jud. Covasna.

[302] „O analiză a gazului a dus la următorul rezultat:

Acid carbonic 55 193
Oxigen..... 9 736
Azot..... 35 071
100 000

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

amenajărilor de acolo, ghidul meu, ridicând din umeri, mi-a răspuns: „Aceasta este Transilvania!" – o scuză suficientă, părea el să creadă, pentru fiecare defect.

Vizitatorii Covasnei aduc cu ei cele necesare de acasă – paturi, ustensile de bucătărie etc., pe lângă faptul că aici nu există magazine. Cei care vin astfel aprovizionați îi invită și pe alții, fără astfel de utilități, să le accepte ospitalitatea. O plecare către baie este ca o emigrare; atât de multe sunt obiectele și proviziile pregătite și împachetate pentru călătorie. Abundența acestor izvoare minerale și de gaz în estul Transilvaniei este una dintre minunile pământului. Întreaga vecinătate este plină de ele. În placa bituminoasă, ce caracterizează regiunea din jurul Covasnei, se găsește un număr mare de plante dintr-o lume trecută.

Fiecare izvor din satul Voinești[303], unde se află baia cu gaz, este impregnat cu acid carbonic și multe dintre pivnițele caselor sunt pline cu el până la o anumită înălțime. Pământul este atât de plin de vapori otrăvitori, încât în realizarea unei excavații este necesară o foarte mare precauție; deoarece prin săpare, sunt deschise numeroase canale de comunicare subterană, prin care gazul intră în atmosferă. După ploaie, devin vizibile în pământ multe izvoraşe de gaz, care, adunate fiind, rezultă a fi acid carbonic pur.

p. 302 O situație curioasă și semnificativă cu privire la // natura geologică a solului este faptul că toți oamenii cred că dacă o cloșcă își acoperă cu aripile puii se vor îneca toți, doar dacă nu cumva există ceva între ei și pământul din Covasna. Într-adevăr, la anumite ore din zi, nu este sigură îmbăierea în „Pokolsár", din cauza cantității mari de gaz ce se ridică imediat la suprafața apei. Dacă îmi amintesc bine, ora periculoasă este dimineața devreme, înainte ca soarele să-și facă simțită puterea.

De aici am mers la Târgu Secuiesc[304] și mai departe către lacul Sfânta Ana[305]; însă conform dorinței maghiarului pe care l-am cunoscut în călătorie și căruia i-am oferit un loc în căruța mea, am oprit la casa unui domn de la țară (un nobil) pe drum. „Nu doar că vei fi primit cu căldură", a spus însoțitorul meu ca răspuns la observațiile mele, „însă întreaga familie va fi deosebit de mândră să primească un englez sub acoperișul lor. Crede-mă pe cuvânt, cu toții îmi vor mulțumi că te-am adus". Și, într-adevăr, primirea acestei familii secuiești a fost una dintre cele mai prietenoase. Nu a existat nicio stinghereală, deși un necunoscut a apărut deodată în mijlocul lor. Faptul că am oprit acolo în drumul pe care îl făceam a fost considerat foarte normal. Cu excepția stăpânului casei, toți vorbeau germană foarte bine, așa că nu a fost greu să conversăm.

Casa era îngrijită în interior, simplu aranjată, însă totul era în ordine și curat. Un rând de scări ducea până sus la casă, în fața căreia se afla o verandă susținută de niște stâlpi. De aici se intra într-o sufragerie. Întreaga casă se desfășoară pe un singur nivel, cu trei camere mari în față. După ce am vorbit cu doamnele și o vecină care trecuse pe acolo, m-am uitat la grajduri, la gospodărie și la grădini.

p. 303 Fiecare // cuvânt spus arăta cât de adânc înrădăcinată era repulsia față de nemți și cât de mare era nemulțumirea față de guvern. Nimic nu era în regulă. Legile electorale erau considerate ca niște nemulțumiri speciale.

---

[303] *Vajnafalva*, azi cartier al orașului Covasna.

[304] *Kezdi Vásárhely*, oraș, jud. Covasna.

[305] Singurul lac vulcanic din România, aflat în masivul Ciomatu, jud. Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Însă ospitalitatea caldă şi mândria au reuşit să îl binedispună pe călătorul englez şi au reuşit să mă facă să uit imediat de toate neajunsurile. Ne-am aşezat la o cină pe cinste, o petrecere mare, plină de voioşie, şi vinul delicios mi-a încălzit inima. Deodată, stăpânul casei, umplându-şi paharul, s-a ridicat şi a ţinut un discurs lung în limba maghiară. Am început să bănuiesc dintr-un cuvânt sau două pe care le-am înţeles, că eu eram subiectul discursului, cuvântul „domn" folosit de câteva ori făcându-mă să mă simt foarte ciudat şi incomod. Dacă într-adevăr vorbea despre mine, mi-aş fi dorit să îl opresc şi să îl pun la punct; totuşi, nu puteam să îl întrerup în // mijlocul discursului, aşa că m-am gândit că cel mai bine era să aştept. p. 304
La finalul cuvântării, însoţitorul meu mi-a tradus-o, spunându-mi că prietenul său băuse pentru sănătatea mea, adăugând că era prima oară când avea onoarea să găzduiască un englez în casa lui şi că era încântat că i s-a ivit oportunitatea aceasta. A vorbit despre Anglia şi englezi în termenii cei mai măgulitori cu putinţă şi a încheiat urându-mi succes etc., unificând numele Angliei cu mine.

„Deci am avut dreptate" mi-am spus; „Eu sunt *domnul* atât de des menţionat în discurs!" Involuntar m-am gândit la „Domnul" din farsa palpitantelor călătorii ale lui Staberl[306], şi agasat cum eram, nu m-am putut abţine să nu râd de asemănarea ridicolă. M-am decis, totuşi, să amân explicaţia până după cină şi să îmi întreb prietenul dacă probabil mă decorase cu pene false. Deci, pentru moment, m-am limitat la a mulţumi în germană şi la a spune ceea ce se spune în general în astfel de ocazii.

Deşi presat să rămân, am pornit după cină, intenţionând să ajung la Turia în acea noapte, gazda mea amabilă dându-mi o scrisoare pentru notarul din sat. Primul moment favorabil a sosit, în sfârşit, pentru a întreba despre titulatura mea. „Ce i-ai spus prietenului tău despre mine? Nu trebuie să-i laşi impresia că sunt un *domn* şi te implor să îl convingi că nu sunt." El mi-a spus, râzând, că este adevărat că fusese folosit acel cuvânt, însă acelaşi termen s-ar folosit atât pentru a face referire la mine, cât şi la oricare alt „domn" englez, şi atât. Aceasta nu m-a satisfăcut foarte mult şi l-am implorat să aibă grijă să nu amintească nimic cu privire la „domn" prietenului său în Turia.

Am aflat despre Kossuth <Lajos> că era aici la loc de cinste. Se // vorbea p. 305
despre el cu entuziasm şi cu un sentiment de cea mai aleasă încredere. O întâmplare ulterioară mi-a demonstrat faptul că nobilimea era împotriva lui. Lucrul acesta era de înţeles, deoarece când era în ascensiune, în prezenţa lui uimitoare steaua lor pălea; ceea ce, normal, cu ideile lor aristocratice, trebuie să fi fost foarte neplăcut. Totuşi, el a abolit privilegiile, a stabilit egalitatea, a desfiinţat iobăgia şi a decis că nobilii trebuie să plătească taxe, la fel ca ceilalţi oameni. S-au supus acestor inovaţii, deoarece opoziţia era inutilă, şi le-au adus cât de multe avantaje s-a putut. Însă de aici până a le plăcea, ori a-l plăcea pe autorul lor, însemna prea mult pentru natura umană.

Nimeni nu poate să renunţe dintr-o dată la principiile în care a fost crescut; şi opoziţia faţă de legile noastre reformatoare şi energia enormă cu care oamenii au luptat pentru privilegiile lor de la început, ca şi când existenţa ar depinde de ele, indică cât de greu este să renunţi la noţiunile vechi, deşi absurde.

---

[306] Teatru popular german.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Era deja întuneric când am ajuns la destinație. Satul Turia părea fără capăt; într-adevăr, este, cum am aflat mai târziu, lung de câteva mile[307]. Am intrat într-o curte mare, unde se înălța o casă frumoasă, construită în stil obișnuit, cu trepte și verandă în față. Stăpânul nu era înăuntru, însă îngrijitorul a trimis să îl caute și acesta s-a întors imediat și l-a întâmpinat pe „domn" cu o politețe la fel de mare ca și cea de care avusese parte la prânz. Ni s-a oferit totul cu cea mai mare ospitalitate posibilă. Tot ceea ce își permiteau în casă ne-a fost oferit și nouă și modul în care ne-au tratat și cuvintele folosite, precum și plăcerea arătată, ocazionată de sosirea noastră, m-au făcut să mă simt ca acasă, ca și când eu și gazda am fi fost vechi
p. 306 cunoștințe. Am // găsit o mărinimie categoric mare printre secui; un model de mărinimie ce odată era considerată caracteristică „englezului autentic". Printre secui – probabil printre maghiari în general – găsești întotdeauna pâine bună și vin bun. Ambele sunt mai bune decât ale sașilor. Țăranul secui trăiește în general, în ce privește mâncarea, mai bine decât țăranul sas.

Există un obicei întâlnit la nunțile secuiești. Mireasa petrece cu prietenele la ea acasă, iar mirele petrece cu prietenii, la el acasă. Este posibil ca acest obicei să dateze de la strămoșii lor huni, printre care, cred, că am auzit de un asemenea obicei. Soldatul secui, mi s-a spus, era „excesiv", adică radical în tot ce făcea.

O locuință englezească nu se poate să fi fost mai curată decât casa încăpătoare a gazdei noastre. La Voinești intrasem în câteva căsuțe și, așa simple cum erau interioarele, curățenia și ordinea se găseau peste tot. Căci secuiul are grijă de el; „Selbstebwusstsein", care poate fi cel mai bine redat prin respect de sine, este puternic la el și se vede în atitudinea sa, în adresare, în gospodărie și în înfățișarea personală. Ce este atât de plăcut în ținutul acesta este lipsa totală de ostentație. Nu o găsești nicăieri, la niciun nivel și la nicio naționalitate. Se observă cel mai bine în nobilul maghiar, care, căzut fiind din situația lui, ar putea fi aproape scuzat pentru dorința de a apărea – în special în prezența unui străin – într-o oarecare splendoare ce odată făcea parte din viața sa zilnică. Însă nu se încearcă niciodată acest lucru. Există o demnitate în simplitatea arătată printre ruinele fostei măreții, care, pentru mine, are întotdeauna cel mai mare grad de noblețe.

p. 307

Capitolul XX

Spre Puturosu[308] – Peștera Morții[309] – Comori ascunse

Gazda mea comandase o căruță care să fie pregătită pentru a doua zi și, când a sosit, a încărcat-o cu vin și provizii pentru excursie. Trebuie să existe ceva în aerul transilvănean care nu permite oamenilor să respecte orele, pentru că se pare că nimeni nu face asta. Căruța a fost comandată pentru ora șase fix, însă nu a apărut

---

[307] „În apropiere se află multe plăci de ardezie, excelente pentru acoperișuri și alte utilizări; însă nu erau folosite". (*n.a.*)

[308] *Büdös*. Muntele Puturosu sau Puciosu (1 143 m), de origine vulcanică, este parte a masivului Ciomad-Puturosu din Carpații Orientali.

[309] Sau Grota Ucigașă, în Muntele Puturosu, denumită așa din cauza emanațiilor puternice de sulf.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

până la şapte. Apoi ghidul nu a ajuns şi, după ce s-a trimis după el în mod repetat, a apărut aproape de ora opt. Astfel, după un mic dejun excelent, am pornit în sfârşit. Au pus o puşcă în căruţă, în caz de nevoie; deşi nu pot să îmi dau seama cum ar putea fi nevoie de ea. Dar se obişnuieşte ca în călătorii, întotdeauna să fie una în căruţă; şi, deoarece toţi spun că nu e nevoie, presupun că obiceiul a rămas din alte vremuri, când oamenii aveau motive să se teamă de atacuri, atât din partea semenilor, cât şi din partea altor vrăjmaşi. Probabil că arma este încărcată doar pe jumătate, oricum era luată.

Căruţaşul nostru a întrebat dacă sunt într-adevăr englez; nu prea putea crede că unul adevărat ar avea ceva de căutat în Turia, sătucul lui uitat de lume. Nu văzuse niciodată înainte un englez, a spus el, şi convingându-se că nu încape îndoială de naţionalitatea mea, a replicat: „Atunci, aş // face de două ori mai mult p. 308
pentru el decât pentru un altul." Neînţelegând motivul, l-am întrebat „De ce?" – „Ce nu ai făcut pentru maghiari?" a fost răspunsul. „I-ai tratat ca pe prieteni. Dar de ce umbli pe aici?" I-am spus că este specific naturii engleze să colinde tărâmuri străine, vizitând diferiţi oameni. Părea să i se pară ciudat acest lucru, dar l-a luat ca fiind voia lui Dumnezeu.

Drumul spre Puturosu nu poate fi descris. O roată este acum mai sus cu trei picioare decât cealaltă, astfel am trecut peste blocuri de piatră ce umplu albia unui pârâu sau prin şanţuri şi în sus pe maluri, în aşa salturi şi hurducăieli, încât nu înţeleg cum de nu s-a dezmembrat toată căruţa. Nu ştiu cum s-a menţinut întreagă sau cum de caii au reuşit să nu îşi rupă picioarele. Drumul nostru ne-a dus printr-o pădure frumoasă de fag, ducând în sus pe pantă în ambele părţi. Peste tot se zăreau izvoare minerale, strecurându-se în sus din pământ. Pe măsură ce ne-am mişcat încet, ghidul meu ţigan m-a întrebat dacă recunosc un anume copac pe care mi l-a arătat. „Da" – „Ei bine, chiar acolo, aproape de copacul acela, mama mea a fost mâncată de trei lupi" – „Când şi cum?" am întrebat. „A ieşit în pădure iarna, ca să adune lemne; şi tatăl meu era plecat, însă el era la o oarecare depărtare de ea şi nu a putut să o ajute. Când a mai trecut cineva pe aici, era deja mâncată mare parte din corp. Se strâng uneori mulţi lupi pe aici. Ieri, venind pe aici de la Puturosu, am văzut unul printre copaci."

Am oprit pe o ridicătură lină, unde pădurea fusese curăţată, pentru a lua prânzul şi a admira împrejurimile. Pe o parte se ridica Muntele Puturosu, un con asuţit de trahit[310], înalt de 3 745 de picioare, cu crăpături mari în părţile laterale, sesizabil printre mesteceni şi tufişurile sfrijite care acopereau partea de sud. Înaintea noastră se întindea o vale adâncă, iar în partea opusă // a Puturosului se p. 309
ridicau dealuri mai mici. Stâncile fac aici dovada originii lor vulcanice: într-adevăr Puturosu însuşi este o aşa-numită *Solfatare* – un vulcan din care, deşi niciodată în erupţie efectivă, ţâşnesc neîncetat izvoare de gaz de hidrogen sulfurat. Aceste emanaţii fatale sunt rezultatul activităţii vulcanice interioare; care, totuşi, formând astfel un crater pentru forţele generate în adâncimile pământului, nu lasă dovezi înspăimântătoare ale existenţei sale, cum face Vezuviu[311] sau Etna[312]. Trahitul

[310] Rocă vulcanică, folosită ca piatră de construcţie.
[311] Vulcan activ la aproximativ 10 km de oraşul Napoli, în Italia.
[312] Vulcan activ în Sicilia, Italia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Muntelui Puturosu este mai poros şi mai calcinat şi sonor decât cel al munţilor din vecinătate; şi datează mai de demult decât oricare din formaţiunile vulcanilor încă activi. „Întreaga formaţiune muntoasă şi vârfurile din împrejurimi, blocurile cu muchiile ascuţite şi masele de stâncă, aşezate una peste alta, care formează acele conuri, suprafaţa aparent topită a trahitului, toate par să dovedească faptul că doar *după* formarea acestor mase şi când se aflau în stare rigidă a avut loc o mare convulsie; în timpul acesteia, gazele puternice de dedesubt, ridicând şi strângând şi sfâşiind masele, le-au stivuit formând vârfuri şi piscuri muntoase, zvârcolindu-se până când, ici şi colo, şi-au găsit canale permanente ce le permit să iasă la suprafaţa pământului"[313].

Puturosu (büdös în maghiară) înseamnă „împuţit". Fenomenele care îl fac remarcabil sunt două despicături ca o peşteră în stânca de trahit calcinat de culoare alb-gri, unde gazul de hidrogen sulfurat ţâşneşte, amestecat cu acid carbonic, prin fisuri nenumărate. Zidurile sunt acoperite cu sublimat de sulf, format din gazele ce vin în contact cu aerul mai rece.

Singura peşteră – deşi nu prea i se potriveşte numele – este mai departe, la
p. 310 aproximativ douăzeci de paşi. Pentru a intra în ea // în siguranţă, trebuie avut grijă să nu inspiri atunci când te afli pe locul fatal. Trebuie să respiri adânc înainte de a intra, să ţii nările închise, şi atunci, cu paşi grăbiţi, ajungi la capătul îndepărtat. O senzaţie înţepătoare în ochi este cauzată de atmosfera caldă. Din cap până-n picioare, întregul corp are senzaţia plăcută a unei călduri blânde ce te înconjoară din toate părţile. Dar aerul inspirat se termină şi ieşi din nou la aer liber, unde faptul că respiri nu te omoară. Cu o zi înainte de a ajunge eu acolo, un bărbat s-a sinucis făcând un pas sau doi înăuntru. A căzut deodată; şi când un păstor, care îşi păştea oile pe dealul opus, l-a văzut intrând, a venit la el şi l-a găsit mort. Vaporii acestei peşteri sunt foarte preţuiţi ca tratament pentru gută şi pentru boli ale ochilor. La capătul cavernei, un lichid insipid, limpede ca şi cristalul, căldicel, cade încet din stâncă, picătură cu picătură, probabil ca rezultat al vaporilor condensaţi ce se ridică de jos. Aici găseşti un vas mic, în care se adună apa preţioasă: cu ea se udă ochii suferinzi, fiind recunoscută drept remediu suprem.

Cei care fac o baie aici poartă o îmbrăcăminte uşoară. Aceştia intră, stau acolo cât timp pot să-şi ţină respiraţia, ies repede afară, respiră şi intră din nou. Pe timp de vară vin întotdeauna aici oameni care caută să-şi vindece suferinţele. Dar din moment ce locul se află în mijlocul unei păduri, fără locuinţe în apropiere, cei care vin trebuie să-şi asigure un adăpost şi cele necesare pentru trai. Am văzut resturile lăsate în urma unui asemenea sălaş. Deşi sunt slabe, vânturile din timpul iernii spulberă fiecare rămăşiţă a lor. Adăposturile respective sunt ca nişte colibe, construite din ramuri de brad, aşezate cu îndemânare. Românii sunt extrem de îndemânatici în a le construi. Când am ieşit la vânătoare, am fost surprins de
p. 311 rapiditatea cu // care le construiesc. Abia ce am ajuns la locul de popas, că imediat lemnele au şi apărut din pădure, unul după altul brazii căzând la pământ. La întoarcere, câteva ore mai târziu, a fost construită pentru mine o colibă mare; pe o

---

[313] „Frederic Fronius". (*n.a.*). Franz Friedrich Fronius (1829–1886), profesor, biolog şi etnolog sas din Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

parte, un pat din frunze uscate, acoperit cu nuiele de un verde crud, iar în mijloc un foc din bușteni de pin ardea vesel.

În astfel de sălașe stau vizitatorii acestui loc de îmbăiere. Aduc cu ei paturi și ustensile de gătit; și din când în când trimit câte un curier după provizii până în Bixad[314] sau Turia. Se construiesc câteva colibe; in general, bucătăria este construită dintr-o grămadă de pietre, ca un altar, la o mică distanță de locuințe. Oamenii mai avuți fac uneori locuințe din scânduri; dar transportul lor trebuie să fie destul de greu. Am văzut resturile unei case mici din piatră, clădită acolo cu ani în urmă; acum era atât de dărâmată, că această urmă de locuire umană aruncă tristețe asupra locului.

În urmă cu un an sau doi, un general austriac și familia lui au fost aici „în sezon" și au avut ca loc de cazare o colibă de lemn. Printre tufișuri, pe cărarea ce duce sus la peșteră, am văzut o piatră de mormânt. Pe ea era notat că cel ce se afla dedesubt căzuse victimă emanațiilor de gaz, inspirându-le atunci când a intrat în locul acela periculos.

Nu departe de această fisură <în stâncă> se află cea de-a doua, numită Gyilkos – Ucigașul. Zburând deasupra deschizăturii, păsările cad moarte la pământ. Aproape de intrare am găsit o gaiță care-și găsise sfârșitul în acest fel. Îmi amintește de influența antiarului[315] și de victimele care acopereau pământul în apropierea sa.

Există un izvor feruginos în apropiere, bulbucind printr-un mușchi de turbă; la fel, mulți vizitatori vin pentru băi // și își instalează corturile acolo. Frumoasa p. 312
roua cerului[316], cu ciudatele sale frunze roșii și cu inflorescența albă, se ivește aici printre lichenii pali.

După o plimbare de două ore prin pădure, am ajuns la lacul Sf. Ana, un lac de munte, într-un bazin ca un crater. Malurile abrupte sunt împădurite cu fagi, pini și mesteceni. Nu se mișca nicio frunză, iar tăcerea parcă de mormânt, liniștea neatinsă, apa nemișcată în care se oglindea fiecare copac și fiecare nor, toate ofereau acelui lac, în timp ce te apropiai de el în solitudinea pădurii, o privelițe parcă feerică: părea că o vrajă se așezase deasupra locului, învăluindu-l, la fel ca și pe tine, cu puterea sa.

Întreaga zonă din jurul Puturosului conține depuneri mari de sulf; chiar dacă acest articol comercial este atât de valoros, sursa abundentă de avuție încă rămâne nebăgată în seamă. Așa este Transilvania. Aprovizionarea acestei provincii, ca și a altora din monarhie, este făcută din Sicilia; și dacă luăm în considerare doar câștigul crescând din diferitele industrii legate de prelucrarea mineralelor și posibilitatea de a păstra în zonă sumele mari care acum o lasă anual fără impozitul cuvenit, avantajele directe și indirecte față de provincie și stat din munca în mine ar fi incalculabil. Aici ar fi teren pentru întreprinderile englezești! Legate de alte

---

[314] *Büksad*, sat, com., jud. Covasna.

[315] *Antiaris toxicaria*, cel mai otrăvitor copac din lume; atins, provoacă moartea prin paralizarea sistemului respirator.

[316] *Drosera rotundifolia*, una dintre puținele plante carnivore ce pot fi întâlnite și în România; specie ocrotită, poate fi admirată în turbăriile muntoase.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

inițiative, ce rezultate extraordinare s-ar obține! Ce vreau să spun: în diferitele mine de sare sunt sute de mii de tone de sare pură, zăcând în pierdere. Ar putea fi vândută, în scopuri chimice, la o sumă nominală mică. Astfel s-ar putea obține două preparate de bază în prelucrarea chimică, din care, de asemenea, în legătura cu altele, s-ar produce articole comerciale importante. Este suficient să amintim doar acidul sulfuric, care a jucat un rol atât de important în ridicarea industriei
p. 313 europene la starea sa actuală. // Până acum, Sicilia a fost marele depozit din care s-a aprovizionat lumea civilizată; asigurând, deocamdată, un milion și jumătate de cwt anual. Astfel, progresul nostru material pare să fi depins de rezervele nelimitate ale unui singur loc. O singură casă comercială din Brașov folosește anual aproape 300 cwt și probabil ar folosi mai mult dacă prețul nu ar fi atât de ridicat. Întregul stoc provine din părți îndepărtate ale Imperiului sau din Sicilia sau Statele Papale; deși la o distanță de o zi de oraș se găsesc depozite îmbelșugate în sulf[317].

Într-un domeniu ca acesta sunt necesare informații corecte; de aceea profit de două rapoarte întocmite de M. Brem, director al unei uzine chimice din Sibiu, și de dr. F. Schur, profesor la Brașov; și dau și extrase din lucrarea primului domn, conținând analiza alaunului și sulfului găsite în muntele Puturosu.

Depozitele de sulf sunt situate în sudul și vestul muntelui Puturosu, dar nu în munte în sine. Locurile sunt Kis Soosmezo, Vontala feje Balvanyos și puțin deasupra cabanei Gal Andras. Treizeci de săpături diferite s-au realizat pe un circuit de cel puțin optsprezece mile; dar întinderea terenului pe care se află
p. 314 depozitele este de mai bine de trei ori mai mare. Depozitele se întind în // straturi inegale de la 1 la 9 inch sub pământ, variind în grosime de la 1 la 3 picioare. Solul a fost peste tot saturat cu sulf și în el au fost găsite cantități de sulf pur. Acesta era de culoare galbenă, fin granulate și cu un puternic miros de hidrogen sulfurat. Doar din loc în loc se găsea un sortiment cu o anumită consistență (coeziune) și chiar și acesta, când se usca, devenea casant și ușor de măcinat. Toate acestea indică faptul că mineralul este un sulf vulcanic veritabil și că depozitele vor continua atâta timp cât durează activitatea interioară a muntelui Puturosu. O analiză minuțioasă indică din pământul luat dintr-un loc 63,96 % sulf, într-un al doilea loc 61,00 % și într-un al treilea loc 41,01 %.

Sectorul din care a fost luat pământul este o zonă de 16 000 000 stânjeni pătrați. Admițând întreruperi de depuneri și considerându-le pe acestea la o grosime medie de trei inch în loc de nouă, se pot obține 200 livre de sulf din fiecare stânjen pătrat, chiar dacă se presupune că pământul conține doar 50 % mineral. Dar am văzut că are 61 % și, în anumite cazuri, aproape 64 % sulf. Continuând calculele, regiunea ar dispune de 16 000 000 cwt din prețioasa marfă. Cu zece ani în urmă, sulful brut din Sicilia și Statele Papale (*via* Triest) a costat în Sibiu 9,50 florini pe cwt. Autoritățile competente sunt de părere că ar putea fi produs aici

---

[317] „Instalațiile producătoare de acid sulfuric din Sibiu, singurele din provincie, folosesc 3 400 cwt anual. Returile vamale pentru Transilvania variază între 300 cwt și 3000 cwt, deși produsul vine uneori din Triest, alteori din Viena, unde taxa vamală este deja plătită. În 1863 cantitatea de sulf produsă în monarhia austriacă a fost de 35 085 cwt, la un preț mediu de 6 fl. 44 kr. per cwt. În 1858 importul din alte state a fost de 71 337 cwt. În 1859 importul din țările străine a fost de 86 673 cwt. Consumul a crescut regulat, datorită creșterii numărului de fabrici de sodă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru 5 florini per cwt, inclusiv transportul de la Puturosu la Sibiu. Sulful costă mai mult ca aici în locurile unde este produs în Polonia, Slavonia şi Boemia. Cererea pentru acest articol creşte în fiecare an; pentru că aproape în fiecare an apar noi aparate şi <aceasta ne> arată cât de indispensabil şi necesar este în viaţa de zi cu zi a comunităţilor civilizate. Ştim cu toţii care sunt profiturile rezultate // din p. 315
produsele chimice; şi cred că faptele relatate aici vor reuşi să atragă atenţia celor ce doresc să îşi îndrepte cunoştinţele şi spiritul întreprinzător spre proiecte care contează. Pentru Transilvania în general şi pentru Braşov în special, cel mai mare avantaj ar fi să obţină articolul cu pricina la un preţ mai mic; nu doar că anumite proiecte, despre care deocamdată doar se vorbeşte, s-ar realiza, dar altele, deja înfloritoare, s-ar extinde considerabil.

În afară de sulf, pământul mai ascunde şi alte comori. Alaunul, unul dintre cele mai importante articole în comerţ, fără de care multe ramuri ale acestuia nu s-ar dezvolta, se află lângă Puturosu. Există aici izvoare puternic impregnate cu alaun şi pământ şi plăci care îl conţin. În apropiere se află combustibil din abundenţă; precum lemnul, există şi muşchi de turbă la poalele muntelui Puturosu, pe o întindere de multe mile.

Suprafeţele pe care se află pământul <cu alaun> sunt foarte extinse şi sunt caracterizate de un miros puternic de sulf, ca şi de o lipsă totală de vegetaţie. Iată o analiză a pământului cu alaun:

Siliciu	14,00 pe cwt
Argilă	18,98 „
Potasă	1,00 „
Calcar	9,65 „
Acid sulfuric	51,59 „
Apă şi argilă sulfurică, amestecată cu calcar	3,54 „

Avantajele care se prezintă sunt atât de uimitoare şi diverse, încât nu m-ar surprinde deloc dacă mulţi s-ar îndoi de realitate. „E prea frumos să fie adevărat" este un gând aproape firesc, ce vine auzind de existenţa unor astfel de întinderi de avuţie, încă lăsate neatinse de secole. Şi unii ar putea spune: „Dacă // ar merita, p. 316
până acum ar fi găsit alţii oportunităţi de a le valorifica". Ca răspuns la aceasta, repet cuvintele ghidului meu maghiar la Covasna: „Aceasta este Transilvania". Evident, el le gândise şi le dorise o explicaţie suficientă pentru cea mai ciudată anomalie; şi acum că ştiu ţara, cred şi eu la fel. Tot alaunul folosit în Transilvania este importat de peste hotare, ceea ce îi creşte considerabil preţul peste valoarea intrinsecă.

Este bine cunoscut faptul că prepararea alaunului din elementele sale este un proces mai ieftin decât cel pentru obţinerea lui din compunerea din părţile constituente. În Anglia se obţine astfel, ceea ce le dă comercianţilor englezi posibilitatea de a-l vinde în Triest pentru 6 fl pe cwt. Dar în Viena, ceea ce se cumpără cu 1 florin 40 creiţari la vânzare şi 4 florini 60 creiţari transport terestru şi pe apă, nu se obţine pentru mai puţin de 12 florini. La fel cu cel fabricat la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Muncaci[318] şi Muszai, care costă 8 florini pe cwt, şi 11 florini în momentul în care ajunge în Viena. Alaunul adus din Polonia şi Boemia şi din celelalte provincii austriece în Transilvania nu costă niciodată mai puţin de 13 florini per cwt; în timp ce producerea lui la Puturosu nu ar ajunge la mai mult de 5,50 florini[319].

Elementele necesare pentru producerea alaunului şi a acidului sulfuric fiind prezente din abundenţă în Transilvania, nu există motive de teamă că producătorul nu ar putea să concureze cu importatorul străin. Cererea de alaun în Austria este foarte substanţială; şi produsul din zona muntelui Puturosu nu doar că ar găsi o piaţă în Transilvania, ci şi în celelalte provincii ale Monarhiei.

p. 317 În cele din urmă am părăsit pădurea şi, ajungând pe vârful // unui deal, am privit în jos peste câmpiile fertile ce se întind în depărtare, către sud. Dincolo <de deal> era pământul fertil din Trei Scaune, cu râul Olt care-l străbate, trecând prin nenumăratele sate ce îi urmează cursul. Dedesubt era Bixadul, unde ne-am oprit. Aici este o fabrică de sticlă, ce aparţine unui nobil maghiar; directorul, maghiar şi el, a făcut tot posibilul să-mi fie de folos. Era uimitor să găsesc, tocmai într-un asemenea sat uitat de lume, oameni care vorbeau despre Anglia cu un respect şi o admiraţie nemărginite. Fie ca de acum înainte, toate faptele sale faţă de <celelalte> naţiuni să fie astfel încât să promoveze sentimentul, să îl întărească şi să îl justifice!

Mare parte din produsele din sticlă merge în Ţara Românească, în special lămpile mici, decorate, urmând a fi atârnate în capele sau în faţa altarului. Aici nu se fabrică sticlă fină. La fel se întâmplă cu porţelanul şi cu hainele din lână: cele mai bune sunt importate, deşi există un sol excelent pentru producerea lor în Transilvania. Am văzut nişte timpane[320] mari din sticlă; partea superioară este la fel de subţire precum cea mai fină hârtie. Aerul ce trece peste instrument, ca peste o harpă eoliană, produce un ton vibrant. Ţăranii sunt mândri de jucărie. Se mai fabrică aici tulnice sau trâmbiţe, lungi de şapte picioare, însă e nevoie de mult talent să cânţi la ele.

Toţi muncitorii din fabrică au nume nemţeşti, părinţii sau ei înşişi au emigrat aici din Boemia; cu toate acestea, acum nici unul dintre ei nu mai înţelege un cuvânt din limba natală.

În Bixad lucrurile stau extraordinar. Fiecare casă plăteşte stăpânului pământului o „taxă de vatră" de 2 florini pe an. În schimbul acesteia, ţăranul primeşte lemnele de foc de care are nevoie. Locuitorii nu plătesc taxe guvernului, exceptând capitaţia; toate celelalte taxe le plăteşte nobilul care este proprietarul
p. 318 pământului. // Se practică serviciile şi asistenţa reciprocă. Dacă un sătean construieşte o casă nouă, primeşte tot lemnul de construcţie necesar pentru 12 florini. Mai plăteşte doar 75 creiţari pe an pentru un iugăr de pământ. Acestea reprezintă avantaje considerabile; în schimb, fiecare ţăran trebuie să taie lemnul de foc de pe proprietate, pentru 40 creiţari pe stânjen sau să îl aducă din pădure, pentru 60 creiţari pe stânjen. Are şi privilegiul de a-şi trimite turmele la păscut pe

---

[318] *Munkács*, localitate în Ucraina.

[319] „De reţinut că toate aceste estimări se referă la anul 1853. De atunci încoace, consumul a crescut şi preţurile la fel". (*n.a.*)

[320] Instrumente muzicale de percuţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pământul nobilului, în schimb trebuind să aducă la conac un buştean de o anumită lungime, din pădure. Pentru păşunatul în pădure trebuie să plătească 18 creiţari anual pe vacă sau bou.

Când am fost la Bixad în 1863, secara costa 2 florini pe ciubăr = 64 sferturi, iar grâul 3 florini şi 20 creiţari. În anul precedent, costase 6 florini. Sistemul de cultură în trei asolamente este practicat, iar terenul este gunoit la şase ani. Porumbul creşte aici, dar nu şi în Ciuc. Între acesta din urmă şi Bixad nu este distanţă mare; totuşi, cartofii costă aici 32 creiţari pe ciubăr, iar în Ciuc doar 24 creiţari. Carnea de vită era de 9 creiţari livra. Nu ştiu de ce nu ar trebui să fie bivoli aici, din moment ce sunt atât de preţuiţi în întreaga regiune, datorită laptelui lor consistent. Laptele de bivoliţă este considerat indispensabil; totdeauna era o mare surpriză pentru toţi cei cu care vorbeam, când le spuneam că noi nu aveam aşa ceva în Anglia. Cei ce sunt obişnuiţi cu el, consideră că laptele normal de vacă nu este bun de băut cu cafea şi îi compătimesc pe cei ce locuiesc în locuri unde nu se găseşte astfel de lapte. Laptele de bivoliţă este mult mai gras, mai săţios. Bivolul nu este un animal prea arătos, iar mirosul lui este atât de puternic, încât servitorul ce-l îngrijeşte nu are voie să intre în camera de zi, din cauza mirosului impregnat în haine. Deşi arată ca un animal respingător, pare a fi foarte afectuos; atunci când pleacă persoana care îngrijeşte şi mulge bivoliţa, aceasta // tânjeşte după cel plecat p. 319
şi refuză să fie mulsă de noul-venit. În astfel de situaţii trebuie să se folosească haine ale fostului îngrijitor; atunci, păcălită de miros, bivoliţa permite noului-venit să se apropie.

Nu există şcoală în acel loc, nici, cred eu, în celelalte sate secuieşti; însă iarna, copiii merg la capelan ori la preot ca să îi înveţe. Aici, spre deosebire de pământul săsesc, populaţia rurală creşte. Casele ţăranilor din Ciuc sunt mai bine construite, cu cât de îndreptăţi mai mult spre nord; deoarece acolo pinii înalţi, drepţi, sunt mai la îndemână, mai din belşug.

Cu două săptămâni înainte de sosirea mea, patru cai fuseseră devoraţi de lupi în sat, în timp ce stăteau în drum, aşteptând căruţaşul. Totuşi, pierderea nu este atât de mare pe cât s-ar crede; deoarece gazda mea a cumpărat într-o zi doi mânji arătoşi, în vârstă de un an, la preţul de 40 florini (doar 4 lire). Cu o săptămână înainte, un urs mare fusese împuşcat în cătunul vecin; atunci când un bărbat ne-a dat de veste că, mergând prin pădure, trecuse pe lângă urmele proaspete ale unuia, am pornit în dimineaţa următoare în căutarea lui împreună cu <alţi> şase bărbaţi.

Urmele erau destul de proaspete şi am văzut că erau două animale împreună. A fost uşor să îi urmărim prin zăpadă; după ce i-am ochit într-o parte mai densă a pădurii, câţiva dintre noi au mers în faţă ca hăitaşi, în timp ce eu şi ceilalţi ne-am ocupat locurile prestabilite. Însă după aceea ne-am dat seama că amândoi <urşii> au luat-o în sus pe dealuri, aşadar am mers şi noi mai departe, sperând că s-ar fi oprit acolo unde pădurea era mai deasă. Tot timpul găseam urme ale celor doi urşi care mergeau la pas împreună; şi după câteva curse de genul acesta şi după ce am urmărit prada prin zăpadă mile întregi, am renunţat la orice alte încercări. Fusese o muncă obositoare, deoarece am urcat până în vârful // muntelui; însă priveliştea p. 320
copacilor magnifici, neţinând seama de emoţia produsă de aşteptare, a făcut să merite totul. În plus, bărbaţii care mă însoţeau au fost cei mai buni pe care i-am

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

avut în timpul şederii în Transilvania. Şi-au făcut treaba în mod admirabil, fără zgomot, aşa încât mi-au făcut dovada că erau buni sportivi.

O singură situaţie mi-a stricat plăcerea, atunci când am văzut luminişuri în pădure, în care toţi copacii fuseseră distruşi de foc. Fuseseră arşi intenţionat, cu scopul de a scăpa de ei. Să-i fi tăiat ar fi necesitat prea multă muncă, prin urmare au fost arşi într-o perioadă când nu a plouat. Unii căzuseră, alţii încă erau drepţi[321]. Românii distrug în mod sistematic. Într-un an se decojeşte copacul de scoarţă, lemnul se usucă, iar în anul următor i se dă foc.

În Transilvania incendierea este atât de frecventă, încât, în urmă cu câţiva ani, într-o parte din Ciuc s-au ridicat des spânzurători, pe care erau spânzuraţi cei ce erau condamnaţi pentru o infracţiune. Le-am văzut pe marginea drumului şi pe dealurile ce mărginesc satele şi, mult timp, nu mi-am putut da seama ce sunt. Nu există decât o singură părere privind numărul tot mai mare de incendii, care sunt provocate de români. Este un mod simplu de răzbunare sau de a face în ciudă. Frica este atât de mare, încât cele mai flagrante infracţiuni sunt acceptate fără plângere, pentru a scăpa de vederea luminii flăcărilor deasupra hambarelor, grajdurilor şi caselor, dacă infractorul este pedepsit. Pe un domeniu pe care l-am vizitat, clădirile gospodăriei fuseseră incendiate de şase ori în săptămâna dinaintea sosirii mele, din
p. 321 răzbunare. Am vorbit despre aceasta cu maghiari şi // saşi, cu nobili, cu preoţi, cu ţărani din fiecare parte a regiunii şi de la toţi am auzit aceeaşi expresie de condamnare fermă[322]. Desigur, incendierea unei păduri poate avea loc accidental, din cauza neglijenţei: ciobanii fac foc ca să se încălzească şi apoi pleacă, lăsându-l să se întindă; dacă bate vântul, scânteile se transformă în flăcări şi astfel răul este făcut.

La Aiud am văzut două păduri mari arzând. Într-una din ele, flăcările au izbucnit în unsprezece locuri diferite în acelaşi timp; 25 de iugăre de stejari tineri au fost distruse. Cu un an sau doi în urmă, au avut loc incendii repetate în vecinătatea Gheorgheniului; nu exista nicio îndoială că unul dintre preoţi, cel din Topliţa[323], a fost incendiatorul. Cu toate că nu a fost condamnat, a murit în timp ce era în închisoare <aşteptând sentinţa?>. În 1862, lângă Topliţa, 23 000 de iugăre de pădure au fost arse de ţărani. În 1848, românii au tăiat şi au transportat o întreagă pădure de stejari aparţinând celui care concesionase proprietatea de acolo. Dacă lucrul acesta continuă, va veni curând vremea când lipsa pădurilor se va face simţită. Prin urmare, este datoria guvernului să ia măsuri pentru oprirea acestei distrugeri. Nivelul scăzut de cultură al românilor îi împiedică să înţeleagă faptul că bogăţia din prezent se poate isprăvi. Cum pădurea a crescut fără ca ei să o îngrijească, consideră că va continua să crească şi în viitor tot aşa.

---

[321] „Înainte de 1848 pădurile erau mai bine îngrijite. Erau pădurari care le îngrijeau, însă secuii i-au alungat, spunând: «Nu vrem pădurari; pădurile sunt ale noastre şi vom face cu ele ce vrem noi»". (*n.a.*)

[322] „«Dacă acuzi un român, fie că este pedepsit, fie nu, rişti să ţi se dea foc la casă, nu-i aşa?» l-am întrebat pe un bărbat care cunoaşte bine oamenii. «Nu este posibil, ci sigur», a fost răspunsul. Faptul că erau dependenţi de incendierea şi distrugerea pădurilor este relevat în legile stringente aplicate faţă de astfel de infracţiuni [...]". (*n.a.*)

[323] *Toplitza*, oraş, jud. Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ploile sunt în mare măsură influențate în zonă de pădurile care o acoperă. Și
22 nu doar atât, dar pământul unde ploile cad suferă sau este protejat de // absența sau prezența copacilor. Acolo unde aceștia nu există, cum este cazul în Câmpia Transilvaniei[324], pământul de pe pantele abrupte ale dealurilor este spălat de viitura ce curge în jos pe ele, lăsând în urmă doar lutul mai dur sau solul pietros. Dacă pădurile de la izvoarele râurilor sau de pe malurile acestora sunt tăiate, vor fi inundații repetate, așa cum s-a dovedit a fi cazul în anumite departamente ale Franței. Pe de o parte se provoacă seceta; pe de alta, inundațiile. La Roșia Montană[325], albia râului ce curge pe acolo este acum uscată și, pentru a obține apă pentru alimentarea morilor ridicate de-a lungul văii, s-au săpat lacuri în amonte, pentru a aduna apa de ploaie. Pădurile care odată se ridicau acolo, acum au dispărut; vârfurile dealurilor sunt complet lipsite de vegetație. Spaniolii din America au făcut la fel ca românii de aici și cu același rezultat: au tăiat pădurile și nu au mai plantat altele în loc.

Mai mult, există un fenomen care atrage atenția chiar și unui observator superficial ce călătorește prin Transilvania, și anume cel al caselor din piatră, cu gresie și bine puse la punct ale sătenilor saşi și care sunt arse continuu; în timp ce locuințele din chirpici, fără coșuri ale românilor, acoperite cu paie, cu fumul găsindu-și ieșirea prin paiele ce le acoperă cât de bine pot, sunt văzute foarte rar în flăcări. În Livezile[326], un sat săsesc mare de lângă Bistrița[327], incendiul a izbucnit într-o parte, de unde, fiind purtat de vântul ce sufla, a provocat cel mai mare dezastru. Și această premisă există întotdeauna, acolo unde cauzele unor astfel de incendii nu sunt cunoscute cu precizie. Este neobișnuit că lucrurile sunt calme pe moment; este neobișnuit și faptul că focul a izbucnit într-un loc unde vântul nu ajută pustiirea. Într-un sat prin care am trecut – o mare ruină arsă – focul izbucnise
23 într-o // casă nelocuită. Toate aceste împrejurări sunt, evident, suspecte. Modul de răzbunare urmează caracterul românului – înfăptuirea fără niciun risc personal sau eforturi. Și, în același timp, inamicul este lovit, mânia împotriva celor care dețin proprietatea este împăcată. La închisoarea din Ocna Mureș[328] am obținut chiar mărturia unui acuzat în această privință. Primul bărbat cu care am vorbit mi-a spus că focul izbucnise dintr-un „accident" – „Ei bine", am spus, „sigur tu ești nevinovat. Însă spune-mi de ce o fac alții; pentru că faptul că incendiază locuințe este binecunoscut." – „De ce?", a răspuns el, „este supărător să vezi că saşii sunt atât de prosperi. Există o diferență atât de mare între ei și noi, între sătenii lor și ai noștri." Am vorbit cu un alt puşcăriaș, condamnat pentru incendiere, tot român. „Nu întotdeauna suntem noi cei dau foc satelor săsești" a spus el; „însă uneori se întâmplă ca, atunci când suntem mânioși, să o facem ca să ne răzbunăm", a adăugat el râzând. Redau chiar cuvintele lor.

[Urmează o notă referitoare la efectele negative ale despăduririlor.]

---

[324] *Mezőség*.
[325] *Verespatak*, com., jud. Alba.
[326] *Jaad*, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud.
[327] *Bistritz*.
[328] *Maros Ujvar*, fostă Uioara, oraș, jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 324

Capitolul XXI

O mină de cupru – Bălan[329] – Pe Mureş

Toată regiunea numită Ciuc este pe un platou înalt, mărginit de dealuri; întregul peisaj este împânzit cu sate cu ziduri albe; biserici frumoase cu turnuri înalte se ridică deasupra lor, iar privelişte dinaintea ta arată atât de plăcut datorită semnelor evidente de mare densitate a populaţiei şi fertilitate. A fost regretabil să văd atât de multe câmpuri în pârloagă. În faţa mea, departe, se ridicau două stânci calcaroase inegale, care marcau locul destinaţiei mele, căci Bălan se află chiar la poalele lor. Drumul străbate un loc balnear faimos, <Băile> Tuşnad[330], unde rânduiala era în întregime, ca de obicei, neobişnuit de rudimentară. Cu doar puţin înainte de a intra în Sândominic[331], am trecut pe lângă una dintre bisericile fortificate, construită pe un deal pentru o bună apărare. Era târziu când am ajuns în Bălan şi, mergând la casa directorului minei, aşteptam să fiu primit cu ospitalitate. Cei care călătoresc în Europa apuseană abia dacă pot aprecia plăcerea de a vedea gospodării curate şi aranjate şi o societate agreabilă ce vorbeşte o limbă familiară, de care o
p. 325 vreme ai fost privat. Şi aici, când am devenit musafirul neaşteptat al unui // director de mină sau al altei instituţii, maghiar sau neamţ, sau fiind cazat la casa parohială săsească, această simţire de satisfacţie intensă – aproape exaltare – a fost stârnită.

În acea seară am avut plăcuta surpriză să întâlnesc un preot protestant, al cărui nume îmi era deja cunoscut şi pe care intenţionasem, şi am reuşit mai târziu, să îl vizitez. Făcuse drumul de la parohia sa pentru a instala în funcţie un tânăr care urma să fie atât pastorul, cât şi profesorul micii comunităţi protestante de aici, în acest defileu dintre munţi. În dimineaţa următoare s-a adunat populaţia minieră şi cunoştinţa mea a ţinut un discurs, care a fost clar, sensibil şi, venind din inimă, a atins direct inimile ascultătorilor. A dat mare importanţă educaţiei copiilor şi disciplinei ce trebuie menţinută acasă de părinţi; i-a încurajat pe toţi cei prezenţi să trăiască în armonie cu vecinii lor catolici şi, orice ar fi, să nu le arate mai puţină dragoste decât celor de confesiunea lor; pe scurt, nu trebuie făcută nicio diferenţă, nici prin cuvinte, nici prin fapte, nici prin sentimente. A arătat obligaţiile şi respectul datorat mentorului lor spiritual; şi apoi, întorcându-se spre el, <spre tânărul pastor>, a vorbit despre îndatoririle lui faţă de mica sa congregaţie, până acum izolată. Nu au fost uitate nici relaţiile cu preotul catolic. I s-a spus să îl caute şi să trăiască în bune relaţii cu el, fără invidie sau spirit de superioritate, şi să-şi amintească faptul că amândurora li s-a încredinţat aceeaşi slujbă, prin urmare trebuie să se sprijine unul pe altul. Totul a fost admirabil. Ce m-a mai interesat a fost să văd cât de bine s-a desfăşurat întâlnirea cu privire la partea de organizare. Bărbaţii s-au ridicat, şi-au spus părerile cu privire la o problemă sau alta, la necesitatea de alegere a epitropilor şi a unui funcţionar pentru administrarea
p. 326 finanţelor şi apoi au început să // se consulte şi să-şi aleagă membrii comitetului,

---

[329] *Bălan*, oraş, jud. Harghita.
[330] *Tuşnád*, oraş, jud. Harghita.
[331] *Sz. Domokos*, sat, com., jud. Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calm, prompt şi direct, aşa cum ar fi făcut orice epitropie din Anglia. Această înclinaţie înspre viaţa publică civică pare literal inerentă în cadrul populaţiei săseşti din Transilvania.

Preotul catolic de aici a făcut tot posibilul pentru a preveni înfiinţarea unei şcoli pentru copiii protestanţi şi a înaintat o petiţie pentru interzicerea acesteia. A mai refuzat îngroparea unui copil de miner şi toate rugăminţile au fost inutile până în momentul în care a fost promisă o sumă suficientă; dar această situaţie există doar de la publicarea Concordatului[332]: până atunci, nimeni nu întreba care era religia vecinului şi persoane de diferite credinţe locuiau împreună în perfectă armonie. În Transilvania, vrajba religioasă a fost un lucru absolut necunoscut. Când, după Reformă, în alte părţi războaiele între diferite secte se desfăşurau cu înverşunare, aici era pace, iar adevărata dragoste creştină era nu doar predicată, ci şi practicată[333]. Dar de la încercarea Romei de a recâştiga puterea asupra individului, care, printr-una din cele mai mari binecuvântări pe care le-a acordat Dumnezeu omului, fusese clătinată din temelii, şi de la pasul înapoi al guvernului austriac care a favorizat încercarea perfidă, toate acestea s-au schimbat. Episcopul catolic, cu un zel nepotrivit, a fost activ în separarea confesiunilor şi în punerea lor în conflict. El a interzis copiilor catolici să frecventeze şcolile protestante, deşi legea ţării o permitea, şi în ciuda faptului că acolo nu se studia religia[334]. Şcolile protestante fiind mai bune decât celelalte, // părinţii catolici au profitat de ele până p. 327
când lucrul acesta a fost interzis. Cimitirul bisericii, în care înainte cele două categorii diferite se odihneau liniştite, mult mai egalizate, dacă este posibil, a fost acum despărţit de un zid. În orice mod posibil, s-au luat măsuri pentru ridicarea unei bariere asemănătoare între ele, în timp ce mergeau înainte în viaţă pe pământ, cu lumina lui Dumnezeu strălucind deasupra lor. Legea ţării, respectând mariajele mixte, este atât de echitabilă, încât nu au apărut dificultăţi când s-a întâmplat un astfel de lucru. Şi totuşi, acum catolicii refuză să o urmeze. Pe scurt, Concordatul s-a dovedit a fi un blestem pentru ţară, aşa cum ar fi prezis orice om cu discernământ, după ce a fost acceptat de Stat.

Stâncile din jurul Bălanului formează albia râului Olt, care aici se unduieşte în vale ca un pârâu susurător. Pe malul drept, masa muntelui este compusă în întregime din mică şi ardezie, în timp ce pe cel stâng se află şi granit şi calcar de Jura.

Toate instalaţiile pentru prepararea cuprului, în special cele pentru câştigarea fiecărei particule de mineral din apă şi deşeuri, astfel încât să nu se piardă niciun atom, sunt extrem de interesante. Pe când mergeam pe malul pârâului, însoţitorul meu, directorul, a avut norocul să vadă în apă o lingură veche din fier, zăcând acolo alături de cioburi şi alte gunoaie. Am remarcat că i-a atras atenţia şi s-a întors pentru a o lua. Era acoperită în întregime cu un strat de cupru, de consistenţa unei

---

[332] Concordatul de la Viena (1855), încheiat în termeni ofensatori pentru guvernul austriac, acordă Vaticanului drepturi foarte largi în monarhia austriacă; ca urmare, a fost anulat în toate provinciile imperiului în 1868 şi apoi denunţat în 1870.

[333] „«Credinţa Creştinilor este **una**, deşi prevalează anumite obiceiuri bisericeşti», a fost declaraţia unanimă la Dieta din Mediaş, anno domini 1554, a preoţilor celor trei popoare ce locuiau în ţară". (*n.a.*)

[334] „Deşi inamici categorici ai protestantismului, maghiarii sunt partizanii lui ardenţi <sic!>, ceea ce indică faptul că problema naţională înseamnă mai mult pentru ei decât cea religioasă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

creme dense. Din acest fapt şi-a dat seama că, în ciuda măsurilor luate pentru captarea tuturor particulelor de cupru din apă, mai erau unele care curgeau şi se pierdeau. Am ajuns curând la instalaţia simplă în cauză. Dintr-una din intrări sau osii orizontale curge un izvor, atât de impregnat cu cupru, încât din el se obţin
p. 328 anual 100 cwt. Apa este condusă prin // jgheaburi din lemn, în care se află bucăţi de fier vechi; particulele din cupru se fixează peste fier şi, din când în când, stratul gros este răzuit şi trimis către cuptoare. Metalul astfel obţinut este aproape pur. Şi aici găseşti grămezi mari de gunoaie, aruncate pe măsură ce încep excavaţiile. În tot acest pământ şi stâncă se află desigur şi o cantitate foarte mică de cupru, însă atât de puţin, încât e nesemnificativ. Totuşi, nici măcar acel puţin nu este pierdut şi este recuperat printr-un proces ce nu costă nici bani, nici efort. Însoţitorul meu a remarcat odată, după o aversă de ploaie, că apa ce se iveşte prin masa de deşeuri este foarte roşie şi nu e de dorit ca un gram de metal să scape, ci să fie captat de aparatul ingenios, pentru a-şi atinge forma finală. Din dealurile de mai sus se iveau nişte pâraie, care veneau în jos peste valurile de reziduuri, la o oarecare înălţime, astfel încât apa să satureze fiecare parte; s-a aşezat o placă pătrată sub râul în curgere, ceea ce l-a determinat să se spargă şi să se răsfrângă în mii de direcţii şi să coboare din nou ca şi ploaia măruntă peste o mare parte din deal. Răsfrângerea aceasta de apă a penetrat întreaga masă, iar rezultatul a fost un pârâu gros ce se arăta la poalele ridicăturii, impregnat puternic cu cupru. Acesta era dus în jgheaburi umplute cu fier vechi, unde toată abundenţa pe care o purtase apa cu ea era depozitată. Acestea sunt exemplele cele mai serioase, pe care mi le amintesc, de moduri în care cele mai obişnuite lucruri pot fi transformate în valori de o persoană grijulie şi atentă. Pentru un preţ de 10 florini/cwt, o sumă de 24 000 de florini este obţinută astfel anual. Din apă, poate fi produs cupru verde sau sulfat de fier, la un preţ de 50 creiţari/cwt. În Moldova şi Austria, preţul este de 2,50 florini/cwt; însă costul de transport pe o distanţă mai lungă ar anula tot profitul.

p. 329 Am mers la mină, care este bine făcută, şi am văzut // cum piatra este impregnată din belşug cu minereu. Cuprul produs aici este unul din cele mai bune şi la acelaşi nivel cu cel australian, la acelaşi preţ pe piaţă. Nu conţine arsenic şi antimoniu. Producţia anuală este în prezent de 2 400 cwt, însă ar putea fi produs mult mai mult dacă lucrările s-ar desfăşura pe o scară mai largă. Preţul de vânzare pentru 1 cwt este de 75 florini; costul de producţie, 40 florini. Lemnul este ieftin şi există suficient pentru următorii o sută de ani. Mina aparţine unei companii, care efectuează şi lucrări de fierărie în sud, care însă nu rentează; pierderea adusă de acestea din urmă este compensată de lucrările de la Bălan. Dacă acţionarii ar avea mai mult capital, aceasta s-ar dovedi una din cele mai bune afaceri din Europa; dar fără bani sunt blocaţi în acţiunile lor şi abia dacă pot face ceea ce este necesar pentru întreţinerea şi lărgirea mecanismului. Am încercat să aflu dacă ar dori să-şi vândă acţiunile sau dacă ar accepta să primească persoane care să aducă aportul necesar de capital; însă, în Transilvania, oamenii nu răspund totdeauna la întrebări, nici măcar atunci când sunt în cauză problemele lor. Prin urmare, nu pot să spun ce ar face; dar mi s-a spus odată că s-ar putea obţine proprietatea. În acest caz, cel care ar obţine-o, s-ar putea considera un om norocos. Mecanismul de aici pentru spălarea, cernerea şi separarea minereului este de o ingeniozitate maximă. Este

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

invenția consilierului ministerial Rittenger. Am întrebat despre români aici și mi s-a spus că sunt „foarte harnici". Acesta este, fără îndoială, efectul exemplului și însoțirii cu minerii maghiari și sași; la fel cum, în Anglia, irlandezul e un muncitor la fel de perseverent ca și cei din jurul lui. Într-adevăr, tot ce am văzut și auzit mă determină să cred că românii nu doresc decât legi stricte, aplicate în mod strict, cu oportunități de instruire, pentru a-i face un popor vrednic de a-și ocupa locul între // popoarele civilizate ale Europei. Sunt ambițioși și doritori să se ridice. p. 330

Era după-amiază când am plecat în ziua următoare și târziu, seara, când am ajuns în Gheorgheni, un târg armenesc. Birjarul meu a întrebat despre Anglia și părea că i se luase o greutate de pe cap când a auzit că locuitorii sunt protestanți. Auzind că este o insulă, a spus: „O, atunci nu aveți cai!", iar uimirea lui a fost mare când i-am spus că avem câțiva.

Intrând în han și întrebându-l pe cârciumar, care stătea în camera lui confortabilă, încălzită, la un joc de cărți, dacă pot închiria o cameră acolo, mi-a răspuns imediat: „Nu!" și, neluându-mă în seamă, și-a continuat jocul. I-am rugat pe niște ofițeri austrieci, care luau cina la o masă alăturată, să îmi arate unde pot găsi un alt han, mi-au răspuns, cu acea politețe forțată care am observat că le caracterizează purtarea față de un străin. Am mers acolo și am primit o cameră. Curând după aceea, unul din domnii respectivi a venit la mine și m-a întrebat dacă nu vreau să mă alătur lor la masă, exprimându-și în același timp regretul pentru modul nepoliticos al proprietarului, care, la urma urmei, era un om foarte de treabă; într-adevăr am descoperit că așa era. Era un secui deosebit de dârz, cu o înălțime de aproape șase picioare și corpolent, un bărbat care dă bine în lume, cu multe terenuri și o casă frumoasă. Am devenit foarte buni prieteni și nu a mai existat nimic care să nu fi făcut pentru mine. Nicăieri nu am fost primit mai bine decât la el; a doua zi, spunând ceva cum că sosirea mea era târzie și camera nu era liberă, s-a scuzat într-un fel pentru asprimea lui și mi-a oferit, dacă îmi doresc, să merg să mă cazez acum la el. Mi-a plăcut independența omului. Oferta a fost făcută pur și simplu, cu cele mai bune intenții, // fără să se resimtă în ea dorința de a pune mâna pe un client. Avea p. 331 prea mult respect de sine încât să facă asta și prea mulți bani, pe de altă parte. Totul indica belșug. Camerele erau deosebit de curate și aranjate cu multă grijă și am plătit mult mai puțin decât pentru camera mică din hanul din apropiere. Cred că numele excelentului meu prieten este Domokos și îi recomand oricărui călător prin Gheorgheni să se oprească la casa confortabilă a acestuia: nu va găsi nicăieri o gazdă mai bună.

Aici mi-am încercat din nou norocul cu vânătoarea de urși, un bărbat pe care l-am trimis în recunoaștere spunându-mi că existau în pădure câțiva; toamna aceea fuseseră împușcați nouă. Trebuie să fi fost și mulți lupi, întrucât douăzeci și șapte de cai fuseseră devorați în același an, doar dintre cei ai locuitorilor din Gheorgheni. Aveam cu mine optzeci de bărbați, lăsând pregătirile în seama individului în cauză căruia, fiind comandant-șef, părea să îi placă să aibă cât mai multe persoane în subordine. Niciodată în viața mea nu mai întâlnisem o ceată atât de zgomotoasă. Erau complet inutili pentru scopul urmărit; umblau de colo-colo, fără niciun ordin, dând din gură continuu și făcând ce îi tăia capul. Singurele lucruri pe care păreau să le înțeleagă clar erau să construiască colibe din lemn și să bea coniac; în ambele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

domenii dădeau dovadă de măiestrie. Ne oprisem dimineața într-un luminiș
înconjurat de o colină mică, cu un pârâu în margine, și când m-am întors seara, acolo
era ridicată coliba mea, frumos construită, cu cârlige deasupra stâlpilor ușii pentru
a-mi agăța armele sau hainele, iar înăuntru se afla un pat grozav din frunze și
crengi de brad. În jurul ei erau altele mai mici, pe care le construiseră pentru ei, și
peste tot – unele pe povârnișuri, altele printre pietre sau lângă apă – ardeau focuri
p. 332 vesele, // <oamenii> stând grupuri-grupuri de vorbă sau tolăniți în fața lor.
Jumătate de noapte cerul a fost arămiu, datorită flăcărilor. Caii pășteau în libertate,
căruța era adusă lângă colibă, iar eu aveam butoiul cu rachiu lângă colibă, pentru că
nu era recomandat să îl lași toată noaptea nepăzit[335]. Am plecat câteva zile, însă nu
am văzut decât urme recente ale animalelor pe care le căutam. Are mare farmec
viața într-un astfel de bivuac și părăseam locul cu mare regret, deoarece fusese
pentru mine, cu excepția unei nopți, o casă confortabilă.

După întoarcerea în Gheorgheni, am plecat spre Borsec, una dintre cele mai
celebre băi din Transilvania. Pentru a ajunge acolo trebuie să treci un deal abrupt,
lung și înalt, departe de drumul principal. Din vârf vezi o câmpie și o vale în
depărtare și, imediat sub tine, ceea ce pare a fi o parte din Pădurea Neagră. La
poalele acestei pante abrupte se află Borsecul, și dincolo, pe coastă, se află
izvoarele ce îl fac atât de faimos. Apa este mai revigorantă și reconfortantă decât
cea din Selters[336] și o găsești în toată țara, pe fiecare masă, lângă o sticlă cu vin[337].
Acest obicei de a amesteca vinul cu apa este, cred eu, motivul pentru care atât de
puține persoane din țară țin să bea vin de calitate superioară. Acolo unde am găsit
pe masă un vin foarte bun și unul inferior, eu am fost singurul care am băut din
p. 333 vinul bun; ceilalți au preferat invariabil felul mai slab. De fiecare dată // s-a amintit
același motiv: „Celălalt este atât de tare". De aceea, probabil, nu găsești vin bun la
hanuri și întotdeauna este băut cu această apă minerală excelentă, calitatea vinului
neavând importanță.

Pe o bucată de pământ care este, poate, ceva mai mare de o milă în
circumferință, se ridică unsprezece izvoare, unele dintre ele, deși curg la distanță
mică, variind considerabil în calitate, cantitate și temperatură. Sunt deasupra
tuturor apelor similare în Europa în ce privește cantitatea de acid carbonic pe care o
conțin și în nivelul scăzut al temperaturii. Sunt plăcut acidulate și lasă pișcături pe
limbă; aciditatea ridicată gâdilă nasul, precum șampania când este băută repede. Se
zice că odinioară apa era chiar mai acidulată decât acum.

Izvoarele, spune povestea, au fost descoperite de un păstor în străfundurile a
ceea ce erau odată păduri necălcate de om; și păstorul, bucurându-se de puterea lor,
le-a răspândit faima printre cunoștințele sale. Însă ar fi rămas mult timp ascunse de
lume, dacă un ofițer de la curtea lui Iosif II nu s-ar fi însănătoșit datorită folosirii

---

[335] „Îmi place întotdeauna să mă uit la soluțiile adoptate de oamenii ce locuiesc, fie temporar, fie definitiv, în natură. Butoiul nostru s-a crăpat puțin – lucru serios. Dacă mi s-ar fi cerut să opresc scurgerea, nu aș fi știut cum să o fac. Însă un român a luat o bucată de lemn rășinos, a aprins-o și, lăsând rășina să curgă de-a lungul crăpăturii, între doage, l-a lipit pe loc". (*n.a.*)

[336] Localitate în landul Hessa, Germania, renumită pentru apele sale.

[337] „Un țăran intră într-o cramă și cere «o pereche», însemnând o pereche de sticle – una cu vin și una cu apă de Borsec". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lor. Eficiența băilor a devenit cunoscută și apa a început să fie dusă la Viena ca articol delicios de lux pentru masă. De atunci, nemții, maghiarii, moldovenii, românii și turcii vin aici anual în număr mare. Trebuie să se construiască case noi, proprietarii și restauratorii se îngrijesc de nevoile vizitatorilor și, pentru că este cea mai renumită baie în ce privește efectul asupra sănătății, este prima din Transilvania în ce privește facilitățile. La început era periculos să încerci să ajungi la locul respectiv printr-o pădure fără cărare; acum ajungi acolo pe o șosea excelentă. Sticlele cu apă, care în scurt timp au ajuns pe mese în întreaga țară, erau transportate pe spatele cailor; acum căruțe mici, ca niște căzi pătrate așezate pe roți, în care // sunt așezate sticlele curate cu apă, merg înainte și înapoi în linie continuă, p. 334
pentru a le trimite în străinătate. Zi și noapte, fără întrerupere, sticlele sau „cilindrii", cum sunt numite, sunt umplute la izvor. Nu are loc nicio întrerupere. Două milioane sunt depozitate sau trimise anual; și deoarece fiecare costă la locație 12 creițari, încasările din transport sunt considerabile. Imediat după ce sunt umplute, sunt astupate, apoi duse la analiză și acoperite cu o foiță de staniol și ceară. Aproximativ 5 000 de sticle se consideră că explodează anual, atât de mare este cantitatea de gaz conținut de apă. Într-o livră se află 52 inch cubici de acid carbonic[338]. Această apă rămâne peste ani, fără să își piardă calitățile; este singura apă minerală de acest gen care poate trece de ecuator fără a se altera. A fost trimisă o mostră din ea cu „Novara" și, la întoarcerea vaporului, băutura era tot atât de proaspătă și gazoasă, ca și la îmbuteliere. Temperatura izvorului este de +7.5 grade R, în timp ce cea a apei de la Selters este de +13.5 grade R. Pe vreme uscată, apa este mai puternică, deoarece acidul carbonic se dezvoltă mai liber. Băile reci sunt recunoscute drept cele mai eficace dintre toate cele cunoscute, datorită temperaturii scăzute a apei și a cantității de acid carbonic pe care îl conține. Puterea sa dătătoare de sănătate și vitalitate asupra nervilor și mușchilor este de neegalat; deși la început este greu de suportat răceala apei, aceasta produce imediat o căldură plăcută și înviorătoare. Dacă locul acesta s-ar afla lângă marile capitale ale Apusului, ar fi mult prea mic pentru miile de persoane ce s-ar înghesui aici pentru a-și recăpăta sănătatea sistemelor slăbite și pentru a-și reorganiza viața dezordonată. Probabil că nu există niciun izvor care, pentru un astfel de scop, să // concureze cu Borsec. Nu p. 335
este aici locul pentru referiri la diversele tulburări în care este recomandată; propun cititorului o cărticică a dr. Ignaz Meyr, *Die Heilquellen von Borszek in Siebenburgen*, Brașov, 1863[339]. O baie costă 10 creițari; hrana și cazarea sunt tot

---

[338] „Analiza Facultății de Medicină din Viena". (*n.a.*)

[339] „Dau o analiză a «izvorului principal» folosit pentru băut și a celui pentru îmbăiat, luată din lucrarea de mai sus:

10 000 centimetri cubi = 10 litri, conțin în grame	Temperatura 7,3° R	7,5° R
Carbonat de sodiu	7,780	5,783
Carbonat de calciu	15,070	10,250
Carbonat de magneziu	7,070	5,592
Protoxid de fier	0,150	0,201
Clorură de potasiu	0,250	0,107
Clorură de sodiu	0,790	0,568

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

atât de rezonabile; poşta ajunge de două ori pe săptămână în sezon; şi întotdeauna găseşti acolo lume bună, nobili maghiari cu familiile lor şi boieri din Moldova învecinată. În 1823 izvorul a fost lovit de un fulger şi a dispărut şi mare a fost teama că a dispărut pe vecie. Săpând însă, a fost regăsit.

Locul acesta, în mâinile unei persoane cu capital şi spirit întreprinzător, ar rivaliza curând cu cele mai frecventate locuri de apă minerală din Europa; însă sejurul aici trebuie să fie făcut la fel de agreabil ca cel din Baden, Homburg, Ems sau Toplitz şi faima trebuie să-i fie răspândită pe măsură. Ridicarea Borsecului este împiedicată de nerozia comunităţii căreia îi aparţine. Pentru prima concesiune, de cinci ani, cred, s-a plătit 40 zwanzigers, sau 1 liră şi 1 şiling; pentru a doua, s-au cerut 200 de zwazingeri; iar în prezent, concesionarul plăteşte 32 000 de florini
p. 336 pentru // o concesiune pe cinci ani. Dacă Borsec ar fi mai bine-cunoscut, străini fără număr ar veni aici şi întreaga vecinătate ar profita de bogăţia câştigată. Însă satul căruia îi aparţine proprietatea nu poate să îl concesioneze pentru un termen mai lung de cinci ani; cu cât sunt presaţi mai mult să facă lucrul acesta, cu atât devin mai suspicioşi. Niciun concesionar, prin urmare, nu şi-ar investi capitalul într-o afacere ce îi poate fi luată imediat ce ar începe să culeagă roadele investiţiei.

Piatra de nisip de un alb orbitor se găseşte aici din belşug, excelentă pentru producerea de sticlă din cea mai fină. Cele mai bune oglinzi se pot fabrica din ea; însă se foloseşte doar pentru producerea de sticle pentru apa minerală, iar acestea sunt pe cât se poate de rău adaptate pentru scopul lor. Nu doar că sticla este neobişnuit de subţire, dar gâturile sunt cât se poate de scurte; dopurile din plută, prin urmare, sunt nu mai mari decât unghia, în timp ce pentru a preveni ieşirea gazului, acestea trebuie să intre bine într-un gât de sticlă *lung*. Ca dovadă în plus a stării deficitare a tuturor lucrurilor legate de producţie şi comerţ, pot să menţionez şi proveniența capsulelor din staniol pentru sticle din Hamburg sau Nürnberg. Nici măcar una nu este produsă în ţară, nici măcar în monarhie.

Chiar lângă un pârâu ce curge lângă drum se află un dig cu o grosime de şapte picioare, din tuf calcaros, în care sunt păstrate foarte frumos impresiunile şi pietrificările frunzelor şi trunchiurilor de arţar şi fag; într-adevăr, întregul mal este format din aceste rămăşiţe. Fiecare formă delicată şi fiecare ramificaţie este păstrată cu o acurateţe deosebită. În apropiere, printre stâncile de calcar mărunţite, se află o grotă unde, chiar şi în verile cele mai calde, se găseşte gheaţă. Intrarea în Moldova se face în apropiere, prin trecătoarea Tulgheş[340], unde în urmă cu treizeci şi cinci de ani cartoful era încă necunoscut, iar cultura acestuia a fost introdusă forţat. //

Bauxită	0,050	0,210
Bioxid de siliciu	0,730	0,540
Elemente solide	31,920	23,251
Acid carbonic sub formă de bicarbonaţi		9,870
Acid carbonic în stare liberă	17,920	21,192
Total elemente	49,840	54,313

Izvorul numit «Wald Quelle» conţine acid carbonic 25 640 în stare liberă şi are o temperatură de 5,5° R". (*n.a.*)

[340] *Tölgyes*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În timp ce mergeam prin Reghin – sau, cum îl numesc nemții, Sächsisch- p. 337
Regen – am luat-o spre Toplița, situată pe Mureș, cu intenția de a trece pe malul lui. Există un alt traseu, mai direct probabil, practicabil doar călare, prin Remetea[341] peste munți. Acest din urmă sat a fost singurul loc unde am auzit că se comit violențe asupra călătorilor. Drumul este singuratic și favorabil pentru jafuri. Însoțitorul meu trecuse pe acolo, cu câțiva ani în urmă, cu cai pentru piață și ajungând într-un loc a găsit niște comercianți care fuseseră jefuiți, șezând pe stânci și plângând pierderea bunurilor. Nu s-a întors, ci și-a continuat drumul și nu a fost atacat. Satul Remetea are un renume prost în împrejurimi.

Ciuc este tărâmul trufelor: sunt atât de multe aici, încât la Miercurea Ciuc[342] poți cumpăra 32 livre pentru doar doi florini. În acest din urmă loc se află o mică cetate cu șanț cu apă și redute, construită în 1620 de căpitanul Franz Millo din Ciuc și distrusă în 1661 de turci. A fost reconstruită mai târziu de guvern și acum adăpostește o mică garnizoană. Am trecut o colină, lângă care a avut loc ultima luptă cu tătarii invadatori și unde încă găsești vârfuri de săgeată. Am văzut cum s-a păstrat în timp mărturia privind invadatorii. „Au fost", relata gazda mea, „după cum am auzit, o rasă de oameni urâți, cu capete mici și ochi foarte înguști." Tătarii au fost înfrânți și a trebuit să predea ostaticii. Caii din Ciuc sunt animale mici și sunt descendenții celor aduși și lăsați aici de tătari în invaziile lor.

Câmpiile sunt păscute regulat de oi, îngrădite de gardurile de pe pământul lăsat pârloagă.

La Toplița se face comerț cu bușteni. Aceștia sunt duși pe Mureș, atunci când curentul, // care este încă în formare, nu e prea scăzut. Afacerea, una de anvergură, p. 338
este condusă de un nobil maghiar, care, cu acel spirit întreprinzător ce îi caracterizează pe maghiarii din Transilvania în prezent, a construit ecluze, realizate excelent, pentru aducerea lemnului în aval pe râu. M-am oprit la casa directorului de lucrări și am fost primit cu mare ospitalitate. Sunt angajați foarte mulți italieni, aduși aici din Viena. Sunt mai pricepuți decât românii și lucrează mai repede.

Am fost surprins să găsesc un frumos porc englezesc în curte. Creșterea animalelor e înfloritoare aici, ceea ce nu se întâmplă pe întregul continent; însă nu este prea mult agreată, din cauza cantității mari de grăsime pe care o produce animalul. De-a lungul țării, găsești păsări de curte din rasa Cochin China; dar, nu cu mult timp în urmă, a început o cruciadă împotriva întregii rase și în fiecare sat au realizat un sacrificiu, obligați de o superstiție populară. Cauza a fost una destul de ridicolă. În anumite perioade, negustorii de mărunțișuri obișnuiau să meargă din casă în casă pentru a aduna pene de pe coada cocoșilor de rând, care sunt folosite în armată ca penaj pentru anumite regimente. Pe acestea le cumpărau pe nimic ori la schimb cu lucruri de-ale lor. Însă pe măsură ce cocoșii fără coadă Cochin China au devenit tot mai populari, acești oameni nu mai găseau pene, oriunde mergeau. Traficul a luat sfârșit dintr-o dată. Un bărbat mânios că era continuu dezamăgit, se pare că a spus, totuși pe jumătate în glumă: „Veți vedea că veți fi judecați pentru că creșteți acele brute fără coadă". La un timp după aceasta, culturile au scăzut sau a

[341] *Remete*, sat, com., jud. Harghita.
[342] *Csik Czereda*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fost o secetă – nu îmi amintesc exact; şi oamenii au crezut că îi ajunsese pedeapsa divină prevestită. Prin urmare, pentru ispăşire, s-a declarat război împotriva rasei chinezeşti şi a avut loc un sacrificiu public al păsărilor cu picioare lungi, acestora fiindu-le tăiate capetele.

p. 339 Drumul pe lângă Mureş, către Reghin, este deosebit de pitoresc. // Orice călător ar fi încântat de el. Drumul era în lucru şi înainte nu se putea ajunge acolo decât pe jos sau călare. Uneori ajungeam în albia largă a râului, pe care am fost nevoiţi să îl trecem de opt ori. Caii, mergând în sus şi în jos, şi-au croit drum într-un mod surprinzător. O mare parte a drumului, valea este suficient de largă cât să permită trecerea râului; din loc în loc se lărgeşte, iar mai departe, în zonele de sus, se află satele româneşti, cu biserica din lemn pictată, pe o mică ridicătură de pământ; pentru că bisericile greceşti sunt întotdeauna aşezate, pe cât posibil, pe o colină sau un vârf de deal. Sunt construite din buşteni, precum casele, capetele aşezându-se în cruce acolo unde se întâlnesc. Există un peristil arcuit ce înconjoară
p. 340 // clădirea şi care, ca şi prispa şi zidurile, este decorat cu arabescuri colorate şi cu figuri de sfinţilor. Toate acestea reprezintă cu siguranţă cea mai primară artă, însă sunt totuşi plăcute. În Norvegia, la fel, se găsesc biserici din lemn, însă ele datează de mai mult timp (secolul al unsprezecelea sau al doisprezecelea). Sunt acoperite cu sculpturi runice, iar această podoabă, de la o anumită distanţă, arată foarte asemănător cu decoraţiile pictate din aceste construcţii româneşti. Pe unele dintre morminte era câte o cruce, la capătul căreia, ca şi la capătul barei orizontale, se afla o cruce mai mică. Aceasta denota că, lângă părinte, era înmormântat şi un copil. Există locuri unde stâncile, acoperite cu pădure până în vârf, se ridică perpendicular din apă, care spumegă prin canalul îngustat, abia lăsând un petec de pământ pentru trecere, la baza lor. Bucăţi de stâncă imense, golaşe, din calcar zimţat, crăpate şi sfărâmate, par să limiteze orice alte progrese. Piscurile zac acolo golaşe, iar copacii mari, albiţi de elementele naturii, stau atârnaţi deasupra depresiunilor de sub ei. Eşti închis între stânci şi doar învârtindu-te în jurul lor găseşti calea de ieşire. Pe cealaltă parte, printre fagii de pe pantă, se ridică din când în când vârfuri de stâncă, precum castelele pe jumătate ruinate. În drumul nostru am întâlnit femei romance pe cai; au venit călare, cu albele lor năframe lungi atârnând pe spate sau fluturând în bătaia vântului. Feţele lor erau aproape acoperite. Părea ca o cavalcadă orientală; şi erau bărbaţi cu ele, maghiari în albastru deschis şi soţii lor <români> în scurte din blană de oaie şi căciuli din blană, cu cureluşe în jurul picioarelor. Am oprit să luăm masa la o casă aflată la jumătatea drumului, locuită de o familie săsească. Era curată şi nu am putut să nu mă gândesc că un cap
p. 341 obişnuit, // neîmpodobit, arată mai bine, la urma urmei, decât podoabele pe jumătate sălbatice, deşi pitoreşti, ale femeilor pe care le întâlnisem. A fost plăcut să aud din nou „guten Tag" rostit de o femeie cu picioarele nelegate cu cârpe şi curele, ci cu o rochie creştinească formată dintr-o bluză şi fustă. Ea a spus că viaţa era grea în mijlocul unei populaţii atât de crude şi necivilizate; mai ales că, soţul ei, fiind la lucru toată ziua, o lăsa mult timp singură.

Când am ajuns în Reghin era întuneric şi nu eram hotărât dacă să încerc la han sau, aşa cum o tăcusem înainte, să merg acasă la pastorul protestant. Nu aveam nicio scrisoare <de recomandare> pentru el şi mă simţeam jenat să îi cer

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ospitalitatea într-un loc unde, acesta fiind oraş, nu era deloc necesar să o fac. Totuşi, amintirea camerelor confortabile pe care le-am avut întotdeauna în casele parohiale, conversaţia plăcută şi primirea caldă m-au făcut să mă decid şi i-am cerut bărbatului să mă ducă „zum Herrn Pfarrer".

A fost cam neobişnuit pentru un străin să apară cu geantă şi bagaje şi să ceară să fie primit; dar bunul cleric a înţeles direct problema, iar el şi cei din casa lui erau ocupaţi să îl facă pe noul oaspete să se simtă bine. Şi curând aşa m-am simţit. Toată atenţia ce poate fi imaginată mi-a fost arătată şi fiecare gest al membrilor familiei mi-a spus, mai bine decât cuvintele, cât de mulţumiţi erau să mă aibă sub acoperişul lor.

Oraşul se întinde chiar pe malul drept al Mureşului, pe o ridicătură mică, ceea ce îi dă o înfăţişare frumoasă, atunci când îl priveşti de pe câmpia joasă. A fost distrus de maghiari în 1848; de atunci datează noua înfăţişare a clădirilor. Negoţul principal se face cu lemnul, care este dus pe apă la Seghedin[343], şi de acolo pe Dunăre la Viena, Pesta etc. Locuitorii (4 771) trăiesc bine, lucru pe care îl arată stilul de viaţă // şi interioarele caselor. Într-adevăr, Reghinul este considerat drept p. 342
unul din cele mai prospere oraşe săseşti[344]. Peste tot se găsesc urme ale romanilor, unelte din bronz, monede, urne, monumente şi drumuri, unul dintre ele cunoscut încă drept „drumul lui Traian."

Capitolul XXII p. 343

Un circuit

Un timp am avut privilegiul să fiu oaspetele mai multor familii maghiare şi să mă bucur de atmosfera plăcută a căminului lor. În câteva dintre <aceste familii> încă se mai puteau observa mărturii ale cumplitei furtuni[345] care s-a dezlănţuit acum câtva timp în regiune, iar pagubele provocate erau încă vizibile. Fiecare a suferit, dar puţini dintre cei care au fost expropriaţi au reuşit să-şi recupereze averile înstrăinate. La mulţi dintre ei am întâlnit o încântătoare linişte sufletească, ce a caracterizat întotdeauna relaţiile mele cu maghiarii. Modul în care stăpânul şi stăpâna casei veneau să mă întâmpine când ajungeam pe moşia lor avea un farmec aparte şi mă bucuram că am poposit la ei în drumul meu. Această politeţe, calmul perfect, alături de distincţia lor de moşieri, atribute ce se întâlnesc numai în înalta societate, erau lucruri des întâlnite la această naţie. Îmi amintesc că odată am sosit pe neaşteptate în casa unor burghezi. După primirea cordială din partea soţului, consoarta şi-a făcut în scurt timp apariţia. Cu câtă măiestrie şi-a îndeplinit // datoria p. 344

---

[343] *Czegedin*, oraş în Ungaria.

[344] „Este caracteristic ca într-un oraş atât de mic ca şi acesta, următoarele ramuri ale ştiinţei să fie predate în şcolile publice. Conform unui raport de învăţământ din 1762, se preda „1. Grammtica La:. Graeca et Hebraica.2. Syntaxis, 3. Poesis. 4 Rhetorica. 5. Historia. 6. Geographia. 7. Mathesis. 8. Logica et Philosophia, Theoretica et Practica. 9. Metaphysis; Jus Nat.; Philosophia Morum. 1. Theologia, Theologica et Moralis". (*n.a.*)

[345] Se referă la revoluţia de la 1848.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de gazdă şi cu câtă graţie! În comportamentul său era o demnitate aparte; şi când, mai târziu, câţiva înalţi demnitari şi-au făcut apariţia, modul în care i-a primit şi i-a aşezat la masă le-ar face geloase şi pe cele mai distinse doamne din înalta societate. Acest mod de a se comporta, specific poporului maghiar, ieşea şi mai mult în evidenţă în contrast cu manierele celor câteva doamne nemaghiare prezente. Cât de mult pierdeau acestea prin comparaţie! Păreau needucate faţă de graţioasa mea gazdă!

În întreaga provincie sunt răspândite reşedinţe minunate, în care, iniţial, maghiarii duceau un trai îndestulat. Într-una am descoperit rămăşiţele unui bazin cu broaşte, în care erau ţinute aceste vietăţi pentru a fi gătite, un lux de care nu-mi amintesc să fi auzit în altă parte.

O astfel de casă impunătoare poate să vadă orice drumeţ care trece pe lângă Gorneşti[346], pe drumul dintre Reghin şi Târgu Mureş. Acest loc a avut mult de suferit în perioada revoluţiei: tablourile au fost distruse, podelele smulse, mobila tapiţată cu mătase a fost furată, volumele din bibliotecă au fost decopertate şi s-au transformat in cingători şi sandale din piele. Niciun geam nu mai exista, pe scurt totul era distrus. Locul a fost restaurat cu simplitate, iar curăţenia, ordinea şi confortul care domneau acum acolo nu te duceau deloc cu gândul că a fost odată vandalizat. Mureşul curge de-a lungul întinsei văi, aşa că meleagurile sunt foarte roditoare. Proprietatea Gorneşti este cultivată cu iscusinţă, iar în anexele gospodăreşti poţi găsi pluguri, grape, tocători de nutreţ şi alte unelte, cât şi locuri special amenajate, pentru hrănirea vitelor. Totul a fost adus în aceasta formă compactă după schimburi şi achiziţii de terenuri între diverşi proprietari. Sistemul
p. 345 de rotaţie al cultivării grânelor este: rapiţă, grâu // şi trifoi timp de doi ani; secară şi porumb în anul următor, după care se revine la rapiţă. În anul 1863, seminţele de rapiţă costau 14 florini pe găleată, grâul 4 florini, secara 2 florini şi 40 creiţari. La 1 decembrie, secara coborâse la 1 florin şi 20 creiţari. Un om care are pământ este *obligat* să îl cultive bine; ţine mai mult de instinctul de autoconservare, deoarece taxele sunt mari şi dezavantajele cu care se va confrunta multe[347]. Lucerna înfloreşte opt sau zece ani, după care este tăiată şi se seamănă porumb. Pepenii cresc aici în abundenţă: câmpuri întregi sunt semănate cu pepeni la fel cum, în împrejurimile Londrei, sunt cultivate căpşunele.

La Gorneşti se află o minunată herghelie de cai de rasă ce aparţine contelui Dominic Teleki. Caii săi sunt faimoşi, iar despre specimenele pe care le-am văzut pot spune că îşi merită renumele. Ei sunt rezultatul împerecherii armăsarilor englezi cu iepele transilvănene, sunt robuşti şi pot face faţă cu uşurinţă celor mai grele munci. Sunt animale frumoase şi se potrivesc perfect dorinţelor stăpânilor lor de a-i încăleca sau de a-i înhăma la trăsură. Caii de trăsură se pot găsi la un preţ cuprins între 600 şi 800 florini, iar perechea între 800 şi 1000 florini. <Caii> excelenţi pentru călărie <costă> între 500 şi 700 florini bucata. Distanţele pe care oamenii le parcurg în aceste locuri, zile de-a rândul folosind acelaşi cal, ar pune pe gânduri un vizitiu din Anglia, <mai ales că> niciodată nu renunţă şi nu fac mofturi la mâncare. Mânjii cutreieră pajiştea întreaga zi, fiind expuşi frigului aprig din

---

[346] *Grenyeszeg*, sat, comună în judeţul Mureş.

[347] Înainte de 1848 taxele se ridicau la două milioane, acum sunt 11". (*n.a*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

timpul iernii, având pe ei doar o pătură, uneori fiind nevoiți să îndure lipsa hranei. Contele Lazar are şi el, lângă Târgu Mureş, o herghelie impresionantă. A plătit sume fabuloase pentru caii pur-sânge englezi, iar caii rezultați sunt prezentabili, cu picioare lungi şi bine proporționați. Din punctul meu de vedere sunt mai puțin apți pentru muncile câmpului, spre deosebire de caii contelui Teleki. În timpul revoluției mulți nobili şi-au pierdut, pe lângă diversele proprietăți valoroase, // p. 346
armăsarii lor bine îngrijiți, iepele şi mânjii aduşi tocmai din Anglia, cu mari sacrificii financiare.

Târgu-Mureş este cel mai mare oraş al secuilor şi centrul vieții lor politice, aşa cum Clujul a devenit metropola populației maghiare. Oraşul are străzi largi şi case bine construite. Există şcoli publice foarte bune, catolice şi protestante, ultimele bogat înzestrate. Dar mândria oraşului este valoroasa bibliotecă a ultimului cancelar, contele Teleky[348]. El a lăsat-o familiei cu condiția să fie deschisă publicului. Biblioteca este frumoasă, iar colecțiile, în special cele bogate de limbă greacă şi latină, oferă dovezi ample despre gusturile nobilului fondator. Există aici, printre alte curiozități, un manuscris al lui Tacitus[349] din biblioteca regelui Matei Corvin[350]. Dacă mai era nevoie de o dovadă privind // eficiența p. 347
comunicațiilor dintre diferite regiuni ale unei țări, aceasta poate fi găsită aici. Până la existența noului drum, comitatul Gheorgheni, care avea puțin porumb, nu a putut să obțină proviziile <necesare> din ținuturile bogate care mărginesc râul Mureş, <fiind nevoit> să le importe din îndepărtata Moldovă. Ce anomalie, de exemplu, în timp ce în această vale porumbul costa numai doi florini pe găleată, populația necăjită din Ungaria murea de foame! Şi toate acestea pentru că nu existau mijloace pentru aducerea produselor din afara regiunii şi depozitarea lor într-un loc, de unde, cu ajutorul unui transport rapid, ar fi putut fi accesibile tuturor. Chiar şi primăvara, după căderi masive de zăpadă, când totul începe să se dezghețe, atunci când este anotimpul cel mai greu pentru starea drumurilor, eu le-am găsit foarte bune. Ele străbat întreaga țară. Într-adevăr „guvernul a făcut multe în acest sens", îmi spunea informatorul meu, „mai mult decât în ultimii o sută de ani". Înainte de 1848 o trăsură a poştei venea de la Sibiu cu scrisori o dată la două săptămâni; astăzi sosesc zilnic mai multe transporturi.

Există o regiune între Târgu Mureş şi Cluj, mărginită de trei râuri, Mureş, Arieş[351] şi Someş[352], care, datorită aspectului părăsit, este contrastantă cu restul țării. Se numeşte Câmpia Transilvaniei – ceea ce înseamnă, cred, mlaştină sau ținut fără păduri. Seamănă cu dealurile calcaroase şi nu se vede nicăieri nici un tufiş. Am mers acolo. <Am văzut> spații întinse spre infinit, creste lângă creste, arătând sumbre şi pustii. Localitățile şi populația seamănă cu ținutul, la fel de lipsite de veselie. Un drum roman trece prin Câmpia Transilvaniei spre Hațeg[353] şi merge

[348] Este vorba de Samuel Teleky (1739–1822).
[349] Cornelius Tacitus, istoric roman (56–117).
[350] Matei Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).
[351] *Aranyos.*
[352] *Samosch.*
[353] *Hatzeg.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 348 probabil spre Rodna. // [...] Locuințele țiganilor m-au uimit prin mizeria lor. De obicei prezența mea era motiv de mare agitație și locuitorii se adunau imediat înaintea fiecărui sălaș, discutând între ei despre semnificația vizitei mele sau repetându-și unul altuia ceea ce am spus și întrebările pe care le-am pus. Deși era frig și înghețat, copii de zece sau doisprezece ani stăteau dezbrăcați în fața bordeielor. Așa stăteau deseori pe o bucată de gheață și alunecau pe pantele înghețate cu picioarele adunate sub ei. Mulți dintre ei mor din cauza lipsurilor, dar odată trecut primul an de viață, trupurile lor călite suportă ușor orice privațiuni. Aceste populații suportă căldura și frigul, aproape totul, cu excepția vântului. Față de acesta au o adevărată spaimă, sunt neputincioși și se retrag din fața lui neajutorați. De aceea se așează, de fiecare dată, pe partea însorită a coastelor.

Toate informațiile despre această rasă sunt pentru mine de un interes special
p. 349 și multe particularități ale obiceiurilor și // caracterului lor, pe care le-am observat în diferite perioade, le-am notat conștiincios. Țiganul este, în general, un muncitor mai bun decât românul. Este mai rapid, mai îndemânatic, dar trebuie să fie supravegheat pentru a nu pierde timpul la fel ca celălalt. Este curios că anumite munci le face bine, iar altele, rău. De exemplu treieră bine, muncă pentru care nu sunt plătiți, dar primesc în schimb o parte din grâne. La fel de bine dau cu târnăcopul, dar nu pot face căpițe de fân. Această <din urmă muncă> o face românul. Pentru prelucrarea cânepii, o țigancă este mai îndemânatică decât o româncă. Însă încărcarea fânului cosit nu este o muncă pentru o țigancă. Țiganii excelează în lucrările pământului, făcând îndiguiri și șanțuri. Nimeni nu-i poate întrece în aceste <munci>. Peste tot există prejudecăți împotriva țiganilor, ei fiind considerați populația paria a Europei. Dar aceste <prejudecăți> sunt mai puternice în mediul rural decât în cel urban, țăranul fiind mult mai conservator decât orășeanul. Așa se explică de ce în sate niciun țigan nu frecventează școala, pentru că țăranii nu îngăduie copiilor lor să stea alături de țigani. Același sentiment există în America față de populația de culoare. Totuși, în Bistrița, oraș locuit de sași, câțiva copii de țigani merg la școala publică. Părinții lor locuiesc într-o casă civilizată, la marginea orașului și i-am văzut pe băieți că știau să citească, să scrie, să socotească bine, ceea ce părinții lor nu știau să facă. <Tatăl> era protestant, iar <mama>, catolică. La început, orășenii au vrut învățământ separat pentru copiii lor, dar directorul a refuzat, spunând că dacă <copiii țiganilor> vin la școală curați și îmbrăcați decent, nu exista nici un motiv să nu stea împreună <cu ceilalți elevi> la cursuri. Astfel aveau o conduită asemănătoare celorlalți. Acești țigani trăiesc pe moșia unui nobil, ca un fel de anexă de care nu poți scăpa, și au în general // religia
p. 350 stăpânului lor, oricare ar fi aceasta. La ei predomină o viață de clan. Dar, dacă nobilul îi ofensează, își schimbă imediat religia, din dușmănie, și nu mai au nimic în comun cu el. Vorbesc limba comunității în mijlocul căreia trăiesc. Dacă în sat sunt unguri, vorbesc maghiara, dacă sunt români, româna. Câteodată se căsătoresc și au și ceremonii nupțiale, dar deseori nu merg la biserică și își aleg pur și simplu o soție și // trăiesc cu ea. Ei înșiși, considerați o categorie socială inferioară, se uită disprețuitor la o persoană situată sub nivelul lor, nepotrivită pentru a se asocia cu
p. 351 ei. Un țigan din satul Ceuaș[354], de exemplu, nu bea apă din același pahar cu unul

[354] Sat, com. Mica, jud. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din Bahnea, iar când lucrează împreună la câmp trebuie să li se aducă două ulcioare cu apă pentru a li se potoli setea amândurora. Nu se căsătoresc între ei, considerându-se reciproc nespălați. Plata pentru munca lor este mereu aceeași: grâu, porumb, rachiu etc. Felul de cercei purtați de fata de țigani nu va fi folosit de femeia româncă. Diferă întregul model al ornamentelor.

Țiganul care și-a lăsat viața primitivă și nomadă și s-a așezat într-o locuință decentă în oraș arată gust pentru o oarecare eleganță, atât în îmbrăcăminte, cât și în decorarea casei sale[355]. Îi plac pânzeturile fine și curate. Se îngrijește ca hainele sale să fie de calitate și bine făcute, iar acolo unde există un magazin, cu siguranță se duce să-și cumpere îmbrăcăminte. Soțiile celor mai bogați muzicanți poartă cele mai fine pânzeturi. Țiganul soldat, după spusele ofițerilor care au avut în subordine astfel de oameni, este curățenia în persoană și înfumurat, iar datorită complexului rasial gulerul de la cămașă și mănușile sunt întotdeauna de un alb strălucitor.

Acești țigani stabiliți într-un loc // sunt în general cinstiți și de încredere, p. 352
ceilalți, nu. Aceia care depind de un nobil și trăiesc pe proprietatea acestuia nu îl vor jefui, simțământul apartenenței la un clan îi va împiedica. Toată lumea este de acord că sunt lași. Acest lucru este afirmat de ofițerii care îi comandă, de preoții sau proprietarii care vin în contact cu ei zilnic. Sunt muzicali. Unii dintre ei, mai școliți, cunosc notele, dar ceilalți cântă după ureche. Nu au talent pentru cântatul cu vocea.

Ca orice copil al naturii, țiganul este bănuitor cu oricine trăiește în altă lume decât el, <care are> dorințe, cu planuri și gusturi de care nu are habar, care pentru el sunt de neînțeles. Ca și pieile roșii, ale căror portrete au fost făcute de Catlin[356], țiganii se înspăimântă când li se face portretul. Pentru ei este ca un „medicament" neștiut. Cred că ar pierde ceva din propria persoană sau identitate. O pictoriță, uimită de frumusețea unor copii de țigani, a vrut să-i fie aduși să stea lângă ea, dar aceștia s-au speriat și numai treptat au putut să fie convinși să îndure acest chin.

În împrejurimile Târnavei am observat că țiganii se căsătoresc cu românii și ungurii. Dacă acest fenomen e general, nu pot spune, mai degrabă nu. Câțiva dintre ei au boi și nu duc lipsă de nimic. Așa cum românilor le plac vitele, țiganii au un gust special pentru cai, poate și pentru că sunt buni potcovari. Țiganii sunt renumiți potcovari și fierari. Toate activitățile de fierărie // dintr-un sat sunt făcute de ei. Se p. 353
pare că au o înclinație aparte pentru aceste îndeletniciri și pentru muzică.

De la Bahnea am plecat într-o dimineață spre Șaroș pe Târnave, unde se întâlnește un fenomen curios. [Se redă un pasaj din lucrarea geologului Franz von Hauer, referitoare la focurile vii].

În următorul sat sunt izvoare sărate, din care, vinerea, locuitorilor li se p. 355
permite să ia apă pentru gătit. Peste tot, dealurile sunt pline de sare[357]. Pe o coastă am văzut o podgorie minunată.

---

[355] „Cele două camere ale locuinței țigănești de la Bistrița, pe care le-am vizitat, nu erau numai foarte decente, dar și plăcute. Într-una se afla un pian, iar în spatele acestuia picturi și alte decorațiuni. Nu mi-aș fi dorit mai mult nici pentru mine. Omul plătea opt florini taxe, iar în loc de închiriere era proprietarul casei, era obligat să mături piața, iar dacă era nevoie lucra și drept curier al autorităților municipale. Astfel a economist bani, spunea el". (*n.a.*)

[356] George Catlin (1796–1872), pictor american, care a imortalizat figurile amerindienilor.

[357] „În anumite locuri, ca la Sfântul Paul (*Sz. Pál*) lângă Odorhei și la Domnești (*Bilak*, comuna Mărișelu, județul Bistrița-Năsăud), lângă Bistrița, în construcția caselor vei găsi sare în pivniță". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Pe o pantă în apropiere încă se mai văd gropi mari, cu un diametru de şase picioare şi o adâncime de douăzeci de picioare, săpate de ţăranii care stăteau odată aici şi care îşi ascundeau proviziile în timpul invaziilor tătare. Din sat însă nu a rămas nici o urmă.

La întoarcere, am trecut pe un câmp de bătălie de la 1848. <Se spune că> în retragere, o parte a austriecilor s-a ascuns în casa, care acum era un han la marginea drumului, unde au fost omorâţi. „Nu s-au predat?" am întrebat. „Da, dar foarte târziu", mi s-a răspuns. Ghidul meu era un maghiar care fusese prezent <la bătălie> şi primise un glonţ, care îi intrase sub ureche şi îi ieşise sub ochi. Tatăl său a fost ucis de români. Am fost mereu surprins să mă întâlnesc cu oameni care şi-au pierdut rude în acest mod, trăind în armonie cu cei care le-au adus astfel de vătămări. Nu puteam să cred că astfel de fapte ar fi putut fi iertate, iar rănile adânci s-ar fi putut vindeca [...]

La Bahnea se află conacul unui nobil, pe care l-am amintit mai sus pentru contribuţia sa la dezvoltarea producţiei de vin, contele Wolfgang Bethlen.
p. 356 Domeniul său este // foarte bine gospodărit, cu grajduri pentru vaci şi boi şi alte utilaje noi. Am fost uimit într-o dimineaţă să văd pe gazonul din faţa ferestrei mele o colecţie de pluguri folosită pentru pământurile proprietăţii, <scoasă> pentru a-mi fi arătată. Unul dintre acestea, destinat lucrărilor de pe dealuri, era o maşinărie performantă. Aici se află şi cea mai mare prisacă pe care am văzut-o. Era un câmp împrejmuit, cu albine pretutindeni şi la capăt o casă ţărănească, unde locuia prisăcarul. Podgoriile pe care le-am vizitat aveau o aşezare excelentă şi produceau vinuri de excepţie. Se găsesc pe un sol argilos, cu ardezie dedesubt.

Berzele îşi făceau cuiburi pe acoperişuri şi mi s-a povestit o istorioară interesantă despre aceste păsări. Acum câţiva ani berzele aveau cuiburi pe acoperiş, când un hambar a luat foc. Flăcările au cuprins paiele şi pentru că puiul de barză era prea slab să zboare, celelalte berze au adus apă în ciocuri şi l-au udat. Întâmplarea a fost văzută de administrator şi de unul dintre servitori. Valea din jurul Târnavei Mici este plăcută şi cu cât mergi spre est, cu atât devine mai atractivă. Am petrecut o *amiază agreabilă în casa unui nobil maghiar, unde i-am* gustat vinurile şi am găsit o societate încântătoare. Pe mese erau răspândite cărţi englezeşti, iar în timpul cinei noastre vesele s-a vorbit în engleză. La distanţă de o zi se află Praid[358], unde se află un munte remarcabil de sare. Este un deal arid şi aici se practică mineritul deasupra pământului. Întreaga materie este sare pură. Spre nord-est se află un alt deal de sare, Sovata[359], care poate fi înconjurat în două ore. Un izvor unduieşte la poalele sale, iar un altul pătrunde în colină şi iese din nou impregnat cu sare; de multe ori formează câte un lac. Multe blocuri de sare, înalte
p. 357 de câţiva stânjeni, // se ridică în aer. Pe coastele colinei sunt crăpături, iar când se infiltrează apa, fragmente mari se desprind şi se rostogolesc. În 1858 la Praid un colţ impresionant, de cel puţin 50 000 pfunzi de sare pură, s-a prăvălit în izvor, oprindu-i cursul şi acoperind câmpurile de pe malul opus.

---

[358] *Parajd*, sat, comună în judeţul Harghita.
[359] *Szovata*, oraş în judeţul Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Drumul de la Bahnea la Dumbrăveni este plăcut şi variat. Treci prin văi cu dealuri împădurite, care au la poalele lor localităţi. Ajungi la o aşezare de saşi, iar casele de piatră, bine construite şi aranjate, arată naţionalitatea locuitorilor, chiar dacă nu ajungi să citeşti versurile de pe frontoane, numele proprietarilor sau data construcţiei. Saşii ţin mult la astfel de decoraţii şi se inspiră din *Cartea proverbelor*[360] pentru inscripţiile de pe pereţii albi ai caselor. De la Dumbrăveni la Mălâncrav[361] se află o înlănţuire de văi. Se succed unele după altele, pante, păşuni, ca nişte amfiteatre de păduri. Mălâncrav era domeniul prinţilor din casa Apaffi, iar pe o colină deasupra satului este un monument al lui György Apaffi, tatăl prinţului Mihail I[362]. Statuia a fost executată de un artist autodidact din Sibiu, Elias Nicolai, şi era specifică epocii în care a fost făcută, prima jumătate a secolului al XVII. [Urmează descrierea statuii.]

Sunt saşi aici care au fost odată şerbi, amestecaţi odată cu restul populaţiei. p. 359
Este surprinzător să vezi schimbările produse când aceşti oameni au devenit liberi. Casele lor, iniţial puţin mai bine construite decât cele ale vecinilor, au fost dărâmate şi reclădite din piatră şi acum au un aer de lucru bine făcut, aşa cum au cele ale tuturor aşezărilor săseşti din provincie. În Ţigmandru[363] este la fel. Găseşti case în bună stare, ce datează din 1850, 1851, 1860, sărăcăcioase în trecut. Acesta este efectul revigorant, binefăcător al libertăţii, care trezeşte energiile încătuşate de starea de servitute.

Am mers la şcoală în timpul cursurilor. Ambele clase, cea pentru băieţi şi cea pentru fete, erau pline. Era amuzant, pentru mine, să văd plăcerea copiilor când îi examinam la aritmetică şi geografie şi ambiţia celor care cunoşteau răspunsul, când cel întrebat ezita să răspundă. Citeau bine, cei mai mulţi scriau foarte bine, iar cei mari erau mai isteţi şi mai buni la calcule decât eram eu la vârsta lor. Cunoşteau toate capitalele Europei şi puteau să-mi spună ceva despre fiecare. [...] Am fost p. 360
încântat să vorbesc şi cu cei din alt sat, Dorolea[364], lucru pe care îl fac adesea în peregrinările mele. Le place şi lor şi se distrează, iar când mă văd apropiindu-mă încep să râdă. Este surprinzător cât de bine sunt informaţi micii năzdrăvani – până la un anumit punct. Când îi întreb unde se găseşte un oraş mare din Europa, de multe ori nu ştiu să-mi răspundă.

Am descoperit pretutindeni că până şi ţăranii saşi îşi cunoşteau istoria. Stăteam de multe ori într-o căsuţă, iar proprietarul povestea, cu date, totul despre exodul naţiunii sale. Pentru acest lucru am găsit două explicaţii. Fiind imigranţi, şi fiind mereu preocupaţi să-şi apere viaţa, proprietatea, drepturile, sunt interesaţi de tot ceea ce li s-a întâmplat <în trecut> şi caută să memoreze <evenimentele> cât mai bine. [Consideraţii despre interesul saşilor pentru istoria etniei lor.]

---

[360] Parte a Sfintei Scripturi, sinteză a înţelepciunii evreieşti, iniţiată în timpul regelui Solomon şi definitivată în secolul al V-lea.

[361] *Malmkrog*, sat, com. Laslea, jud. Sibiu.

[362] Mihail Apafi I (1632–1690), nobil maghiar, principe al Transilvaniei (1661–1690).

[363] *Csikmántor*, sat, com. Nadeş, jud. Mureş.

[364] *Klein Bistritz*, sat, com. Livezile, jud. Bistriţa-Năsăud.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

O altă explicație pentru această cunoaștere este aceea că sașii au o istorie a naționalității lor (a dr. Teutsch[365]) , scrisă atât de atractiv, încât a devenit o carte populară. O citesc și o studiază ca pe un almanah.

Mai sus de sat existau ruinele conacului unei nobile maghiare, stăpâna
p. 361 moșiei, o clădire // mare și frumoasă în trecut, din care nu au mai rămas decât zidurile. Dacă era nevoie de o bucată de fier, pereții erau dărâmați, iar bucata era luată. În jurul casei era un crâng, pe care românii, cu antipatia lor obișnuită pentru astfel de lucruri, l-au tăiat. În pivniță, care în timpul revoluției era plină cu vin, butoaiele au fost sparte, iar vinul a inundat totul. O parte din vin a fost salvată și am putut gusta din excelentul produs al podgoriilor.

Mai este și o biserică, aflată într-un stadiu avansat de ruină și care în alte părți ar fi fost conservată cu grijă și <păzită> de jefuitori. Am întrebat de ce nu au fost reparate acoperișul și pereții. Răspunsul a fost „din pricina revoluției", „locuitorii nu ascultă nimic din ceea ce li se spune să facă. Nimeni nu se supune. Autoritățile nu ne ajută, nu există disciplină". Deasupra altarului sunt două picturi din secolul al XV-lea sau de la începutul secolului al XVI-lea. Nu sunt restaurate, iar cea mai uimitoare frescă, reprezentând Patimile, care se află <pictată> pe bolta și pe pereții bisericii, a fost acoperită cu var. Aceasta poate fi considerată și o măsură de protecție. Îndepărtat cu atenție <stratul de var>, ceea ce este o muncă ușoară, o mare parte a vechii picturi și decorații poate fi păstrată. [Urmează câteva fragmente din istoria Transilvaniei.]

p. 363 Am traversat dealurile spre castelul unui nobil maghiar la Criș[366]. Numai caii autohtoni puteau trage o căruță pe asemenea râpe și prin văile strâmte, încât trăsura noastră mergea înclinată într-o parte. Prima mea exclamație când am văzut reședința a fost: „Ce bine era dacă acest castel s-ar fi aflat în Anglia!", pentru că degradarea care se accentua ar fi fost stopată. Intri pe sub o arcadă și ajungi într-o
p. 364 curte largă, // unde totul îți amintește de timpuri străvechi. În fund se află un turn masiv, iar o scară acoperită duce spre o galerie deschisă, ce înconjoară o parte a curții. Exista și o altă curte mică, destinată grădinii, unde se aflau altădată frumoase galerii, așa cum arată rămășițele frescelor și cele ascuțite ale colonadelor. Peste tot găsești urme vechi. Este o încântare să cutreieri locul și să descoperi ici și colo fragmente, să reconstruiești din imaginație o veche scară, un hol impresionant sau o arcadă, care acum stă să cadă pe jumătate. Vechea bucătărie cu masa de piatră și fântâna aproape, pivnița, în care cobori câteva trepte, cu bolțile în cruce cu
p. 365 ornamente traforate și cu amvoane de piatră pe o parte, // ce arată că odinioară era folosită drept capelă, blazonul și literele cu date vechi, încă lizibile pe pereți, totul dă un farmec aparte locului și mărturisesc trecerea timpului. [Date istorice despre castel. Considerații asupra decăderii acestuia.]

p. 366 În satul săsesc din vecinătate mi-am exprimat dorința să-l vizitez pe preotul bisericii ortodoxe, iar pastorul protestant m-a condus la acesta. [...] Casa preotului arăta asemănător cu cele ale țăranilor, dar era curată și decentă, cu mobilă puțină. Fata sa ne-a adus pâine, smântână și vin și ne-a rugat să-i primim ospitalitatea.

---

[365] Georg Daniel Teutsch (1817–1893), episcop evanghelic sas din Transilvania.

[366] *Kreisch (Keresd)*, sat, com. Daneș, jud. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Preotul era un bărbat arătos, iar fratele său, care se afla acolo în vizită, <venit> din satul vecin, unde era şi el popă, era la fel de plăcut la înfăţişare. Amândoi erau măslinii, cu bărbi lungi, negre şi dese, care ar face mândru pe orice vizir. Acest frate, care are foc în priviri şi o înfăţişare inteligentă, era, după cum am aflat ulterior, un mare agitator.

Gazda m-a întrebat despre starea Angliei şi despre războiul care era în toi. El credea că era natural să plec, să scap de vărsările de sânge şi ororile // de acolo. p. 367
L-am asigurat că totul era în ordine şi nu era niciun război. Dar nu cred că m-a crezut. Apoi m-a întrebat dacă era adevărat că în Polonia era război. Din nu ştiu ce motiv, credea că fusesem acolo şi că Anglia şi Polonia nu sunt foarte departe una de cealaltă. Companionul meu i-a spus, pentru a-l lămuri cu privire la distanţă, că am fost nevoit să trec marea pentru a ajunge din Anglia în Transilvania. Este posibil, a spus el, ridicând din umeri. [...] A întrebat dacă sunt români sau maghiari în Anglia şi, auzind că nu sunt, a fost foarte surprins[367].

Am fost plăcut impresionat să văd raporturile de amiciţie ale celor doi preoţi de credinţe diferite. Preotul ortodox îl vizita adesea pe cel protestant, dar această companie nu prea îl ajuta.

Când clerul este atât de ignorant, la ce ne putem aştepta de la cei care iau de la el învăţătura? Preoţii Bisericii Unite[368] – Biserica Unită sau latină, care îl recunosc pe papă drept conducător al lor – nu sunt atât de ignoranţi ca cei ortodocşi, care îl au drept conducător pe patriarhul de la Constantinopol. [...] Acolo unde am stat, preotul ortodox muncea zilnic alături de ţărani, de care nu se distingea prin îmbrăcăminte sau prin orice altceva, pentru 24 de creiţari // pe zi, ca p. 368
flossknecht, adică un muncitor care trage copacii căzuţi în râu, îi leagă împreună şi îi transformă astfel în plute. El era, în toate sensurile, potrivit pentru această muncă. În alt sat, locuitorii mi-au povestit că şi-au alungat preotul, pentru că era un beţiv atât de mare, încât nu au putut să-l mai suporte. [...] Cunosc un loc unde preotul ortodox era convins că recoltele slabe se datorau vrăjitoarelor, iar totul ar fi revenit la normal dacă acestea ar fi fost exterminate. Când mureau, presupusele vrăjitoare erau dezgropate şi apoi reînhumate, pentru a le distruge farmecele[369]. [...]

Preoţii ortodocşi sunt aleşi de enoriaşi şi prezentaţi apoi episcopului pentru a p. 370
fi hirotonisiţi. O comună nu are pământ care să-i aparţină sau un anumit fond din care să poată fi plătit preotul, salariul acestuia este alcătuit din taxele de înmormântare, de botez şi din darurile enoriaşilor. Fiind atât de mici veniturile, pentru a putea supravieţui este deseori necesar să fie alese, pentru hirotonisire, acele persoane care au venituri proprii. Episcopul, care locuieşte în Sibiu, este numit de împărat şi primeşte, pe lângă 4 000 de florini pe an, o taxă de hirotonisire

---

[367] „Ulterior mi-a trecut prin minte că ideile ciudate despre războiul din Anglia au fost create de confuzia făcută cu America, unde se vorbea tot engleza". (*n.a.*).

[368] *Unirte Kirche*

[369] „Trebuie ştiut, credinţa în vrăjitoare a predominat în Transilvania până târziu. «Clasele de jos din Ungaria nu au renunţat la ea atât de uşor. Nu demult, o femeie din secuime, din Cristuru Secuiesc (*Ungrisch Kreutz*) a acuzat o altă femeie că ar fi vrăjit-o. Printre saşi, bătrânele romînce erau adesea acuzate de vrăjitorie.» Friedrich Müller, *Beiträge zur Geschichte des Hexenglaubens und des Hexenprocesses in Siebenbürgen*".(*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru întreg ţinutul. Diaconii sunt mai mari în grad decât preoţii şi au o anumită educaţie. Biserica Unită este bogat înzestrată de stat, iar preoţii sunt întreţinuţi din câştigurile pământurilor ce aparţin fiecăruia, din taxele bisericii, din darurile în
p. 371 muncă şi produsele date de enoriaşi. // Arhiepiscopul, a cărei jurisdicţie se întinde peste o parte din Ungaria şi Banat, are sediul la Blaj[370]. Mi s-a spus că în unele locuri preoţii nu ştiu dacă sunt sau nu „uniţi".

Din ceea ce se aude în aceste biserici, în special din rândurile celei ortodoxe, la fiecare pas pe care îl faci în ţară, poţi adăuga la bagajul tău de informaţii experienţe neplăcute: corupţie pe faţă şi mită[371] la cele mai înalte nivele, ignoranţă, superstiţie, desfrâu la cele de jos. Acolo unde am locuit, un preot demis continua să oficieze căsătorii, iar ca biserică şi altar a ales un copac, un arbore retezat de la mijloc, pe care îl numea „copacul căsătoriilor". [...]

O trăsătură bună de caracter a românilor este aceea că trăiesc în armonie împreună mai multe familii sub acelaşi acoperiş, fără gelozii şi lupte. Printre saşi nu întâlneşti aşa ceva.

În satul unde am locuit, o treime din populaţie (1 140 de suflete) era de
p. 372 origine română. La început existau numai cinci // case româneşti, la marginea satului, acolo unde românii aveau îngăduinţa să se aşeze[372].

Vinerea este privită pretutindeni ca o zi nefavorabilă, dar în Transilvania şi marţea este o astfel de zi pentru români, pentru o serie de munci: torsul, coptul pâinii, spălatul rufelor cu leşie. În Nou Săsesc[373], lângă Sighişoara, există superstiţia că în noaptea Anului Nou, la miezul nopţii, vitele pot vorbi, dar oamenii nu le pot auzi, cine poate, va muri.

Vizitând o gospodărie de saşi am văzut încă o dată una dintre copilele-mirese. Avea numai 15 ani şi se căsătorise cu o zi în urmă. La rugămintea preotului, mi-a dat podoabele ei de la nuntă.

Trecând pe lângă o casă am observat mai multe bucăţi de lemne, de lungimi între două şi trei picioare, toate cu numere înscrise pe ele. Acestea reprezintă *contribuţia, plata în natură, a copiilor satului către profesor*. Fiecare copil este obligat să aducă suplimentul de combustibil, atât de multe bucăţi de lemn cât timp stă <la şcoală>, iar pentru a putea fi controlaţi, se înscriu pe ele numărul casei celui care o aduce. Profesorul nu se ocupă de acest lucru; doi dintre băieţii mai mari
p. 373 scriu numerele // într-un registru, iar copiii, după şcoală, cară lemnul adus în hambarul sau şopronul profesorului.

La poarta bisericii protestante era atârnată o piatră rotundă, ca ghiuleaua de tun. Fata care era acuzată că şi-ar fi pierdut puritatea era obligată să stea la uşa

---

[370] *Blasendorf*, oraş, jud. Alba.

[371] „Este cunoscut faptul că demnitarii bisericii dau şi acceptă mită, nu este nimic de ascuns aici. Toată lumea o ştie şi se vorbeşte deschis despre acest lucru". (*n.a.*)

[372] „În statutele lor, care le reglementau aşezarea printre ceilalţi locuitori ai ţării, se arăta că unele legi comunale existente în satele săseşti, în Şaroş pe Târnave, opreau locuitorii să meargă la nunţile românilor, să danseze cu aceştia, sub ameninţarea unei amenzi de o livră de ceară de albine". (*n.a.*)

[373] *Neudorf*, sat, com. Laslea, jud. Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bisericii câteva duminici la rând cu această piatră la gât. Numai după ce își ispășea pedeapsa putea intra în biserică[374].

Capitolul XXIII

p. 374

Către Bistrița

În jurul Reghinului se găsesc coline acoperite cu stejari și podgorii, iar din înălțime se zărește o privelişte plăcută a văii Mureşului, ca și a văii Gurghiului[375]. La orizont se văd crestele munților, dar până la ei se vede un peisaj dezolant, în loc de arbori sunt numai câmpuri fără vegetație.

Câteva mile mai departe se vede o ridicătură de unde drumul coboară cu repeziciune și uitându-te în jos zăreşti o piață largă cu străzi late, case aşezate în linie și o frumoasă biserică fortificată. Este Teaca[376], iar dacă arunci o privire de sus te minunezi de sârguința, cumpătarea și ordinea pe care coloniștii germani le-au dovedit. Nu oraşele sunt ceea ce te uimesc // mai mult; satele înfloritoare te iau prin p. 375
surprindere. Locuitorii vorbesc un dialect diferit de cel din ținutul săsesc. La fel și în Țara Bârsei, district ce se găsește în jurul Braşovului. Aceasta dovedește originea diferită a coloniștilor, care, în ciuda faptului că și-au părăsit de mult timp locurile de baştină, încă mai au în limbaj particularitățile care i-au distins în momentul în care s-au aşezat aici, acum câteva sute de ani.

Urmează Dipşa[377], cu verande în fața caselor, unde stau sătenii amiezile; Galații Bistriței[378] cu biserica în stil gotic, unde o congregație care se ruga în limba germană a dispărut. Mai departe se află o nouă biserică, Herina[379], una dintre cele mai interesante din întreaga țară din punct de vedere arhitectural. Este un exemplu unic al stilului romanic din Transilvania. Fațada este un fronton, la fel de înalt ca cele două turnuri, care o mărginesc de o parte și de cealaltă. În alte părți încercarea de a termina cele două turnuri a eşuat, dar aici frumosul edificiu (60 de picioare lungime și 40 picioare lățime) este într-o stare perfectă, aşa cum l-a proiectat arhitectul. Datează din secolul al XIII-lea[380].

---

[374] „Aceasta ne aminteşte aranjamentul aflat în vechile biserici. În nartex sau colonada de lângă biserică, care a luat locul atriumului, stăteau acele persoane pedepsite sau cărora nu li se permitea să intre în biserică. Vezi Fergusson, *Handbook of Architecture*". (*n.a.*)

[375] *Görgény*, râu.

[376] *Teckendorf*, sat, com. jud. Bistrița Năsăud. „Teaca ca și Reghin, Cluj, și alte oraşe săseşti a fost împiedicată să fuzioneze și să formeze o parte a națiunii saşilor. Se întâmpla în secolul al XV-lea. Ei au căzut sub autoritatea nobililor, ca şerbi, și este uimitor să observi cum în comportamentul lor au mai rămas deprinderile oamenilor liberi, care, ca o plămădeală, pătrund în ființa lor întreagă, împiedicându-le degradarea. În acea perioadă piața oraşului a fost, în timpul sărbătorilor, declarată de nobilul căruia îi aparținea un refugiu pentru toți nelegiuiții". (*n.a.*)

[377] *Dürrbach*, sat, com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud.

[378] *Galacz*, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud.

[379] *Mönchsdorf, Harina*, sat, com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud.

[380] „Catedrala din Novara (secolul al XI-lea) are două turnuri asemănătoare în față, dar mult mai ieşite în afară decât cele de la biserica din Herina. Fațada este ca aici, aproape la fel de înaltă ca și turnurile, dar se remarcă o schimbare spre un nou stil. Fiecare turn conține germenul uneia dintre caracteristicele arhitecturii bisericești a timpului – galeria deschisă aflată imediat sub acoperiş". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Inițial erau cinci pași până la portal, dar au rămas numai doi. Decorațiile portalului au dispărut, pentru că erau din alabastru, iar oamenii le luau <ca remedii> pentru friguri. În interior se găsesc trei nave, împărțite de stâlpi ce au
p. 376 capiteluri sculptate. Nava din mijloc // se sfârșește într-o absidă semicirculară cu boltă; la terminația fiecărei nave laterale se află o simplă nișă. Am trecut printr-un sat săsesc mare de lângă Bistrița, Viișoara[381], care era în ruine, pentru că arsese de
p. 377 curând. Focul începuse la un capăt, când vântul l-a răspândit, și // imediat și-a schimbat direcția, <astfel încât> nicio casă nu a mai rămas în picioare. Am găsit aici un vin excelent.

Întreg districtul este plin de sare și izvoare sărate. Ultimele se găsesc în mai multe sate, iar mineralul se întinde spre est, până la limita formată de calcare și trahite[382].

Bistrița este plăcut așezată la câmpie, înconjurată de dealuri acoperite de livezi și fagi. Nu are nimic din farmecul medieval al orașelor Sibiu și Sighișoara. Străzile sunt drepte și largi și aproape toate clădirile sunt recente; orașul a suferit mai multe incendii. Din 1836 până în 1850 au fost cinci incendii în care au fost distruse 325 de case. [Urmează un scurt istoric al orașului.]

p. 380 Într-un sat săsesc, la est de Bistrița, există obiceiul ca țăranii, de la cel din fruntea comunității până la cel din urmă nevoiaș, să-și mâne vitele noaptea la pășunat, chiar pe pământurile vecinilor lor. Se pare că nu este rușinos să fii prins asupra faptului, pentru că practica este generalizată. La sfârșitul anului se calculează numărul de vite găsit pe pășunile unor locuitori și se stabilește ce cantitate de porumb, ovăz, iarbă ar trebui plătită. Fiecare revendică de la celălalt ceea ce i se cuvine. Plata se stabilește de conducătorul satului, dar pentru că el nu-și impune judecata, nimic nu se întâmplă de obicei, chiar și atunci când se stabilește o amendă.

Orice animal găsit că paște singur poate fi obiectul unei pedepse, chiar dacă există o lege care interzice acest lucru. Motivul este acesta: dacă se permite unuia să pască separat, ar trebui să fie cineva care să-l împiedice să treacă pe altă proprietate, în timp ce dacă sunt mai multe, ele se află în grija păstorului, care răspunde de ele și care împiedică trecerea lor peste câmpurile cultivate. Confuzia privitoare la legi și drepturi care se întâlnește în diferite părți ale provinciei este chiar înfricoșătoare. Câteva sate săsești au administrație politică proprie[383], fiind fie
p. 381 comitate, fie ținuturi, iar politica // lor financiară este în acord cu sistemul din Ungaria, în timp ce dreptul cutumiar este cel săsesc. Altele, „comunitățile supuse"[384], care ascultă de un stăpân feudal au lege maghiară. Sunt câteva sate săsești unde regimul proprietății a fost regulat după legea maghiară, altele după un regim mixt, adică jumătate maghiar, jumătate săsesc. Multe dintre orașele maghiare au legile lor; fiecare comunitate liberă[385] are dreptul să-și facă legi, iar dacă nu sunt

---

[381] *Heidendorf*, sat înglobat orașului Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud.
[382] Rocă vulcanică folosită în construcție.
[383] *Politische verwaltung*.
[384] *unterthänige Gemeinden*.
[385] *Freie Gemeinde*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în opoziție cu legile țării, acestea pot deveni statute. Așa s-a întâmplat în Turda[386], Cluj, Dej, Târgu-Mureș, Târgu-Secuiesc, toate au legile lor. Aceste diferențe îngreunează procesul judiciar; câteodată legile orașului sunt ascunse de una dintre părți, ca într-un caz pe care-l cunosc. Avocatul unui client a încercat în zadar să obțină o copie a legilor din Dej, fiind mereu dat la o parte dintr-un motiv sau altul. A pierdut procesul. Mai târziu a obținut copiile și l-a câștigat.

Nici maghiarii, nici sașii nu pot, prin legea pământului, să primească noi reguli „prin patente". Când, în consecință, în adunările districtuale importante, o autoritate guvernamentală promulgă o lege, este respinsă și nu este pusă în practică.

La sași, când moare preotul satului, succesorul său este ales de locuitori dintre cei care predică în orașul vecin. Acesta este în general cunoscut lor, pentru că predica și în biserica lor, în ocazii diferite, când preotul lor era bolnav sau cu alte prilejuri. Numele a șapte candidați sunt tipărite, și // acei oameni care formează p. 382
ceea ce se numește adunarea enoriașilor însemnează numele celui pe care vor să îl aleagă. Hârtia este trimisă apoi noului vicar, împreună cu cheile bisericii. După puțin timp, acesta merge în sat să inspecteze noua reședință și să se înțeleagă cu locuitorii în privința serviciilor pe care aceștia urmează să i le facă. Înainte de a-și ocupa postul, organizează o cină festivă pentru prieteni, preoții din împrejurimi și enoriașii vârstnici, prilej de a ratifica solemn înțelegerea dintre părți. [Urmează considerații personale referitoare la alegerea preoților.]

Câteva zile după această sărbătoare, preotul nou ales, însoțit de decan și de p. 386
câțiva prieteni, se duce în parohie. La hotar se întâlnește cu epitropii, cu femei căsătorite, cu tineri și fecioare în haine de sărbătoare, copii, care îl întâmpină cu toții. Muzicanții satului cântă melodii cunoscute și astfel procesiunea intră în sat. După aceea are loc slujba în biserică, unde pastorul depune jurământul către împărat, iar apoi decanul îl prezintă enoriașilor. Preotul le adresează un discurs potrivit, iar la sfârșit vorbește cu elevii, cărora le dă și daruri în bani, pentru a avea sărbători după bunul lor plac. Se duc apoi // la școala parohială, unde camerele sunt p. 387
aranjate și patru mese sunt pregătite pentru cină.

În câteva sate săsești, preotul protestant își strânge enoriașii în anumite seri de iarnă și le citește sau le ține predici despre un subiect de interes general. Efectul și farmecul natural depind de individualitatea vorbitorului, iar predicile, dacă sunt făcute bine, pot fi utile.

Turnurile și zidurile orașului sunt numite după breslele, ce urmau să le apere. În amintirea zilelor războinice, în timpul ceremoniilor breslele au mereu unul sau doi oameni îmbrăcați în armură, cum se găsesc și în procesiunea ce comemorează Ziua Primarului. Breasla cuțitarilor era la început numeroasă, șaizeci de membri, dar acum sunt numai doi. Întreaga Moldovă era aprovizionată de ei cu cuțite, iar ei erau suficienți de importanți pentru a avea propria mașină de șlefuit. Nicăieri în Transilvania, meșteșugarilor nu le convenea înlăturarea vechilor restricții asupra negoțului. Se opuneau în fiecare zi prin rezistență pasivă, iar guvernul, căruia nu îi plăcea să-și facă dușmani, nu intervenea. Însă efectele dezastruoase ale vechiului

[386] *Thorda*, oraș, jud. Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sistem se regăsesc în multe meşteşuguri, în special în cizmărie. În Reghin pantofii sunt atât de prost făcuţi şi atât de scumpi, încât sunt mai buni şi mai ieftini dacă trimiţi după ei la Viena[387].

În ceea ce priveşte prelucrarea pieilor, sistemul adoptat se întâlneşte rar în
p. 388 afara Transilvaniei. Meşteşugul pielăriei este complet // ineficient, dar nimeni nu se gândeşte să-l îmbunătăţească. Pieile crude, care se găsesc din abundenţă în regiune, la fel ca şi în Ţara Românească, şi care pentru a fi argăsite au nevoie de sare, scoarţă şi alaun sunt exportate, iar articolele manufacturate sunt aduse înapoi pentru a fi confecţionate ghete şi pantofi pentru locuitori. Cu lâna se întâmplă acelaşi lucru. Cantităţi mari sunt produse în ţară, însă toate hainele din Transilvania sunt aduse din altă parte.

O pielărie este o întreprindere cu un succes sigur. <Pielea> este un articol cerut, iar piaţa poate fi găsită atât în Transilvania, cât şi în regiunile apropiate.

Fabricile de hârtie, bine conduse, plătesc bine. Haine ponosite se găsesc din belşug, la preţuri mici: cârpe murdare la 3 florini pe cwt, în timp ce cele albe, bune, costă de la 5 la 7 florini pe cwt. Răşina costă 2 florini pe cwt, iar potasa poate fi luată aproape gratis. Există la Prundu Bârgăului[388], la nord-est de Bistriţa, o astfel de întreprindere, la care, cu un aport de capital, se poate înregistra o afacere prosperă. Ţara Românească şi Moldova importă o cantitate mare de hârtie de calitate, care se produce aici şi nu există nici o piedică pentru ca întreaga cantitate necesară să fie produsă în Transilvania[389].

Pe valea Someşului, lângă Rodna, la nord-est de Bistriţa se găseşte cuarţ fin
p. 389 în cantităţi mari, foarte bun pentru porţelan. Aproape de Bistriţa // se găseşte argilă pentru ceramica de calitate şi lemn folosit drept combustibil. În Transilvania se găsesc doar două ateliere de ceramică, amândouă de calitate inferioară. De la Turda poate fi aprovizionată toată provincia, dar şi Moldova şi Levantul.

Comerţul cu fier prezintă o bună oportunitate pentru o afacere. În Moldova nu există fier, majoritatea cantităţilor necesare sunt importate din Anglia. În Bucureşti preţul este de 7 florini pe cwt pentru minereul de fier şi 10–12 florini pe cwt pentru cel prelucrat. Aceste cifre demonstrează că un om întreprinzător, cu bani, poate face afaceri bune.

Se găsesc multe turnătorii în valea Haţegului, importante prin mărimea lor şi pentru uşurinţa de a găsi cărbune de calitate. Oricum, nici acestea nu sunt dezvoltate atât cât ar trebui. În unele este nevoie de mână de lucru calificată, în altele de capital. Oricine vine aici şi îndeplineşte aceste două condiţii poate avea succes.

Bărbaţii emigrează în America, alţii au ferme de oi la Cape sau duc o viaţă sălbatică în Australia, separaţi de prieteni, de umanitate, cu speranţa să facă avere în câţiva ani; dar aici sunt oportunităţi fără multe obstacole, fără a pleca din Europa

---

[387] „Am văzut o pereche de cizme care au fost duse la fierărie pentru a fi ajustate, adică să le întărească bombeurile, ca şi cum cizmarul nu ar fi putut să facă această operaţie, dar cred că îi era interzis să facă acest lucru, adică să se amestece în alt meşteşug". (*n.a.*)

[388] *Borgó-Prund*, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[389] „La început se exporta în Moldova, atât timp cât capitala s-a aflat la Iaşi, dar atunci când s-a mutat la Bucureşti, importul a încetat. Toate acestea dovedesc ceea ce vreau să subliniez: cu o bună producţie, pieţe bune se pot găsi pentru produsele din Transilvania, chiar în rândul ţărilor vecine". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi fără îndurarea unor privaţiuni. Un om întreprinzător poate găsi aici un pământ virgin, care îi va răsplăti munca [...]

Capitolul XXIV

p. 391

Năsăud[390] – Lege şi fărădelege – Un festival

În timp ce eram la Bistriţa, am făcut o excursie spre nord, la Năsăud. Acum douăzeci de ani îţi trebuia o zi pentru a ajunge acolo, acum ai nevoie de numai două ore. Ţinutul era acoperit cu zăpadă, încât nimic nu era mai potrivit decât o excursie cu sania, iar cu ajutorul celor patru cai uşori ungureşti am gonit cu repeziciune de-a lungul pământului alunecos. Drumul duce spre dealuri, de unde în aproape toate anotimpurile se poate vedea o privelişte încântătoare.

Năsăud este un sat românesc şi veţi fi surprinşi, dacă veţi poposi aici, să vedeţi case bine construite şi chiar frumoase, câteva la fel de frumoase ca acelea ale unor nobili. Motivul este că aici a fost sediul Regimentului II românesc de graniţă[391], iar în aceste locuinţe au stat diverşi ofiţeri. Şi într-adevăr, întreaga aşezare are un cu totul alt aspect decât orice sat românesc. Casele sunt spaţioase şi bine construite, iar locuitorii sunt mai înstăriţi. Mulţi dintre ei vorbesc bine germana, iar comportamentul lor demonstrează ceea ce poate face educaţia. Aici, fiind la „frontieră" sau graniţă, toţi sunt sub disciplina // militară. Există şcoli bune p. 392
guvernamentale, unde copiii sunt obligaţi să se ducă[392]. Mulţi locuitori sunt îmbrăcaţi mai bine, purtând ghete în loc de opinci. Cu unii dintre ei am putut avea o discuţie la fel de plăcută ca aceea purtată cu ţăranii saşi sau secui. Casa cea mare a şcolii a ars în 1848 şi a rămas în acest stadiu de ruină. Regimentul de graniţă a fost desfiinţat, iar din banii care, potrivit unor aranjamente, trebuia să fie daţi localităţii Năsăud, a fost înfiinţat un gimnaziu[393], o clasă a acestuia funcţiona în momentul în care am vizitat locul. O a doua <clasă> urma să fie deschisă curând. Câţiva români au studiat atunci în Viena, cei mai mulţi pe cheltuiala statului, pentru a deveni profesori în noua şcoală. Un proiect al celor din Năsăud este să construiască o biserică şi să aibă un episcop aici. Astfel, în timp, Năsăudul poate deveni unul dintre scaunele episcopale importante ale românilor şi poate deveni ceea ce reprezintă Sibiul pentru saşi şi Clujul pentru maghiari. Aici o serie de funcţii guvernamentale sunt ocupate de români. Am vorbit cu ei şi cu preotul Bisericii ortodoxe. Aceste conversaţii m-au interesat foarte mult. Mi-au dat posibilitatea de a vedea ce dorinţă intensă exista din partea acestei naţiuni să dobândească putere, forţă şi statut egale cu ale celorlalţi locuitori din ţară. Nu poate

---

[390] *Naszód*, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud.

[391] Regimentul II românesc de graniţă de la Năsăud a fost înfiinţat în 1762, în timpul împărătesei Maria Tereza.

[392] „Şcolile din «graniţa militară» au fost înfiinţate de împăratul Josef II, în 1751, doisprezece ani după ce sistemul de graniţă a fost adoptat". (*n.a.*) Eroare, în acel moment împărat era în Francisc I Ştefan de Lorena (1745–1765).

[393] Azi Colegiul Naţional „George Coşbuc", inaugurat la 4 octombrie 1863.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fi spus nimic împotriva unor astfel de eforturi. Numai că la ei dragostea de posesiune[394] este atât de mare, încât nu au niciun scrupul față de mijloacele prin care o obțin. Guvernul, probabil din dorința de a-i împăca, le-a satisfăcut cerere
p. 393 peste cerere. Acum împăratului i s-au înmânat petiții pentru // diverse probleme și cu cât le acordă mai mult, cu atât i se cere mai mult. Mai întâi au cerut casele unde locuiau ofițerii, apoi părți mari din păduri, bani etc. Pentru fiecare cerere aduceau „dovezi de neclintit ale drepturilor lor". Unul dintre argumente era acela că erau proprietarii originari ai pământului și aveau aceleași drepturi cu sașii. Din orice câștig industrial sau de orice altă natură, obținut în ultimii 600 de ani, ei își cereau partea lor. Românii, plini de invidie, consideră bunăstarea sașilor un afront. Peste tot <unde> o clasă sau o națiune muncește pentru a evolua, cunoaște bunăstarea și progresul, datorită perseverenței. <Nu așa gândesc> românii din Transilvania, care, cu îndrăzneală afirmau că acum 600 de ani strămoșii lor dețineau păduri fără de sfârșit și le revendicau acum. Astfel în Stejăreni[395], lemnul aparține sașilor încă din timpuri imemoriale, iar acum este cerut de preotul bisericii ortodoxe. În Laslău Mare[396], în 1862 preotul a cerut ca sașii să-i cedeze o parte din pământuri, <cu toate că> bisericii nu-i aparținuse nimic. I-au fost date câmpurile, dar nu le-a acceptat, pentru că, spunea el, sașii trebuia să le transforme în pământuri arabile și apoi să i le dea. În timpul revoluției erau înflăcărați de știrea că șerbia a luat sfârșit și vor avea și ei pământuri și castele, fiindu-le astfel atâțate dorințele de stăpânire. Este și unul dintre motivele pentru care i-au persecutat pe nobili. [Considerații personale.]

p. 394 Până acum funcționarii români erau neinstruiți. În acest moment, cel care este președintele Curții supreme nu a studiat niciodată jurisprudența. A fost odinioară învățător la sat, apoi ofițer și a fost ales de concetățenii săi în acest post juridic. Dar sunt mulți în această situație și niciun român nu se consideră nedemn să ocupe un post pentru care nu are pregătire. Oamenii instruiți din această națiune sunt foarte puțini[397]. Totuși, mulți dintre ei sunt respectați, iar ceea ce este funest, este că disprețul lor pentru justiție induce, de asemenea, printre ceilalți, o lipsă de respect față de lege. Legea nu are nici o autoritate și acest lucru este cunoscut. Este greșit, în opinia mea, să se dea câștig de cauză cererilor românilor. I i s-ar da astfel importanță, iar favoarea ce li se va face îi va determina să se considere un „popor ales". Au un conducător inteligent și abil și este sigur că nu vor avea liniște până când nu vor obține atât proprietatea, cât și puterea. Austria greșește când se bazează pe fidelitatea lor, pentru că nu există legături care să-i unească. Cu toate acestea sub conducerea ei, toți, ca o singură persoană, privesc spre Rusia, al cărei suveran este conducătorul Bisericii ortodoxe. Nu au nimic de a face cu Vestul, speranța lor zace în Est, iar în mințile lor există o dorință secretă ca într-o zi să se unească și să formeze o Românie mare și puternică.

---

[394] *Amor habendi.*

[395] *Peschendorf*, sat, com. Daneș, jud. Mureș.

[396] *Laszlen*, Rümanisch-Lasseln, sat, com. Suplac, jud. Mureș.

[397] „«Din 900 000 de români în Transilvania, pot număra pe degete oamenii educați – în jur de 120 cu totul». Cuvintele aparțin unui informator al meu, care are legături cu locuitorii și poate judeca corect". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cum nici un maghiar nu acceptă nici o funcție și cum erau puțini sași pentru curțile de judecată și alte funcții guvernamentale, în acestea erau numiți români. Din pricina poziției lor părtinitoare, a ignoranței, a procedeelor ilegale // este foarte p. 395
greu să găsești pe cineva care să nu aibă ceva de povestit. [...] Cunosc cazul unui român care a fost văzut într-o curte, pe înserat, spionând hambarul. A fost văzut mergând spre podul cu fân și după aceea, știindu-se urmărit, a luat-o la sănătoasa, dar a fost prins. Imediat după aceea a izbucnit focul, chiar în locul unde el și numai el ar fi putut fi. Dar omul a fost achitat, judecătorul fiind de aceeași naționalitate. Pădurea unui nobilul maghiar a fost devastată de români. El s-a plâns avocatului său, care dorea să obțină un ordin de restricție. Ordinul a venit în luna mai, dar nu a fost înregistrat, și în decembrie a fost tăiat ultimul arbore. În aprilie anul următor încă nu se întreprinsese nimic, dar pentru că pădurea dispăruse, întârzierea nu a mai contat. Din 60 de plângeri împotriva furtului de lemne, nici una nu a fost finalizată cu o condamnare. Dar dacă există o plângere împotriva seniorului, atunci verdictul, cunoscut dinainte, este îndeplinit întocmai.

Astfel de lucruri se întâmplă întotdeauna. Din partea acestor funcționari nu există decât șicane, într-o formă sau alta. Pentru a vorbi pe față, fărădelegea domnește în țară[398]. Inexistența legilor este totuna cu nerespectarea lor, acolo unde acestea există; chiar dacă nu există legi sau există și nu sunt respectate, diferența nu este foarte mare. Dar este uimitor că există siguranță personală pretutindeni și atât de puține violențe. Includ mai jos povestea spusă de un pastor sas; fiecare cuvânt din aceasta este adevărat și demonstrează care este starea de lucruri mai bine decât orice altă descriere.

p. 396

Gheorghe Mafte

Cine este Gheorghe Mafte? Este un filosof, un inventator, un artist, un erou?

Nu este nimic din toate acestea și totuși dacă am vrea ar fi toate la un loc, cu o referință specială la o artă mult cultivată pe aceste meleaguri – hoția de cai. [Urmează povestea hoțului de cai.]

Cel mai mare număr de infracțiuni a fost înregistrat sub conducerea hoțului p. 399
într-un an, 55% din toate <delictele>. Cele comise împotriva persoanelor („cumplite lovituri corporale") au fost 491 la o populație de 2 074 202, iar alături de acestea 253 de omoruri, care au fost în cele mai multe cazuri atribuite unei uri personale, răzbunări și unei pasiuni subite provocate de alcoolism. Ceea ce vreau să spun este că siguranța publică este mare. Călătorul și cetățeanul obișnuit nu trebuie să se teamă de violență[399]. Fărădelegea // despre care vorbesc privește respectarea p. 400

[398] „A fost de acord cu mine profesorii și clerul sas. «Este perfect adevărat», spuneau ei și mi-au adus dovezi. Hoților de cai li s-au dat bani pentru a returna animalele și nu au fost urmăriți. Atât de puține șanse au avut <păgubașii> să-și recapete animalele, chiar dacă le găseau în posesia hoților". (*n.a.*)

[399] „La intrarea în țară am avut în haină un revolver. La scurt timp, mi s-a părut atât de ridicol, încît l-am pus în cufăr. Provincia este foarte sigură. Nu mai mult însă decât în Germania, Franța sau Anglia". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

drepturilor altora, mai ales dacă acestea se referă la proprietatea funciară, şi la respectarea deciziilor unei curţi judecătoreşti. Niciun român nu trebuie să-şi bată capul pentru aceasta, dacă este contrar interesului său; într-un fel sau altul, nu-l poate obliga nimeni. Subsistemul atât de mult hulit al lui Bach[400], justiţia era sigură şi mai rapidă, aşa mi-au spus toţi. În timp ce exista, toată lumea abuza de ea. Acum aud pretutindeni că ar trebui introdusă din nou, fiind preferabilă stării actuale. Marea nemulţumire a acelor timpuri era că omul neştiutor de la ţară era trimis ca funcţionar: italieni, ţigani[401], tirolezi etc. [...]

Primul lucru pe care trebuie să-l facă guvernul este să impună respectarea legii. Nu există nicio speranţă pentru popor, dacă acest lucru nu este făcut. Ştiu că prezentul reprezintă o stare tranzitorie şi că la fiecare pas sunt întâmpinate greutăţi; de îndată ce se produce o schimbare, greutăţile vin din toate părţile, chiar schimbarea părând să le scoată la suprafaţă. Toate părţile cer să le fie respectate drepturile speciale: cer <să le fie respectate> privilegiile din vechime, sunt invocate
p. 401 cu putere legile locale, sunt afirmate diferenţele şi toţi îşi doresc o rezolvare // fără compromisuri, ca şi cum de cea mai mică circumstanţă ar depinde bunăstarea lor. Şi dacă o singură opinie este neluată în seamă, dacă interesul particular este înghiţit de cel general, dintr-o dată te afli în faţa unui inamic redutabil, ţipete se ridică în faţa trădării guvernului, a tiraniei şi opresiunii sale[402]. [Consideraţii asupra respectării legilor.]

p. 402 O idee limpede asupra anarhiei care domnea în privinţa dreptului, a legilor, a justiţiei a dat-o afirmaţia unui nobil maghiar, care mi-a spus: „Nimic nu poate fi făcut aici, nimic bun, numai dacă am avea un guvern al tuturor: pentru toate clasele şi pentru toate naţionalităţile. Abia apoi, ar fi posibilă o constituţie; dar în prezent este o atât de mare confuzie în idei şi în drepturi, în proprietăţi şi în justiţie, încât aşa ceva este imposibil".

Românii de astăzi au nevoie de reguli stricte şi precise. Ofiţerii care i-au avut subordonaţi în regimentele lor mi-au spus că în timpul campaniei din Italia, în 1858 şi 1859, s-au comportat bine. Regimentul Kulaz a luptat împotriva zuavilor[403], au aruncat cu pietre în ei şi apoi i-au atacat. „Dar îndată ce disciplina se îndulceşte, comit excese şi nu mai sunt buni de nimic". O lecţie benefică celor aflaţi la conducere. Românul trebuie obligat să se supună legii, să înveţe că legea este stăpânul său; abia atunci va acţiona cum trebuie. El este de asemenea nechibzuit,
p. 403 fiind prea indolent să gândească dincolo de momentul prezent. [...] //

Prin introducerea băncilor săteşti pentru micile economii, prin îndemnul la educaţie, prin convingerea lor despre dezavantajele unei vieţi indolente, românii îşi pot depăşi condiţia. Poate exista o speranţă de succes. Dacă naţiunea are ambiţii, poporul ei poate fi educat. Cea mai mare dificultate poate fi, probabil, opoziţia

---

[400] Alexander von Bach (1813–1893), ministru de interne austriac (1849–1859).

[401] „Numai una dintre naţionalităţi, galicienii, s-au plâns: aceştia furau". (*n.a.*)

[402] „Kossuth a observat că dacă ar lua în consideraţie interesele fiecăruia, nu ar mai ajunge la nici un rezultat. El a înţeles că trebuie să existe un punct de vedere general, nu legi speciale. Şi astfel, în 1848, a declarat că opiniile speciale şi diferite ale Transilvaniei nu pot fi luate în consideraţie; ele trebuie să se supună intereselor Ungariei". (*n.a.*)

[403] Soldaţi francezi din corpuri speciale de infanterie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bisericii. Românii sunt sensibili față de valorile educației și fac diferența între o educație imperfectă și una bună, lucru dovedit de faptul că își trimit copiii la școlile germane, nu la ale lor.

Eliberarea imediată a șerbilor nu a fost o binecuvântare[404]. Aceștia nu puteau să-și conducă singuri destinul // și, când s-au bucurat de libertate, n-au știut ce să p. 404
facă cu ea. A venit peste ei ca o explozie. În Ungaria poporul era mai bine pregătit pentru ea. În Anglia suntem prea obișnuiți să judecăm alte state și instituțiile lor după standardele noastre și să condamnăm tot ceea ce nu se potrivește cu stilul nostru, fără să avem în vedere originea și afinitatea acestora cu țara și populația respectivă. Iobăgia[405] sau vasalitatea era aici o modalitate de plată, nu în bani. Anumite servicii erau făcute pentru anumite beneficii. Această stare de lucruri a existat întotdeauna și încă mai există, unde există obiceiuri și moduri de viață primitive[406]. [...]

Și ceea ce ne spunea Laurence Oliphant[407] despre fetele circaziene duse la Constantinopol ne demonstrează cât de diferit poate fi adevărul văzut de la distanță[408]. // p. 405

În toată Transilvania se vorbea despre Bem[409] cu respect; sașii[410], maghiari, nobili și țărani, toți aveau o singură opinie despre el. Până când a sosit acesta, războiul a fost numai jaf și exterminare. El a introdus ordinea și a menținut autoritatea. La Sibiu avea treisprezece secui, oameni ai săi, care au fost împușcați pe loc pentru că au îndrăznit să jefuiască. Toți sașii spun că îi datorează mult. Se

---

[404] „Atenție, am scris imediata emancipare. Iar dacă într-un capitol de mai înainte am considerat existența șerbiei ca fiind una dintre cauzele stării de înapoiere a agriculturii, aceasta nu are nici o legătură cu tratamentul personal al locuitorilor domeniilor. Exista în realitate ceva patriarhal în relațiile dintre aceștia și stăpânul pământului, o poziție întru totul naturală în trecut. Dacă sașii, care nu erau liberi, trebuia să fie emancipați, era de dorit acest lucru, pentru că ei, la început, nu erau departe de această stare. Au fost aruncați în această stare de un șir de împrejurări și era natural ca, fiind în trecut oameni liberi, odată ce se debarasau de îndatoririle feudale să se deschidă ca o floare în aerul proaspăt al libertății. Ceea ce este bine pentru unul, nu poate fi bun pentru celălalt. Omul matur poate fi înviorat de o înghițitură de vin; pentru copil aceasta este otravă". (*n.a.*).

[405] *Leibeigenschaft*

[406] „Astfel era în Anglia în timpul reginei Maria și mai târziu. «Țăranul era legat, de arenda pământurilor sale, să ajute la tăierea, căratul și depozitarea fânului și porumbului stăpânului său, să repare podurile și să mențină drumurile.» (*Old Roads and New Roades*)". (*n.a.*)

[407] Laurence Oliphant (1829–1888), diplomat și ziarist; vezi relația sa de călătorie prin spațiul românesc în *Călători străini despre Țările Române*, serie nouă, vol. VI, (1852–1856), Editura Academiei, București, 2010, p. 27–37.

[408] „«O fată circaziană anticipează timpul când va ajunge la vârsta când va fi scoasă pe piață, ca și o lady care își proiectează primul sezon londonez. Dar noi am prevenit posibilitatea formării unor alianțe strălucite, care fac din tinerele circaziene invidia turcilor. Efectul seamănă cu acela al Actului eliberat de Parlament, de a interzice fetelor de nobili de țară să se căsătorească în afara parohiei, limitându-se astfel la preotul, medicul și avocatul parohiei, iar rezultatul nu va fi benefic pentru moralitatea comunității.» Foarte diferit de noțiunile noastre despre sclavie, de care vrem să le eliberăm!" (*n.a.*)

[409] Józef Bem (1795–1850), general polonez, comandantul armatei revoluționare maghiare în 1848–1849.

[410] „*Ein prächtiger Kerl*, (un tip minunat!) spunea un sas din opoziție, când vorbea cu mine despre el." (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

afla la Năsăud, când un corp de armată rus a intrat în Transilvania. Pe câmpia aflată chiar lângă oraş, trupele au campat şi nu a fost lăsat nici un om să intre în oraş. Locuitorii încă vorbeau despre disciplina care fusese menţinută; şi în alte părţi ale provinciei am auzit acelaşi lucru. Chiar ungurii, cărora li se opun ruşii, au lăudat modul civilizat în care şi-au îndeplinit ordinele. Pe dealurile împădurite, mi s-a povestit, cazacii s-au revărsat călare pe caii lor mici de stepă. Spuneau că era minunat să-i vezi cum colindau pe creste, supraveghind ca nu cumva duşmanii să atace pe neaşteptate.

Aici preţul lemnului este fabulos. O cunoştinţă din Năsăud a adus doi pini lungi între treizeci şi patruzeci de picioare pentru optzeci de creiţari. În Dej[411] doi astfel de pini, fiecare cu o lungime de treizeci şi şase de picioare, şi aduşi de la
p. 406 Rodna, care se află la două // zile de călătorie, costă de obicei doi florini; un om taie o grămadă de lemne, pentru care plăteşte treizeci şi opt de creiţari şi o duce la Dej, unde o vinde cu şaptezeci de creiţari. Dorinţa de numerar este atât de mare în Transilvania, încât, mi s-a spus, oamenii doreau să se introducă un sistem de schimb. La Năsăud aceasta tocmai s-a întâmplat. Acolo evreul merge, în ziua târgului, cu piei de vulpi şi de jderi atârnate de mâini, pe care a dat câteva haine, şi este dispus să le dea pe loc ţăranilor pentru păsări sau o anumită cantitate de porumb. Acolo se găsesc porci de vânzare şi porumb, unelte de tâmplărie şi haine de blană şi căciuli din piele de miel. Vânzătorii, totuşi, nu vor lua hârtii monedă acasă, dar săniile lor se vor umple cu provizii şi îmbrăcăminte, luate la schimb.

La un han din Bistriţa a trebuit să aştept atât de mult pentru restul de la un florin, încât am plecat fără acesta, atât este de greu să găseşti 10 creiţari de hârtie.

Deşi se găsesc puţini bani în sate, este multă veselie şi bucurie, ceea ce este poate mai de dorit. Era timpul unui festival religios, iar feţele băieţilor şi ale fetelor erau radioase. Fetele erau îmbrăcate în hainele de sărbătoare, iar tinerii mergeau pe la casele lor pentru a le aduce la dans. Cei care le invitau purtau o baghetă albă în mână, după obicei. Dansul se pornea pe străzile satului, şi chiar dacă frigul era
p. 407 mare, ei // dansau ore întregi în lumina lunii, pe zăpada printre troiene. Fetele nu erau îmbrăcate decât cu o haină şi catrinţa colorată; în timpul dansului se dezbrăcau de hainele lor subţiri şi de cele din piele de oaie, pe care le puneau la sfârşit, în timp ce aşteptau alt dans. Tinerii erau în cămaşă. Fetele nu aveau în păr decât flori. Dansul nu era atât de animat încât să-i încălzească pe cei care îl practicau. Cum suportau frigul crâncen, nu am putut să înţeleg. Prima parte a dansului era un pas înainte şi unul înapoi, dar în partea a doua se însufleţea; băieţii îşi învârteau partenerele ca la ceardaş. Dansau astfel până la cinci dimineaţa, când se lumina de ziuă. Dimineaţa următoare dansau în faţa locuinţelor autorităţilor, purtând un brad mic cu ramurile împodobite şi cu o prăjitură mare în mijloc, <brad> pe care îl ridicau în timpul jocului. Mai târziu se duceau la diferite case. Fetele le turnau băuturi şi îi pofteau la masă, fiecare aducea ceva: pâine, prăjituri, iar acei care slujeau primeau un dar din partea stăpânilor lor. Tinerii aşteptau şi în timp ce primeau darurile şi le puneau de-o parte, unul dintre ei striga: „Bucuraţi-vă, acesta este darul dat de (urma numele celui care dăruia)!"

---

[411] *Dées*, oraş judeţul Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Era o scenă frumoasă, sălbatică ca unele dintre accesorii, dar fețele, culorile și contextul era pitoresc. De jur împrejur, pe pereți erau atârnate o mulțime de picturi, iar în spatele fiecăreia un ștergar alb sau un șervet cu o bordură roșie, festonată cu acul. Acolo // erau grămezi de perne albe, iar paturile erau brodate în p. 408
purpuriu sau albastru, cu arabescuri. Pe pereți se aflau carpete din lână în culori maro-gălbui sau maro-roșcat, cu o bandă albă despărțitoare între ele. Într-o casă era un taraf de țigani, care stăteau pe o laviță sau masă, iar sub cornișa de unde atârnau ulcioarele ce luceau stăteau fetele brunete ca italiencele, cu părul împletit pe spate și legat la capăt cu o panglică strălucitoare. Câteva aveau cununi de flori, altele una singură prinsă în păr. Ele purtau șiraguri de mărgele la gât, perle artificiale sau boabe colorate. Multe aveau mărgele mari, negre puse câte două pe gât, atârnând peste cămașa albă, ce le acoperea pieptul. Cele mai multe dintre ele aveau numai această pânză albă, peste umerii până la mijloc, dar unele purtau o bundiță brodată cu roșu sau un cojocel de piele de oaie, brodat cu ciucuri și mătase în culorile curcubeului. Puține aveau o basma pe cap, legată cu grijă, de culoare mov, galben sau maro. Apoi în jurul mijlocului aveau o cingătoare roșie, apoi catrința, cu minunatele ei cusături purpurii, ce se odihnea peste cămașa albă, iar mânecile erau întotdeauna largi cu terminații brodate și legate deasupra cotului cu o panglică neagră.

Cei tineri turnau în pahare țuică și le dădeau fetelor. Acestea își înmuiau buzele, iar cea căruia îi fusese dat paharul se înroșea și cânta în jurul paharului. Legănându-se, începea un cuplet și așa mergeau de la unul la celălalt. Multe cântau melodii știute, iar altele erau improvizate pentru ocazia respectivă, după cum mărturiseau râsetele, strigătele și aplauzele care răsplăteau versurile iscusite. // p. 409

Era acolo o fată, care era un fel de geniu în felul ei. Nu era foarte frumoasă, dar avea ochi scânteietori, o gură interesantă și întreaga ei expresie era cea a unei ființe inteligente. Când era invitată să cânte, improviza versurile, cu vorbe de dragoste și frecvente aluzii la persoanele prezente. Atunci pe buzele ei apărea un zâmbet ușor; cu un braț în șold se legăna în față și în spate un timp, ca și cum s-ar gândi la ceea ce va spune, iar privirea strălucitoare arăta că a găsit ceea ce căuta. Apoi izbucnea cu putere, dar cu o sălbăticie poetică. Versurile erau rimate, pentru că, asemenea celor italiene, predominanța versurilor terminate în vocale nu făcea foarte dificilă compoziția unui cuplet. Se observa o anumită schemă; fiecare improvizație începea cu următoarele cuvinte: „Foaie verde de" (aici era amintită o floare), iar apoi venea povestea[412]. [Urmează câteva versuri compuse de poetesa anonimă].

Fetele stăteau așezate în jurul mesei, în funcție de poziția socială. În colț p. 411
stăteau fetele gazdei, lângă ele, pe o parte, cele de rang înalt, și tot așa cu păstrarea unei etichete, ca și cum nu ar fi fost într-o casă de gospodari, ci la o curte nobiliară. Mai târziu, cei mai tineri se retrag și lasă locul celor în vârstă, părinții lor, fiecare dintre aceștia aducând mâncare, contribuind la masă.

---

[412] „Aceasta este ceea ce se numește *Leberreime* (poezii rimate improvizate) în germană, care întotdeauna încep cu „Die Leber ist vom Hecht" etc. Nu este lipsită de importanță comparația acestui obicei românesc de a crea cuplete cântate cu ceea ce se spune despre *Schnadahupfin* (corect *Schnadahüpfeln* –cântece satirice austriece și bavareze – n.tr.) în lucrarea mea *Chamois Hunting in the Mountains of Bavaria*, p. 435, ediția a doua". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De Crăciun colindătorii cântă pe la ferestre. În Ajun sunt reprezentații ce evocă Nașterea Sfântă. Un copil îmbrăcat în cioban este văzut dormind pe pământ, în timp ce vine un înger, îl trezește, întrebându-l dacă știe cine s-a născut. Apoi Irod este văzut în mantie roșie, cu ministrul său, pe care îl trimite să caute nou-născutul, dar acesta refuză să meargă. Irod îl amenință cu moartea. „Poți să mă omori", îi răspunde acesta, „dar nu vei putea să-l prinzi pe Hristos!" Mai târziu apar cei trei magi, care îi oferă daruri Pruncului Sfânt.

p. 412 Aceasta este un fel de piesă sfântă și se aseamănă cu // reprezentările din Scriptură care se pun în scenă o dată la zece ani în Oberammergau[413], în Bavaria. Tot dialogul este în versuri.

Am întâlnit pe stradă un băiat ce avea capul descoperit, iar la întrebarea mea din ce cauză, mi-a spus că unul dintre membrii familiei sale murise. Așa era obiceiul de înmormântare, se merge cu capul descoperit până după înmormântare.

Câmpurile de lângă Năsăud nu au fost niciodată fertilizate; acum locuitorii au început să o facă, pentru a obține recolte bune.

Nu departe de Năsăud există un sat ai cărui locuitori fuseseră înnobilați. S-a întâmplat astfel: acum două sute de ani, când expedițiile tătărești erau frecvente, acești săteni au prins de veste că dușmanii se aproprie și s-au pregătit să-i întâmpine. Într-o trecătoare, pe unde urmau să vină tătarii, i-au așteptat cu pietre și copaci gata să-i arunce, și când totul a fost gata, i-au atacat pe barbari. Aceștia au fost opriți și în urma acestei fapte întregul sat a fost înnobilat, ceea ce a însemnat, bineînțeles, acordarea unor drepturi și privilegii pe care nu le avuseseră până atunci. În consecință, poți vedea o fată desculță încărcată cu un braț de lemne, care își spune „domnișoara von (urmează numele)", titlu ce i se cuvine.

p. 413

Capitolul XXV

Birourile regionale

La nord-est de Năsăud, între Ungaria și Bucovina, se află Rodna, „Rodna cea scufundată", cum era numită. Inițial a fost oraș săsesc, dar mongolii l-au distrus. Minele de argint și plumb, exploatate din vremea romanilor, sunt încă deschise, iar vestigii ale muncii din antichitate se găsesc peste tot.

Există o tradiție care spune că, în acele timpuri, erau deschise trei sute de mine. Frecventele expediții ale mongolilor, 1150, au distrus pe jumătate populația de origine săsească, iar cei care au supraviețuit au părăsit zonele periculoase și au mers în interior, s-au retras spre Bistrița.

Populația din nord, de pe cealaltă parte a Carpaților, s-a îndreptat spre părțile estice, antrenând la rândul ei o altă mișcare de populație, iar aceasta a căutat siguranță, trecând munții, coborând în văile Transilvaniei. Au fost, putem spune, aruncați aici de valurile de migratori care s-au rostogolit dinspre nord spre est.

p. 414 Pământurile pe care s-au așezat au fost proprietăți ale sașilor; // și de aici protestele

---

[413] *Ober Ammergau*, localitate în Bavaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi zâzaniile continue dintre posesorii originari şi nou-veniţi, până când a fost marcat teritoriul care urma să le fie dat ultimilor. Chiar dacă acestea s-au întâmplat acum câteva secole, vechile duşmănii continuă şi aceleaşi încercări de încălcare a drepturilor saşilor se fac şi astăzi. Dar aceste lucruri se întâmplă peste tot; în orice loc vei găsi inamiciţii şi conflicte de interese – unii proprietari vor încerca să încalce proprietatea altora din vecinătate, fără ca nici unul să cedeze o părticică celuilalt. Într-un sat au fost anulate servituţile feudale; în altul există, dar în altă formă, ca în Bixad. Ori, acolo unde decimele au fost abolite, iar clerul plătit în natură, unele cereri au rămas nesoluţionate, iar compensaţiile nu sunt plătite de toţi. Astfel nu vei reuşi să găseşti în nicio instanţă un singur aranjament terminat sau complet, nicio înţelegere despre drepturile colaterale încheiată; nicio circumstanţă în care, conform antecedentelor de trei sute de ani, să nu fie un sâmbure de gelozie şi zâzanie. Un comerţ intens de pânzeturi, animale şi mirodenii s-a desfăşurat la început între Transilvania, Polonia şi Moldova; dar a încetat de mult. Preotul protestant părăseşte locurile nepopulate, iar în bisericile luterane de odinioară se predică acum în ritul greco-catolicilor. Aproape 1 500 sau 1 600 cwt de plumb pur se produce aici anual. La zece florini pe cwt, aceasta ar însemna 16 000 florini, iar la 12 florini, ar face 19 200 florini; dar cum cheltuielile cu producţia sunt de 20 000 de florini, există mereu un deficit.

Aceasta se întâmplă de multe ori în întreprinderile din Austria. Cheltuielile cu susţinerea funcţionarilor pădurilor sau minelor sunt atât de mari, încât profiturile nu sunt cum ar trebui [...]

Nu departe de Abrud se află minunatele păduri de la Câmpeni[414], ce aparţin p. 415
coroanei. În fiecare an există un deficit în balanţa de plăţi. Întreaga activitate este scoasă la vânzare, pentru că menţinerea ei ar duce la pierderi[415].

Am văzut o mină de aur care a fost cumpărată cu 300 de ducaţi, cu toate clădirile adiacente, instalaţiile de şteampuri, casele de locuit etc. Omul care mi-a spus aceasta a râs, ca şi cum ar fi făcut o afacere bună. Numai pereţii clădirilor valorau mult mai mult.

În afară de aceste greşeli, în urma controalelor, găsim încontinuu oameni *nepotriviţi în slujbe nepotrivite. Oameni care nu cunosc nimic despre ceea ce au de* făcut sunt trimişi în inspecţii, în timp ce funcţionarii inferiori sunt cei care muncesc şi cunosc fenomenul. Ingineri care nu au văzut o mină în viaţa lor // se găsesc în p. 416
faţa propunerilor minerilor experimentaţi, pe care pot să le accepte sau să le respingă, după bunul lor plac. Tot ceea ce interesează mineritul este adus în faţa *Handels Ministerium* – Consiliul Comerţului – care trebuie să decidă în problemele tehnice ale mineritului. Astfel s-a refuzat ani întregi propunerea de a avea o maşină cu aburi într-una dintre cele mai importante mine din provincie; când în sfârşit a fost acceptată, în doi ani şi-a plătit cheltuiala. Iată cum subdivizarea în

---

[414] *Topánfalva*, oraş, jud. Alba.

[415] „«O minunată speculaţie, pentru acela care o începe!», spune cel care cunoaşte pădurea şi ceea ce s-ar putea face cu aceasta. Se pare că Departamentul pădurilor şi lemnului este pretutindeni cel mai prost administrat, totuşi dacă ar fi mai bine gestionat, ar fi unul dintre cele mai rentabile. «În Franţa»" spune About, «pădurea Statului este prost administrată, acei care se ocupă de ea sunt fie incompetenţi, fie necinstiţi»". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

departamente diferite, birocrația pot duce la greșeli nesfârșite. Un anumit departament ordonă construirea unui magazin de sare aici; alt departament – un drum de vagonete era dorit de mină – obligă construirea unui astfel de drum, iar atunci când lucrul este aproape terminat se observă că o construcție stă în calea alteia. Dar fiecare departament se bucură de o jurisdicție și autoritate specială și nu se va clinti din hotărârea sa și nici nu se va consulta cu un alt departament.

Am văzut biroul unui funcționar minier. Necesita reparații, cheltuieli de 100 de florini. S-a cerut permisiunea să se efectueze reparațiile. A fost trimis un arhitect să vadă ce reparații sunt necesare. Acesta a stat câteva zile, „a inspectat", cheltuielile lui de călătorie depășeau cu mult reparațiile. S-a întors și a raportat că ar trebui făcute reparațiile. În sfârșit, au fost trimiși muncitori; între timp zidurile, din cauza întârzierii, au ajuns într-un stadiu mult mai rău, încât reparațiile au costat mult mai mult decât era prevăzut[416]. [...]

p. 417 La est de Bistrița se află orașul Prundul Bârgăului, acolo am văzut // câteva dintre produsele manufacturiere ale românce lor. [...]

p. 418 Soția preotului, foarte binevoitoare, mi-a arătat lucrurile făcute de ea: covoare, carpete, fețe de masă, eșarfe și cingători. Am călătorit din sat în sat și un tânăr învățător m-a dus în casa părintească. M-a întâmpinat o tânără de 17 ani, foarte frumoasă. Ochii săi albaștri și pielea deosebită străluceau, așa cum deseori citim, dar foarte rar le întâlnim în realitate. Într-adevăr era o apariție rară; toate trăsăturile erau fine și întreaga ei făptură nu era a unei simple fete de la țară. Apoi a venit o altă fiică și a scos din cufăr catrințele, cuverturile și broderiile sale. Era o brunetă frumoasă, dar nu avea strălucirea surorii mai mici. Nu se mai sfârșeau lucrurile pe care degetele sale îndemânatice le-a făcut! Nu era posibil să le iei pe toate, dar totuși nu am putut renunța la două catrințe măiestrit lucrate. În cele din urmă mi le-au dat împreună cu o carpetă mare, care acoperă acum foarte bine patul meu. Apoi am mers să văd războiul de țesut, unde au fost făcute aceste pânzeturi. Ce mașinărie înapoiată! Se asemănă cu cele folosite în interiorul Africii și cu cele

p. 419 ale Egiptului antic. La Prundul Bârgăului am // găsit un sas familiarizat cu lucrările lui Liebig[417] și aplicațiile acestora în agricultură, vorbind despre el cu entuziasm[418].

Locuința românului, în care am intrat, era surprinzător de curată. Casa nu avea acoperiș de paie, ci de țiglă, gardul din fața casei era vopsit și totul arăta foarte bine. Motivul era că se găsea la graniță și se afla sub legea militară, de aceea locuitorii aveau școli bune și învățau disciplina. [...]

În apropiere de Prundul Bârgăului se află un teritoriu a cărei posesie a încălcat toate legile. Comisii după comisii au fost numite pentru a decide hotarul și,

---

[416] „Am văzut un canal, pentru care guvernul a plătit 175 de florini, prețul real fiind de 30 de florini. Motivul: când se pornește construcția unei clădiri, prețul se face luând în calcul estimările privitoare la zidărie, materiale de construcție etc. Astfel guvernul a acordat 75 de florini pentru un stânjen de zidărie: costul real era de 30 de florini. Când canalul a fost construit, materialele și munca erau mai mici decât cele estimate, dar munca a fost apreciată în raport cu 1 000 de mile construite. O altă construcție, pentru care guvernul a plătit 3 087 de florini, a costat în realitate 1 000 de florini. Aceste date le am de la funcționarul guvernului". (*n.a.*)

[417] Justus von Liebig (1803–1873), chimist german.

[418] „Liebig este cunoscut aici, de la primele până la ultimele sale scrieri despre agricultură". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deşi documentele şi marcajele de la margine arată unde este graniţa acestuia, nu
există nici un dubiu că românii nu se lasă, vin // pe pământurile vecinului, ară, p. 420
distrug recoltele saşilor. Dacă li se opune cineva, îl bat sau îl omoară. Această stare de lucruri există de ani buni, iar autoritatea imperială, deciziile şi hotărârile înaltelor curţi de justiţie nu-i pot aduce la supunere. Am observat că este inutil să vorbeşti despre lege înaintea unui popor aflat în stare de barbarie; până când nu vor avea o înţelegere a justiţiei şi a drepturilor reciproce, numai forţa îi poate face să cedeze. Este supărător rolul jucat de guvern, care permite să fie sfidat de câteva sate româneşti, iar deciziile înalţilor judecători să fie neluate în seamă. Locuitorii din Ilva Mică[419], Feldru[420], Nepos[421], Rebrişoara[422] nu se mai adresează funcţionarilor locali, pentru că nu au nici un rezultat[423]. [...]

Capitolul XXVI

p. 422

Dej – Gherla[424] până la Cluj[425]

Dovada absenţei călătorilor prin Transilvania mi-a fost dată de speculaţiile făcute la adresa mea, un simplu voiajor. Ajungând la Dej (oraş maghiar), am descoperit că locuitorii ştiau că voi veni, chiar înaintea mea. [...]

Aici se află un stabiliment pentru copii mici[426], construit în întregime din
fondurile // populaţiei maghiare; o parte din fonduri provin din concertele de p. 423
caritate, târguri şi contribuţii voluntare. Activitatea maghiarilor în interesul propriei naţiuni sunt lăudabile. Se străduiesc şi sunt în stare de orice sacrificiu. Locuitorii din Dej sunt nerăbdători să aibă o *„şcoală reală"*[427], iar cu ajutorul guvernului îşi vor realiza proiectul. Un oraş care a făcut atât de multe în privinţa şcolilor elementare, merită să-i fie auzite cererile. Există numai trei şcoli reale: în Sibiu, Braşov şi Sighişoara. Clujul a cerut de mult timp o astfel de şcoală, în zadar. Nu numai un oraş de talia Clujului ar avea nevoie de o astfel de şcoală, astfel de

---

[419] *Ilva Mika*, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[420] *Földra*, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[421] *Nepos*, sat, com. Feldru, jud. Bistriţa-Năsăud.

[422] *Rebrischora*, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[423] „Acum câţiva ani, o pădure ce aparţinea Sibiului a fost tăiată şi devastată de români. Se aflau deci la numai o milă de conducerea guvernului, care nu a reacţionat. Guvernul nu este dictatorial, ci foarte tolerant". (*n.a.*)

[424] *Szamos Ujvar*, oraş judeţul Cluj.

[425] *Klausenburg*.

[426] „Acesta este un stabiliment unde copiii mici, prea mici pentru şcoală, sunt lăsaţi în timpul absenţei părinţilor lor. Vara se joacă în grădină, construiesc diferite lucruri asistaţi de învăţătoare. Camerele au picturi şi alfabetul este atârnat pe pereţi, astfel încât cei măricei pot învăţa literele, să citească şi să numească diferite obiecte şi animale. Astfel, învaţă jucându-se. Învaţă să fie ascultători şi să se poarte cuviincios. Dimineaţa vin şi pleacă seara şi vin apoi a doua zi. Pentru acei dintre părinţi care sunt plecaţi la slujbă, aceste instituţii sunt o adevărată binecuvântare. Ar fi admirabil să fie introduse şi în Anglia, în apropierea şcolilor". (*n.a.*)

[427] *Real Schule*. „Gimnaziul pregăteşte pentru universitate şi dă cunoştinţe generale. Şcolile reale pregătesc elevii pentru îndeletnicirile tehnice şi comerciale. Reprezintă o uniune între şcoala comercială şi cea politehnică". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

instituții ar fi bune pentru întreaga provincie. Experiența ne învață că astfel de școli sunt de dorit în Transilvania, iar acestea vor aduce bunăstarea țării.

Primăria se află într-o clădire frumoasă. Aici există și o mănăstire franciscană și am fost surprins să găsesc în ea femei bucătar. Pe dealul de lângă oraș se înalță un turn, unde, se spune, că primii șapte veniți din Sciția și-au tăiat venele și au jurat, pe sângele lor, fidelitate eternă. Oamenii erau, firește, păgâni și fiind leșinați de sete, au spus: „Dacă într-adevăr există Dumnezeu, apa poate să țâșnească din pământ, pentru a ne salva". Tradiția spune că un izvor a țâșnit, iar cele șapte căpetenii s-au creștinat. În oraș încă se mai văd rămășițele unei vechi bucătării,
p. 424 unde, // la mijlocul secolului al XVII-lea, a fost gătită masa pentru prințul Gheorghe Rákóczi[428]. [...]

Gherla, următoarea mea oprire, este un oraș armean, construit în 1700. Străzile sunt drepte și strâmte, iar casele au în jurul lor curți largi. De-a lungul ferestrelor se află veranda, construită la parter, ridicată cu cinci șase trepte. Biserica este o clădire frumoasă și aici se află un „Tițian", despre care am scris deja.

Armenii au venit din Moldova în Transilvania în 1672, s-au așezat la poalele munților în ținutul secuiesc și în Gheorgheni. În Moldova au venit din Crimeea, unde au stat o sută de ani. Și-au părăsit ținuturile în timpul Cruciadelor. Se află toți sub jurisdicția episcopului catolic din Alba Iulia. Preoților le este permis să se căsătorească, dar nu o fac, în est o fac. Au două limbi, cea populară și cea scrisă. Slujbele sunt ținute în prima limbă, dar ritualul întotdeauna în cea scrisă. Ospitalitatea, mi s-a spus, este o trăsătură a armenilor, la fel și plăcerea jocului de cărți. Femeile au reputația că sunt frumoase, dar eu nu am avut oportunitatea să probez acest lucru.

În Gherla există o închisoare mare, unde sunt închiși cei care au condamnări mai mari de un an. Este loc pentru 740 de condamnați. Celulele sunt mari și aerisite. Rânduri de paturi se găsesc de-a lungul pereților și pe mijlocul celulelor.
p. 425 Șeful răufăcătorilor se află la etajul trei. Toate // celulele sunt deschise, cu oameni care stau și vorbesc, urcă și coboară scările sau se duc la munci în curte. Locul nu are aspectul unei închisori, de atât de mare libertate se bucură condamnații, sunt veseli și sănătoși. Cei mai mulți poartă lanțuri la picioare, singurul semn al coerciției. Într-adevăr, din toate închisorile vizitate, și am văzut destule, aceasta nu are monotonia melancoliei, aceea mohoreală lipsită de veselie, acel aer depresiv, care spune: Nu voi ieși afară niciodată. Pentru fiecare credință există o biserică și un instructor religios. Spitalul este singura parte unde sunt înregistrate lipsuri. În loc să fie partea cea mai aerisită, este cea mai înăbușitoare. Sunt aici sobe de fier, ceea ce este de neimaginat.

Am vorbit cu un om care era închis pentru fals și care își recunoscuse vinovăția și părea chinuit de remușcări. Cei mai mulți condamnați susțin întotdeauna că sunt nevinovați, iar delictul pentru care sunt închiși a fost un accident. Unul, care și-a omorât mama, mi-a spus: „Am împins-o, iar ea din nefericire a căzut în apă și s-a înecat". Un alt om aflat în spital, într-o stare fără scăpare, se afla acolo pentru că își ucisese mama vitregă, pe sora și pe copilul acesteia.

---

[428] Probabil se referă la György Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei (1648–1660).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În decembrie 1864 erau 619 condamnați, dintre aceştia 194 erau maghiari sau secui, 349 români, 22 saşi, 40 ţigani şi 14 de alte naţionalităţi.

Următorul tabel, arătând naţionalitatea celor închişi poate fi interesant: // p. 426

	Asasini	Crime şi furt	Crime	Omicid	Tâlhării	Furt	Abuz încredere	Escrocherie	Falsuri	Tulburarea liniştii	Incendii	Jaf
Maghiari, secui	5		39	8	7	98	2	3	8	1	9	10
Români	8	3	48	14	36	175		1	3		2	41
Saşi		2	2	1				1	3			
Ţigani	2	2	2	2	1	27						6

Numărul mare de condamnări (187) îl au ortodocşii, lucru ce se explică prin ignoranţa preoţilor. Cei din biserica grecească <unită> erau în număr de 177[429]. Mi s-a spus că nu se observă deosebiri în comportamentul deţinuţilor, excepţie făcând maghiarii şi secuii, care sunt disciplinaţi cu forţa. Sunt cel mai greu de stăpânit şi, aşa cum ne aşteptam, germanii sunt cei mai înţelegători. Dintre aceştia din urmă, numai 3% făceau carceră timp de o oră sau două, drept pedeapsă. În vreme ce din rândul maghiarilor şi secuilor, 10% ajungeau acolo. Am vorbit cu un ţigan, care a evadat şi care a fost adus înapoi. Nu intenţiona să fugă, spunea el, vroia numai să-şi vadă prietenii, şi, dacă i-ar fi dat timp, s-ar fi întors singur. Dintre cei 600, numai acest copil sălbatic al naturii găsea închisoarea plictisitoare. Românilor // nu li se p. 427
părea a fi o pedeapsă. Erau obişnuiţi cu paturi mai rele decât găseau aici şi mâncau mult mai prost în libertate. Dacă li se asigura un acoperiş deasupra capului, le era indiferent unde se aflau. Câţiva dintre bărbaţii închişi îşi făceau meşteşugul. Am văzut un ceasornicar ocupat, care se afla într-o încăpere confortabilă şi care se simţea ca acasă.

Bărbaţii se sculau la orele cinci vara şi şase iarna; apoi mergeau la rugăciune, îşi făceau curat în camere, aduceau apă etc. Li se distribuiau raţiile de pâine pentru întreaga zi, după care munceau până la unsprezece şi jumătate. Cei care cunoşteau un meşteşug, lucrau, ceilalţi erau instruiţi de meşteri numiţi special. Dacă nu aveau aptitudini, trebuiau să îndeplinească alte îndatoriri domestice. La ora unu reîncepeau munca, care continua până la orele cinci-cinci şi jumătate iarna şi şase jumătate-şapte vara. Se bucurau de o oră de plimbare în fiecare zi.

---

[429] „Este interesant de ştiut anotimpurile în care românii comit cele mai multe acte de violenţă. Autorul lucrării *Eöthen* observă: «Posturile din Biserica ortodoxă au efecte neplăcute asupra caracterului poporului, pentru că ele nu sunt o farsă şi sunt ţinute cu mare convingere, încât duc la slăbirea organismului... Numărul de crime din perioada Postului Paştelui este chiar mai mare decât cele din alte perioade ale anului.» Numărul zilelor de post este foarte mare; cu siguranţă mai mult de jumătate din cele 365 de zile. Slăbiciunea provocată de post poate fi pusă în legătură cu indolenţa poporului". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Fiecare avea dreptul la o livră de pâine zilnic, la o supă și legume la cină. De trei ori pe săptămână li se dădeau 11 uncii de carne cu legume, în loc de supă, iar bolile erau tratate după sfaturile medicului.

O treime din ceea ce câștiga din munca sa un deținut era pusă de-o parte, pentru perioada când își va termina pedeapsa, iar atunci i se dădea cu dobândă. Celelalte două părți erau reținute pentru plata întreținerii în închisoare. Fiecare prizonier costa statul aproximativ 37 creițari și jumătate (9 pence) pe zi. Zilele de vizită și corespondența cu cei de acasă erau reglementate după normele cele mai umane. Marilor criminali li se permitea numai o vizită sau două pe an; ceilalți aveau dreptul la una sau două vizite pe lună. În ultima lună de închisoare aveau permisiunea de a-și vedea prietenii săptămânal. În cazuri de evenimente familiale,
p. 428 vizitele deveneau mai dese. //

Oricând, atunci când exista un motiv, i se permitea unui deținut să scrie apropiaților săi, iar dacă nu știa să scrie era ajutat de un gardian. Toate scrisorile primite erau deschise de un inspector, iar conținutul lor era împărtășit individual celor cărora le erau adresate. Nu li se dădea scrisoarea, dar era păstrată alături de bani până la eliberarea din închisoare. Banii care le erau trimiși erau păstrați, de asemenea, până la ieșirea din detenție.

Mi s-a arătat întregul stabiliment cu amabilitate și corectitudine, iar răspunsul era prompt la orice întrebare. Mi s-a permis să vorbesc cu deținuții și să le pun întrebări.

În vecinătatea Gherlei am aflat că pedepsirea celor care nu își plăteau impozitele era frecventă. Am întâlnit ofițeri care îndeplineau aceste îndatoriri neplăcute. De la ei am aflat că în comitate există țărani iobagi. Când, în 1848, au fost eliberați dintr-o dată, nu au știut ce să facă în această situație și au devenit trândavi. Erau încrezători, mai mult decât atât, a venit vremea când nu mai plăteau taxe și în consecință au devenit risipitori. Contele Széchenyi[430], care a fost o mare personalitate și un mare patriot, a dorit să-i elibereze gradual, pentru că el cunoștea poporul, dorințele, caracterul acestuia, dar mai ales lipsa de cultură. A vrut să-i elibereze de ei înșiși, dar au ieșit învingători liberalii.

Într-adevăr, din câte am auzit în diferite părți ale provinciei, părea evident că măsurile luate de maghiari în timpul revoluției erau contrare dorințelor unei mari părți din populație. Kossuth, prin darul său oratoric, a strâns în jurul său un grup de
p. 429 susținători entuziaști și asta i-a supărat pe toți. // Cât despre el, a avut o popularitate inutilă și calculată, și, pentru a-și consolida autoritatea, a fost obligat să-și schimbe opinia, pentru a nu pierde niciun susținător. O distinsă personalitate a partidului maghiar mi-a spus că atunci când guvernul austriac a cerut bani și soldați pentru războiul din Italia, Dieta a decis să le dea pe amândouă și să sprijine Austria. Kossuth a fost numit purtătorul de cuvânt al acestei tendințe[431]. A început să vorbească, dar, după un timp, cineva de la stânga a început să huiduie. Kossuth, temător să nu se compromită, și-a modificat discursul și a sfârșit refuzând ajutorul, pe care îl susținuse până atunci, refuz pe care partidul său i l-a recunoscut.

---

[430] István Széchenyi (1791–1860), scriitor și politician maghiar.

[431] Exagerări. Kossuth a susținut războiul de eliberare din Italia, convins că era o ocazie favorabilă și pentru obținerea independenței maghiare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Un alt nobil maghiar pe care l-am întâlnit a servit sub Kossuth ca director general al poştelor, dar nu l-a întâlnit niciodată. Kossuth a ordonat ca toate scrisorile, oficiale sau particulare, ce conţineau bani, să fie trimise la Debreţin[432]. Ofiţerul a refuzat să facă acest lucru, spunând că este un jaf. Banii ruşilor i-a trimis mai departe, dar de corespondenţa particulară nu s-a atins.

Altădată Kossuth a vrut să ofere coroana Ungariei unui arhiduce rus, dar a fost împiedicat.

Peste tot am auzit din toate părţile aceeaşi opinie despre el: „A fost un orator, dar nu un politician".

Capitolul XXVII

p. 430

Cluj

Când părăseşti Gherla, drumul trece drept prin câmpie şi nimic nu tulbură monotonia. Unul sau două sate ungureşti, un conac nobiliar înconjurat de clădirile aferente – asta-i tot, până ce o turlă înaltă şi multe alte turnuri ale Clujului răsar în faţa ta. Oraşul te ia prin surprindere, intrând prin nord; strada principală este largă, cu multe clădiri impunătoare şi piaţa cu biserica catolică în centru, pare să aparţină unui oraş mai mare decât este Clujul în realitate. Deşi are 25 000 de locuitori, ceea ce este mai puţin decât populaţia Braşovului, aspectul său general îl face să pară cel mai important dintre cele două. Capitala Ţării Bârsei este îngrijită şi densă, nici una dintre case nu este înaltă şi, din cauza poziţiei sale printre dealuri, ce-i dă o frumuseţe de invidiat, nu există posibilitatea unor străzi largi şi a unei pieţe deschise în centru oraşului, ca în cazul Clujului. Aici ai loc destul şi se pare că fondatorii saşi – cărora le plăceau locuinţele spaţioase de care aveau nevoie, probabil, pentru familie şi servitori – au folosit din plin asta. // p. 431

Toate clădirile vechi sunt în esenţă germane ca arhitectură şi amenajare. Fierăria din faţa ferestrelor, balcoanele, balustradele, burlanele pentru apă ce coboară de la *jgheaburile acoperişului, fiecare are propria sa caracteristică inconfundabilă*; mâna şi priceperea meşterului german este recunoscută peste tot. Aceşti dintâi colonişti erau buni cetăţeni, care, chiar dacă nu erau adepţi ai luxului, preţuiau o locuinţă bună, ceea ce dovedeşte că posesorul ei era totodată şi un om de calitate.

Că aşa a fost cazul, o dovedesc vechile cronici. Dar clujenii au fost prin urmare expuşi mai multor invazii ale duşmanilor şi, deşi oraşul era înconjurat de un zid puternic, cu porţi masive şi turnuri de supraveghere, au fost continuu jefuiţi, prădaţi şi luaţi în captivitate. Turcii ştiau bine că aici găsesc destulă pradă pentru a le recompensa <cheltuielile> cu invazia.

Şi, deşi din anul 1526 Transilvania a fost despărţită de Ungaria şi a plătit tribut Porţii pentru protecţie[433], ori de câte ori armata turcească trecea prin ţară în

[432] *Debreczin, Debrecen*, oraş în Ungaria.

[433] La 29 august 1526, la Mohács armata maghiară a fost învinsă de armata otomană. Ungaria a fost împărţită pentru o perioadă de aproape 150 de ani între Imperiul otoman şi Casa de Habsburg. În 1541 s-a format Principatul Transilvaniei, recunoscut de Imperiul otoman, căruia îi plătea tribut.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

drumul său spre Ungaria, ori la întoarcerea de acolo, ocazia de a se îmbogăți era irezistibilă și necredincioșii mergeau acasă încărcați cu prăzi din Cluj[434].

În acele timpuri nesigure, când pericolul amenința, populația românească – o rasă nomadă[435] – s-a refugiat în munți, luând cu ea, de fiecare dată, cirezile, care constituiau singura lor avuție; ca locuințe, ei aveau colibe primitive și în
p. 432 peregrinările astea nimic de valoare nu era lăsat în urmă. Dar cu sașii // era altceva; bunurile lor erau variate și nu așa de ușor de transportat. Așadar, rămâneau să facă față pericolului și, dacă era posibil, să-și apere casele și bunurile. Ca atare, mulți au sfârșit răpuși de sabie și mulți <au căzut> vii în mâinile invadatorului, care a plecat din nou de îndată ce prada a fost adunată; așa s-a ajuns ca în cele din urmă elementul german să dispară treptat, făcând loc altuia, care s-a menținut de atunci.

Locuitorii unguri, nefiind concentrați ca sașii într-un singur loc, erau mai puțin expuși acestor atacuri prădătoare; mulți s-au refugiat în zonele deluroase ale țării. În plus, nobilii aveau castelele lor, în care se puteau retrage în siguranță; ceilalți, se poate presupune, ar avea de suferit mai puțin pentru avuții și pradă în prezența unor orășeni meșteșugari germani mai bogați. Dar mai târziu, plecarea sașilor din motive religioase, a dus la diminuarea accentuată a <numărului> populației germane. Noile doctrine antitrinitariane erau atât de urâte de ei, precum Sfânta Liturghie de puritani. Așa că, vânzându-și pământurile și bunurile și întorcând spatele Clujului, l-au părăsit pentru totdeauna (1540–<15>60). Puțini au rămas, dar aceștia s-au amestecat repede cu populația din jur, iar limba, obiceiurile și gândirea le-au devenit ungurești. Se poate spune că schimbarea s-a încheiat pe la 1680–<16>90[436]. Cu toate astea, era singurul oraș care, în această parte a provinciei, a avut populație germană: satele înconjurătoare erau toate săsești – Turda la fel, și așa mai departe, de-a lungul drumului spre Sibiu. //

p. 433 Orașul se află într-o vale pe malurile Someșului și prin urmare se întinde de la est la vest în direcția văii. În timpul iernii, aici este locul de întâlnire al tuturor nobililor maghiari din țară, Clujul fiind pentru Transilvania ceea ce este Pesta pentru Ungaria. Este destul de ciudat că într-o țară unde elementul maghiar este atât de predominant ca aici, să nu fie nici un fel de oraș care să fi fost inițial construit de unguri; și că cel pe care ei îl consideră ca fiind capitala lor, să fie, în realitate, un oraș săsesc. Ceva asemănător este caracteristic și Pestei, care este mândria Ungariei. Aici, de departe cea mai mare parte a populației este germană și, dacă mergi în orice parte, asta este limba pe care o auzi la fiecare pas; într-adevăr Pesta este în esență un oraș german.

Hanul în care am stat era bine păstrat, dar, ca de obicei, existau tot felul de particularități. Mobilierul din camera mea, de exemplu, era din mătase, dar nu exista nici o singură cheie de la ușă sau dulap. „Nu avem chei". Nu era nici vasul pentru apă caldă. „Nu avem vas pentru apă caldă", a fost răspunsul la întrebarea mea.

---

[434] „În cântecele vechi, Clujul este numit *Kincses Kolosvár*" *bogatul Cluj*. În secolul al XVI-lea, comerțul cu Levantul trecea prin Transilvania spre Danzing; negustorilor nu le plăcea să-și trimită mărfurile pe Dunăre de teama turcilor". (*n.a.*)

[435] Fals, românii nu au fost nomazi. Autorul persistă în susținere acestui neadevăr.

[436] „Totuși, până în 1848, unele meșteșuguri erau făcute exclusiv de germani; cazanele de săpun, brutăriile, <fabricarea> căldărilor din oraș erau toate în mâinile sașilor". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cazinoul este foarte distins în aranjamentul său. Camerele sunt spațioase și totul este de bun-gust și are un aer plăcut; în toate aceste privințele însă, ungurul este diferit de vecinul său german. Grija pe care o are pentru aspect și „stil" o transmite și lucrurilor care-l înconjoară. Are grijă de aspectul său, lucru care pe german nu-l interesează.

O parte interesantă a orașului este vechea cetate. În același loc se află o fortăreață din timpul dacilor; unul din regii lor, Decebal[437], a fost ucis de romani (unii zic că s-a sinucis) aproape de poarta ce străjuiește trecerea peste râu[438]. Dar Clujul se poate lăuda și cu altele – el este locul de naștere // al regelui Matei p. 434
<Corvin> al Ungariei. El a fost un Huniad[439] și unul dintre cei mai mari bărbați ai zilelor sale din întreaga creștinătate.

Biblioteca are o valoroasă colecție de manuscrise referitoare la Transilvania – documente originale, scrisori particulare și publice, decrete etc., etc., adunate de contele Joseph Kémeny[440].

În muzeu[441] se află o frumoasă colecție de monede donată de contele Ladislau Esterhazy și arme de bronz celtice descoperite în țară și conservate foarte bine. Cel mai curios lucru, după mine, era o relicvă a locuitorilor romani ai acestei țări. În 1855, în timp ce lucra la minele de la dealul Cetății[442], lângă Roșia Montană, oamenii au dat de un puț vechi, care fusese acoperit de sute de ani și lăsat în părăsire. Ultimul om care a trăit acolo a fost un miner roman. Din acea zi până în momentul când puțul a fost descoperit din nou, toate au rămas așa cum le-a lăsat ultimul lucrător. Intrând și bâjbâind cu lampa sa, noul explorator a văzut pe pământ mici tăblițe de lemn. Ele alcătuiau o carte de buzunar a vreunui supraveghetor roman, care, probabil, le-a scăpat acolo sau pe care le-a pus deoparte și apoi a uitat să le mai ia. Acest triptic – tăblițele sau carnețel, constând din trei piese – poate fi descris astfel. Cele trei părți erau făcute prin crăparea unei piese din lemn de pin de aproximativ doi inch grosime, dar suprafața fiecăreia nu era netedă, astfel că atunci când erau așezate din nou împreună se puteau potrivi exact. Fiecare bucată a fost apoi ușor scobită, având o margine de jur împrejur, exact ca rama unei tăblițe de școală. Această margine apără scrisul din interior, partea mai adâncă fiind acoperită cu // un strat de ceară și smoală, însemnările fiind scrise <acolo>. Cele trei tablete p. 435
sau foi ale cărții erau legate împreună cu un fir sau o curea, trecută printr-o gaură din marginea fiecăreia, ceea ce făcea cărticica compactă. La exterior era netedă pe amândouă părțile, ca un volum legat în zilele noastre. Mă gândesc cum ar fi ca un astfel de triptic să fie încă folosit și să prezinte și alte pagini și îmi imaginez

---

[437] *Decebold.*

[438] Fals. Decebal s-a sinucis în Munții Orăștiei.

[439] Familia Huniade sau familia Corvineștilor este o importantă familie nobilă din Transilvania. Originea sa este disputată atât de români cât și de maghiari.

[440] Joseph Kémeny (1795–1855), nobil maghiar, cunoscut colecționar de obiecte istorice.

[441] „Această clădire se află pe o înălțime chiar la ieșirea din oraș și din balcon se obține cea mai bună priveliște a orașului și împrejurimilor. Este o clădire frumoasă în mijlocul unui parc, dăruită orașului de proprietarul său, contele Emerich Miko, pentru a deveni muzeu". (*n.a.*)

[442] *Kirnyik* <hegy>. Și azi se pot observa aici galeriile și puțurile din fostele mine romane (Alburnus Maior). Până astăzi au fost descoperite 25 de tăblițe cerate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

celelalte pagini, coperta sau cotorul ca fiind slăbite sau date la o parte. A doua și a treia pagină sunt față în față, legate împreună cu un fir de lână trecut de trei ori în jurul lor, prin cele două găuri de pe marginea ridicată. Acest fir nu este pe mijloc, ci este mai aproape de sfârșitul tabletei. Pe suprafața din afară a foii numărul 2 este o canelură (firul de lână trece peste ea), umplută cu ceară galbenă. Atât timp cât tripticul nu a fost deschis, sigiliile impregnate cu această ceară n-au fost rupte. Șapte sigilii au fost folosite și în spatele acestora, într-o mică adâncitură, era numele celui căruia îi aparținuse sigiliul. Aceste persoane au fost martore la
p. 436 tranzacția înregistrată, la garanții (cauțiuni) sau chitanțe, și una // dintre părțile contractante era în general debitorul. Pe partea mai lată a firului, care împarte tableta în două părți inegale, este textul documentului. El începe în partea de sus și, pentru că nu e loc pentru tot, partea rămasă este înscrisă pe interiorul acestei foi pe care noi deja am desfăcut-o și scos-o. Dar să presupunem că rupem sigiliul și vedem ce este între cele două părți atât de strâns montate și legate împreună. Aici este documentul după care a fost scrisă cealaltă copie. În acest caz, un fals al contractului era imposibil. În cazul în care s-ar fi încercat așa ceva, ar fi fost descoperit de îndată atunci când, în prezența autorităților, sigiliile erau rupte și textul din interior era comparat cu cel de pe partea exterioară. [...]

p. 437 Păzit de aerul rece și închis acolo în inima muntelui, lemnul din aceste tablete a fost ferit de descompunere.

Odată descoperite tabletele, s-a intrat în stăpânirea lor prin intermediul unui comerciant evreu, care le-a imitat cu o minunată acuratețe și apoi a oferit una adevărată și una falsă pentru vânzare la British Museum. Fiind unice, au stârnit un mare interes și au fost atent examinate de persoane competente. Rezultatul a fost că s-a descoperit că una dintre tablete era contrafăcută și, desigur, ajungându-se aici, un grad de neîncredere a fost resimțit în cazul celeilalte, deși dovezi de fals nu existau. Au fost refuzate. Ulterior, proprietarul le-a trimis la cei mai renumiți arheologi, care le-au recunoscut valoarea și în același timp au aruncat imitația. În consecință, tabletele au fost achiziționate și sunt singurele exemplare ale unui astfel de obiect. Prețul cerut de la British Museum a fost de 100 £, care ar fi fost dați cu bunăvoință <de la început> dacă nu ar fi existat suspiciunea stârnită de detectarea falsificării.

Am avut plăcerea de a întâlni aici câțiva profesori unguri, specialiști recunoscuți și erudiți, cărora le datorez multe informații prețioase; răbdarea lor și claritatea punctelor de vedere dau opiniilor lor o valoare indiscutabilă. Teatrul este elegant și interpretarea și libretul bune. Distracțiile Clujului nu mai sunt acum ce erau odată, când nobilii aveau avere și o cheltuiau cu larghețe; dar la petreceri vezi în continuare o eleganță a toaletelor și a organizării care arată de altfel cât de splendide trebuie să fi fost înainte sărbătorile. //

p. 438 La câteva zile după sosirea mea la Cluj, am primit o invitație la o petrecere și asta a fost un prilej de a întâlni mulți dintre ungurii care stăteau în oraș. Cunoșteam doar câteva persoane și am plecat spre locul respectiv nu fără o oarecare îndoială, din cauza poziției mele izolate. Dar cât de inutile sunt asemenea presentimente! Nici măcar un singur moment nu m-am simțit un străin printre străini; cei care mă cunoșteau cât de puțin au venit să-mi ureze bun-venit și a fost găsită întotdeauna o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

împrejurare sau alta de a strânge legăturile între noi. Acum mi se făcea loc ca să mă pot alătura conversației unui grup, în alt moment un nou-venit descoperea că o cunoștință a lui din străinătate este și un prieten al meu. Cu tact s-a făcut în așa fel încât n-a trebuit să fiu niciodată singur, dar atât de elegant, că unul mai puțin atent decât mine la astfel de acte nu ar fi observat intenția. Pentru mine asta înseamnă ospitalitate în cel mai desăvârșit grad.

Aș putea să amintesc aici costumul național pe care-l îmbracă unele doamne. Pălăria femeilor măritate constă într-o bonetă alungită din material auriu sau argintiu, fixată în spatele capului și care acoperă părul. După aspect, nu este departe de o bonetă scoțiană; părțile stau ridicate, în timp ce partea din mijloc alcătuiește o largă suprafață netedă și întinsă; în partea de sus și venind în față deasupra frunții ca o cunună, este un rețea complicată de aur și fire aurii, uneori alcătuind flori. Un voal străveziu atârnă de sub ea, căzut în jos în spate; dar asta, cred, ține mai mult de întreaga îmbrăcăminte. Văzută din profil, această pălărie pare foarte frumoasă, partea largă a bonetei dând un aer impunător. //

Catifeaua sau mătasea corsajului, ca și la corsajul bavarez, este legată p. 439
încrucișat în față; mânecile sunt scurte și bufante la umăr, împodobite după gust cu dantelă sau aripi – cred că este termen „artistic" – și un șorț de muselină brodat fin sau <mai> rar din dantelă neagră sau albă.

Toată lumea știe că unguroaicele sunt frumoase, dar ceea ce m-a izbit a fost că, printre acelea văzute de mine aici, nu exista nici fel de chip pe care să-l asociezi unei naționalități. Erau multe cu părul negru și ochii la fel, dar erau altele blonde ca tinerele englezoaice și cu trăsături caracteristice Angliei.

Julius Weber[443] a spus: „Poți distinge un ungur de un german după felul în care își poartă capul și după cum arată calul lui". Despre ultimul s-a observat, pe bună dreptate, că este o tranziție între un locuitor din vest și un oriental, dar fără indolența orientalului. Este curajos, patriot, <cu spirit> cavaleresc și pasionat de fast. Ungurul este bine făcut și ceea ce-l caracterizează este laba piciorului mică și piciorul bine format.

În apropierea orașului se ridică un mic deal, care, văzut de la capătul străzii, pare ciudat. Este plin de locuințe săpate parțial în pământ, cu tocul și pragul ușii în față și o mică fereastră într-o parte; pe un mic teren pietros, ca o poliță, a fost făcută o colibă și dacă vii de sus în jos este bine să ai grijă să nu calci pe acoperiș sau să intri în locuință prin coșul de fum. [...]. //

Acesta era locul preferat al lui Borrow[444] atunci când a fost în Cluj. Obișnuia p. 440
să-și viziteze zilnic prietenii țigani și pentru această atenție, se pare, ei îi furau în mod regulat batista de mătase. „Asta este ultima" i-a spus într-o zi unei cunoștințe de-ale mele, pornind la plimbarea obișnuită, „toate celelalte sunt la ei".

Cum mergeam de-a lungul drumului, unul dintre copii m-a urmărit pe o mare distanță, ținând pasul cu trăsura mea și făcând fel de fel de strâmbături.

Borrow avea o idee năstrușnică despre castitatea țigăncilor. Această teorie pare să fie o pasiune pentru el și prin urmare o susține, deși greșită.

---

[443] Karl Julius Weber (1767–1832), scriitor german.

[444] George Henry Borrow (1803–1881) autor de nuvele și călător englez care a străbătut mare parte a Europei, interesat de țiganii de pe continent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Entuziasmul generos cu care ungurii vin întotdeauna să-i ajute pe compatrioții lor sau să contribuie la orice întreprindere națională este într-adevăr
p. 441 exemplar. Sumele adunate de ei pentru ajutorul // oamenilor săraci din Ungaria erau uimitoare; cât timp am stat în Transilvania mulți proprietari de pământ au fost de acord să ia un anumit număr de familii de emigranți să-i găzduiască și să-i hrănească peste iarnă. Pretutindeni era întinsă o mână de ajutor pentru aceștia. Și cu câtă compasiune le era dată! În Cluj era și o societate a doamnelor ce vizitau familiile nevoiașe la casele lor și le duceau ajutorul necesar. Societatea era foarte bine structurată, sub președinția unei doamne, al cărei talent de organizare și alcătuire a unui plan bun de lucru care să funcționeze este ceva ce nu se întâlnește la tot pasul. Are propriul comitet de doamne, care în mod regulat raportează ce au făcut și ce au văzut și primesc de la ea noi instrucțiuni. Mă gândesc că nu e ușor să păstrezi un asemenea grup în ordine, dar doamna mea președintă face acest lucru și îl face bine. [...]

p. 442 În oraș, diminuarea averii nobililor este mai puțin simțită; oricum, ea este adesea izbitor de evidentă în casele lor de țară și în gospodării. Ceea ce nu trebuie neapărat reparat este lăsat stricat și în ruină și adesea ce este reparat este așa de prost făcut, încât arată mai clar sărăcia mijloacelor decât starea de dinainte de reparație. Aceasta este discrepanța dintre planificarea în ansamblu și execuție și detalii, ceea ce face mult mai simțit un neajuns. Gospodăria este mare și bine împărțită și cuprinde dependințe care vorbesc despre bunurile frumoase și despre servitorii numeroși. Înaintea conacului sunt aranjamente pentru o frumoasă grădină, dar buruienile acoperă straturile cu flori, aleile sunt distruse, arbuști rătăciți peste tot, jgheaburile fântânilor astupate și crezi că ești în interiorul *Casei bântuite* pe care Hood[445] a descris-o atât de amănunțit. Este dezordine pretutindeni și semne ale sărăciei – sărăcie, în cele din urmă, pentru un loc așa de organizat. Ferestrele și ușile acareturilor sunt stricate; se simte lipsa pietrarului și a zidarului. Intri în locuință și la fiecare pas vezi același lucru. În camere există indicii ale unei vieți nobile și, alături, crăpături, lipsuri și neajunsuri. Pe masă este argintăria, iar husa scaunului tău are găuri. Toate astea te îndurerează pe tine englezul care ai fost deprins cu simplitatea și preferi ceramica și curățenia platourilor și dezordinei. Și ești atât de îndurerat pentru că gazda ta este un domn pe cât de galant, pe atât de
p. 443 curtenitor și de ospitalier. Și purtarea lui, atât de independentă și // bărbătească, te farmecă. Splendoarea stinsă nu-l tulbură nicicum; nu este conștient de asta sau așa pare. Dar te tulbură pe tine și te face să îți pară rău. Îți pare rău – cu diferența că este mai mult un regret – și pentru acea doamnă delicată care, fără intenție, te-a încântat cu grația ei și cu firească și dulcea ei feminitate; și atât de grațioasă în vorbirea ei germană cu greșeli, pe care le rostește foarte drăguț.

Într-un alt conac este încă mai rău. *Fațada* este impunătoare, dimensiunile întregii clădiri sunt mari și a fost construită în mod clar pentru a arăta bunăstarea și ospitalitatea. Dar acum se vede neglijența peste tot. Mergi pe scara principală, unde lipsesc multe geamuri la ușile mari și la ferestre. Cocoșii și găinile urcă scara și la

---

[445] Thomas Hood (1799–1845), poet, umorist și editor englez de origine scoțiană, autorul poemului *The Hounted House*. Aici se spune că locuiesc spiritele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apropierea ta se izbesc în geamuri de frică. În camera de zi a stăpânului semeţei case starea de degradare este în faţa ta. Peretele este decolorat de umezeală; tencuiala a căzut şi a fost înlocuită numai în parte. Acelaşi lucru în dormitorul tău mare şi distins. Zugrăveala s-a dus în petice mari cu aspect oribil; furnirul patului şi masa sunt cojite pe alocuri. Chiar unul dintre picioarele dulapului, cu aspect mulţumitor, este rupt şi aşezat pe poliţele unei lăzi şubrede, fără mânere. Ca să deschizi fereastra, îţi zgârii degetul într-un fier, pentru că piuliţa şurubului lipseşte. Scaunul este strâmb, o rotiţă <care îi fixa piciorul> fiind pierdută; o parte din mobilă este de calitate şi o parte obişnuită: nicăieri nu există armonie. Este o privelişte deprimantă: acolo pare să nu fie nimic potrivit. În grădină portiţa nu are balamale, cărările spre micul chioşc sunt în ruină, stratul cu flori al stăpânei conacului este stricat. Lemnul este tăiat pe peluza din faţa // casei şi cu greu poţi p. 444
spune unde se termină grădina şi unde începe curtea. Toate astea ar putea fi schimbate, desigur, dar pentru a menţine o anumită ordine e nevoie de bani.

Nu este aşa peste tot. Aş putea numi un conac care ar putea concura cu orice locuinţă din Anglia pentru aranjamentul şi excelenta curăţenie. Camerele, coridoarele, curtea sunt fără pată. Servitorii sunt îmbrăcaţi îngrijit şi curat; serviciul este făcut în chip potrivit. Cea mai mare ordine domneşte pretutindeni; există timp şi loc pentru fiecare lucru Nu este lux, nici eleganţă de prisos, dar fiecare cameră şi fiecare obiect din ea este perfect curat.

În relaţiile cu nobilimea ungară eşti conştient că zicala „noblesse oblige" nu a fost uitată[446]. Se ţine cont de planurile şi dorinţele tale şi asta se face atât de natural şi cu plăcerea evidentă a celui care face rânduiala, că eşti chiar cuprins de un sentiment de jenă de teama unor încurcături ce le-ai putea pricinui. Şi dacă gazda nu ar fi pregătită să facă pentru tine tot ceea ce ar fi dorit, atunci se oferă prietenul sau vecinul său şi felul în care răspunde la cerere arată că ceea ce face pentru tine nu este socotit o favoare, ci mai degrabă un lucru firesc.

Am vorbit mai sus despre diferite lucruri din alte gospodării care nu se potrivesc deloc între ele. Dar aceste lucruri – frumoase articole de mobilier, veselă etc. – nu au fost aduse pentru a fi arătate. Gazda ta // este un adevărat gentleman p. 445
pentru <a afişa> o astfel de mândrie de prost-gust. Ceea ce vezi sunt rămăşiţe ale vremurilor trecute, când venitul lui era îndestulător şi când era în stare să comande toate bogăţiile.

În Cluj am găsit câteva doamne care vorbeau engleza foarte bine şi <pentru care> autorii noştri <englezi> erau favoriţi. Un librar mi-a arătat pe rafturile sale <câte> un exemplar din Schiller[447] şi Goethe[448] şi care au stat acolo nevândute timp de cinci ani; dar în acest timp a vândut douăsprezece exemplare din Shakespeare[449]

---

[446] „Şi nicăieri în vreo relaţie nu se vede asta mai bine – spre cinstea lor, aş spune – decât în cea care există între ei şi tutorii şi guvernantele lor. Aceasta este marcată de bunătate şi respect. Tratamentul înjositor la care este supus adesea o guvernantă în Anglia nu ar fi posibil aici. Oamenii s-ar ruşina să se comporte aşa, şi pe bună dreptate". (*n.a.*)

[447] Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759–1805), poet şi dramaturg german.

[448] Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), poet, gânditor şi om de ştiinţă german.

[449] William Shakespeare (1554–1616), poet şi dramaturg englez, considerat cel mai mare scriitor al literaturii de limbă engleză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi Byron[450]. În afara celor în limba maghiară, un mare număr de cărţi cumpărate erau în franceză şi retipăriri ale autorilor englezi. Acum, deşi literatura maghiară a făcut progrese considerabile – au apărut mai multe lucrări în ultimii zece ani decât în precedenţii cincizeci –, nu poate încă să ofere ceea ce oferă Germania din belşug. Germana este o limbă care îi leagă pe unguri de lumea civilizată – o limbă a literaturii care a preschimbat Europa. Această desconsiderare a unei literaturi învecinate este parte a unui sistem şi nu provine dintr-o imperfectă cunoaştere a limbii în care este scrisă; asta pentru că fiecare maghiar educat vorbeşte bine germana. Este ca şi respectarea strictă a costumului naţional de către fiecare, ca demonstraţie a sentimentului politic mai degrabă decât orice altceva[451].

Literatura maghiară a înflorit în Transilvania şi a dat mai multe roade de la
p. 446 Reformă[452] // decât în Ungaria însăşi. Faptul poate fi explicat prin această <vorbă> înţeleaptă: Transilvania a avut propriul prinţ şi a fost cu totul independentă, ambele împrejurări stimulând dezvoltarea vieţii naţionale şi a sentimentului naţional. Ele există într-o mai mică măsură în Ungaria. Într-adevăr, se spune că, atunci când acceptarea noii doctrine a devenit generală, mişcarea religioasă din ţara soră ar fi fost cu totul zdrobită. Persecutaţii au fugit aici şi Transilvania (care beneficia de libertate de gândire şi acţiune) a devenit curând casa unora dintre cei mai buni şi mai mari oameni de cultură maghiari. Mai mult, Reforma, indiferent de dogmele sale şi de influenţa spirituală edificatoare, a făcut acest lucru pentru literatură: cărţi care înainte erau scrise în latină au fost scrise acum în limba ţării. Ele erau accesibile tuturor şi gustul pentru literatură a fost curând răspândit în ţară.

Unele persoane nu sunt de acord cu faptul că clerul sau profesorii saşi sunt mai capabili decât oamenii de ştiinţă sau de litere maghiari. Dar alţii – ei înşişi profesori maghiari – au recunoscut faţă de mine că superioritatea era de partea germanilor. Şi este firesc să fie aşa: clerul maghiar este prost plătit, unii dintre ei au trei, patru sau cinci sute de florini pe an şi prin urmare sunt în imposibilitatea de a cumpăra cărţi şi de a avea aceleaşi avantaje ca şi colegii lor saşi[453]. Mai mult de atât, ei nu au studiat în Germania ca ceilalţi sau dacă da, au făcut-o numai doi ani.

Într-adevăr, aşa cum am încercat să arăt, cultura clericilor saşi din Transilvania este cu totul remarcabilă. Şi cât de pregătiţi sunt ei să împărtăşească cunoştinţe de dragul cunoştinţelor! Ei fac aceasta, aşa cum maghiarii sunt
p. 447 ospitalieri; // fiecare dă ce are. Şi oricare ar fi lipsurile germanilor, aici sau acasă, nu serveşte la nimic să încercăm să negăm enorma influenţă pe care ei au exercitat-o şi încă o mai exercită, asupra progresului cunoştinţelor. Şi nimeni n-a profitat de

---

[450] George Gordon Noel Byron (1788–1824), poet şi scriitor romantic englez.

[451] „Această demonstraţie există numai de la revoluţie. Înainte era altceva. «Pentru noi străinii, franceza era limba în care se adresau de obicei, dar între ei era folosită, în general, germana». Acelaşi lucru cu îmbrăcămintea. «Cred că ar trebui să descriu acest bal. Dar pe ce să pun accentul că să îl deosebească de orice alt bal de oriunde din altă parte? Nu există aici o rochie sau un costum de nici un fel care să diferite vreun pic de acelea de la Londra sau Paris» (Paget, 1839)". (*n.a.*)

[452] Reforma (Revoluţia) Protestantă – mişcare de reformare a bisericii catolice vest-europene, începută în secolul al XVI-lea de Martin Luther cu cele 95 de teze de la Wittenberg (1517).

[453] „Biserica protestantă (calviniştii maghiari) nu ar primi plată de la stat, astfel că libertatea ei ar putea fi restrânsă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

asta mai mult decât vecinii lor maghiari: fiii lor merg la universitățile din Berlin, Jena și Göttingen și, acasă, mulți dintre ei au tutori și guvernante germane. Dar nu le place să recunoască binefacerea; există prea multă înverșunare pentru asta. Asta aduce aminte de sentimentele care există la englezii și francezii din Canada. În Québec dușmănia este puternic resimțită. Acolo cele două rase nu se amestecă; și nici aici.

Capitolul XXVIII

p. 448

Ocna Mureș

Cea mai extraordinară privelişte din toată Transilvania o oferă minele. Dimensiunile mari ale salinelor, felul deosebit de lucru în ele, întinderea galeriilor în care s-a format sarea, întunericul și luminile trecătoare te copleșesc și îți dau un vag sentiment de venerație. Nu-mi amintesc să fi văzut vreodată ceva care să mă impresioneze mai mult ca mina de sare de la Ocna Mureș. Ea lasă în urmă o amintire ce nu poate fi uitată – mintea îți este prinsă cu o putere irezistibilă; o umple în întregime cu o măreție nedefinită și aparent fără sfârșit. Pentru mine, vederea acestor încăperi obscure a fost un eveniment în viața mea; chiar dacă n-aș fi văzut nimic altceva în Transilvania, tot n-aș fi considerat călătoria mea ca nefolositoare.

Patul de sare se întinde la 200 de stânjeni[454] de la râul Mureș, a cărui înălțime medie este la același nivel cu suprafața sării; existând acolo un pericol datorită imediatei vecinătăți, s-a săpat un nou canal ca să ducă apa mai departe afară. Acesta a fost făcut pentru ca apa să nu-și poată croi, în timp, drum prin pământ și să ajungă // la sare, inundând mina și astfel să facă mult rău. Pericolul a fost astfel p. 449
evitat.

Spațiul acoperit cu sare este de 350 de stânjeni lungime și 300 lățime. Adâncimea până la care se merge în pământ este de 70 de stânjeni. Până la adâncimea asta s-a putut pătrunde cu o sondă și sarea pură a fost găsită fără întrerupere. În prezent producția anuală este de 1 000 000 cwt; prețul de vânzare este de 4 florini 50 de creițari, costul muncii de 60 de creițari pe ctw, de unde un imens profit pentru guvern.

Dar să coborâm în mină. Trepte largi din lemn coboară în zig-zag în jurul unui ax; în scurt timp zărești cristalele formate pe și între scândurile ce servesc la delimitarea laturilor; un pas sau cel mult doi și nu mai e nevoie de nimic să te aducă înapoi pe pământ – trecerea fiind acum tăiată într-o masă cristalină tare ca o stâncă. Deja ai ajuns la sare și acum în toate părțile, oriunde te-ai întoarce sau ai coborî pentru mai mult de o sută de picioare, în sus sau în jos, în jurul tău, pe podea și perete și tavan, <totul este> din această aparentă marmură gri. Ai ajuns într-un loc drept; scările se termină. În dreapta, este tăiată o intrare în peretele de cristal și o galerie ce se întinde în jos cu o ușoară înclinare este cioplită în ea, ca un culoar ce

[454] *Fathom*. Un stânjen = 1828 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trece prin spatele lojilor dintr-un teatru. Desigur eşti încă aici, închis ca în mijlocul acestei grele lumi moarte; dar pe măsură ce mături <cu privirea> în jur, sunetele ciocăniturilor şi zgomote confuze se ridică până la tine. Încă un pas şi stai pe un prag privind spre un spaţiu nedefinit, poate chiar fără sfârşit. Ochiul nu poate la început să pătrundă bezna, dar vezi ici şi colo clipind câte o lumină, mult mai jos de tine şi simţi, datorită aerului, că un spaţiu vast se află în faţa ta, mare cât un ocean, peste care se mişcă o boare. Asta mi-a amintit de un lucru copilăresc, de
p. 450 când eram mic, când mă gândeam că ar fi posibil să stau // pe marginea lumii şi să privesc peste nepătrunsul din jur. Şi iată-mă examinând aici ceea ce părea o noapte haotică.

Este greu de descris, nu atât locul, cât sentimentele contradictorii ce au apărut repede şi s-au luptat pentru a stăpâni mintea. La început eşti stupefiat de înălţimea mare, de adâncimea şi lăţimea pe care treptat începi să le sesizezi. Apoi vine brusc curiozitatea, dar totul este încă neclar în simţuri şi te holbezi la acoperişul pe care îl poţi atinge cu mâna şi, după asta, agăţat peste acel abis imens te uiţi până unde poţi, până când vederea este incapabilă să pătrundă mai departe. În cele din urmă, o viziune a adevărului îţi cuprinde mintea şi înţelegi că locul unde eşti este o sală imensă şi tu, o simplă muscă, te strecori de-a lungul cornişei unuia dintre pereţi, la înălţime, deasupra câtorva schele din scânduri suspendate. De-o parte se continuă peretele, dar unde merge el? totul acolo este ascuns în întuneric şi imaginaţia ta şopteşte despre distanţe interminabile; şi deodată, sub acest haos sau Avernus[455], în acest golf fără fund sau noapte fără sfârşit – pentru că pentru un moment este fiecare din aceste lucruri şi toate la un loc – o vâlvătaie de lumină. Cerule mare, ce privelişte! În momentul în care grămada de paie se transformă în flăcări, umbrele dau înapoi. Atunci, într-o strălucire de moment, pereţii perpendiculari sunt descoperiţi, aşa cum nu s-a întâlnit până acum la nici un templu tăiat în piatră, cu atât mai puţin la unul construit de mâinile omului. Ce este faimoasa Elephanta[456] în comparaţie cu asta? O mică casă de păpuşi cu coloanele sale de zece picioare înălţime; aici pilonii, atunci când e nevoie de ei, trebuie să aibă în jur de 200 de picioare înălţime; la o asemenea înălţime, tavanul plat se întinde, fără susţinere, de la un perete la altul, deşi îi separă 120 de picioare. Şi toate sunt tăiate numai în stâncă de sare – tare şi solidă ca şi cum ar fi granit. //

p. 451 Lumina nu-i bună; dă impresia altor săli mai departe, a unor treceri largi şi înalte, dar ale căror mărimi, direcţii şi sensuri sunt într-un întuneric de nepătruns. În vecinătatea unui foc sunt fiinţe umane, goale de la talie în sus, stând în picioare, în rânduri şi înarmate cu ciocane care, în cădere pe podeaua tare, sporesc zgomotul din jurul tău. Din tavan până aproape de creştet îţi atârnă stalactite din cristale de sare. Platforma pe care stai este alcătuită din grinzi groase prinse în perete peste care este aşezată podeaua. Acest lucru a fost făcut în timp ce planşeul – acum atât de periculos de coborât – era la câţiva metri sub tavan. Totul a fost pregătit apoi pentru momentul când abisul de faţă ar fi dedesubt.

---

[455] Veche denumire a unui crater de lângă Neapoli, considerat locul de intrare în lumea de dincolo.

[456] „Insula Elefanţilor de piatră", insulă din golful Mumbai, India, renumită prin sculpturile sale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Galeria merge circular pe două părți ale culoarului; deodată se oprește și, în loc să continue de-a lungul peretelui, un pod este aruncat spre alt perete, pentru că aici este una din acele treceri laterale pe care chiar acum flacăra o luminează parțial. Dacă te uiți în jos în timp ce treci peste grinzile groase și plutești – literalmente plutești – în beznă, îți vine în minte acel teribil pod al lui Dante[457] [...]

Dar treci mai departe și acum simți pământul sub picioare, mai bine zis roca de sare, și un culoar cioplit prin ea te aduce exact la locul care se află în față, la intrarea căruia apare brusc din perete și ai înainte o cameră mare. De la un capăt la altul sunt peste 240 de picioare.

Am coborât, cu mai multe opriri, pe o scară largă și am ajuns la locul unde oamenii munceau. În diferite locuri era scrijelită o dată în // perete, arătând anul în p. 452
care a început săparea; pentru că din această cameră mare lucrările au mers în jos, pas cu pas, până la ultimul nivel, întotdeauna în coborâre, tavanul a rămas la înălțimea pe care am prezentat-o. La fiecare câțiva ani, când podeaua a fost astfel redusă cu cinci sau zece picioare, un nou rând de trepte a fost adăugat scării și la ultimul popas, pe o tăbliță sau într-o firidă în roca de sare, a fost scris anul și luna. Un fenomen foarte curios era vizibil aici; toate formele gravate erau ca la început; liniile tăiate sunt ascuțite și neschimbate ca tăiate în piatră, dar întreaga cifră sau literă s-a micșorat, reducându-și mărimea. Procesul merge mai departe astfel că nu există nicăieri nepotrivire. Desenul sau scrisul sunt exact aceleași ca la început, numai literele au devenit mai mici decât atunci când au fost săpate, cu zeci de ani în urmă. O galerie cioplită în stânca tare și netedă ca marmura <se deschide> pe fiecare parte. În prima formă, lățimea era de aproape trei picioare, însă măsurată azi, după șaizeci de ani, ea se dovedește a fi cu câțiva inchi mai îngustă; dar nu există nicăieri inegalitate, nici fisuri în pereți, nici abateri. Grinzile groase din lemn folosite ca schelărie de trecere în <mina de> sare s-au presat atât de mult în timp, că trunchiul puternic de pin a fost forțat să se îndoaie și să se macine într-o asemenea măsură, încât fibrele <lemnului> s-au separat. Nici nu putea fi altfel când socotim forța angajată; aproximativ un milion de tone au fost mutate, nu din cauza dislocării sau în conformitate cu legea gravitației, ci după ei, din instinct, ducând la bun sfârșit orbește un irezistibil ordin. Pentru că roca pur și simplu crește și, într-o mai mică măsură, se extinde treptat și cele două laturi ale pasajului în acel loc subteran se vor apropia una de alta fără întrerupere vreme de o mie de ani. Și va
veni o vreme // când spațiul dintre ele va dispărea, când prăpastia care a ținut p. 453
despărțite cele două ziduri, neînsufletite, încă tinzând mai departe la nestăpânită luptă, <nu va mai fi, iar zidurile> vor înceta să fie îndelung separate și se vor întâlni din nou. Astfel, acea masă aparent inertă chiar se mișcă și, fără îndoială, inevitabil; dar cu o lentoare, cu o mișcare atât de înceată, încât mintea este chiar uimită de asta și se pierde ea însăși într-un timp nesfârșit.

Mă aflam acum pe podeaua galeriei de abataj. Uitându-mă în sus, am încercat să arunc o privire tavanului, dar cu mult înainte ca vederea mea să ajungă la el, un întuneric de nepătruns m-a înconjurat. M-am străduit să urmez linia zidului perpendicular apropiat de mine, să-mi las privirea să se furișeze în sus, să zicem

[457] Dante Alighieri (1265–1321), poet și filosof italian.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aşa, şi să încerc să ajung la galeria anterioară, exact sub tavan, dar totul a fost degeaba, distanţa era prea mare. În acest loc ar fi putut să fie ridicat Monumentul[458]. Dar acum un foc de paie lumina din nou şi am putut vedea sus câteva forme. Acolo, poate, la 120 de picioare de la pământ, pereţii au încetat să se înalţe perpendicular; înaintau unul spre altul în formă de pantă şi până la cele două pante nu erau mai mult de treizeci şi şase de picioare depărtare.

Puterea de coeziune a rocii de sare este dintr-o dată desluşită aici. Pereţii camerei erau la distanţă de 120 de picioare, fără nici o grindă sau stâlp sau arc care la nevoie să susţină lărgimea tavanului orizontal ca al unei camere.

Cum am spus mai sus, exploatarea are loc pas cu pas. Pe podea, o linie lungă de sare, ca treapta unei scări şi aproximativ la fel de înaltă, se pierde treptat. Mai mulţi oameni stau pe ea unul lângă altul şi fiecare îşi leagănă târnăcopul aducându-l mai jos de blocul pe care stă cu o forţă imensă. Toţi lovesc împreună; asta produce o mai mare vibraţie în masa <de sare> decât dacă loviturile ar fi fost separate şi
p. 454 astfel bucata mare, // pătrată, este mai uşor desprinsă. O pană, care se presupune că poate uşura munca, nu se foloseşte pentru că s-ar pierde multă sare prin utilizarea ei. O mai mare cantitate ar fi spartă şi s-ar pierde decât în cazul <folosirii> târnăcopului. După un timp, sunt puse frânghii sub ea şi lucrătorii ridică în cele din urmă bucata; este o coloană perfect pătrată de aproape cinci picioare. Apoi e spartă în bucăţi mai mici cu câteva lovituri inteligente la suprafaţă şi înăuntru şi blocurile se desprind la fel de uşor ca şi când ar fi tăiate în bucăţi pătrate, fiecare cântărind aproximativ nouăzeci şi cinci de livre. Pentru fiecare bloc minerul primeşte 4 creiţari. Trebuie să aibă mai puţin de un cwt pentru a fi mânuit cu uşurinţă. Aceste blocuri seamănă cu pietrele de pavaj din granit de Scoţia şi sunt aproape la fel de grele. Ele sunt aruncate ca şi cum ar fi din granit şi nici nu se sfărâmă, nici nu se ciobesc.

Oamenii care lucrează aici nu poartă nimic în afară de pantaloni largi ungureşti ca o fustă din pânză. Sunt obligaţi să muncească aşa, căci altfel sarea le-ar intra între haine şi piele şi ar cauza iritaţii insuportabile. În mină este o temperatură plăcută, care nu variază niciodată şi atmosfera este binefăcătoare pentru bolile de plămâni. Târnăcoapele minerilor sunt drepte şi ascuţite la ambele capete, ca cele folosite de pietrari; greutatea lor este de cincisprezece livre şi forţa loviturii este mult sporită de elasticitatea mânerului, care mi s-a părut total disproporţionat faţă de mărimea instrumentului din fier; dar mi s-a spus că intenţionat era atât de subţire şi elastic, pentru a preveni şocul trepidaţiei, altfel fiecare lovitură ar fi făcut <răni pe> mâinile şi umerii oamenilor. Aceste mânere erau din stejar, mai gros şi mai greu decât puieţii de alun folosiţi pentru cozile bicelor.

p. 455 Am spus că sarea era ca blocurile de piatră cioplită. Într-o // parte a minei <blocurile de sare> erau puse cu scopul de a ridica un perete de sprijin înalt de cincisprezece picioare în faţa unui perete în pericol să cadă, în spate aflându-se o mină veche. Nimic nu putea fi mai îngrijit ca această zidărie. Baza era largă şi zidul aşa cum a crescut s-a retras, fiecare pătrat de sare fiind la aproximativ doi inchi în

---

[458] *The Monument*. Coloană cu o înălţime de 202 picioare (60 m), construită în Londra în 1677 de sir Christopher Wren, în memoria marelui incendiu care a distrus oraşul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

spatele celuilalt. Sarea care se găsea la suprafață, fină ca cimentul, era folosită. Totul a fost amestecat și a crescut împreună, devenind astfel o piatră solidă.

Această legătură este uimitoare când te cațeri pe dealurile de sare formate din resturi. A devenit o masă unică și este tare sub picioarele tale ca panta acoperită cu iarbă a muntelui.

Mi-e teamă să spun câte milioane de cwt zac acolo, aruncate fără a fi folosite. Pentru că numai blocurile pătrate se trimit la magazie, restul, fragmentele, nu sunt socotite valoroase. Aici este o asemenea abundență, o asemenea rezervă nesecată, că mii de tone din această sare mică, totuși pură și bună ca și restul, sunt cu totul neluate în seamă. La mina de sare de lângă Dej[459], 1 200 000 de cwt de resturi zac pe vale și mai mult 400 000 cwt sunt încă în mină; dar la Ocna Mureș, cantitatea este mult mai mare. Producția anuală de la Dej este de 120 000 cwt. Într-adevăr, cantitatea de sare pe care Transilvania o posedă este ceva fabulos. Se spune că este suficintă pentru a aproviziona Europa pentru următorii o mie de ani. Se întinde în pământ ca o masă compactă, coborând la o adâncime, care în unele locuri nici nu a fost atinsă. Linia formațiunii de sare poate fi trasată pe o hartă. Începe de la Wieliczka[460] în Galiția și traversează Transilvania până ajunge la Ocna în Țara Românească[461]. Mergând pe acest traseu putem întâlni la fața locului principalele rezerve de sare.

Singurul mod în care deșeurile de sare sunt folosite este // pentru hrana p. 456
bovinelor. Pentru a nu fi folosite în alt scop, sarea înainte de a fi vândută, este decolorată prin amestecare cu două procente de oxid de fier și un procent de cărbune. Guvernul furnizează asta la prețul redus de un florin pe cwt. Cu toate astea, săracii o consumă așa decât să plătească un preț mare pentru sarea pură.

Acum câțiva ani s-a format un lac în mina de la Ocna Mureș, dar cu ajutorul unei mașinării eficiente a fost secat în patru luni. Apa, care era ca o saramură groasă, a fost pompată în Mureș și astfel din nou câteva mii de cwt de sare au fost pierdute. Există totuși apă în altă parte și ziua și noaptea motoarele lucrează la evacuarea ei. 25 de picioare cubice de apă sunt aduse la suprafață și aruncate în râu în fiecare minut. Fiecare picior cubic conține 13 livre de sare; astfel la fiecare douăzeci și patru de ore 268 000 livre de sare sunt inevitabil aruncate afară. Această muncă – eu am fost acolo în aprilie – începuse în noiembrie și continuase fără nici un moment de întrerupere. Uneori apa își are sursa mai jos și atunci cu greu o stăpânești. Este cazul minei de lângă Dej; este umplută cu apă cu o adâncime treizeci de stânjeni și, prin urmare, este închisă. Dacă ar fi existat acolo ceva mai mult spirit întreprinzător decât există în această țară, băi de sare s-ar fi format demult, ca și la Ocna Dej. Saramura și-a găsit o bună folosire în Bavaria și au apărut locuri de scăldat, unde vin vizitatori din diferite părți ale Europei, îmbogățind vecinătățile și aducând viață, comerț și întreprinderi active locurilor în

[459] De fapt este vorba despre salina de la Ocna Dej (în dialectul sas *Okne*, în germană *Salzdorf*, în maghiară *Déésakna*), localitate aflată la 3 km de Dej, de care azi aparține administrativ.

[460] Oraș în sudul Poloniei, în apropierea căruia se află unele dintre cele mai vechi exploatări de sare.

[461] La sud de Carpați există mai multe puncte de exploatare ale sării. Autorul face referire probabil la Ocnele Mari, jud. Vâlcea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care altădată erau numai câteva colibe ale muncitorilor. Mehadia arată ce se poate face pentru ca un loc să se dezvolte, prin oferirea <de locuri> potrivite de cazare pentru vizitatori. //

p. 457 Nu cunosc nimic care să egaleze în interes cu o astfel de mină. Dar acele apariții ale splendorii spumoase și orbitoare, pe care multe persoane așteaptă să le găsească în minele de sare, nu sunt prezente; sunt măreția și întunericul care se adaugă vastității, lăsând totul nedefinit, alcătuind minunea care se percepe. Cum s-a spus, imaginea generală a masei <de sare> este ca a granitului scoțian. Numai într-o parte unde a fost apa lacului, pereții străluceau ca diamantul; peste tot cristalele mari erau evidente și, pe măsură ce luminile se ridicau, străluceau magic.

Până când nu m-am aflat în acea catacombă sau hală nu m-am simțit niciodată ca un pigmeu. Oamenii din jurul meu, asemenea mie, mi s-au părut foarte mici. Eram un nimic; în acel loc am avut senzația că sunt un biet neputincios, o ființă complet neajutorată. Cel puțin am fost capabil să-mi explic asta. Dacă mă uitam la perete, în sus, drept în sus, pierdut în spațiu, nu îi puteam vedea sfârșitul. Totul era nedefinit; singura senzație era imensitatea spațiului din care eram doar o părticică. Așa era și în partea cealaltă. Dacă priveam la podea, era întinsă, mare, netedă și uniformă, fără o singură linie de demarcație pe care ochiul să se poate odihni, în spate, înaintea, în dreapta și în stânga mea. Era netezimea îngrozitoare care făcea ca totul să pară atât de confuz; nu există nici o formă finită pentru mine cu care să mă măsor. Dar am ajuns direct la peretele blocului de sare sau chiar la acea parte a podelei unde omul a tăiat un singur pas și egalitatea netedă a suprafeței a fost distrusă de el; exista o linie, o formă unghiulară de care să mă țin; mai presus de toate, exista un obiect *mai mic decât mine* pe care să-l compar cu mine.

În timp ce stăteam acolo, mi-a trecut prin minte ce cavou magnific ar fi locul aceasta. În centru catafalcul și pe el trupul regelui sau al // profetului, pe care
p. 458 atmosfera salinei l-ar apăra de descompunere. Dacă rânduri de coloane cu circumferințe gigantice ar fi fost coborâte în picioare în excavație – și asta ar fi fost destul de ușor de făcut –, ce templu s-ar fi format astfel! Ce minune a lumii ar fi, *negalată de nimic pe pământ* ca mărime sau splendoare a grandorii. În adâncul pământului, o sală cu 20 de coloane, cioplite în stâncă netedă omogenă, groase și înalte de aproape 200 de picioare, să susțină acoperișul deasupra.

M-am cufundat atât de mult în această fantezie, încât am ajuns să văd ceremonia minunată înaintea mea și nenumărate torțe care au umplut aerul cu strălucitoare și trecătoare umbre.

Administratorul minei, care a fost atât de îndatoritor încât m-a însoțit, <mi->a explicat metoda romană de obținere a sării. În loc să se introducă în pământ un trunchi și să se formeze galerii, ei săpau o deschizătură circulară largă în pământ. Groapa era săpată în formă de pâlnie, douăzeci de picioare în diametru la vârf și se termina jos într-un punct. Pe laturile ei înclinate se căra sarea; niciodată nu săpau adânc, pentru a nu avea mult de urcat cu încărcătura. Ajunși la o oarecare adâncime, părăseau groapa și deschideau alta, lângă ea, luând-o întotdeauna de la suprafață și lăsând neatinsă rezerva ce era mai jos. În timpurile moderne au fost aduse multe îmbunătățiri felului de a lucra în mină, astfel încât pierderile să fie cât mai mici posibil. Undeva spre sud, o nouă galerie a ajuns la suprafață din sala mare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de care am vorbit deja, pentru că în această direcție se presupunea că roca de sare este inepuizabilă. Iar în partea nordică, deși se știe că există un strat gros de sare, nimic nu este exploatat, pentru a permite să rămână un perete de protecție pentru mină, în cazul unui pericol din partea apei ce poate apărea în acest loc. // p. 459

Există o mașină care se folosește aici și care ridică apa la nivelul jumătății puțului și de acolo la suprafață. Țevile de fier sunt acoperite cu picături de apă, dar acestea, fiind aproape în întregime de sare, formează o crustă cristalină în jurul <țevilor> și previne formarea oricărei particule de rugină. La desprinderea bucății de sare de pe tubul de fier, suprafața de sub ea era găsită la fel de curată ca primul strat. Apa Mureșului este complet lipsită de calcar, încât marginile unui cazan în care este pusă rămân fără nici o depunere de calcar – o șansă fericită care salvează de multe necazuri.

Anterior, minerii erau scutiți de serviciul militar, ceea ce era o ispită serioasă pentru ei să-și aleagă această meserie. Acum nu mai sunt scutiți; în consecință sunt mai puțin dispuși să îmbrățișeze munca în mină ca mijloc de trai. Este greu de găsit oameni și plata, prin urmare, a crescut la 20–25 florini pe lună. Într-o parte s-a format o galerie laterală și blocurile pătrate de sare sunt trimise în jos pe jgheabul de lemn, de unde <împreună> cu restul sunt tractate cu o mașină. Există un mecanism ingenios pentru a împiedica înaintarea acestor blocuri, ca ele să nu alunece pe scândura plană cu o viteză prea mare. Cele trei scânduri pe care alunecă alcătuiesc un fel de funicular. La un capăt al scândurii grele atârnă în jos acest jgheab, celălalt de sus fiind suspendat de o balama. Astfel blocurile în treacăt în jos ridicau acest jgheab de fiecare dată, pentru a trece pe dedesubt; și cum asta se repeta adesea, avansarea lor era întârziată și ajungeau jos cu viteza mult micșorată, în loc <să ajungă> repede. Simplitatea acestui aranjament și adaptarea la scopul destinat erau admirabile.

Plimbarea în această ciudată lume subterană a avut un mare// farmec pentru p. 460
mine și mi-a părut rău când am părăsit-o; dar era timpul să plec. O vastă rețea de frânghii atârnă de sus și, intrați în ea, cu lumina în mână, am fost trași în sus. M-am rugat ca, atunci când eram la jumătatea drumului, să fie aprinsă o grămadă de paie, ca în timp ce se rotește în aer să pot să mă uit în jos la acest minunat loc și să cuprind dintr-o singură privire plafonul, pereții și etajul. Am dat un semnal; flacăra a izbucnit brusc și reflectarea ei a atins chiar și fețele noastre așa cum urcam în întuneric. Am văzut totul în întreaga grandoare. Imediat am auzit voci deasupra noastră, apoi a fost o explozie de lumină și eram din nou în lumea de sus.

Unele exploatări, începute potrivit vechiului sistem, nu sunt continuate. Într-una este un ecou care este întru totul fermecător prin efectele lui și oricât de mult am rămas să-l ascult, aș fi rămas bucuros mai mult pentru a continua să provoc mai departe aceste articulații unduioase. Am stat într-o galerie deasupra unui loc mare și adânc și am strigat. Imediat din bolți nevăzute același sunet a fost repetat de mii de voci, dar în două note diferite; o modulare tremurată ca <atunci> când elevul scoate încet două tonuri alternative. Asta era frumusețea și farmecul; era un sunet care se ondula, în creștere și în scădere și care nu înceta, dar care se repeta el însuși iar și iar, întotdeauna mai departe și în afară, până ce, în cele din urmă, deși la o distanță îndepărtată, pari să îi prinzi reverberațiile slabe. Și acum cineva a luat o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bucată de lemn şi a lovit podeaua galeriei. Crescând din întuneric şi din locurile de deasupra ta şi din adâncuri, iar din graba <cu care vin > sunetele ştii că trebuie să existe în apropiere, vine o mare ciocănire, o dezordine de voci în creştere, vorbind toate şi deodată ca un tunet. Vin rostogolindu-se din toate părţile; şi poate că voi fi
p. 461 iertat de a fi prea îndrăzneţ // şi că am invadat un domeniu unde nu ar fi trebuit să intru şi că o lume a spiritelor mă ameninţa şi îmi spunea să mă retrag. Cu toate acestea, mai presus de zgomot, cele două sunete separate, distincte şi totuşi armonice, s-au ridicat şi au fost auzite şi, pe măsură ce zgomotul a scăzut, întreaga pulsaţie – asta este într-adevăr cuvântul – a continuat sa bată cu o mişcare egală, dar în scădere. Cele două împrejurări care au atras atenţia au fost mişcarea sunetelor care pulsa şi faptul că modularea produsă de unirea celor două le-a făcut întotdeauna să semene cu sunetele umane; şi cum continuau atât de mult, încetai să le legi de originea lor reală şi le ascultai ca şi cum într-adevăr o mulţime de voci vii ar fi vorbit dintr-o dată în cor. Auzi tremolul mişcării până la capăt, chiar şi atunci când departe, departe, ultimul era doar în scădere.

Într-o parte a Ocnei Mureşului a fost adoptată o metodă complet nouă. Mina este lucrată ca o carieră; totul este deschis la cer şi blocurile de sare sunt cioplite ca blocurile de marmură. Ploaia nu are nici o influenţă; singurul inconvenient este dat de formarea unor mari întinderi de apă. Pe margine există munţi de sare îngrămădiţi în pereţi de douăzeci de picioare înălţime. Se poate presupune că, rămânând astfel descoperite şi expuse, blocurile s-ar putea topi şi deteriora, dar sunt atât de dure, că vremea nu le poate face nici un rău. Întăritura pe care romanii au ridicat-o în jurul zonei cu sare este încă vizibilă. Au făcut-o fie pentru a marca graniţele, fie pentru a o proteja de posibile inundaţii.

Deşi pământul din imediata apropiere este acum lipsit de arbori, nu a fost întotdeauna aşa. Pe dealuri erau înainte păduri de stejar, dar toate au fost distruse. Lemnul de fag pentru foc costă acum la Ocna Mureş 11 florini şi 70 creiţari //
p. 462 stânjenul[462] în timp ce la Turda preţul este de 5 florini. El este adus cu bărcile care aduc sarea, deşi ar putea să plutească de la Topliţa în jos, pe râu, mult mai ieftin. În prezent nu se plăteşte nimic pentru administrarea întinselor păduri de pe Arieş[463], lângă Abrud; dar dacă proiectele căilor ferate care ar fi trecut prin Turda şi Ocna Mureş – două locuri în care guvernul a cheltuit sume enorme – ar fi fost duse la îndeplinire, lemnul, acum nefolosit, ar fi putut să plutească în jos spre Turda şi să fie livrat aici şi în împrejurimi pentru câţiva florini stânjenul.

Nimic nu putea fi mai plăcut decât atenţia de care m-am bucurat din partea funcţionarilor de la aceste lucrări şi de adevărata ospitalitate maghiară; unul dintre ei ne-a convins, pe mine şi însoţitorii mei, să oprim la casa lui, în trecere, să luăm <băuturi> răcoritoare. Era un individ jovial, deschis, sincer, direct; <avea> toate

---

[462] „Un stânjen de lemn conţine 216 picioare cubice. O distrugere asemănătoare a fost făcută în Rusia. «Potrivit sistemului rusesc», spune Golovin, «pădurile au dispărut treptat şi scumpetea lemnului este deja simţită în districtele de lângă marile căi de comunicaţie pe apă şi unde o mare cantitate este folosită la construcţia bărcilor.» Guvernul este conştient de calamitate, dar măsurile luate pentru a o preveni sunt insuficiente şi greşit executate. Acolo, ca în Transilvania, «furtul de lemn se practică deschis, pretutindeni şi la scară mare». Golovine, *Types et caractères russes*". (*n.a.*)

[463] *Oranyos* (corect Aranyos), afluent al Mureşului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calitățile autentice – fără asprime – care se presupune că ar fi fost caracteristicile vechiului cavaler englez. El a luptat în revoluție și, dacă-l judec după aspectul său zdravăn, mă face să mă gândesc că loviturile cărora a trebuit să le țină piept au fost dure. Vinul său a fost excelent și am fost atât de veseli, că am regretat când m-am ridicat să plec. Peste tot în casele ungurești găsești, în afară de grija pentru curățenie, dorința de a avea o locuință care răspunde la ceva mai mult decât ceea ce este necesar pentru trai. Aici erau picturi drăguțe pe pereți și o mobilă confortabilă // și un fel de eleganță fără pretenții. Gazda mi-a spus că ar fi trebuit să vin la el în p. 463
loc să stau la han; că el ar fi fost bucuros să mă primească și că ar fi făcut tot ce i-ar fi stat în putință să mă facă să mă simt bine și sunt sigur că așa ar fi fost.

Ospitalitatea ungurilor mi se pare că vine din instinct: o exercită pentru că așa simt. Este aproape același fel de a simți cu cel indus de căpitanul englez echipajului său, care afirmase că nu va lupta până ce o pretinsă nedreptate nu va fi fost înlăturată. „Nu veți lupta, nu?" a fost răspunsul. „Acum vă voi spune ce voi face eu: la prima corabie franceză pe care o voi vedea, voi merge de-a lungul ei și vom vedea curând dacă veți lupta sau nu. De ce? Pentru că atunci când vedeți un francez *nu puteți sa nu luptați*". Și așa este și cu ungurii. Bogați sau săraci, ei nu pot să nu fie ospitalieri: este un impuls natural ca ei să ia un străin și să-l facă să rupă pâinea sub acoperișul lor. Într-adevăr, poți merge în locuința lor și cere ospitalitate ca un drept și mă îndoiesc că asta ar fi interpretată greșit. Și am făcut acest lucru și jena mea pentru ceea ce am simțit a fi un act nejustificat – deși am făcut asta – a fost îndepărtată imediat de plăcerea arătată la ocazia de a primi un oaspete.

Ungurii spun că sașii sunt lipsiți de ospitalitate. Nu am întâlnit asta, dar pot înțelege bine cum poate apărea o astfel de opinie. Toți germanii – nu mă refer la aceia din Transilvania, ci în general la germani – nu au ușurința naturală a manierelor, cu stăpânirea de sine pe care o au francezii și ungurii. Nici nu gândesc prea repede și, prin urmare, nu există nici disponibilitatea mijloacelor care sunt reclamate de o urgență. Farmecul manierelor ungurilor și unguroaicelor la primirea unui oaspete nu poate fi uitat de cel ce a avut plăcerea acestei experiențe. // Nimic p. 464
nu poate fi mai atrăgător. Mărturisesc ca nicăieri n-am întâlnit așa ceva.

Și este oarecum la fel, diferit în funcție de rang, pe toate planurile. Germanul ca natură este întru totul diferit de ungur; în general obiceiurile sale sunt diferite și maniera sa nu este aceeași când ești primit în casa lui. Nu există stângăcie la unguri; există multă la germani. Unul se simte jenat dacă, pe neașteptate, un străin își face apariția, altul este bine stăpânit și își păstrează firea, indiferent de rangul său sau de cel al străinului. Există atâta ușurință în comportamentul său ca și cum cei doi ar fi egali și are talentul să te facă, din primul moment, să te simți acasă sub acoperișul lui.

Germanul trăiește mai cumpătat decât ungurul. El economisește, în timp ce celălalt este mai înclinat să spună „Azi să mâncam și să chefuim, pentru că mâine vom muri". El poate așadar să nu fie întotdeauna atât de pregătit într-un caz neprevăzut și, printr-un proces de gândire – în concordanță cu natura germanului –, decide cum să scape de toate dificultățile și cum să le gestioneze. Această natură afectează ușurința și căldura demersului său. Ungurul nu se gândește la problema asta; el te obligă să intri, iar dificultățile, dacă vor exista, vor fi trecute într-un fel

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sau altul. El îți va da ce are – ce-i mai bun – și firesc va crede că primești ceea ce-ți oferă în aceeași manieră în care ți s-a dat.

Germanul este mai mult *unständlich* (ceremonios și circumstanțial): ești destul de bine-venit, dar nu se poate neaga că prezența ta îl deranjează sau, mai curând, îi deranjează casa, cu mult mai mult decât în cazul vecinului lui <ungur>.
p. 465 Și fără ca el să vrea să simți asta, tu o simți. //

Am spus mai înainte că ospitalitatea ungurului este un fel de instinct. Deși ești cu totul străin, el ți-o oferă pe loc; și asta tocmai pentru că *tu ești* un străin și el este gata să facă asta. Sasul din Transilvania este de la natură mai atent – ungurul spune mai suspicios – și dacă, deși necunoscut pentru el, ai bătut <la ușa lui> și ai cerut găzduire, cu siguranță nu ai găsit lipsa de reținere cu care ungurul te-ar fi poftit să intri. Dar, adu o scrisoare sau salutări de la un prieten ca recomandări pentru tine și atunci toate te fac bine-venit și ești primit cu onoruri. Orice om educat este primit cu brațele deschise de preotul sau profesorul sas. Toți sunt bucuroși de oportunitatea unei conversații intelectuale proaspete și de obținerea unor vești din lumea mare a literaților de dincolo de bariera munților lor.

Sper să nu fiu înțeles greșit când spun că manifestările ospitalității ungurului seamănă cu a ale arabului din deșert, ca lege naturală, pentru toți nou veniții. Este o moștenire de la viața nomadă ancestrală și există în ea tot ceea ce caracterizează exercitarea ei în est; sasul, care a trecut de acea stare mai primitivă, așteaptă întâi un anumit respect, pe care instituțiile sociale îl impun.

Două istorioare relatate de un binecunoscut preot sas și-ar avea locul aici. În timp ce făceau o călătorie, el împreună cu câțiva prieteni, au sosit într-un sat de secui, Lăzărești[464], în timpul strângerii recoltei. Satul era pustiu, toți locuitorii fiind ocupați la câmp. În cele din urmă au întâlnit un singur țăran pe care l-au întrebat de drumul la han. „Aici nu este nici un han" a fost răspunsul. „Dar unde trebuie să ne ducem? Trebuie să intrăm undeva să ne odihnim și să ne răcorim". Țăranul le-a
p. 466 răspuns imediat, „Eu locuiesc acolo, la numărul asta. Iată // cheia de la ușa casei. Într-o jumătate de oră mă întorc cu o încărcătură de porumb. Trebuie să merg acum, altfel v-aș însoți eu. Scuzați-mă că fac așa, dar duceți-vă singuri: deschideți ușa, intrați și faceți-vă comozi până ce vin". Grupul a acceptat propunerea prietenoasă și într-o jumătate de oră ungurul s-a întors cu soția lui, care a făcut focul și a făcut mâncare pentru ei.

Cel ce mi-a povestit, al cărui oaspete aveam atunci plăcerea să fiu și a cărui cunoaștere aprofundată a oamenilor și talent de descriere a acestora sunt cunoscute și apreciate peste tot în Transilvania, a adăugat: „Această ospitalitate cavalerească caracterizează *întreaga* populație maghiară, până la clasele cele mai de jos. O găsești *la toți*. Nici un german nu ar fi făcut ceea ce a făcut un secui, care ne-a permis să intrăm în casa lui singuri, complet străini față de el cum eram. Dar vreau să vă spun o altă întâmplare, care este, de asemenea, caracteristică. Unul dintre servitorii mei de la moșie a mers cu o încărcătură de porumb la moară și cum se aștepta să lipsească douăzeci și patru de ore, a luat cu el destul făn pentru vite pentru acest timp. Dar, ca și alții care așteptau, a stat mai mult. Prin urmare, nu a

[464] *Lázárfalva*, sat, com. Cozmeni, jud. Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai avut provizii. Un maghiar, care a văzut asta, a spus: «Vino cu mine» şi l-a luat la grajdul său şi i-a dat furajele necesare. Nu l-a întrebat cui aparţineau boii sau de unde venea omul".

Am avut în vedere, cred, o umbră de neîncredere care arată caracterul saşilor. Mai mulţi preoţi de-ai lor au recunoscut că este adevărat. În oraşe şi printre cei mai educaţi, cum e de aşteptat, <neîncredere> nu se vede aşa mult; dar ţăranul sas încă primeşte propunerile şi întrebările tale cu evidentă precauţie. Asta se datorează, fără îndoială, situaţiei sale din vechile timpuri, când în fiecare moment era expus unor ofense ce-i încălcau drepturile sau // teritoriul. Prin urmare, el privea cu p. 467
neîncredere la oricine se apropia şi care nu-i era conaţional; cu o încăpăţânare constantă, ce caracterizează pe fiecare ţăran, acest sentiment s-a agăţat de el, la fel cum el însuşi se agaţă de fiecare obicei vechi şi de mult învechitul sistem.

Dar micul meu flăcău ungur cherchelit este la postul său în trăsură, cu mantaua lui neagră cu roşu. Ştiu că îi este dor să plece din nou şi să hurducăie pe drum. Deci, adio Ocna Mureş şi sper să trăiesc să revăd frumuseţile ei şi să-i aud din nou ecourile.

Capitolul XXIX

p. 468

Ţărănimea săsească şi obiceiurile ei

În ceea ce priveşte viaţa de la ţară a saşilor, în modul lor de a fi, singura idee ce străbate fiecare acţiune a comunităţii, fie că se referă la treburile publice ale parohiei sau la administraţie, bresle sau evenimente legate de fiecare mică gospodărie, este aceea că fiecare individ nu este nimic altceva decât o parte integrantă a unei familii lărgite, o familie care pune semnul egal între membri şi îi ţine pe toţi uniţi. Această noţiune asupra vieţii de familie este baza pe care şi-au construit toate relaţiile sociale; ea serveşte şi pentru a explica un obicei care altfel ar putea părea ciudat şi chiar de neînţeles.

Fiecare individ, ca parte a uneia şi aceleiaşi familii, se presupunea că are un interes în bunăstarea sau suferinţa vecinului său şi, văzut sub această lumină, succesul sau ghinionul unuia îi privea pe toţi ceilalţi, căci fiecare persoană era chemată, atunci când era nevoie, pentru a-şi oferi ajutorul în adunarea recoltei, construirea casei etc., şi, la fel, se aştepta să participe şi la bucuria vecinului şi să-i arate şi o fărâmă de respect venind la înmormântarea sa. Indiferent de ce se întâmpla, privea mai mult sau mai puţin întreaga colonie.

Cuvintele „mamă" şi „tată", care au fost în mod invariabil // folosite ca titlu p. 469
pentru aceia care aveau un birou administrativ, reprezentau o dovadă a acestei stări patriarhale[465].

O nuntă sau o logodnă sau orice altă aniversare familială este încă sărbătorită de toţi sătenii. Fiecare îşi trimite cadoul sub forma unei găini, a unei prăjituri, sac de făină şi fiecare vine să danseze şi să ia parte la bucuria generală. Chiar şi munca

[465] „Léchenvôter, Nôbervôter und Motter, Torbesvôter (Feldrichter)". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la câmp este o acțiune desfășurată în comun și decid cu toții asupra începerii lucrului, așa cum fermierul poate vorbi cu fiii săi despre oportunitatea de a ara în următoarea zi. *Hann*-ul sau *Borger*-ul[466], după cum este uneori numit – autoritatea supremă aleasă –, îi cheamă pe săteni să i se alăture la biserică. Oamenii care au fost trimiși să evalueze situația câmpurilor s-au întors și acum urmează să se ia o decizie în ce privește cultivarea ovăzului sau porumbului. Toți sunt adunați în fața ușii de la biserică. Se spune că „pe anumite pante pământul este într-o stare bună, dar moara și toată partea de sus a văii este încă umedă și lipicioasă". Și astfel se decide că nu se va ara deloc până săptămâna viitoare; cine nu s-ar supune ar plăti o amendă de un florin.

La fel și cu recolta. Se începe cu o slujbă în biserică, la care merg toți în haine de sărbătoare; apoi pornesc spre câmp, tinerii cu mănunchiuri de flori la pălării. Dar, în general, cum un preludiu adecvat al unei acțiuni este cel prin care se aduce binecuvântarea în fiecare casă, întreaga comunitate o împarte la Sfânta Împărtășanie, autoritățile decizând înainte ziua în care toți trebuie să meargă la seceriș și cea în care snopii vor fi aduși acasă.

Când termometrul ajunge la 28° R[467], să agiți coasa întreaga zi este o muncă epuizantă, așa încât seceratul se face noaptea. Dar și prin acest plan se câștigă timp,
p. 470 // ceea ce pentru sas este un lucru important. Întregii comunități i se spune să fie gata în după-amiaza următoare, la <ora> patru; și la acea oră se adună în afara satului, fiecare cu secera bine ascuțită. *Hann*-ul este acolo călare – asemenea unui conducător – și dacă un dezertor ar pleca pe furiș, strălucirea ascuțișului secerii sale l-ar da de gol, iar conducătorul ar porni în urma lui într-o clipă, spre a-l pedepsi pentru purtarea sa. Nici un bărbat nu rămâne în sat în noaptea aceea, cu excepția preotului, a ajutorului său și a dascălului – căci întotdeauna se exclud bătrânii și infirmii. Și astfel conducătorul merge pe stradă și supraveghează atent în cazul în care ar veni hoții; pentru a speria orice borfaș din jur, trage cu pistolul din când în când, spunându-le astfel și muncitorilor din pajiștea aflată în lumina lunii că li se supraveghează casele.

Așa munca se termină repede. Dacă vremea este bună, încărcarea fânului se realizează pe loc. Nimeni nu merge acasă la cină; ei spun că nu au timp pentru așa, căci țăranul sas trece totul – confort, sănătate, legături de familie – pe planul doi când este vorba de treburile fermei. Nici măcar nu se gândesc să se căsătorească decât atunci când festivitățile de nuntă nu se suprapun peste munca necesară la câmp; astfel, toate nunțile dintr-un sat au loc în aceeași zi. Printr-un astfel de plan, nici un pic de timp nu este pierdut. Probabil că sașii sunt singurii care au dus chibzuința atât de departe; nimeni nu înțelege mai bine semnificația cuvintelor „econom" și „prosper". În așa-zisul ținut al ovăzului[468] celebrarea Sfintei Ecaterina (25 noiembrie) este ziua căsătoriei. În alte părți, în vecinătatea Bistriței, este pe 3 februarie. Istorioara povestită de unul dintre ei este extrem de caracteristică. Era

---

[466] Conducătorul comunității; *the Hann* sau *Borger*, corect *Nachbarhann* și *Buerger<meister>*, întâistătător al unei comunități săsești (*Nachbarschaft*).

[467] Echivalentul a 35° C.

[468] *Haferland*. Ținut din sudul Transilvaniei în zona com. Bunești, jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la strânsul fânului, când înmormântarea unui țăran a intervenit, nelalocul său, în timpul transportului recoltei. Și vremea // era amenințătoare, ceea ce făcea și mai p. 471
importantă adăpostirea cât mai grabnică <a recoltei>. „Vai, Johann, Johann", se spune că ar fi exclamat văduva printre lacrimi, „cum ai putut să ne încurci în felul ăsta și să mori tocmai când erau atâtea de făcut!". Dar, chiar și atunci când toți sunt ocupați cu munca de pe pajiște, dacă bătaia clopotului bisericii anunță că vecinul este pe cale să-și părăsească vechea casă și să fie dus spre mormântul său, grebla, furca și coasa sunt imediat lăsate și toți se grăbesc înapoi pentru a da răposatului membru al comunității lor ultimul omagiu. Neajunsul ar putea fi mare, dar toți se duc și se alătură procesiunii și rugăciunii.

Că interesul individual trebuie să se subordoneze bunăstării generale este de înțeles chiar și în comunitățile cele mai puțin civilizate. Dar că și comunitatea se va interesa de bunăstarea individului și cu toții se vor alătura pentru a îndrepta pierderea sa dureroasă este o lege mai puțin urmată. Unul dintre obiceiuri arată cum se procedează aici. Dacă o vacă sau un bou al unui sătean și-ar rupe piciorul sau un alt accident ar cere să fie ucis, *Hann*-ul decide de îndată cât de multă carne trebuie să ia cu împrumut fiecare locuitor pentru a preveni ca un membru al familiei <săseşti> să aibă de suferit în urma ghinionului său. Fără un astfel de aranjament, pierderea omului ar fi mare; în acest fel, el nu pierde nimic.

Gospodarul care are mai multe loturi și <are> poate doar un singur fiu (în ținutul ovăzului țăranul are puțini copii), cu siguranță va avea destul de lucru pentru a le cultiva. <Loturile> sunt departe unele de altele și departe de casa lui; pentru a-și duce la bun sfârșit munca ar trebui să plece dimineața devreme, pentru a începe lucrul în zori. Se întoarce târziu, nu primește mâncare caldă în timpul zilei și toată hrana sa nu se poate compara cu efortul depus. Cu siguranță, trăiește rău: mănâncă puțină carne și își refuză // orice i-ar putea aduce bucurie. Începe să p. 472
muncească din greu de foarte tânăr și, mi s-a spus, apar probleme legate de frecvența rănilor interne datorate acestui obicei, de a ridica lemne, dar și altor lucruri prea grele pentru puterea unui băiat. Cu toate astea, un țăran sas nu admite nicio scuză pentru a nu munci, nici pentru el și nici pentru alții. Sunt perioade în care doarme doar patru ore din douăzeci și patru. Muncește cu atâta înverșunare, încât nu are răgaz pentru nicio bucurie; oboseala unei munci continue îl îndepărtează de distracție și când vine momentul unei pauze, se odihnește și este liniștit. Acest mod de viață își arată efectul asupra lui și arată mai bătrân decât este. La fel și cu femeile: o muncă permanentă și o alimentație săracă și insuficientă le distruge curând rotunjimea trăsăturilor. Spălarea cânepii în râu la începutul toamnei este una dintre obligațiile lor și pe când se ocupă de asta se udă, răcesc și se îmbolnăvesc. Și pe ele, căsătoria timpurie tinde să le îmbătrânească înainte de vreme.

Nevoia țărănimii de a căpăta un ajutor medical se resimte adesea. Până la cel mai apropiat doctor este cale lungă, iar bolnavul se prăpădește de multe ori pe drum, pe când un ajutor venit puțin mai devreme l-ar fi salvat.

Viața într-un sat săsesc sau o gospodărie săsească nu pot să nu-l impresioneze în mod favorabil pe străin. Este de netăgăduit faptul că cea mai mare ordine domnește în toate treburile acestor oameni, atât în cele private cât și în cele publice. Este o precizie în tot ceea ce fac, poate de neegalat. În treburile lor obișnuite, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

plătirea contribuțiilor în natură sau bani, în cusut sau reparat și chiar și în locuri care, conform vârstei și genului, aparțin adunării bisericești, este o regularitate a procedurii care ar putea fi numită pedantă și la care ei aderă cu încăpățânare pentru a celebra credința străbunilor lor. La fel în gospodărie, totul se face la timpul său.
p. 473 Pe măsură ce zilele devin mai scurte, începe torsul // și o gospodină ar fi privită ca fiind una rea dacă nu era gata cu munca până într-a șasea săptămână după Crăciun. Apoi este adus războiul de țesut și <femeia> stă la el și mânuiește suveica cu atâta îndemânare, încât până în primăvară bucățile lungi de pânză sunt tocmai gata pentru a fi albite. Și acum încep muncile din afara casei.

După cum am spus, prima impresie asupra țăranului sas este favorabilă în particular.

Dar nu pot să nu recunosc faptul că, întâlnindu-mă mai des cu sătenii și începând să-i cunosc mai bine, mi s-a părut că toți aveau un aer convențional – un mod de a fi căpătat sau afișat care, din cauza obișnuinței, a devenit ceva normal pentru ei. Și în vorbire, ca și în modul de a fi am avut impresia că era ceva formal. Uniformitatea din exterior era cea care sugera ideea că ar fi artificial. Nu este posibil ca într-o comunitate de oameni – printre multe comunități – să nu fie o mare diferență de caracter care să influențeze în mod natural partea exterioară, care este, într-o oarecare măsură, reflecția eului lăuntric. Dar, în interiorul acestei țărănimi, același calm și comportament omogen au întâietate mereu; este o formă stereotipă, fără nicio altă variantă. Își dau binețe și își pregătesc răspunsurile pentru tine într-o anumită frază tip, care la început atrage, dar care printr-o repetare constantă ajunge să te obosească. Țăranul sas are întotdeauna pregătit un răspuns bine gândit, în care un anumit glas mieros își face mereu loc.

O singură dată, intrând într-o căsuță, stăpânul nu s-a mișcat, ci s-a uitat la mine, după ce a bombănit un „Bună ziua", mai degrabă îmbufnat, cu o expresie <pe chip> ce ar spune „Ei, ce cauți aici?" Omul a câștigat mult în ochii mei, deviind de la modul de a fi obișnuit și arătându-se așa cum era. Într-adevăr, în
p. 474 întreaga comunicare cu țăranul sas vei descoperi o // mare doză de formalitate exterioară și nici măcar servitorii noștri nu fac o muncă atât de plină de convenționalism „pentru a păstra aparențele", cum o face el. Căci pentru asta se spetește cum se spetește și se hrănește atât de puțin; are rareori mai mult de un copil și îl obligă pe acesta să se căsătorească nu după dorința sa, ci doar cu gândul la casa sau hambarele viitorului ginere sau viitoarei nore. Chibzuința i-a devenit stăpân; trece peste emoțiile firești, iar sentimentele își pierd vigoarea atunci când este vorba despre pogoane întinse sau bani frumoși. Am văzut eu însumi cât de importantă devine proprietatea, astfel încât se micșorează chiar dragostea părintească.

Țăranul sas se poartă în toate conform sistemului. Bine pus la punct, admirabilul aranjamentul a fost dintotdeauna temelia existenței sale. A fost o parte din prosperitatea sa politică și din viața sa socială într-o vreme în care, fără asta, influențele dăunătoare din jur l-ar fi distrus. Am văzut că și acum el merge să-și însămânțeze sau să-și culeagă câmpurile nu atunci când ar fi mai potrivit să o facă, ci la timpul hotărât de comunitate; într-atât este de obișnuit să-și supună propria voință altora. Și ca urmare, poate, se naște o dorință a unei spontaneități naturale care se observă la acești oameni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Modul în care un țăran sas răspunde la o întrebare m-a uimit ca fiind unul deosebit. Dacă întrebi: „Ai vreun fruct?" nu răspunde „Da", ci „Avem". „Poate fi rezolvat?". „Se poate".

Când se naște un copil, se trage clopotul bisericii, tot așa cum se întâmplă când moare un membru al comunității[469]. //

p. 475

Este foarte ciudat cum obiceiurile sau modul de trai determinate de o anumită stare de lucruri persistă și devin o trăsătură caracteristică atunci când cauza originară a încetat de mult să existe[470]. M-am întrebat adesea dacă actuala cumpătare a țăranului sas nu-și are originea în caracterul nesigur altădată al proprietății, când uneori un voievod[471] sau un pașă turc își disputau cu el dreptul de a o deține; iar cu privire la recolta adunată, încă se simte fericit că are o rezervă bună în hambar – întocmai ca atunci când o incursiune neașteptată l-ar fi privat de toate bunurile gospodăriei. Și îi place ca vecinii să-i vadă belșugul.

Și în ce privește îmbrăcămintea, ar arăta bucuros că nu-i lipsește nimic. Drept urmare, ghetele sale sunt largi fără a fi nevoie, să nu pară s-a făcut economie de piele când au fost făcute. Așadar, cu cât mai mult material folosit cu atât mai bine.

Aprecierea dată banului se vede peste tot, în sat ca și în oraș. Și chiar și aceste sate îndepărtate îi recunosc puterea. O gospodărie care are puține pânzeturi este nevoită să le spele des. A face asta de mai mult de patru sau șase ori pe an este considerat un semn de sărăcie și, se spune, că din acest motiv locuitorii din Beia[472] nu s-ar gândi să aleagă <o zi>, deoarece preotul lor este unul care are nevoie de o zi de spălat mai mult decât o dată pe an. Însă nu e mai puțin adevărat că locuitorul din Beia este mândru de grămada de pânză din // casă și de boii albi cu coarne mari și p. 476
bivolii din grajdul său.

Fără îndoială, în trecut, fiecare comunitate trăia mai izolată de ceilalți decât se întâmplă acum. Astfel, locuitorii dintr-un district alăturat erau priviți ca străini într-o asemenea măsură încât nu erau „de-ai familiei", <familie> pe care fiecare sat părea să o formeze. Și chiar și acum nu este deloc bine privit ca un flăcău sau o fată să se căsătorească în afara satului sau ca o tânără soție sau un soț să vină dintr-o parohie vecină pentru a se stabili acolo. Preferă să fie între ei, nu vor intruși și urăsc noutatea[473].

---

[469] „Am auzit într-un sat săsesc un cuvânt care m-a ajutat să-mi explic o expresie englezească, până acum de neînțeles pentru mine – aceea de fin (*godchild*). Totuși, cuvântul este un regionalism din Bavaria".[...]. (*n.a.*)

[470] „Raportat la multe dintre animale, acesta este un caz singular. Câinele domestic încă se rotește înainte de a se așeza, ca atunci când era sălbatic în preerie, deși nevoia de a proceda astfel pentru a-și face un culcuș în iarba înaltă nu mai există". (*n.a.*)

[471] *Vayvode*.

[472] *Mehburg*, sat, com. Cața, jud. Brașov.

[473] „Văd dintr-o notă la o lucrare foarte interesantă asupra obiceiurilor săsești, scrisă de un profesor al uneia dintre cele mai bune școli din Transilvania, că această neplăcere în fața oricărui amestec din partea oricărui element străin (nu din același oraș sau sat) nu aparține numai țărănimii; căci și el deplânge «descompunerea» pe care o aduce sentimentului național acest proces. Deplânge tristul fapt că, din treizeci și cinci de căsătorii ce au avut loc în acel an, opt dintre membrii cuplului au devenit locuitori ai orașului său prin mijlocirea noii legături familiale. «Aproape un sfert din întregul număr!» exprimă el regretul asupra acestei dovezi pe care o consideră una a degenerării națiunii sale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Şi acesta din urmă este motivul pentru care nu au făcut decât rar vreun progres în agricultură; sunt neîncrezători în noile metode, tot aşa cum sunt şi în noile chipuri[474]. Această respingere a noului este caracteristică întregii ţărănimi. Cu toate acestea, nu şi suspiciunea faţă de un străin, care lasă o amprentă puternică asupra ţăranului sas. Toate întrebările mele despre ogoarele lor, familii, obiceiuri,
p. 477 munci, preţuri i-au făcut, a fost clar, să se simtă // stânjeniţi. Uneori, chiar şi atunci când eram într-un sat, vizitând oameni diferiţi în fiecare zi, conversând cu ei şi jucându-mă cu copiii şi luând parte la petrecerile lor, nu puteau depăşi sentimentul. De ce ar trebui să stau printre ei, era o adevărată enigmă pentru toţi. Care era motivul meu? Care era intenţia mea? Nu puteau să-şi dea seama.

Într-o seară, întorcându-mă după o plimbare în satul în care stăteam, am ajuns din urmă câţiva ţărani mergând spre casă cu carele lor, aşa încât m-am alăturat şi am vorbit cu ei. Imediat, unul dintre bărbaţi a întrebat dacă poate să pună o întrebare şi dacă, desigur, nu mă voi simţi jignit. „Bineînţeles, pune câte doreşti". „Atunci", a zis el, „spune-mi de ce stai aici, printre noi. *Richter*-ul zice că eşti un filozof înnăscut şi poate că eşti, însă ce înseamnă asta nu ştiu". Am făcut tot posibilul să-l lămuresc, dar fără îndoială că nu am avut noroc.

Chiar înainte fusesem într-un sat mare românesc şi acolo, la fel, am vorbit mult cu oamenii, am fost în casele lor şi, se pare, am pus o mulţime de întrebări; într-adevăr, acest obicei nefericit de a pune întrebări a fost cel care a provocat toată neîncrederea. Gazda mea binevoitoare mi-a spus că, după ce am plecat, mai mulţi oameni au venit şi l-au întrebat cine eram. Le-a spus „un englez care călătoreşte pentru a vedea ţara şi oamenii". „Să nu crezi", au spus ei dând din cap şi fixându-mă cu degetul cu un aer misterios, „nu există aşa ceva. Omul este un spion; poţi să fii sigur că este un spion. Cât despre întrebările lui, parcă nu se mai terminau. Ne-a întrebat despre *fiecare* lucru; nu a fost nimic despre care să nu fi pus întrebări. Nu, nu; îţi spun, este un spion". Şi, se pare, nicio asigurare nu le-ar fi schimbat părerea.
Într-o seară i-am spus asta unui preotului sas de ţară, când am stat împreună după
p. 478 cină, gândindu-mă că el // se va amuza, cum am făcut şi eu. „Ei bine", a spus el foarte serios, „asta spun oamenii şi aici. Nu înţeleg că obiceiurile lor l-ar putea interesa pe un străin, aşa încât prezintă şederea ta printre noi în felul acesta".

Ceremoniile ţărănimii săseşti sunt atât de multe că doar despre acestea se poate scrie un volum. Fără îndoială, ele variază de la un district la altul, deşi în general doar în detalii, în funcţie de partea ţării din care au emigrat strămoşii lor. În Silezia există două sate unde îmbrăcămintea şi dialectul locuitorilor sunt aproape la fel ca cele ale saşilor din Bistriţa. Ei sunt, probabil, o parte din grupul emigranţilor care a trecut pe acolo în drumul spre nordul Transilvaniei şi, oprindu-se, a poposit

---

Şi, printr-o comparaţie favorabilă, afirmă că în 1811 au avut loc patruzeci şi trei de căsătorii în oraş şi doar unul din cei şaizeci şi opt de indivizi nu era un orăşean, iar în cei doi ani care au urmat, deşi au fost treizeci şi trei, respectiv cincizeci şi patru de căsătorii, nici măcar un străin nu era printre ei. Dacă acest sentiment de exclusivitate — acest sistem închis al oraşului — îşi găseşte susţinători în oameni cu o educaţie superioară, putem să judecăm cât de mult este parte integrantă a conştiinţei naţiunii şi cât de mult este înrădăcinat". (*n.a.*)

[474] „Ţăranii maghiari adoptă de îndată îmbunătăţirile din agricultură. Observă ceea ce se face şi, dacă este bine, copiază". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în vecinătate, în timp ce ceilalți și-au continuat călătoria spre sud. Și în Luxemburg țărănimea vorbește un dialect care este aproape, dacă nu chiar la fel, cu cel al unora dintre sașii din Transilvania. Obiceiurile mai sus-menționate sunt observate mai ales în așa numitul ținut al ovăzului. Dar ordinea este o caracteristică peste tot atât în afara cât și în interiorul casei. Fiecare lucru își are locul său, și chiar în construirea casei, în aranjarea și împodobirea interiorului ei se o observă o oarecare simetrie – toate indicând o similitudine a gusturilor și obiceiurilor. Există o firidă în perete, aproape de cuptor (*Katzenhöll*), pentru ca pisica să stea și să toarcă; există un șifonier pictat strident și un portret al lui Luther[475] și Melanchton[476] pe pereți, o masă mare cu o placă de piatră, neacoperită duminicile, și un dulăpior care se încuie, vopsit în roșu și albastru, în care, împodobite de sărbătoare, stau Biblia și cartea cu imnuri, dar și orice hârtii importante pentru păstrare.

Mi-am petrecut multe ceasuri plăcute în asemenea case țărănești, glumind cu femeile sau culegând informații de la // bărbați. Sunt ageri, muncitori, inteligenți și p. 479
– grație școlilor lor bune – știu destul de multe. Mi-ar părea rău să le fac vreo nedreptate prin afirmațiile mele, dar nu cred că am făcut-o.

Problema e că întreaga conduită a țăranului impune la prima vedere; dar apoi asta se întoarce împotriva lui; când ajungi să-l judeci, o faci, involuntar, pe o scară mai mare față de cea pe care ai folosit-o pentru un altul în aceeași situație de viață. Apoi, dacă descoperi neconcordanțe, ești în stare să îl judeci prea sever; dar asta e vina lui, căci doar datorită aerului și modului său de a fi aplici standardul pe care l-ai ales. //

Capitolul XXX

p. 480

Căsătorie, nunți și sărbătoare

Asupra sistemului folosit de țărănimea săsească în căsătoria copiilor lor, am fost în măsură să judec în timpul șederii mele într-unul din multele lor sate. Într-o seară, intrând în camera în care familia era adunată, am găsit-o pe fiică, o fată de paisprezece ani și jumătate, plângând cu amărăciune. Întrebând, tatăl mi-a spus că în acea zi a primit o propunere de căsătorie și a refuzat-o. El era foarte furios și i-a spus fetei că dacă în două zile nu-și schimbă părerea îi va da o ciomăgeală. „Nu i-am dat niciodată" – a spus el – „o palmă, dar va primi multe dacă se dovedește încăpățânată". Purtarea bărbatului mi-a stârnit indignarea și am început imediat, după cum ar face orice englez băgăcios, să-l iau la întrebări pentru tirania și amenințările sale.

Pretendentul, mi-a răspuns el, era cea mai bună partidă din sat – un flăcău harnic și chipeș. Cum ar putea ști dacă Margareta va mai primi o asemenea propunere? Așa propunere nu vine des și atunci când vine trebuie să profiți; prin urmare, el era hotărât să nu se opună <căsătoriei>. // p. 481

[475] Martin Luther (1483–1546), primul reformator protestant al bisericii catolice. Primele idei ale Reformei protestante au fost enunțate de Luther în 1517 (Wittenberg).

[476] Philipp Melanchthon (1497–1560), teolog reformator german, colaborator al lui Martin Luther.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar a uitat să menționeze unul sau două lucruri, pe care le știam și care, chiar lăsând la o parte repulsia fiicei sale, puneau problema într-o lumină diferită. Pretendentul fusese despărțit de prima sa soție la șase săptămâni după căsătoria lor și, pentru că tânăra, pe care se întâmpla să o cunosc – avea puțin mai mult de șaisprezece ani – era pe atât de blândă și sfioasă pe cât de drăguță, divorțul nu era un fapt în favoarea lui. Ceruse deja mâna fetei unui alt țăran și totul era pregătit când, din cauza unei jigniri, înțelegerea a căzut. El a plecat imediat din casa logodnicei, care era la doar câteva porți distanță, în casa gazdei mele și, fără prea multe menajamente, a cerut-o pe mica Margareta. Cum ea ținea locul miresei la care renunțase, nunta trebuia să aibă loc în două săptămâni, odată cu celelalte[477]. El nu știa nimic despre fată și nici ea despre el; dar, printre șași, asta nu are nicio importanță.

Neașteptata apariție a unui pretendent în casă a fost ceea ce a determinat o asemenea agitație. Tatăl era furios, mama pasivă și împăciuitoare, iar fata, într-un colț, pe o bancă, plângea neîncetat. După o partidă cu tatăl, în care nu l-am cruțat, am avut o conversație cu Margareta. Bietul copil mi-a spus că nu vrea să se mărite, cel puțin nu încă. „Abia am terminat școala", a spus, „și mai degrabă aș prefera să stau cu tovarășii mei tineri. Poate mai târziu aș zice da, dar acum nu pot". Dar bătrânul nu vroia să audă de întârzieri. „Fie îl acceptă acum și se mărită în două
p. 482 săptămâni, fie se termină odată totul; nu voi accepta logodne și amânări. Cine // știe, dacă îl acceptă și întârzie nunta, dacă între timp nu vede un tânăr care să-i placă mai mult? Și apoi se naște gelozia, iar înțelegerea cade, iar fiica mea nu este ceea ce era mai înainte".

Erau atât de multe de spus, lucruri pe care chiar și un minim de bun-simț le-ar dicta, încât am hotărât să vorbesc cu tatăl a doua zi, când va fi mai calm. Avea deja răspunsurile pregătite pentru argumentele mele asupra tinereții Margaretei, lipsei ei de experiență și posibilității ca o persoană atât de schimbătoare precum tânărul în cauză să se satureze repede de fata sa, care apoi va fi iarăși în casa tatălui său, ca soție divorțată. Într-adevăr, era surprinzător cum vorbea omul, cât de volubil și, din punctul său de vedere, cât de bine; dar toți țăranii șași au această ușurință.

Știind că viața de om căsătorit a gazdei mele era una foarte fericită, am făcut tot ce mi-a stat în putință să-l fac să înțeleagă că liniștea și înțelegerea dintr-o gospodărie sunt mai bune decât grânele și pământul, l-am întrebat asupra alegerii tovarășei sale. Și aici am găsit lucrurile de care aveam nevoie pentru a-mi sprijini argumentul: soția sa era săracă, dar a trăit cu ea fericit, și, așa șchioapă și urâtă cum era, nu ar schimba-o pentru niciuna pe care ar zări-o. A fost alegerea lui pentru că și-a dat de îndată seama că ea i se va potrivi și s-a căsătorit cu ea în ciuda sfaturilor rudelor. Nu am făcut decât să mă folosesc de argumentele sale. Deși pe moment a părut oarecum de acord, el nu-și va schimba hotărârea asupra viitoarei căsătorii.

În ziua următoare, pe când mă pregăteam să plec din casă, m-am întâlnit cu el
p. 483 în prag. M-a oprit și mi-a zis: „Domnule // îți mulțumesc pentru că mi-ai deschis ochii". „Ei bine, vrei să o obligi în continuare pe Margareta să se căsătorească cu un om pe care nu-l place?" „Nu", a răspuns vesel, „dacă Margareta spune nu, nu o voi forța. Acum poate să facă ce dorește".

---

[477] „Nunțile au loc în același timp". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

L-am văzut apoi la muncă în ogradă, bine dispus și vesel, ca și cum i s-ar fi luat o povară de pe umeri. De îndată ce aceste cuvinte au fost spuse, fața rotundă și copilărească a Margaretei era numai un zâmbet; era mulțumită ca și cum tocmai ar fi intrat în sărbătoare. Acum putea să rămână printre tineri, căci ea este un copil tot așa cum sunt și cei din sat.

Acesta este un exemplu obișnuit al modului săsesc în care se alegea soția și se făcea logodna printre țărani. Chiar tatăl îmi spusese prima oară, răspunzând argumentelor mele, că mariajul cu greu se va dovedi unul fericit și că, într-un astfel de caz, va fi repede urmat de o despărțire. O soție sau un soț este ceva care, dacă circumstanțele o vor cere, de dragul conveniențelor, poate fi lăsat de o parte sau schimbat după bunul plac.

Adesea am fost uimit să văd cum acele persoane cu care am vorbit despre frecvența divorțurilor tratează subiectul ca fiind unul de o importanță mai mică decât este de fapt. Divorțul este un lucru care se întâmplă zi de zi, care se decide sau este permis ușor, care a devenit o caracteristică vizibilă – într-adevăr, o componentă – a vieții morale a sașilor. O despărțire de soț sau de soție după trei, patru sau șase săptămâni de căsătorie nu este rară sau neobișnuită; iar femeia divorțată va dori șase sau opt luni <după aceea> să mai aibă șaisprezece ani. Tocmai această circumstanță – tinerețea soției și faptul că-și acceptă soțul fie pentru că este obligată să facă astfel, fie fără a-l cunoaște – este cea care devine cauza unei uniuni nesatisfăcătoare. În rândul unor sași se poate spune că mariajul este doar o înțelegere temporară între două părți contractante, // în care niciuna nu p. 484
se așteaptă să dureze mult și pot hotărî că nu va dura.

În satul din apropierea <râului> Târnava au avut loc șaisprezece căsătorii într-un an; la sfârșitul celor douăsprezece luni, doar șase din părțile contractante mai erau împreună. În locul în care scriu aceasta, sunt unsprezece perechi de miri care intenționează să-și celebreze căsătoria peste două săptămâni. Din acestea unsprezece, învățătorul a remarcat că, probabil, la anul pe vremea asta multe nu vor mai trăi împreună. Și preotul era de părere că nu peste mult timp vor veni la el cerând despărțirea. Din aceste unsprezece, una este cea din care face parte femeia ce a divorțat de bărbatul care a venit să ceară mâna Margaretei. Are doar șaisprezece ani, ochi mari albaștri, cu o privire dintre cele mai dulci. Ea, așa drăguță și tânără cum este, și fiica unuia dintre cei mai respectați oameni din sat, se va căsători cu un bărbat sărac, unul în a cărui înfățișare personală nu se găsește nimic care să-l recomande; și care o să facă o figură foarte tristă la nuntă, alături de mireasa sa, înaltă și cu ochi strălucitori. Dar, tatăl ei se teme că dacă ea lasă această propunere să-i scape, nu va mai urma niciuna, iar fiica va deveni, după cum se spune, o *sitzen bleiben*[478] – un fel de fată bătrână scoasă la măritat. Pentru că aici, cei șaptesprezece și apoi cei optsprezece ani dulci sunt deja considerați o limită a acelei teribile vârste de fată bătrână, de care trebuie să se scape cât mai curând.

O alta, vecina mea de alături, are doar cincisprezece ani, un spiriduș neascultător și gata pentru distracție sau orice ștrengărie, gata să-și înșele soțul și înainte, dar și după nuntă. El este un ins slab, cu o față searbădă, care s-a uitat

[478] *Una care stă jos*, în limba germană în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

destul de liniştit seara trecută la un dans, pe când un altul a sărutat-o tandru când stăteau cu toţii de vorbă.

Puţin mai încolo sunt două surori; una de şaptesprezece, alta de cincisprezece
p. 485 ani: una drăguţă, cealaltă banală. Nu i-am văzut pe viitorii // soţi; dar, îndrăznesc să spun că şansele lor de fericire sunt egale cu ale celorlalţi. La capătul satului este cea mai frumoasă <fată> dintre toate: soţul ei nu are încă o casă a sa şi în camera mică în care stau tatăl, mama, bunica şi cele două mătuşi nemăritate, în această cameră îngustă va locui şi tânărul cuplu. Patul matrimonial îl atinge pe cel al bătrânului cuplu, cele două formând un unghi în colţul camerei. Cu toate acestea, asemenea lucruri mărunte nu determină deloc stricarea planurilor pentru oamenii de aici[479].

Logodnele au avut loc în diferite familii acum câteva zile; şi, începând cu săptămâna viitoare, toţi vor fi din nou ocupaţi cu coptul pâinii şi al prăjiturilor şi pregătitul fripturilor pentru nuntă. Căci, după cum ştim, toate vor fi celebrate în aceeaşi zi.

De când am scris cele de mai sus, am mai aflat câteva lucruri care arată mai bine ceea ce a fost deja spus, cum ţăranul, căsătorindu-şi fiica, se gândeşte şi nu este interesat decât de pogoanele, casa şi servitorii pe care pretendentul îi aduce cu sine. Mama tinerei atrăgătoare cu ochii blânzi şi mari, albaştri ca eterul, mi-a spus că s-a căsătorit când avea paisprezece ani şi că ea şi tatăl copilului au obligat-o să
p. 486 se mărite în ciuda protestelor ei. De-abia ce s-a // căsătorit, că soţul ei a şi pus ochii pe o altă tânără soţie în speranţa că ea poate va divorţa, a calculat deja să o ia <pe aceea> ca o a doua soţie; dar nu a reuşit şi nevasta, după cinci săptămâni de mariaj, a obţinut separarea de el plângându-se de infidelitate. Toate acestea trebuie să fi fost ştiute de gazda mea atunci când tânărul crai a venit să-i ceară copila, pentru că într-un sat orice se întâmplă într-o familie este cunoscut celorlalţi; şi, cu toate acestea, era hotărât ca Margareta să se căsătorească cu el împotriva voinţei ei[480].

Este multă decenţă în înfăţişarea exterioară a ţărăncilor săsoaice: sunt îmbrăcate curat şi sunt sobre în felul de a fi; dar, cel puţin în unele părţi, rigoarea este mai mult aparentă decât reală.

Încartiruirea soldaţilor din cavalerie în casele ţăranilor saşi nu este lipsită de o influenţă nocivă[481]. Asta o recunoaşte şi preotul[482]. Dar, în multe privinţe ei înşişi

---

[479] „În locuinţele unor ţărani şi în locuri în care cu greu ne-am aştepta, se găsesc asemenea aranjamente. «Aveau, spune Hugh Miller în autobiografia sa, doar o singură odaie în locuinţă şi, bucuros, mi-aş fi dorit să fie două. Patul meu se afla într-un capăt al camerei, în timp ce cel al gazdei şi al soţului ei într-un altul, cu un loc prin care puteam trece printre ele; dar respectabila Peggy Russel se obişnuise cu asemenea aranjamente toată viaţa şi părea că nu s-a gândit nici măcar o dată la problemă; şi – cum ajunsese la acea perioadă din viaţă când femeile din clasele de jos preiau trăsăturile celuilalt sex pe principiul, presupun, al păsărilor bătrâne de sex feminin de a lua penajul masculilor – eu am încetat să mă mai gândesc la asta»". (*n.a.*)

[480] „În cele din urmă, pretendentul s-a întors la logodnica sa, pe care o părăsise când a venit să o ceară pe Margareta". (*n.a.*)

[481] „Satele româneşti sunt excluse de la această povară, căci nu au loc pentru cai; deoarece grajdul, unde stau boul sau viţelul, nu ar fi potrivit pentru soldatul de cavalerie. Avantajul pentru om este prea mic; mai mult, ţăranul şi soţia sa lipsesc de acasă mare parte a zilei, astfel încât nu este nimeni care să gătească mâncarea pe care soldatul are dreptul să o ceară. În acest fel, încartiruirea cade mai greu pe umerii saşilor". (*n.a.*)

[482] „Este corect să adaug că până şi aici sunt excepţii şi că unele sate sunt libere de răspundere, în ciuda constantei încartiruiri a soldaţilor. Dar, influenţa generală nu poate fi altfel decât rea" (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sunt ignoranți, căci este normal să li se arate doar partea bună. Vorbind cu cineva despre opinia pe care mi-am făcut-o din propriile observații, a fost foarte surprins și a spus că nu avea cunoștință despre ceea ce i-am relatat; totuși, după părerea lui, asta nu se întâmpla în parohia lui, ci într-una îndepărtată. Foarte multe lucruri depind de influența preotului – de activitatea, de // competențele sale intelectuale și p. 487
de capacitatea sa de se face iubit printre enoriași, câștigându-le încrederea deplină. Poate reuși multe dacă își pune munca pe calea cea dreaptă; căci puterea lui asupra „copiilor" (*Pharrkinder*) pentru a urma literalmente codul <de comportare> german, este aproape fără margini; îl privesc cu o încredere și un respect pentru funcția și autoritatea sa care cu greu s-ar găsi în altă parte. Căci, acolo unde eram, nicio fată sau femeie măritată nu ar putea fi convinsă să ia parte la un dans la care au venit mai multe persoane din satul vecin pentru că, spun ei, pastorul lor le-a interzis; unele vin și se uită, dar să ia parte, asta este exclus. Supunerea lor a fost pusă la grea încercare, căci dansul este o mare distracție pentru ei. Mi s-a spus că în două sate apropiate era o diferență considerabilă între modul de a se comporta al femeilor pentru fiecare caz; competențele preoților și-au arătat efectele. Supravegherea constantă și participarea activă în tot ceea ce privește progresul intelectual și moral al enoriașilor trebuie să aibă rezultate vizibile. Atunci când este mai puțin cazul de așa ceva, nevoia de a se întâmpla va deveni perceptibilă.

Conform obiceiului pământului, nicio fată nu se poate căsători înainte de cea de-a șaisprezecea aniversare; mai precis, trebuie să aibă șaisprezece ani împliniți; dar acest fapt este evitat sub un pretext sau altul. Într-adevăr, pentru a folosi expresia locului, „pantofii de copil încă nu s-au tocit" înainte ca tânăra făptură să-și asume îndatoririle de soție[483]. // p. 488

Acest lucru și constrângerea sunt în mod ciudat în contradicție cu toate cuvântările pioase și formele de discurs care însoțesc orice ține de jurământ, logodnă, căsătorie și plecarea de sub acoperișul părintesc. Toate sunt de o frumusețe patriarhală: obiceiurile, cuvintele rostite par să te poarte spre vremea și societatea din timpul părinților pelerini; doar că nu trebuie să privești dincolo de scenă sau să știi ceva despre ce a precedat aranjamentul.

Este un fapt obișnuit ca prietenii tânărului să meargă la părinții fetei și să-i ceară în numele lui mâna; asta are loc de obicei într-o seară. În unele locuri, tatăl îl primește pe sol într-un colț al camerei, stând în spatele mesei mari. Pretendentul nu o cere niciodată el însuși; acesta era un vechi obicei german, cum se întâmplă și printre persoanele cu un rang înalt, <ca cererea> să fie făcută printr-un reprezentant. Urma strângerea de mână (mâna era dată drept zălog) și chestiunea era astfel aranjată. Deși am trecut repede peste ea, dura mult mai mult în realitate; se țineau discursuri conform unui tipar prestabilit, în care erau repetate de ambele părți, cu digresiuni, repetiții și tot atât de multe propoziții complicate pe cât sunt în documentele noastre legale.

---

[483] „Un autor sas, descriind ceremoniile de nuntă ale națiunii sale, amintește vorbele unui bătrân sas pragmatic, după cum urmează: «Printre țărani, nu tânărul este cel care se căsătorește cu fecioara, ci un pogon se căsătorește cu un pogon, o vie cu o altă vie, iar o cireadă de boi cu o altă cireacă». Sunt mai aristocratici în «manierele» lor decât sunt conștienți de asta". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După câteva zile, venea aldămaşul[484], o petrecere în cinstea logodnei. Până în acel moment era posibilă ruperea înţelegerii; dar, după o asemenea ceremonie, schimbarea inelelor la casa parohială nu mai putea avea loc. Într-o seară, i-am văzut venind în odaia preotului, fiecare parte cu un buchet mare, de aproape două picioare, din flori artificiale şi acoperit cu frunze de aur şi beteală. A avut loc o scurtă predică, s-a pus o întrebare sau două şi chestiunea a fost aranjată.

p. 489 Într-un sat, se obişnuieşte ca tatăl tânărului să ţină un discurs // adresat tatălui fetei atunci când toţi oaspeţii sunt adunaţi, să ceară ca de atunci înainte să fie considerat ca un tată pentru amândoi; apoi, celălalt tată face la fel. Urmează cei doi logodnici şi fiecare cere să fie privit de viitorii socri ca un copil iubitor şi devotat. În cele din urmă, vin şi celelalte rude; aşa încât, în ce priveşte discursurile, nu există sfârşit. Într-adevăr, ţăranul sas este expert în domeniu.

Pe măsură ce se apropie ziua nunţii sunt multe de făcut. Pentru ceremonie, orice anotimp este acceptabil atâta timp cât nu nesocoteşte munca în gospodărie sau pe câmp, Paştele şi Rusaliile. Conform credinţei populare, acesta este un timp al răului, iar vechile proverbe confirmă superstiţia. Oamenilor nici măcar nu le place să schimbe locuinţa sau să aibă un nou preot sau să facă ceva important în acest interval. Ei spun că din această cauză casa va lua foc; iar noul pastor nu va aduce nicio binecuvântare într-un asemenea anotimp. Dintre zilele săptămânii, miercurea este preferată.

Vecinii trimit în dar casei în care se va celebra nunta ouă, unt, păsări, făină etc. Totul este din belşug; dar este bine să fie pentru că sunt mulţi părtaşi la ospitalitatea <gazdelor> şi multe şi neîncetate solicitări de satisfăcut. Vinerea şi sâmbăta toate femeile vin să ajute; făina este cernută pentru anumite prăjituri, se face pâinea şi totul se aranjează la îndemână pentru marea zi când se găteşte. Duminica se aranjează chestiuni minore şi sunt făcute invitaţiile. Cei doi tineri, îmbrăcaţi cât mai bine, fiecare cu o baghetă albă în mână, în vârful căreia se afla un mănunchi de flori legat cu o fundă roşie, ale cărei capete flutură în vânt, merg din casă în casă pentru a cere invitaţilor să fie prezenţi. Şi discursul ţinut cu această
p. 490 ocazie este realizat într-o manieră prestabilită. Fiecare tânăr are în pălăria lui un // buchet mare de flori artificiale cu frunze de aur strălucind. În semn de respect, câteva rude apropiate sunt invitate de trei ori; altele sunt invitate doar de dragul formalităţilor şi acestea nu vin, ci doar trimit o contribuţie la cină. În realitate, fiecare ştie, fie că este invitat sau nu: întregul sat sărbătoreşte. Muzica se aude pretutindeni şi indiferent cine se prezintă, este binevenit.

Lumea se coace pâinea – nicio muncă nu este cruţată pentru atât de multe guri. La două dimineaţa, femeile care au stat peste noapte în casa „miresei" merg prin sat cu un zdrăngănit de linguri, cleşti etc. pentru a-i trezi şi a-i aduce împreună pe prietenii care vor să asiste. Dacă nimeni nu va veni, <mireasa> este legată fedeleş în lanţuri de o sanie.

Marţea este dedicată pregătirii şi coptului prăjiturilor, jumulirii păsărilor, aducerii vinului etc. Şi mirii sunt ocupaţi, aducând apă la bucătărie, lemne pentru

[484] *Brautvertrinken*. Trimitere la dreptul cutumiar germanic, prin care, la logodirea fetei, cei care s-au ocupat de logodnă închinau un pahar ca să pecetluiască înţelegerea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

foc şi cuptor. În tot acest timp se spun glume, se ţin anumite obiceiuri, se dau cadouri în mod reciproc cu ceremonie şi formalităţi, se prepară anumite feluri de mâncare, care se distribuie şi sunt mâncate, se cântă şi au loc tot felul de mascarade. Buchetele sunt legate de fete, care se întâlnesc toate în acest scop, astfel încât să le dea tinerilor care vin la nuntă. Asta se petrece în ajunul nunţii. Uneori, în aceeaşi seară, se obişnuieşte ca fata să-şi ia rămas bun de la tinerele ei prietene, îmbrăţişându-le pe toate în timp ce cântă în cor un anumit cântec.

A sosit în cele din urmă şi marea zi şi întregul sat este nerăbdător. Mirele trimite din vreme celei alese un cadou, darul de a doua zi. Uneori, el constă dintr-o pereche de pantofi frumoşi pe care să-i poarte la nuntă sau dintr-un batic şi mere, în care sunt puse monede de argint[485]. Ea, la rându-i, trimite prin rudele de sex masculin // un lucru făcut de mână. Intrând în casa lor, am văzut adesea fetele p. 491
ocupate cu munca de tivire şi brodare şi, întrebându-le ce făceau, mi s-a spus că era cămaşa pe care iubitul lor urma să o pună la nuntă. Întreaga parte a pieptului era brodată cu iscusinţă; spicele de grâu, florile, mai ales garoafa şi trandafirul, erau împrăştiate peste tot; volănaşele erau şi ele brodate şi aveau un fel de dantelă. Mireasa face mereu această îmbrăcăminte pentru viitorul său soţ. Este păstrat întreaga viaţă; acelaşi articol de îmbrăcăminte pe care tânărul l-a purtat la prima sărbătorire a nunţii este iarăşi purtat atunci când moartea vine să-l ia pe bătrânul cărunt pentru a se uni cu el întru veşnicie.

Dar trebuie să ne grăbim şi, alături de tânărul mire, să o luăm pe mireasă. Prietenii s-au adunat la casa lui şi au mâncat din anumite feluri, care la o asemenea masă sunt nelipsite. Bravo! cât de voios cântă ţiganii în faţa procesiunii! Cât de ascuţite sunt sunetele care umplu aerul curat şi îngheţat! În faţă dansează conducătorul prietenilor mirelui şi, înconjurat de ceilalţi, înaintează protagonistul, împodobit cu buchetul său imens, cu panglici fluturânde şi strălucitoare ca aurul. Am văzut acelaşi buchet de flori cu două duminici înainte de nuntă, pus sus pe un postament înaintea tânărului, pe când stătea în biserică. Cum erau mai mulţi care urmau să se căsătorească, un rând de douăsprezece sau chiar mai multe astfel de buchete în jurul galeriei străluceau cu întreaga lor splendoare bătătoare la ochi.

Acum s-a ajuns la casa miresei. Uneori, poarta este găsită închisă, iar mirele trebuie să // sară în curte şi să o deschidă dinăuntru pentru a-şi pofti însoţitorii[486]. p. 492
Atunci, tânăra fată este cerută de la părinţi şi, întovărăşită de cei doi cavaleri de onoare ai ei, se alătură procesiunii şi pornesc <cu toţii> spre biserică[487]. Ţiganii îşi încep notele vesele şi auzi sunetul muzicii când dintr-o parte, când din cealaltă sau

---

[485] „Legile referitoare la cheltuieli din Hamburg, din 1291, au stabilit ca darul mirelui să fie o pereche de pantofi. A da un pantof miresei era un simbol al primirii ei în interiorul familiei celui promis în căsătorie. Conform lui Grimm, de îndată ce mireasa şi-a pus pantoful în picior, era considerată supusă soţului ei". (*n.a.*)

[486] „De asemenea, uneori, tânărul trebuie să-şi vâneze soţia şi să o capete în ciuda fugii sau a împotrivirii. <Arminius> Vámbéry povesteşte că un obicei similar există printre turkmeni". (*n.a.*)

[487] „Acum, înainte să se despartă de casa ei, îşi ia rămas bun de la părinţi, de la fraţi şi surori, dar şi de la alte rude, mulţumind la fiecare în parte pentru iubirea pe care i-au arătat-o, pentru educaţia pe care i-au dat-o şi pentru că au crescut-o creştineşte şi cu frica lui Dumnezeu, rugându-i să o privească cu aceeaşi dragoste şi cerând iertare pentru greşelile pe care le-a făcut". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vezi grupuri vesele, toate îndreptându-se spre o singură direcție; un tânăr și o fată în centrul fiecăruia, iar în jurul lor, veseli, strălucitori și variat colorați, flăcăi și tinere, în jachete noi, cămăși albe și șorțuri de muselină brodate, panglici fluturând, ca și alte găteli de sărbătoare[488]. La porți se adună grupuri pentru a-i vedea cum trec și la ferestre ies capete să privească și se schimbă cuvinte de felicitare, urări calde și saluturi binevoitoare.

Deodată, la ușa bisericii muzica încetează. Toți își ocupă locurile: miresele unele lângă altele, iar pe băncile din față viitorii lor soți. După aceea, fiecare dintre ei vine să-și ia mireasa și merg împreună la altar. Ceremonia se termină repede și nu este impresionantă: cele zece sau douăsprezece cupluri stau tot împreună și sunt unite pe loc. Totuși, fiecăruia i se pun întrebările necesare separat și primesc separat binecuvântarea.

Acum, toți ies din biserică. Țiganii oacheși fac din nou să răsune aerul cu
p. 493 muzica lor și fiecare grup se întoarce acasă. Acolo totul este pregătit: // în camerele cele mai mari au fost aranjate mesele; femeile sunt ocupate în bucătărie, iar în pivniță se află persoanele desemnate să scoată vinul și să-l trimită sus de îndată ce o cană se golește. Preotul este adus de o delegație și condus la locul de onoare. Dar în unele locuri, înainte de a merge la cină, o masă mare este pusă în ogradă sau în cameră, iar în capul ei stă tânărul cuplu căsătorit cu flăcăii și tinerele care-l însoțesc. Atunci se apropie tatăl și aduce ca dar un brăzdar sau, dacă este bogat, un mânz, un vițel, linguri de argint sau un jug pentru boi. Mama îl urmează înlăcrimată cu vraful de pânzeturi, apoi vin prietenii și rudele, fiecare punându-și jos cadoul. Mireasa sărută pe fiecare și îi mulțumește pentru atât de marea bunătate.

Toate felurile de mâncare sunt stabilite dinainte; este la fel de imposibil să ai o petrecere de nuntă fără o anumită supă, budincă sau prăjitură, ca și fără mireasă. Fiecare musafir aduce cu sine lingură, cuțit și furculiță, căci altfel cum ar fi posibil să se găsească pentru atât de mulți? Se face o excepție pentru pastor sau pentru orice invitat, care, ca și mine, era invitat în mod special. Toți se așează în funcție de vârstă, față de care sasul are mereu un mare respect. Dacă două femei merg împreună la un târg, cu siguranță celei mai în vârstă i se va asigura locul din partea dreaptă. La cină, la fel. Numai în biserică oamenii se împart în funcție de gen; aici toți bărbații, acolo neamul femeiesc.

Cât de înghesuit ar fi, la ușă vezi capete și umeri încă împingându-se pentru a privi înăuntru. Sus pe o bancă și îmbulzindu-se în spatele sobei pentru a face loc, stau țiganii, negri ca hindușii, având înfățișarea sălbatică precum muzica lor și adăugând la zarva sunetelor scoase de vocile lor un ceardaș înduioșător. Acestuia
p. 494 nu i se poate rezista. Cu greu, după ce s-a terminat primul fel de supă cu orez // și carne de pasăre, s-au împins băncile înapoi[489] și câteva cupluri, care nu mai rezistau

---

[488] „Doar fata care este promisă în căsătorie poartă banda de dantelă aurie în jurul bonetei în formă de tobă". (*n.a.*)

[489] „La Cristian, supa trebuie să fie de fidea, iar friptura, pe care musafirii o iau acasă, se servește rece. O rudă apropiată a uneia dintre părți este aleasă *Wortmann*, iar treaba lui este să se asigure că nu lipsește nimic de mâncare și că musafirii au de toate; înconjoară masa și supraveghează totul. Patru bărbați sunt trimiși să umple urcioarele aduse în mod constant cu vin; acesta este mai degrabă un post invidiat. Cei patru stau și fumează împreună și nu duc lipsa vreunei conversații. Fiecare clipă aduce un vizitator și încă o posibilitate de a sta de vorbă. Și stau și ei la gura butoiului pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sunetelor minunate, încep să danseze. Şi continuă aşa ore în şir; acum un nou fel de mâncare, acum un dans, şi pentru fiecare pare să nu existe sfârşit. Dar acesta este doar un intermezzo. Adevăratul dans începe seara, când fiecare rudă dansează cu mireasa şi apoi pune o monedă într-o farfurie pe masă; câteodată aceasta este a muzicanţilor, altădată a tinerei soţii[490]. Oricum, ea primeşte şi un alt cadou, care este numai al ei. În timpul cinei, friptura este pusă pe masă şi ea trimite fiecăruia dintre invitaţi o bucată de carne într-o furculiţă, alături de o prăjitură, împodobită uneori cu o floare sau un alt ornament. Acest semn al bunăvoinţei este întors după cum urmează: iei una dintre prăjituri – numită *Klotsch* sau *Kolatschen* – şi înfigi în ea, nu migdale sau bomboane, ci monede de argint, cât de puţine sau multe doreşti, iar apoi o trimiţi ca dar miresei.

Dansul şi petrecerea continuă fără întrerupere zi şi noapte. Cred că unii se odihnesc în timp ce alţii sărbătoresc şi sunt veseli; dar musafiri sunt întotdeauna prezenţi şi nimeni nu pare obosit. Cum pot ţiganii să // menţină ritmul aşa cum o p. 495
fac, este pentru mine un mister: dar ei sunt la fel de proaspeţi şi în formă ca la început; iar dacă au făcut pauză pentru o clipă, multe voci le-au cerut să reînceapă.

A treia zi este consacrată mai degrabă celor care au ajutat cu atâta sârguinţă pentru a fi pregătit totul. Acum, la rândul lor, sunt şi ei sărbătoriţi şi serviţi de aceia pe care înainte i-au servit.

A doua zi, tânăra soţie apare cu boneta de matroană. Şi-a lăsat deoparte podoabele de fecioară; prietenele ei i-au pus panglici de călugăriţă şi basma din pânză albă fină de bumbac şi le-au prins cu ace bogat ornate, bătute cu perle şi granate. Dar, înainte de asta, părul lung <al tinerei soţii> a fost tăiat – mândria şi podoaba ei simplă – un alt simbol al libertăţii pierdute[491].

Aşadar, aceasta este o schiţă imperfectă a principalei festivităţi săseşti. Multe obiceiuri – variind de la un loc la altul – au fost omise, ca şi tipurile de adresare către diverse părţi, precum salutul sau despărţirea; acestea ar umple un mic volum. Sunt toate interesante, căci se referă la timpuri trecute, iar majoritatea sunt create pe baza unor ritualuri datând din perioade îndepărtate şi amestecate cu mitologia nordului. //

Capitolul XXXI

p. 496

Divorţul

Cum teritoriul despre care scriu este Transilvania, nu este nimic nepotrivit ca un capitol despre divorţ să vină imediat după un „sărbătoare a căsătoriei". Într-adevăr, este în ordinea firească a lucrurilor şi prin urmare o adopt pentru cartea mea.

---

când se ocupă de cei care vin frecvent după produsul viilor de la Mediaş, îşi umplu paharul, beau în cinstea vizitatorilor lor, a mirelui şi a tinerei şi drăguţei sale mirese". (*n.a.*)

[490] „În Göttingen, acest obicei are întâietate. Banii sunt adunaţi într-o farfurie, iar mireasa dansează, la fel, cu fiecare musafir; şi acolo festivităţile durează, ca şi în Transilvania, două sau, mai frecvent, trei zile. Felurile de mâncare servite sunt stabilite dinainte, ca şi printre saşii transilvăneni, la fel ca şi ordinea în care trebuie trimise la masă". (*n.a.*)

[491] „În unele sate, cosiţa lungă este atârnată ca ornament pe peretele camerei, împodobită cu funde din panglici strălucitoare". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ce face ca un obicei, se va întreba <cineva>, care potrivit tuturor noțiunilor noastre creștine despre iubie și toleranță reciprocă, ca și părerilor noastre despre relații sociale potrivite întâlnite printre oamenii civilizați, să nu fie adoptat cu ușurință? Sunt două cauze; în primul rând, modul în care sunt realizate contractele și, în al doilea rând, ușurința cu care poate fi obținută o despărțire. Cea din urmă este, cred, un rău mai mare decât prima.

Puține dintre căsătoriile din rândul țărănimii săsești sunt căsătorii din dragoste. Cu excepția unor informații generale, părțile știu puțin unul despre celălalt și, prin urmare, sunt destul de neputincioase în a-și da seama dacă se vor înțelege sau nu. Calculul aproximativ asupra pogonului părintesc este o ispită suficientă pentru părinți pentru a aranja o căsătorie între copiii lor. Mai degrabă un conte (așa mi s-a spus de
p. 497 cineva care cunoștea bine țărănimea) s-ar căsători cu o // țărăncuță decât ca fiica unui țăran, care, deținând o proprietate, să ia un tânăr fără un pogon.

Divorțul este atât de ușor de obținut și atât de intim legat de viața de om căsătorit încât chiar înainte de nuntă se vorbește despre el și, în eventualitatea unei <astfel de> probabilități, se privește asupra lui ca o urmare a uniunii ce se apropie. „Încearcă să-l placi", spune tatăl fetei, care se opune „partidei bune" aranjate pentru ea; „și dacă mai târziu descoperi că nu poți, ei bine, voi obține despărțirea ta"[492]. Dacă una dintre partide descoperă că el sau ea nu poate să-l placă pe celălalt, urmarea este o vizită la pastor, cu o cerere de despărțite pe motivul unei „aversiuni de netrecut", care, conform *„Patentei"*[493] din 1786 (legi bisericești referitoare la căsătorie), este o plângere suficientă[494]. Preotul și, mai târziu, Curtea Ecleziastică, atunci când cazul ajunge mai departe, spune părților că trebuie să se înțeleagă și să locuiască împreună, moment în care unul dintre cei doi spune: „Nu vreau să mă despart; vreau ca soțul sau soția mea să locuiască în continuare cu mine". Moment
p. 498 în care // este dat un ordin împotriva separării. Dacă, presupunând, soțul este încăpățânat și nu se va întoarce, este închis și, oricât ar părea de nesăbuit, se încearcă impunerea prin forță a relației. Toate acestea mai mult irită decât îmbunătățesc <situația> și, în cele din urmă, cel care la început nu era ostil jumătății sale se va simți rănit de o asemenea rezistență și furia și ura își fac apariția. Tabăra afirmă acum că și el (sau ea) dorește o despărțire și nu se mai

---

[492] „Cum nu vreau ca nici cititorii englezi și nici cei sași, dacă am vreunul, să creadă că afirmațiile mele sunt făcute la întâmplare sau fără o matură chibzuință, dați-mi voie să spun că aceste cuvinte sunt ale unui pastor sas de la sat; și nimeni nu știe țărănimea mai bine decât preoțimea sa". (*n.a.*)

[493] *Ehe Patent*

[494] Paragraful 57 din „Patentă": „În al treilea rând: suntem de acord cu o rupere a legăturii conjugale în acel caz în care între cei căsătoriți există o mare ostilitate (*Hauptfeindschaft*) sau în care a luat naștere o aversiune de nedepășit (*unüberwindliche Abneigung*) și *ambele* părți cer separarea". Dar, un paragraf suplimentar a mers și mai departe și a spus, când *una* sau *alta* dintre părți „din pură pizmă" s-ar opune unei despărțiri de pat și casă, Curtea va fi totuși autorizată să o acorde, dacă ea consideră cererea pentru separare rezonabilă (*biling*). Observăm cât de mult spațiu este lăsat aici pentru o interpretare care să servească scopului părții ce înclină spre divorț. Când am fost în Transilvania, legile pe acest subiect, erau cu grijă reconsiderate pentru a le ameliora. Mulți dintre preoți sunt de aceeași părere cu mine, că simplul enunț „aversiunea de nedepășit" nu ar trebui să fie suficient pentru a se constitui într-o cerere de separare. Conform celor din landul prusian (*landrecht*) ura este, de asemenea, un motiv suficient de divorț. Și în Badem la fel". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dorește evitarea ei. Premisa „aversiunii de nedepășit" a crescut cu adevărat și astfel, în cele din urmă, după un an de discuție, ciondăneală și sfat nebăgat în seamă, cele două părți sunt într-un final declarate libere și având libertatea de a se recăsători. Dacă este vorba de o familie, mama capătă un copil, iar tatăl pe celălalt.

Atunci când o despărțire are loc pe baza unei oarecare consfătuiri, oricât de bună ar fi, ea aduce puțin folos; căci, deși cazul adus în fața Dicasteriei, care constă dintr-un conclav al preoților, ce formează o adunare canonică, costă câteva sute de florini, țăranul, cu acea perseverență care-i este caracteristică, încă insistă în decizia sa și o duce până la capăt. O altă jalbă pentru separare este destul de des făcută la plecarea soției, care se întoarce la părinții ei; acolo rămâne un an sau doi, până când procesul ce așteaptă se sfârșește. Cum, în general, țăranii sunt înstăriți, părinții dau adăpost și o primesc pe fiica lor. Când divorțul este admis, ambele părți se recăsătoresc și acest al doilea mariaj este cel mai adesea unul fericit.

Dacă se descoperă că soțul are un caracter vicios și după recăsătorie caută din nou divorț doar pentru a-și lua o nouă soție, Curtea Ecleziastică intervine și interzice alte noi căsătorii pentru o anumită perioadă de timp – trei, patru sau cinci ani. Într-adevăr, în unele cazuri flagrante, omului îi este interzis să se recăsătorească. // Acesta a fost cazul unui individ despre care știam și care, după ce p. 499
a avut trei soții, a dorit să mai ia o a patra. Pastorul satului a refuzat cererea sa și i-a vorbit despre el protopopului. Într-un sat în care stăteam, așteptau să fie rezolvate cinci procese pentru despărțire; într-adevăr, astfel de cazuri au mereu loc. Fără nicio excepție, preotul face ce poate pentru a aplana nemulțumirile lor – când legate de un tratament prost, când de neîmplinirea obligațiilor și câteodată de o antipatie greu de măsurat. Nimeni nu poate vedea mai bine decât acești pastori problema legii căci spre ei ajung toate cauzele caraghioase ale unei jalbe imaginare, care sunt adesea într-atât de penibile încât cu greu pot fi credibile. Dar tocmai asta arată că ușurința cu care era dată separarea oferea posibilitatea de a fi privită ca un leac pentru orice neînsemnată neplăcere – și încuraja <soții> cu adevărat să caute divorțul. Dacă ar fi puțin mai greu de obținut decât este, abuzul ar înceta curând, după cum demonstrează următorul exemplu. Sunt două sate, Ideciu de Sus și de Jos[495], în niciunul nu a fost acceptat un proces de divorț. Pe drept cuvânt, locuitorii sunt mândri de aceasta și au ajuns la concluzia că, întrucât comunitatea lor a rămas astfel liberă de orice pată socială, ar trebui să continue la fel; și această decizie a fost suficientă pentru a preveni apariția vreodată a oricărei probleme legată de divorț. Doar o singură dată, o femeie, al cărei bărbat a încălcat cea de-a șapte poruncă, a insistat asupra despărțirii: nu a ascultat de nicio dojană, ci a continuat să ceară respectarea literei legii. Părintele comunității[496], prieteni și vecini au sosit și au cerut: „Trebuie să-l ierți", afirmând că, pentru onoarea satului, cu siguranță lui nu-i vor permite un divorț; și nici ei. Într-un final, părțile s-au împăcat și niciun cuplu nu a fost mai fericit decât acesta.

Astfel, decizia a acționat ca o interdicție. Prin ea, legea, care făcea divorțul posibil, a fost în mod imaginar invalidată – cel puțin, pentru ei – și nefiind vreo // p. 500

[495] *Upper and Lower Eidisch*, com. Ideciu de Jos, jud. Mureș.
[496] *Nachbar Vater*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

posibilitate de a lua o nouă soție după impulsul de moment sau pe seama unei „toane" sau ciondăneli casnice, au trăit cu toții în mod armonios și fără ca vreodată să se gândească la „neplăcerile" de nedepășit. Chiar dacă s-ar porni ceartă sau un motiv de plângere, îl găsesc destul de „suportabil" de îndată ce știu că de „insuportabil" trebuie să fie legat în continuare.

Am discutat despre acest rău strigător – căci fără îndoială că așa este – cu clerul sas oricât de des am avut ocazia și din aceste <discuții> am aflat cât de lipsite de importanță sunt aceste motive ale certurilor matrimoniale în general. Probabil că în alte părți este la fel; dar în alte părți consecințele sunt diferite. Unul, în special, m-a asigurat că și în sătucul său solicitările la el erau destul de frecvente; el spunea că uneori se întâmpla ca atunci când refuza să le acorde <divorțul>, taberele își rezolvau problema și după aceea trăiau fericiți împreună. Un soț nu a crezut ce i-a spus soția lui și ea a dorit să se despartă imediat căci „nu putea trăi cu un om care nu avea încredere în ea". Un altul nu-și mânca cina cu poftă. „Oh", a spus soția, „se pare că mâncarea mea nu-ți este pe plac. Dacă nu pot să te mulțumesc etc." – în adevăratul stil al doamnei Caudle[497]. Asta ducea și la alte multe cuvinte, iar femeia mergea să ceară divorț. Principala cauză a plângerii unui alt soț, a cărei soție drăguță am văzut-o adesea în casa tatălui ei – care era cel dintâi om din sat – era că ea a spălat niște rufărie după ce mama lui o spălase deja și că asta era o insultă la adresa mamei sale. Asta arăta lipsa de importanță a acuzațiilor într-o problemă care ar trebui abordată cu toată seriozitatea.

Se întâmplă uneori ca în timpul primului an, tânărul cuplu să trăiască alături
p. 501 de părinții lor și asta este o sursă nesecată de dispute. Soacrele sunt cei // mai mari animatori ai suprasolicitării simțurilor și nemulțumirilor. De multe ori s-a considerat necesar să se interzică orice tip de relații cu ei și din acel moment totul a mers bine.

Într-adevăr, dacă preotul, precum interlocutorul meu actual, rămâne ferm în opoziția sa, poate fi exercitată o influență sănătoasă. Doar folosirea sfaturilor este fără câștig; opoziția trebuie să fie de nezdruncinat.

„Silirea" la căsătorie, dacă este dovedită, este un motiv suficient pentru a acorda un divorț[498]; de asemenea, bârfirea oricăreia dintre părți. Am în fața mea o listă cu despărțirile care au avut loc în douăzeci de sate dintr-un singur district în anii 1860, 1861 și 1862 și cauza atribuită în fiecare caz. Numărul pentru cei trei ani era 30, 35 și respectiv 35. „Neplăcerea" (antipatia) este motivul cel mai des întâlnit. Urmează „silirea întru căsători", apoi „beția", „dezgustul de netrecut", „traiul rău", „petrecerea nopții în afara casei", „respirația rău-mirositoare" și „plângeri lipsite de motiv", completează lista jalbelor matrimoniale. Unul dintre motivele cele mai ridicole este „rotirea ochilor"[499] ceea ce înseamnă că partea în cauză, el sau ea, și-a dat ochii peste cap. Altul, „felul dificil al nevestei"; altul, „beția socrului", care,

---

[497] Personaj creat de scriitorul, dramaturgul și jurnalistul englez Douglas William Jerrold (1803–1857), care apare prima oară, în foileton, în 1840, în revista britanică „Punch", devenit ulterior eroină de roman. În 1860 cartea a fost tradusă în maghiară.

[498] „Șase luni de închisoare este pedeapsa pentru forțarea fiicei în a se căsători împotriva voinței ei; dar, nu este pusă în aplicare". (*n.a.*)

[499] *Augenverdrehen.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fără îndoială, era destul de greu de suportat de tânărul cuplu; doar unul singur, şi el poate fi numit supărător (*unerhebliche Klagen*). Oricât de ciudat ar părea la o primă vedere, aceste ciorovăieli îşi au vremea lor. Un preot mi-a spus că a remarcat faptul că plângerile reciproce erau frecvente „după culesul viei, când era vin în pivniţă". Într-o asemenea perioadă, ambele tabere erau foarte agitate şi niciuna nu ar fi renunţat.

Infidelitatea din partea soţiei este rareori sau niciodată cauza unei despărţiri în cadrul ţărănimii; cel puţin // nu am auzit de niciun caz în care un asemenea motiv p. 502
să fie invocat. Motivul principal este, din câte am văzut, beţia şi traiul rău, cel din urmă fiind o consecinţă firească a patimei soţului. Dar, mi s-a spus, în oraşe, infidelitatea dintr-o parte sau alta, sau din ambele, este cea care conduce la divorţ.

[Urmează o discuţie asupra divorţului în cadrul populaţiei de origine maghiară.] p. 505

Divorţul fiind un fapt atât de obişnuit, încât chiar şi constrângerea este neputiocioasă, astfel că fiecare cu sentimente bune acceptă refuzul de a sta în situaţii excepţionale. În acest caz, nu există nici un fel de jenă, căci nu este nimic excepţional în a fi divorţat şi în a contracta o a doua căsătorie cu jumătatea pe care ai cunoscut-o după ce prima a fost consumată. Totuşi, nu poate fi nicio îndoială că simţul moral se toceşte într-o oarecare măsură. //

Capitolul XXXII p. 506

Spre sud

Curând, surugiul meu cel vesel m-a adus la Aiud. Aproape fiecare casă poartă urmele furiei lăsate în urmă de revoluţia devenită război[500]. În unele zile, erau jefuite chiar de două ori de către turci, dar mă îndoiesc că pagubele erau aşa de mari precum cele făcute de bandele de valahi, atunci când acest oraş loial a ajuns în mâinile lor; este revoltător să asculţi povestea. Locul încă arată ca şi cum ar fi fost bombardat.

Liceul protestant de aici este unul dintre cele mai înfloritoare din provincie, iar numărul elevilor este unul mare. Colegiul are proprietăţi întinse, iar printre ele vii, pe care, pentru a le afla valoarea producţiilor lor, am vizitat vastele pivniţe din oraş.

Aici au fost depuşi banii şi documentele în timpul revoluţiei şi printr-un mare noroc au reuşit să scape nedescoperite. Valahii aveau o metodă inteligentă să afle dacă podeaua pivniţelor fusese mutată recent pentru a îngropa bunuri şi pentru a afla repede locul. Lăsau apa să curgă şi acopereau podeaua; iar când aceasta intra în pământ ştiau că s-a săpat recent şi că, prin urmare, ceva s-a ascuns acolo. La Aiud // p. 507
documentele importante au fost zidite între două plăci şi astfel au scăpat descoperirii.

În apropiere se afla moşia şi viile aparţinând nobilului deja amintit în capitolul asupra vinului, cel care a adus atât de multe îmbunătăţiri viţei de vie. Aici am văzut pentru prima oară cum era aplicat răbojul printre cei care lucrau pe moşie. Este cea mai simplă modalitate de a ţine socoteala: proprietarul moşiei

[500] Autorul se referă la revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania şi implicaţiile ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

avansează în mod constant bani țăranilor pe care aceștia îi plătesc prin muncă. Un acord scris este inutil întrucât țăranii nu știu să scrie. Prin urmare, pe o astfel de bucată de lemn, purtând numele țăranului erau cioplite treizeci sau mai multe crestături drept număr al zilelor pe care omul trebuie să le lucreze pentru a plăti împrumutul. La sfârșitul fiecărei zile aduce bucata sa de lemn și, când se potrivește celeilalte bucăți aflată în păstrarea vechilului, o crestătură este tăiată de pe ambele, iar acea parte dată înapoi deținătorului. Acești muncitori aveau întotdeauna tendința de a trișa și de a se certa asupra numărului de zile pe care le mai aveau de lucrat; prin această modalitate se punea capăt oricărei contestări deoarece alăturând cele două bucăți de lemn se vede de îndată dacă ele corespund sau nu și câte zile mai au de plătit.

Un mic incident m-a amuzat teribil. Când servitorul a intrat în camera mea și a observat încălțătorul aflat pe masă, l-a luat, l-a întors și l-a pus fără nădejde la loc, a fost clar că nu-și putea dădea seama la ce ar putea folosi. Puțin după aceea,
p. 508 pe când eram pe cale să-l folosesc, // a stat și el, plin de curiozitate, să vadă ce urma. A așteptat până când misterul va fi rezolvat. M-a văzut aplecându-mă și ochii i s-au ațintit asupra încălțătorului; dar încă nu avea vreo idee asupra semnificației sale. L-am pus în pantof; flăcăul, în așteptare, m-a privit nerăbdător, când mi-am împins călcâiul. Acum a privit în sus; un zâmbet de om mulțumit îi lumina întreaga față; uimirea îi era mare, dar înțelesese procesul. Ochii săi s-au întors apoi către mine și mi-a spus deschis: „Ei bine, asta *este* o minunație!". Pe moment mi s-a părut foarte straniu că nu știa la ce folosește acest instrument, dar apoi mi-am dat seama că aici oamenii purtau cizme sau sandale, ambele neavând nevoie de încălțător. După aceea, tânărul s-a uitat des la încălțător și apoi la mine, ca și când eram asociat direct cu acest obiect. Poate el credea că sunt inventatorul admirabilului dispozitiv[501].

Aici se află o biserică săsească, cu pereți și turnuri, purtând data 1333.

După ce am părăsit Aiudul, creasta muntelui se apropia și pe platou, în stânga ta, satele sunt împrăștiate pretutindeni. Târnava se îndreaptă spre Mureș și face bucle mari printre sălcii și pâlcurile de copaci și, apropiindu-te de Alba Iulia, zona de mijloc intră în pantă într-o coborâre treptată și lungă spre drumul de-a lungul căruia călătorești. Clădiri albe se găsesc ca niște puncte pe partea deluroasă cu turnuri-clopotniță pătrate. O deschizătură se vede în dealuri în fața ta și acolo, pe ridicătură, se află cetatea Alba Iulia. Între pereții cetății se află palatul episcopului
p. 509 romano-catolic al provinciei, // pe atunci absent și cum aveam o scrisoare pentru secretarul lui m-am îndreptat spre cetate. Am fost găzduit ca și cum eu însumi eram un episcop; și, în frumoasele apartamente, am fost înconjurat la masă de o adunare de canonici cu o atenție deosebită, ce mi-a fost arătată ca unui oaspete important și aproape că am început să-mi închipui că până acum eram sub un miraj și că, de fapt, eram un mare demnitar al bisericii. Dacă era așa, era periculos să zăbovesc aici prea mult căci trăiam ca și cum eram la curte și, într-o asemenea manieră și bogăție, inima mea ar putea ceda și m-aș umfla în pene de mândrie până aș deveni

[501] „Cred că trăgătoareale de cizme erau și ele necunoscute. Pe perioada cât am stat în țară am văzut doar una". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

un cleric. După cum s-a spus, Alba Iulia este celebră pentru vinurile ei; şi, dintre acestea, la fiecare masă erau servite o mulţime. Aici, solul viilor este argilos şi calcaros.

Cetatea este mare, cu străzi, piaţă şi clădiri frumoase; de asemenea, se găseşte monetăria, un observator şi o bibliotecă bogată în manuscrise şi lucrări cu miniaturi. Academia[502] care acum se află la Aiud a fost fondată aici.

Dar, catedrala dedicată Sfântului Mihail este monumentul de cel mai mare interes; este cel mai important edificiu care există în Transilvania din perioada stilului arhitectural romanic[503]. A fost construită în // 1275. Aripile laterale sunt p. 510
joase şi separate prin coloane masive ce pornesc dintr-o bază pătrată. Bolţile în cruce ale acestor arcade laterale se sprijină pe cornişele // din peretele exterior, p. 511
împodobit cu gust cu frunze şi flori. Capitelurile coloanelor sunt bogat sculptate cu mănunchiuri de fructe şi frunze, într-o varietate fără sfârşit, în timp ce cele din partea nordică expun cranii şi păsări în îmbinări fanteziste.

Întregul interior arată o diversitate nesfârşită a formelor. Este ceva maiestuos şi solemn în masivitatea grea a pilonilor ca şi în întunecimea pe care bolta joasă şi pereţii subţiri o împrăştie asupra aripilor laterale.

Ca de obicei, cea mai interesantă şi uimitoare clădire a fost oarecum prejudiciată de nevoia de a avea bun-gust şi cunoaştere, care pare să aibă întâietate aici în toate chestiunile. Coloanele şi capitelurile lor, arcadele şi bolţile în cruce au fost pictate în tot felul de culori, dar datorită actualului episcop, toate aceste neajunsuri sunt înlăturate treptat cu o grijă iubitoare sub supravegherea sa. Directorul şcolii publice din Sighişoara, Friedrich Müller, cu o cunoaştere profundă a acestui subiect, mi-a povestit despre acest // monument unic, ca şi despre rămăşiţele p. 513
acestui stil arhitectural deosebit, existent în Transilvania.

Catedrala a avut de suferit în toate modurile posibile, când datorită incendiului, când datorită bombardamentului, exploziei sau distrugerii aduse de bande. Intrarea din sud, acum zidită este deosebit de frumoasă. Frunzele din colţurile capitelurilor sunt înclinate în jos, pentru a indica ponderea împovărătoare a greutăţii. În câmpul de deasupra intrării este o reprezentare a lui Hristos, cu mâna dreaptă ridicată să binecuvânteze, de o parte Sf. Ion, iar de cealaltă un apostol bătrân. Doi porumbei, simbolizând Sfântul Duh, stau deasupra capetelor lor.

Modul în care suprafaţa tavanului a fost făcută să arate strălucitoare, variată şi plină de graţie, este arătat într-o cornişă din partea de nord, unde animale, frunziş şi forme groteşti sunt puse împreună printr-o îndemânare fericită. Cele două figuri prezentate aici sunt de la o fereastră, câte unul în picioare pe fiecare parte.

În cetate este o nouă cazarmă, cu locuinţe ale ofiţerilor, construită cu o cheltuială exagerată. Costurile au fost de 500 000 florini şi pe când mă uitam la ea nu m-am putut abţine să nu-mi spun „Aşa se duc banii". Lângă oraş se află o cruce, pentru a marca locul în care un episcop // a căzut în lupta împotriva turcilor. [...] p. 514

---

[502] Este vorba despre colegiul calvin (*Collegium Academicum)* înfiinţat de principele Gabriel Bethlen (1613–1629) în 1622 la Alba Iulia. Colegiul a funcţionat aici până în 1658 când după devastarea şi distrugerea clădirii, principele Mihail Apafi (1661–1690) l-a mutat la Aiud.

[503] Autorul se referă la catedrala romano-catolică Sfântul Mihail, situată în interiorul cetăţii Alba Iulia, cel mai valoros monument de arhitectură romanică din Transilvana. Construcţia actualului edificiu a început în secolul al XI-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Locul – odată colonia romană Apulum – a fost locul de oprire a legiunii a treia[504] şi, de asemenea, asta s-a întâmplat şi la Sebeş[505]. Sunt biserici pentru toate religiile aici: pentru luterani, calvini, romano-catolici, evrei, dar şi cei care aparţin bisericii ortodoxe şi latine.

De-a lungul acestui drum pot fi găsite urme ale populaţiei germane care a fost odată răspândită în întreg districtul, dar care acum s-a micşorat ajungând la câteva mici colonii împrăştiate ici şi colo.

Acum, treci prin Sebeş, iar atenţia îţi este atrasă fără să vrei de biserica aflată în mijlocul oraşului. Diferitele sale părţi constituie munca mai multor secole, iar de aici marea sa frumuseţe şi eleganţă, îmbinată cu forme puternice şi greoaie. Dar combinarea stilurilor, gotic şi romanic, face studierea clădirii extrem de interesantă. Şi asta nu numai din punct de vedere artistic, dar şi din cauza felului în care este
p. 515 construită, ca şi a materialelor folosite, // legate îndeaproape de istoria acestor constructori şi a vremurilor tulburi în care au trăit. Întreaga biserică prezintă atât de multe episoade ale istoriei săseşti. O parte datează din secolul al doisprezecelea, iar turnul şi intrarea din secolul al treisprezecelea şi al paisprezecelea. Capela este considerată cea mai mare lucrare de acest tip din Transilvania.

Din nou, în acest loc am găsit un preot sas protestant, unul dintre acei oameni care au contribuit la răspândirea culturii printre concetăţenii săi din Transilvania şi la păstrarea reputaţiei că deţine cunoştinţe solide de care Germania este atât de mândră şi pe care o merită cu desăvârşire. Aceşti pastori de la sate şi dascăli, exercitând o influenţă avantajoasă treptată, necunoscută şi nevăzută de aceia care trăiesc în sfera lor imediată, mi-au reamintit întotdeauna de acele pârâuri care ies din pământ într-o vâlcea sau pădure, sau pe o latură de deal sau printre stânci, unde nimeni nu trece, salvează un băiat cioban sau o ţărăncuţă, dar care curge şi oriunde curge răspândeste prospeţime şi verdeaţă în jur. Nimeni nu ia în considerare un râuleţ, dar mulţi vin să bea, iar zgomotul neîncetat al cursului de apă aduce sănătate şi bucurie tuturor.

Influenţa unor asemenea oameni în menţinerea unui gust sau mai degrabă a unui *respect* pentru cunoaştere a fost cu greu măsurat îndeajuns. Ei sunt cei care, prin eforturile şi relaţiile lor cu marea lume intelectuală, în ceea ce priveşte cultura, *şi-au păstrat naţiunea până la punctul de referinţă*[506]. Fără activitatea lor intelectuală, ţăranul şi orăşeanul, înconjuraţi de oameni într-atât de înapoiaţi faţă de
p. 516 locuitorii din vestul // Europei, ar fi ajuns la acelaşi nivel cu aceştia; trebuind să ducă o muncă grea pentru pâinea lor zilnică. În cele din urmă, ar fi învăţat să aibă grijă doar de ceea ce era strict necesar corpului şi ar fi uitat că aparţin vestului, deşi sunt despărţiţi de acesta. Ar fi pierdut orice stimă pentru cunoaştere, întreaga dorinţă de a o ajunge şi întregul sentiment al valorii deţinerii sale. Dar, asemenea

---

[504] Este vorba despre Legiunea a XIII-a Gemina care a staţionat aici până la părăsirea Daciei de romani în 271. De-a lungul timpului soldaţii săi au contribuit la extinderea oraşului.

[505] *Mühlbach*, oraş, jud. Alba.

[506] „Cuvintele unui cleric la o întrunire publică la Mediaş arată punctul de vedere al acestor oameni cu privire la ştiinţă şi teologie. «La ştiinţă, în sensul cel mai larg posibil, învăţătorul religios protestant evanghelic nu poate să renunţe; el trebuia mai degrabă să avanseze odată cu ea cu conştiinciozitate şi perseverenţă»". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

adevăraților apostoli, acești oameni, deținând pământ, au împrăștiat peste tot lumina; singura lor prezență face întunericul imposibil.

Și poate nu numai unul singur a contribuit atât de mult la răspândirea acestui gust pentru însușirea cunoștințelor și la păstrarea legăturii cu țara mamă precum acela care poate fi numit un Nestor[507] al învățaților germani din Transilvania, Johann Karl Schuller[508]. Nu numai că a contribuit din plin, pe parcursul unei vieți lungi și active, la rezervele noastre de cunoștințe, dar prin exemplul său strălucitor și interesul pentru cercetările sale, i-a determinat pe alți concetățeni de-ai săi să-i calce pe urme și să dea ținutului de dincolo de pădure o literatură a sa. Ar fi fost o elegantă și o binemeritată recunoaștere a marilor sale merite și servicii, dacă Academia din Viena l-ar fi ales membru. Adăugarea numelui său ar fi fost o onoare la fel de mare pentru instituție cât pentru el însuși[509].

În apropiere de Nocrich[510], pe drumul de la Sibiu la Agnita, pământul se ridică și lungul lanț muntos Făgăraș înfățișează o priveliște minunată; vârfurile sunt ascuțite și zimțate și întregul aspect este la fel de frumos ca acela din Tirol.

Am trecut pe lângă un sat cu o biserică, aflat pe dealul învecinat. Când a fost întemeiat Sibiul, a fost la fel; // casele primilor locuitori erau în jos, dar cetatea, în p. 517
care se afla locul de închinăciune, stătea pe terenul cel mai înalt.

Biserica săsească de la Nocrich este încă un exemplu al acestor fortărețe. Este înconjurată de două ziduri, iar deasupra intrării din partea interioară se află atârnată o barieră-ghilotină. Șase sau șapte turnuri puternice se ridică deasupra zidului și dau micuței cetăți o înfățișare foarte pitorească. Nocrich este săsesc, dar cel care ținea hanul în care am stat era un ungur.

Ne-am întors spre o pădure de stejari și apoi am intrat într-o câmpie plină de boi cu coarne mari și turme behăitoare; iar în curând Agnita a apărut în fața mea, cu incinta sa pătrată împrejmuită și turnurile în colțuri, și cu rămășițele unui șanț în față.

Am petrecut aici o vreme dintre cele mai plăcute în compania unui istoric desăvârșit al sașilor transilvăneni. Concetățenii lui sunt mândri de el, și au dreptate să // fie astfel pentru că ar fi o podoabă a oricărei societăți, indiferent de țară. Mi-a p. 518
făcut mare plăcere să aflu că știa marea operă a lui Buckle[511] și o aprecia cu adevărat.

Un deal de lângă Agnita este numit Cetate sau Burg[512] de către români. Astfel, de la o generație la alta, amintirea fortului roman, care fără îndoială că a existat odată aici, a fost transmisă mai departe.

Drumul de la Agnita la Cincu[513] este foarte drăguț. Urcând un deal, o cotitură neașteptată te aduce din nou în prezența Alpilor. Marienthal se află sub tine,

---

[507] Personaj din mitologia greacă care s-a remarcat prin curajul și abilitățile sale în vorbire, prin sfaturile date războinicilor tineri.

[508] Conotat *John Charles Schuller* (1794–1865), istoric, publicist, teolog sas, profesor de limbi clasice și istorie la Sibiu, autor de studii filosifice și istorice.

[509] „În timp ce aceste pagini luau drumul tiparului, a ajuns la mine trista veste a morții acestui minunat om". (*n.a.*)

[510] *Leschkirch*, sat, com., jud. Sibiu.

[511] Henry Thomas Buckle (1821–1862), istoric englez.

[512] *„Csetate" or Burgh.*

[513] *Gross Schenk*, sat, com., jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

făcându-şi cuib într-o vale. Apoi treci de un sat cu o biserică neobişnuită, un turn aflându-se la fiecare capăt, iar altarul *în* turn. Şi, curând, dacă ai cai iuţi cum am avut eu, intri repede în piaţa mare orăşenească din Cincu. Străzile sunt largi, casele mari şi bine construite, iar dacă judeci după înfăţişarea lor, proprietarii trebuie să fie înstăriţi. După aceea, am avut ocazia să văd cât de confortabile erau şi cât de curate; căci am petrecut noaptea aici ca invitat al avocatului, despre care am aflat că a studiat la Heidelberg şi Viena; şi a fost prezent la o mare cină dată de primarul oraşului. A fost o convocare a preoţilor în acea zi; şi nu a fost lucru uşor să scap de multele oferte generoase pe care le-am primit de a vizita una sau alta dintre familii. Fiecare părea să rivalizeze cu vecinul său în dorinţa de a-mi arăta ospitalitate. Am avut cu un cleric o conversaţie în engleză: a fost încântat că are ocazia să vorbească limba pe care a studiat-o cu atâta sârguinţă. Am descoperit aici că Macaulay şi Shakespeare sunt nume tot atât de familiare ca şi la noi.

Nu departe de aici, <într-o altă localitate> taxele pe care le avea de plătit preotul satului, erau de 130 florini, 27 creiţari, dintr-un venit de 1100 florini; o
p. 519 dovadă de cât de grele sunt aceste poveri. De-a lungul // drumului mi-a fost spus acelaşi lucru: „În mod categoric, oamenii *nu mai pot* să plătească în continuare". Sunt sigur că la sediul guvernului, nu este o cunoaştere adecvată a ceea ce se întâmplă în Transilvania, fie asupra imposibilităţii de a aduna în continuare impozitele impuse, fie asupra înzestrărilor provinciei. Dacă cele din urmă ar fi cunoscute şi apreciate, dacă oamenii şi-ar da seama ce profit pentru un imperiu atât de bogat ar deveni acest atribut, ei nu ar trata cu indiferenţă, pentru propriul lor bine, an după an această oportunitate valoroasă.

Făgăraş se află la câmpie, la piciorul munţilor, care se ridică imediat din câmpurile rodnice. Uneori, făceam o plimbare pentru a ajunge la deal, de unde se obţine o privelişte bună asupra peisajului înconjurător. Merită văzut. De-a lungul a patruzeci de mile pe lângă bariera de stâncă se întinde câmpia, pe ale cărei laturi, barbarii, oriunde era o trecătoare, o foloseau pentru a năvăli. De-a lungul lanţului muntos, curg nenumărate cursuri de apă spre pajiştile din partea de jos şi, pe o distanţă scurtă, pot fi numărate treizeci şi două de pârâiaşe, puternice şi pline de apă pe lângă probabil alte douăzeci mai mici, toate având, ca medie, o cădere de un *inch pe furlang. Dar, această bogăţie de energie mobilă este în întregime nefolosită.* Şi, cu toate acestea, în Cincu, Agnita şi în aproape douăzeci şi unu de alte sate învecinate nu este o singură moară de apă. La dreapta, se vedeau munţii trecătorii Turnu Roşu, iar în depărtare, spre est, cei din apropierea Braşovului. Oltul, alimentat de mulţi afluenţi, este aici mare, iar buclele îl distrag din drumul său.

În oraşul Făgăraş este o cetate construită de prinţul Gabriel Bethlen[514], cu
p. 520 ziduri şi un şanţ lat. La periferiile oraşului // a fost înainte o colonie de germani

[514] Fals. nu Gabriel Bethlen (1580–1629), principe al Transilvaniei (1613–1629), a construit cetatea Făgăraş. Aportul său a constat în aducerea de arhitecţi italieni care au imprimat construcţiei estetica Renaşterii: motive florale, blazoane, stucaturi, linii deschise în arcuri concomitent şi construirea, la colţuri, a celor patru bastioane. Construcţia cetăţii Făgăraş a început în 1310 pe locul unei mai vechi fortificaţii de pământ şi lemn din secolul al XII-lea. De-a lungul timpului a fost fortificată şi s-au făcut adăugiri. Reşedinţă a principilor transilvani, complexul feudal fortificat de la Făgăraş şi-a definit forma şi proporţiile actuale în ultima parte a secolului al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Importante lucrări de consolidare, modernizare şi extindere au fost făcute şi în vremea principilor Balthazar Bathory (1589–1594) şi Gheorghe Rackoczi I (1631–1643).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care erau catolici, locuind o stradă numită *Wildgarten*. Aveau drepturi distincte de ceilalți locuitori și privilegii deosebite; dar, din 1848, acest fapt a încetat. Menționez acestea doar ca să arăt cât de felurite și complicate erau diversele relații în teritoriu și pentru a se putea face o idee despre dificultatea lămuririi și simplificării lor.

Mi-au fost spuse numele a două sate, în fiecare preotul fiind un pungaș cunoscut, unul ca hoț de cai, celălalt ca furând albine.

Din cei 4 <000> – 5 000 de locuitori ai Făgărașului, mai bine de o treime sunt germani. Sunt cinci dascăli la școală, dintre care unul universitar. Și la Cincu, sunt 3 000 de locuitori, 4 cu o pregătire academică și doi alți dascăli; sunt bune dovezi ale eficienței școlilor săsești de-a lungul și de-a latul teritoriului.

La Cincșor[515], unde am poposit din drumul meu, am aflat că populația a scăzut pe parcursul a două sute de ani de la 840 la 519 suflete. Și aici românii își trimit copiii la școala săsească. Privesc la cunoașterea limbii germane ca o mare realizare. Cel care o vorbește este considerat un om educat – o dovadă de cât de conștienți sunt de superioritatea germană.

Am auzit peste tot că copiii români învață bine; mai ales când sunt în primele două clase și asta nu datorită rapidității sau abilității lor superioare, ci din pricina puternicei lor perseverențe. Nu au aplecare spre istorie și sintaxă, dar scriu frumos. Mai ales copiii de la sat așa încât dascălul consideră la început că este vorba de un progres bun și îl pune pe seama împrejurării prin care orizontul elevilor // este mai p. 52
vast și nu trebuie să le distragă într-atât de mult atenția și să le impulsioneze imaginația. Mintea lor este preocupată mai mult de ce sunt gata să facă, decât în cazul copiilor de la oraș. Românii sunt mai ușor de însuflețit decât germanii; asta mi-a spus-o un cleric german (*begeistern* – să le insufli entuziasm, acesta a fost cuvântul folosit). Dacă germanii nu se înviorează și nu scapă de obiceiurile lor încete, de modul lor neprofesionist și lipsa de punctualitate, se vor găsi curând în spatele rivalii lor zeloși. Cât despre a-și menține poziția lor primejdioasă asta i-a obligat să se îndepărteze de firea lor inițială așa încât se speră într-un efort al străduinței, să se apere de pericole la fel de amenințătoare ca altădată, fie ca asta să-i îndemne spre o activitate mai mare. Îndrăznesc să afirm că în Germania *locuitorii sunt la fel; dar acolo, ei s-au născut în mijlocul valului puternic al vieții* europene ocupate și sunt obligați să meargă mai departe, fie că vor sau nu.

Sentimentul de uimire pe care puterea șurubului îl provoacă atât asupra românilor cât și a țiganilor este un indicator al gradului lor de cultură. Pentru ei tunetul și fulgerul armelor de foc aveau aceeași semnificație ca și pentru sălbaticul ce nu văzuse niciodată un european, o mașinărie inexplicabilă provocând admirația lor plină de uimire. De atunci, când românul vede ceva extraordinar, care la prima vedere este cu totul dincolo de înțelegerea sa, el exclamă: „Muncește cu șurub!", dar <este o expresie> care este folosită de el doar ca o exclamare a uimirii în fața a ceva extrem de ingenios după cum noi spunem „Minunat!", căci pentru el elicea este atingerea perfecțiunii în artă. Este o mașină al cărei mecanism nu-l poate înțelege; este forma concretă a ceea ce <poate fi> numit „de neînțeles" și stă în fața lui copleșit având sentimentul de neputință. // p. 52

[515] *Klein Schenk*, sat, com. Voila, jud. Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Se presupune că expresia a luat naştere în fierăria ţiganului, care este capabil să-şi unească foalele de metal sau barele de fier doar cu unghiile şi nu cu presa. Când, prin urmare, întâlneşte un meşteşug în care ultimul este folosit, dând fără îndoială putere şi tenacitate, el, apreciind pe deplin puterea câştigată printr-un meşteşug desăvârşit, exclamă uitându-se: „Lucru cu şurub!"[516] şi astfel cuvintele au devenit expresia unei uimiri generale, indiferent de natura subiectului.

Sasul urăşte să facă armata şi ar face orice ca să scape de recrutare. El este, din ce m-au asigurat ofiţerii, moleşit (*verweichlicht*) şi nu este un soldat bun. „În timpul revoluţiei", mi-a spus un cleric sas care a văzut mare parte din ea şi a fost implicat activ, „saşii au fugit. Erau tovarăşi groaznici, dar românii erau şi mai răi". Totuşi, asupra laşităţii celui din urmă toţi au fost de acord.

M-au interesat rafturile cu cărţi ale gazdei mele şi am găsit aproape mereu, pe lângă un stoc bun de lucrări germane recente, traduceri din autori englezi. M-a uimit să găsesc odată în dormitorul meu tipărituri bune din Hogarth[517]. Într-un loc se afla *Viaţa lui Goethe* scrisă de Lewes[518], care a fost mult admirată, iar cartea a dus la o conversaţie asupra lui Goethe însuşi, purtată cu unul din tovarăşii mei. Interlocutorul meu a fost la Weimar[519] pe vremea când poetul se afla acolo. Sâmbetele, mi-a spus el, când erau primiţi studenţi fără taxă, aveau loc la teatru cele mai bune reprezentaţii din Schiller şi Shakespeare, iar casa era plină până la refuz. (...)

p. 523 Turnurile vechi ale bisericii săseşti au fost construite astfel încât să servească drept cadrane solare; direcţia lor era înspre sud şi, în acest mod, de îndată ce umbra cădea pe una dintre laturile din linia colţului, era amiază. Ca de obicei, în biserica din Cincşor, nu se afla numai o fântână pentru a-i aproviziona pe asediaţi cu apă, dar şi o moară pentru măcinarea porumbului. Era singura în care am văzut un astfel de aranjament. În turn şi pe parapet se aflau stâncile care fuseseră puse pentru a fi date în jos asupra invadatorilor.

În continuare, la o bună <bucată de> mers şi întinzându-se de-a lungul drumului aproape de râu, se află satul Cârţa[520]. Aici se află o ruină frumoasă a mănăstirii cisterciene, întemeiată în 1173, pe care regele Matei <Corvin>, în 1477, a desfiinţat-o *ob dissolutos conventionalium mores* şi a făcut-o cadou bisericii din Sibiu. În orice altă ţară acest monument ar fi fost păstrat cu grijă şi ar fi atras vizitatori pentru a se plimba printre ruinele decăzute. Aici, ceea ce timpul cruţă, omul distruge. La capătul casei scărilor se aflau două frumoase capiteluri şi chiar şi
p. 524 în sate se pot găsi porţiuni din clădirea mănăstirii. Aici, locuitorii, // deşi saşi, au fost iniţial aserviţi mănăstirii; au rămas într-o stare de iobăgie până în 1848[521].

---

[516] *Lukru ku schruf.*

[517] William Hogarth (1697–1764), pictor, tipograf şi grafician englez, autor de stampe şi gravuri satirice, ilustrator de cărţi, precursor al caricaturii moderne.

[518] George Henry Lewes (1817–1878), filozof, critic literar şi de teatru englez. Lucrarea menţionată este una din operele dintre cele mai cunoscute şi a fost scrisă în 1855.

[519] Oraş, Germania.

[520] *Kerz*, sat, com., jud. Sibiu.

[521] „Mergând prin sat, ţărănimea se adresa pastorului cu Herr Vater. Nu spun «Vă urez bună dimineaţă», ci «Dem Herrn Vater einen guten Morgen», iar la plecare «Gott segne dem Herrn Vater». Era aceeaşi relaţie bună între cleric şi enoriaşii săi care se vede în toate satele săseşti". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Solul din jur era prost şi pietros; ţăranii precum savoiarzii, merg departe, în ţinuturi străine pentru a-şi obţine subzistenţa şi se întorc acasă târziu cu mica avere pe care au făcut-o: unii au fost tot atât de departe precum în Constantinopol. Familiile aveau mulţi copii, chiar şi aceia care aveau proprietăţi. De asemenea, se putea remarca că în unsprezece ani nu a fost decât un divorţ; căci clericul nici nu dorea să audă şi a spus părţilor că *trebuie* să se pună de acord. [...] p. 525

Clericul protestant a fost un călător; a petrecut o vreme în Copenhaga şi la Odessa. Am obţinut de la el o parte din informaţiile care mă interesau referitoare la războiul rusesc. Familia soţiei sale a trăit la Odessa şi i-a cunoscut pe generalii care aveau comanda; de la ei au aflat, când s-a sfârşit războiul, că 300 000 ruşi şi-au găsit sfârşitul în războiul Crimeii. Flora acestei ţări este demnă de un interes special pentru că aici se uneşte estul cu vestul. În acelaşi loc găseşti plante din Caucaz şi din Spania. Prin urmare, pentru explorarea unui botanist nu este un teren mai propice decât Transilvania.

De asemenea, cercetările filologului vor fi răsplătite din plin. Oricine va veni aici având o oarecare cunoaştere a limbii celtice ar descoperi un mister mult ascuns; dar, până acum nu a apărut nimeni astfel pregătit pentru a întreprinde investigaţii. Limba valahilor (românilor) are în mod cert un element celtic; şi asta este firesc căci strămoşii lor – acei daci romanizaţi care au trăit după Traian – erau, fără îndoială, un trib celtic[522]. Şi asta este dovedit nu numai de limba urmaşilor lor, dar şi de urmele din aur şi bronz care se găsesc într-un număr atât de mare în Transilvania, şi care *niciodată* nu se puteau descoperi decât în teritoriile celtice. Şi, în plus, toate trimiterile din acel antic timp din care au provenit aceste urme fac referire doar la daci ca la un popor care a stat permanent aici.

Şi acum ajungem din nou la Sibiu şi mă îndrept iarăşi la vechile mele odăi din han. //

Capitolul XXXIII p. 526

Ruine – Hunedoara şi Deva

Una dintre cele mai frumoase şi cele mai interesante părţi ale Transilvaniei urma să vină – tot acel district în care abundă metalele preţioase, unde ţăranul încă sapă după blocul de aur din munţi, spală nisipurile Arieşului „cel auriu" pentru a găsi praful preţios. Ţinutul prin care am trecut abundă în scene grandioase, iar călătorul, care ar trebui să-mi urmeze paşii şi să vadă ce am văzut eu între Sibiu şi Cluj, va considera turul său memorabil datorită bucuriei pe care i-o va provoca.

Când am ajuns la Hunedoara era întuneric şi mi-a fost jenă să-l deranjez pe pădurar atât de târziu bătând la fereastră, pentru a menţiona numele unei cunoştinţe care mi-a spus să merg la el. Dar, ungurii nu se simt niciodată deranjaţi atunci când e vorba să-şi arate ospitalitatea. Şi sunt tot aşa de veseli şi încântaţi ca atunci când un prieten tocmai s-a întors după o lungă absenţă, <aşa încât el> a deschis uşile şi

[522] Afirmaţie fantezistă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îmbrăcându-se rapid, a ieşit să mă întâmpine. Şi soţia lui la fel, mi-a pregătit camera cât de curată şi drăguţă era! – au fost servite răcoritoare. Şi totul s-a făcut fără agitaţie sau probleme.

p. 527 Dimineaţa, mi-am deschis fereastra să mă uit în jur. //

Acolo se afla pe o stâncă abruptă de calcar cel mai pitoresc dintre castele, acela al marelui Huniad, ruinat şi distrus din cauza incendiului, dar încă grandios prin proporţiile sale şi impunând prin formele sale dominante şi masive. Eram nerăbdător să fiu printre zidurile sale şi imediat după micul dejun gazda mea şi cu mine am pornit <într-acolo>. La baza stâncii pe care se afla castelul se întâlnesc două râuri, iar sus în aer un pod conducea de la malul abrupt la intrarea în palatul regal. Dar toate acestea dispăruseră cu excepţia bârnelor podului basculant, aflate imediat înaintea intrării. Rătăceşti prin curţi largi şi treci prin coridoare lungi ce duc spre camere cu ferestre joase, dând spre şuvoiul zgomotos de jos; şi te plimbi tacticos prin capela deteriorată şi profanată şi inspectezi pivniţele mari, odată bine aprovizionate cu vin dulce transilvan; şi din terasa mare regală priveşti spre câmpii; şi cu cât te uimeşti mai mult, cu atât sunt mai triste sentimentele ce nu pot fi înlăturate. Sunt atâtea rămăşiţe a ceea ce este frumos încât este dureros să fie lăsate astfel, neîngrijite, la mila forţelor naturii, care-şi face treaba peste tot la fel: fără îndoplecare, fără cruţare şi fără milă.

În noaptea de 12 aprilie 1854 aici a izbucnit un incendiu într-unul dintre turnuri şi, împrăştiindu-se cu o rapiditate îngrozitoare, a transformat castelul în ceea ce este acum: un loc dezolant. Ici şi colo au fost ridicate câteva acoperişuri pentru a preîntâmpina distrugerea camerelor de ploaie; dar, dincolo de asta, nu a fost făcut nimic. Există un coridor boltit cavaleresc minunat, construit în 1452, cu câteva coloane din piatră în jos, pe toată lungimea lui.

Gunoiul şi zăpada intră pe ferestre, iar de deasupra umezeala pătrunde şi dezintegrează piatra. Puţin câte puţin, fragmentele se şubrezesc şi cad. Este o ruşine şi un păcat că trebuie să fie aşa. Nu peste mult, se va preface în ruine şi va dispărea. [...]

p. 528 Un monument ca acesta nu ar trebui lăsat să se dărâme. *Este de datoria guvernului să prevină asta.* Şi chiar şi politic, ar fi înţelept să se întâmple aşa; căci ungurii ar respecta foarte mult un act care are tendinţa să-i onoreze pe compatrioţii lor vestiţi.

Aici fierul se găseşte din plin. Într-adevăr, întregul munte este din fier. Spre sud, alternează cu cărbunele, care are culoarea gri; şi face un cărbune bituminos excelent, abia conţinând vreo urmă de pucioasă. Acesta se găseşte în cantităţi mari în Valea Jiului şi într-o asemenea măsură încât cu greu se poate spune când se vor termina. De asemenea, se găseşte şi calcar în stare pură, într-o formă cristalină precum alabastrul, aproape de Rusca Montană[523], la o scurtă distanţă de Hunedoara; şi aici se mai găseşte o marmură de un roşu pal şi o gresie, cu particule de aur. Sunt urme evidente că în aceste împrejurimi romanii au căutat mult doritul metal. Pe un deal, deasupra castelului poate fi văzută fundaţia pereţilor unei
p. 529 gospodării ce se găsea acolo. Dar, ca de obicei // pietrele au fost luate şi se găsesc

[523] *Riska*, sat, com., jud.Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

acum împrăştiate în întreg satul. Aici este o privelişte minunată şi pe o mare întindere. În jos, căsuţele se cuibăresc printre pomii fructiferi în floare, iar în depărtare munţii închid valea rodnică. Porumbul necopt, dealurile verzi, pământul roşu – căci aici este mai mult sau mai puţin colorat astfel – şi vârfurile înzăpezite din depărtare, <toate> formează o imagine strălucitoare şi plăcută.

Am văzut multe rămăşiţe romane în sat; una, un piedestal, avea la fiecare colţ un leu ce se odihnea, iar în mijloc un cap de femeie, asemănător întru totul tipului egiptean.

Am mers mai departe spre Deva. Prima mea plimbare a fost la castel[524], aflat pe un deal înalt – din piatră trahit[525] – care domină ţinutul. Zidurile vechi ajung până în jos în râpă şi sunt martore ale întinderii şi puterii cetăţii. Pe când treceam de o poartă, am întâlnit doi oameni cu un vagon încărcat cu pietre; iar în vârf erau alţii slăbind cu rângile zidăria puternică şi rostogolind-o pe pantă pentru a fi cărată mai târziu. Capela, bastioanele, pivniţele, camerele, turnurile, toate erau demolate. Întreaga întindere a platoului arată ca atunci când mormanele de moloz acoperă o stradă aflată în reparaţie. Totul era nou; şi, cu excepţia, unor locuri izolate, un zid exterior care sfida tăria rezistenţei, nu era nicio latură care să arate ca o ruină. Era evident că acest jaf dura de mult timp şi că o mare parte din clădire fusese deja dezmembrată.

Aici, era iarăşi o altă dovadă a lipsei de aplicare a legilor chiar sub ochii autorităţilor – căci castelul se află chiar sub ferestrele casei comandantului – o clădire a guvernului este dărâmată bucată cu bucată şi se desfăşoară în văzul tuturor, zi de zi, timp de mai multe luni. Acum au mai rămas în picioare câteva ziduri înalte, dar acestea, ca şi numeroasele avanposturi de pe laturile abrupte ale dealului, înălţându-se după cum o fac // spre cer, fac din Deva o privelişte p. 530
impunătoare şi atractivă. Cât de bine trebuie să fi arătat acum un an sau doi când clădirile, încă nedistruse, arătau cât de întinsă fusese cetatea.

Priveliştea din castel, aşezat mult mai sus decât Heidelberg, este încântătoare. Stai pe un promontoriu şi te minunezi asupra unei întinderi vaste de câmpie, presărată cu sate şi cu un râu strălucind încontinuu printre ele până în depărtare, precum o rază de soare care a căzut acolo; munţii cu linia lor neobişnuită, formează o barieră în nord. Stânca coboară abrupt pe partea dinspre oraş şi în anumite locuri este perpendiculară. Am putut să văd dincolo de sat încotro mă îndreptam, cocoţat pe un munte. A fost greu să privesc cu băgare de seamă într-atât era de minunată perspectiva pe care o oferea. Şi totul era calm şi luminos; lumina soarelui acoperea întreaga câmpie, şi pe măsură ce contemplai scena calm, se strecura în inima ta pacea şi liniştea. //

---

[524] Cetatea Deva domina oraşul încă din vremea lui Iancu de Hunedoara. În mai multe rânduri a fost devastată şi asediată (1550, 1552, 1557), iar în vremea răscoalei conduse de Horia, Cloşca şi Crişan, în noiembrie 1784, a fost atacată de răsculaţi din cauza faptului că aici îşi găsise adăpost nobilimea. În timpul revoluţiei de la 1848–1849, oraşul Deva devine terenul unor lupte înverşunate, pentru ca, la începutul lunii august 1849, în timpul exploziei de la depozitul de muniţii, zidurile cetăţii să fie aruncate în aer. Cetatea a rămas în ruină până în zilele noastre.

[525] *Trachyte*, rocă vulcanică de formaţie recentă, cu compoziţie asemănătoare cu a sienitului, folosită ca piatră de construcţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 531

Capitolul XXXIV

El Dorado

Întotdeauna urci pe drumul spre Săcărâmb, la început treptat, dar în apropiere de sat, urcuşul devine abrupt. Pe marginea drumului, ape se grăbesc la vale năvalnic, stânci ies la iveală din pământ; peisajul montan a început. Mai departe, la o oarecare distanţă, o vale adâncă se deschide în faţa ta, cu piscuri de fiecare parte iar o stâncă golaşă, cu o biserică ortodoxă, se ridică deasupra tuturor. Bernhard von Cotta[526] spune că zona din jurul Săcărâmbului este probabil cea mai pitorească din jurul vreunui sat de munte din Europa; şi, într-adevăr, pe când stăteam în pragul bisericii în dimineaţa următoare şi mă uitam la lumea de la picioarele mele – Deva şi stâncile sale şi toţi munţii intermediari fiind acum sub mine – nu am putut decât să gândesc şi eu la fel.

Aşezarea este una de mineri. La trei dimineaţa, limbile de lemn ale clopotelor, amplasate în diferite locuri, îi cheamă să se adune. Se citeşte o liturghie, la care toţi iau parte şi la ora patru sunt în mină; galeria orizontală în care am intrat este de 271 stânjeni deasupra nivelului oceanului; este de 1562 stânjeni lungime, înaltă şi largă şi boltită cu piatră – un frumos exemplu de meşteşug. // Mai departe,
p. 532 acolo unde zidăria încetează, <galeria> este cioplită în stâncă tare. Intrăm într-o căruţă, trasă pe şine din fier de un cal, iar distanţă <străbătută> a părut interminabilă: excavarea principală şi cele care porneau din ea, luate împreună, ar fi de 5 000 stânjeni în lungime. Acolo unde este cioplit în stâncă, se văd cele mai pitoreşti forme. Forme lungi, precum stalactitele, se ţin de acoperişul denivelat şi pe margini sunt grote şi locuri cu multe peşteri, deschizături neobişnuite şi pasaje înguste, care, îţi spui, trebuie să fie locuinţa piticilor. Toate acestea răspund mai mult decât orice altceva ideii preconcepute pe care ar putea-o avea cineva asupra noţiunii de mină: lungi vene negre şi albe se întrepătrund cu stânca, iar în acestea este minereul. Este un puţ care duce în această parte la 120 stânjeni adâncime. Aici se găseşte aur în combinaţie cu minereu de teluriu negru, iar ultimul este într-atât de valoros încât uneori intrarea în mină este încuiată cu grijă, iar fiecare muncitor căutat de fiecare dată când o părăseşte; dar, cu toate acestea, minerii reuşesc să ascundă bucăţi de material grosolan în locurile cele mai neobişnuite, învelite într-o zdreanţă unsuroasă; şi experimentul îi costa adesea viaţa. Teluriul este foarte rar, mai ales când este pur şi neamestecat cu alte minereuri. Totuşi, aici se găseşte în această stare, iar mie mi-au fost arătate piese în cuarţ etc., valorând între 10 şi 20 lire sau chiar mai mult. De asemenea, şi arseniul şi manganul se găsesc aici.

Aproximativ 2 cwt de aur şi încă pe atâta de argint se câştigă anual la Săcărâmb, cheltuielile fiind de 12 000 florini pe lună: totul merge la Alba Iulia

---

[526] Carl Bernhard von Cotta (1808-1879), geolog german, care a studiat asiduu solul Germaniei şi depozitele de minereu din Alpi, Ungaria şi România.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pentru a se transforma în monezi[527]. Venitul de netăgăduit pe an este de 30 000 florini; dar, mi s-a spus, că este limita extremă[528]. // p. 533

Aici, este o şcoală pentru exploatarea minieră. Sunt mulţi germani la Săcărâmb, la fel ca şi români; într-adevăr, nu este puţin lucru cum germanii, indiferent de locul în care se află în lume, sunt atât de intim legaţi de mine; întotdeauna ei sunt cercetătorii şi pas cu pas îşi fac drum spre aurul ascuns al cunoaşterii. Cred că purificarea metalelor printr-o metodă ştiinţifică a pornit din Germania; nu este deci nimic neobişnuit ca acea ţară să fie privită drept adevăratul cămin al minerului.

Am călărit de aici peste dealurile de la Boiţa[529], de-a lungul cărărilor, printre văIcele adânci şi am trecut pe lângă aşezări răzleţe la capătul pădurii. Mare parte din drum priveliştea din faţa mea era cât se poate de vastă: o întindere mare de câmpie verde, având puncte luminoase de soare.

Acum, de o parte a mea se găseşte un deal golaş, acoperit cu găuri, cu mormane de pământ în faţa lor, ca şi cum iepuri ar fi scormonit acolo. La niciun pas de marginea drumului stau porţi grosolane, suficient de înalte să permită unui flăcău să intre din nou în pământ: toţi aceştia sapă pentru aur. Peste tot şi pe fiecare parte, dealul era astfel aranjat în formă de fagure. În momentul de faţă, ajung la o movilă mai înaltă şi o cu totul altă privelişte se deschide în faţa mea şi îmi opresc calul ca să mă bucur de noua imagine. Valea este întinsă; în faţă, linia dealurilor se opreşte brusc; iar cel din faţă formează un promontoriu de stâncă golaşă; lângă acesta începe o a doua vale mai îngustă şi pot să mă uit multă vreme sus la el din locul meu aflat pe dealul opus. Satele şi turnurile de biserică sunt împrăştiate la picioarele pantei, cu livezi şi grădini în jurul lor şi sălcii şi porumb verde. La stânga mea, este o creastă de stânci, acoperită cu mesteacăn şi stejar, iar asta mă apără de apusul soarelui; dar valea este înconjurată de el, iar eu, în umbra întunecată şi răcoroasă, privesc îndelung în jos înspre minunata strălucire aurie. // p. 534

La Boiţa este un han curat şi bun, ţinut de un ungur; <o reproducere după> *Bolton Abbey* a lui Landseer[530] atârna în camera mea. Am trecut de o mină, Draica[531], care era de vânzare. Într-o despărţitură de cincizeci şi nouă de stânjeni lungime, tot atâţia pfunzi de aur au fost obţinuţi. Locul este înconjurat de minele cele mai profitabile ale statului; deci, ar fi uimitor ca tocmai acest loc să nu aducă beneficii mari. Dar e nevoie de bani – doar 2 000 lire – pentru a face puţul necesar lung de 270 stânjeni; ar fi o muncă de patru ani, sau de doi, dacă munca s-ar desfăşura zi şi noapte.

---

[527] „Ca dovadă, pot să depun mărturie pentru cât de puţină violenţă are loc în ţară, că aurul şi argintul sunt trimise de la mină la Alba Iulia într-un car cu un singur ofiţer civil şi cu toate acestea niciun furt nu a avut loc, deşi prin fiecare sat prin care trece carul oamenii ştiu ce conţine". (*n.a.*)

[528] „Dacă luăm în considerare 25.000 florini ca profit mediu, asta lasă 119 000 florini pe an pentru cheltuielile de lucru şi personalul format din ofiţerii inspector". (*n.a.*)

[529] *Boitza*, sat, com., jud. Hunedoara.

[530] Sir Edwin Henry Landseer (1802–1873), pictor şi sculptor englez. În cazul de faţă este vorba despre lucrarea „Scenă din timpuri străvechi în abaţia Bolton", realizată în 1834.

[531] *Draiyca*. Este vorba despre exploatarea de calcar din satul Draica-Hulpuş, com. Băiţa, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Însăşi moşia a fost de vânzare. Pajiştile aduc anual 200 care de fân; sunt 230 pogoane de teren arabil şi 30 000 de pădure: întregul se evalua la 2 000 lire sau mai puţin. Toate astea ar forma o idee asupra valorii proprietăţii de aici. Tot drumul până la Abrud este extrem de interesant; pentru o vreme trece printr-o vale adâncă, după care încet-încet şerpuieşte în sus pentru câteva ore şi când ajungi în vârful cumpenei apelor, arată cât de mare este adâncimea. La dreapta ta, treci de Vulcan, o stâncă mare de calcar, ieşind abrupt din piatra de nisip carpatică la o înălţime de 3984 picioare.

La Abrud, un cuvânt către director din partea unei cunoştinţe a fost suficient pentru a-mi asigura cea mai călduroasă primire. Nimic nu putea fi mai bun sau mai agreabil decât primirea gazdei mele şi modul în care ea a făcut şederea mea în casa sa confortabilă. Cât de ordonat era totul acolo şi cât de curat ca lacrima! Şi ce mâncare excelentă şi cât de frumos era servită fiecare masă! Dar toate acestea sunt caracteristice pentru unguri.

Şi aici erau urme ale furiei distrugătorilor din timpul revoluţiei – biserici în ruină, fără acoperiş, pe jumătate arse, case fără ferestre şi mormane de moloz acolo
p. 535 unde se aflau locuinţe. Au fost omorâte femei, copii şi bătrâni // de către români în timp ce oamenii în putere lipseau. La Zlatna[532] a fost un mare masacru[533]. Mi s-a spus că Iancu[534], unul dintre conducătorii români ai revoluţiei, venea adesea în oraş şi cu siguranţă era acum într-una sau alta din principalele cârciumi, bând cu oricine îi va face cinste cu o înghiţitură. Am mers din tavernă în tavernă; toată lumea îl cunoaşte şi în cele din urmă am aflat unde era. Cel care a fost odată generalul de temut în uniformă bogată şi lucrată cu fantezie stătea acum în faţa mea, un exemplar demn de milă al sărăciei şi mizeriei. Este un om înalt; tălpile ghetelor sale erau căzute, cusăturile erau deschise şi atârnând în noroi; mânecile de la cămaşă nespălate, el plin de noroi şi nebărbierit. Părul lung era ciufulit; pălăria stătea ca pe o sperietoare de ciori. Cu un mers nesigur, cu faţa roşie şi umflată, a venit în magazin şi a primit un pahar de rom; s-a holbat la el şi apoi m-a privit cu o privire pătrunzătoare. Când ne pregăteam să plecăm, a mers la tovarăşul meu şi i-a mai cerut o duşcă. Bărbaţi şi copii stăteau în jur şi strigau şi luau în derâdere fiinţa ameţită pe când se depărta.

În jurul Abrudului, săpatul după aur este realizat cu sârguinţă de locuitori. În munţi s-au făcut tuneluri în toate direcţiile pentru căutarea minereului şi, cum căutătorul este un ţăran sau un zilier sau un mic comerciant din oraş, întregul proces se desfăşoară în modul cel mai primitiv şi irațional posibil. Lunea, cei care au aur îl aduc autorităţilor statului, care îl trimit la Alba Iulia, la topitorie. Pentru cei care doresc, contopirea este făcută de ofiţeri ai Coroanei; apoi, ei îşi aduc porţia în birou în albii mici. Unul avea o piesă mare cât o alună; altul, două sau trei bucăţele de mărimea bobului de mazăre, iar un al treilea, un bulgăre cât o alună.

---

[532] *Zalathna*, oraş, jud. Alba.

[533] Este vorba de lupta dintre gărzile naţionale maghiare şi române care a avut loc în perioada 22–24 noiembrie 1848, numărul civililor maghiari morţi ridicându-se la 300 (conform surselor româneşti) sau 500–600 (conform surselor maghiare).

[534] *Janko*. Avram Iancu (1824–1872), revoluţionar român paşoptist.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

<Aceasta> este mai întâi // încercată, apoi cântărită, iar valoarea sa trecută pe p. 536
tabele imprimate. Plata se face în ducați noi și în argint, iar adesea zece, patruzeci, cincizeci, șaizeci de ducați erau plătiți unei singure persoane pentru aurul pe care îl aducea. I-am întrebat pe oameni cât de mult au muncit până să adune atât de mult și au spus o lună, uneori zece săptămâni. Farmacistul locului avea și el o mină: pentru bulgărele pe care l-a adus a fost plătit șaizeci de ducați. Înainte niciun pic de aur nu era permis să se vândă decât guvernului, dar restricția nu mai există; a încetat în 1857. Acum, cinci la sută din câștiguri este dat guvernului ca taxă pe venit; înainte de 1862 era zece la sută.

Următoarele cantități de aur, aduse la biroul din Abrud în toate lunile de peste an, vor face o idee asupra producției minelor:

Anul	Cantitatea de aur	Valoarea în florini
1855	1034 lb.	448, 193
1856	1352 lb.	470, 768
1857[535]	984 lb.	426, 148
1858	622 lb.	274, 460
1859	767 lb.	333, 983
1860	539 lb.	237, 381
1861	336 lb.	235, 048

Minele private sunt dincolo de mina imperială de la Roșia Montană. Aceasta din urmă a suportat deja cheltuieli de 100 000 florini, dar încă nu s-a scos niciun profit din ea; dar, se speră cu încredere că va veni un viitor de aur. Principala cale de acces în mină este lungă de 1 300 stânjeni, pe lângă multe altele laterale. În altele, în jur de 30 sau 40 livre de aur au fost scoase uneori în două sau trei zile, într-atât de bogat a fost câștigul; așa s-a întâmplat în vara lui 1863. Un om, în trei ani, a scos din mina sa 4 chintale de aur. Am văzut eu însumi persoana. // p. 537

Am stat mult timp în birou, să văd oamenii cum își aduc aurul; unii aduceau praf de aur de pe nisipul de la râu, adunat într-un colț de batistă sau de cârpă; întreaga populație părea ocupată cu căutarea ispititoare. Căutarea aurului, precum cea a diamantelor din Brazilia, are propriul său farmec distinctiv, care atrage continuu și înlătură descurajarea în căutarea succesului; căci momentul ce va veni va recompensa întotdeauna trecutul a sute, ba o mie de împăturiri.

Purtarea ofițerilor civili (unguri) față de cel mai umil dintre indivizi era prietenoasă și civilizată. Nu era nici măcar o urmă din acel respingător aer și discurs dictatorial, care este elementul și parte a modului de a fi al funcționarului de stat[536] din Germania.

A fost un târg și am mers afară să văd grupurile pestrițe. Era o vreme ploioasă și foarte noroioasă, dar totuși, în mijlocul străzii stând pe spate în noroi, cu

[535] „Cantitatea scade, căci din 1857 s-a permis transportarea aurului către alte piețe". (*n.a.*)
[536] *Beamte*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

capul pe spate, pe sol, cu partea de sus a corpului destul de golaşă pentru a degaja compătimire, se afla un cerşetor român, dând neîncetat dintr-un clopoţel pentru a atrage atenţia şi a obţine pomeni. Mai departe era încă unul, de asemenea aproape gol; iar indivizii alegeau întotdeauna pentru a se aşeza în locul în care stratul de noroi era cel mai gros. Acum, un alt asemenea personaj vine spre mine cu strigăte sinistre, cu un braţ cu totul gol, ca să arate cât de schilodit este, iar cu celălalt întins cu totul, ţine un crucifix ortodox, pe care purtătorul îl împinge sub chiar ochii tăi, pentru a-ţi reaminti cât de plăcută este mila în ochii Domnului.

Şi iată vine un vânzător de cu fel de flaut[537], cântând şi fumând pe măsură ce mergea; fetele <aveau> miei albi în braţele lor, iar pe veşmintele largi şi albe sunt grămezi de seminţe şi porumb auriu. Şi hainele sunt adesea drăguţe: bărbaţii în pantaloni din pânză moltonată albă cu dungi albastre; iar soţiile lor au basmale
p. 538 strălucitoare pe cap şi cercei mari sclipitori. Voiam // asemenea podoabe şi m-am uitat după ele multă vreme la câteva tarabe înainte de a cumpăra. În timp ce făceam asta, un vecin îndemânatic – căci alţii admirau şi ei ornamentele vesele – a izbutit să-mi fure carneţelul. Era foarte supărător căci conţinea însemnări, preţuri etc., fiind de neînlocuit[538]. Directorul român al poliţiei a trimis după vestitor şi, bătând toba prin oraş şi la colţurile străzilor, pierderea (iar nu furtul) a fost anunţat, oferindu-se o bună recompensă găsitorului. Pentru a fi sigur că omul îşi făcea treaba am mers cu el; şi îndurerat cum era eram de pierderea carnetului, rolul pe care-l jucam în mijlocul scenei provoca râsul. Toba a bătut, iar când mulţimea s-a adunat, omul meu a strigat ce avea de spus în ungară, română şi limba ţigănească. Toţi oamenii au stat, adunaţi în grupuri, să discute problema; şi apoi am mers iarăşi în altă parte a pieţei, pentru a aduna o altă mulţime şi a bate din nou din tobă; dar era în zadar – cel care avea carnetul îi era prea frică să-l aducă înapoi sau, poate, plecase deja cu trofeul său înainte de a auzi de recompensă. Era un mare număr de ţigani atraşi în partea noastră a târgului şi se credea că unul dintr-aceştia era hoţul. Nu cu mult timp în urmă, preotul locului furase o pălărie; a fost prins, bine bătut şi i s-a dat drumul; în duminica următoare, a oficiat la altar ca de obicei. Dacă păstorul este într-atât de supus ispitei, ce se poate aştepta de la discipolii săi?

Erau tarabe cu gurite de turtă dulce, la fel ca la un târg din Anglia şi sticle pline cu tot felul de băuturi. Şi acolo era straşnicul, mereu plăcutul bufon, cu glumele sale inconfundabile, încă încântându-i pe spectatori şi stârnind râsul. Aici,
p. 539 i-a bătut pe Judy şi pe diavol // la fel cum s-a întâmplat la Bath pe când eram un băiat: era acelaşi după care am alergat adesea, dintr-o stradă într-alta, sperând că în cele din urmă că se va opri şi va juca; şi era un spectacol, cu o fetiţă afară, în plasă, împodobită cu paiete; iar marea tobă bătea neîncetat, zăpăcindu-i şi mai mult pe spectatori: iar ţăranii se opreau şi se holbau sau rătăceau de la o tarabă la alta, pierduţi în uimire în faţa gătelilor. Alţii stăteau în stradă, mâncând din mici castroane lapte şi smântână, amestecată cu porumb, foarte asemănător grâului fiert în lapte. Femeile purtau ghete roşii, cu vârfurile în sus, după moda turcească; iar pe

---

[537] *Flageolet.*

[538] „Am reuşit totuşi să-mi transform pierderea într-o bună relatare şi să imput toate neajunsurile prezentei lucrări absenţei acelui carneţel. Prin urmare, cititorul va fi într-atât de amabil încât să-şi imagineze că lacunele pe care le găseşte ar fi fost acoperite şi fiecare greşeală corectată, dacă aş fi avut acele însemnări lipsă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

capetele lor era un veşmânt alb, atârnând în jos pe spate aproape ca o haină de beduin. Era foarte elegant.

De aici am călărit până la dealurile de la Detunata Goală[539] şi Detunata Flocoasă[540], două stânci bazaltice ridicându-se pe deal, printre vegetaţia fertilă. Geologul von Hauer[541] afirmă că aceste coloane regulate aparţin „celor mai frumoase formaţiuni de acest tip din vestul Europei". [...]

Aici, peste tot, dealurile sunt pline de găuri, unde în modul cel mai nepotrivit se scoate aur. Un sat (Bucium[542]) are o sută şi douăsprezece galerii de acces în munte, iar un altul (Corna[543]) are şaizeci. La Roşia Montană pantele sunt ca muşuroaiele – toate sunt vii, cu muncitori; acolo sunt 337 asemenea întreprinderi miniere în desfăşurare, cu 5 000 // instalaţii de şteampuri pentru sfărâmarea p. 540
minereului. Aceşti oameni, fără niciun capital de rezervă, sunt incapabili a face mai mult decât să sape în pământ în linie dreaptă. Galeriile sunt în general foarte joase şi nepotrivite, iar adesea cad pentru că au nevoie de sprijin; dar săparea continuă a schimbat îndestul înfăţişarea muntelui; este un morman de dărâmături. Ici şi colo sunt construite bărăci pentru muncitori. Întâlneşti o femeie sau o fată venind în josul râpei cu un coş de minereu în spate, ca să-l care la moara din jos; orice ţăran deţine cel puţin una[544]; şi astfel, coş după coş este adus acasă. Uneori vezi un cal de povară încărcat în acest chip, dar sunt puţini aceia care-şi permit luxul unui animal de povară. Asta este o muncă grea, mai ales în galeriile joase, unde un om este nevoit să se oprească pe măsură ce îşi scoate cu roaba mica, ardezia sau cuarţul[545].

Multe din aceste mine – dacă merită numele – sunt exploatate de nişte asociaţi care îşi adună bunurile pentru a demara operaţiunile. La gura galeriei vei vedea deci atât de multe mormane de piatră, şase, opt sau zece, câte pot fi; acestea sunt pentru acţionari. Pe măsură ce cuarţul este adus afară, este împărţit în asemenea mormane şi fiecare îşi ia partea sau o vinde altuia. Dacă mineritul s-ar face în mod sistematic sub supravegherea unei singure persoane, cu aranjamente mai bune pentru transportarea minereului în vale, ducându-l pe tot la o singură moară în loc să care fiecare coş de la fiecare instalaţie de şteampuri pentru sfărâmare a fiecărui simplu muncitor, câştigurile ar fi fără îndoială *cel puţin duble* faţă de cât sunt acum. // Dar a aduce o asemenea schimbare este aproape imposibil. p. 541

De-a lungul drumului către Roşia Montană, instalaţiile de şteampuri sunt aproape unele de altele; nu auzi nimic altceva decât zgomotul neîntrerupt al grinzilor ridicate de roţile de apă, cum cad una după alta; sunetul ciocanelor acoperă întreaga vale. Câteodată o femeie vezi râcâind piatra pulverizată; sau, un bărbat schiţând ceva pe nisipul de pe mal pentru a obţine nisipul de aur; pentru că este normal ca o

---

[539] *Detunata-goala*, arie protejată situată în zona comunei Bucium, jud. Alba.

[540] *Detunata-flokoásza*, arie protejată, situată în zona comunei Bucium, jud. Alba.

[541] Franz Ritter von Hauer (1822–1899), geolog austriac, administrator şi apoi director al Muzeului Imperial de Istorie Naturală din Viena.

[542] *Bucsum*, sat, com., jud. Alba.

[543] *Korna*, sat, com. Roşia Montană, jud. Alba.

[544] „Acestea sunt din cele mai simple construcţii; câteodată câteva pietre de pe marginea drumului sprijină un capăt al axei roţii aşa cum un copil ar ridica o moară din materialele aflate la îndemână în grădină". (*n.a.*)

[545] „De sute de ani oamenii au muncit aici şi cu toate astea nu era niciun drum care să iasă din vale; doar acum opt ani s-a construit cel de faţă". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cantitate însemnată nu numai să fie spălată coborând în jos spre dealuri, dar, de asemenea, să aprovizioneze nenumăratele mori de-a lungul malurilor râului.

Într-adevăr, întreaga regiune e plină de aur; câteodată, este găsit chiar în formă pură pe frunze, câteodată ca un moț de păr galben, frumos ca puful unui scaiete. La Baia de Arieș[546] se găsește împreună cu telurul. Pe lângă aceste prețioase minereuri, mai sunt plumbul și argintul.

În apropiere de Roșia Montană este un loc unde aurul pare să fie găsit din plin. Nisipul, deja puternic impregnat, se învecinează cu formațiunea asemănătoare porfiriului de la Cetate[547], unde venele de aur pornesc în toate direcțiile pe întreaga întindere și ajung până în chiar vârful muntelui.

Privind imensele găuri săpate, cantitățile uriașe de metal obținute aici de romani sunt o chestiune care surprinde; dar nimic din ce am văzut deja nu mi-a dat o idee asupra puterilor lor – asupra a ce poate fi obținut de o trudă perseverentă și neîncetată a mii de oameni lucrând mereu și mereu, fără a se odihni de secole – ca acest munte, căruia i-au schimbat complet forma și natura exterioară prin munca lor. Masa de stâncă a fost săpată ca un crater și stai în centrul muntelui și te uiți sus,
p. 542 la sute // de picioare deasupra ta, zărind cerul. Și acolo, pe fiecare latură sunt peste tot mari picioare de rocă și straturi peste straturi cu deschideri cavernoase și prin aceste arcade pătrunzi din nou în chiar inima stâncii; iar printr-un pasaj întunecat, mergi de-a bușilea și ajungi astfel la al doilea asemenea crater; acesta este Cetatea mică, mica fortăreață. Peste tot în jurul tău și pe toți cei o sută de picioare spre partea superioară, stânca a fost scobită în treceri în spirală, care șerpuiesc în sus, fără să știi unde. Ele conduc spre partea superioară ca o scară minunată; și, la deschiderea de sus, se ivește din nou cerul albastru. Pe când stai în această gaură și te uiți la pereții ce te închid este exact ca atunci când ești pe fundul unei scoici gigantice, care a fost scobită, arătându-și toate sinuozitățile și structura lăuntrică în spirală. De asemenea, ici și colo, pe măsură ce privirea urmează liniile șerpuitoare,
p. 543 vezi galeriile // laterale conducând spre munte. Mii de tone de stâncă au fost astfel îndepărtate pentru a obține aurul, cu care venele ce treceau erau pline. Marea stâncă este doar o coajă; miezul a fost scos și cărat[548].

Această priveliște m-a impresionat mult; sălbăticia ei și sentimentul unei *forțe aproape supraomenești, pe care munca acelor legiuni de oameni care au* îndrăznit să se încaiere cu natura, rămasă în urmă, nu m-a părăsit.

În coridoare și grote, urmele de foc erau vizibile. Cum piatra este tare ca fierul, munca acelor zile era uriașă: pulberea <de pușcă> nefiind inventată, stânca nu putea fi aruncată în aer și, în loc de asta, focuri mari au fost aprinse până a devenit sfărâmicioasă și a putut fi mai ușor de spart. Sunetul ciocanelor are răsunet printre pietre și acum, deasupra noastră, doi bărbați au ieșit dintr-o galerie lungă și părăsită; căutau aur acolo unde un soldat roman începuse și unde apoi osteneala sa a încetat. //

---

[546] *Offenbánya*, oraș, jud. Alba.

[547] *Csetatye*, munte și carieră, jud. Alba.

[548] „S-a calculat că, dacă 1 000 cwt de minereu ar da doar 15 uncii de aur, cantitatea obținută ar fi uriașă. Dar există unele motive să presupunem că minereul a dat mai mult decât atât, altfel romanii nu ar fi depus o muncă herculeană". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GIOVANNI CAPELLINI

(1833–1922)

Născut în localitatea La Spezia şi sortit a urma, potrivit dorinţei părinţilor, fie o carieră muzicală, fie una teologică, Giovanni Cappelini şi-a făurit propriul destin, ajungând unul dintre cei mai renumiţi oameni de ştiinţă ai Italiei. După moartea tatălui său, în 1854, cu ajutorul financiar al autorităţilor din oraşul natal, a urmat cursurile celebrei Universităţi din Pisa. Îşi va desăvârşi specializarea în geologie în capitala Franţei, iar din 1860 a fost numit profesor de geologie la Universitatea din Bologna. A fost primul om de ştiinţă italian care a popularizat teoria darwinistă în mediul academic peninsular. Fondator al celebrului muzeu consacrat geologiei din Bologna, întemeietor al Societăţii Geologice Italiene, pasionat în egală măsură şi de paleontologie, antropologie, Capellini s-a bucurat de recunoaşterea publică încă din timpul vieţii. A fost senator al regatului Italiei, rector al Universităţii din Bologna, fiind omagiat de renumita instituţie universitară în 1911, cu ocazia împlinirii a unei jumătăţi de veac de activitate profesorală la catedră. În cartea-omagiu dedicată evenimentului se află şi telegramele de felicitare trimise de Academia Română şi de conducerea Ligii Culturale pentru Unitatea Tuturor Românilor[1].

Giovanni Capellini a fost şi un pasionat călător, voiajele sale în America de Nord şi Europa (Elveţia, Germania, Franţa, Belgia, Anglia, Suedia, Potugalia, Grecia, Ungaria) constituind tot atâtea prilejuri de cercetări geologice. În 1864 a fost invitat de către o societate britanică, Wallachian Petroleum Company, să studieze zăcămintele de petrol din Ţara Românească. Dând curs invitaţiei, el intenţiona să efectueze o călătorie mai lungă, care să cuprindă Basarabia, Crimeea, litoralul Mării Caspice. Din păcate, voiajul a fost început prea târziu, în octombrie 1864, iar cunoscătorii l-au avertizat de pericolul reprezentat de anotimpul rece în zonele din nordul Mării Negre. Subvenţionat de amintita companie, a întreprins în toamna lui 1864 şi primăvara lui 1865 două călătorii de studii în Principatele Unite descrise în: *Report on the Petroleum districts in Wallachia, belonging to the Wallachian petroleum C° limited.* London, 1864 şi *Giacimenti petroliferi di Valacchia e loro rapporti coi terreni terziari dell'Italia centrale,* publicată în „Memorie dell'Accademia delle Scieze dell'Istituto di Bologna", serie **2**, VII, Bologna, 1867. Informaţii sporadice despre această călătorie se găsesc şi în scrierea sa memorialistică, *Ricordi autobiografici, 1861–1871.*

În amintirile sale, publicate în primii ani ai secolului XX, călătoria în spaţiul românesc este abia menţionată, iar studiul dedicat zăcămintelor petrolifere din fosta Ţară Românească constituie o scriere ştiinţifică consacrată unui public de specialitate, cu referiri la geografia locurilor studiate. Totuşi, socotim important să prezentăm câteva fragmente, unde sunt descrise zăcămintele petrolifere, pentru a sublinia interesul companiilor străine pentru această bogăţie, cunoscută încă din antichitate, dar a cărei exploatare a început în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Îmbarcat la Baziaş pe un vapor al companiei Lloyd, a coborât pe Dunăre, ajungând la Giurgiu, de unde s-a îndreptat spre Bucureşti, iar de aici a vizitat regiunea colinară a Munteniei, după care s-a deplasat la Brăila. A cercetat lacurile sărate din zonă şi apoi zăcămintele petrolifere din zona Băicoi, cele de pe văile râurilor Doftăniţa, Matiţei, Prahova etc. Capellini a realizat o comparaţie între zăcămintele de petrol din Ţara Românească, cele din Italia şi cele din Caucaz.

Despre călătoria lui Giovanni Capellini în Principate a scris Claudio Isopesco, *Il Primo lavoro scientifico italiano sul petrolio romeno*, în „La Rassegna Italo-Romena" gennaio 1941, XIX, p. 3–19.

---

[1] *Onoranze a Giovanni Capellini nel 50 anniversario del suo insegnamento nell'università di Bologna. Narrazione e documenti per cura del comitato ordinatore*, Bologna, 1922.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Giovanni Capellini

În Principatele dunărene, în Elveția și în Italia[2]

p. 114 [...] Am acceptat să vizitez câmpurile petrolifere din România, finanțat de o societate britanică și, înainte de sfârșitul anului 1864 am avut la dispoziție mica sumă dorită.

În excursiile mele prin Țara Românească[3] am fost mereu însoțit de către domnii Edelmann, cei care mi-au făcut rost de prima însărcinare, urmată de contractul semnat cu *Wallachian Petroleum Company*[4], prin care aveam asigurate 1000 de lire sterline pe an, pentru două vizite pe acele câmpuri petrolifere, una primăvara și alta în
p. 115 toamna aceluiași an. Acea însărcinare mi-a fost foarte utilă // pentru comparațiile mele între acele terenuri terțiare și zăcămintele petrolifere din Emilia[5]; dacă acei speculatori mi-ar fi ascultat sfaturile, și-ar fi crescut profiturile și ar fi făcut un bine și patriei noastre. Chiar de atunci eram convins că focurile de la Baku[6] erau în legătură cu importante depozite de petrol, la fel și focurile de la Velleia[7], de la Barigazzo[8], de la Pietramala[9] și din alte localități din Emilia <–Romagna>.

În Țara Românească petrolul se obținea prin folosirea unor puțuri primitive, aflate la suprafață, la aproximativ 30 de metri. Le-am sugerat să foreze la adâncime mai mare și peste puțin timp, acea regiune și-ar putea modifica aspectul. Împrejurimile <localităților> Ploiești, Țintea[10], Colibași[11] ne reamintesc astăzi cele de lângă Pittsburg[12], orașul petrolului sau ale altor localități, de unde America trimite în Europa o așa de mare cantitate de petrol [...]

Despre zăcămintele petrolifere din Țara Românească și raporturile or cu terenurile terțiare din Italia centrală[13]

p. 7 Cine pleacă din Italia centrală, pentru a merge în Țara Românească[14], de obicei preferă să treacă prin Viena și își continuă drumul pe calea ferată de-a lungul

---

[2] Fragment tradus din Giovanni Capellini, *Ricordi autobiografici, 1861–1871*, vol. II, Bologna, 1914, p. 114–115.

[3] *Valacchia*. De fapt este vorba despre Principatele Unite, iar autorul se referă la zona de nord a Munteniei.

[4] Companie înființată în 1864 de către englezul Jackson Brown.

[5] Emilia-Romagna, regiune din nordul Italiei.

[6] Oraș în Azerbaidjan.

[7] Velleia, oraș din provincia Piacenza, regiunea Emilia-Romagna.

[8] Barigazzo, oraș din provincia Bologna, regiunea Emilia-Romagna.

[9] Pietramala, astăzi oraș în provincia Florența, regiunea Toscana.

[10] *Tzinta*, astăzi inclusă în orașul Băicoi, jud. Prahova.

[11] Actualul oraș Mioveni, jud. Argeș.

[12] Oraș în Pennsylvania, SUA.

[13] Giovanni Capellini, *Giacimenti petroliferi di Valacchia e loro rapporti coi terreni terziari dell'Italia centrale* în „Memorie dell'Accademia delle Scieze dell'Istituto di Bologna", serie **2**, VII, Bologna, 1867, p. 5–40.

[14] *Valacchia*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ungariei până la Baziaș[15], de unde se îmbarcă la bordul unuia dintre elegantele vapoare ale Companiei Lloyd[16].

Nu voi vorbi despre malurile Dunării, interesante din toate punctele de vedere, voi aminti numai, că odată depășind acea bucată de drum în care fluviul curge afundat printre râpe, de unde și numele de Porțile de Fier, în special între Orșova[17] și portul Severin[18], Dunărea îmi amintește de Missouri[19].

Câmpia care se întinde pe malul stâng, bancurile de nisip, apele îngălbenite, pelicanii, îmi reamintesc acele zile frumoase din anul trecut; dar, ridicându-mi privirea spre malul drept, minaretele care, din când în când, înfrumusețează peisajul, îmi risipesc orice iluzie.

Trebuind să ajung la București[20], am convenit să cobor la Giurgiu[21], care se află în fața Rusciuc-ului[22], oraș turc fortificat, aflat pe malul drept al fluviului. Am ajuns acolo după 36 de ore, după ce am ridicat ancora de la Baziaș și de această dată nu mi-a venit să cred că eram în port. // p. 8

La Giurgiu cele mai recente aluviuni ale Dunării acoperă un tip de nisip argilos și gălbui, care se întinde uniform, pe suprafețe variabile, până la poalele Munților Carpați și constituie solul stepelor. Sub această specie de loess se găsește un conglomerat care, la rândul său stă pe argile turchinice vizibile chiar și de-a lungul cursului <râului> Argeș, pe care trebuie să-l traversezi pentru a ajunge la București. Între București și Ploiești[23], unde era cartierul meu general, câmpia prezenta ușoare ondulări, rezultatul nisipului gălbui, deja amintit, care poate nu erau altceva decât antice dune formate înainte ca nisipul să fie acoperit cu vegetație. Dacă plecăm din Ploiești și ne îndreptăm spre răsărit, traversând din nou stepa în unghi drept, pe direcția <orașului> Giurgiu, parcurgând 120 de kilometri ne găsim în fața Dunării la Brăila[24], unul dintre cele mai importante porturi ale comerțului cu cereale. Această a doua traversare îmi permite să completez studiul geologic al câmpiei, deoarece aici se găsesc numeroase bălți și lacuri sărate, iar în locul terenului nisipos, gălbui găsim un teren negru, care se găsește chiar și în sudul Rusiei, unde este cunoscut sub numele de cernoziom[25] (pământ negru).

În Țara Românească acest interesant strat de pământ stă deasupra celui de argilă albastră, deja amintit, formând un strat ce ajunge câteodată la o adâncime de un metru și care, lângă Brăila, este acoperit cu aluviuni recente. În Rusia acoperă argile din jurasic [În continuare sunt amintite opiniile asupra formării cernoziomului.]

---

[15] *Bazias*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.
[16] Companie austriacă de transport naval, înființată în 1833.
[17] *Orsowa*, astazi oraș, jud. Mehedinți.
[18] Drobeta-Turnu Severin, oraș jud. Mehedinți.
[19] Fluviu din America de Nord.
[20] *Bukarest*.
[21] *Giurgewo*.
[22] *Rustchuck*, oraș în Bulgaria.
[23] *Ploesti*.
[24] *Ibraila*.
[25] *Tschernozem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 9 Spuneam că drumul de la Ploieşti la Brăila este interesant chiar şi pentru studiul lacurilor sărate şi putem spune că acestea şi întinderile sărate reprezintă trăsătura câmpiei, care se întinde între Ialomiţa[26], Dunăre şi Siret[27], aflată la graniţa orientală dintre Ţara Românească şi Moldova.

Toamna, chiar şi la distanţe mari este uşor să recunoşti locurile unde solul este impregnat de sare, pentru că salsola[28] şi alte plante care înfloresc pe lângă lacurile sărate, cu tenta roşietică a frunzelor lor îşi anunţă prezenţa pe pajiştile, pe care le acoperă. În sfârşit, dacă anotimpul frumos durează de câtva timp, terenul pe care vegetează salsola, anabasis[29] este acoperit de cruste formate din mici cristale care strălucesc ca diamantele.//

p. 10 Dintre lacurile pe care am avut ocazia să le studiez în Ţara Românească, în regiunea mai sus-menţionată, îmi place să amintesc unul, care îmi consolidează ultima observaţie. Lacul despre care vă voi povesti se găseşte la sud de Brăila şi la aproximativ un kilometru de monumentul Rosescu şi este numit *Balta sărată*. Bazinul său este alcătuit din pământ negru, care se extinde pe o distanţă mare de jur-împrejur şi numai plantele de genul salsola, anabasis, sueda, acoperă o mare parte din pajişte. În apropierea apei, acele plante sunt împodobite cu cristale de epsomite[30] şi fiecare baltă mică e un adevărat cuib de cristale lungi, de multe ori de câţiva centimentri. Animalele care pasc în apropierea bălţii sărate se apropie de acel gen de apă, sperând că vor găsi o soluţie de sare marină, iar urmele lor impregnate în pământul negru se umplu repede cu apă saturată de epsomite, care nu întârzie să cristalizeze. Din fundul lacului se pot scoate cristale de câţiva centimetri lungime [...]

p. 12 Plecând din Ploieşti pe drumul spre Braşov, după puţine mile, la dreapta se găsesc colinele de la Ţintea şi Dâmbu[31]. Spre stepe, adică pe latura sudică, aceste coline sunt precedate de cele de la Băicoi[32], care nu sunt foarte înalte şi se confundă cu stepa şi care au, sub un strat subţire de pământ amestecat cu resturi animale şi vegetale şi nisip argilos, un depozit de prundiş descoperit în apropierea drumului, pentru că piatra a fost utilizată drept pietriş. [...]

p. 13 În 16 septembrie 1864, când am vizitat pentru prima dată lucrările de la Ţintea, am găsit că puţul, numit atunci nr. 8, era adânc de 20 de metri şi din el se scotea argilă cu resturi de cardium; câteva zile mai târziu s-a găsit o vână de nisip şi un râu de petrol, lucru neaşteptat, având în vedere ceea ce se extrăgea la puţurile aflate la câţiva metri distanţă. Mă bucur să observ că resturile organice la Ţintea au fost găsite întotdeauna în partea de argilă nisipoasă care preceda puţin venele petrolifere, iar deseori în acelaşi plan se aflau şi resturi de lignit şi mici cantităţi de adevărată ozocherită.

---

[26] *Jalomitza*, rîu în Muntenia.

[27] *Sereth*, rîu în Moldova.

[28] Plantă care trăieşte în locuri saline.

[29] *Anabasis aphylla*, plantă ce creşte pe soluri alcaline.

[30] Mineral de sulfat de magneziu solubil, care cristalizează pe pereţii peşterilor.

[31] *Damba*, râu, afluent al Teleajenului.

[32] *Baicoui*, oraş jud. Prahova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De la Ţintea, trecând prin Băicoi vom găsi că şi conglomeratul de elemente de cuarţ abundă în oxid de fier şi poate fi reţinut cu siguanţă deoarece acoperă un conglomerat de limonit[33] [Descrie localităţile şi zăcămintele de petrol din văile râurilor: Doftănița, Matița, Moineşti şi continuă cu prezentarea zăcămintelor de la Chiojdanca, Gura Drăgăneasa şi Colibaşi].

Stepele care se întind de pe malurile Dunării până la picioarele Carpaţilor p. 34
sunt în legătură cu stepele caspico-caucaziene şi cu marele deşert Sahara. Pentru un timp acea imensă câmpie a fost acoperită de mlaştini întinse, pe care s-a format un strat asemănător turbei, cernoziomul sau pământul negru, în care se aflau diatomee[34] şi bureţi de apă dulce. // p. 35

Lacurile sărate din stepe sunt rămăşiţele vechilor mlaştini; <aşa> cum în jurul lacurilor din nord se găseşte turbă, în jurul lacurilor sărate abundă cernoziomul. Lacurile sunt alimentate de izvoare sărate şi astfel se explică diversitatea sărurilor întâlnite. [Urmează o serie de comparaţii între depozitele geologice întâlnite în Ţara Românească şi cele din Crimeea şi Italia]

După acest rapid rezumat pentru a confirma cronologia terenurilor petrolifere p. 38
din Carpaţi şi raporturile lor cu cele terţiare din Apenini, putem concluziona:

Într-adevăr în Ţara Românească petrolul se găseşte în anumite straturi ce se pot referi la epoca eocenă sau miocenă, aşa cum am stabilit deja în primul meu raport publicat la Londra; dacă se ţine cont de bogăţia venelor petrolifere se poate recunoaşte că aceasta diminuează în raport cu relativa lor vechime. Diversele bitume care acompaniază petrolul sunt produsul condensării acestuia, din care derivă gazul hidrogen carbonat, care se degajă natural din pământ, învolburează apele şi iese, uneori cu impetuozitate din crăpăturile rocilor aflate întotdeauna în legătură cu petrolul.

Acestui gaz, care se găseşte de multe ori înmagazinat în cantităţi mari în străfundurile pământului, i se datorează fenomene asemănătoare cu cele ale unor adevăraţi vulcani. Aceste fenomene au fost ilustrate cu strălucire de către profesorul Bianconi[35], mult înainte ca alţii să viseze să găsească o legătură între // p. 39
adevăraţii vulcani, rocile serpentine[36] şi izvoarele de petrol, trei lucruri distincte.

Vulcanii noroioşi sunt în legătură cu izvoarele gazoase şi cu petrolul; şi unele şi altele se manifestă în principal în corespondenţă cu marile fracturi de anticiclinal şi în general cu marile dislocări.

Petrolul se găseşte asociat cu sarea gemă, cu ghipsul şi adeseori cu sulful şi cu depozitele feruginoase, aceste minerale constituie un grup, în care un element este predominant, celelalte se găsesc în proporţie mai mică, dar sunt reprezentate. Astfel se explică de ce se găsesc urme de petrol în depozitele de ghips, de sulf, de sare gemă şi urme de sulf, ghipsuri şi izvoare sărate împreună cu depozitele petrolifere. Această asociere nu implică dependenţa sau derivarea unuia sau altuia [...]

---

[33] Un minereu de fier, care împreună cu hematitul a fost folosit ca minereu de fier din cele mai vechi timpuri.

[34] Tip de fitoplancton.

[35] G. Bianconi *Storia naturale dei terreni ardenti ecc. E di altri fenomeni geologici operati dal gas idrogene*, Bologna 1840.

[36] Mineral de diferite culori.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Biografia celui care semna A. Leist nu ne este, din păcate, cunoscută. O notă a redacției periodicului „Globus. Ziar ilustrat pentru geografie și etnografie" făcea cunoscut publicului cititor că autorul era originar din sudul Ungariei. Astfel, cunoștințele sale despre zona „Ilyriei" s-ar fi datorat „propriei experiențe". Într-adevăr, în introducerea relatării călătoriei întreprinse până la Băile Herculane, redată mai jos, A. Leist a arăt că provenea din orașul maghiar Baja, aflat pe Dunăre, fiind probabil descendent al unei familii de coloniști din Germania. Relatarea călătoriei pe Dunăre nu a fost singura contribuție publicată de A. Leist în „Globus". Tot în anul 1865 i-a apărut un articol despre „Serbia și locuitorii săi" iar în 1866 scria articolul „În Herțegovina și Muntenegru". Dat fiind locul publicării textelor sale, A. Leist este un autor necunoscut până acum istoriografiei românești. Pentru A. Leist, călătoria pe Dunăre a fost un prilej de a lăuda realizările edilitare înfăptuite de Austria, puse în permanență în contrast cu cele ale Imperiului Otoman sau ale popoarelor sud-est europene. Dacă peisajele de la Porțile de Fier, Valea Cernei sau Băile Herculane l-au încântat, nu același lucru se poate spune despre locuitorii zonei. Deși admitea, cu anumite erori, originea latină a poporului român, opiniile asupra stării contemporane a acestuia nu au fost laudative. Doar românii din Banat ar fi atins, după Leist, un stadiu mai înalt de dezvoltare, dar numai datorită influenței disciplinatoare a graniței militare austriece și a coloniștilor germani. Interesantă este ilustrația aleasă pentru relatarea de călătorie. Deși nu este clar dacă aceasta s-a datorat inițiativei autorului sau redacției „Globus", desenele – preluate de la F. Kanitz, fără indicarea lucrării autorului respectiv, arată apeductul dintre Orșova și Mehadia, „tipuri" umane și costume populare românești din Banat, acestea fiind descrise și de Leist. De altfel, Leist avea cunoștințe destul de solide despre alte lucrări dedicate zonei – îi citează pe F. Griselini, J. von Arneth și, foarte interesant, pe puțin cunoscutul M. G. Boiadschi. Deși informațiile oferite de A. Leist nu sunt inedite iar perspectiva sa asupra spațiului românesc deloc laudativă, textul este interesant prin îmbinarea unor incontestabile lecturi solide cu observațiile atente asupra locurilor și oamenilor.

A. LEIST

De la Baja la Mehadia[1]

p. 198 Dacă, până acum, vasul cu aburi s-a ținut mai mult în apropierea malului drept al Dunării, bogat în interesante schimbări de direcție, acum nava, care, își pierduse două treimi din pasageri de la Baja[2] până la Zemun[3], mergea de-a lungul graniței militare ungare, unde puteam vedea pe <ocupanții> cerdacelor și ai

[1] Traducere după A. Leist, *Von Baja bis Mehadia*, în „Globus. Illustrierte Zeitung für Länder und Voelkerkunde", 1865, nr. 7, p. 198–201.

[2] Oraș în sudul Ungariei pe malul stâng al Dunării.

[3] Astăzi suburbie a Belgradului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

posturilor de pază îmbrăcați în portul lor țărănesc și le puteam auzi strigătele. Altfel, în întinsa câmpie joasă bănățeană, care fusese odinioară o mare interioară întinsă, nu am văzut lucruri demne de interes, iar în apropierea fluviului sunt doar ici și colo sate sărace. Dar cel mai interesant era, în depărtare, către răsărit, tăietura deja perceptibilă ce formează trecerea Dunării printre munții bănățeni și sârbești. Mai înainte, Dunărea se vărsa în marea interioară amintită mai sus, și au trecut milenii până când marea a format spărtura neobișnuită, în înfățișarea sa actuală.

La Uj-Palanka[4], ținutul devine muntos și pe partea ungară, totuși malul este încă lin; doar în depărtare se arată Carpații transilvăneni. În fața fortului Palanka se află fortul dărăpănat Rama, cu orășelul sârbesc cu același nume. Amândouă forturile, așezate pe versanți abrupți, au fost descrise ca păzitori ai trecătorii faimoase și demnă de cel mai înalt interes prin care trebuie să își croiască drum, până aproape de ruinele podului lui Traian, Dunărea, cu ale sale cataracte, colți de stâncă, vâltori, valuri înalte și minunate fâpturi de piatră, cărora fantezia oamenilor le-a dat și nume fantastice. Nu doar piedici naturale, ci și politice trebuie să învingă acest fluviu puternic, care ar trebui să fie supus influenței comerciale germane, mijlocitor al comerțului și purtător al civilizației; astfel încât, Dunărea încă nu a reușit să ajungă la acea însemnătate la care este chemată ca arteră vitală pentru aceste țări ale Europei ce se întind la sud-est de pereții de stâncă. În ceea ce privește piedicile de ordin natural ale până de curând periculoaselor, mai ales în amonte, Porți de Fier, acestea pot fi trecute fără primejdie de vasele cu aburi, atunci când nivelul apei este convenabil, după detonările duse la bun sfârșit de inginerii austrieci în anii 1847, 1848. Înainte de aceste detonări, pe Dunăre se călătorea cu vasul cu aburi doar până la Drencova[5], unde se făcea transbordarea, iar călătoria continua pe nave ungurești cu vâsle, conduse de obicei cu puternici marinari din Dalmația, până la Cladova[6]. Însă atunci când apele sunt foarte scăzute, acest defileu al Dunării, care este cunoscut și sub numele de clisură, nu poate fi trecut nici acum de vasele cu aburi, din cauza vârfurilor de stâncă ce se ridică <la suprafața fluviului>. Și piedicile politice au fost în parte depășite de Dunăre, căci după ce se vor termina lucrările de curățare de la gura Sulina, sub conducerea inginerului englez Hartley[7], canalul Sf. Gheorghe (Kedrileh Bogasi) va fi preluat de același inginer și se vor face progrese în dorita scurtare a călătoriei pe canal. Costurile reparațiilor la canalul Sf. Gheorghe au fost socotite la 10 milioane de piaștri[8]. Din Marea Neagră urcă numeroase vase maritime prin gura Sulina, dar puține ajung până la Rusciuc. Deoarece aceste vase navighează cu pânze, trebuie desigur să stea la vânturi potrivnice, în timp ce vasele ungurești de pe Dunăre sunt trase la edec în amonte de oameni sau cai.

---

[4] Azi Banatiska Palanka, localitate din provincia Voivodina, Serbia.

[5] Sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

[6] Sat, jud. Timiș.

[7] Charles Augustus Hartley (1825–1915), inginer-șef al Comisiei Europene a Dunării între 1856–1871, supranumit „părintele Dunării", însărcinat cu planificarea și conducerea lucrărilor menite să asigure buna desfășurare a navigației la vărsarea fluviului în Marea Neagră prin brațul Sulina.

[8] Monedă otomană, folosită înainte de apariția leului, echivalentă cu 40 de parale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De la Uj-Palanka până la Orşova merge un drum remarcabil, a cărui construcţie îndrăzneaţă a însemnat, împreună cu dificilele detunări de stâncă de pe malul abrupt şi cu numeroasele poduri aruncate peste stânci şi râpe, costuri mari şi multă putere de muncă. Luminatului patriot Széchenyi István[9], care a început, de asemenea, şi primele detunări la Porţile de Fier, i se datorează şi această operă de artă, ce poate fi pusă pe aceeaşi treaptă cu acele realizări pe care le admirăm în Austria la Semmering, pe canalul „Francisc" şi la Pesta, <respectiv> „Podul cu lanţuri". În situaţii extraordinare, şi anume când nivelul apei este foarte scăzut, la zăpoare şi când iarna Dunărea este îngheţată cu săptămânile, circulaţia şi transportul mărfurilor pe axul fluviului se desfăşoară prin mijlocirea acestui drum construit de mâna omului.

Cu încredere şi curaj am înaintat cu vasul nostru cu aburi prin marile porţi de stâncă, ce încep de fapt abia la Golubac[10]. Faptul că în clisură nu mai avuseseră loc deja de multă vreme naufragii, de felul celor care făcuseră această cale periculoasă înainte de detonări, a dat curaj chiar şi puţinelor doamne care erau cu noi, deşi poveştile câtorva boieri valahi bătrâni, care făcuseră această călătorie de douăzeci de ori deja şi chiar şi în periculoşii ani treizeci, erau mai degrabă înfricoşătoare decât liniştitoare. Totuşi, şi aceste vorbe au amuţit repede, căci măreţia ţinutului, care a stârnit uimire şi admiraţie a fost singurul subiect al conversaţiilor purtate cu entuziasm. Ruinele de la Golubac, ce constau din nouă turnuri unite între ele cu
p. 199 ziduri, sunt printre cele mai frumoase privelişti de pe Dunăre // şi ele în sine formează o imagine impozantă în acest peisaj măreţ. Dunărea este încă destul de largă şi curge liniştită şi maiestuoasă printre pereţii de stâncă abrupţi. În mijlocul oglinzii apei se ridică acum o stâncă rotundă, cu colţi, ce poartă numele de rău augur „femeia rea", „Babakai", dar şi mai puţin înspăimântătorul „căpăţâna de zahăr"[11].

Cam la o jumătate de ceas în aval de Golubac sunt faimoasele peşteri ale ţânţarilor, găuri în stâncă umplute de apele Dunării, de unde provin ţânţarii sau muştele de Golubac, care adesea, în toiul verii, se răspândesc în roiuri mari în împrejurimi şi până la Mehadia, atacă vitele singure şi le ucid. Nu sunt localnici în *această prăpastie neobişnuită, străbătută de chei şi văi sălbatice*, <ea este> locuită doar de <soldaţii de la> posturile de pază austriece. Aici nu sunt cerdace, iar trupele îşi fac tabăra în peşteri şi colibe, ce sunt aşezate fie pe mal, fie, atunci când acesta nu este accesibil, pe marginea stâncilor; <soldaţii> duc în aceste locuri reci şi sterpe o viaţă sărăcăcioasă. Şi azi mă farmecă amintirea acelei minuni a Atotputernicului; dar dorinţa de a trăi pentru totdeauna în acele chei nu mă încearcă! – Din când în când se pot vedea şi colibe pescăreşti, acolo unde se poate ajunge <mai uşor> pe stânci. Pescuirea bancurilor de peşti, care la Dunărea de jos se practică până mai sus de Foldvar[12], trebuie să se întâlnească din plin şi aici. Se

[9] Széchenyi István (1791–1860), om politic şi de cultură, reformator maghiar. Date biobibliografice şi relatarea călătoriei sale la sud de Carpaţi în vol. I al prezentei colecţii.

[10] Mic oraş în Serbia pe malul Dunării la graniţa cu România.

[11] Babacai, stâncă în Porţile de Fier.

[12] *Foeldwar*, localitate în Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ştie că aceşti peşti provin din Marea Neagră. Între Passau[13] şi Orşova, un ihtiolog a numărat 77 de soiuri de peşti.

Nici nu se trece bine de cataracta „Islaz"[14], odinioară plină de primejdii, şi îndată se aude murmurul apelor Dunării, aflate în luptă cu stâncile. Vasul nostru cu aburi a trecut de partea stângă a fluviului, unde vârfurile stâncilor au fost doborâte sau cel puţin micşorate prin detunări. Această porţiune de stâncă este cunoscută sub numele turcesc de „Tachtalia"[15]. Valuri albe, înspumate, arată locul unde curentul rapid îşi croieşte drumul, cu vârtejuri şi valuri printre obstacolele ce îi stau în cale. Spectacolul pe care îl dă aici lupta şi furia elementelor este mişcător. Iar aceste stânci, peste care acum curge fluviul înspumat, sau acele extraordinare vârfuri de stâncă, de care se izbesc valurile sălbatice, nu erau ele, acum mii de ani, munţi înalţi ca nişte coloşi, pe care marea interioară, niciodată liniştită i-a măcinat, dar în mii de ani din aceste stânci nu va rămâne nici o pietricică, iar cursul apei învingătoare va fi liber!

Albia râului este aici cea mai îngustă şi deşi în această strâmtoare Dunărea adaugă apele a 100 de râuri şi nenumărate pâraie cursului său puternic, totuşi, în fierbinţile luni de vară, nivelul acestuia este uneori atât de scăzut, încât şi în locurile unde detunările au izbutit, stâncile sunt atât de impunătoare, încât vasele cu aburi nu pot înainta lipsite de primejdii, transportul mărfurilor se face pe drumul uscat, iar călătoria pe apă reuşeşte doar cu şlepul. Totuşi, curgerea şi furia apei sunt mult domolite.

Pe un câmp ce se întinde între Dunăre şi peretele stâncos <de pe malul> sârbesc este un cimitir vechi, unde se mai pot încă vedea pietrele de mormânt şi crucile, ce arată locul de veci al celor pieriţi în catastrofele de aici. Ultimul accident însemnat a avut loc la 14 mai în anul 1839, când cea mai mare parte a călătorilor aflaţi pe vasul cu aburi ce venea de la Constantinopol şi-a găsit sfârşitul aici, în valurile mânioase. Îşi părăsiseră vasul cu aburi la Cladova şi călătoreau pe un şlep mare, care lovindu-se de o stâncă, s-a scufundat cu încărcătura sa. Printre cei 20 de nefericiţi se afla consulul austriac la Salonic, a cărui moarte a făcut aşa mare senzaţie în Austria sa natală. Acest naufragiu a avut ca urmare faptul că guvernul austriac a reluat proiectul detonărilor şi mai târziu l-a dus la îndeplinire atunci când nivelul apei a îngăduit.

După această primă poartă de fier se ajunge într-un ţinut mai puţin sălbatic, unde fluviul curge mai liniştit, însă destul de repede. Desigur, între Bratislava şi gura de vărsare, Dunărea are cele mai mari cataracte însă acestea, spre deosebire de cataractele altor fluvii, nu sunt la fel de însemnate, deoarece la Dunărea de jos se ajunge în medie la doar două picioare pe milă. Cea mai mare adâncime este atinsă de Dunăre cam la o jumătate de milă în aval de Tachtalia, unde intră însă din nou într-o strâmtoare stâncoasă şi ar trebui să aibă o adâncime de 150 de picioare. Lăţimea, care la Zemun este de 3 000 de picioare, trebuie că se restrânge aici la 400 de picioare, iar cursul apei, strâns între stânci înalte, nu pare, într-adevăr, să fie

[13] Oraş în Germania.
[14] *Izlas*.
[15] Stâncă în zona Porţile de Fier.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai mare. Şi prin această poartă de fier curentul curge cu o forţă uriaşă, mai cu seamă când apele sunt umflate. Denumirea de Porţi de Fier a fost luată de la turcescul Demir-Kapi, iar în aceste ţinuturi acest nume nu se dă doar cheilor apelor, ci şi trecătorilor înguste din munţi. De aceea există în Turcia multe Demir-Kapi şi chiar şi ungurii cunosc câteva Bas-Kapu. – Deîndată ce vasul lasă în urmă Porţile de Fier, Dunărea devine treptat mai largă, iar în această deschidere se zăreşte insula Poreč[16], cu orăşelul cu acelaşi nume într-o poziţie fermecătoare, căci la mică depărtare înalţii munţi sârbeşti înconjoară această insulă ca un amfiteatru. [...]

Totuşi, partea largă a fluviului nu a ţinut prea mult, căci deja după o porţiune scurtă de mers am zărit din nou una dintre stâncile ce se ridica vertical pentru a forma poarta, <aşezată> într-un ţinut la fel de pitoresc şi măreţ. Am pătruns în „cazanul" strâmt, numit de turci „kasan"[17] şi care se întinde pe o lungime neobişnuită. Dunărea are şi în aceste chei o adâncime foarte însemnată, care însă este măsurată în feluri foarte variate. Chiar şi atunci când nivelul apei este scăzut, doar puţine vârfuri de stâncă se ridică aici deasupra apei, iar atunci când este ridicat, obstacolele ascunse sunt bine cunoscute navelor, marinarilor şi piloţilor.

Din „Cazane" am intrat într-o vale largă, destul de deschisă în toate părţile, care, în strălucirea apusului, ne-a încântat atât de mult, încât un <pasager> maghiar a fost răvăşit la auzul strigătului: „o, mi-aş dori ca Orşova să se afle cu o sută de mile mai departe".

Am arătat deja mai sus importanţa noului drum construit peste stânci, ce uneşte Orşova cu Banatul de-a lungul clisurii; nu se poate să nu numim aici, că pe malul drept al Dunării romanii au construit un drum prin şi peste stânci, în condiţii grele şi fără a folosi puterile cunoscute nouă azi; urmele acestuia se pot şi astăzi
p. 200 vedea în multe locuri. Nu departe de Orşova, // aşezată în stâncă, se află o inscripţie ce face cunoscută pentru eternitate munca legiunilor romane asupra pietrei, şi, în afară de partea de jos, ajunsă de necitit, se păstrează încă destul de bine. Dar în cele mai noi timpuri, această inscripţie a fost cu mare grijă şi exactitate strămutată mai sus de inginerii austrieci, iar pentru ştiinţă s-a ivit fericita împrejurare, că au apărut litere până acum necunoscute, în timp ce alte litere nu corespundeau întru-totul cu ce se cunoştea până acum din cărţi. Sprijinindu-se pe aceste indicii, domnul von Arneth[18], de la Viena, a completat lipsurile inscripţiei. Inscripţia cunoscută până atunci suna:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F. // NERVA TRAIANVS AVG. GERM. // PONTIF. MAXIM. I. P. // PATER. PATRIAE. COS. P. P. // MONTI. D ..... BV // S .... ATI

Ultimele două cuvinte au fost completate de v<on> Arneth şi un rând nou a fost adăugat, după cum urmează:

MONTI. ANFRACTIBVS. // SUPERATIS VIAM // PATEFECIT.

---

[16] *Poretsch*, localitate şi râu în Serbia; aşezare a fost strămutată de mai multe ori, ultima dată la construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier. Redenumit Donji Milanovac.

[17] Denumire turcească a Cazanelor, porţiune din defileul Dunării.

[18] Joseph Calasanza von Arneth (1791–1863), arheolog şi numismat, director al Cabinetului Imperial de Monede şi Antichităţi de la Viena.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Din păcate, deoarece redăm aceste cuvinte doar din memorie, orice alte îmbunătățiri ale lui v<on> Arneth nu ne mai amintim.

Ca în toate orașele slavone și ungurești de la granița turcească, și la Orșova se află o schelă[19], asta înseamnă, o piață unde austriecii pot încheia vânzări și cumpărări cu vecinii turci (așa se numesc aici și sârbii și românii[20]), fără ca cei dintâi să trebuiască să se supună carantinei ce fură timp și bani. Astfel, această piață este împărțită în două, pe lungime, prin două clădiri de același fel, așa încât negustorii, care stau față în față în cele două construcții, își vorbesc, dar în nici un caz nu se pot întâlni, sau, după expresia populară, „nu se amestecă". Pentru o mai mare prevedere, locul turcilor este cu totul împrejmuit cu gratii și are paznici și slujbași însărcinați cu curățenia doar pentru a avea grijă să nu aibă loc vreo întâlnire directă. O asemenea piață îngrădită, unde, de obicei, se ridică un mare hambar de lemn în care lucrează slujbașii statului, este numit și „rastel"[21]. Cuvântul „schelă" este împrumutat din turcescul „eskeles" și desemnează o barcă mare, ca acelea ce se folosesc la trecerea fluviului, iar în sens larg trecerea însăși. Deoarece la fiecare rastel există și locuri de trece <a Dunării>, totul este cuprins sub numele de schelă. Germanii din Ungaria numesc o asemenea barcă „Zille", ceea ce nu înseamnă altceva decât „schelă".

Deoarece în dimineața următoare era zi de schelă sau de târg, m-am îndreptat spre rastel, nu atât pentru a vedea deja cunoscutul fel în care slujbașii acestuia umblau cu banii și cu mărfurile, cât mai degrabă pentru a observa purtarea națiilor și a face câteva studii etnografice. Piața era un bun prilej pentru așa ceva, căci, în timp ce pe partea turcească se arătau sârbi, români din principate, turci, țințari, greci, evrei și țigani în portul lor divers, cât se poate de pitoresc, de partea noastră erau reprezentați, în nenumărate tipuri individuale, țărani valahi de amândouă sexele, nu doar de la granița militară bănățeană, unde ne aflam, ci și din așa numitul Banat provincial sau timișean. În ceea ce privește tipul acestor țărani români, se întărește aici zicerea despre ruși ce îi plăcea spiritualului pictor Daniel Lessmann[22] și care își găsește întrebuințarea aproape la toate popoarele orientale, pe jumătate cultivate: „au toți aceleași trăsături ale feței și se aseamănă unul cu altul". Expresia spirituală a chipului lipsește aici, deoarece diversitatea ocupației spirituale, care, la popoarele civilizate, condiționează multitudinea tipurilor, nu există aici. Uniformitatea se oglindește și în trăsăturile chipurilor, după cum este și preocuparea sufletească a acestor oameni. Tipul de înfățișare nobilă a romanilor nu se mai găsește la valahii care își spun cu mândrie români[23] și urmași ai marilor romani, căci s-au amestecat cu dacii, geții și sarmații. Odinioară un popor cultivat în aceste ținuturi, dar de multe ori sporadic împrăștiat sub popoarele barbare, românii au învățat și limba acestor popoare prin relațiile <avute> și conviețuire și, în cursul vremii, au preluat în limba lor română elemente străine. Totuși Ovidiu[24]

---

[19] *Skela.*
[20] *Walachen.*
[21] *Rastell.*
[22] Probabil Daniel Lessmann (1794–1831), medic, jurnalist și scriitor german.
[23] *Rumaeni.*
[24] P. Ovidius Naso (43 î. Hr.- 17 d. Hr), poet roman exilat la Tomis.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

însuşi şi-a însuşit în exil limba popoarelor dunărene de atunci, căci spune: „Iam didici getice sarmaticeque loqui"[25]. Şi totuşi nu a vorbit de bine aceste popoare, după cum arătă limpede versul său: „Nulla est truculentior gens Getis"[26]. Când, în secolul al VI-lea, gepizii au învins legiunile romane şi au distrus locurile întărite ale acestora, coloniştii romani, care până atunci locuiseră mai cu seamă în oraşe, s-au risipit în toate ţinuturile şi şi-au aşezat acolo locuinţele. Limba lor, deşi a degenerat într-o latină populară, era încă limba învăţăturii şi s-a afirmat astfel ca învingătoare în faţa celor folosite de barbari. Au venit avarii, maghiarii şi slavii, iar din mândria romană a rămas un popor degenerat, care până în zilele noastre a numărat, în istoria sa, doar puţine raze de speranţă.

Ţinutul pe care îl locuiesc azi valahii sau românii, după cum se numesc ei înşişi, chiar dacă nu singuri, se întinde mult dincolo de Ţara Românească şi Moldova şi este astfel unul foarte însemnat. O mare parte a Transilvaniei, Banatului, ca şi partea de nord-est a Ungariei sunt locuite de valahi. Bucovina şi Basarabia sunt provincii valahe, iar respectul pentru obârşia limbii lor blânde şi melodioase este atât de mare încât aceasta este vorbită cu plăcere şi de popoarele învecinate. În Macedonia, Bulgaria, Tracia şi Albania se găsesc aşezări valahe[27]. Însă limba valahă este ruptă în două părţi şi anume daco-valaha sau româna şi în macedo-valaha sau ţinţara, despre aceasta din urmă Bojadschi (1814)[28] scriind prima învăţătură de limbă în greaca nouă şi germană. Nu se duce lipsă de gramatici româneşti.

Orşova este un oraş înfloritor, într-un ţinut splendid, măreţ. Aşezat pe un fluviu important şi antrepozit al comerţului între două imperii, <oraşul> acesta nu are în nici un caz însemnătatea pe care ar trebui să o aibă, dacă popoarele învecinate nu ar fi atât de mărginite în pretenţiile pe care le au de la viaţă, căci în afară de nevoile pe care le produc sau le duc singure la îndeplinire nu au aproape deloc altele. E îndeajuns doar ca cineva sa vadă o căruţă valahă trasă de boi şi îşi face idee despre starea culturală a acestui popor. Şi încă valahul de la graniţa
p. 201 militară bănăţeană este, // faţă de conaţionalii săi de neam roman din Principate şi din Basarabia mult mai înaintat, după cum Orşova este considerată, cu funcţionarii săi civili şi militari şi numeroşii meşteşugari aşezaţi aici, în acest colţ muntos, cel mai avansat avanpost al civilizaţiei germanice.

Nu departe de Orşova Veche se află, pe o insulă, fortăreaţa turcească Orşova Nouă, pe jumătate distrusă; vizitarea acesteia este îngăduită doar însoţit de slujbaşi ai carantinei şi de cei însărcinaţi cu curăţenia. Cam la două mile în aval de Orşova este ultima cheie a fluviului, numită tot poartă de fier, Demir-Kapi, Tachtalia[29].

---

[25] Corect: „nam didici Getice Sarmaticeque loqui", Ovidius, *Tristele*, V, XII.

[26] Corect: „Nulla Getis toto gens est truculentior orbe", Ovidius, *Scrisori din exil*, II, VII.

[27] A. Leist a scris şi un articol intitulat „Die Zinzaren", apărut în *Globus*, VII, 112/865, p. 370–371, pornind de la lucrarea lui F. Kanitz, *Die Zinzaren. Eine ethnographische Studie*, Viena, 1863.

[28] Michael G. Bojadschi, profesor maghiar de limbă slavă, autorul unor lucrări de gramatică. Aici autorul face referire la *Grammatikē romanikē etoi makedonowlachikē. Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena, 1813.

[29] Este vorba despre defileul Dunării, Porţile de Fier şi cataractele zonei. Prima cataractă era formată de prelungirea în apă a muntelui Stânca, a doua Cozla, apoi în mijlocul Dunării stâncile Bivolii (asemenea unor bivoli uriaşi culcaţi), urmate de vâltorile cataractelor Izlaz, Tachtalia-Mică, Tachtalia-Mare şi Greben, care înainte de lucrările de fluidizarea navigaţiei erau spaima vapoarelor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Primejdia <reprezentată de> aceste stânci a fost, de asemenea, micşorată de detonările austriecilor, iar vasele trec prin chei fără pericol. Mai departe în aval, faţă în faţă cu <oraşul> Cerneţi[30] (unde se găsea o colonie romană), se află ruinele faimosului pod al lui Traian, a cărui vizitare nu se numără, din păcate, printre scopurile călătoriei noastre. Acest pod a fost trecut de legiunile romane venite din Moesia pentru a pătrunde în inima Daciei prin valea Cernei şi a-l învinge pe îndrăznetul Decebal[31], care a preferat moartea de bună voie prizonieratului de după înfrângerea sa.

La Orşova am părăsit atât de minunata Dunăre pentru a ajunge la Mehadia prin remarcabila vale a Cernei, mai târziu <urmând> a-mi începe călătoria de întoarcere prin Timişoara[32]. Încântat de frumuseţea ţinutului, unde Alionul ce se înalţă nu departe de gura de vărsare a Cernei stăpâneşte peste alţi munţi, am parcurs pe jos drumul, mai mult pe poteci, pe lângă excelenta şosea până la Jupalnic[33] [...]. A fost o minunată dimineaţă de octombrie, după care a urmat însă o zi foarte caldă. Lăsând în partea stângă tăieturile sălbatice din muntele de calcar „Clisura", mi-am continuat drumul prin valea Cernei. Cerna izvorăşte din Muntele Morarul[34] şi unindu-se cu râuleţele Craiova[35] şi Belareca[36] se umflă adesea foarte mult. În stânga se afla satul Crivita[37], cu o privelişte pitorească asupra văii. Ordinea ce stăpâneşte peste tot la graniţa militară austriacă mi-a făcut o impresie foarte plăcută şi la Jupalnic şi se recunoştea şi la han; trebuie că stabilirea graniţei a avut o înrâurire binefăcătoare asupra acestor popoare, după cum am arătat deja mai sus.

Cam la jumătatea drumului dintre Orşova şi Mehadia şi nu departe de satul Coramnic[38], aflat pe malul stâng al Cernei, se află frumoasele ruine ale unui apeduct măreţ, pe care unii l-au crezut greşit roman, în timp ce construcţia aceasta a fost începută abia în primul pătrar al veacului trecut de către turci, pentru a da o altă direcţie cursului Cernei, care trebuia să formeze aici graniţa între Ungaria şi Turcia[39]. Aceştia doreau să ajungă în acest mod în stăpânirea Băilor Herculane, ceea ce pacea încheiată a reuşit să împiedice, după cum afirmă Grisellini în a sa descriere a Banatului[40]. Sunt doar 11 arcuri ale acestui apeduct, niciodată terminat, ce constau din straturi de mărimi diferite de piatră şi cărămidă roşie. [...] Aceste

---

[30] *Csernes*, sat, com. Şimian, jud. Mehedinţi.

[31] *Decebalus*, rege al Daciei (87–106).

[32] *Temesvar*.

[33] *Schupanek (sprich Joupanek, franzoesisch* = pronunţă ca în franceză, Joupanek). Localitate inundată la construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier.

[34] *Morarul*, masivul Godeanu.

[35] *Krajowa*.

[36] Afluent al Cernei.

[37] *Kriwiza*, sat, com. Eşelniţa, jud. Mehedinţi.

[38] *Korabneck*. Localitate inundată la construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier.

[39] Referire la o prevedere a păcii de la Belgrad din 1739.

[40] Francisco Griselini (1717–1787), autor al lucrării *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, apărută iniţial la Milano în 1780. Date biobibliografice şi relatarea călătoriei prin spaţiul locuit de români în vol. X, partea a II-a, seria veche a prezentei colecţii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

arcuri sunt sprijinite pe un perete de stâncă abrupt şi trebuie că au o înălţime de 30 de picioare.

Pereţii de stâncă din aceste chei neobişnuite deveneau tot mai înalţi şi mai drepţi, şi tot atât de pustii şi de trişti coloşii de stâncă ocupaţi doar din loc în loc de copaci, însă privelişte dinaintea ochilor se împrospăta <datorită> câmpurilor, păşunilor şi livezilor satelor româneşti. Din păcate, vremea fructelor trecuse de mult şi nu am putut înţelege nimic despre pomologia acestei văi calde; totuşi, fructele târzii pe care le văzusem la Orşova şi Mehadia erau foarte frumoase. Cu cât te apropii mai mult de Mehadia, cu atât creşte starea culturală[41], despre care stau mărturie şi două frumoase poduri cu lanţuri.

Între munţii abrupţi, tăiaţi perpendicular, şi la sud-est de locul <numit> Mehadia, se află colonia de la Băile Herculane. Aici se află câteva clădiri şi construcţii balneare frumuşele, ce îndulcesc în chip plăcut pitorescul înspăimântător al acestui ţinut unic în felul său. Aceste izvoare faimoase au fost probabil cunoscute deja de către daci, dar romanii care au colonizat acest ţinut la începutul secolului al II-lea i l-au închinat lui Hercule şi i-au ridicat aici temple şi altare. S-au găsit aici şapte statui ale lui Hercule, mai multe plăci votive, multe monede, resturi de construcţii şi antichităţi de toate felurile, toate stând mărturie asupra faimei, importanţei şi preţuirii acestor băi de către romani. Dar şi urmaşii lor ştiu să le preţuiască mult, chiar dacă românii de astăzi sunt departe de a putea să împodobească izvoarele dătătoare de sănătate cu opere de artă. Deşi sezonul băilor trecuse, am întâlnit aici mai mulţi valahi, oaspeţi ai băilor, care erau încântaţi de minunăţiile Mehadiei şi care mi-au zugrăvit în culori atât de vii însufleţirea acestora din timpul sezonului, astfel încât am blestemat soarta care nu mi-a dat ocazia de a fi fost prezent aici mai din vreme. Totuşi, văzusem atât de multe frumuseţi şi lucruri ce m-au extaziat în această călătorie de neuitat pentru mine, încât îmi puteam permite să renunţ la atmosfera colorată a băilor de aici, cu atât mai mult cu cât am cunoscut astfel, în bună parte, naţiile ce căutau aici vindecare sau distracţie.

Deoarece lumea animalelor şi a plantelor din împrejurimile Mehadiei este foarte interesantă, iar pentru cercetătorii naturii ademenitoare, după cum am arătat deja, am văzut multe asemenea lucruri aici, ceea ce a dat excursiei mele şi un imbold ştiinţific. Nu ar fi deloc lipsit de interes de ştiut dacă floarea egipteană de lotus, ce apare în izvoarele calde, a fost plantată aici de romani; în orice caz, aceasta se potrivea foarte bine pe templele, statuile şi pe podoabele sub formă de frunză de pe capitelurile coloanelor acestui mare popor.

Organizarea băilor şi a hanurilor din Mehadia este făcută după calapod german, populaţia este însă peste tot curat valahă, şi aici mă întorc la acest popor, pentru a descrie cititorului portul acestora.

---

[41] *Kulturzustaende*, referire la îmbunătăţirile aduse de mâna omului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Piesele principale din îmbrăcămintea femeilor şi fetelor valahe sunt, cel puţin în perioada călduroasă a anului, catrinţele, un soi de şorţuri din lână, purtate în faţă şi în spate, cu o croială largă şi frumos împodobite cu motive colorate. Şi cămăşile lor sunt împodobite diferit şi brodate artistic, după cum se vede şi la sârboaice[42]. Este obişnuit ca femeile valahe să aibă furca[43] într-o parte şi să toarcă şi atunci când merg dintr-un sat într-altul, după cum fac şi femeile slave. Bărbaţii valahi se deosebesc la port de ungurii şi sârbii din Banat mai cu seamă prin chimirele late de piele pe care cei dintâi nu le poartă. În cele din urmă, fie spus despre caracterizarea valahilor, că toate popoarele Ungariei îi privesc de sus, cu mândrie, pe aceşti urmaşi ai romanilor şi că sunt depăşiţi la inteligenţă şi cultură de toate celelalte neamuri, cumva cu excepţia rutenilor, şi au cel mai sărăcăcios mod de viaţă.

[42] *Serbischen und schokazischen Frauen.* Termenul „şocâţi" desemnează o populaţie sârbă de confesiune catolică.

[43] *Den Spinnenrocken (Furca)*, în original în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JOHN STOKES

(1825–1902)

Vreme de cincisprezece ani (1856–1871) delegat britanic în Comisia Europeană a Dunării, John Stokes (1825–1902) a fost unul dintre cei mai buni cunoscători ai realităţilor politice, economice sau hidrotehnice de la gurile Dunării, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea[1]. Al doilea fiu al reverendului John Stokes şi al Elizabethei Arabella Franks (din cei şase copii ai familiei), John Stokes s-a născut în localitatea Cobham, Kent, pe data de 17 iunie 1825. Moştenind pasiunea părintelui său pentru matematică, tânărul a putut urma, după cursurile şcolare obişnuite, prestigioasa Academie Militară Regală de la Woolwich. Începând din 1841, cadetul Stokes a deprins excelente cunoştinţe teoretice şi o solidă pregătire militară, care, cumulate „seriozităţii şi caracterului său silitor", i-au asigurat accesul la Şcoala de Ingineri Militari de la Chatham. În februarie 1845, locotenentul Stokes s-a alăturat Companiei a 9-a „Sappers and Miners" (genişti şi mineri), trimisă la Capul Bunei Speranţe pentru a participa la cel de-al şaptelea război împotriva zuluşilor. Buna sa pregătire tehnică şi abilităţile administrative l-au transformat, pe perioada şederii în Africa de Sud, până în anul 1851, într-un ofiţer extrem de respectat. Căsătorit din 1847 cu Henrietta Maynard, Stokes a fost rechemat în patrie, devenind apoi instructor asistent şi predând cursuri despre cercetarea de teren şi sistemele de apărare tinerilor care se pregăteau să devină ofiţeri în armata britanică. Promovat căpitan, John Stokes s-a oferit să participe la luptele din răsărit, după implicarea Marii Britanii în Războiul Crimeii. În 1855, pentru „abilităţile sale de conducere", lordul Panmure, ministrul de Război, l-a însărcinat cu formarea unui Corp de ingineri civili şi militari care să sprijine acţiunile noului contingent turcesc ce se pregătea să lupte împotriva Rusiei. „Integritatea, energia şi eficienţa administrativă" demonstrate în timpul conflictului şi imediat după l-au făcut pe influentul ambasador britanic la Poartă, lordul Stratford Redcliffe, să-l susţină în primirea deloc uşoarei misiuni de delegat al Angliei în Comisia Europeană a Dunării, instituţie care, prin prevederile Tratatului de la Paris, trebuia să îmbunătăţească condiţiile de navigaţie prin gurile Dunării. Acceptarea acestei funcţii avea *să îi schimbe, după propria-i mărturie, întreaga viaţă. În cei 15 ani cât a deţinut această funcţie şi a* locuit la Galaţi, ofiţerul englez s-a implicat cu devotament în activitatea de amenajare tehnică a sectorului maritim al Dunării, reuşind să deţină o „influenţă preponderentă" şi să păstreze „afacerile Comisiei" în propriile mâini. John Stokes a devenit astfel cel mai bun specialist britanic în aspecte privind navigaţia pe Dunăre, fiind, după anul 1871, consultant oficial al Foreign Office-ului în reglementarea statutului fluviilor internaţionale. După părăsirea postului de la Galaţi, locotenent-colonelul englez a fost numit, în mai 1872, inginer-şef pentru lucrările militare desfăşurate în sudul Ţării Galilor, pentru ca, în 1873, să devină membru al unei Comisii internaţionale reunite la Constantinopol cu scopul stabilirii taxelor ce trebuiau plătite de vasele care navigau prin Canalul de Suez. În următoarele decenii, Stokes a deţinut în egală măsură atribuţii militare şi tehnico-diplomatice, devenind unul dintre cei mai buni cunoscători ai situaţiei din Orient, în perioada în care guvernul de la Londra era foarte interesat de preluarea controlului asupra Egiptului. Ca rezultat al marilor servicii în slujba intereselor britanice, în august 1877 a fost înnobilat de regina Victoria, pentru ca în anii următori să fie angajat într-o comisie tehnică pentru modernizarea portului

[1] Prezentarea vieţii şi activităţii lui John Stokes este făcută pe baza autobiografiei sale şi a fişelor biografice *Stokes, Sir John*, în *The Dictionary of National Biography: 1901–1911*, editor Sindey Lee, Londra, 1912, p. 424–426 şi *Who Was Who*, Volume I, *1897–1916*, Londra, 1920, p. 681.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Alexandria şi într-una pentru realizarea de planuri vizând construirea unui tunel pe sub Canalul Mânecii! Promovat la rangul de general-maior în anul 1885, Stokes a ajuns, doi mai târziu, vicepreşedinte în board-ul Companiei Canalului de Suez, iar în 1894 a fost numit reprezentant al guvernului britanic în Egipt. John Stokes a decedat pe 17 noiembrie 1902 la Ewell, Surrey.

În anul 1894, aproape de împlinirea vârstei de 70 de ani, John Stokes a decis să scrie, „pentru copiii mei şi copiii lor o prezentarea a vieţii mele, pentru ca ei să ştie câte ceva din lucrările interesante în care am avut marea şansă să fiu angajat, a prietenilor care au adus atâta fericire în viaţa mea şi a locurilor unde aceasta a fost petrecută". Autobiografia a fost publicată în Australia un secol mai târziu, în 1994, „pentru uz personal" (fără ISBN sau editură), de către Ken Stokes, urmaş al autorului. În 2003–2004, cele mai interesante aspecte legate de activitatea lui John Stokes în calitate de comisar britanic în Comisia Europeană a Dunării au fost redate în articolele *The Little-known Autobiography of Sir John Stokes, the First British Representative in the European Commission of the Danube (1856–1871)*, I–II, în „Analele Universităţii *Dunărea de Jos* Galaţi", fascicola Istorie, t. II, 2003, pp. 87–102 şi III, 2004, p. 79–90. Biografia este accesibilă online la adresa http://members.fortunecity.com/78blencowest/j_stokes.htm .

Autobiografia lui John Stokes este o lucrare tehnică, ce arată clar pasiunea autorului pentru activităţile în care a fost implicat. Cele cinci capitole ce acoperă perioada petrecută în spaţiul românesc (capitolele 6–10) sunt pline de informaţii valoroase legate de afacerile Comisiei Dunărene, detalii pe care le-am valorificat atât în articolele menţionate, cât şi într-o lucrare mai extinsă[2]. În paginile următoare, am ales să redăm în variantă românească doar acele fragmente referitoare la diverse aspecte de viaţă cotidiană sau la condiţiile de călătorie în Principatele Române (România) şi în Transilvania, în primele decenii ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea.

JOHN STOKES

Autobiografia[3]

Capitolul VI – Comisia Dunării

[...] <În toamna anului 1856> am intrat pe Dunăre şi am ajuns la Galaţi, unde mi-am instalat familia. Am cumpărat câteva paturi, mese şi scaune, de care să ne folosim până la sosirea vasului care ne aducea mobila, ceea ce s-a întâmplat peste mai bine de două luni, disconfortul în care am petrecut această perioadă putând fi cu greu imaginat. Servitorii noştri erau toţi englezi şi nu vorbeau deloc limba ţării. Ocupaţia austriacă[4] făcea dificilă achiziţionarea celor mai elementare produse necesare traiului; de fapt, trupele austriece devorau totul. Carnea era de o calitate atât de proastă, încât ne bazam pe prepararea de *stew irlandez*[5], uneori pe gătirea unui iepure şi pe caviar, acesta din urmă fiindu-ne un aliment de mare folos. Caviarul este obţinut din morun, un peşte mare cu lungime de 12–15 picioare, care poate fi prins la gurile Dunării. Carnea sa este aspră, oarecum asemănătoare celei de viţel; însă caviarul sau icrele, scoase şi mâncate foarte proaspete cu suc de

[2] Constantin Ardeleanu, *Evoluţia intereselor economice şi politice britanice la gurile Dunării (1829–1914)*, Brăila, 2008.

[3] Traducere după varianta electronică vezi http://members.fortunecity.com/78blencowest/j_stokes.htm (consultat august 2011).

[4] Din perioada anilor 1854-1857.

[5] Constând din carne de miel şi un amestec de legume.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lămâie, piper şi pâine, sunt cu totul excelente. Morunii sunt prinşi în felul următor: pescarii întind de-a curmezişul fluviului o parâmă rezistentă de care sunt suspendate, la interval de câteva picioare, frânghii scurte prevăzute cu cârlige mari, având vârful ascuţit, prinse la distanţa de câţiva centimetri. Punctele unde au fost ataşate frânghiile suspendate sunt marcate prin mici plute din stuf. Când morunii se deplasează în aval sau în amonte, ei ating aceste cârlige care îi zgârie; se freacă apoi de ele şi sunt prinşi în mreajă, iar micile plute de deasupra, care înainte pluteau pe orizontală, se rotesc la verticală. Pescarii de pe mal, care urmăresc plasele, se urcă în bărci şi termină peştele folosind harpoanele. [...]

Capitolul VII – Lucrările Comisiei (1857–1860)

[...] <În urma unui atac de febră, în septembrie 1857>, doctorul mi-a recomandat să plec din Galaţi şi să merg la mănăstirea Adam[6], la vreo 50–60 de mile în interiorul ţării, astfel că am plecat cu soţia şi copiii, iar aerul proaspăt de ţară a avut un efect atât de revitalizant asupra mea încât, deşi fusesem cărat la trăsură în acea dimineaţă, spre amiază am putut să mă ridic şi să conduc eu însumi. O şedere de o săptămână la mănăstire, unde am fost primiţi cu multă ospitalitate, mi-a refăcut pe deplin sănătatea. Maica stareţă era d<oam>na Sturdza, membră a uneia dintre cele mai bune familii din Moldova, o bătrânică foarte amabilă, care, în vizitele noastre la Adam, ne-a primit mereu cu cea mai mare cordialitate. Viaţa la această mănăstire era foarte diferită de cea pe care, în Occident, avem obiceiul s-o asociem cu o instituţie de acest fel. Între cele patru ziduri, de care erau înconjurate măicuţele, nu erau construcţii mohorâte, ci mai degrabă totul semăna cu un sat de elegante căsuţe de ţară situate în grădini agreabile. În fiecare dintre aceste căsuţe locuiau două călugăriţe. Maica stareţă avea propria casă şi o grădină, ca şi o micuţă capelă. Erau apoi apartamentele pentru străini, în care orice călător care ajungea acolo era găzduit gratuit vreme de trei zile, iar apoi îşi urma drumul plin de vioiciune. Am fost primiţi de maica stareţă însăşi, iar în anii următori, când îmi trimiteam copiii cu guvernanta şi servitorii la mănăstire, obişnuiam să închiriem una sau două dintre căsuţele maicilor, care le erau puse la dispoziţie cu grădină cu tot. Mănăstirea era situată într-o zonă încântătoare, frumos împădurită, înconjurată din toate părţile de câmpuri de porumb, cu adieri pure de briză, care făceau traiul acolo foarte agreabil. [...]

Curând după Paştele din 1858, după ce Sir Henry Bulwer[7] a fost numit ambasador la Constantinopol, guvernul a decis să confere o anume strălucire

[6] Mănăstire situată în satul Adam, com. Drăguşeni, jud. Galaţi, una dintre cele mai vechi sihăstrii din Moldova. Potrivit documentelor istorice, mănăstirea a fost ctitorită de căpitanul Adam, la mijlocul secolului al XVII-lea, biserica fiind sfinţită la 14 octombrie 1652. În secolele XIX şi XX a fost una dintre cele mai importante centre monahale din întreaga ţară. Desfiinţată în 1960, mănăstirea este reînfiinţată în 1991, funcţionând cu obşte de călugări până în 2001, când redevine mănăstire de maici.

[7] Henry Lytton Bulwer (1801–1872) politician şi diplomat britanic, care a ocupat poziţiile de ambasador al Marii Britanii în Spania şi Toscana. În 1856, reprezentant britanic în Comisia europeană ce trebuia să investigheze, conform prevederilor Tratatului de Paris, situaţia Principatelor Române. Din 1858 a fost devenit ambasador britanic la Constantinopol, post în care a rămas până în anul 1865.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

plecării lui de la Bucureşti trimiţând vasul H.M.S. „Weser" pentru a-l transporta. Căpitanul Wise mi-a propus să-l însoţesc împreună cu soţia mea şi să facem prima noastră vizită la Bucureşti. Am acceptat cu mare bucurie şi am fost foarte bine primiţi de consulul general, dl. Buchanan[8], care ne-a primit cordial şi ne-a introdus în societatea românească.

În prima seară am mers la un bal mare la casa d-lui şi doamnei Oteteleşanu[9]. Istoria acestor oameni este tipică pentru societatea românească. Dl. Oteteleşanu era un mare cartofor, făcuse o avere imensă în acest fel şi construise un palat. Oamenii obişnuiţi se adunau în saloane magnifice, dar la etajul de sus era un veritabil „infern", unde se jucau cele mai diverse jocuri de noroc. Madam Oteteleşanu era o doamnă încântătoare, care îşi primea oaspeţii cu mare distincţie; ni s-a spus că era cea de-a doua soţie. În vremurile când era sărac, dl. O se căsătorise cu o femeie de teapa lui, care nu ştia nimic despre societate şi recepţii, iar atunci când s-a îmbogăţit, această femeie de ispravă i-a spus: „Dragul meu, nu sunt potrivită să ocup locul în societate la care te îndreptăţesc averea şi marele tău palat. Divorţează de mine şi căsătoreşte-te cu o tânără frumoasă, care va face onoare casei cum se cuvine. Poţi să-mi iei o căsuţă în apropiere şi când te vei simţi rău, te voi îngriji". Şi chiar asta a făcut, căci, înainte să plec de la Dunăre, am auzit că şi-a pierdut întreaga avere şi că biata femeie l-a îngrijit pe patul de moarte: această femeie s-a sacrificat pentru ambiţia lui.

N-am stat foarte mult în Bucureşti, căci Sir Henry Bulwer se pregătea să plece în Anglia. Plecarea formală s-a făcut la bordul vasului de război, dar, cum ştia bine că nu se putea baza pe acesta să-l ducă în amonte rapid şi în siguranţă pentru a ajunge la calea ferată de la Baziaş, căci nu era suficientă apă în zona Porţilor de Fier pentru a permite trecerea, a aranjat să urce pe fluviu la bordul acestui vas doar câteva mile, până ce avea să fie ajuns din urmă de vasul poştal austriac, pe care avea să-şi continue drumul. Cum fluviul era umflat atunci, căpitanul Wise a considerat că putem ajunge până la Turnu Severin, de unde a propus să facem o expediţie în Carpaţi. Cum prezenţa noastră la bordul lui „Weser", când acesta îl transporta pe Sir Henry, nu ar fi fost corectă, am decis să plecăm din Giurgiu[10] cu vaporul poştal. Am avut parte de o călătorie plină de aventuri de la Bucureşti pe timpul nopţii. Era foarte întuneric şi vizitiul s-a rătăcit; era amuzant să-l vezi orbecăind, aprinzând chibrituri în încercarea de a regăsi drumul. A reuşit în cele din urmă şi am ajuns la Giurgiu la timp pentru a prinde vaporul poştal. Am ajuns din urmă vasul „Weser" şi am schimbat locul cu Sir Henry, care şi-a continuat călătoria mai puţin ceremonios la bordul vaporului poştal.

Oraşul Turnu Severin este interesant prin faptul că în acest punct traversa Dunărea unul dintre podurile lui Traian. Am găsit vechii piloni ai podului, un pod construit nu din piatră tăiată, aşa cum s-a putea presupune, ci din straturi de cărămizi mari şi moloz, plasate în splendidul ciment pentru care romanii erau faimoşi, care a rezistat efectelor distructive timp de toate aceste secole. Am ajuns la Orşova la frontiera austro-turcă, de unde o călătorie de vreo zece mile în susul

[8] Buchanan.
[9] *Otiteliceano.*
[10] *Giurgevo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

frumoasei văi a Cernei[11] ne-a adus la celebrele Băi ale lui Hercule de la Mehadia[12]. Auzisem multe despre frumusețea acestui defileu al Carpaților și n-am fost dezamăgiți de ea, dar în privința cazării ignorasem să vorbim cu o gazdă. Sezonul nu începuse încă și, ajungând noaptea, am constatat că toate hotelurile erau închise. Am reușit, cu mare greutate, să fim primiți într-unul dintre ele, după multă muncă de convingere, dar am avut parte de o ședere neplăcută. În anii următori am vizitat acest minunat loc în condiții mai plăcute.

La întoarcere, am făcut un ocol prin munți, astfel încât să traversăm frumosul pas al Cazanelor. Această călătorie a fost interesantă și plină de aventuri. În această zonă sălbatică de munte nu prea există condiții de cazare pentru călători; puținii oameni pe care i-am întâlnit au fost destul de politicoși, dar comunicarea cu ei era foarte dificilă. Vorbeau mai mult românește sau ungurește decât germană, pe care eu o vorbeam acceptabil, iar tovarășii mei deloc. Am ajuns la Dunăre, cum intenționasem, cu câteva mile în amonte de Orșova și am găsit acolo un drum splendid, care mergea de-a lungul malului fluviului. Acest drum, construit de contele Széchenyi[13], este în multe locuri tăiat în stânca ce iese perpendicular din apă. Pe malul opus se puteau vedea urme ale drumului făcut de Traian. Aici erau nișe făcute în stâncă pentru a primi bare transversale și traverse pe care au construit un drum din grinzi. Pe drumul lui Széchenyi, poziții similare, tăiate prin explozie, aveau un fund solid din stâncă. Am urcat, în cele din urmă, la bordul lui „Weser" și ne-am început călătoria în naval [...]

<În decembrie 1858 am plecat> într-o căruță de poștă de la Galați, prin Transilvania și Ungaria, spre Viena. Această călătorie a fost interesantă și plină de aventuri. Căruța de poștă în care ocupasem un loc a urmat drumul prin Tecuci și Roman, pe care mersesem și în expediția din Carpați din timpul verii, dar drumurile erau într-o stare atât de proastă încât a durat 16 ore să ajungem la Tecuci, ceea ce cata trecută parcursesem în șase ore. Căruța era trasă de opt cai, dar a trebuit să înhămăm șaisprezece pentru a urca dealul din apropierea Siretului. Tovarășii mei erau curierul de poștă și un soldat moldovean, paza. Îmi luasem provizii, dar nu mă pregătisem cu suficiente haine călduroase pentru o asemenea călătorie în acel moment al anului. Între partea de sus Moldovei și prima poștă din teritoriul austriac a trebuit să traversăm o mică parte a Țării Românești. După ce-am părăsit ultima stație de poștă din Moldova am realizat brusc, pe la zece seara, trezindu-mă dintr-un somn adânc, că stăteam pe loc; privind afară, am constatat că era o ceață densă, că nu vedeam nici vizitiul și nici caii și că eram blocați într-o mlaștină. Nu puteam face nimic în aceste circumstanțe decât să încerc să adorm la loc și să mă țin pe cât de cald posibil, dar frigul și ceața pătrundeau până la oase. În zori mi-am trezit tovarășii și, cum nu era nici urmă de vizitiu sau de cai, am sugerat ca soldatul să se întoarcă la corpul de gardă și să-i determine să readucă caii. Căci, evident, oamenii se rătăciseră în timpul nopții, iar când căruța grea se blocase în

[11] *Czerna.*

[12] *Herkules Bad of Mehadia.*

[13] István Széchenyi (1791–1860) a fost unul dintre cei mai importanți patrioți maghiari și artizanul, în calitate de Comisar regal pentru Dunăre, al drumului de-a lungul defileului Dunării. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale în vol. I al prezentei serii a colecției.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mlaştină, ne-au lăsat baltă şi-au mers la căldura staţiei de poştă, câteva mile în spate. S-a făcut opt! nouă! şi nici urmă de cai. I-am sugerat tovarăşului meu, curierul, să se întoarcă şi să-i zorească. „Domnule", mi-a spus, „am 5.000 de ducaţi în această cutie". „Bine", am răspuns, „ştii cine sunt. Nu e probabil să fug cu ei, voi avea grijă de ei până când te întorci". Prin urmare a plecat şi, în cele din urmă, între zece şi unsprezece, s-a întors cu caii şi am repornit la drum. Nu voi uita niciodată călătoria de aici până în teritoriul austriac. Drumul nu era drum deloc; traversa numeroase cursuri de apă şi bolovani uriaşi, iar oamenii galopau atât de nepăsători încât mă loveam frecvent cu capul de acoperişul diligenţei, căci ne bălăngăneam în toate direcţiile.

În fine, după vreo două ore, am ajuns la frontiera austriacă şi acolo s-a petrecut o schimbare plăcută. De la frontieră încep drumurile militare, care sunt păstrate într-o stare perfectă. A trebuit, desigur, să trecem prin chinul vămii austriece. Au deschis tot ceea ce aveam şi mi-au stârnit furia prin felul în care scoteau lucrurile din bagaje. Dar am scăpat şi am ajuns la timp în frumosul oraş Braşov[14], în Transilvania. M-am bucurat să rămân vreme de câteva ore în acest loc. Era duminică, aşa că am mers la Biserica Neagră[15], biserica protestantă săsească, iar la întoarcere am fost martorul unei procesiuni foarte interesante. Îndreptându-se spre mine, am văzut câteva căruţe trase de boi albi, decorate cu flori şi înconjurate de mulţimi de oameni, ducând spre biserică clopotele ce trebuiau repuse acolo. Interesându-mă, am aflat că, cu numai zece ani în urmă, clopotele fuseseră topite de către revoluţionarii unguri şi transformate în tunuri. De curând se obţinuse permisiunea guvernului austriac de a retopi aceste tunuri şi de a le returna în clopote, iar acestea erau acum escortate, cu mare triumf şi pompă, înapoi la biserică.

La Braşov am devenit puţin neliniştit dacă aveam suficienţi bani să ajung până la Viena, aşa că am mers la un om de afaceri din acel loc şi l-am întrebat, după ce i-am arătat paşaportul, dacă îmi permitea să retrag suma de £20 pe seama Consulului nostru general la Viena. Spre uimirea mea, fără vreo altă garanţie, mi-a oferit imediat banii pe care-i doream. Am rezervat întreg interiorul diligenţei de la Braşov la Sibiu[16] şi am pornit, spre seara acelei zile, în plictisitoarea călătorie peste câmpiile Ungariei. Era o noapte teribil de geroasă şi la unul dintre punctele de oprire am auzit certându-se o femeie care dorea un loc în diligenţă. Paznicul îi spunea: „Nu, nu poţi primi un loc în interior, este rezervată de un domn care este înăuntru". Am considerat că era foarte egoist să las afară o biată femeie care dorea un loc şi s-o oblig să călătorească afară într-o asemenea noaptea, dar s-a dovedit o companie extrem de neplăcută, o babă nesuferită, care scuipa în toate părţile şi mi-a făcut viaţa grea. Mi-am jurat că n-o să mai fiu niciodată milos. Dar totul s-a terminat şi-am ajuns, în fine, la Sibiu.

Acest oraş este minunat aşezat, fiind locuit în mare parte de urmaşii imigranţilor saşi care s-au stabilit aici cu şapte sau opt sute de ani în urmă. Fete frumoase, plimbându-se în toate direcţiile, formau un contrast plăcut faţă de

[14] *Kronstadt.*
[15] *Schwarze Kirche.*
[16] *Hermannstadt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

figurile orientale pe care le văzusem atât de mult în ultimii doi ani; locul mi-a lăsat o impresie plăcută.

La Sibiu am aflat că cea mai rapidă rută spre calea ferată era să iau diligența până la Arad, unde am ajuns fără alte necazuri. M-a interesat, căci era una dintre fortărețele ce au jucat un rol <important> în recentele războaie revoluționare din Austro-Ungaria. [...]

Capitolul VIII – Dunărea (1860–1865)

[...] Iarna <1860–1861> a fost una foarte grea și am petrecut o parte din ea vânând căprioare pe dealurile Dobrogei, unde, în pădurea de lângă o mică așezare ruso-germană, îmi construisem o cabană rudimentară. Satul se numea Ciucurova[17] și am petrecut acolo, în diferite anotimpuri, vacanțe fericite. Sportul era unul bun și aventuros, căci mergeam și după porci mistreți și lupi, ca și după căprioare. Vara, copiii puteau să se bucure de trecerea de la aerul plin de praf al orașului la adierea sănătoasă ca de munte [...].

Principala distracție în această perioadă consta în vânat. Prepelițe, potârnichi, iepuri, cocoși de pădure și becațe se găseau din abundență în regiunile din jurul Galaților, păsări sălbatice erau în Deltă, porci mistreți, lupi etc. pe dealurile din Dobrogea. Vara am mers de multe ori la vânătoare, am organizat picnicuri și am jucat mult cricket. În timpul căldurilor foarte mari obișnuiam să ne trimitem copiii uneori la Ciucurova, alteori la mănăstirea Adam sau la Mehadia în Carpați; o dată au mers la Constanța și altă dată în Insulele Prinților[18] [...].

Într-o zi, pe la începutul lui ianuarie <1865>, ne-a vizitat d-na Theologos, o englezoaică măritată cu un grec, pe care am întrebat-o dacă se plimbase vreodată cu sania pe Brateș[19] – un lac format la vărsarea Prutului, un afluent al Dunării. A spus că niciodată nu se gândise să facă un asemenea lucru, căci era prea periculos. I-am replicat că iarna trecută mersesem acolo cu săniile în multe rânduri și că era minunat să te plimbi pe gheața netedă, acoperită cu zăpadă, iar apoi i-am sugerat să vină cu noi. Mi-am pregătit sania și am convins-o să ne urmeze cu cea care îi aparținea; iar câțiva ofițeri navali, având sănii închiriate, ne-au însoțit și ei. Cu mine erau soția și alte trei doamne, ca și dl și d-na Standen, care stăteau pe partea din spate a saniei. Coborând spre lac, am fost surprins să nu găsesc traseul bătătorit de-a lungul căruia mergeau de obicei țăranii pentru a aduce de pe malul celălalt stuf, folositor pentru locuințele lor. Cum însă ultimele șase săptămâni fuseseră foarte geroase și eram convins că gheața era perfect sigură, am intrat cu caii și sania pe lac și i-am dat bătaie. Eram cu mult înaintea celorlalți. Când ajunsesem pe

[17] *Czukurova*, sat, com., jud. Tulcea.

[18] Nouă insule din Marea Marmara în apropiere de Istanbul, de diverse forme și mărimi, cu relief variat, vegetație abundentă. Dintre ele se remarcă primele două prin importanță și mărime și anume Buyukada și Heybeliada.

[19] *Bratish*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la jumătatea lacului, care se întindea pe 8–10 mile în fața noastră, am ajuns deodată la o zonă cu denivelări ale gheții unde m-am oprit, căci nu puteam înțelege ce era. Dl Standen mi-a spus: „Lasă-mă să cobor și să văd despre ce este vorba", „Nu, nu", am spus, „e un loc curat acolo pe unde pot trece". Abia ce am apucat să întorc caii, când cei din față s-au dus la fund. Înainte să mă pot măcar gândi cum să-i scot de acolo, caii rotași erau și ei în apă și iată-ne rămași în sanie, la marginea gheții groase, cu patru cai zbătându-se în apă chiar în fața noastră. Imediat am dat doamnele jos de pe sanie și am dezlegat-o de cai, pe care am încercat apoi să-i aducem la mal, dar fără succes. Brusc, unul dintre rotași l-a lovit în cap, cu copita potcovită, pe unul dintre fruntași, care s-a scufundat mort. Rotașul a venit spre noi la marginea gheții și, cu ajutorul tovarășilor noștri, care ne ajunseseră din urmă, am reușit să-l ridicăm cu propria noastră forță, fără să spargem gheață.

Bietul animal stătea pe picioarele lui, dar era atât de paralizat de frig încât de-abia putea să se miște. Brusc, și celălalt rotaș și-a lovit fruntașul în același fel; așa că ambii cai de călărie erau pe fundul lacului. Cel mai greu dintre cei doi rotași venea acum spre noi și-am încercat să-l scoatem afară, dar eram atât de obosiți încât, deși l-am tras pe jumătate, a căzut înapoi. Calul aproape ne-a vorbit cu un geamăt agonizant când l-am lăsat să cadă. I-am legat o funie de coadă și-am prins funia de o altă sanie și, ridicând iarăși calul, i-am spus vizitiului să tragă ușor și, cu acest ajutor, am reușit să-l scoatem afară. Era complet istovit din cauza frigului, căci stătuse în apă vreo jumătate de oră și abia putea să se țină pe picioare. Le-am scos hățurile și i-am lăsat să găsească drumul spre casă pe cât de bine puteau.

Cu ajutorul hățurilor, am pescuit cei doi cai de pe fundul lacului. Le-am scos harnașamentul și i-am lăsat să cadă la loc. Am pus doamnele în celelalte sănii și au fost conduse înapoi; apoi am pus harnașamentul pe sania goală și ne-am întors trăgând-o cu mâinile, foarte abătuți, cum se poate imagina. M-am tot gândit la cum de s-a putut întâmpla un asemenea accident și mi-am amintit că, după ce lacul înghețase la începutul lunii decembrie, la cotul Dunării, mai jos de Galați, se formaseră poduri de gheață care făcuseră ca apele Prutului să crească și să se reverse în lac. Acesta trebuie să fi ridicat gheața și să fi produs o falie de-a lungul lacului, iar apa dintre marginile gheții groase reînghețase [...]. Oricum, în pofida acestui ghinion, am petrecut o perioadă foarte plăcută. Am organizat spectacole de teatru în casă, sufrageria fiind prevăzută cu o scenă, și am jucat mai multe piese cu ajutorul ofițerilor navali. Soția mea a pregătit cu multă inteligență costumele, pentru a se potrivi diferitelor personaje, și am jucat *Box și Cox*, *Deaf as a Post*, *Paul Pry* și *Bombastes Furioso*. Cum audiența era formată în principal din străini – greci, germani și francezi – care nu puteau urmări foarte bine dialogurile, am pregătit rezumate în care explicam întreaga piesă, rezumate tipărite și înmânate fiecărui invitat. După ce piesa se încheia, se organizau și dansuri în «salonul» de deasupra. La repetiții, înainte de prezentarea pieselor, obișnuiam să invităm marinarii de pe vasele militare și desigur că și ei puteau intra în hazul piesei. [...]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

[...] A fost un alt serviciu pe care am fost fericit să-l ofer comunității engleze din Galați, serviciu care era, cred, unul important. În toți cei 15 ani de rezidență le-am oferit prilejul de a asista, în casa mea, la slujbele de duminică. Oricând s-a putut am primit vizitele clericilor și chiar a doi episcopi de Gibraltar, dar, până în ultimii trei ani, am ținut eu însumi slujbele de două ori în fiecare duminică. În acești ultimi trei ani, am reușit să-i conving pe englezi să ofere stipendii pentru ca un cleric să vină și să locuiască la Dunăre și să viziteze diferitele centre de la Sulina, Constanța[20] și Galați la perioade regulate. Reverendul C. La Mothe a sosit în acest scop din Anglia, stând în fiecare loc un anumit număr de săptămâni. Aceasta oferea comunităților englezești din aceste locuri ocazia de a ține ceremonii religioase cum nu fuseseră niciodată înainte. La Sulina, Sir Charles Hartley[21], care m-a secondat călduros în toate aceste eforturi, a obținut, cu ajutor meu, fonduri pentru a construi o biserică, ce a fost sfințită cum se cuvine de episcopul Harris al Gibraltarului. [...]

[20] *Kustendji*.

[21] Sir Charles Augustus Hartley în (1825–1915), inginer englez, șef al serviciului tehnic în Comisia Europeană a Dunării (1856–1871).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GUSTAV HEINRICH WILHELM RASCH

(1825–1878)

Gustav Heinrich Wilhelm Rasch s-a născut în 1825 la Hanovra şi a încetat din viaţă în 1878, la Berlin. Biografia sa este puţin cunoscută, putând fi reconstituită mai degrabă indirect, pe baza numeroaselor şi interesantelor sale cărţi şi articole. El s-a format ca jurist, a devenit doctor al Universităţii din Würzburg cu o teză despre magnetism, dar s-a dedicat meseriei de jurnalist şi autor de cărţi de călătorie. A participat la revoluţia din 1848, fiind arestat şi întemniţat după ce, iniţial, reuşise să se refugieze în Elveţia şi Franţa. În timpul exilului la Paris îl cunoscuse pe C.A. Rosetti, în casa socialistului rus A.I. Herzen. După 1848 s-a dedicat meseriei de jurnalist, scriind reportaje despre clasele inferioare ce locuiau în cartierele mărginaşe ale Londrei, Parisului şi Berlinului, adunate în volume apărute în 1865, 1868 şi 1871. Cât priveşte literatura de călătorie, ea a ocupat un loc însemnat în opera lui Gustav Rasch, acesta decriindu-şi voiajele făcute în Germania, Spania, Imperiul Otoman şi Peninsula Balcanică, pe care le-a completat cu consideraţii de ordin personal privind oamenii şi locurile vizitate. Politic, Gustav Rasch a aparţinut stângii europene, fiind un simpatizant al ideilor lui Karl Marx şi Friedrich Engels.

Călătoria lui Gustav Rasch în spaţiul locuit de români a avut loc în primăvara anului 1866, în timpul Locotenenţei Domneşti. Iniţial, el a scris, în acelaşi an, un scurt articol referitor la voiaj pentru influenta revistă germană *Die Gartenlaube*, ce apărea la Leipzig. Ulterior, relatarea despre călătorie a fost inclusă în volumul *Die Völker der unteren Donau und die orientalische Frage*, tipărit în 1867. Diferenţa dintre cele două texte este surprinzătoare. Probabil sub impresia momentului istoric, portretul făcut în articolul din 1866 domnitorului Alexandru Ioan Cuza şi colaboratorilor săi, îndeosebi cel al lui Cezar Liebrecht, pe care Gustav Rasch a încercat să îl viziteze în închisoare, a fost necruţător. Astfel, corupţia cercurilor conducătoare a fost pusă în oglindă cu meritele noilor guvernanţi. În schimb, în cartea din 1867, dedicată unei călătorii ce a mai inclus Serbia şi Ungaria, el a insistat asupra contrastelor văzute în Bucureşti – „contraste" între lumea orientală şi cea occidentală ce se împleteau deja de decenii în societatea românească. Cea mai mare parte din însemnările despre români, cu unele mici deosebiri, au fost reluate de autor în lucrarea *Die Türken in Europa*, publicată în 1873.

Pe lângă propriile observaţii şi discuţii cu reprezentanţi ai comunităţii germane din Bucureşti, Gustav Rasch a consultat şi citat mai multe relatări de călătorie, precum cele ale lui J.D.F. Neigebaur, Anatol Demidov, G. Le Cler, A. de Gerando, J.G. Kohl, precum şi lucrări ale lui Mihail Kogălniceanu.

Despre Gustav Rasch a scris Gheorghe Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluţionare româno-ruse 1848–1881*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1955, p. 76–77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GUSTAV HEINRICH WILHELM RASCH

O zi la Bucureşti[1]

p. 409

Când, în noaptea de 11 februarie 1866, mereu demnă de amintit pentru istoria României, guvernul principelui Cuza a căzut la Bucureşti sub îndrăzneaţa lovitură a câtorva conspiratori, locotenenţa domnească[2] a poruncit ca în dimineaţa următoare să fie deschisă şi cercetată exact puşcăria[3], închisoarea pentru pedepse şi cercetări din Bucureşti. Şi ce s-a găsit acolo? Printre bandele de hoţi şi tâlhari, ce erau condamnaţi din pricina tuturor fărădelegilor obişnuite, s-au găsit cam cincizeci de oameni care nu se aflaseră niciodată în faţa unei curţi de justiţie româneşti, ci doar se făcuseră vinovaţi de delictele de a fi „incomozi" sau de a nu „iubit" guvernul lui Cuza, după cum nu s-au putut găsi aproape o sută de hoţi şi tâlhari ce fuseseră condamnaţi de tribunalele româneşti la pedepse lungi cu închisoarea pentru omoruri, jafuri, hoţii, şantaje şi violuri, asta cu toate că administraţia închisorii îi trecuse pe toţi ca fiind în listele de prezenţă. Descoperirea era cu totul caracteristică pentru un guvern care, în cei şase ani ai existenţei sale, făcuse o afacere oficială din fraude, din furtul din banii statului, din nimicirea funcţionarilor în justiţie şi în toate ramurile administraţiei, din neglijarea intereselor economiei ţării, din violarea zilnică a libertăţilor constituţionale, din abuzarea tuturor elementelor care i se opuneau şi dintr-o risipă generală. Istoria acelor ţări nefericite de la Dunărea de Jos, care sunt denumite azi, după unirea lor statală şi politică cu un nume, „România"[4], ce se trage de la străvechiul nume al locuitorilor lor propriu-zişi, ce îşi trag neamul din rasa latină, de la romani, este atât de plină de acte de violenţă de toate felurile, cum este istoria a puţine popoare din Europa; dar chiar şi în această istorie a suferinţei României, guvernul lui <Alexandru Ioan> Cuza formează o pagină ce poate face epocă prin distrugere. Puşcăria din Bucureşti a văzut victimele acestui guvern, după cum astăzi a primit între zidurile ei pe cel mai puternic ministru şi cel dintâi favorit al tiranului răsturnat. Cezar Liebrecht[5], fost servitor, chelner, codoş[6], apoi director general al poştelor şi director general al telegrafului în Moldova şi Ţara Românească, maior în armată, deosebit de apropiat şi favorit al lui Cuza, în timpul celor şase ani ai domniei acestuia, cel mai puternic om şi cel mai mare tâlhar din România, îşi ispăşeşte acolo cei zece ani de pedeapsă cu închisoarea la care a fost condamnat după răsturnarea protectorului său din pricina nenumăratelor delicte de drept comun. O Nemesis[7] răzbunătoare domneşte peste istoria Europei de mai mult de jumătate de secol; ea l-a doborât şi pe Cezar Liebrecht.

---

[1] Traducere după Gustav Rasch, *Ein Tag in Bukarest*, în „Die Gartenlaube. Illustrirtes Familienblatt", Heft 26, 1866, p. 409–411.

[2] *Statthalterschaft*.

[3] *Buskarie*.

[4] *Rumänien*.

[5] *Cäsar Liebrecht* (1820-1890), ofiţer, director general al poştelor şi telegrafelor, apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza.

[6] *Kuppler*.

[7] Zeiţa răzbunării din mitologia greacă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În tovărășia unui prieten, inspectorul general al drumurilor și construcțiilor de drumuri din Țara Românească, domnul Weirach[8], unul din acei pionieri ai culturii și civilizației germane în Europa răsăriteană, căruia am să-i mulțumesc foarte mult pentru studiile asupra situației de acolo din timpul scurtei mele șederi în Principatele dunărene, am mers pe străzile desfundate ale Bucureștilor, pentru a vizita pușcăria. Pușcăria se găsește la cel mai sudic punct de intrare în marele oraș – care, la un număr de locuitori de 200 000 de oameni, cu stilul său de construcție oriental, întins, cu grădinile, maidanele întinse, mahalalele ca niște sate, ocupă poate o suprafață mai mare decât Parisul – în apropierea acelor mari cazărmi pe care Cuza le-a construit pe o ridicătură de pământ, pentru a le folosi în caz de nevoie ca un Zwing-Uri[9] împotriva orașului răsculat. Plimbarea noastră ne-a condus printr-o parte însemnată a deosebitului oraș, ce prin stilul său de construcție, în modul său de viață, în gusturile sale și în plăcerile sale vinovate unește Orientul și Occidentul.

Doar în centrul orașului se putea vorbi despre o anume regularitate a străzilor, dar chiar și aici se înălțau barăci cu un cat, așa cum se văd în toate orașele orientale, pe lângă palate ridicate după gustul modern european, ale căror ferestre aurite străluceau în soarele oriental printre grădini încântătoare cu pajiști înmiresmate, paturi de flori colorate și fântâni elegante și pâlcuri de copaci mândri, printre grămezi de moloz și clădiri dărâmate și prăbușite, la marginea maidanelor care nu fuseseră niciodată nivelate. O biserică în stil bizantin era ca și terminată; dar nu fuseseră demolate barăcile și <construcțiile> de lemn ce îi desfigurau în cel mai cumplit mod <părțile> laterale. Bălți adânci se găseau în mijlocul străzii; trotuarele lipseau cu totul sau, acolo unde, în mod excepțional, erau disponibile, erau înguste ca un gând și la fel de desfundate ca un pod de bârne.

Am intrat într-o curte mare, unde erau plantați copaci umbroși. În jur se ridicau clădiri mândre, cu pridvoare susținute pe coloane. Clădirile impozante formau marele spital pe care principele Brâncoveanu l-a construit și înzestrat din plin. În ridicarea și fondarea instituțiilor de binefacere, aristocrația românească s-a distins mereu. Nici nu părăsisem întinsul complex de clădiri de pe cealaltă parte, când ne aflam într-un maidan, ale cărui laturi erau acoperite de ruinele unei clădiri ce se asemăna unei mănăstiri, iar în mijlocul ei se înălța o capelă mică, deosebită, în ale cărei coloane de o formă deosebită și ziduri acoperite cu imagini colorate și stucaturi nu se putea regăsi un stil arhitectonic anume. Erau ruinele unei mănăstiri cu a cărei dărâmare se îndeletniceau pentru a vinde fostul loc sfânt ca loc de construcție. O grădină amenajată cu mult gust înconjura // o biserică ridicată în stil p. 410
bizantin, cu turle strălucitoare, din metal. Era biserica Sf. Dimitrie; grădina înfloritoare fusese până de curând un cimitir părăsit. Dar chiar vis-a-vis de biserică era un loc mare, cu grămezi de moloz. Un speculant[10] cumpărase barăcile ce se aflau acolo pentru a le dărâma și a construi case în locul lor. Banii i se terminaseră și acum maidanul putea rămâne în aceeași stare poate zi și noapte. Acum, acestea

[8] Karl (Carol) Weirach sau Wairach, inginer, arhitect, fost arhitect al Craiovei.
[9] Fortăreață în Alpi, în Elveția centrală, ridicată începând cu secolul al XIII-lea.
[10] *Speculant.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sunt contrastele ce se întâlnesc peste tot în oraşele Orientului! Printr-un şir de pasaje înguste şi curţi murdare printre pâlcuri de case, de a căror existenţă chiar nu avusesem idee, însoţitorul meu m-a condus deodată în strada principală a Bucureştilor, Podul Mogoşoaiei. Grămezile de moloz, barăcile, maidanele dispăruseră dintr-o dată, ca prin farmec; amândouă părţile străzii purtau un veşmânt cu totul european. Case impozante, cu două şi trei etaje, cu prăvălii şi magazine la parter; firme şi inscripţii germane, româneşti şi franţuzeşti. Trăsuri elegante, <la care erau> înhămaţi cai frumoşi, cu doamne frumoase <şezând> pe banchete, <purtând> cele mai moderne toalete pariziene, merg alături de caleşti deschise, cu doi cai, în care stau ofiţeri în uniforme de bun gust, croite pe jumătate după model franţuzesc, pe jumătate după cel austriac; toată lumea de aici merge cu trăsura, este un tropăit de copite înfiorător. Cu greutate ne strecuram pe trotoarele înguste pe lângă trăsurile grăbite, pentru a găsi şi noi o birjă la următoarea staţie.

Orientul s-a transformat deodată în Occident şi mai apare doar prin câţiva ţigani, cu zdrenţele lor, şi greci, cu portul lor tradiţional, cu fustanela albă, cu falduri şi tunica multicoloră, brodată cu aur, care se strecurau pe lângă noi. Inspectorul general, care este de douăzeci şi cinci de ani în Ţara Românească şi cunoaşte ţara şi oamenii, cum puţini <pot spune>, este neobosit în explicaţii şi în descrierea detaliilor interesante. Deodată, într-o piaţă largă apare o casă mare, construită în cele mai nobil stil.

Mi-a spus: „acesta este teatrul din Bucureşti, în clădirea impozantă aveţi o dovadă că oraşul s-a schimbat de douăzeci de ani. Atunci când am venit în ţară, acolo era o colibă sărmană. În colibă locuia un român sărac, a cărei singură proprietate consta dintr-un cal, cu care făcea cărăuşie. Vedeţi acolo, copacii din spatele operei?"

„Desigur; sunt pâlcurile de copaci din frumoasa grădină Cişmigiu. Dar de ce îmi atrageţi atenţia asupra copacilor?"

„Acum douăzeci de ani această frumoasă grădină era o mlaştină oribilă, iar din stufărişul mlaştinii au venit într-o iarnă rece lupii şi i-au mâncat bietului Marin, calul din grajd. Dar să ne oprim, iată o birjă! Să mergem acum spre puşcărie".

O birjă de două locuri, deschisă, tocmai venea dinspre colţul străzii. Ne-am urcat şi, după o jumătate de ceas de călătorie rapidă, ne-am oprit la cel mai sudic capăt al oraşului, în faţa unui grup de clădiri albe, cu un cat, ce erau înconjurate de un zid zugrăvit în alb. În faţa porţii de intrare din lemn stăteau doi paznici, cu arma pe braţ. În spatele acelor ziduri zugrăvite în alb se găsea faimoasa închisoare a Bucureştilor, puşcăria. *Buskarie* înseamnă, de fapt, o fabrică de praf de pulbere şi arme. În timpul stăpânirii turceşti, clădirile în care constă astăzi închisoarea fuseseră cazărmi şi fabrici de arme. Numele din vremurile turcilor i-au rămas până astăzi.

Paznicii ne-au făcut greutăţi atunci când, fără prea multă vorbă, am vrut să intrăm în închisoare prin poarta de lemn şi au cerut, pentru acesta, să le arătăm o poruncă scrisă. Dacă aş fi avut idee de un asemenea simţ al ordinii într-o închisoare valahă, atunci mi-aş fi obţinut una de la colonelul Haralambie[11], unul dintre cei trei

[11] Nicolae Haralambie (1831–1908), ofiţer superior, membru al Locotenenţei Domneşti (11 februarie – 10 mai 1866).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

locotenenți domnești, căruia îi făcusem o vizită cu o zi înainte în fostul palat al lui Cuza. Dar nu mă gândisem la așa ceva. Nici chiar numele și poziția înaltă a însoțitorului meu nu a putut să îi miște pe cei doi fii înarmați ai României pentru a-i împinge la o greșeală de la disciplina militară; în cele din urmă a fost chemat cel mai înalt slujbaș al închisorii care, când a auzit numele inspectorului general, a mijlocit în favoarea noastră. Poarta de lemn s-a deschis și am intrat în curtea închisorii. Pentru o clipă am fost uimit de priveliștea ce mi se desfășura dinainte. Pe drumul către pușcărie, însoțitorul meu îmi povestise despre pedepsele groaznice ce intraseră în dreptul penal valah în urmă cu treizeci de ani, sub suveranitatea turcească. Îmi descrisese teribila execuție prin tragerea în țeapă și tăierea mâinilor. Mi-a spus: „și azi puteți vedea în Țara Românească nefericiți cărora li s-au tăiat, pe atunci, mâinile, ca pedeapsă pentru jafuri și furturi. Dreptul penal era pur și simplu oriental". Din acele vremuri s-au scurs abia câteva decenii, azi codul penal românesc deja nu mai cunoaște pedeapsa cu moartea, iar prin blândețea principiilor și pedepselor sale stă mult deasupra multor coduri penale din Europa civilizată! Astfel încât credeam că voi găsi și aici carcere întunecoase și gropi teribile, dar am văzut o curte plantată cu copaci, înconjurată de o clădire de patru etaje, zugrăvită în alb, ce avea chiar un aspect prietenos. Prin curte mergeau vreo douăzeci de prizonieri, sporovăind între ei.

L-am întrebat pe slujbașul închisorii care ne însoțea: „deci, toți prizonierii din pușcărie se pot plimba prin curți?".

„Toată ziua până la ceasurile opt seara, domnul meu", mi-a răspuns funcționarul.

„Și Liebrecht, ministrul lui Cuza, are această îngăduință?"

„Desigur, domnul meu, dar el încă nu a folosit-o".

Am cerut deci să îl văd pe cel care până de puține luni <fusese> cel mai puternic ministru. Slujbașul a regretat că nu îmi putea îndeplini această dorință. Mi-a spus, arătându-mi cu mâna către clădirea din mijloc: „locuiește acolo, în camera cu două ferestre de lângă ușă; poate iese la fereastră. Camera este amenajată pentru locuit".

Amândouă ferestrele aveau atârnate perdele. Între timp, inspectorul general mi-a arătat printre prizonierii prezenți în curte câteva persoane cunoscute lui, câțiva hoți, falsificatori și câțiva clerici condamnați din pricina comportamentului împotriva bunelor moravuri. Niciunul dintre aceștia nu purta straie de deținut; fiecare era în propriile sale haine.

„Și cine era de fapt Liebrecht, ce era el și cum a fost cariera acestui favorit al fostului dumneavoastră domn[12]?", l-am întrebat pe însoțitorul meu.

Inspectorul general mi-a povestit, în timp ce ne plimbam în sus și în jos prin curtea închisorii, despre Cezar Liebrecht. El mi-a spus: „Liebrecht nu era german, așa cum ar lăsa să se creadă numele lui, ci belgian de origine. A venit în țară ca valet de cameră și a fost, nu știu de ce, gonit de stăpânul său din serviciu. Apoi a intrat chelner la o cafenea din Galați[13]. Acolo l-a cunoscut pe Cuza, pe când acesta ocupa funcția de ispravnic[14] la Galați. Se pare că i-a făcut niște servicii secrete,

[12] *Hospodar.*
[13] *Galacz.*
[14] *Die Stelle eines Praefecten.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

destule, încât Cuza să îl angajeze în administrație. Când Cuza a devenit domn, l-a chemat la București, iar fostul chelner de la biliard a făcut o carieră strălucitoare într-un timp scurt. Liebrecht a devenit inspector general al poștelor, director al telegrafului, maior în armată. Pe lângă acestea el era favoritul atotputernic al domnului, omul său de încredere în orice privință. Dacă risipa, frauda din banii publici, libertinismul și delăsarea tuturor intereselor țării au caracterizat acești șase ani ai domniei, atunci Liebrecht a fost imaginea[15] aceastei perioade. Doamnele care erau văzute dimineața în audiență la Cuza, în timp ce Liebrecht ședea în anticameră, pentru ca stăpânul său să nu fie deranjat, puteau fi adesea văzute în seara de dinainte în palatul lui Liebrecht. V-am arătat ieri palatul; este cea mai impozantă casă din București. Foarte aproape ați văzut casa principesei Maria Obrenovic[16]; era, în același timp, «prietena» maiorului și a domnului. Scrisorile găsite în palatul lui Liebrecht nu lasă nici o îndoială asupra acestei relații. Prințesa este dintr-o familie moldovenească bine-văzută, s-a bucurat de o educație bună, este o femeie de spirit și frumoasă, de o statură înaltă, zveltă și totuși cu forme pline; are ochi ageri, păr frumos, un cap interesant; în ciuda tuturor acestora este o femeie cu totul obișnuită. Aceeași legătură i-a reunit pe Cuza, pe favoritul său și pe
p. 411 iubita sa; era // urzită pe jumătate din dorință, pe jumătate din avariție joasă. Generalul Florescu[17], al cărui palat l-ați văzut la Grădina Cișmigiu, șeful poliției, Marghiloman[18], colonelul Pisoski[19], francezul Balliot, toți sunt din același aluat, nici unul nu era altfel. Ce se poate deci spune despre corupția din toate cercurile funcționărești, când șefii erau asemenea oameni? Dar dintre toți, Librecht a fost cel mai neprevăzător. S-au găsit în palatul său descrieri scrise de mâna sa ale tuturor afacerilor pe care le-a făcut cu banii statului pentru punga lui; s-au găsit chiar note despre afacerile pe care încă spera să le facă în viitor. Alături s-au găsit o grămadă de scrisorie de dragoste, care au compromis în cel mai înalt grad multe doamne de aici. Dar iată-l pe Liebrecht".

Am privit către camera pe care slujbașul închisorii mi-au arătat-o ca închisoarea maiorului. La fereastră a apărut pentru câteva minute silueta puternică a unui bărbat de patruzeci de ani. Fața era deosebit de obișnuită, trăsăturile crude și arătând răutate.

Mirat, mi-am privit însoțitorul. Am spus: „Acesta era maiorul? Nu le înțeleg pe doamnele din București. Dar a fost, până la urmă, favoritul atotputernic al domnului!".

Silueta de la fereastră s-a retras. Slujbașul închisorii s-a apropiat din nou de noi, pentru a ne conduce prin celelalte curți. Erau de obicei mai mari decât curtea în care intrasem. Înfățișarea exterioară a clădirilor și a curților era aceeași. Mai înainte, toate casele din București erau construite doar cu un cat, din pricina

---

[15] *Prototyp.*

[16] Elena Obrenovic, născută Catargiu (1831–1879), căsătorită cu prințul sârb Milos Obrenovic, mama regelui Milan I (1854–1901, principe între 1868–1882 și rege al Serbiei 1882–1889).

[17] *Floresco.* Ion Emanoil Florescu (1819–1893), ofițer de carieră și om politic conservator, unul dintre creatorii armatei române moderne.

[18] Mihail Marghiloman (1819–1880), prefect al poliției Bucureștiului între 1863–1864.

[19] *Pisotzki.* Nicolae Pisoski, ofițer și om politic apropiat lui Alexandru Ioan Cuza.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cutremurelor; în vremurile mai noi, construirea clădirilor a devenit mai uşoară. Prizonierii se plimbau cu totul nestânjeniţi şi prin celelalte curţi; nimeni nu îi silea să rămână în dormitoarele comune, care erau spaţioase şi curate. Salutului nostru îi răspundeau în cor cu un „să trăiţi[20]!" sau „să fiţi sănătos[21]!". Între timp, însoţitorul meu mi-a povestit lucruri de mirare din istoria secretă a puşcăriei din timpul domniei lui Cuza. Acolo era un hoţ ce fusese condamnat la închisoare pe viaţă. Într-o zi, şeful poliţiei, Marghiloman, a emis certificatul de moarte al hoţului, care spunea că acesta ar fi murit în puşcărie. Dar actul de moarte era fals. Funcţionarii îl falsificaseră la cererea şefului poliţiei. Hoţul a dispărut din listele închisorii; astfel, Marghiloman a devenit moştenitorul său.

Inspectorul general a completat: „hoţul trăieşte şi azi, bine sănătos, în Moldova. Radu Anghel[22] era un căpitan de bandiţi faimos. Multă vreme a semănat nesiguranţă în partea de nord a Ţării Româneşti, ceata lui a ajuns cu jafurile până la porţile Târgoviştei[23]. Toate strădaniile dorobanţilor de a-l prinde pe el şi ceata lui au fost zadarnice. Percheziţiile făcute după noaptea de 11 februarie au adus informaţii şi despre acesta. Prefectul de Târgovişte era un cumnat de-al lui Marghiloman şi era în dragoste cu fata căpitanului de tâlhari. Prin iubita sa înştiinţa banda despre toate căutările dorobanţilor mereu dinainte şi cu precizie. Te poţi deci mira că, în timp ce hoţia fusese aproape cu totul distrusă înainte de venirea lui Cuza la domnie, aceasta înflorea din plin la sfârşitul guvernării sale? Acum, la Bucureşti, nu mai există nici o îndoială că uciderea popularului şi moralului ministru Catargiu[24], care a fost împuşcat în plină stradă în trăsura sa, a fost aranjată de însuşi Cuza, deoarece se temea de marea popularitate a omului <politic> şi deoarece cinstea şi corectitudinea sa erau o piedică ce trebuia înlăturată din drum. Câţiva ani mai târziu, în toată România, era un secret public faptul că a câştiga orice proces depindea de suma pe care părţile o puneau pe masa judecătorului înainte de sentinţă, iar Cuza a părăsit ţara cu sume ce îi asigură rente anuale de sute de mii de ducaţi".

Regulile din puşcărie erau în general neobişnuit de umane, chiar mai umane decât le-am găsit în închisorile franţuzeşti. Prizonierul putea lucra în ateliere comune sau îşi umplea vremea după cum avea chef şi înclinaţie. Hrana pe speze proprii îi stătea la îndemână, dacă avea bani – maiorul Liebrecht mânca de la un restaurant bucureştean – altfel primea carne zilnic şi hrană suficientă. Codul penal românesc este, se ştie, *Code pénal* franţuzesc[25]. În ziua în care am vizitat puşcăria, numărul prizonierilor cuprindea ceva peste patru sute.

Ne-am urcat iar în trăsura ce oprise în faţa porţii închisorii, pentru a merge din nou în centrul oraşului, căci mai doream să îi fac o vizită ministrului Cultelor,

---

[20] *Moegen Sie lange leben.*

[21] *Moegen Sie gesund sein.*

[22] *Radu Angel* (1827–1865), haiduc celebru în epocă, pictat de Mişu Popp.

[23] *Tirgowesti.*

[24] *Catardji.* Barbu Catargiu (1807–1862), jurnalist şi politician de orientare conservatoare, a condus în 1862 primul guvern unic românesc. A fost împuşcat la 20 iunie 1862 de Gheorghe Bogati în timp ce trecea cu trăsura pe sub turnul-clopotniţă din dealul Mitropoliei, fiind însoţit de prefectul Poliţiei Capitalei, Nicolae Bibescu.

[25] Cunoscut şi drept Codul Napoleon, intrat în vigoare în decembrie 1864.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Rosetti[26], pe care îl cunoscusem deja cu cincisprezece ani în urmă ca fugar la Paris. În pușcărie mi-a trecut din nou prin fața ochilor o bucată din ultima perioadă a istoriei de suferințe a României. I-am spus însoțitorului meu, care în timpul drumului îmi zugrăvea descrieri noi din timpurile rușilor și ale turcilor: „cu adevărat trebuie recunoscut faptul că poporul român, după asemenea oprimări, abuzuri, jafuri, după o asemenea ruină materială și morală din timpul mai multor secole, încă posedă o mare tenacitate și o mare putere de viață, pentru a sta încă drept și a lupta cu o asemenea energie pentru libertăți și independență națională".

Inspectorul general mi-a răspuns: „cu siguranță, și trebuie să te umpli de o adevărată apreciere în fața acestui număr mic de bărbați care au pregătit lovitura în timpul guvernului lui Cuza, care l-au răsturnat pe hospodar și pe trabanții săi într-o noapte și care, cu o asemenea energie, cu o asemenea lipsă de egoism și o asemenea dăruire au preluat frâiele. Este colonelul Haralambie, viteaz, altruist, drept, fără vreo urmă de egoism, sărac – știți, l-am rugat să îl vizitați la palatul guvernamental deoarece vizita dumneavoastră l-ar putea stânjeni în locuința sa sărăcăcioasă; este Ion Ghica[27], fostul bey de Samos, un om cu un mare talent organizatoric, un geniu, plin de inteligență și cunoaștere, tot pe atât de puternic, cât este de plăcut și demn de a fi apreciat; este fratele său, Dimitrie Ghica[28], ministrul de interne; Sturdza[29], ministrul lucrărilor publice, neobosit la muncă, oameni cu experiență așa cum doar îți poți dori; sunt Golescu, Rosetti, Lecca[30], Brătianu[31], toți liberali[32] – toți au trăit ani lungi ca pribegi în străinătate, și Ghiculeștii – care și-au jertfit toată viața viitorului acestei țări nefericite. Nici unul dintre ei nu a luat nici un ducat în timpul în care au condus guvernul; bogații dintre ei au dat sute de mii din propriile mijloace; săracilor dintre ei a trebuit să li se impună cu forța un venit".

Trăsura a oprit. Mă aflam în fața casei lui Rosetti, pentru a-l vizita pe pribeagul de la Paris care conduce astăzi civilizația și cultura României, ce înfloresc din nou.

---

[26] Constantin A. Rosetti (1816–1885), om politic liberal, ziarist, academician. Între 11 februarie 19 iulie 1866 a fost ministru al Cultelor.

[27] *Johann Ghika.* Ion Ghica (1816–1897), revoluționar pașoptist, om politic liberal, memoralist și economist.

[28] *Demeter Ghika.* Dimitrie Ghica (1816–1897), om politic liberal, prefect al Poliției (1854), primar al Bucureștiului (1857–1861), luptător pentru unire, membru al Divanului ad-hoc și al Adunării elective din Țara Românească, prim-ministru și ministru în mai multe guverne.

[29] *Stourdza.* Dimitrie Alexandru Sturdza (1833–1914), om politic liberal, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (martie–aprilie 1859), ministrul Lucrărilor Publice (ianuarie–mai 1861, mai 1866–februarie 1867), ministru al Finanțelor, al Afacerilor Străine și prim-ministru în mai multe rânduri, membru al Academiei Române.

[30] Dimitrie Lecca (1832–1888), ofițer și om politic liberal.

[31] *Bratiano.*

[32] *Freisinnig.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul al VIII-lea

România şi românii

p. 164

Turnu Severin se numea primul oraş de pe malul românesc, unde a acostat vasul cu aburi care mă ducea de la Orşova către Giurgiu. Primul oraş românesc! Deşi o ploaie sănătoasă ridica praful, m-am grăbit să ies din cabină pe punte. În ciuda ploii, eram curios despre primul oraş românesc pe care urma să îl văd. Chiar mai înainte citisem în ghidul unui călător, care dorea <să ajungă> la Constantinopole – cred că era acel Murray[34], <ce se găseşte> inevitabil la toţi englezii – că Turnu Severin ar fi un sat ce consta din câteva colibe sărmane şi ar data chiar din vremea împărăţiei romanilor. Dar cât de mirat am fost, când, în loc de cocioabele sărace şi murdare, am văzut trei clădiri mari, impozante, în spatele cărora se întindea, pe un deal înverzit, un şir lung de case prietenoase.

– Acesta este Turnu Severin?, l-am întrebat pe căpitanul care stătea pe pasarela pe care câţiva pasageri părăseau vasul, fiind de părere că nu am auzit bine.

– Desigur, domnul meu, primul oraş românesc!

– Românesc?

Căpitanul nu mi-a mai răspuns, ci a părut mai degrabă că se miră de neîncrederea mea, tot atât ca şi mine de priveliştea celui dintâi oraş din România.// p. 165
În acea clipă, un bărbat a venit în fugă pe pasarelă, mi s-a părut că recunosc un localnic, şi l-a întrebat pe căpitan dacă nu dorea să cumpere cărbune de la el; a propus un preţ mic. Căpitanul a respins oferta; dar, înainte ca cel dintâi valah pe care îl văzusem în călătoria mea să poată fugi de pe pasarelă, l-am apucat de pulpana hainei:

– Spuneţi-mi, domnule, cel de colo este Turnu Severin şi ce sunt clădirile acelea? l-am întrebat.

– Desigur, aceea este vama, cealaltă este agenţia, iar cea de-a treia este un antrepozit, mi-a răspuns.

– Şi câţi locuitori are deci oraşul?

– Acum, mulţi, foarte mulţi, Ţara Românească este mare, numărul nu vi-l pot da. [...]

Cu totul surprins de ceea ce văzusem, am mers mai departe. Probabil că datele din <ghidul> Murray în care citisem despre colibele murdare erau deja vechi de câţiva ani, iar între timp Ţara Românească şi Turnu Severin „deveniseră mari", după cum spusese negustorul de cărbune! Seara, la ceasurile şase, vasul cu aburi a ajuns la Giurgiu, [...] staţia fluvială pentru Bucureşti. Am scos, pentru consultare, propriul meu ghid de călătorie şi am descoperit că autorul acestuia descria Giurgiu

---

[33] Traducere după Gustav Rasch, *Die Völker der unteren Donau und die orientalische Frage*, Breslau, Verlag von Joh. Urban Kern, 1867, p. 164–213.

[34] John Murray (1808–1892), editor englez care a lansat în 1836 o serie de ghiduri de călătorie sub titlul general *A Handbook for Travelers on the Continent*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 166 aşa cum era oraşul // în urmă cu şase ani. [Urmează descrierea unei aşezări cu bordeie de lut şi copii cerşind, preluată după ghidul Murray].

Am privit la câteva clădiri de piatră, mândre, iar în fundal oraşul, cu casele prietenoase, înconjurate de grădini şi pâlcuri de copaci. Iar acolo se întindea un şir lung de căruţe, ce trebuiau să-i transporte pe cei sosiţi cu vasul cu aburi până la Bucureşti, <printre care şi> două trăsuri de poştă, cu coviltir, interior şi banchetă – cele mai bune trăsuri de poştă prusiene nu arătau la fel de bine – caleşti de două şi de patru locuri, echipaje şi căruţe cu coviltir; dar o *Carouzza* nu am zărit printre ele. Ştie cititorul, totuşi, ce este o căruţă? Căruţa este un car mic, îngust, ce este aşezat pe o osie, cu patru roţi ce arareori au o înfăţişare cu totul rotundă.
p. 167 Poştalionul românesc aleargă cu cei patru sau şase cai înhămaţi la fel de bine // peste lemn şi piatră, nu pe drum, căci străzi şi drumuri nu există, iar călătorul este adesea în pericol de a fi aruncat la pământ din căruţă, din pricina numeroaselor zguduituri, pe care le asigură călătoria pe pământul tare; de acestea, vizitiul poştalionului nu se ocupă deloc, până când se întoarce o dată şi observă că şi-a pierdut călătorul. Aşa se călătoreşte în Valahia, mi s-a povestit, şi tot astfel am văzut adesea în imagini. Şi unde rămăsese căruţa? Am dorit să aflu ce se alesese de soarta căruţei de la un vizitiu agil şi prietenos, care m-a invitat, în cazul în care intenţionam să călătoresc spre Bucureşti, să urc în trăsura lui de poştă, vopsită în roşu, cu un interior comod aranjat.

– O, mi-a spus, se mai găseşte doar pe câteva drumuri lăturalnice ale Valahiei; aşa se spune, dar eu nu o cred. [...]

Dar trăsura de poştă la care erau înhămaţi opt cai mici de rasă românească, s-a pus în mişcare, iar prietenosul <oraş> Giurgiu, care nici prin străzile sale nu trădase aspectul pe care le arătase de pe Dunăre, suferind doar la un pavaj atât de
p. 168 grosolan, cum nu mai găsisem în nici un alt // oraş european, rămânea în urmă în timp ce <trăsura> mergea înainte într-o goană nebună, prin seara ce se lăsa.

Doar prin stepa africană mai mersesem atât de repede ca în Valahia. Distanţa dintre Giurgiu şi Bucureşti se face în şapte ceasuri. Era aproape miezul nopţii când am ajuns la Bucureşti.

Dacă se aruncă o privire asupra oraşului Bucureşti de pe terasa fostei mănăstiri Cotroceni[35], reşedinţa de vară a principelui României[36], priveliştea ce se desfăşoară în faţa ochilor privitorului, pe toată lungimea orizontului, către sud, este fantastic de frumoasă, o imagine de un orientalism luxuriant şi o grandoare de basm, mai ales când soarele de seară ce apune se afundă în culorile aprinse şi în nuanţele orientului. Reflexele roşii ale luminii soarelui joacă pe sutele de cupole de metal ale bisericilor ortodoxe şi le transformă în <luciri> de aur şi argint; pe biserici scânteiază cruci de aur, altfel ar putea fi luate drept chioşcuri în grădinile unui sultan; lângă biserici se înalţă ruinele mănăstirilor, în forme arhitectonice deosebite; între ele case albe, cu linii ca ale palatelor, cu acoperişuri plate; pe un deal se înalţă o biserică <de construcţie> bizantină, lângă şi între ruine; un alt şir de

[35] Mânăstirea Cotroceni, ctitorită în 1682 de către Şerban Cantacuzino (1678-1688). Din 1863, reşedinţă de vară a lui Alexandru Ioan Cuza, apoi a lui Carol I.

[36] *Fuersten von Rumaenien.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dealuri este încoronat cu clădiri în stilul cazărmilor moderne; din loc în loc, în imagine, admirăm Occidentul în casele europene de trei caturi, // cu acoperişuri de p. 169
ţiglă roşie; toate spaţiile dintre cupolele scânteietoare, palatele albe, ruinele mănăstirilor şi casele europene sunt acoperite cu podoabe de frunze verzi, ce se ridică din coroanele copacilor, ce se unduiesc în vântul de seară, iar câmpia întinsă p. 171
în care oraşul de basm oriental se întinde până la linia albastru închis şi roşie a orizontului este asemănătoare unei grădini fără sfârşit.

Aceasta este priveliştea Bucureştilor în strălucirea soarelui de seară, de pe terasele de la Cotroceni sau de pe turnul pompierilor sau de pe Dealul Mitropoliei. [...]

Frunzişul bogat, verde şi coroanele copacilor care se leagănă în vântul de seară acoperă toate contrastele neplăcute ce întâmpină neîncetat ochiului plimbăreţului ce hoinăreşte, sau, de fapt, merge cu trăsura, pe străzile marelui oraş – căci pe străzile Bucureştilor nu se poate merge; de altminteri, // mersul pe jos este p. 170
împotriva modei – şi încă ce contraste <există>! Niciodată nu am văzut un oraş care să fie atât de bogat în contraste ca Bucureştiul. Contraste în clădiri, în colibe şi palate, în strălucirea bogăţiei şi mizeria sărăciei, între oameni şi în viaţa socială, în fizionomia populaţiei, în culori şi în anotimpuri, între canicula africană şi frigul siberian, în cele mai acute schimbări ale temperaturii în cea mai mică perioadă de timp, contraste în educaţie, contraste în morală, pe scurt, contraste în toate direcţiile şi în toate privinţele.

Bucureştii sunt aşezaţi pe aceleaşi coordonate ca şi Caucazul, ca şi Crimeea, ca şi Bologna[37], ca şi Ravenna[38] şi Cahors[39], dar, în ciuda acestui fapt, are parte de ierni siberiene şi de furtuni de gheaţă, nu la fel de reci ca acelea care străbat stepele ruseşti. În Bucureşti există doar două anotimpuri, vara şi iarna. Primăvara şi toamna sunt lucruri necunoscute locuitorilor capitalei româneşti; toate frumoasele perioade de trecere dintre anotimpuri, <aşa cum sunt> în toate celelalte climate europene, lipsesc cu desăvârşire. Cerul este de un albastru şi de o curăţenie orientale, apoi deodată acoperit de nori întunecaţi sau învelit într-o manta gri; toate schimbările atmosferice au loc cu mare viteză.

Dar să tratăm aceste contraste în ordine! Să pornim prin curtea de la Cotroceni şi să ne urcăm în caleaşca ce este // încă oprită în faţa uriaşelor porţi ale p. 171
mănăstirii! Într-o jumătate de ceas ne duce direct în mijlocul acestei lumi a contrastelor. Dar, ce mai contraste chiar şi în cele două curţi ale vechii mănăstiri româneşti! Aceasta este o mănăstire <sau> un palat de vară al unui principe? În mijlocul curţii destul de întinse se înalţă încă vechea biserică a mănăstirii. Are aceleaşi forme lipsite de frumuseţe, pe jumătate bizantine ca mai demult, pe când încă mai locuia aici arhimandritul cu călugării săi. La stânga şi la dreapta turlelor urâte <se află> două clădiri moderne, ce nu se deosebesc nici prin proporţiile spaţiilor, nici prin liniile lor. <Prinţul> Cuza[40] a pus să fie ridicate amândouă casele din molozul mănăstirii demolate, pentru a locui acolo în timpul lunilor fierbinţi de

[37] Oraş în nordul Peninsulei Italice.
[38] Oraş în nordul Peninsulei Italice, în apropiere de coasta adriatică.
[39] Oraş în sudul Franţei.
[40] Alexandru Ioan Cuza, domnitor al Principatelor Unite (1859–1866).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vară. Curtea modernă oferă o privelişte cu totul deşartă; nici chiar terenul nu a fost nivelat. Nici nu poate fi vorba despre grădini, pajişti, paturi de flori sau pâlcuri de copaci. Zidurile ce înconjoară curtea sunt groase şi de o înălţime enormă. Mânăstirile din Ţara Românească şi Moldova au slujit mai demult ca locuri de refugiu pentru locuitori, pentru a se adăposti în spatele zidurilor lor protectoare cu avutul lor, atunci când armatele turceşti şi hoardele tătărăşti au pătruns în ţară. Iar acolo, într-un colţ, <se văd> corturi ascuţite, maronii, de forma corturilor arabilor, aşa cum am văzut în Africa, focuri cu vâlvătăi, iar stând în jurul lor, un fel de fiinţe maronii, pe jumătate dezbrăcate, înveşmântate în zdrenţe, o privelişte cu totul
p. 172 orientală! Este o şatră de ţigani, ce poposeşte aici de pe drumurile ei nomade // şi care îşi pregăteşte cina. Cei mai mulţi ţigani din Ţara Românească trăiesc în împrejurimile Bucureştilor. Numărul lor total se ridică la aproape 200 000 de suflete. Câtă vreme aparţin statului, sunt lăsaţi liberi şi socotiţi în rândul ţăranilor obligaţi la capitaţie; nu tot aşa <se întâmplă> cu ţiganii care aparţin boierilor sau mănăstirilor. Aceştia sunt şi astăzi încă sclavi. O şatră de ţigani să-şi facă tabăra în reşedinţa de vară a principelui – ce contrast, după măsura europeană! Aici nu îi deranjează nimeni nici dacă doresc să-şi facă tabără săptămâni la rândul în curtea de la Cotroceni.

După o jumătate de oră, caleaşca intră, printr-o suburbie, în Bucureşti. Impresia măreaţă pe care o oferă capitala României de pe terasa mânăstirii dispare aici dintr-o dată. Nici vorbă de pavaj. Pământul este atât de inegal, astfel încât doar osia unei caleşti bucureştene poate rezista loviturilor fără să se sfărâme. Bălţi adânci, care uneori cuprind întreaga lăţime a străzii, o fac pe aceasta să devină de netrecut pentru cei care merg pe jos.

În oraşele din Ungaria de sud, la Szeged, Debreczen şi Arad, care sunt pavate de asemenea doar în parte sau chiar deloc, din loc în loc s-au podit, din această pricină, străzile mai largi cu scânduri tari de lemn aşezate pe buşteni, pentru a
p. 173 îngădui pietonilor să treacă de pe o parte pe alta; // la Bucureşti nu s-a avut deloc o asemenea grijă; cine nu are bani să plătească o trăsură încaltă cizme înalte, rezistente la apă, pentru a învinge cu ajutorul lor murdăria şi bălţile sau pentru a rămâne înţepenit în mijlocul acestora. Şi dacă nu rămâi înţepenit în mizerie, poţi să te sufoci de la praf.

Nici vorbă de porţi, de metereze, de ziduri; suburbiile încep fără nici un semn, cu câteva barăci şi resturi de moloz şi se sfârşesc tot astfel în cealaltă parte a oraşului, ce acoperă poate o suprafaţă de două ori mai mare decât Berlinul şi totuşi numără doar 160 000 locuitori, dintre care cam 30 000 sunt germani[41]. Cu exactitate nu mi-a putut da nimeni numărul locuitorilor Bucureştilor, deoarece recensăminte exacte nu s-au făcut chiar deloc[42]. Se numără cel mult persoanele obligate <să plătească> impozite, iar din tabelele clericilor şi boierilor se ia numărul capilor de familie, care se înmulţeşte cu 5; nici nu ar îngădui un boier, altfel decât cu greutate, ca un slujbaş al statului să numere locuitorii ce se găsesc la

[41] Autorul exagerează în privinţa numărului locuitorilor germani ai capitalei.

[42] Catagrafii şi statistici ale Bucureştiului au fost însă făcute în 1831, 1832, 1860. În 1860, populaţia capitalei era de 121 734 locuitori.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

curtea lui, slujitori şi robi[43]. Străzile sunt înguste şi întortocheate, fără vreo regulă în aşezarea lor, uneori întrerupte de locuri cu totul goale. Din când în când clădirile formează un şir de case ce se potrivesc împreună, până când apar deodată garduri de scânduri ce înconjoară curţi şi grădini, ce neîndoielnic arată // că fie se află pe p. 174
aceeaşi stradă sau s-a intrat deja pe o alta. Mahalaua Gorgan[44], de pildă, este atât de întinsă, încât am stat la îndoială dacă sunt încă în oraş sau mă găsesc <deja> la ţară. Această vastă adunare de case este un element caracteristic tuturor oraşelor est-europene pe care le-am văzut în aval de Pesta, în Principatele dunărene, în afară de Timişoara. Şi cât de aparte sunt contrastele, chiar între casele acestui cartier bucureştean! [Urmează un citat din relatarea lui J.D.F. Neigebaur.]

Case de ţară acoperite cu paie, ale căror acoperişuri se ridică la câteva picioare peste zidurile spoite în alb – <acestea> fiind mereu făcute din pământ – şi p. 175
care se sprijină pe stâlpi de lemn grosolan lucraţi, sunt înconjurate de grădini şi curţi. // Se aseamănă întru totul caselor ţărăneşti valahe de la ţară, deşi aici aparţin capitalei româneşti. Sunt <construite> din nuiele de răchită împletite, lipite cu lut şi apoi văruite.

Locuinţele majorităţii locuitorilor din Ţara Românească sunt cu adevărat cele mai sărăcăcioase din Europa. Ustensilele din bucătărie sunt formate din câteva vase şi tigăi, câteva mese şi scăunele de lemn. Înfăşurat în câteva piei de oaie, ţăranul doarme pe pământ, în nopţile calde, chiar şi sub acoperişul ieşit în afară sprijinit pe stâlpi de lemn, ce formează o verandă naturală; luxul unei duşumele de lemn îl cunosc decât foarte puţine case.

Dar ţăranul român contrastează în chip uimitor cu alţi ţărani europeni! Este extraordinar de curat şi chiar la cea mai lucie sărăcie, casa ridicată din împletituri şi lut este ţinută nemaipomenit de curată. Măsura şi cumpătarea, hărnicia şi curăţenia sunt trăsături principale ale caracterului său. El este reprezentantul viitorului politic al poporului român.

Mai departe <se pot vedea> şiruri şi grupuri de barăci acoperite cu şindrilă, ce constau mereu doar dintr-un cat, aşa cum se găsesc, în mare parte, în toate oraşele orientale. Mai înainte, toate casele din Bucureşti aveau numai un cat; frica // de p. 176
cutremurele ce apar adesea în Principatele dunărene era motivul acestui stil simplu de construcţie. În timpul ultimilor zece ani această preocupare nu a mai fost luată în seamă, iar astăzi se văd multe case cu mai multe etaje, mai ales în centrul oraşului.

Barăcile ale căror uşi, cercevele şi grinzi erau adesea vopsite în culori deschise sunt construite şi împărţite într-un mod asemănător celor din oraşele sârbeşti, turceşti şi arăbeşti. Prin uşile deschise se zăresc tot felul de meşteşugari, ocupaţi cu practicarea meseriei lor; alte <asemenea barăci> slujesc drept prăvălii, cârciumi pentru rachiu şi bere, brutării, măcelării şi ateliere de tot felul.

În mahalaua prin care se trece când intri în Bucureşti dinspre Cotroceni, aceste ateliere şi prăvălii apar doar sporadic; într-o altă mahala, acestea formează şiruri compacte pe ambele părţi ale străzii, ca de pildă în lunga Calea Moşilor[45] ce

---

[43] *Sklaven.*

[44] *Gerbervorstadt*, în apropiere de Dâmboviţa, în jurul bisericii Sf. Ilie Gorgani.

[45] *Grossvaterstrasse*, traducere în limba germană a denumirii româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

porneşte de la biserica Sf. Gheorghe <Nou> către barieră, <şi> unde se ţine în fiecare an marele târg ce, în Bucureşti, se numeşte, după un cuvânt românesc prescurtat, *moş<i>*.

Între barăcile orientale se ridică, ici-colo, într-un chip aparte, contrastând cu acestea, case europeneşti, elegante, construite cu totul în stil modern, cu două sau
p. 177 trei caturi, cu balcoane de metal, // jaluzele verzi la ferestre şi uşi încrustate şi aurite, înconjurate de grădini delicate, case cum se văd la Berlin, Paris, Lepizig şi Frankfurt. Occidentul se uită peste umăr la Orient. Dar dincolo de grilajul de fier delicat, ce înconjoară bine întreţinutele grădini de flori, se întinde un loc gol, pustiu, acoperit cu moloz şi mizerie. Pe locul <acesta> se găsesc ruinele unei mânăstiri dărâmate şi trebuie împărţit pentru a deveni şantier.

Deodată, tot peisajul se schimbă. Orientul dispare şi ne găsim în mijlocul Occidentului, căci trăsura trece pe lângă o grădină mare, asemănătoare unui parc. Grădina ar servi drept podoabă oricărei capitale europene. Este cea mai mare şi cea mai frumoasă grădină din Bucureşti, faimoasa grădină Cişmigiu[46], un loc de întâlnire pentru nobilimea strâmtorată şi pentru burghezie, cu soţiile şi fiicele lor, un loc de întâlnire pentru toţi cei care ies la plimbare şi care nu sunt în stare să îşi procure un echipaj pentru a ieşi seara pe promenada comună a lumii alese, la „şoseaua" din parcul Kiseleff[47], în faţa barierei de la Podul Mogoşoaiei[48]. Coborâm pentru o promenadă în grădina Cişmigiu, căci trăsurilor nu le este îngăduit să intre. Ce pâlcuri mândre de copaci, ce alei umbroase, întreţinute în manieră englezească,
p. 178 ce pajişti înmiresmate, ce tufe umbroase! Nici apa nu lipseşte din // acest frumos parc. Un eleşteu întins ocupă aproape tot terenul <pe care se află grădina> şi către malurile sale se îndreaptă, printre pajişti proaspete, straturi de flori multicolore şi tufe bine întreţinute, alei bine îngrijite pentru plimbăreţii care iubesc umbra şi singurătatea şi care doresc să evite aleile centrale ce se întind prin toată grădina şi pe marginea cărora ocupă un loc important cafenele şi restaurante elegante, cu săli mari şi înalte. Seara, această alee largă este plină de viaţă. Lampioane colorate sunt atârnate prin copaci, muzica ţiganilor răsună de pe estrada din faţa unei cafenele, iar un fluviu de oameni din toate stările sociale, ieşit la plimbare, se scurge în sus şi în jos pe aleea largă, ascultând muzica, pălăvrăgind, conversând, râzând şi glumind. Toate deosebirile de rang dispar aici. Fustanele albă a grecilor se atinge de rochia grea, din mătase, a evreicelor bogate şi de uniforma plină de gust a căpitanului de lăncieri; se zăreşte anteriul negru, lung, al preoţilor alături de portul multicolor al armenilor şi de fracul întunecat al europenilor; toaletele pariziene minunate, de cel mai desăvârşit bun-gust şi pălăriuţele cochete de damă, ce provin din Rue Richelieu sau de pe bulevardele pariziene, îl pot face pe cel care se plimbă să creadă adesea că se găseşte în Bois de Boulogne sau pe Champs Elysées. Doar muzica lăutărească şi veşmintele greceşti, armeneşti şi turceşti ce apar printre toaletele europene // amintesc despre Orient. Dar ce fel de muzică ţigănească! Cine
p. 179 nu a auzit muzica ţigănească din Bucureşti nu <poate> avea nici o judecată corectă despre muzica ţigănească din Orient. Ţiganii din Bucureşti sunt reprezentanţii

[46] *Cismedjou.*
[47] *Kisselewpark.*
[48] *Podu Mogoschen.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

propriu-zişi ai muzicii naţionale româneşti, <aşa-numiţii> *lăutari*, al căror nume provine de la lăută, un instrument cu corzi ce se aseamănă chitarei noastre. Lăutarii sunt adevăraţi rapsozi ce păzesc vechile poezii şi cântece naţionale şi care le cultivă din neam în neam. Sunt mândri de numele lor şi în nici un caz nu se pot compara cu muzicienii obişnuiţi; este un soi de cult, pe care îl practică şi ale cărui începuturi se pierd în vremuri întunecate; unele dintre compoziţiile şi interpretările lor au o expresie foarte aparte şi deosebită şi amintesc, poate, de primele cântece ce au răsunat pe malurile Gangelui, de unde îşi au sorgintea propriu-zisă. Nu cunosc notele scrise, tot repertoriul lor le este asigurat de memorie şi amintire. La patru sau cinci ani, ţiganul ia fluierul în mână, apoi alăuta şi mai târziu vioara. Învăţătura o are de la tată şi doar după auz. Auzul le ajunge cu totul pentru aceasta; lăutarii au o iscusinţă minunată, înnăscută, de a cânta imediat tot ce aud. Un lăutar bucureştean, un cântăreţ la vioară deosebit, a fost invitat într-o societate aleasă // unde erau p. 180
prezenţi mai mulţi străini. A repetat, într-o clipită, tot ce i s-a cântat la pian. A fost întrebat dacă putea cânta după acest instrument, dacă i s-ar fi cântat o uvertură dintr-o operă necunoscută lui. „Desigur", a răspuns acesta, iar vioara sa a însoţit fiecare notă ce a ieşit din clapele pianului, într-un chip atât de minunat şi exact, astfel încât s-ar fi putut crede că uvertura fusese studiată mai înainte împreună cu pianistul. Tarafurile[49] se compun întotdeauna dintr-o piculină, din două viori şi din patru lăute. Începe piculina, apoi intră viorile, însoţite de lăute, uneori schimbând cu acestea, alteori însoţite de ele. În toate satele mai mari şi în oraşele româneşti se găseşte una sau mai multe familii, care se socotesc drept lăutari, iar tatăl transmite arta sa mai departe copiilor. Cel mai mare grup de lăutari se află la Bucureşti şi numără mai mult de 500 de membri. Fac călătorii lungi şi trec Dunărea şi Carpaţii; dar nu se amestecă niciodată cu românii sau cu vreun alt neam. La ei nu se găseşte nimic din fiinţa respingătoare a ţiganilor obişnuiţi. Îşi ţin capul sus; trăsăturile feţei lor sunt, de obicei, frumoase şi expresive; când cântă, ochii le strălucesc ca sub inspiraţia geniului. Am auzit muzică ţigănească în Ungaria, Serbia, Transilvania, Turcia şi în Algeria; dar nicăieri nu mi-a produs o asemenea impresie ca // sunetele p. 181
tarafului de lăutari din grădina Cişmigiu. În mijlocul ambientului european Orientul îmi intra în suflet, cu contrastele sale minunate.

Este abia amiază. La această oră, grădina Cişmigiu este goală. [Continuă plimbarea prin Bucureşti.] La stânga şi la dreapta, privirea îmi cade pe străzile largi, ce au un aspect cu totul european. Mergem cu trăsura tot înainte şi după câteva minute oprim într-o piaţă largă, pustie. Caldarâmul din piaţă este cu totul denivelat. Şi totuşi, în mijlocul pieţei se ridică o clădire mare, frumoasă, ce aminteşte, prin formele frumoase şi liniile arhitectonice ale Teatrului Scala din Milano. Frumoasa clădire este Opera din Bucureşti[50], în ale cărei încăperi mândre

---

[49] *Orchester*.

[50] Autorul se referă la clădirea Teatrului Naţional situată în Calea Victoriei, construită între 1846–1852. Clădirea a fost construită în stil baroc (în cea mai mare parte) şi avea parter, trei rânduri de loji, un foaier luxos cu scări de marmură de Carrara şi o mare galerie, unde aveau acces gratuit studenţii şi elevii. În primii doi ani de la deschidere, teatrul a fost luminat cu lumânări de seu, iar din 1854 s-au introdus lămpi cu ulei de rapiţă. Mai târziu, teatrul a fost luminat cu gaz aerian şi apoi, cu lumină electrică. La 26 august 1944 aviaţia americană, dorind să distrugă Palatul Telefoanelor, a ratat ţinta şi a bombardat Teatrul Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îşi găseşte adăpost, iarna, opera italiană. Bucureştiul are şi un teatru german şi unul românesc. [...]

p. 182 Bucureştiul din urmă cu douăzeci de ani şi Bucureştii de azi! Contrastele dintre Bucureştii de atunci şi Bucureştii de astăzi sunt tot atât de mari, ca şi contrastele dintre România de acum şi România din urmă cu douăzeci şi cinci de ani. [Citează pe larg din scrierile lui Mihail Kogălniceanu.]

p. 184 Strada în care se deschide piaţa operei este strada principală a Bucureştiului, ce traversează oraşul pe întreaga sa lungime. Mi s-a povestit la Bucureşti cum arăta
p. 185 strada în urmă cu douăzeci şi cinci de ani [...]. // Astăzi, Podul Mogoşoaiei are o înfăţişare cu totul europeană şi este pavat de la un capăt până la celălalt, chiar dacă nu se poate vorbi despre un pavaj regulat. Amândouă părţile străzii sunt ocupate de case ridicate în stilul modern, european; se pot vedea mai mereu mai multe caturi; barăcile ce constau doar dintr-un parter apar doar în mod excepţional, în apropierea barierelor.

La etajul de jos al caselor sunt, mai mereu, ateliere şi magazine, de asemenea cofetării şi cafenele; proprietarii celor mai bune şi mai frumoase dintre aceste magazine şi ateliere sunt aproape toţi germani. De aceea se pot vedea pe Podul Mogoşoaiei multe firme şi inscripţii germane. În aceste principate dunărene, mai
p. 186 puţin cunoscute în Germania decât în alte părţi ale străinătăţii, // locuieşte o populaţie germană destul de însemnată, despre care se cunosc, de asemenea, puţine lucruri. Reşedinţa principală a acestei populaţii germane este la Bucureşti. Mai întâi au fost saşii transilvăneni cei care au încercat să se aşeze în urmă cu ani buni în Valahia cea cu faimă proastă. În ciuda unor accidente, în ciuda războaielor cu Rusia şi a eternei epidemii de ciumă, poziţia lor pare <să fie acum> solidă, iar bunăstarea lor a crescut, căci numărul lor a crescut an de an, iar populaţia lor în prezent mi s-a spus că ar fi de 40 000 <de suflete>. Este îmbucurător să vezi cum şi-au păstrat naţionalitatea. Germani, care, poate, sunt la a patra generaţie de emigranţi sunt încă şi azi atât de germani ca şi cum de abia ar fi sosit din patria mamă, deşi vorbesc, fluent chiar, limba ţării. Cauza ar putea fi că germanii, comparaţi cu românii din aceeaşi stare <socială> au, de obicei, ceva mai multă şcoală şi de aceea formează asociaţii, ce nu se amestecă deloc cu valahii şi <de asemenea> că o căsătorie cu cineva de confesiune ortodoxă întâmpină dificultăţi religioase. În cele mai multe dintre cafenelele bucureştene, de pildă la cea a lui Strobel[51], Raşca[52] şi Kaiser, nu am găsit decât societăţi germane, cărora interesele patriei lor le erau încă la inimă, ca şi când s-ar fi aflat şi trăit în mijlocul Germaniei,
p. 187 // deşi părinţii, chiar şi bunicii lor, au emigrat în Ţara Românească. Medicii, farmaciştii, aproape toţi negustorii care locuiesc pe strada Lipscani[53], ceasornicarii, aurarii, bijutierii, tâmplarii, croitorii, lăcătuşii şi pălărierii sunt germani. Germanii din Ţara Românească se ocupă mai puţin cu agricultura. De asemenea, toţi topografii şi inginerii pe care i-am cunoscut, erau germani. Inspectorul general al

---

[51] Restaurant aflat pe Strada Academiei.

[52] *Rasche*. Veche cafenea bucureşteană, fondată de cehul Hrtschka, ce a funcţionat pe actuala stradă Edgar Quinet, pe locul unei aripi a Universităţii. Frecventată îndeosebi de lumea bună a Bucureştiului.

[53] *Leipziger Strasse*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

construcțiilor de șosele și drumuri din România, de puțin timp director general în Ministerul Lucrărilor Publice și Construcțiilor, este un german, de baștină din Prusia, pe numele său Weirach. Domnul Weirach își ocupă poziția deja de 25 de ani. Aproape toate șoselele și drumurile din Țara Românească au fost planificate și construite sub conducerea sa. Și cât de multe construcții, ce clădiri importante, parcuri și grădini sunt în mâini germane! Cât de des am auzit de la germanii din București cuvintele „suntem pionierii culturii germane și ai moravurilor germane în Orient!".

Să ne continuăm plimbarea, sau mai bine zis, drumul cu trăsura, pe Podul Mogoșoaiei, către barieră; căci în ciuda pavajului de piatră, plimbarea își are dificultățile ei, mai ales dacă a plouat. Trotuarele, cu care, totuși, strada principală a Bucureștiului este prevăzută, sunt atât de înguste, o impresie <de trotuar>; este greu să înaintezi pe ele și există mereu primejdia de a fi acoperit // de praful sau p. 188
mizeria ridicate de trăsuri din mijlocul străzii. Am încercat o dată să merg pe jos pe Podul Mogoșoaiei de la un capăt la celălalt; dar de mai bine de zece ori mi-am blestemat hotărârea și am fost cât pe ce să renunț. De aceea, Bucureștiul este prevăzut din plin cu trăsuri. Sunt trăsuri deschise, destul de joase, de două locuri, în care se stă foarte confortabil, mereu înhămate cu doi cai puternici și arătând bine. Vizitii, în cea mai mare parte ruși și secui, merg cu o asemenea viteză, dar și cu îndemânare, astfel încât accidentele apar rar. Prețul <unei curse> este scăzut. [...] Uneori, șirul de case moderne ce mărginește Podul Mogoșoaiei este întrerupt de clădiri ca niște palate, locuințele boierilor mai bogați, atunci când locuiesc în București. Unele dintre acestea au o frumusețe arhitectonică, ca de pildă, palatul prinților Știrbei[54], și și-ar putea găsi loc pe străzile oricărei capitale europene. <Aceste palate> sunt așezate „între curte și grădină" sau, după moda englezească, cu o grădină aflată în fața clădirii, cu pâlcuri de copaci mândri, fântâni de marmură și pajiști frumos mirositoare, cu coșuri de flori colorate, <toate> înconjurate de gratii de fier, delicat <lucrate>, cu vârfuri aurite, ce despart <curțile> de stradă. Sălile și camerele acestor palate sunt, de obicei, luxos împodobite, // chiar dacă nu p. 189
mereu de un gust deosebit. Covoare de Smirna[55] se întrec cu covoare de Aubusson[56]; podelele lambrisate sunt lucrate la Paris, Viena și Breslau[57]; cele mai scumpe mobile de la Paris și Viena nu sunt prea costisitoare <pentru cumpărătorii de aici>; porțelan din China și de Sèvres; etajere acoperite de cele mai scumpe mărunțișuri. Luxul principal se măsoară mereu în argintărie bogată, foarte modernă. Statuete, capodopere ale artelor plastice, picturi originale, se găsesc rar, doar din când în când, copii bune. Pereții sunt decorați, de obicei, cu acuarele sau *al fresco*; tapetul nu e foarte la modă. Se plătește foarte mult pentru plafoanele pictate. La Torino și Milano nu se găsesc mai bune. Încălzirea camerelor se face cu sobe mari, monumentale, ca la Viena sau în orașele lombarde; ferestre duble, cu jaluzele și rulouri, protejează de frig și umezeală. În câteva dintre aceste palate boierești se găsesc și sere și grădini de iarnă. Și cât lux se desfășoară, în aceste

[54] Construit pentru Barbu Știrbey de arhitectul francez Michel Sanjouand (?–1847). O parte din ansamblu se păstrează încă pe Calea Victoriei.

[55] Astăzi Izmir, oraș în Turcia.

[56] Localitate în Franța, faimoasă pentru covoarele lucrate manual.

[57] Astăzi Wroclaw, în Polonia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

încăperi superbe, în materie de toalete! Luxul toaletei a devenit pentru doamnele din Bucureşti ceea ce este jocul pentru bărbaţi – o pasiune de nestăvilit. Cu o adevărată frământare se urmăreşte schimbarea modelor la Paris; dar la căutarea
p. 190 materialului şi a podoabelor trece adesea înaintea bunului-gust dorinţa de a-şi arăta bogăţia. La serbările // şi balurile, care se dau în timpul sezonului în încăperile bogate ale acestor palate boiereşti, în jurul unei mese îmbelşugate, aranjată de bucătari francezi cu tot luxul gurmand, în sunetul valsurilor lui Strauss[58] şi Lanner[59], în pocnetul dopurilor de şampanie, te puteai adesea crede transportat la Paris, Bordeaux sau Lyon; dar apoi ieşi pe poarta acestor case prevăzute cu lux şi confort, ai căror proprietari au milioane şi o rentă de 150 000 de ducaţi, iar după câţiva paşi intri pe o stradă laterală şi, deodată, vezi mulţimea aceea de barăci din lemn şi din nuiele împletite, unde dorm pe pământul gol atât de multe familii sărace, al căror singur aliment este mămăliga; aşa dispar deodată toate iluziile. Se vede iarăşi ceea ce se uită într-o clipă în atmosfera *Eau de mille fleurs*[60], în priveliştea toaletelor bogate şi în sunetele uverturilor de la opera italiană: că aici nu te găseşti în Germania, nici în Franţa, nici în Italia, ci în Orient, la Bucureşti, în oraşul contrastelor. Mai devreme păşeai pe un parchet fabricat la Viena sau Breslau, acum te împiedici pe străzile întortocheate şi vălurite, cu gropi şi bălţi ce
p. 191 se aseamănă prăpăstiilor; te loveşti cu capul de // ruinele neîndepărtate ale zidurilor sau cazi peste vreo ulucă ruptă şi putredă; fiindcă este întuneric beznă; doar ici-colo o lampă cu ulei dintr-un felinar aruncă nişte licăriri slabe de lumină pe drumul desfundat. Dai colţul. Deodată licăresc nişte focuri în mijlocul ruinelor unei clădiri pe jumătate dărâmate, iar fiinţe deosebite, în zdrenţe, dorm pe pământul gol, înfăşurate în pături destrămate, lângă focuri pe jumătate stinse. Sunt ţigani, se ocupă cu dărâmarea clădirii şi, după ce şi-au mâncat mămăliga, şi-au făcut culcuşul pentru noapte. Şi totuşi sunt doar câţiva paşi de la locul lor de tabără, peste care bate vântul rece, până la acele palate mândre, unde se bea şampanie, unde se râde şi se glumeşte, unde azi s-au jucat mii de ducaţi de aur şi unde se doarme sub pături de mătase. Am vizitat toate oraşele mari ale Europei, am văzut Londra, Parisul şi Napoli; dar nicăieri nu am văzut asemenea contraste între sărăcie şi luxul extravagant, aflate atât de aproape unul de celălalt, ca la Bucureşti!

Un palat interesant se ridică pe Podul Mogoşoaiei, nu departe de Operă; pe dinafară se deosebeşte doar prin proporţii; liniile arhitectonice nu sunt frumoase; vestibulul este deprimant; curtea e îngustă; o grădină nu este de găsit. Palatul este
p. 192 de interes // istoric[61]. Prinţul Cuza a locuit aici în timpul domniei sale de şase ani, iar îndrăzneaţa lovitură de stat care i-a răsturnat guvernul abject în noaptea de

---

[58] Johann Strauss-tatăl (1804–1849), compozitor austriac, celebru pentru valsurile sale. Alături de Joseph Lanner, din a cărui orchestră a făcut parte un timp în calitate de interpret şi dirijor, a contribuit la răspândirea acestui gen muzical. În 1846–1847 el efectuase turnee în Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească, care s-au bucurat de un răsunător succes.

[59] Joseph Lanner (1801–1843), violonist şi compozitor, primul mare compozitor şi interpret de vals.

[60] Nume al unui parfum celebru în epocă, dar şi al apei distilate din bălegar de vacă.

[61] Este vorba despre vechea casă a lui Dinicu Golescu, construită în 1820 pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), pe locul ocupat acum de aripa sudică a Muzeului Naţional de Artă al României. În 1837 domnitorul Alexandru Ghica a transformat clădirea în palat de ceremonii. Modestă ca dimensiuni şi aspect, clădirea a continuat să îndeplinească rolul de palat domnesc şi în vremea lui Alexandru Ioan Cuza.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

11 februarie <1866> aici a avut loc. [Descrie lovitura de la 11 februarie şi corupţia din timpul guvernării lui Alexandru Ioan Cuza.]

Seara, către ora şapte, Podul Mogoşoaiei oferă o privelişte strălucitoare. Este p. 193
ora la care lumea bună îşi dă *rendez-vous* la „şosea", în parcul Kiseleff. Echipaje mândre, cum se văd doar la Viena, Paris, Berlin, Londra, la care sunt înhămaţi cai de rasă, formează de la operă şi până la barieră un // şir lung şi strălucitor. Merg p. 194
împreună către „şosea", Hyde Park[62], Longchamps[63], Bois de Boulogne[64], ale Bucureştiului. Luăm o caleaşcă şi pornim şi noi într-acolo. La câteva sute de paşi de bariera de la Podul Mogoşoaiei începe parcul, ce pare să poată fi străbătut într-o jumătate de oră şi care ar îmbogăţi, ca o podoabă, orice capitală europeană. Contele Kiseleff, pe care l-am amintit deja de mai multe ori, era, de asemenea, creatorul acestei frumoase zone[65]. Alei şi pâlcuri de copaci umbroşi, pajişti mândre, tufişuri dese, locuri de plimbare izolate, fântâni arteziene de bun gust, cu jocuri de apă, partere de flori colorate şi chioşcuri orientale, <toate acestea> formează un ansamblu ce bucură ochiul. Cine vine la Bucureşti în această perioadă a anului, trebuie să creadă că intră într-un mare oraş occidental şi nu îşi poate închipui că Bucureştiul nu este altceva decât un sat mare, nesfârşit, unde se întâlnesc în toate contrastele lor orientul şi occidentul. Prin mijlocul parcului trece „şoseaua", o stradă largă, frumoasă ce se termină la celălalt capăt al parcului într-un rond mare, locul principal de întâlnire al corso-ului. Trăsurile strălucitoare se mişcă pe două rânduri paralele. Pe pernele lor se odihnesc cele mai frumoase femei din Bucureşti, îmbrăcate în cele mai moderne şi de bun-gust toalete; focul din ochii lor frumoşi se ia la întrecere cu strălucirea diamantelor; umerii lor albi strălucesc răpitor din // dantelele de Bruxelles, ce tivesc mătăsurile şi catifelele hainelor lor; printre trăsuri călăresc boieri şi ofiţeri tineri, pe cai de rasă, dintre care unul nu costă sub o sută de ducaţi; se râde, se glumeşte, se conversează, se leagă cunoştinţe şi relaţii se stabilesc promisiuni şi întâlniri pentru noapte. Aici la şosea se explică renumele pe care îl are Bucureştiul în Orient, a cărei explicaţie am căutat-o în zadar sub toate contrastele urâte şi pe străzile stricate şi murdare: numele de „oraşul bucuriei". Intrigile galante de amor formează ocupaţia principală a lumii alese. [...]

Capitolul al IX-lea

p. 196

Contraste româneşti

Chiar şi centrul oraşului, ce poartă în întregime veşminte occidentale, este plin de acele contraste ce amintesc <oricărui> călător ce vine la Bucureşti că se află // la acea graniţă dintre Orient şi Occident. Oraşul este împărţit în cinci secţii de p. 197

[62] Unul dintre cele mai mari şi renumite parcuri ale Londrei. Prima amenajare datează din 1733.

[63] Celebru hipodrom parizian şi parc, deschis în 1869, include numeroase monumente artistice.

[64] Pădure situată în arondismentul XVI-lea din Paris, fost teren regal de vânătoare.

[65] Amenajarea parcului Kiselev a început după 1832 şi este legată de numele domnului Gheorghe Bibescu şi al urmaşului său la tron, Barbu Ştirbei. Parcul a fost amenajat după planurile arhitectului peisagist vienez Carl Friederich Wilhelm Mayer, cel care a amenajat şi grădina Cişmigiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

poliție[66], mărginite de străzile principale: către Transilvania, Podul Mogoșoaiei; către Turcia, Podul Șerban Vodă; către Moldova, Podul Târgului din Afară[67]; către Oltenia[68] Podul Calicilor[69]. Alte străzi însemnate sunt Podul Mihai Vodă, Podul de Pământ[70], Ulița Târgoviștei[71], Ulița Chiristigiilor[72], Ulița Pantelimon, Ulița Dudești și Ulița Dobrotesii[73].

Aceste străzi merg către unsprezece bariere cu aceleași nume, la care se mai adaugă Bariera Delea Veche[74] și <cea a> Mândritului[75].

Se socotește că în București sunt atâtea biserici câte zile într-un an, dar se pare că nimeni nu și-a dat osteneala să le numere, căci printre ele se află multe lăcașuri fără prea multă însemnătate; cel puțin, în timpul șederii mele la București nu am putut niciodată afla numărul exact al acestora. Se vorbește despre 130 de biserici de ceva însemnătate. Bisericile Sf. Gheorghe[76] și Sf. Spiridon[77] sunt construite într-un stil bizantin, elegant. Zidurile lor sunt acoperite cu fresce ce nu sunt lipsite de valoare. Vechiul cimitir al bisericii Sf. Gheorghe a fost totuși transformat într-o piață[78] frumoasă, aerisită, după model englezesc: grupuri bogate de copaci, pajiști cu iarbă aromată, bănci pentru a sta liniștit. Dar, din nefericire,
p. 198 această piață este singura pe care am găsit-o în București. Împrejurimile // celorlalte biserici sunt formate din locuri pustii, acoperite cu gunoi și ruine. Când toate aceste locuri vor fi transformate în piețe asemănătoare, ceea ce s-ar putea face cu cheltuieli limitate, căci cele mai multe biserici sunt bogate, Bucureștii și-ar pierde, în mare parte, aspectul de deșertăciune pe care îl are azi capitala României. Dar guvernul lui Cuza are alte lucruri de care să se preocupe, decât de înfrumusețarea capitalei. Chiar și frumoasa grădină de la Cișmigiu, bijuteria orașului, a fost cu totul neglijată sub acest guvern. Și de aceea contrastele nu lipsesc nici chiar la Biserica Sf. Gheorghe, căci și azi se află lângă piața aerisită, verde, un maidan mare, acoperit cu gunoi și mizerie. Mi s-a spus că speculanții au cumpărat barăcile ce acopereau pe vremuri piața, le-au dărâmat și vor să parceleze casa pentru construcții. Deoarece prețurile pe care le cer pentru fiecare loc de construcție sunt însă prea mari, locul mare, gol, rămâne deocamdată cu înfățișarea de acum, până se găsesc cumpărători. De cealaltă parte a pieței se deschide Calea Moșilor, ce merge către acel loc vast de la barieră unde se ține, la sfârșitul lunii

---

[66] *Polizeibezirke*.

[67] *Podu Tergu de Afare*, astăzi Calea Moșilor.

[68] *Kleine Wallachei*.

[69] *Podu Kalitsch*, astăzi Calea Rahovei.

[70] *Podu de Pemünt*, astăzi Calea Plevnei.

[71] *Ulitza Tergovesti*, astăzi Calea Griviței.

[72] *Ulitza Cherestren*, aflată încă în cartierul Obor.

[73] *Dobrentschi*, astăzi în zona Piața Unirii – Bulevardul Mircea Vodă.

[74] *Barriere Dela Vekie*.

[75] *Madrit* sau Bariera Nouă, între bariera Târgului din Afară (Moșilor-Obor) și bariera Herăstrău.

[76] Ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, construcția a început în 1696, târnosirea având loc în 1707.

[77] Biserica Sf. Spiridon Nou, considerată cea mai mare din București, a fost construită între 1852–1858 pe locul unei ctitorii mai vechi, din 1767–1768, a lui Alexandru Ghica. Pictura a fost realizată în 1862 de către Gheorghe Tattarescu.

[78] *Square*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai, marele târg legat de sărbătoarea națională, ce se numește la București, pe scurt, moșii[79] <de primăvară>. Calea Moșilor este o stradă largă, menținută cu totul în maniera orientală, // cu barăci de amândouă părțile, constând toate dintr-un p. 199
singur cat. Sunt locuite în general de meșteșugari și negustori de toate felurile. Când am trecut cu trăsura pe stradă, m-am crezut transportat, dintr-o dată, pe o uliță dintr-un oraș turcesc. Lipseau doar minaretele, cu turlele lor scânteietoare, precum și locuitorii, în portul lor turcesc, multicolor. Acolo lucrau, stând pe podea, în fața ușilor și ferestrelor deschise: fierari și meșteri care făceau cuie, blănari, șelari, cizmari, meșteri care făceau fluiere, bărbieri, șepcari, plăpumari, croitori de costume naționale; acolo se vindeau carne, pastramă, untură de vită, seu, pâine, bere și rachiu, iar femeile și copiii zăceau în fața ușilor. Pe timp ploios, ulița, ce, desigur, nu avea nici un fel de pavaj, era imposibil de străbătut, chiar cu trăsura, doar cu greu și mereu în pericol de a rămâne înțepenit în băltoace și gropi ascunse. Vara, când soarele, cel mai bun inginer din Orient, usca pământul, trebuie că se mergea mai bine; dar atunci se ridică nori de praf înăbușitor. Fără praf și mizerie nu se poate niciodată pe ulițele Bucureștilor. <Calea Moșilor> este de o lungime considerabilă.

Piața largă din fața barierei, unde se ține un târg săptămânal și, la sfârșitul lunii mai, marele târg național, de care este legată sărbătoarea menționată, se numește Târgul din Afară[80].// p. 200

Târgul durează opt zile și este vizitat de <oameni> din toate părțile țării. Acolo vin muntenii din Carpați pentru a-și oferi spre vânzare produsele ce constau din toate felurile de mobile și ustensile din lemn, în vase de toate felurile, în veselă din lut ars, în împletituri și coșuri de nuiele, lucrate solid și adesea cu mult gust, în podoabe de sticlă colorate, netransparentă, din care se fac brățări ce costă doar trei bani[81] (nici măcar un gros[82]). Plin de interes rămâi în fața construcțiilor improvizate pe care negustorii le ridică aici pentru opt zile. Printre vase și obiecte lucrate obișnuit și cu înfățișări obișnuite se văd adesea cățuie etrusce adevărate și vase lucrate după modele pe care le-au adus romanii din bătrâna Italie în Valahia, vechea Dacie și ale căror înfățișări fabricanții născuți în Carpați le țin vii în amintire, transmițându-le din tată în fiu și de la fiu la nepot. Acești munteni cu o expresie cinstită a feței, cu trăsături nobile, au o fizionomie pe care descendența romană s-a întipărit distinct. Își vând <produsele> la un preț fix și nu lasă să se tocmească pentru nici un bănuț. De asemenea, prețurile lor sunt deosebit de reduse, astfel încât li s-ar face o mare nedreptate, dacă te-ai zgârci cu ei.// p. 201

Fiecare gospodărie din București se aprovizionează de aici cu costuri reduse cu cele necesare. Negustorii ambulanți cumpără tot ce rămâne și vând marfa în cursul anului de zece ori mai scump decât au cumpărat-o.

Mai multe uliți ale târgului sunt ocupate de restaurante, plăcintării, cârciumi cu bere, rachiu și vin; lângă cafenele se ridică săli de dans și panorme de bâlci.

---

[79] *Mosch.*

[80] *Tergu de Afare*, vechea denumire a Căii Moșilor.

[81] *Karas*, probabil denumire coruptă a monedei otomane guruș.

[82] *Groschen*, monedă austriacă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Deşi bucatele nu sunt deloc bine preparate, <oamenii> se îmbulzesc la intrările acestor restaurante improvizate.

Tot <oraşul> Bucureşti este, mai cu seamă în ultimele două zile ale târgului, adunat la barieră. Şiruri nesfârşite de droşti şi echipaje mândre acoperă, în rânduri late, câmpia largă; în fiecare din cele două ultime zile de târg, vizitii caleştilor sunt plătiţi pentru o cursă „la moşi" cu un ducat, până la un napoleon. Toate păturile populaţiei bucureştene se desfăşoară în faţa ochilor observatorului în cea mai mare diversitate, doamne alese şi servitoare micuţe, nevasta meşteşugarului şi soţia celui mai mare demnitar din ţară, flori naturale şi artificiale, cele mai noi mode de la Paris şi portul colorat al femeilor din cele mai de jos clase ale societăţii, frumuseţi boite şi frumuseţi pe al căror chip s-a întipărit culoarea orientului şi formează un ansamblu pe cât de colorat, pe atât de original, ce nu se poate vedea nicăieri în
p. 202 Valahia, numai aici // la Bucureşti. Diversitatea costumelor se schimbă pe atât de repede ca şi frumuseţea tipurilor. Undeva, cimpoiul sârbesc adună un cerc de ascultători, printre ei amestecându-se, cu ţărani români şi ţărănci române, bulgari, greci, turci, armeni, bosnieci, toţi în porturile lor populare; într-un alt loc răsună ariile lăutarilor[83], printre plângerile chitarelor, viorilor şi flautelor, în timp ce, într-un loc de dans, sub podoabe din frunze şi crengi, doamne bucureştence, în toalete cu totul europene, se mişcă în sunetul unei muzici militare ce execută valsurile lui Strauss şi Lanner.

De târg este legată sărbătoarea pe care o numim în Europa „ziua tuturor morţilor". „Moşi" înseamnă în limba română „strămoşi". De aici numele sărbătorii naţionale, pe care bucureştenii o numesc, pe scurt, „Moşi". Biserica ortodoxă sărbătoreşte, urmând vechile obiceiuri, ziua morţilor în primăvară, în timp ce noi, în apus, am ales neguroasa zi de 2 noiembrie pentru aceasta. Un preot vine pentru a binecuvânta masa special pregătită, iar rudele ce se aşează în tăcere şi gânditoare în jurul mesei sunt convinse că sufletele celor morţi sunt chiar prezente la această
p. 203 sărbătoare tăcută.// Apoi, vasele umplute sunt luate de pe masă şi împărţite săracilor. Sărbătoarea publică de ziua tuturor morţilor de la Târgul din Afară este, de aceea, de obicei, plină de splendoare. Principele este aşteptat să o deschidă personal. Dacă lipseşte din capitală, trebuie să se întoarcă pentru a-şi îndeplini obligaţia. Dacă întoarcerea nu este posibilă, este reprezentat de cel dintâi demnitar al statului.

La capătul cel mai îndepărtat al Târgului din Afară este îngrădit un loc aparte, înconjurat de şanţuri adânci. Acolo are loc, în ultima zi a târgului, balul oficial. Domnul însuşi trebuie să deschidă balul. Sub arcuri improvizate din crengi şi nuiele sunt adunate vase şi platouri cu fructe şi compoturi; şampania curge în valuri. Miniştrii, municipalitatea, toate clasele societăţii sunt reprezentate acolo. Sărbătoarea Moşilor este una naţională şi patriarhală în adevăratul sens al cuvântului.

Printre cele mai vechi biserici din Bucureşti se numără şi biserica Mitropoliei, ce se înalţă pe un deal în mijlocul oraşului. Această biserică a fost

---

[83] *„Lautari"*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

construită încă înainte de mutarea reşedinţei <princiare> la Bucureşti[84]. Nu se remarcă prin frumuseţea arhitectonică. Lângă aceasta locuieşte, într-o clădire deloc frumoasă, pe jumătate modernă, cel dintâi cleric al ţării, Mitropolitul de Bucureşti, ce are şi titlul de Patriarh de // Nicopolis[85]. Poziţia sa aduce un venit excepţional; p. 204
mi s-a spus că veniturile sale cuprind nu mai puţin de 70 000 de ducaţi[86]. Peste drum de biserică se înalţă o clădire unde se întâlneşte Adunarea Obştească românească[87]. De şase ani este vorba ca în locul acestei clădiri provizorii să se construiască o casă a stărilor corespunzătoare; însă sub guvernarea neglijentului Cuza, în Bucureşti totul a rămas provizoriu.

Să vorbesc şi de biserica Colţea[88]? [Detalii privind istoricul construcţiei.] Lângă aceasta se găseşte spitalul Colţea, foarte bun, bine organizat şi bogat dotat, pentru săraci şi cei din clasa de mijloc. L-am vizitat şi pot mărturisi doar recunoştinţa mea despre curăţenia ce domnea, îngrijirea bolnavilor şi ordine. Unele oraşe germane mari şi-l pot lua drept model. Fără multe formalităţi şi complicaţii este primit acolo orice bolnav, fie el creştin sau turc, armean sau român sau german, fie el străin sau localnic; ajunge, pentru a fi primit, să fie bolnav şi sărac. În spitalul Charité[89] din Berlin // se fac mai multe complicaţii şi greutăţi la primirea p. 205
unui bolnav, faţă de acest spital din capitala sălbaticei Valahii.

Bucureştiul mai are şi un al doilea spital mare, spitalul Brâncovenesc[90]. Este şi mai spaţios, mai frumos şi mai bine organizat decât spitalul Colţea. Şi spitalul Brâncovenesc este deschis tuturor bolnavilor, fără deosebire. L-am vizitat şi pe acesta şi trebuie să îl laud în acelaşi mod. Este apărut din donaţiile bogate ale unui boier, prinţul Brâncoveanu, după cum şi un alt boier, spătarul <Mihai> Cantacuzino a înzestrat spitalul Colţea doar din propriile mijloace. Astfel s-a distins mult boierimea românească, prin binefaceri. În toate oraşele moldoveneşti şi valahe se întâlnesc azile şi spitale impresionante, pe care familiile bogate ale ţării le-au fondat şi înzestrat. Aproape toate mânăstirile au apărut în acest mod. Scopul lor original era de a adăposti, de a îngriji bolnavii şi de a răspândi educaţia şi şcolile populare. Că odată cu trecerea timpului arhimandriţii şi călugării din mânăstiri şi-au uitat scopurile şi au degenerat în huzur, lene şi libertinaj nu e, cu

---

[84] Catedrala Mitropolitană a fost însă ctitorită în 1656 de către Constantin Şerban (1654–1658) ca mânăstire, devenind Mitropolie în 1665, sub Radu Leon (1664–1669).

[85] Referire la poziţia onorifică de locţiitor al tronului Cezareei Capadociei, titlu conferit de Patriarhia de la Constantinopol mitropoliţilor Ţării Româneşti în 1776. Denumirea actuală a oraşului antic Caesarea este Kayseri (Turcia).

[86] *Dukat*, monedă austriacă de aur, emisă din 1852.

[87] *Rumaenische Staendeversammlung*, aflat pe locul actualului Palat al Patriarhiei, fosta Cameră a Deputaţilor.

[88] *Koltza*.

[89] Spitalul Charité a fost fondat în 1710 pentru bolnavii de ciumă; actuala denumire datează din 1727, când a devenit spital militar şi instituţie de învăţământ pentru medici. Este unul dintre cele mai mari spitale din Europa.

[90] *Hospital Brancowan*, construit între anii 1835–1838 de Safta Brâncoveanu, fiica marelui ban Tudorache Balş şi soţia banului Grigore Basarab Brâncoveanu şi a funcţionat din donaţiile ctitorei provenite din moşii. Spitalul a fost demolat din ordinul lui Nicolae Ceauşescu la 29 martie 1984 pentru construirea centrului civic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 206 siguranță, vina vederilor nobile și mărețe ale ctitorilor lor. Se vorbește atât de mult în Germania și Franța despre decăderea și imoralitatea boierimii românești, // dar se uită că s-a distins prin mari și nobile calități în toate momentele, cele mai blestemate și mai triste, de uzurpare a acestei țări nefericite, iar simțurile generozității și binefacerii nu trebuie uitate. Au uitat poate sașii din Transilvania cum au fost primiți la București de către boieri în anul 1849, atunci când au fugit în masă peste Carpați, din fața avântului revoluționar? Boierii bucureșteni s-au îngrijit în cel mai darnic chip de toate nevoile fugarilor. Și asta s-a întâmplat deși în anii de dinainte, când aceleași familii de boieri se salvau de invaziile turcilor în Transilvania, sașii se purtau mizerabil față de fugarii valahi și le vindeau fiecare bucată de pâine și carne doar la cele mai mari prețuri! În anul 1847 aproape a patra parte a Bucureștilor a fost pustiită printr-un foc mare[91]; dar în aceeași seară miile <de oameni> care ajunseseră săraci și fără acoperiș au fost adăpostiți. [Relatarea unui inginer german despre ajutorul primit de la boieri după ce s-a refugiat la Craiova.]

Să nu amintesc și vechea biserica a curții, unde erau unși domnii? Este o clădire urâtă, neînsemnată. Sau bisericile Sărindar[92], Radu Vodă[93], Kretzulescu[94], <biserica metoh al Episcopiei> Râmnicului[95], Mihai Vodă[96], și cum se mai numesc toate? Chiar nu merită să îți dai osteneala să le numeri. Pe mai multe le-am găsit zăcând în ruine; aparțineau mânăstirilor a căror închidere a fost decretată și erau părăsite și vândute pentru a deveni locuri de construcție, iar piatra lor să servească unor scopuri nobile. Iar bisericile ce încă mai sunt folosite pentru practicarea cultului sunt părăsite de credincioși. Clericii români au scăzut mult în opinia publică românească, iar religia constă mai departe în practicarea formalităților și obiceiurilor, mai mult decât în convingerea lăuntrică, iar ceremoniile de cult vorbesc mai mult simțurilor decât inimilor. Pentru români, religia înseamnă a ține întocmai sărbătorile, câteva mătănii și baterea crucii la vederea unei biserici sau icoane.

p. 208 Locurile publice din București nu sunt demne de a fi // menționate; monumente demne a fi descrise se găsesc la fel de puțin. Dintre clădirile publice trebuie totuși să mai numesc cazărmile spațioase și frumos așezate pe care Cuza le-a construit pe pantele sudice ce înconjoară orașul. La așezarea lor s-a gândit, se pare, că la nevoie ar putea deveni un Zwing-Uri al Bucureștilor. Și totuși a căzut într-o noapte fără să se fi scos din teacă o sabie pentru el sau să se fi tras o lovitură de tun, deși, în principiu, a privilegiat armata în timpul domniei sale și, de

---

[91] Referire la marele incendiu care a izbucnit la 23 martie 1847, ce a distrus o mare parte din zona comercială. Vezi și relatarea lui R. Neumeister din volumul V al prezentei colecții.

[92] *Serindar*, ctitorită în secolul al XVII-lea, demolată în anul 1893; pe locul acesteia a fost construit Cercul Militar Național.

[93] Astăzi Mânăstirea Radu Vodă, ctitorită în secolul al XVI-lea de către Alexandru II Mircea (1568–1577).

[94] *Kretzulesko*, ctitorie a lui Iordache Crețulescu, căsătorit cu Safta Brâncoveanu, ridicată între 1720–1722.

[95] *Rimnik*, biserică construită de Mihail Cantacuzino, dispărută, aflată pe amplasamentul de astăzi al Ateneului Român.

[96] *Mihoj Voda*. Ctitorie din 1594 a lui Mihai Viteazul (1593–1601), fost sediu al Arhivelor Statului. Ansamblul de construcții a fost demolat în 1985, iar biserica translată câteva sute de metri, până pe amplasamentul actual.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

asemenea, a şi procurat multe tunuri bune. Închisoarea, ce se găseşte nu departe de aceste cazărmi, este o cazarmă turcească veche şi constă dintr-un şir lung de clădiri izolate, ce sunt toate înconjurate cu un zid. Am făcut o vizită la închisoare şi trebuie să spun că domnea acelaşi tratament blând şi uman al prizonierilor, contrastând în chip deosebit cu casele de corecţie şi izolatoarele pe care le-am vizitat adesea în Germania civilizată. [...] La „puşcăria" din Bucureşti nu există un izolator; fiecare prizonier stă în aer liber în curtea închisorii cât de mult îi trebuie; plimbarea sa nu consta într-un // marş în pas de gâscă de dinainte stabilit; bătaia, p. 209
bastoanele, bicele şi lanţurile erau lucruri necunoscute. Toate acestea le lasă „sălbaticii valahi" Germaniei civilizate, după cum codurile criminale germane menţin pedeapsa cu moartea, care în România a fost de mult abolită. Dintre clădirile publice trebuie să amintesc şi Universitatea, deşi construcţia nu e încă terminată şi doar facultatea de ştiinţe juridice are un corp profesoral complet. Este o clădire mare, impunătoare, cu amfiteatre mari şi holuri frumoase; frontispiciul nu are valoare arhitectonică. Cuprinde, printre altele, o colecţie arheologică demnă de a fi văzută, unde se găsesc sarcofage romane, monede dacice şi vase mari de aur, ce au fost găsite cu mai mulţi ani în urmă în apropiere de Buzău[97]. Şi clădirea poştei austriece este o casă mare, impunătoare, de puţin timp construită, şi al cărei etaj de sus era locuit de consulul general austriac, baronul von Eder[98]. Trebuie doar deplâns faptul că piaţa mare, unde este ridicată clădirea, se găseşte într-o stare cu totul pustiită şi este înconjurată de case ruinate şi grămezi de moloz. Când crede, noul primar al Bucureştiului, domnul Brătianu[99], că ar începe odată să cureţe Bucureştii de aceste case ruinate ce apar peste tot şi ar transforma pieţele neregulate în scuaruri, aşa cum s-a întâmplat cu cimitirul bisericii Sf. Gheorghe? Timpurile deşarte ale domniei lui Cuza sunt totuşi // rămase în urmă, iar ce se poate p. 210
face pentru înfrumuseţarea unui oraş oriental poate da ca exemplu Belgradul, capitala tânărului regat sârbesc.

În ceea ce priveşte industria, Bucureştii au puţine lucruri demne de a fi menţionate. Fabrici şi industrii nu există încă în Ţara Românească; cu atât mai însemnat este în capitală comerţul cu bunuri de consum, căci aici se întâlnesc produsele luxului asiatic şi a celui european, iar vânzătorii şi cumpărătorii acestor mărfuri sunt aduşi laolaltă, în timp ce în toată ţara nu există nimic de acest fel. În timp ce în prăvăliile greceşti, turceşti şi armeneşti se văd adunate covoare orientale, şaluri, delicatese, tutun şi alte produse ale Asiei, în prăvăliile ruseşti sau <în cele ale> lipovenilor[100] <se găsesc> pielărie rusească, alămuri şi ceai; sub boltele <prăvăliilor> braşovenilor mărfuri transilvănene din lemn, lână şi fier, iar pe Ulita Lipscanilor[101] toate mărfurile şi produsele germane şi franţuzeşti.

---

[97] *Busar*. Referire la tezaurul de la Pietroasele, „Cloşca cu puii de aur", descoperit întâmplător în 1837.

[98] Baronul Karl von Eder, consul austriac la Bucureşti între 1861–1868.

[99] *Bratiano*. Dimitrie Brătianu (1818–1892) a fost primar al Bucureştiului între 16 martie 1866 –1 martie 1867.

[100] *Liparaner*.

[101] *Leipzigerstrasse*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Hanurile din Bucureşti sunt numeroase şi pe măsura aşteptărilor, deşi sunt suficient de scumpe şi acolo se cer preţuri ca în renumitele „hoteluri de prim rang" de la Viena, Dresda şi Berlin. Cel mai bine se locuieşte la Hotel Concordia[102], cel mai scump, la Hotel Hugues[103]. Proprietarul acestuia, un francez, livra zilnic mâncare curţii lui Cuza pentru o pensie de 25 de ducaţi, căci principele
p. 211 <Alexandru> Ioan I // era prea zgârcit să îşi fondeze propria gospodărie. Desigur o curte aparte, nu s-ar putea găsi una asemănătoare în Europa!

Cafenelele nu pot fi comparate deloc cu cafenelele din Viena sau Pesta şi, în mărime şi decoraţie, stau pe acelaşi loc cu cele pe care le-am găsit în Belgrad. Călătorul german la Bucureşti s-ar simţi cel mai bine în cafenelele germane Strobel, Kaiser şi Raşca, acolo unde circulă mulţi germani şi unde au loc concerte de muzică europeană destul de bune. Cel care a introdus muzica europeană în Bucureşti era tot un german, capelmaistrul Wi<e>st[104], care a venit în Ţara Românească în anul 1838; până atunci se ascultase în Bucureşti doar muzica lăutarilor.

În afara grădinii Cişmigiu mai există două grădini asemănătoare, ce sunt mult în urma acesteia, atât în ceea ce priveşte întinderea, cât şi în frumuseţe.

Astfel că la Bucureşti, aşa-numitul „oraş al bucuriei", te poţi plictisi zdravăn, chiar şi atunci când cauţi pavăză împotriva plictiselii în cercurile societăţii alese, sau trebuie să cauţi distracţii doar singur pe acel tărâm spre care scriitorul francez, domnul Le Cler[105], le sfătuieşte pe tinerele doamne bucureştence, ca atunci când la
p. 212 întrebarea lui <despre> cum îşi poate petrece timpul la Bucureşti // i s-a răspuns: „te îndeletniceşti cu amorul sau cel puţin vorbeşti despre el".

Rămâne doar să vorbim despre contrastele din cultură, civilizaţie, morală, viaţă socială, relaţii obşteşti. Contraste peste tot unde te uiţi şi unde mergi! România este poate, în ceea ce priveşte rodnicia şi posibilitatea de a produce a pământului ei, cea mai bogată ţară din Europa. Puterea creatoare a pământului este incomparabilă; nu are nevoie nici de îngrăşăminte naturale, nici de prelucrare, ci doar de irigare şi de linişte. Un agricultor german raţional, dacă s-ar ocupa cu agricultura aşa cum este obişnuit pe pământul german, ar pieri în Ţara Românească. Ajunge ca plugul să zgârie o dată pentru a da semînţelor plantate tulpini de trei metri. Pământul României lasă în urma sa, în privinţa rodniciei inepuizabile, cele mai frumoase câmpii ale Belgiei şi Franţei, cele mai grase terenuri ale Piemontului şi Lombardiei; cele mai bogate şi mai productive fâşii din regiunea mediteraneeană a Algeriei nu suportă, în rodnicia lor, comparaţie cu ogoarele din Principatele dunărene. Humusul pe care Dunărea l-a adunat de secole în cele patru bazine ale sale şi din care se compun cele mai mari câmpuri ale Ţării Româneşti este egal humusului din Delta Nilului. Până la picioarele Carpaţilor are

---

[102] Aflat pe Strada Germană, astăzi Strada Smârdan. Pe 23 ianuarie 1859 a avut loc acolo şedinţa deputaţilor Partidei Naţionale, în care s-a propus alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Ţării Româneşti.

[103] Hotel cu un faimos restaurant, deschis de francezul Donat Hugues pe Podul Mogoşoaiei, vizavi de Teatrul Naţional. Clădirea este astăzi pusă în umbră de Grand Hotel Continental.

[104] Ludwig Wiest (1819-1889), muzician austriac, violonist, dirijor, unul dintre fondatorii Conservatorului din Bucureşti.

[105] G. Le Cler, membru al misiunii militare franceze. Vezi şi volumul VII al colecţiei de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o adâncime de mai mult de patru metri şi jumătate. Când acest // pământ ar fi p. 213
folosit pentru prima dată, trebuie plantat cu porumb pentru trei ani, pentru a obţine măsura puterii sale productive. Dacă s-ar sădi imediat cereale, tulpinile ar creşte atât de mari şi grele, astfel încât ar fi zdrobite de propria lor greutate şi s-ar prăbuşi pe pământ. În pădurile nesfârşite ce acoperă versanţii Carpaţilor nu a pătruns încă lama toporului; în frunzişurile lor de netrecut se ascunde vânat nenumărat, de cele mai diverse soiuri. Apa râurilor şi pâraielor cuprinde peşti deosebiţi. În munţi se găsesc mine bogate de cărbune, fier, aur şi sare. Cel mai mare fluviu al Europei curge la hotarul ţării pe toată lungimea acestuia şi formează o cale naturală pentru desfacerea produselor, în timp ce o mulţime de râuri mai mici, izvorând din Carpaţi, străbat ţara pe toată lăţimea ei şi formează tot atâtea căi de legătură cu interiorul ţării. Toate felurile de pomi fructiferi înfloresc în mod deosebit; din strugure, ţăranul stoarce vinul său focos. Nu ar trebui să se aştepte totul de la o asemenea alcătuire, rodnicie şi poziţie a ţării, şi ce fel de cotraste arată starea de azi a României? În timp ce Principatele dunărene pot hrăni zece şi mai multe milioane de suflete, nu sunt locuite de nici patru milioane. Nici a treia parte din acest pământ minunat, dacă vreau să ridic cifrele date, // nu este cultivat; două treimi zac în p. 214
pârloagă şi sunt chiar lăsate în paragină. Nu este aceasta o crimă de lezmajestate împotriva culturii şi civilizaţiei, când vezi că populaţia Olandei luptă cu oceanul pentru ţară, cum Anglia şi Germania îşi trimit nenumăraţi fii în cele mai îndepărtate continente, cum ţăranul din Munţii Vosgi cară pe umeri, peste stânci, îngrăşământul? În ciuda puterii creatoare a pământului, grânele produse în Principatele dunărene sunt sub calitatea celor ruseşti, ce cresc pe un pământ mult mai puţin avantajos; iar cu secara şi orzul lucrurile nu stau altfel. În toată Valahia nu există nici o pajişte propriu-zisă. Iarba este tare şi cu firul gros. De o extindere a <exploatării> bogăţiilor pe care le oferă munţii nici nu este vorba, cu excepţia câtorva saline deschise, care, altfel, dau o producţie mică. La o silvicultură ordonată nu se gândeşte nimeni. Pentru un prepeleac sau un gard, ţăranul doboară stejarul mândru. Pentru creşterea cailor, pentru îmbunătăţirea <rasei> oilor şi a vitelor nu se face nici cel mai mic lucru. Iarna în Ţara Românească este grea şi lungă. În ciuda acestui fapt, vitele nu sunt îngrijite în grajd, căci nu se construiesc grajduri. Îşi duce zilele cu tulpini de porumb şi păioase ce ies din zăpadă. Am simţit mereu o tristeţe în sinea mea, când am văzut aceşti jalnici // cai valahi, mici, p. 215
ce trebuiau înhămaţi cu duzina la câte o căruţă. Cum poate un animal nobil, aşa cum e calul, să decadă într-atât, astfel încât să nu mai aibă nici mărimea, nici înfăţişarea unui măgar? Lemnul este scump, în ciuda faptului că este disponibil în surplus şi că, aşa cum am spus, coastele Carpaţilor sunt acoperite cu păduri în umbra cărora nu a răsunat încă niciodată zgomotul unei securi. Şi de ce aceste contraste? Deoarece nu se construiesc drumuri pentru a traversa câmpia şi pentru că râurile nu sunt făcute navigabile, pentru a se putea transporta în susul lor. În general, în ciuda abundenţei de vânat, de carne, de peşte, de grâne, viaţa în principatele dunărene este scumpă, pâinea şi carnea nu sunt cu nimic mai prejos în calitatea lor, brutăriile şi măcelăriile se găsesc încă la început. În ciuda nivelării terenului făcută de natură însăşi, există doar drumuri izolate, ce leagă oraşele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

principale ale țării între ele, precum Giurgiu cu București, Iași cu Galați; de drumuri comunale este tot atât de puțin vorba ca și de poduri și de căi ferate. Deși excesul de materii prime de toate felurile este la îndemână, nu există nici fabrici, nici manufacturi. Lână, piei, blănuri, cânepă, sunt duse în cantități mari spre porturile dunărene, pentru a se reîntoarce în țară prelucrate în orice fel <cu
p. 216 putință>. Basmale, încălțăminte, mobilier, trăsuri, hamuri pentru cai, in, rufărie, rochii, totul // se ia de la Paris, de la Leipzig, de la Viena; în afară de câteva ateliere și spălătorii din București, de tot ce au nevoie doamnele din lumea bună, în materie de obiecte de toaletă, se îngrijesc de tot croitorii și modistele de la Paris și Viena. Contraste oriunde mergi și oriunde privești! În timp ce alimentul principal al populației este mămăliga – un fel de *polenta* ce constă din făină grosolană de porumb – bucătăria franțuzească este obișnuită în casele boierilor aleși și ale negustorilor bogați. Acea parte a țiganilor ce aparține boierilor înțepenește în livrele brodate cu aur și argint, în timp ce țiganii liberi umblă goi sau îmbrăcați în zdrențe, locuiesc vara în corturi cusute din zdrențe vechi, iar iarna se îngroapă în pământ.

După cum am spus deja, biserici există din plin, dar nu se remarcă nici prin frumusețea arhitecturii lor, nici prin dimensiuni; între timp, stilul în care sunt construite este doar cel baroc. La o biserică din mijlocul Bucureștiului, ce rămăsese în picioare printre ruinele unei mânăstiri demolate, am stat mult și am avut îndoieli cărei țări de pe pământ ar aparține prin stilul în care era construită. S-ar fi potrivit și în Japonia, și în China și în India; doar în Europa nu știam nici un loc pentru formele ei baroce. În timp ce altarele erau bogat împodobite iar odăjdiile preoților se deosebeau prin măreție, zidurile erau acoperite cu picturi urâte, pe un fond mai
p. 217 degrabă întunecat. Un ceas // nu am putut găsi la vreo biserică din București. De fântâni nici nu este vorba. În capitala României poporul bea apă din Dâmbovița[106], <râul> ce curge prin mijlocul orașului, filtrată cu piatră-acră[107]. Dacă se pornește de la ideea că sărăcia este cel mai obișnut izvor al fărădelegii, atunci, în Principatele dunărene, numărul de răufăcători ar trebuie să fie imens, <dată fiind> marea sărăcie a populației țărănești. Dar și aici se găsește un contrast cu alte țări europene. Numărul răufăcătorilor este foarte restrâns. La mai multe mii de oameni nu se înregistrează nici un deținut. La pușcărie, închisoarea bucureșteană, am găsit neobișnuit de puțini răufăcători, în raport cu numărul mare de locuitori ai orașului. De fapt, în această țară rodnică, fiecare își poate împlini ușor nevoile; dar pricina pentru care există atât de puțini răufăcători în Principatele dunărene stă iarăși într-un alt contrast specific acestei populații. S-ar crede că într-o țară aflată la aceeași latitudine cu Ravenna, Bologna și Cahors stăpânește o mare pasiune; dar nu este așa. Poporul român este deosebit de demn, nu din caracter, ci din lipsa pasiunilor. [...]

p. 218 În viața socială, contrastele nu apar poate în nici o țară europeană atât de puternice precum cele de la București, din Valahia în general. Până în anul 1848 au existat doar două stări: boierii și țăranii; de la mișcările din anul revoluționar european s-a format o stare de mijloc[108] din negustori, medici, meșteșugari,

[106] *Dumbrowitza.*
[107] *Alaun.*
[108] *Mittelstand.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

funcţionari de stat, care, deşi încă restrânsă în numărul ei, a avut influenţă asupra dezvoltării politice a României. Ţăranii sunt mulţi la număr, ei numărând peste trei milioane <de suflete>, în timp ce numărul clericilor şi al boierilor se ridică la 150 000, iar starea de mijloc urcă doar puţin peste 100 000. Boierimea română are // în p. 219
Europa o faimă proastă. Sunt multe lucruri adevărate într-aceasta, dar şi multe exagerate şi false. Acelora care ar trata doar la suprafaţă cercurile lumii alese a Bucureştiului, i-ar apărea însă în culori cu totul europene. Organizări pline de fast ale saloanelor, toalete ireproşabile, ce chiar pot sta în dulapuri alături de toaletele din saloanele pariziene, conversaţie în limba franceză, şampanie *glacé*, bucătărie franţuzească şi vinuri alese; pentru moment te-ai putea crede că te găseşti în cea mai bună societate de la Viena sau Paris, Berlin sau Florenţa. Dar educaţia societăţii bucureştene contrastează deosebit cu pojghiţa strălucitoare; nu are nici profunzime, nici vastitate şi repede îţi vei da seama, în conversaţii, că te afli la Bucureşti şi nu în altă capitală europeană. Cele mai multe subiecte ale conversaţiei, ce dau societăţii din alte mari oraşe europene tocmai farmecul lor deosebit, sunt necunoscute aici sau trec fără participare. În vremurile mai noi este însă mai bine. Interesul pentru situaţiile politice şi dezvoltarea liberă şi naţională a patriei şi-au găsit locul în conversaţiile din societate iar conversaţiile seci şi de suprafaţă de mai înainte au ajuns pe alt loc faţă de timpurile mai vechi. De asemenea, instituţiile de educaţie şi creştere au luat în ultimii ani un avânt îmbucurător // şi iese tot mai mult p. 220
din modă trimiterea fiilor la Paris pentru o educaţia mai avansată. În locul <Parisului>, se aleg Heidelberg, Viena, Berlin şi alte <oraşe> germane cu universităţi. La faima proastă generală la care ajunsese boierimea românească în Germania şi în Franţa a contribuit mult moda ce a dominat mai înainte, de a trimite fiii <de boier> doar la Paris. Fără a fi căpătat vreo temelie de educaţie în ţară, dar prevăzuţi din plin cu bani şi scrisori de schimb, tinerii boieri nu au avut nici înclinaţia, nici capacitatea de a se îngriji mai departe de educaţia lor spirituală în capitala franceză, în timp ce au învăţat acolo temeinic toate plăcerile vinovate şi s-ar întors cu totul ruinaţi în ţară. [...] Pojghiţa strălucitoare a boierilor acoperă de prea multe ori o fiinţă ce contrastează evident cu sine însăşi. Sub aparenţa elegantă, sub formele plăcute, sub vivacitatea inteligentă, sub uşurinţa // surprinzătoare de a p. 221
vorbi limbi străine, se ascund o vanitate şi o ambiţie fără limită, o lene de neînvins, o aplecare de nedoborât către distrugere, efeminare şi lipsă de energie. Aceşti domni zâmbitori, pedanţi, cu manierele lor plăcute, cu limba lor inteligentă sunt duri şi de nepătruns de îndată ce <este vorba despre> vreo renunţare la vreun drept al lor de stăpâni de pământuri, de îndată ce este voba despre o concesiune, de îndată ce este vorba despre o îmbunătăţire a stării ţăranilor şi slujitorilor lor. Cu atât mai mult este însă de avut în vedere minoritatea restrânsă[109] ce conduce în acest moment în România soarta ţării, căutând, chiar dacă aparţine boierimii, viitorul <patriei> într-o dezvoltare cu adevărat liberă şi <bazată pe> economia politică. În timpul unui exil lung, sub depravarea şi presiunea guvernului lui Cuza, au avut mereu înaintea ochilor un singur interes, cel al patriei lor nefericite. Pe timpul cât a durat locotenenţa domnească au refuzat să accepte vreun venit; cei mai

[109] *Kleine Minoritaet.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

săraci dintre ei au trebuit, pentru a-şi putea continua existenţa, să fie forţaţi, iar cei mai bogaţi au jertfit multe mii din propriile mijloace pentru a putea ţine în viaţă afacerile curente ale ministerelor lor. A existat un moment în timpul perioadei locotenenţei domneşti când colonelul Haralambie ar fi putut să urce pe scaunul
p. 222 domnesc; armata i-a oferit coroana. S-a opus ofiţerilor, care formaseră deputăţia: // „de fapt, ar trebui să vă împuşc deoarece vă ridicaţi contra voinţei naţiunii". Iar colonelul Haralambie este un bărbat sărac. Atunci când am vrut să îi fac o vizită, mi s-a spus: „mergeţi mai bine la el atunci când dă audienţe la palatul locotenenţei domneşti; locuieşte foarte modest, iar vizita la locuinţa sa l-ar stânjeni, poate". Clasa de mijloc este mult mai harnică decât boierimea, nu mai puţin inteligentă, dar mult mai mult învăţată şi, de regulă, mai educată. Cei mai importanţi membri ai stării avocaţilor, ai jurnalismului, ai judecătorilor, ai medicilor, îi aparţin. Când îi auzi vorbind, lor le aparţine, în întregime, viitorul ţării; se socotesc apărători ai tuturor instituţiilor şi cuceririlor liberale. Dar însuşirile rele, ce se găsesc la boierime, nu le lipsesc nici lor. Egoism cras, ambiţie nemăsurată se reunesc cu lipsa convingerilor, cu lăcomia şi cu corupţia moravurilor. Cu mult mai bun şi mai demn în privinţa moralei este ţăranul, un bun om cinstit, un tată bun, muncitor, măsurat, mulţumit cu puţin, frugal în modul său de viaţă, simplu la port. Dar, pe cealaltă parte, îi lipsesc iniţiativa şi energia. Superstiţios şi neştiutor, nu îşi dă osteneala de a ieşi din dependenţa şi neştiinţa sa. Trăgându-se dintr-un neam ce era
p. 223 odinioară cel dintâi din lume, totuşi nu şi-a pierdut conştiinţa originii sale nobile. // „*Eù sunt Românù*" este răspunsul său, dacă este întrebat de strămoşi. „*Civis Romanum sum*", spuneau strămoşii săi. „*Eu sunt român*"[110].

[110] *Ich bin ein Roemer.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GRIGORI PETROVICI DANILEVSKI

(1829–1890)

Scriitorul rus Grigori Petrovici Danilevski s-a născut la 14/26 aprilie 1829 într-o familie nobiliară bogată din Danilovca, gubernia Harkov, Rusia. Educaţia, începută acasă, şi-a desăvârşit-o într-o instituţie şcolară de grad universitar din Moscova, apoi la Universitatea din Sankt-Petersburg. În 1850 a aderat la un grup anarhist, fiind arestat şi încarcerat timp de câteva luni. Între 1850–1857 a lucrat ca funcţionar cu însărcinări speciale în Ministerul Instrucţiunii Publice din Rusia. În această calitate a fost trimis, în 1856, de marele cneaz Konstantin Nicolaevici pentru studierea şi întocmirea unui raport asupra situaţiei regiunilor de margine ale imperiului. A lucrat apoi ca jurnalist. În 1868 a fost numit redactor-şef adjunct la foaia guvernamentală, iar din 1881 redactor-şef. A murit la Sankt-Petersburg în decembrie 1890.

Toată viaţă a fost un împătimit de literatură. A debutat cu poezii mai puţin cunoscute azi, a continuat cu traduceri din William Shakespeare, George Gordon Byron şi Adam Mickiewicz. Primul său volum, *Cei liberi*, a apărut în 1854. În 1862, sub pseudonimul Skavronski, a publicat povestirile *Fugarii din Rusia nouă*. Din 1878 romanele sale au început să apară regulat şi la intervale scurte de timp: *Potemkin la Dunăre* (scris după notele maiorului secund Savatie Behteev, referitoare la mareşalul Pavel Sergheevici Potemkin), *Mirovici* (1879), *Spre India prin Petersburg* (1880), *Prinţesa Tarakanova* (1883), *Arderea Moscovei* (1886), *Anul negru* (1888) şi, ultimul, *Bătrâna ucraineană*, apărut înainte de moartea sa. Romanele lui Grigori Petrovici Danilevski au fost publicate în mai multe ediţii succesive. Despre autor şi activitatea sa literară s-a scris mult în Rusia, începând cu S. Trubacev (biograful oficial) şi N. Soloviev (critic literar), în 1886, în revista „Gândirea rusă"[1].

În România s-au tradus şi tipărit trei dintre romanele lui Danilevski: *Luarea Ismailului saŭ Potemkin la Dunăre. Cutusow şi Suvorow în anulŭ 1790* (traducător P.M. Georgescu, Bucureşti, Tipografia „Românul" Carol Göbl, 1885), *Mirovici* şi *Prinţesa Tarakanova* (au apărut împreună, în traducerea Ludmilei Gamolco-Drăghicescu, Ed. Eminescu, 1974). Pentru istoricii români, de un deosebit interes sunt însemnările asupra călătoriei făcute pe Dunăre în iulie 1866, dinspre Odessa spre Viena. Pe lângă descrierea locurilor străbătute, Danilevski redă şi discuţia avută cu Nicolae Golescu, fost revoluţionar român la 1848 şi fost ministru, în momentul discuţiei general şi şef al gărzii naţionale româneşti, discuţie având ca subiecte detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, aducerea principelui Carol, situaţia României. Se pare că Nicolae Golescu şi vorbele sale au produs o impresie puternică asupra scriitorului rus, fapt dovedit şi de atitudinea acestuia din urmă, care, după războiul din 1877–1878, «sfătuia guvernul rusesc de a ceda Basarabia României „având în vedere principiul naţionalităţii"»[2].

Notele de călătorie ale scriitorului au fost traduse la noi de dr. I. Duscian, *Un scriitor rus despre România în 1866. Romancierul rus Danilevski povesteşte despre o întrevedere avută cu Nicolae Golescu în 1866*, în „Adevărul literar şi artistic", 1921, II, nr. 41, p. 1–2; Anton Opresc u, *Un călător rus la noi în 1866*, în „Revista istorică", 1932, XVIII, p. 5–12 (traducere după *Dunaischiia Cniajestva* din volumul *Pisîma izŭ za-graniţî*, cap. XIV); G. Bezviconi, *Principatele dunărene în*

[1] Datele bio-bibliografice au fost luate din *Enţiklopediceskij slovarî*, vol. X, Sankt-Petersburg, Tipo-Litografia I.A. Efron, 1893, p. 75–77.

[2] *Basarabia. Monografie*, sub îngrijirea lui Ştefan Ciobanu, Chişinău, Imprimeria Statului, 1926, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

1866. O convorbire a scriitorului rus G.P. Danilevski cu Nicolae Golescu, în „Revista istorică", 1940, XXVI, p. 244–251 (după G.P. Danilevski, *Opere complete*, ed. A. Marx, vol. XXIII, Petersburg, 1901, p. 183 şi urm.), reluată, cu mici modificări şi note de subsol, în Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 404–411.

Întâmplarea a făcut ca, 36 de ani mai târziu, nepotul lui Grigori Petrovici Danilevski, Grigori Visarionovici Komarov, fiul fiicei sale Ekaterina, să ajungă şi el în România. Komarov, ajutor de secretar de stat la Consiliul de Stat, a fost membru al delegaţiei Societăţii Slave din Rusia, care a vizitat Bulgaria, Serbia şi România în septembrie 1902, cu prilejul împlinirii unui sfert de veac de la războiul ruso-româno-turc din 1877–1878. Delegaţia a fost primită de regele Carol I la Sinaia.

GRIGORI PETROVICI DANILEVSKI

Principatele Dunărene[3]

p. 404 Toată lumea se grăbea să iasă în larg, din cauza holerei, care începuse să bântuie la Ecaterinoslav[4], Nicopol[5], Herson[6] şi Odessa[7]. Între altele, la 10 iulie <1866>, la Odessa s-a împrăştiat zvonul despre o victorie pe care italienii ar fi obţinut-o asupra austriecilor, la Lissa[8]. Dar consulul Austriei a afişat prin cafenele o depeşă care arăta că pe mare au învins austriecii, nu italienii. S-a produs o harababură nemaipomenită în ceea ce priveşte zvonurile. La Odessa se credea că învinşi sunt austriecii, că nu se poate merge la Viena, că liniile ferate dintre Pesta şi Viena sunt distruse şi că vor fi suprimate cursele de vapoare între capitala Austriei şi Galaţi. Din cauza aceasta, numeroşi călători s-au înapoiat, prin Herson, la nord, în aceeaşi zi, 10 iulie. Am vrut să ştiu dacă e adevărat că nu se poate merge la Viena sau trece prin ea. Am fost la Societatea de navigaţie şi comerţ, la consulul Austriei, la domnul Etlinger, agentului Societăţii austriece de navigaţie (tot el e şi consulul Bavariei), la bancherul Efrussi, la redacţiile ziarelor din Odessa. La 11 iulie, nimeni nu putea să-mi dea un răspuns pozitiv. Atunci, am hotărât să călătoresc pe Dunăre...

Vaporul a plecat spre Galaţi în seara de 11 iulie. În salon se găseau câţiva greci, un rus din Tiflis[9], un francez din Kiev, câţiva ruşi din Odessa. Bărbaţii discutau victoria prusienilor de la Königgräz[10], doamnele vorbeau despre noul

---

[3] Textul este preluat, cu mici modificări impuse de normele grafiei actuale, după Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 404–411.

[4] Oraş în Ucraina, azi Dnipropetrovsk/Dnepropetrovsk.

[5] Oraş în Ucraina.

[6] Oraş în Ucraina (Kherson), port la Marea Neagră.

[7] Oraş în Ucraina.

[8] Bătălia de la Lissa, din Marea Adriatică, a avut loc în 20 iulie 1866 şi a fost câştigată de flota austriacă (fortăreaţa s-a aflat sub comanda colonelului transilvănean David Urs de Margina). Neconcordanţa de datare se datorează folosirii stilului vechi (cu 13 zile în urmă).

[9] Azi Tbilisi, capitala Georgiei.

[10] Autorul se referă la războiul austro-prusac (germano-german sau fratricid); bătălia de la Königgrätz (sau bătălia de la Sadova) a avut loc în 3 iulie 1866. Azi localitatea se află pe teritoriul Cehiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

roman al domnului F. Dostoievski[11], *Crimă şi pedeapsă*, şi despre excelentul roman al domnului L. Tolstoi[12], *Anul 1805*. Noi admiram ramurile Balcanilor din Dobrogea, dealurile violete ale Tulcei şi Isaccei[13], // priveam trişti malurile pustii p. 405
ale Dunării, acoperite cu stuf şi viţă şi pe care se vedeau pe ici, pe colo, bordeiele de piatră ale paznicilor şi din când în când soldaţi turci, cu pantaloni roşii, care de la o vreme păzesc vigilenţi malurile. Lângă Tulcea, am văzut pe mal şirul de corturi al unui mic lagăr turcesc, ai cărui soldaţi îşi spălau rufele la mal, printre o turmă de bivolițe negre.

La Galaţi s-au înregistrat, de asemenea, cazuri de holeră. *Laudanum*[14] şi *nux vomica*[15] sunt pe limba tuturor. Tânăra grădină publică e goală. Toată lumea este oarecum fâstâcită, vorbeşte în şoaptă. În vitrinele fotografilor, alături de portretele principelui Carol de Hohenzollern[16], e expus portretul lui Cuza[17] şi al soţiei lui.

– Pentru ce îl mai expuneţi pe Cuza, şi încă în ramă de aur şi pictat în culori?

– Dar dacă vine din nou aici? Ce se întâmplă atunci? Doar Napoleon[18] poate să facă orice!

– Dar ce face principele Carol?

– Se tot ocupă de soldaţi! Pâine n-avem, grâne nu s-au făcut, grâul a suferit de pe urma tăciunelui, inul a pierit pretutindeni, satele sunt decimate de holeră, ţăranii sărăcesc pe zi ce trece, transformându-se în cete de cerşetori şi nenorociţi speriaţi de boieri, despre căi ferate nici nu se aude, dar Camera din Bucureşti tot sporeşte armata. Acum avem şase regimente de infanterie şi două de cavalerie. S-a zvonit că Kotzebue[19] al d-voastră vine să ne ocupe principatele. Ziarele liberale „Trompeta"[20] şi „Românul"[21] ameninţă că armata noastră va porni întru întâmpinarea lui... Soldele militarilor nu s-au plătit de mult, soldaţii poartă haine de postav pe căldura asta, n-avem tunici de vară. Multe sentinele leşină la post. În răstimp,

---

[11] Feodor Mihailovici Dostoievski (1821–1881), scriitor rus.

[12] Lev Nicolaevici Tolstoi (1828–1910), scriitor rus, reprezentant, alături de Dostoievski, al vârstei de aur a literaturii ruse. Vezi date bio-bibliografice şi câteva impresii după trecerea prin Ţara Românească şi Moldova (1854) în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI, p. 300–308.

[13] Oraş, jud. Tulcea.

[14] Substanţă narcotică extrasă din opiu, folosită ca medicament.

[15] Nuca vomica, sămânţa unui arbore tropical, din care se extrage stricnina.

[16] Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), principe (de la 10 mai 1866), apoi rege al României (1881-1914). (*n.t.*)

[17] Alexandru Ioan Cuza (1820–1873, la Heidelberg), domnitor al României în anii 1859–1866, căsătorit cu Elena Rosetti (1825–1909). (*n.t.*)

[18] Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), preşedinte al celei de-a doua Republici franceze (1848–1852) şi împărat al francezilor (1852–1870), sub numele de Napoleon al III-lea.

[19] Consulul general rus. (*n.t.*)

[20] „Trompeta Carpaţilor", gazetă politică şi literară; a apărut la Bucureşti între 1 martie 1865 şi 18 ianuarie 1877. A aparţinut lui Cezar Bolliac.

[21] Gazetă politică şi literară; a apărut la Bucureşti între 9 august 1857–9 iulie 1864, 25 martie–25 aprilie 1865 şi 13 februarie 1866–aprilie 1905. A fost înfiinţată de C. A. Rosetti, care a şi condus-o efectiv până în 1885.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ziarele țipă despre eroii „nopții soldățești de la 11 februarie", despre Lecca[22] și Haralamb[23]... Vedeți portretele lor în vitrine.

– Câți abonați au revistele d-voastră?

– „Românul" are 2 300, pentru că poliția îl impune cu sila; „Trompeta" are 600. Directorul ei, Cezar Bolliac[24], a fost aghiotant al lui Kossuth[25], a scos pe vremuri „Buciumul"[26], pe care l-a interzis Cuza. El e renumit prin aceea că, după cum spun alte ziare locale, a scos pietrele scumpe din coroana Sf. Ștefan, pe care Kossuth i-o dăduse s-o ascundă.//

p. 406 La 12 iulie am pornit spre Pesta. Pe bordul vaporului austriac „Sofia" călătoreau o mulțime de români, negustori, moșieri, pensionari ai pensiunii bucureștene Schewitz[27], câțiva emigranți poloni, printre care băiatul lui Waclaw Rzewusski, zis Ebn-Emir-Gutab, care trecuse pe vremuri la islamism în Arabia și pe care-l cântase Mickiewicz[28] în poemul *Faris*. Acum tânărul Rzewusski e preceptor în familia unui moșier moldovean, cu care călătorea la băi în susul Dunării, și îi e dor de Rusia, unde de mult cere să se înapoieze.

Fiecare oprire aduce un nou contingent de călători: greci, turci și lipoveni. Vedem în stânga un frumos mal muntos.

– E Carabunar (golful negru)[29], o întindere de peste 200 ha, donată de sultan poetului Lamartine[30] odată cu Bed-el-gamar, donat în Liban. Ultimul termen înseamnă „casa lunii".

– Are Lamartine vreun venit aici?

– Și ce venit! La Galați toate casele se construiesc din piatra lui Lamartine. Acest domeniu e foarte dibaci administrat de doctorul Renault.

Văd tot în stânga, adică pe malul drept, turcesc, al Dunării, un sat uriaș, Bezdărești[31], cu 2 000 de suflete de sectari ruși, al căror hatman poartă numele de Grigore Raznoțvetov. Pe maluri se văd basmalele roșii ale femeilor; una din ele, într-un sarafan albastru, spală în Dunăre rufele: maiul bate ca în Rusia. Pe câmp îngălbenesc snopii de grâu. La marginea satului, pe pământ bătătorit, trei cai roșcați, îndemnați de un băiețandru, treieră snopii. Vaporul nostru merge pe lângă

---

[22] Dimitrie Lecca (1820–1888), viitor general; el a comandat batalionul de gardă la palat, când a fost detronat Cuza-Vodă. (*n.t.*)

[23] N. Haralamb (1828–1908), viitor general. (*n.t.*)

[24] 1813–1880, scriitor și om politic. (*n.t.*)

[25] Lajos Kossuth (1802–1894), conducătorul revoluției maghiare din 1848–1849.

[26] Gazetă politică și literară; a apărut la București între 15 decembrie 1862 și 5 decembrie 1864. Cezar Bolliac a fost proprietar și director al gazetei.

[27] Institutul (pensionatul) Schewitz a fost printre cele mai renumite școli particulare de băieți bucureștene. A funcționat între 1847 și 1948 (primii trei ani ca Institutul Pontbriant-Schewitz). Mulți dintre elevii acestei școli au devenit personalități de seamă ale României.

[28] Adam Bernard Mickiewicz (1798–1855), poet și scriitor polonez.

[29] Probabil în apropierea satului cu același nume, astăzi în Bulgaria.

[30] Alphonse Marie Louise Prat de Lamartine (1790–1869), poet, scriitor și politician francez.

[31] Corect, Ghindărești, com., jud. Constanța. Și astăzi populația este alcătuită din ruși lipoveni. În varianta lui A. Oprescu, este identificată greșit ca fiind Ghizdărești (aceasta este o localitate în jud. Ialomița, pe dreapta Dunării în direcția de mers a lui Danilevski, departe de fluviu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mal. O luntre, condusă de un flăcău în cămaşă de stambă, caută să se salveze din faţa lui.

– Vaniuha! Dracul te duce sub neamţ! – îi strigă din tufiş un bătrân gol, cu pălărie de paie, probabil tatăl său[32]. //

Urmează Cernavoda[33], orăşel pe malul turcesc, pe unde trece linia ferată ce p. 407
vine de la Kiustendji[34]. Ziduri albe de piatră; câmpul este presărat cu fesuri roşii, picioare goale, derbedei zdrenţăroşi, printre care se văd feţele negre ale arabilor, două-trei uniforme albastre ale autorităţilor locale şi o santinelă turcă, cu picioarele goale, cu fes şi cu arma pe umăr. Maşini speciale neîntrerupt scot de pe şalupe grâul şi-l duc pe malul stâncos pe galerii, vărsând cerealele în vagoanele acoperite. Este chiar acel grâu, care în cantităţi mari merge acum la Kiustendji din principate şi care a subminat în anii 1858 şi 1860 pieţele noastre de cereale din sud, fără legături de căi ferate cu stepele noastre.

Nu ni s-a permis să ne dăm jos la Cernavoda, nici la Silistra[35], unde turcii au făcut zilele acestea din cauza noastră o carantină de cincisprezece zile. Ciudat lucru! Turcii se feresc de ruşi prin carantină. Dar cine a adus holera în Rusia?

Malul românesc e inferior ca frumuseţe celui turcesc, stâncos, înalt şi păduros. Malul românesc seamănă cu malul nisipos, sălbatic, gol şi sărac al Donului: n-are nici păduri, nici stânci, nici sate animate. De ce o fi ţinut atât Cuza la părţile acestea şi de ce acum principele Carol face aici jurăminte atât de solemne?

Pentru rezolvarea acestei chestiuni, cel mai bun lucru ar fi să ne adresăm unui interesant personaj, care călătoreşte cu noi pe bordul vaporului „Sofia". Mic de stat, uscăţiv, cu părul alb ca zăpada, cu ochii negri, cu barba albă à la Napoleon şi cu mustaţa albă, în haină albă şi cu pantofi maro, cu stea pe şapca-i albă, stă grav şi

---

[32] Despre ruşii aşezaţi mai demult în părţile acestea, sectari peleponi, numiţi aici lipoveni, şi cazaci nekrasovţi (urmaşii celor răsculaţi în 1708, la Don, sub conducerea lui Ignatie Nekrasov şi Bulavin) şi zaporojeni (cazaci din Zaporojskaia Seci pe Nipru), bejenari din vremea Ecaterinei a II-a, au scris numeroşi autori, printre care: I. Lupulescu, *Coloniile ruse în Dobrogea*, în „Vechimea Kievului", I, 1889, p. 177 şi urm.; profesorul D. Bagalei, despre hatmanul Osip Gladkii, în marele dicţionar enciclopedic (vol. XVI); V. Moşkov, *Scapeţii ruşi în România*, în „Vestitorul istoric" (1909, X, p. 158–172); despre hatmanul Osip Goncear, în „Vechimea rusă", IV, 1883; şi alţii, dar mai ales scriitorul Vladimir Korolenko (1853–1921), despre care tatăl meu Gavriil A. Bezviconi („Din trecutul nostru", VIII–IX, 1939, p. 9) scria: „Mi se pare că Vladimir Korolenko a vizitat întâia oară Sudul Basarabiei şi Dobrogea pe la sfârşitul veacului trecut. Pe vremea aceea nu-l cunoşteam încă, dar, mai târziu, cu prilejul întâlnirilor, la Tulcea, cu cumnatul său, doctorul Petre Alexandrov, am auzit multe despre marele scriitor. Korolenko însuşi îşi descrie amintirile despre Sud în nuvelele: *Lângă liman*, *Ai noştri la Dunăre*, *Turcin şi noi*, *Nirvana*... Citindu-le şi recitindu-le, după ce ai trăit toate acestea, nu le uiţi niciodată. Scriitorul nu-şi numeşte cumnatul în nuvelele sale. Acesta şi-a luat numele de Alexandrov după ce a venit în România. Adevăratul lui nume a fost Ivaniţki. Era de fel din Pskov. Revoluţionar, a trecut Dunărea, rătăcind printre pescari, a căror căpetenie a fost. Mai târziu, Alexandrov a devenit cel mai cunoscut medic din tot ţinutul şi era îndumnezeit de populaţie. Trata oamenii gratuit şi ajuta mereu pe toată lumea". Scriitorul Vladimir Burţev, în amintirile sale, îl numeşte pe doctor Ivanovski şi povesteşte că acesta i-a înlesnit trecerea clandestină la Ismail. Lipovenii au publicat în anii 1896–1898, la Brăila, o revistă lunară rusească: „Slovo Pravdî" (Cuvântul Adevărului)". (*n.t.*)

[33] Oraş, jud. Constanţa.

[34] Constanţa. (*n.t.*)

[35] Sau Dârstor, azi port la Dunăre în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

tăcut tot drumul, de la Giurgiu, fără să se coboare pe punte şi fără să schimbe o vorbă cu cineva.

– E generalul Nicolae Golescu[36], fost ministru al afacerilor străine al principatelor în timpul revoluţiei şi fost ministru de interne în guvernul provizoriu de la 11 februarie până la 11 mai 1866, care a detronat pe domnitorul Cuza, îmi spune în şoaptă căpitanul austriac.

A răsărit luna. Întâmplarea din cetatea Vidinului[37], unde a fost înşelat un grec
p. 408 bogat, care călătorea împreună cu noi, vânzându-i-se de // un galben tutun de cea mai proastă calitate, precum şi focul dintr-un sătuc de pe malul românesc, lângă Calafat, mi-au permis să-l cunosc pe domnul Golescu. Am vorbit cu el întâi despre noile lagăre ale celor 40 000 de ostaşi turci de la Silistra, Rusciuc[38] şi Vidin, ale căror corturi verzi sar acum în ochii paşnicilor călători pe Dunăre, pe urmă despre principate, în general. Iată ce mi-a spus domnul Golescu:

– Principatele dunărene sunt o ţară cu un mare viitor. Din nefericire, fiind membru în două guverne provizorii revoluţionare, în calitate de ministru, m-am convins că guvernele pe care le răsturnasem tindeau numai să întroneze în principate hoţiile şi prădarea banilor şi averii publice. În 1848, eu şi camarazii mei am fost prinşi de turci şi osândiţi la galere pe cincisprezece ani. O lună încheiată a durat călătoria noastră pe un şlep pe Dunăre. Ne-am împotmolit şi nişte pescari sârbi ne-au dat putinţa să fugim în Franţa, după ce doborâseră un ofiţer musulman. Ne-am întors aici după războiul din Crimeea[39]. Pe domnitorul Cuza l-am ales numai din cauză că l-au ales şi fraţii noştri moldoveni, numai ca să nu ne despărţim de ei. Cuza, fost ispravnic la Focşanii ruseşti[40] şi pe urmă la Galaţi, a devenit domnitorul României, pentru că avea mai puţine rude bogate şi relaţii decât ceilalţi pretendenţi. Dar ne-am înşelat amarnic! La înălţimea tronului român el a fost acelaşi erou de bodegă, cum fusese înainte, când se tăvălea nopţile sub şi pe <masa de> biliard. E un specimen cu totul distinct al tinerei noastre Românii. Pentru el nu există şi n-a existat nimic sfânt, el n-a ţinut la nimeni, din nicio clasă socială. După cum îşi schimba buna, duioasa şi aproape angelica soţie cu cea dintâi actriţă pe care o întâlnea, tot aşa trecea de la slugărnicie faţă de Napoleon, la slugărnicie faţă de Austria şi faţă de alţii. Risipea îngrozitor vistieria principatelor. Sub Ştirbei[41] şi Bibescu[42], bugetul amândurora principatelor se urcase de la treizeci de milioane la patruzeci de milioane de piaştri. Cuza îl umflă la o sută şaizeci şi cinci milioane piaştri (aproape cincizeci milioane de franci), din care aproape a patra parte o înghiţea armata. Şi ce fel de armată era asta! Dacă în ultimul an al domniei sale ar fi vrut s-o scoată la câmp singur, încă ar fi fost în zadar. Din cele o sută zece tunuri,

---

[36] 1810–1878. (*n.t.*)

[37] Oraş în Bulgaria.

[38] Russe, oraş în Bulgaria.

[39] Războiul Crimeii (1853–1856) a opus Imperiul Rus Imperiului Otoman şi aliaţilor săi occidentali (Marea Britanie, Franţa, Sardinia).

[40] Oraş, astăzi reşedinţa jud. Vrancea. În 1853–1854, în timpul războiului Crimeii (1853–1856), în oraş a fost amplasat Statul major general al forţelor de artilerie ruseşti.

[41] Barbu Ştirbei (1799–1869), domn al Ţării Româneşti (1849–1853, 1854–1856).

[42] Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Ţării Româneşti (1842–1848).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

n-am găsit bune decât treisprezece. Celelalte lucruri erau la fel. Tunurile le turna acasă, dar le trimitea în Anglia, ca ţevile să fie găurite acolo. Pe urmă, chestiunea mănăstirilor greceşti. Cuza a confiscat averile lor în folosul statului[43], hotărând ca poporul să le plătească două milioane de piaştri anual. Şi ce credeţi că s-a întâmplat? Cele două milioane se plătesc, dar tranzacţia n-a fost aprobată de nimeni, şi aşa a rămas. Poporul, apăsat de dări, murmura demult. Miniştrii Florescu[44] şi Kretzulescu[45] au vrut // să încerce poziţia domnitorului. În vremea p. 409
şederii lui la Ems[46], vara trecută, au pus poliţia să răzvrătească poporul la Bucureşti. Mulţi oameni fără experienţă s-au lăsat provocaţi; s-au tras asupra lor focuri de armă. Se credea că şi cercul opoziţionist se va lăsa sedus. Dar Rosetti[47], directorul „Românului", eu şi Brătianu[48] ne-am dat seama de cursa ce ni se pregătise şi n-am ieşit la popor. Am fost arestaţi la domiciliu, apoi întemniţaţi pentru o lună, împreună cu hoţii. După înapoierea lui Cuza, am fost puşi în libertate. La începutul domniei lui, eu însumi i-am fost ministru. Dar n-am putut să mă împac cu felul lui de guvernare fără scrupule şi, mai ales, cu modul de a cheltui banii poporului. Şi l-am părăsit.

– Cum s-a produs lovitura de stat de la 11 februarie 1866?

– Foarte simplu! Noi, adevăraţii constituţionalişti, am format întâi un cerc de trei-patru inşi; pe urmă, ni s-au mai alăturat alţi câţiva. Unul din noi, anume Brătianu, cu vreo două luni încă înainte de 11 februarie a plecat în Apus, să afle atitudinea curţilor, miniştrilor şi presei străine. Prin el am comunicat cu Filip de Flandra[49], dar el, ca Bourbon, nu-i plăcea lui Napoleon. Totuşi, după lovitura de stat, el a fost propus, ca Europa să-şi lămurească mai bine legăturile noastre în toate domeniile. Ne-am adresat atunci principelui Carol, întâi neoficial, pe urmă oficial. Acest tânăr minunat, cu o creştere aleasă, cu adevărat germană, ne-a ascultat glasul. Moldovenii voiau să se separe de noi şi să-l aleagă pe Sturdza[50]. Un străin a împăcat însă lucrurile şi principatele nu s-au mai dezlipit, spre bucuria Turciei. Cum s-a produs lovitura de stat propriu-zisă, dvs. ştiţi, probabil. Ne-am adunat în casa Blaremberg[51]. Sorţii de a invita pe Cuza să abdice şi de a-l aresta au căzut pe trei ofiţeri. Vizitiul care ducea pe doamna Obrenovici[52], născută Catargi, la palatul domnitorului, a făcut semn cu batista, arătând că el o duce şi că domnitorul e în apartamentele sale. Ofiţerii au intrat peste vreo două ore şi, spărgând uşa, au găsit pe Cuza împreună cu doamna Obrenovici... E soţia divorţată a prinţului sârb Miloş

---

[43] Secularizarea averilor mănăstireşti (1863).

[44] Ioan Emanoil Florescu (1819–1893), ofiţer de ordonanţă al generalului Lüders, general, ministru de interne (1865–1866) şi de război (1871–1876). (*n.t.*)

[45] Nicolae Kretzulescu (1812–1900), prim-ministru (1865–1866). (*n.t.*)

[46] Bad Ems, oraş în Germania, pe malurile râului Lahn, renumită staţiune balneară.

[47] Constantin A. Rosetti (1816–1885). (*n.t.*)

[48] Ion C. Brătianu (1821–1891), om politic liberal român. Iniţial susţinător al lui Al. I. Cuza. Din 1861 s-a alăturat adversarilor domnitorului; partizan al aducerii pe tronul României a unui principe străin.

[49] Filip de Flandra (1837–1905), principe belgian desemnat candidat la tronul României în 1866.

[50] Mihail Sturdza (*n.t.*) (1794–1884), domn al Moldovei între 1834 şi 1849.

[51] Nicolae Moret Blaremberg (1837–1896), jurist şi om politic liberal.

[52] Maria, născută pe la 1832, moartă în 1874, văduva lui Miloş Efrem Obrenovici (1829–1861) şi mama regelui Milan I al Serbiei (1855-1901); îngropată la Iaşi. G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 257. (*n.t.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Obrenovici. Doamna Cuza a aflat imediat despre scandalul ruşinos cu soţul ei arestat şi mi-a spus:

– Ce să fac? Am dat sfaturi domnitorului, dar nu l-au ajutat cu nimic.

După ce şi-a iscălit – pe spatele unuia din ofiţeri – actul de renunţare la tron,
p. 410 gata făcut, Cuza n-a dat să se înţeleagă prin niciun // cuvânt că se interesează de urmările loviturii de stat: cine îl va înlocui? Cine va domni peste popor după el? Dus la mănăstirea Cotroceni, din apropierea Capitalei, mănăstire pe care tot el o luase de la greci, şi-a manifestat dorinţa de a mă vedea şi, după ce a trimis prin mine ştiuta declaraţie, că e gata să părăsească principatele, nu mi-a spus decât atât:

– Înapoiaţi-mi punga. În ea nu sunt mulţi bani, dar o să-mi ajungă deocamdată. Trebuie să-ţi spun că trupul meu s-a obişnuit să mănânce bine şi mult.

De altfel, când căpitanul Silion[53], la Braşov, după invitaţia făcută lui Cuza de austrieci de a pleca mai repede mai departe şi de a nu le scandaliza oraşul prin silueta mâhnită a soţiei sale şi silueta liniştită a favoritei sale, care stătea lângă ea, i-a spus mult adevăr amar, şi, între altele, următoarele:

– Alteţă, sunteţi de vină că vistieria principatelor a fost prădată cu atâta îndrăzneală, aţi servit de pildă tuturor.

Cuza l-a întrerupt prin cuvintele:

– Haide, haide, nu mai vorbi; o să mai aveţi nevoie de mine în Europa. N-am să las cauza ţării mele, pe care o simt mai aproape pe măsură ce mă depărtez de ea.

Biata Românie! Interlocutorul meu vorbea de ea cu ochii umezi.

– Când am luat cârma guvernării în mâinile noastre şi am stat la putere trei luni încheiate, ne-am dat seama cât de mult a fost prădată vistieria. Un lacheu din Moldova, chelner la mai multe hoteluri, un oarecare Liebrecht[54] (aţi auzit, probabil, acest nume), a devenit, în cinci ani, pe neaşteptate, întâi inspector al telegrafelor, pe urmă, din senin, director al poştelor şi telegrafelor şi, în sfârşit, toate afacerile de cabinet ale domnitorului au trecut în mâinile lui. Nimeni nu putea să obţină fără el o licitaţie sau un loc şi, deodată, Liebrecht a devenit proprietarul celei mai bogate case din Bucureşti[55], cu mobile de la Paris, cu mătăsuri de la Lyon, cu bronzuri de la Londra şi cu patru milioane de piaştri în numerar... L-am arestat şi l-am dat în judecată. Acum dăm în judecată – din cauza lui – şi pe miniştrii lui Cuza, Florescu şi Kretzulescu... Am ieşit din guvernul provizoriu la venirea principelui Carol şi azi sunt şeful gărzii naţionale a principatelor...

Completez cuvintele domnului Golescu prin povestirile altor români.

România de azi, România principelui Carol de Hohenzollern, mi se spunea, vrea să trăiască de acum înainte în pace, întărindu-se prin prosperitatea materială a poporului său, nu distrându-se prin formarea unor armate de care nimeni n-are nevoie şi care nu înspăimântă pe nimeni. Ca să micşoreze povara bugetului militar, Carol vrea să desfiinţeze cele şase regimente de infanterie şi cele două regimente

---

[53] Ofiţer adjutant şi secretar particular al lui Al. I. Cuza.

[54] Cezar Liebrecht (1820–1890), chelner şi marcher de biliard la cazinoul din Galaţi, ajuns inspector general al poştelor şi telegrafelor, şeful camarilei din jurul lui Al. I. Cuza.

[55] Astăzi Casa Universitarilor (casa Liebrecht Florescu), construită în 1860 de arhitectul Luigi Lipizer.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de cavalerie ale sale, menținându-i pe dorobanți (țărani, care se află sub drapel, cu schimbul, câteva săptămâni pe an). În locul miliției permanente, organizează pentru paza ordinii în interior o gardă națională, // iar pentru respingerea dușmanilor p. 411
României, un Landwehr[56] asemănător celui prusian, pentru ca toată România, peste câțiva ani, fără să se ruineze din cauza dărilor prea mari în vederea menținerii unei armate permanente, să devină un popor înarmat, ca și Prusia, nu însă „o oștire mereu înarmată". El stăruie să fie cultivată în principate o varietate de grâu din Rusia nouă, ghirka, iar în munții Telegăi[57] să fie intensificată producția de sare. Se zice că Universitatea din București i-a înaintat un proiect pentru exploatarea aurului din Carpații români. Sub Cuza, țăranii plăteau dări în valoare de 48 piaștri. Acum se preconizează trecerea acestor dări asupra pământului și, prin urmare, sporirea lor în detrimentul boierilor. O prăvălie din București plătește impozite circa o sută de ruble argint, iar impunerile variază de la o prăvălie la alta. Străinii fără pământ (printre care sunt vreo 3 000 de poloni, rămași în principate de pe vremea lui Cuza – un contingent de complotiști, gata oricând să lucreze împotriva Rusiei, ingineri hotarnici, telegrafiști, căpitani de poștă etc.) plătesc, de-acum înainte, 15 piaștri dări anuale pentru fondul drumurilor. Cum să nu iei de la „bătătoritorii" drumurilor? se întreabă românii.

L-am văzut pe principele Carol. E mai curând un student neamț, înalt și blond, decât ofițer, cu toate că el se ocupă de parade. Favoriți impunători încadrează fața rumenă a unui Hohenzollern. În locul celor douăzeci și patru de feluri de mâncare, câte i se serveau lui Cuza, a poruncit să nu i se gătească decât șase.

– Ce face principele d-voastră?

– Face economii mereu, mi se răspunde peste tot locul în București. Jumătate din fetele romînce s-au amorezat de el. Multe din ele, când trece pe stradă, îi aruncă pe fereastră buchete de flori, cu fotografiile lor. Dar se mai zvonește că principele visează la o frumoasă rusoaică din depărtare...

Mi-am continuat călătoria spre Pesta, cu același vaporaș „Izlaia" pe care, îmbrăcat în haine civile și cu ochelari cu geamuri verzi și cu o valiză subsuoară, principele Carol a sosit în sătucul Turnu-Severin, ca să domnească. Iată și bucătăreasa blondă a vaporului, Amalchen, căreia i-a dat, la plecare, un zwanziger[58].

– Îmi pare rău că nu l-am felicitat când a debarcat de pe vasul meu, mi-a spus căpitanul.

– Ai să-l feliciți la iarnă, când va porni înapoi, l-a întrerupt un grec din Constantinopol, care face negoț la Giurgiu și înjură pe români pentru că-i cer dări.

[Completarea lui Gh. G. Bezviconi, ediția din 1940: Grecul s-a cam înșelat...]

[56] Apărător de țară.
[57] Sat, com., jud. Prahova.
[58] Monedă austriacă de 20 de bani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

VALÉRIE BOISSIER, CONTESĂ DE GASPARIN

(1813–1894)

Autoare foarte cunoscută în secolul al XIX-lea, Valérie Boissier de Gasparin s-a născut în 1813 la Geneva, într-un mediu protestant, unde a beneficiat de o educaţie aleasă, fapt ce a contribuit la amplificarea interesului pentru lumea literelor. Călătoriile întreprinse au constituit un al doilea factor, iar prima lucrare datează din 1835: *Voyage d'une ignorante dans le midi de la France et l'Italie* (2 volume). Din momentul întâlnirii cu contele Agénor de Gasparin (1810–1871), fiul unui important om politic al vremii, între cei doi s-a creat o legătură şi o afinitate care, după căsătoria ce a avut loc în 1837, a dus la formarea unei adevărate echipe pentru apărarea idealurilor şi proiectelor în care cei doi credeau. Om politic, agronom, dar şi scriitor, Agénor de Gasparin şi-a încurajat soţia în aproape toate demersurile sale, indiferent că acestea intrau în contradicţie cu părerile vremii sau nu. În plan publicistic, ea a avut aceeaşi libertate, astfel încât lucrările sale rămân nu numai diverse ca formă de exprimare (broşuri, relatări de călătorie, articole, romane etc.), dar sunt şi numeroase (peste 70, dacă luăm în considerare şi traducerile). A continuat să călătorească, singură sau alături de soţ, în diverse părţi ale Europei, publicându-şi apoi impresiile, care căpătau sub pana sa o formă poetică. În 1848, în plin avânt revoluţionar îi apărea o importantă lucrare în 3 volume despre Orient, cuprinzând referiri la Grecia, Egipt şi Siria[1]. La vremea aceea, autoarea era deja în atenţia cititorilor, dar şi a criticilor, datorită lucrărilor apărute anterior şi premiate de Academia Franceză[2] şi în care învăţătura Bibliei era interpretată în sensul unei creşteri morale a societăţii. Acestora dar şi celor ce vor veni le datorează autoarea caracterizarea sub care era cunoscută în epocă şi anume cea de scriitoare „conservatoare revoluţionară". Nici unul din războaiele şi evenimentele politice ale vremii nu au lăsat-o indiferentă acţionând în mod neobişnuit. În timpul războiului Crimeii (1853–1856), de pildă, ea a iniţiat un apel pentru obţinerea de tutun pentru soldaţi, în vreme ce conflictul franco-prusian a determinat-o să se adreseze tuturor femeilor pentru ca acestea să ia atitudine şi să se implice. Tot ei i se datorează înfiinţarea unei instituţii de îngrijire a săracilor, la Yverdon-les-Bains, *Unité balnéothérapique pour les pauvres*, dar şi a primei şcoli de infirmiere din Europa, în 1859, la Lausanne.

Anul 1862 a adus-o în preajma unor oameni care aveau legătură cu spaţiul ortodox, în special cel rusesc. Printre aceştia, l-a cunoscut întâmplător pe Edgar Quinet şi familia sa. Mai târziu a întreprins o călătorie pe Dunăre, spre Constantinopol, străbătând teritoriul locuit de români fără a coborî de pe vapor. La întoarcere, după finalizarea altor lucrări, a înaintat manuscrisul relatării călătoriei fraţilor Calmann şi Michel Lévy, cu care colabora de ceva vreme şi care l-au acceptat, publicându-l în 1867. Din această lucrare fac parte paginile selectate pentru a fi incluse în volumul de faţă. Ele fac referire la viaţa pe vasele care navigau pe Dunăre, la profilul călătorilor, dar şi la peisajul ce i se dezvăluia fie la Porţile de Fier fie la Cernavodă. Oriunde s-ar fi aflat, tot ceea ce se întâmpla în jur îi dădea prilejul unor reflecţii poetice, îndemnând-o la visare. Într-un fel, această lucrare o continuă pe cea apărută un an mai devreme, *Au bord de la mer: rêveries d'un voyageur* (1866)

Ulterior, a mai publicat alte două lucrări importante dedicate călătoriei: *A travers les Espagnes: Catalogne, Valence, Alicante, Murcie et Castilie* (1869) şi, venind târziu, dar ca un bun companion al precedentei, *Andalousie et Portugal* (1886). De asemenea, Valérie Boissier, contesă de

---

[1] *Journal d'un voyage au Levant*, 3 vol., Paris, M. Ducloux, 1848.

[2] *Le mariage au point de vue chrétien. Ouvrage specialement destiné aux jeunes femmes du monde*, 3 vol., Paris, Delay, 1843; *Il y a des pauvres à Paris... et ailleurs*, Paris, Delay, 1846.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Gasparin este şi autoarea următoarelor lucrări: *Le mariage au point de vue chrétien*, Paris, 1842; *Allons faire fortune à Paris*, Paris, 1844; *Un livre pour les femmes mariées*, Paris, 1845; *Il y a des pauvres à Paris et ailleurs*, Paris, 1846; *Quelques défauts des Chrétiens d'aujourd'hui*, Paris,1853; *Des corporations monastiques au sein du protestantisme*, Paris,1855; *Les horizons prochains* şi *Les horizons célestes*, Paris, 1859; *Vesper*, Paris, 1861; *Les tristesses humaines*, Paris, 1863; *La lèpre sociale*, Paris, 1870.

VALÉRIE BOISSIER, CONTESĂ DE GASPARIN

Spre Constantinopol[3]

4 august 186...

p. 62

[...] Carpaţi, Balcani! Magia numelor care ne-a legănat copilăria împrumută un farmec idilic acestor munţi. Nu-mi spuneţi că este o părere, căci nu este aşa. Imaginaţia care se contopeşte cu adierea realităţii este cea care dă viaţă. Fără imaginaţie ce vreţi să fac cu realitatea ? Un munte este doar un munte, pietrele, arborii la fel; un oraş, este un // oraş, o adunătură de pietricele, de oameni, de ruine; p. 63
marea, o cantitate mare de apă sărată; un lac, o cantitate mai mică de apă dulce; frontierele, bastionul dincolo de care se adăpostesc obiceiuri străine; un birou de vamă, este un post de jandarmerie; iar Carpaţii şi Balcanii ar fi doar profiluri osoase precum atâtea altele dacă imaginaţia nu le-ar da veşmântul lor poetic.

În timp ce noi înaintăm, ni se arată marginile Dunării, dealuri în pârloagă şi pini lăsaţi lunecând în nisip, iar curentul se strânge şi suntem în faţă la Baziaş[4].

Iată o decepţie. Gândul se rostogoleşte ca o lovitură de pumnal. Visaţi la palate, mai puţin la cocioabele orientale, la lucruri de nimic dacă vreţi, dar splendide, turceşti şi cine ajunsese până la Baziaş văzuse capătul lumii. Ne uităm la Baziaş, ne uităm şi râdem. Dealuri golaşe, un han mare <de culoarea> verde a spanacului, un imens dig galben, două şine pe un drum presărat cu cărbune, angajaţi care căscau şi se întindeau, acesta este Baziaş. Aşteptăm trenul dinspre Viena. Cele patru ore petrecute în faţa acestui tablou ni l-a întipărit în memorie.

Către amiază, convoiul se urneşte; o avalanşă de pachete şi de călători ia cu asalt *Ludwig-Carl*. Se aduc cu roaba, se depozitează; cei care vin se grăbesc să intre în salon şi în dormitoare; doamnele alergau către cuşetele lor precum artileriştii către armele lor atunci când duşmanul atacă. Sunt ruşi de la Odessa, drăguţi şi hotărâţi; este o grecoaică de la Galaţi[5], o femeie în vârstă, cu o atitudine hotărâtă, gest dominator, ochi arzători şi profunzi, dar devorată de febră; sunt domni de la Paris, cu mănuşile şi cravatele bine puse, cu privirea roză şi albă şi binoclul sub sprânceană; este un englez puternic, cu pălărie înaltă pus în creştetul

[3] Traducerea după Valerie Boissier de Gasparin, *A Constantinople*, Paris, Michel Lévy Frères, 1867.
[4] *Baziasch*, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin.
[5] *Galatz*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

capului, oarecum scăpat din West-End şi drept urmare nu ştiu cât de puternic, iar un ten palid se întrevede dincolo de exagerarea manierelor sale britanice. Un domn
p. 64 // cosmopolit s-a stabilit în acest colţ; dacă este din Londra sau de la Paris, nimeni nu poate spune; alături de englez, pare a fi venit de la Derby[6]; alături de francez, am crede că abia a ieşit de la Maison-Dorée[7]. Niciun accent, civilizat până la blazare, stăpânind toate limbile, ştiind toate ţările, ştiindu-i pe toţi oamenii; fără naţionalitate, fără un caracter special, cu excepţia figurii, având un cap bizantin, ochi galeşi, pleoape lungi, fruntea albă, obrajii palizi, buzele puţin cam groase şi foarte roşii, cu această barbă de un negru albăstrui, fină, mătăsoasă, acea tipologie a sfinţilor bisericii ortodoxe aşa cum îi vedem pictaţi pe un fond de aur, cu mica lumânare fumegând în faţa imaginii.

Trei doamne sârboaice care s-au urcat la bord în această noapte se plimbau pe punte; şi ele vorbeau franţuzeşte cu o voce uşoară şi modulată în mod graţios; mici, cu trăsături fine, aveau exact greutatea care este necesară pentru a evita înfăţişarea costelivă; talia lor suplă se vedea dincolo de corset; ochii lor de un negru curat priveau drept înainte; ele aparţineau acelor rase cu totul naturale ce nu cunoşteau ruşinea întrucât ele ignorau pretenţiile. O servitoare sau o prietenă, nu ştiu prea bine care dintre ele, un copil de cincisprezece ani, cu tenul machiat, cu ochii de un brun-roşcat, cu aerul unei gazele pe care am fi prins-o cu frânghia, mergea în urma lor; din câte observam, prost îmbrăcată într-o stambă imprimată cu flori, cu jupoane viguroase brodate sub rochie, ea îşi lăsa mâinile sărutate de fraţii sau soţii acestor două doamne; nu credeţi ce este mai rău, aceasta se făcea sub cerul liber, era o manieră de a sporovăi şi de a dori binele. Câteodată această ciudată individualitate, banală mignonă din pădurile Balcanilor, scapă în veseliile nebune, în fantezii cu capre de munte ce se năpusteau printre stânci; apoi reia pasul grav, cu demnitatea unei prinţese orientale şi <văzând-o> vă provoc să susţineţi privirea luminoasă a ochilor săi.

Cine mai era? Un flăcău curajos din Frankfurt cu o privire sinceră şi un râs limpede; de îndată ce l-a văzut pe dl. de Gasparin, a prins pentru el o prietenie, care
p. 65 s-a înfiripat // imediat; nu ne-a părăsit decât la Cernavodă[8] pentru a merge la Galaţi, la Smirna[9] şi în întreg Orientul.

Câţiva turci în pantaloni uşori care aveau strânse la genunchi jartiere stacojii, iar la talie o eşarfă colorată precum curcubeul, s-au ghemuit spre prova. Adăugaţi la aceste fizionomii diverse preotul armean, care iată, în lungul său veşmânt negru, barba cu reflexe aprinse, cu ochii traşi în orbite, cu priviri impasibile, o carnaţie cu tente dulci şi liniştite a cărei transparenţă aminteşte pictura pe email; împrăştiaţi în

---

[6] Oraş în Anglia.

[7] Faimos restaurant parizian. Deşi pe frontispiciul clădirii vechi figurează anul 1839, în realitate nu se ştie exact când a fost construită. De-a lungul timpului a fost frecventată de personalităţi importante ca regele Eduard al VII, baronul de Saint Cricq, dar şi de literaţi celebri ca: Honoré de Balzac, Lucien Rubempré, Marcel Proust. În 1853, Alexandre Dumas a instalat la parter redacţia ziarului său „Le Mousquetaire". Restaurantul şi-a închis porţile în 1902. Ulterior clădirea a fost renovată, iar astăzi aici funcţionează birouri, o sală de spectacole şi o agenţie a BNP Paribas.

[8] *Czernavoda*, oraş, jud. Constanţa.

[9] Azi Izmir, oraş în Turcia, în golful cu acelaşi nume numit şi „perla" Mării Egee.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mijlocul gloatei cinci sau şase figuri indiferente pe care le vedem peste tot fără a le remarca într-un fel anume şi veţi avea întregul.

Aş uita o fiinţă bolnăvicioasă, cu silueta fragilă, agilă precum o maimuţă, mereu cocoţată pe cilindrii vaporului, rulând mereu ţigarete, acest domn valah încă palid, discret, trist, ce priveşte cum curge apa agitând un harapnic încrustat în mod ciudat cu argint.

Aici începe partea Dunării pe care o numim pitorească.

Munţii s-au apropiat, canalul s-a îngustat, priveliştile şi-au pierdut din solemnitate; Dunărea noastră seamănă cu Rinul, mai puţin în privinţa ruinelor medievale, dar şi mai mult în privinţa culorii, căci la un fluviu corect se adaugă dealuri corecte. Majoritatea călătorilor care privesc spre întinderea itinerariilor se extaziază; în ce mă priveşte, regret deşertul anunţat peste tot, acele zboruri ale păsărilor sălbatice şi acele efective nemişcate pe o plajă abandonată.

Dar al nostru *Ludwig-Carl*[10] s-a oprit. Nu depăşeşte Moldova <Nouă> unde, iată-ne <sosiţi>. Stâncile sunt la acelaşi nivel cu apa; un vapor aproape plat, *Tartaglia*, ne aşteaptă pentru a ne duce la Drencova[11] sau poate la Orşova[12]. Mâine vom depăşi Porţile de Fier.

În timp ce transbordăm, două femei, două fiinţe puternice, una în vârstă cu părul gri împrăştiat în şuviţe, o alta tânără cu un jupon murdar, arătând o plăcută // p. 66
graţie, au intrat cu curaj în fluviu. Fiecare ţine capătul unei nade; ele mergeau în plină apă, aruncând plasa, aducând-o înapoi cu o mişcare rapidă şi aruncând pe nisip câţiva peşti mici, care le ajutau să nu moară de foame.

Nu este o operaţie uşoară să cauţi să îngrămădeşti în fundul calei vaporului acostat cuferele, lăzile şi valizele a o sută de călători, fără a pune la socoteală mărfurile. *Tartaglia*, un fel de broască ţestoasă sau plantă de apă care ne va lua sub carapacea sa, se va îndoi sub greutate. Bordajul abia a depăşea cu puţin curentul. Oamenii cărora le e teamă de aerul tare se adună în cabină, puntea rămânând îngreunată de bagaje. Prietenul nostru, dl. Kerdel, tânărul diform şi dl. de Gasparin se culcă sub acoperişul încărcat de bagaje; la picioarele lor se află plebea, ghemuită sau în picioare, printre sfori şi colete.

La revedere, al nostru căpitan de pe *Ludwig*! El îşi agită cascheta; căpitanul este trist, va urca pe fluviu şi va merge cincisprezece zile pline într-o singurătate absolută.

Ei bine, supraaglomerarea noastră are farmecul său. Figura umană este văzută mai bine de aproape. Una părea dură, cealaltă ostilă, coatele se ating, ochii se întâlnesc, este asemănătoare, este aproape un prieten.

În aşteptarea <plecării>, toată această apă care bolboroseşte şi aceste stânci din vecinătate şi dezastrele despre care se povesteşte cu plăcere, nu sunt <sortite> a ne înveseli. Unul <dintre marinari> este uşor şi menţine echilibrul, celălalt anunţă cotiturile şi ţine cârma; sunt zone îngrozitoare unde este nevoie de vitejie ce nu se trădează nici măcar printr-o paloare; este un eroism al ignoranţei ce nu cere decât

[10] Vaporul companiei austriece de navigaţie pe Dunăre.

[11] *Drenkova*, sat, com, Berzeasca, jud. Caraş-Severin.

[12] *Orsova*, oraş, jud. Mehedinţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

răni şi cucuie; adevăratul curaj nu dă înapoi în faţa a nimic, încrederea în Dumnezeu stă în faţa a tot; rămâne să treacă lunecând între viaţă şi moarte (de fapt, este mersul obişnuit al acestei lumi) şi, închişi precum suntem, trebuie să ne //
p. 67 băgăm în seamă, să ne uităm unii la alţii, să ne iubim sau să ne urâm, trebuie în mod cert să vorbim şi vorbim.

Despre ce? Pur şi simplu despre ce este cel mai important lucru sub cer. [...] //
p. 69 Dintr-odată, Babacai[13], stânca conică aflată în fluviu, taie ca un triunghi negru groapa de lumină lăsată în urma noastră de munţi. Pe ţărmul opus, Golubać[14], pe jumătate castel, pe jumătate fortăreaţă, coboară panta rigidă cu vechile sale ziduri ciobite şi cele patru turnuri ale sale diferite ca înălţime. Sfărâmături de stâncă galbene precum ocrul îmbrăţişează ruina; toată această parte ruptă se ridică într-o trăsătură aspră pe fundalul unui soare incendescent.

Când vedem de-aproape ţărmul drept, descoperim găuri goale în piatră, apoi o brazdă care rupe planul vertical al stâncii; este drumul lui Traian[15].
p. 70 Defileul se restrânge, se întunecă; munţii celor două // ţărmuri îşi aruncă marile lor umbre care se întretaie şi se îngroaşă peste fluviu. Iată acolo unul dintre acele ziduri formidabile pe care Doré[16] le aruncă în peisajele din infernul său. Munţii de pe cele două părţi, cu forme asemănătoare şi culori diverse, alcătuiesc profiluri colosale; aceste variaţii ale culorii verde, uneori picurând cu transparenţă de smarald, alteori oglindind cu reflexe metalice; această harababură atinsă ici de raze de aur, colo de frunzişuri reci şi posomorâte, acest fluviu clocotitor care în curând alunecă liniştit spre abisuri, cupolele corturilor răsfirate ici şi colo pe versantul împădurit, totul captivează; întregul suflet s-a strecurat în ochi.

În acest timp, o masă albă, vaporul eşuat în dimineaţa trecută, a apărut în mijlocul vârtejului. Ura! Mult curaj! Căpitanul, înconjurat de echipajul său ne priveşte. Este greu să rămâi acolo, după cincisprezece zile, nemişcat, cu această apă care lunecă şi te lasă să vezi trecând vapoarele după care tânjeşti, dar care se duc. Un remorcher se ţine lângă cel bolnav; face ce poate pentru a-l aduce pe linia de plătire, dar nu reuşeşte decât cu greu, schilodul nu se mişcă deloc. Dacă o asemenea aventură ni s-ar întâmpla! Mergi, micul nostru vas plat, bariera noastră în faţa aripioarelor vii de peşte, atât de subţire, atât de aproape de flux, noi te binecuvântăm.

Drencova, în care aşteptăm ceva, nu este decât o staţie a <companiei> Lloyd. Curând, Orşova ne arată casele sale albe. Atingem hotarele Valahiei. Stop! Vapoare de toate dimensiunile lasă ancora aici. Căruţele[17] trase pe ţărm vor duce un convoi de călători la băile de la Mehadia, din munţi. Vedem trecând romăncele, îmbrăcate în cămaşa lor amplă pe care se aşează fota din benzi albastre şi roşii; câte o bucată de pânză proastă pusă cu larghete pe cap le umbreşte faţa; în mod obişnuit ele torc la fus, cu picioarele goale în praful drumului, în timp ce surugii strigau,
p. 71 căruţele plecau în zgomotul asurzitor al micilor clopoţei, iar // pe *Tartaglia* <lumea> se agită pentru a şti ce va face Lloyd în ce ne priveşte.

---

[13] *Baba Kaï*
[14] *Golubacz*, mic oraş în Serbia, port la Dunăre la graniţa cu România.
[15] *La chaussée de Trajan.*
[16] Paul Gustave Doré (1832–1883), gravor, ilustrator şi sculptor francez
[17] *Les carouzzas.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Înainte de orice, <compania> Lloyd ne va oferi cina, una din activitățile cele mai solemne ale navigației dunărene. Cu acest mare vapor vom acosta unde fumegă cuptoarele.

Apoi? Apoi, dacă vom considera totuși necesar a înfrunta Porțile de Fier, *Tartaglia* ne va relua la bord și ne vom asuma riscul; dacă nu, vom rămâne unde ne aflăm.

Vreți să știți până unde sunteți un egoist? <Atunci,> coborâți și luați masa.

La vestea sosirii și instalării podului mișcător, deîndată, se grăbesc, se împing, fiecare dă din coate. Fără să se grăbească, bizantinul, plictisit, cu un cuvânt, cu o privire, cu o monedă plasată în mod abil se asigură de bunăvoința *keller*-ului; fiți siguri, va avea locul pe care și-l dorește, felul pe care-l preferă, bagajele sale au trecut fără ca el să se agite și dacă există o cabină de ales, aceea va fi a lui. Singurul procupat de ceilalți, tânărul diform, cocoțat sus, leagă cărțile dlui Gasparin, care tocmai ce au scăpat din cureaua <cu care erau legate>; doamna noastră rusoaică a pus ochii pe un domn înalt și serviabil, cu profil de ogar, care-i poartă geanta, șalul și pernele <la mică distanță> înaintea ei, garantându-i colțul sofalei, capul mesei, jumătatea dormitorului comun, <pe scurt> trei sferturi din vapor și <serviciile> căpitanului; David, împovărat precum un elefant, este pregătit să folosească armele, dacă trebuie, pentru a ne apăra ieșirea. Dl. de Gasparin își adună tribul; trecem peste scaunele pliante răsturnate, sforile înfășurate, ne înghesuim, ne sufocăm și când încăierarea este la apogeu, vedem ieșind din cabină o femeie palidă, doamna Vicovati, grecoaica noastră din Galați. Mai palidă decât dacă moartea ar fi atins-o, tremurând de febră, ea avansează cu pas nesigur. Întreg profilul său nobil îi arată groaza. Această figură, aproape o nălucă, ar provoca mila; nu, ea provoacă râsul. Mulțimea crudă, cretină până // la răutate, găsește această p. 72
apariție sepulcrală grotescă; pare a-i face plăcere ca o femeie devorată de ftizie să aibă obrajii brăzdați, buzele albe, iar orbitele să crească lipsite de orice proporții arzând precum torțele funebre. Niciunul dintre oamenii de acolo, luați separat, nu a plâns; cu toții și-au bătut joc. Ah! înțeleg râsul cel bun, dar râsul umilitor, acel râs de maimuță care se pregătește să scoată o grimasă pe buzele noastre atunci când o suferință sau un fapt urât se produce în mijlocul celor privilegiați și bine educați, acest râs este al diavolului și îl urăsc.

Fiți liniștiți, o mică falangă s-a format în jurul doamnei Vicovati; îi asigurăm mersul, îi netezim calea; ea va avea, îi va plăcea sau nu bizantinului, cea mai bună cabină și postul de onoare, iar în ciuda dorinței doamnei rusoaice îi va fi acordată de către căpitan, căci iată o familie întreagă a abandonat-o de ceva vreme. De asemenea, vedeți iarăși cum o mare doamnă, obișnuită să-și țină rangul, reapare încet-încet. Disprețul altora este o moarte anticipată care ne aruncă în groapa comună; respectul ne redă nouă înșine <stima de sine>; pe măsură ce efuziunile binevoitoare ne încălzesc inimile, regăsim ceea ce ne aparține la noi acasă. Grecoaica este la ea acasă, demnă, grațioasă, superbă, cu un elan plin de pasiune și un foc al privirii care scoate la iveală strălfulgerarea voinței. Tatăl său trăia în Fanar; era unul dintre acei greci puternici ale căror palate și grădini întinse pe țărmurile Bosforului vorbesc mult despre imaginația padișahilor. Nu mai știu care

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dintre predecesorii lui Abdülaziz[18] a făcut o dată fanariotului favoarea de a-i cere foișorul său. A cere, atunci când este vorba despre dorințele sultanului, înseamnă a lua.

– Dacă veți trece în caic[19] în umbra acestor mari chiparoși, a exclamat doamna Vicovati, gândiți-vă la mine.

În acest timp, una dintre însoțitoarele noastre îi atrage privirile: „Acest profil este din țara mea", spune ea. Și până să aflăm că doamna Vicovati nu se înșela și că prietena noastră era, într-adevăr, de origine grecească, o origine care urca până în
p. 73 vremurile în care familia Saint-Brice[20], strămoșii ei, au fost // decapitați pentru că au furat ovine sau au refuzat să predea o fortăreață, vocea metalică a doamnei fanariote tresaltă, în ochii ei strălucitori se formează o lacrimă, iar ea deschide cele două brațe și strânge la piept pe ultima nepoată a lui Leonidas.

Plecăm? Stăm? Ce zice căpitanul?

Rămânem. Domnii doresc adăpost pe un alt vapor; lăsăm doamnele unde sunt. Marele David ridică sprânceana. Dacă însuși turcul ar face să dispară doamnele! poate că ne-a mituit echipajul, acest pungaș de turc! toată această istorie a opririi în loc, toată această inventare a vaporului preschimbat în harem, ar putea acesta să fie un tur de mahomedan; în timp ce domnii dormeau pe nava lor, fără tobă sau trompetă, vaporul doamnelor se va încălzi și își va arunca faimoasa sa plasă.

– Domnilor, pe punte!

Se ridică podul și bună seara.

5 august 186...

Turcul nu a ridicat nimic.

La orele patru ale dimineții ne urcăm din nou pe *Tartaglia*. Fortul de la Orșova Nouă[21] privește spre citadela de la Bačka Palanka[22] [...]

Doi piloți s-au urcat la bord, stâncile iau locul pantele împădurite, prelingându-se în umbră; canalul o clipă închis se deschide într-o inflorescență din piatră și clocotește între blocurile aruncate din drum. Cei doi piloți atenți, cu privirea arzătoare și fixă sub pleoapele înțepenite de efort, au lansat imediat
p. 74 *Tartaglia* în acel vârtej, în acel culoar. Apele, învolburate pe timpul nopții, // ridicau și purtau ușor nava noastră: ea alunecă, vibrează; cu fiecare vârtej depășit, pilotul lansează un pufăit de tabac; trecătoarea este învinsă, pericolele depășite, Dunărea și-a recâștigat amploarea și noi rămânem dezamăgiți.

Ce vă spuneam? Am fi vrut vâltori mai înnegurate, un flux mai sălbatic, capcane mai groaznice, o bătălie mult mai puțin ușor câștigată.

---

[18] *Abd-ul-Aziz* (1830–1876), sultan al Imperiului Otoman (1861–1876).

[19] *Caïq*, ambarcație turcească îngustă, ușoară, lungă și îngustă, încovoiată la capete.

[20] Este vorba despre familia aristocratică Saint-Brice, care, în trecut, deținea comuna Saint-Brice-sous-Forêt din Val-d'Oise, în departamentul de Sarcelles. Localitatea ca și o parte din ținut au aparținut de-a lungul timpului familiei de Montmorency, ai cărei membri au fost decapitați în secolul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea, din diverse considerente.

[21] *Neu-Orsova*.

[22] *Palanka*, oraș, Serbia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Între timp, în mijlocul fluviului, care încă se agită, distingem o formă neagră: aceasta seamănă cu o cocoaşă mare de dromader întinsă pe nisipurile deşertului. Ne apropiem şi ea se conturează <mai clar>. Încă o navă pierdută. Este vasul turc eşuat în timpul ultimului război[23] de pilotul său sârb.

Prinsă între stânci, nava îşi alungeşte carena fără catarg în acest ascunziş adânc, fără vizibilitate, fără claritate, o închisoare care închide marginile dealurilor îmbrăcate în arbuşti mici.

Nimic nu ar putea reda această tristeţe. Un abandon de neexplicat apasă asupra marelui cadavru. Trei sau patru mateloţi vin rătăciţi în spatele carlingilor. Sunt acolo de mai bine de douăsprezece luni, ar fi rămas doisprezece ani. Când ne-am apropiat de ei, aceşti oameni drepţi, muţi, ne-au contemplat cu privirea pierdută a acelor oameni care nu mai aşteaptă nimic. Singuri pe pontonul lor în faţa pantelor neînsemnate, uitate, inutile, au drept consolare certitudinea că le vor lăsa în urmă. Orele se prelungeau una după alta, lipsite de activitate şi lent; zilele se duceau, lunile se duceau; s-a făcut un efort, nu se va mai încerca unul.

Am atins uşor scheletul, bieţii oameni au rămas impasibili; noi am plecat, ei nu s-au mişcat; şi când, din depărtare, pe punctul de a trece un ultim promontoriu ne-am întors din nou privirea spre ei, i-am văzut din nou, pietrificaţi încă, pe nava lor de fier. Nu vi se pare că aceste două vase eşuate, austriac şi turc, sunt emblema celor două naţii? //

p. 75

[...] Spre Cladova, Dunărea îşi dezvăluie încet întreaga lărgime, se întoarce precum un <şarpe> boa, ale cărui unduiri s-ar prelinge pe iarbă şi ne-am înapoiat după trei ore de navigare la piciorul pilonului lui Severin[24], pe care l-am atins în această dimineaţă.

Arhiducele Carol, un vas splendid, ne primeşte; din înălţimea punctului său de observaţie privim spre ţară. Singurătatea se întinde peste tot. Soarele pare regele unui univers gol; el avansează în mijlocul deşerturilor, cel al cerului, cel al pământului, care-şi răspund unul altuia. Sub azurul viu de la zenit, slăbit de ţărmuri, solul licăre. Ici şi acolo, turmele de oi, cu urechile însemnate, se adună spre fluviu, căutând răcoarea, în timp ce păstorul valah, îmbrăcat în pânză albă şi cu o atitudine contemplativă, priveşte apa ce curge. Câteva tigve plutesc deasupra plaselor aruncate peste vârtej; câteva bărci subţiri şi negre se menţine pe unda calmă; pescarii în picioare, unul la pupa, celălalt la prora, căciula pe cap, pantalonii largi plutind pe lângă corp, <toate> se reflectă în alama lustruită. //

Iată şi alţi oameni, bulgarii. Se aflau pe o luntre grea cu pupa ridicată; p. 76
turbanul, o zdreanţă bine rulată, care-şi lasă umbra pe faţa lor; ei aruncau încet corzile nadelor într-un gest ritmat, iar părţile lor oglindeau lumina.

Dar vedeţi voi, ceea ce iubesc eu, urma sălbatică, este reprezentată de locuinţele ţiganilor[25], aceste găuri în malul abrupt. O scândură închide şi închide

---

[23] Autorul se referă probabil la incidentele dintre otomani şi sârbi din 1862, soldate cu bombardarea Belgradului. La acea dată pe teritoriul Serbiei continuau să existe garnizoane turceşti în şase oraşe principale. Sub presiunea puterilor europene, Poarta a fost nevoită să-şi retragă două dintre ele, restul fiind evacuate în 1867.

[24] Lucius Septimius Severus (146–211) împărat roman (193–211). În mod eronat autoarea îi atribuie acestuia construcţia podului lui Apolodor din Damas, ridicat în timpul împăratului Traian.

[25] *Des Zigeuner*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

orificiul, un adăpost de răchită le serveşte drept prispă şi imediat aceste figuri bronzate apar, sărind pe spatele unui cal, ce pleacă în galop, urcând pe o ambarcaţiune ce lunecă pe apă, o rasă neîmblânzită, misterioasă, cu ochii plini de tenebre, toate învăluite în întuneric.

Aceste bârloguri nu sunt singurele care ne vorbesc despre o viaţă independentă.

Colibele de veghe <ale soldaţilor>, uneori aşezate pe ridicături, alteori pe sol, gheretele cocoţate în capătul unor piloni lungi încrucişaţi în partea de sus, ne spun că traversăm o ţară de hoarde războinice, că suntem supravegheaţi de pe cele două maluri ale Dunării, gata să căsăpească la nevoie. Miroase a stepele Donului şi a cazaci şi această existenţă bătăioasă, aventuroasă, unde nici poliţia nu vine să înmoaie pasiunile. Valahii rămâneau la ei; de cealaltă parte, bulgarii vegheau. În faţa fiecărei colibe, un cal înşeuat dă din copită, cu picioarele împiedicate; nechezând uşor. Santinela, dreaptă precum un bâtlan, prezintă armele. Când ne-a văzut de departe, întreaga <staţie de> poştă este de faţă; dacă printr-un subterfugiu ne sustragem vederii sale, surprindem biata santinelă care îşi spăla rufele; repede, <văzându-ne> îşi încheie vesta, îşi ia puşca, se caţără pe coastă şi se postează în faţa gheretei sale. [...]

p. 77 În mijlocul micii lumi plutitoare care-l poartă pe *Arhiducele Carol*, formam un trib boemian, nu atât de negru precum fraţii noştri, ţiganii, trăind separat în acest timp. Noi aveam prietenii noştri. Domnul român, visătorul, cu fruntea încruntată de vreun gând ascuns, măsoară cu privirea chioşcul, biciuie aerul cu cravaşa şi vine să pălăvrăgească cu noi despre ţara sa, guvernul său, drepturile Valahiei. Privirea i se însufleţeşte, apoi dă din cap şi deturnează conversaţia; ne arată acel sat cu casele sale din lemn, acoperişurile din scânduri, hambarele în formă de coş, care purtau în aer patru armături; vorbeşte despre literatură, muzică, îşi reia plimbarea, iar dl. Kerdel urmărind totul din ochi ne zugrăveşte Valahia, pe care o cunoaşte bine, în culori care nu sunt vesele.

Dacă este să dăm crezare, acea societate, coruptă până la rădăcini, nu face şi nu va face niciodată nimic. Nici familie; femeia nu locuieşte cu soţul, copiii nu trăiesc cu părinţii, imoralitatea câştigă totul; aceasta este o caracteristică a nobleţei; poporul o duce mai bine. Boierimea îşi trimite copii la Paris; parcurg locurile plăcerilor; semi-orientali, semi-europeni, neluând din civilizaţie decât nevoile frivole, revin cu viciile marelui oraş, folosind ceea ce mai păstrau din energie pentru a vâna mistreţul, căscând în restul timpului şi isprăvind prin plictis.

Dacă portretul este exact (sper că nu) ai cu ce justifica tristeţile domnului valah.

Dar iată, mai sus de Calafat[26], două remorchere puternice; ele trăgeau şase vase turceşti încărcate cu trupe pe care le aduc înapoi la Belgrad. Acolo, pe aceste
p. 78 ape adânci, în mijlocul deşertului, sub soarele amiezii care străluceşte, soldaţii // în cârpele lor magnifice, pantaloni roşii, fes, turban, burnuz[27], veste brodate, figuri de bandiţi, ghemuiţi mereu, uniţi de zdrenţele lor incredibil de colorate, se înghesuiau pe puntea vaselor; la orizont se desena profilul ascuţit, nuanţa arămie a cârmacilor; generalul se ţinea singur la pupa, sprijinindu-se pe sabie; puşti legate, tobe, tigve şi

[26] *Kalafat*, municipiu, jud. Dolj.

[27] Manta din lână, cu glugă pe care o poartă arabii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

amfore se amestecau într-o dezordine splendidă. Toate acestea strălucesc pe fundalul auriu al nisipurilor arzătoare, drapelul otoman plutind deasupra celor şase vase, adierea curentului scoţând la iveală semiluna şi steaua. Şi când această viziune a Islamului se dezvăluie, o alta îi urmează, şi mai stranie încă.

Calafatul începe a-şi îngropa cocioabele dincolo de dune. Plaja rămâne goală; în spaţiul care radiază de lumină, femeile române şi-au stabilit tabăra.

Niciun bărbat. Împrăştiate pe malul fluviului, una îşi pune picioare în albia în care se scaldă fluviul, cealaltă stă ghemuită pe nisip şi <continuă> să împletească fulare care curg. La apropierea noastră, toate şi-au ridicat capul, uimite şi mândre. Sunt fiinţe mari, puternice, splendid de frumoase, cu un bust sculptural, cu membrele suple şi viguroase, cu aer de cariatide care ar fi uşurate de povara lor. Hainele nu le încurcau deloc; un văl se răsucea în jurul părului şi lăsa în spate cozile împletite; o cămaşă brodată cu fir de auriu, fără mâneci, o tunică stacojie garnisită cu borangic alcătuiau întregul. Şi ce libertate, ce atitudini, ce aer de Diană pe post de vânător. Această tânără îmbrăcată în stofă roşie îşi opreşte asupra noastră ochii ei îndrăzneţi; statuia antică nu are un model mai cast. Cealaltă, de doar douăzeci ani, duce în braţele ei goale copilaşul, ce nu o jeneză cu nimic. Mai sus, această matroană, cu furca de tors trecută în cingătoare scoate uşor borangicul şi toarce firul. Bunica domină totul cu figura sa austeră; părul sur amestecat sub turban, pielea brună brăzdată de riduri adânci, privirea strălucitoare şi tânără, plină
9 de grandoare şi // autoritate, curând ia comanda, făcând de îndată să sară pe genunchii săi plodul care tot timpul arunca în aer pumni de praf. <Femeile> loveau lenjeria cu putere, se înclinau pe apa curgătoare, manevrând bucăţile de pânză, agile, graţioase, deloc neliniştite de privirile noastre, care nu reprezintă decât nori trecători. [...]

6 August 186...

4 <Ceasul> bate orele unsprezece, ne-am cucerit dormitoarele. Domnul de Gasparin se aşează sub <cel al> grosolanului turc <imaginat de> Molière[28], care s-a
5 instalat // *cu grijă în peisajul celui de-al doilea etaj. La noi, aerul este sufocant;* treizeci de pasageri au ocupat compartimentul doamnelor; nu respirăm, lampa care este pe cale de a-şi dea duhul răspândeşte cu ultimele licăriri un fum neplăcut. Ce să facem? Să renunţăm la somn şi să ne plimbăm pe punte.

Ce bun e aerul proaspăt! Noapte minunată! Câteva adieri vin dinspre uscat, ceea ce mai rămâne din luna întunecată aflată în retragere, constelaţiile aruncând broderii de aur pe cerul negru; nu distingem nimic, dar simţim că plimbarea ne duce în frumoasele sale tenebre. Şi iată că apar forme neclare. Sunt turcii noştri; s-au apropiat şi ne-au abordat într-un mod simplu:

– Kara deniz (Marea Neagră)! Istanbul! a spus unul dintre ei arătând spre sud.

– Da, vom ajunge dacă Dumnezeu va dori.

Mehemet-Effendi şi-a pus mâna pe braţul doamnei care a vorbit.

---

[28] Jean-Baptiste Poquelin, cunoscut mai bine ca Molière (1622–1673), scriitor, dramaturg şi director şi actor de teatru,cunoscut pentru operele sale în care satirizează moravurile societăţii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

– Bine, doamnă!

Doamnele au fost de acord cu asta; ele au reintrat în salon printr-o uşă. Bine! turcii noştri au reintrat printr-o alta; ne găsim faţă în faţă, roşim un pic, fiecare se va aşeza de o parte, doamnele pe o canapea, turcii pe cealaltă.

Au tact şi încă destul. Deloc indiscreţi, rezervaţi fără a fi rigizi, nu ne-am simţit deloc stânjenite de prezenţa lor. Noi pălăvrăgeam între noi, turcii tăceau; apoi, dintr-o dată beiul începe a cânta. Cântă şi unduieşte uşor.[...]

p. 87 În acest timp s-a făcut târziu, sau <poate> devreme, <nu ştiam>. Beiului i se adresează o propoziţie nevinovată: *Saat câtch der?* (Ce oră este?). Aproape imediat, fără un cuvânt, bietul om se ridică, prietenul său îl urmează, amândoi traversează salonul, mergând spre divan, dându-şi jos papucii, punându-i pe masă, se întind şi nu se mai mişcă.

Ce oră este? fără îndoială aceasta vrea să spună în turceşte: duceţi-vă să vă culcaţi!

Doamnele au făcut precum osmanlâii; s-au ghemuit în burnuzurile lor, punându-şi capul pe pernuţele lor fără să închidă ochii.

La orele trei ale dimineţii vom vedea Rusciuc, o fortăreaţă gri înconjurată de nave turceşti, mase negre, grele, ridicate în spate, care înfruntă marea.

La orele patru <ale dimineţii>, vom vedea Giurgiu, portul Bucureştilor. Ne-ar trebui douăsprezece ore, prin drumuri îngrozitoare, pentru a ajunge de la Giurgiu la Bucureşti. *Arhiducele Carol* acostează aproape de insula Smîrda[29]. Apele prea joase nu permit intrarea în canalul obişnuit.

În faţa noastră se întind insule netede. Ruşii, în timpul războiului Crimeii, invadând Valahia, au traversat insulele ajungând până aici, pentru a câştiga Rusciucul şi a-l ataca; Rusciucul era bine păzit, turcii împingându-şi duşmanii până la Bucureşti.

Cât de luminos se iveşte pe ţărm acest sat bulgar, Turtucaia[30], cu casele sale aruncate printre salcâmi, fără străzi, pieţe, sau orice altceva care să arate o regulă, dar care râd soarelui în creştere. Fiecare are în faţă întinderea de stuf sub care se înghesuie căruţele; minaretul taie cerul cu linia sa albă, grădini înverzite, ici şi colo ieşea câte un fum în spirale albastre, cântece, strigăte vagi care se pierdeau în aer.

p. 88 Mai departe, pe celălalt mal, Olteniţa[31], ne // arată tabăra sa valahă. În picioare în faţa căruţelor grele, pline ochi, trase de şase boi negri, oamenii poartă pe cap o căciulă din piele de astrahan neagră, pantaloni strâmţi din pânză ce le închid gambele, au un surtuc alb şi scurt peste care se leagă o centură lată; părul lor lung le cade peste gât, toate mişcările lor fiind impregnate de graţia antică. Priviţi acest tânăr ţăran, ale cărei braţe ridică blocuri de piatră; gestul este sobru, armonios; capul se poziţionează cu mândrie; oricare dintre aceste atitudini ar face bucuria unui pictor.

În acest timp o barcă fără vâsle urmează uşor curentul, pelicanii se ridică din apropierea noastră; aripile lor mari strălucesc, trec prin stânga noastră şi se vor odihni în vreun adăpost mai bun din stuf.

---

[29] De fapt, este vorba despre braţul Smârda, greşit perceput drept insulă.

[30] *Tortokan*, oraş-port, Bulgaria.

[31] *Oltenizza*, municipiu, jud. Călăraşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Iată că sunt opt ani de când sclavia a dispărut din provinciile româneşti[32]. După cincisprezece ani, ţiganii, altădată sclavi, se bucură de libertate[33]. Pământul aparţine boierilor. Se vorbeşte despre posibilitatea stabilirii dreptului de proprietate al agricultorului. Stăpânul, în schimbul a douăzeci şi patru de zile de muncă, o zecime din recolta de grâne, o cincime din recoltele de nutreţ, dă ţăranului patru iugăre[34] de familie.

În Turcia, sultanul, singurul proprietar de teren, o arendează primului venit. Oricine soseşte pe un teren necultivat se poate plimba cu plugul; redevenţa odată plătită, rămâne stăpânul terenului şi timpului său. Mulţi dintre valahi, obosiţi de corvezi, trec pe teritoriul turc şi se stabilesc pe viaţă[35]. [...] p. 91

Vaporul care continua să navigheze spre Galaţi, unde va ajunge în această seară, va intra în Marea Neagră prin gura de la Sulina. Îl părăsim aici, la Cernavodă, pentru a lua trenul ce traversează Dobrogea şi care ne va duce la Constanţa. Acolo ne aşteaptă *Imperator*, marele vas al companiei Lloyd.

Rapid, un adio către prietenul nostru M. Kerdel; poate că pe uscat, însă sigur în cer, ne vom regăsi.

Un adio către doamna Vicovati; abia dacă poate să-şi ia privirile de la tovarăşa noastră, tânăra grecoaică.

Bizantinul se înclină cu moleşeală; prietenii noştri turci vin cu noi, englezul pur-sânge la fel, în timp ce tot ce trebuia, cuferele, se stivuia; nava care-şi lăsa aburul face linişte, motoarele taie apa, un ultim semn din mână şi nu ne mai vedem.

Ce vreţi, atingem uscatul cu bucurie; în sfârşit, este frumosul pământ oriental, cel pe care l-am visat atât. Câţiva paşi în nisip şi zărim Cernavodă aşezat în semicerc pe o colină al cărui arc îşi sprijină capetele pe Dunăre. Casele joase închideau un spaţiu plat unde bivoli, ovine, cai, câteva vaci sfrijite stăteau în

---

[32] Autoarea face referire la emanciparea ţiganilor care a avut loc în anul 1856 în Ţara Românească şi în 1855 în Moldova.

[33] Autoarea face referire la tentativa de desfiinţare care a existat în timpul revoluţiei paşoptiste.

[34] Iugăr sau pogon, o unitate de măsură pentru suprafeţe agrare egală cu 0,5 ha.

[35] „Ţările riverane Dunării îşi vindeau bine grâul; dimpotrivă, locuitorii câmpiilor îndepărtate, şi-l aduceau pe al lor la un preţ foarte scăzut. Este nevoie adesea de opt zile pentru a aduce bunurile pe ţărmul fluviului; cheltuielile de transport, dificultăţile de călătorie îl speriau pe ţăranul prost îmbrăcat pentru a întreprinde astfel de expediţii. Pe parcursul ultimilor ani, atât de funeşti pentru fermele de mătase din Occident, câteva romance, bune crescătoare de viermi de mătase, şi-au făcut un venit de până la zece mii de franci, pe jumătate din cât reprezenta sămânţa. Ele deapănă coconi de o calitate mai proastă şi îşi ţes tunicile sau cămăşile de duminică, cu mătase pe care brodează cu paiete aurite.

Cele două naţii, turcă şi valahă, trăiau pe cele două maluri ale fluviului, una în faţa celeilalte, fără prea multe conflicte. Câteodată, se bat pe una dintre insule, a cărei posesie rămâne îndoielnică. Turci şi români doresc să taie lemn. Când se întâlnesc, îşi sparg capul.

Ţărmul românesc este păzit, ţărmul turc lăsat în seama fortăreţelor. Ţăranii români dădeau soldaţi porturilor militare. Fiecare om, timp de şapte ani, face la două sau la trei luni o săptămână de serviciu pe lângă coastă.

În timpul inundaţiei, în martie, corpurile de gardă ridicate pe stîlpi se dau înapoi cu treizeci până la patruzeci de paşi; se scot şi se pun în spatele fluviului fără altă procedee.

Vârtejul odată reintrat în matcă, vin febrele intermitente. Se tămăduiau prin intermediul unui leac ciudat. Bolnavul ia pieliţa fină şi mătăsoasă care îmbrăca interiorul cochiliei ouălor. El înfăşoară două falange de la degetul său cel mic cu această peliculă; ţesutul se usucă înfăşurat pe deget până ce dă o durere intensă şi, se spune, febra se domesticeşte". (*n.a.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 92 libertate. Pe povârnişul ce are două sau trei cărări se aşează un cort; câteva // căpiţe se pierd în atmosfera aprinsă; toate acestea, coapte şi răscoapte.

Ei, bine, această ariditate, acest alb fără mulţumire, acest sol steril, această secetă a aerului, dezolarea însăşi a tabloului ne încântă. Este ceea ce este, cu totul auster, departe de noi. Soarele a făcut ceea ce a vrut să facă; cu excepţia celor două şine de cale ferată, omul nu impune nimic acestui deşert.

Şi dacă aş putea să vă arăt vagoanele trenurilor aruncate pe o astfel de scenă cu hoarda care le împingea. Sunt oameni veniţi de peste tot; sunt arnăuţi, rumelioţi, kurzi, tătari. Unii purtau fustanela şi lungul fes grec, alţii acel veşmânt din pânză albă asemănător cu tunica dacilor de pe Columna lui Traian; centuri de piele roşie în care se aflau cuţite şi pistoale susţineau largul pantalon roşu sau albastru; boneta din păr ţepos uneori întins, alteori cu formă ciudată; toţi au un aer senin; acesta mai ales, acest căpitan-şef, cu mustaţa zburlită, care merge primul, cel care împinge cu umărul vagonul, cu capul tras spre spate, şoldul în faţă, cu un pas hotărât, calculat, cu privirea întunecată, rătăcind asupra naţiilor Europei, cu un fel de a fi şiret, <decis> ă-şi duce vasul la ţărm.

Aceşti oameni vorbeau puţin; gesturile lor erau rare; dar până la dezordinea veşmintelor lor, până la aceste urâţenii viguroase, au o frumuseţe. La noi, cei urâţi sunt josnici; ei sufereau de frig, de degerături, cu nasuri roşii, obiceiuri meschine, cu membrele slăbite şi palori nesănătoase; cocioabele noastre, gri, producând frisoane sunt prelinse de umiditate; mizeriile noastre ne împuţinează, ele ne fac aspri şi neplăcuţi ca fiare; culoarea sărăciei noastre, este o absenţă a culorii, ceva lamentabil, inconsistenţa ceţii. Aici, aceşti domni, spun ei toţi, sunt de sânge regal; se pare că peticele de purpură au rămas legate de zdrenţele lor; ei sunt cei care aparţin ţării soarelui, ei sunt cei care sunt fii acestor familii de oameni nobili //
p. 93 unde fiecare păstor pare un monarh şi în care sângele se păstrează neatins datorită traversării stepelor. [...]

p. 94 Spre seară, convoiul nostru s-a pus în mişcare, paşalele[36] într-un compartiment, noi într-altul, iar armenii au rămas în urmă, traversând Dobrogea.

Primul lucru care ni se arată în faţa ochilor este o sperietoare a locului: un turc mare din paie, legat de un stâlp şi în faţa lui, pentru a face pereche, craniul unei vaci cu oasele albe şi orbitele goale; toate acestea cu scopul de a apăra aceste biete câmpuri de porumb în mijlocul cărora se conturează, din ce în ce mai mult, cortul conic al unui paznic.

Culturile au dispărut. Iată deşertul.

Mai întâi băltoace de ape şterse ca bucăţile de cositor, străpunse ici şi acolo de stuf de unde se ridică cozi lungi <ca de steag> cu vârful argintat; un miros acru se degajă curând, solul se schimbă, valuri <de pământ> îl străbat în lung şi-n lat, apoi câmpia, o imensitate arsă cât vezi cu ochii. Din când în când, mlaştina apare din nou. În aceste singurătăţi absolute, peste aceste oglinzi care închid o cupă verde, ale străfundului ostroavelor de păpuriş cu vârfuri fremătătoare, vedem luându-şi zborul mii de păsări sălbatice; înotau, se ridicau şi se abăteau la rândul lor; sunt <locuri> retrase de neatins. Aproape de noi un lac se odihneşte nemişcat în

[36] *Le: effendis.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

păpurişul său, pelicanii despică întinderea netedă de apă străbătută de vasul alb; dintr-odată, impulsionate de o lovitură puternică, îşi iau zborul, aripile strălucind în soarele aflat la asfinţit în timp ce mult mai sus, vreo douăzeci de berze // care se p. 95
roteau, cu picioarele atârnând, trasau semne cabalistice pe cer.

Nu există decât aceste teritorii întinse populate de animale. Ne întoarcem <cu gândul> la zilele de început, când omul era rar pe pământ; inima se lasă pătrunsă de o linişte de nedescris. Şi noi ne mişcăm odată cu fâlfâitul aripilor, precum mulţimea care joacă în mijlocul văzduhului. După care ne apare o haltă, acolo, în mijlocul nisipului. Oamenii din echipaj, negrii, arabii, dintre care unul cu o fâşie purpurie în jurul părului cârlionţat, altul cu ghetrele închise şi cu mânecile căzând, toţi cu arma cu mânerul lung împins în centură, alergând de-a lungul docurilor. I-au deschis un vagon acestui paşă îmbrăcat în caftan din caşmir galben, purtând un turban de muselină asemenea unui rulou deasupra capului, cu privirea semeaţă, barba neagră, care urmează o femeie slabă şi aproape speriată.

Pornim din nou. Duhoarea se ridică din apele stătute şi strălucitoare; un miros pătrunzător, proaspăt, cu arome ameţitoare se ridică din trandafiri cu fiecare adiere ce-i face să se îndoaie. Mereu, păsările, cu miile, se ridică în zbor, coboară, trasează o linie pe suprafaţa umedă de cristal şi scot ţipete stranii. Cerul, dinspre o zare către cealaltă, păstrează albastrul puternic de peste mări. Este <o atmosferă> otrăvită şi <cu toate acestea> este minunată.

De această dată, solul era netezit mai bine. Drumul lui Traian întâlneşte pietre foarte mari de-a lungul căilor ferate, posibilităţile unei privelişti scad, aerul se purifică, terenul devine mai ferm; mai mulţi trandafiri, mai multe lacuri, o câmpie înaltă ce se întinde către niciunde şi iată-i pe tătari.

După ultimul război[37], sultanul le-a dat aceste întinderi către care s-au grăbit să ajungă.

O să vă distraţi pe seama mea, dar nimic nu mi-a mişcat inima, nimic nu mi-a vorbit despre acest limbaj intim al lucrurilor iubite, precum taberele tătarilor împrăştiate la întâmplare în deşert.

Era seară. Vedeam de departe câţiva nori de praf ridicaţi nebuneşte; o trăsură apărea în galopul celor // patru cai ai săi, încă o caretă, puternic trasă de bivoli, un p. 96
bărbat ţinând în laţ o iapă urmată de mânzul ei. Călăreţul aşezat în spate şi coada calului desfăşurată, sfârşeau priveliştea; sau mai precis era o cvadrigă[38], mânată în picioare cu dârlogii. Ciobanul, având o căciulă din păr zburlit[39], păzea nenumărate herghelii de cai, cirezi de vite şi de oi în timp ce se plimba cu mâinile la spate. Pe creste, acolo unde întinderea devenea din ce în ce mai dezolantă, cămilele din Bactrian[40] îşi profilau cele două cocoaşe. Totul creiona aspectul unei vieţi pastorale

---

[37] După războiul Crimeii (1853–1856), Imperiul Otoman a permis aşezarea în Dobrogea a unor grupuri de tătari din sudul Peninsulei Crimeea, care s-au stabilit la Casimcea, în zona văii Carasu şi a oraşului Medgidia.

[38] Car antic pe două roţi, tras de patru cai înhămaţi unul lângă altul, folosit de romani la cursele de circ şi la triumfuri.

[39] Probabil, o căciulă din blană de oaie.

[40] *Bactriane*. Teritoriu din antichitate aflat între munţii Hindu-Kush şi râul Amou-Daria, iar astăzi împărţit de Afganistan, Pakistan, China, Tadjikistan, Uzbekistan şi Turkmenistan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi princiare. Recunosc, bieţii prinţi, destul de mândri de altfel, intrau în sat pe carele lor, cu fruntea sus, îşi făceau cruce de la distanţă, din galop şi un val de praf se lăsa în urmă în aer.

Şi satele acestea! Câteva movile de pământ pentru a susţine acoperişul de paie, o gaură deasupra pentru a lăsa să iasă fumul, o gaură în perete pentru a aluneca spre interior răcoarea. Atunci când colibele aparţineau vreunui bogat de-al lor[41], ele deveneau mai înalte; pietrele fiind puse în unghiuri, ele au o uşă lângă două ferestre mici ce dau lumină, trei trepte coborând până în faţa intrării. Oricare, fie că este vorba de cei mai săraci, fie mai distinşi, înconjoară <un loc> îngust sau <larg>, după avere; cel al săracului are o grămadă de paie, se văd câteva capre osoase rumegând din slaba adunătură; cel al bogatului, un spaţiu mare apărat de un gard de nuiele, găzduieşte aria unde caii zdrobesc grăunţele. Tătarul pare un stăpân în tunica sa sobră, părul scurt, trăsăturile adunate şi urâte, trupul zvelt, drept, privirea energică; domină această cale ferată care nu-i aduce niciun folos şi care-l lasă indiferent. Colo se văd căpiţele înalte, dincolo ciugulesc cocoşii din India, gâştele şi raţele; vreun păun îşi etalează pe acoperiş frumuseţile cozii; femeia, îmbrăcată precum soţul, cu aceeaşi căciulă de blană pe părul ce şi-l ascunde, //
p. 97 aceleaşi cizme în picioare, cu faţa descoperită, freacă untul sau mulge vacile. Copiii goi se rostogolesc în praf; tinerele fete privesc pe jumătate ascunse dincolo de căpiţele de fân. Vreun şef de-al lor, în haină roşie, ghemuit pe locul lui, fumează ciubuc; caii, găsindu-se pretutindeni şi uşor de înşeuat, taie câmpia în galopul lor, iar toate acestea privite de departe se detaşează de linia extremă şi deluroasă printr-o suită de tumuli antici.

Cum aţi vrea ca în acest deşert inima noastră să nu tresară? Inelul lui Gyges[42] ne-a aruncat în plină Tartarie[43]; pătrundem aproape nevăzuţi în aceste teritorii sălbatice şi fermecătoare. Ei nu se deranjează din cauza noastră. Tătarul, care vede de două ori pe zi trecând coada de căruţe abia dacă pune la îndoială conţinutul ce-l plimbă pe teritoriile sale. El continuă să-şi agite biciul, făcut din sfoară lungă, printr-o lovitură scurtă, asupra turmei care paşte iarba; femeia sa nu şi-a modificat o singură zdreanţă din cele pe care le ţine în jurul taliei; niciun bordei nu s-a acoperit, aceşti oameni îşi aparţin, nimeni nu i-a supus. Lăsaţi-mă să contemplu aceste câmpii golaşe şi aceste hoarde sărace. Privirea mea urmează cămilele rătăcite în spaţiu; văd efectivele care umblă după cum le poartă paşii. Întinderea nelimitată, respiraţia uşoară, aceste profunzimi ce se observă din toate zările, acest ocean de pământ cu tăcerea sa neînţeleasă, efectele luminii, soarele care se impune de dincolo de tumuli, cerul aprins, solul care se colorează sub scânteierile sale, apoi paliditatea nopţii ce coboară, iar Dumnezeu pe care credem că-l simţim mai bine când totul se linişteşte, Dumnezeul deşerturilor, Dumnezeul lui Abraham, prinţul păstorilor, iată ce am zărit.

---

[41] *de la tribu.*

[42] Obiect antic legendar, menţionat printre alţii şi de filosoful antic Platon, şi despre care se crede că avea puterea de a face o persoană invizibilă. Cu ajutorul acestuia, primul posesor, păstorul Gyges, aflat în serviciul regelui Lydiei a reuşit să-l ucidă pe stăpânul său, obţinând tronul pentru sine.

[43] Aici cu sensul de mica Tartarie, cuprinzând ţinuturile aflate la Marea Neagră şi înglobând acele populaţii cucerite de mongoli şi apoi turci.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar, şanțul s-a deschis şi un terasament presează de ambele părți şinele; în spate, se vede o pată albastră, ea se măreşte, urcă, se uneşte cu cerul; este Marea Neagră. Te salutăm dintr-un strigăt, *Kara deniz*, cea tristă. Valurile // spumegau, p. 98
puternica navă ce urma să ne ducă spre Istanbul[44] se balansa între ancore; apele ridicate muşcau o flotă de ambarcațiuni; câteva case albe şi-au aşezat pereții lor trişti pe faleze; drumul închis care intră în port vine pentru a muri în fața acestui debarcader plicticos; este chiar mai sărăcăcios decât la Cernavodă.

Să ne grăbim, de mai bine de douăsprezece ore *Imperator* se află staționând. La capătul răbdării, scoate fum. Se aruncă toate în degringoladă, oameni şi lucruri, în primul vas ce a venit; marea îşi umflă apele, îşi sapă brazdele, ne ținem bine, închidem ochii, acostăm: adică, în curând, proiectați la zece picioare[45] sus pe scară, pasagerii nefericiți se găseau prinşi, ridicați, purtați pe punte de către echipaj.

Să respirăm, aici aproape că se opreşte pământul.

Căpitanul, un om simplu şi bun, înaintează <spre noi>, întru totul dispus să ne facă onorurile la bordul vasului său; secundul, un marinar masiv jovial care se bucură de această plăcută companie, ni se prezintă şi nu cere decât cum să ne servească mai bine. Englezul întăreşte <rândurile>, prietenii noştri turci ajung la coadă; unii legănați de coşuri <în care erau aduşi la bord>, ceilalți sprijinindu-se de balustrade, s-au aşezat pe puntea strălucind de curățenie. Pasageri de toate națiile se se aflau în spațiul dintre punți. Mateloții ce aruncau ancorele cu un cântec monoton, trag funia bărcii ce se reîntoarce de la mal. *Imperator* se mişcă încet; prezintă o latură plajei, îşi întoarce prora către sud; tumulii Dobrogei, lungi linii ondulate, strălucesc sub un apus de soare palid, colțurile încep să se estompeze în amurg; se aude un clopot, căpitanul ne invită să-l urmăm, are loc cina; iar cine n-a văzut acest salon cu o decorațiune sobră, această masă lungă acoperită de flori, acești musafiri de o zi, veniți acolo din cele patru colțuri ale lumii, plutind pe marea îndepărtată ca Iason[46], în vremea sa, alerga spre aventurile sale, acela nu ştie că are norocul unei ore poetice, // legănat pe fluxuri, cu o scânteiere care va face p. 99
ziua de mâine şi mai frumoasă.

Suntem cu toții fericiți; dintr-o privire, am înțeles că suntem cu toții oameni respectabili. În jurul acestei mese prezidată de căpitan domneşte una din acele veselii, plină de desfătare şi curtoazie, care lasă sufletul fără regret. Doar englezul rămâne singurul certăreț. Are drept vecin un alt fiu al Albionului, un domn curajos adus de umeri, cu figura înfloritoare, a cărei vocație este de a parcurge pământul pentru a bifa în Murray-ul[47] său. El pretinde ca în cincisprezece zile să viziteze Constantinopolul, Izmir, Sicilia, Napoli şi regatul său, Roma cu monumentele ei, Florența cu galeriile ei, Veneția şi palatele ei. Va trece prin Splügen[48], va urca pe Faulhorn[49], Rigi[50], va sta pe pajiştea alpină, va face turul muntelui Blanc, va vedea cu atenție Parisul şi se va reîntoarce în Anglia spre 25 ale lunii. // [...]

---

[44] *Stamboul*.

[45] Veche unitate de măsură pentru egală cu 30,48 cm.

[46] *Jason*. Erou din mitologia greacă, liderul argonauților şi cel care a recuperat Lâna de Aur.

[47] *Murrey*. Este vorba de ghidurile editate de editura Murray, fondată în 1768.

[48] *Splugen*, oraş, Elveția.

[49] Munte din lanțul muntos al Alpilor Bernini, situtat între estul Elveției şi nordul Italiei.

[50] *Righi*, munte aflat în centrul Elveției.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg

Prinţ german intrat prin căsătorie într-una din cele mai puternice şi mai influente familii româneşti, Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg a călătorit în dese rânduri în teritoriul locuit de români. Informaţiile privind transformările aduse conacului şi moşiei soţiei sale de la Fântânele sunt demne de luat în seamă. Printre notele referitoare la gospodărirea avutului din Moldova întrezărim aprecieri la adresa guvernelor româneşti şi a măsurilor luate de domnitor, la modul de a călători pe Dunăre, dar şi la situaţia economică existentă la acea dată.

K<onstantin> Pugovin

Călător rus ale cărui date biografice nu sunt necunoscute; a călătorit în patru rânduri în spaţiul românesc, în intervalul iulie 1859–iulie 1862, de fiecare dată în alte locuri. A fost în Bucureşti în momentul uciderii lui Barbu Catargiu, episod comentat în însemnările sale, pentru ca apoi să se îndrepte spre Sibiu şi Timişoara. Însemnările sale remarcă măsurile în vederea modernizării în timpul lui Alexandru Ioan Cuza şi consideră, pe bună dreptate, că rămânerea în urmă a societăţii româneşti constituie urmarea nefericită a unor momente sau perioade din istorie, mai cu seamă a epocii fanariote. Partizan înfocat al rolului mesianic al Rusiei în sud-estul ortodox şi critic la impactul avut de mediile occidentale asupra elitei politice şi intelectuale româneşti.

Léon François Verhaeghe de Nayer

Personalitate importantă a Belgiei, diplomat şi politician de origine flamandă, Léon-François Verhaeghe de Nayer a fost reprezentant al Belgiei la Constantinopol, în Portugalia, Spania, Italia, China, guvernator al Flandrei Orientale, a fost decorat cu înalte ordine şi medalii ale ţărilor unde şi-a reprezentat cu cinste patria, dar şi membru al Academiei din Coimbra (Portugalia) şi al organizaţiei politice spaniole „Junta de St. André des Flamands" din Madrid. Călătoria din 1862–1863 spre Constantinopol, a cuprins şi Grecia, cu insule, Siria, Palestina şi Egipt. Teritoriul locuit de români a fost străbătut în unsprezece zile, în august 1862, de la Orşova la Turnu Severin cu trăsura, apoi pe Dunăre până la Giurgiu, de aici până la Bucureşti cu căruţa. Intenţionând să ajungă la Iaşi, se opreşte la Focşani, dar se răzgândeşte şi se îndreaptă spre Galaţi, de unde pleacă spre Constantinopol.

David Thomas Ansted

Cunoscut geolog englez, autor de lucrări cu caracter ştiinţific şi călător împătimit, David Thomas Ansted a cunoscut îndeaproape şi teritoriul românesc. În lucrarea sa *A short trip in Hungary and Transylvania in the spring of 1862*, el face ample referiri la spaţiului românesc de dincolo de Carpaţi. Important de semnalat este faptul că, pe tot parcursul lucrării, când vorbeşte despre Ardeal îl numeşte uneori în mod greşit Ungaria. Transportul, dezvoltarea industriei, a regiunilor miniere sunt subiecte care se alătură descrierilor de natură şi reflecţiilor asupra situaţiei românilor.

Călătoare anonimă

Textul relatării, apărut în septembrie 1877 în „Chambers's Journal of Popular Literature, Science and Arts" sub titlul *A Lady's Journey in Moldavia*, este interesant pentru condiţiile de călătorie din Principate în etapa imediat următoare realizării unirii. Aşa cum se precizează chiar de la început, voiajul a avut loc în vara anului 1863 pe traseul Galaţi, Tecuci, pasul Oituz, a trecut în Transilvania cu destinaţia Zizin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Laurence Oliphant

Englezul Laurence Oliphant, nu era pentru prima dată în spațiul românesc. Interesat la fel de mult de teologie ca și de politică, el a decis, în ianuarie 1863, să meargă în Polonia unde izbucnise insurecția. Avea să petreacă mai multe luni în zona de conflict. Deoarece călătoria prin Volânia rusească era periculoasă, Oliphant și însoțitorul său au ales pentru întoarcere o rută alternativă, prin Principatele Unite, unde prințul Cuza și politica sa oscilantă ofereau puterilor garante suficiente motive de neliniște. În toamna anului 1863 au intrat prin Bucovina, au văzut Cernăuți, au stat o săptămână la Iași, timp în care au cunoscut orașul constatând decăderea lui după mutarea capitalei la București, apoi au vizitat mănăstirile Neamț, Secu, Agapia, Văratic și Bistrița. În cele din urmă s-au îndreptat spre București, iar de aici spre Brașov și Sibiu.

Anton Adolf Schmidl

Jurist și filosof, preceptor al fiilor prințului Ferdinand Lobkowitz, profesor de geografie, statistică și istorie la Politehnica din Pesta, scriitor, Anton Adolf Schmidl a arătat un interes deosebit pentru speologie, pasiune ce avea să-l poarte prin peșterile din Slovenia, Austria și Ungaria. Lui i se datorează prima descriere a ghețarului din Peștera Scărișoara. Schmidl a făcut mai multe călătorii în Munții Bihorului (1858–1862), fiecare constituind un prilej bun pentru descoperirea a noi specii de minerale, plante și animale.

Xavier Kieffer

Călător francez, Xavier Kieffer a stat în Țara Românească în intervalul 1857–1863, când a călătorit și în Transilvania, a stat o lună în ținutul secuiesc la Zizin și Vâlcele, s-a deplasat în Moldova, a vizitat Iașii, apoi a trecut în Basarabia și Bucovina, poposind câteva zile la Chișinău și Cernăuți, de unde s-a întors la București, nu înainte de a vizita câteva mănăstiri și a trece prin Bărăgan. El ne oferă date și informații despre București, despre lăcașuri de cult, monumente, locuitori, obiceiuri, îmbrăcăminte, hrană, dar și despre viața politică, despre unii lideri ai românilor. O atenție deosebită a acordat diferitelor etnii și țăranului rămân.

Arthur J. Patterson

Absolvent al prestigioasei universități Cambridge, Arthur J. Patterson a devenit cunoscut odată cu publicarea unor articole despre maghiari. Apariția lucrării în două volume *The Magyars: their country and institutions* avea să-l transforme într-un autor de referință, alături de Charles Boner și John Paget, al societății maghiare, dar și a Transilvaniei secolului al XIX-lea. Patterson se remarcă și prin critica făcută predecesorilor săi privind opiniile acestora, dar și prin informații noi cuprinse în lucrare. Din cauza companiei în care a efectuat călătoria din 1864, cât și a surselor pe care și-a bazat documentarea, el s-a situat aproape mereu de partea maghiarilor, cărora de altfel le-a și dedicat cartea.

Jules de Sauteron-Séranon

Membru al Academiei de Științe, Agricultură, Litere și Arte Frumoase din Aix-en-Provence și avocat celebru, Jules de Sauteron-Séranon a făcut o călătorie în Ungaria în 1864, prilej de a cunoaște la fața locului naționalitățile din această țară. Referirile sale la români sunt scurte și ele apar întotdeauna în relație cu cele referitoare la alte națiii sau alte probleme de ordin politic, ceea ce nu le face mai puțin însemnate.

Felix Philipp Kanitz

Felix Philipp Kanitz a călătorit în repetate rânduri în Serbia (1859–1867), Bulgaria (1860–1871), lucrările publicate, îmbogățite cu desene realizate de propria mână, fiind considerate izvoare importante pentru istoria Europei de sud-est. El a vizitat, fără a zăbovi prea mult, posesiunile austriece din Banat. La Orșova a venit numai pentru a vedea insula Ada-Kaleh. Românii se regăsesc în opera sa datorită așezărilor aflate în Serbia, în Banat și pe Valea Timocului. Autorul s-a documentat mult pentru a cunoaște istoria poporului și a limbii române.

Olympe Félicité Audouard

Călătoare franceză cunoscută posterității pentru militantismul ei feminist, dar și pentru activitatea publicistică. A călătorit în diferite țări europene și în America unde a a ținut

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

conferinţe în care a pledat pentru reintroducerea divorţului şi recunoaşterea femeilor ca cetăţeni cu drept de vot. Lucrarea *L'Orient et ses peuplades* aduce în prim-plan o călătorie realizată pe Dunăre, opririle în spaţiul românesc fiind reduse. Totuşi, ea surprinde diverse aspecte referitoare la societatea vremii, autoarea făcând o distincţie între români şi valahi, în funcţie de zona de proveniență, Transilvania sau Principatele Unite. Probleme legate de confortul drumului, dar şi de sărăcia populaţiilor văzute sunt cele care primează în aceste scurte pagini de descriere.

Charles Boner

Cunoscut autor de poeme, jurnalist şi traducător al poveştilor danezului Hans Christian Andersen, englezul Charles Boner a fost şi un călător deosebit de interesat de locurile vizitate şi oamenii întâlniţi. Cea mai cunoscută lucrare a sa, *Transylvania, its products and people*, este rodul unei călătorii de câteva luni în 1865 în Transilvania. Bazată pe propriile constatări, dar şi pe informaţii şi date oferite de diferite personalităţi locale, cartea este o imagine a Transilvaniei anilor '60 ai secolului al XIX-lea. Deşi asigură pe cititor că a verificat toate informaţiile, paginile referitoare la români arată că multe din consideraţii şi puncte de vedere au fost preluate, fără nici o verificare, de la interlocutorii săi, nobilii maghiari şi diferite oficialităţi săseşti. Pe parcursul lunilor cât a fost în Transilvania, Charles Boner a vizitat Mehadia, Haţeg, Orăştie, Sibiu, renumitele podgorii de pe valea Târvanelor şi din zona Alba Iulia, Mediaş, Sighişoara, Saschiz, Rupea, Braşov, dar şi Bran, zonele locuite de secui: Sfântu Gheorghe, Turia, Borsec, Covasna, Târgu Secuiesc, dar şi Reghin, Târgu Mureş, Bistriţa, Năsăud, Dej, Gherla, Cluj, Ocna Mureş, Alba Iulia, Sebeş, Agnita, Făgăraş, Hunedoara, Deva, Săcărâmb, Boiţa, Abrud, Roşia Montană, Remetea, Turda. Călătorul englez s-a arătat deosebit de interesat de exploatarea zăcămintelor din subsolul Transilvaniei, prezentând pe larg minele de aur de la Roşia Montană, Săcărâmb, Câmpeni. De asemenea, el a acordat spaţii largi obiceiurilor, portului diferitelor etnii, faunei, vestigiilor istorice.

Giovanni Capellini

Italianul Giovanni Capellini a fost unul dintre renumiţii oameni de ştiinţă ai Italiei, fondator al celebrului muzeu consacrat geologiei de la Bologna şi întemeietor al Societăţii Geologice Italiene. În toamna lui 1864 şi primăvara lui 1865 a întreprins două călătorii de studii în Principatele Unite, însemnările sale dedicate zăcămintelor petrolifere din fosta Ţară Românească constituind o scriere ştiinţifică adresată unor specialişti. A călătorit de la Baziaş cu vaporul până la Giurgiu, de unde s-a îndreptat spre Bucureşti, iar de aici a vizitat regiunea colinară a Munteniei, după care s-a deplasat la Brăila. A cercetat lacurile sărate din zonă şi apoi zăcămintele petrolifere din zona Băicoi, cele de pe văile râurilor Doftăniţa, Matiţei, Prahova etc. Capellini a realizat o comparaţie între zăcămintele de petrol din Ţara Românească, cele din Italia şi cele din Caucaz.

A. Leist

În 1865 A. Leist a făcut o călătorie pe Dunăre, însemnările fiind publicate într-o revistă de profil. Dacă peisajele de la Porţile de Fier, Valea Cernei sau Băile Herculane l-au încântat, nu acelaşi lucru se poate spune despre locuitorii zonei. Deşi admitea, cu anumite erori, originea latină a poporului român, opiniile asupra stării contemporane a acestuia nu au fost laudative. Doar românii din Banat ar fi atins un stadiu mai înalt de dezvoltare şi asta numai datorită influenţei disciplinatoare a graniţei militare austriece şi prezenţei coloniştilor germani. Deşi informaţiile oferite nu sunt inedite, textul este interesant prin îmbinarea unor incontestabile lecturi solide cu observaţiile atente asupra locurilor şi oamenilor.

John Stokes

Delegat britanic în Comisia Europeană a Dunării vreme de cincisprezece ani (1856–1871), John Stokes a fost unul dintre cei mai buni cunoscători ai realităţilor politice, economice sau hidrotehnice de la gurile Dunării în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În lucrarea sa autobiografică, cele cinci capitole ce acoperă perioada petrecută în spaţiul românesc, sunt pline de informaţii valoroase legate de afacerile Comisiei Dunărene, diverse aspecte de viaţă cotidiană, de condiţiile de călătorie în Principatele Române (România) şi în Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Gustav Heinrich Wilhelm Rasch

Jurist, jurnalist, simpatizant al ideilor lui Karl Marx şi Friedrich Engels, Gustav Rasch a fost şi un prolific autor de literatură de călătorie. În cărţile sale a descris voiajele făcute în Germania, Spania, Imperiul Otoman şi Peninsula Balcanică. Călătoria lui în spaţiul locuit de români a avut loc în primăvara anului 1866, în timpul Locotenenţei Domneşti, prilej de a pune în evidenţă corupţia cercurilor conducătoare. Gustav Rasch ne oferă şi un tablou al Bucureştilor, insistând asupra contrastelor între lumea orientală şi cea occidentală, existente încă în societatea românească.

Grigori Petrovici Danilevski

Scriitor şi jurnalist rus, Grigori Petrovici Danilevski a făcut o călătorie pe Dunăre în iulie 1866 dinspre Odessa spre Viena. Pe lângă descrierea locurilor străbătute, Danilevski a redat o discuţie cu Nicolae Golescu privind detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, aducerea principelui Carol, situaţia României.

Valérie Boissier, contesă de Gasparin

Călătoare împătimită, Valérie Boissier a vizitat singură sau alături de soţ diferite părţi ale Europei şi şi-a publicat impresiile, care căpătau, sub pana sa, o formă poetică. Lucrările sale, diverse ca formă de exprimare (broşuri, relatări de călătorie, articole, romane etc.), sunt în acelaşi timp şi numeroase (peste 70, dacă luăm în considerare şi traducerile). A întreprins o călătorie pe Dunăre, spre Constantinopol, străbătând teritoriul locuit de români fără a coborî de pe vapor, însemnările fiind publicate în 1867. Ele fac referire la viaţa pe vasele care navigau pe Dunăre, la profilul călătorilor, dar şi la peisajul ce i se dezvăluia fie la Porţile de Fier fie la Cernavodă. Oriunde s-ar fi aflat, tot ceea ce se întâmpla în jur îi dădea prilejul unor reflecţii poetice, îndemnând-o la visare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

INDICE

Aachen, oraş, Germania 315
Abdülaziz (1830–1876), sultan otoman (1861–1876) 572
Abrud, oraş, jud. Alba 364, 443, 464, 498; delicte 500; exploatarea aurului 279, 498–499; poliţia 500; târg 499–500
Acarnania, regiune în Grecia 259
Ada-Kaleh, fostă insulă pe Dunăre 52, 296, 297, 514; fortăreaţa ~ 572
Adam, mănăstire, com. Drăguşeni, jud. Galaţi 520, 524
Adjud, oraş, jud. Vrancea 222
Adrianopole, tratat (1829) 35, 38, 39, 43
Aerar, instituţie fiscală 181
Afganistan 224
Africa 92, 319, 538
Agapia, mănăstire, jud. Neamţ 133–139, 140, 141, 142
Agnita, oraş, jud. Sibiu 349, 489, 490; biserica fortificată 349
Aiud, oraş, jud. Alba 232, 279, 364; biserica 486; colegiul calvin 487; colegiul reformat 239; cultura 241; distrugeri 241, 485; incendiu de pădure 410; istoricul oraşului 238–239; învăţământ 232, 241–243; populaţie (români, polonezi, armeni, evrei) 242; religie 243; revoluţia (1848-1849) 241
Aix-la-Chapelle v. Aachen
Alba Iulia, oraş, jud. Alba 191, 239, 331, 343; cale ferată 231, 268; catedrala 487; cetatea 486–487; economie, minerit 496–497; istoricul oraşului 487; topitoria 498; viticultură 344, 345
Albac, râu 181, 182
Albania, albanezi 51, 293, 295, 514
Alcazar, cetate 356
Aleşd, oraş, jud. Bihor 180
Aleu, râu 179
Alexandru I, împărat al Rusiei (1801–1825) 45
Alexandru II, împărat al Rusiei (1855–1881) 37
Algeria 55, 541, 552
Alighieri, Dante (1265–1321), poet şi filosof italian 459
Alion, munte 515
Almaş, sat, com., jud. Arad 163
Alpi, munţi 112, 163, 177, 185, 186, 187, 489
Alun, râu 191
Aluniş, sat, com. Colţi, jud. Buzău 216
Amalchen, bucătăreasă 565
America 145, 434; tăierea pădurilor 411
Andrei II, rege al Ungariei (1205–1235) 396
Anghel, Radu, haiduc 533

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Anglia, englezi 39, 42, 48, 56, 84, 113, 126, 134, 137, 146, 230, 234, 236, 242, 244, 268, 269, 270, 271, 319, 326, 328, 337, 340, 342, 343, 361, 363, 383, 392, 400, 402, 403, 407, 408, 409, 413, 415, 422, 423, 428, 429, 434, 455, 500, 521, 526, 553, 563, 581; agricultura 394; companie englezească de iluminat 383; evrei 82; irlandezi 415; muncitori englezi 383; proiecte industriale 406; turişti 267
Anonim, călător prin ţările române; biografie 117; text 117–121
Ansted, David Thomas (1814–1880), geolog englez, călător în Transilvania şi Banat; biografie 62; text 63–116
Antonio, personaj din *Negustătorul din Veneţia* (W. Shekespeare) 312
Apaffi, familie nobiliară maghiară din Transilvania 234, 357, 427
Apaffi, György, nobil maghiar 427
Apaffi, Mihail (1632–1690), principe al Transilvaniei (1661–1690) 427
Apold, sat, com., jud. Mureş; biserica fortificată 347
Arabia, arabi 58, 560
Arad, oraş, jud. Arad 236, 271, 538; cazare 65; cale ferată 63–64, 231; descriere 64; poşta 65; comitat 193, 195; judeţ 179, 180, 189, 197, 198
Archita, sat, com. Vânători, jud. Mureş 386
Argeş, râu 42
Arieş, râu 240, 423, 464
Arieşul Mare, râu 163, 179, 181, 183, 185, 193
Arieşul Mic, râu 181, 185
Aristogeiton, atenian din antichitate 60
Armenia, armeni; în Aiud 242; în Braşov 256
Armida, eroină poem 214
Arneth, Joseph Calasanza von (1791–1863), arheolog şi numismat austriac 512, 513
Arnod, mină 193
Arnold, Thomas (1795–1842), educator şi istoric englez 328
Aschaffenbourg, oraş, Germania 18
Asia 202, 551
Asociaţia Medicilor şi Naturaliştilor Maghiari 232, 271
Atena, oraş, Grecia 295, 365
Athos, munte 143, 214
Aubusson, localitate în Franţa 543
Audouard, Olympe (1832–1890), scriitoare şi feministă franceză, călătoare în ţările române; biografie 300; text 301–306
Augsburg, oraş, Germania 340
Australia 319; calitatea şi preţul cuprului 414
Austria/Imperiul habsburgic/Austro-Ungaria, austrieci 18, 42, 52, 56, 57, 124, 125, 150, 169, 176, 194, 200, 203, 208, 210, 212, 215, 225, 228, 276, 295, 296, 310, 321, 322, 373, 377, 394, 408, 414, 436, 443, 510, 513, 524, 558, 562, 564; armata 276; căpitani de vas 562; Consiliul imperial/parlamentul austriac (Reichsrath) 375, 377; consul la Odessa 558; drumuri 45, 49; general 405, v. Puchner; guverne v. Bach, Schwartzenberg; locomotive 51; politica faţă de Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei 259, 260; vapoare austriece 54, 560, 561, v. compania austriacă de navigaţie Lloyd
Avari 514
Axente, Ioan (Sever) (1821–1906), revoluţionar paşoptist din Transilvania 243

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Babacai, stâncă pe Dunăre 510, 570
Babel, turn 202
Bacău, oraş, jud. Bacău 27, 29, 145, 222; reşdinţă a familiei Sayn-Wittgenstein-Berleburg în ~ 19, 25; spital 29; salariaţi 29
Bach, Alexander (1813–1893), om politic austriac 241, 260, 438
Bačka Palanka, oraş, Serbia 572
Bactrian, regiune din antichitate 579
Bad Ems, oraş-staţiune balneară în Germania 563
Bad Gastein, oraş, Austria 269
Bad Pyrmont, oraş în Germania 398
Bad Schwalbach, oraş în Germania 398
Baden, staţiune în Austria 418
Baden-Baden, oraş în Germania 316, 399
Bahnea com., jud., Mureş 386, 425, 426
Baia de Arieş, oraş, jud. Alba; mine de aur şi teluriu 502
Baia de Criş, sat, com., jud. Hunedoara 158, 178, 179
Baia Mare, oraş, jud. Maramureş 232
Bailie, Nicol Jarvie, personaj al lui Walter Scott 257
Baja, oraş în Ungaria 508
Baku, oraş în Azerbaidjan 504
Balcani, munţi 559, 567; păduri 568; regiune 39, 296
Baldovin, familie boierească 200
Baldovineşti, sat, com. Vădeni, jud. Brăila 201
Balliot, apropiat al lui Cuza 532
Balta Sărată, lac 506
Banat 43, 46, 49, 145, 170, 190, 195, 198, 290, 310, 332, 338, 415, 430, 512, 514, 515, 517; câmpia 92, 281; cimitire 269; colonie de francezi 281; culturi de cereale 111; frontiera militară 90; localităţi 269, 284; maghiari 269; musca columbacă 92–94; populaţia 281; regiment românesc 314
Bánffy, familie nobiliară 232, 271
Bardejov, oraş în Slovacia 398
Barest, sat inclus în oraşul Vaşcău, jud. Bihor 190
Bariatinski, prinţesa 24
Basarabia 43, 45, 125, 145, 148, 222, 224, 259, 277, 514
Bath, oraş, Anglia 355, 394, 500
Báthory, familie nobiliară 234, 270
Báthory, Gabriel (Gábor) (1589–1613), principe al Transilvaniei (1608–1613) 230, 378
Baudouin (Baldovin) de Flandra, împărat al Imperiului latin 200
Bavaria, land în Germania 317, 339, 441
Baziaş, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin 22, 23, 46, 51, 111, 112, 115, 281, 309, 310, 311, 316, 505, 521, 567; cale ferată 105, 109, 110; descriere 567
Bazna, sat, com., jud. Sibiu; biserica fortificată 349
Băgaciu, sat, com., jud. Mureş 344
Băicoi, oraş, jud. Prahova 506
Băile 1 Mai, staţiune, jud. Bihor; descriere 269
Băile Herculane 515, 516
Băile lui Hercule 522, 524

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Băile Tuşnad, oraş, jud. Harghita 412; amenajare băi 412
Băiţa, sat. com., jud. Hunedoara 161, 162, 166, 172, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 197. minerit 191, 192; şcoală 170
Bălan, oraş, jud. Harghita 412, 413, 414; cimitir 413; educaţia copiilor, şcoală 412, 413; exploatarea cuprului 413–415; pastor protestant 412; relaţiile protestanţi–catolici 412–413; români 415
Bălăuşeri, sat, com., jud. Hunedoara 344
Bălcăciua. sat, com. Jidvei, jud. Alba 344
Băleanu, Nicolae, boier 21
Bălileasa, Depresiune 191
Băneasa, sat, com., jud. Giurgiu; han 219
Băneşti, sat, com. Hălmagiu, jud. Arad 180
Bărăgan, câmpie 219
Bătrâna, platou calcaros, Munţii Bihor 181
Bârsa, râu 381
Bârzava, râu 105
Bâsca, râu 215
Becicherecul Mic, sat, com., jud. Timiş 288
Bed-al-Gamar, localitate în Liban 560
Bega, canal 288
Beia, sat, com. Caţa, jud. Braşov; saşi 471
Beiuş, oraş, jud. Bihor 162, 165, 167, 168, 177, 180, 182, 184, 190, 197, 198
Bekes, comitat 195
Bel, Mathias, statistician 196
Belareca, râu 515
Belgia 552; constituţia 51
Belgrad, oraş în Serbia 24, 29, 51, 53, 112, 114, 116, 288, 293, 295, 297, 299, 551, 574
Bem, József (1794–1850), general al armatei maghiare (1848–1849) 238, 243, 269, 276, 439
Berat, oraş şi regiune în Albania 293
Berca, sat. com., jud. Buzău; schit 221
Berlin 208, 326, 457, 538, 540, 545, 552, 555; spitalul Charité 549
Bethelm (Anglia), spital de boli psihice 214
Bethleem. oraş din Cisiordania 324
Bethlen, familie nobiliară 232
Bethlen, Gabriel, principe al Transilvaniei (1613–1639) 235, 239, 490; privilegii acordate 235
Bethlen, Gergely (1812–1867), conte, ofiţer maghiar 242
Bethlen, Wolfgang (Farkas) (1813–1870), politician maghiar 342, 426
Bianconi, G., geolog italian 507
Bibescu, Gheorghe (1804–1873), domn al Ţării Româneşti (1842–1848) 48, 562
Bielz, Eduard Albert (1827–1898), om de ştiinţă transilvănean 177
Bihor, ţinut 158, 172, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 237, 268; agricultură, creşterea animalelor, albinărit 176, 178, 179, 184, 185, 188; alimentaţie 165; colonişti italieni 183. confesiuni (ortodoxă, catolică, greco-catolică) 159, 168; distilerii 180; etnii (români, maghiari, germani, slavi, evrei, ţigani) 158–159, 160, 161, 162; exploatarea lemnului 182. extragerea aurului 193; igienă, epidemii 166; învăţământ 170; olărit 189; onomastica 161; relaţia cu Imperiul habsburgic 169; sate 163, 165; tradiţii, obiceiuri, superstiţii 170, 171, 172, 173, 174, 175; uzinele de fier 193; vânătoare 188; vestimentaţie 167–168; comitat 170, 183, 193, 195; munţi 158, 160, 165, 173, 177, 180. 182, 185, 186, 187, 188, 191, 197, 198

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bilbor, com., jud. Harghita; descriere 275–276; excursie 275; saşi 275–276
Biserica unită din Transilvania 429, 430
Bismarck, Otto Eduard Leopold von (1815–1898), cancelar german 208, 209
Bistra, râu 29, 47, 92, 140, 141; vale 94, 97, 102, 275
Bistriţa, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud 42, 339, 343, 411, 432, 434, 440, 444, 472; district 243; mănăstire 141–143, 144; ţigani 424, 425; viticultură 345
Bixad sat, com., jud. Covasna 236, 405, 408, 443; creşterea bivolilor 409; educaţia copiilor 409; fabrica de sticlă 408, 409; impozite şi taxe, preţuri 408, 409; incendierea pădurilor 410; locuinţe 409; practici agrare 409; vânătoare de urşi 409
Blaj, oraş, jud. Alba 276, 430; învăţământ greco-catolic 239
Blaremberg, Nicolae Moret (1837–1896), jurist şi om politic liberal 563
Bodenstedt, Friedrich Martin von (1819–1892), scriitor, traducător şi critic literar german 362
Boemia 29, 162, 194, 253, 407, 408; germani 282; slavi 282
Boerescu, Vasile (1830–1883), ziarist, jurist şi om politic 210
Boga, peşteră în Muntele Pietroasa 176
Bohdanovits, Alexander von, industriaş 196
Bois de Boulogne 545
Boiţa, sat, com., jud. Hunedoara 497; han 497
Bojadschi, Michael G., lingvist maghiar 514
Bolliac, Cezar (1817–1881), poet şi publicist român 560
Bologna, oraş în Italia 537, 554
Bonaparte, Charles Louis Napoléon v. Napoleon III
Bonaparte, Napoléon Joseph Charles Paul (Plon-Plon) (1822–1891), om politic şi general francez 18
Bonaparte, Napoleon v. Napoleon I
Boner, Charles (1815–1870), călător englez prin Ţările Române; biografie 307–309, text 309–502; 227, 231, 243, 244, 248, 299, 346
Bonifaciu IX (1389–1404), papă de origine italiană 233
Bonn, oraş în Germania 64
Bordeaux, oraş în Franţa 544
Borrow, George Henry (1803–1881), nuvelist englez 453
Borsec, oraş, jud. Harghita 399, 416, 417, 418; ape minerale, calitate, îmbuteliere şi export 237, 274, 416-417; aşezare, descriere 275, 416; depozite de piatră 418; fabricarea sticlei 418; izvoare şi băi, efect curativ 236, 416-418; plante fosilizate 418; posibilităţi de amenajare a băilor (investiţii) 418
Bosfor 51, 61, 571
Botoşani, oraş, jud. Botoşani 127, 225
Bourbon, dinastia 563
Bozovici, sat, com., jud. Caraş-Severin 284
Brace, Charles Loring (1826–1890), reformator al sistemului social american 268
Bran, com., jud. Braşov 378, 389, 390; cetate 387; ciobani 388
Brâncoveanu, Safta 529, 549
Braşov, oraş, jud. Braşov 118, 155, 213, 215, 232, 249, 272, 273, 275, 276, 278, 326, 333, 370, 371, 372, 373, 377, 378, 381, 383, 387, 396, 398, 399, 406, 407, 417, 431, 445, 449, 490, 506, 523, 564; administraţie 373; aşezare, descriere, istoric 254, 256–257, 370; biserici, Biserica Neagră 256, 257, 371, 523; bresle 372; comerţ 256, 372, 406; companie englezească de iluminat 383; etnii (armeni, bulgari, greci, turci) 256; fortificaţii 371, 372; hoteluri 253; înmormântare 383; justiţie 373; muncitori englezi 383; populaţie (saşi, maghiari, români, secui) şi locuinţe 257, 258, 370, 371, 372,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

373; publicaţii 396; salariaţi 257; străzi, pavaj 371, 372; timp liber 257; transport 253; viticultură 345
Brateş, lac 524
Bratislava, oraş în Slovacia 511
Braunschweig, oraş, Germania 19
Brazilia; mine de diamante 499
Brăila, oraş, jud. Brăila 23, 24, 28, 35, 36, 37, 201, 219, 505
Brătianu, Dimitrie (1818–1892), om politic 551
Brătianu, familie de oameni politici din Ţara Românească 40
Brătianu, Ion C. (1821–1891), om politic liberal român 208, 209, 563
Brdo, localitate, Croaţia 293
Brebu, sat, com., jud. Caraş-Severin; descriere 104
Breidbach, doamna 22
Brem, director de fabrică 406
Breslau v. Wroclaw
Breţcu, sat, com., jud. Covasna 121
Briţa, vârf, Munţii Vlădeasa 173, 175
Broaşte v. Stânceşti
Bruce, James (1730–1794), călător şi scriitor scoţian 106
Brusturi, sat, com. Finiş, jud. Bihor 192
Bruxelles, oraş, Belgia 545
Bucea, sat, com., jud. Cluj 231
Bucegi, munţi 214, 339, 378, 388, 389; călugări greci, sihaştri 388; contrabandă cu cereale 390; urşi 389
Buchanan, Henry Lytton, consul englez la Galaţi 521
Bucium, sat, com., jud. Alba 501
Buciumul, gazetă politică şi literară 560
Buckland, William (1784–1856), geolog şi paleontolog englez 328
Buckle, Henry Thomas (1821–1862), istoric englez 489
Bucovina 43, 124, 125, 126, 145, 222, 225, 442, 514; provincie austriacă 20, 259
Bucureşti 27, 36, 48, 53, 54, 55, 57, 145, 147, 149, 154, 155, 183, 200, 202, 207, 213, 217, 217, 219, 220, 223, 231, 237, 268, 269, 336, 434, 505, 521, 528, 532, 533, 535, 536, 542, 544, 545, 548, 549, 552, 554, 563, 564, 565; aspecte generale şi edilitare 55, 204, 537, 541;cartiere, mahalale 56, 205, 539; cazărmi 529; climă, calamităţi (cutremure, incendii) 533, 537, 539, 550; comerţ, artere comerciale, pieţe, prăvălii 56, 202, 204, 565; comunitatea germană 542, 543; educaţie (şcoli, universitate) şi cultură (teatru, operă) 46, 56, 530, 541, 544, 551, 560, 565; etnii (maghiari, turci, ţigani) 56, 235, 538, 540, 541, 544; parcuri şi grădini publice (Cişmigiu, Kiseleff) 46, 55, 56, 204, 530, 532, 540, 541, 544, 545, 546, 552; hanuri, hoteluri, cafenele 55, 206, 222, 542, 552; împrejurimi, bariere 201, 204, 546; închisoare 202, 528, 529, 530, 531, 533, 551; locuitori şi locuinţe 55, 203, 206, 538; monumente 202; palate, case boiereşti 55, 532, 543, 544; politicieni 259; religie, aşezăminte şi practici religioase, sărbători, cler 55, 201, 202, 204, 529, 536, 540, 546, 548, 550; spitale (Brâncovenesc, Colţea) 529, 549; străzi, pasaj, pavaj, birje 55, 56, 57, 205, 206, 529, 530, 538, 539, 540, 542, 543, 544, 546, 547, 551; tratatul de la B. 39; viaţa cotidiană, agrement, obiceiuri 206, 218, 548,
Budureasa, sat, com., jud. Bihor 168, 189, 190
Buhara, oraş, Uzbekistan 224
Bulgaria, bulgari 35, 38, 51, 277, 281, 291, 293, 296, 514; graniţă 304; mal 53; păşuni 388

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bulwer, Sir Henry (1801-1872), politician şi diplomat britanic 520
Bulwer-Lytton, Edward George Earl (1803–1873), scriitor şi om politic englez 350, 387, 398; romanul *Ernest Maltravers* 387
Buteni, sat, com., jud. Arad 163, 197
Buzău, oraşul, 58, 221, 551; episcopia 58; hotel 58; judeţ 47; râu 42
Byron, George Gordon Noel (1788–1824), poet romantic englez 456

C

Cahors, oraş, Franţa 537, 554
Calafat, oraş, jud. Dolj 562, 574, 595
Calais, oraş, Franţa 124
Calendarul gospodăriei săseşti, publicaţie 395
Callot, Jacques (1592–1635), gravor şi desenator francez 283
Câlnic, localitate inclusă în oraşul Reşiţa, jud. Caraş-Severin 104, 105, 107
Cambridge (Anglia), colegiul Emmanuel 140; colegiul Trinity College 140
Campagna Romana, regiune în jurul Romei, Italia 111
Câmpeni, oraş, jud. Alba 181, 182, 190, 198, 443
Câmpia Transilvaniei 343, 411, 423
Câmpulung Muscel, oraş, jud. Argeş 219
Canaan 350
Canada 457
Cândeşti, sat, com. Vernești, jud. Buzău 221
Cantacuzino, familie boierească 200
Cantacuzino, Mihai, ctitorul spitalului Colţea 549
Cantacuzino-Paşcanu, Pulcheria (1840–1865), boieroaică din Moldova, soţia lui Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg 20; fiica v. Lucia Sayn-Wittgenstein-Berleburg; moartea 33; sănătatea 25, 27, 29, 31, 32
Capellini, Giovanni, călător italian prin Ţările Române; biografie 503; text 503–507
Capul Bunei Speranţe 154, 352
Carabunar, localitate, Bulgaria 560
Caransebeş, oraş, jud. Caraş-Severin 102, 103,107; descriere 103
Caribda, monstru în mitologia greacă 61
Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), principe (de la 10 mai 1866), apoi rege al României (1881–1914) 208, 259, 260, 559, 561, 563, 564, 565
Carol VI, împărat german 1711-1740 297
Carpaţi, munţi 29, 42, 63, 65, 70, 71, 75, 76, 92, 115, 116, 117, 119, 136, 137, 141, 151, 155, 156, 204, 213, 214, 220, 249, 254, 267, 268, 277, 291, 339, 378, 387, 388, 505, 507, 509, 521, 524, 541, 547, 550, 552, 553, 565, 567, 569; bogăţii naturale 553; vârfuri v. Briţa, Curcubăta, Retezat, Parâng, Piatra Boghii, Piatra Grăitoare, Piatra Muncelului, Pietrosul, Poiana Ruscă; trecători v. Oituz, Predeal, Tulgheş, Turnu-Roşu, Vulcan
Cartea proverbelor 427
Catargiu, Barbu (1807–1862), jurnalist şi om politic; asasinarea 27, 47, 48, 533
Catlin, George (1796–1872), pictor american 425
Catolicism/biserica catolică în Transilvania 373, 376
Caucaz 493, 537
Caudle, personaj al lui Douglas William Jerrold 484
Cazane, defileu 297, 298, 522

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Căbeşti, sat, com., jud. Bihor 190
Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 54, 200; han 55
Călugări, sat, com. Cărpinet, jud. Bihor 162
Cărbuneşti, sat, com,. jud. Prahova 217
Cărpinet, sat, com., jud. Bihor 189, 190
Căzăneşti, sat, com. Vaţa de Jos, jud. Bihor 197
Cârţa, sat, com., jud. Sibiu 492; biserica 492
Cegléd, oraş în Ungaria 63
Celna, sat, com. Ighiu, jud. Alba 344
Čepič, lac, Istria 293
Cerchezi; la Constanţa 305
Cerna, râu 46, 515, 522
Cernavodă, oraş, jud. Constanţa 23, 304, 561, 568, 581; cale ferată 304–305, 561; comerţ cu cereale 561; descriere 577–578
Cernăuţi, oraş în Ucraina 20, 125, 126, 127, 151, 225
Cerneţi, sat, com. Simian, jud. Mehedinţi 515
Cetate, munte şi carieră, jud. Alba; minerit 502
Cetatea de Baltă, sat, com., jud. Alba 344
Ceuaş, sat, com. Mica, jud. Mureş 386, 424
Ceuaşu de Câmpie, sat, com., jud. Mureş 344
Chablis, oraş, Franţa 344
Chaillu, Paul Belloni du (1831–1903), explorator şi antropolog franco-american 106
Champagne, regiune în Franţa 221
Charenton (Franţa), spital de boili psihice 214
China 132, 133, 138, 146, 543, 554
Chişinău, oraş, Republica Moldova 44, 45, 46, 224
Cincşor, sat, com. Voila, jud. Braşov; biserica 492; germani 491; populaţia 491; români 491; şcoala 491;
Cincu, sat, com., jud. Braşov 489; descriere 470
Cisleitania 230
Cisnădie, oraş, jud. Sibiu 324, 331; obiceiuri 332; societate de asigurare 391
Cisnădioara, deal în apropierea comunei Cisnădie, jud. Sibiu 331
Cişmigiu, grădină publică în Bucureşti 530, 532, 540, 541
Ciuc, scaun secuiesc 235, 267, 339, 372, 394, 396, 409, 412; culturi agricole 399; floră şi faună 399; pedepse pentru incendiatori 410; resurse naturale 399; tărâm al trufelor 419
Ciucea, sat, com., jud. Cluj 231
Ciucurova, sat, com., jud. Tulcea 524
Ciugud, sat, com. Unirea, jud. Alba 344
Ciumbrud, sat inclus în oraşul Aiud, jud. Alba 344
Cladova, oraş, Serbia 573; sat, com. Bethausen, jud. Timiş 509, 511
Clayton & Shuttleworth, companie britanică (1842) 112
Clubul Alpin, Londra (1857) 70, 78, 236, 271, 276
Cluj-Napoca, oraş, jud. Cluj 158, 228, 230, 231, 232, 271, 339, 377, 423, 433, 434, 445, 449, 450, 454, 455, 493; cultura 233, 451; descriere 232–233; distracţii 452; educaţia 233; populaţia 232, 377, 453 – 455; religia 234; viticultură 345
Cobden, Richard (1804–1865), politician englez 146
Cocoreni, sat, com. Mihail Eminescu, jud. Botoşani 225
Codlea, oraş, jud. Braşov 381; locuitori 381; şcoală, profesori 381
Codru Moma, munţi 165, 177, 182, 183, 184, 188

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Colibaşi v. Mioveni
Comisia Dunării 519, 520
Constantin Moruzi, domn al Moldovei (1775 – 1782) 35
Constantinopol/Istanbul/Stambul/Ţarigrad 28, 51, 52, 57, 59, 61, 143, 144, 145, 212, 214, 225, 256, 295, 305, 352, 439, 493, 511, 520, 535, 565, 567, 575, 581; Fanar, cartier 571; Patriarhia, patriarhul 40, 429
Constanţa, oraş, jud. Constanţa 23, 304, 524, 526, 557, 561, 577; cale ferată 561; cerchezi 305
Cooper, Astley (1768–1841), chirurg şi anatomist englez 392
Coramnic, localitate dispărută 515
Corbu, mină 193, 196
Corna, sat, com. Roşia Montană, jud. Alba 501
Corund, sat, com., jud. Harghita; staţiunea balneară 274
Cotroceni, mânăstire 536, 537, 538, 564
Cotta, Carl Bernhard (1808–1879), geolog german 496
Covasna, oraş, jud. Covasna 399, 400, 407; amenajări balneare 399, 400; cartier v. Voineşti; hanuri 399; izvoare minerale şi de gaz 399, 400; plante fosilizate 400
Cozmeni, oraş, Ucraina, 124
Cracovia, oraş, Polonia 225
Craiova, oraş, jud. Dolj 76, 219; râu 515
Crasna, ţinut 270
Crăieşti, sat, com., jud. Mureş 344
Cremorne, localitate, Australia 132
Cricău, sat, com., jud. Alba 344
Crimeea, peninsula 446, 537, 562; război (1853–1856) 394, 493, 562, 576, 579
Cristian, sat, com., jud. Braşov 380, 381, 382, 383; biserica fortificată 383; cazarma 382; creşterea animalelor 381; depozite de cereale 383; grad ridicat de instrucţie al locuitorilor 381; locuitori şi locuinţe 382; practici şi utilaje agricole 381, 382, 383
Criş, râu 259; sat, com., Daneş, jud. Mureş 428; castel 428
Crişana, regiune 259
Criştioru de Jos, sat, com., jud. Bihor 189
Crişul Alb, râu 158, 161, 163, 178, 180, 189, 190, 193, 198
Crişul Negru, râu 161, 162, 163, 177, 179, 180, 189, 190, 193, 198
Crişul Repede, râu 158, 161, 173, 180, 189, 190, 193, 198, 231
Crivadia, sat, com. Băiţa, jud. Hunedoara 73, 79, 81; locuinţe 84; turn 74; vale 80, 81
Criviţa, sat, com. Eşalniţa, jud. Mehedinţi 515
Croaţia, croaţi; în Ungaria 247
Cromwell, Oliver (1599–1658), lider militar şi politic englez 333
Csoma de Kőrös, Sándor (1784–1842), filolog şi orientalist maghiar 242
Csongrad, comitat 195
Cucuceni, sat, com. Rieni, jud. Bihor 162
Cumania, cumani 244
Curcubăta, vârf muntos 173, 181
Cusuiuş, sat, com. Lazuri, jud. Bihor 177
Cuza, Alexandru Ioan (1820–1873), domnitor al Principatelor Unite/România (1859–1866) 18, 41, 125, 129, 131, 134, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 154, 156, 208, 215, 218, 272, 281, 529, 531, 532, 534, 537, 544, 546, 549, 550, 551, 555, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565; lovitura de stat şi abdicarea (1866) 18, 260, 528, 533, 564; miniştri v. Barbu Catargiu, Nicolae Şuţu; regimul politic 21
Cuza, Elena (n. Rosetti, 1825–1909), soţia lui Al. I. Cuza 559, 562, 564
Czacki, conte 22

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dacia, daci 53, 57, 283, 289, 515, 547; harta 259
Dahomey, regat african 364
Daia, sat, com. Apold, jud. Mureş 344; sat, com. Bahnea, jud. Mureş 386
Dalmaţia, regiune istorică 332, 509
Daneş, sat, com., jud. Mureş 385
Danilevski, Grigori Petrovici (1829–1890), călător rus prin ţările române; biografie 557–558; text 558–565
Darmstadt, oraş, Germania 19
Dâmboviţa, râu 42, 203, 554
Dâmbu, râu 506
Dâstidâu, vale 181
Debreczen (Debreţin), oraş, Ungaria 449, 538
Decebal, rege dac (87–106) 72, 90, 91, 451, 515
Dechants 170
Dedeke, administrator de moşie 19
Dej, oraş, jud. Cluj 440, 445, 461; viticultură 345
Demostene (384–322 î.Hr.), om politic atenian 60
Densuş, sat, com., jud. Hunedoara 91; artefacte romane 91
D'Erbach, Edgar, călător 22
Derby, oraş, Anglia 568
Derbyshire, regiune în Anglia 350
Detunata Flocoasă, arie protejată, jud. Alba 501
Detunata Goală, arie protejată, jud. Alba 501
Detunata, munţi 279
Deva, oraş, jud. Hunedoara 67, 279; cetate 495; descriere 66
Dezna, sat, com., jud. Arad 193, 196
Dieci, sat, com., jud. Arad 163
Dionisie, episcop de Buzău 221
Dipşa, sat, com. Galaţii Bistriţei, jud. Bistriţa-Năsăud 431
Disraeli, Isaac (1766-1848), scriitor britanic 362
Ditrău, izvoare minerale 237
Dnipropetrovsk/Dnepropetrovsk, oraş, Ucraina 558
Dobra, sat, com., jud. Hunedoara; descriere 65–66
Dobrina 192
Dobrogea 61, 161, 296, 304, 524, 559, 577, 581; descriere 578–579; frontiera 304
Dolea, munte 192
Dominicus, episcop de Oradea Mare 191
Domokos, hangiu la Gheorghieni 415
Don, râu 561, 574; cazaci 127; stepe 574
Donceni, sat inclus în oraşul Sebiş, jud. Arad 194, 195
Dora d'Istria, pseudonim literar al Elenei Ghica (1828-1888) 290
Doré, Paul Gustave (1832–1883), gravor, ilustrator şi sculptor francez 570
Dorohoi, oraş, jud. Botoşani 225
Dorolea, sat, com. Livezile, jud. Bistriţa-Năsăud 427; biserica săsească 428
Dostoievski, Feodor Mihailovici (1821–1881), scriitor rus 559
Dover, oraş, Anglia 124
Dragomireşti, sat, com., jud. Dâmboviţa 211

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Draica-Halpeş, com. Boiţa, jud. Hunedoara; exploatarea calcarului 497
Draucz, localitate neidentificată 180
Drăgan, râu 184, 191, 198
Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraş-Severin 52, 115, 509, 569
Dresda, oraş, Germania 552
Drobeta Turnu-Severin, oraş, jud. Mehedinţi 23, 36, 52, 53, 312, 505, 521, 535, 565
Dumba, casă comercială 292
Dumbrăveni, oraş, jud. Sibiu 357, 385, 427
Dumbrăviţa, sat, com., jud. Mureş 344
Dunăre, fluviu 21, 22, 24, 36, 38, 41, 42, 46, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 76, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 151, 200, 201, 204, 219, 220, 221, 230, 277, 284, 288, 293, 294, 296, 297, 298, 301, 304, 316, 323, 324, 421, 505, 506, 507, 508, 511, 512, 519, 521, 522, 524, 524, 528, 536, 541, 552, 553, 558, 559, 560, 562, 569, 572, 573, 574, 577; braţe 61; câmpia 64, 81, 115; comerţ 509; defileul (clisura) 63, 301, 515; delta (gurile) 61, 525, 526; excursii 113; navigaţie 21, 22, 23, 24–25, 61, 113, 281, 303-304, 509, 510, 567; peşteri pe D. 93; valea D. 51, 90;
Durres, oraş, Albania 293

E

Ebn-Emir-Gutab, polonez islamizat, fiul lui Waclaw Rzewusski 560
Ecaterina a II-a împărătească a Rusiei (1762–1796) 39, 131
Ecaterinoslav v. Dnipropetrovsk/Dnepropetrovsk
Eder, Karl von, consul austriac la Bucureşti 551
Edinburgh, oraş, Anglia 230
Eedelmann, însoţitor al lui Giovanni Capellini 504
Efrussi, bancher 558
Egipt 92
Ehrenbreitstein, oraş, Germania 114
Elbassan, oraş, Albania 293
Eltz, conte 23
Elveţia, elveţieni 227, 284
Emilia-Romagna, regiune din nordul Italiei 504
Ems, staţiune balneară, Germania 316, 418
Erz, munţi 180
Esterhazy, Ladislau, conte maghiar 451
Esztergon, oraş, Ungaria 114
Etlinger, consul bavarez la Odessa 558
Etna, vulcan 403
Europa, europeni 36, 56, 57, 59, 60, 61, 65, 67, 84, 90, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 115, 131, 146, 147, 151, 153, 155, 202, 208, 212, 230, 259, 261, 227, 282, 290, 291, 339, 340, 346, 368, 371, 377, 381, 394, 412, 414, 424, 434, 456, 488, 496, 501, 509, 528, 529, 531, 539, 544, 552, 553, 554, 555, 561, 563, 564, 578; exigenţe europene 56
Evrei 21, 273, 281, 373, 513; în Aiud 242; în Anglia 82; în armata austriacă 276; în Germania 82; în Principatele Române 83; în Transilvania 162

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Fallmerayer, Jakob Philipp (1790–1861), jurnalist, politician şi istoric austriac 363
Falmouth, oraş, Anglia 350
Farău, sat, com., jud. Alba 344
Faulhorn, munţi 581
Făgăraş, oraş, jud. Sibiu 490, 491; populaţia 491; germani 491; munţi 489; regiunea 385
Făgeţel, sat, com., jud. Alba 344
Fânaţe, sat, com. Câmpani, jud. Bihor 189, 190
Fântânele, sat, com. Hemeiuş, jud. Bacău 27, 29, 32; administrator al ~ v. Dedeke; moşia familiei Cantacuzino-Berleburg 19; muncitori germani 19
Feldioara, sat, com., jud. Braşov 396; cler, casă parohială 396; cavaleri teutoni 396; cetate 396; învăţători 396; populaţie 396; practici agrare 396, 397
Feldru, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 445
Feneş, sat, com. Zlatna, jud. Alba 162
Fenyes, Alexius von (1807–1876), statistician 192, 193
Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526–1564) 234
Finiş, sat, com., jud. Bihor; moară de hârtie 191
Flandra, Filip (Philippe) de (1837–1905), principe belgian 563
Flegyassa, localitate neidentificată în Bihor 170
Flier, arendaş de mine 196
Florenţa, oraş, Italia 555, 581
Florescu, Ioan Emanoil (1819–1893), general şi om politic român 532, 563, 564
Focşani 47, 58, 59, 154, 221, 562; bazar 59; biserici 59; grădini 58; locuinţe 58; străzi 59,
Foldvar, localitate, Ungaria 510
Fosztó Ferenc, viticultor 342
Francisc I (1768-1835), împărat al Austriei 294
Francisc II, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană (1792–1806), împărat al Austriei (1804–1835) 244; decretele regale emise 245
Frankfurt, oraş, Germania 21, 82, 540, 568
Franţa, francezi 39, 41, 48, 56, 60, 138, 145, 146, 208, 210, 213, 218, 224, 225, 247, 260, 280, 343, 384, 411, 544, 550, 552, 558, 562; în Banat 281; familii aristocratice ~ v. Saint-Brice; locuinţe în stil francez în Algeria 55
Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) şi rege al Ungariei (1867–1914) 229
Friesland, regiune în Germania 361
Froude, James Anthony (1818–1894), romancier, istoric şi publicist englez 242
Fundenii Noi, com., jud. Galaţi 60; han 60

G

Gabori, inspector 196
Gal Ioan, consilier 342
Galaţi, oraş, jud. Galaţi 22, 25, 32, 58, 59, 60, 61, 115, 117, 126, 212, 219, 221, 519, 520, 522, 524, 525, 526, 531, 554, 558, 559, 560, 562, 567, 568, 577; aspect rustic 60; ateliere fotografice 559; case 60; comerţ 61; consul rus 37; epidemie de holeră 559; grădina publică 559; hoteluri 37, 60
Galaţii Bistriţei, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 431
Galbena, râu 184

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Galiţia, galiţieni125, 151, 212; germani 281, 282, 284; polonezi 282; ruteni 282; în Boemia 282; în Iliria 282; în Moravia 282; în Silezia 282
Gange, fluviu 112, 224, 541
Ganimede, erou mitologic 165
Garibaldi, Giuseppe (1807–1882), general şi om politic italian 18, 28, 130
Gasparin, Agénor Étienne (1810–1871), publicist şi om politic francez 568, 571, 575
Gasparin, Valerie Boissier, contesă de (1813–1894), scriitoare franceză, călătoare prin ţările române; biografie 566–567; text 567–581
Găina, munte 173
Găvanu, mănăstire, com. Mânzăleşti, jud. Buzău 216
Gârbova, sat, com. jud. Alba 331
Geibel, Emanuel von (1815–1884), poet şi dramaturg german 362
Gepizi 514
Gérando, Auguste (1819–1849), istoric francez 254, 256, 259
Germania 43, 57, 159, 160, 207, 209, 213, 220, 324, 327, 330, 343, 355, 360, 361, 363, 456, 542, 544, 550, 551, 552, 553, 561; evrei în G. 82; germani/saşi în Transilvania 84, 98, 102, 162, 163, 244, 246, 257, 274, 302, 343, 372, 489, 499, 542, 544, 550, 551, 552, 553; căsătoria 373; dialecte vorbite 248, 361; implicare în viaţa politică a Transilvaniei 373–377; în Aiud 242; în Cincşor 491; în Făgăraş 491; în Săcărâmb 497; în Sătmar 261; muncitori la Fântânele 19; organizare, obiceiuri 352, 353, 354, 366, 369; şcoli săseşti 385; colonişti în Ungaria 513
Gheorgheni, oraş, jud. Harghita 339, 415, 416, 446; comitat 423; hanuri 415, v. Domokos; incendiu de pădure 410; lupi, pagube produse de lupi 415; vânătoare de urşi 415-416
Gherla, oraş, jud. Cluj 445, 449; închisoare 446, 447; primar 252
Ghica, Dimitrie (1816–1897), om politic liberal, 210, 534
Ghica, familie boierească 25, 29, 534; vânătoare 30–31
Ghica, Grigore Alexandru (1807–1857), domn al Moldovei (Grigore V Ghica, 1849–1853 şi 1854–1856) 120
Ghica, Ion (1816–1897), economist şi om politic 534
Ghindăreşti, com., jud. Constanţa 560
Ghioroc, sat, com., jud. Arad 180
Ghurghiu, râu 431
Gibraltar 526
Gilău, sat, com., jud. Cluj 177
Ginta, sat, com. Căpâlna, jud. Bihor 163
Giurgiu, oraş, jud. Giurgiu 23, 35, 36, 46, 53, 54, 200, 204, 505, 521, 535, 554, 562, 565; descrierea oraşului 536; hanuri (Hotel de Paris) 54; viaţa cotidiană 54
Gladstone, William Ewart (1809–1898), om politic britanic 143
Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832), scriitor şi om de ştiinţă german 492, 455
Golescu, familie de boieri din Ţara Românească 40, 534
Golescu, Nicolae (1810–1877), general şi om politic liberal român 562, 564,
Golubać, oraş, Serbia 297, 301, 510, 570
Gorceakov, Alexander Mihailovici (1798–1883), prinţ şi diplomat rus 31
Gorgan, mahala în Bucureşti 539
Gorneşti, sat, com., jud. Mureş 422
Gornja-Kruševica, oraş, Serbia 299
Goruia, sat, com., jud. Caraş-Severin; descriere 107
Göttingen, oraş, Germania 457
Grajduri, mină 193, 196

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Grätz 257
Gravalet-Blondin, Jean François (1824–1897), acrobat francez; salt la Niagara 80
Grecia, greci 21, 35, 51, 56, 58, 60, 61, 281, 293, 295, 327, 372, 388, 513, 558, 560, 562, 564, 565, 571, 572; în Braşov 256; insule v. Sifnos; limba greacă 57, 60; mănăstiri închinate 563; negustori 24
Grimm, Jacob Ludwig Carl (1785–1863), lingvist, folclorist şi scriitor german 363
Grimm, Wilhelm (1786–1859), lingvist, folclorist şi scriitor german 363
Griselini, Francesco (1717–1787), savant şi călător italian 301, 515
Gurani, sat, com. Pietroasa, jud. Bihor 190
Guşteriţa, cartier în Sibiu 325; case 329; locuitori 326; port popular 325
Gyula, oraş, Ungaria 189, 197, 198

H

Halle, oraş, Germania; Universitatea 292
Haltrich, Joseph (1822–1886), pastor, profesor, folclorist 362, 363
Hamburg, oraş, Germania 418
Hans, ghid 396
Haralambie, Nicolae (1835–1908), ofiţer român, membru al Locotenenţei domneşti 530, 534, 555, 560
Harmodius, atenian din antichitate 60
Hartley, Charles Augustus (1825–1915), inginer-şef al Comisiei Dunării 509, 526
Harz, munţi, Germania 19
Haţeg, oraş, jud. Hunedoara 70, 71, 90, 339, 423; ţinut 279; vale 71, 89, 231
Hauer, Franz Ritter (1822–1899), geolog austriac 501
Hauser, R. von, industriaş 197
Hălmagiu, sat, com., jud. Arad 178, 190, 192
Hălmăgel, district în Bihor 178
Hector, erou mitologic 165
Hegyallya, regiune viticolă 180
Hegyes, regiune viticolă 180
Heidelberg, oraş, Germania 257, 371, 490, 495; Universitatea 555
Hemeiuş, sat, com., jud. Bacău; biserica 33
Hercule, erou mitologic 174, 516
Herina, sat, com. Galaţii Bistriţei, jud. Bistriţa-Năsăud 431; biserica 431
Hesse-Darmstadt, Alexandre (1823–1898), prinţ german 18
Hidiş, sat, com. Pomezeu, jud. Bihor 178
Hinchiriş, sat, com. Lazuri, jud. Bihor 177
Hogarth, William (1677–1764), pictor, tipograf şi grafician englez 492
Holod, sat, com., jud. Bihor 165
Homburg, oraş, Germania 316, 399, 418
Homer (800–701 î.Hr.), poet antic grec 90
Homorod, sat, com., jud. Braşov 236
Hood, Thomas (1799-1845), poet şi editor englez 454
Horeb, munte 144
Huedin, oraş, jud. Cluj 231
Hunedoara, oraş, jud. Hunedoara 279, 493; castelul 68–69, 70, 494; descriere 68; incendiu 494; ţinutul 260; zăcăminte de fier, cărbune, aur 494; râu 343
Hurmuzaki, Eudoxiu (1812–1874), jurist şi om politic 40
Hyde Park, în Londra 545

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

I

Iacobeni, sat, com., jud. Sibiu 385, 386; biserica protestantă 386
Ialomița, râu 42, 58, 506
Iancu de Hunedoara (1407–1456), ban de Severin, voievod al Transilvaniei și regent al Ungariei 69, 494
Iancu, Avram (1824–1872), revoluționar român pașoptist 498
Iason, erou din mitologia greacă 581
Iași, oraș, jud. Iași 26, 27, 36, 37, 44, 46, 54, 56, 58, 219, 222, 223, 224, 554; descriere, locuitori, nivel de trai, aspect edilitar 127, 129, 130, 143, 145, 147–148, 150, 151, 223; evrei, germani, francezi, ruși 222–223; mănăstirea Galata 222; cartier v. Socola
Iate, râu, Bihor 184
Iazygi 244
Ideciu de Jos, sat, com., jud. Mureș; divorțuri 483
Ideciu de Sus, sat, com. Ideciu de Jos, jud. Mureș; divorțuri 483
Idrifaia, sat, com. Suplac, jud. Mureș 344
Ierusalim, oraș, Israel 144, 324
Ighiu, sat, com., jud. Alba 344
Iliria 57; germani 282; slavi 282
Ilva Mică, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 445
Imperiul Habsburgic v. Austria
Imperiul Otoman v. Turcia
Imperiul Roman 514
India, indieni 274, 554, 580
Indus, râu, 224
Ioannina, lac și oraș în Grecia 293
Iordan, fluviu 292
Iosif II, împărat romano-german (1780–1790) 416; ofițer al lui ~ 416; mină 192
Ipsilanti, Alexandru, domn în Țara Românească (1774–1782; aug. 1796–dec. 1797) și în Moldova (dec. 1786–apr. 1788) 35
Irlandezi 390
Isaccea, oraș, jud. Tulcea 559
Islam, islamism 560, 575
Israel 92
Istria, peninsulă 293
Italia, italieni 22, 28, 41, 49, 54, 57, 61, 146, 244, 327, 343, 346, 368, 394, 438, 544, 547, 558; în Tirol 282
Izlaz, cataractă în Porțile de Fier 511
Izmir (Smirna), oraș, Turcia 543

J

Japonia 554
Jasenova, localitate, Serbia 110
Jena, oraș, Germania 457
Jiu, râu; vale 71, 73, 75, 76–81, 89, 107, 494–495
John Bull, personificare convențională a Marii Britanii 37
Jókai, Mór (1825–1924), dramaturg și scriitor maghiar 238
Jupalnic, localitate dispărută 515
Jurasic, eră geologică 298

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

K

Kanitz, Philipp Felix (1829-1904), pictor, călător prin ţările române; biografie 286; text 287–299
Kastoria, oraş, Grecia 293
Kaunitz, baron 28
Kavajë, oraş, Albania 293
Kemény István (1811–1881), politician maghiar 342
Kemény, Gabriel de Magyargyerőmonostor (1830–1888), om politic maghiar 239
Kémeny, Joseph (1795–1855), nobil maghiar 451
Kemeny, Simion; moartea 240
Kerdel, tovarăş de călătorie al contesei Valerie Boissier de Gasparin 569, 574, 577
Kerner von Marilaun, Anton (1831–1898), botanist, călător cu Anton Adolf Schmidl 175, 176, 178, 179
Kherson, oraş, Ucraina 558
Khiva, oraş, Uzbekistan 224
Kiang-su, provincie în China 132
Kieffer, Xavier, călător prin ţările române; biografie 199; text 200–225
Kiev, oraş, Ucraina 558
Kikinda, oraş şi regiune, Serbia; case 284; justiţia 284; nuntă 284; târg 283; ţigani 284
Kinglake, Alexander William (1809–1891), călător şi istoric englez 362
Kiselev, Pavel Dimitrievici (1788–1872), general rus, preşedinte plenipotenţiar al Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti 36, 41, 545
Kiss, Ferenc (1825–1873), ofiţer maghiar 255
Klapka, György (1820–1892), revoluţionar şi general maghiar 28
Kobell, Wolfgang Franz von (1803-1882), geolog şi scriitor german 362
Koblenz, oraş, Germania 64, 114
Kogălniceanu, Mihail (1817–1891), scriitor, publicist, om politic 40, 47, 210
Königgrätz, bătălia 559
Košice, oraş, Slovacia 63
Kossuth, Lajos (1802–1894), revoluţionar maghiar, guvernator al Ungariei (1848–1849) 10, 28, 243, 313, 400, 448, 449, 560; bancnote emise 395; guvern 268; opoziţia nobilimii maghiare faţă de ~ 400,
Kotzebue, Karl von (1805–1896), consul al Rusiei la Iaşi şi Bucureşti 559
Kovar, district, Sălaj 270
Kraina, regiune, Serbia 287
Kremlin 356
Kretzulescu, Nicolae (1812–1900), medic şi om politic liberal 563, 564
Kuciuk Kainargi, tratat (1774) 39, 125

L

La Mothe, C., reverend, 526
Lamartine, Alphonse Marie Louise Prat de (1790–1869), poet, scriitor şi politician francez 560
Landseer Edwin Henry (1802–1873), pictor şi sculptor englez 497
Lanner, Joseph (1801–1843), compozitor austriac 544, 548
Laslău Mare, sat, com. Suplac, jud. Mureş 436
Lazar, conte maghiar 423

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Lazuri de Beiuş, sat, com., jud. Bihor 179
Lăzarea, sat, com., jud. Harghita; izvoare minerale 237
Lăzăreşti, sat, com., jud. Harghita 466
Le Cler, G., călător în ţările române 552
Leasa, sat, com. Hălmagiu, jud. Arad 178
Lecca, Dimitrie (1832–1888), ofiţer, om politic 534, 560
Leheceni, sat, com. Cărpinet, jud. Bihor 189
Leiden, oraş, Olanda 248
Leipzig, oraş, Germania 248, 540, 554
Leist, A., călător în ţările române; biografie 508; text 508–517
Lemberg v. Liov
Lenk von Treuenfeld, Ignaz (1766–1842), autor al unei lucrări despre Transilvania 163
Leopold I (1640–1705), împărat romano-german (1658–1705), rege al Ungariei, Croaţiei şi Boemiei 296; privilegii acordate 235
Lepindea, sat, com. Bahnea, jud. Mureş 344
Lessmann, Daniel (1794–1831), medic, jurnalist, scriitor, pictor german 513
Leşnic, sat, com. Veţel, jud. Hunedoara 66
Léthé, râu, 203
Leuca, vale 192
Lewes George Henry (1817–1878), filosof, critic literar şi de teatru englez 492
Liban 560
Liebig, Justus von (1803–1873), chimist 343
Liebig, sticlar la Pădurea Neagră, jud. Bihor 191
Liebrecht, Cezar (1820–1890), şeful camarilei din jurul lui Al. I. Cuza 564; 528, 531, 532, 533, 564; casa 532
Lincoln, Abraham (1809–1865), preşedinte al Statelor Unite ale Americii (1861–1865) 241
Liov (Lvov), oraş, Ucraina 26, 225; cale ferată 126, 151
Lipoveni 560
Lissa, bătălia 558
Lituania 339
Livezile, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 411; incendii 411
Livingstone, David (1813–1873), medic, explorator 319
Livorno, oraş, Italia 346
Lloyd, companie austriacă de navigaţie 51, 505, 570, 577
Lombardia, regiune, Italia 241, 552
Londra, oraş, Anglia 82, 316, 341, 368, 382, 393, 507, 544, 545, 564, 568
Longchamps, hipodrom la Paris 545
Losnişoara, sat, com. Lunca Cernii, jud. Caraş-Severin 96
Lüders, Alexandr Nicolaevici (1790–1874), comandant al trupelor ruseşti în principate (1848–1855) 254
Lugoj, oraş, jud. Timiş 49, 94, 102
Luncani, sat, com. Boşorod, jud. Hunedoara 101, 102; staţiune balneară 101; zăcăminte de fier 101
Lupac, sat, com., jud. Caraş-Severin 107
Lupoaia, sat, com. Holod, jud. Bihor 160
Luther, Martin (1483–1546), reformator al Bisericii Catolice 473
Lutiţa, sat, com., jud. Harghita 237
Lyon, oraş, Franţa 544, 564

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Macaulay, Thomas Babington (1800–1859), istoric şi politician englez 363, 490
Macedonia 293, 294, 514
Mahmud II, sultan otoman (1808–1839) 39
Maidanpek, oraş, Serbia 297, 299
Mailath, baron şi orator 23
Mainz, oraş, Germania 337
Maitheny, familia 22
Malamuci, schit, jud. Prahova, spital de boli psihice 214
Maramureş, regiune 259
Marea Baltică 210
Marea Mânecii 221
Marea Mediterană 57
Marea Neagră 61, 111, 112, 113, 114, 125, 151, 219, 230, 299, 304, 305, 306, 509, 511, 575, 577, 581; navigaţia 306
Marea Roşie 306
Marghiloman, Mihai (1819–1880), prefect al Poliţiei Bucureştiului 532, 533
Maria Tereza, împărăteasă a Imperiului Roman de Naţiune Germană (1740–1780), regină a Ungariei şi Cehiei 125, 197
Mariţa, fluviu 293
Matei Corvin, rege al Ungariei (1458–1490) şi al Boemiei (1469–1490) 423, 451; biserica întemeiată v. Cârţa
Mădăraş, sat, com., jud. Mureş 360
Măgherat, sat, com. Ohaba, jud. Alba 180
Mălăncrav, sat, com. Laslea, jud. Sibiu 427; saşi 427
Mărtineni, sat, com., jud. Covasna 273
Mecca 346
Medgidia, oraş, jud. Constanţa 305; tătari 305
Mediaş, oraş, jud. Sibiu 342, 385; biserica fortificată 346, 347; colecţie de covoare orientale 352; fraţii săseşti 356; populaţie 350; vin 278, 342, 351
Mehadia, sat, com., jud. Caraş-Severin 46, 104–105, 213, 296, 314, 315, 316, 321, 322, 510, 515, 516, 562, 570; băi 570, v. Băile lui Hercule
Melanchton, Philipp (1497–1560), teolog reformator german 473
Melnica, sat, Serbia 298
Meseş, munţi 231
Mesevo, sat, Serbia 294
Meyr, Ignaz, doctor 417
Meziad, peşteră, Munţii Pădurea Craiului 193
Mica, sat, com., jud. Mureş 344
Mickiewicz, Adam Bernard (1798–1855), poet şi scriitor polonez 560
Miercurea Ciuc, oraş, jud. Harghita 272, 273, 419; cetate cu şanţ 419; invazia tătarilor 419; preţuri trufe 419
Miercurea Nirajului, oraş, jud. Mureş 343
Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti (1593–1601), Transilvaniei (1599–1600) şi Moldovei (1600) 200
Mihailov, boier rus, 224
Mihăileni, sat, com., jud. Botoşani 126, 128
Mikó, Imre (1805–1876), guvernator al Transilvaniei (1849, 1860–1861) 233

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Milano, oraş, Italia 541, 543; teatrul Scala 541
Milanollo, Tereza (1827–1904), violonistă şi compozitoare italiană 333
Milcov, râu, 221
Miliutin, Nicolai Alexeevici (1818–1872), politician rus 32
Mill, John Stuart (1806–1873), filosof britanic 248
Millo, Franz, căpitan 419
Miniş, sat, com. Ghioroc, jud. Arad 180
Mioveni, oraş, jud. Argeş 504
Missouri, fluviu în America de Nord 505
Moesia 57, 515
Moldova 34, 35, 43, 59,66, 71, 74, 76, 77, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 140, 141, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 154, 414, 418, 423, 434, 443, 446, 520, 522, 514, 528, 538, 564; biserici, cler 85–89; demografie 43; evrei 83, 212, 221, 222; graniţa 65; moldoveni (cultură, casătorie, divorţ, atitudinea faţă de străini, religie) 146–147, 149, 150–152; relief, vegetaţie, locuitori (aspect fizic, îmbrăcăminte, locuinţe), 81–83, 84–85, 117; ţigani 72–73, 83; râu 47
Moldova Nouă, oraş, jud. Caraş-Severin 301, 311, 315, 569
Moldovan, Peter, protopop 178
Molière, Jean Baptiste Poquelin (1622–1673), dramaturg şi actor francez 575
Moneasa, sat, com., jud. Arad 194
Monitorul, organul oficial al guvernului român 57
Morarul, munte 515
Moravia 194; germani 282; slavi 282
Morny, Charles Auguste Louis Joseph de (1811–1865), duce 149
Moskovitz, doctor 22
Moţi 161, 163
Muerzthal, rasă bovină 184
Müller Friedrich (1828–1915), cleric şi profesor la Sighişoara 348, 362, 487
München, oraş, Germania 22, 342
Munkács, localitate, Ucraina 408
Muntele Mare 181
Muntele Mic 103, 168
Mureş, râu 63, 64, 66, 67, 81, 161, 239, 343, 352, 394, 412, 419, 420, 421, 423, 431, 457, 461, 463; sate pe valea M. 420; ţinut 486; vale 65, 71, 231, 236, 278
Murray, John III (1808–1892), editor englez 535; ghid 84, 103, 104, 108, 535
Musabey, râu neidentificat 304
Muszai, localitate, Ucraina 408
Myzeqeja, câmpie, Albania 293

N

Napoleon I (1769 – 1821), împărat al Franţei (1804–1814, 1815) 146; cod juridic 208
Napoleon III (1808–1873), preşedinte al Republicii Franceze (1848–1852) şi împărat al francezilor (1852–1870) 31, 209, 559, 561, 562, 563
Napoli, oraş, Italia 18, 146, 315, 365, 581, 544
Nauplia, oraş în Grecia 60
Năsăud, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud 435, 442; regiment românesc de graniţă 435
Negotin, oraş, Serbia 299
Negreni, sat, com., jud. Cluj 158

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nemesis, zeița răzbunării la vechii greci 384, 528
Nepos, sat, com. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud 445
Nestor, personaj din mitologia greacă 489
Newcastle <upon Tyne>, oraș, Anglia; mine de cărbune 109
Niagara, cascada; saltul lui Jean François Gravalet-Blondin 80
Nicolae I (1796–1855), țar al Rusiei (1825–1855) 37, 212
Nicolai, Elias sculptor 427
Nicopol, oraș, Ucraina 558
Nicopole, oraș, Bulgaria 53
Nicopolis (Cezareea Capadociei) 549
Nifon, mănăstire, jud. Buzău 221
Nil, fluviu 269, 552
Niš, oraș, Serbia 295
Nistru, râu 124
Nocrich, sat, com., jud. Sibiu; biserica fortificată 489
Noe, personaj biblic 341
Norvegia; biserici de lemn 420
Notes and Queries, publicație 362
Nou Săsesc, sat, com. Laslea, jud. Sibiu 430; obiceiuri săsești 430
Noua Zeelandă 319
Novara, vapor 417
Novi Sad, oraș, Serbia 293
Nürnberg, oraș, Germania 337, 358, 418

O

Oberammergau, oraș, Germania 442
Oberlaender, rasa bovină 184
Obrenović, Maria (născută Catargi) (1835–1876) 532, 563, 564
Obrenović, Miloș, principe al Serbiei (1815–1839, 1858–1860) 564
Occident/Apus 51, 56, 147, 155, 295, 337, 341, 346, 356, 368, 377, 520, 529, 530, 536, 540, 545, 563
Ocna Mureș, oraș, jud. Alba 457; închisoarea 411; ocne de sare (descriere, lucru în mină, producție) 457–464
Odessa, oraș, Ucraina 23, 24, 45, 61, 493, 558, 567; comerț 61; consul austriac 558; consul bavarez 558; ruși la ~ 567; Societatea austriacă de navigație 558; Societatea de Navigație și Comerț 558; ziare 558
Odiseea 216
Odobești, oraș, jud. Vrancea 47, 221
Odorheiu Secuiesc, oraș, jud. Harghita 234, 274, 278, 339, 369; viticultură 345
Ogradena, localitate dispărută 297, 298
Ogradina, sat, com., jud. Mehedinți 301
Ohrid, lac 293
Oituz, trecătoare 119
Olanda 58, 553
Oliphant, Laurence (1829–1888), călător prin țările române; biografie 122-123, text 124–156; diplomat și ziarist 439
Olt, râu 42, 76, 161, 236, 273, 408, 413, 490
Oltenița, oraș, jud. Călărași; locuitori 576

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Oncească (Peştera Zmeilor), peşteră, jud. Bihor 173, 175, 188
Oradea, oraş, jud. Bihor 158, 184, 189, 190, 197, 198, 236, 267, 268; băi termale 179; cler 268; descriere oraş 268; Episcopia greco-catolică 182, 183, 186, 191, 196; maghiari 268; revoluţia (1848–1849) 268; români 268
Oraviţa, oraş, jud. Caraş-Severin 106, 107, 110; calea ferată 108, 109; descriere 108; zăcăminte de cărbune şi aur 109, 110
Orăştie, oraş, jud. Hunedoara; hotel 351; viticultură 345
Orhei, ţinut în Basarabia 45
Orient/Levant/Răsărit 52, 56, 58, 59, 60, 131, 143, 147, 155, 209, 223, 224, 295, 352, 381, 529, 530, 540, 541, 544, 545, 547, 568
Orosz, József (1780–1859), publicist maghiar; carte 230
Orşova Nouă v. Ada Kaleh
Orşova, oraş, jud. Mehedinţi 23, 36, 46, 52, 53, 63, 104, 105, 115, 231, 281, 296, 297, 312, 316, 505, 510, 512, 515, 516, 521, 522, 535, 569; comerţ 513; descriere 514
Oteteleşanu, familia 521
Oţelu Roşu, oraş, jud. Caraş-Severin; descriere 102
Ovidiu (Publius Ovidius Naso) (43 î.Hr.–17 d.Hr.), poet latin 42, 60, 103, 513, 514; turnul 104
Oxford (Anglia), colegiul Christchurch 140; colegiul Wadham 140

P

Paget, John (1808–1892), nobil englez 69, 84, 103, 104, 108, 109, 248
Palatinat, regiune istorică în Germania 385
Paleologu, familie boierească 200
Palestina 92
Palmerston, Henry John Temple, viconte de (1784–1865), om politic englez 37
Panciova (Pančevo), sat, Serbia 51, 189, 293
Pann, Anton (Antonie Pantoleon-Petroveanu), compozitor, folclorist 214
Pannonia, provincie istorică 227, 283
Panu, Anastasie (1810–1867), om politic 40
Parâng, munţi 71, 77, 79, 80
Paris, oraş, Franţa 31, 45, 56, 59, 131, 155, 200, 206, 207, 218, 274, 281, 368, 393, 529, 540, 543, 544, 545, 548, 554, 555, 564, 567, 568, 574, 581; congres (1856), conferinţă (1858), convenţie 39, 40, 41, 45; emigraţia revoluţionară română 534; hipodrom v. Longchamps; restaurant (Maison Dorée) 568
Passarowitz, pacea (1718) 296
Passo-Augusto (Defileul Vratarnica, Serbia) 288
Patikárus Ferenc (1827–1870), muzician maghiar 337
Patterson, Arthur J. (1835–1899), publicist englez, călător în Transilvania; biografie 226; text 227–279
Păcureşti, sat, com., jud. Prahova 217
Pădurea Neagră, munţi, Germania 309
Pădurea Neagră, sat inclus în oraşul Aleşd, jud. Bihor 191
Păuliş, sat, com., jud. Arad 180
Pecinişca, azi aparţine de Băile Herculane, jud. Caraş-Severin 315
Peninsula Balcanică 259
Penteleu, munte 216
Peqin, oraş şi regiune, Albania 293

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Peristera (Peştera), oraş, Bulgaria 293
Persescu, boier muntean 215, 216
Perseu, erou mitologic 174
Persia 352
Pesta, oraş, Ungaria 22, 24, 25, 32, 112, 113, 114, 115, 195, 198, 293, 229, 247, 261, 268, 269, 271, 373, 377, 421, 450, 510, 539, 558, 560, 565; cale ferată 109; Dieta 253; mobilier 100; muzeu 65, 78, 91, 105;
Peştera Morţii, Muntele Puturosu 402
Peştera Nălucilor, Munţii Bihor 175
Petrovac na Mlavi, localitate, Serbia 287
Petru cel Mare, ţar al Rusiei (1696–1725) 61
Piatra Boghii, vârf, Muntele Pietroasa 176
Piatra Craiului, munţi 339, 378
Piatra Grăitoare, vârf 173, 179
Piatra Muncelului, vârf 179, 192
Piatra Neamţ, oraş, jud. Neamţ; aşezare, locuitori 141
Piatra Tâlharului, vârf, Munţii Bihorului 173, 175
Piemont 146, 149, 552
Pietroasa, munţi 162, 175, 176, 177, 183, 190, 191
Pietroasa, pârâu 191; sat, com., jud. Bihor 169, 182, 184, 186, 193; furnale 197; şcoală 170;
Pietrosu' munte 254, 275, 277
Pind, munţi 293
Pisoski, Nicolae, ofiţer, om politic 532
Pittsburg, oraş, SUA 504
Plaiul Moguranului, Munţii Bihor 192
Platon (427–347 î. Hr.), filozof antic grec 240
Plăieştii de Jos, sat, com., jud. Harghita 399
Pleşcuţa, sat, com., jud. Arad 180
Pleşu, vârf, Munţii Bihor 178
Ploieşti, oraş, jud. Prahova 213, 219, 220, 504, 505, 506
Poarta v. Turcia
Podolia, regiune istorică în Ucraina 45
Poe, Edgar Allan (1809 – 1849), scriitor american 313
Poiana Ruscă, munţi 98, 100
Poiana Sărată, sat, com. Oituz, jud. Bacău 399
Poiana, sat, com. Criştioru de Jos, jud. Bihor 162, 186, 191, 197
Poieni, sat, com., jud. Cluj 162
Poletin, localitate neidentificată 301
Polonia, polonezi 125, 142, 225, 407, 429, 443, 560, 565; în Aiud 242; în Galiţia 282
Polyphemus, erou din mitologie 216
Pongrátz, muzician maghiar 337
Ponor, mină 193, 196
Pontus Euxinus v. Marea Neagră
Poreč, localitate şi râu în Serbia 512
Porto 343
Porţile de Fier (Demir-Kapi, Bas-Kapu, Cazanele Dunării, Defileul Dunării, Clisura) 21, 51, 52, 53, 72, 90, 95, 97, 231, 505, 509, 510, 512, 514, 521, 569, 571
Praga, oraş, Cehia 36
Prahova, râu, 213

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Praid, sat, com., jud. Harghita 274, 278, 426; excursii 278; mine de sare 274
Prăjești, sat inclus în orașul Sebiș, jud. Arad 193, 194
Predeal, oraș, jud. Brașov 272–273; trecătoare 272
Pregna, vârf, Munții Bihor 186
Probu Prodan (1815–1852), preot ortodox și revoluționar pașoptist 243
Prudhon, Pierre-Joseph (1809–1865), economist, sociolog francez 48
Prundu Bârgăului, sat, com., jud.Bistrița-Năsăud 434, 444; fabrică de hârtie 434
Prusia, prusieni 39, 208, 210, 257, 260, 559, 565
Prut râu 42, 45, 125, 148, 151, 223, 277, 524, 525
Puchner, Anton (1779–1852) comandant al trupelor austriece din Transilvania (1848–1849) 237, 240
Pugovin, Konstantin, călător rus prin țările române; biografie 34; text 34–49
Pulsa, vale 176, 178, 179, 184, 191
Punch, revistă umoristică britanică 241
Puturosu, munte 402–407; amenajări balneare 404, 405; depozite de sulf 404–408

Q

Québec, Canada 457

R

Rahab, personaj biblic 233
Rahova, oraș, Bulgaria 53
Rákóczi, Francis 271
Rákóczi, Gheorghe (György) al II-lea, principe al Transilvaniei (1648–1660) 235, 446; privilegii acordate de ~ 235
Rákóczi, familie nobiliară maghiară din Transilvania 234, 270
Rama, oraș, Serbia 509
Rasch, Gustav Heinrich Wilhelm (1825-1878), jurist, jurnalist, călător prin țările române; biografie 527; text 528-556
Rasova, sat, com., jud. Constanța 304
Ravenna, oraș în Italia 537, 554
Raznoțvetov, Grigore, hatman 560
Rădăuți, oraș, jud. Suceava 20
Răschirata de Sus, localitate dispărută 194
Rătești, sat, com. Berca, jud. Buzău; mănăstire 221
Râmnic, râu 42
Râmnicu Sărat, oraș, jud. Buzău 47, 58; han 58
Râșnov, oraș, jud. Brașov 326, 377, 379, 380, 381, 383, 387; agricultură și practici agrare, apicultură, sericicultură 379, 381, 383; așezare 377; cetate 377, 378; cler 381; contrabandă cu praf de pușcă și tutun 381; depozite de cereale 378; garnizoana țărănească 378; populația 379; români 380; sași 380; școală, învățători 381; urși, vânătoare de urși 377, 379, 380
Rebrișoara, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 445
Reforma 413
Reghin (Sächsisch-Regen), oraș, jud. Mureș 278, 336, 419, 420, 422, 431, 434; casa pastorului protestant 420-421; descriere oraș 421; comerț cu lemn 421; han 420; istorie 421; locuitori 421; prosperitate 421

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Regulamentul organic 35, 38, 39, 40, 41, 48, 287
Remetea, sat, com., jud. Bihor 197; sat, com., jud. Harghita 419; violenţe asupra călătorilor 419
Renault, administratorul domeniului lui Lamartine 560
Reşiţa, oraş, jud. Caraş-Severin 105, 107; calea ferată 106, 108; minereuri de cărbune 109; minereuri de fier 105
Retezat, munţi 71, 77, 339
Riehl, Wilhelm Heinrich (1823–1897), ziarist şi istoric german 362
Riesen, munţi 180
Riesling, soi viticol 342, 343, 351
Rigi, munţi 581
Rin, fluviu 64, 112, 114, 227, 290, 297, 324, 342, 358, 361, 569; comparaţie cu Dunărea 52, 61
Rob Roy, personaj al lui Walter Scott 257
Robinson Crusoe, personaj al lui Daniel Defoe 25
Rodna, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 424, 434, 440, 442
Roma, oraş, Italia 21, 42, 57, 72, 91, 268, 290, 365, 581; putere catolică 413
Romagna, regiune, Italia 289
Roman, oraş, jud. Neamţ 222, 522
România/Principatele Romne/Principatele dunărene/Moldo-Valahia/Principatele Unite, români 34, 35, 48, 51, 52, 55, 56, 57, 60, 124, 142, 143, 144, 145, 146, 156, 200, 201, 203, 205–207, 208, 209, 210, 213, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 227, 234, 236, 242, 257, 259, 260; 281, 282, 283, 284, 289, 302, 372, 374, 375, 388, 390, 415, 436, 491, 504, 513, 514, 528, 529, 530, 534, 536, 539, 546, 551, 552, 553, 554, 559, 560, 562, 563, 564, 565, 570; administraţie, salarii 27; agricultura, creşterea animalelor 220, 559, 565; armata 559, 562, 563, 564, 565; biserica 44; bogăţii naturale 42; categorii sociale, boieri, ţărani 43, 235, 574, 555–556, 559, 565; căi ferate 559; cunoaşterea limbii franceze 51; divorţ 44; doamnele din înalta societate 43; domn v. Alexandru Ioan Cuza; domniile fanariote 38; educaţia 290; evrei 43, 212, 217; excursie în principate 272; extragerea aurului şi a sării 565; garda naţională 565; graniţe 272, 277, 574; holera 559; implicare în viaţa politică a Transilvaniei 374, 375, 377; impozite 565; jocul de cărţi 302–303; legislaţie v. *Regulamentul Organic*; lovitura de stat (1866) 563; maghiari 235; miliţia permanentă 565; oameni politici ai principatelor 56; originea romană 294; limba română, originea latină 57, 514; politica faţă de Imperiul habsburgic 259, 260; revoluţia (1848–1849) 276; România Mare 237, 257; sate, locuitori, case, port 210–211, 217, 218, 516–517; secularizarea averilor mănăstireşti 563, 564; stema 52; trecerea la alfabetul latin 57; ţiganii 211, 574; unirea din 1859 52, 56, 59; vinuri 42
Românul, gazetă politică şi literară 209, 559, 560, 563
Rosescu, monument 506
Rosetti, Constantin A. (1816–1885), om politic şi publicist român 209, 210, 534, 563
Rosthorn, Josef von (1816–1886) industriaş 196
Roşia Montană, sat, com., jud. Alba 451, 499, 501; consecinţele despăduririlor 411, mina de aur 499; minerit 501–502
Roşia, sat, com., jud. Bihor 162, 165, 190
Roth, Stephan Ludwig (1796–1849), istoric, profesor şi pastor luteran 386
Roznovanu, familie boierească din Moldova 45
Rupea, oraş, jud. Braşov 249, 369, 370; cetate 370; depozite de cereale 370; hanuri 370; locuinţe 370; magazine 370; străzi, pavaj 370
Rusca Montană, sat, com., jud. Caraş-Severin; calcar 494; zăcăminte de plumb, fier, cărbune, marmură 95–98, 99, 100

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Rusciuc v. Ruse
Ruse, oraş, Bulgaria 24, 36, 505, 509, 562, 576
Rusia, ruşi 18, 21, 34, 35, 37, 39, 41, 48, 56, 57, 61, 125, 143, 145, 146, 147, 150, 208, 209, 210, 212, 225, 228, 281, 283, 327, 394, 436, 505, 542, 560, 561, 565; alfabet 57; holera 561; implicare în revoluţia paşoptistă din Transilvania 276; la Odessa 567; morţi în războiul Crimeii (1853–1856) 493; ocupaţia rusească 54, 56; preoţi 86
Ruşchiţa, oraş, jud. Caraş-Severin 97, 98, 103; minereu de fier 98–99
Ruteni 281, 517; în Galiţia 282
Rzewusski, Waclaw, polonez 560

S

Sachs Hans (1494–1576), cizmar şi poet 358
Saşi 238, 243, 248, 257, 258, 262, 275–277, 372, 388, 402, 433, 450, 471; căsătorie şi divorţ 467–469, 473–481, 481–485; clase şi raporturi sociale 245, 246–247; cler 246, 488–489; implicare în viaţa politică a Transilvaniei 245, 374–377; împărţirea administrativă 244; oraşe v. Sibiu, Braşov; salariaţii 257; şcoli săseşti 385; tradiţii, timp 258, 433; ţărănimea, gospodăriile ţărăneşti 384–387, 469–472; universitatea 245, 247
Saint-Brice, familie aristocratică franceză 572
Salonic, oraş, Grecia 511
Samarkand, oraş, Uzbekistan 224
Samos, insula 534
Sankt Petersburg, oraş, Rusia 36, 37, 57
Santa Maria, biserică din Tuscania, oraş, Italia 331
Sardinia, insula 39
Sarmizegetusa, sat, com., jud. Hunedoara 90; amfiteatrul 91
Saschiz, sat, com., jud. Mureş 366; biserica fortificată 348, 365; cetatea ţărănească 365, 370
Satchinez (Knes, Knez), sat, com., jud. Timiş 288
Satu Mare, oraş, jud. Satu Mare 232; pacea (1711) 271
Sauteron-Séranon, Jules (1820–1891), avocat şi om de cultură francez, călător prin ţările române; biografie 280; text 280–285
Sava, râu 116, 288
Saxa-Weimar-Eisenach, Hermann (1825–1901), prinţ german 18
Saxa-Weimar-Eisenach, Karl Alexander August Johann (1818–1901), mare duce, ofiţer şi diplomat rus 17, 19, 21
Saxonia 324
Sayn, localitate componentă a oraşului Bendorf, Germania 24
Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Emil (1824–1878), ofiţer şi diplomat rus, călător în ţările române; biografie 17; text 17–33; administrator al moşiei v. Dedeke; fiică v. Lucia Sayn-Wittgenstein-Berleburg; frate v. Philipp Karl Emil Georg Sayn-Wittgenstein-Berleburg; moşie v. Fântânele; reşedinţă v. Bacău; salariaţi 29; soţie v. Pulcheria Cantacuzino-Paşcanu; spital 29
Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Lucia (1859–1903), fiica Pulcheriei Cantacuzino-Paşcanu şi a lui Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg 21, 24, 25–26, 27, 29
Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Philipp Karl Emil Georg 33
Săcărâmb, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara 495; câmpia 69–70, şcoala pentru exploatarea minieră 497; zăcăminte de aur şi teluriu 66, 69, 279, 496
Sălaj, judeţul 231, 271

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sălişte de Vaşcău, sat, com. Criştioru de Jos, jud. Bihor 189
Sătmar, ţinut 261; români şi germani 261
Sândominic, sat, com., jud. Harghita 412; biserica fortificată 412
Sângătin, sat, com., jud. Sibiu 238
Sânmiclăuş, sat, com. Sona, jud Alba 344
Sârbi, sat, com., jud. Bihor 189
Scărişoara, sat, com., jud. Alba 163; ocol silvic, Bihor 181, 183
Schewitz, şcoală particulară în Bucureşti 560
Schiller, Friedrich von (1759–1805), poet german 492
Schiller, Johann Christoph Griedrich von (1759–1805), poet şi dramaturg german 455
Schimerling, Anton Ritter (1805–1893), om politic austriac; guvern~ 229, 245
Schkumbin, râu, Albania 293
Schlitz, oraş, Germania 19
Schmidl, Anton Adolf (1802–1863), jurnalist, geograf, călător prin ţările române; biografie 157–158; text 158–198
Schuller, Karl Johann (1794–1865), istoric, publicist şi teolog sas 489
Schur, F., profesor 406
Schwartzenberg, Felix (1800–1852), om politic austriac 247
Scila, monstru în mitologia greacă 61
Scott Walter (1771–1832), scriitor scoţian 362
Scoţia, scoţieni 230; universităţi 242
Scribina, coamă muntoasă 192
Sculeni, sat, com. Victoria, judeţul Iaşi 44, 45
Sebeş, oraş, jud. Alba 249, 488; biserici 488; cler 488–489
Sebiş, oraş, jud. Arad 177, 180, 188; furnale pentru prelucrarea fierului 193, 194, 195, 196; pârâu, Bihor 184
Secu, mănăstire, com. Pipirig, jud. Neamţ 132–133, 140, 142
Secui 242, 244, 257, 276, 372, 388, 392, 398, 402; nunta secuiască 402
Seghedin v. Szeged
Selters, localitate, Germania 416,
Semendria (Smederevo), oraş, Serbia 51,
Semlin v. Zemun
Semmering, localitate, Austria 510
Serbia, sârbi 51, 53, 247, 281, 283, 287, 288, 289, 291, 296, 321, 513, 541; alimentaţie 291; condiţia femeii 290; descriere fizică 289; învăţământ 290; obiceiuri de înmormântare 292; români şi serviciul militar al românilor 287, 299; ţigani 291; vestimentaţie 287, 289
Seş, munţii 231
Sever (Lucius Septimius), împărat roman (193–211 d.Hr.) 573
Sèvres, oraş, Franţa 543
Sfânta Ana, lac 400, 405,
Sfântu Gheorghe, mănăstire, jud. Buzău 215; oraş, jud. Covasna 236, 398; restaurant secuiesc 398;
Shakespeare, William (1854–1616), poet şi dramaturg englez 455, 490, 492
Shylock, personaj din *Negustătorul din Veneţia* piesa lui William Shekespeare 312
Sibiciu, vale 217
Sibiu 31, 49, 68, 71, 155, 229, 231, 248, 256, 257, 271, 323, 324, 334, 339, 340, 345, 350, 371, 377, 406, 407, 423, 429, 434, 439, 445, 450, 489, 523, 524; biserici 492; cartier v. Guşteriţa; descriere 249; Dieta 250, 253; locuitori 324; Muzeul Bruckenthal, biblioteca 250, 334; port popular 324, 335; poşta 64; salariaţi 257; Societatea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ştiinţifică din Sibiu 361, 362; străzi, pieţe 337, 338; tipărituri 337; ţigani, tarafuri 335, 336; urbanism 323, 331, 333; viticultură 345; district 371, 387
Sicilia 146, 368, 405, 406, 581
Siebengebirge, munţii 114
Sifnos, insulă grecească 60
Sighişoara, oraş, jud. Mureş 249, 278, 347, 357, 360, 368, 430, 445; agricultură 360; arhitectură 359; cetatea 358; directorul şcolii publice v. Friedrich Müller; filială a Siebenbuergische Landeskunde 362; gimnaziul 363; târg 360
Sighiştel, sat, com. Câmpani, jud. Bihor 190
Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437), rege (din 1410) şi apoi împărat german (1433–1437) şi rege al Boemiei (1419–1421, 1436–1437) 234, 371
Silezia 472; germani; slavi 282
Silion, ofiţer adjutant şi secretar particular al lui Al. I. Cuza 564
Silistra, oraş, Bulgaria 36, 38, 304, 561, 562
Sina, casa comercială 292
Sinai, munte 131, 144
Sinaia, mănăstire, jud. Prahova 214
Sinan Paşa, 200
Siret, râu 42, 47, 59, 141, 506
Slatina Timiş, sat, com., jud. Caraş-Severin 95, 96, 97
Slavi, populaţie migratoare 514
Slavonia, regiune istorică 332, 407
Slovacia, slovaci 282
Smirna, oraş, Turcia 568
Socola, sat devenit cartier al oraşului Iaşi 149; seminar 222
Somersetshire, regiune în sud-vestul Angliei 330
Someş râu 163, 173, 191, 352, 423, 434, 450
Sorviodunum, aşezare antică, Anglia 358
Sovata, oraş, jud. Mureş 426; excursii 278
Sovig, localitate, Bosnia-Herţegovina 293
Spa, staţiune balneară în Belgia 398
Spania, spanioli 55, 61, 343, 356, 493; în America 411
Splügen, oraş în Elveţia 581
St. Bees, Cumbria, Anglia 301
Staberl, călătoriile lui ~ 400
Stânceşti, sat, com. Bunteşti, jud. Bihor 162
Standen, englez 524, 525
Statele Papale 406
Statele Unite ale Americii 30, 65
Steierdorf, sat alipit oraşului Anina, jud. Caraş-Severin 108, 284; descriere 108; zăcăminte de cărbune, fier, aur 109, 110
Stejăreni, sat, com. Daneş, jud. Mureş 385, 436
Stephenson, George (1781–1848), inginer englez 382, 392
Sternberg 29
Stokes, John (1825–1902), călător prin ţările române; biografie 518; text 519–526
Strauss, Johan (1804–1849), compozitor austriac 544, 548
Strei, râu 67, 68, 69, 71, 72, 81; valea 71, 89
Sturdza, Dimitrie Alexandru (1833–1914), istoric şi om politic liberal 534
Sturdza, Mihail Sturdza (1794–1884), domn al Moldovei (1834–1849) 563

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sturdza, stareță la mănăstirea Adam 520
Sturmfeder, Louise (1789–1866), baroană austriacă 23
Sublima/Înalta Poartă v. Turcia
Suez, canalul de ~ 312
Sulina, oraș, jud. Tulcea 61, 526; braț al Dunării 61, 509; port 61
Sušnjevica, oraș, Croația 293
Suțu, Nicolae (1798–1871), om politic și economist român 26, 32
Suvorov, Vasilievici Alexandr (1729–1800), genral rus 42, 47
Svetovid, periodic literar sârbesc 288
Szabados 238
Széchenyi, István (1791–1860), om politic și de cultură maghiar 298, 448, 510, 522
Szeged, oraș, Ungaria 421, 538
Szolnok, oraș, Ungaria; cale ferată 63–64

Ș

Șaroș pe Târnave, sat, com. Dumbrăveni, jud. Sibiu 344, 425
Șimleul Silvaniei, oraș, jud. Sălaj 267, 270
Șimleul Silvaniei, oraș, jud. Sălaj; viticultură 345
Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504) 125
Știrbei, Barbu (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853, 1854–1856) 543, 562
Șuncuiuș, sat, com., jud. Bihor 190
Șvištov, oraș în Bulgaria 53

T

Tachtalia, stâncă în Defileul Dunării 511, 514
Tacitus, Cornelius (56–117), istoric roman 423
Tartaria 59
Tatarbasarčik, oraș,Bulgaria 293
Tărcăița, sat, com. Tărcaia, jud. Bihor 177
Tătari; descriere 580; la Medgidia 305
Târgoviște, oraș, jud. Dâmbovița 533
Targu Mureș, oraș, jud Mureș 232, 234, 235, 238, 271, 272, 275, 422, 423, 433; întruniri științifice 232; viticultură 345
Târgu Neamț, oraș, jud. Neamț; așezare, locuitori 129, 130, 133, 139; cetate 130; mănăstire 130–132, 140, 142
Târgu Secuiesc, oraș, jud. Covasna 273, 400, 433
Târnava, râu 326, 386, 475, 486; ~ Mare 239, 343, 368; ~ Mică 343, 344, 426
Târnăvița, sat, com. Hălmăgel, jud. Arad 190
Tbilisi, oraș, Georgia 558
Teaca, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 431
Tecuci, oraș, jud. Galați 59, 118, 522
Tekja, sat, Serbia 298
Telega, sat, com., jud. Prahova 565,
Teleki, Dominic conte maghiar 422, 423
Teleki, familie nobiliară maghiară din Transilvania 232
Teleki, Samuel (1739–1822), nobil maghiar 423
Telița, râu 304

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Tennyson, Alfred, lord (1809–1892), poet englez 136, 362
Tesalia, provincie, Grecia 259
Teutsch, Georg Daniel (1817–1893) dascăl, teolog, istoric şi politician sas 248, 428
Teuz, râu 177
Thackeray, William Makepeace (1811–1863), romancier englez 398, *The History of Henry Edmond* 398
Theologos, englezoaică 524
Thessalia, provincie, Grecia 293
Thomas, Charles Louis Ambroise (1811–1896), compozitor francez 211
Thunmann, Johann Erich (1746–1778), „părintele balcanologiei" 292
Tiberiu (Tiberius Iulius Caesar Augustus), împărat roman (14–37 d.Hr.) 283, 301
Tiflis v. Tbilisi
Timbs, John (1801–1875), anticar şi scriitor britanic 362
Timiş, râu 94, 96, 103, 105, 116, 155, 259
Timişoara, oraş, jud. Timiş 31, 259, 283, 288, 309, 310, 316, 338, 515, 539; cale ferată 94, 116; locuitori 49
Timoc, râu şi regiune 288
Tirana, oraş, Albania 293
Tirka, casa comercială 292
Tirol, Dimitrije (1793–1857), scriitor, istoric, geograf şi pictor 288
Tirol, regiune în Austria 100, 317, 489; germani 282; italieni 282
Tisa, râu 64, 111, 173, 259; valea ~ 63, 90, 109
Tokay, regiune viticolă, Ungaria 180
Tolstoi, Lev Nicolaevici (1828–1910), scriitor rus 559
Toplitz, staţiune, Germania 418
Topliţa, oraş, jud. Harghita 418, 419, 464; comerţ cu buşteni 419; creşterea animalelor 419–420; incendii de pădure, preot incendiator 410
Topliţa, sat, com., hud. Hunedoara 179, 278
Torino, oraş, Italia 543
Török de Varad, Josef, industriaş 196
Toscanella v. Tuscania
Tracia 293, 294, 295, 514
Traian (Marcus Ulpius), împărat roman (98–117 d.Hr.) 53, 227, 310, 493, 522; columna lui T. 578; drumul lui T. 72, 301, 570, 579; podul lui T. 53, 509, 515; Tabula Traiana 298, 301, 512
Transilvania/Ardeal 30, 31, 43, 57, 63, 66, 67, 83, 89, 117, 125, 145, 155, 156, 158, 159, 161, 168, 170, 173, 181, 183, 195, 198, 213, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 267, 268, 284, 290, 292, 299, 302, *passim* 309–502, 514, 522, 523, 541, 550; agricultura, creşterea animalelor, practici şi utilaje agricole, plante tehnice, proprietate funciară 277, 340, 343, 345, 350, 382, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 418; alimentaţia 277–278; arhitectura ţărănească 164; bresle (ghilde) 360; calea ferată de la ~ 268, 270; Câmpia Transilvaniei 343, 411, 423; colonişti (cehi, moravi, slavi) 162; descriere geografică 340; despăduriri, consecinţe 410-411; Dieta Transilvaniei 229, 386; floră şi faună, vânătoare 338, 403, 493; frontiera cu principatele române 272, 277; infracţiuni (furturi de cai, incendieri) 398, 410; invazia tătară (1241) 172; învăţători 381; maghiari, relaţia cu românii, desnaţionalizare 228, 230, 260, 261, 364, 385, 387, 393, 395, 419, 420, 421, 457, 465, 466; preţuri, taxe, impozite 397, 490; recensăminte 261; relaţia cu Ungaria 230, 261, 364; religie, confesiuni, aşezăminte religioase, cler 260, 347, 371, 373, 376, 381, 385, 386, 396, 420, 429, 430; revoluţia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

(1848-1849), urmări 237, 238, 240, 260, 261, 276, 363, 421; români, aşezări, obiceiuri, port, creştere populaţie 227, 259, 261, 277, 367, 368, 384–387, 388, 390, 420; saşi, sate săseşti, scăderea populaţiei săseşti 227, 228, 261, 262, 275–276, 384–387, 388, 420, 457, 465, 466, 467–485, 491; secui 227, 228, 234, 276, 388, 457, 465, 466; turism, transport 236, 274; ţigani 351, 424, 443, 479–480; viaţa politică 227, 228, 365, 373–377; zăcăminte naturale, exploatare 250, 404-408
Trei Scaune, scaun secuiesc 234, 235, 408
Triest, oraş, Italia 406, 407
Trompeta, gazetă politică şi literară 559, 560
Tübingen, oraş în Germania 326
Tulcea, oraşul 61, 559; minarete 61; mori 61; sedii consulate 61
Tulgheş, trecătoarea 418
Turcia/Imperiul otoman/Sublima Poartă/Poarta, turci 18, 21, 35, 36, 38, 39, 41, 51, 54, 57, 58, 61, 67, 76, 125, 126, 131, 143, 144, 145, 146, 203, 209, 210, 211, 287, 292, 293, 295, 296, 297, 449, 515, 541, 560, 561, 563, 576, 577, 581; capitala v. Constantinopol; dominaţia, protecţia otomană 52, 59; în Banat 112; în Braşov 256; în Bucureşti 56; încercări de reformă 53; lagăr 559; ofiţeri, soldaţi 559, 561, 562; sultani v. Abdülaziz, Mahmud II; vapor otoman 51
Turda, oraş, jud. Cluj 340, 433, 434, 450, 563
Turia, sat, com., jud. Covasna 394, 400, 402, 403, 405; nobili maghiari 402; ospitalitate 402; practici agrare 394, 398
Turnu Măgurele, oraş, jud. Teleorman 35
Turnu Roşu, trecătoare 399, 490
Turnul Babel 334
Turnu-Severin v. Drobeta Turnu-Severin
Türr, István (1825–1908), ofiţer, arhitect şi inginer maghiar 28
Turtucaia, oraş, Bulgaria; descriere 576
Tuscania, oraş, Italia 331
Tuşnad, oraş, jud. Harghita 273
Tuzla, localitate, Bosnia-Herţegovina 293

Ţ

Ţara Bârsei 243, 254, 371, 380, 381, 397, 399, 431, 449
Ţara Crişurilor 161
Ţara Românească/Valahia 34, 35, 51, 52, 54, 56, 58, 141, 146, 149, 150, 154, 156, 221, 223, 315, 323, 333, 341, 372, 381, 390, 408, 504, 505, 514, 522, 528, 529, 530, 531, 533, 535, 536, 538, 539, 542, 543, 547, 548, 553, 554; agricultura, păşuni 54, 56, 58, 59, 388, 552, 553; boieri 56; căi ferate, proiecte 57; cămătăria 56; comerţ, mărfuri de contrabandă, negustori în Transilvania 56, 372, 381; demografie 43; drumuri pe uscat, căruţa/droşca 54, 57, 59; gazete 59, v. *Buciumul*, *Românul*, *Trompeta*; industrie 551; malul românesc 53; oraşe de provincie 58; patrioţi români 57; religie, biserici de ţară, preoţi 53, 57; sate, ţărani, locuinţe, port naţional, dansuri populare 53, 55, 56, 58; ţigani 538, 552, 554
Ţibleş, munţii 339
Ţigani 281, 304, 513, 538, 552, 554; în armata austriacă 276; în principatele (aspect fizic, vestimentaţie, locuinţe) 72–73, 83, 128, 573; la Kikinda 284; legislaţie 577; muzicanţi 52, 55, 479–480
Ţigmandru, sat, com. Nadeş, jud. Mureş 427; şcoala 427

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ţintea, sat inclus în oraşul Băicoi, jud. Prahova 504, 506, 507
Ţinţari (rumâni, macedo-vlahi, mauro-vlahi, cuţo-vlahi) 292, 293, 513; limba 294; port, ocupaţii, meşteşuguri 295;
Ţuţora, sat, com., jud. Iaşi 224

U

U., fratele unui agent consular 58
Učka, munte (Monte Maggiore, în Istria) 293
Uj-Palanka, localitate, Serbia 509, 510
Ulm, oraş, Germania 346, 358
Ungaria, unguri 22, 28, 46, 51, 57, 65, 72, 76, 78, 84, 85, 86, 92, 100, 103, 106, 108, 109, 111, 125, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 179, 188, 195, 227, 228, 231, 232, 234, 244, 269, 280, 281, 283, 284, 309, 310, 312, 315, 340, 341, 372, 377, 387, 392, 393, 395, 400, 403, 407, 419, 423, 430, 432, 442, 449, 450, 451, 453, 456, 465, 504, 513, 515, 517, 522, 523, 538, 541; căsătoria, legislaţie 373, 482; coduri de legi 51; croaţi, sârbi în Ungaria 247; descriere 84; Dieta (1861) 228; implicare în viaţa politică a Transilvaniei 373–377; în Bihor 268, 269, 270, 271; în Braşov 257; în Bucureşti 235; în Oradea 268; migraţia, desnaţionalizare în Transilvania 238, 260, 514; nobili, ospitalitate 391, 400, 402; opoziţia nobilimii faţă Kossuth 400; regi 227, v. Andrei II, Ferdinand I, Frany Joseph, Leopold I, Matei Corvin, Sigismund I, Ioan Sigismund Zapolya; relaţia cu românii transilvăneni 261; salariaţi 261; sate în Banat 269; transport 274
Unirea, sat, com., jud. Alba 240

V

Valahia v. Ţara Românească
Valea Iadului, jud. Bihor 177, 184, 189, 191, 197
Valea Seacă, mină în Munţii Vlădeasa 196
Van Eyck, Jan (1395–1441), pictor flamand 334
Vaniuha, lipovean 561
Varşovia, oraş, Polonia 32, 33, 36, 196
Vaşcău, oraş, jud. Bihor 162, 177, 180, 182, 186, 190, 192, 193, 196, 197; berării 165
Văratec, mănăstire, jud. Neamţ 137, 139–140, 141, 142
Vărzarii de Jos, localitate în componenţa oraşului Vaşcău 189, 190
Vărzarii de Sus, localitate în componenţa oraşului Vaşcău 189, 190
Vâlcele, sat, com., jud. Covasna 215, 236, 398; ape minerale 398; staţiune 398
Veneţia, oraş, Italia 282, 325, 581; mobilier 100
Verhaeghe de Nayer, Léon-François (1839–1906), călător belgian prin ţările române; biografie 50; text 51-61
Vernouf, preot 131
Vezuviu, vulcan 403
Vidin, oraş în Bulgaria 23, 36, 53, 115, 295, 296; cetatea 562
Vidra de Sus, sat, com., jud. Alba 163
Viena 22, 31, 36, 37, 46, 104, 105, 108, 114, 115, 125, 196, 200, 225, 232, 245, 249, 252, 260, 280, 292, 304, 310, 315, 326, 373, 377, 393, 407, 408, 417, 419, 421, 434, 490, 504, 522, 523, 543, 544, 545, 554, 555, 558, 567; Academia 489; Concordatul (1855) 413
Viişoara sat inclus în oraşul Bistriţa, jud. Bistriţa-Năsăud 432

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Viişoara, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 343
Vinctinghof, general 24
Vlahi 293
Vlădeasa, munte 183, 187
Vlăhiţa, oraş, jud. Harghita 235, 274; cazare 278
Voineşti, azi cartier al Covasnei 400, 402; baia cu gaz 400
Vojvodina, regiune în Serbia 296
Vosgi, munţi 553
Vulcan, oraş, jud. Hunedoara 74, 79, 80; descriere 77; lazaret 76–77; pod 80; trecătoare 71, 74, 78, 89

W

Waldstein-Wartenberg, Ernst von (1809–1876), industriaş, 188, 193
Wales 236
Wallachian Petrolium Company 504
Wardener, August Reud (?–1848), feldmareşal austriac 243
Washington, oraş, Statele Unite ale Americii 64
Waverly, personaj creat de Walter Scott 257
Weber, Julius (1767-1832), scriitor german 453
Weimar, oraş, Germania 492
Weirach, Karl (Carol), inginer, arhitect 529, 543
Wesselényi, familie nobiliară maghiară 232
Westfalia, regiune în Germania 385
White, Gilbert (1720–1793), naturalist şi ornitolog englez 328
Wiesbaden, oraş, Germania 21, 31, 316
Wiest, Ludwig (1819–1889), muzician austriac, naturalizat român 552
Wilberforce William (1759–1833), politician britanic 346
Wise, căpitan de vas 521
Wittenberg, oraş în Germania 327
Wroclaw, oraş, Polonia 543, 544
Württemberg, Pauline Therese Louise (1800–1873), ducesă 23
Württemberg, William I, prinţ 23

Z

Zagorje, regiune în Serbia 294
Zapolya, familie nobiliară maghiară 270
Zapolya, Ioan Sigismund, voievod al Transilvaniei (1510–1526) şi rege al Ungariei (1526–1540); văduva lui ~ 234
Zarand, comitat 160, 173, 183, 192
Zărneşti 378; biserica grecească 378; urşi 378
Ždrelo, sat, Serbia 287
Zemun, oraş, Serbia 112, 114, 116, 293, 508, 511
Zichy, Edmund (1811–1894), nobil maghiar 184
Zimbru, sat, com. Gurahonţ, jud. Arad 193, 196
Zizin, sat, com. Tărlungeni, jud. Braşov 215
Zlatna, oraş, jud. Alba; masacru 498
Zugrău, sat, com. Dezna, jud. Arad 194
Zwing-Uri, fortăreaţă în Alpi 529, 550

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

LISTA TRADUCĂTORILOR ŞI COLABORATORILOR OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUŢIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Buşă
- Prefaţă
- Repertoriu cronologic
- Revizuirea generală a volumului
- b. t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. XXVII – XXVIII) şi revizuire generală
- b. t. Xavier Kieffer, traducere din limba franceză

Venera Achim
- b. t. Leoan Verhaeghe, traducere din limba franceză
- b. şi adaptare traducere text publicat Grigori Petrovici Danilevski
- t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. XVI–XXI)

Constantin Ardeleanu
- b. t. Călătoare anonimă, traducere din limba engleză
- b. t. John Stokes, traducere din limba engleză
- b. t. Laurence Oliphant, traducere din limba engleză

Bogdan Popa
- b. t. Anton Adolf Schmidl, traducere din limba germană
- b. t. Felix Philipp Kanitz, traducere din limba germană
- b. t. A. Leist , traducere din limba germană
- b. t. Gustav Heinrich Wilhelm Rasch, traducere din limba germană
- t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. X–XV)

Nicoleta Roman
- b. t. Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, traducere din limba franceză
- b. t. David Thomas Ansted, traducere din limba engleză
- b. t. Arthur J. Patterson,, traducere din limba engleză
- b. t. Jules de Sauteron-Séranon , traducere din limba franceză
- b. t. Olympe Félicité Audouard, traducere din limba franceză
- b. t. Valérie Boissier de Gasparin, traducere din limba franceză
- t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. XXIX – XXXIV)

Marian Stroia
- b. t. K<onstantin> (?) Pugovin, traducere din limba rusă
- t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. I–II, IV prima formă)

Raluca Tomi
- b. t. Giovanni Cappelini,traducere din limba italiană
- t. Charles Boner, traducere din limba engleză (cap. XXII–XXVI)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

SUMAR

PREFAȚĂ			5
EMIL DE SAYN-WITTGENSTEIN BERLEBURG	1862	biografie	17
		text	17
K<ONSTANTIN> (?) PUGOVIN	1862	biografie	34
		text	34
LÉON FRANÇOIS VERHAEGHE DE NAYER	1862	biografie	50
		text	51
DAVID THOMAS ANSTED	1862	biografie	62
		text	63
CĂLĂTOARE ANONIMĂ	1863	biografie	117
		text	117
LAURENCE OLIPHANT	1863	biografie	122
		text	124
ANTON ADOLF SCHMIDL	1863	biografie	157
		text	158
XAVIER KIEFFER	1865	biografie	199
		text	200
ARTHUR J. PATERSON	1864	biografie	226
		text	227
JULES DE SAUTERON-SÉRANON	1865	biografie	280
		text	280
FELIX PHILIPP KANITZ	1865	biografie	286
		text	287
OLYMPE FÉLICITÉ AUDOUARD	1865	biografie	300
		text	301
CHARLES BONER	1865	biografie	307
		text	309
GIOVANNI CAPELLINI	1865	biografie	503
		text	504
A. LEIST	1865	biografie	508
		text	508
JOHN STOKES	1865	biografie	518
		text	519
GUSTAV HEINRICH WILHELM RASCH	1865–1866	biografie	527
		text	528
GRIGORI PETROVICI DANILEVSKI	1866	biografie	557
		text	558
VALÉRIE BOISSIER, CONTESĂ DE GASPARIN	1866	biografie	566
		text	567
REPERTORIU CRONOLOGIC			583
INDICE			587
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			619

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECĂ
INST. DE ISTORIE "N. IORGA"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

EDITAT CU SPRIJINUL MINISTERULUI EDUCAȚIEI NAȚIONALE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ISBN 973-27-1129-9

10 Lei

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro